M. T. CICERONIS

RHETORICORVM

Ad Herennium Libri quatuor, alias, Ars noua, ſiue noua rhetorica.

RHETORICORVM DE INVENTIONE LIB. II. ALIAS, ARS VETVS, SEV VETVS RHETORICA.

In Rhetorica ad Herennium,

HIERONYMI CAPIDVRI Parentini, & IODOCI BADII Aſcenſij Commentaria,
GIBERTI LONGOLII Annotationes, CLAVDII PONTANI Scholia,
PETRI VICTORII caſtigatio, MARINI Becichemi Scodrenſis caſtigationes.

IN RHETORICA DE INVENTIONE, M. FABII VICTORINI RHETORIS, D. HIERONYMI Præceptoris, Commentariorum Libri duo: MARINI BECICHEMI in Libros de Inuentione, & in ipſos Victorini Commentarios caſtigationes.

Index præterea in vtraque hac Ciceronis Rhetorica.

VENETIIS,
APVD HIERONYMVM SCOTVM.
M. D LXIX.

QVOD LIBRI RHETORICI AD HERENNIVM à familia Ciceronis amoueri non debent, ibiq́; confutata illorum opinio, qui de his litem intendunt, probatumq́; multis argumentis, & auctoritatibus, Ciceronis opus eſſe.

MARINVS BECICHEMVS SCODRENSIS AD IO. ANTONIVM Montis cognomine iureconſultum, Brix. R. P. Legatum.

NARRAVIT mihi Lucas tertius collega tuus, & lib. Epiſtolarum mearũ, in quibus de literarũ quæſtionibus agitur, ad cœlũ extolli, & actionem à te meã valde ꝓbari, qua Raphaelis Regij arrogantiam mirabiliter frãgere, penitus conterere tuo iudicio viſus ſum quod tanti facio, quãti olim Scæuolæ oraculũ faciebãt. Addiditq́;, te publicis negotijs interceptum nõ potuiſſe, exordio cõcionis (prout deſtinaueras) intereſſe, optare iccirco eam partem legere, q̃ ab ore meo pendenti audire nõ licuit, hoc eſt; diſputationẽ de Rhetoricorũ ad Herenniũ auctore. Hæc ille, nimis me ſuis verbis extollẽs, ſimul & tuis, quę neq; admittere poſſum, neq; reijcere debeo. Facit præclara humanitas & eruditio veſtra, eloquentię ſplendore illuſtrata, vt nihil antiquius dicã, aut officioſius, q̃ veſtræ morem gerere volũtati. Curaui illam orationis partiunculã tibi tranſcribere, orationis dixi, quã interruptis ſermonibus cũ iſta hoium intemperie, q̃ ridebãt ſuperioribus diebus docti & indocti, diſputare nolui. Quid diſputare? immo pudendis cõuitijs tumultuoſis congreſſibus, fœmineis contumelijs, ineptis & puerilibus altercationibus, vbi per tot dies omnibus ſtomachũ mouentes nõ Muſis & Apollini, ſed illiteratæ factioni, & opificũ turbæ canebãt, clamore nõ ratione, ſtrepituq́; non aſſeueratione vtebantur, demũ eum moleſtiſſimi certiminis exitũ ſortiebãtur, vt plus pertinacia q̃ veritas, pluſq́; irridẽtium & inuidentium cõſpiratio q̃ aut vniuerſę Academię ſentẽtia, aut principiũ Academię diffinitio valeret. Vidiſti quanta tumultus imperitę turbę, abſonuſq́; tumultuantium puerorum clamor, quãtus ſtrepitus, qualis concionis facies erat, dũ tabula iſte aduerſus cõpetitores, iſtas inſanias ſtudio iactaret inani. Contraq́; q̃ mirum ſilentium, q̃ incredibilis oium attentio, me diſſerẽte, & approbatio fuit. Et qui auditorũ, dij boni, cœtus? ſummorũ ſenatorum, doctiſſimorũ patriciorũ, clariſſimorũ ingenuarũ artium & oium doctrinarũ profeſſorũ, & deniq; quorumcunq; qui aut literati, aut ſaltẽ literatores, & haud illiterati Venetijs cenſentur qui in maximo dolore, quem concipiebant ex iſtius barbarie, riſum cõtinere non poterant, ex ineptijs, quibus ridẽs primo aſpectu riſum captabat, mox deinde velut furijs agitatus Oreſtes, inſanire videbatur. Sed tu clariſſime Iuriſcõſulte, & cõſultiſſime orator, quietiore animo haſce nugas quibus Regulus terram cõmouit, mare miſcuit, cœlum perturbauit, vide.

Litem etiam Cic. Raphael intendit, de Rhetoricis ad Herennium, P. C. Vtq́; quæſtionem pulcherrimam tractatu ſibi viſam vobis pulchriorem videri faceret, orſus eſt à Laurentij Vallenſis auctoritate, quem mendaciter ait, per q̃ acri iudicio aſſerere, id opus Cic. oĩno eſſe indignũ, quod Cic. non eſſe aſcribendum, ex ſtili qualitate cõpoſitioniſq́; & ſniarum, quæ pueriles ſunt, ex ordine peruerſo, & varietate præceptorũ ſit argumẽtatus. Adduxit item & hęc argumenta, ꝙ Hermetis cuiuſdã doctoris ſui meminerit eiuſdem operis auctor, qui nuſquam Cic. tẽpibus memoratur, & ꝙ Fab. Quint. nunquã Rhetoricorũ ad Herennium meminit, nunquã prætermiſſurus, ſi Cic. eſſe putaſſet, aut certe ſuo tempore extitiſſet, quodq́; Gellius ſcribit, nullũ antiquorũ vſq; ad Auguſti tẽpa, hoc nomine Barbariſmo vſum fuiſſe, cũ in Rhetoricis ad Herenniũ Barbariſmus definiat, & ſolœciſmus. Cuius autem ſit, modo Cornificij ſomniat, modo Virginij, modo Timolai ad Herennianũ confingit, qui fratres fuerũt Zenobię filij, cum qua (vt ſcribit Treuellius Pollio) ſuperati, & in triumphũ ducti, ab Aureliano Imperatore, in Tiburti agro ocioſam vitam vixerũt. Vnde cõcludit, Timolai rhetoris obſcuri in Tulliũ oratorum clariſſimũ & Herenniũ in Herenniũ, nominibus facile cõmutatis, ꝓꝑ nominũ ſimilitudinẽ ab imperitis rudioribuſq́; artem Rhetoricã falſo Cic. fuiſſe inſcriptũ. Quę quidem rationes (ſic ipſe appellauit) vñr mihi caſſę, vt aiunt, puerorũ nuces. Nã vt omittã, quod mentitur Vallã id negare, cũ vir ille doctiſſimus ſexcentis in locis citet M. Tullij Rhetoricos ad Herenniũ, vt palam omnibus eſt, notiuſq́; quã vt ex eius operibus exẽpla citentur auctoritates & teſtimonia, vt inquã omittã hoc falſum teſtimoniũ, quod ex Laurentio allegat, qui ſemper & vbiq́; Rhetoricos ad Herenniũ Cic. attribuit, dici poteſt, ꝓꝑ ſtilum eos libros ſubruſticos ab ipſo Cic. appellatos, ex huiuſmodi varietate ſtili & cõpoſitionis, male dijudicari põt opera Cic. cuius ſtilus nõ eſt idem vbiq;, ſed diuerſus, pro materiæ qualitate, non modo in diuerſis operibus, ſed etiã in vno eodemq́; opere. Quid miraris Raphael? quid ſubrides? Non ne Plutarchus & alij ſcribunt, Cic. oẽs dicendi magiſtros audiuiſſe? nec ijs contentum, in Aſiam & Rhodũ nauigaſſe, vt cõueniret Xenoclem, Dionyſiũ, Menippũ, Apolloniũ Molonis, & alios clariſſimos rhetores, vt apud eos ſe exercẽdo reformaretur? Non ne ipſemet fatetur, ab Apollonio Rhodio ſeſe in dicendo ita rediſſe inſtructũ noua quadã dicendi forma, vt à priore dicẽdi more mutatus, iam alius eſſet? Non ne Fabius Quintil. cũ diuerſas oratorũ virtutes, varia dicẽdi genera ponat, M. Tulliũ in omni eloquentiæ genere excellere teſtatur? docetq́;, nõ modo pro cauſę modo, ſed pro partibus cauſæ, faciem eloquẽtiæ & ſtilum mutari debere? Non ne D. Hieronymi ipſum Cic. in Xenophontis interpretatione, non iam aureo illo ſuæ eloquẽtiæ genere niteſcere, ſed adeo ſcabris turbulẽtiſq́; obicibus retardari ait, vt qui interpretata neſciat, à Cic. dicta nõ credãt? Nec mirũ. Erat n. tũ adoleſcens, cũ Oeconomicos Rhetoricoſq́; libros ſcripſit: nondũ limatus in dicẽdo nondũ in ſcribendo expolitus, nondũ in tot Rhetorũ gymnaſijs exacultus, nõdum in tot oratorũ eloquentię varietate verſatus. Et ipſe auctor in ijs ipſis & in alijs de Oratoria facultate libris docet, qualis figurarũ dicendi vſus eſſe debeat: monetq́;, hmõi figuras in dicẽdo ita variandas, vt nõ ſtatim ab vno extremo ad aliud ventamus: vt à graui ad humilem, aut cõtra ab humili, ad grauẽ: ſed vt graue mediocris excipiat, mediocrem humilis ſeu attenuata. Et hoc quidẽ duabus de cauſis faciendũ: & vt ſatietas quæ perpetua maxime ſimilitudine alitur, opportuna varietate vitetur: & non minus; vt ſuũ dicendi genus, rebus de quibus agitur accõmodetur. Impoſſibile nanq; eſt, aut vix contingens, quę perpetua in oratione dñr, ea vnius generis eſſe. Quod exemplo clarius fiet. Certũ eſt, Maronem poetã diuinũ, tres illas figuras ſuo carmine ſeparatim expreſſiſſe, humilem Bucolico, vbi ſimplex illa ruſticitas, & paſtoralis vita deſcribatur, cui alia dicendi figura nõ conueniebat, Georgico, mediocrẽ, quod carmen præcipiendo & docendo fere cõſumitur eſtq́; eius rei materia illi figurę accõmodata, heroico illo de Aenea & Romanorũ geſtis, grauẽ, quibus rebus alia figura minime cõueniebat. At ſi attẽderimus, inſpexerimuſq́; diligẽtius, facile videbimus, in quauis materia pro locorũ rõne has ſibi figuras inuicem ſuccedere, vt poſt attenuatũ illud.

En vnquam patrios longo poſt tempore fines,

Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas?
Altius paulo & ad mediocrem figuram aſcendit:
Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes?
Hoc quoq; altius, & graui figuræ ſimillimum,
En quo diſcordia ciues Perduxit miſeros?

Contra in Aeneide, pro ratione negotiorũ & perſonarũ, ſępe ab heroica grauitate, & alto illo ac florido dicendi gñe multum deflectitur vt de ludis ad Anchiſæ tumulum, de Didonis amoribus, de ceruo à Syluia nutrito, quæ facilime à quouis non oĩno imperito dignoſci pñt. An ſtultũ, inquit, & dementem Cic. fuiſſe putas, & ſibi inconſtantem? An prudentem, circunſpectũ & in hoc genere literarũ ſummũ? Si hoc nõ illud credis, vnde iam varius præceptorũ ordo peruerſus, ac ijs quæ à Cic. ipſo traduntur contrarius? Ante de memoria atq; pronunciatione, q̃ de elocutione illis natura priore, in eo opere præcepta tradit. Exordiendi narrandiq; rõnes ante q̃ de conſtitutionibus præcipit. Nihil vltra affers calumniatũ? Docebo vt agmen hmõi adhuc cauillationũ adducas. Docebit & M. qui adeſt iudex, qui vt eſt maxime oĩum ingenuus, & veritatem, nõ opinionis pertinaciam tuetur, nuper dixit ſe de hac re ſniam iam mutaſſe, publiceq; mutaturum. Ad Herenniũ quiſquis auctor fuit damnat amphibologias, quas ad Q. fr. Cic. probat. Quid quod hic ſcriptũ, & ſnias, & contrarias leges, vt diuerſa inter ſe diuiſit, inibi vnũ ait eſſe genus, q̃ q̃ cauſa duplicetur. Illic ſub legitima quæſtione omne quod in ſcripti interpretatione verſat, ponitur tanq̃ finitioni agnatũ, hic ad qualitatis quæſtionem pertinere dr̃. hic oris depranatio reijcitur, vt oratore indigna, illic præcipitur. Ad Q. fr. ſuaſorium genus ad dignum & honeſtum refertur ad Herenniũ, ad honeſtũ & vtile. ad hunc, inuẽtio, diſpoſitio, elocutio, memoria, & pronunciatio, oratoris partes dñr, quod & Fabius nõ probat, ad illũ membra eloquentiæ nominantur. Ibi docilẽ fieri auditorẽ magis in diſcurſu orationis oſtenditur, q̃ breui explicatione procemij, hic aliter ad Herenniũ ſcribitur, officiũ oratoris eſſe de his rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilem moribus & legibus conſtitutę ſunt. Craſſus in 1. de Oratore dicit oratoris officiũ eſſe, dicere ad perſuadendũ accommodate. In Arte veteri ſua ipſe perſona inquit, Officiũ eius facultatis eſſe vr̃, dicere apposite ad perſuaſionem. Scribitur etiã ad Herenniũ, enumerationem nõ plus q̃ triũ partium numero cõtineri, quod & periculoſum ſit, ne qñ plus minus'ue dicamus, & ſuſpicio afferatur auditori meditationis, & artificij, quæ res fidẽ abrogat orõni, q̃ opinionẽ improbat Quint. & in ſuis orationibus Cic. cõtempſit. In libris de Oratore cum omnia dicẽdi lumina noiatim Cic. expediat, traductionis nullã mentionem facit, quæ in quarto ad Herenn. ponitur. Alia item inter ſe re & noie diſcrepantia ſunt, quæ Cic. in alijs libris damnaſſet, ſi ſua fuiſſent, aut ſi damnare noluiſſet, saltẽ cur prius aliter ſcripſiſſet, aut ſcripta non correxiſſet, teſtatus eſſet. O friuolũ argm̃, ex tanta congerie formatũ. Quaſi neſciat hic eruditorum cœtus, quaſi hæc Academia neſciat, Cic. morẽ eſſe eadẽ multis varijsq; modis præcipere, aliter in Rhetoricis ad Herenniũ, aliter in illis de Inuentione, aliter in libris de Oratore, in Topicis aliter, in Partitionibus aliter, aliter denique in Orationibus ſuis artificio rhetorico vti q̃ in omnibus & rhetoricis & oratorijs voluminibus præceperit. Si quędam præcepit in Rhetoricis quę in Oratorijs libris nõ inueniuntur, non ea neglexit ꝙ dãnaret, ſed ꝙ minora illa eruditione & ætate duceret. Proinde Fabius dicit, poſt Cic. tacere modeſtiſſimũ fuiſſe, niſi & Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcenti ſibi elapſos diceret, & in oratorijs hæc minora, quæ pleriq; deſiderãt, ſciens omiſiſſet. In Rhetoricis de Inuentione, quatuor ſtatus facit, in oratorijs & alijs operibus, quæ ætate matura pronexit, tres tñ. In Rhetoricis de Inuẽtione reprehendit Hermagorã, ꝙ materiã rhetorices in theſes & cauſas diuiſerit, theſimq; nihil ad oratorem pertinere cõtendit, totumq; hoc genus quæſtionis ad philoſophos refert. In Oratore, atq; his quos de Oratore ſcripſit libris, & Topicis, pręcipit, vt à proprijs perſonis atq; tpibus auocemus controuerſiam, neq; tñ aut hic & illic dicit, cur ſcripſerit, aliter in Rhetoricis, aut ꝙ ſcripſerit aliter, aut cur opinionem illã non caſtiget. Ergo Cic. nõ ſunt, libri de Inuentione. In rhetoricis ad Herenniũ de cõplexione ſcripſit, *ἀντιστρέφοντα* Græci dñt, in ceteris libris quos de hac arte compoſuit, non ſcripſit, ſequitur, vt hi aut illi ſubditi & nothi ſint. In Rhetoricis de Inuentione hęc leguntur. Ratio eſt, quæ cõtinet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa cõtrouerſiæ relinquitur. hoc modo (vt docẽdi cauſam in facili & pronulgato exẽplo cõſiſtamus.) Oreſtes ſi matricidij accuſatur, niſi hoc dicat, Iure feci, illa. n. occidit patrem meum, nõ habet defenſionem. qua re ſublata, omnis cõtrouerſia quoq; ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, ꝙ illa Agamẽnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur cõtrouerſia. nam ſit ea nobis expoſita ratio, q̃ paulo ante appoſuimus, illa enim inquit, meũ occiderat patrem. At nõ, inquit, aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit. n. ſine tuo ſcelere illius factũ puniri. Ex hac deductione rõnis illa ſumma naſcitur controuerſia, q̃ iudicationem appellamus. ea eſt hmõi: Rectũ ne fuerit, ab Oreſte matrem occidi, cũ illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt, firmiſſima argumẽtatio defenſoris, & appoſitiſſima ad iudicationẽ. vt ſi velit Oreſtes dicere, eiuſmodi aium matris ſuæ in parentem ſuũ, in ſe ipſum ac ſorores, in regnũ, & in famã generis & familię, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. In topicis vero de iudicatione & firmamẽto hæc verba protulit: Sed quę ex ſtatu cõtentio efficitur, eam Græci *κρινόμενον* vocant. mihi placet id qm̃ de re ſcribo, qua de re agitur, vocari. Quibus aũt hoc, Qua de re agitur, cõtinetur, hæc cõtinentia vocentur, quaſi firmamẽta defenſionis, quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. In Partitionibus aũt ſic ſcribit. Deinde vnicuiq; rõni opponendũ eſt ab accuſatore id, quod ſi non in accuſatione eius cauſa oĩno eſſe nõ poſſet. Itaq; ea quæ ſic referuntur, cõtinentia cauſarũ vocentur. q̃ q̃ non ea magis quę cõtra rõnem defenſionis afferuntur, q̃ ipſe defenſionis rõnes, continent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rõnem appellamus, eam quæ affertur à reo ad recuſandũ. depellendi criminis cauſa, quæ niſi eſſet, quod defenderet non haberet. Firmamentũ aũt, quod cõtra ad labefactandam rõnem refertur, ſine quo accuſatio ſtare nõ poteſt. Ex ratio nis aũt & ex firmamenti cõſultatione, & quaſi concurſu, quæſtio quędã exoritur, q̃ diſceptationẽ voco, in qua quid veniat in iudicium, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. Quint. de eodẽ Cic. in 3. de Orat. inſt. Paulõ in his ſecũ etiã Cic. diſſentit. nam in Rhetoricis, quemadmodũ ſupra dixi, Hermagorã eſt ſecutus, in Topicis, ea ſtatu effectam contentionem *κρινόμενον* exiſtimat. idq; Trebatio, qui iuris erat cõſultus, alludens, De qua re agitur, appellat. quibus id cõtineatur, cõtinentia, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. At in partitionibus oratorijs, firmamentum, quod opponitur defenſioni, quia cõtinens quod primũ ſit, ab accuſatore dicatur, ratio à reo, ex rõnis firmamenti quæſtione diſceptatio ſit iudicatioq̃. Ex his, ſi tibi credendum, ne Vetus quidẽ ars ex Cic. fętura prodijt. In partitionibus quatuor orõnis partes facit, initiũ, narrationem, confirmationẽ, perorationem. in Veteri arte, inq; ceteris rhetoricis præceptionibus, non ita. Num partitiones Cic. eſſe negabimus? an ipſam artem, & ceteros oratorios libros? Partes quoq; rhetor in partitionibus inuentionẽ eſſe ſcribit, elocutionem, & memoriã; reſq; ac diſpoſitionem inuẽtioni, verba & pronunciationẽ elocutioni dedit. In lib. de Perfecto oratore ad Brutũ, illis aſtipulatus eſt, qui plures q̃ quinq; partes eſſe voluerũt, inuentioni iudiciũ ſubſtituens, q̃ opinionẽ tangens Quintil. memoriæ vitio lapſus eſt. Et Cic. quidem, inquit, in Rhetoricis iudiciũ ſubiecit inuẽtioni, at in Cic. Rhetoricis nihil tale reperitur. Quinimo in illis, vt ex omni cõſtat editione, ex manuſcriptis & ſinceris exemplaribus hæc leguntur: Partes aũt hę ſunt quas pleriq; dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. q̃ lectionem ſic approbat & Victorinus, & eorum ſniam Cic. ſecutus quinq; partes eſſe cõfirmat, inuentionem, diſpõnem, elocutionem, memoriam, pronunciationẽ. De iudicio, neq; in auctore, neq; in interprete vlla ſit mentio. Quid inde? Vetus ars alterius cuiuſuis, nõ Cic. eſt? In veteri arte eſt præceptum quoddã, quod & ad Herennium, cum ẽrit honeſtũ cauſæ genus, licere nobis præterire, vel vſurpare principium. Id ex Hermagora, qui in gñe honeſto præfandum eſſe negauit, quod nihil attineat apparare quod ex paratum. cum tñ alias ex Cic. & Fabij non tñ præceptione, ſed vſu nõ congruu ſit, benignos iudices benigniores præfatione facere, & cũ offenſos aduerſarios videamus, offenſionẽ illã augere Hermagoræ ratio aliquid momẽti tum hr̃et, cũ cauſæ honeſtas ante auditoribus perſpecta eſſet, q̃ cœptũ ſit agi. Ceterũ cum nõ eſt honeſtas hæc prius cognita, primo orõnis ingreſſu eam auditoribus patefacere debemus. Vnde nõ modo liberũ nobis non eſt, vti vel nõ vti principio, ſed vtiq; ſemper quo cauſæ honeſtatem oſtẽdamus, præfandũ eſt. In hoc gñe principia debent eſſe breuiora, paulo erectiora plena dignitatis ſine iactantia, ſed cũ confidentia. Tali procemio vſus eſt Cic. cũ de coniuratorũ animaduerſione loqueretur. Video, inquit, P. C. in me oĩum veſtrũ ora atq; oculos eſſe conuerſos. Et deinceps in Veteri arte iubet, narrationẽ magis in breuitate q̃ in copia peccare debere, qm̃ ſæpe

res

res parũ eſt intellecta, longitudine magis q̃ obſcuritate narrationis alibi cõtrariũ ſenſit, contraq; hoc præceptõ aliquid id omni eius narratione redũdare, q̃ deeſſe facit. Et Fabius eũ ſecutus, ſatius ducit aliquid narrationi ſupereſſe, q̃ deeſſe, ꝙ ſuperuacua cũ tędio dicãtur neceſſaria cũ periculo ſubtrahũtur. Finis nõ eſſet, prędãtiſſimi Patres, ſi vellem oĩa perſequi quæ in Rhetoricis de Inuẽt. ſcripta ſunt, quæ aut in alijs Cic. libris nõ reperiuntur, aut ſi reperiũtur, diuerſa & cõtraria ſunt, vario'ue modo tradita. Nuſquam tñ aut cur ita ſcripſerit in Rhetoricis, aut cur nõ ſe emẽdauerit, aut cur hoc modo nõ illo præceperit, rõnem reddit, aut meminit, aut verbũ facit Cic. Qui iactas igitur, tã friuolum & inane argm̃? Si ſua fuiſſent ſcripta ad Herẽniũ, dãnaſſet, aut cur non dãnaſſet, teſtatũ reliquiſſet. Cur potius hoc in Rhetoricis ad Heren. q̃ in Rhet. de Inuẽt. facere debuit? Si nõ in his, cur in illis? Sequitur quod Hermeſtis præceptoris ſui meminit, quo nomine Cic. tẽporibus fuit nemo, quẽ nec Cic. nec Plutarchus nominat. Quam audaculus, P.C. homo iſte? q̃ perturbata mente fertur? Equidẽ nõ auderẽ ego hodie affirmare, nõ in vniuerſa Italia, ſed in vrbe quanis neminẽ vnum hodie viuere qui Hermes, cum in principibus vnũ eſſe ſciam, nominetur. At iſte Cic. temporibus neminẽ fuiſſe clamitat. Quid hominis? ex quo hominũ genere? Puto Pythagorei Euphorbij ritu ab ea ad hanc diem iterata generatione, ad nos vitiũ more propagatum, & ea tẽpeſtate diuina quadã nomenclatura inclytũ, aut quod Appion grãmaticus ſcriptũ reliquit, ex facie hominũ addiuinantẽ, quos Metopoſcopos vocabant, vt Plin. ait, ex ijs illum eſſe, qui futuræ mortis annos & præteritæ olim dixerit, nunc aũt dicat nomina omnium ſuperiorũ, præſentiũ, poſterorũ. Sed vere dicit Hemeſtis nullam fieri in antiquorũ monumentis mentionẽ. Hermes enim ſiue Hermetes Hermetis dr̃, Hermeſtes nuſquam legitur, quod ſciam, ſed Hermes, ſiue Hermetes. Neſcis Plutarchũ, cum Cic. pręceptores nomina excellẽtiores, deinde addere, & alios. In quibus nominãdis feſtinãs ad ſumma artis, noluit immorari. Cur in his Hermeſtes eſſe nõ potuit? nec Cicero pueritiæ præceptores, niſi in pueritiæ operibus nominare debuit. Et ſi nuſquã nominaſſet. quid propterea? Nõ animaduertis vir docte, Cic. in vtraque arte plures & varios auctores ſecutum. In prologo 2. de Inuent. obſeruaſti quid dicat? Sed omnibus vnũ in locũ coactis ſcriptoribus, quod quiſq; cõmodiſſime pręcipere videbatur excerpſimus, & ex varijs ingenijs excellentiſſima quæque libanimus. Hermagorã & antiquos in Rhet. de Inuẽt. Hermeſtem & recentiores in Rhet. ad Herenniũ ſecutus eſt. Vnde & tãta præceptionum varietas orta, & hæc vulgo, Noua ars: & illa Vetus etiam à Hieronymo dicta. Satis fuit Cic. vtrãque dãnaſſet, cum dicat, Rhetoricos adoleſcenti ſibi excidiſſe, planeq; ſubruſticos vocet. Nam quod dicis, non eſſe credendũ opus de Inuẽtione à Cic. imperfectũ fuiſſe relictũ, libroſq; de diſpoſitione ac reliquis partibus Rhetorices fuiſſe amiſſos, ſi quẽ habes huius falſitatis figulũ (hui fictorem ſiue aſſertorem dicere volui) manus dabo. Sin aũt, ſtultiſſimus es: qui aduerſaris opinioni ipſius Cic. nam in prefatione de Orat. dicit, ſibi excidiſſe cõmẽtariola quædam inchoata, nõ aũt pfecta, vt ipſe aſſeris. Inchoata quidẽ dñr, quæ incepta ſunt, & nõ finita. Plinius ex illis nos velim intelligi, pingiq; conditoribus, quos in libellis his inuenies abſoluta opera. & illa quoque, quæ mirãdo non ſatiamur, pendẽti titulo inſcripſiſſe, vt Apelles faciebat, aut Polycletus, tanquã inchoata ſemper arte & imperfecta. Idẽ: Arrepto carbone extincto. è foculo, imaginẽ in pariete delineauit, agnoſcẽte vultũ plani rege ex inchoato protinus. Et mox paulo, Apelles inchoauerat aliã Venerem Coijs, ſuperaturus etiã ſuam illã priorem inuidit mors, peracta parte, nec qui ſuccedẽret operi, ad prẽſcripta lineamẽta inuẽtus eſt. Infra, neq; interpellatus prœlijs, inchoata opera intermiſit omnino. Omitto Victorini teſtimoniũ, qui nõ ſemel, ſed ſępius affirmauit, duos tm̃ libros de Inuent. à Cic. ſcriptos: At libri ad Heren. ideo Cic. non vñr, ꝙ Quiotil. id opus nuſquam citauit. Quã fortis ratio, & inſolubile argm̃? Nemo certe in tanta virorum corona neſcit, multa fuiſſe & extare M. Tullij opera, quæ nũquã Fabius Quintil. nominauit. Quis negeti quaſi vero hoc Quintiliano propoſitũ fuerit, hoc Orat. inſtitutionũ inſtitutũ, Tullianos libros oẽs & ſingulos nominare. Si hãc ſibi Quintil. ſuſcepit prouinciã quoſcũque nõ nominauit, aſcititios adulterinoſq; iudicare par eſt. Quidni? Si nõ ſuſcepit, cur libros ad Heren. potius q̃ cęteros alios, quorũ nullã prorſus facit mentionẽ? Sed ſatis meminit Quintil. qui libros rhetoricos Cice. excidiſſe ait, & ab eo dãnatos, & ab adoleſcente ſchola deductos, & ſi qua eſt in his culpa tradentis eſſe. Vnde aperte innuit quod ait Cic. in Rhet. ad Heren. Illũ ex Hermetis & aliorũ pręceptorũ ſuorũ opinionibus, eos libros cõfeciſſe, quas regreſſit in cõmentarios. Sunt. n. inquit, velut re geſta in hos cõmẽtarios, quos adoleſcẽs deduxerat ſchola. Et ſi qua eſt in his culpa, tradẽtis eſt Sed quo modo nõ fuerũt hi rhetorici libri Quintiliani tẽporibus? Si idẽ ait. de nomine Rhetoricæ agens, Deniq; cum M. T. etiã ipſis librorum, quos de hac re primũ ſcripſerat, titulis gręco noie vtatur, nõ titulo, inquit, ſed titulus. Cũ ſciret duas artes à Cic. ſcriptas, quõ nõ fuerũt, ſi integræ clauſulæ, nedũ verſus, ad verſus, ad verbum apud eundẽ inueniũtur? ſi multæ auctoritates, & exẽpla quæ ad literã ex ipſis Rhetoricis in Orat. inſt. tranſumpta ſunt? Quædã dãnat ipſius operis præcepta, vt in quarto, de Partitione. Quapp ne illos quidẽ probauerim, qui partitionẽ vetãt vltra tres propoſitiones extendere. Quid ais Raphael? Ne hmõi exemplis obſtrepam? Quid ita? Qm̃ non ego, inquit, hoc, ſed fateor. indeq; rõnem certiſſimam eijcio ad probandum, ꝙ Rhet. ad Heren. minime ſit Cic. qm̃ auctorẽ Fabius nõ nominat. non taciturus, ſi Cic. illud eſſe opus putaſſet. Puerilis eſt mi Raphael, hæc ratio. Solet. n. cũ aliqui Cic. opinionẽ damnat Fabius, aut veniam præfari, aut auctorem ſilere, Ciceronemq; diſſimulare. Vide in tertio. Statum, inquit, quidam dixerũt primam cauſarũ conflictionẽ, quos recte ſenſiſſe, parum elocutos puto. non. n. eſt ſtatus prima conflictio: Feciſti, non feci, ſed ꝙ ex prima conflictione naſcitur. Hoc ſi nõ immemores, non niſi in Rhet. de Inuent. legiſti, vbi talis eſt diffinitio ſtatus. Conſtitutio eſt prima cõflictio cauſarũ, ex depulſione intentionis profecta hoc modo: Feciſti, nõ feci, aut iure feci. Nõ nominauit Cic. auctorẽ Fabius, ergo Rhet. de Inuentione libri nõ ſunt Ciceronis? Friuolam rationem, ridiculũ argm̃. Quod ſi aliquid valeret ipſius Quintiliani auctoritas reijcit, cuius verba in ſecũdo ſunt hæc, M. Tullius ipſis librorũ quos de hac re primũ ſcripſerat titulis, græco nomine vtatur. Hęc, vbi de noie Rhetorices, q̃ in illũ transferẽtes tũ oratricem trãſtulerunt aliqui. Si Cic. vnã arte q̃ veterem dicimus, & nõ duas, hoc eſt & veterẽ & nouã ſcripſiſſet nunquã tantus auctor Titulis, ſed Titulo dixiſſet. Nõ tu, qui oĩa peruertis, diceres Virg. ſcripſiſſe libros titulis Aeneidos, aut titulis Georgicorum, titulisve Bucolicorũ, ſed titulo, vnus eſt. n. titulus Aen. vnus Georgicorũ, vnus Bucolicorũ, non duo, non plures. Dixit Fabius Titulis, qm̃ & Artis veteres eſt Rhetoricorũ, & artis ad Herenn. titulus eſt Rhetoricorũ. Denique, inquit, cũ M. Tull. ẽt ipſis librorũ, quos de hac re primũ, ſcripſerat, titulis gręco noie vtatur, profecto nõ eſt nerendũ, ne temere videamur oratori maximo de nomine artis ſuæ credidiſſe. Et notãter dixit Titulis, vt oſtenderet ſe nõ temere ipſi Cic. quãuis adoleſcẽti, credere, qui non ſemel ea in ſcriptione fuerit vſus. Ait præterea A. Gell. 12. Noct. Atticarũ ſcribere, ſe non cõperiſſe quenquã ante Auguſti imperiũ. eorum qui integre locuti ſunt, dixiſſe Barbariſmũ, & in libris ad Heren. eſſe & barbariſmi & ſolœciſmi definitionẽ, ideo Cic. libros nõ cenſendos. Minimi certe ſtudij es Raphael, ſi nõ legiſti, aut nullius memoriæ ſi nõ te legiſſe recordaris, Gel. in 5. tradidiſſe, neminẽ aut latinũ aut gręcũ, eorum qui faciũdi haberentur dixiſſe barbariſmũ, aut ſolœciſmũ. Miror etiã te nõ adduxiſſe, eundem auctorẽ ſcribere, Cic. abſtinuiſſe hac voce Nouiſſimus, vnde ſi in opere ad Herẽniũ reperitur id nomen ſi alio in opere quod Cic. titulũ habeat, ea eſſe ſubdititia, cum præſertim M. Varro ſcribat, quod extremũ dicebatur, eo tpe dici cœptum nouiſſimũ, quo ſua memoria ſeniores tanquã nimis nouũ verbum vitabant. Nam vt tibi cenſuri acutiſſimo credamus, vt A. Gell. hallucinari minime videatur, affirmabimus, nec Rhetorica ad Herenn. nec epiſtolarũ ad Brutum, ad Q. Fratrẽ, ad Atticum, & ad alios, nec orationũ volumina. nec Oratorẽ ad Brutũ Cic. opera eſſe. In epiſt. n. ad Octauiũ hęc legũtur. Nam vt ordiar ab initio, & perducã ad extremũ, & nouiſſima conferã primis. Et in oratione pro Roſcio Comœdo. Itaque perbreui tpe; qui in nouiſſimis quidẽ erat hiſtrionibus, ad primos peruenit. In Oratore. Nec in hac modo re quæ ad vulgi ſenſum ſpectet, & ad auriũ voluptatẽ, quæ duo ſunt ad iudicandũ nouiſſima Sane in nouiſſimo errauit, non in ſolœciſmo, quo ego dicere oblitus eram, nõ in barbariſmo, quod dixit. Sic inquis? Eſto, ſi verum eſt, quod A. Gell. ſcribit, rñdere poſſum quod ante dictũ eſt, ideo Cic. libros ad Heren. ſubruſticos dixiſſe, ſi falſum eſt, nõ eſſe locum huic calũniæ, & vtroque modo Ciceronis eſſe fatendũ. Verum in nouiſſimo, vt in pleriſq; alijs, longe à veritate aberrauit Gell. auctor alioquin pręſtabilis. Si quidẽ & elegantiſſimi & clariſſimi auctores ante Ciceronis ætatẽ, ante Auguſti tẽpora, barbariſmum & ſolœciſmũ dixerunt. Nam Dionyſius Halicarnaſſeus eas voces protulit, & eo maior antiquior Ariſtoteles bis vſus eſt in Elenchis, vbi σολοικισμός, & σολοικίζειν verbum, & σο-

λοικισμοι

λοικίσμοι pluralis numeri legitur.& in alijs libris ſuis,vt in Poetica,in qua docet alijs etiã modo barbariſmum fieri q̃ à grãmaticis quos hactenus viderim,traditũ ſit. Laertius Diogenes teſtatur,Chryſippũ ſcripſiſſe tres libros de ſolœciſmis ad Dionyſiũ,& Theophraſtum vnũ. Strab.in 14.docet quõ antiquitus à Græcis ea noia conficta fuerint his verbis. Nã Cares per totã Græciam errarũt ſtipendiũ merentes.quare barbari ex illo ſunt appellati,ex quo in Grçciã militarunt. Ac poſteaquã apud inſulas habitarũt,id multũ in eis eminuit: Inde in Aſiam profecti,nec ibi ſine Græcis viuere potuerũt.nam Iones cũ eis ac Dores traiecere. Ab eadẽ quoque cauſa barbariſmus dictus eſt. Eum.n.in his dicere cõſueuimus,qui mali grçciſſant,nõ aũt in his qui Caricè loquuntur.Sic etiã Barbariloquos, & barbari ſermonis hoies,eos accipere debemus,qui male græca pronunciant. Carico aũt more Barbariſmũ ad grçcæ orationis artẽ tranſtulerũt, & ſolœciſmum,ſiue id nomẽ à Soijs ductũ ſit,ſiue alio modo. Si illi & alij elegantiſſimi græcorũ auctores barbariſmũ & ſolœciſmum dixerũt,cur nõ Latinis vti eis verbis licebit? Si Fabio Quint.& alijs illius ætatis inſigni doctrina & eloquentia licuit,cur tandẽ nõ licebit Ciceroni,qui Latinæ linguæ pomeriũ ꝓtulit, qui Romanum ſermonẽ locupletauit,qui tot grçca vocabula latina fecit, qui tot noua ea cogitauit,qui patrij ſermonis pater eſt? Nõ licet talibus nugamentis in bonã,ne ſecus dicam,partum? Et qm̃ modo Cornificio id vẽdicat opus,modo Virginio, modo Timolao, leuitatẽ hominis vel in hoc maxime perſpicitis. Virginij quidẽ opus eſſe minime põt,cũ multa à Fabio eius dicta citentur,quæ in Rhet.ad Herenniũ,aut nõ ſunt,aut aliena ſunt. Fortaſſe,inquit,alia opera illius extabãt, Tibi certe per ſortaſſe fides habenda,qui nulli viuẽtũ,nulli defunctorum, etiã magna auctoritate & religione adiuratiſſimis teſtibus fidẽ habendã cenſes.Cornificium auctorem eodẽ argumento aſſe haud quaquã poſſe cõſtat, quanquam quod garris de eo,Amari iucundum eſt,ſi curetur ne quid inſit amari,ſine hoc adiumẽto vt futile redarguere poſſum. Quid ni? quaſi non eadẽ ſæpius à pluribus dicãtur ſcriptoribus, & non magis hic auctor q̃ ille allegetur, & nõ fallat hoies aliqñ memoria,vt quæ ſcripſerit Fabius,ego reminiſcar, non quæ eadem Cicero,contra tu quæ Cic.ſcripſerit,recorderis,nõ quæ eadem Fabius,& nõ decentius ſit approbatũ huius ſcriptoris opus, qualis erat ars Cornificij,cũ præſertim Cic.contẽporaneus ferme fuerit,& rhetor eminentiſſimus, q̃ dãnatũ illius citare,qualis eſt Ars noua. Timolao aſcribere Rhet.ad Herenniũ qui põt? qui poſt Fabiũ tot annos fuit.Cũ confiteatur, multa ad literam tranſcripta à Fab.ex ipſis rhetoricis. Qui aſcribere poteſt? cum nemo eũ de rhetorica facultate libros edidiſſe teſtetur. At Trebellius Pollio,nõ indiligens hiſtoricus, ſcribit Timolaũ vnum è triginta Tyrannis & grãmatices & rhetorices fuiſſe, peritiſſimum. Quid inde? Nunquid ait eum artem rhetoricẽ ſcripſiſſe? Quot ſunt hodie eruditi qui nihil ſcribũt? Quot fuerunt qui nihil vnquã ſcribere voluerunt? Quæ iſtçc ſtultitiæ ſpecies? quod iſtuc temeritatis genus ꝑ ſomnia ægri hoc & illud aſſerere,id & iſtud cõfingere,in nullo loco pedẽ ſiſtere,meras inſanias, manifeſta mẽdacia impudẽtia iactare anilia deliramẽta effutire,latrare,& cõtra veterũ fidẽ contẽdere, nullo monumẽto, nullo rõnis colore,nulla vel vnius argumẽti firmitate, veritatẽ,vt aquã rabidi canes,effugere, & quod à Cic.ætate ad hunc diẽ creditũ eſt, firmum & habitũ,ſummorũ grãmaticorũ illuſtriumq́; ſcriptorũ ſentẽtia receptũ,auctoritate ſancitũ,teſtimonio confirmatũ,negare. Sũt libri rhetorici nõ modo qui ex oibus impreſſorum officinis exierũt,ſed antiqui,ſed manuſcripti,ſed incorrupti quotquot ſunt in oibus bibliothecis publicis & priuatis, hoc titulo M.T.Cic.libri Rhet.ad Heren. Titulus aũt dictus eſt quaſi tutelus,eo ꝙ ſactũ nomẽ & memoriã tueatur auctoris,& ſi quis alterius opus eſſe cõtendat,veri opificis indicet nomẽ. Apud Ouid.

Legerat huius Amor titulum nomenq́; libelli.

Non libellum,& cognouit auctorẽ,cognouit & bella ſibi parari iſte porro acutus vir ait,quod in quæſtione ſit, id ratum haberi non oportere. Facileq́; Timolaum rhetorẽ obſcurum in Tulliũ, & Herennianũ in Herenniũ in poſterioribus qui rudibus ſeculis fuerunt cõmutari potuiſſe. Cui nãque potius lib.de arte Rhet. ſcripti q̃ M.Tullio eloquẽtia parenti ab imperitis rudioribusq́; temporum infelicitate hominibus aſcribi debuerint? Quis eſt quæſo grãmaticorũ,rhetorum,cæterorumve ſcriptorum ex antiquis à Cic.qui hoc in quæſtione poſuerit? qui ambiguũ vel vnico verbo fecerit? Nullus certe,& per tot manus doctiſſimorum virorũ ad noſtra vſque tẽpora ſincerus titulus peruenit. An ſi, quæ tibi demẽtia,& mihi foret,& dubiũ dicerẽ mihi eſſe,an Epiſtolæ ad Atticũ Ciceronis eſſent, titulus ipſarũ epiſtolarũ antiquiſſimus,& per tot ſecula probatus, pro nihilo haberetur? Sed per Deũ,quẽ titulũ ſupponis? Timolai lib.Rhetorici ad Herennia. Vnde tibi? A meo ingenio. Quem auctorem? Nullum. Quo argumento? Qm̃ imperiti hoies facile mutare potuerũt Timolaum & Herennianũ,in Tullium & Herenniũ. Fac prius cõſtet, Herennianũ ſcripſiſſe rhetoricã artem.& hanc, non aliã artem. Eſt mihi poteſtas,inquies,ex nomine ipſo,volo, iubeo,edico,impero,ita fuiſſe. Regijs dictis,parere neceſſe eſt, Adulterinus ſit, index,qui fuerũt tam temerarij,qui peruerterunt? Cur? qñ? profer,ſi potes? dixi,imperitos & rudẽs immutaſſe. Qui ſunt iſti imperiti,& rudes? An Marcellus,Seruius, Priſcianus? an Hieronymus,Ruffinus, Auguſtinus? an Plutarchus? qui (vt videre eſt in hoc generandæ vetuſtatis codice manu grçca ſcripto, quẽ Calphurnius rhetor,ſi quiſquã eſt hodie,ſummus,Sabellico huic noſtro videndũ ex Academia Patauina miſit) præter Aretini Leonardi fidẽ.in nomẽclatura operũ Cic. Rhetoricẽ ad Herẽniũ ponit. Quæ res,opinor,fecit,vt de hac re ſuã improbaret ſñiam. Imperitiſſimi ſunt,hic & illi? Rudes,hic & illi? Taces? Si nõ ſũt, ſi hic & illi clariſſimi ſcriptores, Cic.id opus eſſe confirmant,ſi oẽs fere teſtimonia ex eo citãt,quid cõtendẽdo inſanis? Ridiculã rem,& cachinno digniſſimam audite,excellentiſſimi auditores. Quid muſſas Regi? horum & omniũ antiquiſſimorũ & clariſſimorum virorũ auctoritatẽ tollendã. Satis imperioſe,vereq́; non regio,ſed tyrãnico more. Memẽto te Venetijs eſſe,vbi regis nomen,ne dum tyrãni inuiſum,vbi à primis incunabulis vera dulciſq́; libertas viguit. Deiq́; munere viget, vigebitq́; in perpetuũ. Neminẽ inuenies.qui tibi pareat. Sed & literæ ipſæ tibi obedire nolent.nõ.n.es tanti,vt peruertãt tuo imperio,quæ à maioribus noſtris rectiſſime poſita ſunt, quæ ab eminẽtiſſimis auctoribus non ſub dubio inuolucro,ſed aperte affirmãtur, qui quidẽ Cic. ad Herenniũ allegãtes,id eſſe Cic.opus clariſſime teſtãtur. Præterea cũ Cicero à ſeipſo lib.1.ad Herenniũ ducat exemplũ tale Tul.hæres meus Terentiæ vxore meæ 30.pondo vaſorũ argenteorum dato quæ volet, poſt mortẽ eius vaſa precioſa & cçlata magnifice illa petit. Tullius ſe,quæ ipſe volet in 30.põdo ei debere dicit,& reliqua eſt firmiſſimũ argm̃, Cic.non alterius eſſe) pertinax iſte tergiuerſator cõtendit, hoc quidẽ argumento non modo nõ probari Cic.opus,ſed cõtra non eſſe, procuIdubio ſibi demõſtrari. Nam M.Tullius aut nunquã,inquit, aut certe dum adhuc puer eſſet,antequã aut vxorẽ dixiſſet, aut filios ſuſtuliſſe, Rhetorica ad Heren.ſcripſit. neque mihi fieri veriſimile põt,vt eos matura iam ætate cõpoſuerit libros, in quibus puerilia magis deprehendũtur errata,q̃ in his quos ſibi puero adhuc excidiſſe in proœmio de Oratore teſtatur. Nõ.n.de Rhet.ad Herẽniũ eo in loco Tullius loquitur,vt quidã omnia temeritate ſua peruertẽtes opinãtur,ſed eã,in qua Hermagorã ferè eſt ſecutus, cuius duo tm̃ de Inuentione lib.extant. Quare exemplũ illud de Cic.filio vxoreq́; cõpoſitũ,facile demõſtrat Rhet.ad Herẽnium ab alio q̃ Cic.fuiſſe conſcriptum. Hæc ſunt verba tua Raphael? Annuit. Hæc ad verbũ dixiſti? Etiã. Fatetur, Patres ampliſſimi, non ꝙ velit verũ fateri,à quo ſemper abhorruit,ſed quid hæc ad literã iam pridem ſcripſit,edidítq́;. Attendite quçſo viri eruditiſſimi,ſobrietatem hominis iſtius. Prima balbutientiũ elementa puerorũ ſunt hmõi,vt ſciãt dicẽdũ eſſe, de Rhetoricis ad Herennium loquitur,ſed eos,vel ea,in quibus Hermagorã ſecutus eſt,dãnat. An iſte elementarius ſenex ait, Non de Rhetoricis ad Herennium loquitur,ſed eam, in qua Hermagorã ſecutus eſt, damnare videtur,Eam hoc eſt,rhetoricos libros,ſiue rhetorica. Quid facitis ò Veneri magiſtri,ò triuiales,ò auditores, ſine pædagogi? Cur ferulæ nõ ſubijcitis hunc ſexagenarũ puerũ? Si odiſtis eius linguæ vitia, cædite eũ,ne Latinã linguam corrumpat. Sin amatis veteratorẽ iſtum,verberate, vt diſcat. Scriptũ eſt enĩ. Qui parcit virgæ,odit filiũ Sed cõdonemus ei puerilia hmõi errata,quæ nõ tam ex craſſa, vt aiunt,ignorãtia,q̃ ex deſperatione perpetrauit, vt mile alios ſolçciſmos donauimus,& ſyllabas barbare pronũciatas ignouimus,quod munus hic publice profitẽdi aſſequi nõ potuit. Quid illud,quod toties dixit,& ſcripto mãdauit? Rhetoricã ad Herenniũ,in Rhetorica ad Herẽn. apud Quintil.legit hunc ſermonẽ vel apud quẽuis elegantiſſimorum ſcriptorum? Nemo niſi triuialis & barbarus dicit, Cic.ſic ſcribit in rhetorica,in 1.rhetoricæ. Latini dicũt in Rhetoricis,in 1.Rhet. nã in plurali Rhetorica, ſignãt libros de arte ipſa in ſingulari Rhetorica ſignat rẽ ipſam. Vnde Fabius ait, Non oĩa nos dicentes ea grçco ſequi,ſicut ne illos quidẽ, quoties ſuis vtiq́; verbis ſignare noſtra voluerũt,& hanc interpretatione,oratoriã & oratricem pro rhetoricæ nõ minus duram eſſe,q̃ illam Plauti eſſentiam atque etiam. Sed ne propriam quidem eſſe. Nam oratoria

ſic eſſer-

ſic efferetur, inquit, vt elocutoria oratrix vt elocutrix. Illa aũt de qua loquimur rhetorice talis eſt qualis eloquentia. Sed & incondita hæc, & alia vitioſa verba atq; ſenſa, temere quaſi deliranti oborientia, permittamus blaterrare. ad rem redeamus. Acutum plane excogitauit argũ, Ideo ſibi libros ad Herenniũ nõ videri Cic. q̃ ante q̃ vxorem duceret, aut filios ſuſciperet, illos ſcripſerat. Si Cic. nõ ſunt, quid hæc dicere attinet? ſi ſunt, aut parũ, aut nihil attinet, præterquã ſi ariolũ ſeſe oſtentare quærit, qui remota ab omni hoim & literarũ memoria, ſi ſine teſtimonio tam bene cognoſcat, & prætereà vt præſentia videat. M. Tullij in præfatione de Orat. verba prius legamus, deinde exponamus. Hęc ſunt ad literam: Quũ quę pueris aut adoleſcẽtibus nobis, aut ex commentariolis noſtris inchoata atq; rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vſu, quem ex cauſis tot tantiſq; cõſecuti ſumus, & quæ ſequũtur: Si correctio tollit & emendat quod prius dictũ eſt, Cic. cum ſcripſit hos & illos Rhetoricos libros, adoleſcens erat. Si ignoras in adoleſcentia procreari filios, hoium naturam & propagationem ignoras. Cum vero dicit Cic. Aut ex cõmentariolis noſtris inchoata, atq; rudia, vř tibi de Rhet. de Inuentione, nõ de Rhet. ad Heren. loqui? Quamobrem? Quid obmutuiſti? Ego paulo ante (quod te fugiebat) docui, Ciceronem, cum ait Inchoata, ſentire de Arte veteri, quã inchoata dñt, quæ ſunt à nobis incepta, nõ perfecta. Nunc indocebimus cũ ait Rudia, de arte noua intelligere, ſi quidem rude opus dicimus, quod ad calcem deductũ eſt, nondum tñ perfectum, quod non es politum, caſtigatumq;, neq; vltimã manum ſenſit. Hoc latiniſſimi cuiuſq; ſcriptoris vſus docet, & latinæ linguæ anchora, hoc eſt auctoritas veterũ cõprobabat, & vocabuli ꝓprietas ſignat. Ouidius Naſo de libris Metamorphoſeon, quos incorrectos fuiſſe, & inemendatos ac imperfectos teſtatur pluribus locis, inquit.

Vel quòd eram Muſas, vt crimina noſtra peroſus.
Vel quòd adhuc creſcens, & rude carmen erat.

Et quæ ſequuntur, vſq; ad illud:

Quidquid in his igitur vitij rude carmen habebit,
Emendaturus, ſi licuiſſet, eram.

Verſus ſunt vulgatiſſimi. Barbarus Hieronymus in Abdiam, q̃ inchoata de Rhet. de inuentione. q̃ rudia de Rhet. ad Heren. dixerit Cic. his verbis innuit: Dicit & Tullius tuus, adoleſcentulo ſibi inchoata quædam & rudia excidiſſe. Si hoc ille tam de libris ad Herenniũ, q̃ de Rhetoricis, quos ego vel perfectiſſimos puto, ad cõparationem ſenilis peritiæ dicere potuit, & reliqua. Quid muſſas? Illud, Ex commentariolis noſtris, quo numero accipis? nonne in plurali? Quo ſenſu? nonne pro Quintiliani ſnia? q̃ hos cõmentarios è ſchola eduxerit, vt diximus. In Rhet. de Inuentione imitatus eſt Cic. Hermagorã, vt te fateris. è ſchola nõ eduxit illos. Hic nullũ tibi cauillationis confugium relinquitur, nam (vt oẽs ſciunt, & ipſe Cic. fateatur) in Arte veteri antiquos, eoſq; græcos ſecutus eſt auctores, quos in ſecundo eiuſdem operis cõmemorat, præter Hermagorã, nullo pacto poteſt de eo intelligi quod è ſchola eduxeris. Sequitus ergo, quod libros ad Herennium ſcripſerit, qui ſibi ex cõmentariolis, hoc eſt exceptionibus ſcholaſticis cõpoſiti exciderunt. Ex cõuenit vt ſupra tetigi, cum illo quod in his eſt ſcriptũ libris de Hermete, ſiue Hermeſte præceptore ſuo quem præfatus eſt auctorem. Id quod declarant ſequẽtia Ciceronis verba. Vix hac ætate digna & hoc vſu, quem ex cauſis tot, & tantis cõſecuti ſumus. Tu, inquit, ò Q. fr. cenſes & affirmas, ea quæ de arte rhetorica adoleſcẽtibus nobis exciderunt ex cõmentariolis ſcholicis, vix digna hac ætate matura, in qua ſumus, & hoc vſu, quem ex aſſidua exercitatione in tot & tãtis cauſis cõſecuti ſumus. Dixiſſet Cicero vix digna eſſe quę ſcripſit adoleſcens, ſua ætate & auctoritate, de Arte veteri, in qua de Inuentione tm̃ tractauit. Abſit hæc à nobis, vt credamus, dementia, abſit, vt huius ſermonis & inſcitiæ notã Cic. iam ſeni inuramus. cum ipſemet in ij Rhet. reliqua rhetorices præcepta ſe deinceps ſcripturum polliceatur, neq; eis tñ libris quanquam addidiſſe, vt ante diſſeruimus, conſtet. Nemo mentis compos ambigere poteſt, cũ ſcripſiſſe nõ modo reliquæ partes, prout pollicitus eſt, ſed & oĩa Rhet. pręcepta in libris ad Herennium, quæ quidẽ via ætate digna & auctoritate ſua dicit in lib. de Oratore. in quibus ſtruxit Antonij & Craſſi de oratore ſentẽtias; vt alij oratorij libri alias & varias de arte rhetorica præceptiones cõtinet. Ipſe Cicero nonne ait, cũ biennium verſatus eſſet in cauſis, ſuumq; nomẽ in foro celebratũ foret ſeſe Athenas conceſſiſſe. & philoſophiæ ſtudium ſemper cultũ nunquã deſeruiſſe? id quod cum eius operis proœmio plane cõuenit, quod etiam reſpondet de familiaribus negotijs his quæ in Epiſtolis Orationibus, Tuſc. quæſtionibus ceteriſq; libris ſuis frequentiſſimia ſcribit. Quid torqueris Raphael? vis tibi cõcedam familiare vxoris & filij exemplũ ita poſitum eſſe, vt hoc? Q. Cæpio qui per id tempus, vt alia quoq;, quæ in cauſa nihil valent, ſiue ficta, ſiue ex hiſtorijs ſumpta? Cõcedo ea lege, vt ad vnũ quod te interrogabo, reſpondeas. In libris ad Herennium nõne dixiſti exempla eſſe de Ciceronis orationibus ſumpta? Reſpõde, aut ſcriptũ tuũ & ipſa exempla proferam. Et dixi, & ſcripſi, & hoc verũ eſſe fateor. Si hoc verum eſt, & fateris, lege homo quartũ eiuſdem operis proœmium. Quid in lapidẽ factus taces? Vides ſtupide cenſor, quid dicit, ſuis ſibi vtendũ exemplis potius q̃ Catonis, Gracchorũ, Lælij, Scipionis, Galbæ, Porcinæ, Craſſi, Antonij? Si ſuis exemplis vtendũ probat, & Ciceronis adducit exempla, nõ Cicero ipſe auctor eſt? nõ eſſe adhuc tibi auctor vř? Rurſus ſi alius eſt auctor, dic cur Ciceronis nullã fecit mentionem. Vnde quęſo magis q̃ à Cicerone ars ſumenda? vnde magis q̃ à Cicerone auctoritas petẽda? vnde magis q̃ à Cicerone exempla oratoria adducenda? Quis rhetor melior? quis præſtantior orator? qui rõnis dicẽdi accuratior locupletiorq; magiſter allegari poterat? quæ opera ſtudioſius illi legenda, q̃ oratorij Ciceronis libri, de quibus quantũ ademptum fuerit, tantundem de ſui nois & ingenij gloria adimi ipſe voluit, quanq; eiuſdẽ orationes de quibus ipſe ait. Nulla eſt.n. vlla in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi nõ perfectio, at conatus tñ, atq; adumbratio. Pudet me, Deũ teſtor, viri erudiriſſ. iſtius præſtigias & nænias refellere, neceſſe tñ eſt, peruicacis hoĩs ceruice aliquantiſper deprimere, ne ſua imperitia teneras mentes imbuat, & à Tulliana lectione auertat. Et quis eſt non à literis, ſed ab humano ſenſu ita alienus, qui putet auctorẽ Rhet. ad Heren. quiſquis ſit antiquiſſ. illos & duros oratores, multoq; inferiores voluiſſe nominare, vnũ vero omittere Ciceronem? qui lux eſt doctrinarum oĩum, parens eloquentiæ, rhetorum oĩum q̃ apud Græcos pariter & Latinos fuerũt, ſunt, & futuri ſunt optimus maximuſque. ſ. & Cic. melius eſt omiſiſſe, omiſiſſe omnes Cic. æquales & æmulos, Hortenſium, Philippũ, Cæſarem, Saluſtium, Pollionẽ, quis credat eum auctorem nõ Ciceronem voluiſſe, nõ poſt Ciceronem quempiam alium adducere? Faceſſat hæc nõ ſcientia, ſed vecordia tua Raphael, faceſſat, nugæ ne iſte quiſquiliæq; tuę, in adoleſcentulorum mentes repant. Confer bone vir, præcepta illa de Inuentione, cũ præceptis ad Herennium videbis ſępiſſ. eadem eſſe iiſdemq; verbis in eiſdem clauſulis poſita. Cõfer Herennij nomen cũ illis qui tempore Ciceronis fuerunt, deprehendes illum Ciceronis neceſſarium familiarem'ue fuiſſe. qui Herennius, is ne fuerit, cuius meminit Prope. an cuius lib. 9. Gell. neſcio. Sed ſi coniecturę iudicare licet, cũ reor potius, cuius ipſe Cic. in Orat. Cæciliana facit mentionem. vbi familiarem fuiſſe illum ſuum, ingenioq; & dicendi gñe præſtantem oſtendi. Hunc an alium ad Atticum (vt ſunt hoium ingenia, & voluntatũ mutationes) flagitioſum & temerarium vocet, vos videritis. Satis eſt mihi iſtius retundere inſolentiã qui (vt ſolet omnia temere & negare & affirmare) aſſeruit, nõ fuiſſe quenquam Herẽnium, qui familiaris fuiſſe Ciceroni vſquã memoretur. Patet iam tibi Nouam quam dñt artem, Cic. eſſe? An adhuc quæris nodum in ſcirpo? Adhuc argũ quæris certum? Certiſſimum dabo. Certum vis? Certo certius dabo. Vide in j. ad Herennium lib. quid dicit, vbi de inſinuatione agit: Adhuc quæ dicta ſunt arbitror mihi conſtare cum ceteris artis ſcriptoribus niſi quia de inſinuationibus nos noua excogitauimus, q̃ eas ſoli nos præter ceteros in tria tpa diuiſimus, vt plane certam viam & perſpicuam rõnem exordiorum haberemus. Hæc nõne fera ad verbũ excepta ſunt ex Rhetoricis de Inuentione? Si inficiaris, audi. ſi legere piger, ipſe legã. Nunc inſinuationes quemadmodũ tractari cõueniat, deinceps dicendum vř. Inſinuatione igitur vtendũ eſt, cũ admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt (vt ante diximus) cum aius auditoris infenſus eſt. Id aũt tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quędã turpitudo, aut ſi ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum vř, aut ſi eo tempore locus dicendi datur cũ iam illi quos audire oportet, defeſſi ſunt audiẽdo. Non eſt hoc argũ firmiſſimũ? Eſt, quia taces. Elinguis factus es, qui prius bilinguis. Paterne iam Rhetoricos ad Herennium Ciceronis eſſe? Audebis amplius cõtendere negare, tergiuerſari? Scriptor alius nunquã ſe primum faceret, & ſolũ auctorem eius rei, quę à principe Ro. eloquij, à rege eloquẽtiæ latinæ ſcripta fuiſſe tot annis ante. Poſſem infinita alia huius gñis adducere, quibus ſole clarius oſtenderem, Rhetoricos ad Herennium libros non eſſe cuiuſquã niſi Ciceronis ſi de hac re quenquã veſtrum ambigere viderem, & nõ potius cupere de fœditate pronunciationis Regiæ audire, qua barbareſcũt iam hi parietes & marmora, &c

INDEX RHETORICORVM AD HERENNIVM, ET DE INVENTIONE.

IN LIBRO PRIMO.

DE oratoris officio, de generibus cauſarum. pag. 3
De exordijs. 7
De gene[illegible] 15
De diuiſione cauſarum. 22
De confirmatione, & confutatione. ibid.
De cauſarum conſtitutionibus. 23

IN LIBRO SECVNDO.

DE cauſa coniecturali. pag. 35
De probabili. 36
De collatione. 40
De ſigno. 41
De argumento. 42
De conſecutione. ibid.
De approbatione. 44
De conſtitutionis legitimæ partes. 47
De contrarijs legibus. 48
De ambiguo. 50
De definitione. 52
De tranſlatione. 53
De cauſa rationali. ibid.
De iuridiciali abſoluta. 54
De comparatione. 56
De tranſlatione criminis. 57
De conceſſione. 58
De deprecatione. 60
De remotione criminis. 61
Argumentationes quomodo ſint tractandæ. 63
De argumentationibus vitioſis. 67
De vitioſa expoſitione. 68
De vitioſa ratione. 69
De confirmatione vitioſa. 70
De exornatione vitioſa. 75
De c[illegible] vitioſa. 76
De concluſionibus. 80

IN LIBRO TERTIO.

DE genere deliberatiuo. pag. 84
De genere demonſtratiuo. 92
De diſpoſitione. [illegible]
De pronunciatione. 98
De motu corporis. 101
De memoria. 102

IN LIBRO QVARTO.

DE elocutione. pag. 119
De diſpoſitione. 125
De exornationibus verborum. 131
De exornationibus ſententiarum. 153

In libro primo de Inuentione.

DE iure ciuili, & partibus eius. pag. [illegible]
De officio, & fine artis oratoriæ. pag. [illegible]
De inuentione. [illegible]
De exordio. [illegible]
De [illegible] [illegible]
De partitione. [illegible]
De confirmatione. [illegible]
De reprehenſione. 115

IN LIBRO SECVNDO.

DE conſtitutione [illegible] [illegible]
De tranſlatione, & commutatione. 233
[illegible]
De iuridiciali conſtitutione. [illegible]
De præmio, & pœna. 242
De controuerſiis quæ in ſcripto verſantur. 243
De genere cauſarum deliberatiuo. 250
De genere demonſtratiuo. 253

F I N I S.

M. T. CICERONIS RHETORICAE, AD C. HERENNIVM.

LIBER PRIMVS.

ETSI negotijs familiaribus impediti, vix ſatis ocium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & id ipſum, quod datur, ocij libentius in philoſophia conſumere cõſueuimus: tamen tua nos C. Herenni uoluntas commonit, vt de ratione dicendi conſcriberemus; ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborum putares. & eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus, quòd te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. quas ob res illa, quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus. nam illi, ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil attinebat; vt ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbãtur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus. non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti venimus ad ſcribendum, quemadmodum ceteri; ſed vt induſtria noſtra tuæ morem geramus voluntati. nunc, ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus, ſed ſi te vnum illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi non multum iuuare; vt intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

IN M. T. CICERONIS RHETORICAE, ad Heremium librum primum, Hieronymi Capiduri Parentini Commentarius.

VONIAM in cuiuſcunq; generis orationis principio hęc tria ſunt adhibenda, vt auditores faciamus attentos, beneuolos, dociles, hic Cicero beneuolũ C. Heren. ſibi facit, cum dicit familiaribus ſe diſtrictũ negotijs, vix vllum habere ocium, & id ipſum quod ſupereſt ocij in ſcrutandis philoſophorũ rationibus libentius q̃ in ceteris quibuſcunque ſtudijs ſe conſumere, tñ Herennij voluntate tantum ſe affectum, vt id quod poſtulabat (poſtulabat aũt, vt de ratione dicendi conſcriberet) tergiuerſari ac ſubterfugere nullo modo poſſe videretur. Attentum eundem porrò reddit, cũ non parũ fructua copiam dicendi ſecum ferre dicit, & ſe deciſurũ quæcunq; ſuperflua Græci ſcripſere, pollicetur. Docilem vero, cum quid ſit fracturus, oſtendit. Præterea cum in omni exordio, dum auditorẽ beneuolum, attentum, docilem facimus, quatuor hæc adhiberi poſſint, expoſitio, ratio, redditio, comprobatio, ex his omnibus Cicero compoſuit hoc exordium. Rem enim exponit, cum inquit, Et ſi negotijs familiaribus impediti, & quę ſequuntur. Ratio autem expoſitionis eſt, cum dicit, Et eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus, ꝙ te nõ ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricã intelligebamus. Comprobatio rationis eſt. Non. n. parũ habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligẽtia, & definita animi moderatione gubernetur. Redditio autem eſt, cũ infert, Quas ob res illa quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus. Etenim ſe ſcripturum rhetorica præcepta rurſum refert, & quid in eis maxime obſeruaturus ſit. Ratio redditionis eſt. Nam illi ne parũ multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil ad propoſitum attinebant, vt ars difficilior cognitu putaretur. Redditionis vero comprobatio, Nos autem ea quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus, & quæ ſequuntur. Deniq; totum cõcludens exordium, & ſe & auditorem ad ea quæ ſequuntur præparans, ſubiungit. § Nunc ne nimiũ longa ſumatur oratio, quod datur ocij, de re. § Subaudiendum quæ, tam rerum naturas, q̃ morum ſcrutatur rationes. In vtraque. n. Ciceronem ſcripſiſſe manifeſtũ eſt. § Vt de ratione dicendi conſcriberemus § vt rhetorices præcepta traderemus. Nec dixit de ratione loquẽdi, ſiquidem recte loqui grammaticus docet, rhetor autem dicere. loquitur. n. is, vt Varro inquit, qui quodq; verbum ſciens ponit. Is autem dicit, vt & Quint. inquit, qui diſpoſite, ornate, copioſe dicit. § Non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus § Rhetoricam in latinũ aliqui transferentes, tum oratricem, tum oratoriã protulerunt, ſed non video cur potius oratricem, aut oratoriam iſti dicere maluerint, q̃ eloquentiam, cũ ſicut ab eloquor eloquentia inflexa, ita à ἐῤῥέντας ῥήτωρ, & inde ῥητορική. vnde fit vt rhetorica, verbum è verbo, à Latinis eloquentia expreſſum, manifeſto appareat. § Si recta intelligẽtia & definita moderationi animi gubernetur § Rectam intelligentiã animi, prudentiam dicit, qua ſingula metimur, vt ſuo loco, ſuo tempore dicamus. Definire, partiri ac diuidere, eſt genus in formas definire, determinare. vt Lactantius definiuit religionẽ eſſe ſummum bonum. Definita ergo animi moderatione, ne credat rhetoricam artem in infinitum profluere, ac oẽs ambire diſciplinas. ſicut exiſtimauit Hermagoras quem in lib. Rh. quos de inuentione compoſuit, ipſe inceſſit. Licet in lib. de Orat. ad Q. F. & in Oratorie ad Brutũ, eandem quã exploſerat, teneat ſententiam. § De re dicere incipiemus § Quã ſumpſimus explicandam.

IN RHETORICORVM. AD HERENnium obſcuriora aliquot loca Giberti Longolij annotationes, In librum primum.

ETSI negotijs familiaribus § Procemium nuncupatorium eſt, quo captat beneuolentiã à perſona & ſua & Herennij. ſua, quia amico tantũ tribuit, quantum putat maximum, Herennij, ꝙ illius cauſa de arte ſcribat. § Negotijs familiaribus § Conqueritur id alibi ad Atticum, ſe à familiaribus negotijs, & amicorum clientelarumq; appellationibus, propemodum & animo & corpore labefactari. § Non. n. parum fructus § Approbatio prioris rationis, ab artis vtilitate. § Commoditas orationis § Commoditas dicta pro facultate ſiue commoda vſurpatione. vt Cæſ. de bello ciuili, Commodum pro facile dixit. § Definita animi moderatione § Lege procemiũ lib. 1. de inuent. § Quas ob res § Antiſagoge per apodioxin, Græcos reicimus, quod ſine moderatione ſcripſerint. § Sumpſimus § Non adſumpſimus, vt arrogantes Græculi. Significat autẽ hoc verbum, ex varijs auctoribus electionem. § Non enim ſpe quæſtus § Captat beneuolentiam à ſua perſona. § Nunc ne nimiũ § Admonitio ſui, vice epilogi. § De re dicere § Peculiaris loquendi formula, pro de inſtituto & propoſito, quod procemia parum

ad rem veluti facere videantur. {Sed ſi re illud} Claudit admonitione prooemium, idq́; per locum ab omnium artium natura, quæ exercitatione acquiruutur. {Ad exercitationem} Artiũ enim pater, vt iactatum eſt, ſenatio per vetuſto vſus eſt, & Græci exercitationem omnia poſſe dixerunt.

IODOCI BADII ASCENSII FAMIliariſſima rhetoricorum Ciceronianorum, vel in ſingulis dictionibus conſtructus, ceu ordo, & explanatio.

ETsi negotijs familiaribus, &c.} Vtq́; in epiſtolari præfatione recipimus, pollicitíque ſumus hic, vbi reipſa opus eſt efficiamus, vt videlicet paucis particulæ quam declarẽdam ſumpſerimus ſentẽtiam explicemus, & quàm pauciſſimis poſſimus vocabulo declaremus, & demum conſtructum grammaticalem ſeu dictionũ ordinem contexamus. Mens aut horis in hac particula eſt. Officium ac munus ſuum in C. Herenn. amicum & cognatum conferendum iuxta Phædriæ Terentiani mandatũ verbis exornare quod eſſet abunde facit oſtendens liquido ſe quoq; poſſe quod de ſe Flaccus ait, Carmina poſſumus donare, & precium dicere muneris. Commendat igitur officium ſuũ primo à difficultate eius exhibendi, quæ non parum gratiæ conciliare ſolet, vnde comicus ille ſeruus iuſſus exornare munus domini ſui à difficultate cõmendauit dicens, ab Aethiopia eſt vſque hæc. & Vergilianus paſtor munus ſuum cõmendat ab eadem difficultate ſic, Præterea duo nec tuta mihi valle reperti Capreoli, &c. Difficultas autem eſt ex eo quòd familiaribus, & ita non minus vrgentibus negotijs ſit occupatus, & quòd in ea ſit ætate in qua morali philoſophiæ libentius inſudet. Nec tamen vile quippiam petiſſe cenſeat. Secundo commendat officium ſuum ab operis ipſius dignitate. Et tertio ab eius exhibendi facilitate, captans ea præcepto rhetorico beneuolentiam à perſona ſua, & inducens odium & contemptum eorum qui græce de rhetorica ſcripſerant. Primũ in præſenti particula exequitur. Reliqua duo in ſequentibus. Qualiter autem beneuolum, docilem, & attentum faciat, reliqui commentarij abunde explicant. Pro vocabulis vero in quibus latius immorabor, Scies puer. Et ſi & quanquam quæ ſecundum Vallam maioribus initijs adhiberi ſolent, in principijs poſita indicatiuum poſtulare, ideoq́ne hoc loco idem Valla legendum cenſet poſſumus, & non poſſimus, quod probat etiam eo quòd ſequitur, & conſueuimus, non conſueuerimus, non enim copularet diuerſos modos. Nec te fugiat nos modeſte de nobis & noſtris pluraliter loqui, vt in hoc toto prologo loquitur Cic. Scies præterea poſt ꝓnomina ſingularia tu & tuus vrbane ſequi eius quem alloquimur nomen, ne abiecte loqui videamur, vt tua pater reuerende dignitas. Et hic Tua nos, tamen C. Herenni voluntas, vbi etiam ſcies Cai, niſi fiat diæreſis monoſyllabum eſſe ſicut apud Flaccum vltei à nominatiuo vult eius diſſyllabum. Eſt autem Caius prænomen quod quia à gaudio volunt inditũ licet ſcribatur per C. profertur per G. vt Cneus Gneus. De ratione dicendi dicit, quia dicimus ex arte, loquimur vſu & natura, vnde dicendi eſt periphraſis, id eſt deſcriptio rhetorices. Addamus etiam recte dici & tua cauſa & tui cauſa, licet ſint qui veluti tui cauſa perſonam potius reſpicere, tua cauſa rem & negotium ipſum. Fugiſſe laborem, vbi cauebit puer ne dicat fugiſti, aut ſumpſiſti pœnam, aut multum pœnarum pro me, quia pœna à puniendo dicta multa eſt, quæ penditur ob peccatum, aut delictum. Ordo autem præter eũ quem Capodurus ponit eſt. Etſi, id eſt quanquã, ò C. Herenni cognate & amice, nos impediti, id eſt impliciti & occupati, negotijs, id eſt ſolicitudinibus laborioſis, familiaribus, id eſt quas familiaribus noſtris, quos defendimus in foro iudiciali impendimus, vix. i. cum ſumma difficultate poſſimus ſuppeditare, id eſt ſufficere & ſubijcere, ſatis. i. ſufficienter, ſtudio, id eſt exercitio literario, otium, id eſt vacationem à negocio forenſi (Si dicatur ſatis, id eſt ſufficiens otium, tunc ſatis erit nomen, quomodo conſuetius dicat ſatis otij) & (repetere etſi) nos conſueuimus conſumere, id eſt expendere & tranſigere in philoſophia, ſcilicet morali, à quo per excellentiã philoſophi denominabantur, libentius, ſupple quàm in ſtudio forenſi, aut rhetorico, vel libentius, id eſt multum libenter idipſum tantillum, aut nimium otij, quod datur, id eſt conceditur nobis, qua ſi ſponte aut ab amicis tamen tua voluntas, id eſt rationabile deſiderium ac velle tuum, commouit, id eſt concitauit nos, vt conſcriberemus, id eſt ſimul de omnibus partibus rhetorices ſcriberemus, de ratione dicendi, id eſt rhetorica ne putares, id eſt arbitrereris, aut nos noluiſſe, ſcilicet de ratione dicendi ſcribere, tua cauſa, id eſt propterea quòd te tantopere velle videbamus (q. d. ne putares quòd non idem vellem quod tu, cum amicorum ſit idem velle & nolle) aut ne putares nos fugiſſe laborem, ſcilicet qui eſt in conſcribendo de arte dicendi, per quod vocabulum commendat etiam officium ſuũ ex difficultate negotij cum laborioſum ſit. Sunt qui legant aut noſtra fugiſſe laborem, quam lectionum ſi reperiſſem non damnaſſem, concinna enim eſt, vt ſit, aut noſtra. ſ. cauſa, quia impediti ſumus ſubaudi nos, fugiſſe laborem, ſcilicet ſcribendi, &c. Et eo ſtudioſius, &c. Commendat offirium ſuum ex vtilitate commodandæ videlicet artis rhetoricæ, cuius laudes bono pede, id eſt apta ratione procedendi ingreditur, ſimulq́; voluntatem Herennij laudat ex vſu tamen tuo, quia vt in Lælio definiuit, nihil amicorum cauſa faciemus quod non ſit honeſtum & per cõſequens vtile, quia in tertio officiorum docet honeſtum ab vtili non ſeparandum. Quia tamen rhetorica ars inter ea reponẽda eſt bona quæ perinde ſunt atq; eis vtaris. nam in prologo rhetorices quam vetere rem vocant profitetur, nihil eſt periculoſius eloquentia cui non ſit coniuncta ſapientia. Sapientia autem vera ſicut & charitate xpiani poteſt nemo, ideo dicit. Non enim paruum fructus habet copia dicendi & commoditas orationis, ſi recta intelligentia & definita animi moderatione gubernetur. Vbi potius legero definita, quàm diffinita. Nam definire eſt de natura, & vt dicunt eſſentia alicuius finem. i. perfectam rationem conſtituere. Diffinire vero, quia à dis dicitur non tam quid res quælibet ſit, quàm quid ab altera differat præſcribere videtur. Præterea ſi eo non exponam pro tanto non ſequitur quòd. Suſcipere eſt clementer & beneuole aſſumere, quaſi humi iacentia ſurſum aut ſuſum capere, vt in illo. Suſcepit Iſrael puerum ſuum. Copia dicendi, quia nihil tam diſcernit oratorẽ ab oratore quàm ornatus. Nec quidquam tam facit ad ornatum quàm varietas ſiue copia verborum & modorum dicendi, ad quam facit commoditas, quæ dicta eſt à commodo, commodum autem videtur vtile tempeſtiuum & moderatum. vt quod in tempore ipſo ſit, vnde dictum videtur quaſi ſit cum modo. ideoq́ue ad copiam adhibenda eſt commoditas, id eſt oportuna moderatio, quæ non poteſt haberi decenter ſine recta intelligentia dicẽdorum, ad quam facit multorum, & preſertim iuris atque legum peritia. Iuxta quam ſententiam libro 1. de oratore dicit Cice. ex M. Antonij ſententia ſic in oratore acumendia lecticorum ſentẽtiæ philoſophorum, verba prope poetarum, memoria iuriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirendus vnde diffinitur ibidem orator. ſic Orator dicitur qui & verbis ad audiendum iocundis & ſententijs ad probandũ accommodatis vti poſſit in cauſis forenſibus atq; concionibus, & qui præterea inſtructus voce ſit & actione & lepore quodam. Sed de ijs poſtea. Ordo eſt, & nos ſuſcepimus, id eſt beneuole accepimus ad nos hoc negotium, ſcilicet conſcribendi de ratione dicendi eo. i. ideo aut propterea libentius, id eſt valde libenter quòd. i. quia nos intelligebamus te velle non ſine cauſa. i. cum ſumma ratione, noſcere rhetoricam ſup. artem. i. quã rhetores docent, hoc eſt oratoriam. Enim pro quia. Copia. i. abundantia dicendi, & commoditas. i. oportuna & apta vtilitas orationis. i. artis oratoriæ, non parum i. multum (per liptotem enim loquitur) fructus i. emolumenti & lucri habet ſi gubernetur recta intelligentia ſcilicet eorum quæ dicantur ex legali preſertim ſcientia & moderatione animi definita. i. præſcripta & conſtituta per ſapientiam aut præcepta philoſophiæ moralis aut vt noſtro tempore theologiæ & iuris canonici. Quas ob res, &c. Quia igitur, inquit, nõ ex libidine ſcribendi, nec ex affectione oſtentandi ea quæ in arte dicendi calleam, ſed cauſa tua eo quòd tibi ex animo beneuolo & propoſitum tuum (quod vtile ſcio) laudo, non attingam illas præceptiones quas ad ſcientiæ ſuæ oſtentationem græci ſcriptores arrogantia inani adducti aſſumpſerunt, reddentes artem difficiliorem quàm eſſet, ſed duntaxat ea docebimus quæ ad rationem dicendi nouimus præcipue pertinere. Non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti, &c. Quibus verbis rurſus conciliat ſibi beneuolentiam primo ex perſona aliorum, quos arrogantiæ damnat, deinde ex ſua qui neque auare, neque arroganter, ſed liberaliter & modeſte omnia executurus eſt. Ac demum docilem facit dans formam diſcendi & proficiſcendi quæ eſt ſi in præceptis dicendi ſeſe excitauerit. Ordo eſt, Ob quas res, id eſt quapropter, aut ob quas cauſas, nos reliquimus, id eſt prætermiſimus illa quæ ſcriptores Græci, ſcilicet Hermagoras &

eius

eios ſimiles (nam multi græcorum vtiliter ſcripſerunt) aſſumpſere ſibi, ſcilicet ſcribenda cauſa arrogantiæ, id eſt vendicatioois laudis & gloriæ immeritæ. Vnde addit ioanis, id eſt futilis, & vt dicunt vanæ, cum vanum peroicioſius ſit quàm inane. Nam illi, id eſt ſcriptores græci oe viderentur ſciſſe, id eſt ſciuiſſe parum multa, hoc eſt vt multa viderentur ſciſſe, & ſcientiam ſuam oſtentarent, conquiſiuerunt, id eſt conquirendo cõgeſſerunt io opus ſuum ea quę nihil attinebant ad propoſitum, id eſt ad inſtitutum, & ad rationem dicendi, vt ars, ſcilicet dicendi, videretur, ſcilicet propter multitudinem præceptorum præſertim ioanium difficilior cognitu, id eſt ad cognoſcendum, aut vt cognoſcatur. Vbi ſciet puer præpoſitionem compoſitam verbo ſolere eidem à Cicerone apponi, vt attinebant ad propoſitũ. Sciat etiam apud doctos raro reperiri intentionem pro propoſito aut inſtituto. Sciat ad hoc poſteriora ſupina ſecundum Vallam ſignificare tantum paſſiue, & conſtrui cũ adiectiuis nominibus oullo caſu ipſa ſequenti, vt difficilior cognitu, id eſt ad cognoſcendum oon dicit, neque quiſquam doctus dixerit à diſcentibus, aut legentibus: Sulpitius tamen ſubaudi cenſet: Sed pergamus. Autem pro ſed, nos ſcripſimus ea quæ putauimus pertinere ad rationem dicendi. Vbi annotabit rurſus. Attineo & pertineo raro ad modum apud diſertos cum datiuo conſtrui, ſicut apud vulgares ſcribentes. Iſte liber pertinere eccleſiæ, &c. Sciat etiam optimum filium cõnectendæ orationis eſſe ſi quod ſequitur det cauſam præcedentis, vt hic fere vbiq́ue vnde cauſam affert cur ipſe noo ſcripſerit ad oſtentationem dicens. Noo enim venimus ad ſcribendum commoti, vt ſpe quæſtus, id eſt lucri ac emolumenti, aut commoti gloria, ſcilicet inani. poteſt legi gloriæ, vt ſit ſpe quæſtus, aut gloriæ ſpe quemadmodum ſupple venerunt ceteri, non tamen omnes, ſed quos nominauit. Vbi notabis puer, non decuiſſe addi græci, vt ſit quemadmodum ceteri græci, quia tunc ſe græcum diceret, & tamen certum eſt ipſum de græcis loqui. In ſingolari non eſt nominatiuus maſculinus, ſed cetera & ceterum io fœminino & neutro, potius etiam dixit quæſtus quàm lucri, quòd quæſtus ſæpe inhoneſtus eſt) ſed ſupple venimus ad ſcribendum vt geramus morem, id eſt morigeremur & obſequamur tuæ voluntati, induſtria, id eſt ſolerti diligẽtia noſtra. Nunc incipiemus dicere de re, id eſt de propoſito noſtro, ne oratio, id eſt præfatio & pollicitatio ſumatur, ſcilicet à nobis longa, nimium, id eſt immodice, ſed ſupple incipiemus ſi monuerimus, id eſt poſtquam monuimus te illud, vnũ, id eſt præcipuum videlicet artem dicendi iouare non multum. i. modicum, & oon iuuare multum artem dicendi, id eſt ſine aſſidua exercitatione in dicendo, vt intelligas, hanc, id eſt noſtram rationem, id eſt formam præceptionis, oportere accommodari, id eſt applicari commode ad exercitationem, id eſt frequens exercitium & periculum faciendum.

DE ORATORIS OFFICIO, DE GENERIBVS CAVSARVM.

*O*RATORIS *officium eſt de ijs rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator; demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem vel vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem, aut petitionem cũ defenſione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quo modo has cauſas tractari conueniat, oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Inuentio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo & diſtributio rerum; quæ demonſtrat, quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio eſt idoneorum verborum & ſententiarũ ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum & verborum diſpoſitionis perceptio. Pronunciatio eſt vocis, vultus, geſtus moderatio cum venuſtate. Hæc omnia tribus aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars eſt præceptio, quæ dat certam viam rationemq́ue dicendi. Imitatio eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus vſus conſuetudoq́ue dicendi. Quoniam igitur demonſtratum eſt quas cauſas oratorem recipere, quasq́; res habere conueniret; nunc, quemadmodum ad orationem poſſint oratoris officia accommodari, dicendum videtur. Inuentio in ſex partes orationis conſumitur, exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, concluſionem. Exordium eſt principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis conſtituitur vel apparatur ad audiendum. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde vt geſtarum expoſitio. Diuiſio eſt per quam aperimus quid conueniat, & quid in controuerſia ſit, & per quam exponimus quibus de rebus ſimus dicturi. Confirmatio eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cũm aſſeueratione. Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt artificioſus terminus orationis. Nunc quoniam vna cum oratoris officijs, quos res cognitu eſſet facilior, producti ſumus, vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus, de exordio primum dicedũ videntur. Cauſa poſita, quo commodius exordiri poſſimus, genus cauſæ conſiderandũ eſt. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum, turpe, dubium, humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere, vt pro viro forti contra parricidam. Turpe genus cauſæ intelligitur, cum aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus eſt, cum habet in ſe cauſa & honeſtatis & turpitudinis partem. Humile genus eſt, cum contempta res affertur. Cum hæc ita ſint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus cauſæ accommodari.*

CAPIDVRVS.

ORATORIS officium eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ res ad ciuilem vſum, moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit} In libris quos de inuentione conſcripſit, oratoris officium, dicere appoſite ad perſuaſionem eſſe voluit, ſed ſi hoc & illud recte contemplamur, inter ſe nobis differre minime videbuntur. {Oratoris officium} Officium, inquit ipſe de Finibus bonorum & malorum libro 3. eſt, quod ita factũ eſt, vt eius facti probabilis ratio reddi poſſit. vnde & officiorum liber ipſius inſcriptus, ſed hæc philoſophorũ officij definitio eſt. Poſſimus autem, vt hic intelligitur, ita definire. Officium eſt, vnicuique perſonę congruens & debita actio, attributa ſecũdum ciuitatis & domus mores, ac vniuſcuiuſque delecti ſibi vitæ curſus intentionem ſi quidem & boni mali viri officium hoc & illud dicere conſueuimus. {Quæ res ad vſum ciuilem} Non. n. ſibi orator concionatur, ſed ciuibus, ſiue in foro, ſiue in ſenatu, ſiue in campo Martio dicat, hoc eſt io omni cauſarũ genere. {Moribus ac legibus} Mos eſt, ex quauis conſuetudine vſurpata actio. Lex eſt, vt hic inquit, ratio ſumma, inſita in natura, quæ iubet ea quæ facienda ſunt, prohibetq́; cõtraria. Eadem ratio cũ eſt in hominis mente confirmata & confecta, lex eſt. itaq; arbitrantur prudentiam eſſe legem, cuius ea vis vt recte facere iubeat, vetet delinquere. Eamq́; rem illi Gręco putant nomine, ſuũ cuiq; tribuendo appellatam. Ego noſtro à legendo. Nam vt illi æquitatis, ſic nos intellectus vim in lege ponimus. & proprium tñ vtrunq́; legis eſt. Quod ſi ita recte dicitur. vt mihi quidem plerunq; videri

ſolet, à lege ducendum eſt iuris exordium. Ea eſt enim naturæ vis, ea mens ratioque prudentis, ea iuris atq; iniuriæ regula, ſed quoniam in populari ratione omnis noſtra verſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & eam legem, quæ ſcripto ſancit quòd vult, aut iubendo, aut vetando, vt vulgus, appellare. Hæc Cicero in libro cuius index de legibus eſt. {Cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit} Nam cum finis ſit oratoris, vt ipſe alibi dixit. perſuadere dictione, qui poterit niſi auditores dicenti aſſentiantur, id facere? {Quoad eius fieri poterit} ἐλλειπτικῶς dictum, vt in Plutarchi figuris, quas conuertimus in Latinum, ſcripſimus. Nam quoad eius vim vel facultatem fieri poterit, plenum fuit. Ergo ita dictum ſit intelligamus. Eſt autem horum verborum hic ſenſus: Orationis officium eſt de his rebus, quæ res ad ciuium vtilitatem, pro conſuetudine ac rogationibus, quæ leges appellantur, conſtitutæ ſunt dicere, quantum in ipſo fuerit, ad perſuadendum. Quod enim facere debet orator, officium dicimus oratoris, finem vero, perſuadere dictione, ſicut medici officiũ, curare appoſite ad ſanandum, finem, ſanare curatione. {Tria genera ſunt quæ recipere debet orator, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale} Id.n. eruditiſſimi, qui de hac facultate præcepta dederunt, pene omnes fatentur, ſed cur ea, & tot ſint cauſarum genera, alij alias afferunt rationes. ſi quidem alij vnum, quod ad lectationem conueniat, eſſe aiunt, alterum, quod conſilium accipiat, tertium quod de cauſis iudicet. Alij, quod cum omne oratoris officium aut in iudicijs ſit, aut extra iudicia, eorum de quibus iudicio quæritur, manifeſtum eſſe genus iudiciale. Ea quæ ad iudicem non veniant, aut præſens tempus, aut futurum habere aiunt. Atqui præſentia laudamus, aut vituperamus, ſicut de præteritis iudicamus de futuris deliberamus. Tria ergo tantum videri poſſunt. Item, Omnia de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, vt cuique eſt animus, laudat, aut culpat. Ex dubijs, partim nobis, ipſis ad eligendum ſunt libera de his deliberatur, partim aliorum ſententiæ commiſſa, de his lite contenditur. Nam hortari, debitori, queri, mitigare, concitare, conſulari, deſolari, conciliare, terrere, confirmare, præcipere, obſcure dicta interpretari, narrare, deprecari, gratias agere, gratulari, obiurgare, maledicere, deſcribere, mandare, renunciare, optare, opinari, docere, delectare, augere, minuere, & id genus alia, quibus componendis concitandiſue affectibus animos audientium fingere conſueuimus, tribus illis cauſarum, generibus communia eſſe cognoſcuntur. {Tria genera ſunt quæ recipere debet orator; deliberatiuum, demonſtratiuum, iudiciale} Cauſa, vt Apollodorus definit, eſt negotium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionem; aut, cauſa eſt negotium, cuius finis eſt controuerſia. Negotium porro ſic definit: Negotium eſt congregatio perſonarum, locorum, temporum, cauſarum, modorum, caſuum, factorum, inſtrumentorum, ſermonum ſcriptorum, & non ſcriptorum. Iſocrate ait cauſam eſſe aut quæſtionem finitam ciuilem, aut controuerſiam in perſonarum factorumque complexu. Cicero autem in Topicis inquit: Cauſa certis perſonis, temporibus, locis, actionibus, negotijs cernitur: aut in omnibus, aut in pleriſq; eorum. Huiuſmodi igitur cauſarum, quas ſuſcipere oratorem oportet. tria omnino ſunt genera: Demonſtratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. {Demonſtratiuum genus eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem vel vituperium} Demonſtratiuum genus cauſarum, in quo laus vituperatioque continetur. Laudatiuum tum Cicero alibi, tum & alij appellarunt, ſed vtraque huius rei appellatio ex Græcia effluxit. Illi enim id genus modo, ἐγκωμιαστικὸν, modo ἐπιδεικτικὸν appellarunt. Demonſtratiuum quidem, quòd multum oſtentationis habere videatur. Laudatiuum autem quòd in laudibus plurimum habeat operæ. {Deliberatiuum eſt, quod poſitum in cõſultatione habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem} In præceptis de Inuentione, hoc genus ita definit: deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione ciuili habet in ſe ſentẽtiæ dictionem. Senſu tamen inter ſe nõ differunt. {Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem in ſe, aut petitionem cum defenſione} In Rhetoricis de Inuentione definit hoc modo: Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem. aut petitionem & recuſationem. Ex his autem tribus cauſarum generibus, materia conſtat oratoris. Siquidem aut auſcultator eſt rei, ſententiæque moderator, ita vt delectetur, quod demonſtratiuum genus eſt; aut ita, vt ſtatuat aliquid. ſtatuit autem de præteritis, vt iudex: hinc iudiciale. aut de futuris, vt ſenatus, hinc deliberatiuum genus appellatur. Quaſcunq; enim res ſibi proponit orator, ex in his tribus generibus inueniuntur. Delectationem in ea oratione, quæ demonſtratiui eſt generis, in iudicio aut ſæuitiam aut clemẽtiam iudicis, in ſuaſione, aut ſpem, aut reformidationem deliberantis habet. Itaque cum in his ſingulis rhetorica tota ſit, quia & inuentionẽ & diſpoſitionem & elocutionẽ & memoriam vnumquodque horum deſiderat. non fortaſſis abſurde quidam genera ea tria Rhetorices dicere, quàm cauſarũ maluerunt. {Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem} Omnis orandi ratio, vt plurimi maximique auctores tradiderunt, quinq; partibus conſtat inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronunciatione, ſiue actione, vtroq; enim modo dicitur. Omnis vero ſermo, quantumcunque habere vis, quoquidem voluntas noſtra explicatur, habet rem & verba, neceſſe eſt. At oratio longior, plura exiſtit non enim tantum refert quid aut quo modo dicat, ſed etiam quo loco. Opus ergo eſt & diſpoſitione. ſed neq; omnia quæ res poſtulat dicere, neq; ſuo quæque loco poterimus niſi adiuuante memoria. qua propter ea quoque pars quarta erit. Verum & hæc cuncta, corrumpit, ac propemodum perdidit, indecora vel voce vel geſtu pronunciatio. huic ergo tribuendus fuit neceſſario quintus locus. His adiecerunt quidam ſextam partem, ita vt inuentioni iudicium ſubnecteret, quia primum eſſet inuenire, deinde iudicare. Sed quo pacto inueniſſe quiſpiã dicetur, ſi contraria, communia, ſtulta, iudicio euitare neſciuerit? Itaque ſicut alij iudicium inuentioni ſubijciunt, ita alij tribus permixtum partibus eſſe voluerunt. quod neque diſpoſitio ſine eo, neq; elocutio aut pronunciatio ſine iudicio eſſe poſſit. {Cauſa poſita, genus cauſæ eſt conſiderandum. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum turpe, dubium, humile} In libris de Inuentione, Sex inquit eſſe omnino partes orationis nobis videntur, Exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio, ſed ab hac diuiſione non differt. At ſubiungit. Genera cauſarum ſunt, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum, id eſt ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον, id eſt honeſtum humile, dubium vel anceps, admirabile, obſcurum. Hic admirabile, quod & obſcurum, tacuit turpe autem adiecit. Hoc autem ideo fecit, quod diuerſos ſequebatur auctores, & vtraque per generum enumeratio ei probabilis viſa eſt. Hermagoram enim in illis, in his iuniores ſecutus eſt Cicer. Vnde & illa vetera, & hæc noua à vulgaribus Rhetorica nominatur. Admirabile genus cauſæ vocant, quod eſt præter opinionem hominum conſtitutum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem, in obſcuro docilem, in humili attentum parare debemus. Nam honeſtum eſt, quod ad conciliationem ſatis per ſe valet. admirabili & turpi remedijs opus eſt. Sed hic iam aliquibus ſuccurram oportet, qui quærent quid ſit quòd ſupra Cicer. dixit, genera cauſarum tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuum iudiciale, hic rurſus genera cauſarum quinque eſſe dicat. Hic victorinus. Res multæ, inquit, ſint quarum vna ſubſtantia, reliquæ accidunt. Itaq; cum ſubſtantiæ acciderit vna qualitas, poteſt & alia accidere, ſed quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. vtputa ſi dicas, foliorum genera duo ſunt, de membrana & de carta. Hic ſolum ſubſtantia eſt, acceſſit ei vna qualitas, membrana & carta. Poteſt tamen eidem ſubſtantiæ, vel folio, alia qualitas accidere, quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas, vt ſi dicas, foliorum genera ſunt tria, eſt oblongum, eſt latum, & eſt quadratum. Quare ſi circa primam qualitatem numerus diuiſionis varietur, vitium eſt, ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitates numerus diuiſionis varietur. non eſt vitium, vt hic ait. Primum cauſarum tria genera ſunt. Cauſa hic ſubſtantia eſt, accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuum genus, deliberatiuum iudiciale. Deinde ait, quinque cauſarum ſunt genera. Licet eadem ſit ſubſtantia, alia tamen ei qualitas accidit. In iudiciali enim ſine alio quocunq; genere cauſæ, inuenitur & honeſtum cauſæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurum. Sed victorinus id mihi non admodum, quid ſit, aperuiſſe quidem videtur. Nam omnis cauſa aut in lite eſt, aut extra litem eſt. Si in lite iudicialis, ſi extra litem, aut in conſultationem venit, quod eſt deliberationis. aut prout nobis libido fuerit laudamus vituperamuſue, quod eſt generis demonſtratiui. At illa alia ſiue quatuor, ſiue quinque ſint, non ſunt niſi procemij, quæ eſt vna pars orationis, nec communia ambarum partium, veluti tria illa, quæ prius recenſuimus. Eſt enim iudicialis communis actoris & rei, vt Milonia & Clodianorum, vtraque ſi quidem iudicialis nominatur. Similiter deliberatiua, vt Creandus ne ſit Coſſ. Auguſtinus, an non, quia puer. Communis quoque demonſtratiua, vbi Catonem

Cicero

Cicero laudat. C. Iulius Cæſar vituperat. At in exordio ſecus quodammodo fit, vt pro viro forti contra parricidam, cauſa erit iudicialis, & hęc tam ad parricidam pertinet, quam ad virū fortem. ergo vna erit amborum. In procemio autem diuerſa ſua cuiuſq; erit, altera viri fortis altera parricidæ. Illa quidem honeſta, quæ pro viro forti, & eo honeſtior, quod contra parricidam. hæc vero turpis, quod pro parricida, & eo turpior quod contra virum fortem. Sunt itaq; duæ cauſę, & inter ſe plurimum differentes, vt cōmunes nullo modo eſſe poſſint. Nec vero hæc cauſæ honeſtas, aut turpitudo, ad cauſam illam quæ lis eſt, & cōtrouerſia, in qua iudicium pendet, aliquid pertinet. Sed quædā hominum habita opinio de actoris parte, vel rei, quod patrem hāc honeſtam eſſe exiſtimant, illam turpem. ideo quod orator, cum intelligit partem quam tuetur laborare infamia, apud iudices ceteroſ'ue expurgat infamiam, conciliatque eorum animos ad bene ſperandum de cauſa quam acturus eſt. Et quantum fieri poteſt, contrahit in exordio beneuolentiam ſibi & ab aduerſario alienat, quo de probatione ipſius cauſæ, in qua iudicium omne pendet, de iure noſtro bene, de aduerſario male opinentur.

ORatoris officium ⁏ Quod Cicero officium, id Ariſtot. ἔργον, id eſt opus appellat. Sed longe amplius officium Ariſtot. oratori aſſignauit, tradita definitione, ab effectibus & fine, cum diceret, Rhetoricem eſſe vim quandam artificioſam perſuadendi in vnaquaq; re. Sed nos cum Halicarnaſſeo dicimus officium Rhetoris vel oratoris, vt hic à Cicerone definitum eſt, eſſe maxime proprium & principaliſſimum officiū. Nam etſi philoſophus artificioſa quadam facultate perſuadet, id non vt rhetor agit. ſed vt philoſophus. Tria ſunt genera cauſarum. De horum differentia, poſt Fabiū eleganter diſſerit Laurent. Valla, in Apologia contra Raudenſem. Libet tamen obiter & aliud diſcrimen perlegans, à Græcis animaduerſum addere. Aiunt enim, iudiciale ſpeciem ex iraſcibili parte animæ prodiiſſe, cum, ſcilicet quilibet homo vel accuſetur, vel excuſetur, deliberatiuam ex appetibili, cum, ſcilicet deliberare volens de re aliqua vt plurimum in eam deliberationem feratur, quam mouerit appetitus, perſuaſus à ratione demonſtratiuam ex rationabili, cum videlicet quicunq; vtitur laude vel vituperatione, afferat, de vtroque rationes. Sed & vt ſingula hæc genera ſuos fines habent, iudiciale quidem æquum & iuſtum (iudex enim ad æquitatem reſpectum habens ſedet & iudicat) deliberationem autem vtilitatem, demonſtratiuum autem bonum, ita & ſua loca habent, prætorium iudicialis ſpecies, deliberatiua ſenatum, demonſtratiua theatrum vel eccleſiam. ⁏ Quod attribuitur, &c. ⁏ Attribuitur, inquit id, quòd tota in attributis, hoc eſt, circunſtantijs conſiſtit eius tractatio. ⁏ Oportet igitur ⁏ Tranſitio ad partes officij ⁏ Accommodatio, ⁏ Id eſt commoda ordinatio. ⁏ Pronunciatio eſt, &c. ⁏ Pronunciationem videri poterat non ſatis perfecte definiſſe, cum id non ſolum agat, verum in proferendo, vt & nomen teſtatur, tota propemodum conſiſtat, niſi præcipuas in geſtibus moderandis partes haberet. quare pleraque omnia exemplaria & Vocis in definitione addunt. ⁏ Quaſque res habere conueniat ⁏ Alias, Oporteat. ⁏ Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio ⁏ Addunt aliqui, Cum deſtructione ignorantes, & Græcis ἀναλύειν, & Romanis diſſoluere idem ſignificare ſubinde quod deſtituere. ⁏ Genera cauſarum ſunt quatuor ⁏ Et ſupra. Cic. genera cauſarum quædam recenſui, ſed illa vt præcipuas materiam & negotiorum partes, hęc vero vt partium illarum partes. Qua de re lege Victorium. Quidam vero vt hanc amphibologiam fugiant, ſuperiora iſta non cauſarum, ſed dicendi & ciuilium quęſtionum genera vocant.

ORatoris officium, &c. ⁏ Quia vt dicit D. Auguſtinus in pręfatione quæſtionum in heptatheucum. Nonnulla pars inuentionis eſt noſſe quid quæras, ideo auctor conſcripturus, quæ ad rationem dicendi faciant, ſcribito officium oratoris, at eo cognito ſtudeat adipiſci, quæ ad id ſint neceſſaria ſine quibus fruſtra darentur præcepta dicendi. Nam Rhetoris non eſt docere quid loquaris, ſed qui hoc eſt quomodo ſicut Horatius in arte poetica. non docuit quid ſcribas, ſed qui monet tamen dicens. Rem tibi ſocratice poterūt oſtendere cartæ. Prælibat præterea quæ in initijs ſcientiarum inquiri ſolent, videlicet quod rhetorices ſit ſubiectū circa quod verſetur, quod præcognitum quodammodo eſſe oportet, dicit itaque quòd officiū oratoris eſt, id eſt ad eū qui futurus eſt orator maxime ſpectat (dicitur enim officium vel ab efficiendo eo quòd quiſque quod officij ſui eſt maxime facere debet, vel ab ob & facio, ob autem dicit contra, & propter, vnde officio, id eſt noceo. quaſi contra id quod facere debeam, facio, & tamen officium meum eſt propter quod faciendum factus ſum. vt officium aratoris arare, ſcriptoris ſcribere, diſcipuli diſcere, rhetoris docere. ⁏ Oratoris vt hic dicit ⁏ Poſſe dicere, id eſt eſſe idoneum & potentem ad dicendū. (Ad hoc autem vt opus aliquot perficiatur ab opifice, tria concurrunt, velle, ſcire, & poſſe, quæ interdum diſtincta ſunt, vt ſi ruſticus bonis cruribus ſaltare non didicerit, ſaltare quodam modo poteſt & ſæpe vult, ſed neſcit. Contra qui bonus erat ſaltator ſe crura fregerit, ſcit quidem & forte velit ſed non poteſt. Sæpe autem bonus ſaltator poteſt & ſcit ſaltare ſed nō ſaltat, quia non vult. Verum hoc loco poſſe dicere quodammodo ea tria includit, quia non videtur poſſe qui neſcit artem dicendi, nec qui ſcit continuo poteſt ſi non habet facundiam. firmam latus memoriam & cetera ad orationem neceſſaria, quia vero orator nō ſemper orat, hoc eſt non ſemper dicit, ideo non dicit quòd oratoris officium eſt dicere, ſed poſſe dicere, quaſi dicat quando velit) de his rebus quæ res. (Signa puer modum loquendi antecedens videlicet ſæpe à Cicero. cum relatiuo repeti, vt Valla etiā obſeruauit,) ſunt conſtitutæ, id eſt ſimul ſtatutæ, & comprobatæ moribus, id eſt laudata conſuetudine & legibus. (Ita enim ſolet iudicium ferri aut iuxta conſuetudinem iuxta cuiuſque ciuitatis. aut iuxta leges publicas) ad vſum, id eſt vtilitatem ciuilem, id eſt ciuium ſimul commorantium in vnis mœnibus, oportet ergo vt noſcat cōſuetudinem leges & priuilegia ciuitatis in qua orabit, aut cauſam dicet, neq; id adhuc eſt officium plenum oratoris, immo iuriſconſulti, vnde addit cum aſſenſione. hoc eſt aſſu auditorum quoad eius, id eſt quatenus id fieri poterit. Quia ſicut non eſt in medio ſemper releuetur, vt æger. Sic non eſt in oratore etiam perfecto, vt ſemper perſuadeat, & ad aſſenſum inducat quia interdum auditor male affectus eſt, interdum ab aduerſario perſuaſus, interdū res non eſt perſuaſibilis. Notet puer idem eſſe aſſenſum & aſſenſionem. Aſſentaria autem eſſe adulatoris. Signet præter locupletionem illam quoad eius. Vnde ſciat aduerbia ſæpe pro nominum caſum regere, vt eo temeritatis peruenit, id eſt ad id temeritatis, aut ad eam temeritatem, & quoad eius, id eſt quatenus id, &c. Leges poterit non potuerit. ⁏ Tria ſunt, &c. ⁏ Propoſuit ſubiectum in genere quod nunc diuidit per ſpecies dicens. Tria ſunt genera cauſarum quæ genera orator debet recipere, ſcilicet ab litigatore vt à ſe tractanda (quia ſunt & alia à græcis illis ſuperflue tradita quæ reijcere poteſt. Notabis quod Valla admonuit oratores in declaratione antedicti rariſſime ponere illas grammaticorum particulas, ſcilicet aut videlicet, vt hoc loco dicat grammaticus videlicet) Demonſtratiuum quod dicitur à demonſtrando quia. Demonſtrat alicui ineſſe laudem vel vituperium, vnde & grammatici ſolent vocare regimen demonſtrationis aſſentiæ in his vir magnæ probitatis aut improbitatis deteſtandæ. Deliberatiuum quod à deliberando nomen ſumpſit. Et iudiciale, quod à iudicio ſeu à iudicando deductum eſt. Vnde demonſtratiuum eſt quod attribuitur, id eſt applicatur: in.i. ad laudem vel vituperium alicuius perſonę certæ, id eſt ſingularis quia in deliberatione agitur etiā de laudando, aut vituperando ſtatu publico, vnde deliberatiuū eſt, quod poſitum in conſultatione, id eſt deliberatione & communi diſquiſitione expedientis an non expedientis habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Suaſionem ſi videatur in expediens de quo conſultatur, diſſuaſionem, ſi expediens. Caue legas perſuaſionem, non enim penes oratorem eſt, vt ſemper perſuadeat. nam perſuadere eſt inducere aſſenſum. Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, id eſt diſputatione, & deceptione, habet in ſe accuſationem, vt in cauſa criminali, & petitionem, vt in ea cauſa ciuili, & vtraque pertinent ad actionem cum defenſione quæ pertinet ad reum. Nam omnis ſiue iuſte, ſiue iniuſte poſtulans, & vocans alium in ius, dicitur actor, omnis vocatus in ius licet innocens ſit, aut nihil debet vocatur reus. ⁏ Nunc quas res, &c. ⁏ Dicit quinque eſſe partes oratori neceſſarias, quas quo ordine exerçeat enumerat. Nam qui apte de re quapiam dicere vult oportet primo loco habeat inuentionem, id eſt vt inueniat & excogitet dicenda. Deinde diſpoſitionem vt ea debito ordine diſtribuat. Nam in principio fere locari ſolent grauia quæ auditorem excitent, & in fine ea reperi quæ maxime ad rem faciant in medio quæ minoris ſint momenti. Tum elocutionem, id eſt elegantem idoneorum verborum & ſententiarum ad inuenta accommodationem. Tum memoriam, qua præmeditata repetit. Demum pronunciationem cum geſtibus debitis. has autem partes graphice definit, vt cum ordine patebit qui talis eſt. Nunc, id eſt deinceps docebimus quas res, aut res quas oporteat oratorem habere. Deinde oſtendemus quomodo conueniat has cauſas, id eſt quinque partes officij oratori

tractari.i.exerceri. Igitur continuatiua eſt vox; q.d.vt proximũ ęquamur oportet inuentionem diſpoſitionem, elocutionẽ, memoriam & pronunciationem eſſe in oratore. Deinde deſcribẽs eas dicit. Inuentio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium, quæ reddant.i.efficiant, cauſam.ſ.quam agimus, probabilem.i.veriſimilem aut probabilem ſeu apparuerunt veram, veruntameo ſi orator eſt vir bonus dicendi peritus vt à Catone deſcribitur. Non excogitabit veriſimilia quæ tamen ſciet non eſſe vera, ad decipiendum ſed vt reus criminis abſoluatur licitum videtur interdum verbis plauſibilibus vti. Diſpoſitio eſt ordo & diſtributio rerum.ſ.excogitatum, aut inuentarum, quæ.ſ.diſtributio aut diſpoſitio demonſtret quid quiſque.i.in ſingulis locis ſit collocandum, aut quid & quibus locis ſit locandum. Elocutio eſt accommodatio.i.applicatio verborum idoneorũ, & ſententiarum ſup.idonearum, ad inuentionem.i.res inuentas & excogitatas. Memoria eſt firma perceptio i.comprehenſio.ſ. actiua animi, & paſſiua rerum.i.ſententiarum, & verborum diſpoſitionis.i.quæ per diſpoſitionem prius erant diſtributa. Vbi notabis puer cum Valla Cic. ſępe genitiuos actiue & paſſiue ſignificantes ſimul dare vni regenti, vt hoc loco perceptio animi eſt actiua, quia animus percipit. Perceptio rerum & verborum paſſiua, quia res & verba percipiuntur. Pronũciatio eſt moderatio.i.temperatio & modificatio cum venuſtate.i.quæ ſit decora & venuſta, vocis.ſ.pronunciantis vt nunc ſit aſpera nunc lenis & ſuo accentu enunciata, vultus vt nunc ſit triſtis & ſeuerus, nunc lætus & facilis & geſtus.ſ.manuum, capitis & cæterum membrorũ. Hæc omnia, &c. quia difficile videtur tot res poſſe obſeruare, & prius dixerat ſe non facturum more græcorum qui artem difficiliorem reddebant, dat veſtra earũ adipiſcendi dicens, Nos poterimus aſſequi.i. adipiſci & obtinere hæc omnia.ſ. ſupradicta, tribus rebus, videlicet arte, imitatione, & exercitatione, quas deſcribit addens. Ars eſt præceptio.i.inſtitutio & doctrina quæ dat certam viam, quæ pro.i.rationem dicendi, vt quæ in hoc lib. traduntur & à Quint. in lib. de inſtitut. orat. Imitatio eſt qua impellimur diligendi ratione.i.conſideratione vt valeamus eſſe ſimiles aliquorum.ſ.quos nobis imitandos propoſuerimus, ſimiles dico in dicendo i.forma dicẽdi. Exercitatio eſt aſſiduus vſus & conſuetudo dicendi. Quæ tria etiam bono ordine deſcribuntur, nam primo dicere oportet aliquam artem, deinde deligere quem imitemur, & demonſtratio nos exercitare in his quæ didicimus, non enim decenter poſſemus nos ponere quem imitemur ſine arte, alioquin tam malũ quam bonum imitemur, nec excitare nos in arte & imitatione niſi illis præhabitis. §Quoniã igitur demonſtratum eſt.§ Facto epilogo dictorum, diuidit inuentionem in ſex partes, quas ſuo ordine poſitas definit. Nam qui perorare contendit ſæpe vtitur exordio ad efficiendum auditorem beneuolum, docilem & attentum. Deinde narratione rei geſtæ aut perinde ac geſtæ. Tum diuiſione qua diſcernit quæ ad cauſam ſuam tractaturus ſit & quę non. Tum ſuorum confirmatione, tum ab aduerſario aſſumptorum aut aſſumẽdorum confutatione. Ac demum cõcluſione, quam repetitis capitibus principalibus pro ſe iudicandum eſſe concludit. Ordo eſt. Igitur quoniam demonſtratũ eſt, quas cauſas oporteat oratorem recipere.i.vt orator recipiat, quia dictũ eſt ꝙ demonſtratiuam, deliberatiuam & iudicialem, & quaſque.i.quas (ſunt enim quæ partes quaſq;) res conueniat oratorem habere quia demonſtratum eſt quòd quinq; inuentionem, diſpoſitionem, &c. Videtur nunc dicendum quemadmodũ officia oratoris.ſ. inuenire diſponere, &c. poſſint accommodari ad orationem.i.applicari ad rationem dicẽdi & exerceri, aut poni in executione. Inuentio conſumitur.i.euacuatur in ſex partes orationis.i.dũ ſex partes orationis explentur, videlicet in exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, & concluſionem. Exordium eſt principium orationis, per quod principiũ animus.i. affectus auditoris, vt in ſenatu, aut concione, aut iudicis, vt foro iudiciali, conſtituitur.i.diſponitur afficitur, aut inſtruitur, aut apparatur.i.magnifice præparatur ad audiendum, quia beneuolum, attentum & docile efficere ſolet. Narratio eſt expoſitio.i.clara recitatio, rex geſtarum.i.publice factarum, aut adminiſtratarum aut perinde.i.aut ſe habentium vt geſtarum.i.tanquam ſint geſtæ, licet geſtę reuera nõ ſint. Diuiſio eſt per quam aperimus.i. manifeſtamus (non dicit quia ne fiat einſdẽ vocale hiatus) quid conueniat i.de quo conſentiunt litigantes, & quid ſit in controuerſia.i.in diſſenſione, & per quam exponimus de quibus rebus ſumus locuturi, quid declamatores ſeu prædicatores verbi diuini obſeruare ſolent, fruſtra autem additur à quibuſdã & diſconueniat, quia idem eſt in controuerſia eſſe & diſconuenire. Verbi gratia ſi aduerſarius dicat Clodium à Milone occiſum iniuſtiſſime ſui iniquiſſime, poterit Milonis defenſor poſtquam narrauerit rem geſtam.i.cędem Clodij diuidere & dicere, duo igitur aduerſarius aſſumpſit. Clodium, videlicet occiſum eſſe & iniuſtiſſime, primum quidem inficiari nõ poſſum, neq; id infeſtum nolim. Secundũ autem pernego. Iuſtiſſime enim occiſum aſſero quid poſt ea cõfirmationem probabit, & per confutationem ſeu refutationem aduerſarij argumenta diſſoluet. vnde confirmatio eſt expoſitio.i. declaratio noſtrorum argumentorũ.i.noſtrarum probationum, aut noſtrorum mediorum ad probandũ aſſumptorum cum aſſeueratione.i.aſſertione ꝙ vera ſint. Confutatio eſt diſſolutio.i.inualidatio & improbatio locorum contrariorum.i.ab aduerſario adductorũ. Concluſio eſt terminus.i.finis artificioſus.i.ex arte factus, orationis.i.dicendi orationis.i.dicendi oratoriæ. Nunc quoniam, &c. hinc ſumendam. Putem initium tituli de quatuor generibus cauſarum. Nam certum eſt Cic. non ſic diſtinxiſſe, vt diſtincta videmus capita. Ordo autem eſt. Nunc.i.deinceps, quoniam nos producti ſumus, vt loqueremur de partibus orationis, vna.i.ſimul cum officijs oratoris, quo.i.vt res eſſet facilior cognitu.i.ad cognoſcendum, aut vt cognoſcatur, & producti.i.ad hoc perducti ſumus, vt accommodaremus eas.ſ.partes orationis ad inuentionem, videtur dicendũ ſupp. eſſe primo de exordio. Incipiens autem de exordio dicere, ait. Cauſa poſita.i.poſtquam cauſa erit conſtituta, conſiderandum eſt genus.i.qualitas, aut, ſpecies cauſæ, quo.i.ideo, vt poſſumus exordiri, commodius, ſed fere in diem recidit. Genera cauſarum. Vt diſtinctius, & ita clarius inſtitutum ſuum proſequatur diuidit rurſus cauſas per aliam rationẽ, vtpote per alia accidentia, quo circa non eſt inconueniens, ſi prius tria genera cauſarũ poſuerint, & nunc quatuor, quia non diuidit cauſam per eadem membra, ſed per alia, ſicut non eſt inuẽniens in grammatica ſi nomen diuidatur per qualitatem in proprium & appellatiuum, & per figuram. in ſimplex, compoſitum & decompoſitum vnde in hęc quatuor membra diuidi poſſunt ſingula tria prædictorũ generum, & econuerſo ſingula horũ quatuor in illa tria. Nam in demonſtratiuo aliud eſt honeſtum aliud turpe, aliud humile, aliud dubium, & ſimiliter in deliberatiuo & iudiciali. Et econuerſo in turpi genere aliud eſt demonſtratiuum, aliud deliberatiuum aliud iudiciale, & ita in reliquis. Vnde non eſt inconueniens eandem rem diuidere in plura, & in pauciora membra ſecundum varios reſpectus. Sed videtur inconuenientius ꝙ quam rem hic in quatuor diuidit alibi in quinque diuiſit, nam aut hæc diuiſio imminuta, aut illa ſuperflua videtur. Verũ ſciemus omnem diuiſionem, aut eſſe bimembrem primo loco, aut eſſe reducibilem ad bimembrem, aut (ſi detur medium) ad trimembrẽ. Verum quia oppoſitorum eadem eſt diſciplina, ſatis eſt alterũ eorum expreſſiſſe. Verbi gratia. Dicamus genera cauſarum eſſe tria, honeſtum, dubium & humile, ſub honeſto intelligetur turpe, & ſub humili admirabile, & ex vtriſq; rurſum eſt anceps, aut dubium. vnde vt grammaticis ſatis faciamus, dicamus ſic. Omne genus cauſæ, aut honeſtatem includit, & dicitur honeſtum, aut turpitudinem & dicitur turpe, aut vtranq;, & dicitur dubiũ. anceps ſeu mixtum. Et rurſus. Omne genus cauſæ, aut includit rem ſublimem & admirabilem, & dicitur admirabile, aut humilem & contemptam, & dicitur humile, aut ex vtraq; conſtat & diceretur dubium, ſed raro reperitur. Sunt ergo in virtute, vt ita loquar duæ diuiſiones, quarum prior trimembris, videlicet. Cauſarum, aliud honeſtum, aliud turpe, aliud dubium. Secunda potius bimembris, ſcilicet, Cauſarum aliud admirabile, aliud humile. Nam non facile inuenias hic dubium. In hac ergo diuiſione ſub humili comprehenditur admirabile, quod alibi ponit, & illic ſub honeſto comprehenditur turpe, & ſic vtrobiq́ue erunt quinq; membra. Ordo eſt. Genera cauſarum ſunt quatuor ſupple cum eorum oppoſitis, honeſtum, turpe, dubium, quæ vnam faciunt diuiſionem, & humile ſupple, & admirabile cum dubio interea quæ faciunt ſecundam. Deſcribens autem ſingula membra dicit. Genus cauſę putatur honeſtum, cum.i.quando nos, aut defendimus (id eſt aliquis defendit, frequenter enim loquitur Cic in prima perſona pro quamuis) id, quod videtur defendendum ab omnibus, aut oppugnamus, id quod videtur debere oppugnari ab omnibus, vt cum nos ſupp. oramus pro viro forti contra parricidam.i.occiſorem patris, aut alterius liberi hominis, ſed præcipue de parentela, vt aiunt. videtur enim vir fortis ab omnibus defendendus, & parricida ab omnibus oppugnãdus. Genus cauſæ intelligitur turpe, ſupp. tum cum aut res honeſta oppugnatur, aut defenditur turpia, vt ſi oremus pro parricida contra virum fortem. Genus cauſæ eſt dubium.i. mixtum, & anceps,

anceps, ac incertum vtri parti addicatur cũ habet io ſe cauſam honeſtatis, & partem turpitudinis. vt ſi homo libertinos patronum ſuum domicidam defenderit cõtra adulterum, honeſtum eſt ꝙ patronum defendit, & ꝙ adulterum oppugnat, ſed turpe eſt ꝙ homicidã defendit. Genus eſt humile, aut dicamus in ſingulis, vt verba iacent. Humile genus cauſæ eſt, cum res cõtempta .i. vilis & contemptibilis antefert .i. extollitur, aut fertur ante auditorem, vt ſi pro re agraria, aut frumẽtaria, aut pro priuati hominis ſopellectili domeſtica orauerit. Et ecõtrario. Sublime ac admirabile genus cauſæ eſt dum res admirabilis antefertur, vt libertas pub. aut reſtitutio regis alicuius in regnum, aut quid ſimile. Difficile autem, vt dici eſſet inuenire in quo ſiot admirabile & humile admixta, niſi reſpectu diuerſorũ, vt ſi pauperem contra regem defendas, aut cootrouerſo. Cũ hæc ita ſint .i. cum conſtet quatuor, aut quioque eſſe genera cauſarum, cõueniet .i. decens, & conueniẽs erit rationem exordiorum accommodari .i. applicari, ad omne genus cauſæ, ita vt pro varietate generis cauſarum varie ſumatur exordium.

DE EXORDIIS.

EXORDIORVM duo ſunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur; & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium eſt, cum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. id ita ſumitur, vt attentos, vt dociles, vt beneuolos auditores habere poſſimus, Si genus cauſæ dubium habebimus, à beneuolentia principium conſtituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile erit genus cauſæ, faciemus attentos. Sin turpe cauſæ genus erit, inſinuatione vtemur, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti fuerimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiam captare poſſimus. Sin honeſtum cauſæ genus erit, licebit recte vel vti, vel non vti principio. Si vti volemus, aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter, quibus de rebus ſimus dicturi, exponere. Sin principio vti nolemus, à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attẽtum habere auditorem volumus, quo modo quidque confici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is, qui attente vult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis verba facturos. aut de iis rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipſos qui audient, aut ad deorum immortalium religionem; & ſi rogabimus, vt attente audiant; & ſi numero exponemus res, quibus de rebus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis poſſumus, à noſtra ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis. A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parẽtes, aut in amicos, aut in eos ipſos, qui audiunt, aliquid referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipſam rem, qua de agitur, ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem; & ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio; & ſimul oſtendemus, nos in aliis ſpem noluiſſe habere. Ab aduerſariorum perſona beneuolentia captabitur, ſi eos in odium, in inuidiam, in cõtemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus. In inuidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitium, ſodalitatem, affinitates aduerſariorum proferemus, & his adiumentis magis, quàm veritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, ſi inertiam, ignauiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus: & ſi, quæ de iis exiſtimatio, quæ iudicii expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis beneuolum auditorem efficiemus, ſi noſtrã cauſam laudando extollemus, aduerſariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendum eſt. Tria ſunt tempora, quibus principio vti non poſſumus: quæ diligenter ſunt conſideranda: aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris perſuaſus videtur eſſe ab iis, qui ante contradixerunt: aut cum defeſſus eſt eos audiendo, qui ante dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem non hominem, aut hominem, non rem ſpectari oportere: non placere nobis ipſis quæ facta dicãtur ab aduerſariis, & eſſe indigna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, nihil ſimile à nobis factum oſtendemus, aut aliquorum iudicium de ſimili cauſa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus, & ſimilitudinem conferemus. Item ſi negabimus nos de aduerſariis, aut de aliqua re eorum dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborũ. Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facile ſcire poterimus; quoniam non ſumus neſcii quibus rebus fides fieri ſoleat) ergò ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam ſi de eo, quid aduerſarii firmiſſimum ſibi adiumentum putauerint, primum nos dicturos pollicebimur; aut ab aduerſarii dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vtemur, quid potiſſimum dicamus, aut cui loco primum reſpondeamus cum admiratione. Si defeſſi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ riſum mouere poſſit. exordiemur, ab apologo, à fabula veriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione, abiectione, ambiguo, ſuſpicione, irriſione, ſtultitia, exuperatione, collocatione, literarum mutatione: præterea expectatione, ſimilitudine, nouitate, hiſtoria, verſu: aut ab alicuius interpellatione, aut arriſione: & ſi promiſerimus, aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos, nos non eodem modo, vt ceteri ſoleant, verba facturos: quid alii ſoleant, quid nos facturi ſumus, breuiter exponemus. Inter inſinuationem & principium hoc intereſt, quòd principium huiuſmodi debet eſſe, vt ſtatim apertis rationibus, quos præſcripſimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at inſinuatio eiuſmodi debet eſſe, vt occulte per diſſimulationem eadem illa omnia cõficiamus, vt ad eandem commoditatem in dicendo peruenire poſſimus. Verum hæ tres vtilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, vt auditores ſeſe perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium cauſæ maxime comparandum eſt. Nunc, ne quando vitioſo exordio vtamur, quæ vitia vitãda ſunt, docebo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, vt lenis ſit ſermo, & vſitata verborum conſuetudo, vt non apparata oratio eſſe videatur. Vitioſum exordium eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod vulgare di-

citur.

citur. Item vitioſum eſt, quo nihilo minus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur. Item illud, quo aduerſarius poteſt vti ex cõtrario. Item vitioſum eſt, quod nimium apparatis verbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt, & quod non ex ipſa cauſa natum videtur, vt proprie cohæreat cum narratione; & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.

CAPIDVRVS.

EXORDIORVM duo ſunt genera} Quod princ. Latine vel exordium dicitur, maiore quadã rationem Græcos, προοίμιον nominaſſe. Quint. putat ꝙ noſtri initium tantummodo ſignificent, illi ſatis clare partem hanc eſſe ante ingreſſum eius de quo dicendum eſt oſtendant. Nam ſiue propterea ꝙ οἴμη, cantus eſt, & κιθαρῳδοὶ, pauca illa quæ ante ꝙ legitimum certamen inchoent, emerendi fauoris gratia canũt, προοίμια, cognominarunt, oratores quoque ea quæ prinſquàm cauſam exordiantur, ad conciliandos ſibi iudicium animos præloquuntur, eadem appellatione ſignarunt, ſiue quod οἶμον, viam Græci appellent, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic vocare eſt inſtitutum. Eſt etiam vbi προοίμιον, vniuſcuiuſque rei vocemus principium. Sin Iuuen. in 1. Satyr.

Miſeræ cognoſce procemia rixa.

Nam quod iam penè in omnibus legitur codicibus. Cognoſce præmia rixæ, corruptum eſt, vt facile eſt lectu cognoſcere. } Et inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. } Epos, vt in Arte poet. Horatij ſcripſimus, carmen dicitur heroicum, & declinatur ſicut Chaos. Epodi autem dicuntur verſus, quolibet metro ſcripti, & ſequentes clauſulas habentes particularum ipſorum verſuũ, quales ſunt Epodi Horatij, in quibus ſingulis verſibus ſingulæ clauſulæ adijciuntur: vt,

Nox erat, & cœlo fulgebat luna ſereno.

Deinde, Inter minora: &,

Altera iam teritur bellis ciuilibus ætas. Deinde,
Suis & ipſa Roma viribus ruit.

& quæcunque ſunt ſimiles, dictiq; epodi συνεκδοχικῶς, à partibus verſuum, quæ legitimis verſibus ἐπᾴδονται. i. accinũtur. Eſt etiã epodos, vt & Demetrius Troclinius exponit, cantus apud Græcos, vno in loco conſiſtens, cum στροφὴ à dextro, ἀντίστροφε à ſiniſtro fit. cuiuſmodi eſt apud Pindarum. Epodos etiam inſinuatio nominatur, ab ἐπὶ, propoſitione effictum nomen, quod eſt ſoprã, & ᾠδὴ, cantus. ſi quidem penultima producta eſt. Nam ſi ſit correpta, ἔφοδος diceretur. } Exordiorũ duo ſunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur, & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. } In præceptis de Inuẽtione inquit, Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & inſinuationem. Principium eſt oratio, perſpicue & protinus perficiens auditorẽ beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio eſt oratio, quædam diſſimulatione & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. } Id ita ſumitur, vt attentos, aut beneuolos, vt dociles auditores habere poſſimus} Principiũ, inquit, eſt vbi ſtatim, quæ dicuntur, & ex perſonis ſumuntur, & ex rebus ipſis. Rerum autem tria ſunt genera, vt amice, vt intelligenter, vt attente audiamur. Quorum primus locus in perſonis noſtris, diſceptatorũ aduerſariorum eſt, quibus initia beneuolentiæ cumulãdæ cauſa comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime generalis officij, iuſtitiæ, fidei, contrarijsq; rebus in aduerſarios conferendis, & cum his qui diſceptãt aliqua coniorationis cauſa, aut ſpe ſignificanda. & ſi in nos aliqua odia offenſionis ſint collata, ea tollendo, minuendo ve aut dilendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecãdo. Intelligenter aũt, vt audiamur etiam attente, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillime auditor diſcit, & quid agatur intelligit, ſi cõplectare à principio genus naturamq; cauſæ, ſi diuidas, ſi definias, ſi neque prudentiam eius impedias confuſione partiũ, nec memoriam multitudine. Vt attente etiam audiamur, trium rerum aliquam ſequemur, nam aut magna quædã proponemus, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis apud quos res agitur. Si genus cauſæ dubium habebimus, à beneuolentia principiũ conſtituemus, ne quid turpitudinis pars illa nobis obeſſe poſſit. Si humile erit genus cauſæ, faciemus attentos. Si turpe erit genus cauſæ, inſinuatione vtendum eſt, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti erimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiã capere poſſimus. } Si honeſtũ genus cauſæ erit, licebit recte vel vti, vel non vti principio. } Vbi de Inuentione differt, quinque illa genera ita tractat. In admirabili, inquit, genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, cõiugere neceſſe erit ad inſinuationem. nam ab iratis ſi perſpicue pax & beneuolentia appetitur, nõ modo ea non inuenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili aũt genere cauſæ, cõceptionis tollendæ cauſa neceſſe eſt attẽtum efficere auditorem. Anceps genus eſt cauſæ, ſi dubiam iudicationẽ habebit, ab ipſa iudicatione exordiẽdum eſt, ſin autem partem turpitudinis, partem honeſtatis habebit, beneuolentiã captare oportebit, vt in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cum aũt erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriti principium poterit, vel ſi commodũ fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis ſin vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum eſt, vt id, quod eſt honeſtũ augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. } Dociles auditores habere poterimus ſi ſummã cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is qui attente vult audire. } In libris de Inuentione Dociles auditores, inquit, faciemus, ſi aperte & breuiter ſummã cauſæ exponemus, hoc eſt in quo cõſiſtat cõtrouerſia. Nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is eſt maxime docilis, qui attentiſſime eſt paratus audire. Dociles auditores facere poterimus, ſi ſummã cauſæ breuiter exponemus, & ſi attẽtos eos facimus. nam docilis eſt ille. (hoc eſt, ea in quibus conſiſtit cõtrouerſia, de qua dicturi ſumus, quod poetæ etiã, tum docilitatis, tum attentionis cauſa obſeruant. Hac enim ratione & Homerus in Iliade & Odyſſ. & Virgil. in Georg. & in Aeneid ceteriq; poetæ inſignes exordia compoſuerunt. Attẽtos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis, verba facturos. } In libris de Inuentione, Attentos, inquit, faciemus ſi demonſtrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummã reipublicæ pertinere, & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. } Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis. } vt Virg.

Maius opus moueo,

} Nouis, inuſitatis, verba facturos. } Si noua, inquit, nos dicturos eſſe dicamus. Vt Virg.

Tentanda via eſt, qua me quoque poſſim.
Tollere humo, victorq; virum volitare per ora.

Et totus ille locus qui ſequitur. } Aut de rebus his quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipſos qui audirent. } Quod ſæpe Cic. facit, vt dicat id de quo agatur, non ſolum ad reum, ſed ad omniũ fortunas pertinere. } Ad deorum immortalium religionem} Vt cũ ipſe Cic. dicit, Iudicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiæ, confeſſione inimicorum, beneficio diuino, immortaliq; veſtro, maxime lætor Quirites. Ad deos enĩ pertinere, ꝙ tum expulſus eſſet, dicebat. } Aut ſi rogabimus vt attente audiant} Vt rurſus Feſtus.

Inde facta tuæ ſint mentis acumina Lector,
Sudoriſq; mei paruulo cape carmina rictu,

Et pulcherrime in 4. Georg. Virg.

Hanc etiam Mecœnas aſpice partem,
Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum,
Magnanimoſq; duces, totiuſq; ex ordine gentis.
Mores & ſtudia & populos & prœlia dicam.

} Et ſi numero exponemus res, de quibus dicturi ſumus. } Vt in ſuperiore Virgili exẽplo patet, vt & ipſe quoque Cic. in Cluẽt. cum inquit. Animaduerti iudices omnẽ accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes, quarum altera inuiti & magnopere cõfidere videbatur inuidia inueterata iudicij Iuniani altera tantummodo conſuetudinis cauſa timidæ & diffidenter attingere rationem beneficij terminum. } Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus, à noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis} In libris de Inuẽtione, Beneuolentia, inquit, quatuor ex locis cõparatur, à noſtra, ab aduerſariorum, à iudicũ perſona, ab ipſa cauſa, à noſtra, ſi de noſtris factis & officijs ſine arrogãtia dicemus, ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus, ſi quæ cõmoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus, ſi prece & obſecratione humili, ac ſupplici vtemur. Ab aduerſariorum aũt, ſi eos aut in odium, aut inuidiam, aut in contemptionem adducemus.

cemus. In odium ducentur, ſi quod eorũ ſpurce, ſuperbe, crudeliter malitioſe factum proferetur, Inuidiam, ſi vis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vſus arrogans & intolerabilis, vt his rebus magis videãtur q̃ cauſæ confidere. In contẽptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia. deſidioſum ſtudium, & luxurioſum ocium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolẽtia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete, geſtæ proferẽtur, vt neque aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his q̃ honeſta exiſtimatio, quãtaq; eorum iudicij & auctoritatis expectatio ſit oſtenditur. A rebus ipſis, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorũ cauſam per cõtemptionẽ deprimemus. § Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus. § Beneuolẽtiam aut à perſonis ducimus, aut à cauſis accipimus. Sed perſonarũ eſt, vt plerique crediderunt, triplex ratio, ex nobis ex aduerſario ex iudice. § A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogãtia laudabimus § Quale illud pro A. Licinio. Si quid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio q̃ ſit exiguum, aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua non inficior mediocriter me eſſe verſatum, aut ſi huiuſmodi rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudijs ac diſciplinæ perfectæ, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe, earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere proprio iure ſuo debet. § Aut in remp. aut in parẽtes, aut in amicos, aut in eos ipſos qui audiunt § Quales fuerimus oſtẽdemus, dum hæc quæ omnia noſtro officio facta cõmemoramus, ad cauſam pertineant. Quale illud pro L. Flacco, cum in maximis periculis huius vrbis atque imperij, grauiſſimo, atque acerbiſſimo reip. caſu ſocio atque adiutore conſiliorum periculorumq; meorum L. Flacco, cædem à nobis, coniugibus, liberis noſtris, vaſtitatem à templis, delubris, vrbe, Italia depellabam, ſperabã Iudices honoris potius L. Flacci me auditorem futurum, q̃ miſeriarum deprecatorem. Quod enim eſſet præmium dignitatis? quod P. R. cum huius maioribus, ſemper detuliſſet, huic denegaret. § Aut in remp. quales fuerimus. § Quod noſtra interſit & neceſſitate commotos, ad hanc rem acceſſiſſe dicamus. Vt pro C. Rabirio. Et ſi Quirites non eſt meæ conſuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de cauſa quẽque defendam, propterea quod cum omnibus ciuibus in eorum periculis ſemper ſatis mihi iuſtam cauſam neceſſitudinis eſſe duxi. tamen in hac defenſione capitis, famæ, fortunarumq; omnium C. Rabirij, ponenda ratio videtur officij mei, propterea quod quæ iuſtiſſima cauſa eſt mihi, eadem vobis ad abſoluendum videri debet. nam mecum amicitiæ vetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua conſuetudo, ad C. Rabirium defendendum eſt adhortata. At vero vt id facerem, ſalus reipublicæ, conſulare officium, conſulatus deinde ipſe mihi vna nobiſcum cum ſalute reipublicæ commendatus, cogit § Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam ſolitudinem, calamitatem, &c. § Quibus per commiſerationem beneuolentia captatur, quod tamen ſine nimia amplificatione faciemus. In hoc enim exordium ab oratione differt, quod quæ in exordio attingũtur, in oratione ampliſſime ea aggerantur, idq; aut à perſona alterius, quem defendimus, fiet, aut noſtra, alterius perſona. huiuſmodi pro P. Sylla eſt exordiũ. Maxime vellem iudices vt P. Sylla & antea dignitatis ſuæ ſplendorem obtinuiſſet, & poſt calamitatem acceptam modeſtiæ fructũ aliquem potuiſſet percipere. Sed quoniã ita tulit caſus infeſtus vt ampliſſimo in honore tum cõmuni ambitionis inuidia, tum ſingulari Antonij odio veteretur, & in his piſtrinæ, fortunæ feliquis miſeris & afflictis, tamen haberet quoſdam, quorũ animos ne ſupplicio quidem ſuo ſatiare poſſet, quanquam huius incommodis magnam animo moleſtiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem, miſericordiamq; notam omnibus quondam, nũc quaſi intermiſſam agnoſcerent. § Et ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio, & ſimul oſtendemus, nos in alijs ſpem noluiſſe habere. § Quale illud Ciceronis exordium ad equites, antequã pelleretur in exilium, in quo etiam à perſona ſua beneuolẽtiam captat. Si quando inimicorum impetum propulſare, ac propellere cupiſtis, defendite nunc vniuerſi vnũ, qui ne omnes occideritis, ardore flammæ conflagraretis, mei capitis periculo nõ dubitaui prouidere. nam quem virtutis gloria cum ſumma laude ad cœlũ extulit, eundem inimicorum inuidia indigniſſime oppreſſum deprimit ad ſupplicium. Si liberorum conceptam dulcedinem animo incluſam continetis, nolite eo velle carere, qui cariſſimã veſtram procreationem ſibi eſſe duxit. Eſt enim liberale officium, ſerere beneficium, vt metere poſſis fructum fidei. Cõducit in loco debitum retribuere, illic enim animi voluntas propenſa comprobatur, hic memoria collaudatur. Itaque ſi omnibus graue ſeruitutis iugum eſſe debet, in libertate educatis, ſit is animis veſtris acceptiſſimus, quia veſtro corpore iugum acerbiſſimum repulit ſeruitutis. Et ſi maiores veſtri eos imperatores, qui militum virtute hoſtium fregerunt furorem, iucundijs. fructu libertatis reconciliato, non ſolum ſtatuis dignos putauerunt, ſed etiã æterna triumphi laude decorarunt, tum vos eum conſulem qui non militum præſenti fortitudine, ſed ſua eximia animi virtute hoſtilem ciuium mentẽ ſenatus auctoritate vindicauit. exiſtimate vobis retinendum eſſe in ciuitate. Si quæ beneficia ſingulis ciuibus priuatimq; dãtur, ea ſolẽt his eſſe fructuoſa à quibus ſunt profecta, iure & merito poſſum ego vos ad defenſionẽ meæ ſalutis adhortari, quos conſeruaui vniuerſos. Ab aduerſariorum perſona beneuolentiam captabimus, ſi eos in odium & inuidiã, in cõtemptionem adducemus. § In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, cõfidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus. § Velut ipſe in Saluſtium. Ea demum magna voluptas eſt tibi, Criſpe Saluſti æqualẽ ac parem verbis vitam agere neque quidquam tam obſcœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat, vt omnis oratio moribus conſonet. Neque enim qui ita viuit vt tu, aliter ac tu loqui poteſt, neque qui tã illoto ſermone vtitur, vita honeſtior eſt. Quo me vertã P. C. vnde initium ſumam? malus enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior eſt vterque noſtrum. Quod ſi autẽ de mea vita atque rebus noſtris huic conuiciatori reſpondebo, inuidia gloriam cõſequitur, aut ſi huius factu, mores, omnem ætatem nudauero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic obijcio. § In inuidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, ſi factionem, diuitias, incontinentiã, nobilitatem, clientelas, hoſpitium, ſodalitium, affinitatẽ aduerſariorum proferemus, § Quale illud pro P. Quintio. Quæ res in ciuitate quæ plurimum poſſunt, hæ contra nos ambę faciũt hoc tempore, ſumma gratia, & eloquentia, quarum alteram C. Aquili vereor, alteram metuo. eloquentia Q. Hortenſij, ne me dicendo impediat, nõ nihil vereor, gratia Sexti Næuij, ne Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimeſco, ne hoc tãtopere quærendum videtur, hæc ſumma in illis eſſe, ſi in nobis eſſent ſaltem mediocria. Verum ita res ſe habet, vt ego qui nec vſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono diſertiſſimo comparer, & P. Quintius, cuius tenues opes, nullæ facultates, exigue amicorum copiæ ſunt, cum aduerſario gratioſiſſimo contẽdat. § In contemptionem adducemus, ſi ignauiam, inertiam, deſidiã, luxuriam aduerſariorum proferemus. § Quale illud in Vatiniũ teſtem principium eſt. Si tua tãtummodo, Vatini, quid indignitas poſtularet, ſpectare voluiſſem, feciſſem id, quod his vehemẽter placebat, vt te, cuius teſtimonium propter turpitudinẽ vitæ, ſordeſq; domeſticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum te refutandum, vt grauem aduerſarium, aut ita rogandum, vt religioſum teſtem arbitrabatur. ſed fui paulo in te intemperatior fortaſſe q̃ debui, odio enim tui, in quo & ſi omnes propter tuum in me ſcelus ſuperare debeo, tñ ab omnibus pene vincor, ſic ſum incitatus, vt cum te nõ minus contemnerem, q̃ odiſſem, tamen vexatum potius q̃ deſpectum vellem, dimitterem. § Ab auditorum perſona beneuolentia captatur, ſi res illorum fortiter, ſapienter, &c. § Quale Darij illud, apud Q. Curtium, Si cum ignauis & plurimis, qualẽcunque vitam honeſta morte æſtimantibus, fortuna iunxiſſet, tacerẽ potius q̃ fruſtra verba conſumerẽ ſed maiore q̃ vellem documento, & virtutem veſtram expertus, magis etiam conniti debeo, vt dignus talibus amicis ſim, q̃ dubitare, an veſtris ſimilis adhuc ſitis. § Si res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice iudicatas ꝓferemus. § Vt ipſe Cicero. Si P. C. veſtris in me immortalibus, fratremq; meum liberoſq; noſtros meritis parũ vobis cumulate gratias egero, quæſo obteſtorq;, ne vitæ noſtræ potius quàm magnitudini veſtrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ tanta enim poteſt exiſtere vbertas ingenij? quæ tãta dicendi copia? quod tam diuinum atque incredibile genus orationis? quo quiſquam poſſit veſtra in nos vniuerſa promerita, non dicam complecti orando, ſed percenſere enumerando? qui mihi fratrem optatiſſimum, me fratri amantiſſimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos, qui dignitatẽ, qui ordinem, qui fortunas, qui ampliſſimam rempub. qui patriam, qua nihil poteſt eſſe iucũdius, qui denique noſmetipſos nobis reddidiſtis. Quod enim tempus erit vnquam, quo veſtrorũ in nos beneficiorum memoria, ac fama moriantur? § Si quæ de his exiſtimatio quæ iudicij expectatio ſit aperiem⁹. § Quale Apuleij illud de Magia.

Certus

Certus equidem eram, proq; vero obtincam maaime, Claudi,
quiq; in cõſilio eſtis, Sicinium Aemilianum ſanè notiſſimæ te-
meritatis accuſationem noſtri prius apud te cœpram, q̃ apud ſe
cognitam, penuria criminum ſolis conuicijs impleturum, quip-
pe inſimulari quiuis innocens poteſt, reuinci niſi nocens nõ po
teſt. Quo ego vno præcipue confiſus, gratulor medius fidius, qđ
mihi copia & facultas te iudice obtigit purgandæ apud imperi-
tos philoſophiæ. § A rebus ipſis beneuolum faciemus auditorẽ,
ſi cauſam noſtram laudãdo extollemus, & aduerſarium per con
temptionem deprimemus. § Quale quarti eſt huius libri totum
omnino exordium. § Tria ſunt tẽpora, quibus vti principio non
poſſumus, quæ diligenter ſunt conſideranda, aut cum turpẽ cau
ſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris alienat à
nobis, aut cum animus auditoris perſuaſus videtur ab his eſſe,
qui ante contra diaerunt. § In alijs præceptis Rhetoricis, Inſi-
nuatione igitur vtendum, inquit eſt, cum admirabile genus cau
ſæ eſt, hoc eſt, vt ante diaimus, cũ animus auditoris infeſtus eſt.
Id autem tribus ea cauſis fit maaime. ſi aut ineſt in ipſa cauſa
quædam turpitudo, aut ab his qui ante diaerunt, iam quidã au-
ditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi non da
tur, cũ iam illi quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam
ex hac quoque re nõ minus q̃ ea primis duabus in oratore nõ-
nunquam animus auditoris offenditur. Docuit ſupra Cicero, in
principijs tria à nobis adhibenda eſſe, vt aut beneuolos, aut at-
tentos, aut dociles faciamus auditores. Idem & in inſinuatione
faciendum eſt, ſed ſecus, in principijs enim id aperte faciemus,
in inſinuatione autem occulte, & quibuſdam circuitionis, nec
in alio cauſæ genere, niſi in admirabili. per quod etiam turpe da
tur intelligi, vt ſupra ex eius interpretatione colligi ſatis potuit,
& tunc cum audientium animi erunt vehementer offenſi, oſten
ditq; quibus potiſſimum rebus oſtenſos iudicum animos poſſi
mus agnoſcere § Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterĩ
mus his rationibus, & quæ ſequuntur. § In alijs præceptis, Si cau
ſæ, inquit, turpitudo contrahet oſſẽſionem, aut pro eo homine
in quo offenditur, alium hominem qui diligitur interponi opor
tet, aut pro re in qua offenditur, aliã rem quę probatur, aut pro
re hominẽ, aut pro homine rem, vt ab eo quod odit ad id, quod
diligit, auditoris animus traducatur, & diſſimulare id te defenſu
rum quod æſtimeris. Deinde cum iam melior factus erit audi-
tor, ingredi, Pedetentim in defenſionem, & dicere ea quæ indi-
gnentur aduerſarij, tibi quoque indigna videri. Deinde cum le-
nieris eum qui audiet, demõſtrare nihil pertinere eorum ad te,
& negare te quidquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neque hoc,
neque illud, vt neque aperte lædas eos qui diliguntur, & tamen
id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorum volun
tatem, & aliquorum iudiciũ ſimili de re, aut auctoritatem pro-
ferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut conſimilem,
aut maiorem, aut minorem agi rem, in præſenti demonſtrare.
Hic, Turpis aut res erit, inquit, aut perſona. ſi perſona turpis fue
rit, aut alium hominem ſubijcies, qui amatur, aut rem pro per-
ſona. Denique ſi res turpis fuerit, aut aliã rem quæ honeſta eſt
ſubijcies, aut pro re homines. Illic vero dicit, ſi genus turpe ſit,
hominem non rem, aut rem non hominem ſpectari debere, di-
cẽdum nobis. Hæc igitur præcepta ab illis pene nihil in hoc dif-
ferunt, ſed nobis ſubaudiendum eſt, ſi vtrunque turpe fuerit, &
res & perſona, commodum eſſe cauſas non ſuſcipere, tamen ſi
quid leuiter turpe fuerit, poſſe ſuſcipi: Deinde adijcere, ea quæ
aduerſarijs diſpliceant, tibi etiam diſplicere, ſed nihil horum ad
tuum negotium pertinere, mirariq; te dicas, cur tam fœtida di-
cant, & occulte de aduerſarijs detrahẽdo rem amplificabimus.
Deinde, inquit, de ſimili negotio aliquorum iudiciũ afferre opor
tebit exemplum, ne nouum id eſſe videatur. Animaduertẽdum
hic eſt, vt in inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolen-
tiam cõparari poſſe. i. ab ipſa cauſa, à noſtra perſona, ab aduer-
ſariorum, à iudicum. A cauſa diait poſſe beneuolentiam compa
rari, vbi ait hominem non rem, aut rem, non hominem ſpectari
oportere. A noſtra perſona, cum ait, aut non placere nobis ipſis
quæ facta dicantur ab aduerſarijs & eſſe indigna, aut nefaria.
Deinde pedetentim cum rem auaerimus, nihil ſimile nobis fa-
ctum eſſe oſtẽdemus. Ab aduerſariorum vero perſona quemad-
modum beneuolentiam comparemus oſtẽdit, cum ait, Item ſi
negabimus nos de aduerſarijs, aut de aliqua re dicturos, & tamẽ
occulte dicemus interiectione verborum. Poſtremo docet, vt à
iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait, Aut ali
quorum iudiciũ de ſimili cauſa aut de eadem, aut de minori, aut
de maiori proferemus. Verum quod ait, ac ſimili cauſa, aut de
minori, aut de maiori, imitatione dignum eſt, vt poſt exẽplum
facienda ſit comparatio. Comparatio porro nunc à pari, nunc à
maiori, nũc à minori fiat neceſſe eſt. His igitur rationibus oſten
dit, ſi per cauſæ turpitudinẽ auditores offenſi extitiſſent, quibus
modis ab his poſſit beneuolentia comparari. Si perſuaſus audi-
tor fuerit. i. ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit,
neque enim non facile ſcire poterimus, quoniam nõ ſumus ne-
ſcij quibus rebus fides fieri ſoleat. § Ergo ſi fidem factam putabi
mus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam, de eo quod aduer-
ſarij firmiſſimum ſibi adiumẽtum putarint, primum nos dictu-
tos pollicebimur, aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo
maxime quod ille nuperrime dixerit, & quod ſequitur § In alijs
pręceptis ita reliquit. Sin oratio aduerſariorũ fidem videbitur
auditoribus feciſſe, idq; ei qui intelligit quibus rebus fides fiat,
facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduerſarij ſibi firmiſ-
ſimum putarint, & maxime hi qui audient probarint, primum
te dicturum polliceri, aut ab aduerſarij dicto exordiri, ab eo po-
tiſſimum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uti, quid
primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas, cum admi-
ratione. Nam auditor cum eum quem aduerſarij perturbatum
putant oratione, videt animo firmiſſimo cõtradicere paratum,
plerunque ſe potius temere aſſenſiſſe, q̃ illum ſine cauſa confi-
dere arbitratur. Hoc dicit, ſi oratio aduerſariorum dictis fidem
fecerit, & ideo iudices videntur abalienati, tribus modis beneuo
lentiam comparamus, ſi aut ab eo argumẽto quod ſibi firmiſſi-
mum crediderant aduerſarij, te dicturũ eſſe promittas, aut ſi ab
eo dicto incipias, quod aduerſarius nuper diaerit, aut ſi, inquit,
cum admiratione dubites, cui potiſſimum reſpõdeas quæſtioni.
nec enim, inquit, cognitu difficile erit, an perſuaſus iam ſit audi-
tor, aut, inquit, cum riſu reſpondentes hominis admirabimur au
daciam. Hic Ciceronianis verbis Quintiliani adijciam ſenten-
tiam. Par eſt, & quid in hac re ſummi ſcripſerint ſenſerintq; ora
tores, auditores quoque mecum intelligant quod vtiliſſimum
fore cenſuimus. Inſinuatio, inquit, ſurrepit animis maxime, vbi
frons cauſæ non ſatis honeſta eſt, vel quia, res ſit improba, vel
quia hominibus parum probetur, aut facie quoque ipſa præmi-
tur, vel inuidioſa conſiſtentis ex diuerſo patroni aut patris, vel
miſerabilis ſenis, cęci, infantis. Et quidam, quibus aduerſus hæc
modis ſit medendum, verboſius tradunt, materiaſq; ipſi ſibi fin-
gunt, & morem actionum perſequuntur. Sed hęc cum oriantur
ea cauſis, quarum ſpecies conſequi omnes non poſſumus, niſi ge
neraliter comprehendantur, in infinitum ſint extrahẽda quare
ſingulis conſilium cũ propria ratione naſcetur. Alijs in vniuer-
ſum pręceperimus, vt ab his quæ lędunt, ad ea quæ proſunt con
fugiamus. ſi cauſa laborabimus, pſona ſubueniat, ſi perſona, cau
ſa, ſi nihil quod nos adiuuet, erit quæramus quid aduerſariũ lę-
dat. nam vt optabile eſt, plus fauoris mereri, ſic proaimum, odij
minus. In his quæ negari non poterint, elaborandum, vt aut
minora q̃ dictum eſt, aut alia mente facta, aut nihil ad pręſentẽ
quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe pœnitentia, aut ſatis
iam punita videantur. Idq; agere aduocato q̃ litigatori facilius,
quia & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliquando etiam vti-
liter reprehendere poteſt. Nam ſe quoque moueri interim fin-
get, vt pro Rabirio Poſthumo Cicero, dum aditus ſibi ad aures
faciat, & auctoritatem induat vera ſentientis, quo magis creda-
tur, vel defendenti eadem, vel neganti. ideoq; hoc primũ intue-
mur litigatoris, an aduocati perſona ſit vtẽdum, quoties vtrun-
que fieri poteſt. His etiam de cauſis inſinuatione videtur opus
eſſe ſi aduerſarij actio iudicum animos occupauerit. § Si defeſſi
erũnt audiendo, ab aliqua re quæ riſum mouere poſſit, exordie-
mur, & quæ ſequuntur § In alijs pręceptis ita reliquit, Sin audi-
toris ſtudium defatigatio abalienabit à cauſa, te breuius q̃ para
tus fueris eſſe dicturum, commodum eſt polliceri, non imitatu-
rum aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re no-
ua, aut ridicula incipere, aut ex tẽpore quæ nata ſit, quod genus
ſtrepitu, acclamatione, aut iam parata, quæ vel apologũ, vel fa-
bulam, vel aliquam contineat irriſionem aut ſi rei dignitas adi-
met iocandi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile, nõ in-
commodum eſt ſtatim inijcere. Nam vt cibi ſatietas, & faſtidiũ,
aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, ſic anim
defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renoua-
tur. Si forte iudices defatigati fuerint multos audiẽdo, primum,
inquit, captare beneuolentiam oportebit, rebus nouis, vel ridi-
culis, riſum iudicibus mouentibus, ſicut ab apologo, vel quacun
que fabula, quæ propoſito conducat noſtro. Et hoc duplici mo-
do, aut ex tempore, ſi forte clamor, aut ſtrepitus aliunde fuerit
exortus, aut cogitatis paratiſq; literarum inuerſione, & immu-
tatione verborum, ceteriſq; rebus quæ nouitate, aut iucũda in-

uentione

uentione animi quoquo modo fulcitent audientes. Vrbanitas enim opportuna reficit animos, & vndecũque perita iudicis voluptas leuat tædium. Præterea ſi pollicebimur, nos breuius q̃ futuri eramus, eſſe dicturos, & aliter ac alij ſoleant. §Exordiemur ab apologo, fabula, veriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione.§ Fabulæ ſunt, quas fere videmus extitiſſe ex Phædris Medeis, Clytemneſtris, alijsq́; ſimilibus. Apologi ſunt ex rebus humilibus compoſitæ quędam formæ, ac ſpecies ad viuendũ, quales Aeſopicæ fabulæ ſunt, velut de mure & leone fabula. §Veriſimili§ Quia ſunt & nullo modo veriſimiles.§ Imitatione§ Si nos aliquem imitari, aut non imitari aduerſarium deteſtando dicemus.§ Deprauatione§ Deprauando quæ ab aduerſarijs dicta vel facta ſunt.§ Inuerſione§ Inuertemus verba, vt, Pudicum ne vocem quem vos impudicũ noſtis.§ Ab ambiguo§ Quod vtroque verſus capi poſſit, vt, inſignis hic hodie factus eſt, nam ab hoc & clarum & infame poſſimus annotare. §Suſpicione§ Vt ſi dicas, quot hic doli lateãt adhuc neſcitis. §Irriſione§ Cum aduerſarij obiecta irridemus.§ Stultitia§ Cum eoſdem videri ſtultos, quod minus prudenter quæ dixerint excogitarint, videri volumus. §Exuperatione§ Cũ quæ ipſi fecerint mala noſtris antecędant, aut quæ di acrũt longe exuperent quæ facta ſunt, ac per hoc falſa eſſe deprehendantur. §Collatione§ Cum conterimus noſtra cum aduerſarijs.§ Literarum mutatione§ Vt, Beneficium ſe contuliſſe refert, quod huic grande veneficium fuit.§ Pręterea expectatione.§ Si expectandum aliquantum eſſe. §Abiectione§ Si quid abijciendum, quod minus verum ſit. §Similitudine§ Si ſimile, quod dicimus, alicui cõtigiſſe dicamus. §Nouitate§ Si nouum & inuſitatũ, inauditumq́; item dicas quod aduerſarij obijciunt, aut quod poſcant ſibi §Hiſtoria§ Alicuius rei lepida narratione.§ Verſu§ Vtpote in ſoluta oratione inuſitato, neque noua, euigilanter erigetur auditor. §Aut ab alicuius interpellatione§ Si quis loquentem interruperit.§ Aut irriſione§ Si exhilarati conſurgamus in aduerſarium, illudq́; plane tenendum in primis erit ſi negotij dignitas patietur, riſum vel locũ moueri oportere. Sin tale fuerit negotium, vt nec iocandum, nec ridendũ ſit, à re aliqua triſti ſeueraq́; incipere commodiſſimum eſſe. nam vt cibi faſtidium nunc dulci re nunc ſubamara releuatur, ita audiendi ſtudium apud iudicea nunc ridiculis rebus, nunc aſperioribus redintegratur. ſed iam quo inſinuationis tractatio clarior fiat, exemplis, vt de principijs ferimus, quo modo, id poterimus, illuſtremus, idq́; à principio ordiamur. Ait enim Cice. hominẽ non rem, aut rem non hominem], huiuſmodi apud ipſum pro M. Cœlio eſt. Si quis iudices forte nunc adſit ignarus legum iudiciorum, conſuetudinis noſtræ, [miratur profecto quæ ſit tanta atrocitas huius cauſæ quod diebus feſtis, ludisq́; publicis omnibus negotijs forenſibus intermiſſis, vnum hoc iudicium exerceatur, nec dubitet quin tanti facinoris reus arguatur, vt eo neglecto ciuitas ſtare non poſſit. idem cum audiat eſſe legem, quæ de ſeditioſis conſceleratisq́; ciuibus, qui armati ſenatum obſederunt, magiſtratibus vim attulerunt, rempub. oppugnarunt, quotidie quæri iubeat, legem non imploret, crimen quod verſetur in iudicio requirat, cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari, ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtria, gratia accuſari ab eius filio, quem ipſe in iudicium & vocet & vocarit, oppugnari autem opibus meretricijs. Hic licet animaduertere vt à principio iudices occuparit, ne diebus feſtis, ludisq́; publicis, turpe de aliquo fieri iudicium putẽt, & q̃ res turpis ſit, tam honeſtum de quo diceretur videri poſſe. deinde vt docilitatem cum attentione captet, cum & crimen & criminis pondus explicet. Cum autem ſubijcit, Aut aliquorum iudicium de ſimili cauſa, huius apud ipſum, exemplum pro L. Cornelio hoc luculentiſſimum eſt ſi auctoritates patronorum in iudicijs valent ab ampliſſimis viris, dicta L. Cornelij cauſa defenſa eſt ſi vſus, à peritiſſimis viris, ſi ingenia, ab eloquentiſſimis, ſi ſtudia, ab amiciſſimis & cum beneficijs cum L. Cornelio tum maxima familiaritate cõiunctis. Quæ ſunt igitur meæ partes auctoritatis tantæ, quanta vos in me eſſe voluiſtis? vſus mediocris ingenij, minime voluntati patens, nam ceteris à quibus eſt defenſus, hunc debere plurimum video. Ego quantum ei debeam, alio loco oſtendam. principio orationis hoc oppono, me omnibus qui amici fuerunt ſaluti meæ & dignitati, ſi minus ad ferendam gratiam ſatisfacere potuerimus, ad prædicandam & habendam certe ſatis eſſe facturũ. Quæ fuerit heſterno die Cn. Põpei grauitas in dicendo iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita veſtrorum animorũ, ſed perſpicua admiratione declarari videbatur, nihil enim vnquam audiui quod mihi de iure ſubtilius dici videretur, nihil de memoria, nihil de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil de illuſtriore auctoritate, de bellis nihil de repub. grauius, nihil de ſeipſo modeſtius, nihil de cauſa crimine ornatius, vt iam mihi verum videatur illud eſſe quod nonnulli literati, ac ſtudijs doctrinisq́; dediti, quaſi quoddam incredibile dicere putabantur, ei qui omnes animo virtutes comprehẽdiſſet, omnia quæ vellet facile tractaret. Quæ enim in L. Craſſo potuit homine nato ad dicendi ſingularem quandam facultatem, ſi hãc cauſam ageret, maior eſſe vbertas, varietas, copia, quàm fuit in eo qui tantum impartire huic ſtudio temporis, quantum ipſe qui à pueritia vſque ad hãc ætatem à continuis bellis & victorijs conquieuit, quo mihi difficilior eſt hic perorandi locus Etenim ei orationi, quæ non prętervecta ſit aures veſtras, ſed in animis omnium penitus inſederit, vt plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quã non modo eſt mea, ſed ex cuiuſcunque orone capere poſitis, ſed mos eſt gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluptati in eius periculis nullo modo deeſſe poſſum, ſed etiam Cn. Põpeio, qui ſui facti ſui beneficij voluit me eſſe vt apud eoſdem vos iudices nuper alia cauſa fuerim, & prędicatorem & auctorem. Longiores in horum exemplis exordiorum ſumus, nõ quin intelligeremus, neminem qui pręcepta det eloquentiæ, id proſequi, ſi quidem modo ſuum oſtendant ingenium, ſatis eſſe fortaſſis ducũt, ceterorum curam linquentes diſcentibus, ſed vt rudibus adhuc hanc pręceptionem oculis ſubijciamus, & plus vtilitatis quàm oſtentionis afferamus, aut voluptatis. Ex hoc enim Ciceronis initio, ante cauſæ expoſitionem, quanta iudicũ ex Pompeij laudibus attentio comparata ſit, vt ſe nõ male feciſſe ſi eam, quàm Pompeius, defendendam cauſam complectatur facile cognoſci potuit §Item ſi negabimus, nos aduerſarijs, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborũ§ Quale illud apud Q. Curtium ad Alexandrum. Tum Pœnus, Dij prohibeant, inquit, à nobis impias mentes, & profecto prohibent, idem animus eſt tuis, qui ſemper fuit, ite quo iuſſeris, pugnare, periclitari, ſanguine noſtro commendare poſteritati tuum nomen. Proinde ſi perſeueras, inermes quoq́; & nudi, & exangues vtcunque orbi, cordi eſt, ſequimur, vel antecedimus. ſed ſi audire vis non fictas tuorum militum voces, verum neceſſitate vltima expreſſas, &c hic Pœnus nolle ſe contra Alexandri ſententiam dicere profeſſus, latenter tamen id inſinuat. §Aut ab aduerſarij dicto exordiemur, aut ab eodem maxime quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione vtemur quid potiſſimum dicamus.§ Tale Ciceronis pro Quinto Ligario exordium eſt. Nouum crimen, C. Cæſar, & ante hanc diem inauditum propinquus meus ad te, Quinto Tubero detulit, Quintum Ligarium in Aphrica fuiſſe, idque C. Panſa pręſtanti vir ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri, itaque quo me vertam neſcio. paratus enim veneram, cum tu id neque per ſciſſes, neque aliunde audire potuiſſes, vt ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer, ſed quoniam diligentia inimici inueſtigatum eſt, id quod latebat, confitendum eſt, vt opinor, pręſertim cum meus neceſſarius C. Panſa fecerit, vt id iam integrũ non eſſet, omiſſaq́; cõtrouerſia omnis, oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt cõſeruati, cum à te non liberationem culpæ, ſed errati veniam impetrauiſſem. habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confitẽtem reum, ſed hoc confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te virũ omni laude dignum patrem tuum. Itaque prius de veſtro delicto conficeamini neceſſe eſt, quàm Ligarij vllam culpam reprehendatis. Videmus q̃ ſe imparatum ad hanc cauſam acceſſiſſe Cicero diſſimulauerit, & quod in cauſa potiſſimum fuit. primũ ſumpſerit confutandum, precibusq́; & miſeratione diluẽdum ad dubitationem pręmittẽs. §Ab aliqua re quæ riſum mouere poſſit incipiemus.§ Quale illud ipſius Ciceronis eſt, in Clodium. Heſterno die P.C. cum me & veſtra dignitas, & frequẽtia equitum Romanorum, quibus ſenatus dabatur, magnopere commouiſſet, putaui mihi reprimendam eſſe P. Clodij impudicans pudicitiam, cum is publicanorum cauſam ſtultiſſimis interrogationibus impediret, P. Tullioni Syro nauaret operam, atque ei ſe, cui totus venierat, etiam vobis inſpectantibus vendicaret, Itaque hominem furentem exultantemq́; continui, ſimul ac periculum iudicij intendi duobus ineptijs verbis omnem impetum gladiatoris, ferocitatemq́; compreſſi. Attamen ignarus ille qui conſules eſſent, exanguis atq́; ęſtuans, ſe ex curia repente proripuit, cum quibuſdam fractis iam atque inanibus minis, & cũ illis Piſoniani temporis Gabinianiq́; terroribus, quem cum egredientem in ſe quod cepiſſem, cepi equidem fructum maximũ & ex conſurrectione omnium, veſtrũ & ex comitatu publicanorũ.

Sed ve-

Sed vecors repente ſine ſuo vultu, ſine colore ſine voce conſtiterat, deinde reſpexit, & ſimul ad Cn. Lentulum cõſulem aſpexit, concidit in curiæ pene limine. Videris quanta arte, dum artem fugere videri vult, hæc enarrat, vulgari, eaq́; humilitate compoſitionis, vt rem ipſam intueri nos quoque videamur. § Irriſione, ſtultitia § Cuiuſmodi illud. Iã ne ſentis bellua, iam ne ſentis quæ ſit hominum querela frõtis tuæ? nemo quæritur, Syrum neſcio quem de grege nouitiorum factum eſſe conſulem, non enim color iſte ſeruilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperũt, oculi, ſupercilia frons. vultus denique totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, hic in errorem homines impulit, hic eos quibus erat ignotus, decepit hos feſellit. hic in fraudẽ induxit, pauci illa tua luculẽta vitia noramus, pauci tarditatem ingenij, ſtuporem, debilitatemq́; linguæ, nũquam erat audita vox in foro, nũquam periculum factum aut militiæ, aut domi. obrepſiſti ad honores errore hominum, commendatione famoſarum imaginum, quarum ſimile habes, nihil præter colorem. § Collatione § Vt illud. Si quantum in agris locisq́; deſertis audacia poteſt, tũ in foro atque in iudicijs impudentia valeret, non minus in cauſa cederet A. Cęcina Sex. Ebutij impudentiæ, quantum in vi facienda ceſſit audaciæ. § Hiſtoria § Quale eſt. Cum multa, Põtifices à maioribus noſtris diuinitus inuenta atque inſtituta ſunt, tum nihil præclarius, q̃ quod vos eoſdem & religionibus deorũ immortalium, & ſummæ reip. præeſſe voluerunt, vt ampliſſimi & clariſſimi ciues remp. bene gerendo. Põtifices religiones religionibus ſapienter interpretando, remp. conſeruarent. Quod ſi vllo tempore magna cauſa ſacerdotum P. R. iudicio ac poteſtate verſata eſt, hæc profecto tanta eſt, vt omnis reip. dignitas, omnium ciuium ſalus, vita, libertas, aræ, faſces, dij penates, bona fortunæ, domicilia veſtræ ſapientiæ fidei poteſtatiq́; commiſſa creditaq́; eſſe videantur. § Aut ſi pollicebimur aliter ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos § Quale Ciceronis pro Ligario ſupra recenſuimus exordium, quo præcepta de exordiẽdi rationibus clariora fierent, exempla non quidem omnium ſubiecimus. quod cum immenſa res ſit, fieri non poteſt, & ſi fieri etiam poſſit, hoc onus hic ſumere non liceat. ſatis enim vnicuique factum eſt, ſi iter commonſtratum, cum perpetuo dux & præuius eſſe nõ poſſim. § Inter inſinuationem & principium hoc intereſt § Hoc dicit, principium ab inſinuatione hoc differt, quod per principium aperte beneuolentiam attentionemq́; captamus, & docilem facimus auditorem, inſinuatione autẽ hæc omnia occulte, & per diſſimulationem. denique hæc tria in exordio fieri diximus, non quin in tota oratione id fieri oporteat, ſed ꝙ in exordio plus cæteris partibus deſideretur. § In exordienda cauſa eſt obſeruandum, vt leuis ſit ſermo, vt vſitata verborum conſuetudo, vt non apparata oratio eſſe videatur § In alijs pręceptis rhetoricis, inquit. Exordium ſentẽtiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem, in ſe continere, proptereaq́; id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat, ſplendoris & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum, propterea ꝙ ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur. quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. In exordio, inquit, nihil ſplendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negocij demonſtremus. Veruntamẽ ſententiarũ grauitate refertam eſſe oportebit. Sed hic Quintiliani nõ pręteribo ſententiam, cum & ipſe orator ſit nõ contemnendus, & dicendi magiſter eruditiſſimus, ac præceptionum acutiſſima diligentia ſua tantum emineat, quantum fortaſſe ipſe Cicero dicendi facultate antecedat. Multũ, inquit, gratiæ exordio ineſt, quod ab actione diuerſæ partis materiam trahit, hoc ipſo, quod non compoſitum domi, ſed ibi atque tunc natum, & facilitate famam ingenij auget, & facile ſimplicis ſumptiq́; ex proximo ſermonis fidem quoque acquirit, adeo vt etiã ſi reliqua ſcripta atque elaborata ſunt, tamen plerũque videantur videatur tota eſſe temporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuiſſe manifeſtũ eſt. frequentiſſime vero procemiũ decebit, & ſententiarum, & compoſitionis, & vocis, & vultus modeſtis, adeo vt in genere cauſæ etiam indubitabili fiducia ſeipſa nimium exercere non debeat, odit enim iudex litigantis ſecuritatem, cumq́; ius ſuum intelligat, tacitus reuerentiam poſtulat. Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus vlla parte, vitandũ eſt, propter quod minima oſtẽtari debet in principijs curæ, qua videtur omnis ars docentis contra iudicem adhiberi, ſed iſtud ipſum curare, ſummæ artis eſt. nam id ſine dubio ad omnibus, & quam optime pręceptum eſt, verum aliquatenus temporũ conditione mutatur quia iam quibuſdam iudicijs, maximeq́; capitalibus, aut apud centũuiros ipſi iudices exigunt ſolicitas & accuratas actiones, contemniq́; ſe, niſi in dicendo etiam diligẽtia appareat, credunt, nec doceri tantum, ſed etiam delectari volũt. & eſt difficilis huius rei moderatio, quæ tamẽ temperari ita poteſt, vt videamur accurate, non callide dicere. Illud ex pręceptis veteribus monet, ne quod inſolens verbum, nec audacius tranſlatum, neve, aut obſoleta vetuſtate, aut poetica licẽtia ſumptum in principio deprehendatur. § Vitioſum exordiũ eſt quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod vulgare dicitur § Vitia, inquit, certiſſima exordiorum ſunt, quæ ſummopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, apparatum, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, idq́; generale dicitur principiũ, & quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum. ſi ſic incipias: Deum ego Optimũ Maximumq́; aut vellem, ſi fieri poſſet, iudices. § Item vitioſum eſt quo nihilominus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur. § Cõmune eſt, inquit, quod nihilominus in hanc q̃ aliam contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Inter vulgare & commune hoc intereſt, ꝙ vulgare omnium cõtrouerſiarum eſt, commune in eadem controuerſia vtriuſque partis. itaque cõmune, vtpote ſpecies, includitur, vulgare autem, generale eſt. § Item id, quod a cõtrario leuiter commutato, aduerſarius poteſt vti. § Eſt, inquit, commutabile exordium, quod ab aduerſarijs commutato verbo vel addito poſſit in parte cõtraria commutari. § Item vitioſum eſt, quod nimium apparate compoſitum eſt. § De hoc longius ſupra diſputatum. § Aut nimium eſt longum. § Quod pluribus verbis aut ſententijs, vltra q̃ ſatis eſt labitur, ne oratio in caput ſurrexiſſe videatur. § Et quod ex ipſa cauſa natum non videtur § Vt proprie cohęreat cum narratione. Vitioſum, inquit, eſt, quod ſeparatũ nominatur, cum non proprij negocij, neque eius cauſæ, de qua agitur ſit. Vt ſi homicida tibi accuſandus ſit, & tu ab adulterij facinoribus exordium ſumas. § Aut quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem § Hoc duobus modis fieri poteſt. Primum, cum aliud conficiat q̃ genus cauſæ poſtulat. Vt ſi attentum facere velis auditorem, & cauſa primum beneuolentiam deſideret, aut cum res inſinuationẽ poſtulet, & exordio vtaris, idq́; trãſlatum nominatur. Deinde cum omnino nec docilem, nec attentum, nec beneuolum facis auditorem, quod contra pręcepta nominatur.

QVod Græce προοίμιον. § Græcarũ vocum ἔτυμον, & proprietatem expouit docte Fabius, cap. eod. § Si turpe genus. § Vt ſi pro ebrietate dicatur. § Vel non vti principio § Negant hoc oratorum pręcipui, qui non putant ita nude irrumpẽdum ad orationes, ſine præparatione auditorum, quod & ignauiam dicentis, & confidentiam eius deſignet. In foro tñ & iudicijs locum aliquem habere videtur, quoties tanta iudicis feſtinatio eſt, vt moram nullam patiatur, aut auditorum animi tales ſunt, vel ira, vel odio, vt mox caput cauſæ audire ſe velle cõclament. In ſcholaſticis aũt diſputationibus & declamationibus ſecus fieri debet, ꝙ auditores habemus dicto audientes. Sed & hoc admonendũ duxi, in quo plerique omnes noſtro ſeculo qui declamant, peccant, exordiũ non in principio, ſed poſt reliquas partes abſolutas eſſe conſcribendum. Nam & Cic. quod primũ eſſet dicendum, poſtremo ſolet cogitare, quo vteretur exordio. Qua de re longe doctiſſima quędã in 2. de Oratore. § Tria ſunt tempora § Tria inſinuationis tempora. § Si cauſa turpitudinem § Vt ſi pro ſtultitia diceremus. § Interiectione verborum § Id eſt ἐπιβολῇ, quæ vox clancularium & quaſi inſidiatricem verborum rerumq́; machinationem ſignificat. § Tñ hoc per exordiũ, &c. § Addunt aliqui & epilogum, quod vtriuſque partis eadem ſit intentio ſaltem quod ad beneuolentiam. § Item vitioſum eſt § Vide Lucianum, quo pacto ſcribere hiſtoriam oporteat. § In quo etiam tranſlatum § De cauſa in cauſam.

EXordiorum duo ſunt genera. i. qualitatis, videlicet principiũ, quod appellatur græce προοίμιον, à πρὸ. i. ante, & οἶμος, cœmi cantilena, quaſi proludiũ, ſeu præcentus, an ab οἶμοι, id eſt via, quaſi præuium, ſeu pręambulum, & inſinuatio, quæ nominatur (repete gręce) ἔφοδος. i. acceſſus, impetus, incurſus, inſultus proprie inſidioſus, nam ἐφοδεύω eſt adorior, nihil autẽ ad rem facit, quod quidam ἔφοδος interpretantur. Nam ſignificatio non congruit. at ne vna quidem, non enim fœminini eſt generis, ſicut ἔφοδος, & ὁδὸς, & ita non tam eleganter locutus eſſet Cicero, quæ ἔφοδος ſicut quæ ἔφοδος, nominatur. Principium eſt enim vel quo reddimus ſtatim, id eſt, ſine circuitu verborum & ambagibus animum auditoribus idoneum nobis, aut reddimus nobis ſtatim animum auditoris idoneum ad audiendum.

Inſinuatio-

Inſinuationem alibi definit ſic. Inſinuatio eſt oratio quadã diſſimulatione & circuitione obſcure ſubiẽs auditõris animum, ſed nunc proſequitur narrationem de principio dicens. Id ſ. principium ſumitur, ita vt poſſimus habere auditoris attentos, beneuolos & dociles. Si genus cauſæ, &c. Docet exordio vti ſecũdum genera, ſeu qualitates cauſarum dicens. Si nos habemus genus cauſæ dubium. i. medium inter honeſtum & turpe, nos conſtituemus principium à beneuolentia. i. ſtatim in principio auditorem, ſeu iudicem beneuolum efficiemus, ne illa pars turpitudinis, quæ, ſcilicet altera eſt in dubio, poſſit obeſſe. i. nocere & afficere, quid. i. al quid, aut in aliquo, nobis. i. cauſæ, quàm defendimus, aut agimus. Si genus. ſ. cauſæ, erit humile. i. abiectum & vile, vt de reſeui, aut modica, nos faciemus attentos, oſtendendo, videlicet res paruas, non ſemper parui eſſe momenti, & operæprecium eſſe audire, quæ de rebus quantumuis modicis dicturi ſumus. alioquin langnidum effecerimus auditorium, & ita fruſtra dixerimus. Si (aut ſin, id eſt ſed ſi) genus cauſæ erit turpe, quod tamen pro neceſſitate aliquando defendendum eſt, vtendum eſt inſinuatione, de qua, ſcilicet inſinuatione nos dicemus, id eſt diſputabimus & determinabimus poſterius. i. aliquanto poſt Ideo autem vtendum eſt inſinuatione. Ne ſi manifeſte ſtatim in principio fateamur pro re turpi intercedere protinus cõtemnamur, niſi nacti erimus. i. acquiſiuerimus, quid. i aliquid, quare, id eſt, quamobrem, aut per quod nos criminando. i. accuſando criminis aduerſarios poſſimus capere, id eſt captare beneuolentiam, ſcilicet auditorum, aut iudicis. Si genus cauſæ erit honeſtum, tunc ſup. licebit, id eſt licitum erit, vti vel nõ vti principio. Cum enim res ſit honeſta, poterimus de ea ſtatim in principio loqui, quia tamen de ſe commendata eſt, non opus fuerit prolixiore exordio. {Si vti, &c} Quia vti, aut non vti principio poſſumus docent primo quid faciemus ſi vti volemus dicit ſic. Si in cauſa honeſta vti volemus principio. i. exordio, aut oportebit, id eſt opportunum & cõueniens erit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut exponere breuiter de quibus ſumus dicturi. Deinde ſi vti noluerimus dicens. Si volemus vti principio, id eſt exordio & procemio, oportebit capere principiũ, id eſt initium noſtræ orationis (vnde ęquinoce ſumit principium primo ſpecialiter pro exordio, quod Gręci προοίμιον dicunt, deinde generaliter pro quodlibet initio, primo modo multæ ſunt orationes ſine principio ſecundo nullæ,) à lege. ſ. generali & promulgata, aut à ſcriptura, ſcilicet ſpeciali, vt ab obligatione per pragmaticos ſeu notarios. {Quoniã igitur} Quia in principio ſeu exordio ſolet auditor reddi docilis, attentus & beneuolos, ideo quomodo id efficiamus declarat auctor dicẽs. Igitur quoniam nos qui cauſam dicimus, aut oramus, volumus habere auditorem docilem, vt intelligat quæ dicamus, beneuolum vt nobis faueat, & attentum, vt diligenter audiat nos aperiemus, id eſt manifeſtabimus, quomodo quidq; eorum poſſit confici, id eſt ex toto & plene fieri, aut abſolui. Proſequitur tamen aliter quàm propoſuit, niſi textus inuerſus eſt, quia docet, quomodo attentum faciamus prius quàm quomodo beneuolum, verũ ſciemus, quæ prima ſunt in propoſito ſolere eſſe vltima in executione, & ideo auctores ſæpe aliter proponunt, præſertim poetæ. vt, Arma virumq; cano, &c. Præcipue autem petimus, vt auditor ſit beneuolus, ſed quia id fieri nequit per nos niſi fecerimus docilem & attentum. Ideo eas partes prius declarat dicens. Nos poterimus habere auditores dociles ſi nos exponemus ſummam. i. totalem & vltimam complexionem, & vt dicunt continẽtiam ſeu tenorem cauſæ. i. rei de qua contenditur, & ſi nos faciemus eos attentos. Nam ille eſt docilis. i. aptus vt doceatur, qui vult audire attente. i. cum animaduerſione. Nos habebimus attentos ſi pollicebimur. i. ſponte promittemus, nos facturos verba. i. mentionem, hoc eſt dicturos, de rebus magnis, nouis inuſitatis, aut ſi pollicebimus nos dicturos de his rebus quæ pertineãt ad remp. aut ad eos ipſos qui audient, aut ad religionem deorum immortalium, aut ad pietatem. i. pium deorum & parentum cultum. Et ſi rogabimus ſupp. eos vt audiant attente. Et ſi exponemus res numero. i. de quot rebus dicturi ſumus, quia vno membro audito libenter reliqua audimus dum ſcimus quot reliqua ſint, & ſi exponemus, de quibus rebus ſumus dicturi, q̃a prælibata materia feſtinamus ad eius cognitionẽ. {Beneuolos auditores, &c.} Aperuit quomodo dociles, & attentos faciamus, auditorẽ, nunc docet beneuolum dicens ꝙ à quatuor, & primo à perſona noſtra, vt cum ordine aperietur. Ordo autem eſt. Nos poſſumus facere auditores beneuolos quatuor modis (omittit, vt adnotauit Valla. ſ. & videlicet. ſed nos addere poſſumus cum ſignificatio non refragetur ſcientes oratorem ſuperfluum & facile intellectu reſecare, quod grammaticus ordo reponit, dicamus ergo) ſcilicet à perſona noſtra à perſona aduerſariorum, & à perſona auditorum tres enim perſonæ ad contentionem neceſſario concurrunt, actor (reus & iudex. Sed in concionibus agimus interdum contra abſentem in genere demonſtratiuo) & à rebus ipſis. Deinde declarat primum dicens. Nos contrahemus. i. acquiremus beneuolentiam à perſona noſtra, ſi laudabimus ſine arrogantia. i. modeſte & ſine iactantia officium. i. beneficium & debitum (vt aiunt) noſtrum, aut referemus quales. i. quãrum beneſici, nam moleſtia ſua nemo oſtentat. fuerimus in. i. erga remp. cui prima in terris debetur caritas, in parentes quibus ſecunda, aut in amicus, quibus tertia, aut ſi referemus. i. conferemus aliquid in eos ipſos qui audiunt, ſiue ſit iudex, ſiue ſenatus, ſiue populus. dummodo hæc omnia ſint accommodata ad eam ipſam rem, de qua agitur. Aliter enim impertinentia cenſerẽtur. Item ad conciliandam miſericordiã, ſi nos proferemus noſtra incommoda. i. damna & miſerias, vt inopiam. i. carẽtiam opis. i. rerum & auxilij, ſolitudinẽ. i. deſtitutionem ab amicis, calamitatem. i. damnum illatum, aut ſubortum, & ſi rogabimus, vt ipſi ſint nobis auxilij, & oſtẽdemus ſimul nos voluiſſe habere ſpem in alijs, ſcilicet q̃ in auditoribus. {Ab aduerſariorũ, &c.} Docet quomodo ab aduerſariorum perſona captabimus beneuolentiam iudicis, & ceterorum auditorum, idq; docet fieri poſſe per odij. inuidiæ & contemptionis eorum inductionem, & recte quidẽ, quia vt dicit Saluator noſter Matth. 6. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Aut enim vnum odio habebit, & alterũ diligit, aut vnũ ſuſtinebit, & alterum cõtemnet. Intelligit aũt de dominis ſic ſe habentibus, vt quod vni placet, alteri ſciamus diſplicere, alioqui poſſemus duobus inter ſe cõtrarijs inſeruire, vt ſi duo exercitus ſint conficiantur, poſſemus vtique potum ſubminiſtrare, veruntamen licet ſic gratum fecerimus vtriſque abſolute, tñ propter reſpectũ mutui odij gratiam amiſerimus. Quia itaque vſu venire ſolet, vt duorum cõtendentium, qui alterum oderit alteri beneuelit, beneſuadet, vt aduerſarios adducamus in odium iudicis aut eorum ad quos dicemus. Ordo eſt. Nam exempla commentarij ceteri ponunt. Beneuolentia captabitur. ſ. à nobis perſona aduerſariorum, ſi nos adducemus eos in odium. ſ. iudicis, in inuidiam, in contemptionem ſ. paſſiuam vnde licet idem ſint contemptus, & contẽptio, tñ contemptus plus ſonat in actionem & contemptio in paſſionem. Eſt aũt aſyndeton. i. ſine cõiunctione locutio. Nos rapiemus. i. etiam nolentes trahemus in odium, ſi proferemus. i. in conſpectũ mentalem afferemus quid. i. aliquid eorum factum ſpurce. i. immũde & abominabiliter ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, cõfidenter. i. cum confidentia, quæ in malũ ſonat, non cum fiducia quæ bona eſt. Maro tñ confudit dicens.

Tanta ne vos generis tenuit fiducia veſtri.

& ſi quid proferemus factum malitioſe, aut ſup flagitioſe. i. manifeſta inculpatione dignum. Nos trahemus ſup. aduerſarios in inuidiam ſi referemus vim. i. violentiam, potentiam, factionẽ. i. à communi conſenſu diſcrepans facinus, diuitias incontinentiã, id eſt petulantem libidinem, nobilem. i. famæ ex magiſtratibus geſtis celebritatem, clientelas. i. clientum multitudinem hoſpitum. i. hoſpitium qui ſe mutua beneuolentia, ſine mercede accipiunt ſodalitatem. i ſodalium, ſeu conuiuarum frequentiam, & affinitates. i affinium coniũctorum multitudinẽ, & ſi nos aperiemus eos confidere magis his adiumentis qua veritati. ſ. cauſæ ſuæ. Nos adducemus ſup. aduerſarios in cõtemptionem. i. vilipenſionem, ſi proferemus, inertiam. i. carentiam artis ignauiã, id eſt carentiam induſtriæ, deſidiam. i. pigritiam, luxuriam. i. luxum & ſuperfluam in victu & amictu, ac libidinoſam vitam aduerſariorum. Aduerte puer vt auctorem imiteris, quomodo diuerſis vtatur verbis rapiemus trahemus, adducemus. Item alterum obliquorũ ſępe ſatis eſſe, vt hic, quia dixit aduerſariorum non dicit aduerſarios, quod ſi dixiſſet aduerſariorum non addidiſſet. {Ab auditorum perſona.} Tertio docet captare beneuolentiam à perſona auditorum, q̃ prudẽter captabimus ne aſſentari, aut adulari videamur, ſed ꝙ res ita exigat nos dicere ſignificemus. Omnes tamen qui aliquid petituri ſunt id penes eum eſſe ab equo petant oſtendunt, vt in ſanctis literis Propheta volens impetrare miſericordiam à deo dicit. Miſerere mei deus ſecundum magnam miſericordiam tuam. & Iuno Virgiliana volens obtinere tempeſtatem, inquit Aeneid. 1.

Aeole (nanque tibi diuum pater atque hominum rex.
Et mulcere dedit fluctus & tollere vento)
Incute vim ventis, &c.

Et Ilioneus ab Didone iuſtitiam ſic orat.

O regina nouam. cui condere Iupiter vrbem.

Iuſtitiaq; dedit gentes frenare ſuperbas,&c.

Ordo eſt, beneuolentia colligetur à perſona auditorum ſi nos proferemus.i.in medium afferemus res eorum indicatas fortiter,ſine formidine potentiæ aduerſariorum ſapienter,ſine errore iuris,māſuete,ſine proprio odio & magnifice, ſine ſuſpicione auaritiæ contēptis,videlicet muneribus quę magnifici reſpuūt. Et ſi nos aperimus,id eſt, manifeſtabimus tanquā rem adhuc in mentibus hominum abſconditam, quæ.ſ.qualis æſtimatio i.opinio, & quæ.i.qualis expectatio.ſ.totius populi qui expectat actiuæ,& iudicij, qđ expectatur paſſiue ſit de his.ſ.quæ nos agimus. {A rebus ipſis.} Vltimo loco docet beneuolentiam captare à rebus ipſis de quibus agitur dicēs. Nos efficiemus auditorem beneuolum à rebus ipſis.ſ.principalibus, vtpote de quibus agitur (nam ipſe per emphaſim ſolet primariū ſignificare, vt Ioue miſſus ab ipſo Aen.4.q d.ſummo. Notandum autem licet poſſemus dicere ab rebus ipſis non tamen neceſſe eſſe,quia Cic.dicit à rebus) ſi nos extollemus cauſam noſtram laudando ſupp. eam,aut laudādo,per laudationem, & deprimemus aduerſariorum ſup.cauſam per contemptionem.i.vilipenſionem, vt Mancinellus recitat,ſunt qui legant per cōtemptionem, quod vt idē ſentit non abſurdum eſt,non tamen exponam, legens contentionem.i.per comparationem, ſed potius per contentionem colorem rhetoricum.i.per ſententiarum contrariarum inter ſe quaſi litigationem,veruntamen quia hoc loco videtur contētio color (contraria.n. ſunt laudare cauſam noſtram, & vituperare aduerſarij) ideo quia dixit laudando,putem hic dixiſſe per contemptionem pro eo quod eſt vituperando.his dictis facit paraſceuem.i.præparationem ad ſequentia dicens. Aperiendum eſt deinceps de inſinuatione.{Tria ſunt tempora,&c.} Docuit vbi, & quando vti principio liceat,nunc docet quando non liceat,dicens,ꝙ in tribus temporibus. Primo quando rem turpem habemus talem,videlicet quæ ſtatim animum auditoris à nobis alienet. Secundo quando animus auditoris videtur ab aduerſarijs perſuaſus. Tertio quando defeſſi ſunt auditores alios qui ante dixerunt audiendo. Et docet quid in ſingulis temporibus faciendum, vt ſuis locis aperiemus. Ordo eſt. Tria ſunt tempora quæ ſunt cōſideranda diligenter. Poſſet videri ſuperflua locutio quia particulæ quæ ſunt vocare videntur tria tempora ſunt diligēter conſideranda,verum nō vacare,ſed vrgentius quiddam habere, quod agnoſco quidem,ſed vix exprimere poſſem, mihi vidētur. Nam hoc dicere innuūt inter omnia tempora,ſunt tria tempora quæ ſunt diligenter cōſideranda, ꝙ ſi non reperiſſet quæ ſunt non videretur diffinire numerum, in quibus.ſ.temporibus non poſſumus vti.ſ.directe,principio.i.exordio, propriæ dicto,quod addo, quia dicturus eſt, ſi cauſa turpitudinem habebit exordiri poterimus,&c. Aut cum.i. quando habemus cauſam turpem.i. inhoneſtam.ſ.defendendam cum ipſa res.ſ.quæ accuſatur, alienata nobis animum auditoris. Aut cum animus auditoris videtur eſſe perſuaſus.i.perductus ad aſſentiēdum,ab his qui ante.i. prius contradixerunt.i.oppoſitum dixerunt,hoc eſt ab accuſatoribus. Aut cum.i.quando.ſ.animus auditoris eſt defeſſus.i.penitus,aut plurimum feſſus audiendo eos qui ante dixerunt.ſ.ante nos,ſiue ſint aduerſarij noſtri,ſiue alij. Si cauſa turpitudinē habebit. Docet quod faciendum erit quando principio proprie dicto vti non poterimus. Et primo quādo res turpitudinem habebit.tunc enim quia animus honeſti hominis turpitudini obſeruatur, & in principijs capienda eſt beneuolentia ab auditores,& non conuenit nihil dicere,opus eſt per inſinuationem caute exordiri. Vnde turpitudo triplex eſt, aut rei,ſeu facti tantum,aut hominis tantum,aut vtriuſque. Si res turpis eſt,vtpote parricidium illius Horatij, vnius tergeminis qui ſororem occiderat,ꝙ hoſte interemptum cui deſponſata fuerat fleuerat, confugiendum eſt ad hominem,oſtendendo.n.patriæ libertatis vnicū auctorem,& vnicam patri ſic de patria merito relictā ſobolem. Si contra res eſt honeſta,ſed perſona turpis.vtpote leno,fur,ſacrilegus,aut patricida,quia tyrānum occidit,aut vrbem ab inſidijs defendit,aut ciuem cōſeruauit,aut proditionem vrbis indicauit, aut alioqui dixerit præmium ſtatutum petit,tunc omnia perſona rem proferemus. Sin vtrunque turpe tam facinus q̃ qui id fecit, quo tempore miſerrima eſt defenſoris conditio, ſi tamē,aut affinis,aut cōſanguineus, aut alioqui neceſſarius,aut amicus eſt bifariam poterit exordiri. Primo alia honeſta eius olim facinora prædicādo,aut parentes, aut affines optime de reip.meritos, aut coniuges,& liberorum inſontium deſolationem. Secūdo magis turpia aduerſarijs obijciendo, aut à ſimili turpitudine alios fuiſſe abſolutos oſtendemus, aut rem non ita turpem, vt tanto ſupplicio ſit digna,vt futurum ſuſpendio,cum nulla fortunæ bona ſint ſaluti hominis conferendā. Sed hæc ceteri commentarij quid id negotij receperunt aperiāt nos ordinem proſequamur qui talis eſt. Si cauſa.ſ.noſtra q̃ defendimus. (Nam accuſantes liberius loqui poſſumus.callidem tamen Cicero aliquando præmonuit auditorum animos grauius interdum cōmoueri in eos qui turpia facta manifeſte recitant, q̃ in eos qui ea cōmiſerunt) habebit turpitudinem.ſ.annexam,aut rei,aut perſonæ,aut vtrique, nos poterimus exordiri.i.facere initium dicendi nō tamen per principium,aut exordium propriæ ſumptū his rationibus.i. vijs & modis dicendo,aut dicentes oportere hominem.i.perſonam (ſi perſona honeſta eſt & res commiſſa turpis) expectari.i. euidenter inſpici à iudice,aut ceteris auditoribus, non rem i.factum,eius,aut ſup.(ſi res eſt honeſta q̃ petimus,& perſona pro qua turpis) oportere rem expectari non hominem, vt quātum boni habeat tyrannicidum,non quis id commiſerit, & quid boni conſeruatio patriæ,non quantum honeſtatis leno. Notabit puer expectari hic accipi in propria ſignificatione quæ eſt eminenter,aut excellenter ſpectari. Nam extra ſeu ex in compoſitione ſæpe excellentiā importat,vt ex in excello,excedo,exupero.deponitur autem ſ,poſt x.vt notum eſt,ſed frequentius expectari accipitur tranſlatiuæ pro eo quod eſt attendi,vt dicunt galli,quias quos attendimus expectamus.i.ſæpe extra aſpiciēdo obſeruamus,an veniunt. Et ſi vtrunque turpe eſt tam factū,quàm perſona exordiri poſſumus dicendo, aut dicentes, non placere nobis ipſis ea quæ dicātur facta ab aduerſarijs. Et ita ſenſus erit ꝙ vt noſtræ cauſæ q̃ defendimus cōſulamus ab aduerſariorum grauiore probo incipiamus, aut ſic non placere nobis ipſis ea quæ dicantur ab aduerſarijs,facta.ſ.à nobis, aut de parte noſtra, & tunc ſenſus eſt,ꝙ ſi talia eſſent qualia ab illis dicūtur,nequaquam nobis placerēt cum ſint nefaria, ſed nequaquam talia eſſe,aut nobis dolere quod talia ſint,verū prior ſenſus magis procedit & ſequentibus cohæret, dicamus ergo non placere nobis ipſis quibus tamen maxime poſſint cum inimicorum ſit gaudere de malis aduerſariorum ea quæ dicantur.ſ.vulgo facta ab aduerſarijs) & eē indigna,aut nefaria.i.abominabilia,& talia quæ non debeamus fari. Deinde cū auxerimus diu.i. per pluſculum temporis,aut multa argumenta, rem.ſ.à nobis intentam.i.criminationem aduerſariorum, oſtendemus nihil ſimile eſſe factū à nobis.i.noſtra parte,aut proferemus.i.in medium adducemus aliquorum.i.quorumcūque iudicium.i.ſententiam latam de ſimili cauſa,aut de eadem cauſa,aut de minore cauſa, aut de maiore. intellige conuenienter, vt dicamus de ſimili, aut eadē cauſa abſolutos indemnes, de minore etiam in integrū reſtitutos, & de minore non magnopere multatos. commentarij tamen aliter exponunt,vide eos. Deinde accedemus pedetentim.i.paulatim quaſi non curſim, ſed per pedes ſingulos, ad cauſam noſtram & cōferemus ſimilitudinem.ſ.cauſarum de quibus oſtendimus iudicium & noſtræ. Item repete ordiri poterimus ſi negabimus nos dicturos de aduerſarijs, aut de aliqua re eorum,& tamen dicemus ſup.de eis occulte interiectione.i.per interiectionem verborum. {Si perſuaſus,&c.} Docet ſecundo quid agendum nobis ſi auditor fuerit perſuaſus ab aduerſarijs dicēs ꝙ nos pollicebimur nos dicturos de eo quod aduerſarij putauerūt ſibi firmiſſimum adiumentum, eo enim modo putabit auditor ſe non plane intellexiſſe & non recte fidem habuiſſe dictis aliorū. Aut exordiemur à dicto aduerſarij illud improbando, aut ſi nihil quod meritò refellamus primum occurrit ne nihil dicamus, aut ab iudice plane reijciamur & explodamur, vtemur dubitatione quid primum,aut potiſſimū dicamus, perinde atque plurima dicenda habeamus. Ordo eſt. Si auditor fuerit perſuaſus.i. ſi oratio aduerſariorum fecerit auditoribus fidē.i.credulitatem (vnde Valla vult eam virtutem theologicam quàm fidem vocamus recte perſuaſionem poſſe dici.) Enim,pro quia,q.d.id dico, quia neque poterimus non facile.i.non difficulter, hoc eſt facile poterimus. (Duæ.n.negationes ęquipollent affirmationi) ſcire.i.percipere, an fidem fecerit,quoniam non ſumus neſcij.i.bene ſcimus,quibus rebus fides.i.credulitas ſoleat fieri. Ergo (cōtinuatiua eſt vox, q.d.ſi igitur) putabimus fidem.i.credulitatem factam ab aduerſarijs, nos inſinuabimus.i.inducemus nos occulte ad cauſam his rebus.ſ.ſequētibus,videlicet nos Pollicebimur nos dicturos primum de eo quod aduerſarij putauerunt ſibi firmiſſimum adiumentum. Aut nos exordiemur ab dicto aduerſarij, & maxime ab eo.ſ.dicto, quod ille dixerit nuperrime.i minimo ante. Aut nos vtemur dubitatione,hoc eſt ſignificabimus nos dubitare quid dicamus potiſſimū, id eſt præcipue cum plurima habeamus dicenda, aut cui loco reſpondeamus, primum dicemus cum admiratione,vt auditor attendat. {Si defeſſi,&c.}

Tertio

:Tertio loco oſtendit quõ exordiemur quando auditor erat defeſſus audiendo, docens ꝙ tribus modis, aut adducendo aliquod dictum facetum & iocundum quod delectet & recreet animũ auditoris, vt pollicitãdo nos nouo modo dicturos, aut paucis quid dicturi ſumus exponendo. Ordo eſt. Si ſup. auditores erunt defeſſi.i.defatigati audiẽdo, nos exordiemur ab aliqua re quæ poſſit moueri riſum, vt ab apologo.i.fictæ rei ſermone quales ſunt fabulæ Aeſopi, aut à fabula.i.figmento poetico, aut ab imitatione veriſimili.i.ad viuum effictã, q̃ alium in dicẽdo lepide imitemur, aut à deprauatione.ſ.vocabuli, vt ſi pro vero dicatur mero, pro reo leo, aut quid ſimile, aut inuerſione.ſ.proprie locutionis, vt ſi dicas, bonam eſſe aduerſario vocem ad dormiendũ, aut bonum naſum ad pila ludendum. Aut ab ambiguo dicto, vt ſero interfectus eſt Clodius i.aut hora ſerotina, aut nimis tarde. Aut à ſuſpicione, hoc eſt à dicto quod ridicule ſuſpicionẽ habeat, vt ab irriſione.ſ.manifeſta, aut à ſtultitia ſ.aduerſarij eam deridendo. Aut exuperatione literarum, vt ſi non leo.ſed leno illi familiari dicatur, aut collatione.ſ.litterarum, vt ſi ſinum lacte implendum dicas aduerſario, ſimilia.n.ſunt in voce non in quantitate ſinum à nominatiuo ſinus, & à nominatiuo ſinum, cuius ſignificatio eſt vas quoddam à quo ſitulam quidam deducunt, aut ab abiectione literarum, vt ſi non vera, ſed æra aduerſarium amare dixeris, aut mutatione literum, vt ſi dignum dicas quid dicatur legis nõ lator, ſed latro. Poſſemus iſta etiam diſtinguere, vt non omnia referantur ad literas, ſed ad res, quia eſt exuperatio. collatio, & abiectio etiam in rebus, & videtur Cic. duntaxat vltimum ad literas applicaſſe, quia aliter dixiſſe abiectione literarũ, aut in fine mutatione literarum. Præterea exordiemur ab expectatione fingentes auditorẽ expectare rem magnam q̃ dicturi ſumus, aut à ſimilitudinem rei ante dictæ, aut à nouitate, vtraque enĩ delectant & ante dictorum ſimilia iocunde inducta & penitus noua. Aut ab hiſtoria.i.re aliqua geſta quæ mirifica ſit, aut à verſu.i.feſtiuo & lepido alicuius poetæ, aut ab interpollatione.i.impeditione lepida alicuius inepti ſiue facti, ſiue dicti, aut ab arriſione.i affabili allocutione ad aliquem cum riſu iocundo vnde recreari põt animus defeſſus. Item exordiemur conueniẽter, ſi promiſerimus nos eſſe dicturos aliter ac.i.q̃ fuerimus parati.i.inſtructi ad reſpondendum, ſi locus fuiſſet. Aut ſi promiſerimus nos non eſſe facturos verba eodẽ modo, vt ceteri ſoleant, & ſup. ſi exponemus breuiter, quid alij ſoleant ſup. facere dum reſpondent, & quid nos ſumus facturi.ſ.in reſpõdendo. § Inter inſinuationem, &c. § Ponit differentiam inter inſinuationem & principium dicens. Hoc intereſt inter inſinuationem, & principium, quia.i.quod, principium debet eſſe einſmodi, id eſt tale, vt apertis rationibus.i. poſtquam aperuerimus rationes, quibus intelligit Franciſcus, quibus pro quas poſitum quod mihi non placet, nam ſenſus eſt).i.per quas præſcripſimus.i.præiudiciũ fecimus, nos faciamus ſtatim.i.ſine verborum circuitione, auditorẽ, aut beneuolum, aut attẽtum, aut docilem. At.i.ſed inſinuatio debet eſſe einſmodi, vt conficiamus eadem omnia.i.faciamus auditorem, beneuolum, attẽtum & docilem, occulte per diſſimulationem.i ſimulando nos aliud agere vt poſſumus venire in opere dicendi ad eandem commoditatem.i.ad q̃ per principium veniatur hoc eſt ad faciendum auditorem beneuolum, &c. Verum.i. ſed, hæ tres vtilitates.ſ.dictæ tametſi ſunt comparandæ.i.acquirẽdæ, in tota oratione, quia vbique habẽdus eſt auditor beneuolus, attẽtus, & docilis, hoc eſt, vt auditores præbeãt nobis ſeſe.i. ſeipſos perpetuo.i.ſine intermiſſione, attentos, dociles, beneuolos, tñ hoc eſt comparandum.i.acquirendum primum, per exordium cauſæ § Nunc ne quando, &c § Docturus exordium vitioſum vitare præſcribit quali exordio vtẽdum ſit dicens. Nunc.i. deinceps ne quando.i.aliquando vtamur exordio vitioſo.i.habẽre plurimum vitiorum, ego docebo quæ vitia ſunt vitanda. Verum quia oppoſitorum eadem eſt diſciplina præſcribit quid ſeruandũ ſit dicens. Seruandum eſt.i.oportet ſeruare in cauſa exordienda.i.qñ cauſa incipiet agi, aut defendi, vt ſermo ſit leuis.i. non aſper nec clamoſus, vt conſuetudo verborũ ſit, aut videatur vſitata, & vt oratio nõ videatur apparata.i.eminenter ornata & inſtructa ad decipiendum, quia ſummum artis eſt artem ipſam occultare, & ſic dicere, vt ars nulla ineſſe videatur. § Vitioſum § Proſequitur multa genera exordiorum vitioſorum dicẽs. Exordium vitioſum eſt quod põt accõmudari in plures cauſas, quod dicitur vulgare. Item vitioſum eſt quo (licet nos eo in ſpeciali cauſa vſi ſumus) aduerſarius ſi poteſt vti nihilominus, ac nõ ſimus vſi, quod appellatur cõmune. Item illud eſt ſupp. vitioſum quo aduerſarius põt vti ex contrario, vt ſi ſophiſta qui pactus ſit auditorem docere Rhetoricem precio decem aureorum vbi primum in cauſa vicerit, & ſtatim diſcipulum poſtulans ſic argumentetur. Decem aureos abs te peto iuſtiſſime, nam ſi ſentẽtia pro te dabitur, debebis ex pacto, ſin contra te, ex iudicio. Diſcipulus reſpondeat, decem aureos tibi denego iuſtiſſime, nam ſi condemnor nihil adhuc debeam ex pacto, ſin pro me datur ſententia nihil debeam ex iudicio. Item vitioſum eſt quod compoſitum eſt verbis apparatis nimis quod eſt longum nimium, & quod non videtur natum ex ipſa cauſa, quod vocatur ſeparatũ.i. impertinens, & alienum à negocio. In quo.ſ.ſeparato, includitur etiam tranſlatum.i.tranſumptum, vt cohæreat proprie cum narratione.i.quod ſi proprie capiatur impertinens ſit. Et vitioſum eſt quod neque facit auditorem beneuolum, neque docilẽ, neque attentum. Satis dictum eſt de exordio. Tranſeamus deinceps ad narrationem.

DE NARRATIONE.

NARRATIONVM genera tria ſunt. Vnum, quo exponimus rem geſtam, & vnumquodque trahimus ad vtilitatem noſtram vincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium futurum eſt. Alterum genus narrationis eſt, quod intercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut alicuius apparationis, vel laudationis cauſa. Tertium genus eſt id, quod à cauſa ciuili remotum eſt, in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Eius narrationis duo ſunt genera, vnum quod in negotijs, alterum quod in perſonis poſitum eſt. Id, quod in negotiorum expoſitione poſitum eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, quæ neque veras, neque veriſimiles continet res, vt eæ, quæ tragœdijs traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtiuitatem, animorum diſſimilitudinem, grauitatem, lenitatem, ſpem, metum ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulationem, miſericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, inſperatum incommodum, ſubitam lætitiam, iucundum exitum rerum. verum hoc in exercendo tranſigitur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quo modo tractari conuenit, aperiemus. Tres conuenit res habere narrationem, vt breuis, vt dilucida, vt veriſimilis ſit: quæ quoniam fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, vnde neceſſe erit, & ſi non ab vltimo initio repetere volemus; & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus, & ſi non ad extremum, ſed vſque eò, quò opus erit, proſequemur; & ſi tranſitionibus nullis vtemur; & ſi non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; & ſi exitus rerum ita exponemus, vt, ante quoque quæ facta ſunt, ſciri poſſint, tametſi nos reticuerimus. quod genus, ſi dicam me ex prouincia rediſſe, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obeſt, ſed etiam id, quod neque obeſt neque adiuuat, ſatius eſt præterire. Et ne bis, aut ſæpius idem dicamus, cauendum eſt, etiam ne id, quod ſemel ſupra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram veſperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, inſidias fecit virgini: inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, ſi vt quidque primum geſtum erit, ita

primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conſeruabimus, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid noue dicamus, ne quam in aliam rem tranſeamus, ne ab vltimo repetamus, ne longe perſequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus, & ſi perſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt. nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit, ſi, vt mos, vt opinio, vt natura poſtulat, dicemus: ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſiliorum rationes, locorum opportunitates conſtabunt: ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere, aut pati non potuiſſe. Si vera res erit, nihilo minus hæc omnia narrando conſeruanda ſunt. nam ſæpe veritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Sin erit ficta, eo magis conſeruanda erunt. De iis rebus caute confligendum eſt, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma auctoritas videbitur interfuiſſe. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum ceteris artis ſcriptoribus, niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus, quòd eam ſoli præter ceteros in tria tempora diuiſimus, vt plane certam viam & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. nunc, quod reliquum eſt, quoniam de rerum inuentione diſputandum eſt, in qua ſingulare conſumitur oratoris officium dabimus operam, vt nihilo minus induſtria, quàm rei vtilitas poſtulabit, quæſiuiſſe videamur, ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

CAPIDVRVS.

NARRATIONVM genera tria ſunt.} De Inuentione ſcribeos, narratio, iuquit, eſt terum geſtarum aut vt geſtarum expoſitio. Natrationum genera tria ſunt. vnū genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur, alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotum à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur & ſcribitur. Definit narrationem hoc modo, Narratio eſt rerum geſtatum, aut vt geſtarum expoſitio. Alij addunt, & dicunt. Narratio eſt rei factæ, ant vt factæ, vtilis ad perſuadendum expoſitio. Apllodorus autem hic finit. Narratio eſt oratio, docens auditorem qui in controuerſia ſit. Quintilianus narrationem diuidit, inquiens. Hæc eſt narratio in qua ſciens tranſcurtam ſubtiles nimium diuiſiones quorūdam, plura eius genera facientium. Non enim ſolum volunt illam eſſe negotij, de quo apud iudices quæritur, expoſitionem, ſed perſonæ, vt, M. Acilius Palicanus humili loco natus, Picens, loquax magis quàm facundur. Loci, vt, Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum, iudices. Temporis, vt, Vere nouo gelidus canis cum montibus humor Liquitur. Cauſarum, quibus hiſtorici frequentiſſime vtuntur, cum exponunt vnde bellum, cædes, peſtilentia, prȩter hȩc, alias perfectas, alias imperfectas vocāt, quod quis ignorat? Apollonius autem Tyaneus, qui philoſophus fuit, quinque narrandi fecit ſpecies. Primam, quàm philoſophorum eſſe refert, ſecundam, quàm hiſtoricorum dicit, tertiam quæ in iudicijs adhibetur, quartam, quàm epiſtolarem nominat, quintam, qua nos aliqua re ficta commoueri & mortuos fieri ait. Hermogenes autem, prȩter eas quas Quintilianus decurrit, ſpecies alias, vel potius narrationū modos in præexercitamentis ſubiūgit, nempe ſolere fieri narrationes per rectum indicatiuum, per indicatiuum inclinatiuum, per coniunctiuum, per diſſolutum, per comparatiuum. Rectum indicatiuum, vt, Medea Aeetæ filia, quæ prodidit aureum vellus, ſecuta Iaſonem eſt, & ſequentia. Rectum autem indicatiuum nominatur, quod per totam pene narrationem caſum ſeruat nominatiuum cum verbo indicatiuo, Indicatiua inclinatiua dicitur, in qua obliquis vtimur caſibus, vt, Medeam Aeetæ filiam Iaſonem ferunt adamaſſe, & reliqua. vbi obliquos aſſumat caſus. Coniunctiua vero figura eſt, qua arguentes vtimur, vt, Quod enim non fecit Medea malum? hoſpitem turpiter adamauit, aureū vellus prodidit, fratrem occidit, & ſimilia. Diſſolutum autem hoc eſt, cum ſine copulis inciſa proferuntur, vt, Medea Aeetæ filia fuit, prodidit aureum vellus, Abſyrtum interfecit, & cum ſimiliter cetera proferuntur. Comparatiuum hoc pacto fit, Medea Aeetæ filia, quæ ſeruare pudicitiam debuit, amoris turpitudine eam commaculauit, & quàm æternæ ſalutis cuſtodem eſſe oportuit, ea vltro ipſam crudeliter laniauit, & quæ tutari domum debuit, aureum vellus inſidiatori dedit, & quàm patre iuuare oportuit, ea peregrino hoſpiti poſtpoſuit. Rectum quidem hiſtoriæ conuenire, quod ſit planius. Inclinatiuum vero, magis rhetoricis controuerſijs. Coniunctum quoque ad arguendum accommodatius eſſe exiſtimat, diſſolutum vero, concluſionibus, quod affectus commoueat. quadrare melius putat Quintil. Adijciūt, inquit, & prȩteritorum eſſe temporum narrationem, quæ eſt frequentiſſima, & præſentium, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorum, pro Roſ. Gryſogonus poſtquam eſt nominatus. & futurorum, quæ ſolis dari vaticinantibus poteſt. nam hypotypoſis non eſt habenda narratio. ſed iam ad Ciceronis diuiſionem redeo. Tria, inquit, narrationum cum ſint genera, vnum genus eſt, in quo res geſtȩ, & omnis ratio controuerſiæ continetur, ad eas pertinens cauſa, de quibus futura iudicatio eſt. Aliud genus narrationis eſt, quod extra cauſam eſt, ſed ad cauſam facit, vt illud Virgilianum, Pater ipſe colēdi Haud facilem eſſe viam voluit, & totus ille locus, vbi inſtitutum ſuum egreditur. Verum hæc narratio extra cauſam quinque modis fit, aut fidei aut criminationi, aut tranſitionis, aut alicuius apparatus, aut laudationis cauſa. Ad fidem faciendam, quale in Verrem illud, Non ne ita, vt omnibus nobis tacentibus ipſæ te tuæ tabulæ condemnare poſſent? cedo quæſo codicē, circumfert, oſtende. Videtis ne totum hoc nomen, coram vbi facit delatum eſſe in litura? quid fuit iſtbic antea ſcriptum? quod mendum iſta litura correxit? quid à nobis iudices expectatis argumenta huius criminis? nihil dicimus, tabulæ ſunt in medio, quæ ſe corruptas atque interlitas eſſe clamant. Illud in Vatinium, Repente enim te tanquam ſerpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intuliſti.} Aut tranſitionis} Vt illud in Verrem. Eſt conſuetudo Siculorum, ſingulorumque Grȩcorum, quod ſuos dies menſesq; cōgruere velint cum ſolis lunæque ratione, vel nonnunquam, ſi quis diſcrepet, eximant vnum aliquem diem, ad ſummum biduum ex menſe, quos illi exhereſimos dies nominant. item nonnunquam vno die longiorem menſem faciunt, aut biduo, & quæ ſequuntur.} Alicuius apparatus} Vt pro Archia Cicero. Patiamini de ſtudijs humanitatis, ac literarū loqui liberius, & eiuſmodi perſona, quæ propter otium, ac ſtudium minime in iudicijs periculisq; tractata eſt, vti prope nouo quodam & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi à nobis tribui concediq; ſentiam, perficiam profecto, vt hunc A. Licinium non modo non ſegregandum, cum ſit ciuis, à numero ciuium, verum etiam ſi non eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe. Nam vt primum à pueris exceſſit Archias, & quæ ſubiungit. {Aut laudationis cauſa} Velut hoc. Themiſtoclem ipſum ſummum virum Athenis dixiſſe aiunt, cum ea eo quȩreretur, quod acro ama, aut cuius vocem libentiſſime audiret? Eius, inquit, à quo ſua virtus optime prȩdicaretur. In prȩceptis autem de inuētione ait, narrationem extra cauſam quatuor modis fieri, aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. De criminatione exēplum ſupra dedimus, ſimilitudinis cauſa ſit, vt eſt illud, ſi iſte multo ſceleratior & nequior, quàm ille Adrianus, aliquando etiam infelicior fuit, Delectationis cauſa, vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuosq; & quiduis aliud deſcribas, & hanc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. vt in Verrem Cicero. Capta Carthagine Himera delata eſt, in qua erant ſigna ex ære compluria, in his eximia pulchritudine ipſa Himera in muliebrem figuram habitumq; formata, ex oppidi nomine & fluminis. erat etiam Steſichori poetæ ſtatua, ſenilis, incurua, cum libro, ſummo, vt putant, artificio facta, ab eo qui fuit Himera, ſed eſt, & fuit tota in Grȩcia ſummo propter ingenium honore & nomine. hȩc iſte ad inſaniam concupierat. Erat etiam, quod pene præterij capella quædam ea quidem mire, vt etiam nos qui rudes earum rerum ſumus intelligere poſſumus, ſcite facta & venuſte. In alijs deſcriptionibus, quāta vis cuiuſuis ſit eloquentiæ, oſtenditur, cum rerum natura ita capitur, vt rem prȩſentem plerunque videamur intueri.

qualia

qualis eſt illa M. Cœlij in Antonium deſcriptio, Nãque ipſum uiſenderunt temulento ſopore profligatũ, totis præcordijs ſtertentem, ructuoſos ſpiritus geminare, præclaraſq́; contubernales ab omnibus ſpõdis tranſuerſus incubare, & reliquas circũiacere paſſim. quo tamen exanimatæ terrore, hoſtium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, fruſtra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem inuocabat, vehementius etiam alia feriebat, quarum omnium cum voce iactuq; oſcitaret proxime cuiuſque collum amplexu petebat, neque dormire excitatus, neque euigilare ebrius poterat, ſed ſemiſomno ſopore inter manus Centurionum concubinarumq́; iactabatur. Nihil his neque credibilius fingi, neque vehementius exprobari, neque manifeſtius oſtendi poteſt. {Amplificationis cauſa fit} Vt illud de Eriphile, quæ vſum ornamentum adamauit, amplificat crimen Verris, quod cum illa rem viſam adamauerit, Verres multa etiam non viſa concupiuerit. {Tertium genus eſt, id quod à cauſa ciuili remotum eſt, & quæ ſequuntur} Tertium, inquit, narrandi genus eſt, à cauſa ciuili remotum. eſt autem poetarum, vel hiſtoriographorum. dat tamen curſim etiã in hanc narrationem præcepta. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis duas habet formas. nã aut propter negotia exponenda ſumitur, quod comœdias, aut tragœdias ſcribentium, vel propter perſonas, ſed de hac poſterius dicetur, eſt tamen videre, poemata eſſe quæ mixta vel cõmunia dicuntur, vt in commentarijs artis poeticæ Horatij diximus, in quibus vtrũque inuenitur ſiquidem vt Virgilius Aeneæ & mores & facta deſcribit, perſonaſq́; loquentes inducit, idem multi effecerũt. Hoc autem dicit, narratio quæ ad oratorem non attinet, in duo diuiditur. in negotia & in perſonas, Verum illa narratio quæ in negotijs eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. {Fabula eſt, quæ res neque veras neque veriſimiles continet, vt hæ quæ tragœdijs traditæ ſunt} In prçceptis de Inuentione. Fabula, inquit, eſt, in qua nec veræ nec veriſimiles res cõtinentur, cuiuſmodi eſt, Angues ingentes alites iuncti iugo. Eſt ergo fabula eiuſmodi narratio, vt cum deſcribitur Cadmus in anguem verſus, vel quiduis aliud quod nec verũ nec veriſimile eſt, cuiuſmodi tragœdiæ ſcriptæ ſunt. qualis illa Amphitruonis apud Plautum eſt, q̃ argumentum appellat tragœdiæ. Amore captus Alcumenæ Iupiter, mutauit ſeſe in formam eius coniugis, pro patria Amphitruo dum certat cum hoſtibus, habitu Mercurius ei ſubſeruit Soſiæ, & quod ſequitur. {Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota} Nam quæ noſtra ætate quaſi diaria referuntur, tum annales, tum commentaria nominãtur. In præceptis de inuẽtione. Hiſtoria, inquit, eſt geſta res, ab ætatis noſtrç memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Eſt autem hiſtoria narratio, vbi iam pridem præteritã rem enarraueris, vt ſi Annibalem veniſſe in Italiam ſcribas, & qualia contra Romanum imperium bella geſſerit narres, & id genus alia. {Argumentum eſt ficta res, quæ tamẽ fieri potuit, velut argumenta comœdiarum} In alijs libris Rhetoricis, Argumentum, inquit, eſt ficta res, quæ tñ fieri potuit. huiuſmodi apud Terẽtium. Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. Eſt igitur argũ, fabularis narratio, quæ tñ vera videri poteſt. cuiuſmodi comçdiarũ ſunt argumenta, quale, ne ſine exemplo quidquam doceamus, Plauti illud eſt, Captus eſt in pugna Aegionis filius alium quadrimum fugiens, ſeruos vendidit. Pater captiuos commercatur alios, tñ ſtudens vt gnatum reciperet, & inibi emit olim amiſſum filium. Is ſuo cum domino veſte verſa, ac nomine, vt amittatur fecit, ipſis plectitur. Et is reduxit captum & fugitiuum ſimul, indicio cuius alium agnoſcit filium. Sed cui dubium videri põt, quid ſit quod argumentũ Cic. dixerit nõ veram, licet veriſimilem narrationem? cum Plautus, vt ſupra oſtendimus argumentum tragœdiæ in Amphitryone eſſe protulerit? quod facile diluitur. Enimuero Plautus comœdiam ſcripturus Amphitryonem, qm̃, vt ipſe in prologo profitetur, multos eam narrationem tragœdiæ locos vidit occupare, & rurſum comœdiæ quoque multas habere partes animaduertit, mixtam ex tragœdia facturum comçdiam pollicetur. quamobrem & tragœdiam nominauit, & rurſum, argũ comœdiæ, cum eam velle videri comœdiam, vellet, ſe proloquutor dixit. Niſi dicamus, raro niſi in comœdijs argumẽta fieri. {Illud genus narrationis, & quæ ſequuntur} In prçceptis de inuentione. Illa autem, inquit narratio, quæ verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones & animi perſpici poſſint, hoc modo. Venit ad me ſçpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat? cur potat? cur tu his rebus ſumptũ ſuggeris? veſtitu nimio indulges, nimium ineptus es, nimium ipſe durus es, prçter æquum & bonũ. Hoc ergo dicit, Narratio, quæ verſatur in perſonis exprimendis, talis eſſe debet, vt in narratione rerum perſonæ agentis animos oſtendat. & Terentij exemplo explicat. {Debet habere feſtiuitatem ſermonis} Cuiuſmodi infinita apud Plautum exẽpla ſunt, ſed nos quo quale id ſit oſtẽdamus, vno cõtenti erimus in Curculione, cum inquit, Date viam mihi noti atque ignoti. dũ ego hic officium meum facio fugite omnes, abite, & de via ſecedite, ne quem in curſu capite, aut cubito, aut pectore offendam, aut genu, ita nunc ſubito, propere & celebre obiectum eſt mihi negotium nec quiſquam fuerit tam opulentus. qui mihi obſiſtat in via, nec Strategus, nec Tyrãnus quiſquam, nec Agoranomus, nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tanta gloria, quin cadat, quin capite ſiſtat in viam de ſemita, & deinde totus ille locus. {Animorum diſſimilitudinem} Vt idem in eadem. Quo te hoc noctis dicam proficiſci foras cum iſtoc ornatu, cumq́; hac pompa Phedrome? Quo Venus Cupidoq́; imperant, ſuadetque amor, ſi media nox eſt, ſiue eſt prima veſpera ſi ſtatus condictus cum hoſte intercedit dies, tamen eſt eundum quo imperat ingratus. At tandem es odioſus mihi. Iſtuc quidem nec bellũ eſt, nec memorabile. Tute tibi puer es lautus, luces cereum. & quæ ſequuntur. Grauitatem. Quale illud in Captiuis, At ſcire memento, quando id quod voles habebis. nam fere maxima pars morem hunc homines habent, quod ſibi volunt dum id impetrant boni ſunt, ſed id vbi iam penes ſeſe habent, ex bonis peſſimi & fraudulentiſſimi fiunt. {Lenitatem} Vt in Amphitryone? Iup. Te volo vxor alloqui. quo te auertiſti? Alc. Ita ingenium meum eſt, inimicos oſa ſum ſemper obtuerier. Eia autem inimicos? Sic totus ille locus, in quo Iupiter. {Alcumenam mitigat? Spem} Vt in Captiuis Iupiter ſupreme ſeruas me, meaſq́; auges opes, maximas optumitates opiperaſq́; offers mihi, lucrum, ludum, iocum, feſtiuitatem ferias, pompam, pœnum, potationes, ſaturitatem, gaudium, nec cuiquam hominum ſupplicare nunc certum eſt mihi, nam vel prodeſſe amico poſſum, vel inimicum perdere. ita hic dies amœnitate amœna amœnus onerarit me. ſine ſacris hçreditatem ſuam adeptus offertiſſimam. nunc curſum ad ſenem capeſſam hunc Aegionem, cui boni tantum affero, quantum ipſe à dijs optat, atque etiã amplius. nunc certa res eſt eodem pacto, vt comici ſerui ſolent, conijciam in collum pallium, primo ex me hanc rem vt audiat, ſperoq́ue me ob hunc nuncium çternum adepturum cibum. {Metum} Vt in Caſſina, Nulla nulla ſum, tota tota occidi, cor meum eſt mortuum, membra miſeræ tremunt, neſcio vnde auxilij prçſidij, perfugij mihi, aut opum nũc copiam comparem, aut expetam. tanta facta modo mira veris modis intus vidi, nouam atque integram audaciam Caue tibi Cleoſtrata, abſcede ab iſta obſecro ne quid in te mali faxit ira percita. eripite, quçſo iſti gladium, quç ſui eſt inops animi. {Suſpicionem} Vt in Pſeudolo. Peiorem ego hominem, magiſque verſutum malum, nunquam çdepol quenquam vidi, quàm hic eſt Simia, nimiſque ego illum hominem metuo & formido male, ne malus item erga me ſit, vt erga illum fuit, ne in re ſecunda nunc mihi obuertat cornua, ſi occaſionem ceperit. nam cautio eſt, qui ſit malus. {Deſideriũ} Vt in Epidico, Expectando exedor miſer, atque exenteror, quo mihi Epidici blanda dicta eueniant, nimis diu maceror, ſit ne quid. nec ne ſit, ſcire cupio. {Diſſimulationem} Vt in Bacchidibus, Chryſale ades dum has ego pellego quid me tibi adeſſe opus eſt? Volo vt quod iubeo facias, vt ſcias quæ hic ſcripta ſint. Nihil moror, neque ſcire volo. & totus ille locus, vbi Chryſalus diſſimulanter omnia loquitur. {Errorem} Vt in eadem comœdia. Quinque vbi vbi ſunt qui fuere, quique futuri ſunt poſt hac ſtulti, ſtolidi, fatui, fungi bardi, blenni, buccones, ſolus ego omnes ante eo ſtultitia & moribus indoctis perij, pudet, hoccine ætatis ludum his factum eſſe indigne, quàm magis id repeto, tam magis, vror, meus quem filius turbauit. perditus, atque etiam eradicatus ſum, omnibus exemplis crucior, omnia me mala conſectantur, omnibus exitijs interij. Chryſalus me hodie lacerauit, Chryſalus me miſerum ſpoliauit. is me ſcelus auro vſque attondit doctis indoctum dolis, vt libitum eſt. {Miſericordiam} Quale in captiuis illud. Dij voſtram fidem, hominum ingenium liberale, vt lacrymas excutiunt mihi videns corde amare inter ſe. quantis laudibus ſuum herum ſeruus collaudauit? {Rerum varietates} Cuiuſmodi luculentiſſime illud in Bacchidibus, prolatum eſt. Atridæ duo fratres dicuntur feciſſe facinus maximum, cum Priami patriam Pergamum diuina mœnitum manu, armis, equis, exercitu atque eximijs bellatoribus, mille cum numero nauium decimo anno poſt

ſubegerunt. non Pelides tormento fuit, proni ego herum expugnabo meum ſine claſſe, ſineq; exercitu, & tanto numero militum. Cepi, expugnaui amanti herili filio aurum ab ſuo patre. nunc prius quàm huc ſenex venit, libet lamentari dum exeo, ò Troia, ò Patria, ò Pergamum, ò Priame, nunc periſti ſenex, qui miſere male mulctare quadringẽtis Philippis aureis. Nam ego has tabellas, obſignatas conſignatas quas fero, non ſunt tabellæ, ſed equus, quem miſere Achiui ligneum. Epeius eſt Piſtoclerus, ab eo hæc ſumpta, mneſilochus, Si non eſt relictus. ille non in buſto Achilli, ſed lecto accubat, Bacchidem habet ſecum. ille olim habuit ignem, qui ſignum daret. hunc ipſum exurerit, ego ſum Vlyſſes, cuius conſilio hæc geruntur. tum quæ hic ſunt ſcriptæ literæ, hoc in equo inſunt milites armati, atq; animati probe ita res ſucceſſit, meliusq; adhuc atque hic equus non in arcem, verum in arcam faciet impetum, & quæ ſequuntur, tanto verborum cultu, vt ipſa Muſa loqui videatur, tam mira rerum varietate, vt meliora aliunde exempla adhibere non poſſumus. variam ſi quidem eſſe expoſitionem oportet, quo tædium effugiat, & mutationibus animum leuet, quandoquidem ceteris caret lenocinijs. & niſi hac venuſtate commendetur, iaceat neceſſe eſt. credit enim, & tractationes facilius iudex neſcio quo pacto, quæ iucundæ ſunt, & voluptate illectus ad finem delabitur. Nolim tamen figuras poetarum more, quæ fidem tollant. puriſſimum ſiquidem ſermonem eſſe oportet. nec vt conſumãtur affectus, ſed velut primis lineis deſignentur, vt qualis ſit rei imago ſtatim appareat. Sed ad hæc exornanda, loci, inquit Cicero, ex elocutionis præceptis depoſcentur. § Fortunæ commutationem § Vt in captiuis Aegio, nunc quãdo patriam & libertatem perdidi, non ego iſthunc me potius quàm te meruere æquũ cenſeo, vis, hoſtilis cũ iſtoc fecit meas opes æquabiles. memini cum dicto haud audeat, facto nunc lædat licet. Sed viden'? fortuna humana fingit, artatq; vt lubet, me qui liber fueram ſeruũ è ſummo infimum qui imperare inſueram, nũc alterius imperio obſequor. § Inſperatum incommodum § Vt in eadem comœdia. Quanto in pectore hanc meo magis rem voluto, tanto mihi ægritudo auctior eſt in animo, ad illum modũ ſublitum os eſſe hodie mihi. neque id perſpicere quiui? quod cum ſcibitur per vrbem irridebor, cum exemplo ad forum aduenero, omnes de me loquentur, hic ille eſt ſenex, ductus cui verba data ſunt. § Subitam lætitiam § Vt in rudente illud. Proh dij immortales, quis me eſt fortunatior, qui ex improuiſo filiam inueni meam? ſatin' ſi cui homini dei eſſe benefactum volent, aliquo illud pacto obtingit optatum pijs? Ego quod hodie neque ſperaui, neque credidi, ex improuiſo filiã inueni tamen, & eam de genere ſummo adoleſcenti dabo ingenuo, Athenienſi, & cognato meo. § Iucundum exitum rerum § Cuiuſmodi in omnibus fieri comędijs ſolent, vt in Amphitryone, Bono animo es, adſum auxiliũ Amphitryo tibi, & tuis. nihil eſt quod timeas. ariolos, aruſpices mitte omnes, quæ futura, & quæ facta, eloquar multo adeo melius, quàm illi qui ſum. Iupiter, & quæ ſequuntur. § Verum hæc § i. ſcribendo hæc conſequemur. § Illud vero quod ad varietatem pertinet § Subaudi, vbi de elocutione conſcribemus. Tres res conuenit habere narrationem § In libro de Inuentione: Oportet igitur, inquit, eã tres habere virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Ad præceptũ igitur narrationis illuc reuertitur, quæ ipſam cauſam continet, & totius controuerſiæ expoſitionem. Tres, inquit, res narrationem habere oportet, ac ita vt ſemper omnia ſint non vnum aliquod ex tribus, & licet alijs partibus orationis cõueniant, tamẽ narrationis magis proprie ſunt. Sed ad Ciceronis præcepta Quintiliani adijciamus qui de narratione loquens, inquit, Eam plerique ſcriptores, maximeq; qui ſunt ab Iſocrate, volunt eſſe lucidam, breuem, veriſimilem. neque. n. refert, an pro lucida perſpicam, pro veriſimili probabilem, credibilem ve dicamus. eam nobis placet diuiſio, q̃q̃ & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in vna diſſenſerit, præceptum, breuitatis irridens, tanquam neceſſe ſit longam, aut breuem eſſe expoſitionẽ, nec licet ire per medium. Theodorei quoque ſcholæ ſolã relinquũt vltimam partem, quia nec breuiter vtique, nec dilucide ſemper ſit vtile exponere, quo diligentius diſtinguenda ſunt ſingula, vt quid quoque loco proſit oſtẽdam. Narratio eſt, aut tota pro nobis, aut tota pro aduerſarijs, aut mixta pro vtriſque. Docet aũt paulo longius Quintilianus, quo pacto ſingula hæc ſpectanda tractandaq; ſint, quæ hic mihi referre nunc non libet. Satis ſit itaque, dubium locum vobis oſtendiſſe, quo ſibi quiſque ſubueniat, ſi quid dubitationis occurrerit. § Rem breuiter narrare poterimus, ſi tantum incipiemus narrare vnde neceſſe erit § Supra memorauit narrationem oratoriam tres habere virtutes debere, vt ſit breuis, vt lucida, vt probabilis, nunc docet, quemadmodum breuis eſſe poſſit. Narratio breuis, inquit, erit, ſi à rebus neceſſarijs ſumas initiũ, hoc eſt, ſi inde ceperis rem exponere, vnde ad iudicem pertinet. § Aut ſi nõ ab vltimo initio repetere volemus § Verbi gratia cum velis Troianum bellum ſcribere, nõ à Læde compreſſa, ſed ab Helena rapta initium ſumas. non enim Liuius cum res geſtæ Romanorum ſcripturus eſſet, à Troia cõdita potius q̃ Roma inchoauit. Cum ergo præcepta det Cicero, in breuem narrationem quæ initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio ſeruare debeam*, hęc initio præcepta fuere. § Aut ſi ſummatim, non particulatim narrabimus § Solet enim, vt verbis vtar Quintiliani, quædam eſſe partium breuitas, quæ lõgam tamen efficit ſummam, vt, In portum veni, nauẽ perſpexi, quanti veheret interrogaui. de precio cõuenit, conſcẽdi ſublatæ ſunt anchoræ, ſoluimus oram, profecti ſumus. nihil horum dici celerius poteſt, ſed tamẽ ſufficit dicere è portu nauigaui. Poſſumus autem & ab vltimo initio, hoc modo quo diximus enarrare. Sed quia & alijs modis cõciſim id facere poſſumus non eſt idem cũ ſuperiori exemplum. § Aut ſi trãſitionibus nullis vtemur § Hoc eſt, ſi ipſius cauſæ neruos nõ egrediemur, licet etiam ad cauſam faciant. multa. n. quæ ſunt in re quia remota ſunt à cauſa, omittenda erunt. § Aut ſi nõ deerrabimus ab eo quod cepeimus exponere, § Hoc eſt ſi extra cauſam nihil dixerimus, quod ad cauſam non attinet q̃ ceperimus. i. breues erimus, ſi reciderimus omnia, quibus ſublatis neque cognitioni quidquam neque vtilitati ſubtrahatur. § Et ſi exitus rerum ita exponemus, vt ante quoque quæ facta ſint, ſciri poſſint tametſi ea nos reticuerimus quod genus eſt, ſi dicam me ex prouincia redijſſe, profectũ quoque in prouinciam intelligatur, § Id eſt breues eſſe poterimus, ſi, ita dicetur, vt nonnunquam ex eo quod dictum ſit, id quod non ſit dictum intelligatur. vt ſi dicas, Inde cũ reuerſus eſſem è prouincia. tum enim dicis Reuerſus, oſtẽdiſti te profectum in prouinciam, & perueniſſe, poſtremo reuerſum. § Et omnino nõ modo id quod obeſt, ſed etiam id, quod neque adiuuat, ſatius eſt præterire § Etenim qui breuitati ſtudet non modo illa in narratione prætetire debet, quæ obfutura ſunt, verum etiam illa quæ nihil proſunt. Sane Græci eam narrationem σύντομον i. conciſam, cum neceſſaria deeſſent appellarunt, illam autem βραχῦν id eſt breuem, vbi nec minus, nec plus dicatur q̃ oporteat. oportet igitur vt breuis, non tamen conciſa ſit. § Et ne bis, aut ſæpius idem dicamus § Vt non modo illa prętereantur quæ aut obfutura ſunt, aut nihil profutura, verum etiam illa quæ proſunt, ve; ne bis, aut ſępius dicantur, & idem ſenſus reiterẽtur, hoc eſt vitandæ ταυτολογίας, & περισσολογίας. § Cauendum eſt etiam, ne id, quod ſupra diximus, deinceps dicamus § Et ſi, inquit, non ab eo quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur, & eadem repetentur verba, ſed ne κλίμακα figuram, quæ à quibuſdam gradatio appellata eſt, quæ ſit, vt ſi dicat. Ex prudẽtia virtutem, ex virtute dei dilectionem, ex dei dilectione cœlum ſibi comparauit, ne hãc inquam figuram damnaſſe crederetur, exemplo quid intelligat illuſtrauit, hoc modo, Athenis Megaram veſperi aduenit Simo. vbi aduenit Megarã inſidias fecit virgini, inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Cauẽda tamen, vt etiã Quintil. docet, omnia corrumpens obſcuritas, ſatiusq; eſt narrationi ſupereſſe quàm deeſſe. nam cum ſuperuacua cum tædio dicuntur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Saluſtiana, quanquam in ipſo virtutis obtinet locum, breuitas, & abruptum ſermonis genus, quod ocioſum fortaſſe lectorem minus fallat, auditorem, tranſuolat. itaque media tenenda via eſt, ne plus minusve ſit quàm opus eſt. Nolim tamẽ breuitatem inornatam eſſe, alioqui eſſet indocta, cum & voluptas ipſa fallat, & minus longa quæ delectant eſſe videantur, vt amœnũ, ac molle iter, etiam ſi ſpatij amplioris eſt. minus fatigat quàm durum aridumq; compendium. Simplex enim & vndique conciſa, non tam expoſitio vocari poteſt? quàm confuſio. Partitio autem tędium leuat, vt quæ longa ſunt, breuiter dici plerũque videantur. Dicam, quæ acta ſint ante ipſum rei contractum, dicam quæ in re ipſa, dicam quæ poſtea. Ita tres potius breues videri poterunt narrationes, q̃ vna quæ longa ſit. Expediet quoque expoſitiones breuiter inſerẽdo, quod leuet proſequi hoc genus, Audiſtis quæ ante acta ſunt, accipite nunc quæ inſequuntur. Reficietur enim auditor priorum fine, & ſe rurſus ad nouum initium pręparabit. Et ſi longius ordo exierit non inutile erit in fine commonere, vt Cicero pro Ligario, Adhuc, Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo eſt egreſſus, non modo nullũ ad bellum, ſed ne ad minimam quidem belli ſuſpicionẽ. § Rem dilucide narrabimus, ſi id, quod primũ geſtum erit, ita primum exponemus,

exponemus,& rerum ac temporum ordinem ſeruabimus,vt res
geſtæ erunt,aut vt potuiſſe geri videbuntur) Dixit quemadmo-
dum breuis narratio,nunc quemadmodum dilucida eſſe poſſit.
Illud hic quoq; perſpicere, debemus, ordinem illū tenuiſſe Ci-
ceronem,quē & in breui tenuit. nam quid in principio dilucidæ
narrationis, quid in fine, quid in medio facere debemus: oſten-
dit. Hoc ergo nūc dicit,dilucida eſſe poterit narratio, ſi vt quid-
que primum geſtum erit,ita primū exponetur,ne peruerſo nar-
randi ordine iudicibus in cognitione confuſio fiat. Et rerum ac
temporum ordo ſeruabitur, ne id primum narres, quod poſtea
factum eſt. quod ſi facis,& in rerum & in temporum ordine de-
liquiſti. Huic tamen ſententiæ non omnes accedunt, vt eo ordi
ne quo quid actum ſit narrandū exiſtiment, ſed potius narran-
dum quemadmodum expedit. nam aliquando excidiſſe ſimula-
mus,cum quid vlteriore loco redacturi ſumus,& reliquum ordi
nem redacturos teſtamur: quod ſic futura ſit cauſa dilucidor. ne
que enim vnam defenſionis legem eſſe, certumq; præſcriptum.
Proinde vt res,vt tempus poſcet, exponendum atq; vt erit vul-
nus,ita vel curandum protinus,vel ſi curatio differri poteſt, tan-
tiſper deligandum. Nec etiam ſæpius narrare nefas eſſe putent,
quod ipſe Cic. pro Cluentio fecit. idq́ue non conceſſum modo
eſſe,ſed aliquando neceſſarium. Quin & quædam reperta nar-
ratio, eſt quam ἐπιδιήγησιν Græci vocant: ideo reperta, vt quia
narratio breuis debet eſſe,fuſius & ornatius res poſſit exponi.
quod fit vel inuidiæ gratia,vel miſerationis. Id non raro facien
dum,neq; ſic vnquam,vt totus ordo repetatur. Cæterū qui ἐπι-
διήγησιν vt velit,narrationis loco rem ſtringat,& contentus in-
dicare quid factū ſit,quo ſit modo factum,plenius ſe loco ſuo ex-
poſiturum eſſe promittat. A mentis igitur eſſe exiſtimatur, ſu-
perſtitione præceptorum contra rationem cauſæ trahi. Narra-
tionem. Neq; tamen id non facere alias oportebit,vt ſequamur
ordinem quædam enim turpiter conuertuntur. vt ſi peperiſſe nar
res,deinde concepiſſe,deceſſiſſe aliquem,deinde filios aduocaſſe,
vt teſtamento adſint. in quibus ſi id, quod poſterius eſt dixeris,
de priori tacere non erit inutile. Nec equidem dubito, quin in
Cicero dicere voluerit. Quod aūt ſubiungit,aut vt potuiſſe geri
videbuntur ita accipiendum,ac ſi dixiſſet, ſunt plerunq; & falſæ
expoſitiones,in quibus prima ſit cura,vt quod fingamur fieri po
tuerit,deinde vt & perſonæ & loco & tempori congruat,& credi
bilem rōnem & ordinem habeat. § Hic erit cōſiderandū,ne quid
perturbate,ne quid ambigue dicamus,& quę ſequūtur } Sicut in
præceptis breuis narrationis, primum pene perpetuo oſtendit,
quid faciendū eſſet,deinde,quid nō faciendū ita hic primo ſimul
oſtendit,quid omnino faciendū ſit,tum quid non faciendū. Con
ſiderandum,inquit,erit ne quid perturbate dicatur, verum per-
turbate ſuccenſo aliquo in affectu animo, an certe perturbate,
inuolute,ne res obſcura videatur. quod ſi fiat,dilucida nullo mo
do eſſe poſſit. Licet quidam in nonnullis cauſis obſcurandā eſſe
veritatem dixerint,quod ridiculum ſibi videri dicit. Quintil.n.
Qui obſcurare, inquit, vult, narrat falſa pro veris, & in his quæ
narrat,debet laborare, vt videantur quam euidentiſſima. Dein-
de inquit M. Tullius,ne quid ambigue dicamus,hoc eſt contor-
te,vt quo verſus,quod dicimus,non intelligatur. § Neq; in aliā
rem transferamus } Ne omiſſis rebus ad præſens negotium per
tinentibus,non narranda atq; aliena narremus. § Neq; ab vlti-
mo repetamus,neq; longe proſequamur } Quæ inquit, cum de
breui narratione ſcripſimus,effugiēda eſſe docuimus. verū quod
inquit. Neq; in aliam rem transferamus. hoc in media narra-
tione effugiendum. ſicut in principio, cum ait, Neq; ab vltimo
repetamus,& in fine,cum dicit,Neq; longe proſequamur. deni-
que,inquit,quo breuius fuerit modo non ſit implexa, dilucidior
vtiq; erit narratio. Sanè quam dilucidam velit Quint. dici nar-
rationem,ne quanquā ſummi viri iudicio fraudem,eius ſenten-
tiam ad verbum referam? Erit autem, inquit, narratio aperta
ac dilucida,ſi fuerit primum expoſita proprijs verbis & id ſigni-
ficantibus,& non ſordidis quidem nec tñ exquiſitis, & ab vſu re
motis,tum diſtincta rebus,perſonis temporibus,locis,cauſis,ip-
ſa etiam pronunciatione in hoc accōmodata, vt iudex quæ dīr
quam facillime accipiat. quæ quidem virtus negligitur à pluri-
mis,qui ad clamorem diſpoſitæ vel etiam forte circunfuſæ mul-
titudinis compoſiti,non ferunt illud intentionis ſilentium, nec
ſibi diſerti videntur niſi omnia tumultu ac vociferatione cōcuſ-
ſerint. rem indicare, ſermonis quotidiani,& in quæcunq; etiam
indoctiorum cadentis exiſtimant, cum interim quod tanquam
facile cōtemnunt,neſcias præſtare minus velint an poſſint. Ne
que enim aliud in eloquētia cuncta experti difficilius reperient,
quam id,quod ſe dicturos fuiſſe omne putant, poſtquam audie-
runt,quia non bona iudicant eſſe illa,ſed vera. Tum autem opti
me dicit orator,cum videtur vera dicere. At nunc velut campū
nacti expoſitionis,hic potiſſimum & vocem flectunt,& ceruicē
reponunt. & brachium in latus iactant,totoq; & rerum & ver-
borum & compoſitionis genere laſciuiunt. deniq; quod ſit mon
ſtro ſimile, placet actio, cauſa non intelligitur. Nec ideo à me
longius relata ſunt,quo nō minus effugienda eſſe,quam ipſe re-
prehendat. Quint. intelligatur. § Veriſimilis narratio erit, ſi vt
mos, vt opinio, vt natura poſtulat dicemus } In alijs de Inuen-
tione præceptis,Probabilis,inquit erit narratio,ſi in ea videbun
tur ineſſe,quæ ſolent apparere in veritate, ſi perſonarum digni-
tates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorum extabunt, ſi fuiſſe faculta-
tes faciendi videbuntur, ſi tempus idoneum,ſi ſpatij ſatis, ſi lo-
cus opportunus ad eandē rem qua de re narrabitur fuiſſe oſten-
detur, ſi res & ad eorum qui agent naturam, & ad vulgi rumo-
rem, & ad eorum qui audient opinionem accommodabitur. ac
veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. In Partitio-
nibus autem de narratione differens, Probabilis autem,inquit,
erit,ſi perſonis, ſi temporibus, ſi loco ea quæ narrabuntur con-
ſentient,ſi cuiuſq; facti & euenti cauſa ponetur,ſi teſtata dici vi-
debuntur, ſi cum hominū opinione, auctoritate, ſi cum lege,cū
more,cum regione iuncta,ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi
antiquitas,ſi memoria,ſi orationis veritas,& vitæ fides,ſecundū
ordinem igitur ſuæ diuiſionis, poſtquā de breui & dilucida nar-
ratione tractauit,nunc de narratione veriſimili incipit differere,
Veriſimilis, inquit, erit narratio, ſi vt mos poſtulat dicamus. vt
ſi apud Romanos narres,nō contra iuſtitiam,& ſi apud Scythas
Barbaros,non reprehendas eorum mores. § Vt opinio } Res. n.
multæ opinione veræ eſſe creduntur nam ſi velim Iudæū Chri
ſtiano grauiter infenſum,& lenonem periurium oſtēdere, quis
eſt qui non crediturus ſit? cum ſit iam id opinione perſuaſum,
& de ceteris idem eſt intelligendū. § Vt natura poſtulat } Si id,
quod dicimus,à noſtra natura non abhorreat, vel eorū pro qui-
bus, vel contra quos agimus. Non enim conſentaneum eſt vt
de pudicitia agat leno,de caſtitate meretrix. quod ſi fiat, veriſi-
milis non erit narratio. § Cauendum itaque,ne quid naturæ di-
camus aduerſum. § Si ſpatia temporum } Si tantū temporis ſpa-
tium nactus fuerit,vt id efficere potuerit. § Perſonarum dignita
tes } Non honores, ſed prout quæq; loqui aut agere credibile ſit,
hoc eſt ſi perſonas cōuenientes his quæ facta credi ſolemus, con
ſtituerimus. vt furti reum,cupidum,adulterum, libidinoſum,ho
micidam,temerarium. vel his contraria,ſi defendemus. § Conſi
liorum rationes } Vt, necaſti,nam ſæpe fueras commitatus. he-
reditatem expectabas,eum odio habebas. § Locorum opportu-
nitates conſtabunt } Quod in vaſta ſolitudine in dex erit, vnde
ſcelus perpetratum nullus ſcire poſſe videretur. § Ne refelli poſ-
ſit,aut temporis parum fuiſſe } Supra accuſantis,nunc defenden-
tis locos veriſimilis narrationis ponit. Itaque aut non tantum
fuiſſe temporis dicemus, vt id fieri potuerit. § Aut cauſam nul-
lam } Vt dicas,cauſam eſſe nullam,cur ea de reo ſuſpicio haben-
da ſit. § Aut locum idoneum non fuiſſe } Vt dicas,non fuiſſe lo-
cū eiuſmodi vt id fieri potuerit. § Aut homines ipſos facere aut
pati nō potuiſſe } Si vera res erit,nihilominus hæc omnia in nar
rando conſeruanda ſunt. nam ſæpe veritas,niſi hæc ſeruata ſint,
fidem facere non poteſt. Aut homines eius fuiſſe prudentiæ,aut
probitatis,vt neſciſſe,aut pati potuiſſe viderint. nō poſſint. De-
inde ſubdit,ſiue vera res,ſiue ficta,id eſſe obſeruandum. Si qui-
dem multa ſæpe licet vera vix credi poſſunt, niſi his vtamur ad-
miniculis,& quæ ficta ſunt. niſi hoc pacto adiuuētur,facile con
futari poterunt. Itaq; callide,inquit, in his rebus cum aduerſa-
rio erit confligendum,& preſertim in quibus aut tabulæ, aut fir
ma alicuius ſcripti auctoritas,iam fides feciſſe videbitur,quo mi
nus poſſit confutari. Aliqua etiam naturaliter ſequuntur,& co
hærent, vt ſi bene priora narraueris, iudex ipſe quam poſtea ſis
narraturus expectet. Et licet narrationem hanc eſſe memineri-
mus,non probationem, nonnunquam tamen etiam argumen-
to aliquo confirmabimus,propoſuerimus, ſed ſimplici breuiq;,
vt in veneficijs,ſanus bibit ſtatim concidit, liuor ac tumor con-
feſtim eſt inſecutus, & deniq; quę in probationibus tractantur,
perſona,factum,cauſa,locus,tempus,modus,facultas,opinio na
tura,iudicium,mos,inſtrumentum,quibus ſi aliquando deſtitu-
ti ſimus,fatebimur vix eſſe credibile,ſed tamen, verum,neſcire-
que nos quomodo factum ſit,aut quare,mirarique,ſed probatu
ros. Optimæ autem probationes erunt,quæ latuerint vt à Ci-
cerone vſurpātur. Sunt enim vtiliſſime prædicta omnia quibus
Miloni Clodius,nō Clodio Miloni inſidiatus eſſe videatur,plu-
rimumq; facit illa calidiſſima ſimplicitatis imitatio. Milo antē
cum

cum in ſenatu eo die quo à ſenatu eſt dimiſſus, domũ venit, calceosq́ & veſtimenta mutauit, paulíſper dum ſe vxor, vt fit, comparat, commoratus eſt quàm nihil feſtinus, nihil properans feciſſe videtur Milo? quod non ſolum rebus ipſis vir eloquentiſſimus, quibus moram & lentũ profectionis ordinem dicit ſed etiã verbis vulgaribus & quotidianis & occulta arte conſecutus eſt. Hæc de veriſimili de narrationa dicta ſint. His tribus narrandi virtutibus ipſe Cic. in Partitionibus ſuauitatẽ adijcit. Suauem autem eſſe narrationem dicit quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos. ſ. interpoſitos motus animorum, amicorum colloquia, perſonarũ dolores, iracundias, metus lætitias, cupiditates. In Topicis aũt ſcripſit, narrationes oportere etiam eſſe videntes, moratas, & cũ dignitate præterquam quod ſit plana breuis & credibilis, ſed morata debent eſſe omnia, & cum dignitate, quæcunq; potuerint. Pleriq; etiam præter Cic. euidentiam, quam Græci ἐνάργειαν vocant, narrationẽ dixere, quæ quidem virtus non inter minimas eſt, cum quid ſit non dicendum modo, ſed quodammodo oſtendendũ eſt. Alij autem perſpicuitati euidentiam ſubijciunt. Alij adijciunt magnificentiam, quã μεγαλοπρέπειαν illi vocant, quam reſpuunt alij, quod nõ ſit omnibus communis iudicijs. Ac ne ſe ſupra modũ tollat oratio, cauendum ſit. veluti in proœmio de Milone exemplo patet. Quare non magis proprium narrationis videri debet magnifice dicere, quam miſerabiliter, inuidioſe, grauiter vrbane. quæ cum ſuo loco laudabilia ſint, non ſunt tamen huic parti. proprie aſſignata, & velut peculiaria. Diximus quid ſit narratio, narrationũ genera & virtutes enumerauimus & ſingularum virtutum tractationes expoſuimus. Nunc vero dicendum eſt, ſi narrandum, an vbiq; narrandum. & ſi non ſemper, quid faciendum, & quomodo intelligatur id, quod dicitur narratio, & quo narrãdum loco ſit. & ſi ita narrandum, vt cauſa poſtularit poſtremo, vnde narratio inchoanda, & vbi terminanda ſit. ad quæ omnia explicanda in primis Ciceronem ex alijs quos in Rhetorica compoſuit libris, & Quintilianum euocabo. Pleriq; igitur ſemper narrandũ putauerũt, quod falſum eſſe à pluribus coarguitur. Obeſt ſi quidem narratio, cũ ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando & cauſam agendo leniri oportebit quod cum accidit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnamquanq; cõfeſtim rationem accommodare, vt vulneri præſto medicamentũ ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil etiam prodeſt narratio tum, cũ aut ab aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum aut alio, modo narrare, aut ab his qui audiunt ita tenetur negotiũ, vt noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere quod enim accidit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Præterea ſunt quædam tam breues cauſæ, vt propoſitionem potius habeant quam narrationem. id accidit aliquando vtriq; parti, cũ vel nulla expoſitio eſt, vel de re conſtat, de iure quæritur, vt apud Centumuiros, filius an frater debeat, eſſe inteſtati heres, pubertas annis an habitu corporis exiſtimetur. Pleriq; etiam ſuere, qui non exiſtimarũt, eſſe narrationem, cum reus quod obijcitur tãtum negat. in qua opinione eſt Cornelius Celſus Non enim putant eſſe narrationis, niſi quod ſummam criminis, de quo iudicium eſt continet, vt deinde fatetur ipſe, pro Rabirio Poſtumo narraſſe Ciceronem, atque ille neganit, perueniſſe ad Rabirium pecuniam, de qua erat quæſtio conſtituta, & in hac narratione nihil de crimine expoſuit. Ego autem, inquit Quintil. magnos alioqui ſecutus auctores, duas eſſe in iudicijs narrationum ſpecies exiſtimo. alteram ipſius cauſæ, alteram rerum ad cauſam pertinentium. Non occidi hominem, nulla narratio eſt. Conuenit, ſed erit aliqua, & interim etiam longa contra argumenta eius criminis de anteacta vita, de cauſis propter quas innocens & periculũ deducatur ab his, quo incredibile id, quod obijcitur, fiat. Neque enim accuſator tantum hoc dicit, Occidiſti: ſed quibus id probet, narrat vt in tragœdijs cũ Teucer Vlyſſem reum faciat Aiacis occiſi, dicens inuentum eum in ſolitudine iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruento. Vlyſſes reſpondet, non eſſe id facinus admiſſum, & ſibi nullas cum Aiace inimicitias fuiſſe, de laude inter ipſos certatum. deinde ſubiungit, quomodo in eam ſolitudinem venerit, iacentem exanimem ſit cõſpicatus, gladiũ è vulnere extraxerit. Hic confirmatio & confutatio, coeuntibus vtrinq; argumentis ſubtexitur. hæc ſunt duo orationum genera, quæ ad oratorem tantum attinere ſupra docuimus, quarum alteram, quę nihil de obiecto crimine exponat, ſi orationi aſciſcamus, non erit ſine narratione, vt Celſus voluit, dicenda oratio. Non ſuo loco narratur, cum poſt exordium non collocatur narratio. Enim vero à veteribus quæſitũ fuiſſe cõſtat an prooemio ſubijcienda narratio ſit. Nam cũ prooemium idcirco comparatum ſit, vt auditor ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, intentior, & probatio niſi cauſa prius cognita non poſſit adhiberi, protinus iudex rerum notitia inſtruendus videtur M. Tullius tamẽ in oratione quam pro Milone ſcriptam reliquit, maluit differre narrationem, tribus præpoſitionis quæſtionibus. pro Vareno ſimiliter poſtea narrauit, cum obiecta diluit. quod fiet vtiliter, quoties aut non repetendum, aut ſi repetendũ, quo facilius intelligatur, ordine meliore digerendum, ſi cauſa paulo obuolutior ſit. Erunt præterea quædam cauſæ, neq; id raro, ne crimini quidem de quo cognitum erit faciles ad diluendum, ſed multis ante actæ vitæ flagitijs & grauibus oneratę, quæ prius amouenda ſunt, vt propitius inde a defenſionem ipſius negotij, cuius propria quæſtio eſt, audiat. Vt ſi defendendus ſit M. Cœlius, non ne optime patronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quam veneficij? in quibus ſolis omnis Cicero. verſatur oratio. deinde totam explicet cauſam, quæ eſt ipſius actione defenſa. Eſt ergo rei habenda ratio, ac prout cauſarum cõditio popoſcerit, mutanda narratio, vt poſterius vbi de diſpoſitione differit Cic. explicabit. Non vt cauſa poſtulat narrandum eſt, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipſum quod dicit adiuuat, obſcure dicitur, & negligenter quare vt hoc vitiũ vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria quæ præteriri poterunt, prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, ſua diligenter & enodate narrando. Nec hoc quidem ſimpliciter accipiendum, quod pene præterieram, quod eſt à me poſitum, ſuperuacuam eſſe narrationem rei quam iudex nouerit. quòd ſic intelligi volo, ſi non omnino factum quid ſit ſciet, ſed factum etiã, vt nobis expedit opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta eſt, vt tantũ cognoſcat iudex, ſed aliquanto magis vt conſentiat. quare etiam ſi non erit docendus, ſed aliquo modo afficiendus, narrabimus cũ præparatione quadam. propter quod minus Homerũ, aut Virgilium, vel quemuis alium egregium eloquentia poetam legere grauamur, licet eam omnem materiam ſæpe legerimus, quod dictionis quadã voluptate à faſtidio releuemur. Scire quidem in ſumma quid actum ſit, iudicem dicemus, tñ rationem quoq; facti cuiusque cognoſcere ne grauetur, idque nos propter aliquem in cõſilium adhibitum repetere ſimulemus, & vt rei quę ex aduerſo proponatur iniquitatem etiam omnes circunſtantias intelligant. in quo plurimis figuris erit varianda nota expoſitio, ad fugiendum tędium audientis, ſicut meminiſtis, & fortaſſe fuerit ſuperuacuum hic commorari. Sed & quid ego diutius? cum optime noueritis, quale ſit, & his ſimilia. Sed hoc hactenus dictum ſit. Initium narrationis quidam vtriq; faciendũ à perſona putant, eamq́ue, ſi noſtra ſit, ornandam ſi aliena, infamandam ſtatim. Sed hæ quoque cum ſuis accidentibus ponendæ, cum id profuturum eſt: vt, A. Cluentius Habitus fuit pater huiuſce iudices, homo non ſolum municipij Larinatis, ex quo erat, ſed regionis illius & vicinitatis virtute, exiſtimatione, nobilitate facile princeps. Aliquando ſine his: vt, Q. Ligarius cum eſſet, & quæ ſequuntur. Frequenter vero à re ſicut pro Tullio Cicer. Fundum habet in agro Turnio M. Tullius paternũ Demoſthenes pro Cteſiphonte: τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου, οὐ δι' ἐμέ, οὐ γὰρ δὴ ἔγωγε ἐπολιτευόμην πω τότε, πρῶτον, μὲν ὑμεῖς οὕτω διέκεισθε, ὥς τε φωκέας μὲν βούλεσθαι σωθῆναι. Finem autem narrationis perduci volunt quidam eo, vnde quæſtio oritur. cuiuſmodi eſt: His rebus ita geſtis, P. Dolabella prætor interdixit, vt eſt conſuetudo de vi hominibus armatis, ſine vlla exceptione tantum vt vnde deieciſſet reſtituere, deinde reſtituiſſe dixit, ſponſio facta eſt, hac ſponſione vobis iudicandum eſt. Id ab accuſatore ſemper fieri poteſt, à defenſore non ſemper, ſed ad Cic. iam redeo. Quid dicit præcepta ſe dediſſe, quæ ab alijs minime adhuc abhorreant, præterquam quod inſinuationem, quo clarior fieret præceptio, in tria tempora diuiſit, quod nullus antea vnquam fecerit, hinc ſe de Inuentione rerum diſputaturum pollicetur, ſi prius de cauſarum diuiſione pauca memorauerit.

VInceodi cauſa quod pert. § Medium eſt nam & accuſator vincit, qui reum peragit, & vincit defenſor, qui cauſam aduerſarij labefactat. Primũ autem narrationis genus, oratorium appellant, quod in cauſæ expoſitionem inuentũ eſt. quod poſt exordium poni ſolet. Alterum apparatum, quod nõ eſt pars orationis, ſed in confirmatione, aut confutatione interſeritur, aſſeuerandi aut deſtruendi gratia, quod ipſum & probatiuum appellarunt. Poſtremum, grammaticum vocarunt, quod rarius in oratoris vſurpatione venit. LONG.

Narrationum

ucix. NArrationum genera,&c.§ Proſequitur de narratione cuius ponit tria genera. Primũ dicitur recta narratio. Secundum tranſgreſſio. Tertium à cauſa ciuili alienatio. Ordo eſt: Tria ſunt genera narrationum. vnum eſt cum exponimus.i.declaramus & recitamus rem geſtã,& trahimus vnumquodque.ſ.geſtorum & expoſitorum à nobis ad vtilitatem noſtram cauſa vincendi.ſ.aduerſarium, & nõ oblectandi prçcipue auditorem,quod.ſ.genus pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium eſt futurum aut dic: Et trahimus vnumquodq; quod pertinet ad eas cauſas de quibus futurũ eſt iudicium, ad vtilitatem noſtram cauſa vincendi. Alterum.i.ſecundum genus narrationis eſt quod intercurrit.i.inter principalem materiã currit nonnunquam.i.aliquando,aut cauſa fidei.ſ.faciende,aut criminationis,aut tranſitionis.ſ.ad aliam materiam,aũt alicuius apparationis,vel laudationis, hoc eſt quando inter narrandũ volumus facere,vt nobis habeatur fides, aut petimus aliquẽ criminari, aut ad aliud tranſire, aut rem noſtram apparare, aut aliquid laudare,facimus narrationem intercurrentem.§ Tertium genus§ Proſequitur tertium genus exordij vitioſi dicens. Tertiũ genus eſt id,quod remotum eſt.i.alienũ eſt à cauſa ciuili.i.quod non pertinet ad forum,in quo de cauſis ciuium agitur, in quo tamen conuenit exerceri.ſ.in declamando, quo i.ideo vt poſſumus tractare commodius illas narrationes ſuperiores.i. de quibus prius locutus eſt,in cauſis.ſ.ciuilibus. Duo genera ſunt eius.i. eiuſmodi narrationis. vnum quod poſitum eſt in negotij, alterũ quod poſitum eſt in perſonis. Id quod poſitum eſt in expoſitione negotiorum,habet tres partes,fabulam,hiſtoriam,argumentum. Fabula eſt quæ neq; continet res veras neq; veriſimiles,vt hæ.ſ.res quę traditæ.i.expoſitæ ſunt auditoribus & ſpectatoribus tragœdijs.i.in tragœdijs, aut quæ traditæ.i.commiſſæ ſunt tragœdijs. Hiſtoria eſt res geſta, ſed remota ab memoria noſtræ ætatis, & tñ hiſtoria à vidẽdo dicitur, verum animo quoq; videmus & ab ijs qui viderũt & nobis aut alijs qui nobis recitauerunt dixerũt ſæpe hiſtoriam ſcribimus. Argumentum eſt res ficta quæ tñ potuit fieri. & ita veriſimilis eſt, velut argumenta comœdiarum. Illud.ſ.prius tactum genus narrationis, quod eſt poſitum.i.conſtitutum in perſonis, debet habere feſtiuitatem.i.plauſibilitatẽ, & vt dicunt celebritatem ſermonis, diſſimilitudinem animorũ, vtpote grauitatem leuitatem quę contraria ſunt, ſpem metum quæ item contrariantur.quia ſpes de bono futuro,metus de malo eſt futuro, ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulationem.ſ.eius quod eſt, miſericordiam rerum miſerandarum varietates rerũ commutationem fortunæ,vtpote incommodum inſperatum.i.quod contra aut præter ſpem euenit,lætitiam ſubitam.i.ex improuiſo ortum,exitum rerũ iucundum. Verum hæc tranſigendo in exercẽdo.i.hæc omnia comprobabimus exercitatione. Vero,pro ſed,nos aperiemus quomodo conueniat illud quod pertinet ad veritatẽ tractarim.i quomodo veras cauſas tractabimus. Conuenit narrationem habere tres res.i.tres vt dicunt cõditiones. videlicet vt ſit breuis,vt ſit dilucida, & vt ſit veriſimilis quæ.ſ.tria quoniam ſcimus oportere fieri,cognoſcendum eſt.i.oportet nos cognoſcere quemadmodũ faciamus.i. exhibeamus ea.i.quomodo narrationem,breuem,dilucidam & vtilem faciamus. §Rem breuiter,&c.§ Erudite docet quomodo breuiter narrare poſſimus dicens. Nos poterimus narrare rem breuiter,ſi nos incipiemus narrare inde.i.ab eo re, vnde.i. de qua neceſſe erit & ſi non volemus repetere ſ. narrationem ab initio vltimo.i.remotiſſimo à rebus præſentibus,hoc eſt à penitus primo, vt qui bellum Troianum à gemino ouo.i.ab natiuitate Helenes auſpicari velit. Et ſi nos narrabimus ſummatim.i.per ſummas in generali,nõ particulatim i.per ſingulas particulas, vt ſi crudeliter occiſum dicas & non explices,quo geſtu, quibus armis, quot ictibus,&c. Et ſi non proſequemur narrationem ad extremum.i.penitus finalem recitationem, ſed vſque eo.i.ad id, vſque quo erit opus.ſ.ad intelligendum. Et ſi nullis.i.non vllis non vtemur vllis tranſitionibus.i.digreſſionibus à materia incepta ad nouam. Et ſi non deerrabimus.i. per errorem decedemus ab eo quod cœperimus exponere. Et ſi ita ponemus exitus rerum, vt quoq;.i.ea ſciri poſſint,quæ ſint facta ante.i ſi per ea quæ dicimus,intelligantur facta etiam quæ non dicimus, vt qui dicit poſtridie rediſſe,dicit abijſſe & noctẽ interfuiſſe,tametſi nos reticuerimus.i.ea non dixerimus. Quod.i.quale genus eſt, ſi dicam me redijſſe ex prouincia,intelligatur quoque.i.etiam ſup. me profectũ ſup. eſſe in prouinciam. Non enim redire poteris vbi prius non fueris. Et omnino ad breuem narrationem ſatius eſt.i. conducibilius & melius eſt,præterire.i.non dicere,nõ modo.i.non ſolũ id, quod obeſt.i.nocet dicenti,ſed etiam id, quod neq; obeſt, neque adiuuat.i.prodeſt. Quia Valla qui hunc locũ haud dubie legit, legat & prõ etiam apud Cicer. reperiri legam hic non ſed,& ſed etiam. Et ſatius eſt,aut cauendũ eſt, ne dicamus bis aut ſæpius.ſ.quàm bis,idem.i.eandem rem. Cauendũ eſt, etiam ne dicamus deinceps.i.rurſum,id, quod diximus ſemel ſupra hoc modo. Simo aduenit veſperi.i.tempore veſpertino. Megaram Athenis.i.ab vrbe Athen. profectus vbi poſtquam aduenit Megaram fecit inſidias virgini,& poſtquam fecit inſidias attulit vim in loco.ſ.vbi eam reperijt,id.n. breuius dici poteſt. §Rem dilucide,&c.§ Quia breuitati cohærere ſolet obſcuritas, iuxta illud Flacci in Arte. Breuis eſſe laboro obſcurus fio, nihilq; tam obeſt oratori q̃ non intelligi quid dictũ velit. conuenienter nunc docet Cic. quomodo cum breuitate dilucide dicamus dicens. Nos narrabimus rem dilucide, ſi vt quidque.i.quodlibet factum aut factum erit geſtum primum,ita exponemus ipſum primum, & conſeruabimus ordinem rerum ac temporum, vt.i.ſecundũ quem res erunt geſtæ, aut vt.i.ſecundum quem ordinem, aut ſecũdum q̃ videbũt potuiſſe geri.i.veriſimile erit ſic geſtas eſſe. Hic.i.in hac narratione dilucida conſiderandum erit, ne dicamus quid.i.aliquid perturbate.i.confuſe & ordine turbato,aut animo conſternato,ne quid dicamus contorte.i. violenter exactũ ne quid ambiguæ quod poſſit trahi in contrarium ſenſum, aut quod difficile ſit intellectu,ne quid dicamus nouæ.i.inuſitate,quæ res obſcuritatem parere ſolet,nam licet noua interdum delectent,cõſueta tamen citius noſcuntur. Nequam.i.& conſiderandum eſt,ne tranſeamus in aliquam aliam rem, & ita confundamus narrationem,& ne repetamus ab vltimo, quia tunc non facile conſtaret ſaltem primo loco, de quo loqui paremus, & ne perſequamur.ſ.narrationem, longe.i.vltra id, quod ſcitu neceſſariũ erit. Ne prætereamus quid.i.aliquid,quod pertineat ad rem. Et rem dilucide dicemus. ſi perſequemur.i. perfectæ ſequemur ea quæ ſunt præcepta.ſ.titulo ſuperiore de breuitate.ſ. in narrando ſeruanda. Nam quo.i.quanto narratio erit breuior,eo.i.tanto fiet dilucidior & facilior cognitu, intellige prioribus præceptis obſeruatis ne quid perturbate,contorte, ambigue,nouę dicamus. Sane quantum ad ordinem ſcies,quod commentarij quoq; monent,alium eſſe poetis,alium oratiæ. Nam de Poetico dicit Horat.in Arte: Ordinis hæc virtus eſt,& venus aut ego fallor: Vt iam nunc dicat,iam nunc debentia dici. Pleraq; differat & præſens in tẽpus omittat. Hoc eſt licet Poeta multa deſcribat, quo ordine geſta ſunt, plurima tamen ad opportuniorem locorum reſeruat. Vnde poetæ plerunq; à medio,aut à fine rei geſtę narrationem incipiunt, vt Hom. à decimo, & ita ab vltimo anno obſidiõnis Troiæ, & Virgilius à ſeptimo, & ita ab vltimo anno errorum Aeneæ: Et Terentius argumenta fere à medio,aut nõ citra medium deducere incipit. Orator vero vt hic præcipitur, quo ordine res geſtæ ſunt eas narrabit. Quod & hiſtoriographi fere obſeruant. Si rationem differentiæ quæres, ea videtur quod orator ſemel duntaxat dicit,& ita conari debet, vt intelligatur. Poeta autem decies legi poteſt, & eo perlecto, tum demum ſatius eſt eius intelligi principium. Præterea orator prodeſſe vult ſaltem ſibi & ſuis, & ita aperte rem narrat, Poeta delectare potius,& ita varietati ſtudet. Adde quòd commodius puer tranſitum dicuntur à poeta res incipiendo à fine, aut ab ijs,quæ ad finem tendunt quam à principio, quia incipiendo à fine videtur, duntaxat res præſentes velle dicere, & præteritas percurrere,vt Virgil. excidium Troiæ. Oratori aut nihil quod ad rem faciat prætermittendũ eſt, quocirca vtile eſt filiũ rei geſtæ ſequi quod ſequendo auditorem facile doceat. Nouimus quidq; ſubſtantiuum eſſe quodq; adiectiuum, & vtrunque ſuperlatiuo gaudere, vnde decenter (vt cetera omnia) dicit vt quidq; primum geſtũ erit,ita primum, &c. quia vt & ita cõſimiles efflagitant gradus. §Veriſimiles,&c§ Docuit facere, narrationem breuem & dilucidã,nunc docet qui veriſimilem faciamus dicens. Narratio erit veriſimilis.i.apparẽs vera,ſi ita dicemus,vt mos poſtulat.i.exigit,vt opinio.ſ.communis præcipue audientium poſtulat, vt natura.ſ.rerum poſtulat,ſi ſpatia temporũ conſtabunt.i. compoſſibilia(vt dicunt)erunt,hoc eſt,ſi vero ſimile eſt tãto,aut eo tempore quanto,& quod dixerimus rem potuiſſe geri, & ſi dignitates perſonarum conſtabunt.i.ſi veriſimilis erit tales perſonas,tales res feciſſe,quales narrabimus,ſi rationes conſiliorum conſtabunt.i.ſi veriſimile erit,tali cõſilio inductos quale dicemus rem feciſſe, & ſi oportunitates.i.conuenientiæ locorum conſtabunt, ne poſſit refelli.i. reprobari aut redargui in refutatione dicẽdo, aut parum temporis fuiſſe,aut nullam cauſam fuiſſe,aut locum non fuiſſe idoneum,aut ipſos homines non potuiſſe ſupp. talia facere aut pati.i.ſi perſonarum dignitates non conſtabunt. §Si

vera

vera res erit ⁋ Quia docuit quid obſeruandum ſit in cauſa veriſimili, ne putes idem non ſeruandum in vera cauſa ſubdit. Si res erit vera. i. non ſolum veriſimilis, nihilominus. i. in nullo tamen minus ſunt hæc omnia. ſ. prędicta conſeruãda. i. ſimul obſeruanda, narrando. i. dum narrare volumus. Nam veritas non poteſt ſæpe facere fidem i. credulitate, hoc eſt perſuadere ſe eſſe veritatem, niſi hæc. ſ. prædicta de loco, tempore, perſonis, cauſis conſilio ſint ſeruata. Sin. i. ſed ſi ſup. res erit ficta. (Quidam legunt erunt, ſed non placet, nam ſin & ſi ad vnum reſpiciunt) eo. i. tanto magis ſup. prædicta erunt cõſeruanda. Confligendum. i. concertandum eſt caute de his rebus in quibus rebus, tabulæ. i. ſcripta autentica, vt per notarios iuratos, aut firma auctoritas. i. approbatio alicuius. ſ. fide digni, videtur interfuiſſe. Ego arbitror ea quæ dicta ſunt adhuc. i. ad hunc vſq; locum conſtare. i. conuenire mihi ſine controuerſia cum ceteris ſcriptoribus. i. præceptoribus artis. ſ. rhetoricę, niſi quia. i. excogitauimus noua de inſinuationibus q. i. quia non ſoli præter ceteros diuiſimus eam. ſ. conſtitutionem (ſorte legendũ eſt eas qui præmiſit de inſinuationibus) in tria tempora, vt haberemus viam certam, plane. i. omnino & rationem exordiorũ perſpicuã. i. euidentem. Nunc. i. deinceps quod reliquum eſt. i. quod reſtat, qm̃ diſputandum eſt de Inuentione rerum dabimus operam, vt videamur quæſiſſe. i. inquiſiſſe, nihilominus induſtriæ i. ingenioſæ, quam vtilitas res poſtulabit ſi dixerimus prius pauca de diuiſione cauſarum.

DE DIVISIONE CAVSARVM.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt. Primum, perorata narratione, debemus aperire quid nobis conueniat cũ aduerſariis; ſi ea, quæ nobis vtilia erunt, conuenient, quod in controuerſia relinquatur, hoc modo: Interfectam eſſe matrem ab Oreſte conuenit mihi cum aduerſariis, iure fecerit, & licuerit ne facere, id eſt in controuerſia. Item è contrario, Agamemnonem eſſe à Clytemneſtra occiſum confitentur: cum id ita ſit, me vlciſci parentem negant oportuiſſe. Deinde cum hoc fecerimus, diſtributione vti debemus. Ea diuitur in duas partes, enumerationem, & expoſitionem. Enumeratione vtemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. Eam plus quàm trium partium numero eſſe non oportet. Nam & periculoſum eſt, ne quando plus minus ue dicamus, & ſuſpicionem afferet auditori meditationis & artificii, quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt, cum res, quibus de rebus dicturi ſumus, exponimus breuiter & abſolute. Nunc ad confirmationem tranſeamus.

DE CONFIRMATIONE, ET CONFVTATIONE.

TOTA ſpes vincendi, ratioq; perſuadendi poſita eſt in confirmatione & confutatione. nam cum adiumenta noſtra expoſuerimus, contrariaque diſſoluerimus, abſolute nimirum munus oratorium confecerimus. vtrunque igitur facere poterimus, ſi conſtitutionem cauſæ cognouerimus.

CAPIDVRVS.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt. ⁋ Poſteaquam de narratione abunde ſupra dictum eſt, ſequitur vt de partitione dicendum ſit ſi quidem recta habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Eius autẽ partes, inquit, duæ ſunt: Vna pars eſt, quæ quid cum aduerſariis nobis conueniat, & quid in cõtrouerſia relinquatur, oſtendit, ex qua certum quiddam deſignat auditori, in quo animum debeat habere occupatum. In narratione igitur aperitur cauſa in partitione vero cauſa conſtituitur, vt, Quæſtor Verres fuit legatus, prætor vrbanus, prætor Sicilienſis. dum h. d. cauſam tantum aperit. at vero cum adiungit, quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ, hoc eſt iam conſtituere controuerſiam. Sed in duas, inquit, diuiſio cauſarum partes diſtributa eſt vnam dicit eſſe, quę quid cũ aduerſariis conueniat, docet, & quid ſit in controuerſia. alteram, quæ diſtributionem habet membrorum, quæ confirmanda confutandam' ue ſunt. illa ſuperior cũ ſuppoſuerit ſpecies quid conueniat idipſum ad ſe inclinat quod pro ſe facit, ſi aduerſarius cõfiteatur. Vt pro M. T. C. fecit: *Dico*, inquit, vim factam à P. Fabii familia. hoc aduerſarii non negat. hoc pro ipſo facit, cũ aduerſarii, confiteantur, Damnum datum eſſe M. Tullio, cõcedis. iam vnum vici. Subiungit alterum, Vi, hominibus armatis non negas, & hoc vici. Poſt, quid in controuerſia relinquatur, proponit. Dolo malo factum negas, de hoc futurum eſt iudicium. ſed quoniam non in omni negotio ponitur quod aduerſarius fatea. tur vltima illa partitio adhibenda eſt, quæ diſtributio nuncupatur, vbi totius cauſæ de quo cõtrouerſia eſt, membra ponuntur. etſi ea membra in cauſa non inueniat, ipſe ingenio orator inuenit, & ſibi ipſe dicenda conſtituit, quæ videt cauſam facere ſuperiorem, & veris ſacta, quæ veriſimilia videantur commiſcet. Aut non membratim ſecabit, ſed quid ſit vt ſibi videbitur exponet, idq; argumentis omne comprobabit, vnde & confirmatio partitionem ſequitur. Sed quoniam prima pars exemplo explicata notiſſimo ipſe eam longius omittam interpretari. Verum quod ait, ſecundam diſtributionem, ſi membratim ſecetur, eam pluſquam trium partium eſſe non oportere, vt nõ periculum ſit ne membrorũ multitudinem nõ memoria ſatis teneat, ac per hoc ne aut deſit ex his aliquid, ac memoria elabatur, aut ſui oblitus, alia addat, ac ne in tam lõga diuiſione ſe artificio capi iudex metuat, & inſidias effugiat oratoris: Quintil. diſplicuiſſe manifeſtũ eſt, cum de partitione differens, inquit, rurſus quidam, periculoſum id oratori arbitrãtur, duabus ex cauſis: Quod nonnunquã excidere ſoleant quę promiſimus, & ſi quæ in partiendo præteriimus, occurrere quod quidem nemini accidet, niſi qui plane vel nullo fuerit ingenio, vel ad agendum nihil cogitatum præmeditati que detulerit, alioqui quæ tam manifeſta & lucida ratio eſt, quã rectæ partitionis? ſequitur enim naturam ducem, adeo quoque vt memoriæ id maximum ſit auxilium, via dicendi nõ decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem vetant vltra tres propoſitiones extendere, quæ ſine dubio ſi nimium, ſi multiplex ſit fugiet memoriam iudicis & turbabit intentionem Hæc alio tamen numero, velut lege non eſt alliganda, cum poſſit cauſa plures deſiderare. Alia ſunt magis, propter quę partitione non ſemper ſit vtendum. primo quia pleraque gratiora ſunt, ſi inuenta ſubito, non domo allata, ſed inter dicendum è re ipſa nata videantur. Vnde illa non iniucunda ſchemata, pene excidit mihi, & fugerat me, & recte admonet. ⁋ Expoſitio eſt, cum res de quibus dicturi ſumus, exponimus breuiter, & abſolute ⁋ Nam omnis propoſitio quæ vtiliter adhiberi velit, debet eſſe apertaq; lucida. Quid enim turpius eſt, quàm id ipſum obſcurum eſſe, quod in eum ſolum adhibetur vſum ne ſint cetera obſcura? Breuisq; debet eſſe, hoc eſt, nullo ſuperuacuo onerata verbo. Non enim quid dicamus, ſed de quo dicturi ſumus oſtendimus. Obtinendum quoque, ne quid in ea deſit, neq; ſuperſit. Supereſt autem ſic ferè, cũ aut in ſpecies partimur, quod in genera partiri ſit ſatis, aut genere poſito, ſubiicitur ſpecies, & ipſe aliis præceptis Rhetoricis docet inquiens, quę autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem, Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum. hæc in hoc genere ideirco eſt, vtilis quod rebus ipſis & partibus cauſæ, non verbis nec extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt, Abſolutio eſt, per quam omnia quæ incidunt in cauſam genera de quibus dicendum eſt, amplectimur. In qua partitione videndũ eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſero extra partitionem id, quod vitioſiſſimum aut turpiſſimum eſt inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponũtur, neq; permixte cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, vt animal, pars eſt quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res aliis genus, aliis pars eſt. nam hoc modo animalis pars eſt homo, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcripto, vt apte intellecta generali partitione, paucitas generũ in partitione, ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur. Oſtendam propter cupiditatem & audaciam & auaritiam aduerſariorum, omnia incommoda ad rempub. perueniſſe, is nõ intellexit, in partitione expoſito genere partem ſe

generis admiſcuiſſe. nam genus eſt, omnium nimirum libidinũ cupiditas. Eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquã diuerſam ac diſſimilem partẽ ponas in eadẽ partitione. Quodſi idem in genus plures incident partes, id cum in prima cauſæ partitione erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur tempore eo commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandũ, in cauſæ dictione poſt partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam ſatis eſt demonſtraturos non eſſe dicamus hoc modo. Oſtendam aduerſarios quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe, nam feciſſe ſatis eſt oſtendere. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum ſimplex quiddã agatur, tamen vtamur diſtributione. idq; perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque partitionum præcepta, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertineant, quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæq; pars expoſita eſt in partitione ſua, ordine tranſigatur. & omnibus explicatis perorata ſit hoc modo, vt ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. partitur apud Terentium breuiter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſces e libertum Velit, Eo pacto & gnati vitam, & conſilium meum cognoſces, & quid facere in hac re te velim. Itaq; quemadmodum in narratione propoſuit, ita narrat primũ gnati vitam. Nam is poſtquã exceſſit ex ephebis Soſia Deinde ſuũ conſilium. Et nũc id operam do. Deinde quid velit Soſiam facere, id quod extremum poſuit in partitione, poſtremũ dicit: Nunc tuum eſt officium: Quemadmodũ igitur hic, & ad primam quamq; partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis perorauit. Hæc in libro de Inuentione Cicero. Hic autem ſubiungit, qm̃ in confirmatione confutationeq; tota vincendi ſpes, eſt id procurare in primis oportet, quo & confirmata, noſtra, & confutare aliena poſſimus. Quod ſi conſequtmur, nimirum munus oratorium conficiemus. Id aũt efficere nequaquam ſperemus, niſi prima cognita cauſæ conſtitutione. De conſtitutione igitur prius dicendum, poſt quomodo confirmandum, confutandumq; erit, docebitur.

Iong. PRimum perorata narratione} Sunt qui hoc ipſum non partem, ſed figuram orationis eſſe contendant, quod & alibi Cicero approbare videtur. {Cum dicemus numero} Id eſt aut breuiter, aut certo numero. vt Cicero pro S. Roſcio, Tres ſunt res, de quibus me arbitror dicere oportere. {Nam cũ adiumenta} Alias, argumenta.

icer. CAuſarum} Ordo eſt. Diuiſio cauſarum eſt diſtributa in duas partes. Primũ narratione perorata, id eſt ad finem perducta debemus aperire quid conueniat nobis cũ aduerſarijs. i. in quo conſentimus, & quid relinquatur in cõtrouerſia, id eſt diſſenſionibus. Si ea quę erunt nobis vtilia, cõuenient vtriq; contendentium conſentanea erunt, hoc modo. Conuenient mihi cum aduerſarijs matrem. ſ. Clitemneſtrã eſſe interfectam ab Oreſte filiu eius, ſed ſup. i. in controuerſia. i. de eo contendimus, an fecerit Oreſtes iure. i. iuſte propter vindictam patris à matre interfecti, & ne. i. an licuerit ſ. Oreſti facere. Non. n. omnia quæ iure fierent vnicuiq; facere licet, vt ſi auctoritatem non habeat. Item ecõtrario aduerſarij accuſatores Oreſtis confitentur Agamemnonẽ patrem Oreſtis eſſe occiſum à Clitemneſtra matre Oreſtis, cũ id ita ſit, negant me. ſ. Oreſtem loquitur enim in eius perſona, oportuiſſe vlciſci parentem. i. patrem actiuæ & matrem paſſiuæ. Deinde cum fecerimus hoc. i. oſtenderimus quid conueniat & quid in controuerſia ſit, debemus vti diſtributione. Ea. ſ. diſtributio diuiditur in duas partes videlicet (ſed id omittit) enumerationem & diſpoſitionem. {Enumeratione vtemur} Proſequitur reliqua quæ ad diuiſionẽ pertinent dicens. Nos vtemur enumeratione cum dicemus numero, id eſt per numerum exprimentes, de quot rebus ſumus dicturi, Non oportet. i. non eſt opportunum eam. ſ. enumerationem cõtinere numero pluſquam trium partium. Nam &. i. ſimul eſt periculoſum ne quãdo dicamus plus ue pro vel minus. ſ. quam trium partium numero. Et pro quia affert auditori ſuſpitionem meditationis. i. excogitationis prçuiæ ad decipiendum excogitare, & artificij. ſ. doloſi, quæ res abrogat oratori fidem. i. facit, vt ei nõ credatur. Expoſitio eſt cum. i. quando nos exponimus breuiter res de quibus rebus non ſumus dicturi. Tranſeamus, nunc. i. deinceps ad confirmationem. i. dicamus de confirmatione. {Tota ſpei} Proſequitur narrationem de quarta & quinta parte orationis oratoriæ, videlicet de confirmatione cauſæ noſtræ, & de confutatione partis aduerſæ dicens. Tota ſpes vincendi, & tota ratio perſuadendi eſt poſita. i. conſiſta in cõfirmatione & in confutatione. Nam cum. i. vbi aut poſtquam nos expoſuerimus adiumenta noſtra. i. media probantia cauſam noſtram, & diſſoluerimus contraria. ſ. adiumenta, nimirum. i. haud dubie, fecerimus abſolute. i. conſumate, munus. i. officium oratorium. Igitur quia in eo tota ſpes vincendi eſt, nos poterimus facere vtrunq; ſi cognouerimus conſtitutionem cauſa.

DE CAVSARVM CONSTITVTIONIBVS.

CAVSARVM conſtitutiones alij quatuor fecerunt, noſter doctor Hermetes tres putauit eſſe, nõ vt de illorum quidquam detraheret inuẽtione, ſed vt oſtenderet, id, quod, oportuiſſet ſimpliciter et ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipertito. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris inſimulatione coniuncta. Conſtitutiones itaque, vt diximus, tres ſunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis eſt, cum de facto controuerſia eſt, hoc modo: Aiax in ſilua, poſtquam reſciuit quæ feciſſet per inſaniam, gladio incubuit. Vlyſſes interuenit, occiſum conſpicatur, è corpore telum cruentũ educit. Teucer interuenit: cum fratrem occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis acceſſit. Hic, quoniam coniectura verum quæritur, de facto erit controuerſia, & ex eo conſtitutio cauſæ coniecturalis nominatur. Legitima conſtitutio eſt, cum in ſcripto aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in parte ſex, ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum. definitionem, tranſlationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia, cum videtur ſcriptoris voluntas cũ ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: Si lex ſit, quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatem nauim reliquerint, omnia perdere; eorũ nauim cæteriq; eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerunt in naui. magnitudine tempeſtatis omnes perterriti nauim reliquerunt, in ſcapham conſcenderunt, præter vnum ægrotum: is propter morbum exire & fugere non potuit. caſu & fortuna nauis in portum incolumis delata eſt. illam ægrotus poſſidet. nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex contrarijs legibus controuerſia conſtat, cum alia lex iubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo. Lex vetat eum, qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Altera lex iubet augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit: petitur ab eo multa. Conſtitutio hæc eſt legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures res ſignificat, hoc modo: Paterfamilias cum filium heredem faceret, teſtamento vaſa argentea uxori legauit. Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ xxx. pondo vaſorum argenteorum dato quæ volet. Poſt mortem eius, vaſa pretioſa & cælata magnifice illa petit. Tullius ſe, quæ velit ipſe, xxx. pondo ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione conſtat cauſa, cum in controuerſia eſt, quo nomine factum appelletur. ea eſt huiuſmodi: Cum L. Saturnius legem frumentariam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet, Q. Cæpio, qui per id temporis Quæſtor vrbanus erat, docuit ſenatum, ærarium pati non poſſe largitionem tantam. ſenatus decreuit, ſi eam

legem

legem ad populum ferat, aduerſus remp. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. collegæ intercedere. ille nihilo minus ciſtellam detulit. Cæpio, vt illum contra S.C, intercedentibus collegis, aduerſus remp. vidit ferre. cum viris bonis impetum facit, pontes diſturbat, ciſtas deijcit, impedimento eſt quo ſecius feratur lex: accerſitur Cæpio maieſtatis. Conſtitutio eſt legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipſum, cū quæritur, quid ſit minuere maieſtatem. Ex tranſlatione cōtrouerſia naſcitur, cum aut tempus differendū, aut accuſatorem mutandum, aut iudices commutandos reus dicit. Hac parte conſtitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunque vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia iuuabit. In iudicijs tamen non nihil ea vtimur, vt hoc modo: Si quis peculatus accuſatur, quòd vaſa argentea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe; poſſit dicere, cum definitione ſit vſus, quid ſit furtum, quid peculatus; ſecum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis raro venit in iudicium, quòd in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt, & cauſa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, vt ante, ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat, vtrum illi liceat accuſare nec ne. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat, cum res ſine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. Ea eſt huiuſmodi: Lex eſt, Si furioſus exiſtet, agnatorū gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius poteſtas eſto. Et lex: Qui parentem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus & obligatus culeo deijciatur in profluentem. Et Lex: Paterfamilias vti ſuper familia, pecunia ue ſua legauerit, ita ius eſto. Et Lex: Si paterfamilias inteſtato moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; eſto. Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe, ei damnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, teſtamento ipſo præſente conſcribunt, teſtes rite affuerunt, de illo ſupplicium paulo poſt ſumitur. Ii, qui heredes erant, teſtamento hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, ſuam vocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multa afferuntur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut non potuerit iure teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis, oſtendimus: nūc de iuridiciali conſtitutione dicamus. Iuridicialis conſtitutio eſt, cum factum conuenit, ſed, iure an iniuria factū ſit, quæritur. Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum vna abſoluta, altera aſſumptiua nominatur. Abſoluta eſt, cum id ipſum, quod factum eſt, vt aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus. Ea eſt huiuſmodi. Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in ſcena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cuius nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extranea re comprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, tranſlatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus poſtulat ſibi ignoſci. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, neceſſitatem. Fortunam, vt Cæpio ad Tribunos pl. de amiſſione exercitus. Imprudentiam, vt ille qui de eo ſeruo, qui dominū occiderat, ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit. cum is ſeruus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinem, vt ille qui ad diem commeatus non venit, quòd cū aquæ intercluſiſſent. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto feciſſe confitetur, & tamen poſtulat vt ſui miſereantur. Hoc, in iudicio non fere poteſt vſu venire, niſi quando pro eo dicimus; cuius multa recte facta conſtant. hoc modo in loco communi per amplificationem inijciemus: Quòd ſi hoc feciſſet, tamen ei pro priſtinis beneficijs ignoſci conueniret: verum nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudicium non venit: at in ſenatum, aut ante Imperatorem, & in conſilium talis cauſa poteſt venire. Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos non negamus. ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: vt Oreſtes, cum ſe defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cū à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus, & uel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus, In hominem transfertur, vt ſi accuſetur is, qui P. Sulpitium ſe fateatur occidiſſe, & id iuſſu Conſulū defendat, & eos dicat non modo impetraſſe, ſed rationem quoq; oſtendiſſe quare id facere liceret. In rem confertur, vt, ſi quis, ex teſtamento quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito vetetur. Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cū dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, quod fecerimus. ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa huiuſmodi eſt: C. Pompilius, cū à Gallis obſideretur, neq; effugere vllo modo poſſet, venit cū hoſtium ducibus in collocutionem: ita diſceſſit, vt impedimenta relinqueret, exercitum educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitū eduxit, impedimenta reliquit: accerſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint, ſatis videor oſtendiſſe. nunc, quo modo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrandum eſt, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quò ratio omnis totius orationis cōferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionē, hoc modo: (vt docendi cauſa in hac potiſſimum cauſa conſiſtamus) Oreſtes cum fatetur ſe occidiſſe matrem niſi attulerit facti rationem, peruertit defenſionem: ergo affert eam, quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat: Ergo, vt oſtendi, ratio ea eſt, quæ continet defenſionem, ſine qua ne parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt, id eſt quod continet accuſationem, quod affertur contra rationem defenſionis, de qua ante dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo: Cū vſus fuerit Oreſtes ratione hoc pacto, Iure occidi, illa enim patrem meum occiderat: vtetur accuſator firmamēto, hoc modo, Sed non abs te tamen occidi, neq; indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis iudicij quæſtio naſcatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defenſione, hoc modo, Cum dicat Oreſtes, ſe patris vlciſcendi cauſa matrem occidiſſe, rectum ne fuerit, à filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem

rationem

rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus & partibus conſtitutionum hac via indicationes reperientur, præterquam in coniecturali conſtitutione. in ea enim nec ratio quæritur, quare fecerit; feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniam non ſubeſt ratio. quare ex intentione & inficiatione iudicatio conſtituitur, hoc modo. Intentio, Occidiſti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, Occiderit ne. Ratio omnis vtriuſque orationis, vt ante dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum, indicationes quoque plures erunt in vna cauſa, ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. nunc, quoniam ſatis huius voluminis magnitudo creuit, commodius eſt in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum poſſit animum tuum defatigatio retardare. ſed ſi quidem hæc tardius, quàm ſtudes, abſoluentur, cum rerum magnitudini, tum noſtris quoq; occupationibus aſſignare debebis. Veruntamen maturabimus, &, quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus induſtria, vt pro tuo in nos officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatiſſime tuæ largiamur voluntati.

CAPIDVRVS.

CAVSARVM conſtitutiones, alij quatuor fecerũt} Quã Cic. Conſtitutionem vocat, id quidem ſtatum vocant, alij quæſtionem, alij quod ex quæſtione appareat Theodorus caput. i. *κεφάλαιον γενικώτατον*, ad quod referuntur omnia, quorum verborum eadem prope eſt mens, nec diſcentium intereſt quibus quodque nominibus appellatur, dum res manifeſta ſit. Fuerunt igitur qui duas facerent conſtitutiones, ſicut Archidemus, coniecturalem & finitiuam, excluſa qualitate. fuit & alia huic diuerſa ſententia, eorum, qui duos quidem ſtatus eſſe voluerunt: ſed vnum inficialem, alterum iuridicialem. Inficialis eſt, quem dicimus coniecturalem, cui ab inficiando nomen alij in totum dederunt, alij in partem, qui accuſatorem coniectura rerum inficiatione vti putauerunt. Iuridicialis eſt, qui Græce dicitur *δικαιολογικός*: Itaque quemadmodum ab Archidemo qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio eſt, qui eam iuridiciali ſubijciunt. Quærendum enim inde, iuſtum ſit nec ne, quid autem ſit, non magni pendendum exiſtimant. In qua opinione Pamphili fuit. proinde qualitatem, hoc eſt iuridicialem, in plures partes partiti ſunt. Plurimi autem ſtatus diuiſerunt in rem de qua conſtet, & in rem de qua non conſtet. Idq; verum eſt, nec aliter fieri poteſt, quam vt aut certum ſit factum eſſe, aut non ſit, ſi non eſt certum, vt reliquæ ſint conſtitutiones. Sed quoniam longiſſimum eſſet cunctorũ afferre opinionem, ſi quidem & variæ alij interpretati ſunt, & nominibus alij diſcrepantes, alij addentes vſq; ad ſummam conſtitutionum produxerunt, de partitione conſtitutionum hactenus dictum ſit. Quidam in idem pene tandem recidunt. Quin, & ipſe Ciceronis ſibi ipſi hoc pacto etiam diffidet, cum alijs in locis, tũ in alijs præceptis Rhetoricis inquiens. Omnis res, quæ habet in ſe poſitã in dictione aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Facti, aut coniectura: nominis, vt finis, generis, vt qualitas, actionis, vt præſcriptio. Hic autem eidem, tres eſſe magis placuit. ſed vt antea diximus, diuerſos ſecutus auctores, varia ſentire plerunq; viſus eſt. Hic igitur ait, Hermen doctorem ſuum ita conſtituiſſe tres, vt nihil tamẽ detraheret ex eis quas alij plures conſtituiſſent. Sed vt oſtenderet id, quod oportuiſſet ſimpliciter, ac ſingulari modo hoc eſt, vnica tantum appellatione complectendum, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipartito quod cũ vnam coniecturalem & finitiuam ſatius fuerit appellare, diuiſerunt ita vt ſingulas per ſe potuerunt idem, vt Cicero dicit, Cornelius Celſus fecit, niſi quod duos fecit ſtatus generales, an ſit, quale ſit. Priori ſubiecit finitionem. quia quæratur, an ſit ſacrilegus, qui è templo pecuniam ſe ſuſtuliſſe negat, priuatã confiteatur. Qualitatem deinde in rem, & ſcriptum diuiſit. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris, & accuſatoris, inſimulatione coniuncta} Aliqui conſtitutionem ita definierunt, vt dicerent primam eius cum quo ageretur depulſionem, cui rei præcipue repugnat Cornelius Celſus, dicens, non depulſione ſumi, ſed ab eo qui propoſitionem ſuam confirmet, vt ſi hominem occiſum reus neget, ſtatus ab accuſatore naſcatur. Hermagoras ſtatum vocat, per quem ſubiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiã partium referantur. Quintilianus vero. Noſtra, inquit, opinio ſemper hæc fuit, cum eſſent frequenter in cauſa diuerſi quæſtionum ſtatus, in eo credere ſtatum cauſæ, quod eſſet in ea potentiſſimum, & in quo maxime res verſaretur. Id ſi quis generalẽ quæſtionem vel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis, quam ſi aliud adhuc quo idem intelligatur, eius rei nomen inuenerit. Cicer. autem multum à ſe differt. Etenim in alijs præceptis Rhetoricis. Conſtitutio, inquit, eſt prima conflictio cauſarum, ea depulſione intentionis profecta, hoc modo. Feciſti, non feci, aut iure feci. Hic autem, quod ea accuſatione depulſioneq; naſcitur, conſtitutionem dici voluit. Inquit enim, cõſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris, & accuſatoris, inſimulatione coniuncta. {Deprecatio,} Id eſt refutatio, deprecor enim refuto ſignificat, quidquid dicat Gellius Virgil. Equidem merui, nec deprecor inquit. Lucanus.

Non deprecor hoſti
Seruari, dum me ſerues ceruice reciſa. Statius.
Nec deprecor vmbram
Accipere. Ouid. in Faſt.
Ille metu pauidus, mortem non deprecor, inquit,
Sed liceat ſumpta pauca referre lyra.

Eſt ergo ſenſus, cõſtitutio eſt, quod primum à ſe defenſor depellit, coniunctum cum accuſatoris criminatione. Coniecturalis conſtitutio. Et hæc in omnia poteſt tempora diſtribui, ſiue ad animum, ſiue ad rem pertineant: vt in Cõmentario Topicorum Ciceronis dixiſſe nos meminimus. Nam vt de re oũc dicamus, cum ad orationem maxime pertineat, quid factum ſit poteſt quæri, hoc modo, Occiderit ne Aiacem Vlyſſes. & quid faciat, hoc modo: Bono ne animo, ſint erga nos Veneti. & quid futurum ſit, hoc modo. Si prouocantem vniuerſam Italiam ad arma Parthum reliquerimus incolumem, nunquid ſit incommodi ad rem Chriſtianam peruenturum? {Capitis arceſſit} Inueni etiam acceſſit, ſine r, ſed intereſt, quia acceſſere euocare intelligitur, arceſſere autem proprie accuſare ſignificat, & ab arceo naſcitur. etenim alium accuſare, à maleficijs arcere eſt. & cũ r, ante ſ, accerſo accerſi, inquit Donatus, dicitur. Arceſſit igitur capitis, accuſat. & quoniam ſe Vlyſſes nec eſſe, inficias it, coniecturis id ab eo factum nitemur comprobare, vt quod diffitetur, fateri compellatur. {Legitima conſtitutio eſt, cum de ſcripto, aut ex ſcripto, aliquid controuerſiæ naſcitur} Quam Cicero hic legitimam vocat conſtitutionem, eius genera quæ ſeparata ſunt à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam cum verba ipſa videntur cum ſentẽtia ſcriptoris diffidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare. tum id, quod ſcriptum eſt duas aut plures res ſignificare, tum ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoq; quod non ſcriptum eſt inueniri, tum verbi quaſi in definitiua conſtitutione in quo poſita ſit quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundùm ea contrarijs poſitum ſit quæri legibus. tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuũ nominamus. In Topicis autem nouos appellat ſtatus, & legitimas diſceptationes, his verbis. Sed quoniam lege firmius in controuerſijs diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, vt legem adiutricem & teſtem adhibeamus. In qua re alij quaſi ſtatus exiſtunt noui, quæ appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defendetur, nõ id legem dicere quod aduerſarius velit, ſed aliud. Id autem contingit, ſi ſcriptum ambiguum eſt, aut duæ ſententiæ differentes accipi poſſunt. tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, vt quæratur verba ne plus an ſententia valere debeant, tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum diſcrepantia ſcripti & voluntatis, ſcriptura contraria. Hic autem ea tribus quas fecit conſtitutionibus hanc vocat legitimam. Sed iam id agamus, vt oſtendamus Ciceronem ſibi non eſſe contrarium. Primum ſciamus, quadripartitam omnibus in cauſis eſſe rationem, quam primum debeat intueri qui acturus eſt. Longe fortiſſimũ tuendi ſe rationem eſſe oportet, ſi negari poteſt quod commiſſum dicitur, vnde coniecturalis naſcitur ſtatus. Proximum eſt, ſi non id, quod obijcitur factum eſſe dicitur, quod quia diffinitione explicatur, diffinitiuus ſtatus

nominatur. Sed ex ijs duobus vnum hic ad Herennium ſtatum facit quem coniecturalem vocat. Tertium genus eſt, quo recte factum defenditur. Id qm̃ quale ſit quæritur, qualis nominatur. vel generalis conſtitutio, quia de genere, hoc eſt qualitate controuerſia eſt. eandem iuridicialem appellat, quod iure ne factũ an iniuria, in controuerſia poſitum ſit. His ſi deficiamus, vltima quidem, ſed iam ſola ſupereſt ſalus, aliquo iuris adiumento à crimine elabendi, vt ab aliquo legis loco adminicula petere poſſimus. Hac de cauſa legitimam, quod legibus roboretur, conſtitutionem Cicero nominauit. Deinde intelligendum ex his illud etiam eſt, hos quatuor ſtatus in duo genera deſcendere, rationale, & legale. Rationale eſt, quod ipſius tñ naturæ contemplatione cõſtat. legaliũ plures ſunt ſpecies, propterea quod multæ ſunt leges, & varias habent formas. Licet.n. tres ſpecies dixerimus, coniecturalem, finitiuam. & generalem, rationale genus conficere, tñ quoniam in naturæ contemplatione & vi atq; ingenio actoris ſunt, vnum genus poſſunt appellari. Quæ autẽ in legum forma quæruntur. quoniam inter ſe diuerſa ſunt, plures videntur habere formas.i. quod Cicero nouos ſtatus conficere dixit, quod extrinſecus ab Oratore ad cauſam adhibeantur, nec ita ſibi hereant inter ſe, ſicut ſuperiores ſtatus. Rurſum cũ hæc vult ſimulacra ex illis tribus naſcantur, aliquando ſimplicia, aliqñ cum illis mixta eſſe videri voluit. nam ſcriptum & voluntas, ſi recte penſitemus, ſine dubio aut qualitate, aut coniectura contineri videbitur, & ratiocinationem qualitatis eſſe maxime inueniemus, legis contrariæ iiſdem quibus ſcriptum & voluntas eſt, vt liquido infra apparebit, cum hæc tractabimus. Amphibologia autem, ſiue ambiguũ malis dicere, ſemper coniectura explicatur. Finitio quoq; vtriq; generi quodq; rerum quodq; ſcripti contemplatione conſtat, communis eſt. Hæc omnia etſi in illos tres ſtatus veniunt, tñ quia vt dixi, habent aliquid velut proprium, diſcentibus demonſtranda fuere, & permittẽdum ea dicere vel ſtatus legales, vel quęſtiones, vel capita quædam minora. vel legitimas conſtitutiones, dum fateamur nihil ne in his quidem præter tria, quæ diximus quæri. Quando ergo expoſitum, vt opinor eſt, quid ſit quod Cic. modo ſtatus hos per ſe ponit, modo ſtatus non eſſe, ſed quæſtiones quæ ad ſtatus referãtur ſcribat, ad ipſius verba interpretanda iam redeo. Inquit aũt legitima eſt conſtitutio, cum de ſcripto, hoc eſt, de eo aliquid quæritur, aut ex ſcripto cum ex eo quid eliciendũ ſit inueſtigatur. in altera verba interpretamur, in altera non verba tñ, ſed & rationem quid intelligendum eius quod in quæſtionem poſitũ eſt. § Ea diuiditur in ſex partes, ſcriptũ & ſententiam, contrarias leges, ambiguũ, diffinitionem, tranſlationem, ratiocinationem § Hic tranſlationem legitimæ cõſtitutionis ſpeciem ſubijcit, quã in Rhetoricis præceptis de Inuẽtione actioni ſubiecit, inquiẽs: In quarta conſtitutione quam tranſlatiuam nominamus, eius conſtitutionis cõtrouerſia, cum aut quem, aut qui eum, aut quo modo, aut apud quos, aut quo in re agere oporteat quæritur, aut omnino aliquid de cõmutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, nõ quod nõ vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentã multi reprehenderũt, quos nõ tam imprudentia falli putamus, res enim perſpicua eſt, quam inuidia, atq; obtrectatione quadã impediri. Ante enim dixerat; Omnis res quę habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quęſtionem. Deinde paulo poſt ſubiunxerat, At cũ cauſa ex eo pendet quod non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo cũ quo oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet. Tranſlatiua dicitur conſtitutio, quod actio tranſlationis, & commutationis indigere videtur. Manifeſtum igitur eſt, vt actionis conſtitutionem tranſlationem appellari illic voluerit cum transfertur crimen, cum aut pro alio nos accuſari oſtendimus quam debuerimus, aut nõ apud hos, ſed illos, nec hac lege, ſed illa, non hoc crimine, ſed illo, non hac pœna, ſed illa. quæ poſterius ipſe tractauit, & exemplo illuſtrauit. Manifeſtum vero fuit ex ſuperioribus verbis Ciceronis, quæ retulimus, legitimas quęſtiones, ſiue ſtatus libet appellare, quinq; duntaxat ab eo numerari, non ſex, vt hic. Sed Hermagoram ſecutus illic, tranſlatiuam actioni ſubiecit conſtitutionem, quam inter legitimas hic cõſtitutiones collocauit. Sed in his libris Ciceronis iudicium, in aliquibus non magnipendendum magnopere eſt. Sunt enim re geſta in nos cõmentarios, quæ adoleſcens olim didicerat, & ſi quę in his culpa eſt, tradentis fuit. Nam his præclaros de Oratore libros ſubſtitit, & Oratorem ad Brutum, & partitiones ad filium, ad Trebatium aũt Topica, quibus iam ſenex iuueniles correxit errores, ſicut & alios libros, quoſdã iam editos, alijs poſtea ſcriptis damnare non dubitauit, velut etiam Hippocrates medicinæ clariſſimus auctor honeſtiſſime feciſſe videtur, cum quoſdam errores ſuos, ne poſteri errarent, cõfeſſus eſt, quandoquidem ſuperuacuus in ſtudijs fuiſſet labor, ſi nihil liceret melius inuenire pręteritis Sed de hac re iam ſatis. § Ex ſcripto & ſententia controuerſia naſcitur, cum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto diſſentire § Lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut vetat, aut permittit. Litem habet aut propter ſeipſam, aut propter alterã quæſtionem, aut in ſcripto, aut in voluntate. In ſcripto, aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum, quod de legibus, idem Cicero in Topicis vult intelligi, de teſtamentis, pactis ſtipulationibus, & omni denique ſcripto, idem de voce intelligendũ eſt. Cum igitur de ſcripto & voluntate quæſtio eſt, id tum accidit, cum eſt in lege aliqua obſcuritas. in ea aut vterq; ſuam interpretationem confirmat, aut aduerſarij ſubuertit vt lex eſt, qui fur ſit quadrupulũ ſoluat, duo ſurripuerunt pariter decem milia, petuntur ab vtroque quadragena. illi ſatis eſſe ducunt, vt vicena conferant. Nam & actor dicit hoc eſſe quadruplum, quod lex velit, & ipſe petant. contra reus, hoc quod offerant. Infinita huiuſmodi exempla eſſe poſſunt. Sed quoniam poſterius hæc genera Cicero lõgius tractat, hic ſatis ſit, quo pacto & ſcriptum & ſententia aliquando ſibi occurrant, commonſtraſſe, quando & Cicero ipſe claro ſatis hoc illuſtrauit exemplo. Inquit enim, ſi ſit lex quæ iubeat eos qui propter tempeſtatem nauim reliquerunt omnia perdere, eorũ nauim cæteraque eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſuerunt in naui. Hoc dictat iubetq; lex. § Magnitudine tempeſtatis omnes, &c. § Scaphæ ſunt naniculæ, quæ maiores naues conſequuntur, à σκάπτω fodio dictę, hinc etiam ſcaphæ dictæ, quod parum defoſſæ, exiguiq; fundi ſint. § Præter vnum ægrotum § Cũ alijs in ſcapha. § Caſu & fortuna § Eſt autem tam Ariſtotelico quam Platonico dogmate caſus diffinitus, vt quæ rebus vel vita carentibus, vel ſine ratione viuentibus animalibus accidunt, non ex natura vel arte, ea omnia caſu facta dicantur. Item quæ hominibus accidant, vel fauentia negotijs eorum, vel aduerſantia, fortuita, & ex fortunæ arbitrio putentur. Quod ergo nauis in portum incolumis tempeſtate deuecta ſit, caſu factũ eſt. quod ægrotus incolumitatem conſecutus, quod minime opinabatur, fortuna eſt, etenim fautricem fortunam conſecutus eſt. Non.n. hic exigit locus, vt de caſu fortunaq; plura dicamus. difficilis enim & paulo longior eſt de hac re quæſtio, ſed conſulto in aliud tempus tractandum dimittimus. § Illam ægrotus poſſidet § Legem quæ id dicat, obijciens. Aduerſarius vero nõ verba legis, ſed ſenſum eſſe attendendum contradicit, & qm̃ id caſu fortunaque factum eſt, multa ex caſu fortunaq; argumentabitur. & exemplis vim, & ſenſum legis extorquebit. Quæ ad caſum fortunã quæ argumenta pertineant, in commentarijs ſuper Topicis Ciceronis à nobis abunde dicta ſunt. Hæc, inquit Cicero, ſex, ſcripti & ſententię cõſtitutio nominabatur, quod ex ſcripto ſententiaq; quæſtio oriatur. Ex contrarijs legibus controuerſia § Poſteaquã ſcripti & voluntatis conſtitutionem aperuit proximum fuit, vt de legibus diceret contrarijs. cũ igitur lex lege obſiſtit, & vtrinque contra ſcriptum dicitur, quæſtio de voluntate eſt. Excutienda ergo ſcribentis eſt voluntas. manifeſtum ſi quidem omnibus videri debet, legem legi nunquam eſſe cõtrariam, iure ipſo quia ſi diuerſum iuſſiſſent, altero alterum abrogaretur. ſed ex caſu collidi, & euentu, velut in Cicero. exemplo, inquit autem, lex vetat eum qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in concionem orationem habere. Repetundarum damnabitur pecuniarum, qui rationem ſui magiſtratus reddere non poterat iuſtam, quod multa ex ſubditis iniuſte extorſiſſet. Concio, quaſi conuocatio dicta. quam δημηγορίαν Græci vocant, vtraq; vt Verrius Flaccus exiſtimauit ſignificat. Nam ſicut ſenatum & homines, & locum, & deliberationem ipſam dici voluit, ita & locum, ſuggeſtumq; vnde verba fierent, & homines, & oratoris actionem omnem, concionẽ voluit nominari. Hoc ergo dicit, Vetat lex, ne qui pecuniarum repetundarũ damnatus ſit, in concione orationem habeat. altera lex eſt quæ iubet, aut permittit augurem nominare eum in concione, qui mortui auguris locum ſibi depoſcat. augur itaque de pecunijs repetundis iam damnatus in concione, eũ qui auguris locũ poſcebat, mortuo eũ eſſe ſufficiendum oratione dixit, nominauitq; qui tum is eſſet. petitur ab eo mulcta, cum orationẽ habere non debuerit. Mulcta, inquit Varro, à pecunia, quæ à magiſtratu petebatur, dicta vt exigi poſſet ob peccatum

peccatnm à ſingulis. dicitur nomen habniſſe, quod mulctam olim vnũ dicebant, ſe hæ mulctæ mulctarum. Petitur ergo mulcta, petitur pecunia, vt hæc ei pœna irrogetur, vnde & mulcto verbum. hæc conſtitutio ex contrarijs legibus nominatur. {Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures ſententias ſignificat} Quod Cicero. ambiguum Græci amphibologiam nominant. Sed cũ pluribus modis amphibologia intelligatur, id nunc dicere, ſuperſedebimus, quando in ſecundo libro, vt id exponamus, locus videtur efflagitare. Exemplum autem ambigui ſcripti huiuſmodi eſt, Terentiæ vxori meæ triginta pondo, id eſt triginta libras, & tantum pluraliter afferuntur. Vnum enim pondo non dici, ſciamus, ſed in libram aſſerri, ſi ſingulariter velimus ennmerari, duo autem, & tria pondo, & deinceps obſeruabimos. nec me fugit. Duapondo, & trepondo dicendnm eſſe, placuiſſe Quintiliano, inqnit enim. Duapondo, & trepondo, ad noſtram vſq; ætatem ab omnibus: dictum eſt, & recte dici Meſſala cõfirmat. Eſt ergo amphibolon, vbi ait, Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ triginta pondo vaſorũ argenteorum dato, quæ volet. Dubium enim eſt an intelligendũ, quæ ipſe heres, an quam vxor volet. & quoniam id in controuerſiam venit, quęriturq́ue vtrius potior ſit ſententia, conſtitutio naſcitur quæ ex ambigno nominatur. {Ex definitione cauſa conſtat. cum inde controuerſia eſt, &c.} Definitionum duo ſunt genera, vnum quod diſputationis & cognitionis tantum cauſa ſumitur: alterum, quod litigationis & actionis gratia comparatur. Enumerarem hic multo definiendi modos, niſi in Comm. ſuper Topicis Cic. recenſuiſſemus. etſi multum ad oratorem attinerent, & ſi non ſuperflua andientibus videri poſſent. quæ cũ parui momenti, & in cauillationibus eſſe poſita videã, ſiue ad verba oſcura ſenſu interiore interpretanda attineant, vt quid ſit anima, ſiue extrinſecus, quod à conſuetudine remota ſint, vt quid ſuſque deque ſignificet, ſiue dubia, cum plures habeant ſignificationes, quid potiſſimum ſignificent, vt canis, ſiue cõtrouerſiam poſſint efficere, vt quid ſit Pœnus, & quid litus eſſe dicatur, & huiuſmodi alia; dicere prætermittam, qnandoquidem ad oratoris cauſas cognoſcendas tractandaſ'ue nihil attinent. {Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus, &c.} L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, cum Mario Conſul fuit ſeditioſus. vt aũegratiam Marianorum militum ſibi compararet, regem tulit, ſvt veteranis centena agri iugera in Aphrica diuiderentur, intercedentem Bebium collegam facta per populum lapidatione ſummouit, Glauciæ prætori, quod is eo die quo ipſe concionem habebat, ius dicendo partem populi auocaſſet, ſellam cõſcindit, vt magis popularis videretur Saturninns. rurſum M. Mumio competitore interfecto, tribunus plebis refectus aurum, incertũ dolo ac ſcelere Cepionis patrnm, ad emptionem agrornm conuertit, aquæ & igni interdixit ei qui in leges ſuas non iuraſſet. Huic legi nobiles multi abrogantes. cum conueniſſent, clamauit, Iam, inquit, niſi quieſcitis grandinabit. Metellus Numidicus exulare quam iurare maluit, Saturninus tertio trib. pl. refectus, vt ſatellitem ſuum Glauciam prætorem, Mumium competitorem eius in campo Martio necandnm curauit, hominem integrum, ibiq; ab alijs Imperator, ab alijs Rex appellatus eſt, Marius ſenatuſconſulto amatus, ne quid reſpublica detrimenti caperet, Saturninum & Glauciam in Capitolium perſecutus obſedit, maximoq; queſto effractis foribus in deditionem accepit. Nec deditia fides ſeruata eſt. Glaucia trucidatus eſt, Dolabella Saturnini fratre per forum olitorium fugiens eſt interfectus. Apuleius cũ in curiam fugiſſet lapidibus & regulis deſuper infuſis obrutus interijt. caput eius Rabirius quidam ſenator per conuinia in ludibrium circumtulit, Hæc de L. Saturnino Plin. & multi alij ſcribune, verum Cicero. hoc dicit, cũ L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet. Quod ita intelgendnm arbitror, cum legem in populũ laturus eſſet de frumento nouis colonijs, qnas in Sicilia, Achaia, & Macedonia fecerat, tradẽdo, vt alijs ſemiſſes, alij trientes ex Romano Populo exoluerent. Niſi velimns, fuiſſe edictum per legem, vt ex ſemiſſibus ſingulis ſingulos trientes exoluerent. quod niſi ita intelligatur, mihi quid ſibi voluerit nõ liquet. Sed an voluerit hoc vel aliud, mihi non multum allaborandum eſt, modo quid hoc exemplo voluerit intelligamus, Cœpio inquit Cicero. qui per id tempus quæſtor vrbanus erat, mouit ſenatũ, vt Popnlus Romanus tanta elargiri haudquaquã poſſet. Senatus decreuit. ſi eam legem promulgaret, vt contra Rempublicam egiſſe videretur, ac pro hoc lueret pœnas. Cum igitnr legem ferre Apuleins cœpiſſet. collegis non aſſentientibus, & ille tamen ciſtellam cum legibus in campum Martinm deferret, Cæpio videns nec illi collegas aſſentiri, & contra rempu. rem aggredi facinoroſam, cum bonis viris impetum faciens medios diſturbat pontes, ne in campum iret Martium, qui pontibus muniebatur. & arcis cuſtos abijcit, impedimento eſt, quo lex ad populum non proferatur, accuſatur læſæ maieſtatis Cæpio, an læſerit quęritur. diffiniendum.n. eſt, quid ſit maieſtatem minuere. Conſtitutio igitur diffinitiua nominabitur. Semiſſibus. à ſemis & as, Fuit aũt as libra à veteribus appellata, & tota conſtitit ea aſſe hereditas. As quoq; numiſma. Iuuen. Vno partam colit aſſe Mineruam. Et erit nominarius ſemiſſis, vt decuſſis treſſis, centuſſis. {Ex trientibus} Triens quatuor vnciæ dñr. Triens, calix. Perſius, Callidumq́ue trientem. Excutit è manibus. Triens, nummus, Iuuen. Non habet quem porrigat ore trientem. Hic ſemiſſes & trientes nummorum ſpecies accipiendæ. {Cœpio per id tempus quæſtor vrbanus erat} Quęſtores, inquit Varro à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia quæ triumuiri capitales nũc conquirunt, ab his qui poſtea quæſtionũ iudicia exercent, quęſtores dicti. {Docuit ſenatum ærarium non poſſe pati largitionem tantam} Aerarinm à fiſco ita diſtingnitnr, vt Pædianus inquit, vt pro cenſu priuato ærarium dicatnr. quod & Cic. ad Auguſtum oſtendit, cum inquit, publicã dilapidabat pecuniam ærarium exhanriebat, minuebat vectigalia, donabat ciuitates. pro ſaculo ipſi adijcit fiſcus. vnde fiſcus pecunia publica, & confiſcare dici ſolet. Hoc ergo dicit, cum Apuleius Saturninus ex populi priuata pecunia erogari hanc vellet pecnniam, & per quæſtorẽ id fieri oporteret, quæſtor Cœpio docuit ſenatũ, vt Romanus Pont. tantam non poſſet pati largitionem. {Saturninus ferre} Propter tribunitiam, quam conſecutus fuerat, poteſtatem, quæ ad defenſionem plebis in ſeceſſione Gruſtumeriã adhibita eſt. {Ciſtellã deferre} In qua leges ſeruabãtur. {Quo ſecius} Quominus, vt nnm. {Arceſſitur maieſtatis læſæ} Maieſtatis accuſatur, quandoquidem vt quæſtor tribuno plebis, vtpote ſummo magiſtratum obtemperare debuit. ſed cum pro tutela Reip. id effeciſſe ſe defendat, minuiſſe maieſtatem non videtur. Diffinitione ergo opus eſt, vt quid nam ſit minuere maieſtatem intelligatur. {Ex tranſlatione controuerſia naſcitur} Ita legitimam conſtitutionem ſupra Cicero diuiſerat, vt tranſlationem partẽ eius quintam faceret. ſed cum tranſlatio quæſtionem non habeat, de qua contendat orator, ſed propter quam cõtendat, conſtitutio eſſe nullo modo videtur. Nam occidiſti hominem non occidi, quæſtio an occiderit, ſtatus eſt coniecturalis. Huic illud non ſimile eſt. Habeo ius actionis, non habes, vt quæſtio ſit, an habeat, & inde ſtatus. Accipiat.n. actionem, nec̃ ne, ad euentum pertinet, non ad cauſam. Simile autẽ hoc illi eſt, Puniendus es, non ſum videbit iudex ipſe an puniendus ſit. Non ergo hic erit quæſtio, quod ſi non ſit qnæſtio, ne quidem ſtatns erit vllus. Erit autem ſtatus in hoc: Pnniendns, es hominem occidiſti, puniendus non ſum, nõ occidi, an occiderit quæritur, & quæſtionem & ſtatum habet. Melius ergo feciſſe Quintilianus videtnr, qui ex conſtitutionibus ſummouit tranſlationem. Sed quale iudicium de his libris Ciceronis habuerit, ſupra retulimus. à Qninto fratre ſubmiſſitios dixit appellari. Hoc ergo dicit Cicero, quoties reus immutandam eſſe ducet actionem, & tranſlationem cõtrouerſia nominatur. hac Græci, inquit, cõtrouerſia in iudicijs vtuntur, vt oratores de hac re ſæpe in iudicijs cõtendant, ac litigent. Nos autem num de iure ciuili id facere poſſimus, contendimus. quod cum legibus probandum ſit, iuris ciuilis ſcientia neceſſaria erit. aliquãdo tamen & de hac re iudicium effertur. {Vt ſi quis peculatus accuſator} Eſt autem peculatus, vt Feſtus Pompeius inquit, furtum publicum. dici autem cepium ait à pecore, tunc cũ Romani præter pecudes nihil haberẽt. hoc ergo dicit, ſi quis ſic accuſetur peculatus, quòd vaſa argentea publica de loco priuato ſuſtulerit, poteſt, inquit, vſus primo definitione quid ſit furtum, quid peculatus oſtendere & ſecũ agendum furti, non peculatus. Sed cur hęc definitiua conſtitutio nõ vocetur, non video ſicut cum furti ſacrilegijq́; agitur, vtrunque definitur, niſi quod definitiua in eo quod definitur quæſtionem, & conſtitutionem habet, hæc quam tranſlatiuam vocat in hoc exemplo, poſt ipſam definitionem male ſecum agi de peculatu potius quam furto, nec quæſtionem. nec ſtatum habet, quod & ipſe Cicero pene confitetur, ſed Hermen ſecutus, eius ſententiam referre compellitur. {Hæc partitio} Partitionem pro parte poſuit. hoc dicit, raro hæc pars legitimæ conſtitutionis, quæ tranſlatio nominatur, venit in iudicium, vt de ea litigari neceſſe ſit. {Quod in priuata} Scilicet quod hæ naſcatur cum in dicendo quæ ad eos attinent, duntaxat tunc potiſſimũ cum iam cauſa ipſa proferri cępit, ad prætorem attineant, & ad eũ deferantur, vt quæ velit ipſe

aut iubeat, aut permittat, aut coerceat. ℥Et à cauſa cadit℥ Id eſt, amittit cauſam, qui hæc non obſeruauerit. quod ſi ita ſit, contentione non opus eſt, vbi perſona, locus, tempus, & hoc genus cetera ſeruata non ſunt. idq́; publicis cautum eſſe legibus aſſerit, vt contendere non ſit opus. idq́; debet reus obſeruare, quia ſi ab accuſatore rite nõ ſit ſeruatum, ante de ipſo accuſatore fiat quam de ſe iudicium, num licuerit accuſare, an non, vt ſi ſeruus dominum in iudicium vocet, quæratq́; qui accuſatur, num id ab eo fieri iuſte potuerit, & cetera quæ in id genus cadere poſſunt. ℥Ex ratiocinatione controuerſia conſtat℥ In ſex partes ſupra legitimam Cicero partiens conſtitutionem eſt: Scriptum & ſententiam, quã Græci κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, alij κατὰ ῥητὸν καὶ ὑπεξαίρεσιν, hoc eſt, cõtra dictum & exceptionem nominarunt, contrarias leges, quam illi ἀντινομίαν dicunt, ambiguum, quod illi ἀμφιβολογίαν, definitionem, quam illi ὁρισμὸν, licet nonnulli ὑπαλλακτικὴν nominarint translationem alij tranſumptiuã, alij tranſpoſitiuam, Græcorum alij μετάληψιν, alij ὑπαλλακτικὴν nominarunt. Ratiocinationem vero Cicero vocat. alij ratiocinationatiuum, alij collectiuum Græci vero συλλογισμὸν, cum igitur de ceteris legitimæ conſtitutionis partibus dictum ſit, de ratiocinatione vltimo loco concludendum eſt. ℥Ex ratiocinatione igitur controuerſia, inquit, conſtat, cũ res ſine propria lege venit in iudiciũ, quę tñ ab alijs legibus ſimilitudine quadam occupatur℥ Cõtrouerſia, inquit, ex ratiocinatione naſci dicitur, cum res de qua futurum iudicium eſt, propriam non habet, quã ob cauſam veniat in iudiciũ, legem, ſed eam ſimilitudine ad aliã trahere neceſſarium ſit. quod quoniam ratione colligitur, ratiocinatiua conſtitutio nominatur. vt ſi ſit lex, veneſica capite puniatur, amatorium dedit mulier marito poculum, eandem repudiauit, per propinquos rogata vt rediret, non eſt reuerſa, ſuſpendit ſe maritus, mulier veneficij rea eſt. ſi quid ſi venenum, idq́; amatorium poculum deffiniatur, definitiuus ſtatus nominabitur, ſi parum valebit, fiet ſyllogiſmus, & à ſimilitudine puniendã eſſe mulierẽ probabimus, priore remiſſa, quæ diffinitionis fuit, contentione, vt perinde puniri debeat ea cuius amatorio poculo maritus perierit, ac ſi veneno necaſſet. Hic ergo ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt. Lex enim eſt, vt veneſica capite puniatur, ad id incertum eſt, quod .n. non ſcriptum, incertum de eo futurum videtur iudicium. Sed ſyllogiſmo, id eſt, ratiocinatione id fieri debere demonſtratur. Conſtitutio igitur ratiocinatio erit. Non differt autẽ à ſcripto & voluntate ſyllogiſmus, quod in ſcripto & voluntate para ſemper altera ſcripto nititur, ſicut in ſyllogiſmo: ſed hoc intereſt, quod in ſcripto & voluntate contra ſcriptum dicitur, in ratiocinatione ſupra ſcriptũ adijcitur. quę aũt verba defendit in ſtatu ſcripti & ſententiæ, hoc agit, vt fiat vtiq́; quod ſcriptum eſt in ratiocinatione, nec aliud quam ſcriptũ eſt, velut vtrunque iam exemplo manifeſtum fuit. Proxima etiam diffinitioni ratiocinatio eſt. quod ſi finitio parũ firma ſit, in ſyllogiſmum ſæpe delabitur, vt proximo iam memorato exemplo oſtendimus. Quamobrem, vt ſupra etiã diximus, ſi bene aduertimus legitimæ conſtitutionis partes, inueniemus omnes ad rationales referri ſtatus, vt nõ plures rationalibus eſſe videantur, an ſit, quid ſit, & quale ſit. ℥Ea eſt huiuſmodi lex: Si furioſus exiſtat, agnatorum gentiliumq́; in eo pecuniaque eius ius eſt℥ Eſt, inquit, lex, vt furioſus & furioſi bona ſint in poteſtate eius agnatorum & gentilium. Agnati, qui ex eodem deſcendunt germine. ℥Gentilium℥ Gentiles ita Cic. in Topicis diffinit: Gentiles, inquit, ſunt inter ſe, qui eodem nomine ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit, qui capite non ſunt diminuti. Ergo qui furioſi conſequi velint bona hæc omnia habuiſſe eos oportuit. ℥Et lex qui parentem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus & ligatus corio.℥ Subaudi bubulo. In culeo .n. obuoluebatur, ligabaturq́ue, qui parentem occiderat. ℥Deuehatur in profluentem℥ Hoc eſt, in decurrentem aquam iactetur. ℥Et lex, pater familias vti ſuper familia pecuniá' ne ſua legauerit, ius ita eſto℥ Sit ius, inquit, vt paterfamilias toti familię, vel cui ex familia vſum fructũ vel pecuniam legauerit, vel quid vis in familia ſtatuerit, fiat. & adiungit. ℥Sit lex, ſi pater familias inteſtatus moritur, vt eius pecunia agnatorum gentiliumq́; ſit℥ Non vt ſupra dixit, familiæ, in qua etiam ſerui & ancillæ eſſe intelliguntur, nam, vt Feſtus inquit, famuli origo ab Oſcis dependet, apud quos ſeruus Famel nominabatur, vnde & familia vocata. Malleolus, ciuis Romanus alioqui .n. malleolus in modum mallei planta eſt, roſtrũ habens apros vt plantetur. & malleoli inſtrumenta etiam bellica ſunt, velut ſagittę, & vbi adhæſerint, quia ardentes veniunt vniuerſa conflagrant. Hoc ergo dicit Malleolus, qui malem necaſſe in iudicio conuictus erat, in eum animaduertitur. itaque damnatus, folliculoq́; obuolutum os lupino eſt. hoc eſt, hoc eſt, corio, lupi, vt tunc mos fuit ligatus, & ſoleæ ligneæ pedibus inductę ſunt id genus calceorum, quibus plantarum calces tantum in fine reguntur, cetera prope nuda, & teretibus ligulis tanquam habenis iuncta ſoleas veteres dixerunt. nonnunquã voce græca crepidas, quodque à pedum digitis ad talum duobus quaſi cornibus in modũ lunæ porrigeretur, luna dicta, Iuuen. in 3. Satyr. Lunam ſubrexit alutę. Et lunata planta: Martialis, Lunata ligula plãta Coccina non læſum pingit aluta pedem. In modum ergo ſolearum pedicas pedibus iniecerant, quę vtcunque ita laxaret pedes, vt incederet; & vincirent, ne ſe in pedes daret. ℥Ipſo præſente℥ Ac teſtamentum, ſubaudiendum, faciente. ℥Teſtes rite affuerunt℥ Prout teſtamentorum mos exigit, teſtes aderant, alioqui teſtamentum vim nullam habere poſſe videretur. ℥De ipſo ſupplicium paulo poſt ſumitur℥ Hoc eſt, obuolutus in culeo in profluentem demittitur, heredes qui eum defenderant, ſunt conſtituti teſtamento in carcere facto. quamobrem & hereditatem adeunt. ℥Malleoli autẽ minor frater qui eum oppugnauerat℥ De cæde matris, iure agnationis ſuã eſſe oportere hereditatem dicit. ℥Hic certa lex nulla aſſertur℥ Siquidẽ nec comici poteſt, vt furioſus Malleolus fuerit, quo iure agnationis ad fratrẽ cuncta bona debeant cõfluere, nec omnino ſanæ mentis viſus fuit, cum matrem occiderit. rurſum vt paterfamilias videtur legare ſua ceu veller potuiſſe, damnatus fortaſſis non potuiſſe. ſi nõ potuit teſtari, perinde habebitur malleolus, ac ſi non feciſſe teſtamentum. ſyllogiſmo ergo innitetur malleoli frater, vt ea vicino probet, quod quærit. vt dicat, ſi teſtamẽtum nullum feciſſet malleolus, meum futurum erat quod teſtamento legauit. Sed cũ reſtari non potuerit, aut quia furioſus, aut quia vtrunq́; fuit: perinde eſt ac ſi inteſtatus obijſſet. hereditatem ergo meam eſſe oportet. Lex contra hoc eſt, quòd paterfamilias cui velit poſſit ſua bona legare teſtamẽto. Nulla igitur lex hic certa eſt, inquit Cicero: multæ tamẽ afferuntur, vnde ratiocinatio naſcatur, quare malleolus teſtamentũ potuiſſe facere, & non potuiſſe, videatur. Hinc conſtitutio legitima ex ratiocinatione merito nominata eſt. ℥Iuriſdicialis conſtitutio eſt, cum factum conuenit, ſed iure an iniuria factum ſit quæritur℥ Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quam Latini abſolutam. Hermagoras κατὰ ἀντίληψιν appellãt, quam vero aſſumptiuam Latini, Græci κατ' ἀντίθεσιν nominarunt. ℥Abſoluta eſt, cum id ipſum quod factũ eſt, vt nihil aliud foris aſſumatur recte factum eſſe dicemus℥ Hoc dicit, abſoluta eſt, quæ in ſe continet iuris & iniuriæ quæſtionem, nihilq́; extrinſecus petimus auxilij, ſed intra ſui ambitum tota concluditur, velut cũ mimus quidam in cœnaculo Accium tragœdiarum ſcriptorem proprio nomine appellauit: Accius aũt nomine poetæ debuiſſe vocari, & adiectio honoris vocabulo, vt publico aut quouis ſimili verbo nominari, non nominatim vt quiuis è plebe debuiſſe accuſat. Mimus ſe defendit, licuiſſe eum quidem nominare, cuius ſcripta in ſcenis dentur recitanda. Cũ igitur hic extrinſecus nihil aſſumatur, aſſumptiua dicta eſt. Mimus græce is dicitur, qui ad imitandos humanos actus, ad poemata recitanda adhibetur, vnde & nomen habet. μιμέσμαι. n. imitator ſignificat. Cœnaculũ, vt inquit Varro, vbi cœnabant, ſicut vbi cubabant cubiculum vocitabant. hinc domus vniuerſa cœnaculum dicta. ℥Aſſumptiua eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex contraria re comprobatur℥ Aſſumptiua, inquit, quæ ipſa ex ſe nihil dat firmi ad recuſationem, foris aũt aliquid defenſionis aſſumit. Hic vero illud debemus tenere compendium, quod in abſoluta qualitate factũ ipſum aſſerimus, in aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum, ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. Itaq́; in abſoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmij & pœnæ ratio depoſcitur. ℥Re extraria℥ .i. extrinſecus petita & aliena. Licet Feſtus Pompeius dicat, extrarium ab extraneo ſe diſtinguitor, ꝙ extrariua ſit, qui extra focum, ſacramentum, iusq́; ſit, extraneus, ex altera terra, quaſi extraneus .i. ex terra noua, externus aũt alienus. ℥Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, &c.℥ Singularũ defenſionum locũ conſiderare debemus, primo innocentius eſt hominis, vt dicat, non feci, deinde, feci, ſed non ſic vocatur, tertio, Feci, & ſic vocatur, ſed iure feci. deinde hoc ipſum Iure feci, aut licuiſſe ſibi, debebit oſtendere, quæ qualitas abſoluta eſt. aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid, quo id probet qđ in iuſte factum vr̃. Videamus nũc de his quatuor aſſumptionis partibus, quæ ſit acrior. Primo dicet Feci, ſed profuit, & probabit, plus ſe ꝓfuiſſe quã obfuiſſe. Deinde dicet, Feci quidẽ, ſed vt facerem ante ꝓuocatus ſum, quę eſt relatio criminis, aut

Feci

Feci quidē,ſed id facere ab alio coactus ſum,quę eſt remotio criminis. Quod ſi nec profuit,nec ab alio ꝓuocatus aut impulſus eſt,cum nihil ſit quo ſe defendat,factū fateri debebit,ſed veniam poſtulare,hanc Cic.conceſſionem vocat. Conceſſio, inquit,eſt cum reus poſtulat ſibi ignoſci, ea diuiditur in purgationē & deprecationem. § Purgatio eſt,cum conſulto negat reus ſe feciſſe, ea diuiditur in imprudentiam,fortunā & neceſſitatem § Criminis,inquit,conceſſio in purgationem & deprecationē diuiſa eſt. Purgatio eſt,cum dedita opera ſe id cuius arguatur nō feciſſe dicit,ſed imprudentiam cauſatur,ac ſe lapſum errore, non mentis flagitio,aut fortunam ita voluiſſe, ſe autem non fuiſſe in cauſa. vel factorum neceſſitate, in quibus loci à cauſis vt ab effectibus vberem argumentādi præbebunt copiam. § Fortunam,vt cepio oſtendit,ad trib.pl.de exercitus amiſſione § Nempe non ſua culpa factum,ſed fortuna,vt amitteret exercitum, Imprudentiam, vt ille qui de ſeruo qui dominum occideret ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet,antequam tabulas teſtamēti aperuerit,cuius ſeruus teſtamento manumiſſus eſſet. Et per imprudentiā ſe feciſſe defendet qui ſe de eo ſumpſiſſe ſupplicium profitebitur,qui fratrem ei occidiſſet,ſeruum autem eum crediderat, de quo ſumere impune poterat ſupplicium, ſed aperto teſtamēto manumiſſus inuentus eſt. § Neceſſitudinem, vt ille qui ad diem commeatus non venit,quòd eū aquę interclusiſſent § Neceſſitate ſe addictum excuſabit. qui ferens commeatum,quo fame laborātibus, ſuppetias occurreret,plenis fluminibus torrentibusq;,plene decurrentibus alueis, intercluſum detentumque, quo minus ferre commeatus poſſet ſe defendet,aut certe cum miles ad commeatus diem non affuit dicit ſe fluminibus intercluſum, aut valetudine aduerſa, quo minus cum ceteris ire potuerit. § Deprecatio eſt,cum & deprecaſſe ſe,& conſulto feciſſe reus confitetur,& tamen poſtulat vt ſui miſereatur § Deprecatio, inquit, eſt cum & peccaſſe reus confitetur,& tamen vt ſibi ignoſcatur poſtulat. In purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. In deprecatione vero, & factum,& culpa conceditur, ſed tamen veniam deprecatur reus. § Hoc in iudicio fere non poteſt vſu venire,niſi in loco communi per amplificationem inijciemus § Vt ipſe Cic.pro Ligario,cum dicit,Cauſas egi Cæſar multas equidem tecum,dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam,hoc modo,ignoſcite iudices,errauit,lapſus eſt,non putauit ſe vnquā poſt hac,&c.§ Niſi quando pro eo dicimus,cuius multa recte facta conſtant § Plane defendi poterit,ſi aut propter ſe,aut propter alios faciendum dicamus. Propter ſe,ſi innocens,ſi benemeritus, ſi ſpes in futurum innocenter victuri, & in aliquo vſu futuri. Præterea ſi vel alijs incommodis, vel præſenti periculo,vel pœnitentia videatur ſatis pœnarum dediſſe. Propter alios,vt ſi ob nobilitatem,dignitatem,propinquos, amicos ei indulgendum eſſe dicamus. § Verum nihil poſtulat ignoſci § Cum dicit,ſi hoc feciſſet, ob beneficia ſibi ignoſci conueniret,nihil eſt quod ſibi ignoſci poſtulet,quod cū ita ſit,in iudicium non venit,non enim de hac re quicquam iudicandum iudicibus permittitur. § Aut in ſe datum, ante Imperatorem § In ſenatu,inquit,& ante Imperatorem, & apud populum, & vbicunq; iuris clementia eſt,habet locum deprecatio. § Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat § Relatio,inquit,criminis eſt,quod ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria laceſſerit. Eſt relatio criminis,ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus, verbi gratia,Occidi,quia ille me volebat occidere. hoc ego feci,ſed meruit vt facerem. vt Oreſtes, qui ideo ſe matrē occidiſſe dicebat, quod illa eius patrem maritum ſuū occidiſſet. § Ex remotione criminis cauſa cōſtat cū à nobis crimen, ſed culpam ipſam amouemus § Remotio criminis eſt,cum id crimen quod infertur,à ſe & à ſua culpa in alium reus remouere conatur. Et vel in hominem transferimus vel in rem quampiam. In hominem transfertur culpa,vt ſi accuſetur is qui P. Sulpitium ſe fatetur occidiſſe, & id iuſſu conſulum defendat,& dicat eos non modo imperaſſe, ſed rationem quoq; oſtendiſſe. Criminis remotio dupliciter fieri poterit,ſi aut cauſa aut factum in alium transferatur. Cauſa transfertur,cum dicitur,aliena vi & poteſtate factum,vt qui Sulpitium inquit,ſe occidiſſe confeſſus eſt, idq́; iuſſu ſe conſulum feciſſe dicat, qui non modo id imperarunt, ſicut poterant, verum etiam rōnem reddiderunt cur id liceret facere. § In rem confertur, vt ſi quis ex teſtamento quod facere iuſſu ſit, ex plebeſcito vetetur § In rem factum crimen transfertur, vt ſi quis ex alicuius teſtamento quippiam facere cōpelleretur, quod facere plebis ſanctione aliqua prohiberetur. Hoc ergo dicit,aſſumptiuæ conſtitutionis pars quæ ex criminis tranſlatione conſtat, quā Græci *μετάθεσιν* nominarunt, aut fit cum in hominem culpa relegatur, qui id,quod reus factū confitetur, mādare potuerit, aut in rem, vt ſi is qui teſtamentum quod iuſſus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuiſſe quippe quod iuberent cōtra fieri, aut id fieri prohibebant. § Ex cōparatione cauſa conſtat,cū dicimus neceſſe fuiſſe alterutrū facere,& id, quod fecerimus ſatius fuiſſe facere § Inter comparationem & cōceſſionē hoc intereſt, quod in comparatione de eadem re comparatio eſt, vt: Diſſipaſti muros,hoſtibus iter vrbem ingredi dediſti. Ille contra: Diſturbaui quidē muros, ſed hoſtes in fugam verti. Ecce in eodem eſt cōparatio. Conceſſio autem criminis in diuerſis rebus fiet, vt cum Verres multa ſigna & vaſa ex Sicilia ſuſtulis vtitur hac defenſione. qđ à bellis tutam Siciliam reddiderit ac ob id ſibi indulgendum, ſi quid deliquerit,cum multo maius ſit in quo profuerit, nec poterit dicere, ideo ſigna ſuſtuli vt prouinciam defenderem. Neque.n.propterea ſigna exportauit ex Sicilia, vt prouinciam defenderet. Itaq; aſſumptiua quidem,vtitur cōſtitutione, ſed conceſſione per deprecationem. Ergo in comparatione id,quod intenditur,ideo à nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipſo bonum illud quod contingit,fluxiſſe dicamus. § Ex cauſa huiuſmodi eſt Cn.Pomp.inquit,cum à Gallis obſideretur,neq; fugere vllo modo poſſet,venit cum hoſtiū ducibus in colloquium,ita diſceſſit,vt impedimenta linqueret,exercitū educeret § Perquā idoneo exemplo vtitur. Pompeius,inquit,cū à Gallis obſeſſus effugere nuſquam poſſet,in colloquium veniens impetrauit,vt impedimēta relinquens tute abire poſſet, præſtare id arbitratus,vt impedimenta,quam exercitū relinqueret. § Arceſſitur § .i.accuſatur maieſtatis,quod maieſtatem tum ſuam qui eſſet imperator, tum populi R.qui eam dignitatem,nō vt effugeret, ſed vt fortiter cum hoſte confligeret,tradiderat,minuerit, & quū in his omnibus memoratis quid deniq; faciendū ſit,aut apud populū, aut ſenatum,aut iudices quæritur,conſtitutiones exinde ex eis quæſtionibus oriūtur,quas propoſuimus. § Quæ cōſtitutiones,& quæ conſtitutionū partes ſint,videor oſtendiſſe,nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat,demonſtrandum eſt § Poſteaquam conſtitutionū,inquit,partes nōs,& quid eſſet conſtitutio oſtendimus, ſupereſt vt quomodo eas, & qua ratione tractari conueniat,dicamus.hoc eſt,conſtitutione inuēta,quo pacto argumentis vtrinq; quod in quæſtione poſitū fuerit probandū ſit,ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, id quidem,inquit,faciemus.ſi prius quid in cauſa litigātibus,vtriq; decerni oporteat oſtenderemus. Deſtino.n.aliquando mitto ſignificat,vt Iuu. Deſtinat hoc monſtrum cymbæ liniq; magiſter Pontifici ſummo. Aliquando decerno,velut idem Laudo tamē vacuis quod ſedē figere Cumis deſtinat. § Quo ratio omnis totiua orationis conferatur § Ad quod referatur, & vnde tota pendeat oratio,quod paulo poſt docebitur. § Cōſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio § Conſtitutione inuenta Hermagoræ quærendum videtur,quid ſit quæſtio,ratio, iudicatio,& firmamentum. ſed in libris de Inuentione, aliqđ plura Ciceroni quærenda eſſe viſa ſunt. quippe qui inquit. Cōſtitutione cauſæ reperta,ſtatim placet conſiderare vtrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta & ſi coniuncta erit, vtrū ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta,an ex aliqua comparatione. Simplex eſt,quæ abſolutam in ſe continet vnam quæſtionem,hoc modo,Corinthijs bellum indicamus an non? coniuncta ex pluribus quęſtionibus,in qua plura quęruntur,hoc pacto, vtrū Carthago diruatur,an ex Carthaginenſibus reddatur,an eo Colonia deducatur. Ex comparatione,in qua per contentionem,vtrum potius, aut quid potiſſimum ſit quæritur, ad hunc modum, vtrū exercitus in Macedoniam cōtra Philippū mittatur,qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia,vt quæ maxime contra Annibalem copię ſint. Deinde conſiderandum eſt,an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia: nam ſcripti controuerſia eſt ea quæ ex ſcriptionis genere naſcitur: Eius autem genera quæ ſeparata ſunt à conſtitutionibus, quinq; ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare tum id quod ſcriptū eſt, duas aut plures res ſignificare videtur, tū ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoq; quod non ſcriptum eſt inueniri; tum vis verbi quaſi in definitiua conſtitutione,in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia. Secundum ex contrarijs legibus. Tertium ambiguum. Quartum ratiocinatum. Quintū diffinitiuū nominamus. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita cōſtitutione, cum ſimplex ne an coniuncta ſit intellexeris,& ſcripti an rōnis habeat controuerſiam videris, deinceps erit videndum,quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentū cauſæ ſit quæ oīa à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea,quæ ex cōflictione cauſarū gignitur.

controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarũ autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio cõſtat. ea ea igitur naſcitur controuerſia quam quæſtionem dicimus, hoc modo, Iure ne fecerit. Cum igitur quæſtio latius intelligitur, omnis de qua in vtranq; partem, vel in plures dici credibiliter poſſit, in iudicij materia dupliciter eſt accipienda. vno quidem modo, quo dicimus multas quæſtiones habere controuerſiam, quo etiam minores omnes complectimur, altero quo ſignificamus ſummam illam in qua cauſa vertimur, hanc Græci ζήτημα noſtri principalem quæſtionem vocant, quod ea ea ſtatus naſcatur, vt an matrem Oreſtes occiderit, qui cũ ſe occidiſſe fatetur, quæritur an iuſte occiderit. Ex hac conſtitutio naſcitur. Cum igitur de ijs inter ſe litigantes viderimus hoc pacto prius cum in quo conſiſtatur viderimus, quærimus quid id ſit in quo litigent, hæc eſt quæſtio quam Cicero ante rationem merito quærendam dicit ❴Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, vt docendi cauſa in hac potiſſimum cauſa conſiſtamus❵ In ratione declaranda, pene Oreſtis omnes vtuntur exemplo, velut ipſe in libris de inuentione. Ratio eſt, quę continet cauſam quæ ſi ſublata ſint, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo, vt docendi cauſa in facili & peruulgato exẽplo conſiſtamus? Oreſtes, ſi accuſetur matricidij, niſi dicat Iure feci, illa enim patrem meum occiderat, nõ habet defenſionẽ, qua ſublata, omnis quoq; cõtrouerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnona occiderit. Nec nõ Quintilianus, inquiens Ratio autem eſt qua quod factum eſſe conſtat, defenditur, & cur non vtamur, eodem, quo ſunt vſi omnes fere exemplo? Oreſtes matrẽ occidit, hoc cõſtat, dicit ſe iuſte feciſſe, ſtatus erit qualitatis, quæſtio, an iuſte fecerit? Ratio, quia Clytemneſtra Agamemnonẽ maritum ſuum, patrem Oreſtis occidit. hoc αἴτιον dicitur. ❴Sine qua ne parua quidem dubitatio remorari poteſt damnationem❵ Hoc dicit, ſi factum fuiſſe conſtet, nec cur fecerit ratio in medium proferatur, licet an damnum ſit, puſilla occurrerit dubitatio, ſequetur tamen damnatio. ❴Remorari❵ Et remoro & remoror, teſte Donato dicimus, quod verbũ retardo & retineo ſignificat. à remora piſce minutiſſimo, qui naues retinet, quem Græci ἐχένηις vocant. ❴Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt. i. quod accuſationem continet, & quod affertur contra rationem defenſionis, de qua antea dictũ eſt❵ Quod Græci, σύνεχον, alij continens, alij firmamentũ nominarunt, Sic in primo Rhetoricorum de Inuentione. Firmamentũ eſt, inquit, firmiſſima argumentatio defenſoris, & appoſitiſſime ad iudicationem, vt ſi velit Oreſtes dicere eiuſmodi animum matris fuiſſe in patrem ſuum, & in ſeipſum, & in ſorores, in regnum, in famam generis & familias, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimũ petere debuerint. Quintilianus autem, Firmamentum, inquit, quibuſdã id eſſe videtur, poſt quod nihil quæritur, quibuſdam id, quod ad iudicationem firmiſſimum affertur. Cicero autem ſecum in his multum diſſentit. nam in pręceptis Inuentionis, ſicut ſupra dictum eſt, Hermagoram ſecutus, firmamentũ defenſoris eſſe dixit in Topicis, ex ſtatu confectam contentionem κρινόμενον appellat, idq; Trebatio qui erat Iuriſconſultus alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur. continentia, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. At in Partitionibus oratorijs, quod opponitur defenſioni, quia primum quod ab accuſatore afferatur, dicatur ratio, quod autem ab accuſatore ſecundo loco contra rationem afferatur, firmamentũ nominetur. Idem hic ſentit. inquit enim cum vſus fuerit Oreſtes defenſione hoc pacto, Vere occidi, illa enim patrem meum occiderat, vtetur accuſator firmamento, hoc modo. Sed non abs te occidi, neq; indemnatam pœnas pendere oportuit. Sed Quint. concludit, verius & breuius ſenſiſſe, qui ſtatũ & continens quod ab alijs firmamentum dicimus appellari, & iudicationem idem eſſe volunt. Continens aũt id eſſe, quo ſublato, lis eſſe non poſſit. ❴Ea ratione defenſionis, & firmamento accuſationis, iudicij quæſtio naſcatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant❵ Dictum eſt, conſtitutione inuenta quærendam eſſe quæſtionem, rationem, firmamentum, & iudicationem quæ omnia expoſita ſunt. præter iudicationem, quam nunc dicit ex ratione defenſionis naſci, & accuſationis firmamento, vt, Oreſtes iuſte occidit matrem, ſtatus eſt qualitatis, an iuſte occiderit, quæſtio, ratio autem, quia patrem meum occiderat Firmamentum vero, non tamen abs te indemnatam interfici oportuit. Iudicatio, an oportuerit. Quot igitur erunt in cauſa cõſtitutiones aut earum partes totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, firmamenta iudicationes reperiri. Veruntamen vnus erit principalis ſtatus, vna quæſtio, vna ratio, vnum firmamentum, vnam iudicatio in vnaquaq; cauſa, ſiue ea ſit ſimplex, ſiue multiplex. nam cum dicitur etiam ſi occidi, iuſte occidi, prius an occiderit, erit excutiendum, vbi ſtatus coniecturalis omnem argumentationis vim primum ſibi depoſcet. ſed quoniam factũ ne ſit quæritur, nulla ratio eſt, & vbi nulla ratio, nullum firmamentum ſit neceſſe eſt. Sin autẽ occidiſſe quidem fateatur, ſed iuſte, omiſſa coniecturali quæſtione, illud potiſſimum quæritur, an iuſte occiderit, vnde ratio, firmamentum & iudicatio naſcantur oportet. Hoc modo, inquit Cicero, cum dicat Oreſtes ſe patris vlciſcendi cauſam matrem occidiſſe, rectum ne fuerit ſine iudicio à filio Clytemneſtram occidi: Senſus eſt, cum rationem ſuæ defenſionis Oreſtes tulit, ideo occidi, quod meum illa occiderat, & accuſator contra firmamento innixus. dicit, Recte tamen non factũ eſt, vt à te filio ſine iuditio Clytemneſtra mater occideretur, iudicatio inferatur oportet, rectũ ne fuerit ſine iudicio a filio Clytemneſtram occidi ❴Patris vlciſcendi cauſa, puniendi matrem❵ Nam, vt etiam Aſconius Pædianus, inquit, vlciſcor & punio & vindico ſignificat. ❴Ergo hac ratione❵ Quam Oreſtis protulimus. ❴Iudicationem❵ Cuius exemplum rationi ſubiecimus, reperire conuenit. ❴Reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit❵ Inuento, inquit, & de quo in cauſa iudicandũ ſit, ad id omnem orationem accõmodare oportebit. Vnde ipſe ſupra inquit, Si prius aperuerimus quid oportet ab ambobus in cauſa deſtinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur, ſed tamen non id perpetua oratione intendimus, ſed cupiditate laudis vel dicẽdi voluptate euagamur. Quandoquidem vberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia intra cauſam haud ſane multa ſunt extra aũt, pene infinita & in cauſa quæ accepimus dicenda, extra cauſam quæ volumus quod autem ad ſtatum, quæſtionum, firmamentum, & iudicationem attinet, ſane breue eſt, & facilius quam vt vehementer intu[illegible] conueniat nec quiſquam fere tam ſtultus eſt, aut ab vſu dicendi ita remotus, qui non ſciat quid litem faciat, quod cauſa vel continens appellatur, & quæ inter ſe litigantes quæſtio, ex qua oportet iudicari. ❴In omnibus cõſtitutionibus, & partibus conſtitutionũ, hac via iudicationes reperiẽtur❵ Subaudi, quæ iam expoſita eſt. ❴Præterquam in coniecturali conſtitutione❵ Hoc dicit in ceteris quidem cõſtitutionibus, modo quo diximus, iudicationes reperientur. In coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, factum enim non conceditur nõ poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. quare neceſſe eſt eandem eſſe quęſtionem & iudicationem, vt, Clodium occidit Milo, non occidit, occiderit ne. i. quod dicit. ❴Ex intentione❵ i. accuſandi perſeuerantia. ❴Et inficiatione❵ Hoc eſt, defenſionis negatione, iudicatio conſtituitur. ❴Ratio omnia vtriuſq; orationis❵ Hic ratio animaduerſionis quæ ex quæſtione naſcitur. ❴Vtriuſq; orationis❵ Accuſatoris & defenſoris. ❴Iudicationes quoq; plures erunt in vna cauſa❵ Sed vna tamen, quæ caput nominatur, vnde lis naſcitur. ❴Sedulo dedimus operã, vt breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicendũ fuit, diceremus❵ Hic primi libri concludens M. Tullius materiam, hactenus illud, inquit procurauimus, vt breuiter & aperte quæ doceremus cõplecteremur. Nunc ne longius quã oporteat primum librum produxiſſe videamur, cetera quæ dicenda nobis ſunt, in ſecundum librum mittere mihi cõmodius eſſe videtur. Ne qua propter multitudinem literarum poſſit animum noſtrum defatigatio retardare, Ordo eſt. Ne qua defatigatio poſſit animum noſtrum retardare, propter multitudinem literarũ, ſenſus eſt. Ideo hic finem primo lib. volumus, ne ſi multam ſimul ſcripturã aggeramus, longitudine ipſa defatigati torqueamus, & adſcribendi hoc munere deterreamur. Sed ſi quo tardius hæc quæ ſtudes abſoluentur, tum rerũ magnitudini, tũ noſtri occupationibus aſſignare debebis. Senſus eſt, ſed ſi in his præceptis paulo tardior, quam ipſe affectes & concupiſcas, ero, tum rerum magnitudini (quid enim maius poterat Cicero quã præcepta rhetorica complecti, & velle dicendo illuſtrare?) tum noſtris aſſignes occupationibus. Nam & ſupra in huius editionis principio, ſe detentum occupationibus, & quidquid otij daretur in philoſophia libentius conſumere voluiſſe memorauit. ❴Veruntamen maturabimus❵ Mire Herennium ſibi Cic. & conciliat, & attentum facit, cum ob negotia quidem detineatur, ſed nihil prætermiſſurum polliceatur, quandoquidem ſi quid ea longiore detractum ſumma fuerit, ſe induſtria exæquaturũ, ac per hoc venuſtius & gratius ſe facturũ quam ceteri, qui de ea re conſcripſerunt, dicat. Quamobrem & ſignificatiſſimo eius rei verbo. Maturabimus eſt vſus. ſi quidem maturare, vt Nigidius inquit, eſt, neq; citius, neque ſerius, ſed medio q̃n quaſi temperamento aliquid tranſigere. ſicut in frugibus maturæ dñr, quæ nec

crudæ

crudæ & immites ſunt, nec ruſum caducæ & decoctæ, ſed tempore ſuo adultæ, ac maturæ. § Vt ꝓ tuo in nos officio, &c. § Hoc dicit, Id certe efficiemus, quandoquidem & tuum erga nos officium, quo tibi deuincti beneficio ſumus, & noſtrum erga te ſtudium, quod ſicut tu non præcipuum poſcere, ita nos gratuitum reddere debere videbamur, poſcit. Itaque in tuam gratiam ita meus propenſus animus eſt, vt quæ velis, accumulatiſſime de induſtria facere deſideret.

Ioan. NOſter doctor Hermetes § In quibuſdã antigraphis Hermagoras ſcribitur vt non dubitem, Hermagoras eſſe legendum § Prima deprecatio § Non conceſſio & per preces auerſio, ſed aduerſatiorũ illationis depulſio, quod ipſum ſignificat & deprecor. § In demortui locum qui petat, &c. § Ob legis breuitatem obſcurior redditur locutio, propter eclipſim reciproci pronominis. Eum qui petat. i. quicunque petierit ſufficit ſe debere, &c. § De ſemiſſibus, &c. § Diuidundis. ſ. in capita omniũ ciuium. § Pontes diſturbat § Pontes ligneæ trabes trãſuerſim poſitæ, & altius collocatæ, cõtectæq; tabulis vnde à populo legiſlatos videri poſſet, Ciſtellam autem, publicarum literarum ſcrinium denotat, in quo tabulæ legum continebantur. § Prætoriæ exceptiones § Prætor enim cum expoſita illi cauſa eſſe, actionis formulam præſcribebat, ſecundum q̃ ageretur, vt in iure ciuili nuſquam non occurrit. Cauſa autem cadere dicitur, qui rem amittit, & cauſam perdit vt vulgo dicimus. Culeo deuehatur. Cicero. pro Roſcio Amer. Quanto maiores noſtri ſapientius, qui cum intelligerent nihil eſſe tam ſanctum, quod non violaſset aliquando audacia, ſupplicium in parricidas excogitarunt, vt quos natura retinere in officio non potuiſſet, magnitudine pœnæ à maleficio ſummo arcerentur. In ſui voluerunt in culeũ viuos, atque ita in flumen deijci. O ſingularem ſapientiam iudicum. Non ne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe & eripuiſſe, cui repente cœlum, ſolem, aquam, terramq; ademerunt, vt qui eum necaſſet, vnde ipſe natus eſſet, careret ijs rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur. Eſt autẽ culeus ſaccus coriaceus cui reus inſuebatur, ſimul intruſa vipera & gallo gallinaceo. Hunc ipſum vocat & folliculum lupinum paulo poſt. Vbi animaduertendum, quãta fuerit legis ſeueritas, qui non bouis, non equi corio ad ſupplicium vtebantur, ſed lupi, beſtiarum omnium rapaciſſimi. § Inteſtatus § Non condito teſtamento. § Statim folliculo lup. § Quod indignum iudicabãt, qui ſolem, lunam, elementa, ceterosq; homines inſpiceret. § Et ſoleæ ligneæ § Ne pedibus terram cõtingeret. De Malleoli autem facinore ſcribit Eutropius, de bello Cymbrico. § Cũ eo Accius iniuriam agit § Poetarum enim auctoritatem minui arbitrabantur, ſi ſcenicis adiunxiſſent. Itaque quoties in proſcenium prodibant, perſonam inducere ſolebant. § Vt Cœpio ad Trib. § Qui Martem dicebat communem, & fortunam accuſabat, quod ſubito aquis exercitum ſuũ clauſiſſet, irruentibus Cymbris. § Niſi quando pro eo dicimus, &c. § Vt Cicero pro Mil. § Aut ante Imperatorem § Ex hoc loco ſunt qui conuincere ſtudeant, non eſſe Ciceronis hoc opus, quod poſterius ad Imperatores iudicia peruenerint. Sed hi ignorant & Ciceronis temporibus Imperatores quoque fuiſſe, qui cauſas militum cognoſcerẽt. § Cum à nobis non crimen § Crimen, facinus, Culpa, facinoris cauſa. § Ex comparatione § Hęc eſt pars compenſatiui ſtatus, quoties minore incommodo maiori proſpectum eſſe dicimus. § Nũc quomodo eas § Tranſitio ad conſtitutionis inuentionem. § Ratio eſt § αἴτιον, propius accuſatoris locus. § Peruertit defenſionem § i. defenſionis rationes omnes deſtruit, nec cauſam dat qua ſe defendat. § Firmamentum quęrendum § σύνεχον, defenſoris locus. § Græci κρινόμενον § κρινόμενον, examinatio huius ipſius, quod ad defenſionem reus attulit. Locus eſt communis & accuſatoris & defenſoris. § Intẽtione § Id, quod prima parte proponitur, quod Gręci κατάφασιν dicunt. § Inficiatione § Id, quod ſecunda parte reſpondetur. aliqui depulſionem, Græci ἀπόφασιν appellant. § Intentio, Occidiſti Aiacem, Inficiatio, Non occidi. Sedulo dedimus operam § Epilogum, qui per breuem enumeratione rem tractat, in principium libri ſubſequentia differt. Sed hic tranſitione ad ſecundum librum viam ſibi parat.

Aſcen. CAuſarum conſtitutiones § Proſequens autem conſtitutiones cauſarum dicit. Alij. i. nonnulli fecerunt conſtitutiones cauſarum quatuor, ſed ſup. Hermeſtes doctor noſter. i. qui nos docuit putauit tres conſtitutiones cauſarum eſſe, non ideo tantum tres ponẽs, vt detraheret quidquam de inuentione illorum qui ante eum quatuor poſuerant, ſed vt oſtenderet, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipartito. i. in duas partes diuiſione facta, id quod oportuiſſet docere ſimpliciter & modo ſingulari, hoc eſt, quod vnam rem in duas fruſtra diuiſerunt. § Conſtitutio, &c § Definit primo conſtitutionem deinde proſequitur eius partes ſeu ſpecies dicens, Cõſtitutio eſt prima deprecatio, id eſt depulſio, quaſi precando ne culpa putetur, aut ne crimini detur. Eſt enim contraria deprecatio precationi. Nam qui precatur vult aliquid fieri, qui deprecatur (quãdo prępoſitio de contrarium ſignificat, nam ſæpe auget, vt deamo, demonſtro) vult aliquid non fieri, vt Ouid. Sæpe precor mortem, mortẽ quoque deprecor idem. Id eſt, ſæpe precor, vt mors mihi fiat, ſæpe vt nõ fiat. apud eccleſiaſticos frequentius accipitur pro valde precari, aut oratores & hiſtriographos, pro contrario, aut diminutione eius quod fieret, aut fieri poſſe videtur, Sicut decreſcere eſt contrarium eius, quod eſt creſcere, vt dedocere, & multa alia, quia ergo defenſor rei precatur ne quid tale credatur, aut fiat quale actor & accuſator precatus eſt, ideo deprecatio eſt quaſi depulſio, defenſoris, coniuncta cũ inſimulatione. i. occulta culpatione & inſimulatione accuſatoris. Notabis puer (qđ & præmonui) Ciceronẽ ſolere prępoſitionem q̃ compoſuit etiam pręponere ſeu apponere, vt coniuncta cum, &c. Itaque (ſicut igitur continuatiua eſt particula) conſtitutiones, vt ante diximus, ſunt tres coniecturalis. vbi facti ratio non conſtat. legitima, quæ ea lege aut ex ſcripto legitimo naſcitur, & iuridicialis cũ de iure diſputatur (Sane dicant iuridicialis, non iuriſdicialis, licet dicatur iuriſconſultus, Et ratio differentiæ quia in illis compoſitis vbi altera pars alteram regit pars recta integra manere ſolet, vt iuriſconſultus legiſperitus, &c. vbi vero altera alteram non recte regat manente præpoſitione ſolet fieri corruptio, vt iuridico. vnde iuridicus & inde iuridicialis.) Primo ergo definit coniecturalem dicens. Coniecturalis eſt cum. i. quando controuerſia eſt de facto, hoc modo. Aiax incubuit. i. ſe demiſit ad ſe interficiẽdum gladio. i. in gladium, in ſilua. i. loco ſilenti & deſerto poſtquã reſciuit. i. cognouit & percepit, quæ feciſſet per inſaniam. i. furorẽ contractum ex eo quod contra ſe datam ſententiam de armis Achillis contra Vlyſſem ferre non potuerit, Vlyſſes interuenit, & conſpicatur. i. intuetur, occiſum. ſ. Aiacem, & educit corpore telum cruentũ, quo ſe occiderat, ergo & gladius telum eſt. Teucer frater Aiacis, ex alia tamen matre interuenit. ſ. inter educendum telum, vbi videt fratrem. ſ. Aiacem occiſum, & inimicũ fratris. ſ. Vlyſſem cum gladio cruẽtato quem tenebat manu, accerſit. i. poſtulat, & in ius vocat, ac reum facit capitis. i. criminis capitalis, hic. i. in hoc caſu, quoniam verum. i. veritas rei, quæritur, id eſt, inquiritur, coniectura (non enim cõſtat per probationes legitimas) conuerſio erit de facto & ex eo. i. ea eu re conſtitutio nominatur cauſæ coniecturalis. Legitima conſtitutio. Agit de altera ſpecie conſtitutionis dicens. Conſtitutio legitima eſt cum aliquid controuerſia. i. litis & contentionis naſcitur, aut ex ſcripto. ſ. vno, aut ex ſcriptis. ſ. pluribus. Ea. ſ. conſtitutio legitima diuiditur in partes ſex, videlicet inſcriptum & ſentẽtiam. ſ. viri authentici, in leges contrarias (. ſ. à nobis adductis cum tamen iuridici dicant, nihil in corpore iuris repugnans reperiri, verum dicunt leges abrogatas non eſſe amplius in corpore iuris, & multas quæ in contrarium ſonant idem dicere) in ambiguũ, in diffinitionem, in tranſlationem, & incõcinnationem, de ſingulis autem proſequitur vnde dicit. Controuerſia naſcitur ex ſcripto & ſententia, cum. i. quando, voluntas ſcriptoris. i. legiſlatoris videtur diſſentire cum ipſo ſcripto. i. cum eo quod ſcriptum eſt, hoc modo, Si ſit. ſ. aliqua, lex quæ iubeat eos qui reliquerunt nauim propter tempeſtatem perdere, omnia & ſup. iubeat nauim, &c. eſſe eorum qui remanſerint in naui, ſi nauis ſit cõſeruata, & ſup. omnes, qui in aliqua naue fuerunt, perterriti magnitudine tempeſtatis, reliquerunt nauim, & conſcenderunt in ſcapham. i. nauiculam quæ ad latus magnæ nauis complecti ſolet, pręter vnũ ęgrotum, & is. ſ. ęgrotus nõ potuit exire. ſ. naui, & fugere in portum, Nauis eſt delata incolumis. i. ſalua & ſeruata in portũ, caſu & fortuitu, per fortunam, & non per operam ęgroti, ęgrotus tamen poſſidet illam. ſ. nauim, Ille cuius fuerat nauis (aut quod per ſcapham ſaluus factus eſt, aut quod in naui non erat) petit nauim. Hæc conſtitutio. i. contentionis inſtitutio eſt legitima ex ſcripto. i. innitens legi ſcriptæ, ſed variæ intellectæ. § Ex contrarijs legibus &c. § Proſequitur reliquas partes conſtitutionis legitimæ dicens. Controuerſia conſtat ex legibus contrarijs, cum alia i. vna ex multis, lex iubet, aut promittit quippiam fieri, alia vetat ſup. idem fieri, hoc modo lex vetat eum qui damnatus eſt de pecunijs repetundis. i. iuſte repetendis, eo quod in adminiſtratione reip. alicuius prouinciæ iniquæ ſublatæ fuerint habere orationem etiã ad defenſionẽ ſui, quæ lex iuſta videtur, quia qui potuit prouinciales circumuenire, poſſit & iudicabilis

impo-

imponere. Altera lex iubet.i.vult augurē nominare.i.decernere nominando, eum qui petat in concione, in locū demortui.i.defuncti, hoc eſt ponemus ꝙ vna lex dicat ꝙ repetundarum reus non habeat ius loquendi in concione & altera lex dicat, quod in demortui locum agunt quem vult nominare poſſit, in concione. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, nominauit.i.pronūciauit & decreuit qui petat ſup.ſubſtitui in locum demortui, multa.i.pœna per legem conſtituta petitur ab eo, videlicet augure, & hæc conſtitutio eſt legitima ex legibus cōtrarijs {Ex ambiguo} Controuerſia.i.contentio & litigatio naſcitur ex ambiguo.i.dubio dicto, cum.i.quādo res ſcripta in vnam ſententiam.i.vnum ſenſum eius qui ſcripſit, aut dictauit, ſeu dixit ſignificat duas, aut plures ſententias, hoc modo. Paterfamilias, cum faceret filium.ſ.ſuum hæredem, teſtamento.i.in ſuprema voluntate ſua legitimis teſtibus cōprobata, legatat.i.teſtando addixit vxori vaſa argentea.ſ.ad 30.pondo, dicens. Tullius.ſ. filius hæres meus.ſ.teſtamēto comprobatus, dato.i.volo vt det, Terentiæ vxori meæ (non dicit matri ſuæ cū qua non eſſet honeſta, aut licita contentio, ſed innuit nouercam eſſe.) Terentiæ tamen etiam fuit nomen vxori Ciceronis 30.pondo.i.libras, vaſorum argēteorum quæ volet (Ambiguum eſt de ſuppoſito, an quæ vxor volet, an quæ filius, & ideo) illa.ſ.vxor, petit poſt mortem eius.ſ.patris familias vaſa precioſa & cœlata.i.exculpta magnifice.i.magno artificio & apparatu ſumptuoſo. Tullius.ſ.filius patris familias dicit ſe debere ei 30.pondo.ſ.vaſorum argenteorum quæ ipſe.ſ. filius volet.ſ.ei dare. Et ita eſt conſtitutio legitima ex ambiguo.ſ. verbo volet, quod ad diuerſa applicari poteſt. Vnde mater interpretatur ſibi legata ē vaſis aurea 30.pondo quæ ipſa volet, filius contra quæ ipſa non ipſa. Et ſi controuerſia oritur, quocirca proſpiciēdum eſt, ne quid ambiguum ſit in teſtamento noſtro ſi volumus hæredes noſtros ſine lite ſuccedere. Sane non idem ſunt pondo & pondus. Pondo enim numero plurali & genere neutro, ſed indeclinabiliter dicuntur libra vna, pondus autem eſt onus quotuis librarum, vnde poſſet centum pondo dari pondus. In qua re imperitiores errare ſolent, Dicentes emi tria pōdera plumbi, aut butiri pro eo quod dicāt terga pondo, aut tres libras. Sunt qui argumentētur ex hoc textu Ciceronianum eſſe preſens opus, eo quod illi filius fuit Tullius nomine, & vxor Terentia, ſolemus autem fere de noſtris exempla dare. Alij tamen contra ſentiunt dicētis vxori & filio Ciceronis non cōuenire exemplum, cum illam dicant matrem Tullij, qui cum filius agere nō poſſit. verum alius poſſit eius nomine agere, & exemplorum non requiritur veritas. {Ex diffinitione} Declarat controuerſiam quæ oritur & cōſtituitur ex diffinitione dicens. Cauſa cōſtat ex definitione ſup.ſic, cum.i.quando eſt in controuerſia.i.contēditur, & diſceptatur quo nomine factum.ſ.de quo contenditur, & accuſatus eſt quiſpiam, appelletur.i.debeat appellari. Ea.ſ.controuerſia ex definitione orta eſt huiuſmodi.i.tali exemplo declarabilis. Cum L. Saturninus eſſet laturus legem frumentariam.i.de frumēto diſtribuendo (appellatione autem frumenti venit omne genus ſatorum quibus veſcimur) de ſemiſſibus & trientibus.i.quod per.ſemiſſes.i.ſex vncias menſuræ, aut per trientes i.quatuor vncias diſtribueretur: (Semis enim cōtinet dimidium aſſis, triens tertiam partem, & ita cum duodecim ſint in aſſe vnciæ triens quatuor cōtinet vncias, & quadrans tres. Quo circa nolim exponere de ſemiſſibus & trientibus.i.de ſexta parte & quarta. Nam ſemis nō eſt ſexta pars, ſed altera duarum) Q. Cœpio qui erat quæſtor vrbanus.i. vt dicunt receptor rerum vrbanarum.i.pertinentium ad remp. Romanam colligendarum in vrbe, per id temporis.i.per idem tempus. docuit Senatum.i.ſenatores & primores Vrbis qui Patres conſcripti erant ærarium.i.theſaurum publicum ſeu fiſcū, vt nunc dicunt, non poſſe pati tantam largitionem, vt videlicet talis fieret frumenti diſtributio vitium. Senatus edoctus & perſuaſus à Cœpione, decreuit.i.ſanxit, ſi Saturninus ferat eam legem.ſ.frumentariam, eum videri.i.quod videatur & reputetur facere aduerſus.i.contra rempublicam, hoc eſt in detrimentum reipublicæ, cuius inter erat ærarium.i.non exhauriri per largitiones nō neceſſarias. Saturninus cœpit ferre.ſ.legem.i.promulgare, collegæ.i. contribuni pleb.ſup. cœperunt intercedere.i.intercedendo ſe opponere & contradicere. Ille.ſ.Saturninus nihilominus.i.quamuis collegæ obſtarent, tulit.i.attulit, ciſtellam.i. paruam ciſtam, in qua erat lex illa ſcripta Græce dicuntur κιστίσκαι, quomodo etiam Teutonice dicitur. Cœpio vt.i.poſtquam vidit illum.ſ.iam ſæpe dictum Saturninum, ferre contra ſenatuſcōſultum.i.conſilium & decretum (nam prius dixit decretum, Vnde videtur pro eodem accipiendum) ſenatorum, aduerſus rempublicam i.in detrimentū reipublicæ, & potiſſimum collegis intercedentibus.i.ad impedimentum interuenientibus. (Vnde interceſſio duplex eſt, altera, vt quid fiat, altera ne quid fiat, vnde precamur, vt ſancti intercedant pro nobis apud Deū, vt per eorum ſuffragia nobis bona conferātur, & mala quæ meruimus, aut patimur auferāntur,) facit impetum cum viris bonis.i.reipublicæ fauentibus. (Alij legunt fecit, ſed minus cohæret cum ceteris verbis præſentis temporis) diſturbat pontes & ſcalas quibus aſcendebatur in ſuggeſtum.i.locum editum, vnde lex promulgaretur, & ita curat ne Saturninus libere aſcēdat ac deſcendat, & deijcit ciſtas, in quibus ſcripte continebatur lex. & eſt impedimento, quo.i.vt, ſecius.i.aliter lex feratur.ſ.q̄ ille volebat, aut quo ſecius poſuit pro vt non. Nam deijciendo ciſtas impediuit penitus ne lex feratur. Cœpio.ſ.quæſtor vrbanus, arceſſitur.i.vocatur in ius, & accuſatur, maieſtatis.i. vt is qui læſerit maieſtatem.ſ.tribunitiam, q̄ ſanctam inuiolabilē plebs Romana habendam cenſuit. Et licet quæſtor etiam magiſtratus eſſet, minor erat q̄ tribunus, vnde videbatur minuiſſe maieſtatē tribunitiam faciendo impetum in tribunum pl. preſertim vbi officio ſuo fungi vellet. Et ideo conſtitutio ſup. fit legitima ex definitione, aut vt alij ſcribunt ex diffinitione, vtrunque aūt ſcribi poſſe reor, definitio enim à de & finio dicitur, quaſi finitio, & terminatio rei cum ſit diſcreta de alijs. Diffinitio à dis & finio) Enim, pro quia, ipſum vocabulum diffinitur cum quæritur.i.inquiritur quid ſit minuere maieſtatē. {Ex trāſlatione, &c.} Controuerſia naſcitur ex tranſlatione.ſ.officij, aut temporis vnius in alterum, vt cum reus dicit, aut tempus differendum ſup. eſſe, quia nondum expleta eſt conditio temporis adiecta in paciſcēdo, aut quia nō quolibet tempora quælibet tranſigenda res eſt. Aut dicit accuſatorem mutandum, vtpote ſi odio aut ira, aut ſimultate in reum notatus ſit, aut iudices mutandos, vt ſi ad non ſuum iudicem quis vocatus fuerit. Greci ſup. vtuntur hac parte conſtitutioni.ſ.per trāſlationem, in iudicijs.ſ.criminalibus, nos vero vtimur plerūque in iure ciuili.i.vbi agitur cauſa ciuilis. Et ideo ſcientia.i.peritia, iuris ciuilis iuuabis nos in hac parte.ſ.conſtitutionis legitimæ, quæ ad tranſlationem pertinet, tamen nos vtimur non nihil.i.aliquantulum etiam hac parte in iudicijs.ſ. de criminibus, vt hoc modo, Si quis accuſetur peculatus.i.furti reip quod dicatur ſuſtuliſſe vaſa argentea publica de loco priuato.i.non publico. (Sicut nos dicimus ſacrilegij teneri qui rem ſacram etiam de non ſacro ſuſtulerit. Sane ſignandum eſt vaſa argentea publica ſine vitio dici, licet nō ſit coniunctio, aut quia vaſa argentea quaſi pro vna re dicuntur, aut quia publica non plenum eſt adiectiuum) is ſup. poſſit dicere oportere agi ſecum furti non peculatus, cum.i.poſtquam viſus ſit definitione quid ſit furtum, quid peculatus (vt ſi dicat furtum eſſe, cuiuſcunque rei de loco priuato, peculatum tantum de loco publico.) Hæc partitio.i.particula, vnde alij legunt hæc portio conſtitutionis legitimæ venit raro in iudicium.ſ.criminale his de cauſis.i.propterea, quod exceptiones prætoriæ quæ tranſlationem iuuant ſunt in actione priuata & non iudicio, & is cadit à cauſa qui nō egerit quemadmodum oportet, & cauetur.i.caute preſcribitur legibus ſi ſit commodum.i.vtile reo iudicium fiat ante de accuſatore verum illi liceat accuſare, nec ne.i.an non. {Ex ratiocinatione, &c.} Proſequitur vltimam partē conſtitutionis legitimæ dicens. Controuerſia conſtat.i.conſtituitur ex ratiocinatione.i. argumentatione per ſimilitudinem vnius legis ad aliam, vtpote cum res venit in iudicium ſine lege propria.i.vt dicāt de ea ſpecialiter expreſſa, quæ tamen res aucupatur.i.callide venatur piſcatur, aut acquirit quandam ſimilitudinem.ſ.legis ab alijs legibus. Ea.ſ.res eſt huiuſmodi. Lex ſup. eſt, &c. Aut ſic. Ea lex a qua res ſimilitudinem aucupatur eſt huiuſmodi. Si ſup. aliquis exiſtet furioſus, poteſtas in eo & in pecunia.i.rebus eius eſto.i. volo, vt ſi agnatorum.i.eorum qui ex paterna linea ad illum attinent, & gentilium.i.illorum qui cum illo ſunt eiuſdem gentis.i. generis ac progenie. Et lex ſup. eſt huiuſmodi, quæ dicit quod qui iudicatus.i. manifeſto iudicio conuictus erit necaſſe parentem, vt is obuolutus & obligatus corio.i.culleo qui ſaccus ē corio eſt deuehatur in fluentum.i.aquam fluētem & demergatur. Et lex ſup. eſt ius eſto ita vti.i.vt paterfam. legauerit.i.teſtamento conſtituerit, ſuper.i.de familia ve pro vel pecunia ſua. Et lex ſup. eſt ſi paterfamilias moritur inteſtatus.i.priuſquam teſtamētum fecerit, familia.i.ſerui & ancillæ & pecunia.i.poſſeſſio reliqua eius, eſto agnatorum & gentilium. Malleolus ciuis ille Romanus iudicatus eſt necaſſe matrem, & os.i.caput eius totū obuolutum eſt ſtatim ipſi damnato folliculo.i.ſacculo ex corio lupino.i.facto de pelle lupina, ſeu lupi, & ſoleæ ligneæ inductæ

ſiut pedibus, id eſt in pedes eius, & ita ipſe inductus eſt in carcerem, ij qui defendebant eum afferunt tabulas, id eſt, inſtrumēta in quæ ſcribat teſtamentū, in carcerem & conſcribunt ipſo præſente teſtamentum, & teſtes affuerunt recte, id eſt iure & conſuetudine legitima obſeruata circa numerum & fidem eorum. Supplicium, id eſt vltimum ſumitur de illo, ſcilicet Malleolo, hi, ſcilicet defenſores qui erant hæredes teſtamento adeunt hæreditatem. Frater Malleoli, minor, ſcilicet natu qui oppugnauerat, id eſt qui contra eum contenderat in eius periculo vocat hæreditatem ſuam lege agnationis.i. quæ erat, vt agnati, & gentiles ab inteſtato ſuccederent. hic.i. in hoc caſu, nulla certa lex affertur in rem.i. ad comprobationem rei. & tantum multæ, ſcilicet leges afferuntur è quibus, ſcilicet legibus ſimilibus ratiocinatio naſcitur, qua, ſcilicet diſquiritur. quare Malleolus potuerit in carcere facere teſtamentum, aut non potuerit facere teſtamentum. Et ſupp. in talibus eſt conſtitutio legitima ex ratiocinatione. Nos oſtendimus cuiuſmodi partes conſtitutionis legitimæ eſſent. Dicamus nunc, id eſt deinceps de conſtitutione iuridiciali. {Iuridicialis} Poſt legitimam agit de iuridiciali conſtitutione definiens eam primo ſic. Conſtitutio iuridicialis eſt, cum, id eſt, quando factum conuenit, id eſt ab vtriſque aſſeritur ſine cōtrouerſia, ſed quæritur, an factum ſit, iure an iniuria. Duæ ſunt partes conſtitutionis eius videlicet iuridicialis, quarum, ſcilicet partium vna nominatur abſoluta, altera nominatur aſſumptiuo.

Abſoluta eſt cum nos dicemus idipſum quod factum eſt eſſe factum recte, id eſt iure & decenter ita ſupp. vt nihil aliud aſſumatur, foris, id eſt ab extrinſecis rebus. Ea, ſcilicet conſtitutio iuridicialis abſoluta eſt huiuſmodi. Quidam Mimus.i. actor fabularum qui geſtu corporis perſonas quas agit imitatur. Compellauit nominatim, id eſt ſub proprio nomine vocauit, Accium, ſcilicet poetam comicum in cœnaculo, aut in proſcenio, Accius.ſ. poeta agit iniuriarum, ſcilicet actione, in eo, ſcilicet facto Mimi, aut Mimo ipſo, quia cautum eſt lege quenquam viuentium in ludis publicis nominari, hic.ſ. minus iniuriarum accerſitus, nihil aliud defendit, id eſt nihil aliud affert ad defenſionē facti ſui, niſi licere nominare eum, cuius nomine dentur, id eſt edantur ſcripta agenda, ſcilicet in ſcenis quod vulgo diceret ludenda vbi abſolutæ factum fatetur, nec aliam cauſam affert pro defenſione, quàm idipſum. quod in facto eſt, quia accuſatur nomine ꝓprio nominaſſe poetam, dicit decere eum nominare. vide & reliquos commentarios. {Aſſumptiua} Proſequitur reliquam partē conſtitutionis iuridicialis dicens. Pars, ſcilicet conſtitutionis iuridicialis aſſumptiua, ſcilicet approbationis alicuius foris, eſt cum defenſio eſt per ſe, id eſt propria virtute infirma, id eſt debilis, ſed comprobatur ex re contraria aſſumpta. partes ſupple conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuæ, ſunt quatuor. Conceſſio, ſcilicet facti, remotio, id eſt depulſio criminis, tranſlatio criminis, & comparatio. Conceſſio eſt enim.i. quando reus, id eſt accuſatus, confitens peccatum, poſtulat, id eſt precatur ſuo iure, ignoſci ſibi, id eſt vt ſibi agnoſcatur. Ea ſcilicet conceſſio, diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio eſt cum reus negat ſe feciſſe conſulto, id eſt conſilio præuio & ex deliberatione ac compoſito, ſeu induſtria, aut data opera, non tamen negat ſimpliciter ſe feciſſe. Ea, ſcilicet purgatio diuiditur in fortunam, imprudentiam, & ſupple neceſſitatem. Fortunam, id eſt diuiditur in fortunam vt cœpio purgans factum ſuū apud trib. ple. de amiſſione exercitus excuſat fortunām, hoc eſt dicit fortunam aduerſam in culpa fuiſſe non ſe imprudentiam, id eſt diuiditur in prudentiam, vt ille ſupple eam excuſet qui ſumpſit ſupplicium de eo ſeruo qui occiderat dominum, cui, ſcilicet domino ipſe occiderat inquam antequam aperuerit tabulas teſtamenti, cum is ſeruus eſſet manumiſſus teſtamento & ita non licuerit indemnatum occidiſſe. Neceſſitudinem, vt ille qui non venit, id eſt, non redijt ad diem commeatus, id eſt, veniæ abeundi militia datæ ea ſpe, vt præfiao die redea quod. i. quia, aquæ, ſcilicet ſubito ortæ intercluſiſſent eum. {Deprecatio, &c.} Proſequitur ſecundam partem conceſſionis quæ dicitur deprecatio quàm deſcribit ſic. Deprecatio eſt cum reus confitetur. &.i. ſimul, peccaſſe, & id eſt, ſimul, feciſſe conſulto, id eſt à conſilio & deliberatione & tamen, id eſt nihilominus poſtulat, vt ſcilicet iudex, aut ſenatus miſereatur ſui, aut potius imperſonaliter, vt miſereatur, id eſt, miſericordia fiat ſui. Bene ſui vtitur priuatiuo quia paſſiuæ poſito. hoc fere, non, id eſt quaſi nunquam poteſt vſu venire, id eſt, cōtingere commode. & ea vſu, in iudicio, id eſt foro iudiciali niſi quando nos dicimus pro reo, cuius conſtat multa eſſe facta recte, id eſt decenter & iuſtæ. hoc modo, ſcilicet quādo eius benefacta euidentia ſunt, nos inijciemus in communi loco, amplificationem de qua poſtea diſputabitur quod ſi, id eſt quamuis feciſſet hoc, tamen conueniet ignoſci eo pro priſtinis beneficijs, id eſt benefactis eius, Verum nihil poſtulat ignoſci, quia, reſpectu benefactorum non videtur peccaſſe. Ergo talis cauſa, ſcilicet deprecatoria, non venit in iudicium.i. non habet locum coram iudice criminali, qui cum ſit iuratus, non poteſt facile ignoſcere, ſed poteſt venire, aut in ſenatum, aut ante imperatorem, & in conſilium.i. concionem populi. {Ex tranſlatione criminis, &c.} Docet quomodo interdum crimen non negamus, ſed culpam in alium transferimus dicens. Cauſa, id eſt cōtrouerſia, aut defenſio conſtat ex tranſlatione criminis, cum.i. quando non negamus nos feciſſe, ſcilicet quod nobis obijcitur, ſed dicimus nos feciſſe coactos peccatis, id eſt per culpam aliorum. Vt Oreſtes cum defendit ſe de nece matri illata, non negat ſe matrem occidiſſe, ſed confert, id eſt transfert, crimē, id eſt culpam, in matrem docēs, videlicet eam adulterio & patris ſui nece meruiſſe vt occidatur. Cauſa conſtat ex remotione criminis, cum nos amouemus à nobis non crimen, id eſt facinus ipſum de quo criminamur, ſed nos amouemus culpam ipſam, & transferamus, ſcilicet culpam in hominem, vel conferimus eam in quampiā rem, vt in legem contrariam. Culpa ſupp. transfertur in hominem, vt ſi is qui fatetur ſe occidiſſe P. Sulpitium accuſetur, ſcilicet homicidij, & defendat id, ſcilicet crimen, aut facinus, iuſſu conſultum & dicat eos, videlicet conſules non modo imperaſſe eandem Sulpitij, ſed quoque, id eſt etiam oſtendiſſe rationem, quare id liceret, id eſt quare licitum fuerit eum occidiſſe, Culpa ſup. confertur in rem, vt ſi quis vetetur, id eſt prohibeatur ex plebiſcito (quod quia publicum maioris eſt auctoris quàm teſtamentum) ſupp. facere id, quod ſit iuſſus facere ex teſtamento.

Exemplum affert Franciſcus ſatis euidens. {Ex comparatione} Declarat vltimam partem iuridicialis aſſumptiuæ dicens. Cauſa conſtat ex comparatione, cum dicimus fuiſſe neceſſe facere alterutrum, id eſt vnum duorum, & dicimus illud quod fecerimus fuiſſe ſatius, id eſt melius & conuenientius facere. Ea, ſcilicet cauſa ex comparatione eſt huiuſmodi. C. Pompilius cum obſideretur à Gallis, neque poſſet vllo modo effugere, venit cū ducibus hoſtium in collocutionem, id eſt colloquium, diſceſſit, ſcilicet è collocutione, ita, id eſt eo pacto, vt relinqueret impedimenta, id eſt machinamenta, bellica, quibus transferendis impediri ſolet exercitus, & ſupp. educeret, ſcilicet ex obſidione, aut reduceret domum exercitum, cui præerat, & dixit, aut duxit eſſe ſatius, id eſt melius, & ſanioris conſilij amittere impedimenta, id eſt machinas bellicas, vt arietes, vallum, vineas, crates, vehicula, &c. quàm exercitū, id eſt milites ipſos, & ita eduxit exercitum, & reliquit impedimenta, quo circa accerſitur, ſcilicet in ius, id eſt poſtulatur, vt reus maieſtatis, ſcilicet læſæ, quia contra maieſtatis populi Rom. decus feciſſe videbatur. Poſſet textus ſic legi. Ita diſceſſit, vt impedimenta relinqueret, exercitum educeret. Exercitum itaque eduxit, impedimenta reliquit, accerſitur maieſtatis. Satius eſſe dixit amittere impedimenta quàm exercitum. Dixit inquam ad ſui defenſionem. vnde applicatur comparatio ad inſtitutum. Quæ conſtitutiones, &c. Epilogo complectitur declarata, & paraſceuen facit ad dicenda. Ordo eſt. Ergo videor oſtendiſſe, id eſt declaraſſe, aut demonſtraſſe ſatis, quæ ſint conſtitutiones, & quæ ſint partes conſtitutionem. Vbi ſignabis puer interdum loco relatiui non inueniſſe reperi dictionem quæ eſſet antecedens, vt hoc loco dicere potuiſſet, & quæ earum partes ſint, ſed quia vis eſt in vocabulo maluit ipſum repetere. Nunc, id eſt deinceps eſt demonſtrandum, id eſt, demonſtrare decet, aut oportet, aut conuenit, quomodo & qua via, id eſt ratione & forma, conueniat eas tractari. Si nos aperuerimus, id eſt declarauerimus & manifeſtauerimus prius, ſcilicet quàm eas tractare doceamus, quid oporteat deſtinari, id eſt prætendi ab ambobus, ſcilicet litigatoribus, aut contēdentibus qui ſunt actor & reus in cauſa, id eſt lite, quo.i. quod omnis ratio totius orationis conferatur, id eſt ſimul dirigatur. {Conſtitutione igitur, &c.} Declarat quid ſit ratio & quo ea vtamur dicens. Igitur, quia de ratione prius ſe dicturum dixit. Conſtitutione reperta, id eſt poſtquam conſtabit genus conſtitutionis ratio eſt quærenda ſtatim vnde diffinit eam dicens. Ratio eſt quæ facit cauſam & continet defenſionem, hoc modo (vt conſiſtamus.i. vt liceat immorari potiſſimum in hac, ſcilicet ratione, cauſa docendi, id eſt vt eam exemplis docemus.) Oreſtes filius Agamemnonis, cum fatetur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit rationem facti, id eſt cur id fecerit peruertit, id eſt deſtruit defenſionem, ergo ne peruertat defenſionem, affert eam, ſcilicet rationem, quæ, ſcilicet ratio niſi intercederet, id eſt, interueniret &

ſtatim

ſtatim adijceretur, nec cauſa quidem eſſet, id eſt tantum abeſſet vt legitima, aut iuridicialis cenſeatur cauſa, vt nullo modo putetur cauſa, quia qui fatetur ſe matrem occidiſſe, nec cauſam affert ſeſe ipſum condemnat. Affert igitur eam, enim pro quia, ipſe inquit, illa, ſcilicet Clytemneſtra, aut mater (ſed multo opportunius dicitur illa quàm mater cum nomen matris crimen aggrauet) occiderat, ſcilicet prius, patrem meum, ſcilicet Agamemnonem non vacat ꝙ dicit meum tum ne putetur patrem ſuum, hoc eſt Clytemneſtræ occidiſſe tum quia iuſta videtur filio patris vindicta. Ergo vt oſtẽdi.i. vt iam dixi, ratio eſt ea quæ continet defenſionem ſine qua, ſcilicet ratione aut defenſione, nec parua quidem.i. non modo nõ magna, ſed ne parua quidem dubitatio.i. hæſitatio, aut cunctatio poteſt remorari.i. in mora tenere damnationem, ſcilicet crimen cõfitentis. Inuenta ratione.i poſtquam ratio facti eſt inuenta, firmamentum.i. corroboramentum accuſationis quærendum eſt.i. illud quod continet accuſationem, & quod affertur contra rationem defenſionis, de qua, ſcilicet ratione eſt ante dictum.l.d.ſ. firmamentum conſtituetur, hoc modo, cum. i. poſtquam Oreſtes fuerit vſus ratione, id eſt, adduxerit in medium rationem, hoc pacto, occidi, ſcilicet matrem (quod tamen prudenter non addit) enim, pro quia illa occiderat patrem meum, accuſator vtetur, hoc modo, firmamẽto. Sed licet (forte occidi potuit) non potuit occidi abs te, neque indemnatam.i. non conuictam in iudicio. Oportet ſubaudi vt (quæ tamẽ particula ſolet venuſte poſt oportet omitti) quæſtio.i. inquiſitio iudicij naſcatur.i. oriatur ex ratione defenſionis & ex firmamento accuſationis, quàm.ſ. quæſtionem, nos ſupp. appellamus iudicationem, & ſup. quod Græci appellant κρινόμενον à κρίνομαι, quod eſt vocor in iudicium, &c. Ea, ſcilicet iudicatio conſtituetur ex coniunctione firmamenti & ratione defenſionis, hoc modo. Cum dicat Oreſtes ſe occidiſſe matrem, cauſa vlciſcendi patris.i. vt patrem ab ea interemptum vlciſcatur, fuerit ne rectum.i. æquum & iuſtum, Clytemneſtram occidi à filio ſine iudicio? Ergo conuenit.i. decens & conueniens eſt reperire iudicationem hac ratione.i. via conſerendi firmamẽtum cum ratione. Iudicatione reperta oportebit omnem rationem totius orationis conferri eo.i. ad eam. Et iudicationes reperientur in omnibus conſtitutionibus & in omnibus partibus conſtitutionum, hac via.i. ratione prædicta, præter quàm in conſtitutione coniecturali. Nam in ea nec quæritur ratio, quare fecerit, enim, pro quia, negatur feciſſe, nec firmamentum.ſ. accuſatoris exquiritur.i. examinatur quale ſit, quoniam ratio, ſcilicet facti non ſubeſt cum factum negetur, quare iudicatio conſtituitur in coniecturali ex intentione.i. inſtantia vrgenti qua cõtendimus factum eſſe, ex inficiatione.i. negatione facti, hoc modo. Intentio ſup. eſt ò Vlyſſe occidiſti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatione.i. an occiderit. Omnis ratio vtriuſque orationis, vt ante dictum eſt, ad hanc iudicationẽ conferenda eſt. Si plures erũt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum, iudicationes erunt quoque.i. etiam plures in vna cauſa, ſed & omnes reperientur ſimili ratione.i. via & modo. Concludẽs autem primum librum dicit nos ſedulo.i. ſeorſum à dolo, hoc eſt ſtudioſe & diligenter dedimus operam, vt diceremus breuiter & dilucide de rebus de quibus dicendum fuit. Nunc quoniam magnitudo huius voluminis creuit ſatis, commodius eſt exponere in altero libro deinceps de ceteris rebus ne defatigatio propter multitudinem literarum.i. præceptorum ſcriptorum poſſit retardare animum tuum ò Herenni. Sed ſi hęc abſoluentur, quo.i. aliquo tardius, quàm ſtudes.i. ardenter expetas, tu debebis aſſignare cum.ſ. ita ſit, ꝙ magnitudini rerum, tuum ſup. manifeſtum eſt, quod multo fortius, quoque.i. etiam occupationibus noſtris. Verũtamen nos maturabimus i. mature accelerabimus, & exęquabimus.i. ſupplebimus induſtria.i. artificio naturali, quod fuerit diminutum negocio.i. per occupationem, vt largimur accumulatiſſime tuæ voluntati hoc minus pro officio tuo in me, & pro meo ſtudio.i. beneuolentia diligenti in te.

M. T. CICERONIS RHETORICAE, AD C. HERENNIVM.

LIBER SECVNDVS.

IN primo libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillime conſequi poſſet. verum quòd neque de omnibus rebus ſimul dici poterat, & de maximis primum ſcribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum eſt, vt ea, quæ difficillima eſſent, potiſſimum ſcriberemus. Cauſarum tria genera ſunt, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. multos difficillimum eſt iudiciale: ergo id primum abſoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio & prima & difficillima eſt. ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta: & paruam partem eius in tertium volumen transferemus. De ſex partibus orationibus primum ſcribere incepimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus verbis, quàm neceſſe fuit, nec minus dilucide, quàm te velle exiſtimabamus. Deinde coniunctę de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera conſtitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quo modo conſtitutionem, & partes conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandum vt omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus eſſe cauſas complures, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur eſſe, vt oſtenderemus, quæ ratio poſſet inuentiones ad vnamquanque conſtitutionem, aut partem conſtitutionis accommodare; & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſi qui, & quales vitari oporteret: quorum vtrunque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationum vti oporteat, qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quanque cauſam tractari conueniat, & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima eſt, potiſſimum conſideremus.

IN RHETORICAE AD HERENnium librum ſecundum Hieronymi Capiduri Commentarius.

IN primo libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, &c.} Cicero quid primo libro complexus ſit, aperit paucis, quidq́; in ſecundo ſit traditurus. {Cauſarum tria ſunt genera, demōſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale} Ita enim apud omnes iam receptū eſt, vt neque plura, neque pauciora ſint genera cauſarum, vel ipſo ſimul docente, ſimulq́; commonente Quintiliano, & vbique Cicerone, quod diuidendi genus ab Ariſtotele videtur ſumpſiſſe initium. {Quas argumentationes, quæ Græci ἐπιχειρήματα appellant} Arguere dixerunt veteres, oſtendere, vnde & argumentum, dicitur oſtenſio. Argumentorum autem alia neceſſaria, vt mathematica, alia credibilia, vt reliquarum diſciplinarum, ſicut & non repugnantia. Argumentatio autem, tanquam corpus eſt argumenti, ſicut argumentum animæ vicem gerit. Format enim argumentum, formatur vero argumentatio quę aut eſt ſyllogiſmus, aut inductio. De ſyllogiſmo emergit enthymema, & epicherema, ſicut de inductione, exemplum & ſimilitudo. Quanquam pugna inter multos eſt. Epicherema enim Valgius aggreſſionem vocat, Celſus autem iudicat Quintiliano teſte, non noſtram adminiſtrationē, ſed ipſam rem quām aggredimur. i. argumentum, quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondum verbis explicatum, iam tū mente conceptū, epicherema dici. Alijs videtur, non deſtinatā, vel inchoatam, ſed perfectam probationem, hoc nomen accipere, & vltimam ſpeciem. Ideoq́; propria eius appellatio, & maxime in vſu poſita eſt, qua ſignificatur certa quædam ſententiæ comprehenſio, quæ ex tribus partibus ut minime cōſtat. Quidam epicherema rationem appellauerunt, Cic. melius ratiocinatiuum, quāquam & ille nomen hoc duxiſſe magis è ſyllogiſmo videtur. Et quoniam eſt quædam inter ſyllogiſmum & epicherema vicinitas, poteſt videri hoc nomine recte abuſus quoniam ſyllogiſmus ἀπόδειξις eſt. i. euidens & quæ falli non poteſt probatio, quæ apud mathematicos γραμμικὴ ἀπόδειξις appellatur. hanc ab epicherema re putat Cecilius differre, ſolo genere concluſionis. eſt enim ἀπόδειξις imperfectū epicherema, eadem cauſa qua diximus enthymema à ſyllogiſmo diſtare. Nā & epicherema ſyllogiſmi ſpecies eſt. Quidā ineſſe epicherematí apodixin putant, & eſſe partem eius confirmantem, quod tamen apud mathematicos minime receptum eſt.

IN RHETORICAE AD HERENnium librum ſecundum Giberti Longolij annotationes.

IN primo libro Herenni} Quæ hactenus dixerit, breuiter recēſet omnia. {Deinde docuimus, iudicationem, &c.} Quæ facit. ſ. conſtitutionem, vnde à quibuſdam tam ipſa, quàm ſtatus ipſe, caput cauſa, ſumma, orationis, ſcopus & intentio vocatur. {Reliquum videbatur} quæ deinceps dicturus ſit, recenſet.

Ascen. IN primo libro, &c.} Rurſus noua prefatione facit Herennium, docilem, beneuolum, & attentum. Docilem ex ordine & comparatione. Beneuolum ex ſtudio ipſius erudiendi, & attentum ex negotij difficultate. Quia difficillima quæq́; ſe potiſſimum ſcribere voluiſſe dicit vt cum ordine apertius erit. Is autem talis eſt. O Herēni nos expoſuimus. i. declarauimus breuiter (non afferendo videlicet quæ nihil ad artem facerent) in primo libro, quas cauſas oporteret oratorem recipere, & in quibus officijs. i. ſtudioſis exercitijs conueniret. i. deceret, perutile eſſet oratorem elaborare. i. eminēte ac præter ceteros laborare, & expoſuimus qua ratione. i. via & modo, orator poſſet conſequi. i. obtinere. (Tractum volūt à canibus qui dum prædam tenent, & ab ea reluctante trahuntur eam conſequuntur) facillime, Non tamē fieri poteſt, vt faciliter, ergo interdum minus eſt ſuperlatiuo per reſpectum poſito ꝙ in abſoluto. {Cauſarū tria ſunt.} Per epilogum enumerat prius dicta & prælibat dicenda. Non autem vult hic de tribus cauſarum generibus tractare. ſed per ordinem venit ad coniecturalem conſtitutionem dicēdam, & de ceteris quæ in primo libro dicta non ſunt. Ordo eſt. Tria ſunt genera cauſarum, demonſtratiuū, deliberatiuum, iudiciale, quorum ſupp. iudiciale eſt difficillimum multo. i. in multo gradu. Ergo nos abſoluemus primum id. ſ. iudiciale genus, & nos egimus hoc in priore libro cū tractaremus de quinque officijs oratoris, quorum. ſ. officiorum inuentio eſt, & prima & difficillima. {Aduerte lector prius dixit in primo libro, & intelligit omnium, hic autem dicit in priore, & intelligit omnibus, aut priore. ſ. hoc ſecundo, aut horum duorum) quoque i. etiam ea. videlicet inuentio erit abſoluta propemodum i. fere tota nobis i. à nobis, in hoc libro. ſ. ſecundo, ſed transferemus paruam partem eius in tertium volumen i. reſeruabimus ad tractādam eam in tertio libro. Nos incipiemus primum ſcribere de ſex partibus orationis. Nos locuti ſumus in primo libro de exordio narratione, diuiſione, nec ſup. locuti ſumus pluribus verbis ꝙ fuit neceſſe, nec minus dilucide quā exiſtimabamus. i. iudicabamus te velle. Denique. i. tandem fuit dicendum coniunctim. i. ſimul de confirmatione & cōfutatione, quia oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt. Quare. i. quamobrem re occaſione cuius rei, nos aperuimus. i. declarauimus genera conſtitutionum & partes earum. Ex quo. i. poſt quod oſtendebatur. ſ. à nobis, ſimul quomodo oportere conſtitutionem, & partes cōſtitutionis reperiri cauſa poſita. i. poſtquam eſſet comperta. Deinde docuimus quemadmodum conueniret iudicationem quæri. ſ. ex ratione & firmamento, qua. ſ. iudicatione inuenta, omnis ratio. i. cōſideratio & propoſitum totius orationis conferatur. i. debeat conferri ad eandem. ſ. iudicationē, nos admonuimus poſtea cauſas eſſe complures (quidam ſcribunt ꝙ plures, ſed eos Valla ſatis improbat) in quibus. ſ. cauſis, plures conſtitutiones, ac partes conſtitutionū accommodarentur i. applicari poſſent, vt commentarij Franciſci præſertim illi docuerunt. Videbatur. ſ. nobis tunc, reliquū. i. reſtare vt oſtenderemus quæ ratio. i. via & modus tradendi poſſet accommodare inuentiones ad vnamquāque conſtitutionē, aut ad partem conſtitutionis. Item quas argumētationes (quas græci appellant ἐπιχειρήματα). i. aggreſſiuas argumentationes, notandum, aut pro dicit, qua græci vocant contra regulam Seruianam quæ vult relatiuum hoc loco debere cōformari ſequenti, quia ſequens quodammodo proprium eſt, vt ſit quæ ἐπιχειρήματα græci vocant, &c Sed vtrunque poſſe dici certū incertum eſt autem vtrum. Cic. ſcriptum reliquerit (oporteret ſequi, & quas oportet vitari.) Vbi rurſus ſignabis puer, ſequi paſſiue accipi eo ꝙ vitari capitur paſſiue, nam ſi impersonaliter dictum cenſeas iam illi accuſatiuum à parte ante dederit, aut à parte poſt ſi ſit ordo oporteret vitari argumentationes, &c. Sed neutrū à grammaticis recipitur, non enim accuſatiuum à parte ante regūt impersonalia, ſed ablatiuum vt oportet à me legi. A parte autem poſt negatur illis accuſatiuus, ne paſſiua dicatur, vt dicēdo, oportet à me legi Virgilium, quorum vtrunque. ſ. tam ſequi ꝙ vitari argumentationes pertinet ad confirmationem & ad cōfutationem, de quibus ſuo loco tractabit. Deinde docebimus ad extremum. i. in fine, cuiuſmodi cōcluſionibus oporteat vti in oratione Qui locus. ſ. cōcluſionis erat extremus. i. vltimus de ſex partibus orationis. ſ. rhetoricæ, quas in primo libro enumerauit. Nos ergo quæremus primum quemadmodum conueniat quāque. i. vnamquanque cauſam tractari, & nimirum. i. haud dubie, nos conſideremus. ſ. merito, aut æquum eſt, vt cōſideremus, aut legamus. conſiderabimus potiſſimam cauſam ſup. aut conſtitutionem coniecturalem, quæ eſt prima. ſ. earum quæ reſtāt declarandæ, aut conſiderandæ, quæque. i. & quæ eſt nimirum. i. haud dubie difficillima. Prius enim pollicitus eſt difficillima, quæq́; potiſſimum & primo loco declararare, vt ex eorum cognitione deueniamus in cognitionem minus difficillimum. quæque hoc loco duæ ſunt partes, nam quæ nomen eſt relatiuum, q́; coniunctio, connectens quæ bis poſitū, idem enim eſt ac ſi dicas & quæ.

DE CAVSA CONIECTVRALI.

IN cauſa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum, nihil denique factum ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio ſimplicem & dilucidam expoſitionem debet habere cum attenuatione ſuſpicionis. Huius conſtitutionis ratio in ſex partes

eſt diſtri-

eſt diſtributa, probabile, collationem, ſignum, argumentum, conſecutionem, approbationem. Horum vnumquodque quid valeat, aperiemus.

CAPIDVRVS.

IN cauſa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum, nihil denique factum ſine cauſa putetur. & quæ ſequuntur § Poſteaquam ſupra in huius ſecūdi libri exordio, & quæ in primo docuerit, & quæ deinceps in hoc edocturus ſit, oſtendit Cic. à coniecturali conſtitutione confirmationis confutationisq́; argumentationes inchoat, tum quod ea ordine prima eſt, tum ꝙ obſcuritate ceteras antecedit. § In cauſa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, vt nihil actū, nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum, nihil denique factum ſine cauſa putetur. § Recte ſuſpiciones, ſi quidem coniectura & ſuſpicione conſequi accuſatorem oportet, quidquid reus factum diffiteatur, vt nihil actum, nihil feciſſe reum, nihil dictum, nihil dixiſſe, nuſquam ventum, in nullum locum acceſſiſſe, aut abitū, aut abijſſe. § Nihil denique factū ſine cauſa § Omnia ſimul nunc complectitur. Debebit, inquit, accuſator, modo poſſit, reū quidquid fecerit cogitare, vt viſus fuerit oſtendere nihil ſine cauſa feciſſe. § Defenſoris narratio ſimplicē & dilucidam expoſitionem debet habere cum attenuatione ſuſpicionis. § Ne ſe arte defendere velle videatur. Simplicem, nō multis implexam ſententijs, & dilucidam, ne quod dicetur iudicum aures effugiat. § Cū attenuatione ſuſpicionis. § Vt quidquid ſuſpicionis fuerit interiectū ſi non poſſit amouere, attenuet, & debile & parui eſſe momenti oſtendat § Huius conſtitutionis ratio § Hoc eſt tractationis animaduerſio, in ſex partes eſt diſtributa, quas ea ordine cunctas proſequitur, à probabili, vt liquet, incipiens. Probabile eſt, quod probatur expediſſe reo peccare. In præceptis Inuētionis, vbi argumentationis generaliter complectitur. Probabile autem, inquit, eſt id, quod fere ſolet fieri, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue verum. Verum in eo genere quod fere ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt, Si mater eſt, diligit filiū. Si auarus eſt, negligit iuſiurandum. in eo autem quod in opinione poſitum eſt, huiuſmodi ſunt probabilia. Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas, eos qui philoſophiæ dent operam, nō arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrarijs, & paribus, & in his rebus quæ ſub eandem rationem cadunt, maxime ſpectatur. In contrarijs, hoc modo. Nam ſi his qui imprudentes læſerūt ignoſci conuenit, his qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam nō oportet. Ex pari ſic. Nam vt locus ſine portu nauibus eſſe nō poteſt tutus, ſic animus ſine fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In his rebus quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur. Nam ſi Rhodijs turpe non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. hæc tum vera ſunt, hoc pacto. quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus. tum veriſimilia, hoc modo, ſi vulnus erat in calceis puluis, ex itinere eum veniſſe oportuit: Omne autem, vt certas quaſdam in partes diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quidam ſignificat, quod ex ipſa profectum videtur, quod aut ante ea fuerit, aut in ipſo negotio, aut poſt ſit conſecutum, & tamen indiget teſtimonij, & grauioris cōfirmationis, vt, Cruor, fuga, pallor, puluis. & quæ his ſunt ſimilia. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit. quinque ſenſus ſunt in homine, viſus, auditus, odoratus, ſapor, tactus. Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat. Iudicatum, eſt res aſſenſione aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicarunt. Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt. huiuſmodi, vt maioribus natu aſſurgatur, vt ſupplicium miſereatne. Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituere auctoritate. Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius partes ſunt tres: Imago collatio, exemplum. Imago, eſt oratio, demonſtrans corporum, aut naturarum ſimilitudinem. Collatio, eſt oratio, rem cum re ea ſimilitudine conferens. Exemplum eſt, quod rem auctoritate, aut caſu alicuius hominis, aut negotijs confirmat. Horum exempla & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.

IN cauſa coniecturali, § Narratio in coniectura qualis eſſe debeat. LONG.

IN cauſa coniecturali, &c § Quo facilius iudiciale genus, vt pollicitus eſt abſoluat, prius oſtendit qualis narratio accuſatoris & defenſoris debeat eſſe in cauſa coniecturali dicens. ASCAN.
Narratio accuſatoris debet habere in cauſa coniecturali ſuſpiciones ea quibus quod accuſat conijci poſſit interiectas. ſ. inter narrandum & diſperſas. i. per narrationem ita ſup. vt nihil putetur actum, nihil dictum, nuſquam. i. ad nullum locum verum. i. itum eſſe, aut acceſſum, & nuſquam. i. à nullo loco abitum. i. receſſum eſſe, denique. i. vt vno verbo, aut ſimul dicatur, nihil putetur factum, ita vt facere omnia comprehēdat. nam qui loquitur, aut cogitat non nihil facit, ſine cauſa. ſ. ad accuſationē pertinente. i. omnia quæ dixiſſe, aut feciſſe aduerſarius, hoc eſt accuſatus dicetur, ad crimen quod illi obijcitur facere docebit. Deinde proſequitur formam narrationis defenſoris dicens. Narratio defenſoris debet habere expoſitionem ſimplicem. i. nō inuolutam ambagibus nō fucatam, aut doloſam, & dilucidam. i. claram, cū attenuatione. i. inualidatione ſuſpitionis. ſ. inductæ per accuſatorem. Poſt deſcriptionem narrationes diuidit conſtitutionem coniecturalem in ſex partes dicens. Ratio huius conſtitutionis. ſ. coniecturalis, diſtributa. i. diuiſa eſt in ſex partes. In probabilem, in collationem, in ſignum, in argumentum, in conſecutionem, & in approbationem. Sæpe admonui auctorē non apponere in diuidendo, ac declarando partes particulam. ſ. aut videlicet, & cōiunctionem præmittere. Nos aperiemus vnumquodque horum quid. i. in quo valeat. i. vtile ſit.

DE PROBABILI.

PROBABILE eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & à ſimili turpitudine hominem nunquam abfuiſſe. Id diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficium commodorum ſpe, aut incommodorum euitatione: vt cum quæritur, num quod commodum maleficio acquiſierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut hominis libidinis voluerit explere: aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſupplicium. Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet aduerſarij: inuitatione incommodi, formidinem augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit, aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari. Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando venerit in ſimilem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, vt ad eam cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit, vita hominis poſſit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum. ita poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par vitium cum cauſa reperire, reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare, demonſtret corruptorem, vel perfidioſum, ſi quo modo poterit. Denique aliquo aut quamplurimis vitijs contaminabit perſonam deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si vehementer caſtus & integer exiſtimabitur, aduerſarius dicet, facta non famam ſpectari oportere: illum ante occultaſſe ſua flagitia, ſe planum facturum ab eo maleficium non abeſſe. Defenſor primum demonſtrabit vitam integram, ſi poterit: id ſi

non po-

non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim, perſuaſionem, quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat aſſignari. Sin vehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam, vt falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocente, & vtetur loco communi: Rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, vtatur extrema defenſione, & dicat, non ſe de moribus eius apud Cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere.

CAPIDVRVS.

PROBABILE eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & ſimili turpitudine hominem nunquam abſuiſſe.§ Probabile, inquit, eſt, cum in coniecturali conſtitutione dicimus, ideo id nobis videri factum à reo eſſe, quod id facere expediuerit, & oſtendemus, eum hominem à tali crimine nũquam abſuiſſe.§ Id diuiditur in cauſam, & in vitam§ Hoc eſt perſonam, & factum, velut ipſe alibi dicit. vel, vt alij, coniectura omnis aut de re, aut de animo eſt. Sed ad hæc omnia de cauſa ne prius, an de perſona dicendum ſit, quæſitum eſt, varieq́; ab oratoribus factum eſt, à Cicerone prælatæ frequenter ſunt cauſæ. Sed mihi, inquit Quintilianus, ſi ſine vllo litis conuitio præponentur, ſecundum naturam videretur incipere à perſona. nam, hoc magis generale eſt. § Cauſa eſt, quæ cum inducit ad maleficium, commodorum ſpe. & quæ ſequuntur.§ In ſecundo de inuentione, coniecturalem tractaturus Cicero cõſtitutionem, inquit, omnis igitur ea cauſa, ex perſona, & facto ipſo coniectura capienda eſt. cauſa diſtribuitur in impulſionem & ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione, per quandam affectionem, facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, violentia, & omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit, & id quod fecit, impetu quodam animi potius quàm cognitione fecerit. Ratiocinatio eſt autem, diligens & conſiderata faciẽdi aliquid, aut non faciendi excogitatio. ea dicitur interfuiſſe tũ. cum aliquid faciendi, aut non faciendi certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur. ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici vlciſcẽdi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiſcendi commodi, aut contra reijciendi, diminuendi, deuitandive incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus, aut commodi aliquid maioris adipiſcendi cauſa, aut maioris vitandi incommodi ſuſpicitur, aut aliquid commodum maioris adipiſcendi commodi, aut maioris vitandi incommodi præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis. nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid quare factum ſit oſtenditur. § Cauſa eſt, quæ induxit ad maleficium, commodorum ſpe, aut incommodorum euitatione.§ Hoc dicit, Quem accuſatori ſumus obiectum crimen inficiantem, cauſam aſſerimus cur eum deliquiſſe arbitremur, & aut commodorum ſpe illectum fuiſſe, aut quod incommoda ſubterfuger voluerit. commodorum ſpe, vt ſi eum quiſpiam, qui ad hæreditatem accedebat, ſuſtulerit, incõmodorum vitatione, ſi nouercam occiderit, ne dura ſub eius cuſtodia amplius pręmeretur. § Nunquid commodum maleficio appetierit.§ Nunquid male quidquam egerit, quod ex eo commodum ſperaret, aut honorem, aut pecuniam, aut dominationẽ. nam ob hæc plerunque cædes feciſſe multi inuenti ſunt. § Num aliquam cupiditatem amoris.§ Veluti ob libidinis ſatiandæ appetitũ pocula amatoria quæ philtra vocãt, data, & incantamenta facta, cæteraq́; huiuſmodi commiſiſſe flagitia homines deprehenſi ſunt. § Num aliquam cupiditatem amoris.§ Sunt.n. multæ amorum cupiditates.§ Aut huiuſmodi libidinis voluerit explere.§ Subaudiendum cupiditatẽ, hoc eſt ſiue amoris, ſiue cuiuſuis libidinis. i. appetitus, nam cuiuſlibet rei appetitũ, libidinem tunc fere dicimus ſemper, cum cuius rei ſit libido adijcitur. ſin nihil adijcias, vitium ſignificat, quo obſcœnæ partes excitantur. § Aut nũquid incommodi vitauerit§ Nam ſi commodum conſequenti cauſa flagitium committitur, par etiam eſt, vt ob effugienda incõmoda, ſcelera ſubeamus, id aut pp inimicitias euitandas, aut infamias, aut dolores, aut ſuppliciũ fieri ſolet. § Hic accuſator in ſpe commodi oſtẽdis cupiditatem aduerſarij.§ In ſecũdo aliorum Rhetoricorum præceptorum: Accuſator ergo, inquit, cum impulſione aliquid factum eſſe dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemq́; verbis & ſentẽtijs amplificare debebit, & oſtendere quanta vis ſit amoris, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ea aliqua cauſa earum qua impulſum aliquem id feciſſet dicet. Hic & exemplorũ commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid cõmiſerint, in ſimilitudinem collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curandũ eſt. vt nõ mirum videatur ſi quod ad facinus tali perturbatione cõmotus animus acceſſerit. Eum aũt non impulſione, verum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet, quid cõmodi ſecutus aut quid incommodi fugerit demõſtrabit, & id augebit q̃ maxime poterit vt quoad eius fieri poſſit, idonea q̃ maxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum. & omnino quidquid erit quod cauſæ fuiſſe dicet id ſumme augere debebit. & hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid in veritate modo, verumetiam vehementius quid in opinione eius quem arguet fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut nõ eſſe aliquid cõmodi, aut incommodi, ſi oſtendi poſſit ei viſum eſſe qui arguatur. nã opinio dupliciter fallit homines. cum aut res aliuſmodi eſt ac putatur, aut non is euentus eſt quem ſunt arbitrati. Res aliuſmodi eſt tum, cũ aut id quod bonum eſt, malum putant, aut contra quod malum eſt, bonum, aut quod nec bonũ, nec malum eſt, malum aut bonum, aut quod malum, aut bonũ eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit eſſe vllam pecuniã vita fratris, aut amici, aut denique officio ſuo antiquiorem aut ſuauiorem. non hoc erit accuſatori negandum, nam in eum culpa & ſummum odium transferetur, qui quod tam vere & pie dicetur negabit. Verum illud dicẽdum erit illi ita non eſſe viſum, quod ſumi oportet ex his quæ ad perſonam pertinent, de quo poſt dicendum eſt. Euentus aũt tum fallit, cum aliter accidit, atque hi qui arguuntur, arbitrati eſſe dñr. vt ſi quis dicatur aliũ occidiſſe, ac noluerit, quod aut ſimilitudine; aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit, aut eũ necaſſe cuius teſtamento non ſit hæres. quod eo teſtamẽto ſe hæredem arbitratus ſit. Non.n. ex euentu cogitationem expectari, ſed qua cogitatione animus & ſpe ad maleficium ſit conſiderare, quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco caput erit illud accuſatori, ſi demõſtrare poteris, alij nemini cauſam fuiſſe faciundi, ſecũdarium, ſi tantam aut tam idoneam nemini.§ Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet aduerſarij in euitatione incommodi, formidinẽ augebit.§ In probatione.n. cauſarum maxime ſpectatur ira, odium, metus, cupiditas, ſpes nam reliquæ in has ſpecies cadunt, quorum ſiquid in reum cõuenerit, accuſatori, eſt efficere, quidquid facere pro cauſa videtur, cauſaſq́; quæ in argumẽtum ſumet arguere, ſi minus, illuc conferenda eſt oratio vt aut aliquas fortaſſe latẽtes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere dicat, cur fecerit, aut etiã dignum eſſe odio ſcelus, quod non habuerit cauſam cur id faceret. In euitatione incommodi formidinem augebit, defenſor aũt negabit, oſtendet quãta ni id feciſſet, immineret formido. idq́; per ſingula exẽplis & ceteris dicendi ornamentis amplificabit accuſator. § Defenſor aũt negabit cauſam fuiſſe ſi poterit.§ In libris de Inuentione: Defenſor autem, inquit, ex contrario, primum impulſionem, aut nullam fuiſſe dicet, aut ſi fuiſſe cõcedet, extenuabit, & paruulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit, quo erit in loco demonſtrandum, quæ vis & natura eius ſit affectionis qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur. in quo & exempla & ſimilitudines erũt proferendæ, & ipſa diligẽter natura eius affectionis q̃ leuiſſime quietiſſimam ad partem explicãda, vt & res ipſa à facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad animi quædam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis aũt ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut parum, aut alijs magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis q̃ alijs, aut incommodũ ſibi maius quàm commodum dicet, vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur comparanda qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum quod ei viſum ſit cõmodum. aut id fugiſſe quod putarit eſſe incommodum, quãquam in falſa fuerit opinione, demonſtrãdum erit defenſori, neminẽ tanta eſſe ſtultitia qui tali in re veritatem poſſit ignorare. quod ſi id concedatur, illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc, quod eius iuris eſſet, ſed in quod

falſum fuerit, ſine vlla dubitatione pro falſo, quod verum pro vero probaſſe. Quod ſi id dubitarie, ſummæ fuiſſe amētiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe cōmittere. Quemadmodum autem accuſator cum ab alijs culpam dimouebit, defenſoris locis vtetur, ſic bis qui accuſatori dati ſunt, vtetur reus, cum in alios ab ſe crimen volet trāsferre. §Defenſor autem negabit cauſam fuiſſe ſi poterit.§ Hoc eſt patronus quoties poterit, inſtabit bis locis, vt cur factum ab re eſſe arguatur, cauſam fuiſſe nullam, aut falſam. §Aut cauſam vehementer extenuabit.§ Patronus, inquit, tenuem aut ignotam fuiſſe pro reo cauſam, ſi negare nō poterit, dicet. ſi accuſator ſine cauſa ſcelus arguet factum, patronus contra, aut credibile eſſe, vt quidquam ſine cauſa factum ſit. Quod Cicero ipſe multis, in orationibus vehementiſſime tractat, præcipue pro Vareno, qui omnibus malis præmebatur, nā & damnatus eſt. §Deinde iniquum eſſe dicet, omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficij devorari§ Hoc dicit. ſi alia defeceriot, non vtique ſpectandas eſſe cauſas dicet. nam quis poteſt, inquit, inueniri, qui non metuat, aut oderit ſuſpecta, aut cupiditate aliqua moueatur, plurimos tamen ſaluos facit innocētia. Quamobrem iniquum eſſe, ſi ad quos emolumenta peruenerint, maleficij putabimus accuſandos §Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur.§ Quæ de vita hominis dicuntur, de habitu, de animo, de ſtudio, de conſilio intelligendum, ceteriſq; ſubijciuntur, hunc locum Cic. in 2. Rhet. de inuentione tractaturus, inquit, Ex perſona autē coniectura capietur, ſi res quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur, quas omnes primo libro expoſuimus. Fuerunt autem, nomen, natura, virtus, fortuna, habitus, affectio, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Sed hæc infra à nobis abunde explicabūtur. interim ad ipſum Cic. redeo, qui ſubiungit. Nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem eum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet, de hominis enim certo & proprio vocabulo agitur. Vt ſi dicamus iccirco aliquem callidum vocari, quod temerario & repentino conſilio ſit. aut ſi ea te hominibus græcis imperitis verba dediſſe, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocaretur. & huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus cōſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus eductos & eruditus ſit quæritur, & quibus cū viuat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico vtatur. Et ex fortuna ſæpe argumētatio naſcitur, cum ſeruus, an liber, pecunioſus, an pauper, nobilis, an ignobilis, felix, an infelix, priuatus, an in poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur, aut denique aliquid eorū quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelligitur. habitus autem quando in aliqua perfecta & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt virtus, ſcientiæ, & quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit, & quid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet per ſe gerere coniecturam, vt, amor, iracundia, moleſtia, propterea quod & ipſorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem conſequatur, faciles cognita ſunt. ſtudium autem, quoniam eſt aſſidua & vehemens aliquam ad rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio eius quod res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. nam conſilium eſt, aliquid faciendi non faciendive excogitata ratio. Iam facta & caſus & orationes, quæ ſunt omnia, vt in confirmationis præceptis dictum eſt, in tria tempora diſtributa, facile erit videre, & quid afferant ad confirmandam coniecturam ſuſpicionis. Deinde poſt paulum adijcit. Quare vitam eius quem arguit ex ante factis accuſator, improbare debebit, & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato conuictus ſit. ſi id non potuerit, ſi quàm in ſimilem ante ſuſpicionē venerit. Ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi in cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, vt ſi quidem pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam qua commotum peccaſſe dicet adiungere debebit, atque ex his pari quoque genere culpatum, ſi ex pari ſumenda facultas, non erit improbari animum aduerſarij oportebit. ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & ſi auarū eum quem accuſes demonſtrare non poſſit, alijs affinem eſſe vitijs doceat, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quātum enim de honeſtate & auctoritate eius qui arguitur detractum eſt, tātum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. ſi nullis affinis poterit vitio reus ante admiſſio demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices, erunt, vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere, nam eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri. quare non oportere honorem ex ſuperiore vita ſpectare, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam. aut ſi hæc dici non potuerunt, dicendum erit illud extremum, Non eſſe mirum ſi nunc primum deliquerit nam neceſſe eſt eum qui velit peccare, aliquādo primum delinquere, ſin vita ante hac ignorabitur, hoc loco prætermiſſo, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem confirmare ſtatim oportebit. §Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur.§ Accuſator illud aget, inquit, vt vitam rei anteactam diligenter cōſideret quæ ſi vitioſa fuerit, eam inceſſet. §Primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. ſi non inde reperiet, quæret nū quando venerit in ſimilem ſuſpicionem, & in eo debebit eſſe occupatus.§ Hoc dicit, primum qui accuſat, conſiderabit, num tempus fuerit, cum ſimilem quidquā fecerit reus eius cuius arguatur, ſi ſimile feciſſe dicere non poterit, quæret num in ſuſpicionem talem venerit. vtrum autem horum poterit aſſerere, in eo debebit maxime eſſe occupatus, vt quàm vehementiſſime poterit accuſet. §Idq; faciet, vt ad eam cauſam peccati, quàm paulo ante expoſuerit.§ Subaudi in narratione. nam expoſitionem orationis, quàm narrationem nominamus, diximus partitionem, deinde confirmationem ſequi, in qua argumentationes & cauſæ probationes adhibentur. Id igitur faciet, vt quare ita in narratione ſuſpicatus ſit, argumentis anteactæ vitæ poſſit oſtendere, hoc modo. §Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe.§ Hoc eſt deliquiſſe, quod ad ſe perventura ob eam cauſam crederet pecuniam, non mirum id cuiquam videri debere dicet, quando & ſemper habitus ſit auarus §Si honoris§ Subaudiendum, cauſa feciſſe, aut deliquiſſe in narratione cauſæ dixerimus, ne id quidem mirari debere quenquam, quando & ambitioſus ſemper habitus ſit. §Hoc modo poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare.§ Poterit, inquit, accuſator cum cauſa, quàm expoſuerit, eius inſitum animo vitium coniungere, vt oſtendat, quod deliquerit, animi illud vitium fuiſſe in cauſa. §Et ſi non poterit.§ Hoc eſt, non ſit curæ, ſi vitium quo aut infamatur quodam eſt reum, aut in ſuſpicione habitus, multo maius fuit, quàm quod affertur, aut minus, modo eum peccaſſe poſſimus oſtendere. §Si non poterit auarum.§ Quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe. §Demonſtret eum corruptorem, vel perfidum, ſi quoquo modo poterit.§ Senſus eſt, Si animi vitium cum cauſa, quàm in narratione complexus ſit, coniungere non queat, non magni pendat, modo aut corruptorem virginum ve violatorem, aut qui pecunia quempiam ſeducere tentauerit, aut perfidum, hoc eſt qui datam violauerit fidem, aliquo pacto poſſit demonſtrare. §Denique aliquo, aut q̄ plurimis§ Quotquot poterit, inquit, vitijs inquinabit rei perſonam accuſatori, quod genus etiam confirmationis eſt. Omnes ſi quidem res argumentando confirmantur, vt Cicero in libris de Inuentione docet, aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod negotijs eſt attributum. Perſonis res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuique perſonæ tribuitur, quo ſuo quæq; proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam diffinire difficile eſt. Partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Et aut partim diuino, partim immortali genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numerantur, atque hominum genus, & in ſexo conſideratur, virile an muliebre ſit, & in natione, patria in cognatione, ætate, natione, Græcus, an Barbarus, patria, Athenienſis, an Lacedæmonius, cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis, ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. Præterita commoda & incommoda conſiderantur, ab natura data animo, aut corpori, hoc modo, Valens an imbecillis, longus an breuis, formoſus, an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior ſit memor, an obliuionis, comis, officioſus, prudens, patiēs, an cōtra, & omnino quæ à natura dantur, animo & corpore conſiderabuntur in natura conſideranda. nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius eſt dicendum. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, quòd cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quomodo rē familia-

rem

liatem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur. Seruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum poteſtate. Si cum poteſtate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra: liberos habeat, an non. aut ſi non de viuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum appellamus, animi aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem, aut virtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quamuis ſciētiam, & item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio & induſtria partam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio: vt, lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem inueniuntur. Studium autem eſt, animi aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata, magna cum à voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poeticæ, geometricæ, literarum. Conſilium eſt, aliquid faciēdi non faciendive excogitata ratio. Facta autem & caſus & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, & quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, quia ſit vſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur attributa eſſe. {Vitijs contaminabit perſonam} Perſonam, quàm pronominibus me te, illo exprimimus, eſſe intelligamus. {Deinde q illud fecerit tam nequiter} Senſus eſt: Qui accuſabit, cum perſonam aliquibus vitijs contaminarit, adijciat, non mirum vtique videri debere, ſi qui antea multa nequiter egerit, ſpurce vixerit, hoc vitio exiſtimetur inquinatus. {Qui fecerit illud tam nequiter.} Tam male egerit, q̃ egiſſe conuictus ſit. {Eundem tam perperam feciſſe} id eſt tam peruerſe egiſſe, q̃ accuſetur. {Si vehementer caſtus, & integer exiſtimabitur aduerſarius, dicet facta, non famā ſpectari oportere, &c.} Ordo eſt, ſi vehementer exiſtimabitur caſtus & integer; Senſus eſt, ſi à cunctis & continens, & nulla ex parte ſcelere obuolutus exiſtimabitur, dicet accuſator facta, non famam ſpectari oportere, aut famam quæ de eo ſuſcitata ſit, fictam eſſe eum autem ſua, q̃ diu potuerit, occultaſſe flagitia, nunc ſe planū factum, hoc eſt liquido cognouiſſe, vt nullo modo poſſit dubitari, maleficium ab eo non abeſſe. {Vehemētes caſtus & integer} Caſtus à pudico differt, q pudicus eſt turpium libidinum liber, caſtus ab ijs continēs & remotus præterea religioſus, eunuchus. Virgil. in 2. Georg Caſta pudicitiam ſeruat domus. Integer, purus inſonsq; nominatur. Vt Horat. in lib. Carm.

Integer vitæ ſcelerisq; purus;
Non eget Mauri iaculis, nec arcu.

{Illum occultaſſe ante ſua flagitia} A flagitio facinus diſtat, vt de doctrina Chriſtiana dicit Auguſtinus, q indomita ad animū corpusq; ſuum corrumpēdum cupiditas, flagitiū vocatur, quod autem agimus, vt alteri noceamus, facinus appellatur. Et hæc ſunt ſua genera omnium peccatorum, ſed flagitia priora ſunt, quæ cum exinaniuerunt animum, in facinora proſiliunt. {Defenſor primum demonſtrabit, & quæ ſequuntur} In ſecundo autem de Inuentione. Defenſor autem inquit, primum ſi poterit, debebit vitam eius qui inſimulabitur q̃ honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parētes cognatos, amicos, affines, neceſſarios etiam, quæ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquid labore, aut periculo, aut cum vtraque re, cum neceſſe non eſſet, officij cauſa, aut in rempub. aut in parentes, aut in aliquos eorum qui modo expoſiti ſunt, factum eſſe dicet, deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe, quod eo confirmatius erit, ſi cum poteſtas impune aliquid faciendi, minus honeſta fuiſſe dicetur, voluntas faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere quo arguetur, integer antea fuiſſe demōſtrabitur. vt ſi cum auaritiæ cauſa fuiſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quàm miſerum facinus eſſe & indignum demonſtrabitur. Vt cum animus in vita fuerit omnia vitijs remotiſſimus, eam cauſam putare quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere, aut iniquum eſſe, & optimo cuique pernicioſiſſimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quàm plurimum prodeſſe, ſed ſubdita rerum criminatione quæ confingi facile poſſit non ex anteacta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo mutari poſſit, facere iudicium. Sin aūt in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in eam exiſtimationem dicētur, ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ neceſſitudine, aut perſuaſione adoleſcentiæ, aut alicui nō malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, ſed ab tali culpa remotus eſſe videatur. At ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit, oratione negare oportebit, de vita eius & de moribus quæri, ſed de eo crimine, de quo arguatur, quare ante factis omiſſis illud quod inſtat agi oportere {Defenſor autem primum demōſtrabit, vitam integram ſi poterit} quod in huiuſmodi defenſione potiſſimum erit. {Si id non poterit confugiet ad imprudētiam ſtultitiam, adoleſcētiam, &c.} Proximum enim eſt, ſi obiectum crimen negare non poſſit, vt ſe imprudentia deceptum dicat, & ſtultitia recuſet crimen, aut adoleſcentiæ. {Vim perſuaſionem} Vt vi, & neceſſitate ſe feciſſe compulſum dicat, aut cuiuſpiam, cui fides videretur adhibenda perſuaſione. {Quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, &c} Ordo & ſenſus eſt, patronus dicat, de quibus rebus, ſubaudi, quæ alias actæ, ad præſentem non attinent quæſtionem, non debeat aſſignari vituperatio, non debeat aſſignari crimē, vituperetur eorum qui extra id crimen erunt tam eius qui vocatus in iudicium eſt, q̃ eorum qui vi, aut perſuaſione olim peccare compulerunt, nec enim attinet, vt qui extra hoc iudicium ſint, in ius aduocentur. {Falſos rumores} Falſas calumnias, quæ rumore, hoc eſt vulgarꝭ & imperitæ multitudinis voce ſuſcitatæ ſint, à ruendo enim rumor vulgi, de aliqua re recenti, repentina enim voce, opinio nominatur. {Diſſipatos eſſe dicat} Diſſipatos.i.abolitos. & erit ſenſus, vt dicat, Falſos rumores.i.qui falſo fuerant excitati, iam eſſe abolitos, aut vt dicat, rumores falſo diſſipatos.diſparſos per vrbem, ac per hoc illis non eſſe credendum, quoniā falſi fuerint. {Et vtetur loco communi} Quo in omni cauſa vti poſſumus. {Rumoribus} Hoc eſt, nouæ & populariū famæ credi non oportere. {Dicat ſe non de moribus eius apud cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere.} Dicat locum illum non exigere, vt de moribus rei quidquam dicat quandoquidem apud iudices, non niſi de criminibus contendatur, apud cēſores vero, vel de moribus contendere cuiquam cōueniat, à moribus enimuero Cenſor, vt Varro inquit, iudex morum dictus, q ad eius cenſionem.i.arbitrium cenſeretur populus.

CAuſa eſt ea} Hoc loco meminiſſe oportet, cauſam eſſe duplicem, quod quamuis non aperte, ſatis tamen Cicero hic expreſſit. Eſt enim alia impulſiua, vt ira, odium, hāc Græci *ὁρμητικὴν αἰτίαν* vocant. alia vero ratiocinatiua, vt lucrū, hæreditas, & hæc ipſa ab illis *λογικὴ αἰτία* appellatur. {Reperiatur diſpar, Diſpar hoc eſt, loquēdi ratione, ſed ab ipſa re quàm quærimus parum abludens. {Non enim facile quiſpiam corrumpitur, nec perfide agit, aut alium corrumpit, niſi pecuniæ gratia, quantulum ergo hæc ab auaritia diſtant? Igitur diſpar non re ipſa, ſed nominis ſimilitudine & ſignificatione. Stulti enim foret, cum pecuniæ gratia aliquem aliquid feciſſe dicere intendat, eum aut prodigum, aut timidum dicere. {Vtatur extrema defenſione} Hoc eſt tranſlatione, qua iudicium differtur, non tamen auferent. Lone.

PRobabile eſt} Primum declarat cauſæ genus probabile, quod & veriſimile dici poteſt, dicens. Probabile, ſcilicet genus cauſæ eſt quo probatur, aut quod probat peccare expediſſe. i. vtile fuiſſe (ſaltem apparens) reo.i.accuſato, vt ſi fratrem maiorem natu veneno ſuſtuliſſe accuſetur, fiet probabile ſi dicatur per eam viam hæreditatem aſſecutus, aut vt vero imperium (dico ſaltem apparens, quia vt in tertio Officiorum idem Cicero docet, nihil eſt re vera expediēs, aut vtile quod nō idem honeſtum, Veruntamen qui bona fortunæ etiam male acquiſita bona cenſent bonum quod non ſit honeſtū ponant neceſſe eſt) & quod probat hominem, ſcilicet accuſatum, nūquam abfuiſſe à ſimili turpitudine, id eſt ſemper fuiſſe in ſimili turpitudine peccari. Quia enim difficile eſt conſueta relinquere, veriſimile eſt eum qui aſſuetus ſit ſimilia facere, id quoque feciſſe, id ſcilicet genus cauſæ probabile diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea quæ inducit ad maleficium ſpe commodorum, aut euitatione incommodorum. Ita cum quæritur nunquid appetierit commodū maleficio, num ſupp. appetierit honorem, num appetierit pecuniam, num appetierit dominationem, id eſt tyrannidem, num voluerit explere, id eſt euacuare, aut plane exercere cupiditatem amoris, aut huiuſmodi, ſcilicet vitioſæ libidinis. In quibus omnibus num, ſi dicantur pro accuſatore, affirmatiuam poſtulat reſponſionem ſicut apud nos particula nonne, nam & nunquid fere ponimus, vbi negatiuam petimus, attamen hic affirmatiuam videtur accuſator, exigere etiam nunquid vnde additur. Nunquid, id eſt, nonne accuſatus vitarit, pro vitauerit per ſcelus commiſſum incōmodum, ſcilicet aliquod vt

Aacan:

inimicitias infamiam,dolorem,ſuppliciũ,quia ſi quis eum occidit qui cum grauis habiturus ſit inimicitias, aut q̃ occulti criminis iudex,aut delator timebatur, & ita ab eo timuerit dolorem,aut ſupplicium procurãdum, veriſimile erit eum ab eo occiſum,hic,id eſt in hac parte accuſator oſtendet in ſpe commodi,id eſt vbi dicit aduerſarium commodum ſperaſſe demonſtrauit cupiditatem aduerſarij, & augebit in euitatione incommodi,formitudinem,ſcilicet aduerſarij.i.vbi dicit eũ, vt euitaret incommodum ſcelus perpetraſſe oſtendet eum meticuloſum, vt vero ſimile ſit multum euitaſſe incommodum. Nam meticuloſi ſæpe vt minus incommodum euitent maius incurrunt. Autem pro ſe defenſor ſi poterit negabit cauſam fuiſſe cur reus tale ſcelus poſſet committere,aut extenuabit eam, ſcilicet cauſam vehementer.Deinde poſtquam extenuauerit cauſam,dicet iniquum eſſe,omnes ad quos aliquid emolumenti.i.lucri peruenerit, id eſt peruenire potuerit ea aliqua re deuocari.i.præter rationem de integritate vitæ vocari in ſuſpicionem maleficij.

Deinde vita hominis,ſcilicet accuſari,ſpectabitur.i.præbebit ſpeciem & approbationem ex antefactis phen eſt.i.ſubunio, quia vna eſt dictio, id eſt ex anteactis eius, in quo.i.qua ſpectatione antefactorum accuſator conſiderabit primum, id eſt,præcipue, num.i.nonne fecerit ante quid ſimile,ſcilicet eius, cuius accuſatus eſt.Si non reperiret id, videlicet q̃ aliquando ſimile commiſerit,quæret.i.inueſtigabit num.i.nonne venerit,quãdo.i.quandoque in ſuſpicionem ſimilem,id eſt ſimilis facti,& debebit eſſe occupatus,id eſt ſollicitus,in eo,vt vita homini,ſcilicet accuſari, poſſit accõmodari ad eam cauſam peccati quàm expoſuit paulo ante,hoc modo.Si dicet eum feciſſe,ſcilicet ſcelus cauſa pecuniæ,oſtendet eum fuiſſe,ſemper auarum.Si cauſa honoris oſtendet eum fuiſſe ambitioſum & ita poterit vitium animi conglutinare,id eſt compingere cum cauſa peccati. Si non poterit reperire vitium animi par cum cauſa,reperiat diſpar. Si non poterit demonſtrare auarum,demõſtret eum corruptorem vel perfidum, ſi poterit, ſcilicet id facere quoquo.i.quocunque modo.

Denique contaminabit perſonam aliquo, ſcilicet vno vitio,aut per plurimis vitijs, deinde ſupp.dicet non eſſe mirum eum qui fecit illud tam nequiter.i.luxurioſæ,eundem feciſſe hoc,ſcilicet quod nouiſſe,refert tam perperam.i.tam peruerſæ. Si aduerſarius exiſtimabitur vehementer caſtus & integer ipſe accuſator dicet oportere facta non famam eius ſpectari,& dicet illum occultaſſe ante,id eſt prius ſua flagitia, & ſe facturũ planum.i.manifeſtarium maleficium non abeſſe ab eo.i.in eo eſſe. Defenſor demonſtrauit primum vitam,ſcilicet defenſi, integram ſi poterit, & ſi non poterit id.i.eam integram oſtendere, ipſe recurret ad imprudentiam,ſtultitiam,adoleſcentiam, vim.i.coactionem ab alijs,perſuaſionem,quibus de rebus.i.propter quas res, quia olim peccauit per imprudentiam,ſtultitiam,&c. dicet q̃ vituperatio eorum quæ erunt extra id crimen.i.de anteactis non debeat aſſignari.i.applicari.Si defenſor impedietur vehementer à turpitudine & infamia hominis, ſcilicet defendendi prius, ſcilicet diſperſa,ipſe dabit operam,vt dicat falſos rumore, eſſe diſſipatos de innocente, & vtetur loco communi.i.quo in cuiuſlibet criminis depulſione vti poſſit,vtpote dicet nõ oportere credi rumoribus & rumores forte ſiniſtros eſſe diſperſos,q̃ crimen commiſerit defendendus, verum rumoribus, quorum incertus ſit auctor,nullam fidem à prudentibus viris eſſe adhibendam.

Si nihil eorum fieri poterit,id eſt,ſine rumores quidem incertos eſſe,& illis non credendum eſſe,honeſtæ dicere poterit,defenſor vtatur.extreme,id eſt,infirma ac humillima defenſione,& dicat ſe non dicere de moribus apud cẽſores,ſcilicet morum, hoc eſt, quorũ eſt cognoſcere de moribus, ſed dicere de criminibus aduerſariorum apud iudices, ſcilicet cauſarum criminalium,quaſi dicat ab eo fore eſſe declinandum, aut illic de moribus rei non eſſe inquirendum, ſed duntaxat de crimine. Id autem dicet ſic, vt videatur poſſe purgare obiecta, ſed tolle, quia non ſint obiecta coram ſuo iudice.

DE COLLATIONE.

*C*Ollatio *eſt, cum accuſator id, quod aduerſarium fuiſſe criminatur, alij nemini, niſi reo,bono fuiſſe demonſtrat, aut alium neminem potuiſſe perficere niſi aduerſarium, aut eum ipſum alijs rationibus,aut non potuiſſe,aut non æque commode potuiſſe, aut eum effugiſſe alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor vt demonſtret, oportet, aut alijs quoque bono fuiſſe, aut alios quoque id, quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe.*

CAPIDVRVS.

COllatio eſt, cum accuſator id,quod aduerſarium feciſſe criminatur, alij nemini, niſi reo,bono fuiſſe demonſtrat.} Coniectura omnis, aut de re,aut de animo eſt. Vtriuſque tempora tria ſunt,præteritum, præſens, & futurum vtraque itidem aut in lite,aut extra litem ſunt,quæ ad animum referuntur & extra litem ſunt, velut qua mẽte Origenes fuit,quo noſtris potius quàm extrarijs exemplis vtar, cũ dixit Deum ſaluos omnes nos futuros velle,hoc præteriti temporis. Præſentis,qua mente Parthus Chriſtianos inuadat, Futuri,quid ſit idem cogitaturus,ſi inſeparatas vires omnes ſenſerint Italiæ. In lite,an parricidium commiſerit Roſcius?an Parthus ſummum Italiæ affectet imperium? an tãtum facinus cuncti Italiæ principes perficere permiſſuri ſint. Ad rem pertinentes coniecturæ, & quidem extra litem. Qualis in carne Chriſtus fuerit,an Ioannes Euangeliſtas adhuc viuat, quale mundi totius Chriſti futurum iudicium ſit.Hæc autem quæ in lite verſantur,præteriti temporis maxime valent, nemo enim accuſat niſi quæ facta ſunt.nam quæ fiunt,& quæ futura ſunt,ex præteritis colliguntur. Præteritorum igitur tria ſunt genera, aut de facto,& auctore quæritur, velut cum aut vtrunque pariter negatur,aut cum ſeparatim & factum ſit nec ne.& ſi factum eſſe conſtet à quo factum ſit ambigatur. Et factum aliquando ſimplicem habet quæſtionem,an homo perierit,aliquando duplicem, veneno an crudelitate perierit.Alterum eſt genus de facto tantum,cum ſi id certum ſit, non poſſit de auctore dubitari. Tertium eſt,cum de auctore tantum conſtet, ſed à quo ſit factum, in controuerſiam venit. Sed ne id quidem ſimplex eſt.aut enim reus feciſſe tantummodo ſe negat,aut alium feciſſe dicit.Sed ne id alterum quidem transferendi criminis vna forma eſt. Interdum enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quàm Græci ἀντικατηγορίαν vocant, noſtrum quidam concertatiuam interdum in aliquam perſonam,quæ extra diſcrimen iudicij eſt, transfertur & alias certam,alias incertam.Hic accuſator,inquit Cic.demonſtrabit,alij nemini quod criminatur bonum eſſe potuiſſe,idque genus collatio nominatur.quòd qui accuſetur, cum alijs, an id feciſſe potuerint,conferatur,id eſt comparetur, Aut alium neminem potuiſſe perficere, niſi aduerſarium, ſi in certa perſona proferatur.{Aut enim ipſum alijs rationibus non potuiſſe.} Si certam perſonam nominarit reus,quàm deliquiſſe dicit, nõ ſe. Eſt enim ſenſus, ſi in quempiam quod commiſiſſe criminetur, reus transferat, accuſator eum ipſum quem in crimine arguat, reus alijs rationibus non potuiſſe, aut non æque commode potuiſſe oſtendet,aut eum fugiſſe alias rationes cõmodiores, propter cupiditatem. Amphibologia in verbis eſt.eſt enim verborum ordo,& ſenſus, aut accuſator dicet alias rationes commodiores,quæ plus vtilitatis afferebant,effigere eũ, ſubaudi reum, quem ipſe criminetur propter cupiditatem. hoc eſt,ita cupiditate affectum fuiſſe reum, vt deliquerit, cum eſſent aliæ rationes commodiores,ob quas peccare non debuerat, ſed eas rationes ipſum latuiſſe, vehementer affectum. Hoc loco defenſor demonſtret oportet, ſi reum accuſatum iri velit. {Aut alijs quoque bonum fuiſſe} id eſt,commodo cedere potuiſſe. {Aut alios quoque id,quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe.} Hoc eſt, vt alij,de quo ipſe accuſetur, feciſſe videri poſſint, quo minus ipſe in culpa eſſe videatur.

COllatio eſt,&c.}Proſequitur ſecundam partem conſtitutionis coniecturalis, quæ collatio, id eſt comparatio & parabola dicitur,de qua dicit ſic. Collatio eſt, cum.i. quando accuſator demonſtrat, id, quod criminatur, id eſt,pro crimine accuſat aduerſarium feciſſe,nemini,id eſt nulli alij fuiſſe bonum,id eſt vtile ſaltem apparens,niſi reo, aut demonſtrat neminem,id eſt nullum, alium niſi aduerſarium, ſcilicet quem accuſat,potuiſſe perficere,id eſt conſumare quod factum criminatur,aut demonſtrat eum ipſum,ſcilicet aduerſarium,quæ ſolum id feciſſe demonſtrauit non potuiſſe facere alijs rationibus, id eſt vijs & medijs quàm quibus eum id feciſſe dicit, aut.ſ.ſaltem nõ potuiſſe ſup.id facere æque commode. Aut eum,ſcilicet aduerſarium fugiſſe.i.vitauiſſe, alias rationes commodiores.i. vtiliores, ASCEN.

vtiliores, ſi expectare potuiſſet, ſed non expectauiſſe propter cupiditatem, quæ ſæpe ingenia hominũ excodat. Quocirca quod non videretur veriſimile in continente, & temperato, ac liberali homine videtur veriſimile in cupido & auaro. In hoc loco oportet vt defenſor demõſtret, aut bonum, id eſt vtile fuiſſe, quoque id eſt etiam alijs, aut quoque .i. etiã alios potuiſſe facere, id quod ipſe, ſcilicet defenſor inſimuletur .i. per ſimulationem & occultam inuidiam accuſetur feciſſe.

DE SIGNO.

SIGNVM eſt, per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. Id diuiditur in partes ſex, locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi. Locus quæritur, celebris an deſertus: ſemper, an tum cum id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo: ſacer an profanus, publicus an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingant; num qui eſt paſſus, perſpectus aut exanditus, eſſe poſſit. Herum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare. initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci: cetera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, noctu an interdiu, & qua die, & qua noctis hora factum eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporibus. Spatium ita conſideratur, ſatis ne longum fuerit ad eam rem tranſigendam; & potuerit ne ſcire, ſatis ad id perficiendum ſpatij futurum. num parui refert, ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id ante ſciri, & ratione prouideri non potuerit. Occaſio quæritur, idonea ne ſatis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo: Si quæ ſupra dicta ſunt ſigna, concurrent: ſi præterea ex altera parte vires, pecunia conſilium, ſcientia, apparatio; ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe: per quas res ſcire poterimus, vtrum diffidendum an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſcijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut ſeruis, aut vtriſque.

CAPIDVRVS.

SIGNVM eſt, per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita.} Signum quod ſupra in diuiſione rationum coniecturalis conſtitutionis tertio loco poſitum eſt, inquit, per quod oſtenditur idonea quæſita eſſe ad aliquid perficiendum facultas. {Id diuiditur in partes ſex, locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi.} Omnis, vt ſupra diximus, coniectura, aut de animo, aut de re eſt. Quæ de re eſt, aut ad perſonam, aut ad negotium cauſamque, aut ad coniunctum negotio attinet. Quæ ad perſonam referuntur, quæque ad cauſam, abunde ſupra docente ipſo Cice. protulimus. Quæ autem negotijs attributa ſunt, vt idem in primo de Inuentione inquit, quærendum: Locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit; ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum, ea autem opportunitas, quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci & vicinitate totius regionis. ex his attributionibus, ſacer an profanus, publicus an priuatus, alienus an ipſius, de quo agitur, locus ſit, aut fuerit. Tempus autem eſt, id quo nunc vtimur (nam ipſum quidem generaliter diffinire difficile eſt) pars quædam æternitas, cum alicuius annui, menſtrui, diurni, nocturnive ſpatij certa ſignificatione. In hoc & quæ perierunt conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ aut propter vetuſtatem obſoleuerunt, aut incredibilia videantur, vt iam in fabularum numero reponantur, & quæ iam diu geſta, & memoria noſtra remota, tamen faciant fidem vere tradita eſſe. quod eorum monumenta certa in literis extant, & quæ nuper geſta ſint æque ſcire plerique poſſint, & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur is in quibus poteſt conſiderari, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, potuerint ne, aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars temporis habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatẽ. quare cum tempore hoc differt. Non genere quidem verum id eſſe intelligitur, verum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur. In occaſione, ad ſpatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta, quare cum genere idem ſit, ſit aliud quod parte quadam & ſpecie, vt diximus, differat. hoc diſtribuitur intra genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat, vt ludi, dies feſtus, bellum commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, vt meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim alicui arridere ſolet; vt, Nuptiæ, ſacrificium, funus, cõuiuium. Modus eſt, in quo quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Eius partes ſunt, prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex his, quæ clam, palam, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem, in purgationem confertur, cuius partes ſunt, ſcientia, caſus, neceſſitudo, & in affectionem, hoc eſt moleſtiam, iracundiam, amorem, & cetera quæ in ſimili genere verſantur. Facultates ſunt aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. Hic vero ſex enumerat locum & tempus, hoc eſt deductum ſpatium. Tempori ſubijciemus occaſionem, ſpem perficiendi, quæ in modo ſiotur, ſpem celandi in facultate. Ergo nec plura, nec pauciora ſunt quæ ad negotium, & coniecturam capiendam, generalia quaſi elementa referantur. {Locus quæritur.} In quæſtionem venit. {Celebris, an deſertus.} An illic multi verſari, vel nulli omnino conſueuerint. {Semper deſertus} Vt nemus, ſilua. {An tum cum id factum ſit} Quia ſunt loca, quæ bis, aut ter ſingulis annis, multa hominum conſuetudine celebrantur, velut aliqua in auijs locis templa, alioqui tamẽ deſerta. {In eo loco ſolitudo fuerit} Quo nulli acceſſerant. {Profanus} Nullo modo ſacer, quaſi procul à fano. hoc eſt, quod longe à templorum abſit ceremonijs. {Cuiuſmodi loci atting.} Subaudiendum longe animaduertendi. Senſus eſt, Conſiderandum quidem, quales ſint qui rem ipſam attingant & complectantur loci. quo coniecturæ melius inde eijciantur. {Num qui eſt paſſus, perſpectus, & exauditus eſſe poſſit} Num qui in huiuſmodi locis quidquam perpeſſus eſt, viſus ſit, aut à quoquam clamitans audiri potuerit. Quia ſi locus ſit frequens potuit videri, ſi in ſublimi ſpecula, audiri facile potuit à quopia. {Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, pręſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare} hoc dicit quot nam modis ex ſignis coniectura capiatur, monſtrauimus. nunc autem quid accuſatori, quidve defenſori tenendum, nos pręcepta dare non pigeat, niſi quis fortaſſis exiſtimet cauſa expoſita, quid poſſit, quidve non poſſit, vel nec accuſare, vel defendere, ſe facile intellecturum. {Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci.} Ordo verborum eſt, Non grauemur perſcribere, quid horum reo, quid accuſatori cõueniat. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci, niſi quis facile cauſa poſita poſſet iudicare, cetera facile comprobabit exercitatio, id eſt, inuentionis quidem principia docere neceſſe eſt, niſi ſit aliquis, qui cauſa poſita id facile poſſit iudicare. nam cetera exercitatione facile poterunt comparari. {Horum quid accuſatori conueniat, præſcribere non grauemur} Pręſcribere, pręcipere. Cęſar. in Comm. Nõ minus commode ipſi ſibi pręſcribere, quàm ab alijs doceri poterant. Inde pręſcripta, quæ ludi magiſtri dabant pueris veteres appellabant, & præſcripta, queque præcepta. Cice. in Orat. Quid eſt quod præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in ſuo quodque genere pręſtet. Cęſar. in Comm. Atque Imperatoris alter agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet. {Non grau.} id eſt, non grauiter feramus. nunc abſolute poſitum eſt, aliquando tranſitiue, Grauior hanc rem, vt dicas, grauior aduentum tuum, grauor pręſentiam tuam, id eſt grauiter fero, & grauior hac re. Virgil.

Quid ſit qua voce grauaris Mente Dares.

Quidquid dicat Seruius,qui hac elocutione non niſi per actiuũ nos vti voluit. Nam hæc res grauat me aliud verbũ eſt, alterum enim deponens, alterum actiuum & paſſiuum eſt quale apud Curtium illud in octaun. Ceterum cum crus ſaucium pẽderet, & Cruore ſiccato frigeſcens vulnus aggrauaret dolorem. {Initia enim inuẽtionis ab arte debent proficiſci} Multo enim com modius ſcribimus, ſi quæ nobis ex initia arte tradita ſint, ad quæ exercitationem omnem accommodemus, quàm ſi prout caſus tulerit, vſque vt ratio dictauerit ſcripſerimus. {Cetera facile comprobabit exercitatio.) Iudicium enim exercitarinne firmatur magis, nec ſperemus nos ex arte præceptoribuſq; conſequi poſſe omnia. Facienda enim eſt vnicuique vis ſua, & exercendum ingenium, ſi quidem præceptor ſatis habet, cum artis præcepta poſuit in medio, vt diſcipuli ſit, inde ſcribendi ſumere initium. {Noctu, an interdiu} Vtraque aduerbia ſunt. {Et qua die} Feſta ne, an ꝓ feſta, vel intercisa ſit. {Et ſcierit ne ſatis} Et ſi ſpatij ſatis fuerit, quo facinus potuerit trãſigere, non id ſciſſe videatur. non enim credendum videbitur id aggreſſum, quod tranſigere non poſſe crediderit. Aut prouideri non potuerit ratione, quo minus quod aggreſſus ſit abſoluerit. {Ad rem adoriẽdam} Aggrediendam, inchoandam. {Aut non expectata} Vt ſequeretur. {Si quæ dicta ſunt ſupra ſigna concurrunt} Si quæ ſupra ſigna memorauimus, locus, tempus, ſpatium, occaſio, vel horum aliquæ partes cõcurrunt. {Ex altera parte} Ab accuſatore. {Vires, pecunia, conſilium} Hæc enim ſpem perficiendi videri põt, perſtitiſſe reo, quæ ſibi voluerit. {Ex altera parte}.i.à defenſore, imbecillitas, inopia, imprudentia, ſtultitia in apparatu demonſtrabitur fuiſſe, quæ omnia ſpem perficiendi habere non potuerunt. Quare ſcire potuerit, vtrum diffidendum. {Ex quibus rebus potuerit colligere, num ſibi fuerit fidendum, ſi hæc adſint, diffidendum autem, ſi abſint. ſpes celãdi quæ fuerit, quæritur ex cõſcijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut ſeruis, aut vtriſque, &c.} Hoc dicit, Nunquid occultandi ſpem habuerit, ex eius conſcijs ſcire poterimus, ceteriſq; qui cum eo aut fuerint, aut degerint perpetuo. {Argumentum eſt, per quod res coarguitur certioribus argumẽtis, & magis firma ſuſpicione} Partitio illa ab Ariſt. tradita conſenſum fere omnium meruit, alias eſſe probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator, alias, quas ex cauſa traheret ipſe, & quodammodo gigneret. Ideo illas ἀτέχνους.i. inartificiales vocarunt. Ex illo priore genera ſunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtes, in quibus pars maxima contentionum forenſium cõſiſtit. Artificialis vero omnis probatio conſtat aut ſignis, aut argumentis, aut exemplis, licet plerique ſigna partem argumentorum eſſe voluerint. Signum Gteci σημεῖον vocant. hoc in duas ſpecies diuiditur, alia eſt eorũ quæ neceſſaria ſunt, quæque aliter ſe habere non poſſunt. hæc Græci τεκμήρια vocant, quæ via pertinere ad artis præcepta videntur, nam vbi ſignum aliquod inuiolabile, ibi neceſſitas quædam eſt. hoc genus per omnia tẽpora perpendi ſolent, vt coijſſe eum viro quæ peperit, quod eſt præteriti, & fluctus eſſe, cũ magna vis vẽti in mare incubuit, quod eſt præſentis, & eum mori, cuius cor eſt vulneratum, quod futuri eſt. Alia ſunt ſigna nõ neceſſaria, quæ Græci εἰκότα vocant, quæ etiam ſi ad tollendã dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen adiuncta ceteris plurimũ valent. ea autem ſunt, per quæ aliæ res intelliguntur, vt per ſanguinem cædes, aut ſanguis vel ea cæſa belua reſperſiſſe veſtẽ poteſt, vel è naribus profluxiſſe, ac non vtique qui veſtem cruentam habuerit, is homicidium continuo fecerit, ſed vt per ſe non ſufficit, ita ceteris adiunctum, teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi ante minatus, ſi eodem loco fuit. quibus ſignum cum acceſſit efficit vt quæ ſuſpecta erant, certa videantur. Sunt enim multa huiuſmodi ſigna vtrique parti communia, vt liuores, tumores. nam videri poſſunt veneficij, & cruditatis, & vulnus in pectore, ſua manu & aliena perijſſe. hæc tam firma habebuntur, quàm extrinſecus adiuuabũtur Quod Græci σημεῖον, Latini ſignum, id quiddam indicium, quidam veſtigium nominarunt. Quamobrem eorum in genere, quæ ſigna quidem ſunt, ſed nõ neceſſaria, quidam pronoſtica, ꝙ ſint futurorum quædam indicia, eſſe putauerunt: vt, Vento ſemper rubet aurea Phœbe: Et Cornia pluuiam vocat improba voce, &c. quæ ab Arato ſumpſit Virg. Item futuræ alicuius mentis ſigna in hoc genere poſuerunt. velut cum Areopagitæ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem, quod aliud iudicaſſe non viſi ſunt, quàm id ſignum eſſe pernicioſiſſimæ mentis, multis aliquando futuræ malo & credi, ſi adoleuiſſet. quare neutra inter argumenta vllo modo ponenda videntur. Illa quidẽ non neceſſaria ſigna, cruenta veſtis, & clamor & liuor, & talia, ſunt pene & illis inartificialibus, qualia ſunt tabulæ, rumores, teſtes, nec ab oratore inueniuntur, vt argumenta dici poſſunt, ſed ad eum cum ipſa cauſa deferuntur. Altera quoque neceſſaria ſigna, ſi indubitata ſunt, quæ poſſunt eſſe argumenta, quando vbi illa ſint, quæſtio eſſe poſſint. Argumento enim niſi in re controuerſia, locus eſſe non poteſt. ſine dubio igitur argumenta non ſunt, ſed ipſa argumentis egent, ſi dubia ſint, ſin neceſſaria, vt demonſtrentur. Quæ igitur hic Cicero enumerat, ſigna vnde argumẽtationes fieri poſſint, didicenda potius quàm argumẽta ſunt. Quæ ideo argumẽta ipſe Cicero nec id quidem dubito, nominauit, quod ſui ita ipſum docuerit præceptores.

Nam parui refert, ſatis ſpatij fuiſſe. Quare recte dixit alibi, Cuiuſuis ſpatij conſiderationem in deliberatione futuri temporis conſiſtere. Long.

Signum, &c.} Deſcribit ſignum & docet eius vſum dicens: Aacat.
Signum eſt ſupple id per quod facultas idonea perficiendi, ſcilicet criminis obiecti, oſtenditur eſſe quæſita, ſcilicet ab accuſato. Id ſcilicet ſignum diuiditur in ſex partes (videlicet quod omittit) locum.ſ.idoneum, tempus idoneum, ſpatium idoneum, occaſionem idoneam. ſpem perficiendi idoneæ, & ſpem celandi.i.occultandi idoneæ, aut commode. Locus quæritur.i. inquiritur, vtrum videlicet fuerit celebris.i.frequentatus nobili frequentia, an deſertus, & ſupple vtrum ſemper deſertus, in ſolitudo.i.deſertus fuerit in eo loco, tunc ſup. duntaxat cum id ſit factum. Et ſupple quæritur locus vtrum ſic ſacer.i.alicui numini conſecratus, an prophanus.i.procul à phano.i.templo, & ita non ſacer, quia locus ſacer fere phanum habere ſolet adiunctũ. Et vtrum fuerit publicus, an priuatus.i.non publicus, ſed alicuius proprius. Et quæritur, cuiuſmodi loci attingũt, ſcilicet illum locum, id eſt qui ſint loci affines, aut contermini ſeu vicini, vbi ſcies puer etiam pro ſpatijs terræ dici hos locos, vt æneï.i. deuenere locos, &c. Num.i.nunquid is qui eſt paſſus, id eſt cædem, aut vitium, aut ſimilem iniuriam, poſſit eſſe perſpectus.i.perfecte viſus, & exauditus, id eſt manifeſte auditus. (Non enim exaudire eſt de vi verbi idem quod exorari.) Nos nõ grauaremur perſcribere, id eſt ad finem & plene ſcribere, quid horum conueniat reo, & quid conueniat accuſatori, niſi quiuis, id eſt quilibet poſſet iudicare facile, id eſt facilliter quid huic & quid illi conueniat, cauſa poſita, id eſt conſtituta, quia res ipſa id docet. Enim pro quia, initia inuentionis debent proficiſci, id eſt oriri & deduci ab arte, id eſt ex præceptis rhetoricæ artis, ſed ſup. exercitatio, id eſt praxis, cõparabit, id eſt acquiret facile cetera, ſcilicet quæ ſequuntur tempus. Poſtquam oſtendit quæ reſpiciunt locum idoneum docet, quæ reſpiciant tempus opportunũ dicens. Tempus, ſcilicet an fuerit idoneũ, quæritur.i.inquiritur ita, qua parte anni dicatur eſſe factum, quia hnra.i.qua parte diei dicatur eſſe factum. An ſup. dicatur eſſe factum noctu, an interdiu. (Vbi ſcies ꝙ noctu & interdiu aduerbia ſunt, noctu pro tempore nocturno, interdiu pro tempore diurno, quaſi inter diem ſeu diei partes. Nocte autem & die nomina ſunt) qua die ſupple dicatur eſſe factum, & quota hora noctis, & eiuſmodi temporibus ſupple quæritur. Alij legunt & cuiuſmodi temporibus.ſ.dicatur factum eſſe. Tertio agit de ſpatio idoneo dicens. Spatium, ſcilicet idoneum conſiderabitur ita, ne pro an, ſpatium fuerit ſatius longum ad tranſigendum.i.penitus peragendam eam rem, ſcilicet de qualis eſt. Et ne pro an, ipſe ſcierit.i.nouerit ſatis ſpatij futurum ad id perficiendum. Nam refert.i.intereſt parui, ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id non potuerit ante ſciri, & prouideri poteſt ratione, id eſt conſideratione & diſcurſu rationis. Quarto agit de occaſione dicẽs. Occaſio quæritur, ne pro an, fuerit idonea ad rem adoriendam.i.inuadendam per inſidias (vbi adorior oſtende verbum commune eſſe) an alia, ſcilicet occaſio, fuerit melior quæ, ſcilicet occaſio, magis idonea, aut ſit præterita, aut non expectata. Quinto deducit ſpem dicens. Spectabitur hoc modo, quæ fuerit ſpes perficiendi hęc, ſcilicet quæ dicta dicantur, ſi ſup. ea ſigna quæ ſupradicta ſunt concurrerint. Si preterea vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio videbitur fuiſſe ex altera parte, & imbecillitas inopia ſtultitia, imprudentia & inapparatio demonſtrabitur fuiſſe ex altera parte. Item ſpectabitur, quæ ſpes fuerit, ſi demõſtrabitur, quare potuerit ſcire, vtrum fuerit diffidendum, an confidendum. Sexto & vltimo loco declarat quando ſpes cęlandi dicatur idonea, dicẽs. Quæritur.i.inquiritur, quæ ſpes cęlandi.ſ.facinus fuerit.ſ.facienti ex conſcijs, ex arbitris.i.ijs qui negocio interfuerunt: ex adiutoribus liberis, aut ſeruis, aut vtriuſque.ſ.tam liberis quàm ſeruis, id eſt ſeruilis conditionibus hominibus.

DE ARGVMENTO.

ARGVMENTVM eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritũ, inſtans, conſequens. In præterito tempore oportet conſiderare vbi fuerit, vbi viſus ſit, qui cum viſus ſit, num quid apparârit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſcijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quo in loco præter conſuetudinẽ fuerit aut alieno tempore. In inſtãti tempore quæritur, num uiſus ſit cũ faciebat, num qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit, aut deniq; num quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtatu. nam quiuis horũ poteſt conflare ſuſpicionem. In conſequenti tempore ſpectabitur, num quid re tranſacta relictũ ſit, quod indicet aut factum eſſe maleficium, aut à quo ſit factũ. Factum eſſe, hoc modo: Si tumore aut liuore decoloratum eſt corpus mortui, ſignificat eum veneno necatum. A quo factum ſit, hoc modo: ſi telum, ſi veſtimentum, ſi quid eiuſmodi relictum ſit, aut ſi veſtigium rei fuerit, aut ſi cruor in veſtimentis, aut ſi in eo loco comprehenſus aut viſus ſit tranſacto negotio, quo in loco res geſta dicatur.

CAPIDVRVS.

ARGVMENTVM eſt, per quod res coarguitur} Coarguitur.i.oſtenditur. Arguere.n. veteres oſtendere, vnde argumẽtum, præmonſtrationem futurarum rerum, & illarum quæ non videntur ſignificat. {Certioribus argumentis,} Nunc proprie ſumit argumentum, quod rei dubiæ facit fidem, vnde magis firma ſuſpicione, inquit. {Qui cũ viſus ſit,} Per anaſtrophen, quo cum, & quibus cum, ſicut mecum, tecum, ſecum dicitur. {Nom qoid apparârit,} Non enim fruſtra videri debet factus apparatus. {Nũ quem habuerit de conſcijs,} Nam quibus cum viſus eſt aliquem de his habuerit, qui ei fuere conſcij. {De adiumentis,} De his rebus quas ſibi adiumento fore arbitrabatur. {Nam quo in loco}.ſ. in quo ſuſpectus erat. {Aut alieno tempore} Nunquid noctu, quod in die fieri poſſe commodius videbatur. {Num qui ſtrepitus,} Nullũ ex ijs verbum redundat, non enim eſt io idem ſtrepitus & crepitus eſt ſi quidem crepitus, ſonitus violentus, à quo increpo venit, quod eſt eruptione vocis & immani ſonitu reprehẽdo. Perſius;

Si increpui ceſſas nugator, ſeruitium acre
Te nihil impellit.

Cymbala, tympanaque, tubę, cornua, & ſimilia, crepant & crepitant. vnde & crepitus, ventris turpis ſonus nominatur. Plaut. Curculione: Ex vnoquoque eorum eijciam crepitum polentarium. Hinc etiam crepitaculum. Strepitus proprie ſonus eſt pedum ambulantis. Ponitur tamen aliqñ pro ſonitu. vt Perſius:

Atque marem ſtrepitum fidis intendiſſe Latinæ.

Et pro pompa diuitum, à multorum commitantium pedum ſonitu. Iuuen.

Et ſtrepitu maioris viuere cenſus.

Fremitus eſt, indignantis animalis ſtridor. Iuuen.

In caueam magno fremitu leo tollet alumnus.

Vel inter ſe corrixantium quaſi clamor. Virg.

Quo triſtis erinnys.
Quo fremitus vocat, & ſublatus ad æthera clamor.

Fragor duorum eſt, aut plurium, colliſorum inter ſe corporum excuſſus ſonitus, à frangendo dictus. Lucret.

Perſtant, dantcſonitum frondes, ramique fragorem.

Sonus, qui è fidibus elicitur: Sonus, quaſi tinnitus quidam longior. Lucret.

Sollicitæ porro, plenæque ſonoribus aures.

Sonitus, eſt aer quoquo modo verberatus, quem aures mente Perculſa ſuſcipiant. Lucret.

Nec mirum cum plenæ animæ veſicula parua.
Sæpe ita dat paruum ſonitum diſploſa repente
Eſt etiam ratio, cum venti nubila perflant.
Vt ſonitus faciant. Virg.
Concurrunt æthere in alto
Fit ſonitus. Idem alibi:
Clâreſcunt ſonitus armorumq; ingruit horror:

Stridor, vis quædam acrior eſt, & quaſi ſibilans colliſio. Iuu.

Qui ſuadet iuueni lætus ſtridore cathenæ.

{Nam quid horum ſenſuũ poteſt conflare ſuſpicionem} Conflare.i. confitere, aliter conflare, id eſt metallũ quoduis in aliam quàm ſit formam redigere. Virg.

Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.

Et conflari ęs alienũ dicimus.i. contraxi, idemq; eſt, quod ſum debitor factus alienę pecunię ſicut diſſoluo æs alienũ, idem eſt quod æs alienũ reſtituo, & exoluo quibus debeo. {Poteſt conflare ſuſpicionem} Quia quidquid ſenſu aliquo perceptũ fuerit, facti facinoris habebit ſuſpicionẽ. {Num quid re tranſacta relictũ ſit,} Si inter transferendũ aliquid aut exciderit imprudenti aut ſit is oblitus, vnde manifeſto deprehendatur in crimine, aut ſi quid etiam viſum, per quod quę præceſſerint iudicari poſſint. {Aut ſi veſtigiũ rei fuerit} Pedis ſignũ, vt illo acceſſiſſe manifeſto aliqs deprehendatã. {Quo in loco res geſta dicatur} Vt nunquid ex eo loco aliqd elici queat, quo magis feciſſe argui poſſit.

ARgumentũ eſt,} Oportet hic argm̃ intelligere pro ſtatus rõne quæ eſt coniecturalis alioqui ſemper eſt certa probatio. {Nã quiuis horũ ſenſus poteſt cõflare ſuſpicionẽ} Recte aũt ſcolaſtici rhetores dixerunt, geſtus ſenſuum nunq̃ incidere poſſe in inſtãti, niſi ac clamationibus vt cæci & veneni LONG.

ARgumentum eſt, per quod, &c.} Proſequitur quartam partem conſtitutionis coniecturalis dicens. Argm̃ eſt, per quod res coarguitur.i. comprobatur. Nam arguere ſignificat ratione quandã probare, vt Aen. 4. Degeneres animos timor arguit, ideo coarguere eſt comprobare argumentis.i. medijs probatiuis certioribus.ſ. q̃ ſint cetera, aut multũ certis, & ſuſpicione magis firma q̃ in ceteris temporibus. Id.ſ. argm̃, diuiditur in tria tempora, in pręteritũ, in inſtans.i. tempus præſens, aut nunc, aut nũc cum res dicetur geſta, aut geri, aut gerenda, & in tempus, conſequens.ſ. rem geſtam.i. quod poſt eius actionem ſecutũ eſt. Oportet cõſiderare in tempore præterito vbi fuerit.ſ. accuſatus, aut defendendus, vbi ſit viſus, quia non ſatis eſt ſcire ab eo vbi fuerit, niſi ſit illic viſus, quia non poſſit, aut pro eo, aut citra eum ſi negauerit probari: quo cum.i. cũ quo ſit viſus. Nunquid.i. nonne aliquid apparauerit. Num.i. ante, conuenerit.i. aggreſſus ſit colloquendi gratia, quam.i. aliquem. Num.i. an ne dixerit quid.i. aliquid. Num.i. an ne habuerit.ſ. ſecum, quem.i. aliquem de conſcijs.ſ. ſceleris cõmiſſi, de auditoribus de adiumentis. Num.i an ne fuerit in loco: quid.i. aliquid, præter conſuetudinem, quia perpetraturi aliquod facinus egregiũ ſolent immutare mores & agitato ſpiritu ferri, aut nunquid fecerit tpe alieno.i. non ſuo ſed importuno. Quæritur.ſ. à cauſidicis in tpe inſtanti. Num i. an ne ſit viſus, tum.i. tunc, cũ.i. qñ faciebat. Nunquid ſtrepitus.ſ. pedum, clamor.ſ. oris, crepitus.ſ. armorum, aut aliorum corporum inanimorum, ſit exauditus.i. manifeſte auditus, aut deniq; quæretur. Num perceptũ ſit aliquo ſenſu, vtpote, aſpectu, auditu, tactu, odore, guſtatu. Nam quiuis.i. quilibet horum ſenſuum, poteſt conflare ſuſpicionem. Spectabitur.i. ſpectare oportebit in tempore conſequenti.ſ. rem perpetratam, & ita non eſſet in tempore quod eſt futurũ, ſed quod tũc erat futurũ. Num.i. an, ne quid.i. aliquid quod iudicet, aut factũ eſſe maleficium, aut à quo ſit factũ ſit relictum.ſ. ab incauto maleficio, re tranſacta.i. poſtquam rem tranſegerat. Factũ eſſe indicet, aut inquiratur hoc modo. Si corpus mortui eſt decoloratũ tumore.i. inflatione, aut liuore i. plumbeo colore, tunc.n. ſignificat eum.ſ. qui mortuus eſt necatũ veneno. A quo factũ ſit inquiratur hoc modo, aut prodet reum hoc modo. Si telum vt ſica, aut mucro, aut alia inuaſiua arma, ſi veſtimentum.ſ. capitis, aut quod facile reijci poteſt, & ſi quid eiuſmodi ſit relictũ in loco cædis, aut ſi veſtigium fuerit repertũ.ſ. in loco cędis Si cruor ſup. ſit relictus in veſtimentis.ſ. occiſoris. Nam de occiſo nihil refert cũ certum ſit occiſus eſſe liceret ignotũ ſit abs quo. Si accuſatus ſit viſus, aut comprehenſus.i. captus in eo loco, negotio tranſacto.i. poſtquã facinus erat cõmiſſum in eo ſup. loco in quo loco res dicit geſta. ASCAN.

DE CONSECVTIONE.

CONSECVTIO eſt, cũ quæritur, quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant: Accuſator dicet. ſi poterit, aduerſarium, cum ad eum ventũ ſit, erubuiſſet, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutũ eſſe,

eſſe, concidiſſe, pollicitū eſſe aliquid: quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, eum vſque adeo præmeditatum fuiſſe quid ſibi eſſet vſu venturum, vt confidentiſſime reſiſtens reſponderet: quæ ſigna confidentiæ, non innocentiæ ſint. Defenſor, ſi pertimuerit, magnitudine periculi, non conſcientia peccati commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum.

CAPIDVR·VS.

CONSECVTIO eſt, cum quæritur, quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant} Confingit ſibi Cic. verba, prout res quam nominaturus eſt, poſcit, velut hic conſequentia enim ſunt, cum quærimus præteriti ſigna & quaſi impreſſa facti veſtigia, quæ quidem maximam ſuſpicionem mouent, & ſunt quaſi tacita criminum teſtimonia, quòd facti crimen conſequantur. Conſecutionem vocat aliter in libro de Oratore, cum quocunque, quod rem aliquam conſequatur, quærimus, ſi id ad rei alicuius attineat cognitionem, conſecutionem nominare formidauit, cum inquit. Neq; res eſt vlla quę non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim rationeq; efferatur. Nam aut ipſa cognitio rei ſcientiaque perquiritur, vt virtus ſuam ne propter dignitatem, ao propter fructus aliquos expetatur, aut agendi cōſilium exquiritur, vt ſit ne ſapienti capeſſenda Reſpu. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, & vt ita dicam, conſecutio. Deinde ſubiungit. Conſecutio autem tractatur, cum quidquam quod rem ſequatur, acquiritur, vt illud, ſit ne aliquando mentiri boni viri. Eadem pene igitor ratione hic conſecutionem dixit. nam cum quæ ſigna nocentes & innocentes ſequantur, exeutimus, id conſecutionem nominauit. {Accuſator dicet, ſi poterit, & quę ſequuntur} Accuſatoris locos tractat conſecutionis. hoc enim dicit, Accuſator apud iudices contra reum cauſam acturus dicet vt telum, vt veſtigium, vt cruor, vt deprehenſum aliquid quod ereptum ablatum ne videatur, vt reſponſum inconſtanter, vt hæſitatum, vt titubatum, & cum aliquo viſus, ex quo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur, vt eo ipſo in loco viſus, in quo facinus peractum ſit, vt pallor, vt tremor ſcriptum, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. {Inconſtanter locutum eſſe} Vt quæ dixerit, non ſibi conueniat. {Concidiſſe} Præ metu lapſum in terram dicat. {Si reus nihil horum fecerit, & cetera quę ſequuntur} Hoc dicit, ſi nihil horum accuſator in reo poterit arguere, dicet ipſum præmeditatum, quid futurum voluntati eſſet, vt confidentiſſime; locutum, vt innoxius videretur. {Si non pertimuerit} Id eſt exhorruerit magnitudinem periculi, quod immineat, ſi noxius iudicetur. {Fretum innocentia} Quod eſſet innocens, periculum non formidine dicet.

ASCAN. COnſecutio} Declarat quintam partem quæ dicitur conſecutio quòd ea conſiderat, quæ rem conſecuta dicantur, de qua dicit ſic. Conſecutio eſt cum quæritur, id eſt inquiritur & ſcrutatur à cauſidico quæ ſigna nocentis. i. per quæ videatur quis nocens, & innocentis, id eſt per quæ videatur. ſ. innocens: ſoleant conſequi, ſcilicet factum aliquid: Accuſator dicet, ſi poterit, ſcilicet veriſimiliter & probabiliter dicere (aperto. n. mendacio non eſt innitendum) vnde addit ſi poterit. quaſi non videaris poſſe, quod per honeſtatem facere nequeas aduerſariū erubuiſſe cum ventum ſit ad eum, ſcilicet aduerſarium id autem verecundiæ ſignum eſt, & expalluiſſe, quod formidinis eſt indicium, aut titubaſſe, id eſt in ſermone vacillaſſe, quod perplexi, & in ſcelere deprehenſi teſtimonium eſt locutum eſſe inconſtanter, hoc eſt non firmiter, nec cum fiducia, aut perpetuo tenore, ſed variaſſe verba & ſententiam. Concidiſſe, ſcilicet in terrā præ timore, & eſſe pollicitum aliquid. ſ. ne cōprehendatur, quæ omnia ſunt ſigna conſcientiæ. ſ. conſciæ ſceleris. Si reus nihil horū fecerit, accuſator dicet eum fuiſſe vſque adeo pręmeditatū quid eſſet ſibi futurum vſui, id eſt vtilitati ad ſcelus tegendum, vt ipſe reſiſtens reſponderet confidentiſſime, quæ ſigna ſunt confidentiæ, id eſt malitioſe confidentis animi, & non innocentiæ. Defenſor ſi pertimuerit, id eſt multum & eminenter timuiſſe viſus ſit dicet. ſ. per defenſorem ſuum, ſe commotū eſſe non conſcientia peccati, ſed timore periculi, quia nō omnis qui innocens eſt continuo abſoluitur. Si non pertimuerit, negabit ſe eſſe commotum. i. dicet ſe non fuiſſe commotum, fretum, id eſt munitū conſcientia, ſcilicet bona.

DE APPROBATIONE.

APPROBATIO eſt, qua vtimur ad extremum confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios atq; communes. Proprij ſunt ij, quibus, niſi accuſator, nemo poteſt vti; & ij, quibus niſi defenſor. Communes ſunt, qui alia in cauſa ab reo alia ab accuſatore tractantur. In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, cum miſericordiam captat, & cum accuſatorem calumniari criminatur. Communes loci ſunt, tum accuſatoris, tum defenſoris, à teſtibus, contra teſtes; à quæſtionibus, contra quæſtiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. A teſtibus dicemus ſecundum auctoritatem & vitam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Contra teſtes, vitæ turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiam; ſi aut non fieri potuiſſe dicemus, aut nō factum eſſe quod dicant, aut ſcire illos non potuiſſe, aut cupide dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, & approbationem teſtium pertinebunt. A quæſtionibus dicemus, cum demonſtrabimus, maiores, veri inueniendi cauſa, tormentis & cruciatibus voluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, vt, quidquid ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio, ſi, quæ dicta erunt argumentando, iiſdem vijs, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad veriſimilem ſuſpicionem: idemque hoc in teſtimonijs facere oportebit. Contra quæſtiones hoc modo dicemus: Primum, maiores voluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones, vt, quæ vere dicerentur, ſeruari; quę falſo in quæſtione pronunciarentur, refelli poſſent: hoc modo: Quo in loco quid poſitum ſit, & ſi quid eſſet ſimile, quod videri, aut aliquo ſimili ſigno percipi poſſet; deinde, dolori credi non oportere, quòd alius alio recentior ſit in dolore, quòd ingenioſior ad comminiſcendum, quòd deniq; ſæpe ſcire aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor velit audire: quod cum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur, ſi refellemus quæ in quæſtionibus erunt dicta probabili argumentatione: idque partibus coniecturæ, quas ante expoſuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & ſignis, & ceteris locis, quibus augetur ſuſpicio, dicere hoc modo conuenit: Cum multa concurrant argumenta & ſigna, quæ inter ſe conſentiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam videri oportere. Item plus oportere ſignis & argumentis credi, quàm teſtibus: hæc enim eo modo exponi, quo modo re vera ſunt geſta; teſtes corrumpi poſſe vel pretio, vel gratia, vel metu, vel ſimultate. Contra argumenta, & ſigna, & ceteras ſuſpiciones dicemus hoc modo, ſi demonſtrabimus nullam rem eſſe, quam non ſuſpicionibus quiuis poſſit criminari: deinde vnamquamq; ſuſpicionem extenuabimus, & dabimus operam, vt oſtendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam conuenire: indignum facinus eſſe, ſine teſtibus coniecturam & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere. A rumoribus dicemus, ſi negabimus temere famā naſci ſolere, quin ſubſit aliquid: & ſi dicemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiam confingere & comminiſceretur. Et præterea ſi ceteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur hunc eſſe verum. Contra rumores dicemus primum, ſi docebimus multos eſſe falſos

rumores,

rumores, & exemplis vtemur, de quibus falſa fama fuerit, & aut inimicos noſtros, aut homines natura maleuolos & maledicos confinxiſſe, dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in aduerſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe: aut verũ rumorem proferemus, quis illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo poſſit quamuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam diſſipare. Veruntamen ſi rumor vehementer probabilis eſſe videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis, & in veris cauſis ſæpiſſime tractanda eſt, eo diligentius omnes eius partes perſcrutati ſumus, vt ne paruula quidem titubatione aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rationem præceptionis, aſſiduitatem exercitationis accõmodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis partes tranſeamus.

CAPIDVRVS.

APPROBATIO eſt, qua vtimur ad extremum confirmata ſuſpicione.} Supra quomodo ſuſpicionem multifariam confirmare conueniat, docuit Cic. nunc quõ pacto iniecta in mentem audientiũ ſuſpicione approbare poſſimus, docet, quodq; ſuſpicionem habitam probet, approbationem nominauit. {Et habet locos proprios atq; communes} Locus, vt Cice. diffinit, ab Ariſtotele ſumens, ſedes eſt argumenti, Locorum qui in coniecturali conſtitutione tractantur, alij ſunt proprij, alij cõmunes. Proprij ſunt, quibus niſi accuſator nemo vti poteſt. & in præceptis de Inuentione hos diſcernit locos, inquiens. Nunc exponemus in coniecturali conſtitutione, qui loci communes, ſuſpicionibus credi oportere, & non oportere, rumoribus credi oportere, & non oportere, teſtibus credi oportere, & non oportere, quæſtionibus credi oportere, & non oportere, vitam ante actuam ſpectari oportere, & nõ oportere, eiuſdem eſſe qui in illa re peccarit. & hoc quoq; admiſiſſe, & non eſſe eiuſdem cauſæ, maxime ſpectari cauſma oportere, & non oportere, atq; hi quidem, & ſi qui huiuſmodi ex proprio argumẽto communes loci naſcuntur, in contrarias partes deducuntur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter, per quem negat, malorum miſereri oportere, defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hic & ceteri loci omnes communes, ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumentationes, ſed illæ tenuius, & ſubtilius, & acutius tractantur, in his autem grauius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam ſententijs excellentibus. in illis.n. finis eſt, vt id, quod dicitur, verum eſſe videatur, in his, tametſi hoc quoq; videri oportet tñ finis eſt amplitudo. {In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere} Ideo proprius locus accuſatoris, quia in omni cauſa ſolus eo, vti accuſator poteſt. Locus eſt, vbi locatũ quid eſſe poteſt, vt nunc dicimus, collocatũ. Ea hoc argumentorum ſedes, loci quoq; dicti. nam ſicut in terra nõ omni generantur omnia, nec aũt aut feram reperias vbiq; naſci aut morari, & piſcium quoq; genera alia alijs gaudent locis. nec omnibus locis oẽs arbores arbuſta aut herbæ naſcuntur, ita nõ omne argumentum vndiq; veniet, ideo non paſſim quærendum eſt. multus alioqui error eſſet, & in vehementi labore. quod.n. in oratione ſcrutabimur, inuenire non poterimus, niſi cauſa cognita. At ſi ſciremus vbi quæq; naſcantur, cum ad locũ ventum erit, facile quod in eo eſt, videbimus. hic aũt locus dupliciter accipitur, aut maxima dr̃ propoſitio, quę nullius indigeat probatione, aut, ab imparibus ſi imparia demas, quæ reſtant ſunt paria, aut propoſitionis maxima differẽtia, vt, definitio, genus, ſpecies, differentia, proprium, & ſimilia, quę alibi longe vberius tractauimus. Cum igitur omnis locus ſit argumẽti ſedes, & argm̃ fidem faciat eius quod in quæſtione poſitũ eſt, ſi de quo quæritur approbare volumus, locos noſſe neceſſe eſt, Quæſtionum aũt duo ſunt genera, alterũ infinitum, definitũ alterũ. Definitum Græci ὑπόθεσιν, Cicero cauſam, infinitum θέσιν, illi Cic. propoſitum nominauit. Infinitũ genus quæſtionis eſt ſine vlla perſonarum, temporum, locorum, & ſimilium complexu. Definitiuum autem eſt è diuerſo, perſonarum, locorum, & eiuſdem generis aliorum complexu. Infiniti generis quęſtionis loci ab Ariſt. à Theophraſto, à Themiſtio, & à Cicerone in Topicis latiſſime explicati ſunt, ſicut & à ceteris etiã philoſophis. at definiti generis quæſtionis, loci à Rhetoricis. Sunt.n. oratorium proprij. hos Græci περιστάσεις, noſtri circunſtantias nominarunt. Hi autem in proprios & communes diuiduntur locos, qui cuiuſcunq; ſint cõſtitutionis, infinitæ quæſtionis, quæ theſis nominatur, ſubijciũtur locis, qui quõ pacto inter ſe differant, vnius exemplo aperiamus. In cauſa coniecturali, inquit Cicero, prius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere. Hic locus ab infinitæ quęſtionis loco, qui à contrarijs ducitur, profluit. Miſereri.n. oportere, & non miſereri oportere, inter ſe cõtraria ſunt. Diſtant autem, qui tantum in cauſa adhibentur, à theticis, hoc eſt, & indefinitis, quod thetici hñt ex vtraq, parte tractatus, & in contrarium ſuggerunt nobis argumenta hi autem vnius tantummodo partis ſunt, & aut indignationem ſolam, aut ſolam exprimunt cõqueſtionem, vel id genus aliud. Quod autem dicit, malorum miſereri non oportere, ſine complexu perſonarum eſt, id ita eſſe neceſſe eſt. Non enim aliter locus eſt. niſi generaliter enuncietur, vnde multa profluere argumenta poſſint. ſed eo inde perſonam in approbatione complectimur, vt ſi dicas: Malorum miſereri nõ oportet, Verrem malũ eſſe hominem iam oſtendimus. quid ergo eum damnare dubitatis? Deinde ſubiungit, & cũ auget peccati atrocitatem, hoc enim diſtãt à theticis, hoc eſt, philoſophorum, argumentationibus, quod hic ſola veritas quæritur. In cauſa autem licet veritas aſſectatur, tñ quod eſt illorum proprium, rei prolatæ amplitudo captanda eſt. {Cum miſericordiam captat,} Hoc eſt, cum dicit vnumquemq; hominem alij miſericordiam eſſe oportere. {Cum accuſatorem criminatur} Incuſat. {Calumniari} Quod calumnietur, callide ea quæ dicat inuenerit nam calleo, omni aſtu aliquid inuenio, eſt callus callitum, vnde calumnia, Albino teſte. {Communes loci ſunt, tum accuſatoris, tum defenſoris} Et ob id communes dicũtur loci, quod tam defenſori quam accuſatori conueniant. {A teſtibus, contra teſtes,} Supra ſuſpicionem captandarum rationes Cice. aperuit, quæ ſi velimus recte intueri loco thetico ſubijciũtur, qui ab adiunctis à Cicerone in Topicis nominantur, ſicut à teſtibus, contra teſtes, & quæ ſequuntur. Ex his eſſe quos aſſumi extrinſecus idem dixit, quod non inquit, ab argumentis contra argumenta ſupra abunde docuimus, ea ſigna potius quã argumenta nominari debuiſſe. {A teſtibus dicemus, ſecundum auctoritatem} A loco communi teſtium dicemus, ſi auctoritatem eius adhibendam oſtenderimus, vt pro Archia. Ipſe ad eſt vir ſumma auctoritate & religione ac fide, M. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire, non audiuiſſe, ſed vidiſſe, nõ interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. adſunt Heraclienſes legati, nobiliſſimi homines. {Et conſtantiam} Si non inter dicendũ titubaſſe viſi ſunt. {Aut cupide dicere} Quod vellent. {Factum eſſe} Non vt fuerit dicant, & argumentationibus vtantur calumnioſis. {Hæc & ad improbationem} Contra teſtes. {Et probationem teſtium pertinebunt} Quæ a teſtibus dicta ſunt referri poſſe. {Inueniendi cauſa} Dicẽdi veri cauſa ab his, qui ſe id feciſſe, cuius accuſarentur, irent inficias. {Tormentis & cruciatu} τὰ αὐτά, aut tormentis & cruciatu, inſtrumentis ad cruciandum. nam & bellica ſunt tormenta, vt machinæ, baliſtæ, arietes, & ſimilia. {Cõfirmatior erit hæc diſputatio} Hoc eſt, indubitatius erit, quod in controuerſia poſitum confirmabitur, aut refelletur. {Eiſdem vijs quibus omnis coniectura tractatur} Hoc eſt, eodem modo, quo ſupra diximus, ſuſpicionẽ aliquam poſſe ſuſcitari. {Id in teſtimonijs fieri oportebit} Vt ea aut probemus, aut improbemus. vt aliqua cauſa antecedente, quod habuerit odio quem accuſet, cũ ipſo teſte, ſi titubet cum dicat, quòd poſt rem ſequatur, quod ſibi peruenturũ aliquod ex hoc ſperet emolumentũ, & ſimilia. {Contra quæſtiones} Contra id, quod per ſuſpiciones, an ſit verum, quæritur.} Certis in rebus} De quibus, an eſſent facta, nulla dubitatio poſſit oriri, vt ſi mortuum fuiſſet cõſtituſſet aliquem, & ſuſpicio haberetur, quod ſigna eſſent in corpore veneni dati non ſtatim torſiſſent eũ qui ſuſpectus habitus eſſet, potius quam diligentius vidiſſent, an venenum datum eſſet. item, nõ qui ſuſpectus habitus eſſet, ſed qui certo dediſſe venenum ſciretur, torqueretur autem, quod id ſe feciſſe diffiteretur. Hæc contra quæſtiones dicet defenſor. {Quæ vere dicerentur} Tam ab accuſatore quam defenſore. {Quæ falſo in quæſtione pronunciarentur} Aut quæ inſimulaſſet accuſator, aut reus falſo inficiaretur. {Quo in loco quid poſitũ ſit} Vt ſi cruentus inuẽtus ſit gladius, aut quiduis aliud eius ſuſpicionis arguatur alicuius manifeſto occiſi, vel quiduis ſimile. {Dolori

credi

credi non oportere} Si quid ſit reus per tormenta faſſus. {Alius alio receutior in dolore} Ad ſufferendos dolores vegetior viridiorque. {Ingenioſior ad commiuiſcendum} .i.ad fingendum, cuius præte**r**itum, commentus ſum. vnde commenta, figmenta. eſt autem proprie comminiſcor, mente voluto, ac per hoc recordor aliquando ſignificat, vt apud Plautum in Amph. fac ſis commeatus. Inde à commentor commentarij dicti, in quibus aliqua breuius, quam vt narrari potuerunt, continentur, & aliquorum librorum interpretamenta, commentarios & commenta nominamus. ſicut in vſu clarorum auctorum inuenimus. {Ad comminiſcendum} Quod deniq; ſcire aut ſuſpicari poſſit. ſenſus eſt, Dicet defenſor, ideo reum, qui inſimuletur, accuſatori faſſum ex ordine omnia, quod putauerit quæſitorē hæc ab eo ſcire cupiuiſſe, & in hac re multa finxiſſe, quo protinus cruciatibus exolueretur. {Quæ in quæſtionibus ſunt dicta} Quænam confeſſus fuerit, dum ab eo quæritur, reus. {Idq; partibus coniecturæ} Quæ tribus diſtinguitur tēporibus, aut certe, quæ in ſex partes ſupra diuiſa eſt, quorum ſi ſingula contemplabimur, multa quæ nobis ſuffragabuntur inueniemus. {Plus oportere ſignis & argumentis credi quam teſtibus} Plus, inquiet accuſator, ſi teſtes eius ſententiæ aduerſabuntur, & ſignis & argumentis eſſe credendum, quam teſtibus modo ſigna & argumenta referre ſibi cōferentia poſſit. {Quam in alium quempiam conuenire} Dicet defenſor, quæ protulerit ſigna & argumēta accuſator, tam poſſunt in alio quouis, quam in hoc quem accuſat inueniri. {Indignū facinus} Factum deteſtabile eſſe. {Siue teſtibus coniecturam & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere} Subaudiendum, quenquam credere. Vt ſit ordo. Indignum facinus eſſe dicet defenſor. quenquam credere coniecturam & ſuſpiciones ſine teſtibus habere ſatis firmamenti. {Ita temere} Sine cauſa. {Quin ſubſit aliquid} Vt ſi quod dicitur, etiam verum ſit, aliquid tñ ſubeſſe negari minime queat. {Confingeret} Apud alios. {Et comminiſceretur} Intra ſe. prius vero confingeret protulit, quod prius rem non confictam intueamur, deinde intra ſe qui confinxerit ea meditatur. {Hunc verum eſſe} Subaudi, rumorem. {Et exemplis vtemur de quibus falſa fama fuerit} Quæ infinita ſunt. oſtendet igitur, ſe non ſolū fuiſſe. de quo rumor falſus ſit per aliquos ſuſcitatus maleuolus ac inuidos, ſed pleroſq; id etiā fuiſſe paſſos. {Et aliquam fictam fabulam afferemus, quam dicemus omnibus in ore eſſe} Hoc dicit, notiſſimum aliquod exemplum, ſiue fabula, ſiue hiſtoria ſit, quæ in aduerſariorum opprobrium ventura ſit, velut illud apud Apuleium. Verū enimuero & coruus & pſitacus, nihil aliud quā quod didicerunt pronunciant, ſi cōuitia docueris, conuiciabitur, diebus ac noctibus perſtrepens maledictis, hoc illi carmen eſt, hanc putat concionem, vbi omnia quæ didicit maledicta percenſuit. Denuo repetit eandem cantilenam, ſi carere conuitio velis, lingua excidenda eſt, aut quamprimum in ſiluas ſuas remittendus eſt. Poterit ergo hoc in aduerſarios dicere, aſſuetos quidē eo modo ad maledicendum eſſe, vt laudatum iri tunc demum ſe arbitrentur, cum in quenquam quælibet confinxerint. & hanc malorum hominum naturam eſſe, vt in quem vis etiam optimum dicant. Fictam ergo fabulam, ſermonem quem ſibi ipſe confinxerit. ſic Iuuen. Et noua, nec triſtis, per cunctas fabula cœnas. i. ſermo. Aut certe fictā ab alijs, qm̄ ſequitur, Quam dicemus omnibus in ore eſſe, vt fabulam intelligere poſſimus, quæ olim ab aliquo iam poeta ficta ſit, eamq́ue ad quoquo modo eludendos aduerſarios proferemus. {Confictam fabulam diſſipare} .i. fictū ſermonem diſſeminare {Argumentādo famę fidem poterimus abrogare.} Argumentando rationes quas poterimus afferendo. {Poterimus abrogare.} Infirmare. {Fidem} Firmam perſuaſionem. {Famæ} Quæ de fama rei habita ſit, & eſt caſus datiuus.

LONG. QVid quæſitor velit audire} Quæſitor, qui in crimina inquirit, & in tormentis de maleficijs cognoſcit. Sic Virgil. Quæſitor Minos vrnam mouet. {Quòd & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis} Tranſitio ad aliam conſtitutionem.

ASCEN. APprobatio, &c.} Proſequitur ſextā partem, quæ dicitur probatio, ea aūt vltima declaratur, quia vltima vſus eſt, de qua dicit ſic. Approbatio eſt qua vtimur ad extremū, ſuſpicione confirmata. i. corroborata, hoc eſt poſtquam ſuſpicio validioribus argumentis ſtabilita eſt. Et. ſ. approbatio habet locos proprios, atq; communes. i habet ſedes argumentationum duplices, proprias & communes. Proprij. ſ. loci, ſunt hi, quibus nemo poteſt vti niſi accuſator, & hi quibus nemo poteſt vti niſi defenſor. hoc eſt qui aut ſoli accuſatori, aut ſoli defenſori cōgruunt, vt qui conueniunt accuſatori non ſubſeruiant defenſori nec contra. Cōmunes ſunt qui tractantur alia cauſa à reo, & alia ab accuſatore, & ita ab vtriſque tractantur. Declarat autem primo locos proprios dicens. Locus proprius accuſatoris in cauſa coniecturali eſt. cum dicit non oportere miſereri malorum, & cum auget atrocitatem peccati. Locus proprius defenſoris eſt, cum id eſt quādo captat miſericordiam, & cum criminatur, id eſt pro crimine, & iniquitate accuſat & contendit accuſatorem calumniari. i calumnioſe agere potius ex ſimultate & odio, quā ex rei veritate, aut iuſtitiæ amore, cum nimis auide facti atrocitatem augeat. Hi autem loci ſunt proprij, quia nihil eſt tam alienum ab accuſatore quam miſericordiam captare, aut accuſandi auiditatem reprimere Et contra nihil tam diſſidet à defenſore quam miſericordiam probibere, aut facti atrocitatē exaggerare. Poſtquam autem deſcripſit, aut exemplis declarauit locos proprios declarat communes dicens. Loci communes tum accuſatoris, tum defenſoris, id eſt quibus tam accuſator quā defenſor vti poteſt, ſunt. ſ. primo à teſtibus, id eſt ſumpti ab accuſatore per confirmationem teſtium, & ſup contra teſtes, id eſt per reprobationē teſtium, à defenſore. Secundo ſup. ſunt à quæſtionibus, id eſt inquiſitionibus per torturas adductis per accuſatorem, & ſup. contra quæſtiones, improbatas videlicet à defenſore. Tertio ſunt ab argumenta, ſcilicet accuſatoris, & contra argumenta per defenſorem. Quarta à rumoribus adductis & approbatis per accuſatorem, & contra rumores improbatos per defenſorem, vt de ſingulis declarat. {A teſtibus} Primo declarat locum communem à teſtibus dicens. Nos dicemus in loco communi à teſtibus, ſecundum auctoritatem & vitam teſtium, & cōſtantiam teſtimoniorum. Maxime enim attendendū eſt, an teſtes conſtanter affirmauerint ſine heſitatione, aut variatione ſententiarum. Et dicemus pro defendendo in loco communi, contra teſtes turpitudinem vitæ. ſ. eorum, in cōſtantiam teſtimoniorum, & dicemus, aut non potuiſſe fieri quod dicant, aut non eſſe factum, aut illos non potuiſſe ſcire, vtpote cum illic non fuerint, ſed alibi uiſi, aut dicemus eos dicere cupide, id eſt nimis affectanter, vt videantur non ad veritatis comprobationem, ſed ad odij ſui, aut ſimultatis occultę exaturationem dicere. Tunc enim teſti præcipua fides adhibetur, cū non plus quam interrogatus ſit dixerit, & id quaſi inuitus viſus ſit dicere, vt propter ſacramentum, ſeu iuramentū, quo aſtrictus eſt. verum dicere quatenus ſciuerit. Et argumentati hæc. ſ. quæ dicta ſunt. i. adducere per accuſatorem integram teſtium vitam, & teſtimoniorū conſtantiam, & per defenſorem eundem turpitudinem, aut nequitiam vitæ, & in conteſtando inconſtantiam, aut auiditatem & properationem, pertinebunt ad improbationem teſtium, ſcilicet pro reo, & ad probationem teſtium pro accuſatore, vbi ordo mutatur. {A quæſtionibus} Deducit locum communem à quæſtionibus, & contra quæſtiones docens primo quæſtionibus. i. inquiſitionibus veritatis per tormenta, ſeu torturam vti poſſe, cum à maioribus ſint inſtitutæ, deinde non ſemper, neq; in omni criminatione vtendum eſſe, nam graphice accuſantis & defendentis partes perſcribit dicēs. Nos dicemus à quęſtionibus. i. inquiſitionibus factis per torturam, cū demonſtrantibus maiores noſtros. i. progenitores, & qui nos in reip adminiſtratione anteceſſerunt voluiſſe quęri. i. inquiri, & quæſtionem fieri, tormentis & cruciatu, cauſa veri inueniendi. i. vt verum inueniatur, & dicemus eos voluiſſe, homines cogi ſummo dolore, vt dicant, quidquid ſciant, & præterea hæc diſputatio erit confirmatior. i. magis confirmata, & ſtabilita, ſi nos trahemus ea quę dicta erūt, ſcilicet tortis & cruciatis, ad ſuſpicionem veriſimilem argumentando iiſdem vijs. i. rationibus & medijs quibus omnis coniectura tractantur. i. agitur & diſputatur & oportebit, hoc idem facere in teſtimonijs. i. trahere omnia ad veriſimilem ſuſpicionem, iuuando videlicet fidem quam ipſi teſtificando fecerint veriſimili coniectura. Contra quæſtiones. docet quid defenſor contra quæſtiones faciet dicens. Nos, ſcilicet defendentes, dicemus contra quæſtiones. i. inquiſitiones factas, aut fieri petitas ab aduerſario per tormēta, aut rei, aut ſeruorum eius, hoc modo. ſ. ſequenti. Primum ſup. dicemus, maiores noſtros noluiſſe quæſtiones interponi. ſ. ad veri inquiſitionē niſi in certis rebus, de quibus alij commentarij ſatis deſputāt & ipſe ſubdens, cum. ſ. ea quæ dicerentur vere poſſent ſciri. i. aperte cognoſci per quæſtionem, & ea quæ pronunciarētur falſo, id eſt mendaciter in quæſtione. i. in tormenti, poſſent refelli. i redargui, & reprobari, hoc modo vt. ſ. per quæſtionem ſciatur, in quo loco ſit quid. i. aliquid poſitum, vt ſi illi inueniatur aut res ſublata, aut inſtrumentum ſedis, tunc confeſſioni credatur, & ſi quid eſſet ſimile, quod poſſit videri, aut percipi aliquo ſigno ſimili. Deinde ſup. dicemus non oportere credi dolori, id eſt conceſſioni factæ per dolorem & cruciatū, quia alius ſit in dolore, ſcilicet

deferendo

deferendo recẽtior,& ita firmior alio.i.quam alius,& quod alius ſit ingenioſior ad comminiſcendum,id eſt fingendum animo,& excogitandum aliquid quo euadat,quod deniq; is qui eſt in tormentis & quæſtione,poſſit ſcire,ſcilicet certo, aut ſuſpicari quid quæſitor,id eſt faciens quæſtionem velit audire, quod cũ.i.poſtquam dixerit,intelligat finem dolorum futurum ſibi. Hæc diſputatio,ſcilicet contra quæſtiones,comprobabitur,id eſt probabilior fiet,ſi refellemus argumẽtatione probabili ea quæ dicta erũt in quæſtionibus. Idque,id eſt & id, & oportebit facere id.ſ.refellere quæ in quæſtione dicta erunt argumentatione ne probabili partibus coniecturæ,quas expoſuimus ante.i.quas prius docuimus ad veriſimilitudinem faciendam ſeruandas.§Ab argumentis§ Proſequitur locum cõmunem ab argumenti dicens. Conuenit dicere ab argumentis & ſignis & ceteris locis quibus ſuſpicio augetur, hoc modo, hoc eſt dicemus ſic. Cum multa argumenta,id eſt media ad probandum, & ſigna videlicet euidentia, quæ conſentiant inter ſe.i.quæ nullam diſcrepantiam habeat. concurrant,ſcilicet ad approbationem,oportet rem videri.i.apparere perſpicuam.i.ita clarã & euidentem, vt veritas quaſi per medium eius videri poſſit,nõ ſuſpicioſam, id eſt de qua tantum coniectura, aut ſuſpicio dicatur haberi. Item ſupple dicemus oportere plus credi ſignis & argumentis quã teſtibus, enim pro quia,dicemus ſupp. hæc.ſ.argumenta & ſigna,& exponi.i.obijci conſpectui & declarari eo modo quomodo geſta ſunt reuera,teſtes autem poſſe corrumpi,vel precioſi ſint auari, vel gratia,ſcilicet ſint affines, aut conſanguinei, aut familiares, vel metu, ſi pars aduerſa ſit potens aut conſcia criminis, vel ſimultate,id eſt occulto odio & latente inuidia alterius partis. Et nos dicemus contra argumenta & ſigna & ceteras ſuſpiciones, hoc modo. Si demonſtrabimus nullam rem eſſe quàm quiuis, id eſt quilibet non poſſit criminari. inculpare ſuſpicionibus,id eſt per ſuſpiciones. Deinde.i.poſt generalem extenuationem, extenuabimus vnamquanq; ſuſpicionem, & dabimus operam.i.adnitemur, vt oſtendamus eam,ſcilicet ſuſpicionem, quæ ab aduerſario allata ſint,nihilo.i.in nullo conuenire, id eſt conuenienter afferri magis, in.i.contra nos, quam in quempiam, id eſt quemlibet, aut quemcunq; alium,& ſup.dicemus, coniecturam & ſuſpicionem habere ſatis firmamenti, id eſt corroboramenti ad perſuadendũ ſine teſtibus,id eſt cum nulli adſint teſtes, eſſe facinus indignũ.i. bona repub. aut bonis iudicibus, aut indignandum & deteſtandum ac improbandum, cũ ſuſpiciones & ſigna atq; id genus argumenta multis modis fallant, nihilq; ſit indignius quam innocentes damnari. A rumoribus. Declarat locum communem à rumoribus & cõtra rumores dicens. Nos dicemus à rumoribus, id eſt ſumendo locum & ſedem argumenti noſtri à rumoribus, ſi negabimus famam ſolere naſci,id eſt oriri, temere.i.abſq; cauſa quin ſubſit aliquid.ſ.rei vnde vt ſolet dici. Quod communis fama diuulgat non omnino deperditur. Et iam dicemus à rumoribus ſi dicemus non fuiſſe cauſam, ſcilicet aliquam, quare quiſpiam confingeret, & comminiſceretur talem.ſ. de aliquo infamiam,& præterea ſi.i.tametſi ceteri, ſcilicet rumores ſoleãt eſſe falſi.i.deceptorij,& non veri,nos argumentabimur hunc eſſe verum. E contrario non dicemus contra rumores, primum ſi docebimus, ſcilicet rationibus multos rumores eſſe falſos, & vtemur exemplis de quibus fama fuerit falſa,& dicemus aut inimicos noſtros,aut homines maliuolos & maledictos nam.i.per naturam confinxiſſe.ſ.talem rumorem,& aut afferemus in aduerſarios aliquam fabulam fictam.ſ.à nobis quam dicemus eſſe omnibus in ore, aut proferemus, verum rumorem qui afferat illis, ſcilicet aduerſarijs noſtris aliquid turpitudinis,& tamẽ dicemus nos non habere fidem ei rumori, ideo quòd quiuis homo poſſit proferre,quemuis rumorem turpem.i.diffamatorium,de quolibet,ſcilicet homine, & poſſit diſſipare.i.ſpargere fabulam confictam. Verum tamen ſi rumor videbitur eſſe vehementer probabilis nos poterimus abrogare, id eſt auferre famæ fidem.i.credulitatem,argumentando.i.per argumentationem noſtrã. Deinde epilogo, concludens hunc tractatum dicit. Eo quòd conſtitutio coniecturalis eſt difficillima tractatu, id eſt ad tractandum,& eſt tractanda ſæpiſſime in veris cauſis,eo inquam.i.propterea perſcrutati ſumus.i. inquiſiuimus diligentius.i. multum diligenter, aut eo.i. tanto diligentius quo difficilior eſt, omnes partes eius ita vt ſupple conſtitutio coniecturalis ne quidem vlla.i.non etiam minima titubatione.i.vacillatione impediretur, aut ſi eſt legendũ impediremur ordo eſt. ita vt nos ne vlla quidem titubatione impediremur, ſi accommodaſſemus aſſiduitatem exercitationis ad hanc præceptionem. Nunc tranſeamus ad partem conſtitutionis legitimæ.

CONSTITVTIONIS LEGITIMAE PARTES.

CVM voluntas ſcriptoris cũ ſcripto diſſidere videbitur, ſi à ſcripto dicemus, his locis vtemur ſecundũ narrationem Primum ſcriptoris collaudatione: Deinde ſcripti recitatione: Deinde percunctatione,ſcirent ne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut in quolibet ſcripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde collatione quid ſcriptum ſit, quid aduerſarij ſe feciſſe dicant, quid iudicem ſequi conueniat, vtrum id quod diligenter perſcriptum ſit, an id quod acute ſit excogitatum. Deinde ea ſententia, quæ ab aduerſarijs ſit excogitata, & ſcripto attributa,contemnetur & infirmabitur. Deinde quæretur,quid ei obfuerit, ſi id voluiſſet ſcribere, vt non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia reperietur, & cauſa proferetur,quare id ſcriptor ſenſerit quod perſcripſit: & demonſtrabitur,ſcriptum illud eſſe dilucide,breuiter,commode,perfecte,certa cũ ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab aduerſarijs ſententia, & voluntas afferretur, à ſcripto potius iudicata ſint. Deinde oſtendetur,quàm periculoſum ſit à ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum,qui cum fateatur ſe contra id, quod legibus ſancitum eſt, aut teſtamento perſcriptum ſit,feciſſe: tamen facti quærat defenſionem. A ſententia ſic dicemus: Primum laudabimus ſcriptoris commoditatem atq; breuitatem, quòd tantum ſcripſerit,quod neceſſe fuerit; illud, quod ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſario ſcribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officium, verba, & literas ſequi,negligere voluntatem. Deinde id,quod ſcriptũ ſit, aut non poſſe fieri,aut non lege,non more,non natura, nõ æquo & bono poſſe fieri: quæ omnia ſcriptorem voluiſſe quam rectiſſime fieri,nemo dubitet: at ea,quæ à nobis facta ſint,iuſtiſſime facta. Deinde contrariam ſententiam aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam aut non poſſe fieri, aut non conſtare cum ſuperioribus & inferioribus ſententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus,aut cum rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à voluntate,& cõtra ſcriptũ iudicatorum enumeratione vtemur. Deinde legum & ſtipulationum breuiter ex ſcriptarum, in quibus intelligatur ſcriptorũ voluntas. Locus communis contra eum,qui ſcriptum recitet,& ſcriptoris voluntatem non interpretetur.

CAPIDVRVS.

CVM voluntas ſcriptoris cũ ſcripto diſſidere videbitur§ Legitimam cõſtitutionem in primo libro ita diuiſit, vt ſex ei tribuerit partes. quarũ prima ſcriptum fuit & ſententia. In hac igitur quibus vti poſſimus argumẽtis docet,deinceps in ordine cetera expoſiturus. Hoc ergo dicit, cum voluntas ſcriptoris cum ſcripto non conuenire videbitur, ſi ſcriptum defendamus, alijs, alijs,ſi ſententiam, vti debere videmur locis. §Secundũ narrationem§ Pro vt popoſcerit narratio. §His locis vtemur§ Ex quibus pro ſcripto argumẽtationes eliciemus. Primũ ſcriptoris collaudatione verba defendat, vt dicat ſcriptori neq; ingenium,neq; operam, neq; vllam facultatem defuiſſe, quo minus aperte poſſet perſcribere id,quod cogitaret. nõ fuiſſe ei graue aut difficile eam cauſam excipere,quam aduerſarij proferant,ſi quidquam excipiendum putaſſet. conſueſſe eos qui lege ſcribant,exceptionibus vti. deinde vt leges recitentur, cũ exceptionibus ſcriptæ, vt apud eundem legiſlatorem, num ſit aliqua exceptio. §Scriptores collaudatione§ Laus eſt,quã ob bene geſta promeremur,laudatio vero, quæ verbis habetur alicuius.

eſt tamen aliquando, vbi laut pro laudatione ponatur. §Deinde ſcripti recitatione§ Quo vehemẽtius & ſignificantius quidquid interpretatutus eſt, dicere videatur. §Deinde per cunctatione, ſcirent, ne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe, in lege aut teſtamẽto, aut ſtipularione, aut quolibet ſcripto, quod ad eam rem pertinebit§ Deinde qui ſcriptum, inquit, defendet, percunctabitur, nunquid aduerſarij eam quàm proferant ſententiam, quæ nuſquam ſcripta apparet in lege, legerint, aut teſtamẽto, aut ſtipulatione, aut in alio quocunq; ſcripto, quod ad id negotium iudiciumq; attineat. §Percunctatione§ Et percontatũ, inquit Donatus in Hecira, & percunctatum ſcribitur. ſi percontatum à conto dicitur, quo nautę innituntur ad loca nauibus opportuna, ſi vero percunctatum, ab eo quod à conctis perquiratur, dicitur. Nonius Marcellus autem de doctorum virorum indagine: Percontari, inquit, diligenter inquirere. Et eſt proprietas verbi, quòd vada in fluminibus contis exquirant nautę. Nec me præterit, ineruditos quoſdam grammatiſtas hæc differre inter ſe voluiſſe, cũ per o, ante t, & cum u, ante ct, ſcriberetur, ſed nihil mihi cũ illis. plana ſunt, Sciſcitor, rogo interrogo, percunctor, ſed ex his alia inter ſe nonnihil, alia nihil prorſus differre videntur. Nam rogo, interrogo, & ſciſcitor, inter ſe nihil differunt niſi dicamus ſciſcitari eſſe, vt ſciamus idem ſępe potius exquirere quam interrogare, rogare verba nulla vel pauca anteceſſiſſe ſignificat, vt Plautus in Curculione, Rogant ſerui quo eam, dico me ire quo ſaturi ſolent. interrogo autem inter multa verba, ſciſcitor & exquiro, vt apud Iuuen. Bene haber, nil plus interrogo, puſilla tñ hæc differentia eſt. Maior autem eſt multo inter percunctor & interrogo differentia, vel quã voluit Quint. vt interrogare nos dicat ſciendi aliquid cauſa, & percunctari, arguendi. Quid enim tam commune, inquit, quã interrogare, vel percunctari? nam vtroq; vtimur indifferenter, quorum cum alterum noſcendi, alterũ arguendi gratia videtur adhiberi. velut Auguſtinus in lib. quem de doctrina Chriſtiana inſcripſit qui ita reliquit: Inter percunctationem, & interrogationem hoc veteres intereſſe dixerunt; quòd ad percunctationem multa reſpondtri poſſunt, ad interrogationem vero aut non, aut etiam pronunciabitur. Ergo ita vt poſt percunctationem, qua dicimus, quis accuſabit aduerſus electos dei? illud quod ſequitur, ſono interrogantis enuncietur: Deus qui iuſtificat? vt tacite reſpondeatur, non & iterũ percunctemur, quis eſt qui condemnat? ruſusq; inter rogemus, Chriſtus Ieſus qui mortuus eſt? magis adhuc qui reſurrexit? qui eſt in dextra Dei? qui interpellat pro nobis? vt vbiq; tacite reſpondeatur, non. At cum dicit Cice. Deinde percunctatio ne ſcirent ne aduerſarij ea ſignificatio, quàm voluit in percunctor verbo eſſe Quintilianus, hic magis conuenit. eſt tamen inueniri, vbi percunctor ad rerum attineat cognitorem. Horat.

Inter cuncta leges, & percunctabere doctos.

§Deinde collatione quid ſcriptum ſit,§ Id eſt, ſi aduerſarij ſcriptum aliquod proferent, cõferatur, hoc eſt, comparetur illud & de quo cõtrouerſia eſt. §Quid aduerſarij ſe feciſſe dicant§ Subaudiendum, percunctemur, hoc eſt poſteaquam ſi protulerunt ſcriptum viderimus, exquiramus nunquid quod ſe feciſſe fatentur aduerſarij, eo ſcripto tollatur quod eſſe poterit, vt minime fiat. §Quid iudices ſequi conueniat, verũ id quod diligenter præſcriptum ſit, an id quod accute ſit excogitatum§ Hoc dicit, qui defendit ſcriptum, quod accurate, inquiet, ſcriptum eſt à conditore legis, non oportet aliter quàm ſcriptũ ſit interpretari, quod ſi accipiatur, nihil aliud erit quam legem tollere. Nihil enim attinere dicat, cauſam ex lege conſiderare. quippe quę in lege ſcripta non ſit, ſi prout libuerit quiſq; interpretabitur. quare iudices, ſicut ſcriptum eſt, iudicare debere. §Quæ ſit ſcripto attributa§ Prout libido tulerit, non vt nos interpretabimur. §Aut non potuerit ſcribi§ Quod contra fas, iuſtum & ęquũ eſſet. Amentiam.n. eſſe, ſi eius qui peccarit potiuſquã legis ipſius verba cognoſcentur. §Scriptum illud eſſe dilucide§ Aperte. §Breuiter§ Non pluribus quã conueniret. §Cõmode§ Vt vtilitatem communem omnium ſpectauerit. §Perfecte§ Cui in ea ſententia nihil admodum deeſſet. §Cũ ratione§ Certa, nõ vt quiſque, prout libido tulerit, poſſit interpretari. §Deinde exempla proferentur§ Subaudiendum earum rerum. §Quæres§ Ordo eſt, quæ ab ſcripto potius iudicarę ſunt. §Cum ab aduerſarijs ſententia red deretur, & voluntas afferretur. Senſu eſt, eadem quæ aduerſarij, cum ſententiam plerunq; nõ verba ſpectãda eſſe dicerent exempla proferemus, ſed ipſis voluntatem, nobis verba ipſa id dicere videre aſſeremus. §Deinde oſtẽderui§ Hoc dicit ſi ea ingenio delinquentis inquiet, qui ſcriptũ defendit, qui cõtra legem fecerit excuſatur, non ex lege peccãdi cuilibet poteſtas vulgo dabitur, deinde adijciet, ex ipſis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum eſt. nam & iudices neq; quid ſequantur habituros, ſi ab eo quod ſcriptum ſi recedant, neque quo pacto alios improbare poſſit, quod contra legẽ iudicarint, & ceteros ciues quid agant ignoraturos, ea ſuo quiſq; conſilio, & ea ea ratione quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto ciuitatis vnamquamq; rem adminiſtrabit. §Locus cõmunis eſt, cõtra eum qui quod cum fateatur ſe cõtra id quod legibus ſancitom aut teſtamento præſcriptum ſit, feciſſe, tñ facti quærat defenſionem§ Locus eius qui à ſcripto dicet, erit, inquit ipſe in ſecundo de Inuentione, leges ex ſe non eius qui contra cõmiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Locus hic, inquit, ſcripto communis erit, vt dicatur, feciſſe te contra id quod lege ſancitum eſt, & teſtamento præſcriptum fateris, & tñ facti huiuſmodi quęris defenſionem, at qui contra legis ſanctionem pręſcriptum'ue teſtamenti fecerit, puniendus eſt. igitur delicti pœnam te ſubire oportebit. Itaq; ab hoc loco deducetur argumentum. §Quod legibus ſancitũ§ Veteres grãmatici vna oẽs ſancio verbum ſanxi mittere præteritum, & ſupinũ ſanctum, volunt, licet priſcæ linguæ ſecus protuliſſe auctores dicant. Sed mihi pace eruditiſſimorum virorum dicere diceat, cur non potius ſanciui dicemus, & ſancitum? cum Cicer. Romanæ eloquentiæ auctor eminentiſſimus ita locutus ſit, ſicut & multi alij. vt Pomponius ad Tranſeam: Sancierat, inquit, & in paſſiuo Caſſius Seuerus, Lege Sancitum eſt, ait. & Lucretius, quandoquidem ſancitum extat, quin & ipſi iuriſconſulti ſancitum, appellationem non participium eſſe voluerunt. quippe qui à ſanguinibus herbis ſanctum fluxiſſe dicant, quas legati deferentes, ſe ſanctos. i. inuiolabiles eſſe facile oſtenderent. Non ego tamen ſaxi ſanctum dici negauerim, ſed mallem ipſum Ciceronẽ ſequi. A ſententia ſi dicemus, primum laudabimus ſcriptoris commoditatẽ atque breuitatem§ Commoditatem, quòd ita præſcripſit, ſic vt ei vtilitate & honeſtum iuſtumq; eſſe videbatur. §Breuitatem§ Vt non plura complexus ſit, quam opus eſſet. §Dicemus deinde calumniatoris eſſe officium verba & literas ſequi, negligere voluntates§ Dicemus illum nõ videri nobis habere quid dicat, qui verba & notas elementorum ſequi malit, & ſententiam nihili pendere. Leges enim charas eſſe oportere, non propter literas, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus deſcribuntur, vtilitatem & eorum qui ſcripſerint ſapientiam & diligentiam, vt quid ſit lex deſcribat, quo videatur in ſententijs, nõ in verbis conſiſtere & iudex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam eius, non qui ſcripturam ſequatur. Enim vero ſi voluntas tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non vteremur, quia non poteſt, verba reperta ſunt, non quæ impedirent, ſed quæ indicarent, voluntatem. §Deinde id quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri§ Subaudi aut his rationibus quæ ſequuntur, aut quibuſcunq; alijs. §Non lege§ Quod de ea nulla ſit lex. §Non more§ Quod id facere moris non ſit. §Non natura§ Quod naturę leges huic repugnent ſententiæ. §Non æquo & bono poſſe fieri§ Contra ſcriptum qui dicet, primum eum locum iudicet, per quem æquitas ſuæ cauſæ demonſtretur, & oſtendet quo animo, quo cõſilio, qua cauſa fecerit. Dicat igitur, contra æquum & bonum facturum, quicunque ſecus agerit. quę omnia rectiſſime fieri & ſanctiſſime à ſcriptore legis, omnes affirmabunt. Aut non poſſe fieri. Si æquũ bonumq; velimus inſpicere. §Aut non conſtare§ Quippe quod ſententijs illis repugnet: Aut cum iure communi. quo omnes vtuntur populi. §Aut cum alijs legibus§ Differunt leges & iura, quod leges ſunt aut principis, aut liberi populi, quæ à rege conduntur, alterius conſenſum non requirunt, quæ ad populum feruntur ſine eius iuſſu ratæ non ſunt. & quoniã rogari. i. interrogari populus de his ſolebat, rogationes dictæ. Iura autem magis generalia ſunt. Ius aliud gentium, aliud ciuile dicitur. Ius ciuile dicimus tam leges, quam plebiſcita, ſenatuſconſulta, decreta principium, reſponſa prudentium, &c. quæ in Topicis ſumus interpretati, quæ ſunt legum cõmunium interpretamenta quædã. §Aut com rebus§ Cuiuſmodi ſunt reſponſa prudentium. §Et ſtipulationum§ Stipulatio per interrogationem ſponſio eſt. Breuiter exceptarum. Hoc ad vtrunq; refertur. §In quibus intelligatur§ Vt ſcriptarum. voluntatem probemus interpretando, nõ quod dicant verba, ſpectandum locus communis§ Senſus eſt, Locus communis contra eum qui ſcripto innitetur erit, vt dicas eum ſcriptum recitare, & ſcriptoris voluntatem negligere, quod vtique ſtultum ſit. perinde ac ſi dicas, ſtulte eum agere qui ſcripta cuiuſquam ſuſpiciat, qui ſit ſenſus verborũ negligat. In ſecundo

autem

autem de inuentione idem. Contra ſcriptum, inquit, leges in coſilio ſcriptoris & vtilitate communi, non in verbis conſiſtere, quod indignum ſit æquitate literis vrgeri, quæ voluntatem eius qui ſcripſerit defendat.

Long. DEinde dicemus, &c. negligere voluntatem} Quæ ſane voluntas tribus modis conſideratur. Primo, qñ cum legis ſcripto aut verbis apparet, eam impoſſibile eſſe ſeruati. vt lex eſt: Qui parentes nõ aluerit, vinciatur. certũ eſt iuxta hanc legem liberos infantes, aut debiles alere non poſſe. Secundo cõſideratur, cum certum eſt vel omnibus ex verbis legis intelligi aliud voluiſſe latorem eius, vt qui nocte cum ferro deprehenſus fuerit, vinciatur, annulũ ferreum vir ferens noctu inuentus, à magiſtratu cędis alligatur. Hic ſane apparet, legiſlatorem de telo, non de annullo intellexiſſe. Poſtremo cũ exemplo multarum legum probamus præſentis quoq; legis voluntatem talem, qualem nos defendimus, vt Cic. pro A. Cæcina fecit.

Aſcen: CVm voluntas, &c.} Pertractat conſtitutionem legitimã, & primo ea quæ ex ſcripto ſumitur dicens. Cum. i. qñ voluntas ſcriptoris. i. eius qui aut legem, aut teſtamentum, aut aliquid aliud legitimæ ſcribendum dictauit, videbitur diſſidere. i. diſconuenire & diſſentire cum ſcripto. i. cum eo, quod ſcripta ſonant, tunc ſup. vtemur his locis ſecundũ. i. ſtatim poſt narrationem. ſ. rei pro nobis facientis, primum collaudatione ſcriptoris, vt prudenter & laudabiliter ſcripſiſſe & cõſtituiſſe cenſeatur, deinde vtemur recitatione ſcripti. ſ. pro nobis facientis. deinde vtemur percũctationes. i. interrogatione inquiſitoria, ne pro an, aduerſarij ſciuerint id. ſ. ꝙ recitauimus fuiſſe ſcriptũ in lege (quaſi dicamus, ſi ſciuerint non debuiſſe cõtra legem tentaſſe, ſi neſcierint nunc debere reſiſtere) & fuiſſe ſcriptum & in teſtamẽto, aut in ſtipulatione. i. pactione per mutuum conſenſum interrogantis & reſpondentis facta, aut in quolibet alio ſcripto quod pertineat ad rem. ſ. quam agimus. Deinde vtemur ſup. collatione. i. comparatione, oſtendentes ſup. quid ſit ſcriptum, & quod aduerſarij dicant ſe feciſſe an. ſ. reſpondeant ſcripto, & quidem conueniat. i. æquũ & cõueniens ſit iudices ſequi vtrum id quod ſit perſcriptum. i. perfecte ſcriptũ, diligenter. i. cũ diligẽtia, vt dicemus, an ſup. conueniat eos ſequi id, quod ſit excogitatum acute. i. callide & vafre ab aduerſarijs in calumniam ſcripti. Deinde ſententia. i. interpretatio ſcripti, quę ſit excogitata ab aduerſarijs contemnetur & infirmabitur à nobis. Deinde quæretur. ſ. à nobis. i. nos quæremus quod obfuerit. i. obſtiterit, & impedimento, aut nocumento fuerit ſcribenti ſi voluiſſet perſcribere. i. conſumate ſcribere aut vt alij legunt præſcribere. i. ſancire & ſtatuere, id videlicet ꝙ aduerſarij dictitant adijciendũ fuiſſe, vt mens ſcribentis intelligatur, an ſup. id non potuerit perſcribi? quaſi dicamus ſi ſcriptor, aut dictator ſcripti voluiſſet aliquid adijciendum, ipſum id potuiſſe addere, quo circa cum nõ addiderit, ſcriptum vt ſonat intelligendũ cenſuiſſe videtur. Deinde ſententia. ſ. ſcriptoris rei noſtræ accõmodata, reperietur à nobis, & cauſa quare ſcriptor ſcripſerit id quod ſcripſerit, videlicet ſine limitatione, aut reſtrictione per adiectione plurium verborum proferetur à nobis, & illud demonſtrabitur eſſe ſcriptum dilucide, breuiter, commode, & perfecte, cum ratione videlicet approbante ſingulas particulas, vtpote quod ſcriptũ ſit dilucide, quod breuiter, quod commode, &c. Deinde exempla proferũtur, hoc eſt per exẽpla oſtendemus, quæ res ſint iudicatæ potius à ſcripto. i. ſecundum quod ſcriptum ſonabat. cum ſententia redderetur ab aduerſarijs. i. cũ aduerſarij aliter interpretarentur ipſum & cũ voluntas ſcribentis afferetur. ſ. ab aduerſarij ſm eorum interpretationem. Deinde oſtendetur quam. i. quantum periculoſum ſit recedere à ſcripto. Quia ſi id permitteretur nulla lex ſatis firma ſit cum cuilibet aliquid addi, & aliter interpretari poſſit, & ſup. id oſtendere eſt locus communis. i. ad plurimas cauſas contra eum qui cum. i. quamuis fateatur ſe feciſſe contra id quod ſancitum eſt legibus, aut quod perſcriptũ eſt teſtamento, tñ quærat defenſionem facti. ſ. ſui: per alia interpretationem, aut cauillationẽ ſcripti. {A ſententia ſic dicemus} Hoc eſt cũ vtemur cõſtitutione legitima à ſententia i. mente ſcriptoris ad noſtrum commodũ intellecta, nos laudabimus primam cõmoditatem. i. vtilitatem & opportunitatẽ ſcriptoris, ꝙ videlicet vtilia & vtiliter ſcripſerit, atq; laudabimus eius breuitatem, ꝙ. i. quia ſcripſerit tm̃. i. duntaxat, id quod fuerit neceſſe, & ꝙ putarit illud quod potuerit intelligi ſine ſcripto nõ ſcribendum neceſſario. Deinde dicemus officium calumniatoris eſſe ſequi verba & literas, & negligere voluntatẽ, .i. mentem & ſententiam ſcribentis. Vnde hæc omnia ſunt contra eum qui à ſcripto procedit. Deinde dicemus id, quod ſcriptũ eſt, vt verba ſonant, aut non poſſe fieri, aut non poſſe fieri lege. i. ſecundum legem, non maiore, non natura i. per naturam aut dictamen rationis, quæ lex naturalis eſt, non bono. ſ. communi, & æquo. i. per fas, & licitũ quod omnes æquum ſentiant, quę omnia ſup. dicemus, ꝙ nemo dubitaret ſcriptorem voluiſſe fieri ꝙ̃ rectiſſime. i. maxime recte & decenter, ac dicemus ea quæ facta ſunt à nobis eſſe facta iuſtiſſime. Deinde dicemus ſententiã contrariam, aut eſſe nullam. i. nullius momenti, aut valoris, aut potius nullam eſſe i. falſam & fictitiam, & ita nihil eſſe, cũ falſum nihil ſit Bonum. n. verum & ens cõuertuntur, aut dicemus eam eſſe ſtultam, cum ſit contra mores & naturam, aut iniuſtam, cũ ſit contra æquitatem, aut dicemus eam non poſſe fieri, aut non conſtare. i. non eſſe (vt nunc dicunt) compoſſibilem cũ interioribus & ſuperioribus ſententijs. ſ. eiuſdem ſcribentis, aut ſi parũ ſcripſerit, ita vt in ſcriptis ab eo nihil reperiatur ſententiæ aduerſariorum repugnans dicemus nõ conſtare, cum iure communi, aut cum alijs legibus omnibus, aut diſſentire cum iudicatis. i. cũ illis, quæ in rem iudicatam tranſierunt, & de quibus iam cõſtat iudicium latum, cuius ſimile in re ſimili deceat fieri. Deinde vtemur, ſup. enumeratione exemplorum iudicatorũ à voluntate. ſ. ſcribentis, vt vero ſimile erat eum voluiſſe & iudicatorum contra ſcriptum, deinde ſup. vtemur breuiter enumeratione legum & ſtipulationum exceptarum. i. excluſarum à cõſecutione eius, quod verba ſonarent, in quibus. ſ. legibus & ſtipulationibus exceptis voluntas & expoſitio ſcriptoris intelligitur. Qui ſup. locus eſt locus communis contra eum qui recitat. i. recitaret velit ſcriptum & non interpretetur voluntatem ſcriptoris. Ideo aut dicitur locus communis, quia vti exemplis tam conuenit volenti ſcriptum ſequi quam voluntatem ſcriptoris, vterq; enim pro ſe exempla adducere poteſt.

DE CONTRARIIS LEGIBVS.

CVM duæ leges inter ſe diſcrepant, videndum eſt primum, num quæ obrogatio aut derogatio ſit. Deinde vtrũ leges ita diſſentiant vt altera iubeat, altera vetet; an ita, vt altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur, cum altera lex permitteret. plus enim valet ſanctio permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi obrogatum vel derogatum ſit; id, quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cum hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ commodũ. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, vtrum cum ea faciat, de qua parte poſterius diſſeremus.

CAPIDVRVS.

CVM duæ leges inter ſe diſcrepant, } In 2. de Inuentione. Ex contrarijs autem, inquit, legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo, Lex eſt, qui tyrannum occiderit. Olympiarum præmium capito, & quã volet ſibi rem à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito: & altera lex. Tyranno occiſo quinq; eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrũ, qui apud Phereos in Theſſalia tyrannidem occuparat, vxor ſua, cui nomen Thebe fuit, nocte cũ ſimul cubaret, occidit. hæc filium ſuũ, quem ex tyranno habeat, ſibi in præmij loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerũ occidi dicant oportere. res in iudicio eſt. In hoc genere iidem loci, atq; eadem præcepta conuenienti, ideo quod vterq; ſuã legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primũ igitur oportet contendere, conſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad vtiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat, ex quo conficitur vt ſi duæ leges, aut plures, aut quotquot erunt, conſeruari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe, ea maxime conſeruanda putatur. quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit, nam poſtrema quęq; grauiſſima eſt. Deinde, vtra lex iubeat aliq̃d, vtra permittat. nam id quod imperatur, neceſſariũ, illud quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in vtra lege, ſi nõ obtemperatum

ſit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna ſtatuatur. nam maxime conſeruanda eſt ea, quæ diligentiſſima & ſancta eſt. Deinde, vtra lex iubeat, vtra vetat, nam ſæpe ea quæ vetat, quaſi exceptione corrigere videtur illã, quæ iubet. Deinde, vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plurimis, vtra in aliquã certam rem ſcripta, promptius ad cauſam accedere videatur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, verũ ſtatim fieri neceſſe ſit, verum habeat aliquã moram, & ſuſtentationem nam id quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet, deinde operam dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videatur vti. Contra tia aũt aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem iudicij ſanctius & firmius quod apertius ſcriptũ ſit id eſſe videatur, deinde ſuę legi ad ſcriptum, ipſam ſententiã quoq; adiungere, contrariam legem item ad aliam ſententiam transducere vt ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe poſtremo facere, ſi eam facultatẽ dabit, vt noſtra ratione vtraq; lex conſeruari videatur. aduerſariorũ ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Locos aũt communes & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ea vtilitatis, & ea honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere demonſtrantem per amplificationem, ad vtrã potius legem accedere oporteat. {Videndum eſt primũ, num quæ obrogatio aut derogatio ſit} Rogare, precari, rogare interrogare. rogare, accumulare ſignificat. Vnde rogus, ſtrues nominatur ab hoc cõpoſita, abrogo & derogo. Derogari, eſt in calumniam & vituperationem venire. Abrogari, eſt totã penitus legem tolli. Aut ergo derogatur, aut abrogatur, aut aliqua parte cõmutatur, & vertitur. infirma.n. erit defenſio. Negabit ſe ideo quod facere cogeretur non feciſſe, qm̃ alia lex permittebat, quo minus ne faceret verendũ erat. {Plus.n. valet ſanctio permiſſione} Sanctio, qua facere cogebatur, à ſancio, ſanis, facta conciſione, factũ videri poteſt, ab eo quod eſt ſancitũ ſanctum, inde ſanctio, niſi à ſancio ſanxi, factũ eſſe velimus. {Id, quod poſteriori} Cũ longe præponi debuerit, quod primũ abrogatũ derogatum ue fuerat. {Trahemus ad noſtræ cauſæ commodũ} Vt non verba, ſicut noſtri aduerſarij, ſequamur, ſed ſententiã, quæ nobis conferet. {De iuridiciali abſoluta ſumemus rationem} Iuridicialis conſtitutiones ſupra ita diuiſimus, vt eius partes aſſumptiuam & abſolutã faceremus. Ab abſoluta itaq; parte ſumemus pro ſententia adminiculum. vt iure factum eſſe dicamus, quidquid à nobis factũ ſit, & cetera, quæ poſterius in iuridiciali abſoluta applicabuntur.

LONG. Ecitatione} Non eſt idem quod expoſitio, recitatio, nec etiam ſimplex propoſitio, cũ ita præcedere deberet. Sed recitationem intelligo, exemplorum ſubiectionem, aut terum iudicatarũ per legem & approbatarũ enumerationem.

ASCEN. Vm duæ leges} Proſequitur conſtitutionem legitimam à contrarijs legibus de qua quia & copioſe & diſerte cõmentus eſt Franciſcus: ne aut eadem, aut minus commendandam cogar dicere, duntaxat ordinem colligam, hoc modo. Cũ.i. quando duæ leges diſcrepant inter ſe. quod olim potius quam nunc vſu venit, quia negant in corpore iuris quidquam quod repugnet reperiri, interdum tñ diſcrepantia videtur ſaltem in verbis, & tunc videndum eſt primum, nunquid aut nunqua.i. an ne aliqua (ſunt qui legant nunque, quod niſi diuiſis vocibus nõ procedit. Nam nunqua non nunquæ dicimus in nominatiuo ſingulari fœmini generis, & nominatiuo & accuſatiuo pluribus neutri) abrogatiuo.ſ. totius iuris: aut de rogatio partis eius ſit ſup. facta. Deinde videbitur verum leges diſſentiant, ita vt altera iubeat, altera vetet: quæ penitus ſint cõtrariæ, & eiuſdem fere vigoris, an ita.ſ. diſſentiant, vt altera cogat.ſ. facere, altera permittat.ſ. facere & non facere. Enim pro quia, defenſio eius qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur.ſ. per aliquam legem facere cum altera lex permitteret ſe ſupple facere, aut non facere. Enim pro quia, ſanctio.i. firma conſtitutio & iuſſio adiecta pœna in transgreſſorem, aut non facientem valet plus permiſſione.i. quã lex, quæ ſolum permittit. Item illa defenſio eſt tenuis, cum oſtenditur id factum eſſe quod ea lex ſanciat i. conſtituat & iubeat cui legi.ſ. ſanciendi, ſit abrogatum.ſ. ex toto, vel derogatũ.ſ. pro parte. & oſtenditur id eſſe neglectum, quod ſit ſancitum lege poſteriori.ſ. abrogante, aut derogante reſpectu prioris, cum.i. poſtquã hæc erunt conſiderata, nos vtemur ſtatim expoſitione noſtræ legi, & recitatione, ac collaudatione eius. Deinde nos enodabimus.i. explicabimus voluntatẽ legis cõtrariæ & trahemus eam ad commodũ noſtræ cauſæ. Deinde ſumemus rationem iuris ſ. dicendi, à iuridiciali.ſ. cõſtitutione abſoluta. Et quæremus partem iuris verum pars iuris faciat cum ea ſ. iuridiciali abſoluta, de qua parte (inquit Cicero) nos differemus poſtea, aut vt alij legunt poſterius, id eſt paulo poſt.

DE AMBIGVO.

SI ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi poſſit, hoc modo tractandum eſt. Primum, ſit ne ambiguum, quærendum eſt, Deinde quo modo ſcriptũ eſſet, ſi id, quod aduerſarij interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſte, recte, lege, more, natura, æquo & bono fieri poſſe; quod aduerſarij interpretantur, à contrario: nec eſſe ambigue ſcriptum, cũ intelligatur vtra ſententia vera ſit. Sunt qui arbitrentur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. itaque & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt: & dum caute & expedite loqui volunt, infantiſſimi reperiuntur. ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen ſuum pronunciare non poſſunt. verum horum pueriles opiniones rectiſſimis rationibus, cum volles, refellemus. in præſentia hæc interſerere non alienum fuit, vt huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus.

CAPIDVRVS.

SI ambiguum eſſe ſcriptũ putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi poſſit, hoc modo} Vt ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quod omnes in cõſuetudine ſermonis, ſic vti ſoleant eo verbo vno pluribus ue, in ea ſententia, in qua is qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde quo modo ſcriptum eſt, etſi id quod aduerſarij. Vt pro Cæcina Cicero, cum ſententiam contra ſcriptum defendit. Non ne ſi verbũ, inquit, ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? neceſſe eſt inquam, ſi ad verbum rem volumus attingere, neminem ſtatu detruſum, qui nõ adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur deiectus vero qui poteſt eſſe quiſquam, niſi in inferiorem locum de ſuperiore motus? poteſt pulſus, fugatus eiectus deniq;. Illud vero nullo modo poteſt, deiectus eſſe quiſquam, non modo qui tactus non ſit, ſed ne æquo quidem & plano loco. Id quoque ſuperiore Cicer. exemplo in legitimę conſtitutionis diuiſione eſſe manifeſtum poteſt. Nam cum Tullius heres meus, inquit, Terentiæ vxori. Vxori meæ triginta pondo vaſorum argenteorũ dato, quæ volet. Hic enim poterit mulier dicere. nihil attinuiſſe aſcribi quæ volet, ſi heredis voluntati permitteret. Eo enim adſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet daret. Amentiam igitur fuiſſe, cum heredi vellet cauere id ad ſcribere, quo nõ abſcripto, nihil omnibus heredi caueretur. quare ex iſto verbo ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Neceſſe ambigue ſcriptum, cũ intelligatur vtra ſententia vera ſit} Adijcietur, illud ambiguum videri debere, cuius ſententia an vera ſit dubitatur. hoc autem, quando ſententia vera eſſe deprehendatur, non eſſe ambiguum. Poſtremo in 2. de Inuent. ipſe, inquit, ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi aſcribendum, & his ad comprobandũ ſit, demonſtrandum, & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus vtrunq, locis vti oportebit. {Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum, tam quæ à dialecticis profertur} Sex modis dubium naſci poſſe ſermonem, in primo ἐλέγχων docet Ariſto. Cũ pluribus rebus eadem appellatio eſt, quod Græci ὁμώνυμον dicunt, in latinum aũt transferentes, aliqui æquiuocum nominare non timuerunt, cũ id quod ab ipſo proprio nomine amphibologia nuncupatur, à noſtris ambiguum incidit. Per compoſitionem, per diuiſionem, per accentum, per figurã dictionis. Ambiguum igitur in nominibus eſt, vt Taurus. verũ enim brutum

ſignificet

ſignificet animal,an viri nomen proprium, an mõtem,an ſidus, an radicem,incertũ eſt. Simile huic eſt Gallus,quo vtrum gentem, an auis nomen, an corporis fortunam, aut fluuium voces, dubium videri poteſt.& in nominibus proprijs tantum,vt Aiax Telamonius ne an Oilei filius: Et Eurimedon,Agamemnonis ne an Neſtoris auriga,Eurybates,præco ne. Vlyſſis an Agamemnonis intelligatur. Verba quoque quædam diuerſos intellectus habent,vt cerno,vtrum video an certo ſignificet. In verborũ diuerſorum diuerſis temporibus,vt putes,an à puteo ſecunda præſentis indicatiui perſona ſit, vel ſubiũctiui modi,à puto deflexa, poteſt dubitari,niſi quod alterũ primã producit, alterũ eandem corripit. In nominũ quoq; caſibus eadem ſolet eſſe differentia: Velut Cato,an vltimam habeat communem,hoc eſt ſit nomen viri proprium,an eandem producat,vt ſit datiuus vel ablatiuus. Et ſimiliter deſinentibus caſibus,diuerſis tñ,vt ſi dicas,flentes illos vidimus. Eadẽ rurſus differẽtia inter nomina & verba quoq; plerunq; eſt,vt lege,ſit ne imperatiui modi à lego in flexu,an ab eo quod eſt lex,caſus ablatiuus,quãtitate diſcernitur. Sunt quæ ſola ſignificatione diſcernantur, vt armis. datiuus.n.ne ſit, vel ablatiuus ab eo quod eſt, armus armi, an ab eo quod arma dicimus,diſcerni nõ poterit, niſi ab eo quod ſequitur aut antecedit. Eſt vbi aliquid,vera magis duarũ appellationum vocetur, in certum eſt velut apud iuriſcõſultos,quæ pro Muræna Cic.ipſe poſuit,inquiens,Iam illud mihi quidem mirum videri ſolet,vt homines ingenioſos,per tot annos etiam nunc ſtatuere nõ potuiſſe,vtrum diem tertium an perendinum iudicem an arbitrũ,rem an litem dici oporteret. Naſcitur ab integritate & cõpoſito verbo aliquando dubium,vt ſi dicas, ingenua hodie in foro ea cecidit mulier. Nã ab eo quod eſt ingenuus ingenua,& ab eo quod eſt genu adiecta præpoſitione in intelligi poterit. & apud Grecos αὐλητρὶς ſi ſit vnum verbũ,tibicinam,ſin duo, αὐλὴ aulam,& τρὶς ter ſignificat. Quæri igitur,poteſt,ſi dicatur αὐλητρὶς concidiſſe,vtrũ debeat publicari aula quæ ter ceciderit. an tibicina debeat publicari. hæc & ſimilia ſunt quæ ſub eadem appellatione eſſe videntur. Quę autem proprio nomine amphibologia nominatur in eiſdem caſibus fieri ſolet,vt, Dico te Aeacida Romanos vincere poſſe. & Audiui Lachetem percuſſiſſe Demeam. & illud,quidam teſtamento iuſſit poni ſtatuam auream haſtam tenentem. Quęri poteſt an ſtatua haſtã tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua. & in pro nomine poſſeſſiuo tertiæ perſonæ ſui, cũ à tertia in tertiam fieri perſonam retranſitio videtur,in dubium venit poſſeſſio,ad quem potius eorũ pertineat: vt,rogat Cic. Varronem,vt ſuũ erudiat filium,& obſecrat Pompeius Cæſ. ne ſuo noceat filio. Ambiguum.n.eſt,cuius filio,Cęſaris ne an Pompeij,& quæ Quint. annotauit. Heres meus dare illi damnatus eſto omnia ſua.in quod genus incidit Cicer. in Bruto, loquens de C. Fannio. Is ſoceri inſtituto,quem quia cooptatus in augurum collegium nõ erat,non admodũ diligat,præſertim cum ille quidem Scæuolã ſibi minorem natu generũ prætuliſſet. nam ſibi,vt ipſe inquit Quint. ad ſocerum referri, & ad Fannium poteſt,At ſi dixiſſet, cũ ille quidem quintum Scęuolã, illi,vel ei,vel ipſi,de Fannio vtiq; locutus intelligeretur. Solet illud eſſe ambiguũ,cũ poſſeſſio, quę pluribus accõmodari poteſt, abſolute proferetur, quare illud. Perdet Crœſus Halyn tranſgreſſus maxima regna. In ablatiuo etiã naturalis quædã inuenitur amphibologia: vt,Cœlo decurrit aperto. vtrũ per apertum cęlum,an cũ apertum eſſet. Per compoſitionem vero,& diuiſionem,velut ſi dicas,Ariſt. inquit,quenquã ſedentem ambulare & ſcribentem nõ ſcribere.nam ſi ea ſimul poſita intelligas, id fieri impoſſibile,ſin aũt per ſe,id poſſe fieri manifeſtum eſt, nam & is qui ſedet,poteſt ambulare ſi velit,& qui ſcribit,non ſcribere. Et illud,quinquaginta virorũ centũ occidit diuus Achilles,dubiũ.n. eſt,an ex quinquaginta viris dicatur centum Achilles, occidiſſe, quod factu impoſſibile eſſe quiſq; videt,aut ex centũ viris quinquaginta occidiſſe,quod verum eſſe potuit. Reſpiratione igitur ſuſpendenda eſt oẽs oratio,quoties per compoſitionem diuiſionem'ue dubia intercidit oõ ,ſicut & illo Vergiliano,de Troilo.

Fertur equis, curruq; hæret reſupinus inani,
Lora tenent tantum: huic ceruixq; comæque trahuntur.
Per terram.

hic enim vtrum quod teneat tantũ lora, an quamuis teneat ceruix & comę tñ trahantur per terram,quæri poteſt. Accentuum amphibologia à Dialecticis,vt Ariſt. inquit,exploſa eſt. vt ſi dicas,falſo hic ſe verba dediſſe autumat, videri ambiguum poteſt, vtrum falſo homini dediſſe verba,an autumet falſo. itaq; accentu diſtingui poterit. nam ſi ſit nomen, acuetur in prima, ſin aduerbium,in vltimo circunflectetur. Per figuram dictionis dubitatio oriri poterit,velut immutato genere. vt,Pręneſte ſub ipſa Straui, Scelus eſt quẽ hic laudat. nã & ſub ipſa videtur ad aliud aliquid quam ad Præneſte,quod generis eſt neutri referendum. Licet Seruius ex Præneſte fœminino etiam genere dici crediderit.& quem referre aliud quam ſcelus videtur, cũ genere diſcrepent. Idem de ceteris mutationibus intelligendum,quæ aut numerorum,aut temporum,vel quibuſcunq; alijs varietatibus lectionem reddant ambiguam,quam ambiguo colligi ſermone diximus.{Cognitionem amphibologiarum} Idem.n.eſt amphibologia,quod ambiguus ſermo.i. qui vtroque verſus vel multis modis accipi poteſt. {Ea quæ à dialecticis proferunt} De quibus quantum Ariſtoteles tractauit, diximus. {A dialecticis} Dialecticem in latinum vertentes, artem diſſerendi nominauerunt. {Sed maxime potius impedimẽto} Quod nullus in ſcripto vllo eis vtatur,dialectici autem eas ideo ponant, quod eos cũ quibus diſputemus,plerunq; inuolutæ orationes, quas nobis arguendi cauſa confiximus,fallant.{Amphibologias aucupantur} Sermones conquirunt dedita opera ambiguos. Tranſlatio ab ijs, qui in inſidijs auiculas captant,ab auibus & capio, fictum verbum. {Eas etiam quæ parte} Eas,inquit, amphibologias ſibi aliquando confinxerant,quæ parte altera ſignificent, altera quidquam ſignificare non queant,hoc eſt, vt verus aliquis ſenſus elici non poſſit velut, nil enim prohibet eodẽ vti nos exemplo, illud quo vſi ſupra ſumus, quinquaginta virorum centũ Achilles occidit. {Alieni ſermonis} Cum amphibologias inuenerint,eas in aliena ſcripta afferunt,vt eo modo velint interpretari. {Moleſti interpellatores}.i.interruptores. Interpello, ab interpolo diſtat, quod interpellare ſit,interrumpere, & ſeſe ingerere vbi nõ opus ſit. vt apud Plautũ in Amphitryone,Ne interpella. Interpollare eſt interponere,ad nouam formam auertere fingere. Marcus Tullius in Verrem actione ſecunda, Aliquid demendo,mutando interpolando. Et eſt tractum ab arte fullonica,quæ poliendo diligenter vetera quæque,quaſi in nouam ſpeciem mutat. Proinde dubium videri poteſt,interpellatores ne,an interpolatores legendum ſit. {Et ſcripti cuiuſcunq;} Siue legis,ſiue teſtamenti,ſiue cuiuſuis alterius rei. {Tũ obſcuri interpretes} Quod quæ longiſſime veniunt, ad ſcriptum poſcant. {Tum odioſi} Quod quæ neceſſaria non ſunt,conquirant. {Et dum caute} Vt ſingula penſitare videantur. {Ex expedite} Vt quidquam inuolutũ. {Infantiſſimi reperiuntur} Qui nullo modo loqui ſcire videantur. quod ſæpiſſime illis accidit, qui in ſingulis volũt verbis immorari. {Nomen ſuum pronunciare non poſſunt} Quod cum aliqua de cauſa poſitum videri poteſt,aliter tamen inter loquendum accipi poſſe videatur. quale apud Martialem illud:

Sotę filia Clinici Labulla,
Deſerto ſequeris Clitum marito,
Et donas & amas,ἔχεις ἀνόμως. & rurſum illud,
Digna tuo cur ſis,indignaq; nomine dicam,
Frigida es & nigra es, non es,& es Chione.

Aut certe nomen ſuum pronunciare nõ poſſunt, quando & alij eo fuere non appellati. & ne dubium ſit an præter ſequendam alium dicant,cũ ambiguum ſit nomen, vt ſupra diximus, quod multis ſimili appellatione imponitur, vt Cato Cenſorius, Cato Porcius,Cato Vectius,& Cornelius Cato,malunt ſilere,quã nomen ſuũ pronunciare. {Hoc interdicere} Vt dum de ambiguo diſputamus,non fuit alienũ inſerere.{Huius infantiæ} Elocutionis inſcitiæ,quod qui de his minutiſſimis diſputant,fari pene néſciant. {Garrulam diſciplinam} Sermonem inanem, quæ dum omnia dicere videri vult nihil dicit. Sane γαρύειν Græci dñt, vt Pindarus in primo Olympion hymno εἰδ' ἄεθλα γαρύεν ἔλδεαι φίλον ἦτορ. Ab hoc,verſo y,in u, Latini garrulũ deduxerũt.

SVnt qui arbitrantur} Confutat quorundam opinionem, qui ambiguitatem verborum ediſcendam præcipiebãt, ſed eam quæ à dialecticis profertur, hoc eſt,ſuperſtitioſe curioſis, & cauillatoribus, ſecus autem iudicandum de proprietate & differentia vocum,quæ à grammaticis docetur. Lonc.

SI ambiguum} Proſequitur tertium membrum conſtitutionis legitimæ quod ambiguum vocat dicens. Si ſcriptum ſiue publicum ſiue priuatum dummodo autenticũ ſit, de quo controuerſia agitur,putabitur eſſe ambiguum,vtpote quod poſſit trahi in duas, aut in plures ſñias,ipſum ſupp. eſt tractandum.i.in litigando exercendum hoc modo. Quærendũ.i.inquirendum eſt primum,ne pro an ſit ambiguum.i.eſt dubium & incertum, deinde quęrendum eſt quãdo.i.quo tempore ſcriptum eſt. (Sunt qui legant quomodo ſcriptũ eſt, ſed minus procedit, quia ſi ambiguum,eſt certum eſt quod ambigue ſcriptum eſt,verum ſenſus eſt, q inquirere oporteat, quo tempore ſcriptũ eſt, Ascan.

quia ſæpe ex tempore cognoſcitur animus ſeu voluntas ſcribentis, vt ſi quo tempore iratus fuerit in filium ſcripſerit. Vxor filio meo perdito dato quę volet. certum erit ꝙ quæ vxor volet, non quæ filius intelligitur. Sin vxori iratus ſit teſtans ſic. Filius matri licet male de me merito dato quæ volet, intelligetur de voluntate filij, & ita in conſimilibus } Eſt, oſtendendũ eſt ſi ſcriptor voluiſſet fieri. i. vtrũ veriſimile ſit eum voluiſſe fieri. i. quod aduerſarij interpretantur. ſ. eum voluiſſe. Deinde oſtendendum eſt, id quod nos interpretamur: & . i. ſimul potuiſſe fieri, honeſte, . i. ſalua honeſtate, recte. i. ſalua iuſtitia, more. i. iuxta conſuetudinem laudabilem, lege. i. ſecundum legem ſcriptam, natura. i. ſecundũ legem naturalem bono & æquo. i. ex humana æquitate. Econtrario hoc eſt oſtendendũ eſt, id quod aduerſarij interpretantur. ſ. de ſcripto ambiguo nõ fieri poſſe, aut non honeſte, nec recte, nec more lege, natura, bono & æquo. Nec. i. & nõ, & oſtendetur non eſſe ambigue ſcriptum cũ intelligatur vtra. i. quæ duarum ſit vera. Sunt. ſ. nonnulli qui arbitrãtur eam cognitionem amphibologiarum quæ profertur à dialecticis (vt in libris elenchorum) pertinere vehementer ad hanc cauſam tractandam. ſ. ex ambiguo ortam, nos aũt arbitramur eam cognitionem non modo nõ eſſe adiumento, ſed potius maximo detrimento. Cauſam paradoxi affert. Enim pro quia, omnes illi dialectici aucupantur. i. captant, & iactantur eam eas amphilogias, quæ nullã ſententiam poſſunt interpretari. i. interpretãdo aſſignare ex altera parte. hoc eſt, dialectici cauilloſi etiã minime dubia & ſimpliciter dicta cauillantur. & cõfuſi ſuis griphis & argumentationibus inſolubilibus, aut communibus, aut alioqui captioſis, omnibus præter rem obſtrepunt. Vnde addit. Itaq; dialectici ſunt: & . i. ſimul, moleſti interpellatores ſermonis alieni quia neminẽ ſinunt perorare, ſed obſtrepunt ad quolibet etiam bene dictũ, & ſunt interpretes. i. expoſitores ſcripti ſui, tum. i. pariter odioſi. i. moleſti, & digni, qui odio habeantur, cum ſic ſcribant, vt intelligi nolint, tum. i. pariter obſcuri, & dũ volunt loqui caute & expedite, tunc ſupp. reperiuntur infantiſſimi. i. mutiſſimi, hoc eſt minime, quod ad rem faciat dicentes. Infans. n. à non fando dicitur. Itaq; dum dialectici metuũt ne dicant quid. i. aliquid ambiguum, non poſſunt pronunciare nomen ſuum, quia verentur ambigue loqui, aut capi ab inſtructo ſimilibus griphis. Quocirca nocet futuro oratori argutijs dialecticis nimis imbutum eſſe, multo tamen magis noſtro tempore. quo pene ad ſuppoſitiones & terminos ars ipſa de ſe optima redacta eſt. Verum, inquit Cic. nos refellemus. i. improbabimus pueriles opiniones horũ. ſ. qui dialecticam neceſſariam putant ad oratoriam, rationibus rectiſſimis: cum. i. quando voles ò Herenni, ſed ſup. nos fuit alienum. i. impertinens ad inſtitutum noſtrum: impreſenciarum. i. hoc loco & tempore, interdicere. i. inter cetera dicere, hoc quaſi tranſeunt potius quam ſic interdicere. ſ. tibi, hoc, ſcilicet errore, vt contemneremus diſciplinam garrulam i. verboſam, ſi verba, attenderimus huius infamiæ. i. mutitatis, & carentiæ loquelæ ſi ad res, aut rerum pondera reſpexerimus, cum tales ſibi leges dialectici effinxerint, vt ne nomen quidem ſuum ſine formidine reprehenſionis audeant pronunciare.

DE DEFINITIONE.

CVM definitione vtemur, primum afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo: Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia populi & magiſtratus conſilia. nempe igitur tu & populum ſuffragio, & magiſtratum conſilio priuaſti, cũ pontes diſturbaſti. Item ex contrario: Maieſtatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. ego non affeci, ſed prohibui detrimento. ærarium enim conſeruaui, libidini malorum reſtituti, maieſtatem omnem interire non paſſus ſum. Primum igitur vocabuli ſententia breuiter, & ad vtilitatem accommodatam cauſę deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione coniungetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque ex iuris partibus ſumetur de iuridiciali abſoluta; de qua iam loquemur.

CAPIDVRVS.

CVM definitione vtemur, } Definitionũ genera in Topicis Ciceronis abunde expoſuimus. { Primum afferemus breuem vocabuli definitionem, } Primus, inquit, ipſe in ſecundo de Inuentione vbi definitiuã tractat conſtitutionem, accuſatoris locus eius nominis, cuius de vi quæritur. breuis & aperta ex opinione hominum definitio, hoc modo, Maieſtatem minuere eſt, de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum quibus poteſtatem populus dedit, derogare. hoc ſit breuiter expoſitum, pluribus verbis eſt & rationibus confirmandum, & ita eſſe vt deſcripſeris oſtendendum poſtea ad id, quod definieris, factum eius qui accuſabitur adiungere oportebit, & ex eo quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa, maieſtatem minuiſſe & hunc totũ locum communi loco confirmare, per quẽ ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Poſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. ea autem infirmabitur ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominum ſumetur, cum quemadmodũ & quibus in rebus homines in cõſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut ſi inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio, & quæ incommoda conſecutura ſint. eo conceſſo oſtendetur. id autem ex honeſtatis & ex vtilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cũ definitione noſtra aduerſariorum definitionem conferemus, & noſtram verã, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus, illorũ contra. Inde poſt paulum ſubiungit. Locus autem cõmunis in eius malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit. & id, quod fecerit. quo velit nomine appellet. { Qui ea tollit } Tollit, aufert. { Hæc ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia } Ordo eſt, & ſenſus, Quæ, ſubaudiendum ex quibus ciuitatis conſtat amplitudo, ſunt ea ſuffragia. i. fauores, quæ populi capiunt, cũ legi promulgandæ aſſentiuntur, aut non aſſentiuntur, vel cũ ad dignitatem quem velint prouehunt. { Et conſilia } Magiſtratus, ſubaudiendũ eſt, id quo ciuitatis conſtat amplitudo. { Igitur tu & populũ ſuffragio } Exemplũ, quod in 1. lib. de L. Apuleio Saturnino poſuit tractat. { Populũ ſuffragio } Quod cum populum nolis quas velit ipſe leges approbare, ſuo priues ſuffragio. { Et magiſtratum conſilio priuaſti, Qui quam L. Saturninus ſuo conſilio legem laturus erat in magiſtratu conſtitutus, quippe qui Trib. pl. erat promulgare non ſciuiſti, cum pontes deieceris, ſuo igitur eum conſilio priuaſti. vt ſi ita texas argumentationem. Quicunque ciuitatis amplitudinem, quæ ex populi ſuffragio magiſtratuſq; conſilio cõſtat, aufert, is maieſtatem minuit. Atqui tu populum ſuffragio quippe quod quas volebat leges comprobare nõ permiſiſti, & magiſtratum, cõſilio quod ſcripſerat ne ederet, prohibuiſti, maieſtatem igitur minuiſti. { Item ex contrario }. i. ab ipſo defenſore contradicetur. In 2. de Inuent. defenſoris, inquit, primus eſt locus. Item nominis breuis & apta ex opinione hominũ deſcriptio, hoc modo, Maieſtatem minuere eſt, aliquid de prima eum poteſtatem non habeas adminiſtrare, poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis per quem facti vtilitas & honeſtas adaugetur deinde ſequitur, aduerſariorũ definitionis reprehenſio. Locus autem erit defenſoris, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa non ret ſolum conuertere, verumetiam verba commutare conari. { Qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit } Qui ciuitatis ſplendorẽ aliqua ex parte minuit. Differt autem, vt inquit Pæd. ab intertrimento detrimentum, quod detrimentum vel vnius partis dici poteſt, dantis, intertrimentum vero, ad vtriuſq; partis ſpectat, dantis & accipientis. Cic. in Verrem, Prætores, niſi decreuerit, de hac re minus laborant, ſine vlla intertrimento. Varro autem, Detrimentũ, inquit, à detritu, quod ea quæ detrita, minoris ſint pretij. ab eadẽ mente intertrimentum, ab eo quod duo, quæ inter ſe ſint & diminuta, damnum, à demptione, cum minus re factum eſt, quam quanti conſtat. { Ego non affeci, }. Ordo eſt, Ego non affeci detrimento, ſed prohibui, ſubaudiendum, detrimentum fieri. { Aerarium enim conſeruaui } Hoc ſupra in 1. lib. expoſitũ eſt. { Vocabuli ſententia } Quid ſit maieſtas. { Deinde factum noſtrum } Quod nos fecerimus. { Cum verbi deſcriptionis } Interpretatione. { Cõtrariæ } Quæ ab aduerſarijs illata ſit. { Si aut falſa erit, } Quod aliter vulgo accipiatur, &c. { Aut inutilis, } Quod ea expoſitio, nulla in parte vtilitatem præſtet. { Aut turpis, } Quæ turpitudinem ciuitati afferat. { Aut iniurioſa } Quod ſi ita accipiatur, de ea multi conqueri poſſint.

Item

LONG. ITem ex contrario,} Quam vocant ἀντιδιστικὴν definitionẽ, qua non tãtum crimen negamus, verumetiam commodum aliquod afferimus.

ASCEN. CVm definitione,&c.} Perſcribit locũ à definitione,& docet quomodo eo vtendum ſit. Dicens. Cum.i.quando, nos vtemur definitione, nos afferemus primum breuem definitionem.i.deſcriptionem vocabuli, hoc modo.ſ.definientes quid ſit maieſtatem minuere Maieſtatem is minuit.ſ.magiſtratus aut principatus Romani, qui tollit.i.aufert ea.i.eas res. ex quibus rebus amplitudo.i.maieſtas & ampla dignitas, ciuitatis, ſcilicet Romanæ. (Nam de ea, loquitur. Bene tamen nõ exprimit, vt ad quamlibet poſſit applicari) Conſtat.i. conſtituitur. Hæc.ſ. quibus amplitudo ciuitatis conſtat, ſunt ea,quæ cupiũt.i. complectuntur ſuffragia.i.libera vota & liberas (vt dicunt) voces ad creandos nouos magiſtratus populi.ſ.Romani, & conſilium magiſtratus.ſ.iam creati. Nempe igitur tu ô Cepio priuaſti, &.i.ſimul, populum ſuffragio, quia Saturninũ Tribunum pl. creauerat, cuius maieſtatem læſiſti, & auctoritatem minuiſti & magiſtratum, videlicet Saturninum Tribunũ pl. Conſilio.ſ.ſuo, quo ſemiſſibus & trientibus frumentum populo diuidere decreuerat, priuaſti dico tunc cum.i. quando diſturbaſti pontes.ſ.ſcalas & gradus quibus aſcendere parabat in ſuggeſtum ad promulgandam legem. Item ex contrario, vel econtrario defenſor Cæpionis, aut Cæpio ipſe vtetur definitione ſic. Is minuit maieſtatem, qui afficit detrimento.i.damno & incommodo amplitudinem ciuitatis. ego non affeci, videlicet, amplitudinem ciuitatis detrimento, ſed prohibui detriméta quia ærarium quod tantam largitionem pati non poterat conſeruari, & reſtiti libidini.i.inordinatæ, & pernicioſæ voluntati malorum non dicit Tribuni pl. quaſi id non tentauerit vt magiſtratus, ſed vt pernicioſus ciuis, & nõ ſum paſſus omnem maieſtatem interire, quæ interijſſet ſi pecuniæ publicæ quæ nerui ſunt belli & cuſtodiæ vrbium exauſtæ fuiſſent. Igitur quod intelligendum reliquit, non minui maieſtatem. Et eſt locus à definitione qui concludit tam negatiue, quàm affirmatiue. vt homo non eſt animal rationale, ergo non eſt homo, & hoc eſt animal rõnale, ergo eſt homo, &c. Igitur vt bene vtamur definitionis: ſententia.i.interpretatio vocabuli, deſcribetur primum breuiter, & accommodata, vel accommodate ad vtilitatem cauſæ.ſ noſtræ deſcribendum. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur.i.reprobatur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque.i.etiam, id.ſ.docere aut noſſe qualis ſit deſcriptio, ſumetur ex partibus iuris de iuridiciali abſoluta; de qua loquemur iam.i.ſtatim.

DE TRANSLATIONE.

*Q*ᴠᴀᴇʀɪᴛᴠʀ *in translationibus primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, tempore, loco: num alia lege, num alio quærente aut agente. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur; de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta.*

CAPIDVRVS.

QVᴀᴇʀɪᴛᴠʀ in tranſlationibus primum,} In ſecundo de Inuentione, tranſlatiuam conſtitutionem tractans. In omni autem, inquit, cauſa: ab vtroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore. aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat. Et videtur, vtrum malitia quidem aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi, ſic ſit iudicium aut actio conſtituta. Locus autem communis contra eum qui tranſlationem inducet fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat à tranſlatione aũt omnium fore perturbationem, ſi non ita res agantur & in iudicium veniant, quo pacto oporteat, hoc eſt, ſi aut cum eo agatur qui cũ non oporteat, aut alia pœna, illo crimine, alio tempore atq; hanc rationẽ ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere.} Num aliquis eius rei} De qua controuerſia, hoc eſt de ea ius dicere.} Petitionem} Vt præmium dari, aut pœnam inferri alicui poſcat.} Aut executionem habeat,} Vt exequi.i.tranſigere, quod in controuerſia ſit, pro altera parte poſſit, hoc eſt vt ſit aut patronus, aut aduocatus, aut procurator, aut cognitor, qui inter ſe ita differũt, vt Aſconius Pæd inquit, vt quicunq; alterum in iudicio defendit, aut patronus dicatur, ſi orator eſt, aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico, aut procurator, ſi negotium ſuſcipit, aut cognitor, ſi præſentis cauſam nouit & ſic tuetur vt ſuam, qui familiariſſimus defenſor ſit.} Modo} Nunquid non ea actione.} Tempore} Nunquid alio quam eo tempore, vel quod feriæ ſint, vel ſimile aliquid.} Num alia lege} Nunquid ea lex, quã protulerit, contra ſe nõ faciat.} Num alio quærente} Nunquid eam cauſam alius quærere debuerit.} Aut agente} Nunquid eam agere alium oportuerit, quorum ſi quid factum eſſe inuenietur, qui ita accuſarit, cadet à cauſa.} Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur} Hæc, inquit, omnia his rebus poterunt inueniri, male acta eſſe, quas in abſoluta conſtitutione iuridiciali iam tractabimus.

NVm alio modo,} Alibi negat modi eſſe præſcriptionem, ſeu tranſlationem. Sed hic modum pro re accipiamus. LONG.

QVæritur,&c.} Proſequitur quintam legitimæ conſtitutionis dicens. Quæritur.ſ.ab oratoribus, eſt.n.i.mperſonale verbum) in tranſlationibus.i. cõmutationibus.ſ. actionis, aut iudicis, aut fori, aut teſtium, aut contendentiũ. Primum.i.primo loco. num.i.an ne aliquis habeat actionem, petitionem, aut executionem eius rei q̃ non oporteat.ſ.habere aut ſi legatur quem, dic. Num aliquis quẽ ratio oporteat habere, habeat actionem, &c. Num ſup. oporteat agere, aut petere, aut eae qui, alio modo, alio tpe, alio loco. Num.i an ne alia lege. Nũ.i. an ne alio quærente.i.petente.ſ.rem, aut agente.ſ.in perſonam. Hæc.ſ.quæ quærenda & cõſideranda dicit reperiuntur legibus & moribus de bono & æquo: de quibus dicetur in iuridiciali.ſ. conſtitutione abſoluta, de qua ſtatim agetur, titulo videlicet xv. ASCAN.

DE CAVSA RATIONALI.

IN cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus ſimiliter ſcriptũ aut iudicatum ſit. Deinde, vtrum ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſſimilis. Deinde vtrum conſulto de ea re ſcriptum non ſit, quòd noluerit cauere, an quòd ſatis cautum putarit, propter ceterorum ſcriptorum ſimilitudinem. De partibus legitima conſtitutionis ſatis dictum eſt: nunc ad iuridicialem reuertamur.

CAPIDVRVS.

IN cauſa rationali} In ſecundo de Inuentione, ratiocinationis exemplum tractans, Locos autem communes, inquit, in hoc genere argumentandi hos, & huiuſmodi, quoſdam eſſe arbitramur. primum eius ſcripti quod proferas, laudationem & confirmationem, rei de qua quæratur, cum eo de quo conſtat collationem eiuſmodi, vt id de quo quæritur, rei de conſtet ſimile eſſe videatur, poſtea admirationem per contemptionem, qui fieri poſſit, vt qui hoc æquũ eſſe concedat illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere deinde iccirco de hac re nihil eſſe ſcriptũ. quod cũ de illa eſſet ſcriptum, de hac is qui ſcribat dubitaturũ neminem arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus, multa præterita eſſe, quæ icciréo prætèrita nemo arbitretur, quod ex ceteris de quibus ſcriptũ ſit, intelligi poſſit. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, vt in negotiali abſoluta. Contra autem qui dicet, infirmare debebit, quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, & quo in loco illud cuius cauſa affertur, opinione, ſi quo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur, conueniat, oſtendatur, deinde quod res cũ re differat, demonſtrabitur, vt non idem de vtraque exiſtimari oportere videatur. ac ſi ipſe quoq; poterit ratiocinationibus vti, ijſdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum eſt, vtetur. Si nõ poterit negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare, multis de ſimilibus rebus in vnãquanque rem tanũ eſſe, ſingulas leges omnia poſſe inter ſe, vel ſimilia demonſtrat locus cõmunes à ratiocinatione oportere coniectura ex eo quod ſcriptum ſit, ad id, quod nõ ſit ſcriptum peruenire, & neminem poſſe omnes res per ſcripturã amplecti ſed eũ commodiſſime ſcribere, qui curet vt quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſmodi coniecturam

diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe, nō poſſe de omnibus rebus cauere quibus velit. §Quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus ſimiliter ſcriptum aut iudicatum ſit§ Quæretur ſubaudi, aut ab eo qui ratiocinatione innitetur, aut ab eo qui ratiocinationē infirmabit, ſed quo pacto ſuis vterq; locis vtatur, ipſo Cicero. docente iam oſtendimus. §Deinde, vtrum ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſſimilis§ Quod ſi is qui ratiocinationi locum nullum dat, inſpiciat ſi ſimile videat, num id aliqua lege ſancitū, ſin diſſimile, an aliquo ex his quæ iam memorauimus, differre videatur, quo validius id poſſit infirmare. §Vtrum conſulto§ Verū dedita opera prætermiſerit. quod intelligi per ſe poterat, an quod cauere, hoc eſt, prouidere de ea re factu idoneum non ſatis cenſuerit, & qui defendat ratiocinationem, & qui eam infirmabit, hoc ad ſuæ cauſæ commodum reuocabit. §Quòd ſatis cautū putarit, propter cæterorum ſcriptorum ſimilitudinem§ Hoc qui ratiocinationē inducet, affirmabit, vt dicat non opus fuiſſe de ea re quenquam ſcribere, quandoquidem cæterorum multitudo ſcribentium hoc dixiſſe, ob ea quæ ſcripſit, ſatis viſa ſit. Sane inter omnes ſtatus legitimos, præter tranſlationem, quam ſtatū nō eſſe ſupra oſtendimus, quædam cognatio eſt. Nam & in diffinitione quæ ſit voluntas nominis quæritur, & in ratiocinatione quid ſibi voluerit ſpectatur, & ex contrarijs legibus duos eſſe ſcripti & voluntatis ſtatus apparet. Rurſum & diffinitio quodāmodo eſt ambiguū, quæ amphibologia nominatur, cum in duas partes intellectus nominibus deducatur. Scriptum & voluntas habet in verbis vocis quæſtionem quod idem in contrarijs legibus quæritur. Ob hanc cauſam non defuerunt, qui omnia hæc ſcriptum & voluntatem eſſe dicerent, alij in ſcripto à voluntate amphibologiam eſſe, ſed diſtincta ſunt. aliud enim eſt obſcurum ius, aliud ambiguum. Definitio igitur in natura ipſa nominis quæſtionem habet generalem, & eorum quæ circa cauſam eſſe poſſunt, ſcriptū & voluntas de eo diſputat verbo quod non eſt in lege, at ratiocinatio, de eo quod non eſt. Amphibologiæ lis in diuerſum trahitur legum contrariarum ex diuerſo pugna eſt. Hæc à doctiſſimis, neque immerito, recepta differentia eſt, & apud plurimos & prudentiſſimos etiam durat.

LONG. IN cauſa rationali§ Cauſam rationalem Græci συλλογιστικὴν appellant, quo quidam Latini vertentes, collectionem & ſtatum collectiuum interpretati ſunt. Fit modis quinque. A ſimili, Qui patrem pulſat, rapitur ad pœnam, Quidam matrem pulſauit, reus ſit facti. A conſequenti, Adulteros deprehenſos, liceat excæcare quidam deprehenſus excæcatus eſt, poſtea per famulum ad adulteram reductus excæcatus famulus eſt miniſter adulterij: conſequens enim eſt, vt eius oculi eruantur, cuius miniſterio adulterium perpetratum eſt. A contrario. Deſertor capite plectatur. Deſertor quidam fortiter fecit, petit præmium, & contradicitur. A maiori ad minus. Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere. quidam exulem deprehenſum tantum vulnerauit, & petitur ad pœnam. A minori ad maius. Qui commilitonem in acie protexit, petat præmium. Ipſum imperatorem quidam protexit, petit præmium. & contradicitur.

ASCAN. IN cauſa rationali§ Tractat vltimam legitimæ conſtitutionis partem, dicens. Quæretur primum in cauſa rationali. i. vbi ratiocinatione contenditur quid ſit ſcriptum aut iudicatum ſimiliter, in rebus maioribus aut minoribus, aut ſimilibus. Deinde ſup. quæretur verū ea res ſimilis ſit ei rei de qua agitur, an diſſimilis. Deinde. i. tertio loco, pro quo Valla docet dicendū tum, vtrum non ſit ſcriptum de ea re, id ſup. quod voluerit cauere i. vetare, aut caute decernere, conſulto. i. ex conſilio & deliberatione præuia, quòd. i. quia, aut eo quòd. ſ. legiſlator putarit ſatis cautum ſup. eſſe de ea re propter cæterorum ſcriptorum ſimilitudinem. Et hoc dicto concludens hunc tractatum dicit. Satis dictum eſt de partibus conſtitutionis legitimæ, reuertamur nūc ad iuridicialem. i. plenam determinationem de iuridiciali conſtitutione, quàm tantū prælibauit, aut reuertamur pro conuertamur dixit, quod in re particula, auctore Valla frequens ſit.

DE IVRIDICIALI ABSOLVTA.

ABSOLVTA iuridiciali cōſtitutione vtemur, cū ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, iure factā dicemus, ſine vlla aſſumptione extrariæ defenſionis. In ea quære conuenit, iure ne factum ſit. De eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi, ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Conſtat igitur ius ex his partibus, natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius eſt, quod cognationis aut pietatis cauſa obſeruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius eſt id, quod populi iuſſu ſancitum eſt: quod genus, vt in ius eas cum voceris. Conſuetudine ius eſt id, quod ſine lege, æque ac ſi legitimum ſit, vſitatum eſt: quod genus id, quod argentario obtuleris expenſum, à ſocio eius recte repetere poſſis. Iudicatum eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum. Ea ſæpe diuerſa ſunt, vt aliud alij iudici, aut Prætori, aut Conſuli, aut Tribuno pl. placitum ſit: & fit, vt de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus: M. Druſus Prætor vrbanus, quo cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit. Item C. Cœlius iudex abſoluit iniuriarum eum, qui Luciliū poetam in ſcena nominatim læſerat: P. Mutius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri cum id vſu venerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum conferemus. Ex æquo & bono ius conſtat, quod ad veritatem & vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus, vt maior annis lx, & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nouum ius conſtitui cōuenit ex tempore, & ex hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſi quid inter ſe pepigerunt, ſi quid inter quos conuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: Rem vbi pagunt, oratione pagunt. In comitio aut in foro ante meridiem cauſam conijcito. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit, idq; in abſoluta iuridiciali faciendum videtur.

CAPIDVRVS.

ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione vtemur,§ Iuridicialis eſt vt ipſe in ſecundo de Inuentione inquit, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe recti & nō recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi. Cū Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & ferè mos eſſet Graijs, cum inter ſe bellū geſſiſſent, vt hi qui viciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent victoriæ in præſentia declarandæ cauſa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerūt trophæum accuſantur apud Amphictyonas. i. apud commune Græciæ concilium. intentio eſt, non oportuit. depulſio eſt, oportuit quæſtio eſt, oportuerit ne? Ratio eſt: Eam enim ex bello gloriā virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, attn̄ æternum inimicitiarum monumentum, Graios de Graijs ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt, cum ſummæ virtutis concelebrandæ cauſa, Graijs ſimul æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, recte ne an ſecus fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum de quo agitur cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt, non enim iuſte, neq; pie bellum geſſiſtis, in rationem criminis delaberemur, de qua poſt loquemur. Inde poſt paulum ſubiungit. Locos autem cōmunes, & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignantis aut conqueſtioni, & ex iuris vtilitate & natura multos & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. §Sine vlla aſſumptione§ Cōtrariæ defenſionis, vt extrinſecus nihil aſſumas quo tua cauſa probabilior fiat, vt ſi dicas, licuit Miloni Clodium occidere, quando & Clodius ei parauit inſidias. §Conſtat igitur ius ex his partibus, natura,§ Naturæ ius eſſe veteres, referente Cic. dixerunt, quod nobis non opinio, ſed quædā natura vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationē, obſeruantiam, veritatem, religionem eam quæ in metu & in

cerimonijs

cerimonijs deorum fuerit, appellarunt pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine cõiunctos, officium conſeruare moneat. gratiã, quæ in memoria & remuneratione officiorum & honoris & amicitiarum obſeruantiam teneat. vendicationem, per q̃ vim & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo, propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis chari eſſe debẽt, & per q̃ peccata punimus. obſeruantiam, per q̃ ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate ante euntes veremur, & colimus. veritatem, per q̃ damus operam, ne quid aliter q̃ confirmauerimus fiat, aut factum, aut futurum ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc cõtrouerſiam, quod neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt. ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificãdam ſæpe ſunt hæc inferenda. § Lege, § Iura legitima legibus cõſtant, leges ſunt, quæ populi iuſſu ſancitæ ſunt, ex legibus igitur iura legitima cognoſcere oportebit. § Conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius eſt, quod § Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit, in ea autem quædam ſunt iura ipſa iam certa propter vetuſtatem, quo in genere multa ſunt, & eorũ multo maxima pars, vt inquit, ipſe q̃ prætores edicere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt, quod genus iudicatum, par, pactum. Iudicatum eſt, de quo iam ante ſententiam alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Par, quod hic æquum & bonũ Cic. vocat, eſt quod in omnes æquabile eſt, Pactum eſt quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtum putatur, vt iure præſtare dicatur. Initium ergo iuris, ab ipſa natura profluxiſſe manifeſtum eſt. Quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura aliquando à natura quodãmodo longius in conſuetudinem veniſſe videtur. Poſt approbata quædam à conſuetudine, aut à vero ipſo vtilia viſa, legibus firmata eſſe perhibentur. Conſtat igitur ius omne his tribus, natura deinde cõſuetudine, quæ naturam ſequitur ducem, poſtremo lege, quæ iam conſuetudine aut vero firmatur, ſed ipſam conſuetudinem ita diuiſit, vt eius partes iudicatum, æquum & bonum, & pactum eſſe dixerit. § Cognationis, aut pietatis cauſa obſeruatur. § Cognationis, affinitatis, pietatis, q̃ erga deum & parentes habemus. § Aeque ac ſi legitimum ſit, § Perinde ac ſi legibus ſancitum ſit, vſurpatum eſt. § Quod genus § In quo genere exemplum eſt. § Id, quod argentario obtuleris expenſum, § Quod dinumeratum argentario dederis. nam expendebant omnem veteres pecuniam potiuſquam dinumerabant, vnde libera, aſſis, talentum, & militum ſtipendia, hoc eſt ſupra ponderãdæ, vt Plin. inquit, appellantur, & pẽſatores libripendes dicti. § A ſocio eius recte repetere poſſis § Hoc eſt nihil obſtat, quin q̃ expenſam argentario pecuniam dederis, ſi is cui dinumeraueris eam pecuniam nominatur, aut quoquo modo abſit, tibi reddi repoſcas ab alio qui tum eius fuerit ſocius cum ei concredidiſti pecuniam. § Aut decretum § Vt id, de quo eũ in controuerſia eſſet, iam lata ſententia ſit. § Interpoſitum § Quod inſertum ad ſupplemẽtum alicuius ſcripti eſt, de quo quæreretur, ne amplius in quæſtionẽ veniat. § Iudici, aut prætori § Veteres, vt tam Varro q̃ Aſconius Ped. dicit, omnẽ magiſtratum cui pateret exercitus, prætorem à præeundo appellauerunt. Vnde Lucilius, prætor eſt. ergo præire oportet. Vnde & prætorium, & præfectus prætorio. § Aut Cõſuli, § Conſul nominatus quod cõſuleret populum & ſenatum, cum quippiam tranſacturus eſſet, vnde Accius in Bruto, qui recte conſuluerat. § Aut Tribuno pl. §, Quia & tribuni erant militum, Tribuni, quod iura tribuerent plebi. i. plebem defenderent. Nam cum ob truculentiſſimas olim inter patricios & plebeios ſeditiones plebs armata, maximo cum terrore nobiliũ in Auentinum, & vt alijs placet in Sacrum collem ſeceſſiſſet, inde prius abduci non potuit, q̃ ad fauorem ſui Tribuni pl. primi crearentur. § Decreuerit, § Quod lite caruerit. § Aut iudicauerit, § Quod in cõtrouerſiam venerit. § M. Druſus Prætor vrbanus, quo cum hærede mandati ageretur, iudicium reddidit, § Reddidit in hæredem contra hæredem iudicium mãdati parentis, aut alterius, cuius fuerat hæredes, hoc eſt cum hærede ſibi cõſtituto quidam in teſtamento mãdaſſet quid fieri vellet, & hæres facere recuſaret, contra ipſum Druſus iudicauit, quod Sex. Iulius Cæſar conſul in bello ſociali deſignatus facere noluit. § In ſcena vbi poemata publice recitabantur nominatim. § Nomine ſuo compellando, non prænomine aliquo cum honorãdo. § Iudicem cum iudice, § Vter eorum ſit clarior. § Tempus cũ tempore, § Quod alio tempore licuiſſe poterit, alio nomine. § Numerum cum numero iudiciorum § Vtri plura iudicia adiecta ſint pro ferremus. § Ad veritatem & vtilitatem cõmunem. § Quod æqualiter apud omnes vere & vtiliter enunciari poteſt. § Vt maior annis 60. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. § Sẽſus eſt, vt qui ſexaginta annos iam exceſſerit, ſi aduerſa valetudine correptus ſit, in eius iudicij familiariſſimum aliquem, quem cognitorem dicimus, vt paulo ante oſtẽdimus, pro ſe dare poſſit, qui cauſæ ſuæ præſit. § Nouum ius conſtitui conuenit. § Si id ante ea cautum non ſit. § Ex tempore, § Siue temporis vlla mora, vel certe ex eo tẽpore, quo id fieri conuenit. § Et ex hominis dignitate. § Vt hominis dignitatis ratio habeatur. § Si quid inter ſe pepigerunt, § Pepigi non minus anomalum eſſe, q̃ memini, odi, & cepi, quidam ſicut Phocas, putauere grammatici quod pango, vt Diomedes inquit, pepigi & panxi præteritum mittat, paciſcor autem, pactus ſum. Quintilianus igitur poſitionem huius verbi primã Pago fuiſſe putat, vnde ſecundum analogiam pepigi præteritum, qui ita reliquit, Memoria repeto coniunctos à me qui reprehenderant, qui hoc verbo vſus eſſem pepigi, nam id quidẽ dixiſſe ſummos auctores confitebantur, rationem tamen negabant permittere, quia prima poſitio paciſcor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito pactus ſum, nos præter auctoritatem oratorum atque hiſtoricorum, analogia quoque dictum tuebamur. Nam cum legerimus in 12. tabulis, Ni ita pagunt inueniebamus, ſimile huic cadunt. Inde prima poſitio etiam ſi vetuſtate exoleuerat, apparebat Paco, vt cado, vnde nõ erat dubium, nos pepigi ſic dicere, vt cecidi. Si quid inter ſe pepigerint. Legimus & cum ablatiuo, vt ſi dicas, Pepigi hac re. Catullus:

Quo pepigere viri, pepigerunt ante parentes.

Et cum accuſatiuo & ablatiuo, vt pepigi hanc rem decẽ numis. Plaut. in Bacchid. Ducentis Philippis rem pepigi. & paciſcor, vt in eadem comœdia. Paciſci cum illo paula pecunia potes Hemi la, paciſcere ſi potes, perge obſecro paciſcere quiduis. § Rem vbi pagunt, oratione pagunt. § Hoc eſt, vbi rem pactis firmant, orationem quoque inter ſe pactis roborant, vt quoties dixeris, aut ſcripſeris, hoc vel illud faciam, modo iubeas, vel ſimile alius. § In comitio, aut in foro ante meridiem cauſam conijcito. § Et hoc pactum eſt. Comitium, vt Varro inquit, ab eo quod illic coibat populus, aut creandarum dignitatum, aut litium cauſa. Hinc Plautus in Curculione: Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium. § Aut in foro § Forum, vt idem inquit, quo conferent ſuas controuerſias, & quo quæ vendere vellent, ferrent, forum appellarunt. Nec nos prætereat, Feſtum Põpeium ſex modis accipi forum poſſe ſcripſiſſe. § Cauſam conijcito § Iudicato conjectura quid tenendum ſit conſequitur, ac inde iudicato, hoc modo ſomniorum coniectores nominamus, qui quid ſomnia portendant, conie ctura conſequeſtres diiudicant. § Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. § Senſus eſt, ſunt inita inter aliquos ex ſolo conuentu pacta, quæ licet nullis ſint legibus obnoxia obſeruantur tamen, & dicuntur iure ipſo valere vt nunc loquimur. § Ex conuentu, § Cõuentus, inquit Feſtus Pomp. quatuor modis intelligitur. Primo, cum quemlibet hominem ab aliquo conuentum eſſe dicimus. Secundo, cum ſignificatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in vnum locum. Tertio, cum à magiſtratibus iudicij cauſa populus congregatur. Quarto, cum aliquem in locum frequentia hominum ſupplicationis, aut gratulationis cauſa colligitur. Sed hic. Ex conuentu, ex mentis verborumq; conuenientia quadam, & vt ita dicam, concordantia. § Præſtare § Vt nunc vulgus loquitur, valere dicuntur. § His igitur partibus iniuriam demõſtrari, § Si contra ius naturæ, legis, aut conſuetudinis fecerimus. § Ius conſtitui § Si ab his partibus quas memorauimus non ſit alienum. Denique in Rhetoricis de Inuent. Locorum autem, inquit, communium, quoniam duo genera ſunt, quorum alterum dubiæ rei, alterum certe continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci perſcribi non poſſunt. In pleriſque fortaſſe, ab auctoritate iuriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum autem & in hac, & in omnibus num quos locos communes præter eos quos nos expoſuimus, ipſe res oſtendat.

NAtura ius eſt § Sciendum autem longe latius hoc naturæ ius patere, quàm hic exemplis declarauit. quare ad eam rem cognoſcendam inſpiciantur iuriſperitorum commentarij. § Quod cum hærede mandati ageretur. § Cũ hærede mandati agere, eſt actionem intendere in eius hæredem, cui mãdaueras vt hoc vel illud perficeret, venderet, expediret quod quia ab eo factum non eſt eo diſcedente, in hæredes actionem producis. § Cognitorem det § Cognitorem dare eſt, ſubſtituere LONG.

aliquem

aliquem qui in iudicio vices tuas ſuppleat, quem alias procuratorem vocat, nempe quod cauſam tuam omnem cognitam habeat per tuam inſtructionem, non de cauſæ cognoſcat, quod eſt iudicis tantum. §Rem vbi pagunt.§ Lex eſt ex Tab. 12. hæc allata ex cuius forma pacta fiebãt, hoc modo. Verbis pepigi cum aduocato meo, vt cauſam meam differret in comitiu ant foro, & illic ante meridiem adeſſet. Aſſenſit ille, nec adfuit. Ago cum illo de pactis, & hinc creſcit ſtatus.

Ascan. ABſoluta iuridiciali conſtitutione, &c.§ Incipit determinare de iuridiciali quæ duplex eſt abſoluta & aſſumptiua, & prius de abſoluta, q̃ de aſſumptiua dicẽs. Nos vtemur conſtitutione iuridiciali abſoluta (vbi priuſquã pergamus notabit grammatiſta, quando ex adiectiuo & ſubſtantiuo circũloquimur definitũ aliquod quod vnico vocabulo cum deſit exprimere nequimus tunc poſſumus illi addere alterum adiectiuũ etiam perfectum, ſine coniunctione media eo quod prius complexum pro ſubſtantiuo poſitum intelligitur, vt hoc loco, conſtitutio iuridicialis ponitur pro vna ſpecie cõſtitutionis vnico vocabulo nondum appellata, quocirca ſi per fictionem vocetur à tunc licite dicam à abſolutum, vel vtemur à abſoluto, vnde hic recte dicitur vtemur cõſtitutione iuridiciali abſoluta, nec decenter addatur & abſoluta, vna enim res eſt) ſup. tũc quum. i. quando nos dicemus ſine vlla aſſumptione diffinitionis externæ tem quàm cõfitemur nos feciſſe factum, ſup. eſſe iure. i. iuſte & ſaluo iure, & ideo quia nihil aſſumitur, non aſſumptiua, ſed abſoluta dicitur. Quæri conuenit. i. inueſtigari in ea. ſ. conſtitutione iuridiciali abſoluta, ne pro an factum ſit iure. Nos autẽ poterimus dicere de eo. ſ. iure, aut an factum ſit iure. cauſa poſita. i. conſtituta. ſi, ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Igitur vt id cognoſcamus. Ius conſtat ex his partibus. videlicet, Natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo, & bono, & ſup. pacto. Ius eſt natura. i. per naturam, quod obſeruatur cauſa cognationis, aut pietatis, quo iure parentes colũtur à liberis. Et tamen & diuina & humana lex id confirmat, diuina, honora patrem, &c. humana, liberi parentes alant, aut vitiãtur, & liberi. i. legitimæ nati coluntur, quia aluntur fouentur, & ad honores promouentur à parentibus (id autem cautum negant, lege diuina, quia inſitum eſt à natura, eo quod carnem ſuam nemo vnquã odio habuit, & ideo, vt idem dicit Apoſtolus. Si quis ſuorum, & maxime domeſticorum curam non habet. fidẽ negabit, & eſt infideli deterior. Propter hanc deſcriptionem iuris naturalis improbat Valla illam quæ in inſtitutionibus Iuſtiniani poſita eſt, Ius naturale eſt, qđ natura omnia animalia docuit. Non enim quod bruta per naturam faciunt, id iure facere dicentur.) Lege ius eſt. i. per legem. ſ. ſcriptam id, quod ſancitum eſt. i. cõfirmatum. iuſſu populi, quod genus. i. eiuſmodi eſt. vt in ius eas cum voceris, lex enim vult vt pareas. Conſuetudine ius eſt id, quod ſine lege. ſ. lata & promulgata. æque ac ſi legitimum ſit, vſitatũ eſt. i. iuxta leges edictum obſeruatum, quod genus. i. cuius generis, aut cuiuſmodi eſt, aut quod genus iuris eſt, vt ſup. quod obtuleris. i. depoſito, aut alio pacto credideris, argentario. i. publico campſori appẽſum. i. ad pondus redactũ. poſſit id repetere recte. i. iuridice. à ſocio eius quia æquale ius videtur in ſocios, & quod vnus in eo negotio in quo ſocij ſunt fecerit, alter quoque feciſſe cenſetur. §Iudicatũ, &c.§ Proſequitur alias partes iuridicialis abſolutæ dicens. Iudicatum eſt id, de quo ſentẽtia lata eſt, aut de quo decretum. ſ. ſenatus interpoſitum. i. quod ſenatus auctoritas approbauit. Ea. ſ. iudicata ſunt ſæpe diuerſa, vt. ſ. ſecundum aliud ſis placitum, alij iudici. ſ. in foro iudiciali, aut Prætori, aut Conſuli, aut Tribuno pl. qui omnes dum iudicant iudices ſunt, ſed ſpecialiter is qui ſolo iudicio, dando vacat iudex vocatur. Et fit. i. contingit, vt alius decreuerit, aut iudicauerit, ſæpe aliud de eadẽ re, quod genus. i. cuius generis, exemplum eſt: M. Druſus prætor vrbanus, reddidit. i. tulit. iudicium. i. iudicauit, quod ageretur cum hærede. mãdati ſup. actione. hoc eſt, ſi quis ſeſe hæredẽ gerat eius qui tenebatur mãdati, eo ꝙ mandati executionẽ ſuſceperat viuens iudicauit eum debere mandatum exequi, & nolentem actione mandati poſtulari. Sex. Iulius non reddidit. ſ. iudicium mandati. i. nõ iudicauit, ꝙ ſi teſtator ex mandato quid peragẽdum ſuſceperat hæres ius teneatur, propterea mandari. Item C. Cœlius iudex abſoluit iniuriarum. i. ab actione, aut debito iniuriarũ eum, qui læſerat Lucilium poetam nominatim. i. nominando eum proprio nomine in ſcena. ſ. in publico loco, vbi fabulæ interdũ diffamatoriæ, ſed defunctorum agebantur. P. autem Mutius condemnauit. ſ. iniuriarum eum, qui nominauerat. ſ. in ſcena L. Accium poetam. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cum id vſu venerit. i. contingerit, tunc ſup. proferemus. i. in medium conferemus. iudicem cum iudice oſtendendo ſi poſſumus, iudicem noſtrum, aut prudentiorem, aut æquiorem, aut maioris fuiſſe auctoritatis. item, tempus cum tempore, oſtendentes videlicet poſterius iudiciũ prius abrogaſſe, aut olim vtile viſum fuiſſe, quod poſtea inutile compertum ſit. &, numerum iudiciorum. ſ. pro nobis facientium, cum numero iudiciorum. facientiũ pro aduerſario oſtẽdente plura pro nobis q̃ pro illo facere. §Ex æquo, &c.§ Proſequitur continuo tractu reliqua quæ ad cognitionem iuridicialis & abſolutæ pertinente dicens. Ius cõſtat ex bono & æquo. i. ex vtilitate communi & iudicio bonæ conſcientiæ, quod videtur pertinere ad veritatem, & ad vtilitatem cõmunem. quod genus. i. cuius generis, exemplum eſt. vt maior. i. grandior & antiquior, annis 60. & cui morbus cauſa eſt. ſ. quod in ꝓpria perſona, vt dicunt, non compareat, cum tamen lex ſanciat, vt in ius eas cum voceris. cognitorem det. i. patronum talẽ, qui totam cauſam & ius eius, cognoſcat & defendat. Cõuenit ex eo, ſcilicet æquo & bono, aut eo genere iam adducto, nouũ genus. ſ. defenſionis cõſtitui. ex tempore. ſ. importuno, & ex hominis dignitate hoc eſt, quia, bonum & æquum videtur, vt quis propter ſenſum excuſetur quominus in propria perſona cõpareat, etiã æquum videtur vt propter tempeſtatem importunam, aut horam indebitam excuſetur, & ſi propter morbum, etiam propter dignitatem, quia quod pie ægrotandi cõcedit ur deberet honorifice dignitati exhiberi, vt ſi princeps de re leui à plebeio aliquo vocetur, cognitorem, aut procuratorem det. §Ex pacto.§ Proſequitur reliqua dicens. Ius eſt ex pacto. i. ex conuento & conditionibus contractu ſemel vtriſque placitis & firmatis, ſi ipſi litigantes pepigerunt. quid. i. aliquid, inter ſe, & ſi quid conuenit. i. ſine controuerſia, & diſſenſione eſt inter æquos. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo. Vbi. i. quo loco & tempore aliqui pagunt. i. paciſcuntur, & communi conſenſu contrahunt rem. ſ. aliquam, ipſi pagunt. i. pactum aperiunt. oratione. ſ. pactũ exprimente, tu ſignator (notarius nunc dicitur) cõijcio. i. introducas, aut potius ſimul cum pacto referas. cauſam. ſ. pacti. In comitio, aut in foro. i. loco publico, quo plures conueniunt, vt pacta conſtent, & ita rata habeantur, ante meridiem. ſ. quo tempore cauſæ dicendæ erant. Sunt item pacta quæ obſeruantur ſine legibus, hoc eſt, non ideo quod leges id iubeant, ſed ex conuento, hoc eſt, quia pangentibus, aut paciſcentibus ita placitum eſt, quæ dicitur præſtare. i. meliora & firmiora eſſe, iure, quia ius ſæpe fertur in inuitum, pactum non niſi in volentem nihil autẽ iuſtius videtur q̃ vt id patiaris quod ipſe in te conſtitueris. Concludens autẽ hanc partem dicit. Cõuenit igitur iniuriam demonſtrari & ius confirmari his partibus. ſ. antedictis, & id videtur ſeruandum ſup. eſſe, in iuridiciali ſup. conſtitutione abſoluta.

DE COMPARATIONE.

CVm ex comparatione quæreretur, vtrũ ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, aut id quod accuſator dicat oportuiſſe fieri; primum quæri conuenit, vtrum fuerit vtilius ex contentione, hoc eſt vtrum venuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſum ne oportuerit iudicare, vtrum fuerit vtilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſtitutione coniecturali, quare putetur nõ ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negotium geſtum. Deinde quæretur potuerit ne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defenſore contra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili cauſa, de qua ante dictum eſt. His ita tractatis, accuſatõr vtetur loco communi in eum qui inutile vtili præpoſuerit, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defenſor contra eos, qui æquum cenſeãt rem pernicioſam vtili præponi, vtetur loco communi per conqueſtionem, & ſimul quæret ab accuſatoribus & ab iudicibus ipſis; quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent, & tẽpus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos.

CAPI-

CAPIDVRVS.

CVm ex comparatione quæreretur,} Iuridicialem conſtitutionem ſupra ita diuiſimus vt eius partes, abſolutã & aſſumptiuã quæſtionem eſſe diceremus, quàm noſtri abſolutam, Hermagoras κατάληψιν quàm noſtri aſſumptiuam, Græci κατ' ἀντίθεσιν nominarunt. Abſoluta eſt, cum iure factum ipſum defenditur. quapropter & iuris partes eſſe cognoſcendas diximus. Aſſumptiua autem eſt, cum factum per ſe non probabile eſt, aſſumptis autem extrinſecus auxilijs id tuemur. Huius ſunt partes quatuor cõparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio criminis. Comparatio eſt, cũ aliquid factum, quod per ſeipſum nõ ſit probandum, ex eo cuius id cauſa factum eſt, defenditur, ea eſt huiuſmodi. Quidam imperator cum ab hoſtibus obſideretur, neque effugere vllo modo poſſet, pactus eſt cum hoſtibus vt arma & impedimẽta relinqueret, milites educeret. Itaque fecit, armis & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites cõſeruauit, Accuſatur maieſtatis. Huc incurrit definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt, non oportuit arma & impedimẽta relinquere. Depulſio eſt, oportuit. Quæſtio eſt, oportuerit ne. Ratio eſt, milites enim omnes perijſſent. Infirmatio eſt, aut coniecturalis, non perijſſent aut altera cõiecturalis, non ideo feciſti, ex quibus iudicationes, perijſſent ne, & ideo ne fecerit, aut hæc comparatiua, cuius nũc indigemus. At enim ſatis fuit amittere milites, quem arma & impedimenta concedere hoſtibus ex qua iudicatio naſcitur: Cum omnes milites perituri eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrũ ſatius fuit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. {Vtrum ſatius fuerit} Vtrũ id, quod verbi cauſa dicat Imperator feciſſe, cum impedimenta hoſtibus reliquerit, aut quod eum accuſans dicat, & potius milites occumbere oportuerit, q̃ id pactum inire cum hoſtibus. {Ex contentione,} Ex ea controuerſia, quæ inter hos fuerit. {Conducibilius} Quid plus conducere, hoc eſt vtilitatis adferre potuerit. {Ipſum ne oportuerit iudicare,} Vt hoſtibus impedimenta relinquerent. {An aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas.} Vt potius hoc alij iudicare debuerint, ne ipſe timore perculſus, effugere periculum videretur. {Interponetur ab accuſatore ſuſpicio} Vt dicat ſuſpicari poſſe, ab hoſtibus munera eum ſuſcepiſſe occulta, & ne ea ſuſcepiſſe videretur, impedimenta reliquiſſe. Quos melius vt præmia conſequeretur. Cum adhuc dubiũ bellum traheretur. {Deteriori anteponeretur,} Ne dedecus cum damno ſubiret. {Sed dolo malo} Negotium geſtum dolo, malitia. Sunt enim media verba, tempeſtas, valetudo, facinus, dolus, malitia, gratia, induſtria, periculum, venenum, contagium, & honos teſte Gell. Hæc enim fere vulgatũ eſt, ancipitia eſſe, & vtroque verſus dici poſſe. Sed dolus à Græcis, à Latinis, vt opinor, malitia, quæ bona & mala eſt, vnde Plaut. in Aul. Senex eſt, ſine omni mala malitia. {Deinde quæretur, potuerit ne vitari, ne in eum locum veniretur.} Subaudiendum, ne ab hoſtibus obſideretur. {Refelletur argumentatio coniecturalis} Vt dicat ſe aliter facere nõ potuiſſe, quo minus ſubiret periculum. {Qui inutile} Quod impedimenta hoſtibus reliquerit. {Vtili præpoſuerit,} Quod conſequi de hoſtibus potuerit victoriam, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem, vt optionem ſibijpſe præſcripſerit, potius q̃ ſenatus expectarit conſilium. {Contra eos,} Subaudiendum, decet. {Rem perniciosam} Quæ futura erat, niſi ad pactionem deſcendiſſet, cum periculum eſſet ne exercitum amitteret. {Et tẽpus} Quod id fecit. {Locum} Quo obſidebatur ab hoſtibus. {Rem,} Quantum immineret periculum, ni id effeciſſet. {Deliberationẽ ſuã} Quid ſecum ipſe ſtatueret. In lib. de Inuent. Loci communes, inquit, inerunt accuſatoris in eum qui cũ de facto turpi aliquo, aut inutili, aut in vtrunque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſionis eſt, nullum factum, neque turpe, neque inutile, neque honeſtũ putari oportere, niſi quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit intelligatur, qui locus ita communis eſt, vt bene tractatus, in hac cauſa magno ad perſuadendum momẽto futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti ex neceſſitudine demonſtratur, vt tertius, per quẽ res expreſſa verbis, ante oculos eorum qui audiunt ponitur, vt ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitremur, ſi ſibi illa res, atque ea facile cauſa per idem tempus, accidiſſet.

CVm ex comparatione} Poſtquam determinabit de conſtitutione iuridiciali abſoluta, conſequenter determinat de aſſumptiua, & primo de quarta parte quæ in enumeratione partium eius ſupropoſita eſt vltima, hoc eſt, de comparatione dicens. Cum ſup. agetur, aut defenſio fiet ex comparatione ſcilicet eius quod factum confitetur, ad id, quod faciendum neceſſario fuiſſet. Quæreretur. i. inquiretur. vtrum ſatius fuerit, id eſt melius & eligibilius agere. id quod reus dicat ſe feciſſe, aut id quod accuſator dicat oportuiſſe i. opportunum fuiſſe, aut docuiſſe fieri Primum quæri conuenit, vtrũ ea contentione. i. comparatione eorum duorum, de quibus eſt cõtentio. fuerit vtilius, hoc eſt vtrum fuerit venuſtius. i. ſpecioſius, facilius. ſ. facto cum minore incommodo, conducibilius. ſ. ad finem quo reſp. tendit. Deinde oportebit. i. conueniens, & opportunum erit quæri, ne. i. an oportuerit. i. conueniens & dicens fuerit ipſum (ſcilicet qui accuſatus eſt male feciſſe) iudicare, vtrum. ſ. duorum fuerit vtilius, an poteſtas ſtatuendi. i. conſtituendi, & iudicãdi vtilius. i. id, quod cenſeatur vtilius. aliorum fuerit. i. in officio aliorum, aut penes aliorum. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſtitutione coniecturali. i. ex his documentis quæ dicta ſunt de conſtitutione coniecturali. quare, ſup. factum accuſati, putetur. i. putari debeat. non ea ratione factum eſſe, quo. i. vt melius anteponeretur. i præferretur deteriori. i. minus bono, ſed dolo malo negotium geſtum. i. fraude de aliqua probabili cauſa. i. p p aliquam probabilem cauſam. Deinde quæretur ne, pro an, potuerit vitari, ne in eum locum veniretur. ſ. perplexitatis, vbi neceſſe ſit alterum incommodorum facere. Contra. i. econtrario. argumentatio coniecturalis, de qua ante dictum eſt, refelletur. i. improbabitur ab defenſore. His ita tractatis. i. poſtquã hæc erũt ita tractata. accuſator vtetur loco communi in eum qui inutile vtili præpoſuerit, cum. i. quamuis non haberet poteſtatem ſtatuendi. i. definiendi vtrum ſit faciendum. Defenſor cõtra eos, qui æquum cenſeant, vtetur loco communi per conqueſtionem i. iuſtum & rationabile, rem pernicioſam præponi vtili. ſ. rei. Et quæret ſimul ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid eſſent facturi ſi fuiſſent in eo loco, & ponet ante oculos. ſ. iudicũ, tempus, locum, rem, & deliberationem ſuam.

DE TRANSLATIONE CRIMINIS.

TRANSLATIO criminis eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatũ transfertur. In qua primum quærendum eſt, iure ne in alium crimen transferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque quod illud reus ſuſcepiſſe fateatur. Deinde oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri. Deinde cum factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accuſatoris, contra eum qui plus cenſebat vim, quàm iudicia valere oportere, & ab aduerſarijs percunctabitur accuſator, quid futurum ſit, ſi idem ceteri faciant, vt de indemnatis ſupplicia ſumant, quod eos idem feciſſe dicant. Quid, ſi ipſe accuſator idem facere voluiſſet? Defenſor eorũ peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tẽpus ante oculos ponet, vt ij, qui audient, exiſtimẽt aut non potuiſſe, aut non fuiſſe vtile rem in iudicium venire.

CAPIDVRVS.

TRANSLATIO criminis eſt,} Tranſlatio criminis, inquit ipſe alibi eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato iure feciſſe demonſtrat. ea eſt huiuſmodi. Horatius tribus Curiatis, & duob⁹ amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiati. cum gemitu & lamentatione, indigne paſſus, virginem occidit, accuſator. Intentio eſt, iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, iure occidi. Quæſtio eſt iure ne occiderit, ratio illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrem negligebat me, & populum Rom. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, tamen à fratre indemnatam necari non oportuit, ex qua

iudicatio ſit. Cum Horatia mortem hoſtium lugeret, fratris & populi R. victoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnatam necari. ξ Iure ne in alium ξ Vt, iure ne potuerit Horatius ſororem occidere, ꝙ mariti lugeret mortem, potius q̄ de victoria fratris exultaret. Spectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, ξ Nam æquale crimen ſit ſororis, quod de fratris populiq́; R. victoria eſt, fratris crimini, qui eam occidit. ξ Atque illud ξ Ordo eſt, num æque magnum atque illud. i. q̄ illud, quod reus commiſerit. ξ Sumpſiſſe dicatur de alio. ξ Vt cum in ſororem animaduertit. ξ Oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. ξ Verum ante alius peccauerit, ſi afferat exēplum de aliquo, qui ſimile crimen commiſerit, & tamen ſit abſolutus, aut certe ꝙ ſi etiam mulier in ea re deliquerit, num debuerit tum ob hoc ipſe deliquiſſe? Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri. ξ Subaudiendum, qua hæc mulier occideretur. quo an mori nec ne debuerit, prius diſcuteretur. ξ Deinde factum iudicium non ſit, & quæ ſequūtur. ξ. Senſus eſt, vtrum ſicut de crimine ſororis Horatij factū nullum judicium eſt, ita de fratris in ſororem crimine faciēdum nullum iudicium ſit, an ita hic ſine iudicio puniendus ſit, ſicut & illa ſine iudicio punita eſt. ξ Qui plus cenſebat vim, ξ Quàm ſorori intulit. ξ Quàm iudicia ξ Quæ ſequi debuit. ξ Percunctabitur accuſ. ξ Subaudi, iudices. ξ Quod eos idem feciſſe dicant. ξ Quod ſcilicet accuſator idem facere voluiſſet. Ordo verborū eſt, & ſenſus percūctabitur iudices accuſator, quid futurum erat, ſi ipſe voluiſſet facere idem quod dicat feciſſe eos, ſubaudi, quos accuſat. ξ Eorū in quo ξ Animaduerſum ſit. & eſt ordo. Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimē transferetur. ξ Rem, locum, tempus ξ Vbique ſubaudiendum, ponet ante oculos. ξ Rem ξ amplificando. ξ Locū. ξ Vt in propatulo, quo ad mariti cædem aliorum exciret lacrymas, vel, quiduis ſimile. ξ Tempus, ξ Vt noctu, quo crimini facile exaudire poſſent. ξ Aut non potuiſſe, ξ Ne ſi dilatum ſit tempus, periculum ex hoc aliquod immineat. ξ Aut non vtile ξ Nullam ex hoc futuram reip. vtilitatem. Alibi hunc locum tractans. Locus, inquit, cōmunis accuſatoris in eum, qui cum id quo arguitur negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. atque hic vtilitatis iudiciorum demonſtratio & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus, in eius aūt qui ſuſcepit audaciam & crudelitatem indignatio, à defenſore eſt, in eius quem vltus ſit audaciam ſui conqueſtione rem, non ex nomine ipſius negotij, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa & tempore conſiderari oportere. quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem carā omnibus, vt neceſſe ſit, & vt oporteat, fuerit iudicata.

LONG. TRanſlatio criminis eſt ξ Hic ſtatus à pleriſque relatiuus vocatur, cum reus culpam refert in eum, p̄p quem arguitur. Vt miles in acie clamauit, Vincimur, occiſus eſt ab imperatore reus ſit imperator læſe reip. Contradicit, dicit. n. militem peccaſſe, & ideo occidi debuiſſe, quod hic clamauerit, &c.

ASCEN. TRanſlatio criminis ξ Deſcribit quæ ſit tranſlatio criminis dicenda, & quomodo ea ſit vtendū, & contra eam inſiſtendum dicens. Tranſlatio criminis eſt, cum. i. quando cauſa, & ita culpa facti, & transfertur ab reo in peccatum aliorū (vbi addicit duplicem circūſtantia, aut efficientis, aut termini à quo, aut vtriuſque, quod ſit dum ſeipſum defendit, tunc enim ab reo, & per reum transfertur crimen, quia vero non ſemper ſeipſum defendit. immotarius. ideo putem terminum à quo hic importari.) In qua. ſ. tranſlatione eſt quærendum. i. ſcrutādum & inquirendum, ne pro an crimen transferatur in alterum, deinde ſpectandum eſt, an illud peccatū quod in alium trāsfertur ſit æque magnū, ac. i. q̄ illud quod reus fateatur ſuſcepiſſe. i. admiſiſſe tanquam vtile. (Non enim recte te defenderis, ſi dicas illum cecidi, quia ſeruum, aut iumentum meum percuſſerat.) Deinde quærendum eſt, ne pro an oportuerit. i. conueniens, aut quaſi neceſſarium fuerit peccare in ea re in qua alius ante peccarit, vnde ſi dicat illum occidi, quia filium, aut patrem meum occiderat, honeſta quidem videbitur ratio, ſed non tam neceſſaria, ac ſi dicas, quia me occidere parabat, & occidiſſe, niſi præueniſſem, nam de morte patris, aut filij poteras iudiciū poſtulare, vnde ſequitur. Deinde ſup. quæretur, ne pro an, oportuerit iudicium fieri ante, ſcilicet q̄ vltio talis fieret. Deinde quæretur cum iudicium non ſit factum de illo crimine quod in alium transferatur, oporteat ne iudicium fieri i. ſententiam ferri ab iudice, de ea re quæ res nondum venit in iudicium, hoc eſt inquiretur, an cum reus iudicium contempſerit de ipſius facto, & de contemptu iudicij, non expectatur merito iudicium. Locus communis accuſatoris ſup. eſt contra eum, qui cenſeat vim. ſ. quauis repellitur (ſed communiter aſſumetur, quaſi de qualibet vi dicat reus) oportere valere plus q̄ iudicia. Et accuſator percunctabitur ab aduerſarijs quid ſit futurum, ſi ceteri faciant idem vt ſumāt, hoc eſt ſi ceteri quoque ſumant ſupplicia indemnatis. i. non condemnatis, ꝙ. i. quia dicas eos idem feciſſe, quod. ſ. is fecit de quo indēnato reus ſumpſit ſupplicium, aut lege dicant, vt ſi quód. i. quia ipſi pro excuſatione ſua dicunt ſeu vere, ſeu mendaciter eos feciſſe idē. Quid ſup. dicāt ſi ipſe accuſator voluiſſet facere idem. i. occidere quem quam indemnatum eo ꝙ alium inter fecerat, q. d. non poterūt aduerſarij cenſere bene factum futurum, quia ſic in caput ſuum iudicarēt. Nam ſi liceret quoſlibet qui alium occiderint indemnatos occidere, ergo & reum occidere liceret, vt Oreſtē qui matrem occidit. Defenſor. i. criminis à ſe commiſſi proferet atrocitatem peccati eorum in quos transfert peccatum, hoc eſt dicet intollerabile fuiſſe peccatum, nec iudicium expectatum oportuiſſe, ne alij ſic impune graſſarentur. Et ponet ante oculos iudicis. ſ. rem. i. factum ipſum oſtendens. ſ. non eſſe ſimile, vt in cauſa Oreſtis non erat ſimile, quia Clytemneſtra occiderat innocentem, ipſe Oreſtes nocentem, & ita dicet ſi innocentem indemnatam occidiſſet, licere ſe quoque indemnatum occidere, ſed quia occiderat, ita nocentem, vt inexcuſabile fuerit eius peccatum, & periculum fuiſſe in mora, quia ſi iudiciū expectaſſet, vero ſimile fuiſſe adulteram quod in patrem fecerat in filium quoque paraſſe, vt quem ſciebat patris vltorem fore, vnde oſtendet rem non eſſe ſimilem. oſtendet etiam locū, vt ſi nulla fuerit effugiendi, aut euadendi è manibus inimici ſpes, niſi eū occiderit, videbitur rectè vim repuliſſe. ponet etiā tempus ante oculos, vt ſi deprehenſum in furto, aut adulterio occiderit, aut tēpore belli peregrinum mœnis vrbis ſcrutantem occiderit indemnatum, fuerit purgationi locus, aut ponet ante oculos iudicis fuiſſe inutilem venire in iudicium, vtpote ſi periculoſe dilata fuerit vltio propter cauſas dictas, vtpote ꝙ occiſus necē parauerat reo. aut aliter comprehendi non potuiſſet, aut alia quauis de cauſa.

DE CONCESSIONE.

CONCESSIO. eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. Ea diuiditur in purgationem, et deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto à nobis factum negamus. Ea diuiditur in neceſſitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primū partibus oſtendendum eſt, deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum, conſiderādum eſt, vtrum per culpam ventum ſit in neceſſitudinem, num culpam veniendi neceſſitudo fecerit. Deinde quærendum eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit ac leuari. Deinde is, qui in neceſſitudinē cauſam conferet, expertus ne ſit quid contra facere, aut excogitare poſſet. Deinde, num quæ ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificēt id conſulto factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur. Deinde, ſi maxime neceſſitudo quæpiam fuerit. conueniat ne eam ſatis idoneam putari. Si autem imprudētia reus ſe peccaſſe dicet, primum quæretur vtrum potuerit ſcire. an non potuerit. Deinde, vtrum data ſit opera vt ſciretur, an non. Deinde, vtrum caſu neſcierit, an culpa. nam qui ſe propter vinū, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia: quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabitur. Deinde, coniecturali conſtitutione quæretur, vtrū ſcierit, an ignorauerit, & conſiderabitur, ſatis ne imprudentia præſidij debeat eſſe, cū factum eſſe conſtet. Cum in fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere, eadem omnia videntur conſideranda, quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitima ſunt, vt in omnes eadem fere poſſint accommodari.

Loci

Loci communes in his cauſis: Accuſatoris contra eum, qui eum ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione iudices demoretur: Defenſoris, de humanitate, miſericordia, voluntatem in omnibus rebus ſpectari conuenire, & quæ conſulto facta non ſint, ea fraudi eſſe non oportere.

CAPIDVRVS.

CONCESSIO eſt.} In ſecundo de Inuentione, Conceſſio, inquit, eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed vt ignoſcatur, id petitur. cuius partes ſunt duæ & purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, per quã eius qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. ea habet tres partes, imprudẽtiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is qui arguitur, negat. vt, apud quoſdã lex erat, nequis Dianæ vitulum immolaret. nautæ quidam cum aduerſa tempeſtate in alto iactarẽtur, vouerunt, ſi eo portu quæ cõſpiciebat potiri eſſent, ei deo qui ibi eſſent ſe vitulum immolaturos. caſu erat in eo portu fanũ Dianæ, eius cui vitulum immolare non liceat. imprudentes legis, cum exiſſent vitulum immolauerunt, accuſatur. Intẽtio eſt, vitulum immolaſtis deo cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita, ratio eſt, neſciui non licere. Infirmatio eſt, tamen quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, cũ id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit. ſit ne ſupplicio dignus. Caſus autem infertur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, vt in hac. Cum Lacedæmonijs lex eſſet, vt hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet. Hoſtias is qui redemerat, cũ ſacrificij dies inſtaret, in vrbem ex agro cœpit agere. Tum ſubito magis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas, is qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſunt. Redemptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit omnes in litore, vt qui trans flumen eſſent videre poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſet impedimento, tamen quidã capitis accerſerunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti ad ſacrificium, præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio, primum, tum ratio. flumẽ enim ſubito accreuit, & ea re traduci nõ potuerunt. Infirmatio, tamen quoniam quod lex iubet factum non eſt, ſupplicio dignus eſt. Iudicatio eſt, cum in ea re cõtra legem redemptor aliquid fecit, qua in re ſtudio eius ſupra fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicijs dignus ne ſit. Neceſſitudo autem infertur, cũ vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, vt ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum inuitis nautis in Rhodiorum portũ nauem coegit. quæſtor nauem populi vocat. nauis dominus, negat oportere publicari. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio, cõceſſio, ratio, vt & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Nauem ex lege tamen populi eſſent oportet. Iudicatio eſt, cum roſtratam nauem in portu deprehenſam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portum commune ſit, oporteat ne eam publicari. horum trium generum idcirco in vnum locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. } Verum per culpam } Subaudiendum eius qui accuſatur. } Ventum ſit in neceſſitudinem, } Ad id vt neceſſario facere cogeretur & neceſſitudo & neceſſitas dicitur, niſi quod neceſſitudo ad affinitatem plerunque refertur. } Num culpã veniendi neceſſitudo fecerit. } Hoc eſt, num huiuſmodi fuerit neceſſitudo, vt culpã ſequi oportuerit velut de eo cuius nauis in Rhodiorum portũ delata eſt, ſi nauim alioſum vertiſſet, potuerit effugere, ne in eum portũ decurreret. Eſt ordo, num neceſſitudo veniendi, ſubaudiendum, quæ venit, fecerit culpam. } Num quæ ſuſpitiones } Nunquid aliquæ ſuſcitari ſuſpitiones poſſint, ob quas in eum portũ conuehi maluerit, oſtẽdatur. } Cõueniat ne eam ſatis idoneam putari } Subaudiendum, quæ id facere compulerit, nec quouis modo euitari potuerit. Verum potuerit ſcire, an non potuerit, deinde verũ data ſit opera vt ſciretur, aut nõ, deinde vtrum id noluiſſe ſcire videatur. } Caſu neſcierit, } Qđ ita acciderit, vt neſciret. } An culpa. nam qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia, } Quod id ſcire non vehementer elaborarit. } Quare nõ imprudentia ſe defendet, } Quandoquidem mentis morbo, qui ex propria effluxerat culpa, purgare ſe contendet, ſed ne quidquam. culpa enim contaminabitur. } Deinde, cõiecturali conſtitutione quæretur, } Inquinabitur culpa, quãdo ea proprio commiſſa vitio eſt. } Verum ſcierit, an ignorauerit, & conſiderabitur, ſatis ne imprudentia } Coniectura cõſequi emitemur. } Satis ne imprudentia præſidij debeat eſſe, } Nam ꝙ imprudentia ſe lapſum quiſpiam dicat, ob hoc euadere iudicium debeat, cum factum fuiſſe conſtiterit. } Etenim hæ tres partes } Vt locos quos enumerauimus tribus illis partibus poſſimus accommodare. Tamen oratione iudices demoretur } In mora teneat, quo minus iudicationem efferant. Quæ conſulto facta nõ ſunt, in eius fraudem eſſe non oportere. Qui debita opera nõ fecerint, quando in eis fraus nulla ſit quo puniri debeant, non haberi perinde ac ſi peccauerint, quando nullus ſit, qui hoc pacto aliquando nõ delinquat, & homines quod ſibi fieri velint, alijs facere debere. Alibi: Loci autem, inquit ipſe, cõmunes accuſatoris in confeſſionem quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, vt nõ de facto, ſed de facti cauſa quæratur, defenſoris cõqueſtio eſt calamitas eius quæ nõ culpa, ſed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate & hominũ infirmitate, & vti ſuum animum, non euentũ conſiderent. In quibus orationibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit, ac neminem mirari conueniet, ſi aut in his, aut in alijs exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctã videbit. in his exẽplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur.

CONceſſio eſt, } Eadem & venia, & venialis ſtatus appellatur. } Ea diuiditur in neceſſitudinem, } De neceſſitudine exemplum ſit. Orator ab hoſtibus captus eorum laudes conſcripſit, iubentibus hoſtibus, & publice recitauit, gratuitoq; dimiſſus eſt, ad ſuos reuerſus læſæ reip. reus damnatur. Hic dicit, non voluntate, ſed neceſſitate feciſſe. } Si autem imprudentia, } Exemplum eſto legis, Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere. Ex duobus geminis fratribus ſimilibus alter exulabat, fratrem eius non exulem quidem interfecit, reus ſit cædis. Hic dicit, ſe erre feciſſe. } Cum in fortunam cauſa conferetur, } Venator quidam haſtam in feram miſit, in hominem incidit, eo vulnere homo perijt, reus ſit cædis. hic enim dicit, ſe non voluntate, ſed caſu feciſſe. LONG.

COnceſſio, &c. } Agit de ea parte conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuæ quã enumerando primam poſuerat dicens: Conceſſio eſt per quã poſtulamus ignoſci nobis. Non tamen dicitur conceſſio eo ꝙ poſtulamus ignoſci, ſed ꝙ non concederetur à nobis crimen niſi poſtulamus ignoſci, quin etiã conceſſio ipſa vim deprecatiuã habet, vnde in religione noſtra conceſſione. i. conceſſionem voluntariã criminis plurimum ad veniam valere ſcimus, iuxta illud in Pſalmo dixi, Confitebor, &c. vnde & Adam confitendo veniam inuenit, quã Caim occultando crimen amiſit, ſed reuertamur ad auctorem ad cuius intelligentiam ſi noſtra iuuabunt non videbitur impertinẽs ea adducere. Ea. i. conceſſio diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio eſt cum negamus factum eſſe à nobis. i. nos feciſſe conſulto. i. cum matura deliberatione, aut propoſito nocendi, hoc eſt quando nitimur purgare & excuſare factum, licet nõ negemus eſſe factum. Ea. ſ. purgatio diuiditur in neceſſitudinem, fortunã, imprudentiam. Oſtendendum eſt primũ de his partibus, deinde videtur reuertendum ad deprecationem. i. ad declarationem deprecationis. } Primum conſiderandum eſt } Docet dum reus neceſſitudinem excuſat, quid contra dicendum ſit dicens. Conſiderandum eſt primum, num. i. an ne ventum ſit in neceſſitudinẽ. i. neceſſitatẽ, culpa. i. per culpam, quia quis poteſt obligari ad impoſſibilia ſibi dummodo per culpam ſuam ſe impotentem fecerit, itaque ſi liberum fuerit ingredi, ac non ingredi furcas caudinas, licet ingreſſis fuerit neceſſitas ſeſe dedendi, tamen non purgantur, cum ingredi non debuerint. Scies autem lector neceſſitudinem, quæ ſæpe pro deuinctione ſanguis affinitatis, & amicitiæ ponitur, hic pro neceſſitate actipi. Conſiderãdum etiam eſt, num. i. an ne, neceſſitudo fecerit culpam veniendi. ſi vt penuria commeatus exercitus coactus ſit per anguſtias montium obſidione elabi, ſperans ſic hoſtẽ fallere, & à callido hoſte deprehenſus ſit, poterit neceſſitudinem veniendi in anguſtias excuſare. Deinde. i. tertio loco quærendum, quomodo illa vis. i. violentia & neceſſitas potuerit vitari. ſ. penitus, aut leuari. i. imminui. hoc eſt quo conſilio, & qua opera potuerit penitus vitari, aut ſaltem imminui, nam ſi dixerit ſe penuria commeatus in anguſtias veniſſe, dices Melius fuiſſe cum hoſte cõfligere quã tam imprudenter elabi conari, aut ſi cum hoſte paciſcendum erat honeſtiores cõditiones habiturũ fuiſſe extra fauces illas anguſtas quã in ipſis. ASCEN.

Deinde

Deinde.i.quarto loco aut vt dicunt conſequenter conſiderandũ eſt ne.i.an is qui conferret.i.trãſferret cauſam.ſ.facti ſui in neceſſitudinem expertus ſit.i.tẽtauerit & medicatus ſit, quid pereſſet facere, aut eacogitare contra.ſ.ialem neceſſitudinem.i.ad eam euitandam, quia accuſator ſi poteſt, docebit eum negligentem, aut inertem, aut ignauum fuiſſe. Deinde.i.tum poſtea conſiderandum eſt ex conſtitutione.i.coniecturali.i.ea his quæ de ea dicta ſunt, nũ quæ.i.an ne aliquæ ſuſpitiones poſſent trahi.ſ.ex ipſo facto, aut fac ordinem vt ſit poſſent trahi ea conſtitutione cõiecturali, quæ.ſ.ſuſpitiones ſignificẽt id, quod dicitur accidiſſe neceſſario.i.ineuitabiliter, factum eſſe cõſulto.i.ea deliberatione, vt in dicto exemplo, ſi dux habuerit eaercitum dicto minus audientem dicemus eum voluiſſe de exercitu per contumeliam vlciſci, aut ſi viſus ſit ab aliquo colloquia cũ hoſte habuiſſe, aut quidquam ab eo accepiſſe, aut amicũ in hoſtili eaercitu primarium habuiſſe, dicemus cum dolo malo exercitũ tradidiſſe. Deinde.i.vltimo loco, ſi maxima quæpiam neceſſitudo fuerit, conſiderandum ſup.eſt, ne pro an, conueniat eam reputari cauſam ſatis idoneam, quia accuſator ſi poterit negabit ſat cauſæ fuiſſe. {Si autem} Docet quid faciendum ſit in purgatione quæ ſit excuſando imprudentiam, dicens. Autem, pro ſed, ſi reus dicet per patronum, ſeu defenſorem ſe peccaſſe imprudẽtia.i.vt dicunt ex improuiſo, aut ꝙ non præuiderit, quæretur.i.inquiretur primũ. vtrum potuerit, an non potuerit ſcire.ſ.id quod per imprudentiam ſe feciſſe dixerit, nam ſi non potuerit ſcire videbitur admittenda purgatio, ſi potuerit & non ſciuerit dicetur ignorãtia culpanda, quæ non purgat ſaltem de toto. Deinde quæretur vtrum opera ſit data.i.diligentia adhibita vt ſciretur, an non.ſ.data ſit opera. Deinde quæretur vtrũ neſcierit caſu.ſ.inopinato, an culpa, quia videlicet noluit ſcire. Nam qui dicet ratione fugiſſe.i latuiſſe, ſe.i.ſe ignoraſſe propter vinum.ſ.nimiũ quod biberit, hoc eſt ꝑꝑ ebrietatem, aut amorem.ſ.nimium, aut ꝑꝑ iracũdiam.ſ.vehementem is videbitur neſciſſe vitio animi.ſ.ſui non imprudentia.ſ.inuincibili, quare non defendet ſe imprudẽtia.i.propter imprudentiam, ſed contaminabitur culpa. Deinde quæretur conſtitutione coniecturali.i.per cõſtitutionem coniecturalẽ, vtrum ſcierit, an ignorauerit, & cõſiderabitur ne pro an, ſatis præſidij.i.defenſionis & protectionis debeat eſſe in imprudentia.i.an imprudentia ſatis efficaciter excuſet, ac purget facinus cõmiſſum, cum conſtet.i.manifeſtum ſit factum eſſe. Sunt qui legant ſatis ne imprudentia ſine præpoſitione in vt ſit an imprudentia ſit ſatis præſidij.i.ſatis purget, ſed ſic diceret potius præſidio, &c. {Cũ in fortunam} Deſcribit tertiam & vltimam partem cõceſſionis per purgationem dicens. Cum.i.quando cauſa confertur in fortunã.i.culpa imputatur fortunæ aduerſæ, & defenſor dicet oportere ignoſci reo, ea re.i.propter eam rem, hoc eſt propter infortunium, tunc ſup.omnia eadem quæ præſcripta ſunt de neceſſitudine videntur cõſideranda. Etenim.i.quia certe, omnes hæ partes purgationis ſunt finitimæ.i.affines & conſimilis argumenti inter ſe, ita ſup.vt eadem.i.eædem conſtitutionis poſſint accommodari.i.applicari in omnes. Loci communes accuſatoris contra eum qui cum confiteatur ſe peccaſſe tamen demoretur iudices oratione.ſ.ſua ſunt ſupp.in his.i.poſſunt ſumi ad has cauſas demonſtrando per argumentationem communem non decere ſententiam differri, cum reus crimen confiteatur. Loci ſup.communes defenſoris ſupp.ſunt in his cauſis conuenire.i.decens & æquum eſſe humanitatem miſericordiam volũtatem ſpectari.i.ſpectabilem eſſe in omnibus rebus, & non oportere fraudem.i.detrimentum, aut pœnam eſſe in eis quæ non ſunt facta conſulto.i.ea deliberato propoſito, aut dedita opera.

DE DEPRECATION E.

DEPRECATIONE vtemur, cum fatebimur nos peccaſſe, neque id impudenter, aut fortuitu, aut neceſſario feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hic ignoſcendi ratio quæritur ex ijs locis. ſi plura aut maiora officia, quàm maleficia, videbuntur conſtare: ſi qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui ſupplicabit: ſi qua ſpes erit, vſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit: ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea, quæ peccauit, non odio, non crudelitate, ſed officio & recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa alijs quoque ignotum eſt: ſi nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, ſi eum miſſum fecerimus. ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is, qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa iudicialis fieri non poteſt, vt in primo libro oſtendemus, ſed, quòd poteſt vel ad ſenatum, vel ad concilium venire, non viſa eſt ſuperſedenda.

CAPIDVRVS.

DEPRECATIONE vtemur, cum fatebimur nos peccaſſe, neque id impudenter, {Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio in iudicio probari poteſt. Quare vt & ipſe dicit, ſi pro aliquo claro & forti viro dicendum ſit, cuius in remp. multa ſint beneficia, vti deprecatione ad hunc modum licebit. Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in vos ſemper habuit, multorum ſuorum recte factorũ cauſa vni delicto vt ignoſcatis poſtulat dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute huius eſt iudices, à nobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem deducere. Oportebit igitur, inquit ipſe in ſecundo de inuentione, eũ qui ſibi vt ignoſcatur poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia, & ſi poterit oſtendere ea eſſe maiora, ꝙ̃ hæc quæ delinquerit, vt plus ab eo boni, ꝙ̃ mali profectum eſſe videatur, deinde maiorum ſuorum beneficia ſi qua extabunt proferre, deinde oſtendere non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed imprudentia, aut impulſu alicuius, aut ab aliqua honeſta, aut probabili cauſa, poſtea polliceri, & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficiorum eorũ qui ſibi ignoſcerent confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturũ, deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco magno, his qui ſibi conceſſerint, vſu futurum. Poſtea ſi facultas erit ſe aut conſanguineum, aut iam à maioribus, aut in primis amicũ eſſe demonſtrabit, & amplitudinem ſuæ voluntatis, nobilitatem generis, eorum qui ſe ſaluum velint dignitatem oſtẽdere, &c. ea quæ perſonis ad honeſtatem & amplitudinem ſunt attributa, cũ conqueſtione ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, vt honore potius aliquo, ꝙ̃ vllo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde ceteros proferre, quibus maiora delicta conceſſa ſint. Ac multum proficiet ſi ſe miſericordem in poteſtate, propenſum ad ignoſcẽdum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatũ erit extenuandũ, vt ꝙ̃ minimum obfuiſſe videatur, & aut turpe, aut inutile demõſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Aduerſarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet, ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, & ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum nullo modo poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, nõ propter beneuolentiam, demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe hac re ſuſceptu, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia, aut eum beneficijs bonos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. {Videbuntur conſtare:} Subaudiendum, quæ accuſari fecerimus. {In poteſtatibus} hoc eſt vbicunque poteſtatem aliquis agendi quid vellet habuerit. {Si ea, quæ peccauit,} In quibus deliquiſſe per ſe, an per alios, ignotum, accuſetur. {Alijs quoque ignotum eſt} Verum.ſ.ita ſit. {Si eum miſſum fecerimus,} Si non damnemus. {Ex ea re} In qua deliquiſſe arguitur. {Loci cõmunes, de humanitate,} Quod humanos ſe iudices debeant exhibere. {Fortuna,} Vt huius fortunas reſpiciant, quãdo & ipſi in ſimile labi crimen aliqñ poſſent. {Miſericordia,} Quæ infelicibus habenda eſt. {Rerum commutatione} Ne ſi damnetur, aliquando ipſi luant pœnas iudices. {Qui contra dicet,} Qui accuſabit, cõtrarijs his quos enumerauimus vtetur locis, enumerando in quibus deliquerit. {Hæc cauſa iudicialis} h.d. quãquã hæc cauſa in iudicialis velut ſupra monuimus non verſatur, tamen quia nõnunquam eſt in ſenatu, aut in concilio principis ſæpe tractanda de hac præcepta dare non fuit alienum. {Vel ad ſenatũ, vel ad concilium} Velut de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius cõſilium diu ductum eſt, & magis quidem in hoc

ignoſcendi

ignoſcendi q̃ cognoſcendi poſtulatio valuit. Nam ſemper bono animo ſe in populum R. fuiſſe, non tam facile probat, cũ coniecturali conſtitutione vteretur, ipſi vt pp poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationem ſubiũgeret. Locut autem, ſi ipſe alibi inquit, cõmunis erit indignatio maleficij. Et alter eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter maliciam in miſerijs ſint, tamen id fortunæ factũ oſtendere non queant. quod ſi fiat, erit purgatio, non deprecatio.

116. Q Veritur ex ijs locis§ Qui ſane ab alijs tradũtur in compenſatiuo vocato ſtatu, quoties delicto meritum comparamus, aut quando maiori incommodo proſpectum eſſe per facinus dicimus.

cix. D Eprecatione, &c.§ Proſequitur ſecundam partem principalem conceſſionis quæ dicitur deprecatio, cum videlicet concedens ſe peccaſſe, culpam etiam non refellit. ſed deprecatur, de qua dicit ſic. Nos vtemur deprecatione cũ.i. quando nos fatebimur nos peccaſſe neque dicemus nos feciſſe id imprudenter, aut fortuna, aut neceſſario, & tamen.i. nihilominus nos poſtulabimus ignoſci nobis. Hic.i. in hac parte ratio ignoſcẽdi.i. cauſa cur ignoſci debeat, quæritur ex his locis. Si plura, aut maiora officia.i. beneficia facta in rep. videbuntur cõſtare, q̃ maleficia. Et ſi qua.i. aliqua virtus.ſ. excellẽs, aut nobilitas erit in eo qui ſupplicabit, & ſi qua ſpes erit futura vſui.i. vtilitati ſ. diſceſſerit ſine ſupplicio.i. impunitus, ſi ipſe ille.ſ. qui ſupplicabit, oſtendetur fuiſſe ſimplex manſuetus & miſericors in poteſtatibus.i. dum poteſtates exercuit, aliter diceret in poteſtates, ſi acciperet pro erga poteſtates ſi fecit ea quæ peccauit nõ cõmotus odio neq; crudelitate, ſed officio & recto ſtudio, hoc eſt zelo iuſtitiæ obſeruandæ, aut ſceleris vlciſcendi. Si ignotum ſit, quoque.i. etiam alijs. De tali.i. conſimili cauſa, ſi nihil periculi videbitur futurum, ſi faciemus eũ miſſum.i. ſi dimittamus eũ abire, aut ſi faciemus eum abſolutum Et ſi nulla vituperatio ſuſcipietur.i. incurretur ex ex re.i. pp eius liberationẽ, à noſtris ciuibus aut ab aliqua ciuitate. Loci communes ſup. ſunt de humanitate oſtendendo videlicet humanum ingenium ad ignoſcẽdum procline, de fortuna. Cõtingere videlicet poſſe vt quilibet ſimiliter peccet, non tamen conferet in fortunam culpam, ſed dicet in ea re ſe male fortunatum ꝙ culpa ſua crimen non vitarit, & de miſericordia, q̃ iudicem maxime docere oſtẽdet, & à commutatione rerum, vel quod nocens, deinceps innocenter viuere põt, vel quod prius innocẽter vixerit, & quod rerum viciſſitudines ſint, cum is nunc ſit reus, qui aliorum ſolitus ſit iudex eſſe. Is qui contradicet.i. accuſator, vtetur omnibus his locis ex contrario cum amplificatione.i. exaggeratione & enumeratione peccatorũ.ſ. rei. Hæc cauſa.ſ. deprecatoria non poteſt fieri iudicialis.i. agi coram iudice iurato, vt oſtendimus in primo libro, ſed ꝙ.i. quia ipſa poteſt venire vel ad ſenatum, vel ad concilium.i. ad concionẽ totius populi, ideo viſa eſt non ſuperſedenda.i. non prætermittenda, vbi à neutrali vtitur participio paſſiuo.

DE REMOTIONE CRIMINIS.

C Vm à nobis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potuerit ne tantum, quantum reus demonſtrabit, is, in quem cauſa conferetur, & ecquonam modo, aut honeſte, aut ſine periculo potuerit obſiſti: ſi maxime ita ſit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuerſiã, & quæretur num conſulto factum ſit. Si cauſa in rem quandam conferetur, & hæc eadem fere, & omnia quæ de neceſſitudine præcepimus, conſideranda erunt.

CAP. I. DVRVS.

C Vm à nobis crimẽ remouere volemus, aut in rem, aut in hominem noſtri peccati cauſam§ Ipſius rei ſit, vt etiam ipſe inquit alibi, remotio, cum id quod datur crimini negat ad ſe neque ad officium ſuũ reus pertinuiſſe. Nec ſi quid eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id cauſæ genus eſt huiuſmodi in eo fœdere quod factum eſt quondã cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis, portam ſuſtinuit iuſſu imperatoris, Fœdere autem à Senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in Senatu, eum quoque dicitur qui portam tenuerat, dedi oportere. Depulſio eſt: Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteat ne. Ratio eſt, non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id ætatis non habuerim, & cum priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum auctoritate & poteſtate Imperator qui videret, vt ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, At enim quoniam tu particeps factus es, in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis dedi te conuenit. Iudicatio eſt. Cum is qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu Imperatoris in fœdere & in tanta religione interfuerit, dedendus ſit hoſtibus nec ne. §Aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus.§ In quo hoc nobis exẽplo ſit. Rhodij quoſdam legauerũt Athenas, legatis quæſtorem ſumptum quem oportebat dari, non dedere. Legati profecti non ſunt, accuſantur. Intentio eſt, proficiſci oportuit, Depulſio eſt, non oportuit, Quæſtio eſt, oportuerit ne. Ratio eſt, Sumptus enim qui de publico dari ſolet, is à quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt. Vos tamen id quod publice vobis erat negotij datum, conficere oportebat. Iudicatio eſt, Cũ his qui legati fuerat ſumptus, qui deberat, de publico non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilominus legationem. §Is, in quem cauſa conferetur.§ Is in quem crimẽ transfertur, num tantum potuerit, vt id reum facere compellere potuerit. §Potuerit obſiſt.§ In quem culpa transfertur, ne in id crimen reus ipſe incideret. §Ita ſit,§ Sicut reus refert §Concedi reo conueniat,§ Quo pœnam vllam non ſubeat. §Et quæretur§ Diſputabitur. §Si cauſa in rem quandam conferetur,§ Diximus enim criminis remotionem bipartito fieri. nam tum cauſa in aliũ quempiam hominẽ, tum in aliud quod in criminis cauſa fuiſſe oſtendemus, transferendo remouetur. §Quæ de neceſſitudine præcepimus,§ Subaudiendum, cum conceſſionis partes tractauimus. Hic communes erũt loci, accuſatoris, facti indignatio, ac ex ipſa re ſiquid cõqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reũ affici non oportere. Hic Cicero conſtitutionum tractationem concludit. Sed in partitionibus oratorijs ad filiam, iuridicialem cõſtitutionem ita primum partitus eſt, vt alteram partem æqui & boni ratione defendi dixerit, alteram ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinere dixerit. In beneficio autem gratiam, in iniuria punitionem dixit nominari. Idem in ſecundo de Inuentione, Iuridicialem cauſam, inquit, eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, & præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Deinde poſt paulũ ſubiungit, nunc de præmijs conſideramus. L. Licinius Craſſus conſul, quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt digni eſſent qui hoſtes Pop. R. eſſe dicerentur. qui tunc excurſionibus & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam redit, triumphum à Senatu poſtulat. hic & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationem ſupponendis, ad iudicationem peruenire, propterea quod niſi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione huiuſmodi. Oporteat ne pœna affici? In hac huiuſmodi, Oporteat ne dari præmium. Subiungit inde ad hanc conſtitutionem tractandam proprios & communes locos, quos qui ſcire velint ipſum in ſecundo de Inuentione illic legant. In hoc autem illud miratus ſum, quod cum ſe de præmio & pœna explicaturum prius pollicitus ſit, cum premium expoſuerit, de pœna nullam prorſus fecit mentionẽ, niſi ex ijſdem locis è contrario comparatis pœnam velit intelligi, quod multis rationibus, quas nunc referre ne longum faciam ſuperuacuum eſſe arbitror, nullo modo mihi perſuadeo. His autem iuriſdicialis conſtitutionis partibus, Quintilianus multorum opinione quantitatem ſubiungit. quem tamen raro tractari dicit, inquiens. Quantitas quoque plerunque etiam, ſi non ſemper, plerunque tamen recte ſubiacet, ſeu modus eſt, ſeu numerus, ſed modus aliquando conſtat æſtimatione facti, quanta ſit culpa, quantumve beneficium, aliquando iure, cum id in controuerſiam venit, quia quis lege puniendus, vel honorandus ſit. Illa quoque quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thraſibulo triginta præmia debeantur. Licet hic mihi quæ pluribus ſupra explicauimus, quo omne quod diximus cognitu facilius videatur, in breuem ſummam contrahere Genus igitur rhetoricæ facultas eſt, cuius trinæ ſunt ſpecies. Demonſtratiua, quæ laude ac vituperatione conſtat. Deliberatiua, quæ ſuaſione diſſuaſioneque conficitur,

Iudicialis,quæ intentione depulſioneq; conſiſtit.Demõſtratiuæ tempus præſens eſt,locus vbi totus coit populus,auditor ipſe populus.§ Deliberatiuæ tempus futurum locus eſt Senatus,vel vbi qui reip.gubernandæ præſunt coire cõſueuerunt,qui & ipſi auditores. Iudicialis,tempus præteritum,locus forũ, auditor iudex. Demonſtratiuæ finem honeſtatem quidam dixere.Sed alij non circa ſolam honeſti quæſtionem eſſe putarunt, qui voluptatem adiecere. Deliberatiuæ finem vtilitatem,ſed dignitatem alij etiã ſubiecerũt. Iudicialis finem iuſtum & æquum eſſe, ſed in omnibus ſpectãdum apud quem quid aliquis ſit dicturus. Partes rhetoricæ quinque ſunt,inuentio,diſpoſitio,memoria,pronũciatio, elocutio. Nam cum omnis oratio rebus,& verbis conſtet, in rebus intuenda inuentio,in verbis elocutio eſt,in vtraque aũt,quã diſpoſitionem appellemus,quæ omnia complecti debet memoria,& actio,quæ voce motuq; concinno corporis conſtat, debet commendare rhetoricæ materia,omne quod dicendo poſſit illuſtrari,quod omne aut demonſtratiuo,aut deliberatiuo,aut iudiciali genere comprehenditur. Materiæ partes ſunt conſtitutiones.nullam enim orationem inuenias, quæ non conſtitutione aliqua conſtet. Eſt aũt conſtitutio, quod potiſſimum in oratione eſſe oportet,ad quod omnia referuntur,ſi quidẽ & armamentum,& iudicationem nihil aliud eſſe q̃ conſtitutionem video. Nam cum ſit conſtitutio,id quod in controuerſiam venit, & de eo quod in controuerſiã venit quæſtio ſit,idq; & ratione firmetur & infirmetur firmamento,& de eodem, de quo quæſtio eſt iudicetur,nullo modo diuerſa hæc mihi eſſe videntur.cõſtitutionum vero genera,aut in ſcripto ſunt legitime, aut extra ſcriptũ, quæ rationales cõſtitutiones appellantur. Quæ in ſcripto ſunt, quinque modis fieri poſſunt.vno,cum hic ſcriptum,ille defendit ſententiam, quæ conſtitutio ſcriptum & voluntas nominatur. Alio cum duæ inter ſe leges contrariæ ſunt.tertius modus ambiguũ,quartus ratiocinatio,quintus definitio nominatur, nec refert.ſi etiam in his ordinem hunc non tenueris. Translationem autem,q̃ legitimarum conſtitutionum hic vnam fecit, & q̃ alicubi quartam in ordine cõſtitutionem numerauit,& de qua alibi nullam fecit mentionem,ſupra etiam conſtitutionem eſſe nõ poſſe oſtendimus. Aliarum vero cõſtitutionum quæ rationales, quod in rerum ipſarum quæſtione poſitæ ſunt,dicuntur. Prima eſt coniecturalis,aut inficialis nominata, cum an ſit aliquid, in quæſtione poſitum eſt. Secunda,cũ quid ſit quæritur, quia definiendum eſt,de quo quæritur,diffinitiua cõſtitutio nominatur, quam Cicero,ſicut alibi,poſt coniecturalem conſtitutionẽ enumerauit.ideo hic non poſuit quod in legitimis definitiuã poſuerat.licet tñ inter ſe ita differant,vt quæ rationalis definitiua nominatur,ea rem quæ non ſit in ſcripto, quæ aũt legitima,quod in lege ſcriptũ verbum eſt,de quo ambigatur,definiat. Tertia rationalis conſtitutio, quæ qualitas appellatur, hic iuriſdicialis à Cic.nominatur,alibi generis q̃ in negotialem & iuriſdicialẽ partitur. Negotialem Græci γεαμματικὴν vocãt.in hac de rebus ipſis quæritur, remoto perſonarũ cõplexu. vt ſit ne liber quilibet eſſe aſſeritur,an opes ſuperbiã pariant,an quod iuſtum eſt,idem bonum ſit. Iuriſdicialem,cui tamen in Topicis hoc nomen Cic. veretur tribuere,dicũt,in qua fere eadem, ſed certis deſtinatiſq; perſonis quærũtur. An ille iuſte hoc fecerit,vel bene. Cicero aũt negotialem ſecus definit,quippe qui inquit. Negotialis,in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit,conſideratur.cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſcõſulti exiſtimãtur. Vt ſit,veluti Cic. ſentit,Iuriſdicialis de præterito,ſemper negotialis ſemper de futuro.quod Quintil.improbat,cum ita ſcriptũ reliquit.Sed quod ipſius de his libris iudicium fecerit,ſupra dixi.ſunt enim velut regeſtæ in hos commentarios quos adoleſcens deduxerat ſcholæ, & ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt, ſiue eum mouit id quod Hermagoras prima in hoc poſuit exempla ex quæſtionibus iuris,ſiue quod Græci πεαγματικὰς vocant iuris interpretes. Sed Cic quidẽ his pulcherrimos illos de Oratore ſubſtituit, ideoq; culpari tanquã falſa præcipiat,non põt iuriſdicialem Cic.ita definit. Iuriſdicialis eſt,in qua æqui & recti natura,aut præmij,aut pœnæ ratio conquiritur. Alij ſic definiũt. Iuriſdicialis eſt,in qua æqui & recti,iniquive,aut iniuſti natura,aut præmij, aut pœnæ, aut vtriuſque quantitatis ratio quæritur, iuriſdicialis quidẽ ipſa in duas diſtribuitur omniũ conſenſu partes,abſolutam & aſſumptiuam. Abſoluta eſt,quæ in ſe cõtinet iuris & iniuriæ quæſtionem,in quibus recti & æqui,iniuſti & iniqui natura, præmij,aut pœnæ,aut quantitatis,quæ aut in numero, aut in modo eſſe demonſtrata eſt ratio quæritur. Et cũ intra ſe quæſtio cõtinet. nec aliunde quo id probet ſumi,abſoluta dicitur conſtitutio. Aſſumptiua aũt,quæ hæc eadem quærit,ſed ex ſeipſa nihil dat firmi ad recuſationem,foris quidem aliquid aſſumit defenſionis. Huius partes ſunt quatuor,conceſſio,remotio criminis, relatio criminis,criminis comparatio, præter id quod de præmio, aut pœna, aut præmij vel pœnæ quantitate quæritur. Conceſſionis partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgationis tres ſunt partes, imprudentia,caſus,neceſſitas. Remouetur crimen aut in rẽ,aut in hominem. Hæc fuit omnium conſtitutionum quas ſupra tractauimus partitio, quas in breuiorem adhuc ſummã poſſumus colligere & tres omnino eſſe conſtitutiones oſtẽdere. ſi quidem omne quod in cõtrouerſiam venit,de quo quæri ſolet,aut an ſit, aut quid ſit,aut quale ſit quæritur. An ſit quidem,in id,quod ad rei rationem attinet,& in id,quod in ſcripto eſt,diuiditur, in id, quod in ratione poſitum eſt,coniecturalis, aut inficialis eſt conſtitutio,quod in ſcripto eſt,vt amphibologia,quæ cõiectura ſemper explicatur. Quid ſit aũt,quod ſecundo loco ſequitur, ſiue cũ verbum quod à cauſa ipſa feratur,ſiue q̃ ſcriptum ferat,intellectus quæſtionem habet,definitur,definitiua cõſtitutio nominatur. Hoc tamen quod ſcriptum eſt, quod rerum quoque ſcripti contemplatione conſtat, coniecturali etiam & qualitati cõmune eſt,ſicut ſcriptum & voluntas.quæ ſine dubio, aut qualitate, aut coniectura continentur.qualitate quidem,cum alterutrum, aut iure aut iniuria defendi oſtenditur, cõiectura aũt, cum illud demum inueſtigamus, quibus poſſumus veſtigijs ſignisq;, vtrũ potius tenendum ſit, an quod ſcriptum eſt, an quod ſcriptoris fuiſſe voluntas perhibetur. Legis quoque contrariæ iiſdem quibus ſcriptum eſt,& voluntas conſtat.cõmunis enim tam coniecturæ,q̃ qualitatis iidem rationibus eſt. Nam ſi ius, aut iniuriã fieri ex alterutra harũ legum demonſtres, qualitatis erit ſtatus, ſin aũt quid ſibi vtraque tandem voluerit inueſtiges, cõiecturalis. Si itaque quale quid ſit quæratur, autẽ quod in ratione ſola poſitũ eſt quæritur,aut quod in ſcripto, quod ratione ſola perpenditur,generalis qualitas, vel iuridicialis ſtatus nominatur, aut quod in ſcripto,cum nullam legẽ habemus, quæ quid tenendum in aliqua re,de qualis ſit ſignificet, multas tñ aſſerimus,vt ea ſimilitudine aliarum rerum quas leges creuerint,ius aut iniuriam eſſe,quod in controuerſia eſt oſtẽdamus. Hæc proprio nomine ſyllogiſmus vł ratiocinatio nominatur,ſed nihil aliud eſt, quàm qualitas. Aut ius ipſum,vel iniuria excutitur, vbi ſcriptũ & volũtas opponuntur,vt iam dictum eſt, aut vbi cõtrariæ ſunt leges,aut vbi aliquod diffinias verbum quod in lege ſcriptũ ſit. Sunt igitur,ſi accuratius inſpicias,tres omnino ſtatus, an ſit,q̃d ſit, & quale ſit, nec plures. Sed vt res diſcentibus breuior fiat,à ſummis auctoribus ita diuiſa eſt,vt primum genera duo eſſe dixerint,rationale & legale. Deinde rationalis partes eſſent cõiectura & inficialis,diffinitiua & qualitas,& generalis. Legalis aũt partes,ſcriptum & voluntas,ambiguum,diffinitio,leges contrariæ,ratiocinatio fuerunt. Sunt qui ſtatus ad iudicialem materiam tantum pertinere dicerent, quorum inſcitiam res ipſa per ſe ſatis arguit,& nos poſterius, cum deliberatiuum demonſtratiuumq; genus expoſuerimus,paucis demonſtrabimus. Rhetoricæ autem facultatis actor,orator, quia Latine oratoria, quæ Græci ῥητορικὴ dicitur,nuncupata eſt. Orator optimus eſt,qui dicendo animos audientium & docet,& delectat, & permouet. Docere debitum eſt,delectare honorarium,permouere neceſſarium. Officium oratoris eſt,bene dicere. Finis,bene dicere ad perſuadendum, ad id autem tranſigendum inſtrumento vtitur, hoc oratio nominatur. Orationis partes ſunt,exordium,narratio,partitio,confirmatio, confutatio, peroratio. Exordiorum duas eſſe ſpecies oſtendimus,alteram quæ principium, alteram quæ inſinuatio diceretur,in vtroque conciliãdos auditores procuratum iri,vt attente audirent,atque dicturi eſſemus, vt breuiter eos doceremus.& in exordijs cõficiendis, quinque cauſarum genera longe animaduertẽda eſſe,honeſtum,turpe,dubium,humile,admirabile. Narrationum autẽ genera,quæ ad oratorem pertineat,duo eſſe diximus: vnum, quod ad eas cauſas attinet, de quibus futurum iudicium eſt; alterum, quod aliquando intercurrit voluptatis plerunque noſtræ, aut recreationis audientium cauſa magis quàm quod omnino neceſſaria videatur. Narrationum partitio ſequitur, de qua abunde ſupra diximus. partitioni confirmatio & refutatio ſubiungitur. At de quo controuerſia eſt,quodque in cauſa potentiſſimum eſt,quod conſtitutionẽ nominari diximus,id maxime confirmandum refutandumq; eſt. Conſtitutiones expoſuimus,& conſtitutionum partes, ac ſingulis qui nam proprij communesq; loci accõmodati eſſent, vnde argumentationes elicerentur, oſtendimus. Nam non ſatis fuit,quod in quæſtione poni poſſet,noſſe, niſi quo pacto quod in controuerſiam veniret, vt iniq́ue defendi, poſſet,

cognoſce-

cognoſceretur. Nunc quo pacto abſolutas liceat à nobis argumentationes comparare, hinc ducturus, vnde quoniã ſatis oſtẽdiſſe, inquit, videmur. & quæ ſequuntur.

XII. A Vt in rem, aut in hominem.} Addũt aliqui, in legem, ſed idem eſt, quod in hominem. Exemplum perſonæ ſit. Legatus intra 30. diẽ nauiget, legatus non accepto à quæſtore viatico, non nauigauit intra 30. diẽ, reus ſit male geſtæ legationis. Hic enim remouet crimen in quæſtorem, à quo viaticum non accepit. In rem vero eſto hoc. Miſſus eſt cum exercitu ad expugnationem ciuitatis imperator, poſtquam acceſſiſſet inuenit peſtilẽtia eam laborare, reduxit exercitum, reus eſt læſæ reip. In legem vero exemplum eſt apud Cic. lib. præcedente.

XIII. C Vm à nobis, &c.} Docet quomodo vtendum ſit remotione criminis dicens. Cum. i. quando nos volemus remouere à nobis crimen, tunc ſup. cõferemus cauſam peccati noſtri in rem, aut in hominem. Si cauſa cõferetur in hominẽ. i. imputabitur homini, & dicemus nos id feciſſe propter culpam ipſius, tunc quærendum erit primum ne pro an is in quẽ cauſa conferetur potuerit tãtum quantum reus, vtpote qui remouendo à ſe crimen in ipſum contulit, demonſtrabit hoc eſt an veriſimile ſit illum tñ potuiſſe ad facinus rei, vt facere, vt eius cauſa feciſſe dicatur, & quærendũ eſt. ſ. ab impugnatore rei, quonã modo reus ſup. potuerit obſiſtere. ſ. tẽtationi, aut vi, aut ſuaſioni illius in quem culpã reijcis, aut honeſte, aut ſine periculo. Et ſup. ſi maxime ita ſit q̃ is tantũ potuerit, quærẽdum ſup. eſt, num. i. nunquid conuenit ea re. i. propterea cõcedi. i. condonari reo illud quod fecerit inductu alieno, aut ſi q̃ eſt coniunctio dicatur concede i. ignoſci, q̃. i. quia fecit inductu alieno. Deinde ſupp. lis trahetur in cauſam cõiecturalẽ, & differetur. i. diſquiretur, num id eſt, verum factum ſit conſulto. i. per deliberationem & cõſultationem præuiam. Si cauſa conferetur in rem aliquam. i. remouendo à nobis crimen culpabimus rem aliquam, vt paupertatẽ, ebrietatem, imprudentiam, perplexitatem, &c. tunc &. i. ſimul hæc eadem fere. ſ. omnia, & omnia quæ præcepimus ſup. conſideranda de neceſſitudine erunt conſideranda.

ARGVMENTATIONES QVOMODO SINT TRACTANDAE.

QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere cauſæ iudicialis vti conueniret, conſequi videtur vt doceamus quemadmodum ipſas argumentationes ornate, & abſolute tractare poſſimus. nam fere non difficile eſt inuenire quid ſit cauſæ adiumento: difficillimum vero eſt inuentum expolire, & expedite pronunciare. hæc enim res facit vt neque diutius, quàm ſatis ſit, in eiſdem locis commoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommode ad aliam deinceps tranſeamus. Itaq; hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, qui quoque loco dixerimus: & auditor cum totius cauſæ, tum vniuſcuiuſque argumentationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinque partes eſt diſtributa, propoſitionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat id verum eſſe quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua vtimur rei honeſtandæ, & collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio eſt quæ concludit, breuiter colligens partes argumentationis. Hiſce igitur quinque partibus vt abſolutiſſima vtamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Vlyſſi fuiſſe quare interfecerit Aiacem; inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat: à quo ſibi non iniuria ſummum periculum metuebat. videbat, illo incolumi ſe incolumem non futurum. ſperabat, illius morte ſe ſalutem ſibi comparare. conſueuerat, ſi iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari. cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſupplicium verebatur: & conſuetudo peccandi maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum vero illa quæ multo maxima ſunt maleficia. aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes: ſi complures ſcelere ſe contaminauerunt imperij cupiditate: ſi multi leue compendium fraude maxima commutauerunt: cui mirum videbitur, iſtum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virum fortiſſimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſſimum, iniuria laceſſitum, ira cæcitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cum feras beſtias videamus alacres, & erectas vadere, vt alteri beſtiæ noceant, non eſt incredibile putandum, iſtius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præſertim cum in beſtijs nullam neque bonam, neque malam rationem videamus, in iſto plurimas & peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cauſam, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium: & ſi inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum interceſſiſſe demonſtraui: non eſt dubium, quin cõfiteatur cauſam maleficij fuiſſe. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt vti. Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, ſi res breuis eſt, vt facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur eſſe. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione & complexione ſuperſedendum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo ampliſſima eſt argumentatio quinquepartita: breuiſſima eſt tripartita: mediocris, ſublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

CAPIDVRVS.

QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere cauſæ iudicialis vti conueniret, } Arguere, oſtendere dixerunt veteres. Iuuen.

Molles quod in aure feneſtræ Arguerint.

Ab hoc venit argumentum & argumentatio, ſed ab arguo argumẽtum, à præterito enim argui, ſicut & ſimilis formæ cetera verbalia nomina, primum veteres argumen, deinde argm̃, velut teſtamentum, quaſi à teſtaui, teſtamen, primũ, poſt teſtm̃, munio, muniui, munimen, munimentum, ſterno, ſtraui, ſtramẽ, ſtramentum, pauca ab hac regula, aut veterũ auctoritate, aut euphonia, diſcrepat, quæ neceſſaria. Sic igitur ab arguo argumẽtum inflexum, ab argumento argumẽtor verbum. Sed quoniam hic non eſt docendi grammaticã locus, ſatis ſit attigiſſe, ab argumentor, vel ſi in vſu veterum fuit, argumento argumentaui argumentatum, vnde argumentatio, ſicut lego, legi, lectum, lectio. Differũt itaque argumentum, & argumentatio, hoc pacto, quod argm̃ eſt non oratio, ſed ratio dubiæ rei faciens fidẽ, ſic enim Cic. diffinit in Topicis. Et hæc mihi lõge potior videtur diffinitio, quàm ea

quam tulit Quintil. & ne id quidem quod Victorinus dicit, me præterit, qui argumentum ſub argumẽtatione antiquos poſuiſſe, & argumentationem ſub argumento, & hac de cauſa alterum pro altero poni ſomniat. Sed ne nimius ſim, hæc in aliud tẽpus mittimus confutanda. Argumentatio aũt eſt oratione argumenti explicatio. Nec negauerim, pro altero alterũ plerunque poni poſſe. Eſt etiam vbi argumenta ſigna ſignificent, vt apud Iuuenalem. Argumenta viri, ſigna, quæ virum eſſe indicãt. Argumentorum igitur quatuor ſunt ſpecies. Alia quidẽ probabilis & neceſſaria, alia vero neceſſaria, ſed non probabilis, alia aũt probabilis, ſed nõ neceſſaria, alia nec probabilis, nec neceſſaria. Probabilis & neceſſaria, vt, Peperit, cum viro cõcubuit, Omne totum maius eſt ſua parte. Neceſſaria & non probabilis, cũ aliquid euenire quidem neceſſarium eſt, ſed ei ſtatim non cõſentit auditor, vt hoc, quoties terra inter Solem & Lunam interuenit, defectus eſt in Luna, probabilis, & non neceſſaria, vt hoc, ſi mater eſt, ſuũ diligit filium, nec probabilis, nec neceſſaria, velut hoc, hic canis eſt filius. & eſt tuus, ergo eſt filius tuus. Quintil. autem, Probationum præterea, inquit, omnium aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnãtes. Adhuc omnium probationũ quadruplex ratio eſt, vt vel quia eſt aliquid, & ob hoc aliud non ſit. vt, Dies eſt, ergo nox nõ eſt, vel quia aliud nõ eſt, aliud ſit, Nox non eſt, dies eſt, vel quia eſt aliquid, & aliud ſit, Sol eſt ſuper terram, dies eſt, vel quia aliquid nõ eſt, nec aliud ſit, Non rationale animal eſt, nec homo eſt. Sed hi probationem modi quos poſterius poſuit, memoratis jam ſupra quatuor ſubijciuntur formis. Nam ſequi & probabile & neceſſarium poteſt, & neceſſariũ, ſed non probabile, aut probabile, & non neceſſarium, aut nec probabile, nec neceſſarium. tres aũt illi quos prius enumerauit modi ne parum curioſe legentibus non recte enunciati videantur ita intelligendum neceſſarium quidem, ſiue videatur aliquibus ſiue non videatur, neceſſarium tamen ſit credibile, ſiue aliquibus videatur, ſiue non videatur, credi tñ poſſit, non repugnans, quod cum nec neceſſariũ, aut credibile ſit, nec videatur, non repugnet tamen neceſſarium, vt hoc, omne ortum interire. Credibile, vt, Quidam cruento inuentus gladio eſt, vbi necatus homo inuentus ſit, homicida eſt. Non repugnans, velut hoc, Omne ortum ſeneſcere. apparet ergo quartum modum, quẽ ſupra retulimus, à Quintiliano non eſſe poſitum, hoc eſt repugnans nec credibile, quod nec probabile, nec neceſſarium nominauimus, vt ſi dicas, hic non animi ſit cornua, ergo cornua habet, quem vtpote ſophiſticam & puerilem cõtempſit vir eruditiſſimus. Argumentationũ vero duæ ſunt ſpecies, velut Ariſt. ſcripſit, ſyllogiſmus, q̃ ratiocinationem, & ἐπαγωγὴ, quàm inductionem Latini tranſtulerunt. Ex his duobus argumentandi principijs, duo alij argumentationis naſcuntur modi, vnus quidem ſyllogiſmo, alter vero inductioni ſuppoſitus. ſyllogiſmo quidem, enthymema, quod commentum à latinis dictum inductioni vero exemplũ, quod à Græcis παράδειγμα nominatur. hæc duntaxat decurriſſe hic nobis ſatis ſit, nam poſt paulum, vbi ſyllogiſmi, partes enumerandæ ſunt, quo pacto hæc inter ſe differãt, abunde aperiemus. Hoc ergo dicit, quibus argumẽtationibus. i. orationibus, Quæ nobis probare aliquid poſſe videantur. {In vnoquoque genere cauſæ} Siue legitima. ſiue rationalis ſit. Iudicialis, non quin deliberatiuo demonſtratiuoq; hæc eadem tractari & ſcire conueniat, ſed quod iudiciale genus longe plus habeat difficultatis. {Ornate} Ornate, quod oratoriũ id proprium ſit. nam dialectici argumentationibus quidem vtũtur, ſed incomptis. {Et abſolute} Vt nulla deſit pars cum nimia breuitate, qua dialectici conciſe nimiũ argumentari videantur. id paulo poſt exemplis docebimus, vbi quomodo dialectici, & quomodo rhetoras aliquid probẽt, apparebit. {Inuentum expolire,} Argumentari enim haud difficile eſt, ſed argumentationes exornare ſentẽtijs, longe difficillimũ. {Et expedite pronunciare} Ne quidquam quod ad eam rem attineat, prætermiſſum, nec ſuperflua & redundantia inſerta eſſe videantur. {Hæc enim res facit} Expoliẽdo & expedite pronunciando. {Neque eodem} Identidem, quaſi idem & idem, hoc eſt, ſæpius inculcando quæ dicta ſunt. {Reuoluamur,} Incõuexi & vagãtes quodammodo loquamur, hoc dicit qm̃ argumentatio, nexibus quibuſdam certis contexitur, efficit, vt interloquẽdum inani quodam verborũ tinnitu ſpatiantes, non euagemur. {Neque inchoatam argumentationem relinquamus, {Prius quàm eam abſoluerimus, quando certis partibus eam cõſtare neceſſe eſt. {Neque incommode} Quando & ea potuit mẽtem audientium ſubrepſiſſe, qua expolita nec nimium lõga eſſet nec etiam indoctos præteruolaſſe, vt nimis cõciſa poſſet. {Ad aliam deinceps tranſeamus} Subaudiendum, argumentationem. {Itaque hac ratione} Hoc pacto ergo abſolutiſſima & perfectiſſima eſt narratio & argumentatio ea quæ in quinque partes eſt diſtributa. Diximus ſupra, omnem argumẽtationem, aut per inductionem tractãdam eſſe, aut per ratiocinationem. Inductio, vt Cicero inquit, eſt oratio, quæ rebus nõ dubijs captat aſſenſionem eius, qui cũ inſtituta eſt quibus aſſenſionibus facit vt illi dubia quædam res pp ſimilitudinem earum rerum quibus aſſenſit, probetur velut apud Socraticũ Aeſchinem demonſtrat Socrates cum Xenophontis vxore & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutã. Dic mihi quæſo Xenophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, q̃ tu habes. vtrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quid ſi veſtem & ceterum ornatum muliebrem precij maioris habeat, q̃ tu habes, tuum ne an illius, malis? reſpondit, illius vero, Age ſi, inquit, virum illa meliorem habeat q̃ tu habeas vtrũ ne tuum virum malis, an illius? hic mulier erubuit, merito. male enim reſponderat, ſe male aurum alienum q̃ ſuum, nam eſt in id hoc improbum, at ſi reſpondiſſet, malle ſe virum ſuum talem eſſe, qualis eſſet, potuiſſet pudice reſpondere. Eſt igitur inductio, oratio, quæ rebus non dubijs quæ proponũtur, captat aſſenſiones eius, ſiue is philoſophus, ſiue iudex, ſiue quiuis alius, qui, cum inſtituta eſt. Fit ergo inductio, vt primo proponamus, illa, qui extra negotium ſunt, ſed tamen ad negotium per ſimilitudinem ſpectent, & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus vt neceſſario is cum quo agas ita eſſe fateatur atque cõſentiat. quod cum conſenſerit, paulatim ad id vnde dubitatur deſcẽdes, & his quæ ſupra conceſſa ſint ſimile eſſe cõfirmes. Quare ratione rogationis imprudens, ab eo quod conceſſit, ad id quod non vult concedere deducendus eſt. Extremum autem. aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur, ſi negabitur, aut oſtendenda ſimilitudo eſt earum rerum quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia vtendum inductione, ſi conceditur, concludenda, aut argumentatio, ſi tacebitur, aut elicienda reſponſio eſt, aut quoniam taciturnitas comitatur confeſſionem, pro eo ac ſi conceſſum ſit concludere oportebit argumentationẽ. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. prima pars ex ſimilitudine conſtat, vna pluribusve, altera ex eo quod concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt, tertia ex cõcluſione, quæ aut cõfirmat confeſſionem, aut quid ex eo cõficiatur oſtendit. Et in genere ciuilẽ cauſarum Cicero etiam exẽplum, quo res cognitu facilior fieret, dedit inquiens, Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, cum Epaminundas Thebanorum Imperator, q̀ ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat exercitum non tradidit, & cũ paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione vti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiã defendat ad hunc modum. Si iudices id, quod Epaminundas ait legis ſcriptorẽ ſenſiſſe aſcribat ad legem & addat hanc exceptionem, extra quàm ſi quis reipublicæ cauſa exercitum nõ tradiderit patiemini? non opinor quod ſi voſmetipſi, quod à veſtra religione & ſapientia remotiſſimum eſt iſtius honoris cauſa hanceandem exceptionem iniuſſu populi ad legẽ aſcribi iubeatis, populus Thebanus id patietur ne fieri? profecto non patietur quod ergo aſcribi ad legem nefas eſt id ſequi quaſi aſcriptum ſit, rectum vobis videatur? noni veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri iudices. quod ſi literis corrigi neque ab illo neque à vobis ſcriptoris voluntas põt, videte ne multo indignius ſit, id re & iudicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari põt. Apparet ergo vno ſemper modo & philoſophos & oratores vſos eẽ inductione, nec vetius is differre præceptionem. Ab inductione exẽplum naſcitur. differt vero ab eadem, quod inductione interrogatur, in exemplo fere ſumitur, vt ſi dicas. Quod eſt pomum generoſiſſimum? non ne quod optimum concederetur. quis equus generoſiſſimus? non ne hi optimus? & plura in eundem modũ, deinde hic cuius rei gratia rogatum eſt, quod homo nõ ne is generoſiſſimus, qui optimus? fatendum erit. in oratione aũt perpetua plerunque ſibi reſpondet orator, quod pomum generoſiſſimum? puto quod optimũ & equus? qui velociſſimus. ita hominem, non qui celebritate naſcẽdi, ſed qui virtute maxime excellit. hac inductione probari manifeſtũ eſt. Exemplo aũt dices, Vt pomum generoſiſſimum putatur, quod optimum, ita homo nõ qui genere, ſed qui virtute excellit, optimus putandus eſt. Sed hæc potius ſimilitudo eſt, vt paulo poſt apparebit. in quo & illud licet animaduertere, quod cum in inductione plura aſſumãtur, in exemplo ſolum vno contenti ſimus. Vnica enim re poſita, rem vnicam oſtendere cõtendit, ſiue quod aſſumas fictũ, ſiue verum ſit, nõ refert. Quapropter & ſic diffiniri etiam inter magnos auctores conuenit, Exemplum eſt rei geſtæ, aut vt geſtæ,

vtilis

vtilis ad perſuadendum id quod intenderis commemoratio. & licet Græci omnium ſimilium appoſitionem generaliter vocent παράδειγμα, & ſpecialiter ea in quibus rerum geſtarũ auctoritate nituntur, noſtri tñ ſimilitudinem hoc vocari maluerunt, quod proprio ab illis verbo παραβολὴ dicitur illud aũt exemplũ, aut ſibi ſimile erit ſuis partibus vt iure occiſus eſt L. Apuleius Saturninus, ſicut Gracchi, aut diſſimile, vt Brutus occidit liberos proditionem molientes Manlius virtutem filij morte mulctauit, aut contrarium, vt Marcellus ornamenta Syracuſanis hoſtibus reſtituit, Verres eoſdẽ ſocios expoliauit. Ex maioribus ad minora exempla efferuntur, vt, ſi pp matrimonia violata vrbes euerſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? A minoribus ad maiora, vt Tibicines cum ab vrbe diſceſſiſſent, publicæ reuocati ſunt, quanto magis principes ciuitati, & viri bene de repub. meriti, cũ inuidiæ ceſſerint, ab exilio reducendi? Similitudo enim, quam græci παραβολὴν, Cicero collationem vocat longius res quæ comparantur ſolet repetere. Neque hominum modo inter ſe opera ſimilia ſpectantur, vt Cicero pro Sexto Roſcio facit: Anſeribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt ſignificent, ſi fures venerint, at fures internoſcere non poſſunt, ſignificant tamen ſi qui noctu in Capitoliũ venerint, & quia hæc animalia facile ſuſpicantur, in eam partẽ potius peccant, quæ eſt cautior, quod ſi luce quoque canes latrent, cum deos ſalutatum aliqui venerit, nõ opinor his crura ſuffringi oportere, quod acres ſint etiam tum cum ſuſpicio nulla ſit. Simillima eſt accuſatorum ratio, alij veſtrum anſeres ſunt, qui tantummodo clamant, nocere non poſſunt, alij canes, qui & latrare & mordere poſſunt, cibaria vobis præberi videmus, vos autem maxime debetis in eum impetum facere qui meretur. Eſt & breuis ſimilitudo: vt, Eunt populabũdi per vrbem, ceu raptores lupi. Eſt ergo exemplum vbi opera hominum ſimilia conferuntur, quæ breuibus ſolent enunciari, cum ſerus ſit, ſimilitudo nuncupatur. Sed de inductione & exemplo hactenus dictum ſit. De ſyllogiſmo & enthymemate iam breuiter dicendum eſt. Syllogiſmum his verbis diffinit Ariſtoteles. συλλογισμὸς δέ ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι, &c. quod ita quidam in latinum vertere. Syllogiſmum eſt oratio, in qua poſitis quibuſdam & conceſſis, aliquid quiddam per ea quæ cõceſſa ſunt euenire neceſſe eſt, quàm ſint ea quæ conceſſa ſunt. vt ſi dicas, Omnis homo eſt animal, omne animal ſubſtantia eſt, omnis igitur homo ſubſtantia eſt. Syllogiſmorum tres figuræ, tanquam tria ſunt genera prima figura modos tãquam ſpecies ſyllogiſmorũ, auctore Ariſtotele, quatuor continet, ſed Theophraſtus, & Eudemus his quatuor quinque addiderunt, principium tamen inueniendi ab Ariſtotele in ſecũdo priorum Analyticorum volumine capientes. Secunda figura quatuor modos. Tertia ſex, docente Ariſtotele, habet. addunt alij quartam, vt Porphyrius. nec me præterit, alios plures adhuc figuras, quippe qui quatuor eſſe voluerunt, alios plures modos effeciſſe, ſed hæc mittimus nunc excutienda dialecticis, ſiquidem ad inſtitutũ noſtrum non attinent. Ex omni igitur ſyllogiſmo naſci enthymema poteſt. vt de enthymemate paucis prius, poſt de ſyllogiſmi partibus longius diſputemus. Enthymema, imperfectus eſt ſyllogiſmus .i. oratio, in qua non partes ex quibus ſyllogiſmus conſtat adhibentur, ſed infertur feſtina concluſio, vt ſi dicatur. Omnis homo animal eſt, ſubſtãtia igitur eſt. Quale illud pro Ligario, Cauſarum dubia, quod erat aliquid in vtraque parte quod probari poſſet, & nunc melior ea iudicanda eſt, quàm etiam dij adiuuerunt, habet aſſumptionem & aſſumptum, cõcluſione vero non habet, ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Expugnantibus vero quidam ſolum vocant enthymema, tale Ciceronis eſt pro Milone. Eius igitur mortis ſedetis vltores, cuius vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis. Optimum autem enthymematis genus merito Quintilianus putat, cum propoſitio diſſimili, vel contrario, ratio ſubiungitur, quale eſt Demoſthenis, Non enim ſi quid vnam contra leges actum eſt, idque tu es imitatus, iccirco te conuenit pœna liberari, eum contra damnari multo magis, nam vt ſi quis eorum damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes, ita damnatus tu ſi fueris, non ſcribet alius. Plura ex enthymemate non adijciam, quando in Topicis Cic. de hoc abunde diximus, quæ ſi quis legat, hæc curſum recenſa melius intelliget, & ſi quid cuiquam hic minus erit obuium, illic certior fiet, quando ad ſyllogiſmi partes explicandas in præſentia feſtinamus. Syllogiſmum igitur, ſiue ratiocinationem, qui, vt Cic. inquit, eſt oratio, ex ipſa re probabili aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum ſua ſemet ratione confirmet, alij ſex partibus, alij quinque, alij quatuor, alij tribus, duabus alij conſtare voluerunt, & qui vnica poſſe etiam parte conſiſtere, non defuere, qui ſex partes eſſe voluerunt, pauci ſunt, & hi quidẽ propoſitionem primam cui ſubiungentes rationem ſecundã, deinde aſſumptionem tertiam, & aſſumptionis rationem ſubiungentes quartam eſſe partem voluerunt. poſtremo concluſionem, deinde concluſionis rationem. Cicero autem quinque partes eſſe maxime defendit, cum inquit. Qui putant in quinque partes diſtribui oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum melius accurantur quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur, hanc primam partem numerant. eam deinde rationibus varijs, & quàm copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo, Domus ea quæ ratione regitur omnibus eſt inſtructior rebus, & apparatior quàm ea quæ temere & nullo conſilio adminiſtratur, exercitus is cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus imperator omni modo commodius regitur, quàm is qui ſtultitia & temeritate alicuius adminiſtratur, eadem nauigij ratio eſt. nam nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cũ propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes trãſierint ratiocinationis tertia in parte aiunt quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto, nihil autem rerum omnium melius quàm omnis mundus adminiſtratur, huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo, nam & ſignorum ortus & obitus, definitum quandam ordinem ſeruant, & annuæ commotationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, verum ad vtilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ. nã diurnæ nocturnæq; viciſſitudines nulla in re vnquã mutatæ quidquam nocuerunt, quæ ſigno ſunt, omnia nõ mediocri quodam conſilio naturam, mundi adminiſtrari. Quinto inducunt locu complexionem, eam quæ aut id infert ſolum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur, aut vnum in locum conduxerit, breuiter propoſitionem & aſſumptionem adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod ſi melius geruntur ea quæ conſilio quàm quæ ſine conſilio adminiſtrãtur ſi, nihil autem omnium rerum melius adminiſtratur quàm omnis mũdus, conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. In iudicijs autem idem, quo hoc apertius fiat, exemplum ponit, vt ſi quis Epaminundam, quod ſuccedendi ſibi exercitum illico non tradiderit, velit defendere, dicat, Omnes leges iudices ad commodum reipub. referre oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione quæ in literis eſt interpretari, ea enim virtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud niſi ſalutem atque vtilitatem reip. proponerent, neque enim ipſe quod obeſſet ſcribere volebant, & ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant, nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed reip. quod & legibus omnes remp. optime putant adminiſtrari, quamobrem igitur leges ſeruare oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit, hoc eſt, quoniam reip. ſeruimus, ex reip. commodo atque vtilitate interpretemur, nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilitatẽ ſpectet, quoniam eius cauſa eſt inſtituta, ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reip. conducat, proficiſci quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio definite literas legis perſcrutari, & legem, vt æquũ eſt, ex vtilitate reip. cõſiderate. Quid magis vtile fuit Thebanis, quàm Lacedæmonios opprimi? quid magis Epaminũdam Thebanorum imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum conſulere decuit? quid hunc tãta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo, carius atque antiquius habere conuenit? ſcripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. ad hoc quidem ſatis conſideratam eſt, nullam eſſe legem, niſi reipub. cauſa ſcriptam. ſummam igitur amentiam eſſe exiſtimat, quod ſcriptum eſſet reip. ſalutis cauſa, id non ex reipub. ſalute interpretari. quod ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit, profecto nõ poteſt eodem pacto & communibus fortunis cõſuluiſſe & legibus obtemperaſſe. Quatuor ergo partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. id facere oportet, cũ aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices qui ex lege iurati eſtis, iudicatis legibus obtemperare debetis, obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi id, quod ſcriptum eſt in lege ſequamini quod enim

certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſui relinquere potuit, q̃ quod ipſe magna cum cura atque diligẽtia ſcripſit? quod ſi literæ nõ extarẽt, magnopere eas requireremus, vt ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur. nec tamen Epaminũdæ permitteremus, niſi extra iudiciũ quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretantur, nedum nunc, cum patiamur ipſum non ex eo quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. quod ſi vos iudices legibus obtemperare deberis, & id facere nõ poteſtis, niſi id, quod ſcriptum eſt in lege ſequamini, quin iſtum cõtra legẽ feciſſe iudicatis? Aſſumptionis autẽ approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentatio. Qui ſæpenumero non per fidẽ fefellerunt eorum orationi fidem habere non debemus, ſi quid enim perfidis illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter noſmetipſos quem iure accuſare poſſimus. ac primo quidem decipi, incommodum eſt, iterum, ſtultum, tertio, turpe. Carthaginenſes aũt perſæpe iam nos fefellerũt, ſumma igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia deceptus ſis toties, vtraque approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginẽſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus, aut eorum vrbem diruamus. at metuere quidem non oportet, reſtat igitur vt vrbem diruamus. Sunt aũt qui putant, nonnunquam poſſe complexione, & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod ſi fiat, bipartitam quoque fieri argumentatinoem, hoc modo: Si peperit, virgo nõ eſt. peperit aũt. hic ſatis eſſe proponere & aſſumere, quod conficiatur, quoniam perſpicuum ſit, cõplexionis rem non indigere. Ciceroni tamen videtur inferri concluſio debere, vel ſi nolis, vt inferas quod ſequitur, vt dicas, peperit aũt, fecit igitur inceſtum. Qui aũt ex vnaquaque parte putant conſtare argumentationẽ dicunt ſatis eſſe, hoc modo, argumenrationem facere, quoniam peperit, cum viro concubuit. Sed hanc argumẽtationem ab oratore. Cic. propulſat, q; expolitione careat. nam ſi ſolum inuentum ſpectetur, ac nihil quo pacto tractetur. quod ſit excogitatũ referat, nequaquam tantum inter ſummos & mediocres intereſſe exiſtimabitur. Variare igitur orationem etiam magnopere oportebit, nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Hoc aũt facere poterimus, ſi modo inductione, modo exemplo, modo ſimilitudine, modo ſyllogiſmo, aliquando enthymemate vtamur. deinde in ipſa argumẽtatione non ſemper à propoſitione incipere debemus, quod ne ipſe quidẽ Ariſt. facit, neque ſemper omnibus vti ſyllogiſmi partibus quas Cic. quinque omnino eſſe voluit, idq; multis nititur rationibus comprobare. cui ſententiæ maxime repugnat Quintil. inquiens, ἐπιχειρήματι, & quatuor, & quinque, & ſex factæ ſunt partes à quibuſdã, Cicero maxime quinque defendit. inde poſt paulum ſubiungit. Mihi & pluribus nihilominus auctoribus tres ſumi videntur. nam ita ſe habeat iſta natura, vt ſi de quo quæratur, & per quod probetur, tertium addi poteſt, velut ex conſenſu duorum antecedentium, ita erit prima intentio, ſecunda aſſumptio, tertia cõnexio. Nam confirmatio primæ, ac ſecũdæ partis exornatio, & eiſdem cedere poſſunt, quibus ſubijciuntur. Summamus ex Cicerone quinque partium exemplum, Melius gubernantur ea quæ conſilio reguntur, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur. hanc primam partem numerant, eam deinceps rationibus varijs & quãcopioſiſſimis verbis approbari putãt oportere. Hoc ego totum in ſua ratione vnum puto, alioqui ſi ratio pars eſt (eſt aũt varia ratio) plures partes eſſe dicentur. Aſſumptionem deinde ponit, Nihil aũt omnium rerum melius q̃ omnis mundus adminiſtratur. huius aſſumptionis quarto in loco iam porro inducunt approbationem, de quo idem quod ſupra dico. Quinto inducunt loco complexionẽ quæ aut id fert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo, Cõſilio igitur mundus adminiſtratur. aut in vnum locum cum conduxit, breuiter expoſitionẽ, & aſſumptionem adiungit, quid ex his conficiatur, cui parti conſentio. Quid ſummi auctores de ſyllogiſmi partibus ſenſerint, iam ſatis, vt opinor, dictum. Nunc quo pacto ſingulæ vocentur partes, quando inter ſummos id auctores non conuenit, dicã nam ſunt qui primam partem ſyllogiſmi, velut ſi ita cõtextas, quidquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt, maiorem vocent propoſitionem ſunt qui propoſitionem ſolum, alij intentionem, alij aſſumptum ſecundam partem, aliqui minorem propoſitionem, alij aſſumptionem, quidam rationem, alij rationis confirmationem, quod ex ea parte quod anteceſſit cõprobatur, nominarũt, quæ eſt vt hoc, anima aũt ex ſeipſa mouetur tertiam partẽ alij concluſionem, complexionem alij, alij cõnexionem appellarũt, quod duas ſuperiores cõnectat partes, velut hoc, immortalis igitur eſt anima. vt ſit explicata argumentatio, quidquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt, Anima aũt ex ſeipſa mouetur. immortalis igitur eſt anima. Poſtremo ne illud quidem prætereundum eſt, fuiſſe quoſdam qui inter ſyllogiſmũ & ἐπιχείρημα hanc eſſe differentiã putauerunt, quod ſyllogiſmum tribus tũ partibus & in ordinem digeſtis cõſtare dixerint, huic vero ſi partes, aut demantur, aut addantur aliæ, aut eædem immutẽtur, epicherema nũcupari exiſtimarunt. Sed Quint. epicheremæ, inquit, in nullo differt à ſyllogiſmis, niſi q; illi & plures hãt ſpecies, & vera colligunt. veris epicherematis frequentior eſt vſus circa credibilia.

His intellectis, nihil erit iam vt opinor, quod Cic. ſuſpẽſam alicuius hic teneat mentẽ, quo minus quæ dicat quilibet ſit percepturus, cũ inquit. {Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumẽtatio eſt ea, quæ in quinque partes eſt diſtributa.} Hoc iam expoſitum eſt vt ſyllogiſmus quinque partibus à Cicerone fiat. {Narratio & argumẽtatio} Nam narratio cauſæ expoſitio eſt, ſed quod narratur & infertur, locupletandi cauſa argumẽtationem ipſam inſeritur, verum id eſſe quod intẽdimus, ſi vera accuſamus, nam iudiciale genus intẽtione & depulſione cõſtat, cum certe quod intẽdimus probare volumus. Etenim & ſyllogiſmo non minus in reprehẽſione, q̃ in confirmatione defenſio. neque vti poſſumus. {Collocupletandæ} Reſarciendæ, ornamẽtis imbuendæ. {Confirmata argumentatione} Nam cum aſſumptio prolata eſt, iam confirmata videtur argumentatio. {Vt abſolutiſſime} Quo nihil ad modũ deſit. {Inimicum. n. acerrimum de medio tollere volebat, à quo ſibi non iniuria ſummũ periculum metuebat} Hæc propoſitio eſt epicherematis, q̃ tamẽ ſi rectius oſtẽdemus, fiet aſſumptio. {De medio tollere} .i. quoquo modo ab aliorum Græcorum conuentu eximere, ac per hoc occidere. {Non iniuria} Non ab re, non ſine cauſa. {Summũ periculum} Ne ipſe ab eodẽ occideretur. {Videbat, illo incolumi} Hæc propoſitionis eſt ratio. ſed cũ ſit coniecturalis conſtitutio, à probabili, de quo ſupra in eius conſtitutionis locis abũde diximus, omnis hæc deducitur argumentatio. {Quauis iniuria} .i. qualibet. {Inimico exitium machinari} Exitium, inquit Feſtus Pompeius. antiqui pro exitu ponebãt, nunc peſſimũ exitium dicimus. Machinor à Græco, μηχανάω vnde & μηχανὴ ab illis dicitur, quæ à noſtris machina. Eſt aũt machinari, ſtruere, ergo machinari exitium, ſtruere, & per inſidias moliri interitũ eſt. {Cui rei mors indigna Palamedis teſtimoniũ dat} Nota eſt de Palamedis interitu hiſtoria, vt Vlyſſes extinctus ſit inſidijs. {Metua periculi} Ne ab Aiace interimeretur. {Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſpiciunt} Hæc eſt rationis cõfirmatio, ſiue aſſumptio. {Si multos, & quæ ſequuntur} Hæc eſt ornatio. {Si multi leue compendium fraude maxima commutauerunt,} Hoc eſt, ſi ob leue commodum fraudem moliri maxima non timuerũt. Fraude maxima commutarunt leue compendium qui fraudulentiſſima ex eo dicti ſunt, ob minimam q̃ conſecuti fuere vtilitatem. Compendium, à con præpoſitione & pendendo, quod appenderent omnem veteres pecuniam. Vnde etiam diſpenſator dictus, & hinc diſpendium, damnum, quod diſpendendo pecunia minor fieri ſoleat. {Virum fortiſſimum, integerrimum,} Ordo eſt, & ſenſus. homo timidus, ſubaudiendum Vlyſſes, nocẽs, conſcius ſui peccati, qui ſe ſciebat contra Aiacem deliquiſſe. {Inſidioſus, inimicum} Subaudiendum Aiacem. {Incolumẽ eſſe noluit,} {Virum integerrimum bello, inimicitiarum perſequentiſſimum, qui quos odio proſequebatur. eiſdem hoſtis eſſet infeſtiſſimus. {Iniuria laceſſitum} .i. prouocatũ. {Ira excitatum} .i. vehementer commotum. {Videamus alacres,} Alacris inquit Aſconius, ſiue alacer, vtrũque enim dicitur, is appellatur, qui ſenſibus vniuerſis, quod eſt iudiciũ erecti animi atque ſublimis, cõſurgit, &, Cui omnis ſenſus in loco ſuo quiſque degat. & econtrario lacer, inquit, dicitur amputatis in corpore ſenſuum membris. Ad animũ ſæpe transfertur, vt ſi quis vultu indicat adeſſe animum non ſincerũ, ſenſibus ſuis animo ſolo intentus. Sunt qui alacrẽ, feſtinantem & properantem dici putant, quaſi alis acrem. Virg.

Alacris cunctoſq; putant excedere pugna.

Donatus vero, alacris, inquit, L, pro D, litera poſita. {Feras beſtias} Nam domeſticæ cicures nominãtur. {Ferum,} Agreſtem. {Crudelem} Trucem. {Cupide} Ad inimici Aiacis. {Perniciem} Exitium. {Profectum,} Quando vbi Aiax gladio traiectus inuẽtus eſt ibidem Vlyſſes commoratus eſt. {Neque bonam, neque malam rationem videamus} Ratio, q̃ vulgus imperitum reſpectum dicit. Sic Iuuen. (Eſt ſpes & ratio) capit rationem. Superfluum aũt putandum nunc de ea ratione diſputare, vnde homo animal rationale dicitur, & de qua ſanctus Thomas longus dixerit fortaſſe quam fuit neceſſe, cum differentiam inter eſſentiam,

eſſentiam,vt eius verbo vtar ſubſtantiam,ſubiectum,rem,naturam & ratione facit.nam Auguſt. in lib. quem de Spiritu & anima inſcripſit,longe melius expoſuiſſe manifeſtum eſt. {Si ergo pollicitus ſum,} Hæc complexio eſt argumentationis, vt ſi tres tm̃ partes principales iungas,hoc pacto: Omnes minima peccata cum cauſa,tum vero maxime illa quæ multo maxima ſunt maleficia aliquo certo emolumẽto inducti ſuſcipere conantur, vt ſit hæc propoſitio, qua probamus quod in quæſtionẽ venit. quam Cic. ſecũdo loco poſuit. deinde aſſumatur. At ſi Aiacem Vlyſſes occidebat multũ ſibi commodum,ſi incolumen ſinebat, incommodũ & metus ingruebat. cui complexio ſubijciatur neceſſe eſt: Ergo Vlyſſi cauſa fuit,cur Aiacem occideret. quod epicherema ita etiam componi poteſt, vt dicas, Quicunq; ea alterius morte commodum conſecuturus eſt, vel minimum is,cauſam habet,cur eũ è vita tollat,At Vlyſſes de Aiacis morte multum conſecuturus erat commodi, cauſam igitur habuit Vlyſſes cur Aiacẽ occideret. {Quin cõfiteatur cauſam maleficij fuiſſe} Quando & eum grauiter habebat,inuiſum,& illum ſibi hoſtem infeſtiſſimum. {Parum locuples} Parum copioſa. Locuples,diues,ab agrorũ locis dictus, vt Plin. lib. 18. nat. hiſt. Locupletes, inquit, dicebant loci, hoc eſt, agri plenos pecunia ipſa à pecore appellabatur. Ouid. in Faſtis: Cetera luxuriæ nondum inſtrumenta vigebant, Aut pecus, aut latum diues habebat humum. Hinc etiã locuples,hinc ipſa pecunia dicta eſt. {Ea res tenuis,} Parui momenti. {Aut humilis} Abiecta. {Hæc, quam expoſui ratio eſt habenda} Hoc eſt,ſi humilis fuerit & tenuis non ita dicere procures,perinde ac ſi ſit ampla,& quæ multis ornamentis poſſit illuſtrari. {Breuiſſima eſt trip.} Quæ præpoſitione,ratione propoſitionis,& aſſumptione colligatur.

116. Ergo abſolutiſſima,} Argumentationis perfectæ partes. {Cauſam oſtendemus,} Propoſitio. {Inimicum enim} Ratio propoſitionis. {Videbat, illo incolumi} Rationis confirmatio,ea varijs locis ſumptis argumentis. Primũ à probabili cauſa,quæ tractatur per antitheſin mortis & ſalutis, deinde ab anteacta vita,quod exemplo facti ſeu mortis Palamedis confirmatur. Forma perfectæ argumentationis rhetoricæ,quæ verborum & ſententiarum copia veſtita, oſtendit quantum à dialectica breuitate oratoria maieſtas recedat. Quod vt clarius pateſiat,hanc ipſam argumentationem ſyllogiſmo breui perſtringamus, Omnes qui ab aliquo periculum metuunt, eum interfectũ cupiunt. A Palamede Vlyſſes ſibi metuebat, vtpote à probiſſimo improbus, Igitur probabile eſt,ab Vlyſſe interfectum Palamedem. {Omnes enim,qui minima peccata} Exornatio primũ à minore ad maius. {Virum fortiſſimum,} A collatione. {Nam cum feras} A ſimili. {Si ergo pollicitus} Complexio.

DE ARGVMENTATIONIBVS VITIOSIS.

Genera duo ſunt vitioſarũ argumentationum: vnum, quod ab aduerſario reprehendi poteſt,idq; pertinet ad cauſam: alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſit quæ reprehenſione confutari cõueniat, quæ tacite contemni,atq; vitari ſine reprehenſione,niſi exempla ſubiecero,intelligere dilucide non poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet; nam & vitare in argumentatione vitium admonebit,& ab alijs non vitatum cõmode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus,perfectam, & plenam argumentationem ex quinq; partibus conſtare; in vnaquaq; parte argumentationis quæ vitia euitanda ſunt, conſideremus, vt & ipſi ab his vitijs recedere,& aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare,& ab aliqua parte labefactare poſſimus.

CAPIDVRVS.

Genera duo ſunt vitioſarum argumentationũ} Omnis argumentatio(per argumentationem & argumentum, quod in ſpecies ſupra plures diuiſimus, volumus intelligi) reprehenditur, ſi aut ex his quæ ſumpta ſunt non conceditur vnum plura'ue, aut his conceſſis complexio ex his cõfici negatur,aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur,aut ſi contra firmã argumentationem, alia æque firma,aut firmior ponitur. Sed Cic. quod in epicheremate tãtum reprehendi poſſit,quod id ſolum argumentationis genus hic docuit,eſt expoſiturus,vnũ, quod ab aduerſario reprehendi poteſt, idque pertinet ad cauſam,alterum, diſputandi quatuor, docente Ariſt. ſunt genera, vnum quod doctrinale,aliud dialecticũ, tertium tentatiuum,quartum litigioſum vocat Doctrinale nominat,cum ex proprijs cuiuſq; diſciplinæ principijs aliquid probare enitimur,idque demonſtrati vnum nominatur, quod ipſe in Analyticis poſterioribus docuit. Dialecticum eſt,cum ex probabilibus tam nobis,quàm aduerſarijs, aliqua oppugnare concludimus. Tentatiuum autem,cum ex eis quæ reſpondendi probabilia videntur. aliquid arguimus,quod nolint reſpõdentes. tam de dialecticis autem, quàm de tentatiuis, ipſe in Topicis late diſputauit. Litigioſum vero, quod ἀγωνιστικὸν appellauit, cum ex his quæ probabilia quidem videntur,ſed non ſunt, id colligitur, quod nullo modo probabile videri poteſt. id genus in libro quẽ ἐλέγχων inſcripſit,late ipſe etiã tractauit. Per hoc genus arguendi modi ſunt duo, vnus,qui per dictionẽ,alter vero, extra dictionem nominatur. Per dictionem quidem numero ſex ſunt, æquiuocatio,amphibologia,compoſitio,diuiſio, accentus,figura. Extra dictionem vero,paralogiſmorũ ſpecies ſunt ſeptem, vna quidem per accidens,ſecunda autem in eo quod ſimpliciter, vel nõ ſimpliciter,& quod aut vbi,aut quando, aut aliquid dicitur, tertia autem elenchi ignorantiã,quarta vero per conſequens,quinta autem per id,quod in principio ſumere contingit,ſexta,quod non eſt cauſa, vt cauſa ponenda,ſeptima vero vbi plures interrogationes vt vnam ponimus. Non dubito quin hęc multi obſcura iudicaturi ſint,cum ſpecies has arguendi exemplis nullis illuſtrauerim. quod ideo facere non curaui,tum ne cõmentarij modum excederem,tum etiã quod ad præſens Ciceronis locus hoc non exigebat quodq; apud dialecticos quiſq; hæc diſcere poterit. ſed hæc vberius omnia,ſi dabitur vt poſſim aliquando, ſicut & cetera rhetorices præcepta,ita digeram, vt multis non diſplicere poſſe putem,quod ſi qui ſuæ imperitiæ ſolatium quærẽtes, ne hoc quidem à me recenſeri debuiſſe, vtpote nõ neceſſaria, arbitrentur: Ariſtotelem,ſi re ipſa quã non intelligant iactantiam ſuam redarguere poſſint audiant,qui à conſequentibus elenchũ tractans inquit. Sæpe.n. mel,fel ſuſpicati ſunt,eo quod ſequatur ruber color, & quoniam accidit terram pluuia fieri madidam,& ſi ſit madida opinantur pluiſſe,hoc aũt nec neceſſarium, ad rhetoricos attinet, quod per ſignum ſint demonſtrationes, idemq; & Cicero tum alibi,tum etiam hic, cum inquit. alterum, quod tametſi nugatorium eſt,tamẽ indiget reprehenſione. hoc enim dicit, vnum eſt genus vitioſæ argumentationis, quod ad cauſæ probationem attinens,ab aduerſario reprehendi potes, ſed quo pacto id fiat,paulo poſt aperietur. alterũ eſt,cuius ſi fallendi modum ſpecies, vtpote nugatorium reprehendas, ſin autẽ vt in aduerſarium tractatum,multum fauoris ſæpe & commodi compararet,non indigebit reprehenſione,ſed probabitur. Quod tñ nugatorium eſt, ob hoc enim reprehendi debuit apud virũ grauem. Nugatorium omnes,vt Ariſt. inquit,qui in diſputationis certãt & contrixantur,'ſe ſuperiores eſſe coniectant,ac vt id conſequantur pro viribus moliuntur. ſed quinq; modis velut arguendum imperitiæ aduerſarium oſtendant, vel vt falſum, vel quod pręter opinionem omnium ſit fateri compellant vel vt in ſolœciſmum grammaticæ vitium nihil tale cognitionẽ detrudant, vel quinto loco & nugari eum cogant,qui contra aget. Id autem faciet ſi frequenter idem dicat quod nuſquam ſit, quapropter & Cic. nugatorium dixit, hoc eſt quod nugari aduerſarium cogat. {Tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſit) Quoniam aliqñ iuuat oratores,non ergo omnino repudiandum licet, vtpote nugatorium,non admittendũ eſſe, videatur. {Reprehenſione confutari conueniat,} Confutari, cũ manifeſto falſa deprehenduntur. {Quæ tacite contemni} Vt friuola. {Atq; vitari ſine reprehenſione,niſi exempla ſubiecero,intelligere dilucide non poteris} Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet. Nam & vitiare in argumẽtatione vitium admonebit,& ab alijs non vitandum, cõmode reprehendere docebit. Qm̃ igitur oſtendimus perfectam & plenam argumẽtationem ex quinq; partibus conſtare, in vnaquaq; parte argumentationis quæ vitia vitanda ſunt cõſideremus,vt & ipſi ab his vitijs recedere,ac aduerſariorũ argumentationes hac præceptione,num cum argumentationis formula vitiantur, an certe cum aliquid quod illud infirmet opponitur,intelligere poſſimus. {In omnibus partibus} Nam quinq; conſtare partibus ſupra cõmmouit.

Num

Num poſſimus aliquam partem labefactare. Labe aliqua commaculare, ac per hoc reprehenſum riſu & conuitijs diſſoluere.

Lang. Aſcan. GENERA duo ſunt} Argumentationes vitioſæ.

Genera duo ſunt,&c. {Optimo ordine docet primo vitioſas argumentationes vitare, nam & coloni primum nociuas extirpant herbas, & medici corporum obſtantia pellunt ſanitati. Dicit ergo ſic. Genera duo ſunt vitioſarum argumentationum, vnum.ſ.genus eſt, quod reprehendi poteſt.i.refelli, & redargui ab aduerſario. idq; pertinet ad cauſam, alterũ ſup. eſt, quod tametſi.i.quanquam nugatorium eſt.i.vanum & mendax, tamen non indiget reprehenſione, ſorte eo quòd apertum, vt Auguſt. quoq; noſter aſſerit mendacium non eſt reſponſione dignum. Tu ô Herenni non potius intelligere dilucide quæ.ſ.genera argumentationum, aut quæ argumenta (tranſit.n.ad neutrum genus) ſint quæ conueniat confutare.i.refellere, reprehenſione.i.per reprehenſionẽ, & ſup. quæ conueniat contemni, atq; vitari tacite ſine reprehenſione, niſi exempla ſubiecero.i.niſi ea declarauero per exempla. Et tamen operęprecium eſt ea noſſe, quia hæc cognitio argumentationum vitioſarum afferet duplicem vtilitatem, nam ipſa, &.i.ſimul admonebit, vitare vitium.i.ne committamus vitium in argumentatione.ſ.noſtra, & docebit reprehendere commode.i.decenter & vtiliter, vitium non vitatum ab alijs. Igitur quoniam nos oſtendimus perfectam, & plenam argumentationem conſtare, ex quinq; partibus propoſitione, ratione, &c. conſideremus quæ vitia ſunt vitanda in vnaquaq; parte argumentationis, vt ipſi.i.non poſſumus, &.i.ſimul recedere ab his vitijs, & i.ſimul tentare.i.vexare experimento, hoc eſt examinare argumẽtationes aduerſariorum in omnibus partibus ſ.dictis, & labefactare.i.inualidare & diſſoluere.ſ.argumentatione aduerſariorum ab aliqua parte. Bene dicit in omnibus tentandas.i.examinandas in omnibus partibus, & tamen labefactandas duntaxat in aliqua parte, non quòd non liceat in omnibus, ſed quia non eſt veriſimile in omnibus fieri poſſe.

DE VITIOSA EXPOSITIONE.

EXPOSITIO vitioſa eſt, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non neceſſario eſt omnibus attributũ: vt ſi quis hoc modo exponat: Omnes, qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo expoſuerit argumentationem, vt nõ curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio ſit, ipſam facile reprehendemus expoſitionem, cum oſtendemus id, quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes falſò & iniuria conferri. Item vitioſa expoſitio eſt, cum id, quod raro ſit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo poteſt vno aſpectu, neque præteriens in amorem incidere: nam cum non nemo deuenerit in amorem vno aſpectu, & eũ ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo, aliquando fieri, aut poſſe fieri, intelligatur. Item vitioſa expoſitio eſt, cum omnes res oſtendimus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille heredem teſtamento ex parte faciebat. prædones in illo loco viſi nunquam ſunt: inimicum nullum habebat. relinquitur, ſi neque à prædonibus, neq; ab inimicis occiſus eſt, quòd alteri non erant, alteros non habebat, vt abs te ſit interemptus. Nam in huiuſcemodi expoſitione reprehenſione utemur, ſi quos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus: velut in hoc exemplo cum dixeris neceſſe eſſe aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe, dicemus potuiſſe vel à familia, vel à coheredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoq; vitandum eſt in expoſitione, ne quando, cum omnia collegiſſe videamur, aliquã idoneam partem reliquerimus. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione: vt ſi, cum plura ſint, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res ſunt iudices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuries & auaritia. Quid amor? inquit quiſpiam. quid ambitio? quid irreligio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid denique alia permulta? Item falſa enumeratio eſt, cum pauciora ſunt, & plura dicimus. hoc modo. Tres res ſunt, quæ omnes homines ſolicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixiſſe metum & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum vtraq; re coniunctam eſſe neceſſe eſt. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupiditates: immenſæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium
Cepiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo; quæ vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere, (ſi id modo, quod eſſet ſatis, curaſſet poeta)

Vtinam ne hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoq; ab vltimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. non enim reprehenſione eget, ſicut alia complures, ſed ſua ſponte vitioſa eſt.

CAPIDVRVS.

EXPOSITIO vitioſa eſt, & quæ ſequuntur} Expoſitionem dicit, quam ſupra propoſitionem, hoc eſt totius argumentationes partem prima nominauit, cũ ab aliqua aut à maiore parte ad omnes confertur, id quod non neceſſario eſt omnibus attributum. Ordo eſt, Vitioſa eſt expoſitio, cum id, quod non neceſſario eſt omnibus attributum confertur ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes. Eſt autem ſenſus, vitioſa eſt argumentationis expoſitio, cũ quod aliquibus, aut maiori hominum parti tribuitur, id eſſe omniũ dicimus cũ id haud neceſſe ſit, ſed potius facile ſecus enunciari poſſit. {Ad omnes confertur} In omnes inſertur. {Quàm officio} Virtute. {Non curet quærere qualis ratio} Quia ſunt aliqua q bus ſi ratio ſubijciatur, probabilia videri poſſint, alioqui falſa. {Nemo poteſt vno aſpectu, neq; præteriens} Aut vno tantum aſpectu, aut præteriens, etiam ſi crebro aſpiciat, in amorem incidiſſe nemo poterit, quod fieri tamen poſſe, etiam ſi nunquam antea fuerit, facile datur intelligi. {Nõ nemo} Aliquis. {Quòd alteri non erãt,} A quibus occidi potuerit, prædones. {Alteros} Hoc eſt inimicos non habebat. {A coheredibus} Ab his qui nobiſcũ hereditatem eius adiuerint. {Latiorem locũ defendendi relinquemus} Nam quod aduerſarij iam exploſi videantur, & noſtræ ſuperſit argumentationes explicandæ, multum adiumenti hinc cauſa noſtra capere poſſe videbitur. {Luxuries & auaritia} Et luxuries & luxuria rerum immoderatus per voluptatem vſus dicitur. auaritia rerum immoderatus appetitus ab auido & ære ducta appellatio. {Quid amor?} Amorẽ libidinem dicit. {Quid ambitio?} Honoris, non de virtute potius quam de vitio manantis cupiditas. {Quid irreligio?} Sane religio, quam Græci θρησκείαν dĩt, quædam erga deum obſeruãtia vinculo aliquo alligata dicitur, quæ ſi

quæ ſi ſponte à nobis fiat Græce εὐσέβεια, Latine pietas, nominatur. Quamobrem per iocum Plaut. in Curc. Vocat me, inquit, ad cœnam, religio fuit, denegare nolui. perinde ac ſi promittere coactus eſſet, religio, inquit, fuit. huius duo ſunt extrema, defectus quidem irreligio, exceſſus vero ſuperſtitio. Eſt enim religio dicta, vt Ser. Sulpicius tradit, quod propter ſanctitatem aliquam remota ac ſepoſita à nobis ſit, quaſi à relinquendo, vt à carendo cerimoniæ. Cic. autem à relegendo dictam putat, qui in lib. de Nat. deo. 2. ita dicit: Non enim philoſophi ſolum verumetiam maiores noſtri ſuperſtitionẽ à religione ſeparauerunt, nam qui totos dies precabantur & imolabant, vt ſui ſibi filij ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati, qui autem omnia quæ ad cultum deorũ pertinent retractarent & tanquã relegerent, hi ſunt dicti religioſi, à relegendo, tanquam ex legendo legentes, & diligendo diligentes. his enim verbis omnibus ineſt vis legendi, eadem in religioſo. ita factum eſt, vt in ſuperſtitioſo & religioſo, alterum vitij nomen, alterum laudis eſſet. Lactantius autem Inſtitutionum diuinarum lib. 4. non à relegendo, vt Cicero, ſed à religando dictã religionem putat, quod hoc pietatis vinculo obſtricti Deo & religati ſimus, ſicut & ſuperſtitionem, non cum filios optamus ſuperſtites (omnes. n. optamus) dici voluit, ſed cũ hi qui ſuperſtitem memoriam defunctorũ colunt, vt qui parentibus ſuis ſuperſtitibus colebant imagines eorum domi, tanquã deos penates, atq; nouos ſibi ritus aſſumebant, vt in deorum vice mortuos honorarent, quos ex hominibus in cęlum receptos putabant, hos inquit, ſuperſtitioſos vocabant. eos vero qui publicos & antiquos deos colerent religioſos nominabãt. vnde Virg. Vana ſuperſtitio veterumque ignara deorum. Nec me præterit quod dixit Nigidius Religentem eſſe oportet, religioſum nefas, quod religioſum, triſte & ominoſum ſignificet. M. Cic. ad Atticum Maiores, inquit, noſtri funeſtiorẽ diem eſſe voluerũt Alienſis pugnę, quam vrbis captæ, quod hoc malum ex illo prouenerit. itaq; alter religioſus etiã nunc dies, alter vulgo ignotus. Sed non ſemper religioſum diem triſti omine infamem dicimus, nec ſemper religioſus appellatur, velut alij dicunt, qui nimia & ſuperſtitioſa religione ſeſe alligauerit, vt vitio aſſignetur. Inuenimus enim religioſum pro caſto & obſeruante, cohibenteq; ſeſe certis legibus finibusque, vnde & religioſa delubra legimus non ominoſa ſed maieſtatis venerationiſque plena quapropter & Maſſurius, Religioſum, inquit, eſt, quod propter ſanctitatem aliquam remotum ac ſepoſitum à nobis eſt, verbum à relinquendo dictum. Manifeſtum igitur ex his, religionem non omnem cultum diuinum dici, quãdo à nobis longe ſemota eſſe dicatur, ſed nexum quendam eſſe quem dei myſterijs deuouimus, quem cum obſeruamus, religio, cum id facere negligimus, irreligio nominatur. nam quem ſponte cultum noſtrum deo offerimus, pietatem nuncupamus. §Quid metus mortis§ Nam & hæc animi perturbatio eſt quam in ſapientem cadere poſſe. Stoici negauerunt. §Quid imperij cupiditas?§ .i. libido dominãdi. hæc ab ambitione differt, quod ambitio in populo maxime cupit eminere, & cunctos ſe populares ſequi afferat. Cupiditas autem dominari, in omnes habere imperium. §Quid denique alia permulta?§ Cum pene infinitæ animi ſint perturbationes. Quando ægritudinem cum vtraq; coniunctam eſſe necaſſe eſt. Aegritudo ſi quidem, & quæ ægrimonia nominatur, cum ſit & ipſa animi perturbatio, neq; magis metum quam cupiditatem contineat vtrinq; pariter complectitur. ſi quidem & cum metuimus, & cum cupimus, ægritudine laboramus. §Omnium malorũ ſtultitia eſt mater, atq; materies§ Hoc expoſitione indiget, paulo enim obſcurius eſt quàm vt omnium mentes poſſint capere, veruntñ id, q̃ breuiter ac dilucide à nobis poterit fieri, explicabitur, vt quantũ ad Ciceronis ſententiam attineat, nihil vltra pro vt valuerimus dici deſideretur, dabimusq; operã, vt quidquid redundans & ſuperfluum videri poſſit, ne prætermittamus, ſed prius verbum ipſum, deinde quid ſit hoc, quam materiam Cic. nominauit, poſtea, quod reliquum erit, proſequemur, ac diffiniemus. Quam Græci ὕλην, noſtri modo ſiluam, modo materiam nominant, idq; ſignificatione gemina. nam cũ ὕλη ſaltus. i. vbi arbores multæ cæduntur, ſit nominata, & materiam ſignificet, quæ rerũ omnium nutricula quædam eſt, ita ſilua à Latinis, nõ modo ſaltus cæduus, vnde ligna deportentur, etiam vulgo nominatur, ſed & pro materia nonnunquam ponitur, vt apud Cic. Hoc in genere, nam quaſi ſiluam vides, omnia eliceat oportet eloquentiæ magnitudo. & rurſum, Cui loco omnis & vitiorũ ſilua eſt ſubiecta, E diuerſo & materia pro ſilua & arboribus ponitur, vt apud Q. Curtium, Vehemens Fauonius erat, & multum materiam cæciderat miles, aditum per ſaxa molitus, hęc vapore torrida iam inaruerat. Et materies & materia pro re aliqua tractãda ponitur, permittamus nobis, vt hoc verbo vtamur ſubiecto, quod Græci ὑπόθεσιν vocant cum iam omnium ore verſetur. Huc. n. intellectu forte facilius erit, quàm vt quidem cauſam nominemus. Verbum igitur verbo Græco reddentes ſubiectum alij, alij materiam. vt Horatius, Sumite materiam veſtris qui ſcribitis æquam viribus. Sed proprium tenet materia ſignificatum, cum rerum omnium humanarum principium à deo creatum ſignificat. Nec audiendi qui inter materiam & materiem differẽtiam eſſe voluerunt, vt ſit quidem materia proprie, quã Horatius intellexit, hæc autem materies, cum non magis inter ſe differant, quàm luxuries & luxuria, auarities & auaritia, quæ etiam per ſimilitudinẽ, quod prius poſuimus, ab hoc quod ſecundo loco poſitum eſt, liquido deduci intelligatur. Eſt igitur ὕλη ſiue ſiluam, ſiue materiam libeat nobis appellare, ex qua rerũ omnium humanarũ eſt genitura, & cunctorum corporum indiſſolubilis inuiſibiliſq; origo prima, à qua qualitates & quantitates, & omnia quæ accidunt proueniunt, quę licet à propria natura nõ recedat, diuerſis tamen & contrarijs ſpeciebus eorum quę inter ſe recipit, variatur. Hanc melius adhuc explicare conabimur. ſed quo res manifeſtior fiat, quid de rerum principijs multi, qui demum aliquid dicere viſi ſunt, ſentiant, decurremus. Fuerunt qui nunquam genitã materiem eſſe dicerent, vt Democritus & Epicurus quippe qui textum eius & quaſi continuationem quandã corpuſculis, quę intelliguntur potius, quàm ſentiantur, connexis ſibi inuicem, aliquo modo poſitis, figuratiſq; omne corpus generari, ſed qualitates, quas corporibus ex ea materie non tribuerunt, Anaxagoras dedit. Thales de ſeptem ſapientibus vnus, quem ferunt ante omnes naturalia ſecreta rimatum eſſe rerum omnium initium eſſe aquam dixerit, idemq; & Homerus, cum Oceanum & Thetym parentes omniũ eſſe dicat. At vero Anaximenes rerum initium aera indicauit, Heraclitus ignem. Sunt etiam qui immobilem materiam quandam eſſe dicant, & eandẽ ex omnibus in vnam molem redactam, & vnum omnia eſſe conſentiẽtes, ſine ortu & ſine occaſu, vt, Xenophanes, Meliſſus, Parmenides. ſed Parmenides vnum omne perfectum & definitum pronunciat, Meliſſus infinitum & determinatum, Empedocles varium & multiforme quiddam. Ariſtoteles autem tria rerũ naturalium initia conſtituit, ſiluam ſiuè materiam ſpeciem quam alij formam, & carẽtiam quam alij priuationem in Latinum tranſtulerint, idem ſine genitura & ſine interitu dicit mundum eſſe, diuina prouidentia perpetuitati propagatum. Plato autem rerum initia tria eſſe arbitratur, deum, materiam, rerumq; formas, quas Ideas vocat. Deum autem inquit, inuenire facile, cognoſcere autem impoſſibile eſt, materiã vero improcreabilem incorruptamq; commemorat, non ignem, neq; aquã, nec aliud de principijs quæ elementa dñr eſſe, ſed ex omnibus primam figurarum capacem formationiq; ſubiectam, rudem, & figurationis qualitate viduatam. Ideas vero. i. formas omnium ſimplices & æternas, nec corporales, & eſſe earum rerum quæ deus ſumpſerit exempla, quæ ſunt erunt'ue, & omnium quæ gignit Deus corporum inſtar ceræ formas. Proinde Platoni quidem videtur Deus initium eſſe, & cauſa bonorum, materia autem malorum. Idem ſentit Pythagoras, qui Deum ſummum & præcellens bonum eſſe, materiam autem malorum omnium ſeminarũ quoddam, quæ licet indiſtincte fluctuet, tamen quia intimo proprioq; motu mouetur, viuat & cum anima vegetetur neceſſe eſt. cũ igitur in materiæ multa ſit intemperies, & improuidus impetus & caſus, atq; vt libet exagitata præſumptio, & pecudum ritu homines ob eam incondita & turbulenta iactatione moueantur, anima autem, quippe quod ex Deo ſit, ſalubri homo vigeat ſapientia, ex materia vitiorum incentiua omnium hominum titillant animos, & quaſi in meditullio noſtrum iudicium eſt, vel abijcere cogitata, vel recipere. ſi abijcimus, vincatq; ratio Deo proximi ſimus, qui ſuperiorem eſſe animam velimus. ſin autem recipimus, ſuperior materia eſt. quam ſi perpetuo ſequimur, cũ ſit ea cœno fœdior, poſt corporis interitum in cœlum migrare nõ poſſumus, ſed hic immergamur ad inferos mundi loca, & à conſpectu diuino lõgiſſime remoueamur neceſſe eſt, vt hæc nos gremio ſuo materies complectatur. Proinde ex vi animæ, quę ex Deo eſt, ſapientia prudentiaq; naſcitur. Eſt autem ſapientia, vt tam Ariſtoteles quàm Plato ſenſerunt, rerum diuinarum, prudentia autem, humanarũ cognitio. vt igitur ex anima, ita ex materiæ, quam ſiluam dimus appellari, omnis emanat ſtultitia. ſed ex materiæ cupiditates ſuſcitantur, quæ cum rationis dominio cohibentur, prudentiq; rationi adijciuntur virtus dicitur. cum autem ab eas præcipitamur, peccati nomen ſibi vendicant. ſunt

igitur ex animę vigore nata. Prudentia virtutes generat, ita vi materia titillatu, ac de ſcelere cognitione quædã voluptas, quæ ſtultitia nominatur, ortum habens, futuris cupiditatibus dat infinitis exordium. Iam puto in M. Tulli verbis nihil obſcuritatis relictum, quod dixerit omnium malorum matrem ſtultitiã eſſe atq; materiem. Hoc enim dicit, omnium malorum.i. vitiorum, vnde mala prouenniũt hominibus ſtultitia mater. prius ſtultitiam poſuit, quod ea ea cupiditates omnes oriãtur, deinde materiem ſecundo loco, quod ea materia, vt dictum eſt, ſtultitia capiat exordium. quæ tunc vere ſtultitia nominatur, cum rationi nullus diſtribuitur locus, ſed quaſi medijs in vitijs merſa ſuggillatur. Quæ parit immenſas cupiditates, immenſæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ ſunt, hæ pariũt auaritiam:) Quid cupiditates, nunquid cupiditates ſola mala eſſe dicentur, quæ ex materiæ deducuntur? cũ ſint & aliæ animi perturbationes, metus, dolor, gaudium, vt Stoici voluerunt. hoc igitur ita accipiendum, cum auaritia cupiditas ſit quædam, & auaritiam tantũ velet in ceſſere, non conuenit alias animi perturbationea nominare. Auaritia porto hominem ad quoduis maleficiũ impellit, igitur aduerſarij noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facinus admiſerunt. ʒ Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Enniũ & ceteros poetas imitemur, ʒ Intelligi enim facile poteſt, nullum eſſe officium tam ſanctum, quod non auaritia comminuere atq; violare ſoleat. hæc enim amicitias falſimonijs exterminat, ſocietates perfidijs ſibi grauiter reddit infenſas, propinquos & Deum ipſum impietate aggrediens, omnibus flagitijs ſe ſingularem & inſignem reddit. ʒ Vtinã ne in nemore Pelio ʒ Pelion Theſſaliæ mons, vbi arbores ceſæ ſunt ad Argonauiũ conſtruendam. ʒ Abiegna ʒ Ex abiegno. ʒ Quæ nunc nominatur Argos; ʒ Ab Argo conſtructore, Argos nauis dicta. Sed viri proprium Argus vltimam corripit, declinaturque Argos Argi, ſicut ceſtos ceſti, & Delos Deli. Argos autem nauis propriũ, eandem producit ſyllabam, ab Argo cõſtructore dicta, & declinationem habet Græcam, Argos, Argos. ʒ Argiui delecti viri, ʒ Nota eſt hiſtoria, quam apud Græcos Orpheus primum, poſt Apollonius ſcripſit, apud Latinos autem Valerius Flaccus. ʒ Pellem inauratam arietis ʒ Cuiuſmodi hæc pellis eſſet, ambigitur, aliter de ea Diodorus, aliter Strabo ſcripſere, quorũ opiniones, ne longum faciam prætereo, ſatis eſſe ratus, ſi vbi legi id poſſit, cõmonſtrauerim. ʒ Imperio regis Peliæ ʒ Per dolum, vt hoc apud Orpheũ Apolloniumq; ac Pindarum in Pythijs intelligi abunde poſſit. ʒ Nam nunquam hera ʒ Vtrũ hera domina, an certa ſicut ab eo quod eſt heros veteres Romani Herus inuexiſſe creduntur, ita ſecundum analogiam Heram pro heroim dixiſſe videri poteſt. ʒ Domo ex Colcho Iaſonem ſecuta amore ſaucia ʒ Subaudiendum, Iaſonis, vt apud Orphea & Apollonium in manifeſto deprehenditur. ʒ Amore ſaucia ʒ.i. quod animo ægro dixit.

LONG. OMnes, qui in paupertate ſunt, ʒ Expoſitio plerunque, teſte Ariſtotele, vniuerſalem quandam ſentẽtiam, & communem approbationem habet, quæ tum vera eſt, cum in neceſſaria materia expeditur. Verum ſi quando eam contingentem eſſe contigerit, tum quia tantũ probabilis eſt, nunquã non poterit ſubuerti ʒ Nemo poteſt vno aſpectu, ʒ Contrarium eſt de Chærea Terentiano. ʒ Item vitioſa expoſitio eſt, ʒ Hæc eſt ratio, quia imperfecta inductiones diſſoluantur. Lege Trapezuntium ʒ Vtinam ne in nemore Pelio ʒ Vide Crinitum lib. 25. cap. 6 & Politianum in Miſell. cap. 27.

ASCEN. EXpoſitio, &c. ʒ Quam partem prius propoſitionem vocauit, nunc expoſitionem vocat, nam & propoſitio enunciatio dici ſolet, cum autem ſyllogiſmus ſecundum Seruium conſtet ex propoſitione, aſſumptione, & cõcluſione, videtur duntaxat maior præmiſſarum propoſitio dicendo, verum quia apud dialecticos confunduntur poteſt propoſitio, ſeu expoſitio, ſeu enunciatio maior, dici etiam intentio q̃ ſit quã actor intendit, huius vitia hic declarat auctor dicens. Expoſitio eſt vitioſa ſup. tunc, cum.i. quando, id, quod non eſt neceſſario attributum omnibus partibus.i. in materia non neceſſaria, cõfertur ad omnes. ſ. partes ab alij qua parte, aut à maiori parte, hoc eſt qñ ea particulari, aut indefinita vera præſupponitur vniuerſalis vera, & ea proponitur, ſeu aſſumitur vt vera, vt ſi quis exponat hoc modo. Omnes qui ſunt in paupertate malunt parere diuitias maleficio, quàm tueri.i. ſuſtinere paupertatem officio.i. honeſto & debito facto, hoc eſt enim manifeſte falſum. quia apud Romanos, conſtat Curios & Fabricios, ac innumeros alios paupertatẽ ſine vitio tuliſſe, & in religione noſtra longe plures, vtpote cuius princeps erat ſummus paupertatis amator, & prædicator, ſed aſſumitur ea particulari vera, aut ex inductione imperfecta, vt ſi quis expoſuerit argumentationem hoc modo, vt nõ curet quærere.i. inquirere, qualis ſit ratio, aut confirmatio rationis, tunc ſup. nos reprehendemus facile ipſam expoſitionem cum oſtendimus.i. demonſtrabimus id, quod ſit in aliquo paupere improbo, conferri falſo & iniuria, in omnes, pauperes. vbi pauper ſubſtantiue capitur aliter dixiſſet & improbo. Item expoſitio, hoc eſt propoſitio ſeu aſſumptio eſt vitioſa cum id, quod ſit raro negatur ſieri omnino.i. dicitur nunquam fieri, & ita ea particulari negatiua infertur vniuerſalis hoc modo. Nemo poteſt vno aſpectu neq; præteriens.i. ſine mora tranſiens incidere in amorem. Nam cum non nemo.i. aliquis deuenerit in amorem vno aſpectu.i. cum compertum ſit q̃ per vnicum aſpectum incautũ quis deuenerit in amorem, & cũ ille dixerit omnino nemorem ſup. deueniſſe, nihil differt.i. refert id fieri raro dummodo intelligatur fieri aliquando aut poſſe fieri, quia ad veritatem vniuerſalis neceſſe eſt omnes particulares eſſe veras. Et licet hæc poſſit eſſe vera, omnis homo iuſtitiam amat, tñ quia poteſt eſſe falſa, improbari poterit. Item expoſitio eſt vitioſa cũ oſtendemus nos collegiſſe omnes res.i. feciſſe inductionem ſufficientem, & præterihimus.i. omittemus aliquam rem idoneam hoc modo. Igitur quoniam cõſtat hominem eſſe occiſum, neceſſe eſt occiſum eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut abs te, quem ille fecerat teſtamento heredem ex parte, prædones nunquam ſunt, niſi in illo loco, & ſup. nullum.i. non vllum, nõ habeat vllum inimicum, relinquitur igitur ſi neq; occiſus eſt à prædonibus, neq; ab inimicis, quoniam alteri, videlicet prædones nõ erant, & non habebat alteros, videlicet inimicos, vt ſit interemptus abs te. Nam nos vtemur reprehenſione in huiuſmodi expoſitione.i. aſſumptione ab inſufficienti inductione ſi oſtendemus, quos.i. aliquos preter eos quos ille dixerit. potuiſſe ſuſcipere maleficiũ.i. committere homicidium illud. velut in hoc exemplo cũ dixerit neceſſe eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis aut à nobis, dicemus potuiſſe ſup. occidi, vel à familia vel à coheredibus noſtris. Coheredes autem ſunt qui ſimul ſunt vnius heredes. Cum nos diſturbauerimus hoc modo, collectionem.i. inductionẽ (ſic enim dialectici vocant) ipſorũ, tunc ſup. nos relinquemus nobis ſ. defenſoribus locũ latiorem defendendi. ſ. ab obiecto crimine. Ergo hoc quoque.i. etiam hoc eſt vitandũ. ſ. à nobis dum accuſamus, in expoſitione.i. quando exponimus ſeu proponimus, ne quando nos videamur. ſ. nobis collegiſſe omnia.i. feciſſe ſufficientem inductionem relinquamus aliquam partem idoneam.i. principalem quę prætermitti non debuit, aut idoneam ad inualidationem totius argumenti. Nam ad deſtructionem vniuerſalis ſufficit deſtructio vnius partis. Item expoſitio.i. propoſitio, aut aſſumptio qua cauſam noſtram exponimus eſt vitioſa, quę conſtat ex enumeratione falſa, hoc eſt quæ certo numero membra enumerat, ſi cũ, &c. Duplex hic lectio eſt, aut enim ponitur poſt cũ particula, aut quæ, q̃a in principio ponitur repeti ante aliud membrum vult, vnde quia duo ſunt malæ enumerationis membra alterum dum quid deeſt, alterum dum quid ſupereſt videtur mihi vera lectio ſic, ſi aut cum plura ſunt, pauciora dicamus hoc modo, &c. Aut cum pauciora ſunt plura dicamus. & ita credam ab illis qui hanc condependentiam nõ intelligerent propter interiectum exemplum adiectum eſſe. Item falſa enumeratio eſt cum pauciora, quam ſecundam lectionem ſi ſequi volumus deponemus particulã aut in principio poſitam, quam tñ, quia omnia exemplaria, quæ quidem viderim habent, malim vt dixi legere, niſi cogar Franciſcum ſequi, dicamus ego abiecta particula, aut ſic ſi dicamus pauciora cum ſunt plura, hoc modo. O iudices duæ res ſunt, quæ compellunt homines ad maleficium, videlicet luxuries & auaritia. quo audito quiſpiã inquit, quid ſup. facit amor? an ne compellat ad maleficium? quaſi dicat maxime, quid ambitio.i. cupiditas honorum & magiſtratus gerendi? quid religio.i. contemptio, aut negligentia religionis? quid metu mortis? quid cupiditas imperij.i. donationis? quid denique alia permulta ſup. faciunt. an ne ad maleficium etiam compellunt, q.d. maxime, & ita vitioſa erat enumeratio, quę duas duntaxat partes enumerabat cum tot ſint. Item falſa enumeratio eſt, aut enumeratio eſt falſa, cum ſunt pauciora, & dicimus plura hoc modo. Tres res ſunt quæ ſollicitant omnes homines, metus, cupiditas, ægritudo.i. vitium animi. Satis fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem, quando.i. quandoquidem, aut qm̃ neceſſe eſt ægritudinem ſ. animi eſſe coniunctam cum vtraq; re. ſ. cum metu mali, & cupiditate boni. Item expoſitio eſt vitioſa, quæ reperitur longe nimiũ, hoc modo: Stultitia eſt mater.i. genitrix, aut origo omnium malorum, quæ. ſ. ſtultitia parit præceteris. ſ. rebus aut vitijs, immenſas cupiditates, porro. ſ. ſed cupiditates

immenſę

immenſæ ſunt immoderatæ infinitæ.i.ſine fine, aut in infinitũ, ſi tamen infinitæ nomen eſt intelligetur, & vt ſit ſum, infinitæ & immoderatę, hæ.ſ.cupiditates immoderatæ pariunt auaritiam, porro.i.ſed vel autẽ, auaritia impel lit hominem ad quoduis maleficium, vnde & illud Maronis Aen. 3. Quid non mortalia pectora cogis. Auri ſacra fames? Igitur aduerſarij noſtri inducti auaritia admiſerunt inter ſe, aut ad ſe, hoc facinus.ſ.nefandum. hic.i.in hoc exemplo ſatis fuit exponere.i.aſſumere id quod dictum eſt extremum videlicet aduerſarij noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facinus admiſerunt, fuit aũt ſatis, ne.ſ.nos oratores, imitemur Ennium, & ceteros poetas quibus eſt cõceſſum loqui hoc modo.ſ.longe repetito exordio, & tñ Flaccus in arte videtur id damnare cum pro contrarij obſeruatione, Homerum ſic laudat. Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri. Nec gemino bellum Troianarum orditur ab ouo. Semper ad euentum feſtinat, & in medias res. Non ſecus ac notas auditorẽ rapit, &c. Verum ſciemus aliud eſſe principalem narrationẽ à principio rerum auſpicari, aliud pertranſitum interſere, quæ in principio contigerant. Vnde Ennius in fabula ſua nõ egit argonauis ædificationem, ſed tranſeunter tetigit, quod illi vitio non datur: vnde fecit ancillam Medeæ ſic dicentem. Vtinã ne trabes.i. trabs (eſt enim ſingularis numeri. Nam vt Petrus Crinitus hunc locum Ennianum citans docet lib. 15.cap.6.de honeſta diſciplina. veteres, trabes, canes, duces. in nominatiuo ſingulari dicebant) abiegna.i.abietis arboris ad nauigia aptæ, cecidiſſet ad terram, cæſa.i.amputata ſecuribus.i. ferris ſecandi vim habentibus in nemore Pelio.i.Pelij montis Theſſaliæ, ve pro vel, ne exordium nauis inchoandæ, cœpiſſet.i.inceptum fuiſſet, inde.i. ex illa trabe, quæ.ſ.nauis nominatur nunc argo, in qua.ſ.naue viri argiui.i. græci delecti.i.de multis à Iaſone lecti qui argonautæ dicti, deinde ſunt, vecti.i.dum vehebantur, petebant pellem illam inauratã, immo aureum vellus, arietis Colchis.i.à Colchis aut Colchis pro Colchij, imperio Peliæ regis Theſſalię patrui Iaſonis, per dolum.i.qui id imperabat per dolum ſuperans. Videlicet in expeditione illa, illum periturum, cuius virtutem ſibi offuturam etiam per viſionem (vt aiunt) admonitus verebatur. nam ſi illa nauis nunquam fuiſſet facta, nunquam hæra mea Medea errans efferret domo pedem exiſtens ægra & ſaucia amore. Hactenus Ennius in comœdia, poſt quæ addit Cic. cauſam cur orator non tam longe repeiat expoſitionem dicẽs. Nam ſatis erat dicere hic.i.hoc loco (ſi poeta curaſſet modo.i. ſolummodo ſupple dicere, id quod ſatis erar) Vtinã hæta mea Medea, ne.i.non efferret pedem domo, errans ægra animo & lancia amore. Ergo ſuperſedendum.i.abſtinendum eſt ſup. oratori, magnopere.i.magno conatu, in expoſitione quoque.i.etiam hac repetitione.ſ.facta ab vltimo.i.maxime longinquo, hoc eſt penitus primo principio. Enim pro quia, talis repetitio, aut expoſitio propter repetitionem non eſt vitioſa reprehenſione.i. propter reprehenſionem aduerſarij, ſicut aliæ complures ſupple ſunt vitioſæ, ſed eſt vitioſa ſua ſponte, quia ſponte nimis longe repetimus, &c.

DE VITIOSA RATIONE.

VITIOSA ratio eſt, quæ ad expoſitionẽ non eſt accommodata vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem, Infirma ratio eſt, quæ non neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus, verum in ætate vtile,
Et conducibile:—

Hæc expoſitio eſt. videamus, quæ ratio afferatur.

—Nam ego amicum hodie mecum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non ex eo, quod fieri conuenit, vtile quid ſit ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt: nam ex veriſſima naſcitur amicitia. Aut hoc modo: Philoſophia eſt uitanda: affert enim ſocordiã atq; deſidiam. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoq; earum veras eſſe confiteremur, Itẽ infirma ratio eſt, quæ nõ neceſſariã cauſam affert expoſitionis: velut Pacuuius:

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi,
Saxoq; inſtare globoſo prædicant volubili:
Ideoq;, quò ſaxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat quo ſe ſe applicet:
Inſanam autẽ aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſq; ſit.
Brutam, quia dignũ atq; indignũ nequeat internoſcere.
Sunt autem alij philoſophi, qui contra fortuna negant
Miſeriam eſſe vllam ſed temeritate omnia regi. id magis
Veriſimile aiunt, quod vſus reapſe experiundo edocet.
Velut Oreſtes modo fuit rex, modo mendicus factus eſt:
Naufragio res cõtigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione vtitur, cũ ait, verius eſſe temeritate, quam fortuna res regi. nam vtraque opinione philoſophorum fieri potuit, vt is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quæ videtur pro ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo: Magno malo eſt omnibus auaritia, iccirco quòd homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs verbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, quàm res poſtulat, cauſam ſubijcit expoſitionis hoc modo: Vtilis eſt ſapientia, propterea quòd, qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſueuerunt. Item vtile eſt amicos veros habere. habes enim, quibuſcum iocari poſſis. Nam huiuſmodi in rationibus non vniuerſali neq; abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ vel alij expoſitioni poteſt accommodari, vt facit Pacuuius, qui eandem affert rationẽ, quare cæca; eandẽ, quare bruta fortuna dicitur.

CAPIDVRVS.

VITIOSA ratio eſt,} Supra quo pacto propoſitionem noſcamus vitioſam, edoctum eſt? nunc quomodo propoſitionis rationem vitioſam eſſe poſſimus cognoſcere, edi͡ſſerit, duabuſq; de cauſis vitioſam videri poſſe, aut ſi ſit infirma, & debilis, aut ſi ſit ſtolida & inſulſa. } Immane eſt facinus,} Nequiter factum eſt. } In ætate} Si totius ætatis curriculum inſpiciamus altqñ, ſi caſtiges, cedet ei vtilitati & cõducet. } Conducibile,} Quod ad aliquid tractandum, non nihil cõmodi ſit allaturum. } Nam ego amicum meum} Ab eo quod dixit. Nam, rationem expoſitionis reddit, qm̃, nam, enim, ſi quidem, rationales ſunt coniunctiones, in quo Plautus loquentis perſonam obſeruauit, vt in Dialogis fieri etiam ſolet. } Pro commerita noxia} Pro admiſſa culpa. } Vtile quid ſit ratiocinatur} Eſt enim vt Auguſtinus inquit, ratio mentis aſpectus, quo bonum malumq; animus diſcernit, ratiocinatio autem rationis inquiſitio: } Vtile ergo quid ſit ratiocinatur} Per rationẽ inquirit. } Vana ratio} Vanum, fatuum & ſtolidum & ratione carens dicitur. } Socordiam} Mentis ſoporationem. } Atq; deſidiam} Corporis ſegnitiem. } Et brutam perhibent Philoſophi,} Brutum detracta aſpiratione, & verſo y, in u, factum à βρύθυ.ſ. Eſt autem βρύθυ, mole ſua in terram preſſum, ob hanc rationem etiã bruta animalia, quorum ſenſus terram non excedat dicta. } Fors,} Caſus. } Cadere fortunam autumant} Aiunt ipſam labi ſine ratione fortunam atq; rotari in ſaxi ritum. Item fortunã & fors fortunam facit Donatus differentiam, vt dicat fortuna Dea, incerta eſt fors fortuna.i.euentus fortunæ. } Ob eam rem eſſe iterant} Aſſerunt. } Quia atrox,} Quæ nihil timeat nam ab à priuatoria particula & τρεῖν quod eſt timere compoſitum verbũ eſt, Feſto Pompeio teſte. } Incerta,} Incertum Græci, vt & Cicero in Hortenſio inquit, ἄδηλον: dñt ergo incerta, quæ ſe nulli cognoſcenda præbeant. } Inſtabiliſq; ſit:} Vnde & apud Quint. Curtium, Scythæ noſtri ſine pedibus dñt eſſe fortunã, quæ manus & pennas tantum habeat, cũ manus porrigit, pennas quoq; comprehendere

comprehendere non patitur. Ea quo datur intalligi fortunã nulli vnquam tantum aſpirare, vt eam tenere ſibi poſſit. {Polliceri brutam,} Quia dignum ab indigno nequeat internoſcere, num minus, q̃ vnum aliquod brutum animal. {Sunt aũt alij philoſophi qui contra} i. è diuerſo fortunam negant vllam eſſe. Fuerũt qui fato omnia fieri crederent, vt Stoici cũ dicerent, quid eſt tandem quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? Nihil eſt tam contrarium rationi & conſtantiæ quam fortuna, vt ne in Deum quidem cadere videatur, vt ſciat quid caſu fortuito ne futurum ſit. Si enim ſcit, certe illud eueniet, ſin certe eueniet nulla eſt fortuna, atq; ſcit omnia nihil ergo eſt, quod præſenſum non ſit. Alij qui alia fato, alia caſu, alia fortuna agi dixerunt, vt Democritus, Heraclitus, Empedocles, Plato & omnes peripatetici, quorum princeps fuit Ariſtoteles. aliqui caſu fieri omnia contenderunt, velut Epicurei, ſicut apud nos Lucretius. {Temeritate} Hoc eſt caſu, & ſine cauſa omnia regi autumant. hunc inferiorem mundum exiſtimant nullum habere regimen, ſed omnia prout caſus tulerit in eo fieri. {Quod vſus reapſe experiundo edocet.} Idq; ideo verum eſſe aiunt, quod vſu experientiaq; eſſe verum intelligatur. {Re ipſa ab ſe} Sine alterius adhibito extrinſecus adiumento edocet demonſtrat. {Naufragio} Nempe, res iſta contingit, vt mendicaret. Non forte Euentu fortunę. {Haud fortuna} Quam Deam illa coluit vetuſtas. Vtrunq; ſecundum philoſophos fieri poteſt, vt temeritate factum eſſe, & fortuna iudicetur. {Quod in expoſitione dictum eſt,} Quod ſupra dum expoſitionem tractabamus dictũ. {Non vniuerſali} Quia & multæ aliæ ſubiungi poſſunt multo validiores rationes. {Neq; abſoluta,} Quia & Vtraq; deficit ratio, nec vllo modo perfecta dici poteſt, {Eandem affert rationem.} Quare cæca eadem, & quare bruta fortuna dicatur. {Cæca;} Ob eam rem fortunam Pacuuius dicit, quòd nihil cernat, quo ſeſe applicet, rurſum brutam, quia dignum neſciat internoſcere. Sed nihil cernit, hoc eſt, videt quo ſe applicet, ne internoſcere quidem id poteſt, quod dignum vel indignum ſit. Item ſi dignum ab indigno nequit diſcernere, neceſſe eſt non cernat, quo ſe applicet. vitioſa ergo harum altera ratio eſt, quod cum expones, licet diuerſa ſint, vna tamen ratio ſit, quòd igitur bruta ſit, altera fuit ſubijcienda ratio, quæ ei propoſitioni accommodatior videretur.

LONG. ASCAN. SAXIQVE inſtar} Alias: Saxoq; inſtare globoſo, &c.

VItioſa ratio eſt,} Proſequitur vitia ſecundę partis argumentationis, videlicet rationis quam multipliciter vitioſam docet dicens. Ratio eſt vitioſa quæ non eſt accommodata. i. quæ eſt impertinens ad expoſitionem. i. propoſitionẽ, ſeu aſſumptionem maiorem, vel propter infirmitatem, quia nõ ſatis probat vel propter vanitatem. i. falſitatem ac mẽdacitatẽ eius. Nam Aulus Gellius docet vanum eſſe mendacem in illo Aeneid. 2. Nunquam vanum etiam mendacemq; improba finget, &c. Ratio eſt infirma quæ non oſtendit neceſſario ita eſſe quemadmodum expoſitum. i. in propoſitione aſſumptũ eſt. Velut apud Plautum. Amicum, &c. Verba ſunt Plauti in comœdia quorum ordo eſt. Caſtigare amicum ob culpam meritam eſt facinus immane. i. impium & inhumanum, verum eſt facinus vtile in ætate & conducibile, hæc (inquit Cicero) eſt propoſitio ſeu expoſitio Plautina. Videamus, quę. i. qualis ratio afferatur. Nã (inquit apud Plautũ homo rudis) ego non caſtigabo hodie amicum meum, pro noxia. i. culpa commiſſa. Et ita ſup. (inquit Cicero) ratiocinatur quid ſit vtile, ex eo quod facturus eſt, & non ex eo quod fieri conuenit, hoc eſt non ideo probat ſe facturum, quia vtile eſt, ſed ideo vtile eſſe contendit, quia ſe facturum id dicit, quæ ratio infirma eſt, ponit enim facere quod minime conducat. Deinde deſcribit rationem vanã dicens. Ratio eſt vana, quæ conſtat ex cauſa falſa, hoc modo. Amor. fugiendus non eſt (hæc eſt propoſitio) nam veriſſima amicitia naſcitur, ex eo, hæc eſt ratio quæ falſa eſt, quia virtus non amor verã amicitiam parit & cõſeruat. Aut hoc modo. ſ. additur ratio falſa. philoſophia eſt fugienda, enim pro quia, ipſa ſup. affert ſecundam. i. animi pigritiam & deſidiam. ſ. corporis, quod falſum eſſe innuit, quia viri boni nunquam ſunt minus ocioſi quam cum in ocio. i. in philoſophico exercitio. Nam niſi hæ. i. huiuſmodi rationes eſſent falſę, nos confiteremur expoſitiones. i. aſſumptiones ſeu propoſitiones earum. i. ad quarum probationem allatæ ſunt eſſe quoq; . i. etiã veras. Item. i. & ſimiliter ratio eſt infirma, quæ affert cauſam expoſitionis non neceſſariam. i. non neceſſario concludentem, velut Pacuuius, cuius ſequentia ſunt carmina ſic à crinito diſtincta, vt capitalibus literis ea diſtinguimus. Ordo autem eſt. Philoſophi perhibent fortunam eſſe inſanam & cęcam & brutam, & prędicant eam eſſe volubilem ad inſtar. i. in ſtatum ſaxi globoſi. Sequitur ratio vltimi dicti, quaſi dicat (quod tñ non eſt ſcribendum) ideo dñt eſſe volubilem in modum ſaxi, quia autumant fortunam cadere eo quo fors i. fortuna impulerit ſaxum. Et Philoſophi vocant fortunam cæcam ob eam rem: quia nil cernat, quo applicet ſeſe. i. ſeipſam. Aut pro ſed, aiunt eam inſanam, quia ſit atrox incerta, & inſtabilis. Et ſup. aiunt. Brutam. i. beſtialem & ſtolidam, quia nequeat internoſcere dignũ, aut indignum. Sunt item, inquit, philoſophi, qui negant vllam fortunam eſſe, ſed autumant omnia regi temeritate, vt Epicurei. Ratio additur, quia ipſi aiunt id eſſe magis veriſimile quod ipſa res edocet à ſe experiẽdo vſu. i. per vſum. Velut Oreſtes modo fuit Rex, & factus eſt modo mendicus naufragio. i. per naufragium. nempe. i. quia certe iſta res obtigit. i. præter ſpem euenit. Ergo id non obtigit, forte nec fortuna, cum enim temere euenit, non videtur per fortunam quam deam aliquam putabant euenuiſſe. Hactenus Pacuuius ſequitur Cic. Velut inquit Pacuuius. nam Pacuuius vtitur hic. i. in his verbis ratione infirma cũ ait verius res geri temeritate quam fortuna. nam potuit fieri vtraq; opinione. i. ſecundum vtranq; opinionem philoſophorum, vt is qui rex fuiſſet factus etiam mendicus. nam primi dicerent id contigiſſe per fortunam eo quod cęca, inſana, atq; atrox ſit. Secundi citra fortunam, cum nulla videatur ratio, aut numinis fortunæ interceſſio. {Item infirma ratio, &c.} Proſequitur alias ſpecies ac modos infirmæ rationis dicens. Item ratio eſt infirma cũ id, quod dictum eſt in expoſitione. i. quod aſſumptum eſt, videtur afferri pro ratione hoc modo. Auaritia eſt hominibus magno malo. i. ad magnum malum, aut cauſa magni mali, quæ expoſitio ſeu propoſitio eſt. Ratio eſt, iccirco ꝙ homines conflictantur magis & multis incommodis propter immenſam cupiditatem pecuniæ, hoc eſt propter auaritiam, quæ græce philagyria. i. amor argenti dicitur. Nam hic. i. in hac expoſitione & ratione, idem quod dictum eſt per expoſitionem dicitur alijs verbis per rationem. Item tertio ratio eſt infirma, quæ ſubijcit expoſitioni cauſam minus idoneam. i. nõ ſufficientem nec efficacem quã res poſtulat hoc modo. Sapientia eſt vtilis, propterea quia qui ſapientes ſunt cõſueuerunt colere pietatem. i. pium cultũ dei, & parentum. Item vtile eſt habere veros amicos. Enim pro quia; tu habebas. i. quilibet qui amicos habet, habeat quibuſcum. i. cũ quibus, poſſis. i. quilibet poſſit iocari. i. iocoſe confabulari. Nam expoſitio confirmatur in huiuſmodi rationibus nõ ratione vniuerſali. i. totali, neq; abſoluta. i. conſumata, ſed extenuata. i. imminuta & imperfecta. Item vltimo loco ratio eſt infirma quæ poteſt accommodari. i. commode applicari, vel. i. etiam alij expoſitioni vt facit Pacuuius qui affert eandem rationem, quare fortuna dicitur cæca, & eandem quare dicitur bruta.

DE CONFIRMATIONE VITIOSA.

IN confirmatione rationis multa vitanda in noſtra, & obſeruanda in aduerſariorum ratione ſunt vitia, proptereaq; diligentius conſideranda ſunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementiſſime cõprobat argumentationem.

Vtuntur igitur ſtudioſi in confirmanda ratione duplici concluſione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? ſin eſt probus,
Cur talem inuitam cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur: ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus eſt, bene locaui: ſin autem eſt improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici conconcluſione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, poſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt: acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandū. Item vitioſa eſt confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura ſignificat, abutimur pro certo vnius rei ſigno, hoc modo: Neceſſe eſt, quoniam pallet, ægrotaſſe: aut neceſſe eſt peperiſſe, quoniam ſuſtinet puerum infantem. Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habent, ſi non cetera quoq; ſimilia concurrant: quòd ſi concurrerint, non nihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpitionem. Item vitioſum eſt, cū vel in alium, vel in eum ipſum, qui dicit, id, quod in aduerſarium dicitur, poteſt conuenire, hoc modo: Miſeri ſunt qui vxores ducunt: at tu duxiſti alteram. Item vitioſum eſt id, quod vulgarem habet defenſionem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adoleſcentia, aut amore. Huiuſcemodi enim deprecationes ſi probabūtur, impune maxima peccata dilabentur. Item vitioſum eſt, cum id pro certo ſumitur, quod inter omnes non conſtat, quia etiam nunc in controuerſia eſt, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperū atq; inferū,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam:

Nam ita pro ſuo iure hoc exemplo vſum Chreſphontem Ennius induxit, quaſi iam ſatis certis rationibus ita eſſe demonſtraſſet. Item vitioſum eſt, quod iam quaſi ſero atq; acto negotio dici videtur, hoc modo: In mentem mihi ſi veniſſet Quirites, non commiſiſſem vt hunc in locum res veniret: nam hoc aut hoc feciſſem: ſed metū hęc ratio fugit. Itē vitioſum eſt, cū id, quod in aperto delicto poſitū eſt, tamē aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno, reliqui: nunc deſertum ab omnibus
Summo periculo ſola vt reſtituam paro.

Item vitioſum eſt, quod in aliam partem, ac dictū ſit, poteſt accipi. id eſt huiuſmodi, vt ſi quis potens ac factioſus in concione dixerit: Satius eſt vti regibus, quàm malis legibus. Nam hoc tametſi rei arguendæ cauſa poteſt ſine malitia dici, tamen propter potentiā eius, qui dicit, non dicitur ſine atroci ſuſpitione. Item vitioſum eſt, falſis aut vulgaribus definitionibus vti. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſi quis dicat iniuriam eſſe nullam, niſi quæ ex pulſatione, aut conuitio conſtet. Vulgares ſunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri poſſunt, vt ſi quis dicat, quadruplator, vt breuiter deſcribant, capitalis eſt. Eſt enim improbus & peſtifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm ſicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item vitioſum eſt, pro argumento ſumere quod in diſquiſitione poſitum eſt: vt ſi quis, quem furti arguat, dicat eum eſſe hominem improbum, auarū, fraudulentum: ei rei teſtimonium eſſe, quòd ſibi furtum fecerit. Item vitioſum eſt, controuerſiam controuerſia diſſoluere, hoc modo: Non conuenit Cenſores iſtum vobis ſatisfacere, ex eo quòd ait ſe non potuiſſe adeſſe, ita ut iuratus fuerat: quòd ſi ad exercitum non veniſſet, id ne Tribuno militū diceret? Hoc ideo vitioſum eſt, quia non expedita, aut iudicata res, ſed impedita, & in ſimili controuerſia poſita exempli loco profertur. Item vitioſum eſt, cum id, de quo ſumma controuerſia eſt, parum expeditur, &, quaſi tranſactum ſit, relinquitur, hoc modo:

Aperte fatur dictio, ſi intelligas.
Tali dari arma, qualis qui geſſit fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor eſſe mea. nam me æquum eſt frui
Fraternis armis. mihiq; adiudicarier,
Vel quod propinquus, vel quòd virtute æmulus.

Item vitioſum eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, & contra ea, quæ ante dixerit, dicere, hoc modo:

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exputando euoluere.
Nam ſi veretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet.
Quid eum accuſem, qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione videtur ſibi oſtendiſſe quare non accuſaret. Quid, quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item vitioſum eſt, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum qui audiunt, ſi aut partes, quibus illi ſtudent, aut homines, quos illi charos habent, lædantur, aut aliquo huiuſmodi vitio læditur auctoris voluntas. Item vitioſum eſt, non omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione. Item verendum eſt, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuerſia ſit: inque huiuſmodi vitio conſiderandum eſt, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota cauſa mutata in aliam cauſam deriuetur: vti apud Pacuuiū Zethus cum Amphione, quorum controuerſia cum de muſica inducta ſit, diſputatio in ſapientiæ rationem & virtutis vtilitatem conſumitur. Item conſiderandum eſt, ne aliud accuſatoris criminatio contineat, aliud defenſoris ratio purget, quod ſæpe conſulto multi ab reo faciunt, anguſtijs cauſæ coacti: vti ſi quis, cum accuſetur ambitu magiſtratum petiſſe, ab Imperatoribus ſæpenumero ſe apud exercitum donatum eſſe dicat. Hoc ſi diligenter in aduerſariorum oratione obſeruauerimus, ſæpe deprehendemus, & in huiuſmodi deprehenſione oſtendemus eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitioſum eſt, artem, aut ſcientiam, aut ſtudium quoppiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo ſtudio ſunt: veluti qui rhethoricam vituperant propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitioſum eſt, ex eo, quod perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt. hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditū, corpore decoloratum fuiſſe conſtat: ergo veneno necatus eſt. Deinde ſi ſit vſq; adeo in eo occupatus, vt multi faciunt, venenum datum, vitio nō mediocri conflictetur. non enim factum ne ſit quæritur, ſed à quo factum ſit. Item vitioſum eſt, in cōparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius diſputare; vt ſi comparetur, vtrum ſatius ſit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda ſint in altera re, curet enumerare: quæ in altera re incommoda ſint, velut depreſſa prætereat, aut ea, quæ minima ſunt, dicat. Item vitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes: quod genus; ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit, Albenſibus, an Venuſinis, quòd reip. & populo R. profuerunt; & is, qui dicat alteris, alteros lædat. non enim neceſſe eſt, ſi alteros præponas, alteros vituperare. fieri enim poteſt, vt, cum alteros magis laudaris, aliquā alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnaſſe contra veritatem puteris. Item vitioſum eſt, de nomine & uocabulo eius rei controuerſiam ſtruere, quā rem conſuetudo poteſt optime iudicare: velut Sulpitius, qui interceſſerat ne exules, quibus cauſam dicere, nō licuiſſet, reducerentur: idem poſterius immutata voluntate cum eandem legem ferret, aliā ſe ſe ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, ſed vi eiectos

ſe reducere aiebat: perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à populo R. aut perinde quaſi nō omnes, quibus aqua & igni interdictum eſt, exules appellentur. verum illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cū cauſa fecit: nos tamen intelligamus vitioſum eſſe intendere controuerſiam propter nominum mutationem.

CAPIDVRVS.

IN confirmatione rationis} Supra diximus argumentationem, quod epicherema nominatur abſolutiſſimam, vt Cic. viſum eſt, quinq; cōſtare partibus, propoſitione, propoſitionis ratione, aſſumptione, exornatione, complexione. Duas ſupra partes tractauimus, ſequitur tertia, quam hic Cic. rationis confirmationem nominat, quæ actæ rei ratio quædā potius eſſe videtur, vt exempla ipſa Cic. edocēt. nos tñ ſupra de hac re longius tractauimus, iccirco hic nihil adijcere volumus. {Et abſeruanda in} Vt reprehendi queant. {Comprobat argumentationem} Videri facit probabilem. {Duplici concluſione} Duobus comprobandi quod volumus modis. {Si improbū Chreſphontem} Maritum meum, apud Ennium dicit filia ad patrem. {Cur me huic nuptijs?} Cur me Chreſphonti deſpondebas vxorem. {Locabas} Pro, collocabas. Sic enim veteres Varrone teſte locuti ſunt, ſicut etiam apud Plautū, Filiam habeo grandem dote caſſam atq; illocabilem, neq; eam queo locare cuiquam. Nam nummo locare, penſioni aliquid dare, ſicut conducere, penſione accipere, ſignificat. {Cur talem} Tam probam. {Inuitam} Me filiam tuam. {Inuitum} Maritum cogis relinquere, quippe qui diuortiū nos iubes facere. {Quæ hoc modo cōcludentur,} Hoc eſt concluſa argumentatione; refellentur. {Sin autem eſt improbus, Diuortio te liberabo incōmodis} Diuortium factis nuptijs, ante nuptias repudiū appellatur. {Ex ſimplici parte} Nam pars ſuperior duplex fuit, cum dicebatur, ſi improbū Chreſphontem; & quæ ſequuntur. Deinde, ſi probus eſt, & reliqua. {Acutior illa ſuperior} Quando non facile inuenitur, nec vbiq; poteſt accommodari. {Certa ſigna non} Habent certa neceſſaria. {Non nihil huiuſmodi} De his ſignis abunde ſupra in cōiecturalis conſtitutionis tractatione dictum eſt. {Huiuſcemodi.n.deprecationes}.i.refutationes. {Si probabuntur} Admittentur. {Impune} Sine cauſa aut ſine pœna. {Maxima peccata} Num delibantur, qui adoleſcentia iracundia aut amore lapſi ſunt, in maxima peccata, an ipſa peccata delibantur in omnes. {Conferunt concordiam} Concordes fiunt. {Ita eſſe demonſtraſſet} Vt dijs eſſent poteſtas inferorū ſuperiorumq; motus, vt deorū poteſtate omnia mouerentur, cū id dubium videri potuerit. non.n.vt alia taceamus, hominem mentes ſaltem deorū poteſtate moueri concedimus. deos.n. aſtra vocat, aut dæmonas, nec inter ſe hæc ſibi conueniunt, vt non aliquatenus diſſideant. Nunc deſertum ab omnibus {Summo} Paro vt reſtituam, hoc eſt in tuū te priſtinū reducam ſtatū. Nec tam defenſio hæc dicenda, q̃ defenſionis iactatio, & quædam oſtentatio. {Ac dictū ſit,} Ac quam hic ſignificat. Potens ac factioſus. Qui videri inter primus in vrbe comitum turba velit. {Sine atroci} Maxima ſuſpitione. niſi quæ expulſatione aut conuicio conſtet. {Expulſatione} Cum quis vapulat. {Conuitio} Cū maledictis & obſcenis alicuius verbis inceſſitur. Vt Cicero pro M. Cœlio: Aliud eſt male dicere, aliud accuſare, accuſatio crimen deſiderat, rem vt definiat, hominem vt notet, argumēto probet, teſte confirmet. Maledictio huius nihil habet propoſiti præter contumeliā, quæ ſi petulantius iactatur, conuitium, ſi facetius, vrbanitas nominatur. dictū vero conuitium, Nonius Marcellus exiſtimat, qua ſi vicis, qui ſecundum ignobilitatē loci, maledictus & dictis turpibus cauillētur. {Quæ nihilo minus} Nihilo ſecius. {In aliam rem transferri poſſunt} Subaudiendū, non in eam, quam velit ſibi aliquis cōcedi. {Quadruplator, vt breuiter deſcribā, capitali eſt} Quadruplatores dicebantur, inquit Feſtus Pompeius, qui eo quæſtu ſe tenebant, vt eas res perſequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. ſed Q. Pædianus, quadruplatores, inquit, delatores erant criminum publicorū, in qua re quartam partem de proſcriptorū bonis, quos detulerant, conſequebantur: Alij dīt quadruplatores eſſe eorū reorū accuſatores qui conuicti quadrupli damnari ſolebāt, aut aleæ, aut pecuniæ grauiorib. vſuris fœnerate {Quàm furis, quàm ſicarij,} Fures, inquit Nonius Marcellus ſignificantiam habere à furuo, Quod Romani veteres atrum appellauerunt, & quod per obſcuras atque atras noctes opportuna ſit eis mali effectio, eo dictos fures. Varro rerū diuinarū lib. 13. furem ex eo dictum quod furuum atrū appellauerint, & fures per obſcuras noctes atque atras facilius furentur alij quod à veteribus Græcis φωρ dicerentur, quem nunc κλέπτας vocant. Sicarius autem, à ſica, quod eo telo nefarij homines per auias fauces & deſertas ſolitudines, in quocunque poſſint, graſſentur. {Pro argumento} Loco demonſtrationis. {Quod in diſquiſitione} Quod à duobus inter ſe diuerſis exquiritur. Nam id diſquirere eſt, ſicut dijudicare inter duos, aut plures cui acquieſcere debeār, eſſerre ſententiam. {Quod ſibi furtū} Hoc.n. probandum fuerat, & poterit hoc modo in argumentatione fieri aſſumptio, vt dicas quicunq; alienū furatur, is improbus, auarus, fraudulētusq; eſt. ſed mihi furtū fecit inferetur deinde complexio, vel reticebitur, quod ſit aperta ſatis. Hoc pacto multa quæ hic Cic. ponit exempla, aſſumptiones fieri poſſunt, multa etiā non poſſunt. {Quòd ſi ad exercitium} Si videlicet adeſſe non potuiſſet, cum ſe venturum iuraſſet, cur id tribuno militum diceret? qn̄ ſciret nihil hoc profuturum, ſed de daturū pœnas. {Quia non expedita, aut iudicata res,} Vt proferri debuit, non exemplo, quod quæſtionem habet, an comprobet. {Parum expeditur} Expedite explicatur. {Aperte fatur dictio,} Exemplum eſt de Achillis armis, Verum Aiaci an Vlyſſi traderentur, conſultū autem Apollinem, reſpondiſſe aiunt, eſſe adiudicāda ei qui talis eſſet, qualis illic qui geſſerat, fuit. {Fatur dictio,} Loquitur, quod Apollo dixit. {Hoc iubet,} Subaudiendū, vt dentur tali qualis fuit qui ea geſſit. {Potiri ſi illudeamus} Si Troiam cupiamus ſubigeret. Celſa Iouis ædificia. Pergama, vt Suidas, inquit, ita nominarunt. Quare Troia hoc ſibi nomen vindicauit, q̃ celſius exurgeret mœnibus. Durastñ Cretenſis, de Palladio Aiace & Vlyſſem cōtendiſſe aſſerit, ac poſt Ilium captum, ob eam rem Aiacem occubuiſſe. num dolore proprio conflictatum an per inſidias occiſum incertum eſt. {Quę ego profiteor eſſe mea} Perinde ac ſi hæc Aiacis ſint verba. Quę, ſubaudiendū arma. {Profiteor} Palam dico, vnde profeſſores alicuius diſciplinę, qui eam ſe docere poſſe palam enunciant. {Nam me æquū eſt frui.} Tanquam fratrem. Nam Aeacus Iouis & Aegines filius, ex Aeneide Chironis filia duos ſuſcepit filios, Peleum & Telamonē, Peleus ex Thetide Achillem, Telamon ex Eurybœa Alchatoi filia Aiacem, vt Græca narrat hiſtoria, filiū habuit. Ergo quia ex duobus nati fratribus ſanguine eſſent cōiuncti, recte.ſ. amoris etiam affectu Achilles, & Aiax cohæſiſſe videri poſſit. {Vel q̃ propinquus, vel q̃ virtute æmulus} Hæc ſunt quę Cic. quaſi tranſacta dicit eſſe, ac per hoc nullam pene vim præſtare argumenti. {Virtutis æmulus fui} Eius Achillis, roboris, corporis, fortitudinis & animi, nam ſi Homero credimus, poſt Achillem Aiax omnium Græcorum fortiſſimus fuit, quem bis cū Hectore congreſſum, ſuperiorem fuiſſe ſcribit. {Nequeo exputando euoluere} Diſputando ad id peruenire, vt dicatur. {Nam ſi veretur,} Si delinquere ob verecundiam nō poteſt. {Id parui auditu,} Quippe qui inuerecūdus ſit, & in omne facinus exultante libidine audeat proſilire. {Quid, poſtea,} Cū commode, ſatis ne accuſet, oſtēdiſſe viſus ſit. {Quod ait?} Num quod adijciet idem quod dixit cōfirmabit. {Nūc ego te ab ſummo iam derexā exordio} Hoc eſt, nunc tua ordiar ſcelera, à ſummo exordio, ab initio mei exordij, aut eorum quæ geſſiſti principio. {Te à ſummo dexterā} Te omnibus cōmonſtrabo, & quaſi textum per fila diſcindam. {Quibus illi} Iudices, vel quicunque audiunt. {Student,} Studioſe fauent. {Non omnes res cōfirmare,} Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi propoſueris te aliqua probaturū, & deinde è memoria eorum aliquid exciderit, aut ſi aliquid adieceris. Sed hæc non tam argumentatio, quā argumentationum multarū contextus quidam eſt. niſi partium, aut ſpecierum fiat enumeratio, quæ ad totum genusq; referatur. Nam vnum per ſe, quod in argumentatione probare velis, eſſe in ſingulis argumentationibus oportet. {Non omnes res confirmare,} Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi quidē ab initio te confirmaturum dixeris, deinde ex eis aliquid excipias, quod te neutiquā poſſe confirmare fatearis. {Ne aut ad rem, addatur quid,} Vt ſi quem furem velis oſtēdere eundem ambitiorum dicas, & quod ad tuam rem minime attineat. {Aut quippiam de re} Vt ſi cū ſicarium, furem, & libidinoſum velis oſtendere vnū ex his reticeas. {In aliam cauſam} In aliam item cōcludatur. Vt ille, qui cū ambitus accuſaretur, manu ſe fortem eſſe defendebat, & vt Ariſ. in Elenchorū libro ſcribit feciſſe Lycophrona, cū de quo diſputaretur, non intelligeret, lyram cœpit extollere. {Vti apud Pacuuiū Zethus cū Amphione;} Apud Euripidem & Pacuuiū prætermiſſa muſica, vnde ſumptum erat diſputandi initium, ſapientiam laudat. {Zethus cū Amphione} Qui Iouis ex Antiope nati, Thebas Bœotias conſtruxere, vt Home. in xj. Odyſſeæ.

Tῶν

Τὴν δὲ μετ' ἀντιόπην ἴδον ἀσωποῖο θύγατρα.
Η'δὴ καὶ διὸς εὔχετ' ἐν ἀγκοίνῃσιν ἰαῦσαι
Καί ῥ' ἔτεκεν δύο παῖδε ἀμφίονά τε ζῆθόν τε,
Οἳ πρῶτοι θήβης ἕδος ἔκτισαν ἑπταπύλοιο.

{Quod ſæpe conſulto multi} Vt num id dici velint de ſe, reum ſæpe conſulant, idq; faciunt anguſtijs cauſæ coacti, quod de cauſa tam pauca dici poſſint, vt nimium feſtinans cauſam egiſſe videatur, quod cum nos facere deprehenderimus, dicimus ideo id feciſſe, quòd ad cauſæ defenſionem nihil habuerit. {Ea eo, quod perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt,} Senſus eſt: Vitioſum eſt, cum aliquid iniqui factum iam conſtet, & quæratur tantummodo à quo factum ſit. Si velit aliquis nõ tam oſtendere, à quo factum idipſum ſit, quàm nequiter id factum eſſe, cum de eo dubitet nullus. Non.n.ex eo quod nequiter factum eſſe oſtenditur, etiam demonſtratur quis quid commiſerit. Id deniq; nõ mediocri dabitur vitio ſi in ea re multum fuerit occupatus. {Alteram rem vituperari, cum alterá laudes,} Quod genus ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit. {Albenſibus,} Cũ duæ, vt & Varro inquit. Albæ fuerint, ab vna dicuntur Albani, ab altera Albenſes, ſicut Lucenſes & Lucani, Rhegini & Rheginenſes, Pergameni & Pergamenſes. Cumani & Cumenſes. Eſt etiam vbi eadem gens alia appellatione nominetur. licet aliquatenus differat, vt Romani & Romanenſes, Siculi & Sicilienſes, Hiſpani & Hiſpanienſes, Piceni, Picẽtes, Iliaci & Ilienſes, Rodij & Rodienſes; & id genus alia, vt Feſtus Pompeius putat. {An Venuſinis} Et hi populi etiam Veij dicti ſunt ab oppido Veijs. ſicut illud oſtendit in Neronem epigramma.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites,
Si non & Veios occupat illa domus.

{Quòd reip. & populo R. profuerunt,} Subaudiendum, in bellis ſocialibus. Velut Sulpitius. Hic Sulpitius Gallus oratorum in numero habitus, ornatus atq; elegans quo prętore ludos Apollini faciente, cum Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Martio, Cn. Seruilio conſulibus mortẽ obijt Ennius. {Quaſi id fuiſſet in controuerſia,} Cum omnes vno nomine exules, extra ſolum patriũ eiectos appellarent, licet ipſe pro Cæc. dicat, Exilium.n.non ſupplicium eſt, ſed perfugium potiusq́ue ſupplitij. Nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolũ vertũt, hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaq; nulla in lege noſtra reperitur, apud ceteras ciuitates maleficium exilio eſſe mulctatum. ſed cum omnes vincula, neces ignominiasq́; vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ, confugiunt quaſi ad ſecuritatem, in exiliũ, qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent, nõ prius ciuitatem, quam vitam amitterent. quia nolunt, non adimitur his ciuitas, ſed ab his relinquitur, ac deponitur. Sed quare hic Cic. dixerit, ſatis apparet. {Aut perinde} Ideo quaſi non omnes quibus interdũ eſt, ne aqua ignić; vtantur exules nominentur. {Verum illi} Subaudi Sulpitio Gallo, cuius iam meminimus. Simile vitioſum eſt, quod aliqua parte diſſimile eſt. Simile vitioſum oſtendi poterit, ſi id, quod cõferetur ei qui cum conferetur, demonſtrabitur eſſe diuerſum genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione, & ſi hoc in numero illud erit ꝙ per ſimilitudinem affertur, & ſi hoc in loco illud erit ꝙ ius cauſa, quomodocunque affertur. Deinde vero quid res cum re differat demonſtrabimus ex quo docebimus aliquid de eo quod cõparabitur. & de eo qui cum comparabitur exiſtimari oportere, & hoc maxime reprehendi poterit. cum per inductione tractanda erit argumẽtatio.

LONG. IN confirmatione rationis} Confirmatio vitioſa. {Nam ſi improbum Chreſpontem} Alias, Threſpontem. {Aut ex contrario cõuertentur,} Sed hæc concluſio eo cõtrario fieri non poteſt, niſi ſit falſa prior confirmatio. {Neceſſe eſt, qm̃, pallet, ægrotaſſe,} Poteſt n. vel animi affectibus pallere. {Qm̃ ſuſtinet puerum} Sed & nutricula, quem non peperit infantem, brachijs ſuſtinet. {Si non cetera quoq; ſimilia concurrant,} Eiuſmodi ſignorum multitudinem ob id recte συνδρομὴν Ariſtoteles appellant, quod vbi ſimul concurrant, aliquam probationem efficere poſſunt, vt in priore exemplo, Pallet, ergo ægrotauit. Niſi enim frequentius in ædibus viderit medicum niſi amicorum ſolicitudinem & triſtitiam, niſi vota dijs facta, non facile fidem dabis, cũ multi ex ſceleroſa cõſcientia in pallorem inciderint. {Si quis dicat iniuriam eſſe nullam, &c.} Cum quodvis contra ius factum, iniuria vocetur. {Aperte ſatur dictio,} Aiax pro Achillis armis adipiſcendis, exponit in Græcorum concilio Apollonis oraculum. {Auditu exiſtimet?} Alias, auditum. {Vti apud Pacuuium Zethus} Inducti ſunt & eadem ratione in tragœdia Euripidis concertantes, vt teſtatur Athenæus in encomio muſices. {Item vitioſum eſt, artem, aut ſcientiam, &c.} Quamobrem qui vanitatem artium, quod profeſſores earum plerunq; vani eſſent, noſtro ſeculo aſſerere ſtuduit, non immerito ab omnibus quoq; doctis vaniſſimus iudicatus eſt. Sed hoc non ignorandum eſt, quod multa ſunt quæ per artem ita ſcribuntur, vt vel expoſitiones, vel rationes, confirmationes vitioſæ, alijs videri poſſent, cum id diligentia vel neceſſitate callidi oratores, faciunt, quale & in hoc exemplo vitium eſſe, & non eſſe poteſt.

IN confirmatione, &c. Proſequitur vitia cõfirmationis, quorum cognitionem dici apprime vtilem, tum ne in ea incidamus, tum vt lapſos deprehendamus, atque ita auditorem attentum facit. Ordo eſt, Multa vitia ſunt vitanda in cõfirmatione rationis. i. dum rationem confirmare volumus in ratione noſtra, & multa vitia ſunt obſeruanda. i. diligenter, vt reprehendantur animaduertenda, in confirmatione rationis aduerſariorum in ratione. ſ. eorũ quam ad confirmationem rationis adducunt. que, pro &, vitia ſup. ſunt conſideranda diligenter propterea, ꝙ affirmatio. i. confirmatio rationis. accurata. i. diligenti cura effecta, comprobat vehementiſſime totam argumentationem. Igitur, q.d. vt rationem confirmationis rationis cognoſcamus id dico, aut igitur quòd vehementiſſime comprobat. ſtudioſi. i. diligentes oratores vtuntur duplici concluſione in confirmanda ratione. i. ſæpe concludunt per dilemma. i. argumentum vtrinque aduerſarium capiens, hoc modo (& eſt exemplum ſumptum ex Ennio, apud quem dicit filia ad patrem volentem diuortium facere à marito quem filiæ dederat. quem alij Treſpontem, alij, vt Franciſcus Traſpontem, alij, vt Capidurus, Chreſpontem vocant} O pater (inquit filia) ergo afficior abs te iniuria indigna, id eſt, quam non merui, aut indignanter ferenda. Nam ſi exiſtimabas. i. tu iudicabas Treſpontem. ſ. maritum meũ eſſe improbum, cur locabas me nuptijs. i. per nuptias, huius. i. cur me huic nuptum dediſti? Sin. i. ſed ſi eſt probus. cur cogis me in vitã relinquere talem. ſ. probum virum. inuitum. i. nolentem relinqui? hoc modo videtur ex vtraque parte argumentatio concludere, ſed non concludit, vnde dicit Cic. Eaque. i. & ea ſup. argumenta vtrinq; concludere violentia, concludentur. i. conuincentur, hoc modo, quia aut conuertentur ex contrario. i. ex altero dilemmate, quo ad vtranq; partem, aut reprehendentur ex ſimplici parte. i. tantum ex altera parte. ex contrario ſup. conuertentur, hoc modo, vt dicat pater. O nata. i. filia, ego nulla iniuria afficio te, quia ſi Treſpontes probus eſt, collocaui ſup. te eius nuptijs, ſin autem. i. ſed ſi eſt, improbus. ego liberabo te incommodis diuortio. i. per diuortium. i. ſeparationem matrimonij. ſup. talis concluſio, aut argumentatio, reprehendentur ex ſimplici. i. tantum ex altera parte. ſi alterutra. i. vna duarum, ſiue hęc, ſiue illa. pars ex duplici concluſione, diluitur. i. diſſoluitur, hoc modo. Nam ſi exiſtimabas Creſpontem eſſe improbum, Cur me huic locabas nuptijs? Reſpondet pater. Duxi. i. exiſtimaui probum, Errauit, & cognoui poſt. ſ. nuptias, & fugio cognitum. Igitur reprehenſio huius concluſionis, quę ſibi videtur cõcludere ex vtraq; parte eſt duplex, illa ſuperior. i. prior, quæ reſpondens econuerſo ex vtraq; parte concludit, eſt acutior. i. ſubtilior hæc poſterior eſt facilior ad excogitandũ, quia facilius eſt alteram quàm vtranque partem diluere. Item vitioſa eſt confirmatio rationis, cum nos abutimur ea re, quæ ſignificat plures res. i. quæ eſt æquiuoca. pro certo ſigno vnius rei. i. pro vniuoca, hoc eſt (nam non de voce, ſed rebus loquitur) quando quod multorum ſignum eſſe poteſt, quia à multis cauſis dependet aſſumimr tanquam ſit neceſſario alicuius vnius ſignum, hoc modo, Neceſſe eſt, aut virũ, aut mulierem ęgrotaſſe, quia pallet, poſſit enim aduerſarius dicere non eſſe neceſſe ægrotaſſe, cum & timentes, & frigentes, & qui comederint exangue (vt Flaccus dicit) Cyminũ, & qui diu ſtuduerint, & qui ſanguinem effuderint, aut multum coiuerint, alijq́ue multi pallere poſſint. Aut hoc modo, Neceſſe eſt, ſupp. fœminam, peperiſſe, quoniam ſuſtinet. i. ſuper gremium, aut inter brachia tenet puerum infantem, quod ſignum non eſſe neceſſarium, quia poteſt non ſuum ſuſtinere. Nam certe hæc non ſunt ſigna. i. probabilia efficaciter ſua ſponte i. ex propria vi aut natura, ſi non cetera quoque ſup. ſigna ſimilia concurrant, quæ ſcilicet ſigna ſi concurrerint, non nihil huiuſmodi ſigna, immo multum adaugent ſuſpicionem, non tamen ſi ſint eiuſmodi neceſſario concludunt, vt ſi addatur, quòd & ipſa quæ puerum ſuſtinuit palleat, & fleuerit cum puer auelleretur, & ipſam affectanter deoſculatus fuerit, aut ſimilia quæ materni affectus ſunt fecerit, ſatis autem euidentiæ haberet ſi addatur quòd eũ lactauerit, Item confirmatio rationis eſt vitioſa, quãdo id, quod dicitur in aduerſarium, poteſt conuenire. i. cõferri, vel in alium, vel in eundem qui dicit, hoc modo, Miſeri ſunt qui vxores ducunt. Hoc

ASCEN.

videtur aſſumptum ab eo qui aduerſarium reijciendum cenſet, à curatione ludorum, aut aliarũ rerum feſtinatum ſic. Qui miſeri ſunt res lætas curare non debent, tu autem miſer es; miſeri.n. ſunt qui vxores ducunt, quo audito ſtatim antequam concluſio inferatur ſubiunxit aduerſarius, & tu diaiſti alteram, id eſt ſecundam, q.d. ergo multo miſeriores, quòd ſi cælebs eſſet, qui id diceret poſſet aduerſarius dicere; ergo omnes patricij, & fere qui ciues boni ſunt miſeri ſunt, vxores.n. ducunt, aut duxerunt. {Item vitioſum eſt} Continue docet reliqua confirmationis rationis vitia dicens. Item vitioſum ſup. eſt genus confirmationis rationis id, quod vulgarem habet defenſionem.i. ad quamlibet culpã applicabilem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adoleſcentia, aut amore, vt fiat confirmatio ſic. Si cui vnquam ignouiſtis iudices, huic maxime ignoſcendum putetis. Peccauit enim ductus iracundia, aut, &c. ſed eam confirmationem dicet aduerſarius non admittendam, enim pro quia, ſi huiuſcemodi deprecationes, id eſt depulſiones ac purgationes criminum probabuntur.i. approbabuntur, & vt ſufficientes admittentur, nunc ſupp. maxima peccata dilabentur.i. purgabuntur. impune.i. ſine vlla punitione. quia quilibet dicet ſe tali vitio, aut occaſione inductũ peccaſſe. Item cõfirmatio rationis eſt vitioſa, cum id ſumitur.i. aſſumitur pro certo, quod non conſtat.i. non eſt acceptum, vt verum inter omnes, hoc eſt, de quo aliqui dubitant, & quod etiam nunc.i. in præſenti lite, eſt in controuerſia.i. de quo contenditur, hoc modo. Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperum atq; inferum, Id eſt, ſuperos atq; inferos, aut ſuperorum & inferorũ conciliant inter ſeſe pacem, & conferunt concordiam, & ita nolunt fieri diuortium. Nam Ennius induxit Chreſphontem maritum illum, cuius paulo ante mentio facta eſt vſum. ita.i. tali confirmatione pro ſuo iure quo contendebat coniugem inuitã à ſe inuito non eſſe auferendam, quaſi demonſtraſſet iam rationibus certis ſatis eſſe ita cum de illa re controuerſia ſit. Nam ſi conſtet Deos eſſe concordes, quos tamen Homerus atteſtatur diſcordes fuiſſe, non continuo conſtabit eos velle homines concordes eſſe cum quibuſlibet, quia certum eſt Deo auctore multis illata eſſe bella. Præterea non omnis concordia bona eſt, vt malorum inter ſe, ergo talem Dij nõ approbant. Facile ergo poterat ſocer refellere, quod ab genere aſſumebatur. Item vitioſum eſt, ſup. cõfirmationis genus, quod videbitur dici iam quaſi ſero.i. nimis tarde, atq; negotio acto, hoc modo: O Quirites ſi veniſſet mihi in mentem, non cõmiſiſſem, id eſt non eſſem paſſus, vt res veniret in hunc locum.i. in talem ſtatum, aut exercitus in tales anguſtias. nam ego feciſſem hoc aut hoc.i. ſic aut ſic euitaſſem, ſed hæc ratio fugit.i. lauit me. tum.i. tunc. {Item vitioſum, &c.} Recitat vitium confirmationis quæ aſſumitur id, quod ſit contra fidem & deincept alia vitia ſubiungit dicens. Itẽ vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt.i. quod cum manifeſtam habeat culpã. tamen.i. nihilominus. tegitur.i. palliatur. aliqua defenſione leui.i. modici ponderis, hoc eſt, parui momenti, hoc modo: Ego reliqui te ò peleu, Regno, ſup. exiſtente tibi florentiſſimo. nunc paro.i. contendo.i. vt ſolus reſtituam ſup. regnum. tibi deſerto ab omnibus, reſtituam inquam ſummo periculo.i. per ſummum diſcrimen vitæ, poſſet enim peleus, aut quiuis alius deſertus dicere. Quis tibi hoc credat. Item vitioſum eſt.ſ. genus cõfirmationis, quod poteſt accipi in aliam partem, ac.i. quàm dictum ſit.i. huiuſmodi, vt ſi quis potens ac factioſus in ciuitate libera qualis erat olim Romana, dixerit, Satius.i. melius & cõſultius eſſet vti regibus, quàm malis legibus. Nam tam etſi hoc poteſt dici ſine malitia.i. ſine affectatione regni, aut dominij, cauſa rei, videlicet legis pernicioſæ arguendæ, id eſt deteſtandæ, tamen non dicitur ſine atroci ſuſpitione, videlicet, affectantis regnũ. propter potentiam eius, qui dicit. Item vitioſum eſt, vti in cõfirmationibus definitionibus falſis, aut vulgaribus. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſi quis dicat iniuriã nullam ſupple eſſe, niſi ſup. eam quæ conſtet ex pulſatione.i. violentia concuſſione, aut ex conuitio.i. manifeſto oppobrio, aut contumelia, quia alijs modis innumeris fit iniuria, vt furto, adulterio, delatione, detractione, incendio, &c. Vulgares ſupp. definitiones ſunt, quæ licet vni rei applicentur, poſſunt nihilo minus transferri in aliam partem, vt ſi quis dicat, quadruplator.i. redemptor litium aut rerum, vnde quadruplum ſperet, eſt, vt deſcribã ſup. eum breuiter, capitalis.i. reus capitis amittendi. Eſt enim ciuis improbus & peſtifer. Nam ſupp. talis definitor, nihilo.i. in nullo attulit magis definitionem quadruplatoris, quàm furis, q̃ ſicarij.i. ſica, hoc eſt, mucrone. præſertim latente graſſari ſoliti, aut proditoris.ſ. domini, aut vrbis, omnes enim tales ſunt non minus omnino plus quã quadruplator capitales, & improbi ac peſtiferi. Item vitioſum eſt, pro argumẽto ſumere.i. medio probandi. quod poſitum eſt in diſquiſitione, id eſt diſputatione. vt ſi quis dicat eum quem arguat.i. accuſet furti.i. actione, aut accuſatione, eſſe hominem improbum, auarum, & ſup. fraudulentũ, & ſup. ei rei teſtimonium eſſe. quòd ſibi furtum fecerit. nam id aſſumitur quod probare deberet. Item vitioſum eſt, controuerſiam controuerſia diſſoluere.i. adducere inconueniens cõtra inconueniens, id enim non eſt ſoluere. vnde Flaccus. Nihil facit exemplum litem quòd lite reſoluit, hoc modo: O cenſores nõ conuenit.i. non eſt conueniens, iſtum vobis ſatisfacere, ex eo q ait ſe non potuiſſe adeſſe, ita vt iuratus fuerat, quòd.i. quia, ſi nõ veniſſet ad exercitũ, ipſe dicet hoc.ſ. idem quod vobis dixit Tribuno militum? hoc eſt, ſi quis iuratus, aut cum iuramenti interuentu promiſerit cenſoribus adeſſe certo loco & tempore, & accuſatus quod non affuerit, dixerit Cenſores non affui, quia non potui adeſſe, quocirca me purgatũ habere debetis, quia ſi idem iuratus fuiſſem Tribuno militum & ad diem commeatus nõ veniſſem, idem illi dixiſſem, & purgatus fuiſſem, poſſet aduerſarius dicere nõ conuenit cenſores iſtum ſatisfacere, ſcilicet de delicto ſuo, verbis, ſcilicet friuolis & inanibus, nam hoc genus confirmationis, ideo vitioſum eſt, quia res.i. quæ ab eo aſſumitur, non eſt expedita aut iudicata.i. non eſt euidens ſine controuerſia, ſi Tribuno militum non ſeruaſſet fidem, quod apud illũ purgatus fuiſſet dicendo quòd adeſſe non potuit, ſed res impedita.i. intricata, & poſita in ſimili controuerſia, profertur loco exempli. Item confirmatio ſup. eſt vitioſa, cum id de quo eſt ſumma controuerſia expeditur.i. enodatur parum, & relinquitur quaſi ſit tranſactum, hoc modo: Dicat ſup. Aiax. Dictio.i. fatum aut oraculum Apollinis fatur aperte ſi intelligas, ſi intelligatur. Nam ſupple iubet arma dari tali qualis fuit qui geſſit ſupp. ea ſi ſtudeamus potiri Pergamo.i. capere Troiam, quæ arma ego profiteor eſſe mea.n. pro quia, æquum eſt me frui armis fraternis.i. quæ erunt patruelis mei, & æquum eſt ſup. arma fraterna adiudicarier.i. adiudicari, (eſt enim paragoge metri cauſa) mihi vel qui propinquus ſup. ſum, vel quòd æmulus.i. imitator virtutis ſup. eius, hoc eſt, Achillis, vbi oraculum. Arma dato tali qualis qui geſſerit illa. Si capere exoptas excelſę mœnia Troiæ, vterq; pro ſe interpretari potuit, cum Vlyſſes Achilli ſimilis fuerit cõſilio, & Aiax robore, & tamen tanquã aperte pro ſolo Aiace faciat ab eo aſſumitur. Item vitioſum eſt, inquit, ipſum.ſ. cauſidicum, aut oratorem diſſentire ſibi.i. à ſe, in oratione ſua, & dicere contra ea quæ dixerit ante, hoc modo: Qua cauſa.i. qua vtilitate, accuſem hũc, q.d. nulla. Nulla enim cauſa eſt, vt hunc accuſem, tum.i. deinde vitioſum eſt euoluere.i. deducere & declarare id.ſ. quòd nulla ſit cauſa diſputãdo. Nam ſi veretur.i. ſi eſt homo verecundus, quid eum accuſem, q.d. nulla ratione. qui eſt probus? quòd ex eo patet, quòd veretur, quia ſi erubuit ſalua res eſt, quia de ſe eſt emendabilis, ſi poſſidet ingenium.i. naturam animi inuerecundum. Quid.i. ad quid eum accuſem, qui exiſtimet parui.i. parui curet id auditu.i. vt audiat, q.d. fruſtra, id fecero cum ſit inemendabilis. Num.i. nunquid, q.d. non, aut lege non vt ſit, talis videtur oſtendiſſe ratione non incommoda, quare non accuſaret.i. deberet eum non accuſare. Quid.i. ad quid ait poſtea? Nunc ego detexã.i. denudabo, & aperiã te.i. vitia tua à ſummo.i. primo exordio, q.d. ſibi contradicit. Nam dixit ſe nolle accuſare, & iam parat eum omnino accuſare. Et videtur exemplum ſumptum, ex nota, tunc temporis alicuius oratione. Item vitioſum eſt.ſ. genus confirmationis, aut id, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum qui audiunt, ſi lædant.i. offendãt, aut partes, quibus illi.ſ. iudex & auditores ſtudent.i. multũ fauent, aut lædant homines, quos illi habent charos, aut voluntas auditoris lædatur aliquo vitio huiuſmodi, quia captãda eſt beneuolentia eius. Item vitioſum eſt, non omnes res confirmare.i. dimittere aliquas res non confirmatas, quas.ſ. res pollicitus ſis.ſ. declarare & confirmare, in expoſitione.i. propoſitione ſeu enumeratione prima, vt ſi quis dicat. Et furem & ſacrilegum te oſtendam, nam & pupillos ſpoliaſti, & domos viduarum inuaſiſti. In neutro enim ſacrilegum eſt. Item verendum eſt, ne de alia re dicatur, cũ alia de re controuerſia ſit, inque huiuſmodi vitio conſiderãdum eſt, ne aut quid.i. aliquid ad rem addatur, aut quippiam de re detrahatur, aut tota cauſa mutata deriuetur.i. traducatur in aliam.i. ſanctam, vti apud Pacuuiũ Zethus frater Amphionis ſup. facit cum Amphione, quorũ.ſ. duorum fratrum, controuerſia cum de muſica inducta ſit, conſumitur.i. finitur, & terminatur in rationem ſapientię, & virtutis vtilitatem. Item conſiderandũ eſt, ne criminatio accuſatoris contineat, aliud.i. vnam rem, & purgatio defenſoris purget, aliud.i. rem penitus differentem, quod multi

faciunt

faciunt ſæpe ab reo.i.à parte rei,conſulto.i per conſilium,coacti anguſtijs cauſę.ſ.defendendę i.cũ non habeant quod ad obiecta reſpondeant tranſeunt ad alia quæ purgandi vim habeant, vti.i. quemadmodum, cum is qui accuſetur petijſſe magiſtratum ambitu.i.largitione, aut malis artibus dicat ſe donatũ eſſe ſæpenumero.ſ.aliquo præmio. ab Imperatoribus apud exercitũ quod ſignum valet ad probandum quòd fortiter egerit pro repu. non quod ambitus inſons ſit. Si nos obſeruauerimus.i.aduerterimus. hæc.ſ.vitia, præſertim latentia, in oratione aduerſariorum, nos deprehendemus ſæpe, & oſtendemus in eiuſmodi deprehenſione.i.deprehendendo,eos nõ habere quid dicant,aut quid dicatur de ea re.ſ.de qua dicere deberent, & ita reddemus eos confuſos, & oſtendemus victos eum ad rem nequeant reſpondere. Item vitioſum eſt,vituperare artem,aut ſcientiam,aut quodpiam,ſeu quoppiam.i.aliquod ſtudium.i.exercitium bonum: propter eorum vitia,qui in eo ſtudio ſunt.i.diligentes in eo,veluti qui rhetoricam vituperant propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitioſum eſt,putare ex eo,quod conſtat.ſ aliquid eſſe factum perperam.i.praue & peruerſe, oſtendi à quo homine factum eſt,hoc modo: Conſtat mortuum eſſe deformatum, præditum tumore.i.multum inflatum, decoloratum.i.denigratum, corpore, ergo conſtat necatum eſſe veneno. Deinde ſi ſit vſque adeo.i.omnino occupatus in eo.i.ſic rapiatur ſtudio, vt conflictetur.i.contendat venenum datum ſup.eſſe, nõ mediocri vitio.i.ſi poſtquam oſtendit aliquem veneno necatum,poſtea oſtenderit quantũ vitij ſit hominem veneno necare,& non oſtendere,quis id fecerit vitioſe agit,nam defenſor dicere poteſt,eſto veneno necatus ſit, vt dicis, & nihil deteſtabilius ſit, quàm veneno quenquam tollere quid id demum ad nos. Item vitioſum eſt,in comparandis rebus.i. dũ ſiunt comparationes. efferre.ſ. in medium, hoc eſt declarare,alterã rem.ſ.comparabilem,& nõ facere mentionem de altera re, aut diſputare.ſ.de ea negligentius.i. tepide, aut non ſatis diligenter,vt ſi ſup.comparetur, vtrũ ſatius ſit, populum frumentum accipere.ſ.largitum,aut diſtributum. an nõ accipere,& curet enumerare,quæ commoda ſint,in altera re.ſ.in accipiendo frumento,aut econtrario, & prætereat vt depreſſa.i. deprimat & taceat, quæ in altera re incommoda ſint, vtpote in non accipiendo frumẽto vel ecõtrario,aut ea,quæ minima ſunt, dicat.i.modici momenti. Item vitioſum eſt,in rebus comparandis neceſſe ſup. eſſe alteram rem vituperari cum laudes,alteram, quod genus.i.cuius generis ſup.eſt exemplum. ſi quæratur,vtris maior honor habendus ſit,an ſup.Albentibus.i.marſis illis ciuibus albe marſorum,an Veientanis.ſ. populis è Veiento oppido, qui & veij & veientes dicuntur. Sunt qui legant Abellenſibus,& Veientinis,qui.ſ.populi profuerunt reipu.& populo R. & is qui dicat.i.dicendo laudet ſup.alteros,lædat alteros. (dicere interdũ ſignificat laudare,vt in principio epiſtolarũ Horatij. Prima dicte mihi ſumma dicende camœna &c. Quocirca videtur legendum ſic,vt is,qui alteros dicat,alteros lædat.) enim pro quia,nõ eſt neceſſe,ſi præponas alteros,vituperare alteros.i.reliquos. fieri enim poteſt,vt,cũ laudatis alteros.i.hos,aut illos, magis.i.vehementius, attribuas alteris.i.reliquis, aliquã partem laudis ne poteris pugnaſſe cõtra veritatem,cupidius.ſ.quàm par fuit.i.nimis cupide,vnde vt facilius perſuadeas alteros præferendos,cautius feceris ſi vtroq; laudando vtrorumq; te amicum ſignificaueris. Item vitioſum eſt, ſtruere.i.conflare cõtrouerſiam de nomine & vocabulo rei,quam rem.i.cõtrouerſiam de nomine aut vocabulo rei conſuetudo.ſ.loquendi poteſt iudicare optime.i.faciliime,velut Sulpitius,qui interceſſerat.i.per ſe legẽ, auctore Mario à ſe latam oppoſuerat,ne exules,quibus cauſam dicere nõ licuiſſet.i.quibus propter turpitudinem facti, non liceret pro ſe cauſam dicere,reducerentur.ſ.in patriam. Idem.ſ.Sulpitius,poſterius.i.paulo poſt,cum.i.qñ voluntate immutata,ferret eandẽ legem contra quam intercesserat.i.cũ legem ferret, vt eiecti reducerẽtur dicebat ſe ferre aliam legem propter cõmutationem nominum,nam aiebat ſe reducere,nõ exules,ſed eiectos vi,perinde quaſi.i.eodem modo, quaſi id fuiſſet in controuerſia.i.in lite, quo illi nomine.ſ.qui exulabant, appellarentur à populo R. & quaſi non oẽs quibus interdictum ſit.i.prohibitio facta eſt aqua & igni.i.à communione elementorũ,quibus ad victum vtimur, appellentur exules. verum nos ignoſcimus fortaſſe illi.ſ. Sulpitio,ſi fuit fortaſſe cũ cauſa (ſicut reuera videtur fuiſſe. Nam exules priua dixerat,non omnes,ſed quibus cauſam dicere nõ licuiſſet,vt ſunt qui propter turpe facinus exulãt, nunc vero eos dicit reuocandos,qui vi.i.violentia,non culpa, ſint eiecti, propter factiones,videlicet, aut ſeditiones principũ quibus fauerint, & ita poſteriores meruerint reuocari nõ priores) tñ licet illi ignoſcendum ſcit, nos intelligamus eſſe vitioſum intendere controuerſiam propter cõmutationem nominum ſup eiuſdem rei, & quæ noſcantur eſſe nomina eiuſdem rei, vt ſi lex ſit. Quicunq; gladio accinctus ſub noctem, aut noctu ingreſſus fuerit capiatur, & ad iudicium trahatur,& quis deprehenſus dicat ſe nõ gladio, ſed enſe,aut mucrone accinctum repertum eſſe, vitioſum fuerit.

DE EXORNATIONE VITIOSA.

QVONIAM exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, & ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ ſint ijs rebus vitia conſideremus. Simile vitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem comparationis, aut ipſi obeſt qui affert. Exemplum vitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, vt reprehendatur: aut improbum, vt non ſit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res poſtulabit. Res iudicata vitioſe profertur, ſi aut diſſimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuerſia non eſt: aut ſi improbos, aut eiuſmodi, vt aut plures aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſarijs proferri poſſint. Item vitioſum eſt, id quod aduerſarij factũ eſſe confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum eſſe: nam id tantum augeri oportet. Item vitioſum eſt, id augere, quod cõuenit doceri, hoc modo: ut ſi quis quem arguat hominem occidiſſe, & ante quàm ſatis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatũ, & dicat nihil indignius eſſe, quàm hominem occidere. non enim, vtrum indignum ſit an non, ſed factum ne ſit, quæritur.

CAPIDVRVS.

QVONIAM exornatio conſtat ex ſimilibus,& exemplis, & amplificationibus,} Comparationis vitium, ſi inter ea quæ comparata ſunt,ratio non eſt cur comparari debeant. {Aut ipſi obeſt} Qui affert,ſi impudenter ſimile afferat aliquid quod aduerſarius,in ipſum qui protulit retorqueatur. {Exemplũ vitioſum eſt,} Docuimus ſupra aliud eſſe exemplum,aliud ſimilitudinem. {Si aut falſum eſt,vt reprehendatur:} Atqui apud ipſum de Claris Orat. Atticus, Conceſſum eſt,inquit,rhetoribus ementiri in hiſtorijs, vt aliquid dicere poſſint argutius. Exempla autẽ ſunt, vbi actus humanos conferimus. Recte igitur: Aut reprehendatur, adiecit. Dicit enim vitioſum tunc videri debere exemplum,cum ita falſum effertur, vt ſtatim ab aduerſario reprehendi poſſit. {Aut improbũ,} Non enim quæ veteres fecerunt, omnia debemus imitari, ſed ea duntaxat quæ probari poſſint. Aut inane: Inſulſum,quod nihil honoris aut vtilitatis afferat. {Aut maius,aut minus,quàm res poſtulabit.} Si de plebe aliquis & gregarius cũ tribuno prætore ue comparet,vel è diuerſo. {Res iudicata vitioſe profertur, ſi aut diſſimili de re proferatur:} Cum.n.iudicatum proferimus, vt id cauſæ noſtræ proſit, neceſſe eſt primum à laude eorum qui iudicarunt,id quod iudicatũ profertur,ordiamur. per iudicantium.n. auctoritatẽ iudicandi auctoritas confirmatur. deinde vt id,quod iudicatum proferimus, ſimile ei de quo agatur eſſe mõſtremus. tum demum.n. iudicatum nos iuuabit, ſi huic ſimile demonſtretur. & hęc ſimilitudo octo illis ſupradictis modis fieri poteſt, genere, natura, vi, magnitudine, loco, perſona, tempore, opinione. {Aut de ea re, de qua controuerſia non eſt:} Quæ licet eodem in genere ſit,tñ quis probare per ſimile aliquod velis, cum probatione nõ indigeat, vitioſum eſt. {Aut ſi improba,} Si res quæ iudicata eſt,improbe iudicata intelligatur. Vitioſa quoq; erit, ſi ab aduerſarijs firmiores res iudicatæ proferri poterũt. {Item vitioſum eſt,} Ordo eſt,vitioſum eſt argumentari de eo, & planũ id facere,quod aduerſarij factũ eſſe cõfiteantur. Si.n.confitentur aduerſarij,nihil eſt quod in eo amplius nobis cupiamus. {Nam id tñ augeri oportet.} Non etiam oſtendi,velut ipſe pro Quintio,qui mœror dignus inueniri in calamitate tanta poteſt? miſerum eſt exturbari fortunis omnibus,miſerius eſt iniuria,acer-

bum eſt ab aliquo circunuenlri, acerbius à propinquo, calamitoſum eſt bonis verti, calamitoſius cum dedecore. Funeſtum eſt à forti atq; honeſto viro iugulari funeſtius ab eo cuius voa in preconio quæſtu perſtitit. indignum eſt à pari vinci, à ſuperiore indignus. Ab inferiore atq; humiliore, luctuoſum eſt ti adi alteri cum bonis, luctuoſius inimico, horribile eſt cauſam capitis dicere, horribilius priore loco dicere. Omnia circunſpeai. Quintius, omnia periclitatus eſt. Talem poterũt ἄυξησιν habere quæ alteri conferentur, ant quoquo modo aliter.

LONG. QVoniam eaornatio} Eaornatio vitioſa. {Quod ex aliqna parte diſſimile eſt,} Necquidquam facilius reprehendi poteſt, quàm hoc ipſum, proprerea quòd auctore Ariſt. nihil eſt tam ſimile vndecunq; quod, non aliquid diſſimilitudinis, acriter cum alio collatum obtineat.

ASCAN. QVoniam exornatio, &c.} Oſtenſurus vitia exornationis inepræ enumerat primum eius membra, & deinde ſingulorum vitia declarat dicens. Qm̃ exornatio conſtat es ſimilibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, & ceteris rebus quæ pertinent ad argumentationem eaaggerandam. i. accumulandam, & collocupletandã. i. ditandam, ideo ſup. conſideremus quæ vitia ſint ijs rebus. ſ. quibus exornatio cõſtat. Simile vitioſum eſt, quod ſupp. ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rõnem comparationis. i. ęque euidentem, aut probatiuam, aut is qui affert ſup. illud ſimile, obeſt. i. nocet ſibijpſi, afferendo tale ſimile, quod plus contra ipſum faciat q̃ pro ipſo. Non poteſt hic ordo eſſe, & ſimile nocet, quia mala eſſet reciprocatio, quocirca, ant legendũ eſt illi ipſi obeſt qui affert, vt ſit ſimile obeſt illijpſi qui affert, aut ſi eſt ſibijpſi ordo eſt, quẽ fecimus, vt ſuppoſitum verbi obeſt, ſit is qui affert, &c. Superſedeo exemplis, quia docte & dilucide afferuntur à Franciſco. Exemplũ vitioſum eſt, ſi eſt, aut falſum, ita vt reprehendatur ab aduerſario, vt falſum, aut eſt improbum. i. improbandum, & non admittendum, vt ſi in exemplum trahatur, quod factũ ſit à iudice corrupto, aut aliter iniquo, & ita ab omnibus in eo iudicio poſtea improbato, ita vt exemplum nõ ſit imitandũ, aut ſi eſt, aut maius, aut minus q̃ res poſtulat. Quidam habent aut inane. i. vanum & impertinens, aut maius, aut minus, vt ſi dicas delendam eſſe Corinthũ, quia deleta eſt Carthago, aut contra non conueniret exemplum, quia maior erat ratio in delenda Carthagine quàm in Corintho. Res indicata profertur vitioſe, ſi proferatur, aut de re diſſimili, vt ſi dicas abſoluendũ qui ſororem ob auaritiam occidit, quia Oratius abſolutus eſt aut profertur de ea re, de qua controuerſia. i. lis, ac diſceptatio non eſt, vt ſi dicas adulterũ in lege Moſaica abſoluendum data mulcta, quia fures ſæpe reſtituentes quadruplum abſoluti ſint, dicam nõ eſſe ſimile, aut ſi res eſt improba, vt ſi dicas hũc in adulterio deprehenſum abſoluendũ, quia Clodius inceſti reus abſolutus eſt, dicã illud iudicium improbandum eſſe, & non trahendũ in exemplum. Aut ſi res iudicata profertur eiuſmodi, vt aut plures res iudicatæ, aut magis idoneæ poſſint proferri ab aduerſarijs, vt ſi dicas vnũ aut alterũ in furto iterato abſolutũ, dicã mille ſuſpenſos. Item vitioſum, &c. Declarat nunc vitia quæ ſunt in ceteris rebus quæ pertinent ad exaggerãdam & locupletandã argumentationem dicens. Item vitioſum eſt argumentari de eo, quod aduerſarij cõfiteantur eſſe factum, & facere planum. i. euidens eſſe factum, nam oporteret id augeri, & oſtendi factum, cũ factum eſſe conſtet. Item vitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri, (eſt autem vitium contrarium ſuperiori) hoc modo, vt ſi quis arguat, quem. i. aliquem occidiſſe hominem, & augeat peccatum. i. facti atrocitatem, antequàm attulerit argumentationes ſatis idoneas, ad probandum, videlicet, q̃ reus id cõmiſerit, & dicat nihil indignius eſſe quàm hominem occidere. non enim quæritur. i. diſputatur, aut diſceptatur, vtrũ occidere hominem ſit indignum an non, nam & aduerſarius id fatetur, ſed quæritur ne, pro an factum ſit, na non.

DE COMPLEXIONE VITIOSA,

COMPLEXIO vitioſa eſt, quæ non, vt quidq; primum dictum eſt, primum complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & conſtans aliquid reliquit; vt intelligatur quid propoſitum in argumentatione ſit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonſtratum ſit.

CAPIDVRVS.

COMPLEXIO vitioſa eſt,} Hæc fuit totius argumentationis Ciceronianæ pars vltima. quam dicit vitioſam eſſe, ſi non quod primum dictum eſt complectitur. Diximus ſupra duobus modis cõplexionem non ſolere, aut ex enumeratione eorum quæ dicta eſſent, aut ſi quod ſequeretur tñ complexi eſſemus. Proinde vitioſa, inquit, ita erit, quę ordinem in enumeratione non tenuerit, & quę longius quam oporteat euagabitur. {Et quæ non ea enumeratione certum & conſtans aliquid reliquit, vt intelligatur quid propoſitum in argumentatione ſit,} Vitioſa quoque, inquit, illa eſt complexio, quæ confuſa, quidquam certi non affert, vt plane quid velimus probare, non intelligatur. {Quid deinde} Ratione facti, propoſitio lata ſit. {Quid confirmatione,} Quid confirmare voluerimus. {Quid tota argumentatione demonſtratum ſit.} Et cum omnes complexi partes fuerimus, quid per totã argumentationem ſit demonſtratũ, repetemus. Non ſum hactenus equidem veritus in hoc commentario non tantum verba & ſenſum interpretari Ciceronis, & tam aliorum quàm ipſius alibi, ſed meam quoq; (nec hoc arroganter dictum velim) qualemcunq; efferre ſententiam, idq; factum eſt, quo ipſius præcepta Cic. cognitu faciliora videremur, & quantum in nobis eſt, nõ eſſet quidquam, in quo ambigere poſſet quiſquam. Id non ſumus conſecuti, non fortaſſe ſumus, at vt conſequeremur, cum ſedulo elaborauimus, idemq; in his quæ ſequuntur facere ſtudebimus. Nam cum in primo libro orñem in ſex partibus conſumari oſtenderit, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, confutationem, concluſionem, de quinq; iam dictum partibus eſt, de concluſione autem tractandum reſtat, ſi tñ de confutatione pauca prius tractauerimus. Nam cum cetere partes perſpicuæ ſatis tractatæ videri poſſint. hæc obſcurius fortaſſe quam vt omnes capere poſſint, tractata eſt. Proinde de hac iam aggrediamur. Confutatio igitur, ſiue refutationem, ſine reprehenſionem meam libeat appellare, non refert, quæ orationis (vt hic Cicero voluit) quintum, & vt alij aſſerunt, qui propoſitionem, partem orationis eſſe negauerunt, quartum ſibi vendicauit locum, difficilis nõ ſine cauſa ſemper credita eſt, q̃ defendere quàm accuſare difficilius ſit. nam cum proponitur vel vno modo tantum accuſatio, varie diſſoluitur. Quod enim obiectum eſt, patronus negat, defendit, transfert, excuſat, deprecatur, lenit, minuit, auertit, deſpicit, deridet. Vnde ſit, vt hinc mille flexus & artes deſiderentur. Omnis autem reprehenſio, vt iam de hac diſſeramus, tribus modis fieri ſolet, ſi quidem aut actor ipſe, aut quod extrinſecus ab actore proferri ſolet, aut eiuſdem oratio reprehenditur. Actor ipſe, ſi in actione deformis erit, velut Curio, cuius motus erat (vt Cicero refert) is quem & C. Iulius in perpetuũ notauit, cũ ex eo in vtranq; partem vacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre, & Cn. Sicinius Tribunus pleb. cum Curionem & Octauium conſules produxiſſet, Curioq; multa dixiſſet, ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſcijs, & multis medicamẽtis propter dolorem aurium delibutus, an nquã, inquit, Octaui collegæ tuo gratiam referes? qui niſi ſe ſuo more iactuiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Vel ſi quouis alio pacto ridiculi ſimus quod tunc grauiſſimum erit, cũ cauſæ fidem minuet. Reprehendetur item actor, ſi temerarie, ſi inepte, ſi deniq; quoquo modo imprudenter ab eo agi cauſa videatur. Nec oratio tantũ, ſed vita etiam, nullus deniq; inceſſus, habitus, recte incuſari ſolet. Aduerſus Quintium enim Cic. ipſam quoque prætextam dimiſſam ad talos inſectatus eſt. Defenſionis ſane permutatio ſæpe reprehenditur, vt Aeſchines aduerſus Cteſiphontem facit, cum minime de lege dicturum Demoſthenem quæritur. Reprehenditur quoque, cum de quo cõtrouerſia eſt prætermittitur, & de quo controuerſia non eſt agitur. Vt ſi quis cum Oreſtem accuſet, planum faciat, ab eo matrem eſſe occiſam, iure ne an iniuria, non dicat. Et ille actor reprehenditur, qui in eo de quo conſtat, diutius immoratur. vt ſi quis cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur, indignum eſſe ab homine ignauiſſimo, virum fortiſſimum Aiacem necatũ eſſe. Item poteſt reprehendi, ſi quod dicitur inhoneſtũ, aut hominibus qui audiunt, aut eo loco, aut eo tempore, vel ſi non accommodatum dignum'ue videatur. Incuſatur etiam actor, ſi eorũ qui audiunt voluntatem lædit, vel contradicitur, atq; hi qui audiunt fecerunt, vt ſi apud Alexandrũ Macedonem dicens contra aliquem vrbis expugnatorem, diceret nihil eſſe crudelius quàm vrbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas & Tyrũ diruiſſet. & ille inceſſitur, cum ad alicuius defenſionem, ſuã potius fidem iactat, q̃ illum defendat, vt

cum

cum te ſpectabant omnes florentiſſimo in regno relinqui, nunc deſertum ab omnibus, ſolus vt reſtituam paro, non enim tam eius ſeorſus, quam qui dicit carpitur, quod ſuo loco id minime dicat. & cũ debeat defendere, ſe iactet, & qui hoſtiũ vim & copias & felicitatem augeat cum ad pugnandum milites adhortetur. Et cum de aliqua re vna diſputare cœperit, nondum illa abſoluta, in aliam ab ea diuerſam tranſiliat. Aut ſi rem cum re comparãs, alteram laudet, alteram vituperat, aut alterius mentionem nõ faciat. aut ſi cum deliberatur, bellum ne an non geratur, pacem laudet, nec illud improbet bellum. Quæ extrinſecus etiam ab actore proferuntur, reprehendi poſſunt, vt, ſi ſignũ quod facile conuinci poſſit, diuerſumq́; eſſe ab aliquo horum oſtendatur, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Et in hoc genere quoque ſunt præiudicia, fama, rumores, tormenta tabulæ, iuſiurandum, teſtes, in quibus pars maxima contentionũ forenſium conſiſtit. Tertio reprehẽdi oratio poteſt, cum aut verba, aut ſenſus inceſſitur. verba reprehendunt, vt ſi ponantur pro eo quod, cur dicere volebat, ipſe prius irridebat. vt cum Chirtillum Siſenna defendens dixiſſet, C. Ruſcij accuſantis quædam ſputatilica eſſe crimina, hic C. Ruſcius, Circumuenior, inquit, iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio, metuo inſidias, quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. maximi riſus inde excitati ſunt. ita adhuc ſunt aliqui, qui recte loqui eſſe putant, inuſitate loqui, ſicut Balthaſſar Raſinus, qui collega noſter quondam fuit. Nouimus tamen nullum eſſe, qui aliquando nõ erret. Nam & Demoſthenis, qui ſummus orator ab omnibus facile eſſe conceditur, quædam etiam Aeſchines exagitat, illudens, quæ dura, odioſa, intollerabilia eſſe dicit, & ipſum belluam appellans, quærit vtrum illa verba, an portenta ſint. Itaque ſe purgans Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ. Proinde vbi plura nitent, non ego paucis offendor maculis, quas aut incuria effudit, aut humana parum cauit natura. reprehẽdi tamen ab aduerſarijs ea ſimul ſolent, itaque non negligenda quidem, qualiacunque ſint. Senſus autem, aut aliquid referens, aut probans reprehenditur. Referens, vbi imprudẽter aliquid clauditur, ſicut à Cicerone Triarius. nam cum Scauri columnas plauſtris vectas eſſe dixiſſet. Ego porro, inquit, Albanas ab eo columnas clitellis apportaui. Item, vt cum quendam, qui ſcire ſe id dicturos aduerſarios, & ita cauſam perſecuturos, retuliſſet, Iunius Criſpus eluſit. Ego vero, inquit, iſta non dico. quid enim attinet, illa bis dici? & Caſſius dicentem adoleſcentulum, ridiculum fecit, cum, Quid me toruo vultu intueris? diceret. non me hercule, inquit, faciebam, ſed ita vidiſti, ſic & Ciceronem illuſum fuiſſe aiunt. Nam cum callidiſſime ſe dicere putaret, & cum illa verba grauiſſima ex intimo artificio depromſiſſet, Reſpicite, inquit, hominũ fortunas, reſpicite C. Fabricij ſenectutem. cum hoc reſpicite, ornandæ orationis cauſa, ſæpe dixiſſet, reſpexerunt ipſi, & ecce Fabricius à ſubſellis demiſſo capite iam diſceſſerat. contra & ipſe Cicero in quendam de minoribus annis multa mentientem. Ergo, inquit, cum vna Romam ibamus, nondum natus eras? Repugnans quoque reprehẽdi ſermo ſolet, vt ſi quis cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuẽdum indiget, neget poſtea, ſine bona valetudine poſſe bene viuere, aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam, ſperare aliquid commodi ad ſe peruenturum. Cum aũt ſenſum ex ſenſu probare contendimus, aut inductione, aut exemplo, ſimilitudine ve, aut ſyllogiſmo vtimur, aut enthymemate, quibus omnia quæ complexi fuerimus, reprehendi debent, ſi aut falſa, aut nõ credibilia, aut non neceſſaria fuerint, aut ſi contra firmam argumentationẽ æque firma ponetur. Sed hoc genus poſterius poſitum, in deliberationibus maxime verſabitur, cum aliquid quod contradicatur, æquũ eſſe concedimus, ſed id, quod nos defendimus, neceſſariũ eſſe demonſtrauimus. In his igitur remãdum omnibus, quæ falſa ſint. vt illud pro Cluentio, Cicero falſum inuenit, quem dixerant poculo epoto concidiſſe. rogat enim de eodem die Marcium. Nam contraria & ſuperuacua & ſtulta reprehendere, nullius artis eſt. ideo hic ea ponere non curauimus, licet in ea plerique incidant aliquando cum cupidi ſententiarum, data dicendi occaſione, minus quid dixerint reſpicientes, dum locum præſentem non totã cauſam intuentur. Velut illud, cum Tubero Ligarium accuſat, quod is in Aphricam fugerit, & quæritur, quod ab eo ipſe in Aphricã non ſit admiſſus, & in cauſa Cœliana. Clodia aurum ſe Cœlio commodaſſe dicit, quod ſummæ familiaritatis ſignum fuit. Deinde eadem venenum ſibi paratũ affirmat. Id vero ſummi odij in Cœlio argumentum orator probat. In inductione & exemplo, ſimilitudine reprehenditur diſſimile aliquod eorum odio modorum, quos ſupra memorauimus. Epicherema, quod quinque partibus cõſtare Cicero voluit, nos tribus partibus, nec pluribus ſupra docuimus, cõſtare, ſi quidem nec rationem à propoſitione, nec ab aſſumptione approbationem abeſſe oſtendimus. Aut ergo epicherematis pars prima reprehẽditur, ſi vitioſa conſtat enumeratione, hoc pacto, hunc equum, aut emeris oportet, aut hæreditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit. at neque emiſti, neque hæreditate venit, neque domi natus eſt, ſurripueris ergo neceſſe eſt. Hoc commode reprehenditur, ſi dici poſſit, ex hoſtibus eſt captus equus, & quiduis huic ſimile, eſt quando propoſitio multis cõſtat nominibus, ad idem verbum relatis. Ita Plato Athenienſis philoſophus diſputat, quod aliquando res vera eſſe poteſt, hæc quæ vel vna vel pluribus partibus falſa ſit, vt ſi dicatur. Plato Thebanus philoſophus, vel, Plato Thebanus poeta, & alia generis eiuſdem. Poteſt etiam reprehendi propoſitio, quæ vnico cõſtet nomine, cum ἀμφίβολον ſit, vt, Aiax poſt Achillem Græcorum fortiſſimus fuit. nam ſiue de Oileo intelligatur, ſiue de Telamonio, verum eſſe cõſtabit. Eſt & propoſitio, quæ coniunctione duo verba coniungit, vt, ſi mater eſt, diligit, quæ & reprehendi põt, vt ſi dicas, Si mater eſt, non peperit, & ſimilia. In qua & reprehendi poſſunt ea, quæ ſupra de categorica propoſitione diximus, i. quæ vnico conſtat verbo, de qualitatibus aũt propoſitionũ locus mihi hic differendi non eſt, ſed quæ reprehendi poſſint duntaxat decurrendo, nec ita vt omnia cõplectamur, aperuiſſe ſatis ſit. Coniunctiua itaque propoſitio, & ipſa ambigua eſſe poterit. vt illa, Si indigetis pecunia, pecuniam certe non habetis. põt enim intelligi, nam ſi propter inopiã in egeſtate eſtis, oportet vt pecuniã non habeatis, At indigetis, hoc, ſi ad appetitum referas, falſum erit, quod illi cõnectitur, pecuniam non habetis. Eſt vbi propoſitionẽ veram, ratio ſequitur falſa, vt virtus bonum eſt, nam locupletes facit. Eſt aliquãdo falſa propoſitio, & ratio vera, vt virtus quidẽ miſeria eſt, nam licet laudetur, à pluribus tñ deſeritur. De aſſumptione quoque, & approbatione aſſumptionis, idem intelligendum eſt. Complexio interdum ex veris partibus antecedentibus falſa colligitur. vt, ſi ad illum hæreditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatum, veniebat aũt ad illum hæreditas, ab illo igitur necatum eſſe conſtat. Non enim hæc fuit complexio, ſed ea quæ dicit, ab illo igitur veriſimile eſt eſſe necatũ. Ex ſyllogiſmo enthymema naſcitur, ſi talis eſt ſyllogiſmus, id ſolum bonũ eſt, quo nemo malus vti põt, id aũt virtus eſt, bonum ergo ſolum eſt virtus. Sic, inquã enthymema naſcitur, bonum eſt ſummum virtus, quia hac vti nemo malus põt. Quidquid igitur in enthymemate reprehendi poteſt, idem & in ſyllogiſmo. Sed hæc omnia latius patẽt, quam hic exponi poſſint. & huius etiam artificij cognitio eiuſmodi eſt. vt hic adiungi nõ queat, cum longi temporis & magnæ, atque arduæ cognitionis indigeat. Quare alio tẽpore, ſi facultas erit, explicabitur. nunc his præceptionibus ad vſum oratorium contenti eſſe debemus, quandoquidem oratoriam nõ decet orationem ſyllogiſmis, ita confertam eſſe, ac enthymematum ſtipatione concludi, vt à dialogis & dialecticis diſputationibus differre non videatur. Philoſophi enim, vel quicũque docte differentes, verum quærunt, non minutius & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia lenocinia in cõpoſitione, ſed rerũ veritatem ſimplicẽ rudemq́; perſcrutari malunt. Oratori ait Cicero, ad aliorum iudicia componenda eſt oratio, & ſæpius apud imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum loquendum eſt, qui niſi delectatione alligentur, & nonnunquam turbentur affectibus, ipſa quæ iuſta ac vera ſunt, tenere non pñt, locuples & copioſa vult eſſe eloquẽtia, feratur ergo non ſemitis, ſed campis, non vti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed vt latiſſimus amnis totis diffluat & efferatur campis, ac ſibi viam, ſi quã non acceperit, faciat, & vt Græci dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſollicite non cuſtodiat, & propoſitiones, rationes, aſſumptiones, approbationes, cõcluſiones, & omnia argumentationum genera augeat, tranſmutet, variet figuris, ac verſet, vt modo cõqueſtione, modo interrogatione, modo admiratione, & ceteris figuris proponat, aſſumat, concludat, vt magiſtrumq́; ea fateri quaſi cogat. Hæc ſunt quæ de reprehenſione paucis colligẽda putauimus. Sequitur aũt reprehenſionem concluſio, ſed Hermagoras digreſſionem primum, poſt concluſionem ponẽdam eſſe arbitratur. In digreſſione aũt putat ille, oportere quandam referri orationem à cauſa atque à iudicatione remotam quæ aut ſui laudem, aut aduerſarij vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumẽtando, ſed augendo, per quandam amplificationem, quod Ciceroni minime placuit, cui laudes & vituperationes non ſeparatim tractari placuit, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas.

Complexio

ASCEN. Complexio vitioſa,&c.} Oſtēdit vitia etiam vltimæ partis argumentationis complexæ, videlicet, complexionis dicens. Complexio vitioſa eſt, quæ non complectitur.i. non colligit in epilogum,& vt dicunt non recapitulat antedicta vt quidque primum dictum.i.ſeruādo ordinem quo prius dicta ſunt,vt primum dictum,primum cōplectitur,ac repetat, & quæ non breuiter concludit.nam ſi ideo complexione vtimur,vt auditorem memorem faciamus,prolixitate eius memoriæ obfuerimus.Et quæ non reliquit ex enumeratione aliquid certum & conſtans, vt intelligatur quid ſit propoſitum in argumentatione.i.expoſitione & quid demonſtratum ſit, deinde ratione,quid confirmatione, & quid tota argumentatione.

DE CONCLVSIONIBVS.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominatur, tripertitæ ſunt: nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. In quatuor locis vti poſſumus cōcluſionibus: in principio, ſecundum narrationem, ſecundum firmiſſimam argumentationem, in concluſione. Enumeratio eſt, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter vt remouetur non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referemus: vt auditor, ſi memoriæ mandauerit, ad id, quod ipſe meminerit, reducatur. Item curandum eſt, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera comparata oratio videbitur eſſe artificij ſignificandi, aut ingenij venditandi, vel memoriæ oſtentandæ cauſa. quapropter initium enumerationis ſumendum eſt à diuiſione. deinde ordine breuiter exponendæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio eſt res, quæ per locum communem inſtigationis auditorum cauſa ſumitur. Loci communes ex decem præceptis commodiſſime ſumuntur ad augēdi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum commemoramus quantæ curæ ea res fuerit Dijs immortalibus, aut maioribus noſtris regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatui: item maxime, quo modo de his rebus in legibus ſancitum ſit. Secundus locus eſt, cum conſideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineāt, vtrum ad omnes, quod atrociſſimum eſt, an ad ſuperiores, quod genus ij ſunt, à quibus auctoritatis locus communis ſumitur, an ad pares, hoc eſt in eiſdem partibus animi, corporis, fortunarum poſitos, an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percūctamur quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, oſtendemus quid periculorum, aut incommodorum conſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere poſſit. quo in loco non incommodum erit vti ceterarum rerū comparatione, vt oſtendamus alias res poſſe, aut vetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi: huius rei, aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus eſt, cum oſtendemus ex conſulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam eſſe excuſationem, ſed imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eſſe: quod genus iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur, & cum hoſtibus de vita dimicatur. Octauus locus eſt, quo oſtendimus non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium ſpurcum, nefariū, inuſitatum, quo maturius & atrocius vindicandum ſit. Nonus locus cōſtat ex peccatorum comparatione, quaſi cum dicemus maius eſſe maleficium ſtuprare ingenuam, quàm ſacrum lædere: quòd propter egeſtatem alterum, alterum propter intemperātiem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæq; rem conſequi ſolent, exponemus acriter, & criminoſe, & diligenter, vt agi res & geri negotium videatur rerum conſequentium enumeratione. Miſericordia commouebitur auditoris animus, ſi variam fortunarum commutationem dicemus; ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq; in incommodis ſimus comparatione. Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus & oſtendemus. Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubijciemus. Si, quid noſtris parentibus, liberis, ceteris neceſſarijs caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, & ſimul oſtendemus, illorum nos ſolitudine & miſeria, non noſtris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios vſi ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrum fatum, aut fortunam conqueremus. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationē breuem eſſe oportet, nihil enim lacryma citius areſcit. Fere locos obſcuriſſimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic volumini modus hic ſit. reliquas præceptiones. quod videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc ſi, vt conquiſite conſcripſimus, ita tu diligenter fueris conſecutus: & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiā laudabis, tuaq; perceptione lætabere, tu ſcientior eris præceptorū artificio, nos alacriores ad reliquum perſoluendum. verum hæc futura ſatis ſcio: te enim non ignoro: ſed nos deinceps ad cetera præcepta tranſeamus, vt, quod libentiſſime facimus, tuæ voluntati rectiſſime morem geramus.

CAPIDVRVS.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ ſunt,} Quam Græci partē orationis vltimam ἐπίλογον nominant latini perorationem, quidam cumulum, alij concluſionem vocant. Huius duplex eſt ratio, poſita aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & congregatio Græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις, à Cic. enumeratio. Affectuum porro duæ ſunt ſpecies alterā Græci πάθος, quàm nos vertentes proprie affectum dicimus, alij paſſionē nominarunt, alterum ἦθος, cuius nomine Romanus ſermo carere videtur, à quibuſdam enim mos appellatur. ſed ſi rei naturā ſequi volumus, nō tam mos ſignificari videbitur, q̄ morum quædam proprietas. Itaque cautiores, quod Græci πάθος concitum affectum, & vehementer commotum appellare maluerūt, & ad probationem magis accommodatum, itaque Cic. hoc amplificationem vocat, quod aūt illi ἦθος dixerunt, noſtri mitem & ſedatum compoſitum & lenem affectum, Cic. commiſerationem nominauit.} In principio,} Subaudiendum, cōcluſione vtemur. nam exordij terminus, quē ingreſſum ad narrationē eſſe oportet, concluſio pōt nominari, ſed tantum exordij eo modo; cum narratio argumentatio, concluſioq; iam perficitur. Quoniam ſi nihil arti adhibitum eſt, qua partes illæ ſint terminādæ, hoc nomen non obtinet. } Breuiter, vt remouetur, non redintegretur oratio,} Decurrēdum enim per capita. nam ſi morabimur, non iam enumeratio, ſed quaſi altera fiet oratio, & quæ enumerāda videbuntur, cum pondere aliquo dicenda erunt, & aptie excitanda ſententijs, & figuris varianda, alioqui nihil odioſius erit repetitione.

titione. Sunt aũt apud Cic.cõplures, & in Verrem optimæ,nec modo referenda noſtra ſunt, ſed poſtulandum etiam ab aduerſarijs,vt ad quædam reſpondeãt,idq; faciemus,ſi ea quæ propoſuerimus refelli non potuerunt.quod epilogi genus multis vtile viſum eſt,ſi multiplex cauſa ſit,& pluribus argumentis defenſa. Sunt etiam multæ cauſæ, in quibus nullo modo videri neceſſarium poſſit,ſi breues videlicet & ſimplices, & hæc pars perorationis accuſatori patronoq; æque communis eſt, vbi breuiſſimũ præceptum dari vtrinque parti põt, vt totas cauſæ ſuæ vires orator ponat ante oculos.§Et ordine, quidquid erit dictum,referamus,§Vt nos reminiſci melius poſſimus, & in memoriã audientibus reducere,idq; figuris crebris diſponere,vt ab his qui audiũt quærere quid ſit quod ſibi velle debeãt demonſtrari, hoc modo docuimus,hoc illud planum fecerimus, ita ſimul in memoriam reddit auditor,& putabit nihil eſſe præterea quod debeat deſiderare. In qua curandum eſt,ne ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio.ſed aliquam inducere perſonã, aut rem & enumerationẽ oportet, eiq; totam tribuere perſonam, hoc modo,nam ſi legis ſcriptor exiſtimat,& quærat ſic,inde vos dubitatis?quid poſſimus dicere,cum nobis hoc & hoc ſimul demonſtraret,& à contradicentibus rationes requireret, quas habere nos vix vllas poſſemus,Res aũt inducetur, hoc modo quid ſi leges loqui poſſent,non ne hæc apud vos quærerentur.§Artificij ſignificandi,§Videbimur velle, qua arte cõpoſuerimus orationem oſtendere, potius q̃ in memoriam neceſſaria velle reducere.§Amplificatio eſt res,§Quàm hic Cicero amplificationẽ, in primo de Inuentione,indignationẽ nominat. De qua ita diſſerit. Indignatio,inquit,eſt oratio per q̃ cõficitur, vt in aliquem hominem magnum odiũ,aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primũ intelligi volumus. poſſe ex omnibus his locis,quos in confirmãdis præceptis poſuimus,tractari indignationẽ,nam ex his rebus quæ perſonis, aut quæ negotijs ſunt attributæ, quæuis amplificationes & indignationes naſci põt, ſed tamen ea quæ ſeparatim de indignatione præcipi põt,conſideremus.§Amplificatio eſt§Quam Latini amplificationẽ,Græci αὔξησιν nominarunt,amplificatione accuſator,commiſeratione defenſor vtitur.§Quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus,§Qui locus ſumetur ex ſortibus,ex oraculis,vatibus,oſtentis,prodigijs,reſponſis, & ſimilibus rebus.§Nationibus§.i.gentibus.§Senatui,§Ac populo & legũ ſcriptoribus.§Ad quos pertineant§Cum amplificatione per indignationem oſtẽditur.§A quibus auctoritatis§ Locus communis ſumitur, quia ea eorum auctoritate indignatio ſumitur, per id quod indigniſſimum ſit. §An ad pares§Animo,fortuna,& corpore,quod iniquiſſimũ exiſtimabitur.§Partibus animi,§Vt eiſdem diſciplinis.§Corporis§ Eadem ætate.§Fortunæ§Diuitijs,vel paupertate.§An ad inferiores,§Quod ſuperbiſſimum.§Quid periculorũ atque incommodorum conſequatur§Simul oſtendemus, huic ſi conceſſum ſit,multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros, ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus §Si huic ſit remiſſum,§Hoc dicit,ſi demonſtramus multos alacres expectare,vt quid ex eo,qđ vni cõceſſum ſit,ſibi quoque tali de re liceat intelligere poſſint. Si ſemel aliter,iudicatum.Subaudiendum, q̃ nos iudicari oportere dicamus.Et eſt ſenſus, oſtendemus ceteras res perperam & nequiter conſtitutas,intellecta veritate cõmutata corrigi poſſe, hanc eſſe rem quæ ſi ſit ſemel iudicata, neque alio cõmutari iudicio,neque vlla poteſtate corrigi poſſe.§Imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam.§ Hoc eſt maleficio quidem volũtario veniam dari non oportere,imprudentiæ concedi nunquam conuenire.§Non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium§.i.tale eſſe facinus oſtendemus. quod ne ab audaciſſimis quidẽ hominibus factitatũ ſit,atque id à feris quoque hominibus,& barbaris gentibus immanibus beſtijs eſſe remotum,hæc erunt quæ in parentes,liberos,coniuges,cõſanguineos,ſupplices crudeliter facta dicentur,& deinceps ſi qua proferantur in maiores natu in hoſpites,in vicinos,in amicos,in eos quibuſcum vitam egerint in eos apud quos educati ſunt,in eos à quibus eruditi, in mortuos, in miſeros,& miſericordia dignos,in homines claros,nobiles,& honore vſos in eos,qui neque lædere aliũ, nec ſe defendere potuerũt,vt in pueros,ſenes,mulieres,quibus ex omnibus acriter excitata indignatio, ſummum in eos qui violarint horum aliquid, odium commouere poterit.§Quam ſacrum lædere,§ Sacrilegiũ committere,Stuprare ingenuam.Propter intemperãtiam,luxuriam. Nam ex luxuria.i.nimia rerum affluentia,libido naſcitur. §Quæq; rem conſequi ſolent,§ Quæ poſt negotium conſecuta ſunt.§Vt agi res & geri negotiũ videatur§ Vt rem verbis quàm maxime ante oculos eius apud quem dr ponamus, vt id quod indignum eſt,perinde illi videatur dignum,ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit.hi ſunt, amplificationis, quos hic enumerat loci.in primo aũt de Inuẽtione his quinque adijcit. Vndecimus locus,inquit,eſt,per quem oſtendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit,& à quo alius ne faceret prohiberi debuiſſet. Duodecimus aũt locus eſt, per quem indignamur, quod nobis hoc primum acciderit,neque alicui vnquã vſu venerit. Tertiuſdecimus locus eſt,ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur,per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quẽ petimus ab his qui audiunt vt ad ſuas res noſtras iniurias referant,ſi ad pueros pertinebit,de liberis ſuis cogitent,ſi ad mulieres,de vxoribus, ſi ad ſenes,de patribus,aut parẽtibus. Quintuſdecimus locus eſt,per quem dicimus, inimicis quoque & hoſtibus ea quæ acciderunt nobis,indigna videri ſolere,& indignatio quidem his ferè de locis grauiſſime ſumetur.at ne hos quidem tantũ locos exiſtimet quiſquam inueniri poſſe,ſed vnicuique vis ſua facienda eſt, nec tanquam legem quandam immutabilem, genus, hoc eſt aliud quodcunque eſſe præceptionis exiſtimet,ſed iudicio acri penſanda ſunt,vbi ſcribat omnia. quod ſi quis ob ineruditionẽ iudicio metri non queat, tantiſper hæc ſequatur, quo ad eum lectione tum nonnulla exercitatione ſibijpſi pręſcribere iam ſecurius,& pręcipere valeat.§Miſericordia cõmouebitur.§Quam hic miſericordiam,in primo de Inuentione conqueſtionem vocat.atque de hac ipſa ita inquit: Conqueſtio, eſt oratio auditorũ miſericordiam captans.in hac primum animum auditoris mitem & miſericordem conficere oportet,quo facilius conqueſtionem commouere poſſit,§Si oſtendemus, in quibus cõmodis fuimus, quibuſq; incommodiſſimus comparatione.§ Hoc eſt,cum fortunæ vim in omnes, & hominum infirmitatem oſtenderimus, qua oratione habita, grauiter & ſentẽtioſe maxime demittitur animus hominum,& ad miſericordiam comparatur, cũ in alieno malo noſtram infirmitatem cõſiderabimus, hinc per quem in nobis fuerimus,& per quem in malis ſimus oſtẽdemus. velut ipſe ꝓ lege agraria,è fundo ornatiſſimo eiectus,ignominijs omnibus appellatus,cum illum in paternis bonis dominari videret ipſe filiæ nobili dotem conficere non poſſet, nihil tamen alienũ vita ſuperiore commiſit.Et pro P.Sylla, O miſerũ,ò infelicem illum diem,quo conſul omnibus Centurijs P.Sylla renũciatus eſt,ò falſam ſpem,ò volucrem fortunam,ò cæcam cupiditatem, ò præpoſterã gratulationem, q̃ cito omnia illa ex lętitia & voluptate in lacrymas reciderunt? §Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam§ at ipſe pro Milone,ò me miſerum, ò infelicẽ, reuocare tu me in patriam Milo potuiſti per hos,ego te in patria per eoſdem retinere non potero? quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant?& quæ ſequũtur. §Si ſupplicabimus, & nos§Velut ipſe pro ſe ad equites Romanos: Nunc vos equites Romanos obteſtor, quorum virtute nomen Romanum victoriam cum laude poſſidet cõiunctam, quorum factis gloriantur ciues,gemunt hoſtes,lętantur ſocij,vt ſi erga vos omni tempore optime fui animatus, ſi mea pericula neglexi dum timorẽ à patria propulſarẽ, ſi ęque liberis veſtris proſpexi ac vos parentibus cõſueuiſtis,vt nunc me velitis veſtris opibus defenſum,incolumem in hac ciuitate retinere.§Si,quid noſtris parentibus,§ Vt pro L. Flacco, Huic miſero puero veſtro, ac liberorũ veſtrorum ſupplici iudices,hęc viuẽdi pręcepta dabitis, cui ſi patrem conſeruatis,qualis ipſe debeat eſſe ciuis, pręſcribitis, ſi eripitis, oſtenditis bonæ rationi & conſtanti & graui nullum à vobis fructum eſſe propoſitum.inde ſubiungit, Miſeremini familię,iudices,miſeremini fortiſſimi patris, miſeremini filij. Nomẽ clariſſimæ familiæ,generis nobiliſſimi reip.cõſeruare. Sed ne omnium me credat aliquis poſſe exempla proferre, ſunt & alia,& ex infinitis pene locis erui alia adhuc poſſunt,nobis autem ſatis fuerit, ex aliquibus tanquam formam quandã ceterorum oſtendiſſe. §Si animum noſtrum fortem,§Hoc dicit, miſericordiã quoque captabimus,ſi animum noſtrum in alios miſericordẽ eſſe oſtendemus. & tamen eundem amplum excelſum,& patientẽ incommodorum eſſe.futurumq; ſimul ſi quid accidat aduerſi demonſtrabimus. Nam ſępe virtus & ingens animi fortitudo, in quo grauitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam cõmouendam,q̃ humilitas & obſecratio.§Commiſerationem breuẽ§ h.d.commotis animis diutius in eo morari non oportet. nam quemadmodum rhetor Apollonius dixit, nihil citius areſcit lacryma.Proderunt aũt hęc omnia multum, ante oculos ſigillatim incõmoda omnia ponentur,vt videatur is qui audit videre, & re quoque ipſa quaſi adſit,intueri,vt ſi dicas. Non affui,nõ vidi,non poſtremam vocem eius audiui, non extremum ſpiritum

eius

eius excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, cruentus, à feris diu vexatus, tractus, diſcerptus, communiq́; honore in morte caruit. Nec ſolum dicendo, velut Quintilianus etiam inquit, ſed etiam fauendo quędam lacrymas mouent. Vndę & producere ipſos qui periclitētur, ſquallidos atque deformes, & liberos eorum ac parentes conſuetum eſt. & ab accuſatoribus cruentum gladium oſtendi, & lecta è vulneribus oſſa, & veſtes ſanguine perfuſas, & vulnera reſolui, & verberata corpora nudari. Exemplum huius in C. Cæſaris funere ſcriptores commemorant. ſciebatur ibi interfectum eum, at veſtis tamen illa ſanguine madens, ita repræſentauit ſceleris imaginem, vt non occiſus eſſe Cæſar, ſed tum maxime occidi videretur. q̄ oſtendens Antonius, verbis populum excitans, id egit, vt vniuerſi per vrbem palantes decurrerēt, & parricidas perquirentes ex ſenatoribus etiam ipſi multos innoxios trucidarent. {Et nos induſtriæ fructus ex tua ſciētia capiemus.} Cum ſcierimus te hæc præcepta cum exercitatione cōiungere, qm̄ fruſtra ea ad te ſcripſiſſe non videbimur, fructum vtique capiemus. {Ex tua ſcientia} Qm̄ quātum tibi proſint, conſcientia iudicabit {Tuaq́; perceptione lætabere} Tu ſcientior eris præceptorum artificio. {Nos alacriores ad reliquum perſoluendum} Quod hæc omnia perceperis. {Verum hæc futura ſatis ſcio: te enim} Nam dixerat, ſi vt conquiſite cūſcripſimus, quaſi de Herennio dubitaret parum enim vero ſcientia & labor fecerit præceptoris, niſi exercitatio & diligētia affuerit diſcipuli, & quæ tradita ſunt à præceptore velit imitari. Quod ſi facere recuſauerit, ſatis fuerat quod præciperetur, nec legere, nec audire ac potius aliud ſequi. Sciendum autem, nihil vnquam præclari ſine labore maximo vitam dediſſe mortalibus. Verum hæc futura ſatis ſcio. Noui laborem nullum te ab hoc meo poſſe officio deterrere, quippe qui te noui.

LONG. IN quatuor locis vti poſſumus concluſionibus} Sciendum autem eſt, quod epilogo & in alijs orationis partibus vti liceat, ſed tum præcipue, quādo aut partitionem facimus, aut quando in multas quæſtiones cauſa proceſſit. Deinde etiam, vbicunque iudicis memoria retinenda eſt. Sed plerūque tunc ab artificibus non ἐπίλογος, ſed ἐπιμερισμός appellatur. {Enumeratio} Quæ ἀνακεφαλαίωσις Græcis dicitur. {Vt renouetur non redintegretur oratio} Renouantur ædes, quæ longa vetuſtate propemodum abſumptæ reſtaurantur, Reintegrantur vero, quæ penitus collapſæ, omnino nouæ fiunt. Sic & oratio renouatur, quæ propemodum in obliuionem veniēs, ad memoriam reuocatur. redintegratur vero, cuius omnino oblitæ, tanquam ab integro nouam audimus. {Loci communes} Loci cōmunes αὐξήσεις.i. amplificationis per quas orationē reddimus ex vehemente vehementiſſimam, & verborum ſententiarumq́; magnitudine ad augendum efficaciſſimam. {Quod genus iniuriæ mulierum,} Vt Helena, fax Troiani belli. {Commiſerationem breuem eſſe oportet.} Quoniam iudex commotus, ſtatim dimittēdus eſt ad ſentētiam ferendam, cum aduerſario iraſcitur, & cum in noſtrā miſericordiam prouocatus eſt lacrymis, & cōmotus ſtatim debet ferre ſententiam, dum pro nobis mouetur. {Nihil enim lacryma citius areſcit.} Addit Cicero dictum Apollonij rhetoris, οὐδὲν θᾶσσον ξηραίνεται δακρύου. Nihil enim quod vehemētius eſt, diutius in vno ſtatu durare poteſt. præſertim in affectibus qui alioqui ſunt momentanei & fugaces.

ASCEN. COncluſiones,} Proſequitur nunc ad finem ſecundi libri, vltimam partem intētionis, de qua dictum eſt in primo, libro, videlicet concluſionem, de qua dicit ſic. Cōcluſiones, quæ nominātur apud Græcos ἐπίλογοι ſunt tripartitæ.i. in tres partes diuiſæ. Nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. Nos poſſumus vti concluſionibus in quatuor locis, in principio.i. ſtatim in exordio aſſumētes id, qđ probare polliceamur, vt reum abſoluendum, aut condemnandum eſſe, ſecundum.i. ſtatim poſt narrationem, inferentes videlicet ex eius facto dignum eſſe morte aut venia, ſecundum.i. ſtatim poſt aut proxime firmiſſimam argumentationem.i. probationem dicti noſtri, vt tanquam è præmiſſis inferatur cōcluſio, & ſup. in concluſione.i. peroratione. hæc aūt verba ab illo capite. In quatuor locis ſecundum Franciſcum addititia ſunt, & fruſtra addita, noluimus tamen, quia nec ipſe ſuſtulit tollere. Enumeratio eſt per q̄ colligimus & commonemus. ſ. auditorē præcipue iudicem, de quibus rebus fecerimus verba ſup. & id breuiter, vt oratio remouetur non integretur.i. non iteretur iterū tota, & referamus ordinem, vt.i. ſecundum quem, quidq́; erit dictū id eſt, vt id, quod primum dictum eſt primū referamus, vt auditor ſi mandauerit memoriæ reducatur ad idem quod ipſe meminerit, veriſimile enim eſt vnumquenque res memoriæ mādare quo ordine eas audierit. Item cauendum eſt ne enumeratio orationis repetatur, aut ab exordio, aut à narratione.i. à primis partibus totius conſtitutionis, enim pro quia, ſi ſup. illinc repetatur oratio videbitur eſſe ficta.i. cogitata domi, & comparata.i. conflata dedita opera.i. ex induſtria cauſa artificij ſignificādiq́; pro &, ingenij vendicandi.i. ſibi appropriandi, vt ingenioſus cenſeatur, aut gratia memoriæ oſtentandæ, quapropter initiū enumerationis faciendum eſt à diuiſione. (Sic enim videbimur memoriæ noſtræ conſulere, & apparatam non habere orationem) deinde res quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione, ſunt exponendæ breuiter ordine, id eſt per ordinem. {Amplificatio, &c.} Proſequitur ſecundam partē concluſionis quæ ſit per amplificationem, vnde primo definit amplificationem dicens. Amplificatio eſt res quæ ſumitur per locum cōmunem.i. ad variā vtilem cauſa inſtitutionis auditorum.i. vt auditores inſtigentur. Ne vero deſcriptio fuerit per ignota deſcribit locos cōmunes dicens. Loci communes ſumuntur commodiſſime ex decē præceptis, ad cauſam criminis augendi.i. quantum pertinet ad amplificationem. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum.i. quādo, nos memoramus.i. recitamus, & ad memoriam reducimus, quantæ curæ fuerit eas res, dijs immortalibus, aut maioribus.i. prædeceſſoribus noſtris, regibus, qui primi præfuerunt reip. Romanæ, magiſtratibus, vt conſulibus, prætoribus, & ſimilibus, qui ſubſecuti ſunt, nationibus.ſ. externis hominibus ſapientiſſimis, quibus ſemper & vbique aſſurgendum eſt ſenatui.ſ. Romano & ſub regibus & poſt reges. Itē maxime.i. præcipue quomodo ſancitum.i. ſancte conſtitutum ſit de his rebus à quibus controuerſia eſt, in legibus.ſ. Romanis. Secūdus locus eſt, cum conſideramus ad quod pertineant illæ res, de quibus criminamur.i. criminis accuſamus, vtrum.ſ. pertineāt ad omnes, quod eſt atrociſſimum, quia ſicut bonum, quanto communius tanto cēſetur diuinius, ita malum quanto communius tanto atrocius & perniocioſius, quod ergo ad omnes atrociſſimum eſt, an ſupp. pertineāt ad ſuperiores, quod genus.i. cuius generis ſunt hi, à quibus locus communis auctoritatis (qui primus eſt) ſumitur, an ſup. pertineant ad pares, hoc eſt poſitos in eiuſdem partibus animi, corporis, fortunarum. An ſup. pertineāt ad inferiores qui antecelluntur.i. ſuperantur omnibus his rebus, de quibus controuerſia eſt, vnde innuit q̄ ſecundum diuerſos ad quos pertineāt res diuerſimode ſit concludendum. Tertius locus.ſ. communis eſt, quo percūctamur.i. diſquirimus, aut interrogamus quid ſit euenturum ſi idem concedatur omnibus, & quo oſtendemus, & ea rē neglecta.i. negligenter iudicata quid periculorum, aut incōmodorum cōſequatur.i. ſimul ſequatur. Quartus locus eſt, quo demōſtratur ſi remiſſum ſit huic.i. reo multos futuros alacriores, id eſt, paratiores ad maleficia quos expectatio.i. incertus exitus iudicij, remoratur.i. detinet in mora adhuc, ne.ſ. audeāt propter metum iuſtitiæ quod facerent ſi impune liceret. Quintus locus eſt cum oſtendemus ſi iudicatum ſit ſemel aliter.ſ. q̄ nos cenſemus iudicandum nullam rem fore.i. futurā eſſe, quæ poſſit mederi.i. remedium afferre incōmodo.ſ. futuro, aut quæ poſſit corrigere factum perperam.i. male & peruerſe, aut iudicium erratum. In quo loco non erit incommodum, hoc eſt commodum, & vtile erit vti comparatione ceterarum rerum, vt oſtendamus alias res poſſe, aut ſedari vetuſtate.i. deſuetudine, aut corrigi conſilio, & ſup. nullam rem futurā adiumento huius rei, aut leniendæ.i. mitigandæ, ſeu ſedandæ, aut corrigēdæ. Sextus locus.ſ. communis eſt, cum.i. quādo, nos, &.i. ſimul oſtendemus factum eſſe, conſulto.i. per conſilium & deliberationem, &.i. ſimul, dicemus, nullam excuſationem imprudentiæ iuſtam eſſe paratā facinori voluntario. Septimus locus eſt cum oſtendemus, facinus.i. factum ipſum eſſe tetrum.i. dirum & abominabile, quaſi contra naturam, crudele.i. contra humanitatem, nefarium, quia contra legem diuinam, tyrannicum, quia contra libertatem, communem, quod genus.i. cuius generis eſt iniuria, mulierū.i. facta ipſis mulieribus, aut ſtuprum, aut raptus, aut aliquid earū rerum, quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur.i. ſuſcipi ſolent, & dimicatur.ſ. plerunque, aut merito cum hoſtibus de vita.i. vtri viuāt, nedum vtri regnent. Octauus locus eſt quo oſtendemus maleficium eſſe non vulgare.i. conſuetum, ſed ſingulare, id eſt exquiſitum, ſpurcum.i. penitus abſcœnum, nefarium, & inuſitatū, quo id eſt, ideo, vt iudicandum ſit contra eum qui illud commiſerit, maturius.i. properantius, & atrocius.i. acrius & truculentius. Nonus locus conſtat ex comparatione pactorum.ſ. commiſſorum, quaſi.i. veluti, cum dicimus maius maleficium eſſe ſtuprare ingenuam.i. liberam & liberis parentibus ortam, q̄ legere.i. furari.

furari, ſlij legunt lædere, id eſt violare, ſed non procedit, quia lædere veſtalem grauius eſt quàm ingenuam, lege inquam ſacrum, id eſt, committere ſacrilegium, quòd, id eſt, quia, alterum videlicet poſterius dictum hoc eſt, legere ſacruin, fiat propter egeſtatem, alterum videlicet ſtuprare ingenuam cum tot ſint proſtitutæ, fiat propter ſuperbiam iotemperaotem, id eſt, admixtam intemperantiæ. Decimus locus eſt per quem exponemus omnia quæ ſcta ſunt in negotio gerendo, id eſt, dum res gerebatur, aut committebatur, quæque, id eſt, & quæ ſolent coosequi, id eſt, ſimul ſequi negotium ipſum, exponemus inquam acriter & crimioſe, & diligenter, ita ſupp. vt res videatur agi, & negotium videatur geri, id eſt, obijci oculis mentis quaſi ruſus geratur enumeratione, id eſt, per enumerationem rerum conſequentium, id eſt, condependentium, aut ſubſecutarum. § Miſericordia, &c. § Hæc eſt tertia pars concluſionis qua miſeratiooem excitamus, vnde dicit ſic. Miſericordia commouebitur auditoribus, ſi dicemus variam commutatinnem fortunarum. Si oſtendemus comparatione, id eſt, per comparationem, io qoibus commodis fuimus, & io quibus incommodis ſumus. Si nos enumerabimus & oſtendemus, quæ futura ſit nobis, id eſt, quæ calamitates, deſolationes, aut voluntaria exilia, aut filiarum proſtitutiones, niſi obtinuerimus cauſam. Si nos ſupplicabimus, & ſubijciemus nos ſub poteſtate eorum, quorum miſericordiam expetabimus. Si nos aperiemus quid caſurum, id eſt, euenturum, ſit noſtris parentibus, liberis, & ceteris neceſſarijs, propter calamitates noſtras, & oſtendemus ſimul nos dolere, ſolitudine, id eſt, propter deſolationem, & miſericordiam, id eſt, propter miſeriam illorum, non incommodis veſtris, id eſt, non propter iocommoda noſtra, quæ in nos ſolos cadant. Si aperiemus, id eſt, aperte loquemur de clementia, humanitate, id eſt, benignitate, & miſericordia noſtra, qua oſi ſumus in, id eſt erga, aut aduerſus alios, quia merito, quia menſura menſi fuerimus remetietur nobis. Si oſtendemus nos fuiſſe ſemper, aut diu in malis. Si nos conqueremur, id eſt deplorabimus, fatum noſtrum, id eſt, aduerſarum rerum ſeriem à cœlo, aut ſuperis dependentem, aut fortunam ſup. noſtram nobis cootinue obuerſantem. Si oſtendemus animum noſtrum fortem & futurum patientem incommodorum. Hactenus locos a commiſeratione deſcripſit, nuoc fortunam eius proſequitur dicens. Oportet commiſerationem eſſe breuem, nihil enim areſcit, id eſt, deſiccatur, & extingoitur citius lacryma, id eſt, quàm lacryma. Concludens autem per epilogum dicit. Nos tractauimus in hoc libro, videlicet ſecundo, fere, ſcilicet omnes iocos obſcuriſſimos, id eſt, pręcipue obſcuros (vbi notabis etiam poſſe dici omnes obſcuriſſimos, vt ſi triginta ſint loci, inter quos decem obſcuriſſimi, totidem medij, & totidem minimum obſcuri, recte dicant, tractaui omnes locos obſcuriſſimos, quinque medios, & quatuor minimum obſcuros, dummodo id fecerim) quapropter modus, id eſt, finis ſit, huic volumini. Nos transferemus reliquas pręceptiones in tertium librum quo ad, id eſt, quęremus, videbitur, ſcilicet, congruum. O Herenni ſi tu ſueris cooſecutus, id eſt, ſi obſeruaueris, & intellexeris, hæc ita diligenter, vt nos conſcripſimus ſup. ea conquiſitæ, id eſt, exactæ & laborioſæ, &, id eſt, ſimul, nos capiemus fructus induſtriæ, ſcilicet, noſtræ, ex ſcientia tua, &, id eſt, ſimul, tute, id eſt, tuipſe laudabis noſtram diligentiam, & lętaberis perceptione tua, id eſt, quòd perceperis artem dicendi, & tu eris ſcientior, id eſt, peritior, & plus ſciens artificio, id eſt, per artificium pręceptorum, & ſupp. nos erimus alacriores, id eſt, paratiores ad perſoluendum, id eſt, penitus abſoluendum reliquum. Verum ſatis ſcio hęc ſatis futura, id eſt, ſcientiorem, fore, enim pro quia, non ignoro, id eſt, bene cognoſco te. Tranſeamus nos deinceps, ac cetera pręcepta, vt geramus rectiſſime morē, id eſt, decentiſſime obſequamur, & pareamus tuæ voluntati, quod, id eſt, quam rem faciemus libentiſſime. Et hęc io ſecundo libro.

M. T. CICERONIS

RHETORICAE, AD C. HERENNIVM.

LIBER TERTIVS.

AD omnem iudicialem cauſam quemadmodum conueniret, inuentionem rerum accommodari, ſatis abundanter, vt arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt. nūc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad cauſas deliberatiuas & demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus, vt omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum perſolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificij. de tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronunciatione, memoria. de elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum celeriter abſolutum mittemus: ne quid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit. interea prima quaq; & nobiſcum, cum voles. & interdum ſine nobis legendo conſequere, ne quid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis. nunc tu fac attentum te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

IN RHETORICAE AD HERENnium librum tertium Hieronymi Capiduri Commentarius.

AD omnem iudicialē cauſam § Poſt tractatū in ſuperioribus libris iudiciale genus, in deliberatiuo demonſtratiuoque, quæ duo genera paucis abſoluit, quod reliquum inuentionis eſt, hic explicat. ſed deliberatiui prius, deinde generis demonſtratiui pręcepta dabuntur. Primum autem quinam in hoc genere ſtatus eſſe poſſint deinde quod officium, poſt qui finis ſit, ex inde quales orationis partes eſſe conueniat, poſtremo quæ orationem ſequuntur. pauciſſimis verbis percurremus. Status coniecturalis primum tractabitur, vt cum quæritur, an Alexan. vltra Oceanum terras ſit inuenturus, an futurum ſit vt Carthaginem ſuperent Romani. Nonnunquam deſinitio aliqua tractatur, vt apud Cice. in Philippicis, quid ſit tumultus. Legales quoque aliquando conſtitutiones incidere poſſunt, quod qui Philippicas Cic. orationes leges, facile animaduertet. Ergo deliberatiuum genus, quod idem ſuaſorium dicitur, de tempore vt plurimum futuro conſultat, nonnunquam tamen etiam de pręterito. Officijs aūt hoc genus duobus conſtat, ſuadendi, ac diſſuadēdi. Finem vero ſicut in iudiciali generē ęquitatem multi eſſe voluerūt, ita in deliberatiuo Ariſt. placet

vtilitatem

vtilitatem. At Cic. ſicut in demõſtratiuo honeſtatem cum vtilitatẽ finem eſſe placuit. Alij honeſtum, vtile ac neceſſarij eatſtimauerunt, ſed Quintilianus, ego nõ inuenio inquit, huic tertio locum, quãtalibet enim vis ingroat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere. De faciendo aũt deliberatur. quod ſi hanc vocãt. neceſſitatem, inquam homines grauiorum metu coguntur, vtilitatis erit quæſtio, vt ſi obſeſſi & impares & aqua ciboq́; defecti, de facienda ad hoſtes deditióne deliberent, & dicatur hoc facere neceſſe eſt, alioqui pereundum eſt. Ita propter idipſum nõ eſt neceſſe, quia perire potius licet. deniq; non fecerunt Saguntini nec Ciziceni circumuenti. igitur in his quoq; cauſis, aut de ſola vtilitate abigetur, aut quæſtio inter vtile atq; honeſtum conſiſtet. At enim ſi quis liberos procreare volet, neceſſe habet adducere vxorem, quis dubitat? Itaq; mihi ne conſilium quidẽ videtur, vbi neceſſitas eſt, non magis, quã vbi conſtat, quid fieri omnino debeat dicere. Omnis enim deliberatio de dubijs eſt, melius igitur qui tertiam partem dixerunt, δυνατόν, quod noſtri poſſibile nominant. Quibuſdam etiam videtur eſſe nonnunquam de iocunditate ſola conſultatio, vt ſi de ædificando theatro inſtituendis ludis deliberaretur. ſed neminem adeo ſolutum luxu eſſe putandum eſt, vt nihil in cauſa ſuadendo ſequatur, præter voluptatem. præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt vt in laudis honor deorum, in theatro enim eſt vtilis laborum remiſſio. Illud nunc dicendum reſtat, quales deliberatiui generis partes eſſe conueniat. Procemio igitur, quale in iudicialibus oportere eſſe diximus, vbique hoc genus non indiget, quia conciliatus eſt iam ei quiſque qui conſulit. initium tamen debet habere aliquam procemij ſpeciem. neque enim abrupte, mihi incipiendum, quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primum. In ſenatu vtique & in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices, apud quos diceudum, acquirendæ beneuolentiæ. Ariſtoteles autem non ſine cauſa putat, & à noſtra, & ab eius qui diſſentiat perſona, duci frequenter in conſilijs exordium. Narrationem vero exiget priuata deliberatio eius duntaxat rei, de qua dicenda ſententia eſt, quia nemo ignorat id de quo conſulit extrinſecus, pertinẽntia ad deliberatione poſſe multa narrari. Concitanda quoque frequenter & lenienda eſt ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiam mouenda miſeratio, ſiue vt auxilium obſeſſis feratur ſuadere oportebit, ſiue ſociæ ciuitatis euerſionem deflebimus. Valebit autem auctoritas plurimum in conſilijs. Confirmationis autem & confutationis argumenta, ex his quæ ſupra memorauimus, vbi conſtitutiones ſingulas tractauimus, ſumere poterimus. Epilogi quoque eis partibus, quas iudiciales habent, conſtabunt. Tota autem deliberatiua oratio ſimplex ſine verborum floribus, & longe grauior & ſententijs debet ornatior eſſe, quàm verbis. Vſum autem exemplorum nulli materiæ magis conuenire merito omnes conſentiunt. Quare hiſtoriam & veterum inſtitutionum peritos eſſe oportet. Item cum in ſuaſorijs de pace, bello, copijs, operibus, vectigalibus agatur, vires ciuitatis & mores noſſe oportere Cic. dicit, vt ex natura cum ipſarum rerum, tùm audientium, ratio ſuadendi ducatur. At Quintil. nobis, inquit, maior iure videtur varietas. nam & conſultantium, & conſiliorum plurima ſunt genera quare in ſuadendo & diſſuadẽdo tria primum ſpectanda erunt, quid ſit, de quo deliberetur, qui ſint, qui deliberent, qui ſit, qui ſuadeat rem, de qua deliberatur. Quid ſit de quo deliberetur, vt an certum ſit poſſe fieri, aut incertum, ſi incertum, hæc ſola erit quæſtio & potentiſſima his rationibus tractanda, quas in coniecturali ſtatu aperuimus, qui autem ſint qui deliberent, multum refert. Nam conſultant, aut ſinguli, aut plures, ſed in vtriſque differentia, quia & in pluribus multum intereſt, ſenatus ſit, an populus, Romani, an Gabij Græci, an Barbari, & ſingulis, num Catoni petendos honores ſuadeamus, an Cato maior. Scipio prior, an Fanius deliberent. Proinde intuenda ſexus dignitas, ætas, ſed mores præcipue diſcrimen dabunt, & honeſta quidem honeſtis ſuadere facillimum eſt, ſi vero apud turpes recta obtinere conabimur, ne videatur exprobare diuerſam vitæ ſectam cauendum. Et animus deliberantis, non ipſa honeſti natura, quàm ille non reſpicit, permouendus, ſed laude, vulgi opinione, & ſi parum proficiet, conſecutura ex his vtilitate. Interdum vero magis obijciendo aliquos ſi diuerſa fecerit, metus. Refert quoque multũ, quæ nam ſuadentis perſona ſit, quia anteacta vita ſi illuſtris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna affert expectationem. Nunc ad Cice. exponenda verba redeamus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM librum tertium Giberti Longolij annotationes, quibus Claudij Pontani quoque Scholia inſeruimus, præmiſſo tamen vbique † ſignata.

AD omnem iudicialem cauſam} Tranſitio per breuem dictorum dicendorumq; enumerationem, quæ Ciceroni perfamiliaris eſt in hiſce libris. } Reliquæ quatuor partes erant artificij. } Non hoc ita intelligas, vt inuentionem ab artificio remotam exiſtimes (cum ea vel maxime τεχνική ſit) vt plerique voluerunt, ſed ſimpliciter vt verborum per ſe ſenſus apertus eſt. Reliquas eſſe, pro ſupereſſe, quod tamen familiarius eſt apud Cic. Rideo commẽtum eorum, qui inuentionem extra artificium omne exiſtimabãt, quos ſolummodo naturæ ſit inuenire, artificij vero iudicare.

AD omnem, &c. } In hac præfatione paraſceuen dicendorum, & aptum ad ea tranſitum facit, ſimulq; ex dicendorum pondere auditorem attentum reddit, vt Franciſcus doctiſſime declarat. Ordo igitur eſt, demonſtratum eſt in ſuperioribus. ſ. duobus libris, ſatis abundanter (vt arbitror) quẽadmodum. i. quo modo conueniat intentionem rerum accommodari ad omnem cauſam. i. controuerſiam iudicialem, ſiue ſit coniecturalis, ſiue legitima, ſiue iuridicialis, nunc. i. deinde tranſtulimus, in hunc librum videlicet tertium, rationem rerũ inueniendarum. i. qua poſſent inuenire eſſe res, quæ pertineant ad cauſas deliberatiuas & demonſtratiuas, vt omnis præceptio inueniendi. i. de inueniendo, perſolueretur tibi, ò Herenni, quamprimum. i. valde cito. Quatuor partes artificij erant reliquæ. i. derelictæ in alijs libris, & nõ declaratæ, videlicet, diſpoſitio, pronunciatio, memoria, & elocutio. Nos diximus in hoc libro de tribus partibus, videlicet, diſpoſitione, pronũciatione, & memoria, & ſup. (aut quia) maluimus conſcribere in quarto libro de elocutione, quia plura. i. valde multa videbatur dicenda ſupp. de ea, quem librum. ſ. quartum nos mittemus tibi abſolutum celeriter, vt arbitror. Ideo autem mittemus, nequid id. i. aliquid artis rhetoricæ poſſit deeſſe tibi. O Herenni, tu legendo interea dũ quartum librum conficiam. Prima quæque. i quo ordine ea tradidimus, & i. ſimul vobiſcum, cum. i. quando voles, & i. etiam, interdum ſine nobis, conſequere. i. obtinebis, ne impudiare, quid. i. in aliquo quin poſſis progredi pariter nobiſcum ad hanc vtilitatem. Nunc tu fac vt præbeas. i. præbe te nunc attẽtum, nos pergemus. i. perſeuerabimus proficiſci ad inſtituta. i. ad ea quæ incepimus & propoſuimus.

DE GENERE DELIBERATIVO.

DELIBERATIONES *partim ſunt huiuſmodi, vt quæratur vtrum potius faciendum ſit; partim huiuſmodi, vt, quid potiſſimum faciendum ſit, conſideretur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potiſſimum, hoc pacto: vt ſi Annibal conſultet, cum ex Italia Carthaginem accerſitur, an in Italia remaneat, an domum redeat an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Itẽ deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt, vt ſi deliberet ſenatus, captiuos ab hoſtibus redimat, an non, partim propter aliquam extraneam cauſam veniũt in deliberationem & conſultationem, vt ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſoluat ne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus Conſulem fieri: partim & propter ſe ſunt deliberandæ, magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationem. vt ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſocijs ciuitatẽ det, an nõ. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationẽ, omnis ratio ad ipſam rẽ accõmodabitur. In quibus extranea cauſa cõficiet deliberationem, in his ea ipſa erit cauſa ad augẽda aut deprimẽda. Oẽm orationem eorum, qui ſententiam dicent, finem ſibi con-*

ueniet

ueniet vtilitatis proponere, vt omnis eo totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes iu ciuili conſultatione diuiditur, tutam & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis, aut conſequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim & dolũ: quorum aut alterum ſeparatim, aut vtrunqne ſumemus coniunctim. Vis ſecernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiuſmodi res. Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſſimulationes, maturationes, mẽtitiones, & ceteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſi quando de re militari, aut de adminiſtratione reip. ſcribere velimus. Honeſtares diuiditur in rectum & laudabile. Rectum eſt, quod cum virtute & officio fit. id diuiditur iu prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia, ſcientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudẽtia, multarum rerum memoria, et vſus complurium negotiorum. Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuique tribuens pro dignitate cuiuſque. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum vtilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtemur in dicẽdo, ſi commoda cum commodis conferemus, cum alterum ſequi, vitare alterum cohortemur. Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem, cuius rei aliquã diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, &, quo modo, aut qua quidq; ratione fieri oporteat, oſtẽdemus Aut ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtæ, aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere, qua in re facile id, quod velimus exemplo allato perſuadere poſſimus. Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere, ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri conuenire, ſi demonſtrabimus vlciſci male meritos oportere, ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruandam, ſi leges & mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari oportere, ſi ſocietates atque amicitias ſtudioſe dicemus coli conuenire: ſi, quod ius in parentes, deos, patriam natura comparauit, id religioſe colendum demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſte colendas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere, ſi dicemus in omuibus ius æquabile ſtatui conuenire. His atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ, ſi quàm rem in concione, aut in concilio faciendam cenſebimus, iuſtam eſſe oſtendemus: contrarijs iniuſtam. ita fiet, vt eiſdem locis & ad ſuadendum, & ad diſſuadendũ ſimus parati. Sin fortitudinis retinendæ cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus res magnas & excelſas ſequi & appeti oportere: & item res humiles & indignas viris fortibus viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate ſua iudicare. Item, à nulla re honeſta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi; nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur; nullius pro rei veritate metuere inimicitias; quodlibet pro patria, parentibus, hoſpitibus, amicis, & ijs rebus, quas iuſtitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus vtemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliumq; rerum vituperabimus: ſi vnamquanque rem certo naturæ termino definiemus: ſi denique, quod cuique ſatis ſit, oſtendemus, & nimium progredi diſſuadebimus, & modum vnicuique rei ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt virtutis amplificandæ, ſi ſuadebimus; attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, vt hæc attenuentur quæ ſupra demonſtraui. nam nemo erit, qui cenſeat à virtute recedendum. verum aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, vt virtutem poſſimus egregiam experiri: aut in contrarijs potius rebus, quàm iu his, virtus conſtare oſtendatur. Item ſi quo pacto poterimus, quàm is, qui contradicet, iuſtitiam vocarit, nos demonſtrabimus ignauiã eſſe. & inertiam, ac prauam liberalitatem. Quàm prudentiã appellarit, ineptam & garrulam & odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam & diſſolutam negligentiam dicemus. Quàm ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriã & inconſideratam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam & præſentem & ſequentem commemorationem. Hoc nos eo à recto ſeparauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant; ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen iu dicendo ſeorſum tractandũ eſt hoc ab illo. neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit, ſed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur, aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſterisq; noſtris. Cum huiuſmodi locorum diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab inſinuatione, vel ab ijſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur iu rationem tutam atque honeſtam: ſi vtrunque poterimus oſtendere, vtrunque pollicebimur nos iu dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter, quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus diuiſione vtemur in vim, & conſilium. nam quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuiſione vtemur, ſi non incident, quot erunt, tot exponemus iu dicendo. In confirmatione & confutatione vtemur locis, quos ante oſtendimus, noſtris confirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis artificioſæ tractãdæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed ſi acciderit, vt iu conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta ſententia ſit, vt iu deliberatione eorum, qui à Pœnis circunſeſſi deliberant quid agant: qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis vtetur: nullam rem vtiliorem eſſe incolumitate: virtutibus vti neminem poſſe, qui ſuas rationes iu tuto non collocarit: ne deos quidem eſſe auxilio ijs, qui ſe inconſulto in periculum mittant: honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis vtetur: virtutem nullo tempore relinquendam: vel dolorem, ſi is timeatur, vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore & infamia leniorẽ eſſe, conſiderare quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi;

nec eſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos, virtute, vel vltro ad mortem proficiſci eſſe præclarum, fortitudini fortunam quoq; eſſe adiumento ſolere, eum tute viuere, qui honeſte viuat non qui in præſentia incolumis ſit, et eum, qui turpiter viuat incolumen in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his & iudicialibus cauſis vti ſolemus, niſi quòd his maxime conducit quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre. Nunc ad demonſtratiuum genus cauſę tranſeamus.

CAPIDVRVS.

DELIBERATIONES partim ſunt homi, vt quæratur vtrum potius faciendum ſit; partim huiuſmodi, vt, quid potiſſimum faciendum ſit, cõſideretur. Vtrum potius, hoc modo: } Nam omnis ſuaſoria nihil aliud eſt, quem comparatio, nec utrum melius, ſed quid ſit optimũ quæritur. {Carthago tollenda, } Diminuenda, vt Carthaginenſes alio loco habitare compellamus {Cum ex Italia Carthaginẽ} Reuocatur. {An domum} Carthaginem redeat. {Occupet Alexandriam } Aegypti quondam Metropolim, & regiam dicit. {Vt ſi deliberet} Cum.n. Fuluius Flaccus conſulatum gerẽs primus Italos inſtigaſſet, vt in vrbem tanquã ciues aſſumi vellent, & ex ſubditis participes fierent dignitatum, L. Druſus trib. pl. vir illuſtris, rogantibus Italis, legem vt ciuitate donarẽtur, ſe laturum promiſit. Quãobrem cum Druſo multi mortem interminarentur, raro prodibat in publicũ. itaque domi omnibus ius dicebat, vbi ſutoris gladio traiectus occubuit. Itali, Druſi cæde percepta, à Romanis defecere, bellumq; in eos acre ſuſcitarũt. Italorum autem exercitus ex omnibus qui conuenerant vrbibus, fuit peditum equitumq; ad centum milia. Cõtra Romani parem illis parauere vndecunque potuerunt exercitum, Romanis Sex. Iulius Cæſar, & P. Rutilius Rufus conſules præerant. Prætores autem Rutilij Rufi, Cn Pompeius, illius Pompeij pater qui Magnus cognominatus eſt, ac Q. Cepio, C. Perpenna, C. Marius, Valer. Meſſala. Sex. Cæſaris aũt prætores, P. Lentulus, ac frater ipſius Cæſaris. T Didius, Licinius Craſſus, Corn. Sylla, & Marcellus. Italorum autẽ duces, T. Aphranus, C. Pontilius, Marius Ignatius, Q. Pompedius, C. Bebius, M. Lamponius, C. Iudacilius, Etius Aſinius, ac Vettius Cato, aduerſum Romanos conſtitere. Quibus confligentibus, magna cædes vtrinque facta. Romani primo quidem afflicti cum etiã Hetruſci bellum molirentur, ne multis vno tempore bellis corruerẽt, fœdera cum Italis iunxerunt, & Italos ciuitate donauerunt, eo tamen pacto, vt nõ in earum tribuũ numero quæ 35. ad certandas dignitates admittebãtur, eſſent, ſed cum ea illis tribubus alias legiſſent, in earum numero Italis continerentur. Vnde factũ eſt, vt hæ nullius haberentur auctoritatis. Quod primum Itali non aduerterũt, ſed inde re cognita diſſenſio noua oriri cœpit, ſedati tñ eorum animi ſunt. Hoc igitur dicit Cic. vt ſi deliberet ſenatus bello Italico, an ſocijs ciuitatem det, hoc eſt, eos ne in populum R. aſciſcat ad danda ſuffragia, an non. {In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, } Hoc eſt, vbi & vtilitas & honeſtas deliberandum aliquid, quod rei ipſius ratio poſita commouerit, ſuadentia ars illic omnis ad rem ipſam erit accõmodanda. {In quibus extranea cauſa conficiet deliberationẽ, } Vt non tam rei ipſius natura quæratur, q̃ vt altera pars magis probanda, aut deprimenda proferatur. {In his ea ipſa erit cauſa adaugenda} Vt ſi putemus Italos in vrbem aſciſcendos. } Aut deprimenda. {Si id nullo modo faciẽdum exiſtimemus. {Omnem orationem eorum, qui ſententiam dicent, {Qui orationem ſuadebũt, aut diſſuadebunt. {Vt omnis eo potius orationis ratio conferatur. } Subaudiendum vtilitatẽ. {Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione} Vbi de ciuitatis vtilitate deliberatur. Alias. n. perpetuo verũ non erit. {Quæ conficit} Abſoluit. {Inſtantis} Imminẽtis. {Aut conſequẽtis} Quod ſequi debeat. {Qualibet ratione. {Quocunque modo, ſicut vi, & dolo. } Quorũ aut alterum ſeparatim} Aut altero ex his per ſe conficietur. } Aut vtrunque ſumemus cõiunctim. {Aut coniungemus & vim & dolum, quo tutiores eſſe valeamus. {Vis ſecernitur} A dolo ſeparatur, per exercitus, claſſes, nauium multitudinem, arma, quibus nos tuemur. {Tormenta} Quæ in hoſtes liberamus, aut quæ hoſtium muris diruendis admouemus } Euocationes hominum, } Verum cum receptui canitur, in hoſtes impetu maiore inuehãtur milites. An certe reuocationes, vt diſcernant alios. {Dolus conſumitur in pecunia} Omnis. n. pene fraudis cauſa pecunia eſt. {Maturationes, } In longum productiones, quo aliquam melius ſtruamus fallaciã. {Si qñ de re militari, aut de adminiſtratione} Veluti in libello de re militari poſtea ſcripſit. {Rectum eſt, quod cũ virtute} Virtus eſt animi habitus, modo, rationi, naturæ cõſentaneus. vt Plato definit: Ἀρετὴ διάθεσις ἡ μὲν κατ' ἕξιν δι' ἣν τὸ ζῷον καθ' αὑτὸ ἐπαινετόν τί ἐστι καθ' ὃ τὸ ἔχον ἀγαθὸν λέγεται. Ariſtot. autem ἡ ἀρετὴ, inquit, μεσότης ἐστὶ παθῶν. Officiũ vero eſt, ex virtute actio probabilis. Id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, & temperantiam. Cum ex duabus tantum conſtet homo ſubſtantijs, anima & corpore, anima rationem, corpus ſibi ſenſus vẽdicat. Ratione idoneus eſt illuminari ac intelligere aliquid ſupra ſe, in ſe & infra ſe. ſupra ſe Deũ, in ſe angelum & hominis animam, infra ſe quidquid cœli ambitu continetur. Rerum quidem immortalium cognitio ſapientia, mortalium autem prudentia nominatur. Cum ſenſibus vero concupiſcibilis & iraſcibili homo eſt, per concupiſcibilitatem & iraſcibilitatem apta eſt anima vt afficiatur, affectus autem quadripartitos eſſe dignoſcitur, dum de eo quod amamus iam vel gaudemus, vel gaudendũ eſſe ſperamus, & de eo quod odimus iam, vel dolemus, vel dolendũ metuimus, & ob hoc ex concupiſcentia gaudium & ſpes, de iraſcibili parte dolor & metus oriũtur. Cum primum igitur quatuor hæ animi perturbationes contra rationem inſurgunt, à Græcis προπάθη vocantur, nos verbum è verbo vertentes, ante paſſiones poſſumus appellari. His homines carere impoſſibile eſt. nã ſine vitijs nemo naſcitur, optimus ille qui minimis vrgetur. ſi autem tantum potuerint vt rationi dominentur, ac prudentiam omnem ſuis illecebris ſubijciant, ſui etiam vitij nomen habent. Quod autem animũ, aut mentem per ſe corrumpit, flagitium nominatur. Sed quod vitium id agit, ut alteri noceat, facinus appellatur quæ duo omnium peccatorũ genera ſunt. Ceterum per prudentiam, quæ & ipſa per ſapientiam perficitur, ſuperantur abijciunturq;. Hæc ſemel atq; iterum, ſed ſemper, quo ad mentis bene compoſitæ habitus ſtabilis manet. Reliqua virtutum nomina ſunt, hæc primariarum duntaxat, fortitudo, temperantia, iuſtitia. Quandocunque igitur gaudium dolor, metus, à prudentia, temperantia, fortitudine, iuſtitia, quæ videlicet omnium virtutum origines & quaſi cardines ſunt, coercentur, in virtutes conſurgunt quamobrem nec in Deo virtus eſſe vlla poteſt, quando ne vlla quidem perturbatio in eo ſuſcitatur. {Prudentia eſt} Hanc alibi ita definit, prudentia eſt rerum bonarũ malarumq; ac neutrarumq; ſcientia. Plato aũt hoc modo, φρόνησις δύναμις ποιητικὴ καθ' αὑτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας διάθεσις, καθ' ἣν κρίνομεν τὸ πρακτέον καὶ τὸ οὐ πρακτέον. Hanc ita diſtinguit è ſapientia, ſicut nos ſupra ſi quidem ſapientiam ita definit, Σοφία ἐπιστήμη τῶν ἀεὶ ὄντων ἐπιστήμη θεωρητικὴ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας. Idẽ quoque Ariſt. ſentit. nam in primo lib. qui ἠθικῶν μεγάλων inſcribitur, ἡ μὲν γὰρ σοφία, inquit, ἐστὶ περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. Hieronymus autem ſuper Paulli epiſtola ad Epheſios, ſapientiam inquit, & prudentiam eſſe propemodum eadem. Stoici quidem ſic opinantur, dicentes, ſapientia eſt rerũ diuinarum humanarumq; cognitio, prudentia vero tantum mortaliũ. Humanarum igitur rerum cognitionem Stoici ſapiẽtiæ addiderunt. In quo Auguſtinus ab Hieronymo diſſentit, qui ita ſcriptũ reliquit, Eſt in ratione quiddam ad ſuperna & cœleſtia intẽdẽs. & id dicitur ſapientia, & eſt quiddam ad trãſitoria & caduca reſpiciens, & id vocatur prudentia. Non defuerũt qui dubitarent, non tam ſapientia, quam prudentia virtutes eſſent, rationemq; ſuæ dubitationis attulerunt, q cum ſapiẽtia & prudentia rerum quædam ſint ſcientiæ, vt docuimus, ſciẽtia autem (vt ipſe Ariſt. inquit) omnes in parte intellectiua & rationali conſiſtant, virtutes vero irrationali in parte animæ ſint (ob quam cauſam Socratem etiam incuſat, qui virtutes ſciẽtias facit) recte neutram exiſtimari poſſe virtutem. Ariſtoteles tamẽ ipſe virtutem vtramque eſſe oſtendit, inquiens. Εἰ γὰρ ἡ φρόνησις ἀρετή ἐστιν, ὥς φαμεν, τοῦ μορίου, τοῦ ἑτέρου τῶν λόγον ἐχόντων, ἐστὶν δὲ χείρων ἡ φρόνησις τῆς σοφίας, περὶ χείρω γάρ ἐστιν, ἡ μὲν σοφία περὶ τὸ ἀίδιον καὶ τὸ θεῖον, ὥς φαμεν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ, εἰ δὲ ἡ χείρων ἀρετή ἐστιν, τήν γε βελτίω εἰκός ἐστιν ἀρετὴν εἶναι, ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἀρετή ἐστιν. {Prudentia eſt calliditas} Hoc eſt, per experientiam peritia. Callidus enim vt ipſe Cicero. putat, à callo nomen habet, cuius longo quaſi uſu manus ipſæ ex corporis occalluerit laboribus. {Quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia}

Potens

Poteus eſt, ut habeat delectum, electionem. {Scientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudentia, multarum rerũ memoria} Vt ex arte humana & rerum tractatione, ſcientia prudentia ſit. {Et uſus complurium negotiorum}.i. multorum. nam poſitiuũ non comparatiuum non eſt. nemo.n. complus dicit, ſed cõpluris, & complure in ueterum uſu fuit. Vnde complures locos, ut complura ſana, Cato in Originibus dicit. Et Cic. in Protagora confirmationis genera compluria. Hinc complurium genitiuus. Errat aũt Gellius, qui plura nullo modo dicendũ eſſe exiſtimauit. Nam poetarum exempla infinitæ aliter docens. Prudentiæ vero partes ſunt, memoria, intelligẽtia, prouidẽtia. Memoria eſt per quam animus repetit, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per q̃ ea proſpicit, quæ ſunt. Prouidentia eſt per, q̃ aliquod futurũ uidetur anteq̃ factũ eſt. Huic tria B. Amb. tribuit officia Deum uenerari, bene viuere, & benemerita apud Deum collocare. iſa. n. dicit, quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hæc eſt, ut agnitus honoretur creator, ne eius claritas, & maieſtas alicui de creaturis deputetur, ſecunda pars eſt moralis, hoc eſt ut bene viuatur modeſtia gubernãte. Congruit.n. homini habẽti notitiã creatoris, uitã ſuam lege moderari, ne fruſtetur ſummũ illud initiũ, tertia pars docilis. ut notitia creatoris Dei & exẽplũ morum ceteris tradatur ut diſcant quemadmodũ apud creatorem meritum collocatur hæc eſt vera, et Chriſtiana prudentia. Hoc ideo ſubiecimus, quod ab hoc loco non alienum eſſe exiſtimauimus, & qm̃ hæc demonſtratiuo deliberatiuoq; generi cõia præcepta ſunt, ſatius fuerit hic oia ſimul commouiſſe q̃ eadem ſparſim pertractaſſe. {Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuiq; tribuens pro dignitate cuiuſq;} Hac ita definit Plato: Δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, πρὸς ἄλληλά τε καὶ περὶ ἄλληλα· ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ᾽ ἀξίαν ἑκάστῳ, ἕξις καθ᾽ ἣν ὁ ἔχων προαιρετικός ἐστι τῶν φαινομένων αὐτῷ δικαίων, ἕξις ἐν βίῳ νόμου ὑπήκοος, ἰσότης κοινωνική, ἕξις ὑπηρετικὴ νόμων. Ariſto. autẽ bipartitam eſſe iuſtitiam putat, alteram quæ in nobis ipſis, alterã aduerſus alios. In primo enim eius libelli, quem μεγάλων inſcripſit. ita dicit, Περὶ δὲ δικαιοσύνης λοιπὸν ἂν εἴη θεωρεῖν τί ἐστι, καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ ποῖα, πρῶτον μὲν οὖν λάβωμεν τί ἐστι τὸ δίκαιον, ἔστι δὴ διττὸν τὸ δίκαιον· τὰ δίκαια γάρ φασιν, εἶναι ἃ ὁ νόμος κελεύει. ὁ δὲ νόμος κελεύει, τὰ ἀνδρεῖα πράττειν καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγεται. διὸ καὶ φασὶ δοκεῖν ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετὴ εἶναι. εἰ γὰρ δίκαια μέν ἐστιν ἃ ὁ νόμος κελεύει ποιεῖν, ὁ δὲ νόμος κελεύει ποιεῖν ὁ δὲ νόμος τὰ κατὰ πάσας ἀρετὰς ὄντα προστάττει ὁ ἄρα τοῖς κατὰ νόμους ἐμμένων δικαίοις, τελείως σπουδαῖος ἔσται ὥς τε ὁ δίκαιος, καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετή ἐστιν. ἓν μὲν δὴ τι δίκαιον ἔν τε τούτοις ἐστί, καὶ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ μὴν οὐ τοῦτο τὸ δίκαιον, οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν κατὰ μὲν γὰρ ταῦτα τὰ δίκαια ἔστιν καθ᾽ ἑαυτὸν ὄντα δίκαιον εἶναι. ὁ γὰρ σώφρων, καὶ ἀνδρεῖος, καὶ ἐγκρατὴς, καὶ αὐτὸς καθ᾽ ἑαυτὸν εἶναι δίκαιον τοῦτ᾽ ἔστιν ὁ ζητοῦμεν δίκαιον, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα, τὸ τοίνυν δίκαιον, ἐστὶν, τὸ πρὸς ἕτερον, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ ἴσον, τὸ γὰρ ἄδικον, τὸ ἄνισον ἐστίν. Iuſtitia igitur eſt habitus animi cõi vtilitate conſeruata, ſuam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initiũ eſt à natura profectum, deinde quædã in cõſuetudinẽ ex utilitatis rõne venerunt, poſtea res à natura profectas, & a conſuetudine probatas, forte religio auxit. Naturæ ius eſt, quod nõ opinio genuit, ſed quædã innata vis inſeruit, ut religionẽ, pietatẽ, gratiã, uindicationẽ, obſeruantiam, ueritatẽ. Religio eſt, quę ſuperioris cuiuſdã naturæ q̃ diuinã uocamus, curã cerimoniasq; affert. Pietas eſt, per q̃ ſanguine coniunctis patriæq; beneuolis officiũ, & diligẽs tribuitur cultus. Gratia eſt, in qua amicitiarum & officiorũ alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per q̃ uis aut iniuria & omnino oẽ quod obfuturum eſt, defendẽdo aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia, per q̃ homines, aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam & honore dignãtur. Veritas, per q̃ incõmutata ea quæ ſunt, aut quæ fuerunt, aut futura dicuntur. Ex conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter a natura tractum, aliud & maius fecit vſus, ut religionẽ, aut ſi quid eorum, quæ ante diximus à natura proficiſci, in maius factũ p̃ conſuetudinẽ videmus, aut quod in morẽ uetuſtas vulgi approbatione perduxit, quod genus pactum eſt, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. par, quod inter omnes æquale eſt iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum ſententijs iam conſtitutum eſt. Lex ius eſt, quod ſcriptum populo expoſitum eſt, ut obſeruetur. {Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humiliũ} Ipſe alibi ita definit. Fortitudo eſt conſiderata periculorũ ſuſceptio, & laborũ perpeſſio. Plato ita. Ἀνδρεία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ φόβου, θάρρος πολεμικὸν, ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων, ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ δεινά. Ariſtotelis de fortitudine in primo μεγάλων ἠθικῶν, hæc verba ſunt ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία περὶ θάρρη, καὶ φόβους, σκεπτέον ἂν εἴη περὶ ποίους φόβους καὶ θάρρη ἄρα οὖν, εἰ μή τις φοβεῖται, μὴ ἀποβάλλῃ τὴν οὐσίαν, οὗτος δειλός ἐστι, δὲ τις θαρρεῖ περὶ ταῦτα, ἀνδρεῖος, οὐχ ὁμοίως δ᾽ οὔτε φοβεῖται μόνον, ἢ θαρρεῖ οὔτε δειλὸν φατέον εἶναι τὸν φοβούμενον οὔτ᾽ ἀνδρεῖον τὸν μὴ φοβούμενον, οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάρρεσιν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἐν τοῖς, οἷον εἰ μή τις φοβεῖται βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν, οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μαινόμενός τις, ἐν φόβοις ἄρα καὶ θάρρεσιν ἐστὶν ὁ ἀνδρεῖος, τοῖς κατ᾽ ἄνθρωπον. Fortitudinis partes ſunt magnificentia, fidẽtia, perſeuerantia. Magnificentia eſt magnarum rerũ & excelſarũ, cum animi ampla quadã & ſplendida pro ratione cogitatio atque adminiſtratio. Fidentia eſt per q̃ magnis & honeſtis in rebus multum ipſa animus in ſe fiduciæ, certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt, honeſta, aut vtilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio, perſeuerantia ſtabilis, & perpetua p̃manſio. Modeſtia eſt, in animo continẽs. Nonios Marc. de doctorum uirorũ indagine. Modeſtia, inquit, moderatio, modus, modicũ, mediocre nunc habent ordinẽ, ꝙ modeſtia fundamentũ, ſoliditas, baſis, ipſa virtutum eſt, ẽ qua gignitur moderatio, quæ temperat modos, quibus morati diſcipuli in factis, & in dictis & ceteris talibus agendi officijs regnntur. Modicum uero, moderatũ eſt, mediocre, idem quod mediũ ita ſæpe poſitum in magnis auctoribus annotauimus, M. Cato de liberis educandis. Omnia, inquit, in docendis poeris quæ uirtutem ueram informant, mediocria & modica ſint. Inter modeſtiam aũt & continentiam, ut Hieronymus inquit, hoc inter eſt, quòd modeſtia in uiris perfectis eſt, conſumatæq; virtutis. Continentia uero, in uia quidẽ uirtutis eſt, ſed nec dum ad id p̃uenit, vt ſit virtus. Quia cupiditates adhuc in eius, qui ſe continet, cogitatione naſcuntur, & mẽtis puritatẽ polluũt, principale licet ſoperent, nec ad opus protrahãt cogitationẽ. Non ſolũ aũt in deſiderijs & cupiditate cõtinẽtia neceſſaria eſt, ſed ẽt in reliqs tribus p̃turbationibus dolore, lætitia, & timore. Ipſe eñ Cic. modeſtiã, & continẽtiã, tẽperantiæ partes eſſe exiſtimauit. Cuius hæc ſunt uerba. Tẽperantia eſt, rõnis in libidinẽ, atq; in alios non rectos ĩpetus animi firma, & moderatio dñatio. eius partes cõtinẽtia, clementia, modeſtia. Cõtinẽtia eſt, p̃ q̃ cupiditas cõſilij gubernatione regitur. Clemẽtia eſt p̃ aĩ in odiũ alicuius cõcitati, comitate retinenẽ. Modeſtia, p̃ q̃ pudor honeſtus claram, & ſtabilẽ cõparat auctoritatẽ. Modeſtiã Plato ita definit. Σωφροσύνη μετριότης τῆς ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομένας ἐπιθυμίας τε καὶ ἡδονὰς συμφωνία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονὰς καὶ λύπας, συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. Ariſtoteles vero, ἡ σωφροσύνη, inquit, μεσότης ἂν εἴη ἀκολασίας μεσότης μὲν οὖν ἂν εἴη τούτων, ἔστι δὲ ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, οὐ πάσας δὲ, οὐδὲ τὰς περὶ πάντα· οὐ γὰρ εἴ τις ἥδεται θεωρῶν γραφὴν ἢ ἀνδριάντα ἤ τι, ἄλλο τῶν τοιούτων, καὶ δὴ οὗτος ὁ ἀκόλαστος, ὁ μοίως δὲ οὐδὲ περὶ ὀσφρήσεως, ἀλλ᾽ ἐν ἡδοναῖς ταῖς περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν. οὐδὲ δὴ περὶ ταύτας ἀνὴρ σώφρων ἔσται οὕτως ἔχων, ὥς τε μηδ᾽ ὑπὸ μιᾶς τῶν τοιούτων ἡδονῶν, μηθ᾽ ἂν πάσχειν. ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος ἀναίσθητος. {Prudentiæ partibus vtemur} Nõ eñ prudentiæ ceterarumq; Cardinalium virtutũ partes noſſe oratinnẽ oportet, ſed & vitia vt quid improbandum ẽt, ac quo pacto improbandum ſit, poſſit noſſe. Ea qui velit omnia ĩtelligere, Platonis dialogos & Ariſto. ethica legat, diſcatq;. Nobis aũt ſatis fuit, ad hunc Cice. locũ attinentia expoſuiſſe. {Si commoda cũ commodis cõferemus} Si inter ſuadendum ea comparabimus, quæ commoda ſint cũ incõmodis, & omnia ad utilius honeſtiusq; reuocabimus, munere vtemur prudẽtiæ. {Aut ſi qua in re cohortabimur aliquẽ} Vt in grammatica facultate, ceteris'ue diſciplinis in urbe edocendis, ſi populum huc adhortati fuerimus, præclarum aliquẽ populum pro exemplo diligamus, uel ſimile aliquid aliud conſtituamus. {Diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere,} Scientiam qua multi poſſint erudiri diſcipuli. {Si ſuadebimus} Quippiam, cuius rei geſtę, hoc eſt, cuius aliquod ſimile extet apud alios documentum, id vt auditores intueanẽ referemus, in eoſque prudentia vtemur. Sed ſi quid ſuadendum, in quo nos exẽplum ita commemoramus, ſimilitudinemue, ſit omnino plena, facilis, varia, ad extremum vſque & barbarum genus oratio. Veluti ſic. Dua Draconum cum ſciret diſſociatum armis ciuilibus Populum R. non tamen tentandum arbitratus eſt, quia externo bello poſſet cõcordia inter ciues coaleſcere, duos ergo ca

nes in cōſpectum popularium commiſit, hiſq; acerrime de proiecta carne pugnantibus, lupum inſiendit, quem protinus canes omiſſa inter ſe ita aggreſſi ſunt. Eo ille exemplo prohibuit barbaros ab impetu nouo, Romanis nempe profuturo. {Memoriā poterimus habere, qua in re facile id, quod velimus,} Si veterū aliquo exemplo audito adhortabimur. {Exemplo allato perſuadere poſſimus} Nam exemplorum maior plerunque eſt vſus, & melius perſuadetur quàm luculentiſſima quacunque alia oratione. {Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere:} Innocentum, vtrum qui deliquerint, & imprudentiam, caſum, aut fortunam in cauſa dicant fuiſſe an certe innocentum, qui cum alias non deliquerint ſemel tantum lapſi ſint, velit Cicer. dubium eſt. {Aut ſupplicū dicemus miſereri oportere, ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri conuenire, ſi demonſtrabimus vlciſci} Nam non ſemper æquum eſt peccantem punire, & ius eſt iuſtitiam ſummam non ſequi ſummum ſiquidem ius ſumma iniuria factum vt Cicer. inquit, iam tritum ſermone prouerbium eſt. Præterea quoniam homini non peccare impoſſibile eſt, eo magis diuinā abundaſſe gratiam dicemus. Item, Quanto magis carere vitijs ſit impoſſibile, tanto nos oportere ei qui ſibi remitti culpam, cupiat, plus indulgere. {Male meritos} Qui ſunt mala promeriti. Hoc tamen non tamen Ambroſius in lib. officiorum ceterique Chriſtiani non faciendum putant, ſed ne quidem ethnicorum multi. Vnde Iuuenal.

Semper & infirmi eſt animi, exiguiq; voluptas. Vltio.

Et ſic collige, quòd vindicta nemo magis gaudeat, quàm fœmina. {Si fidem magnopere cenſebimus conſeruandam:} Iuſtum erit. {Hoſpitia,} Vbi nos hoſpitati fuerimus, ea loca caſte coli debere à nobis oſtendamus. {Clientelas,} Eſt multitudo eorum qui potentem aliquem colunt, ciuem principemſue fauore proſequuntur, & eius dignitatem factionemq; tuentur, ducti vel mercede, vel beneficio, nec ſeruum clientē nominare licet. quod autem Lucanus inquit: Emptiq; clientes, non de ſeruis loquitur. Non enim in ſeruis ſpem ſibi Pompeius poſuerat, ſed in liberis & ciuibus ſeruilem tamen, non liberalem animum habentibus, quia venialem haberēt ingenuitatem. nam cum dicimus ſeruos, non addimus emptos, & ſic ergo ne emptos quidem cliētes dixiſſet. {Cognationes,} Hoc eſt, per ſanguinis coniunctiones, tam virilis quàm fœminini ſexus. ſi quidem virilis tantum ſanguinis agnati, ea iureconſultis intelliguntur, vt in tertio Inſti. Iuſtiniani Imperatoris de legitima agnatorū ſucceſſione patet. {Affinitates} Vbi etiam ſi ſanguinis nulla deuinciat nos copula, mercedæ tamen aliqua coniunctio. {Caſte colendas} Incorrupte, ſine vlla vitij labe. nam vitiorum omnium abſtinētia, caſtitas poteſt appellari. Virg.

Caſta pudicitiam ſeruat domus.

{Nec gratia,} Nec beneuolentia moueri nos oportere, quo minus peccata puniamus. Intelligendū aūt eorum qui plurimum deliquerint, ne videatur ſibi contrarius ubi dixit, Supplicū miſereri oportere. {Nec periculo,} Quod etiam nobis immineat, ſi ſecus iudicauerimus. {Simultate,} Si ſimultatem latens ſimul ſubrepat odium. {His atq; hmōi} Nā non ſunt ſolæ iuſtitiæ partes, & ſi ſoli loci, unde iuſtam rem, aut his contrariā iniuſtitiam, poſſimus oſtendere. {In concione, aut in concilio} In cōcione vbi laudemus aut vituperemus, hoc eſt, per demonſtratiuū genus. {Aut in concilio} Vbi de aliqua re conſultetur. i. per deliberatiuū genus. {Ad ſuadendum,} Vt fiat aliquid. {Ad diſſuadēdum} Ne fiat. nam perſuadere, eſt ſuadendo conſequi quod velis. {Item oſtendemus, antiquiorem mortē turpitudine haberi} Eſt. n. fortis viri, mortē honeſtati poſtponere, minoris æſtimare mori, quàm illā ſubire turpitudinē. {Antiquiorem} Præclariorem. {Nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur} Nullū dolorem tam ſæuū eſſe debere, vt fortem hoiem ab officio virtuteq; dimoueat. {Pro rei veritate} Vt verum dicat. {Si vnamquāque rem certo naturę termino definiemus;} Si in rebus expetēdis finem aliquem nobis imponendū dicemus, nec libidines noſtras infinitas eſſe oportere profitemus. {Definiemus:} Determinabimus. {Quod cuiq; ſatis ſit, oſtendemus,} Si quouſq; nobis cupere liceat aperiemus. {Huiuſmodi partes ſūt virtutis amplificandę,} Si ſuadebimus, velut ipſe pro P. Sextio, fortitudinē extollens. Amemus patriam pareamus ſenatui, conſulamus bonis præſentes fructus negligamus, poſteritati, & gloriæ ſeruiamus, id optimū putemus quod erit rectiſſimum ſperemus, qđ volumus, ſed quod acciderit feramus. Cogitemus deniq; corpus virorū fortiū, magnorum hoium, eſſe mortale, animi vero motus, & virtutis gloria, ſempiternam neq; hanc opin. ſi in illo ſanctiſſimo Hercule conſecratam videmus, cuius corpore ambuſto vitā eius & uirtutem immortalitas accepiſſe dicitur, minus exiſtimemus eos, qui hanc tantam rēp. ſuis conſilijs, aut laboribus auxerint, vel defenderint, uel ſeruauerint, eſſe immortalem gloriā conſecuturos. {Attenuandæ, ſi ab his dehortabimur,} Velut pro M. Cælio ipſo, Si quem forte inueneritis, qui aſpernetur pulchritudinem rerum, non odore vllo, non tactu non ſapore capiatur, excludit hic auribus omnem ſuauitatem, cui ego fortaſſe & pauci deos propitios, plerīq; aūt iratos putauerunt. Ergo hæc deſerta uita, & inculta, atq; interclusa iam relinquatur, detur aliquid ætati, ſit adoleſcentia liberior nō omnia voluptatibus denegentur, non ſemper ſuperet vera illa & directa ratio, vincat aliquando cupiditas voluptasq. rōnem, dummodo illa in hoc genere præſcriptio moderatioq; teneatur, pareat iuuentus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet aliena, ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atq; famam, ne probrum caſtis, labem integris, infamiam bonis afferat, ne quem vi terreat, ne interſit inſidijs, ſcelere careat. {Hæc attenuentur quæ ſupra demonſtraui. nam nemo erit, qui cenſeat à uirtute recedendū. verū aut res hmōi non dicatur.} Quæ ſupra demonſtraui, ſubaudiendū extollēdo vt quæ de prudentia, iuſtitia, fortitudine, & modeſtia diximus. {Vt virtutē poſſimus egregiam experiri,} Dicamus, quā laudant aduerſarij virtutem, non eſſe hmōi, vt egregia uirtus dici poſſit. {Aut in contrarijs potius rebus,} Virtutem eſſe, quā in his rebus quas dixerint ipſi: Et hoc generaliter de omnibus virtutibus dictum eſt. Nos demonſtrabimus ignauiā eſſe, & inertiam, {Ignauiam eſſe & inertiam uelut ſi innocentum ſupplicūque miſereri oportere dicat aduerſarius. ignauiam animi, inertiam corporis voluit intelligi. {Ac prauam liberalitatē.} Si male meritos vlciſci oportere dixerint. Quam prudentiā appellarit, ineptam & garrulā, & odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiā dicere eſſe,} Ineptam, ſi ſuo loco & ſuo tempore referri non videantur quæ prudenter dicta ſunt: garrulam, ſi exēpla videantur inſulſa proferre, odioſam, ſi erunt hmōi quæ dicta ſunt, vt contemni poſſe videantur. Eam nos inertiam & diſſolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinē nominarit, eam nos gladiatoriam & inconſideratā appellabimus temeritatem. {Quā modeſtiam aduerſarij dixerunt, contemnere pecunias, honores, & ſimilia, non ob continentiam, id facere dicemus, ſed per inertiā, & vagam negligentiam. {Laudabile eſt, quod conficit honeſtā, & præſentem, & ſequentem cōmemorationem.} Diuiſit ſupra Cicero honeſtum & rectū & laudabile. Rectū dixit, quod cum virtute & officio eſſet coniunctum. Virtutes & virturū partes oſtendimus. Officiorum aūt alia virorū, alia mulierū, alia iuuenum, alia ſenum. & prout vniuſcuiuſq; fuerit conditio, quoniā perſonæ conuenientia reddere conuenit, ac virtutes ei cōgruas prout conditio popoſcerit accommodare, quæ tum ſua prudentia, tum aliorum admonitione quiſq; poterit intelligere, ſic ex virtute officioq; eius, de quo conſultabimus, aut cōcionabimur efferre ſemper orationem oportebit. Nunc ſequitur laudabile, quod ex officio virtuteq; naſcitur. Hoc nos tum dignitate cū, fructu ſuo ducit ad ſe. Quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt, frequens de aliquo fama cū laude. Dignitas eſt, alicuius honeſta & cultu & honore, & uerecundia digna auctoritas. Amplitudo, eſt potentiæ, aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem honeſta illius ipſius cauſa quem diligit, cum eius pari voluntate. {Laudabile eſt, quod conficit honeſtam} Honeſti. n. ſpeciem, laudabile eſſe oſtēdimus. {Et præſentem & ſequentem commemorationem. Hoc nos eo à recto ſeparauimus, non quòd} Laudabilis enim partes, aut propter id, quod intuemur, aut propter id, quod ſequi confidimus ob fructū. ſ. honeſtatemq; extolli poſſunt. {Hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub vocabulo recti,} Virtutes recti partes, quas ſupra recenſuimus, dicit. {Hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant, ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractādum eſt hoc ab illo. neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi cōuenit,} Senſus eſt, Rectū à laudabili certe diuiſimus, non ut virtutem quoq; laudabilem eſſe nolimus intelligi, diximus. n. ex officio virtuteq; naſci laudabile, ſed quod qualitate diverſum ſeorſim ēt tractari debeat. {Neq;. n. ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit,} Non enim amplectendæ virtutes ſunt ſolum propter laudem, ſed quia magis uirtutem quàm vitiū ſequi decet. Veruntamen laudem duobus modis poſſumus intelligere, & quam virtus præ ſe ferat, ut ſit quaſi finis ac præmiū ipſius, quod ē medijs. vt

ita

ita dicam viſceribus virtutis emicat, & neceſſario virtutẽ ipſam ſemper comitatur. Alis laus, quæ extrinſecus ab hominibus ad virtutem defertur quæ in laudantium poteſtate eſt, quæq; tam falſa quàm vera eſſe poteſt. de hac nunc Cicero loquitur. Si quidem ea quę virtutẽ perpetuo comitatur, huiuſmodi eſt, vt propter ſe (vtpote virtutis quidã finis) expeti debere videatur. {Sed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi volũtas) Hoc eſt, ſi virtutem ipſam ſecuturam hominũ laudationem videamus, creſcit voluntas amãdi rectum, tum quod non ſine laude id nos facturos ſperemus, tum quod fructus & emolumenta etiam conſequamur. {Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat,} Hoc eſt, cum gloria, cum dignitate, cũ amplitudine, cum amicitia laudabile eſſe coniunctum. Quæ omnia, aut propter ſe ſolũ, aut propter ſe & vtilitatem expendi poſſe manifeſtum eſt. quæ etiam conſideranda, num religionibus adiuncta ſint, & id ex noſtro officio, aut alieno, & ea omnibus, quas opportunitates, quæ commoda ſecum ferant, & vtrum ea commoda mentis ſint, vt ſcientiæ, an corporis, vt incolumitas. Incolumitas eſt, ſalutis tuta atque integra conſeruatio, aut ab extrinſecus poſitis, vt potentia. Eſt autem potentia, ad ſua conſeruanda, & alterius opprimenda, idonearum rerum facultas. {Laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat,} Hoc dicit, cũ rectum eſſe, hoc eſt, cum virtute coniunctũ id oſtenderimus, ſupereſt, vt laudabile eſſe oſtendamus, quo facere poterimus, ab idoneis hominibus, in quo etiã, quod difficulter fieri, & quod facile fieri poſſit, oportebit conſiderare. Facile id fieri dicimus, quod ſine vllo, aut magno labore, ſumptu, moleſtia, quàm breuiſſimo tempore confici poteſt, difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas aut maximas cauſas habet difficultatis, tamen his victis difficultatibus compleri, atque ad exitum perduci poſſit, verumtamen idoneæ in hoc perſonæ multum ad id perſuadẽdum, quod in conſultatione poſitum erit, proficient, quippe quæ plus auctoritatis habentes, plus etiam ſapere videantur, quàm deteriori ordini placeat. i. opulentiori, ampliori placeat. {Quæ à deteriore ordine improbetur;} Inferiori in cõditione poſita. {Improbetur;} Damnetur. {Aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſteriſque noſtris} Aut omnibus ciuibus, ſubaudiendũ laudabile eſſe oſtendemus. Et eſt ſenſus, oſtendemus laudabile eſſe, cum rectum oſtẽderimus, aut ab ſtioribus, aut à ſocijs, aut ab omnibus, ciuibus noſtris exteriſque nationibus & ijs etiam qui poſt nos naſcantur, & ſi ab is, qui naſcentur laudari poterunt, demonſtrabimus. {Cum huiuſmodi locorum diuiſio ſit in conſulcatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab inſinuatione,} Hoc eſt cum generis deliberatiui, quod in conſultatione poſitũ eſſe diximus, locorum, vnde argumenta cauſarum naſci poſſunt, diuiſio ſit, cuiuſmodi oſtendimus, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. {Exordiri licebit vel à principio, vel ab inſinuatione,} Paucis à me aperietur, quo pacto deliberatiui generis cauſam tractari conueniat. {Vel ab ijſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa.} Vt opus exordio ne ſit an nõ, & quo genus cauſę egeat conſideremus, &c. quæ comitantur exordium. {Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atq; honeſtam:} Si cuius, ſi alicuius, & eſt vtrunque vnius partis. Flectitur. n. ſi quis, ſi qua, ſi quod, vel ſi quid. vt ne quis, ne qua, & aliquis, aliqua. nam ſi ſint duæ partes, ſi quæ, non ſi qua vltima correpta, proferetur. Nam quod Virg. Si qua facta ſinant, ſcript. non ſi aliqua fata, ſed ſi fata parte aliqua ſinant, intelligendum eſſe, quiuis vel mediocriter eruditus facile videt. {Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem} Si de aliqua re narrare propouet, eadem narratione vtetur, qua diximus in iudiciali genere narrandum eſſe. {Si vtrunq; poterimus oſtendere,} In confirmatione. {Vtrunq; pollicebimur} Dum narrabimus. {Simpliciter,} Vno modo, ſiue illud tutum, ſiue honeſtũ ſit. {Rei dilucidandæ} Aperiendæ, & magnificandæ, vt maiorem faceremus rem. {Dolum appellauimus,} At actor nõ vtiq; dolum, ſed conſilium nominabit, quo facilius poſſit perſuadere. {Rectam eſſe dicemus,} Hoc eſt cum virtute coniunctã. {Omnes partes recti} Hoc eſt virtutes, quas ſupra quadrifariæ diuiſimus. {Quos ante oſtendimus,} De quibus ſupra locuti ſumus. {Argumentationis artificioſæ} Quam ſupra in 2. lib. in quinq; partes diuiſit. tutum alter, alter honeſtũ defenſet. {Quid agam:} Velut Cannenſes, qui niſi Annibali ſe dedere maluiſſent, fame perijſſent, alter enim qui tutum defendet, in hac rerũ neceſſitate dicet, ſi incolumes eſſe volumus, aut ſi ſine incõmodo viuere volumus, neceſſe eſt nos ipſos dedamus Annibali. Sin autem alter honeſtatem defendas, neceſſe eſt, inquiet, hoc faciamus, ſi honeſte viuere volumus. Ac ſumma quidem neceſſitudo honeſtatis eſſe videbitur, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſſima commoditatis. {Virtutibus vti nemine poſſe, qui ſuas rationes in tuto nõ collocarit:} Virtutibus, inquiet, nemo vti poteſt, niſi ſit incolumis, at ſi ſimus incolumes, induſtria noſtra ꝙ de honeſtate amiſſum ſit, facile recuperaturos. Loci ab honeſta ratione, Itaq; honeſtatis rationem habere oportere, quã ſine incolumitate nullo tempore poſſimus adipiſci. quare in præſentia cedere rebus tutis oportere atque aliud tempus magis congruum eſſe expectandũ. {Qui tutæ rei pręponet rationem honeſtam, his locis vtetur, virtutem nullo tempore relinquendã, vel dolorem, ſi is timeatur, vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore & infamia leuiorẽ eſſe, conſiderare quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem,} Hoc eſt, qui virtutes volet rem tuam antecedere. {Neq; æternam incolumitatem conſequi; neceſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos,} Inde cõſequi hoc dicet, qui virtutẽ volet defenſare, ſi tuta ſectabuntur, turpitudinis eius maculam amoueri nunquam poſſe. nec ob id etiam futuros perpetuo incolumes, aut futurum vt nunquam intereant. {Virtutes vel vltro ad mortem proficiſci eſſe præclarum, fortitudini fortunam} Mortem ipſam tranſcendere virtute, & memorari noſtrũ nomen, præclarũ putari debere. {Eum tute viuere, qui honeſte viuat,} Satis fautorũ habere, eum qui recte facit. {Incolumem in perpetuũ eſſe non poſſe.} Nam licet fortuna ei videatur aſpirare, futurũ tamen aliquando dicemus, vbi ingemat & luat pœnas, & ſi ceteras effugiat pœnas, ſua fraude, ſuo terrore maxime vexari oportere. quod ſuum quenq; ſcelus agitet, amentẽ atque afficiat, nec quenquã eſſe quem non ſinę male cogitationes conſcientiæq; animi terreant. {Niſi ꝙ his maxime} Suaſorius concluſionibus. {Conducit} Confert, commodum eſt. {Quamplurima rerum ante geſtarũ exempla proferre.} Concluſiones hic non argumentationum, quæ Gręce ἀποδείξεις nominantur, ſed quę ἐπίλογοι apud illos, à noſtris perorationes vocantur, intelligendæ ſunt, plurarium enim numerum pro ſingulari poſuit, Et intelligamus, deliberatiuæ, orationis cõcluſionem, exemplis abundare debere. Commodiſſimum etiam in hoc, vt exemplis rerum ante geſtarum, quibus futura præmonſtratur, vtamur.

LONG. Deliberationes partim} de genere deliberatiuo, lege Fab. lib. 3. cap. 10. Cic. de Inuent. lib. 2. ſub finem, & in Partitionibus Trapez. lib. 4. {In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem,} Tunc res deliberationem facit, cũ per ſe inſpecta ſola ipſa in cauſa eſt, cur hoc, vel illud fieri, aut non fieri debeat. Vt ſi ſenatus deliberet, captiuos ab Annibale liberet, an non. Cõſultatio eſt duplex, & rei circunſtantia exquirenda eſt. primum captiuitatem eſſe ſeruitutem, qua nihil miſerius, turpius, damnoſius. deinde videndum, an ſic captiuos relinquere debeant, ſub illo imperatore crudeli, quiq; exitium P. R. meditetur. deinde illo tempore, cum eorum opera reſp. maxime indigeat. deinde illo loco Italia, vt ignominia perpetuo ante oculos præſto ſit. deinde illo modo, vt ſint in pœnis, in laboribus & ſimilia. Sciendum autem eſt, me multa etiam extra cauſam adieciſſe, quoq; nõ ſunt proprie ex ipſius rei natura quoniam oſtendere volui. quomodo ex theſi ſubinde fiat hypotheſis. Propria n. conſideratio rei theſis eſt, quæ eſt de natura captiuitatis. In quibus extranea cauſa. Extranea cauſa eſt, quæ nõ ex ipſa rei natura, ſed aliunde adiungitur. hæc vel adaugeri, vel deprimi poteſt, prout ipſa conſiderata, vtilis aut inutilis, leuis aut grauis, magni momenti, aut parui exiſtimatur. vt in Scipionis exemplo, vbi extranea cauſa legum eſt auctoritas, quæ cõſiderata deliberationem facit. Finis autem legum eſt, vtilitas reip. Iam ſi lex ſeruata inutilis deprehendatur, ob maiorem vtilitatem illi aliquid derogari poteſt. Nempe præter Scipionem vix vllum eſſe, qui cũ hoſte confligere audeat. Hæc breuiter addidi, vt lucis aliquid loco non omnino obſcuro propter imperitiores adderem. {Bello Italico} Hiſpanico legẽdum videtur. Cum Annibal ad tertium ab vrbe lapidem ſupra Anienem caſtra poſuiſſet, & P. & Cn. Scipionis in Hiſpania cum exercitibus cæſi eſſent, quæſitũ in ſenatu eſt, cui imperium mãdaretur, nullo id ſuſcipere volente Pub. Cornelius Scipio P. filius qui in Hiſpania ceciderat, ſe iterum profeſſus eſt, & ſuffragio populi cõſenſuq; omnium ſolutus eſt lege, & conſul creatus vno anno ante legitimum tempus. 24. n.

annum tum agebat. Vide Liuium de bello Punico lib 6. § Socijs ciuitatem} Lege Florum lib. 3 cap 8. & Abbreuiatorem Liuij lib. 2 t. §Vtilitas in duas partes} Hic locus multis non ſatis placet, & propter rei diuiſionem, & quod in alijs libris artis horum locorum omnino non meminit, nec frequentia argumenta ex ipſis ducantur. Itaque non diſplicet, quod alibi honeſtatem, quam dignitatem vocat, & vtilitatem, conſultationis fines eſſe dicit. Sed vtilitatem quidem præponere videtur, quod Hine ea dignitas ſeruari vix poteſt. Loci autem pro vtilitatis defenſione ſunt, enumeratio commodorum, pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præſidij, militum & vtilitatis ceterarum rerum, quarum fructum vtilitate metimur, itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorem exempla quæ erant vel cum periculo glorioſa, colliget, poſteritatis immortalem gloriam augebit, vtilitatem ex laude naſci defendet, ſemperq; eam cum dignitate eſſe cõiunctam. § Vtilitas in duas partes} Vtilitas an ab honeſtate ſeparari poſſit, diſputat in officijs Cice. porro ad præſentem auctoris diuiſionem faciunt, quæ ſcribit Fab. lib. 3. Dicturi, inquit, in concilio bonorum, & ſapientum, nihil vtile exiſtimabimus niſi quod honeſtum. Verũ apud imperitos, apud quos frequenter dicenda ſententia eſt, populumq; præcipue, qui ex pluribus conſtat indoctis, diſcernenda ſunt hæc, & ſecundum communes magis intellectus loquendũ. Sunt enim multi qui etiam quæ credunt honeſta, non tamen ſatis eadem vtilia quoque exiſtiment quæ turpia eſſe dubitare non poſſunt, vtilitatis ſpecie ducti probent, vt fœdus Numantinum, iugumq; Caudinum &c. §Vtilitas tota} Exemplum eſt in oratione pro Pomp. Ab omnibus enim fere locis iam enumeratis bellum ſuſcipiendum ſuadet. A ui, cum magnificat potentiſſ. reges magnis viribus Aſiæ incumbere, & propter periculum depoſci atque expeti Pompeium ducem, & periculum eſſe proditionis vectigalium &c. Porro uis aperta eſt, dolus autem occulta cum fraude. §Reuocationes} Vt Camilli, de quo Liuius libro 5. & Annibalis ex Italia. §Pollicitationes,} Vt Catilina apud Saluſtium magnis præmijs inuitat coniuratos. §Diſſimulationes,} Quæ ſtratagematis conſtat, de quibus Frontinus, & Valerius lib. 2. c. 4. §Maturationes,} Vt C. Druſus Nero qui breuiſſimo tempore ex Apulia clam in Vmbriam venit, ut collegæ Liuio Salinatori ſe coniungeret. Liuius, & Frontinus lib. j. c. j. † Prudentia eſt calliditas,) Callidos appello, inquit Cic. quorum tanquã manus opera, ſic animas vſu cõcaluit. §Diſciplinabilem) Vt Annibal cum apud Pruſiam exularet, & regi ut prœlium iniret, ſuaderet, rexq; facturum ſe negaret, quod periculum portendere exta viderentur: Ergo uitulinæ, inquit, caruneulæ credes ueteri Imperatori non credes? Val. lib. 3. de fiducia ſui. §Cuius rei geſtæ aut præſentẽ, &c. }Vt ſi ſuadebimus, Heluetijs non eſſe faceſſendum negotium, ab exemplis, quæ patrum memoria contigerunt. § Item ſi quo pacto} Huc faciunt quæ apud Saluſt. ait Cato. Iam pridem, inquit, nos ueras rerũ vocabula amiſimus, quia bona aliena Longini liberalitas malarum rerum audacia fortitudo vocatur. Lege Fabium lib. 2. cap. 13. §Cum igitur erit demonſtratum} Cic. non ſatis fuit oſtẽdere quam honeſtum ſit pro ulciſcendis iniurijs, & ſociorum ſalute conſeruanda, bellum contra Mithridatem ſuſcipere, ſed id etiam cum alijs locis à laudabili ductis, tum illic præcipue, cum ait, Et quoniam appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atq; auidi laudis fuiſtis, delenda eſt nobis illa macula bello Mithridatico ſuperiore ſuſcepta. Sic & Ilioneus apud Virg. 7. Aen.

> Dijs ſedem exiguam patrijs, littusq; rogamus.
> Innocuum.
> Non erimus regno indecoro, nec veſtra feretur
> Fama leuis, tantiq; aboleſcet gratia facti.

§Exordiri licebit} In deliberatione principia ſunt, uel non longa, vel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, ſua cauſa parati. Vide Cic. in Partit. & Fab. lib. 3. §Si cuius rei narratio} Non enim ſemper narratur, vt inquit Cic. utuntur autem ferè propoſitionibus vice narrationum, ut vindicare Germaniam à pontificia tyrannide, & pium & neceſſarium eſt hoc tempore. Nonnunquam breuibus narrationibus vtuntur, vt cũ aliquid ante ea de re geſtum eſt, de qua deliberant. §Qui à Pœnis circumſeſſi} Aut eos intelligit, qui Aſſilini, quod eſt Campaniæ oppidum, obſeſſi à Pœnis fuerunt, quod à liuio libro. 3. belli Punici deſcribitur, & ita fame uexati ſunt, vt lora & pelles ſcutis detractas, item mures ederint. Aut Saguntinos, qui nouem menſibus feſſi, fame, machinis, ferro, & igne, uerſa denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum &c. Vide Florum lib. 2. c. 6. & Liuium.

DEliberationes &c. Incipiens ſcribere de genere deliberatiuo diuidit primo ipſum in duas partes, quarum vna verſatur inter duo duntaxat, altera inter plura duobus. Vnde dicit deliberationes ſunt partim. i. per partem earum, aut pro parte huiuſmodi, ut quæratur. ſ. inter duo de quibus deliberatio eſt, utrum ſit potius faciendum, & ſup. eſt partim. i. ex parte, aut pro parte huiuſmodi, ut inter multa, de quibus eſt deliberandum, conſideretur quid ſit potiſſimum faciẽdum, verum potius ſupp. cõſideretur hoc modo vtrum Carthago videatur potius tollenda i. delenda è mundo. an relinquenda. ſ. in corrupta. Quid. ſ. inter multa ſit potiſſimum ſup. conſidereturhoc pacto vt ſi Annibal conſulter, cum accerſitur. i. reuocatur ex Italia Carthaginem. i. ut redeat ad conſeruandam Carthaginem, an remaneat in Italia, an redeat domum. i. in patriam ſuam, an ipſe profectus in Aegyptũ occupet. i. ante quam præſidia veniant capiat Alexandriam, ſ. vrbem ab Alexandro Magno ſic denominata. Item (alia diuiſio) deliberationes ipſæ ſunt, partim. i. pro parte conſultãdæ propter ſe, vt ſi Senatus deliberet an redimat. i. redimere debeat captiuos ab hoſtibus, an non. ſ. redimat, & deliberationes veniunt, partim. i. pro parte in deliberationẽ, & conſultationem partim. i. pro parte propter aliquam cauſam extraneam, vt ſi Senatus deliberet bello Hiſpanico. i. tẽpore, quo bellum in Hiſpania ab Romanis gerebãt, ne pro an: ſoluat Scipionem legibus, vt liceat eum ante tempus. ſ. legitimum, fieri conſulem, hoc eſt ante quartum & uigeſimum annum, & ſunt deliberandæ partim: & i. ſimul propter ſe, & i. ſimul, veniunt in conſultationem propter aliquam cauſam extraneam, ut ſi Senatus deliberet bello Italico, an det ſocijs ciuitatẽ, an non. In illis ſup. cauſis in quibus cauſis natura rei faciet deliberationẽ omnis ratio accõmodabitur ad ipſam rem, & in quibus cauſis cauſa extra cõficiet deliberationẽ in his erit ipſa, cauſa ad augẽda, aut deprimenda augẽda quidẽ ab eo qui ſuadebit, deprimẽda vero ab eo qui diſſuadebit. Omnes &c. Docet vtilitatẽ eſſe finem intentum deliberantibus, occaſione cuius vtilitatem quoque deſcribit dicens. Conueniet. i. decens erit oẽs rationes eorũ qui dicent ſententiam. i. iudicabunt de aliqua re, aut orabunt, proponere. i. conſtituere ſibi finem vtilitatis. i. utilitatem pro fine, noue dicit utilitatis, & neſcio, an ſcriptum reliquerit vtilitatem vt ſit proponere ſibi vtilitatem finẽ. ſ. dicendi, ut omnis ratio totius orationis conferatur. i. ad eum finem, videlicet, ad vtilitatem. Vtilitas in ciuili conſultatione. i. quæ proponitur in ea, diuiditur in duas partes, videlicet, tutam & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit. i. conſumat & perficit, qualibet ratione. i. via, aut modo, vitationẽ. i. effugium, periculi inſtantis. i. vrgẽtes, aut conſequentis i. futuri. Hæc. ſ. vtilitas tuta, diſtribuitur. i diuiditur, in uim & dolum, quorum. ſ. duorum membrorum, non ſumemus, alterum. i. alterutrum, hoc eſt, ſiue hoc ſiue illud, ſeparatim. i. ſeorſum ab altero, aut vtrunq; coniunctum. Vis. i. violencia & coactio, ſecernitur. i. dinoſcitur & ſeparatur à dolo, p exercitus, claſſes. ſ. in nauali pugna, aut etiam terreſtri, vnde & milites in claſſes diſtribui ſolent. vnde Aen. a. Claſſibus his locus, &c. arma, tormenta. i. machinas bellicas, vt ſunt arietes, & nũc bombardæ reuocationes hominum vt exulum, aut perſcriptorum, & alia res huiuſmodi. Dolus conſumitur. i. depletur, & cõſumate euacuatur, in pecuniam ſcilicet largiendam ad corrumpendas vires hoſtiles, pollicitationes, diſſimulaciones cum cõſilia teguntur, mutationes. i. feſtinationis, mentitiones. i. mendacia, ut ſit non ille Virgilianus, & ſupp. in ceteras res, de quibus loquemur tempore magis idoneo, ſi velimus (aut potius volemus) quando. i. aliquando ſcribere de re militari, vt de ſtratagematis, aut de adminiſtratione reip. Honeſta res. i. pars vtilitatis, quæ dicitur honeſta diuiditur in rectum. i. æquum & iuſtum & laudabile, vt quod glorioſum eſt. Rectum eſt, quod cum vertute & officio fit. i. cum debito effectu, aut debito modo faciendi, id. ſ. rectum diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinẽ & modeſtiam. i. temperantiam. Prudentia eſt calliditas. i. callida circunſpectio, quæ poteſt habere delectum. i. diſcretionẽ eligendi, bonorum & malorum, quadam ratione. i. conſideratione iuſti, ac iniuſti, debiti, ac indebiti. Et prudentia dicitur, item. i. ſimiliter ſcientia cuiuſmodi. i. certi artificij, ut qui in arte aliqua præſtãt, uulgo prudentes dicuntur, &, prudentia appellatur memoria multarum rerum, & vſus complurium negociorum, non ꝙ in memoria rerum ſit prudentia, ſed ꝙ per talem memoriã prudentia acquiratur. nam prudentia dicitur quaſi prouidentia a pro i. ante, aut procul videndo, ſed qui præteritorũ memores ſunt & ex illis futura proſpiciũt, prudentes ſunt, vt Vlyſſes apud Homerũ qui mores hoium multorũ uidit, & urbes. Iuſtitia eſt æquitas,

æquitas, ius vnicuiq; tribuens pro dignitate.i.ſecundum dignitatem cuiuſque, vnde proprie iuſtum dicitur, quod neq; plus, neq; minus quam rectum ac debitum eſt continet, vnde & ſubſtantiuæ iuſta dicitur talis menſura. Fortitudo eſt appetitio ſup. recta (aliter.n.nō eſſet ſpecies recti) rerum magnarum .i.difficilium, quas non aggrediantur niſi magnanimi, & cōtemptio.i.vilipenſio, rerum humilium.i.abiectarū, eo quòd faciles vnicuiq; ſunt, aut inhoneſti rationem habent, & eſt perpenſio.i.commenſuratio perſpicax, laboris cum ratione vtilitatis. Sunt enim hæ quatuor virtutes Cardinales ſic cōnexæ, vt qui vnam complete habet, omnes habeat, nō enim eſt vera fortitudo, ſine iuſtitia, prudentia, & temperantia, nec illę ſine hac, & ceteris. Modeſtia eſt continens moderatio.i.temperantia cupiditatū, in animo.i.affectione. Poſt deſcriptionem partium recti docet earūdem vſum dicens. Nos vtemur in dicendo partibus prudentiæ, ſi conferemus.i.comparabimus commoda cū incommodis, cum.i.quando nos cohortabimur ſequi alterum, videlicet, commodū, & vitare alterum, videlicet incommodū. Sunt qui legant vitari, quo modo neceſſe eſt, vt ſequi paſſiuæ legatur quod quia inſuetū eſt malū legere vitare. Aut ſi in qua re, nos cohortabimur aliquid i. aliquam rem, cuius rei nos poterimus habere ſcientiam diſciplinabilem, oſtēdemus quomodo, aut qua ratione oporteat, quidquid.i.vnamquanq; rem fieri. Aut ſi ſuadebimus quippiam.i.aliquam rem, cuius rei geſtæ nos poterimus habere memoriam.i. vt dicunt ſubuentionem, aut præſentem, aut auditam, in qua re nos poterimus facile perſuadere.i.creditum efficere id, quod velimus.ſ. perſuaſum eſſe, exemplo allato.i.citato, aut adducto. Iuſtitiæ partibus vtemur, &c. Poſtquam oſtendit quæ ſint ſpecies recti, tunc oſtendit quomodo vtamur etiam earum partibus dicens Nos vtemur partibus iuſtitiæ, ſi dicemus oportere miſereri, aut innocentiam, aut ſupplicum, & ſi oſtendemus cōuenire.i. cōueniens eſſe, gratiam referri.i.vt gratia referatur merentibus. Et ſi demōſtrabimus oportere male meritos.i. qui peccauerint, vlciſci.i.puniri, aut nos vlciſci.i.punire male meritos. Si nos cenſebimus.i.iudicabimus, fidem.i.fidelitatem & ſanctā promiſſionem eſſe ſeruandam, magnopere.i. magno conatu. ſi dicemus oportere leges & mores ciuitatis ſeruari.i. obſeruari egregie.i. non vulgariter. ſi dicemus conuenire.i. conueniens eſſe ſocietates, atq; amicitias coli.i.confoueri & venerari ſtudioſe.i.diligenter. ſi demōſtrabimus id ſup. ius quod ius natura comparauit.i. conſtituit in.i.erga parentes, in.i.erga deos, in.i.erga patriam.ſ. in qua patrati ac geniti, & procreati ſumus colendū ſup. eſſe religioſe.i.cum timore filiali. (In qua re, quia dicit à natura conſtitutam, obſeruat ordinem quem habet naturalis cognitio, primū enim cognoſcimus & reueremur parentes qui nos genuerūt, & aluerunt, deinde per eos inducimur in cognitionem & amorem Dei, tum in amorem patriæ, verum poſt perceptam cognitionē, ratio indicat, vt primæ amoris partes debeantur Deo, proximæ nobiſipſis, tum patriæ, tum parentibus, ita vt ſi parentes contra patriam pugnent, præſertim iniquè eos non iuuemus, natura tñ refragetur, ſi oppugnemus, tū ceteris neceſſarijs qui amici quoq; ſint, tum amicis acquiſitis, tum ceteris bene meritis, tum omnibus propter Deum, quo ordine & pondere Deo placuerit) ſi dicemus, hoſpitia.i.iura hoſpitalitatis, aut hoſpites ipſos (ſicut ſeruitia & miniſteria, pro ſeruis & miniſtris paſſim legimus) clientelas.i.clientes, hoc eſt, nos colentes, & ſe fidei noſtræ credentes. Cognationes.i.nobiſcū natos, eo ꝙ ſint eiuſdem ſanguinis, affinitates.i legitimas neceſſitudines, eſſe colendas caſte.i.inuiolabiliter. Animaduerte puer ſeleacta aduerbia, magnopere, egregie, ſtudioſe, religioſe, caſte ſuis quibuſq; aptiſſime contributa. Si nos oſtendemus, neminē & præcipue iudicem oportere.i.decere, deduci.i.ſeduci & deuiare, à via recta, nec precio, nec gratia, .i.fauore alicuius, nec periculo.i.metu, qui oritur è periculo, nec ſimultate.i.odio latente. Si dicemus cōuenire.i.conueniens eſſe, ius æquabile.i.quod pares pari mercede, & honore proſequitur, ſtatui.i.conſtitui & ſeruari in omnibus.ſ. iudicijs, aut rebus. Si nos cenſebimus.i.exiſtimabimus, quā id aliquē rem eſſe faciendam.i.tractandam, in concione.i.cōuocatione populi, aut in conſilio.ſ.ſeniorum, & prudentū, nos oſtendemus eam ſup. eſſe iuſtā his atq; huiuſmodi partibus iuſtitiæ, & oſtendemus eam eſſe iniuſtā contrarijs.ſ.partibus, & ſup. ita.i.hoc modo fiet, vt nos ſimus comparati.i.inſtructi eiſdem, aut iiſdem locis.i. argumentorum ſedibus, ad ſuadendū aliquid.ſ.aliquid eſſe iuſtū, & diſſuadendum. i.ad ſuadendum non eſſe iuſtum, aut ad diſſuadendum ne fiat, quoniam iniuſtum ſit. & hæc de partibus iuſtitiæ. Si nos dicemus, quid.i. aliquid eſſe faciendū cauſa fortitudinis retinendæ, nos oſtēdemus oportere res magnas & excelſas ſequi & appetere, vbi ſecundùm Vallam videretur dicendum expeti. Nam expetimus honeſta, appetimus placentia. Et item.i. ſimiliter oſtendemus oportere viros fortes contēnere res humiles.i.abiectas & cōtemptibiles, quaſi humi proſtratas (vnde humile apud doctos in contemptū ſonat. Apud Eccleſiaſticos autem humilitas pro modeſtia videtur accipi, forte quod nulla humiliatio erga Deum quæ à nobis in obſequium fuit nimia fiat) & propterea quod humiles ſint, indignas ſup. eſſe viris fortibus, nec.i.& non, & iudicare eas non eſſe idoneas.i.dignas dignitate ſua. vbi idoneas cū ablatiuo conſtruxit, ſi vera eſt lectio. Item nos oſtendemus à nulla.i.non vlla, non oportere deduci ab vlla re honeſta, ob.i.propter magnitudinem periculi, aut laboris, & oſtendemus oportere, mortem haberi.i. reputari, antiquiorem.i.chariorem: ſicut amicorum antiquiſſimus quiſque merito chariſſimus ſit, turpitudine.i. potius amandam mortem quā turpitudinem ad ſe admittere: vnde Iuuenal.

Summum crede nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam, viuendi perdere cauſas.

Et oportere nullo.i. non vllo, non cogi vllo.i. quantumuis magno dolore, vt recedatur ab officio.i.debito exercitio, aut facto, & nullius.i.non vllius oportere nō metuere inimicitias vllius.ſ. quantumcunq; magni aut chari, pro veritate rei, quia vt Fauonius apud Gell. docet. Amicus inſeruiendum eſt vſq; ad deos, vnde illud, Amicus Socrates, Amicus Plato, amicior autē veritas. Modeſtiæ partibus. Quarto loco docet vti partibus modeſtię dicens. Nos vtemur partibus modeſtiæ.i.temperantię, ſi nos vituperabimus, nimias libidines.i.voluptates & appetitiones honoris, pecuniæ & ſimilium rerum. Et ſi nos definiemus.i.limitabimus, vnamquanq; rem certo termino naturæ. Si nos oſtendemus id quod ſatis ſit cuique.i.vti, cuique, & diſſuadebimus.i.dehortabimur progredi nimium, i.vltra naturæ limitem, & ſtatuemus.i.conſtituemus vnicuiq; rei modum.i menſuram & moderationem. Huiuſmodi ſunt partes virtutis amplificandæ eſt dilatandæ, ſi ſuadebimus, & attenuandę.i.imminuendæ ſi dehortabimur ab his.i.ſi diſſuadebimus, faciēda videlicet, vt hæc demonſtraui ſupra.i. paulo ante amplificando, attenuentur. Nam nemo erit qui ſentiant recedendum à virtute, verum.i.ſed, quia nō poſſumus virtutem vituperare, aut res dicentur non eſſe eiuſmodi.i.tales, vt nos poſſimus experiri ſup. in eis egregiam virtutē, aut virtus oſtendatur conſtare potius in contrarijs rebus quam in his rebus, quas.ſ. vituperabimus. Item ſi poterimus, quo.i.aliquo pacto i.modo, nos demonſtrabimus, id quod is qui contradiceret vocarit iuſtitiam eſſe ignauiam & inertiam ac liberalitatem prauam.i.iniquā largitionem. Item qua.ſ. habitudinem ille qui contradicit appellarit prudentiā. Nos dicemus eſſe ſcientiam ineptam, & garrulam, & odioſam. Et nos dicemus eam.ſ. habitudinem animi quam ille dicet eſſe modeſtiam, eſſe inertiā & negligentiam diſſolutam. Et appellabimus eam.ſ.qualitatem animi quam ille nominarit fortitudinem, gladiatoriam.ſ.artem ſecundùm quam potius ſtudio nocendi quam ſui protegendi dimicatur, & ita inconſideratam.i. quod rectū ſit non ſinitur quis conſiderare. Laudabile. Proſequitur nunc alterum genus honeſti, quod laudabile vocat deſcribens ipſum ac dicens. Laudabile eſt quod conficit.i. conſummate facit commemorationem honeſtam, &.i.ſimul præſentem, &.i.ſimul conſequentem. Nos ſeparauimus.i.nūc, hoc.ſ laudabile, à recto non ſup. ideo ꝙ.i. quia hæ quatuor partes quæ ſubijciuntur ſup. vocabulo recti, videlicet prudentia, iuſtitia, fortitudo, & modeſtia, non ſoleant dare hanc commemorationem honeſtatis, quam laudabile conficere dixit, ſed ſup. ꝙ quanquam laudabile naſcatur ex recto, tñ in dicendo ex tractandū ſeorſum ab illo.ſ.recto. Enim pro quia, neq; conuenit ſup.i. nos ſequi rectum, ſolum.i.duntaxat cauſa laudis, ſed ſi laus conſequitur.i.ſimul ſequitur, tunc ſup. voluntas recti appetendi.i.expetendi duplicatur. Igitur cum demonſtratū erit id, quod in deliberatione eſt eſſe rectū, nos demonſtrabimus eſſe laudabile.i.dignum, vt laudetur, aut ab hominibus idoneis, vt ſi qua.i. aliqua res placeat ordini digniori, quæ improbetur ab ordine deteriori.i.minus bono & digno, aut eſſe laudabile, ſeu laudatum ab aliquibus ſocijs.ſ. Romani imperij, aut omnibus ciuibus, ſup. noſtris, & ſup. nationibus externis.i.peregrinis, quę, pro & poſteri noſtris.i.qui poſt nos futuri erunt, ſup. laudabile fore. Cum diuiſio locorum ſit huiuſmodi in conſultatione tractatio totius cauſæ eſt aperienda breuiter & ſupp. licebit exordiri vel à principio, vel ab inſinuatione, vel iiſdē rationibus, quibus ſup. exordiri licet in cauſa iudiciali de qua ſupra dictum eſt. Si cuius rei, &c. Oſtendit in genere deliberatiuo poſſe exordiri iiſdem rationibus, quibus in iudicialibus, nunc de ceteris orationis par-

tibus idem declarat, & primo de narratione dicens, Si narratio, cuius.i.alicuius rei,incidet ſup.in deliberationem,oportebit narrari eadem ratione,qua.ſ.in cauſa iudiciali,qm̄ vtilitas.ſ.quæ honeſtum complectitur. eſt finis in eiuſmodi cauſis, tam iudiciali quam deliberatiua. Ea.ſ.vtilitas diuiditur in rationem tutā atq; honeſtam.Si nos poterimus.ſ.præſtare,vtrum.ſ.tam tutum quā honeſtum, nos pollicebimur, nos demonſtraturos eſſe in dicendo, vtrunque. Si nos demonſtraturi erimus alterum.ſ.aut tutū tantum,aut honeſtum tantum, cum vtrunq; uos poſſimus, nos dicemus ſimpliciter.i.ſine mentione eius,quod demonſtrare nō poſſimus,id quod ſumus dicturi,ſiue ſit tutum,ſiue honeſtū. Tutum vocat perire, quod imperiti dicunt ſecurum, vt exigua manu debellare potentem regem non eſt tutum, vbi ineptius dicas ſecurum. At ſi nos dicemus noſtrā rationem eſſe tutam, vtemur diuiſione.i.diuidendo tutam partem,in vim.i.potentiam & conſilium pro quo prius dolum dixit, cuius rei nūc rationem affert dicens. Nam id quod nos appellauimus in docendo.i.præcipiendo cum doceremus artem,dolū cauſa rei dilucidandæ.i.aperiendæ,& declarādæ,appellabimus honeſtius id dicendo.i.orando in veris cauſis,conſilium. Si nos dicemus ſententiam rationis noſtræ eſſe rectam.i.iuſtam,licet non tutam(ſi tamen non ſit tuta, id tacebimus) & ſup. ſi omnes partes recti incident ſup. in eam, nos vtemur ratione quadripartita.i.in quatuor partes recti diuiſa,ſi ſup.non omnes incident: nos exponemus in dicendo;ſupp. tot quot erunt. Nos vtemur in cōfirmatione & confutatione.ſ. deliberatiua noſtris locis,quos oſtendimus ante, videlicet cōtrarijs confirmandis & confutandis.ſ.rebus ad aduerſario,hoc eſt ſi aduerſarijs vtamur confirmatione, nos vtemur confutatione dictorum eius, & contra ſi vſus fuerit cōfutatione noſtrorum, nos vtemur eorundem confirmatione. Videri poteſt hic varius eſſe ordo cum ſenſus apertus ſit: nam ſunt qui dicant, vtemur locis confirmandi contrarijs ſup.locis cōfutandi,ſed quia omnes textus (quos quid viderim)habent confirmandis & confutandis,dicam,vt prius: aut potius ablatiuos in deſignatione ſequelæ poſitos,quibus & ſæpe & decenter vtitur Cic. vt in primo officiorū, & ita erit ordo, vtemur locis confirmandis.ſ.noſtris.i. ad noſtra confirmanda contrarijs.i.qui loci ſunt contrarij cōfutandis.ſ.dictis aduerſariorum.i.ad dicta eorū confutanda. Argumentationis,&c. Docet quomodo in deliberatione vtendum ſit argumentatione dicens. Ratio tractandæ argumentationis artificioſæ.i. ex arte factæ,patet de ſecundo libr. i.ex ijs quæ dicta ſunt de argumentatione in cauſa iudiciali,quia ſimilis eſt. Sed ſi acciderit, vt in conſultatione,ſententia ſit alteri.i.vni deliberantium, aut conſultantium à ratione tuta, & alteri.i.aduerſario eius, ab honeſta.ſ.ratione,vt ſup.accidit,in deliberatione eorum qui circunſeſſi à Pœnis.i.Carthagin.ſiue in oppido Caſſilino,ſiue Saguntino (de quibus Franciſcus) deliberant quid agant,an tutū eſſet ſeſe dedere,cum ſit honeſtum pro fide conſeruanda mori. Qui ſuadebis,(ſcilicet apud taliter obſeſſos,vt neceſſe ſit ſeſe dedere, aut fame perire) ſequi rationem tutā,vtetur his locis, dicet ſupple nullam rem eſſe vtiliorem,incolumitate.i.ſalute, & ſoſpitate,& ſupple neminem poſſe vti virtutibus,qui nō collocarit ſuas rationes in tuto,nec quidem.i.non etiam deos qui maximo auxilio eſſe ſolent,eſſe auxilio eis,qui mittunt ſe in periculum conſulto.i.per conſilium & deliberationem ac debitam operam(vnde in ſacris literis,qui amat periculum,peribit in illo) & ſup.dicet,nihil oportere exiſtimari.i.iudicari,honeſtum,quod non pariat ſalutem. E contrario is ſup. qui præponet.i.præferet rei tutæ rationem honeſtam,vtetur his locis.ſ.ſequentibus, dicet ſup. Virtutem nullo.i.non vllo,non relinquendam eſſe vllo tempore,& ſup.vel dolorem, ſi is videlicet dolor citra mortem timeatur,vel mortem ſi ea formidetur,eſſe leuiorem.i.in minus malū, & dedecore & infamia. Et dicet ſup.oportere,aut ab eo quod ſequitur præclaram eſſe, conſiderare quæ turpitudo ſit conſecutura,at.i.econtrario dicet,immortalitatem.i.æternam vitam,neq; æternam incolumitatem.i.ſoſpitatem, conſequi.i.neceſſario ſequi ex illo turpi facto,ſicut in bono ſyllogiſmo conſequenda neceſſario ex præmiſſis ſequitur. Hoc eſt dicet, q̄ licet tunc mortem,aut dolorem euaſerint turpiter agendo tamen non ſint eua ſuri immortales,aut impatibiles,quia paulo poſt moriendū erit, lege qua ſancitū eſt omnes ſimul mori, nec.i.& non, & dicet nō eſſe exploratum.i.certū,& facto periculo, aut experimento euidens & probatum, illo periculo vitato.i.licet illud periculū euaſerimus (nam qui deliberant participes ſunt fere rerum de quibus conſultatur,vnde in prima loquitur perſona) nullum.i.non vllum, nos non venturos in vllum aliud periculum, quia licet Caſſilini aut Saguntini dedendo ſeſe Carthaginēſibus nō conficerentur fame,poſſent tñ paulo poſt ab Romanis, aut alijs opprimi. Et ſup. diceret, præclarum eſſe.i.præ ceteris laudabile & glorioſum proficiſci virtute.i. cū virtute, hoc eſt ea comite, aut per virtutem vltro.i.nondum coactos,ad mortem.ſ.voluntariā. Et dicet,fortunam quoque.i.etiam ſolere eſſe adiumento,fortitudini.i.fortibus,quia vt dicit Maro. Audaces fortuna iuuat. Et dicet,eū viuere tute.i.ſine periculo, qui viuat honeſte (quæ ſententia videtur Paulo noſtro digna) non qui ſit incolumis.i.corpore ſano,in præſentia.i.præſenti tempore. Videtur autē æquiuoce loqui de vita. dicat eum ſemper viuere qui virtutē ſeruat) nam virtus æterna eſt,qua dum anima decoratur mori non poteſt) eum autem ad tempus modo,qui vitam corporalem duntaxat obtinet. Et ſup. dicet eum qui viuat turpiter nō poſſe eſſe incolumem in perpetuum,quia ſtatutum eſt omnibus ſemel mori,mors autem peccatorum peſſima, ſed precioſa eſt in conſpectu domini mors ſanctorum eius. Nam non ſoli catholici,ſed & Platonici aſſerunt purgatis animis eſſe ab hac vita in æternam tranſitum. Nos ſolemus vti concluſionibus fere.i. quaſi in omnibus ſimilibus,vt ſolemus vti fere.i.quaſi ſemper, concluſionibus ſimilibus in his cauſis.ſ.deliberatiuis, & in iudicialibus, niſi quòd proferre plurima exempla rerum geſtarum,conducit.i.vtile: eſt maxime.i.ſummopere,his.ſ.deliberatiuis cauſis. Nunc.i. deinceps poſtquam demonſtrauimus genus deliberatiuum tranſeamus ad genus cauſæ demonſtratiuum.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex cōtrarijs rebus erit vituperatio comparāda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum; & corporis, & animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu aut fortuna ſecunda, aut aduerſa accidere poſſunt; vt genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, gloria, ſodalitates, amicitiæ, & quæ huiuſmodi ſunt, & ea quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda aut incommoda; vt velocitas, uires, dignitas, valetudo, & quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio & cogitatione noſtra conſtant; vt prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, & quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiuſmodi cauſa principium ſumetur aut ab noſtra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum qui audient perſona, aut ab re. Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd cauſa neceſſitudinis intercedat; aut ſtudio, quòd eiuſmodi virtutis ſit, vt omnes commemorare debeant velle; aut quòd rectū ſit, ex aliorum laude oſtendere qualis noſter animus ſit. Si vituperabimus, aut merito facere, quòd ita tractati ſumus; aut ſtudio, quòd vtile putemus eſſe, ab omnibus vnicam malitiam atque nequitiam cognoſci; aut quòd placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum vituperatione. Ab eius perſona, de quo loquemur. ſi laudabimus, vereri nos dicemus, vt illius facta verbis conſequi non poſſimus: omnes homines illius virtutes prædicare oportere; ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea, quæ videbimus contraria paucis verbis commutatis dici poſſe, dicemus, vt paulo ante ſupra exempli cauſa demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, vt talem virum velint cognoſcere, petemus: quoniam in eodem virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo ille qui laudatus fuerit. ſperare nos facile ijs, quibus velimus, huius facta probaturos. Contra vituperatio: quoniam norint,

pauca

pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos: quòd ſi ignorēt, petemus vt cognoſcant, vti malitiam vitare poſſint: quoniam diſſimiles ſint qui audiant, atq; ille qui vituperatur, nos ſperare eos illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipſis, incertos eſſe quid potiſſimum laudemus: vereri, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ ſimiles ſententias habebunt: quibus ſententijs contraria ſumuntur à vituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ neceſſario conſequatur: ſed ſi qua inciderit, cum aliquod factū eius, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuiſione hac vtemur: Primo exponemus, quas res laudaturi ſumus, aut vitnperaturi. Deinde, vt quæque, quoue tempore res erit geſta, ordine dicemus, vt, quid, quamq; tute cauteq; egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi, virtutes aut vitia. Deinde commoda aut incōmoda corporis, aut rerū externarum, quo modo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus ſit: ſi bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſet: ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium. In vituperatione, ſi bono genere, dedecor maioribus fuiſſe: ſi malo, tamen his ipſis detrimento fuiſſe. Edncatio in laude, bene, & honeſte, in bonis diſciplinis per omnem pueritiam: in vituperatione, è contrario. Deinde tranſire oportet ad corporis commoda. A natura in laude: ſi ſit dignitas atque forma, laudi fuiſſe eam, non, quemadmodum ceteris detrimento atq; dedecori: ſi vires atque velocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus & induſtrijs dicemus comparata: ſi valetndo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In vituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, male his vſum dicemus, quæ caſu & natnra tanquā quilibet gladiator habuerit: ſi non erunt, præter formam omnia ipſius culpa & intemperantia non fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res; & in his, animi quæ virtutes, aut quæ vitia fuerint, conſiderabimus; diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ poteſtas, quæ gloria, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ; & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias; qua fide, beneuolentia, officio geſſerit amicitias; in diuitijs qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animū: ſi interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortē eius ſit conſecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime conſideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ, vt, ſi laudemus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus: ſi vituperemus, è contrario. Perſpicuum eſt iam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractanda tripertita diuiſio laudis & vituperationis, ſi illud etiā aſſumpſerimus, non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem aut vitnperationem transferre: propterea quòd ſæpe ne incidunt quidem; ſæpe ita tenuiter incidunt, vt non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmiſſimæ videbuntur, legere oportebit. Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras & breues amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, eo quòd raro accidit in vita, negligentius conſiderandum eſt. neque enim id, quod poteſt accidere vt faciendum ſit aliquando, non oportet velle quam accommodatiſſime poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur, at in iudicialibus & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoq; genere cauſæ nō nihil induſtriæ conſumendum putauimus. Nunc, abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita, atq; ad omne cauſæ genus accommodata, tempus eſt ad ceteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

CAPIDVRVS.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur id laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrarijs rebus} Ipſi laudi contrarijs. Dignitas valetudo, & quæ contraria ſunt, ſi vituperare voluerimus. {Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis} .i. ex his locis confirmationis & confutationis licebit nobis ſumere argomenta, ſicut paulo poſt oſtēdetur. {Ab noſtra, ſi laudabimus,} Si nos ipſos mediocriter, & quantum locus ipſe expoſcet, laudabimus. {Aut officio facere,} Oſtendemus, ſi nos officioſos eſſe demonſtrabimus. {Quod cauſa neceſſitudinis intercedat} Quod ad laudandum venerimus, ob neceſſitudinem & affinitatem, quæ videlicet nobis intercedat. {Aut ſtudio,} Aut quod talis ſit eius quem probare velimus virtus, vt ab omnibus eam probari maxime cōueniat. {Qualis noſter animus ſit.} Quia dum probandos maxime laudare videri volumus, noſtram perſonam reddimus gratiorem, & eo magis, ſi animū aduerſum omnes huiuſmodi eſſe oſtendamus. {Quòd ita tractati ſumus,} Vt de eis bene loqui nobis conueniat, & ad nos maxime de eis dicere attineat. {Vnicam malitiam} Quæ in vno ſolo quem vituperemus ſit. {Aut quòd placeat oſtendi,} Quod ei delinquere placeat, & poſtquam deliquit, vt ſciatur quod nobis id ſicut & ceteris, vehementer diſpliceat {Ea, quæ videbimus} Contraria, ſubaudiendū his quæ iam retulimus. {Paucis rebus commutatis} Dici poſſe dicemus, ſed non dicemus verbis paucis poſſe dici, dicemus autē poſſe dici ea quæ videbimus contraria. {Paucis verbis commutatis,} Hoc eſt cum pauca ex ſuperioribus laudibus verba commutauerimus. Ordinem eum in viteperatione teneamus, quē in laudatione tenendū eſſe diximus. {Vt paulo ante ſupra exempli cauſa} Quo res fieret clarior exempla ſubiecimus, quo pacto reprehendere oporteret. Vt enim nobis vituperādum eſſet, cum à noſtra perſona locos oſtendemus, exemplo demonſtratū eſt. Quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos,} Cuiuſmodi in Cluētians fere illud eſt. qui P. Octauio ingenio prudētior? iure peritior? fide, religione, officio diligentior aut ſanctior commemorari poteſt? quis conſilio conſtātior? quis iudiciorum, aut eius dignitatis quam in iudicijs publicis præſtare oportet colentior? Longum eſt de ſingulorū virtute ita dicere. quę quia cognita ſunt ab omnibus verborum ornamenta non quærunt. niſi quod hic Cic. de exordio loquitur, illic in confirmatione illa refert. Vnde etiam breuiter P. Octauij decurrit laudes, quod in exordio non refert. {In eodem virtutis ſtudio ſint,} Eodem ſtudio detineantur virtutis, illi, apud quos laudemus, ſiue literarium illud ſtudiū ſit ſiue quodcunq; aliud. {Ijs quibus velimus,} Apud quemcunq; huius facta velimus memorare. {Quoniam norint,} Quia eius ſcelera cognouerint. Et quæ ſimiles ſententias habebūt, quibus ſententijs contraria ſumuntur à vituperatione. {Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante cōmemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ neceſſario} Eas rationes, & in orationibus aliorum, & per ſe poterit quilibet inuenire {Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus ſit,} Scire illud hic oportet, nō omnia quæ extra nos poſita ſint, quæq; accidere hominibus ſoleant, neceſſario laudari, quod habuerit ea, ſed quod his honeſte aliquis vſus ſit, & quod hæc certiſſimū morum faciant experimentū. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus, vt Saluſtius in M. Tulliū, Leges, inquit, iudiciaq; Rom. pop. defendit, atq; ita moderatur quaſi vnus ſit relictus è familia viri clariſſimi Scipionis Aphricani, ac nō repertitius accituſque, & paulo ante inſitus huic vrbi ciuis. Pro ſe ipſe reſpondet Cic. Ego meis maioribus virtute mea præluxi, vt ſi prius noti non fuerint, à me accipiant initiū memoriæ ſuæ. Tu tuis vita,

quam

quam turpiter egiſti, magnas effudiſti tenebras, vt etiam ſi fuerint egregij ciues, certe venerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos viros obiectare. ſatius eſt enim me meis rebus florere, quam maiorum opinione niti, & ita viuere vt ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Illud etiam in hoc eſt conſiderandum, num ea quæ à nobis effertur laus, alicui accidat perſonæ generaliter, aut certo alicui generaliter, vt ſi laus, hominis laus, religionis, iuſtitiç, prudentiæ, ingenij, & ſimilium, certo alicui, vt puta Socratis, Ariſtotelis, Platonis eſt. Loci laudis & vituperationis rerum externarum ſunt gens, vt Latinus, Græcus, Barbarus: ciuitas vt Romana, Athenienſis & quæuis clara domus, vt Aemiliana, Cæſariana dicemus etiā ſi quid euenit vel ea ſomnijs, vel ſignis, vel huiuſmodi prænunciationibus. Victus laudabitur: vt in Achille quod ferarū paſtus ſit crudis viſceribus. Item laudare poſſumus à iuſto, vtili, poſſibili, decenti. A iuſto, vt iuſtum eſt ducere vxorem & quod à paréntibus accepimus reddere vtile. multa enim commoda ex nuptijs accidere oſtendemus. Poſſibile, quod ante nos omnes fecerunt, & nunc faciunt, nos quoq; poſſe facere. Decens, quod non more ferarum in latebris, & ſine lege nobis degerere liceat. Ab eiſdem locis hæc acute refellere poterimus. Per comparationem etiam quæcunq; dicemus, augere poterimus. vt ſi vrbem vrbi, genus generi, victum victui, & ſimilia compares. Comparantur item animi bona inter ſe, vt virtutes, cum virtutibus, profeſſiones cū profeſſionibus. Corporis quoq; bona, vt valetudo cū opibus. Corporis bona cū animi bonis, vt robur cum ingenio, vel rerū ſcientia, vt ſi Achillem cum Homero compares, animi bona cum externis, vt ſi iuſtitiam vel ſcientiam aliquam cum opibus, cū nobilitate. Eſt etiā vbi amplitudo plus dedecoris attulerit, vt Galbç Romanum imperium, ꝙ priuatus maior viſus eſt, & capax imperij. Nam quod prius ſapientia eſſe & ob natalium claritatem metuſq; temporum in eo putabatur, ſegnities cōperta eſt. Idem de ceteris bonis, ne ſingula enumerare laborē, intelligendum eſt. {Si bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſe,} Subaudiendum, qua eius maiores extiterint. {Ipſum in ſuis, nō in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium} Sicut Cicer. ipſius exemplum ſupra retulimus. {Si malo,} Subaudiendū genere. {Non, quemadmodum ceteris,} Nam multis, ſicut Paridi, forma detrimento fuiſſe ſcribitur. {Vires} Corporis robur. {Honeſtis} Quando non omnino honeſtis quidem, ſed cogentibus alienis præceptis, comparata eſſe dici poſſunt. {Si valetudo,} Bona intelligatur, nam medium verbum eſt. {Ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum} Quod, quia cupiditates ſuas diligentia & temperantia compeſcuerit, bonam conſeruauerit valetudinem. {Quæ caſu & natura} Quod non ſua diligentia & temperātia validus ſit, ſed quod ita caſus tulerit, ita natura eum produxerit, quemadmodum etiam gladiatores & multos alios eſſe videmus. {Si non erunt præter formam omnia} Sit formoſus, ſed dicatur imbecillis, idque ipſius culpa & intemperantia, tum non culpandam eſſe naturam, & ſimilia. Eſt enim vbi forma vituperetur, ſi videlicet quoquo modo intemperāntiæ iuncta ſit, & imbecillitati. vt apud Homerum in Paride, Δύσπαρι, εἶδος ἄριστε, γυναιμανὲς, ἠπεροπευτά. Eſt etiam vbi forma iuncta ſimpliciter imbecillitati etiam naturali culpetur, vt de Nireo rurſum apud Homerum. Νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ᾽ ἀμύμονα Πηλεΐωνα· ἀλλ᾽ ἀλαπαδνὸς ἔην. Et quid fortiter in inimicitijs gerēdis} Suſtinendis. Nam, vt Varro inquit, cum imperator res gerere dicitur in eo, neq; agit, neq; facit, ſed gerit. i. ſuſtinet. tranſlatum ab his, qui onera gerunt, cum ſuſtinent. {Cuius cauſa ſuſceperit inimicitias,} Vt eū probari, vel id improbari ſciamus. {In diuitijs qualis,} An munificus, liberalis, aut ſecus, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit,} Num continenter vixerit, nec aliena rapere affectauerit. {Cuiuſmodi mors eius fuerit,} Num eius mortem res aliqua ſecuta ſit, vnde poſſit laudari aut vituperari. ſi quæ forte, vt in Cæſaris morte, portenta apparuerint. {Vt, ſi laudemus, aliud iuſte,} Vt ſi tribuit vnicuiq; quod ſuum eſt. Et quoniam iuſtitiam ſequuntur, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, obſeruātia, humanitas, & ſimilia, eos partes tractari conueniet. {Aliud fortiter,} Vt ſi animum ſupra omnia geſſit pericula, nihilq; niſi turpe timuerit, in ſecundis rebus cupiditatibus reſiſtere potuerit, & aduerſa conſtanter tolerauerit, & quæ fortitudinem ſequātur decurramus. vt magnanimitatem, fiduciam, ſecuritatem, magnificentiā, conſtantiam, tollerantiam, ſanctum, & inuiolabile recti propoſitū. {Aliud modeſte,} Vt ſi nihil occuluiſſe, quo pœnitendum eſſet, oſtendemus, & in nullo moderationis legem exceſſiſſe, & ſub rationis iugo cupiditates domuiſſe, & quæ modeſtiam comitātur percurramus, abſtinentiam, temperantiam, continentiam, verecundiam, caſtitatem, pudicitiam, honeſtatem, moderationē, parſimoniam, ſobrietatem. {Aliud prudenter} Vt prouidiſſe prius omnia, & intellexiſſe eum quam quidquam ageret dicamus, & quæ prudentiam ſequuntur, omnia perſpexiſſe. {Velut ſi circumſpectus fuit, ſi prouidit, ſi docilis, ſi cautus, ſi conſilio plenus ad agendum venit. {Si vituperemus, è contrario} Omnia ſuperioribus contraria afferemus vitia, vt doloſi cupiditatiq; cognatas conſentaneaſq; paſſiones, emulationem, inuidiam, maleuolentiam, obtrectationem, & ſimilia in eū proferemus, voluptati autem, in alienis malis ei ſemper gaudium fuiſſe, iactantiam de ſe, & gloriæ vanitatem, fugam ſæpe ob ſcelera meditatum, formidine metuq; concuſſum, & nihilominus ſæuitiam, feritatemq; & his proxima, in eum quem vituperare volemus, congeremus. Vbi cuſtodiendum, ne fortiori coniungatur infirmius, vt ſacrilego, furi, homicidæ, corruptor. nanque ſenſus hominis à paruo in maius debet inſurgere. Sed hæc ad elocutionis præcepta attinent. {Non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem aut vituperationem transferre} Monet Herenniū, quid ſit in has præceptione tenendum. dicit enim, non oportere eum exiſtimare, quæ de laude & vituperatione dixit, omnia vnam in orationem transferenda ſimul eſſe, ſed ea duntaxat, quæ viderit congruere. {Quæ firmiſſimæ videbūtur,} Ad laudandū vituperandumue. {Legere} Colligere oportebit. {In ipſa cauſa} Propter quam ad vituperandum venimus. {Crebras & breues amplificationes interponemus per locos communes} Velut ſi in ſacrilegū communi ea loco dicas, deorum enim placatorum prouidentia cuſtoditur reſp. violatorum vero ira corrumpitur, & ſic progrediemur. Quæ cum ita ſint, quantum iſte ſcelus admiſit? vt immiſſū rem exponamus, non quaſi docentes, ſed quaſi exaggerantes. quod vniuerſæ nocuerit ciuitati, & communibus & priuatis rebus. & timendum, ne tale ſcelus conſequatur ſterilitas frugum, ne hoſtium ſuperemur armis, & ſimilia. Velut in Saluſtium ipſe Cicero, deſine bonos petulantiſſima conſectari lingua, deſine morbo procacitatis iſto vti, deſine vnū quenq; moribus tuis æſtimare. His moribus amicum tibi efficere nō poteſt, videris n. velle inimicum habere. {Per locos communes} Vnde ſimiliter nobis dicere tali in re conuenit. De his ſupra abunde dictū. {Raro accidit in vita,} Quod nunc raro accideret, aut laudare, aut vituperare quenquā nunc ſæpiſſime. {Vt faciendum ſit aliqñ,} Si quidem aliqñ, non ſçpe, in genere demonſtratiuo ſic conſumuntur orationes, quod licet raro fiat, non oportet tñ id negligere. {Hæc cauſa minus ſæpe tractatur,} Non admodū frequenter agitetur. {At in iudicialibus & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis quare in hoc quoq; genere cauſæ} Probat, demonſtratiuum tum propter ſe, tum propter iudicialem & deliberatiuā cauſam eſſe neceſſariū, quod in eis generibus ſçpe laudanda multa nobis occurrant.

DE genere demonſtratiuo} Vide Fabiū lib. 3. cap. 9. Rodolphum lib. 3. cap. 13. Trapezontium lib. 4 {Laus igitur poteſt eſſe rerum externārum; & corporis, & animi} Mirum eſt, cur hunc in ordinem in recenſendis bonis ſeruet, cū inter triplicia bona, vel maxime excedant quæ ſunt animi. quç & vera eſſe, & ſola ab Ariſtotele recte exiſtimata ſunt. Niſi ob id dicamus hæc duo & fortunæ & naturæ bona præcedere, quod ipſa virtus in earum rerū vſu & moderatione maxime cernitur. {Dignitas, τὸ ἀξιωματικὸν Græci vocant. i. venerandam oris maieſtatem, qualis in Pompeio fuit, & quē Cicero etiam dignitatē vocare ſolet. {Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus} Vt eſt Nazianzeni in Baſilium, debere ſe laudare, tum propter amicitiæ rationes, tum propter memoriam pulcherrimarū virtutum, tum vt habeat eccleſia exemplum optimi & ſanctiſſimi epiſcopi. Ceterum narratio, ſicut nunquam fere incidit, cum laudamus cuius facta nota ſint, ac ſola amplificatione indigent, ſic ſemper inuenitur, cum quod fecerit ignotum ſit, quæ non vno in loco tota, vt in alijs generibus cogitur, ſed paſſim, vt quidquā amplificandum eſt, breuiter narratur. hæc Trapezontius lib. 4. {Petemus vt cognoſcant,} Alias, ignoſcant. {Diuiſione hac vtemur,} Ea vtemur commode, ſi naturam eius rei, quam laudamus, diligenter quibus conſtat, conſiderabimus. Non enim oportet, vt plurimi putant, qui omnis demonſtratio aut ex rebus, quas externas appellant, aut ex ijs quæ corpori aut animi attribuuntur, in has partes ſemper orationem diſtribuere. Nam & faſtidium auditoribus pareret ſi ſæpius fieret, & ignorantiç vitium non euitaret, ſi quis re naturam relinqueret, & his cōmunibus ſemper eſſe occupatus. Quare optimum factum erit, cum omnia, quibus facile abſolui poſſit cauſa, conſiderauimus ea reducamus in paucis.

paucis. quædam genera. Vt ſi poeta aut orator laudandus eſt dāda eſt opera vt intelligamus, quibus rebus poeta eximius, aut eloquentiſs. orator ad tantam facultatem profectus ſit, quę omnia ad quam pauciora maxime poſſumus, reducemus. Deinde vnum quodq; eorū, ſi in plura diuiditur, ſuis locis diſtribuemus. Sic pro Pomp. fecit Cicero, in qua ſummas imperatoris laudes perſecutus eſt. Vide Trapezontium. {Quo modo ab animo tractata ſint,} Faciunt quæ ſcribit Fabius. Omnia, inquit, quę extra nos bona ſunt, quæq; hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, quòd habuerit quis ea, ſed quòd his honeſte ſit vſus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimum virium dent in vtranq; partem, certiſſimum faciunt morum experimētum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus, animi ſemper vera laus eſt. Sed non vna per hoc opus via ducitur. Nanq; alias ætatis gradus geſtarumq; rerum ordinem ſequi ſpecioſius fuit, vt in primis animi laudetur indoles, cū diſciplinæ, poſt hoc operum .i. factorum dictorumq; contextus. Alias in ſpecies virtutum diuidere laudem fortitudinis, iuſtitiæ, continentiæ, ceterarumque, ac ſingulis aſſignare, quæ ſecundum quanq; earū geſta erunt. Hæc ille {Ab externis rebus} Miror autem cur non addat & nomen, vt Cato ſapiens, & nationem. vt Græcus, & patriam, vt Athenienſis, affectionem, vt equorum, canum, armorū ſtudium, vt medicus, orator cōditionem, vt ſeruus, addictus, conditionem aliam quæ ad liberos ſpectat, vt nupta, adoptiuus, abdicatus & ceteras circunſtantias, quæ ſubinde oratori aptiſſima vel ad laudem vel ad vituperationem argumenta ſubminiſtrāt. {Cōcluſionibus breuibus vtemur, enumeratione} .i. vt breuiter quæ in tota oratione dicta ſunt, colligātur. {Nunc, abſoluta nobis} Tranſitio ad alia præcepta.

XIX. QVoniam hæc cauſa, &c. Primo loco dicit quod genus demonſtratiuū diuiditur in laudem & vituperationem, quæ quia cōtrariæ ſunt, oppoſitorum autem eadem eſt diſciplina, ideo contrarijs vtemur in laudatione, & in vituperatione. Deinde oſtendit in quibus laus conſiſtat. Ordo autē eſt. Quoniam hæc cauſa .ſ. demōſtratiua ad quam paulo ante dixit tranſeundum eſſe diuiditur in laudem & vituperationem, tanquam in obiecta, aut in fines præſtitutos, ex quibus rebus conſtituerimus laudem ex contrarijs rebus vituperatio erit comparanda .i. obtinenda & acquirenda. Igitur quia ſatis fuerit alterū docuiſſe. Laus, poterit eſſe rerum externarū .i. bonorum extraneos poſitorū, vt ſunt bona fortunæ, & corporis & animi. Theologi tria bona enumerant, ſumma quibus non contingit abuti, vt charitate, & ceteris virtutibus animi dummodo virtutes maneant media vt corporis, & infima, vt externa, quibus & bene, & male vti contingit. Ea ſupp. bona, aut mala rerum externarum, ſunt quæ poſſunt accidere .i. cōtingere alicui ſecunda aut aduerſa, caſu aut fortuna .i. à caſu & fortuna vt genus .ſ. clarum, educatio .ſ. accurata, aut inter bonos, diuitiæ .ſ. magnæ poteſtas magna Gloria .ſ. parta, ciuitates .ſ. bonæ in quibus nati ſumus, aut quibus donati ſumus, quia beati putantur qui bonas habitant vrbes, præſertim ſi ſint in eis ciues amicitiæ, & quę ſunt huiuſmodi, & ea quæ ſunt his contraria, vt ignobilitas generis, ſordida educatio, paupertas, ſeruitus, infamia, naſci in locis deſertis, inimicitię, & ſimilia quæ ad vituperationem faciūt, quę omnia pertinent ad bona & mala externa, quia ſine noſtro merito contingere nobis poſſunt, & ſine culpa non contingere, aut auferri, proſequitur etiam corporis bona dicens. Ea commoda aut incommoda ſunt corporis .i. pertinent ad corpus, quæ natura attribuit corpori, vt ſunt velocitas .i. agilitas, & celeritas in curſu, vires .i. robur membrorū dignitas .i. ſpecioſitas & honeſta pulchritudo membrorū per quā quis redditur dignus prelatura, iuxta quod dictū eſt ꝙ ſpecies Priami digna fuit imperio, valetudo .i. ſoſpitas, ac firmitas. & ſup. ſimilia quæ pertinent ad laudem, & quæ ſunt contraria, vt torpor, debilitas, indignitas, aut deformitas, Mala valetudo, &c. Quæ pertinet ad vituperationem Animi ſup. bona & mala ſunt ea quæ conſtant conſilio, & cogitatione noſtra, vt prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, quæ ſunt laudis, & quæ ſunt cōtraria, vt imprudentia iniuſtitia, timiditas, aut meticuloſitas, quæ ſpectant ad vituperationem. Igitur hæc .i. huiuſmodi confirmatio, aut confutatio erit nobis .ſ. in genere demonſtratiuo. {In huiuſmodi cauſa, &c.} Docet primo quomodo in demonſtratiuo ſumetur principium, proſecuturus & reliquas partes. Ordo autem eſt principiū in huiuſmodi cauſa .ſ. demonſtratiua, aut à perſona noſtra, aut à perſona eius de quo loquemur, aut à perſona eorū qui audient, aut ab re. Ab noſtra ſup. perſona ſumemus principium ſi laudabimus ſupp. aliquem, dicemus (ꝙ verbum ponetur, ibi ab eius perſona, &c. vereri nos dicemus, &c.} Nos facere ſup. id, hoc eſt laudare eū aut officio, quòd .i. quia cauſa neceſſitudinis .i. obligatio neceſſarias intercedat .i. media ſit inter ipſum & nos, aut .i. facere ſtudio .i. voluntate ſtudioſa, quod .i. quia is quem laudamus ſit eiuſmodi virtutis, vt omnes debeant velle commemorare, id quod rectum ſit .i. laudabiliter factū, quia omnes incendimur ad virtutem gloria, laudataq; virtus creſcit, & immenſum gloria calcar habent, aut velle oſtendere ex laude aliorum, qualis ſit animus ipſius .i. noſter, ſic enim Franciſcus intelligit, vt ſicut ipſe in recto tres continet perſonas: nam recte dicimus, ipſe facio, ipſe facis, ipſe facit, ita & in obliquis, vt & ipſum ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti .i. & me, nec id tantum in primitiuo, ſed etiam in deriuatiuo; vt negotium ipſius intelligitur, aut meum, aut tuū, aut alterius, ideo autem ex laude aliorum oſtendimus animum noſtrū, quia qualis quiſq; eſt, & qualia amat, talia laudat, animi etiam candidi eſt alienam virtutem commendare, videtur tamen in hoc ſenſu à Cic. ſcribendum fuiſſe, qualis noſter ipſorum animus, vnde malunt quidam ſic dicere, aut nos velle oſtendere ex laude aliorum, hoc eſt ex noſtra qualis ſit animus ipſius quem laudabimus, quia ſi oſtenderimus animi noſtri ſeueritatem & iudicij integritatem, facile conſtabit nos nolle laudare eum qui indignus ſit, & ita ex animo noſtro illius quem laudabimus animum qualis ſit oſtendimus, de hoc tamen iam dicam iterum. Si vituperabimus ſup. aliquem à noſtra perſona nos dicemus nos id facere merito, quòd .i. quia, ita ſumus tractati ab illo .i. affecti iniurijs, aut contumelijs, vt merito cum male dicta re geramus, aut dicemus nos id facere ſtudio. quòd .i. quia putemus vtile eſſe, vnicā .i. ſingularem, atq; imcomparabilem malitiam, atq; nequitiā eius, quem vituperabimus, cognoſci ab omnibus ne videlicet ab eo contaminentur, aut circumueniantur, aut ꝙ placeat oſtendi ex vituperatione aliorum quid placeat nobis. Hoc dictum approbat peiorem conſtructionem, & ſententiam dicti ſuperioris; nam ſicut ex aliorum vituperatione quid nobis diſpliceat oſtendimus, ita ex aliorū laude qualis animus noſter ſit aperiemus. {Ab eius, &c.} Et ſup ſumemus principiū à perſona eius de quo loquemur ſup. ſic, ſi laudabimus ſup. eum nos dicemus nos vereri .i. timere, vt non poſſimus. conſequi verbis .i. exprimere facta illius, quia dicemus, oportere .i. decens & cōueniens eſſe, prædicare .i. cōmendare & extollere omnes virtutes hominis illius, & ſup. ipſa facta .i. quæ ipſe fecit anteire .i. ſuperare eloquentiam omnium laudatorum .ſ. ab eloquentia, aut arte dicendi. Si vituperabimus. nos dicemus ea quæ videbimus poſſe dici cōtraria .ſ. laudationi paucis verbis commutatis, vt demonſtratum eſt paulo ſupra .i. paulo ante cauſa exēpli, vt dicemus, nos vereri, vt non poſſumus conſequi verbis vitia illius, &c. Vbi ſcies huiuſmodi verba, caueo, metuo, vereor, formido, & ſimilia, quia important negationem recte poni ſine negatione ſequēti, vt caue dicas, vel vt dicas, vereor, vt mihi verba deſint, &c. quia tamen duæ negationes ſæpe non plus efficiunt quam vna, etiam recte poni cum negatione, vt caue ne dicas vereor, ne verba mihi deſint, &c. {Ab auditorum, &c.} A perſona auditorū ſumentes exordium, ſi laudabimus dicemus) quoniam nihil noui laudemus, & nihil laudemus apud ignotos) nos eſſe dicturos pauca cauſa monendi, quia non omnium quæ ſcimus continuo memores ſumus, aut ſi erunt ignoti .i. ignorātes, & rerū inſcij, nam vt docet Valla lib. 1. ignotus ſæpe actiue accipitur. Quintilianus. Ne quis tñ erret ignotus non eſt filij mei nouerca, ſed mater, ignotus dixit pro ignorans, & pro hoſpite & peregrino nō pro ignorato, hæc ille. Cuius ratio videtur quod qui ignotus eſt .i. cognitus, etiā alios ignorare ſoleat, nam qui nouus aduenit in cœtum aliquem citius à ſingulis cognoſcitur quam ſingulos cognoſcat. Veruntamen Frāciſcus legit, ſin fuerit ignota, vt ſit ſin .i. ſed ſi virtus, aut perſona quam laudabimus fuerit ignota, ſed ſic diceret ignotus, quia addit virum dicens. Nos petemus vt velint cognoſcere talem virū, & ſup. dicemus (quoniam ipſi apud quos laudemus .ſ. talem virum, ſint in eodem ſtudio .i. diligenti exercitio virtutis, atque .i. ſicut aut in quo ille qui fuerit laudatus) ſperare nos probaturos .i. perſuaſuros facile facta huius .ſ. amici noſtri q̃bus velimus, q. d. viris ꝓbatis, & eiuſdē virtutis ſtudioſis, vtpote à quibus laudari glorioſum ſit. Vituperatio ſup. erit contraria .i. contrario modo, quia ſi notus dicemus nos pauca dicturos monendis gratia, ſin ignotus, dicemus ab eorum virtute apud quos dicemus maxime abhorrere, adhortari, vt eum vitent. Vnde quoniam norint, ſup. & vitia eius, dicemus nos eſſe dicturos pauca de nequitia .i. vtilitate, aut libidine eius, quòd ſi ignorent ſup. eū (nunc dicit ſi ignorent, pro quo prius ſi erunt ignoti) petemus, vt agnoſcant, vt poſſint vitare malitiam .ſ. eius, quoniam illi qui audiunt,

audiunt, atq; illi qui vituperantur ſunt diſſimiles.ſ.in moribus. Et dicemus nos ſperare,illos ſupp. qui audiunt,aut nos, ſed potius illos improbaturos vehementer vitam illius.ſ.poſtquã nouerit. Ideo dico potius illos,quia de nobis certo ſcimus,quod de illis ſeparamus. A rebus ipſi ſup.ſumentes principium, dicemus eſſe incertum, quid laudemus potiſſimum.i.maxime omnium, & dicemus nos vereri ne eum dixerimus multa.(Ecce vereri ſequẽte negatione,pro quia prius,vt ſubiunxit) prætereamus plura. & ſupp. dicemus ea quæ habebunt ſimiles ſententias,quibus ſententijs.ſ.ad laudem demonſtrandam facientibus,contraria.i. contrariæ ſententiæ ſumuntur à vituperatione.i. in vituperando, aut à vituperante. § Principio,&c. § Poſtquam docuit quali principio vtendũ ſit in demonſtratiuo, docet quali narratione, & deinde de ceteris qualitatibus vtendum ſit. Ordo eſt,vlla narratio quæ conſequatur neceſſario.i.quã neceſſe ſit ſubſequi non erit principio.i. non ponetur poſt principium ab aliqua tractatione.i.quod principium ſumptum ſit ab aliqua tractatione harum rationum.ſ.laudandi & vituperandi, quas commemorauimus ante.ſ.paulo,ſed ſi qua.i.aliqua talis narratio, inciderit.i.incidenter interuenerit, cum aliquod factũ eius de quo loquemur ſit narrandum nobis cũ laude,aut vituperatione, tunc ſup. præceptio narrandi repetetur,de primo libro vbi de ea ſatis abunde præceptũ eſt. Deinde proſequitur de diuiſione dicens. Nos vtemur diuiſione hac.i.huiuſmodi. nos exponemus.i.proponemus enunciabimus,quas res laudaturi ſumus,aut vituperaturi,deinde dicemus,ordine.i.per ordinẽ, vt quæq; res erit geſta, vel pro, vel quo tempore erit geſta,vt intelligatur,quidquid is quem laudabimus,egerit tute,nõ credendo ſe ſuos & ſua periculis, & caute.i.prudenter. Sed oportebit.ſ.ad plenam laudem, aut vituperationem, exponere virtutes, aut vitia animi, deinde oportebit demonſtrare quomodo cõmoda, aut incommoda corporis,aut rerum externarum ſint tractata ab animo.ſ.laudando & vituperando,hoc eſt quo animo ea tulerit. Nos debemus adhibere hũc ordinem in vita demõſtranda.i.laudanda,aut vituperanda. Nã ſupp. genus demonſtrabitur in laude ab externis rebus, vtpote quibus maioribus ſit natus. Nam ſi ſit bono genere natus.dicemus ſup.eum fuiſſe parem.i.æquiparandum virtutẽ maioribus ſuis,& ita nõ degeneraſſe, aut fuiſſe excelſiorem.i.eos ſuperaſſe. Si ſup.natus ſit humili.i. abiecto genere dicemus ipſum habuiſſe præſidium.i.honeſtũ iuuamen & fiduciam in ſuis viribus, nõ in virtutibus maiorũ ſuorum. In vituperatione,ſi bono genere ſup. ſit natus, dicemus ipſum fuiſſe generi ſuo dedecori.i. ad dedecus,vt Cic.in Saluſtium dixit,ſi ſit malo.i.humili, & abiecto, aut pernicioſo genere,nos dicemus tamen, nihilominus, ipſum fuiſſe his ipſis detrimento.i.ad detrimentum gloriæ,aut bonorũ, & ita illis nequiorem eſſe. Educatio ſup.demonſtrabitur in laude.i.demonſtratione laudis dicendo videlicet ꝙ fuerit educatus tota pueritia bene & honeſte in bonis diſciplinis. In vituperatione contra.i.ecõtrario demonſtrabitur à nobis dicentibus,ipſum ſe retraxiſſe,inde.i.ab honeſta educatione, alij addunt aperte.i.manifeſte. Alij legunt à parte corporis,ſed verior lectio eſt. A corporis cõmodis vt ſit. laudabitur etiam à commodis.i. bonis corporis. à natura.ſ.datis in laude,ſi dignitas.i.decora & honeſta pulchritudo membrorum virilium ſit ſup.ei,atq; forma.i. ſpecies quaſi muliebris ſit ei. nos dicemus eam fuiſſe illi laudi.i. ad laudem,& non detrimento atq; decori, quemadmodum ſup. ſæpe fuit ceteris. Si vires atq; velocitas egregia ſup. ſint illi quẽ laudabimus,nos dicemus hæc comparata.i.parta, & acquiſita illis honeſtis exercitationibus atq; induſtrijs.i.vt dicunt naturali ingenioſitate.Si valetudo perpetua.i.incolumitas & infirma ſanitas,ſup.ſit ei,nos ſup.dicemus eam comparatam,diligentia & temperantia cupiditatum,quod vulgarius dicas ſeruando dietã, & ex bono regimine. In vituperatione.Proſequitur eãdẽ rem dicens. Nos dicemus in vituperatione,ſi hæc.i.iam dicta cõmoda corporis,vt dignitas,forma, velocitas, vires, valetudo perpetua erunt ſup.vituperando, ipſum male vſum.i.abuſum his,vtpote quæ habuerit non à virtute, aut temperantia ſua, ſed citra meritum ſuum,caſu & natura,tanquam ſupp. eſſe quilibet gladiator, qui bonis corporis abuti ſolet. Sin.i.ſed ſi, omnia erunt ſup. ipſi quem vituperamus præter formam.i. ſiue forma.i.ſi in omnibus decore carebit, nos dicemus id quod forma caruerit fuiſſe culpa & intemperantia ipſius. Deinde hoc eſt poſt corporis bona,aut mala: nos reuertemur ad res extraneas.i.extra ipſum poſitas vt ſunt bona fortunæ. Et conſiderabimus quæ virtutes ſi laudabimus, aut quæ vitia animi ſi vituperabimus, fuerint in his.i.in adminiſtratione harum rerum externarum quæ aut bonæ, aut malæ ſunt ſecundũ rationem vtentium eis, vnde ex bonorum fortuitorum vſu perſpicitur virtus vitium animi? & conſiderabimus an diuitiæ ſup. fuerint illi, an paupertas fuerat illi,& quæ poteſtates ſup.fuerint illi quæ gloria,ſup.fuerit illi, & quæ amicitia fuerit illi, & quid fecerit fortiter in gerendis inimicitijs, & cõſiderabimus, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias, & qua fide.i.fidelitate,beneuolentia,& officio geſſerit amicitias, & cõſiderabimus qualis fuerit in diuitijs,aut in paupertate,quẽadmodum habuerit animum in poteſtatibus gerendis. Et ſi interierit.i. mortuus fuerit, & ita poſt mortem de eius vita differemus,conſiderabimus. cuiuſmodi mors ſup. eius fuerit, & cuiuſmodi res ſit cõſecuta mortem eius, vtpote an dolor parentum, aut publicus,an lętitia. & de cõſimilibus. Ad omnes autem res. Docet laudando conducere in primis quatuor illas principales virtutes, Iuſtitiam,fortitudinem,modeſtiam, & prudentiam,& eis in demonſtrando magnopere vtendum eſſe dicens. Aũt pro ſed, illæ.ſ.nobiliſſimæ quatuor virtutes animi erunt accommodandæ ad omnes res quibus animus humanus conſideratur maxime.i.præcipue,vt ſi laudabimus dicamus aliud factum eſſe iuſte.i.per iuſtitiam,aliud fortiter.i.per fortitudinem, aliud modeſte.i. per modeſtiam ac temperantiã (ſunt qui legunt honeſte, ſed illud genus eſt, niſi dicas honeſtatem præcipue in modeſtia conſpicuam) aliud prudenter.i.per prudentiam. Si vituperabimus dicemus aliud eſſe factum iniuſte,aliud ignaue.i.non fortiter, aliud immodeſte ergo prius legendum erat modeſte) aliud ſtulte.i.imprudẽter,quod potius ponit quàm imprudenter,hoc enim priuationem,aut negationem prudentiæ ſonat, illud contrarium vitium ſignificat. Perſpicuũ eſt nimirum.i.haud dubie (ita vt non ſit mirũ ſi id dicatur)iam ex hac diſpoſitione,quemadmodum illa tripartita diuiſio laudis & vituperationis.ſ. à virtutibus & vitijs animi, à commodis & incommodis corporis & rerum externarũ,ſit tractanda.i.exercitanda,ſi aſſumpſerimus.i. addiderimus, & monuerimus etiam illud non eſſe neceſſe, nos tranſferre has partes laudem,aut vituperationem. propterea ꝙ ſup.hæc partes. non incidunt.i.nõ occurrunt, aut ita tenuiter.i. exiliter & modice incidunt,vt non ſint neceſſariæ. Quapropter oportebit legere.i.eligere eas partes quæ videbuntur firmiſſime .i.maxime incidere aut occurrere. Deinde agit de vltima parte orationis dicens. Nos vtemur concluſionibus breuibus,per enumerationem ad.i.iuxta,exitum.i.finem,& perorationem cauſæ. Oportebit autem interponere in ipſa cauſa.i.dum adhuc tractatur,amplificationes crebras.i.frequẽtes & breues,per locos communes. Nec hoc genus cauſæ,videlicet demonſtratiuũ,eſt commendandum negligentius eo quòd accidat raro, in vita.ſ.hominum. Neq; non oportet,immo oportet poſſe velle facere quam commodiſſime.i.maxime commode,id quod poteſt videri accidere.i.euenire, vt ſic faciendum aliquando.i.quandoq; licet raro. Et ſi.i.licet,hæc cauſa.ſ.demõſtratiua, tractetur ſeparatim.i. ſeorſum ab alijs cauſarũ generibus,minus.i.non ſæpe,at.i.attamen magnæ partes laudis, aut vituperationis (in quibus conſiſtit demonſtratio)verſantur ſæpe in cauſis iudicialibus,& in deliberatiuis, quare nos putamus non nihil.i. aliquid aut (per litotem)multum induſtriæ conferendũ,quoq;.i.etiam in hoc genus cauſæ.ſ.demonſtratiuũ. Nunc difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita atq; accõmodata ad omne genus cauſę,abſoluta nobis.i.à nobis.i.poſtquam abſoluimus difficillimam partẽ rhetoricæ,videlicet inuentionẽ, &c. tempus eſt nos proficiſci ad ceteras partes orõnis. Igitur quia procedendũ eſt,& proxima pars eſt diſpoſitio, nos dicemus deinceps de diſpõne.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM diſpoſitio eſt, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinẽ redigimus, vt certo quidque loco pronuncietur; videndum eſt, cuiuſmodi rationem in diſponendo habere conueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo, vnum ab inſtitutione artis profectum, alterum ad caſum temporis accommodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus, cum ſequemur eam præceptionem, quam in primo libro expoſuimus, hoc eſt, vt vtamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione. & hunc ordinem, quemadmodũ præceptum eſt ante, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis non modo totas cauſas per orationem, ſed

per ſingulas quoque argumentationes diſponemus, quemadmodum in libro ſecundo docuimus, id eſt expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt, vna per orationes, altera per argumentationes, ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ, cum ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris iudicio ad tempus accõmodatur: vt ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione: aut ſi ſecundum principium confirmatione vtamur, deinde narratione, aut ſi quam huiuſmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. nam ſi vehementer aures auditorum obtuſæ videbuntur, atq; animi defatigati ab aduerſarijs multitudine verborum, commode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt, ad principij ſententiam reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere, vt nemo æquo animo principium poſſit audire: à narratione cum inceperimus, ad principij ſententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus & tranſlationibus partium ſæpe vti neceſſe eſt, cum ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificioſe commutare cogit. In confirmatione & confutatione argumentationum diſpoſitiones huiuſmodi conuenit habere, firmiſſimas argumentationes in primis & in poſtremis cauſæ partibus collocare; mediocres & neque inutiles ad dicendum, neque neceſſarias ad probandum, quæ ſi ſeparatim ac ſingula dicantur, infirmæ ſunt, cum ceteris coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. nam & re narrata ſtatim expectat animus auditoris, qua re cauſa confirmari poſſit. quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. & quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur; vtile eſt, cum dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. hæc diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum, facillime in dicendo, ſicut illa in pugnando, parare poterit victoriam,

CAPIDVRVS.

DE diſpoſitione.} Vide Quintil. lib. 7 cap. 1. & vlt. Trapezone. lib. 4. Rodolphum lib 3. cap. 7. & Doctor. 2. de Copia, cap. vlt.} Ab inſtitutione artis profectũ,} Quam hic vocat artis inſtitutionem. Cic. de Or. 2. naturam, & naturalem ordinem appellat, his verbis: Nam, vt aliquid ante rem dicamus, deinde vt rẽ exponamus, poſt vt eam probemus noſtris præſidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde vt concludamus, atq; ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit. Quam vero hic diſpoſitionem. ad caſum temporis accommodatum Cicero, quæ ex oratorũ iudicio & prudentia comparatur, hoc eſt artificioſam, quod vtilitatis neceſſitate hic ordo ſeruari non poteſt, appellat. } A literarum aliquarum recitatione,} Vt ſi quis Lentulum accuſet, quod Allobrogũ legatos ad cõiurationem inuitauerit, & literas ab eo legati miſſas habeant. } Si narratio parum probabilis} Exemplum habes in Miloniana. } Tranſlationious partium ſæpe vti} Alias, tum vti. } Tanquam inſtructio militum} In acie. n. non tam refert, quantis copijs dimices, quàm quo conſilio inſtructis, ac diſpoſitis, ita in oratione ſummum eſt, non quam optimis niti argumentis, ſed quamaptiſſime diſpoſitis. Proinde non contemnendum eſt artificium diſpoſitionis. Ea enim vt Cic. 2 de Orat. ait, tantum poteſt in dicendo, vt ad vincendum nulla plus poſſit.

LONG.

QVoniam diſpoſitio, &c.} Tractat diſpoſitionem dicens, Quoniam diſpoſitio eſt illa, ſcilicet pars orationis, per quam nos redigimus in ordinem ea quæ inuenimus, vt pronunciemus quidq;. i. vnumquodque, aut vnamquamq; rem, certo, id eſt ſuo, & debito loco, ideo ſup. videndum eſt, cuiuſmodi. i. qualem rationem cõueniet habere in diſponẽdo. Incipiens autem id docere præmittit ſuo more diuiſionem dicens. Genera diſpoſitionum ſunt duo, vnum ſup. eſt profectum. i. ortum, ab inſtitutione artis, id eſt iuxta artem prius traditam; alterum. ſ. genus diſpoſitionis eſt accommodatum ad caſum temporis. i. ad euentum varium pro diuerſitate temporis, & diuerſa diſpoſitione auditorum. Nos diſponemus ea diſpoſitione, id eſt iuxta diſpoſitionem artis, cum. i. quando nos ſequemur eam diſpoſitionem, quam expoſuimus in primo libro, hoc eſt vt vtamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione, hoc eſt omnibus partibus orationis, & ſequamur hunc ordinem in dicendo, id eſt orando, quemadmodũ docuimus in ſecundo libro. i. expoſitionem rationem, id eſt confirmationem rationis, exornationem, & ſup. complexionem. i. per orationem. Item nos diſponemus ea inſtitutione, id eſt iuxta, aut per inſtitutionem artis, ſcilicet rhetoricæ, non modo. i. non ſolum totas cauſas per orationem, ſed quoq;. i. etiam, per ſingulas argumentationes, quemadmodum docuimus in ſecundo libro. i. expoſitionem, rationem, cõfirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt, ſcilicet in cauſis diſponendis, vna per orationes, altera per argumentationes, profecta. i. orta, ſcilicet vtraq; ab inſtitutione, ſcilicet oratoria, id in altera iuxta artem rhetoricam diſponemus partes orationis, de quibus dictum eſt in primo libro, in altera parte argumentationis: de quibus in ſecundo. {Eſt autem alia diſpoſitio, &c.} Proſequitur diſpoſitionem extemporaneam, quæ ad caſum temporis accommodanda eſt, dicens. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ accommodatur. i. aptatur, & applicatur ad tempus iudicio oratoris. cum. i. quando, recedendum eſt ab ordine artificioſo. i. per artem inſtituto, vt ſi dicere incipiamus à narratione (& ita prætermiſſo principio) aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut recitatione. i. relatione aliquarum literarum, aut ſi vtamur confirmatione, ſecundum. i. proxime poſt, ſcilicet principium, deinde vtamur narratione, aut ſi faciamus, quam. i. aliquam, ſup. aliã permutationem ordinis, ſcilicet partium orationis, huiuſmodi. i. qualis eſt, dum ante narrationem ponitur confirmatio, quorum id eſt quarum mutationum, nihil oportebit fieri, niſi cauſa poſtulet. nam ſi aures auditorum videbuntur obtuſæ. i. hebetatæ, & modeſtia ob frequentem auditionem affectæ, atq; animi auditorum videbuntur defatigari, id eſt ad extremã fatigationem affecti ab aduerſarijs, ſcilicet noſtris multitudine verborum, nos poterimus ſuperſedere. i. carere & vacare commode, id eſt opportune. principio. i exordio, & exordiri cauſam, id eſt facere initiũ dicendi non ab exordio proprie ſumpto, ſed, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde. i. poſt tale initiũ licebit (quia non ſemper eſt neceſſe, q. d. ideo dico licebit, quod non ſemper neceſſe eſt) ſi commodum erit, reuerti ad ſententiã principij, id eſt paulatim agere partes principij. Et ſi cauſa noſtra videbitur habere magnam difficultatem, ita vt nemo poſſit audire principium, id eſt exordium proprie ſumptum (quia generaliter omne quod in principio, ſeu exordio ponitur principium, & exordium dicitur, ſpecialiter autem tantũ quod in primo libro definitum eſt) cum nos inceperimus à narratione nos, reuertemur ad ſententiam principij. Si narratio eſt probabilis parum, id eſt modicum, nos exordiemur ab aliqua firma argumentatione. Neceſſe eſt vti ſæpe his, id eſt huiuſmodi commutationibus & tranſlationibus. } In confirmatione, &c.} Locutus eſt de principio & narratione, nunc proſequitur de confirmatione & confutatione docens quomodo diſponendæ ſint, ac dicens. conuenit, id eſt conueniens eſt, in confirmatione, ſcilicet rationum noſtrarum, & confutatione rationum aduerſarij, diſpoſitiones argumentationum habere huiuſmodi. Oportet argumentationes firmiſſimas collocari in primis & in poſtremis, id eſt vltimis partibus cauſæ, & oportet mediocres, & pro. i. neque inutiles ad dicendum, id eſt quæ poſſunt vtiliter dici, neque neceſſarias ad probandũ, id eſt quæ ſi omittantur adhuc poterimus per firmiores ſatis probare, quæ. ſ. mediocres rationes, ſi dicantur ſeparatim, id eſt ſeorſum à firmioribus, & ſingulæ, id eſt per ſe ſine infirmæ, & ſupple coniunctæ cum ceteris, firmæ & probabiles fiunt, oportet inquam tales mediocres, interponi & pro, id eſt collocari in medio. Ratio autem eſt. nam animus auditoris re narrata, id eſt poſt narrationem expectat ſtatim ſup. audire aut

noſſe, ex qua re cauſa confirmari poſſit. quapropter oportet inferre cõtinuo, id eſt ſine dilatione, aliquam argumentationem, id eſt approbationem firmam, & ita firmiſſima in principio locanda ſunt. & quoniam dictum nuperrime. i minimo ante, mandatur facile. i. faciliter, memoriæ. ſ. audientium, ideo ſup. vtile eſt, cum, id eſt quando deſinamus, dicere, id eſt quando velimus perorare, relinquere in animis auditorum aliquam argumentationem bene firmam, recentem. i. paulo ante adductam. hæc diſpoſitio locorum, tanquam ſup. eſſet, inſtructio militum i, militaris aciei poterit parere. i. acquirere & gignere, faciliime victoriam in dicẽdo, ſicut illa. ſ. militum ordinata inſtructio, poterit parare imperatori victoriã in pugnando, vnde apte citauit Franciſcus ſupra verba Neſtoris Homerici, quæ ſi integra habuiſſem lubẽs repoſuiſſe. Non enim dubitem Ciceronem ad ea reſpexiſſe, preſertim cum tot Græcos præceptos reuoluerit, qui haud dubie illud Homeri artificium in præceptionibus non tacuerit, cum & noſtri ſubinde (nec immerito) Maronem nunc citent.

DE PRONVNCIATIONE.

PRONVNCIATIONEM multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendum plurimum valere. nos, quid vnum de quinque rebus plurimum proſit, non facile dixerimus, nec egregie magnam eſſe utilitatem in pronunciatione ſola audacter confirmauerimus. nam commodæ inuentiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium cauſæ artificioſa diſpoſitiones, & horum omnium diligens memoria, ſine pronunciatione non plus, quàm ſine his rebus pronunciatio ſola, valere poterit. quare, quia nemo de ea re diligenter ſcripſit, (nam omnes vix poſſe putarunt de voce, vultu, geſtu dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda eſt non negligenter videtur tota res conſideranda. Diuiditur igitur pronunciatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis eſt, quæ ſuum quendam poſſidet habitũ, ratione & induſtria comparatum. ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maxime comparat natura: non nihil hanc auget, ſed maxime cura conſeruat. Firmitudinẽ vocis maxime natura comparat, non nihil adauget, & maxime conſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc eſt, vt eam torquere in dicendo pro noſtro commodo poſſimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, niſi vt ab ijs, qui non inſcij ſunt eius artificij, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quę conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maxime neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur quammaxime poterimus in dicendo vocem conſeruare, ſi quammaxime ſedata & depreſſa voce principia dicemus, nam læduntur arteriæ, ſi, antequam leni voce permulſa ſunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet, recreatur enim vox ſpiritu, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonem tranſire oportet: commutationes enim faciunt, vt, nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus. Et acutas vocis exclamationes uitare debemus. ictus enim fit, & vulnerantur arterię acuta atque attenuata nimis acclamatione, & ſi quis ſplendor eſt vocis, conſumitur clamore vniuerſus. Et vno ſpiritu continenter multa dicere in extrema cõuenit oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ varie tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem atque conſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocem ſeruandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuauitatem pronunciatione: vt, quod noſtræ voci proſit, idem voluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad firmitudinem vocis, ſedata vox in principio. quid inſuauius, quàm clamor in exordio cauſæ? Interualla vocem confirmant. eadem ſententias concinniores diuiſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat vocem continui clamoris remiſſio. & auditorem quidem varietas maxime delectat, cum ſermone animũ eius retinet, aut exuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat. eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt voci. quid? hæc eadem non ne animum vehementiſſime calefacit auditoris in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eadem vocis firmitudinis, & pronunciationis ſuauitudini proſunt; de vtraq; re ſimul erit in præſentia dictum, de firmitudine quæ viſa ſunt, & de ſuauitate quæ coniuncta fuerunt: cetera ſuo loco paulo poſt dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionẽ pertinet, diligentius nobis conſideranda eſt. Eam diuidimus in ſermonem, contentionem, amplificationem.

Sermo eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio eſt oratio acris, & ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio eſt oratio, quę aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demonſtrationem, narrationem, iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate, & vocis remiſſione. Demonſtratio eſt oratio, quæ docet remiſſa voce quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio eſt rerum geſtarum aut perinde vt geſtarum expoſitio. Iocatio eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentem & liberalem poteſt comparare. Contentio diuiditur in continuationem & diſtributionem. Continuatio eſt orationis enunciandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio eſt in contentione oratio frequens, cum raris, & breuibus interuallis, acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem & conqueſtionem. Cohortatio eſt, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes diuiſa eſt, & hę partes ipſę ſunt in octo partes alias diſtributæ; harum octo partium quæ cuiuſque idonea pronunciatio ſit, demonſtrandum videtur. Sermo cum eſt in dignitate, plenis faucibus quamſedatiſſima & depreſſiſſima voce vti conueniet, ita tamen, vt ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus: cum autem eſt in demonſtratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis & diuiſionibus vti oportet, vt ipſa pronunciatione eas res, quas demonſtrabimus, inſerere atque interſecare videamur in animis auditorum. Cum autem ſermo in narratione eſt, tum vocũ varietate opus eſt, vt, quo quidque pacto geſtum ſit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus oſtendere factũ, celeriuſcule

dicemus: at aliud, ocioſe retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, modeſte, hilariter in omnes partes commutabimus, vt verba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus; diligenter animaduertemus, vt omnium perſonarum ſenſus atque animos voce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leniter tremebunda voce, cum parua ſignificatione riſus, ſine vlla ſuſpicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalem iocum vocem. Cum autem cōtendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendū eſt, in continuatione adaucto mediocriter ſono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cū clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis vociferatio conſequi poſſit. In diſtributione vocem ab imis faucibus exclamatione quamclariſſima adhibere oportet, & quantum ſpatij per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum inter ſingula interualla ſpatij conſumere iubemur. In amplificationibus, cū cohortatione vtemur voce attenuatiſſima, clamore leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione vtemur voce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatijs, magnis commutationibus. De figura vocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum videtur.

LONGOLIVS.

De pronunciatione.} Lege Cic. 3. de Orat. Fabiū lib. 2, cap. 3. Fortunatianum lib. 3. Trapezontium lib. 4. Habet, inquit Fabius, pronunciatio miram quandā in orationibus vim ac poteſtatem. Nec enim tam refert, qualia ſit quæ intra noſmetipſos cōpoſuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quiſque, vt audit mouetur. Quare nec probatio vlla, quæ aliquo modo venit ab oratore, tam firma eſt, vt nō perdat vires ſuas, niſi adiuuetur aſſeueratione dicentis. Affectus omnes langueſcant neceſſe eſt, niſi voce, vultu, totius prope habitu corporis inardeſcant. Documento ſunt, vel ſcenici actores, qui & optimis poetarum tm̄ adijciūt gratiæ, vt nos infinite magis eadem illa audita q̄ lecta delectent, &c. }Pronunciationem multi maxime oratori vtilem dixerūt eſſe, } Ob Demoſthenis dictum, qui primas, alteras, & tertias: hoc eſt omnia, pronunciationi tribuebat. Hanc Cic. vbiq; actionem appellat, q̄ hæc ſola ſit, quæ orationis veluti vita vocitata eſt, vt teſtatur Aſconius. Hoc autem ſupra modū admiror, ꝙ ordinem naturalem in partibus docendis non obſeruauerit, cū neminem lateat, hanc natura ſua poſtremā eſſe tradendā, ꝙ reliquas omnes partes pronunciatio ſubſequatur. Niſi forte ob id factum eſt, aut ꝙ integrum elocutioni librū dedicauerit, aut quia & ipſe voluerit nō exiguā huius partis demonſtrare dignitatem. {Ad ſenſus noſtros} Rerum omnium quædā ad intelligentiam, quædā ad ſenſum referuntur. Illę ad intelligentiam ſpectant, quæ doceri verbis poſſunt vt grammaticarū. Illæ vero ad ſenſum, quas verbis docere ſatis nō eſt, niſi alicui ex quinq; ſenſibus ſubijciantur, vt cytharizare. {Figura vocis} Quæ eadem & bonitas. {Ratione & induſtria} Ratio ad præcepta refertur, induſtria ad exercitationē. notandum hic quod & Fabius admonet, in pronūciatione eſſe primas partes naturæ. Nam certe bene pronunciare non poterit, cui: aut in ſcriptis memoria, aut in ijs quæ ſubito dicenda erūt, facilitas prompta defuerit, nec ſi inemendabilia oris incōmoda obſtabunt. Corporis etiā poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Nos igitur, inquit Fabius, de eo loquamur cui nō fruſtra præcipitur. {Quapropter de magnitudine vocis} Quam alij claritatem appellant: {Altera cura cōparatur, } Eam autē curā triplicem eſſe aiunt, qua. ſ. vocem bonā alimus qua cuſtodimus, & qua reſtituimus. Alimus eā, ſi mox à ſomno exigua ambulatiuncula corpus exercitemus, vt ſi quid crudi adhuc inſideat id omne deducatur. Poſt id mox ad ſtudia nos cōferre debemus, nec mox tūc ſcripturi ſumus, ſed prius aliquid tacite, vel cū leui murmure legemus, tū deinde ſcribemus, ſed voce ſubmiſſa, non clara, vt quidam. Poſtea ad curā vocis nos transferemus, vt ſedendo verſus paucos pronūtiemus. Cuſtoditur aūt vox ſi quoties declamandum fuerit cū per occupationes liceat, aliquid ante pronuncies, quo vocis itinera præmollias. Si vero ſubito dicendum ſit, hoc ipſum in actionis moderatione conficies, vt in principijs vox tua ſubmiſſe ſit, deinde ſenſim ſe intēdat, hic etiā ſtomachi curā habere conuenit, vt huiuſcemodi cibi genere vtare, quod facile concoquatur. Summopere aūt à frigida potione tibi caueas, qua nihil inimicum magis tracheę arteriæ medicorum filij tradidere. Calidus autē potius arteriam aperit vt facilius vocem transmittat. Reſtituitur voc, ſi leuiter vitiata fuerit, acrioribus cibis, quibus ſi quid obſtat voci perrumpatur, quare iubent, experrectos ſorbere aliquid aceti acrioris. Quod ſi vehementer vox fracta fuerit, reſtituemus eam ſiti, vt eius itinera ſiccentur. Item frequenti ambulatione, vt humores nimij ad inferiora ex ſuperioribus deuocentur. Hic etiam ab vino omni abſtinebimus, qm̄ voci læſæ eſt infeſtiſſimū. Vtemur autem cibis quam poteſt fieri leniſſimis. Hæc de vocis cura pleriq; ſcripſerunt, quæ ob id adiunxi, vt admonerem ſtudioſos, & rationem oſtenderem, qua ratione vocis curam, rei ſane maximæ habere debeant. {Qui non inſcij, &c.} Medicos intelligit, aut potius φωνασκοὺς. i. formandæ vocis magiſtros, quales apud antiquos fuerunt, quorū ars φωνασκία à Theophraſto dicitur, qui tū hodie nō inutiles, vt opinor, eſſent ijs qui cauſas in foro agunt, aut quibus in magna hominum celebritate aliquando dicendū eſt. {Si quammaxime ſedata} Docet quo pacto in principio, medio, & fine orationis pronunciare debeamus, vt firmam vocem conſeruemus. Arteria eſt conceptaculum ſpiritus naturalis, mixti confuſiq; cū ſanguine, in quo plus ſpiritus eſt, minus ſanguinis. Gell. lib. 18. cap. 10. {Interuallis} i. mora & ſpatio longiore. Meminerimus tamen non tanta mora vtendum eſſe, vt noſtræ videamur orationis obliti, & dum eam ad memoriā reuocemus, diu conſiſtamus ſilentes: quo nihil deformius. {Et vulnerantur arteriæ} Alias, & volnus arteriæ. {Sæpe rerum natura} Oſtendit præcepta quę ſuperius dedit, non ad conſeruandum tantum vocis firmitudinem, ſed ad delectationem etiam pertinere {Vtile eſt ad firmitudinem} Primum præceptum repetit. {In extrema oratione continens} i. æqualis, & vno ſpiritu prolata. {Remedio eſt voci} i. vocis firmitudinem conſeruat {Mollitudo igitur vocis, } Hæc eadem & ſuauitas. {Sermo eſt oratio, &c.} Sermo quotidianis & vſitatis verbis, cōſtat, voce quammaxime moderata. Vnde editi ab Horatio Satyrarum libri, Sermones inſcribuntur, quòd verbis pene vulgaribus illic poeta vtitur, & ſepere humi, quod ipſa videtur exigere materia. Quid enim illa oratione in ipſo ſtatim principio remiſſius? Qui fit Mecœnas? &c. Conuenit ſermo in exordijs. vt pro Archia, Si quid eſt in me iudices, quod ſentio quàm ſit exiguū, aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter verſatum, &c. {Contentio} Contentionis exemplum, Ilioneus apud Virgilium.

> Quid genus hoc hominū? quæ ue hūc tam barbarā morem
> Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ?

{Demonſtratio} Demonſtrationis exemplū, ex Miloniana, Satis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere. Magnam enim cauſam magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas vtilitates fuiſſe, &c. {Contentio diuiditur in continuationem} Contentionis per cōtinuationem exemplum, pro Sylla, Quid ſi hoc non poſtulo, ſi ille labor meus priſtinus, ſi ſolicitudo, ſi officia, ſi operę, ſi vigiliæ deſeruiūt amicis, præſto ſunt omnibus, ſi neq; amici in foro requirunt ſtudium meum, neque reſp. in curia, &c. Aliud, Contentionis per diſtributionē, in Verrem, Illud viris fortiſſimis iudicarunt dimittere de ſumma non potuiſſe, te mulieri deterrimæ recte remiſiſſe ſenatores iudicabant. Ille de quo lege pop. Rom. iuſſerat, vt ipſius voluntas poſſet, & eſſet pro lege, tū vno in hoc genere veterū religione legū reprehenditur, tu qui in omnibus legibus implicatus tenebare libidinem tuam tibi pro lege eſſe voluiſti. {Narratio} Narrationem non ſolū eam intelligimus, quæ orationis pars eſſe dicitur, ſed quidquid aut tanquam geſtum, aut quod fieri debeat in alijs quoq; partibus orationis exponitur, ac narrationis pronunciationem proferendam putamus. Exempla vide apud Trapezontium. {Ad tragicā} Hac qualitate nobis pronuncianda eſt quæ de natura rerū, quæ de moribus aut repu. habetur oratio, & omnis earum rerū expoſitio, quibus eius ipſius, qui dicit, virtus quædam & dignitas aperiri videtur. vt illud pro Archia. Nullam. n. virtus aliam mercedem laborū periculorumq; deſiderat, præter hanc laudis & gloriæ, &c. {Modeſte hilariter} Alias, mœſte, hilare, &c. {Vocem quoq; adaugere} Alias vocem quoq; lungere.

Ascen. PRonūciationem,&c.] Proſecuturus præcepta de pronunciatione perquirit eius vtilitatem dicens. Multi dixerunt pronunciationem eſſe maxime vtilem oratori,& plurimū valere ad perſuadendum.i.ad faciendam fidem dictorum. Nos quidem non diſerimus facile vnam.ſ.rem.i.ſeorſum acceptam qualibet partem, de quinque rebus ad perſuadendum accōmodatis poſſe plurimum nec.i.& non & nos confirmauerimus audacter.i.audeamus confirmare & aſſerere, vtilitatem magnam egregie.i.excellenter,& multum præeminenter non eſſe in ſola pronunciatione. Nam inuentiones cōmodæ.i.accōmodatæ excogitatæ,& aptæ,& elocutiones verborum concinnæ.i.cōſonanter compoſitæ,& artificioſæ diſpoſitiones partiū, & diligens memoria horum omnium.i.harum omnium rerum, ſup.non pōt valere plus ſine pronunciatione, ꝙ pronunciatio ſola potuit valere ſine his rebus Et ita vult dicere ꝙ nulla pars,ſi ſola ſit multum pōt,atque ita innuit omnes obſeruandas, præcipue tamen pronunciationem quæ omnibus alijs maxime inſeruit, & penitus negligi non poteſt.vnde addit. Quare.i.quāobrem,quia nemo ſcripſit diligenter de ea,nāque omnes.ſ.rhetoricæ artis præceptores putarunt.vix.i.difficillime,aut quaſi nullo modo poſſe ſcribi dilucide,de voce & geſtu, quæ ad pronunciationē ſpectāt, cū hæ res,videlicet,vox & geſtus,pertinerent ad ſenſus noſtros. Et quia ipſa pars,videlicet pronunciatio,eſt comparāda.i.acquirenda nobis.i.à nobis magnopere.i.magno ſtudio, aut diligenter,ideo ſup.tota res videtur conſideranda.i.conſiderari debere non negligenter,immo valde diligenter. Igitur quæ vox continuatiua eſt,q.d.vt de pronūciatione dicere incipiamus) pronunciatio diuiditur in figuram.i.modum & qualitatem vocis, & in motum corporis.i.geſtum. Figura vocis eſt, quæ poſſidet quendam habitum ſuum.i.ſibi proprium, comparatum.i.acquiſitum ratione.i.conſideratione & induſtria.i.ingenita ingenioſitate, ſeu ſubtilitate. Ea.ſ.figura vocis diuiditur in tres partes, videlicet,magnitudinem,firmitudinem,& ſup.mollitudinem. Natura comparat.i.parit,& acquirit nobis maxime.i.præcipue,magnitudinem vocis,accuratio.i adhibitio diligentis curæ, auget ſup.eam,non nihil.i.aliquantulum,ſed conſeruat maxime, quia facundiam & plenam ac magnam vocem qui nequaquam à natura habet vix per artem acquiret, qui tamen mediocrem habet meliorem facere poteſt,& maxime habitam conſeruare. Similiter natura maxime comparat firmitudinem.i.contentionem & robur firmi lateris, vnde firma profertur vox exercitatio declamationis.i.orationis in fictis cauſis ſub rhetore exercendi,ac diſcendi gratia,adauget nonnihil.i.aliquantulum, & conſeruat ſup.eam maxime. Ecōtrario exercitatio declamationis faciet.i.comparabit mollitudinem.i.flexibilitatem & volubilitatem voci,hoc eſt vt poſſimus torquere eam pro cōmodo noſtro. Quapropter nihil attinet ad nos commonere de magnitudine vocis & parte.ſ.vna firmitudinis,quoniam altera.ſ.pars firmitudinis, & etiam in magnitudinis comparatur.i.acquiritur cura.i.per curam medicorū,qui de plaſmatis bibendis tractant altera.ſ.pars, comparatur natura.i.per naturam (poſſet videri ſic explanandum,altera videlicet firmitudo, altera videlicet magnitudo,ſed non procedit,quia vtraque comparatur per naturam, ſed augetur & conſeruatur cura) nihil inquit attinet ad nos cōmonere de parte quæ comparatur cura niſi vt ratio vocis curandæ petatur ab ijs qui ſunt non inſcij.i.periti, ſed ſup.videtur dicendum de ea parte firmitudinis.ſ.vocis,quæ conſeruatur ratione declamationis,& de mollitudine.i flexibilitate vocis, quæ eſt oratori neceſſaria maxime,quomodo ea comparetur, quoque.i.etiam, moderatione.i.temperamento declamationis.i. exercitationis orādo,videlicet in non veris cauſis ſub rhetore aliquo. Firmam igitur,&c.] Igitur, vt quod dicendum videtur dicam nos poterimus quammaxime.i.ſummopere conſeruare vocem in dicēdo, ſi dicemus principia,voce ſedata.i.tranquilla quammaxime, & depreſſa.i.ſummiſſa,& quod dicunt baſſa. Nam arteriæ.i.venæ, in quibus aer ad vocem faciens cōtinetur,læduntur.i.defatigantur,& corrumpuntur,ſi compleantur.i.inflentur, acri clamore, priuſquam vox eſt permulſa.i.lenita & mitigata & volubilis facta bene.i multum,aut decenter. Ea cōueniet.ſ.pro ſecundo remedio vti interuallis.i.vt dicūt pauſis, & interpellationibus longioribus.i.ſatis,aut multum longis. Etenim ꝓ quia, vox recreatur i.reficitur.ſpiritu.i.flatu,aut anhelitu recepto, & arteriæ requieſcunt cōticendo. Et oportet (pro tertio medicamēto) omittere clamorem continuum,& redire pariter.i.ſimul, aut ſimiliter,ad ſermonem.i.orationem ſedatam & non vehementem. Enim pro quia,commutationes.i.variationes vocum efficiunt, vt ſimus in omni voce.i.genere vocis integri,q.d.recentes & nō læſi,ſed parati dicere.nullo genere vocis effuſo.i.per acrem clamorem extincto. Et debemus (pro quarto pręcepto) vitare acutas exclamationes vocis. Enim pro quia, ictus.i.compulſio organi ſit,& arteriæ vulnerantur,acclamatione nimius acuta.i.altiſona,atque extenuata.i clara & ſubtiliata,& ſi quis ſplendor.i.eminens decor vocis eſt,is ſup.conſumitur vniuerſus.i.ſimul totus,vno.i.perpetuo & vehementi clamore,& conuenit in extrema oratione.i.in perorațione, dicere multa continenter.i.ſine interuallis.vno.i.perpetuo & non intercupto ſpiritu.i.anhelitu. Enim pro quia,fauces.i.gutturis orificia(vnde prodit vox quaſi à faucibus dicta mutato, aut in o) & arteriæ complentur.ſ.ſpiritu in fine, & vox quæ tractata eſt variæ in principio reducitur quendam ſonum æquabilem atque conſtantē. Quia vero quædam gratia.i.gratificatio,& recognitio beneficiorum, ita vt abs quo beneficiū acceperis illi gratus ſis,& minime moleſtus, debetur ſæpe iure.i.merito naturæ rerum, velut.i.quemadmodū accidit in hac re,videlicet, in conſeruanda firmitudine vocis) nam hoc idem quod diximus prodeſſe ad ſeruandam vocem attinet ad ſuauitatem pronunciationis, vt quod natura proſit.i.conducat,& cōferat voci,idem probetur.i.approbetur voluntate.i conſenſu,ac voluptate auditoris) quia inquam talis gratia naturæ debetur,vox ſedata.i.tranquilla, & minime vehemens in principio eſt vtile.i.res vtilis ad firmitudinem vocis. Enim pro quia, quid ſup.eſt inſuauius.i.magis abſonum & durū auditu, quàm clamor in exordio? quaſi dicat nihil, & ita commendat primum pręceptum,addit cōmendationem ſecundi. Interualla.i.interruptiones moderatæ pronunciationum confirmant vocem, & eadem.ſ.interualla reddunt ſententias concinniores.i.conſonantiores & aptius connexas diuiſione.i.per intermiſſionem prolationis,& relinquunt auditori ſpatium cogitandi.ſ.de veritate & pondere ſententiarum. Et quod dixit in tertio præcepto. Remiſſio.i.laxatio,continui clamoris conſeruat,vocem ne penitus frangatur,& varietas delectat quidem maxime auditorem, &.ſ. varietas pronunciationis retinet animum auditoris,ſermone.ſ.leni,& exuſcitat.i.vigilem facit, clamore & ideo neque cōtinua lenitas,neque continuus clamor placet, ſed varietas ipſa. Repetens autem quartum præceptum dicit. Exclamatio acuta vulnerat vocem & fauces & eadem lædit.i.oſtendit auditorem, habet enim quidam illiberale,i.ruſticum,& ſeruile,& accōmodatum, id eſt applicabile potius, id eſt magis ad vociferationem, id eſt, euigilationem muliebrem,quàm ad dignitatē virilem in dicendo.i.ad grauitatem & decentiam, quàm virum decet ſeruare in dicendo,quod ſint & aliæ dignitates eius addidit in dicendo. Et pro quinto pręcepto ſubiungit. Vox continens,id eſt,perpetua, & non intermiſſa,eſt voci remedio ne,ſcilicet varietate immutata rauceſcat,aut rumpatur,in extrema oratione, calefactis,videlicet,& mollificatis iam (vt dixit) arterijs. Quid ſupple facit, hęc eadem,ſcilicet continens vox.non ne calefacit vehemētiſſime animum auditoris in concluſione totius cauſæ? quaſi dicat, haud dubie. Deinde per tranſitionem,ac paraſceuem dicit. Igitur quoniam eædem res proſunt.i.conducunt,& vtile ſunt, firmitudini vocis,& ſuauitati pronunciationis, erit dictum in præſentia.i.hoc loco de vtraque re ſimul. videlicet,de firmitudine & ſuauitate vocis,nam ſupple dicta erunt. de firmitudine ea quæ viſa ſunt, & de ſuauitate ea quæ coniuncta fuerunt.i.quæ adiecimus eo quod eſſent ſimilia. Nos dicemus cetera,vt de mollitudine vocis & motu corporis,poſt.i.poſtea,ſuo, id eſt opportuno loco. Mollitudo igitur vocis. A pro ordine poſt firmitudinem & ſuauitatem vocis deſcribit & diuidit & mollitudinē eius dicens. Igitur vt quod promiſi exequar. Mollitudo vocis (quoniam ipſa omnis,id eſt tota,& in quolibet membro ſuo pertinet ad præceptionem rhetoris.i.præceptoris de arte dicendi) eſt cōſideranda nobis diligentius.ſ.quàm cetera,aut quàm ceteris, aut diligētius.i.multum diligenter. Nos diuidimus eam.ſ.mollitudinem vocis in ſermonem contentionem & amplificationem. Sermo eſt oratio remiſſa.i.non acri ſpiritu pronunciatus, & finitima, id eſt,confinis,& ita ſimilis, locutioni quotidianæ.i.qua quotidie vtimur. Contentio (quæ vox dicitur à contendo hic non à contineo) eſt oratio acris accommodata.i.apta ad confirmandum & confutandum. Amplificatio eſt oratio quæ aut inducit animum auditoris in iracundiam, id eſt, ſummam indignationem, aut trahit ad miſericordiam. Sermo diuiditur in quatuor partes,videlicet in dignitatem,demōſtrationem, narrationem,& iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate & remiſſione vocis. Demonſtratio eſt quæ docet voce remiſſa quid potuerit fieri, aut non potuerit fieri. Narratio eſt poſitio ſupple cum voce remiſſa (nam ea in omni ſermone eſt)

rerum

rerum geſtarum. Iocatio eſt oratio quæ poſſit mouere.i.excitare riſum prudentem.i.prudentiæ iudicem & liberalem.i. ad liberum non ad ſcurram pertinentem, ex aliqua re veriſimili, licet non ſit penitus vera, ſed ad iocationẽ excogitata. Contentio diuiditur in continuationem & diſtributionem. Continuatio eſt acceleratio clamoſa.i.clamoris plena, orõnis enunciãdæ, quæ.i. enunciatur, aut enunciabilis. Diſtributio eſt oratio frequens in contentione cum raris & breuibus interuallis, & ſup. vociferatione acri.i. vehementi. Amplificatio diuiditur in cohortationem & cõqueſtionem. Cohortatio eſt oratio quæ amplificans, id eſt exaggerans aliquod peccatum, adducit auditorem ad iram. Conqueſtio eſt oratio quæ perducit animũ.ſ.auditoris ad miſericordiam, amplificatione.i. per exaggerationem incommodorum, quæ.ſ.reus accepit. Qm̃ igitur mollitudo diuiſa eſt in tres partes, videlicet, ſermonem, contentionem, & amplificationem, & hæ ipſe partes diſtributæ ſunt in octo alias partes. Nam ſermo in quatuor diuiſus eſt. cõtentio & amplificatio in binas videtur demonſtrandum quæ ſit idonea pronunciatio, cuiusque.ſ.dictorum. Cum.i.qñ ſermo eſt in dignitate quæ prima ſermonis erat pars tunc ſup.conueniet, vt plenis faucibus voce quam ſedatiſſima & depreſſiſſima, & tñ ita ne tranſeamus ab cõſuetudine oratoria ad tragicã. quia tragœdi non tñ ſedata grauitate, ſed etiam horrenda vtuntur & non ſolum depreſſiſſima voce, ſed etiã pręmœrore ſingultibus interrupta. Autem pro ſed, cũ ſermo eſt in demonſtratione, tunc ſup. oportet vti voce attenuata paululum crebris interuallis & diuiſionibus, vt videamur inſerere, atq; interſecare.i.diſtinguere in animis auditorũ ipſa pronunciatione eas res quas demonſtrabimus. Aũt, pro ſed, cũ ſermo eſt in narratione, tunc ſup. opus eſt varietate vocum, vt quidq̃ue.i.vnumquodq; videatur, ita narrari quo pacto geſtum eſt: vnde nos dicemus celeriuſcule.i.modicũ, aut aliquãtulum celeriter id, quod volumus oſtendere factũ, ſup. eſſe ſtrenue.i.acriter, & animoſe, at.i ſed nos retardabimus ocioſe.i.lente pronũciabimus, aliud.i, quod non ſit ſtrenue factum. Deinde cõmutabimus modo acriter, cum.i.deinde clemẽter, & ita leniter mœſte hilariter in omnes partes vt.i.ſicut mutabimus verba, ita ſup. pronunciabimus pronunciatione. Si quæ.i.aliqua, dicta, rogata, reſpõſæ, & ſi quę.i. aliquæ, admirationes, de quibus nos narrabimus inciderint in oratione, nos animaduertemus diligenter, vt exprimamus voce, ſenſus, atq; animos omnium perſonarum. Sin.i.ſed ſi, ſermo erit iocatione, quæ erat vltima pars ſermonis, oportebit torquere leniter vocem à ſermone ſerio, i. nimis ſeueros ad iocum liberalem.i.nõ ſcurrilem, voce tremebunda leniter cũ parua ſignificatione riſus, ſine vlla ſuſpitione nimiæ cachinnationis.i.profuſiſſimi riſus, quia diſſimulabimus nos velle ridere. {Cũ aũt, &c.} Proſequitur membra ſecundæ partis mollitudinis dicens. Aũt, pro ſed, cum.i.qñ oportebit contendere.i. habere vocem contentam, qm̃ id faciendum eſt per continuationem, aut per diſtributionem, ea.n.ſunt contentionis membra, oportebit in continuatione, ſono vocis adaucto mediocriter, iungere quoq;.i.etiã continuare vocem verbis continuandis.i.vt verba continuabuntur, ita & vocem continue cõtendemus, & oportebit torquere ſonũ & conficere verba celeriter clamore.i.per clamorem, vt vociferatio poſſit conſequi vim volubilem.i.flexibilem, orationis, hoc eſt, vt voce celeritatem verborũ æquemus. In diſtributione.i.qñ vtemur contentione per diſtributionem, oportebit adhibere vocem ab imis faucibus exclamatione quamclariſſima.i. quãtum fieri poterit clariſſima, & nos iubemur.ſ.à rhetoribus, cõſumere tantum ſpatij inter ſingula interualla quantum ſpatij ſumpſerimus per ſingulas exclamationes. Deinde declarans tertiũ membrum mollitudinis dicit. Nos vtemur amplificationibus cohortatione.i.qñ vtemur priore membro amplificationũ quæ eſt cohortatio, voce attenuatiſſima.i. ſubtiliſſima clamore leui, ſono æquabili.i.ſui vbiq; ſimili, commutationibus crebris & maxima celeritate. In cõqueſtione.i.in amplificationibus cũ conqueſtione vtemur voce depreſſa, & ſono inclinato, interuallis crebris.i. ſpatijs longis, & ſup.cõmutationibus magnis. De figura vocis ſatis dictũ eſt, nunc.i.deinceps de corporis motu dicendũ videtur.

DE MOTV CORPORIS.

MOTVS eſt corporis geſtus, & vultus moderatio quædã, qua pronuncianti conuenit, qua probabiliora reddit ea, qua pronunciantur. Conuenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam eſſe; in geſtu nec venuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, vt aut hiſtriones, aut operarij videamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes, in quas vox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio videtur eſſe accommodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in veſtigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate vultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonſtratione ſermo, paululũ corpus à ceruicibus demittemus. nam hoc eſt à natura datũ, vt quamproxime tum vultum admoueamus ad auditores, ſi quam rem docere eos, & vehementer inſtigare velimus. Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eſſe, qui paulo ante demonſtrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare, ſine commutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aſpectu vtemur. Sin contentio fiet per diſtributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara ſupploſione, acri & defixo aſpectu vti oportet. Sin vtemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore & conſideratiore geſtu conueniet, vti, ſimilibus ceteris rebus atq; in contentione per continuationem. Sin vtemur amplificatione per conqueſtionem. fæmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam ſedato & conſtanti geſtu, mæſto, & conturbato vultu vti oportebit. Non ſum neſcius, quantum ſuſceperim negotij, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari ſcriptura conatus ſim voces. verum nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, vt de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet: nec, ſi id fieri non poſſet, hoc, quod feci, fore inutile putabam: propterea quòd hic admonere voluimus, quod oporteret, reliqua trademus exercitationi. hoc ſcire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad theſaurum inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ cuſtodem memoriam tranſeamus.

LONGOLIVS.

PVDOREM & acrimoniam} i. vt neq; in verecunde nimis dicamus, ſed vehementia quadam, quæ tñ non excedat modũ. {Venuſtatem} i. ne ſpecioſitas quædam nimia ad faſtidiũ vſq; ſpectantiũ accedat, ſi oẽs perſequamur argutias, geſticulationes, delicias, &c. {Aut operarij videamur eſſe.} ἐργολάβοι quos hiſtriones eſſe cõductitios ſcribit Athenæus, nempe qui hiſtrionicã quidem nõ facerẽt, ſed quoties opus eſſet, operam ſuã hiſtrionibus collocabãt. {Stantes in veſtigio,} Stare in veſtigio eſt, nõ adęquatis vtrinq; pedibus, promoto ac porrecto paulũ pede altero, ita vt impares ſint pedes, & paſſus fieri videatur, in eodem loco cõſiſtere, minimeq; corpore commoueri. Idem Fabius ait, dextrũ pedem proferendũ. {Leui dexteræ motu} Manuũ geſtus neceſſarius eſt ſine quo inanẽ & truncã actionem Fab. eſſe dicit. Nã ceterę partes loquentẽ adiuuant, manus vero ipſæ pene loquũtur. {Inambulatione,} Quod modeſte tñ faciendum, nec ſi crebro diſcurſauerimus, tale quid nos dicatur, quale à Flauio Verginio rhetore in quendã eius tpis antiſophiſtam dictum eſt. de quo quia crebro & inepte diſcurſaret, vrbane Flauius interrogauit, Quot millia paſſuũ declamaſſet? Fabius.

MOtus, &c.} Primo deſcribitur motum corporis dicens. Motus corporis eſt quędam moderatio geſtus.ſ. actus, & ductus totius corporis præter faciem, vnde addit, & vultus quę moderatio conuenit pronunciationi, & redit.i. efficit ea quę pronunciantur probabiliora.ſ.quàm per ſe ſint. Igitur, vt ſciamus qualis moderatio ſit neceſſaria. Conuenit, id eſt conueniens eſt, pudorem.i.verecundiam, & acrimoniam eſſe in vultu, & conuenit. nec venuſtatem conſpicuam.i. euidentem, & nimis apparentem, hoc eſt elegantias delitioſas & hiſtrionicas, nec turpitudinem.i.obſcœnam ruſticitatem, conſpicuam, id eſt etiam euidẽtem eſſe in geſtu, ne videamur eſſe, aut hiſtriones.i. mimi, propter conſpicuam venuſtatem in geſtu, aut operarij.ſ. ASCEN.

operum turpium vt fabri, ferrarij, crepidarij, lanij, agricolę, &c. Propter conſpicuam turpitudinem in geſtu. Igitur ratio motus corporis, videtur quoque.i.etiam accõmodanda, ad eaſdem partes, in quas vox eſt diſtributa, vt ad ſermonem, cõtentionem, & amplificationem. Nam ſi ſermo erit in dignitate oportebit nos ſtantes in veſtigio.i alteto pede protenſo, quaſi ad progrediendum, loqui ſup. cum leui.i. modico motu dexteræ.ſ. manus, & hoc hilaritate, triſtitia, mediocritate.i. media inter vtranq; diſpoſitione, vultus accommodata ad ſententias ſermonis, vt in ſententijs triſtibus & ſeueris, inſit triſtis ſeueritas, in lætis & exhilarantibus, inſit læta hilaritas, in mediocribus vtriuſque mediocritas. Sin.i.ſed ſi, ſermo erit in demonſtratione (non dices in genere demonſtratiuo, quia de eo nun loquitur ſeorſum, ſed in ea parte ſermonis quam ſupra demonſtrationem vocauit) nos demittemus.i.ſeiungemus, corpus paululum.i. modico tractatu à ceruicibus, extẽſo videlicet ad auditores capite. nam hoc eſt datum.i. inſitũ à natura, vt admoueamus ad auditores, quamproxime.i. vt maxime prope fieri poteſt, tum.i.& vultum, tum.i.& manũ, ſi velimus docere eos quam.i. aliquam rem, & velimus eos inſtigare.i. impellere ad aliquid faciendum aut credendum vehementer. Sin.i.ſed ſi, ſermo.i. illa prima pars vocis, erit in narratione.i. tertia ſpẽ ſua, idem motus qui demonſtrabatur paulo ante in dignitate.i. dum ſermo eſt in dignitate, poterit eſſe idoneus. Sin.i. ſed ſi ſupp. ſermo erit in iocatione quæ eſt tertia pars, nos debemus ſignificare.i. indicare & pręferre vultu quandam hilaritatẽ, ſine commutatione geſtus alioqui poſſet dici Perſianum illud. An Romule ciues? Et hæc de prima parte vocis. De ſecunda dicit ſic. Sin.i.ſed ſi, contendemus i. vtemur contentione, per continuationẽ (quæ prior ſpecies eius ſupra poſita eſt) nos vtemur brachio celeri, vultu.i. diſpoſitione faciei per quam voluntas indicatur mobili.i. variabili, aut potius (quia aſpectu ſubiungitur) vultu i. facie ipſa, mobili.i. agili & traducibili, modo in dextram, modo in leuã, & aſpectu.i. oculorũ præcipue applicatione, acri. Sin.i.ſed ſi, contentio fiet per diſtributionem, quæ ſecunda eius pars eſt, oportet, aut oportebit vti celeri porrectione.i. extenſione brachij, & ambulatione.i. quaſi progreſſione, & ſup.i. moderata pulſatione dexteri pedis, qui pes dexter ſolũ pulſet, & aſpectu acri & defixo. § Sin vtemur, &c. § Deſcribit motum corporis in terra ſpẽ orationis dicent. Sin.i.ſed ſi, vtemur amplificatione per cohortationem.i. ſecundum priorem ſpeciem eius, tunc ſup. conueniet vti geſtu tardiore paulo & geſtu conſideratiore.i. moderatiore, vt fit à circunſpectis & conſideratis viris, & oportet vti ceteris rebus ſimilibus, atque.i. veluti in contentione per continuationem. Sin.i.ſed ſi, nos vtemur amplificatione per conqueſtionem, oportebit vti nonnunquam fœmineo plaugore.i. pectoris concuſſione, & ictu capitis, ſed ſedato, ne tragœdiã agere videamur & geſtu conſtanti, & vultu mœſto & conturbato. Non ſum neſcius.i. non me fugit, aut non latet, ſed bene ſcio, quantum negotij ſuſceperim.ſ. ſcribendum qui conatus ſum exprimere verbis motus corporis & imitari ſcriptura, voces.i. qualitates vocũ, verũ.i.ſed nec confiſus ſum hoc poſſe fieri.i. vt poſſet ſcribi.ſ. à me, aut à quouis alio, ſatis commode de his rebus, videlicet de motu corporis & vocibus, nec putabã hoc, quod feci, fore inutile, ſi.i. tametſi, id fieri non poſſet.ſ. ſatis commode. ideo autem putabam nõ fore inutile, propterea ꝙ voluimus admonere hic.i. in his præceptis, ſupp. id quod oporteret, aut quid oporteret ſup. fieri aut ſciri, nos trademus.i. cõmittemus exercitationi, reliqua vt quæ ſcribi nõ poſſunt, exercitando doceantur. Tamen oportet hoc ſcire, bonã pronunciationem proficere, eo.i. ad id, vt res videatur agi ex animo.i. ex animi ſententia & nõ ficto pectore. Nunc.i. deinceps tranſeamus ad theſaurum i. reconditorium inuentorũ, atq; omnium partium rhetoricæ, videlicet, ad memoriam, aut ad memoriã appoſitoriæ theſaurum, &c.

DE MEMORIA.

MEMORIA vtrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. nunc, perinde atque conſtet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. placet enim nobis eſſe artificium memoriam. quare placeat, alias oſtendemus: in præſentia, cuiuſmodi ſit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, vna naturalis, altera artificioſa. Naturalis eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat, & auget: ita fit in hac re, vt nonnunquam naturalis memoria, ſi cui data eſt egregia, ſimilis ſit huic artificioſæ, porro hæc artificioſa naturæ cõmoda retineat, & amplificet ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione conformanda eſt, vt ſit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenij. nec hoc magis aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit, vt ingenio, doctrina, præceptione, natura niteſcat. quare & illis, qui natura memores ſunt, vtilis hæc erit inſtitutio, quod tute paulo poſt poteris intelligere. quòd ſi ille freti ingenio noſtra præceptione non indigerent, tamen iuſta cauſa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habent, adiumento velimus eſſe. Nunc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, inſignite aut natura, aut manu ſunt abſoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, vt ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia quæ his ſimilia ſunt. Imagines ſunt formæ quędam. & notæ, & ſimulacra eius rei, quam meminiſſe volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam ſi volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire. & quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat, oſtendemus. Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id quod dictum eſt ſcribere, & recitare quod ſcripſerunt: ita qui μνημονικά didicerunt, poſſunt, quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim ceræ aut chartæ ſimillimi ſunt, imagines literis, diſpoſitio & collocatio imaginum ſcripturæ, pronunciatio lectioni. Oportet igitur, ſi volumus multa meminiſſe, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quò ſecius, quotoquoque loco libebit, vel à ſuperiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines ſecuti, ea, quæ mandata locis erunt, edere & proferre poſſimus. nam vt, ſi in ordine ſtantes notos complures viderimus, nihil noſtra interſit, vtrum à ſummo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eueniet, vt in quamlibet partem, quotoquoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere poſſimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare, & locos, quos aſſumpſerimus, egregie commeditari oportebit, vt perpetuo nobis hærere poſſint. nam imagines, ſicut literæ, delentur, vbi nihil illis vtimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et ne forte in numero locorum falli poſſimus, quintum quenque locum placet notari: quod genus, ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo: deinde facile erit ſimiles notas quinto quoque loco collocare. Item commodius eſt in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: ſolitudo conſeruat integras ſimulacrorum figuras. Præterea diſſimiles forma atque natura loci comparandi

ſunt.

ſunt, vt diſtincte interlucere poſſint: nam ſi quis multa intercolumnia ſumpſerit, conturbabitur ſimilitudine locorum, vt ignoret quid in quoque loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. nã & præter modum ampliuagas imagines reddunt, & nimis anguſti ſæpe non videntur poſſe capere imaginũ collocationem. Tum nec nimis illuſtres, nec vehementer obſcuros locos haberi oportet: ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut ſplendore præfulgeãt. Interualla locorum mediocria eſſe placet, fere paulo plus, aut minus pedum triecenum nam vt aſpectus, ita cogitatio minus valet, ſiue nimis procul amoueris, ſiue vehementer prope admoueris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile eſt ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos & idoneos locos comparare: tamen, ſi quis ad iſta ſatis idoneos inuenire ſe non putabit, ipſe ſibi conſtituat quàm volet multos licebit. cogitatio enim quamuis regionem poteſt amplecti, & in ea ſitum loci cuiuſdã ad ſuum arbitrium fabricari & architectari. quare licebit, ſi hac prompta copia contenti non erimus, noſmet ipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorum commodiſſimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt: nunc ad imaginem rationem tranſeamus.

Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet, & ex omnibus verbis notas nobis ſimilitudines eligere debemus: duplices ſimilitudines eſſe debent, vna rerum, altera verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituũtur, cum vniuſcuiuſque nominis & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriã ſæpe vna nota, & imagine ſimplici comprehendemus, hoc modo: Vt ſi accuſator dixerit ab reo hominem veneno necatum, & hæreditatis cauſa factum arguerit, & eius rei multos dixerit teſtes, & conſcios eſſe. Si hoc primum, vt ad defendẽdum nobis expeditum ſit, meminiſſe volemus: in primo loco rei totius imaginem conformabimus, ægrotum in lecto cubantem faciemus ipſum illum, de quo agetur, ſi formam eius detinebimus: ſi eum non agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco ſumemus, vt cito in mentem venire poſſit, & reum ad lectum eius adſtituemus, dextera poculum, ſiniſtra tabulas, mediculo teſticulos arietinos tenentem. hoc modo & teſtium, & hæreditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotieſcunque rem meminiſſe volemus, ſi formarum diſpoſitione, & imaginum diligenti notatione vtemur, facile ea, quæ volemus, memoria conſequemur. Cum verborum ſimilitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotij ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrum exercebimus. id nos hoc modo facere oportebit: Iam domuitionem Reges Atridæ parant. In loco conſtituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, cum à Regibus Martijs locis cædatur. Hoc erit, Iam domuitionem Reges. In altero loco Æſopum & Cimbrum ſubornare Iphigeniam, Agamẽnonem, & Menelaum: hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expreſſa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, ſi naturalem memoriã exuſcitauerimus hac notatione, vt, verſu poſito, ipſi nobiſcũ primum trãſeamus bis, aut ter eum verſum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo naturæ ſuppeditatur doctrina: nam vtraque, altera ſeparata, minus erit firma, ita tamen vt multo plus in doctrina atq; arte præſidij ſit quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab inſtituto noſtro receſſiſſemus, minus commode ſeruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam ſolet accidere, vt imagines partim firmæ, & acres, & ad mouendum idoneæ ſint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ vix memoriam poſſint excitare: qua de cauſa vtrunque fiat, conſiderandum eſt, vt, cognita cauſa, quas vitemus, & quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus. Docet igitur nos ipſa natura, quid oporteat fieri. nam ſi quas res in vita videmus paruas, vſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus: propterea quod nulla niſi noua, aut admirabili re commouetur animus: at, ſi quid videmus, aut audimus egregie turpe, aut honeſtum, inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminiſſe conſueuimus. itaque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiſcimur plerunque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quòd vſitatæ res facile è memoria elabũtur, inſignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipſes ſolis mirantur, quià raro accidunt: & ſolis eclipſis magis mirantur, quam lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura vulgari, & vſitata re non exuſcitari, nouitate vero & inſigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturã, &, quod ea deſiderat, inueniat, quod oſtendit, ſequatur. nihil eſt enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: ſed rerum principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus manere in memoria diutiſſime poteſt. id accidet, ſi quammaxime notas ſimilitudines conſtituemus: ſi non mutas, nec vagas, ſed aliquid notum agentes imagines ponemus: ſi egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitudinem eis attribuemus: ſi aliqua re exornabimus. vt ſi coronis, aut veſte purpurea, quo nobis notior ſit ſimilitudo: aut ſi qua re deformabimus, vt ſi cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis inſignita ſit forma: aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus. nam ea res quoque faciet, vt facilius meminiſſe poſſimus. nam quas res veras facile meminimus, eaſdem fictas, & diligenter notatas meminiſſe non eſt difficile. Sed ille facere oportebit, vt identidem primos quoſque locos imaginum renouãdarum cauſa celeriter animo percurramus. Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, vt multorum verborum imagines conſcriberent, vti, qui eas ediſcere vellent, paratas haberent, ne quid in quærendo conſumerent operæ: quorum rationem aliquot de cauſis improbamus: primum, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum ſit mille verborum imagines comparare. quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modo aliud, modo aliud nos verbum meminiſſe opertebit? Deinde cur volumus ab induſtria quẽquam remouere, vt ne quid ipſe quærat, cum nos illi omnia parata quæſitaq; tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commouetur. nam vt ſæpe, formam ſi quàm ſimilem cuipiam dixerimus eſſe, non omnes habemus aſſenſores, quòd alij videtur aliud: ita fit in imaginibus, vt, quæ nobis diligenter notæ ſint, ea parum videantur inſignes alijs. quare ſibi quẽque ſuo

commodo conuenit imagines comparare. Poſtremo præceptoris eſt docere, quemadmodum quæri quidq; conueniat, aut vnū alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli cauſa ſubijcere, quo res poſſit eſſe dilucidior, vt cum de proœmijs quærēdis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille proœmiorum genera conſcribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum contentus ſis, quòd & vtiliores ſint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. nam putamus oportere eos. qui velint res faciliores ſine labore & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus, ſed vt hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad vtilitatem, confirmetur: vt ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatem tranſire poſſimus. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum vero in μνημονικῷ minimū valet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos locos vt habeas, & quā maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, ſicut in cæteris ſtudijs adducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. nunquam eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cum aliquo maiore negotio detinemur. quare cum ſit vtile facile meminiſſe, non te fallit, quod tātopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum: quod poteris exiſtimare vtilitate cognita. pluribus verbis ad eam te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quā res poſtulat, dixiſſe videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſque partes in animo frequenta, &, quod maxime neceſſe eſt, exercitatione confirma.

CAPIDVRVS.

MEMORIA verum habeat quiddam artificij? Nūc de artificioſa memoria Ciceronis locū expoſituri recte facturi videmur, ſi aliquanto altius hanc rem repetamus. & primum quid ſit memoria, & in qua corporis quieſcat ſede & quibuſnā cauſis in alijs habeſcat, in alijs autem floreſcat, dicamus poſt, quibus remedijs imbecilli poſſit occurri memoriæ, quantum nobis veteres iunioresq; qui aliquid dicere niſi ſunt, tradiderunt, oſtendemus. Ipſam igitur memoriam ita definit Plato: Μνήμη δὲ λέξεις ψυχῆς φυλακτικὴ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ἀληθείας. Auguſt. autem intellectus vim eſſe dicit memoriam, eorum quæ ingenio inuenta ſunt conſeruatricem. ſic enim inquit, Ingenium eſt vis animæ ſiue intētio, qua ſe extendit anima, exercetq; ad incognitorum cognitionem, Ingenium quidem exquirit ignota, ratio diſcernit inuenta, memoria recondit iudicata, & offert adhuc iudicanda. ſic ſit aſcēſus ab inferioribus ad ſuperiora, & ima à ſummis dependent. Ariſtoteles autem memoriam à reditione in memoriam, ita differre arbitratur, quod vt meminiſſe quidem omnium animantium ſit, velut cibi, potus, ſomni, voluptatis, ita, in memoriam reuocare quod exciderit, non niſi homines poſſe. Proinde tardos quidem & pinguis ingenij homines, etiam memores eſſe, redire autē in memoriam, ſolum acris & velocis ingenij ſit. Sed cur id ſenſerit, ipſe docet, & cum Ariſtotele enarrant Auicenna, Alexander, Themiſtius, Alpharabios. Albertus Alemanus. Diſtingui ſi quidem caput ita aiunt vt in ſincipite, hoc eſt in cerebro, & parte quæ frontem verſus porrigitur, ſit communis ſenſus, in mediæ autem parte diſtinctio, in occipit vero imaginum recētio, quod maxime experientia percipi poteſt. Nam læſo occipite, rerum oritur obliuio & cognitio, diſtinctio, atque imaginum quædam æſtimatio manet. læſo autem ſincipite, ſenſus communis, læſa parte capitis media, æſtimatio abijcitur, ſed manēt cætera. Proinde cum in occipitis parte rei antea viſæ tenetur imago, vt continuus ſit & vniformis ad memoriam alicuius rei motus, meminiſſe dicimur. Cum autem doctrina, arte, ſcientia, ingenio, præceptis, per quaſdā quod obliti ſumus veſtigamus imagines, redire in memoriam dicimur. Qua de cauſa hanc quidem reminiſcentiam, illam vero memoriā quidam nominare tentauerunt, & memoriā rudis & pinguis hominis eſſe, quod nullo ingenio, nulla indigeat ſcientia, eſſe dixerunt, reminiſcentiam vero, ingenij acuti & acris & eruditi, ſed nos iam ſine metu memoriā hāc nominabimus, quando & Cicero, & alij ita appellarunt. Proximum nunc eſt, vt dicamus cur hāc in alijs debeſcere videamus. Callidi & humidi, vt Ariſtoteles inquit, velocis quidē ſunt plerunque ingenij, ſed immemores, propter humidum quod facile recipit, & calidum, quod multum mouet. Calidum enim multas per ſe mouet imagines, quas vniuerſas continue fluens humidum commiſcet atque perturbat. Econtrario qui ſicci ſupra modum ſunt, pinguis ac tardi ſunt ingenij. quod vbi nullus in occipite humor ſit, nullam illi figi imaginem poſſe. Si igitur nihil prorſus figatur, redire aliquid qui poteſt in memoriam? Velociſſimi itaque ingenij, & tardiſſimi, ſunt immemores. Hi quidem, qui humido ſuperfluunt, calido nempe multas inuenientes rerum imagines, ac ideo magis in humido effluitantes, quod altera, alteram etiam pellat. Illi autē, quia nec calor ſuſcitat, nec vllus humor retinet imagines, etiam ſi calor ſuſcitans affuerit. Qua de cauſa & qui frigidi ſunt, tardi videntur, & eo tardiores, quo ſicciores extiterint, Callidi autē ad inueniendum parati ſane, ſed ſi ſicci ſupra modum, immemores erunt. Sin autē quantum ſatis ſit humidi calidiq; ſimul erit, ad inueniendum etiā parati tum, & memores erunt. Quoniam in nimium humida anima imago non manet, ſiccorum autem animam imago nō tangit. ſed nullus ita infelix, vt opinor eſt, niſi prorſus ſit ſtolidus, qui aliquantum humidi calidiq; in occipite non habeat, ſi præſertim iuuenta adhuc floreat. Nam quo magis ad ſenium ætas declinat, magis calor extinguitur & humor exiccatur, ac per hoc ad vecordiam propius etiam acceditur. Quoniam igitur & quæ ſit memoria, & quàm ſedem occupet, & in quibus hebeſcat vireatve iam dictum eſt, dicendum iam videtur, quo pacto in memoriam eorum quæ aut vidimus, aut audiuimus, redire poſſimus, hoc eſt, acuti ſiamus, ſi frigidi iam à natura ſicciq; ſimus. In qua re quantum quiſque ſtudio perficere queat, Themiſtocles nobis eſſe teſtis poteſt, quem vnum intra annum optime locutum Perſice conſtat. vel Mithridates, cui duas & viginti linguas, quod nationibus imperaret, traditur notas fuiſſe. vel Craſſus Licinius ille diues, qui cū Aſiæ præeſſet, quinque Græci ſermonis differentias ſic tenuit, vt qua quiſque apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ius ipſi redderet. vel Cyrus, quem omnium militum creditum eſt tenuiſſe nomina. Sic etiam ſemel auditos, licet multos verſus, breui tamen memoriter retuliſſe Theodectes fertur. Facit præterea prompti ingenij famam memoria, cum in omnibus ſcientijs & artibus, tum oratoribus, vt ea quæ dicunt non modo attuliſſe, ſed ibi protinus ſumpſiſſe videantur Contra immemores, tardi pinguesq; & ſunt & habentur, veluti Curionem habitum legimus, qui adeo nullius fuit memoriæ, vt aliquoties cum tria propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Ob id quod ego tardum etiā in cogitando, & in conſtruendo diſſipatum fuiſſe crediderim, ac etiā eius motum fuiſſe incōpoſitum cum ſe toto corpore iactaret. Nam cum ad redeundum in memoriam, eum multum animo æſtuaſſe veriſimile ſit, eadem ratione corpus iactaſſe, & cū meminiſſe vellet multum laboraſſe, ſatis intelligi poteſt, quæ omnia incommoda ex memoriæ imbecillitate proficiſci oſtendimus. Sed iam vnde digreſſa eſt, eo noſtra redeat oratio. Vt igitur in memoriam nobis redeant, quæ aut ipſi vidimus, aut ab alijs audiuimus, adminicula duobus ex locis petenda ſunt, cum ex nobis, tum extrinſecus. Ex nobis, aut vt memores ſimus, aut vt alijs eſſe videamur, ac vt hoc aliqua virtute incommodū tegere valeamus. At quantum adminicula pertinet. primū quatenus à nobis fieri, poteſt bonam conſeruemus valetudinem, ne crapulæ inſeruiamus, & cibus in ſtomacho digeratur, liberumq; cogitationibus animum habeamus. Quare & pueri, vt plurima diſcant, cum ea ætas memoriæ ſtudio multum etiā iuuetur, procurandum, & ſtudium illis hoc quaſi peculiare eſſe oportet, lecta ſcriptaq; ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remandendi, Habeatur tamen delectus à præceptore, in hoc, vt ea quæ optima ſint, proponantur. idq; leuius fieri poteſt, ſi pauca primum, &

mum, & quæ odium non afferant, cœperint ediſcere, deinde ad infinitum vſque perueniant, & poetica prius, poſtmodum oratorum, nouiſſime etiã ſolutoria numeris, & magis ab vſu dicendi remota, qualia ſunt iuriſconſultorum, memoriæ mandent. Sit autem omnibus exercitatio & labor multa dicendi, multa cogitandi, & ſi fieri poteſt, quotidie. Nihil enim tam auget memoriam, q̃ cura, nihil tam corrumpit, q̃ negligẽtia. In quibus rebus danda prius opera eſt, vt quod diſcimus, intelligamus, & ſi longius aliquid complectendum memoria ſuſtinet, orationẽ per partes ediſcere proderit. Quoniam nimio onere obruitur mens. Eæ vero partes non ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ excidẽt. dandi quidam termini ſunt, vt cõtextum verborum, qui eſt difficilius continet crebra meditatio, & breuis eum omnem mentis decurrat vigor. partes deinceps ipſas repetitus ordo coniungat. Nec erit inutile, quo hæc facilius hæreant, aliquas notas apponere quarum recordatio eius partis nos commoneat, & memoriam excitet. Nemo enim fere tam ſocors eſt, vt quod cuique loco ſignum deſtinauerit, neſciat. Et ipſæ quoque literarum notæ, ſi quid noui habebunt, excitare poterunt. Hoc pacto veſtigijs quibuſdam quod legerimus oculis, non paginas modo, ſed verſus, nec verſus modo, ſed ſingula prope verba videbimur intueri. Tacite aũt hæc ediſcere, expeditius & potentius eſſe exiſtimatur, ſi non ſubeant, velut ocioſum animum, plerunque aliæ cogitationes, quibus mens impediatur. Ceterum voce & duplici motu iuuetur memoria dicendi, & pariter audiendi. ſed hæc vox ſit modica, & magis murmur. Quod autem legẽte alio ediſcimus, in parte tardamur, nam acrior eſt oculorum q̃ aurium ſenſus. In parte tamen iuuamur, ſi cum ſemel aut bis audierimus, continuo noſtram experiemur memoriam, vt cum legente contendemus. Si igitur facilis rerũ nobis ſuffragatur memoria & tempus nõ deeſt, nulla poteſt effugere ſyllaba. ſin autem debilis admodum memoria eſt, vim rerum atque ordinem complecti ſatis ſit, nec quiſquam ſe tenere parum iudicet, dum illud retinet. Nam dum nihil prętermittere verborũ volumus, fit, quod turpiſſimum eſt, interruptus actionis impetus & reſiſtens, ac ſalebroſa oratio & qui dicit, ediſcẽti ſimilis, etiam bene ſcriptorum gratiam perdit. Sed de hac parte iam ſatis diximus. Nunc ſupereſt, vt immemoris ingenij incommodum virtute aliqua tegendum doceamus. Memoriæ ergo deficientis incommodum eloquentia emẽdare poterimus, vt aut quæ proxime diximus, alijs verbis efferamus, exornemus, & verborum ſententiarumq́; figuris tantiſper inuoluamus, quoad nobis quæ volumus ſuggerantur. Vt ſi memoria & ipſa inuentione commendari non poſſumus, commendemur eloquentia, velut Curio, quem Cicero vltra omnes immemorem annotauit. eum tamen inter oratores poſitum, propter verborum varietatem, & expeditã, ac profluentem quodammodo celeritatem eſſe voluit. id enim ſolum in eo alicuius ſpeciem fecit oratoris. Quod autẽ ſplendidis vtebatur verbis, vſu domeſtico creditur ſibi comparaſſe. Aliqui voce canora & ſuaui, ſicut Cn. Lentulus, aliqui formæ etiam dignitatem, ſuauitati vocis & magnitudini addentes, velut P. Lentulus, tarditatis emendatores magnopere probati ſunt, ſi ita memoriæ vitium per interualla, ſeu voce, vel motu corporis emendarunt. Expoſuiſſe ſatis iam videmur, quo pacto ea nobis ad memoriæ incommoda adiumentum poſſimus comparare. nunc proximũ eſt, vt quibus adminiculis extrinſecus iuuari poſſimus aperiamus. Extrinſecus duabus ex cauſis iuuare poſſumus memoriã, medicamine, & locis, quæ ſecum aliquarum rerum ferant imagines. Medicamine, vt ſyrupis, medicinisq́;, aut vnguine nimium capitis exiccemus humorem, quo viſa auditave hæreant tenacius. Quibus rebus multi ſalubre & mirabile ſolerunt imbecilli memoriæ remedium, ſed hæc ad medicos relegamus, quãdo de hac re multæ tardi medelæ poſſunt. & licet aliquæ, quæ maxime probantur, ad me peruenerint, perquirendum tamen ab his medicis, vnicuique ſuademus. vltima artificioſæ memoriæ pars fuit de locis & imaginibus eius, quæ à nobis iam tractanda reſtat, q̃ Cicero ſolam partem luculentiſſime, vt omnia, exequitur. Sed antequam Ciceronis verba aperire incipiamus, prius vtile, ac ab hoc loco non alienum factum videmur, ſi vnde cœpiſſe originem tradatur, exponamus. Artificioſæ igitur memoriæ hanc partem primus dicitur Simonides, lyricus poeta oſtendiſſe, cuius vulgata fertur etiam à Cicerone hiſtoria: Cum, vt Quintilianus inquit, pugili coronato carmen, quale componi victoribus ſolebat, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegatam ei pecuniæ partem, quod more poetis frequentiſſimo, digreſſus in laudes Caſtoris & Pollucis hęſerat. Quapropter partem ab his petere, quorum facta celebraſſet, iubebatur, & hi perſoluerunt, vt traditum eſt. Nam cum eſſet grãde conuiuiũ in honorem eiuſdem victoriæ, atque adhibitus ei cœnæ Simonides, nuncio eſt euocatus, quod eum duo iuuenes equis aduecti deſiderare maiorem in modum dicebantur & illos quidem non inuenit, fuiſſe tamen gratos erga ipſum eos exitu comparuit. Vix enim eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atque ita confugit, vt non ora modo oppreſſorum, ſed membra etiã omnia, requirentes ad ſepulturam propinqui, illos nulla nota poſſent diſcernere. Tũ Simonides dicitur, memor, ordine quo quiſque diſcubuerat, corpora ſui reddidiſſe. Eſt autem magna inter auctores diſſenſio, Glaucone Cariſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ ſcriptum ſit. id carmen & Pharſalij fuerit hæc domus, vt ipſe quodam loco ſignificare Simonides videtur, atque Apollodorus, & Eratoſthenes, & Euphorion, & Laryſſeus Eryphilus tradiderunt, an Crannonæ, vt Apollas, Callimachus, quẽ ſecutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopa certe nobilem Theſſalum perijſſe in eo conuiuio conſtat. Ex hoc Simonidis facto notari videtur, iuuari memoriam ſignatis animo ſedibus, idq́; crederem ſuo quiſque experimento. Nam cum in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantũ, ſed etiam quæ his fecerimus reminiſcimur, qui in memoriam ſubeunt. Nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentẽ reuertuntur. Nata eſt igitur, vt in pleriſque, ars nec à natura diſcrepat. Memoria vtrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus idoneum dabitur.

Nunc, perinde atque conſtat in hac re multum valere artem & pręceptionem. ita ea de re loquemur, } Natura definiuit Empedocles, vt diceret natura eſt ignis artifex, quadam via vadans in res ſenſibiles procreandas, quod omnia (vt ipſe vult) principe igne generentur. Plato autem ſic definit, natura eſt dei voluntas. Quodcunque igitur ex intima rei alicuius vi ſponte exit (quoniam quod voluntate factum diuina eſt) id ab eius rei natura dicitur proficiſci. Sed vtrum memoria à natura proficiſcatur, nec ne, quęri poſſe videtur. Nam ſi memoria vis quędam propria animæ eſt, ſicut voluntas & intellectus, quæ in hominis cerebri parte poſtrema occiput contingente perficitur, velut paulo ſupra memorauimus, à natura homini inſita dici poſſe videtur. Porrò, cum animæ ſenſus, corporis ſenſibus, vt Ariſtoteles voluit, ſuſcitentur: quippe qui animam velut raſam quandam tabellam in qua nihil pictum eſſet, dixit, habilem tamen creatam ad omnium rerum ſuſcipiendas formas, molem enim corporis obſtare, ne quiduis ad vnguẽ & mox intelligat. Ex quo manifeſtum eſt, magnum ad memoriã, ſicut ad ceteras animæ vires, quibuſdam rebus præſtari adminiculum. Quod cum ita ſit, apparet memoriã, ſicut & cetera, artificio comparari poſſe. Cum autem natura & arte conſtet memoria, naſcitur quidem à natura, ab arte vero excolitur. Placet enim nobis eſſe artificiõ memoriam.) Subaudiendum, de qua daturi pręcepta ſumus. Simul cum cogitatione nata, quæ vis eſt animæ, q̃ confirmat inductio quędam cũ arte inducitur ad ea quæ pręterita ſunt, comminiſcendum. { Naturæ commoda retineat, } Nam de locis & imaginibus Cicero dicturus eſt, ad quas comminiſcendas mente nobis opus ſit, & ingenio ad ſimilitudines rerum effingẽdas, illam vero per naturam, hoc etiam à pręceptoribus accipimus. { Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis & imaginibus. } De qua dicturi ſumus. { Locos appellamus eos, qui breuiter, } Vt ſine cunctatione ac mora omnes cogitatio poſſit percurrere, ne ipſo occurſu hęreamus. Plus enim quàm firmã eſſe oportet memoriam, quæ aliam memoriam adiuuet. { Perfecte, } Vt quidquid animo occurrat, illic diligenter affigi poſſit, ac ob hoc nihil ſit imperfectum. { Inſignite } Vt ea loca multa varietate ſignata concipiãtur. { Aut natura, } Velut in itinere longo rupes, vel quidquid inſigne occurrat, & ſi non ſint, liceat nobis effingere. { Aut manu ſunt abſoluti, } Velut domus, opera aliqua publica, vrbiũ ambitus, picturæ, quæ ſint, vel quas nobis effingamus. Opus ergo eſt locis, quæ vel finguntur, vel ſumuntur, poſtu ſumuntur, vel natura, vel manu abſoluta. { Vt eos facile naturali memoria comprehendere } Vno mentis curſu colligere. { Et amplecti } Sepire & circumuallare quęramus, quod facere poſſe videmur, ſi non ſint non numeroſa, ſi maxime ſpacioſa perfectaq́; ac varietate diſtincta. { Vt ędes, } Vt domus magna, & in multos receſſus diducta. { Intercolumnium, } Si tamen varia rerum facie ſit inſignitum. { Angulum, } Velut angiportum, ſi huic rei ſit accommodatus. { Fornicem, & alia quę his ſimilia ſunt. } Si tãtum pareat, vt in eo multæ figi poſſint imagines, vel ſi in eius ędibus hęc & alia inſignita cõpareant. { Imagines ſunt formæ quędam, & notæ, & ſimulacra eius rei, q̃ meminiſſe volumus:

quod

quod genus,equi,leonis,aquilæ,quorum memoriam ſi volemus habere,imagines eorum {Vt ſi ſignum nauigationis anchoram, & militiæ ſignum aliquid ex armis ponas.} Certis in locis collocare nos oportebit. Nūc cuiuſmodi locos inuenire,& quo pacto reperire,& in locis imagines conſtituere oporteat,oſtendemus.{Ne erremus,ſi ne is primus vel ſecūdus,aut quotuſquiſque locus alius,cui eam imaginem concrediderimus, ſcire oporteret.opus ergo locis eſt,imaginibus & ſimulacris,& ad ea quæ figenda ſunt illuſtribus ac explicatis modicis interuallis , aut ita prorſus inſignitis , vt occurrere celeriter & percurri animo poſſint.Metrodorus ſane ſe duodecim ſignis,per quæ ſol meat,trecenos & ſexagenos locos inueniſſe iactauit, aliqui in anulis ſe formaſſe dixerunt. {Quare placet & ex ordine locos comparare,} Nam ita aliqui digerunt . primum locum veſtibulo quaſi aſſignant,ſecundum puta ambulacro,tertium atrio, tum atria circumeunt,nec cubiculis modo aut exhedris,ſed ſtatuis etiam,picturisve,ſimilibusq́; per ordinem committunt . Hoc facto, cum eſt repetenda memoria , ab initio incipiunt loca hęc recenſere, & quod cuique crediderunt repoſcunt, & eorum imagine quidnam id ſit admonentur.ipſa loca nimium illuſtria, aut nimium obſcura eſſe voluerunt, diſtantia inter ſe.nam pluſquā quinque paſſus,vel paulo plus minusve.Et cum quæ locauimus, auferre voluerimus,à dextro vel ſiniſtro, prout progreſſus domus patietur,incipiemus,nec vt retrorſum cedas,ac à ſiniſtro in dextrum abeas,paulo curioſius pręcipi ſolet. Diſſimilia vero inter ſe loca eſſe,recte pręcipitur. Quamobrem ne cellulæ quidem ſacerdotum commodæ huic rei videri, ob nimiam inter ſe ſimilitudinē debent.{Si in quinto loco manum auream collocemus,} Quæ imago,quintum adeſſe locum non tam demonſtret, q̄ rei nouitate animum ad comminiſcendum eum locum excitet.{Diſtincte interlucere poſſint,} Diſcreti ita ſint,vt per ſe perluceant,appareantq́;.{Paulo plus,aut minus} Subaudiendum, id poſterius paulo.{Pedum tricenum.} Triginta pedum.trigenum dici deberet per g literam,nō per c, nam tricenum per ſyncopam factum eſt,alias tricentenum. ſed cum dicat non nimiam eſſe oportere inter huiuſmodi loca diſtantiam , trigenum videlicet oportere ſcribi videtur,& eſt æque ſyncopa trigenum,pro trigenorū . nec mirum videatur,ſi cum genitiuo plus minusq́; conſtruuntur,cū & cum accuſatiuo etiam,nedum cū ablatiuo coniungi inueniantur.{Ita cogitatio minus valet,ſiue nimis procul amoueris} Siue paulo diſtantiora fuerint inter ſe loca,ſiue propinquiora quā conueniat.{Arbitrium fabricari} Cudere,inuenire.{Et architectari} Conſtruere.{Vnæ rerum} Quibus rebus.{Alteræ verborum} Quibus verba exprimuntur.{Cum ſummatim} Cum collectim paucis.{Hęreditatis cauſa factum arguerit,}{Oſtenderit,}{In lecto cubātem} Loco quem ipſi inuenerimus. {Si formam eius detinebimus,} Si cuiuſmodi formæ ſit meminerimus. {Nō de minimo loco} Non pauperem,nec abiectum, ſed nobilem & opulentum.{Dextera poculum,} Quo veneno necatum oſtendamus.{Siniſtra tabulas,} Quibus hęreditatem,& teſtamētum ſignificemus.{Medico teſticulos arietinos teneatem.} Vnde teſtes,quiq́ue conſcij veneni dati ſint,reminiſcantur . Et vna hac hominis imagine,vnum complexi ſumus negotium . {Veneno necari} Neco,necui,ſuffocare ſignāt , vt Horat. Bos eſt enectus arādo. neco necaui ferro,vel quauis alia vi occidi. Hinc necem, cædē appellamus. & hinc internecio,vitæ priuatio,vel interitus. Cæſar in Commentarijs de bello Gallico.Hoc prœlio facto,& prope ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, potius q̄ à ſupino nectum, vt Priſcianus voluit , ſublata nempe litera. {Plus negotij ſuſcipiemus,} Plus curarum , ſic Plautus, Quid tu mihi exhibes negotium . {Et magis ingeniū noſtrum exercebimus.} Quoniā pluribus opus eſt imaginibus, cū etiam verba multo plura eſſe q̄ negotia,neceſſe ſit. {Iam domuitionē Reges Atridæ parant.} Si huius verſus velis reminiſci. {Manus ad cœlum tollentem Domitium} Aliquem notum, qui Domitius nominetur.vt huius nominis domi meminiſſe valeas.{Tollentem manus ad cœlum vt} Futuram vltionem demonſtrans, imploret auxilium. {Cum à Regibus Marcijs loris cædatur.} Vtrum à regibus,quicunque loris Marcijs,quibus in bello vtuntur milites,an certe à regibus Marcijs,Remo & Romulo,Marcijs filijs,loris cędatur,& RemusRomulusq́; Agamemnona & Menelaum & in memoria nobis ſuggerāt,qui in bello Troiano fratres,ſimul & reges,totius exercitus duces extitere.{In Altero loco Aeſopum & Cimbrum ſubornare} Per quos hiſtriones Atridæ fratres deutur intelligi.{Subornari} Adornari,ad tragœdiæ recitationem,vel quiduis ſimile.{Iphigeniam,} Notū ſatis eſt,Iphigeniam,quàm & Sophocles & Lucretius,ita multi alij, Iphianaſſam nominarunt,Agamēnonis ex Clytemneſtra fuiſſe filiam,cuius immolādæ loco cerua ſuppoſitæ fertur. {Nobiſcum primum trāſeamus} Intra nos meditemur,& decurramus. {Cum imaginibus verba} Ea coniungendo exprimamus. {Ne, cum ab inſtituto noſtro} Artificioſam docendi memoriā. {Receſſiſſemus,} Docendo, quo pacto in artificioſa memoria plus ſit pręſidij,q̄ in naturali.{Egregie turpe,} Multa ſint huiuſmodi verba , quæ in bonum & in malū & vtroque verſus capi poſſunt,velut nobilis,illuſtris,inſignis,ſingularis. Cicero ipſe de lege frumentaria, Ad iſtius flagitioſas libidines,ſingularemq́; nequitiam natum atque aptum, inquit.{Eclipſes ſolis} Defectus. Nam ἐκλείπω deficio ſignificat.Hinc lunaris eclipſis. {Et,quod ea deſiderat,inueniat,} Deſiderare, quo deeſt quęrere. {Quod oſtendit,} Natura.{Sequatur} Ars.{Nihil eſt} Quod aut natura extremum,quia antecedit ſemper. {Aut doctrina primum,} Quia ars ſemper naturam imitatur.{Manere in memoria diutiſſime poteſt.} A diu comparatiuū dius,vnde, diutile ille quippiam percunctetur , ambulant diutile & fabulantur , Apuleius vſus eſt.ab hoc diutiſſime ſuperlatiuum. {Nec vagas,} Nō conſiſtens.{Vnicam turpitudinem} Præcipuam. {Cœno oblitam} Inquinatam,ex ob & lino , vnde litura deſcendit. {Aut rubrica delibutam} Creta rubra cōſperſam.eſt enim creta, vt Columella,in hanc ipſam rem liquida rubrica , vt illiniri poſſit , à rubro colore dicta,ſicut & rubrica,qui libris exſcribitur. Perſius :

Si quid manſuri declaret linea quæuis .
Rubra poteſt dici . Et rurſum Perſius,
Oculo rubricam dirigas vno .

{Vt idētidem} Idem & idem.{Imaginum renouandarū} Quia renouantur imagines in omnibus negotijs . licet perpetuo loca ipſa remaneant.{Quantulum enim poterunt hæc valere,} h. d. quàm parum habere momenti potuerūt comparatæ imagines, ſi infinitam verborum ſpecies copiam , vt cū minus memineris ſtatim alias meminiſſe adhuc oporteat.{Similitudine alia alius magis commouetur.}{Vt alij ſubabſurda forte videatur.}{Non omnes habemus aſſenſores,} Non omnes nobis aſſentientur,in rerum q̄ ſumpſerimus ſimilitudine.{Quòd alij} Quicūque ſit. {Videtur aliud,} Subaudiēdum,q̄ nobis ipſis viſum ſit.{Admonendus es,} Ne inutilem verborum memoriam credēs, aut difficiliorem quā vt te aſſequi poſſe arbitratus, pręceptione noſtra adhuc non ſatis perſuaſus ſis.{Qui velint res faciliores ſine labore} h.d.quicunque exigui animi leuia conſectatur,ea vſit duriora obſcurioraq́; q̄ vt cito capere poſſit,neceſſe eſt, quæ ſunt maiora.At qui difficilioribus aſſueuit , faciliora pene contēnit, quippe qui nihil in eis laboris eſſe ſibi perſuadet.Et hoc in omnibus fere humanis rebus accidit. Idem accidit plerīque diſcentibus,qui pręceptorem leuia humiliaq́; ſequentem & in promptu poſita ſequi malunt,q̄ eum qui paulo remotiora & maiore cura elucubrata ꝓmat. Infirmi enim ſemper ac debiles & ſunt, & habentur. Quāobrem difficilioribus ſemper inuigilandū,quo leuia quęq́; nobis nō maiora difficultate ſubijciantur q̄ cupiamus,nec deſperandum,ne aliquādo intelligamus, cum hominū ita natura intelligere datum ſit,vt natare piſcibus, auibus volare eſt.{Quæ pertinet ad vtilitatem,} Nam verſus reminiſci,ad voluptatem fere tantū attinet.{Difficili conſuetudine} Imaginum verborum omnium reminiſci.{Ad illam facilitatē.}{Quæ eſt,vt rerum,nō etiam verborū meminerimus, cum ea in promptu forte habere neceſſe ſit . {Niſi induſtria,} Corporis. {Studio,} Solertia.{Labore,} Quāquam ad vtrunque referri poteſt. {Diligentia} Quæ à iudicio maxime proficiſcitur, ex aliorū animaduerſione.{Abducimur} Semouetur, nonnunquam occupatione aliarum rerum.{Non te fallit,} Qui pōt fallere te, cū tantopere ſit vtile?{Ad eam te hortari} Ad memoriam parandam, laborem omnem ſubeundum.{Non eſt ſententia,} ſententiam veteres,orationem generaliter aliquid cōplexam, vel dehortantem,aut oſtendentem aliquid nominarunt. Hortantem,vt,

Qui cupit optatam curſu contingere metam :
Multa tulit fecitq́; puer,ſudauit & alſit .

Dehortantem , vt,

Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuæ .

Demonſtrantem,velut,Quibus fortuna aſpirat, hi occaſionem inſipienter viuendi habent. Sentētiam quoque,quod animo ſenſiſſent,vocauerunt,vnde adhuc dicimus,ex animi noſtri ſententia aliquid dictum factumve,& gratulantes,ex ſentētia dicimus Sententiæ auocantur etiam,quas Gręci γνώμας appellāt , quæ ſimiles decretis atque conſilijs ſunt. Vnde Iuuen.

Non eſt ſententia verum,
Credite me vobis folium recitare Sibyllæ.

Ita hic Ciceronis non eſt ſententia, non eſt conſilium, mens non eſt. Nunc ad vltimam Rhetoricæ partem, quæ elocutio dicitur, tranſit.

BVG. Memoria vtrum habeat quiddã artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus, &c. § Quæſtionem eam ſatis videtur explicaſſe in 2. de Oratore, vbi ex Simonidis inuento, & Sceptij Metrodori, Carneadisq́; philoſophorum auctoritatibus, artificialẽ memoriam eſſe definiuit. Locos appellamus eos, qui breuiter, &c § Breuiter, hoc eſt modicis interuallis. diſtantia enim locorum notabilis, omnem memoriæ cõiunctionem diſſipat. § Quod genus, equi, leones, &c. § Vides vt in imaginibus acres inſignitasq́; collocet, quæ occurrere paſſim celeriterq́; percutere animũ poſſint. quod ſane Mnemoniſtarum inſcitiam arguit, qui vilibus, abſurdis, vulgaribus & contemptis imaginibus rem tractãt. § Loci enim ceræ, aut chartæ, &c. § Hæc ex ſimilitudine Carneadis dicta ſunt, qui tanquam literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, præſcribere. § Edere & ꝓferre, &c. § Alias, videre ac proferre. § Quare placet & ex ordine locos comparare, &c. § Quia ſi loci eſſent confuſi inter ſe, varietates imaginum tolerari non poſſent, ſed varietas formarũ facit, vt inter ſe diſtincti ſint. § Si in quinto loco manum auream, &c. §; Propter numerum quinarium, qui digitis ſignificatur. § Medico teſticulos arietinos tenentem, &c. § Vide Politiani Miſcell. qui locum hũc exponit cap. 62. § Iam domuitionem Reges, &c § Obſcurũ exemplum quod per verba memoriatur. Primum vltionẽ ſignificant manus ad cœlum eleuatæ, & à ſummo Ioue vindictã implorantes. Domi vero hic ſubſtituitur nomen aliquod proprium, quod ſimilitudine literarũ affine ſit, vt Domitius Cauſidicus. Reges ſunt Martij Rom. dicti Reges. Sed vt ab ipſo vocabulo Regum ad ſingularia nomina perueniam, hoc eſt Agamemnonẽ & Menelaum, ſuppono duas perſonarũ imagines, Aeſopum actorem tragœdiarum, qui ſolebat repreſentare perſonam Agamemnonis, & Cimbrum hiſtrionem, qui Menelaum agere ſolebat. Sed vt dicebam, obſcurum eſt exemplum, quare aliud, & facilius, in verbali imaginum forma ponamus. v.g. Si virginem violatam meminiſſe voluero, in eo loco ponam virgam quandã, & in hac violas. Cum igitur iam locos poſuero, in altero virgam, & in altero violam, videbor quodammodo videre quaſi inſcripta. Nam & virga erit litera, qua admoneat virginis, & viola erit quaſi nota quędam, quæ admonebit violatã. § At quod recens, &c. § Alias itaque quas res ante ora videmus, aut, &c. § Sed aliquid notum agentes, &c. § Alias, ſed aliquid nouum agentes. § Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerũt, feciſſe, vt multorum verborum imagines conſcriberent. § Hoc ſane ob id Gręci fecerunt, quia videbant maiorem eſſe varietatem imaginum, quibus verba ac dictiones meminiſſe volumus, ꝙ rerum. Nam res ſæpe vna pluribus dicenda verbis eſt. Quot aũt ſunt verba, tot ferme imagines ſunt. Ergo, quia vna res dicenda pluribus verbis, & ſingula verba ſuam habent imaginẽ, ſequitur maiorem eſſe oportere varietatem imaginũ in verbis, ac dictionibus. Sed Græcorũ ſententiam in ea re nõ accipimus. Quia res de qua agitur, ſemper memoria ſeruanda eſt, verba nõ item. Nam alijs verbis eadem res agi poteſt, ſi ſententia forte exciderit. Si tenueris rem adhuc cauſam agere poteris, etiam ſi verba non tenueris, quia verba non ſemper eadem in cauſa neceſſaria ſunt, igitur maior eſt vſus rerum, ꝙ verborum. Accedit ad hoc, ꝙ pleraq́; ſunt verba, quibus nullas imagines applicare poterimus, quales ſunt articuli, vt, et, ac, at, ſed & reliqua aduerbia cõiunctionemq́;. § Pluribus verbis ad eam re hortari, &c. § Quandoquidẽ ardua quædam & vis maximis ingenijs imitabilia, de memoria Cicero ſcripſit, non inutile mihi viſum eſt, ſi & aliam exercitationis memoriæ rationẽ à pręclariſſimis rhetorum traditam ſubijcerem. Maximam itaque memoriæ partem, exercitationem & laborẽ recte dixerunt: Hæc autem exercitatio commodius fieri non poteſt quàm primo in poematibus, deinde orationibus, poſtremo operibus durioribus qualia ſunt ſcripta iuris, & ſimilia. Deinde vt voce modica & magis murmure ediſcamus ea tamẽ ratione, vt ſæpe nos tentemus, an teneamus. Ac ſemper ad verbum ediſcendum eſt, ſi tempus permiſerit, ſin minus, res ipſas tenebimus, dehinc his verba de tempore accommodabimus. Obſeruandum autem eſt in hac re, ne conſueſcamus nobis ignoſcere. nam & admoneri, & cùm dicas ad librum reſpicere vitioſum eſt. Quod ſi autem natura memoria durior fuerit, aut temporis ratio, & anguſtia non permiſerit, non te ad omnia verba alligabis, nam obliuio vnius verbi, aut deformem hęſitationem habet, aut etiam ſilentiũ inducet. In oratione autem longiore ediſcenda, hoc pręceptũ inuenio, vt per partes ediſcatur. Quoniam dandi ſunt quidam termini, vt contextum verborum, qui eſt difficillimus, continua & crebra meditatio partes, deinde ipſas repetitus ordo coniungat. Et his qui difficilius hæſerint aliquas apponemus notas & eas ſępe reperamus, & iiſdem chartas ediſcamus, quibus ſcripſimus. Optimum aũt mandandæ aliquid memoriæ tempus eſt, vt noctu priuſquam ſomnum capias, ediſcas, quoniam nuſquã auocatur intentio, & poſt iſtam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem. § Ne aut to noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, &c. § Alias, ne aut tuo ſtudio diffiſi. § In animo frequenta, § Alias, in animo frequenti, quod maxime, &c. Liber adſcribere, quæ huc potiſſimum facere videntur, memoriæ præcepta ex Fabio Quintiliano, in ordinẽ tamen ea atque compendium redacta, hoc modo.

1 Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere, & hæ partes non ſit perexiguæ, alioquin nimis multæ erunt, & eam diſtinguent atque concident.

2 In his quæ ſcripſimus complectendis multum valent, & in his quæ cogitamus continendis prope ſolæ, excepta quæ potiſſima eſt exercitatione, diuiſio & cõpoſitio. Nam qui recte diuiſerit, nunquam poterit in rerum ordine errare, ꝙ Cicero memoriæ lumen ait. Etiam, quæ bene compoſita erunt, memoriã ſerie ſua ducent. Nam ſicut facilius verſus ediſcimus ꝙ proſam orationem, ita proſam vinctam quàm diſſolutam.

3 Ediſcẽdũ eſt tacite. Hæc vox ſit modica, & magis murmur.

4 Ediſcendum legendo. Nam qui legente alio ediſcit, in parte tardatur, ꝙ acrior eſt oculorum quàm aurium ſenſus.

5 Subinde tentare teipſum debes, quia continua lectio, & quæ magis & quæ minus hærent, ęqualiter tranſit. In experiendo teneas ne, & maior intentio eſt, & nihil ſuperuacui tẽporis perit.

6 Semper ad verbum ediſcendum eſt, ſi tempus permiſerit, ſin minus, res ipſas tenebimus. Nam ſi tempus non ſuffragabitur, etiam inutile erit, ad verba omnia ſe alligare, cum obliuio vnius eorum cuiuſlibet, aut deformem hęſitationem, aut etiam ſilentium inducat.

7 Cauendum eſt in primis, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideoq́; admoneri cum dicas, & ad libellũ reſpicere, vitioſum, quod libertatem negligentiæ facit nec quiſquam ſe parum tenere iudicat, quod ne ſibi excidat timet.

8 Ea quæ noctu meditamur, facilior ac firmius tenemus, quoniam nuſquam auocatur intentio, & poſt iſtam cogitationem, vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem.

9 Si quis tamẽ vnam maximamq́; à me artẽ memoriæ quærat, exercitatio eſt & labor, multa ediſcere, multa cogitare, & ſi fieri poteſt, quotidie, potiſſimum aſt. Nihil æque vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare & pueri ſtatim quamplurima ediſcant, & quæcunque ætas operam iuuandæ ſtudio memoriæ dabit. deuoret initio tędium illud, & ſcripta & lectã ſępius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remãdendi. Quod & ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primum, & quæ tædium non afferant, cœperimus ediſcere. Hæc ex Fabio.

Supereſt elegans etiam de memoriæ vſu locus apud Plutar. περὶ ἀγωγῆς, quem hic quoque adſcribere haud alienum fuerit. ait enim πάντων δὲ μάλιστα τὴν μνήμην τῶν παίδων ἀσκεῖν, καὶ συνεθίζειν· αὕτη γὰρ ὥσπερ τῆς παιδείας ἐστὶ ταμιεῖον, καὶ διὰ τοῦτο μητέρα τῶν μουσῶν ἐμυθολόγησαν εἶναι τὴν μνημοσύνην αἰνιττόμενοι, καὶ παραδηλοῦντες, ὅτι οὐδὲν γεννᾶν καὶ τρέφειν ὡς ἡ μνήμη πέφυκε. Hoc eſt, Omnium vero maxime puerorum exercenda, conſueſcendaq́; memoria eſt, ea enim eruditionis ſiue diſciplinæ tanquam promptuarium eſt. Atque idcirco ſane Muſarũ matrem eſſe Mnemoſynem fabulis prodiderũt, obſcure innuentes atque ſignificãtes, nullam natura rem ita gignere atque alere, vt memoriam ſolere.

Memoriaꝫ Deſcripturus memoriam, & quæ eam cõcernunt. Primo mouet dubium, an memoria artificio iuuetur, deinde eo pręſuppoſito diuidit eã in naturalem & artificialem, & quia naturalis non eſt pręceptis tradenda, ſed artificialis quæ ab arte depẽdet naturalem multum iuuat, ideo ad artificialis pręcepta tradenda progreditur. Ordo eſt. Aliud. ſ. quàm pręſens tempus idoneum dicẽdi, id eſt, diſputandi vtrum memoria habeat quiddam artificij, an omnis, id eſt tota proficiſcatur à natura dabitur, ſcilicet nobis, nunc loquemur de ea re, id eſt, de memoria, ita. i. ſic, perinde atque, id eſt, ac ſi, conſtet. i. euidens ſit, & ſine controuerſia inter omnes conueniat artem & præceptionem valere multũ in hac re, id eſt, in memoria augenda. Placet enim nobis, artificium, id eſt, adiumentum artificioſum ASCAN.

ciosum memoriæ eſſe.i.reperire nos oſtēdemus, alias.i.alio tempore, quare ſup.id placeat, & aperiemus in præſentia, cuiuſmodi ea.ſ.memoria, præcipue artificialis ſit. Igitur, vt id aperiamus memoriæ ſunt duæ, vna ſup.eſt naturalis, altera ſup.eſt artificioſa. Naturalis eſt ea quæ eſt inſita animis noſtris i.virtuti memoratiuæ ab animo dependenti, licet in poſtica capitis cella organum habere dicatur, & quæ nata eſt ſine multa cogitatione.i. ſine accuratione noſtra. Artificioſa eſt ea quàm quędam inductio.ſ.ad credendum.i.perſuaſio cōfirmat, & ratio præceptionis, ideo autem inductionem præmittit, quia oportet addiſcentem credere. Sed quia bonitas ingenij.i naturalis capacitatis imitatur ſæpe doctrinā in ceteris rebus, porro.i.ſed profecto, ars confirmat & auget commoda naturæ, ita.i.cōſimiliter ſit in hac re, vt nonnunquam memoria naturalis ſi data eſt alicui egregia, ſit ſimilis huic artificioſe, & ita vtraque alteram imitetur. Porro.i.ſed hęc artificioſa retinet cōmoda naturæ.i.naturalis memoriæ, & amplificat ſup.ea ratione doctrinæ. Quapropter memoria naturalis eſt confirmanda præceptione, vt ſit egregia.i. excellēs, & hęc quæ datur doctrina.i.per doctrinam, hoc eſt artificioſa, indiget ingenij.i.capacitatis nobis ab natura ingenitæ, Nec hoc ſit magis, aut minus in hac re q̄ in ceteris artibus, hoc inquam vt doctrina niteſcat.i.prężeminat, ingenio.i.per ingeniū & natura niteſcat pręceptione, vnde vtrunque alterum iuuat. Quare hæc conſtitutio.ſ.memoriæ artificialis, q̄ hic inſtituere intendis erit, &.i.ſimul vtilis illis qui ſunt memores.i.prędit memoria, aut virtute memoratiua, natura.i.per naturā quod.i. quàm rē, tute.i.tuipſe ò Herenni poteris intelligere paulo poſt, id eſt, poſtquam.ſ.legeris & intellexeris inſtitutionē, &.i.ſimul ſi.i.quamuis illi.ſ.memores, freti.i.adiuti & conſiſi ſuo ingenio non indigerent noſtro.ſ.ingenio, quo hæc inſtituimus, aut noſtro.i.noſtra re, hoc eſt arte, & pręceptione, tñ iuſta cauſa daretur quare velimus eſſe adiumēto, his qui minus.i.non ſatis ingenij habent. Nūc.i.deinceps loquemur de memoria artificioſa. § Conſtat, &c. § Ordo eſt. Igitur vt de artificioſa memoria loquamur. Memoria artificioſa conſtat ex locis.ſ.ab addiſcēte ſignatis & imaginibus, per locos ſuos debite diſpoſitis. Nos appellamus (inquit Cic.) locos eos qui ſunt abſoluti breuiter perfectæ, & ſup.inſignite.i.ſignanter, & per diſcretionem, aut natura, aut manu.i.artificio, ita ſup.queamus comprehēdere & complecti eos facile.i.faciliter memoria naturali, licet tenui, vtpote q̄ artificialis præſupponit, vt ędes.i.domos per ordinē diſpoſitas, intercolumnium ſpatium inter columnas, aut deambulacri, aut porticus, aut templi, aut domus, aut angulum, aut fornicē.i.circunferentiam & arcum, vt in theatris & ędificijs teſtudinatis, & alia quæ ſunt ſimilia his, quæ omnia ad artificium pertinēt, vnde quia loca naturalis pręteriit ſine exēplis ea minus prodeſſe innuit, Imagines ſunt formæ quædam &, ſunt notæ.i.notamenta, aut ſignaq́, & ſimulacra eius rei q̄ volumus meminiſſe.i.memoria tenere, qđ genus.i.cuius generis ſunt equi, leones, aquilæ. Si nos volumus habere memoriam oportebit nos collocare imagines eorum.ſ.per quē volumus memores fieri in certis locis. Nunc.i.deinceps, itaque oſtendemus cuiuſmodi loca oporteat inuenire, & quo pacto oporteat reperire ſupp. eos & continere imagines in locis. Igitur quemadmodum ij qui ſciunt literas poſſunt ſcribere id, quod dictum eſt, & recitare id, quod ſcripſerunt, itaque didicerunt immodica.i.valde prolixa, aut quàm plurima ſimul poſſunt collocare id, quod audierūt in locis.ſ.certis, & pronunciare ea his memoriter. Enim, pro quia, loci ſunt ſimillimi ceræ, aut chartæ, in qua.ſ.vulgo ſcribimus, q̄ falſo nomine papyrum vocant, & imagines ſupp.ſunt ſimillimæ literis diſpoſitio imaginum & collocatio imaginū ſupp.ſunt ſimillime ſcripturæ, pronunciatio ſup.eſt ſimillima lectioni. Igitur ſi volumus meminiſſe.i.memoria tenere multa, oportet comparare i. acquirere nobis multos locos, vt poſſimus collocare multas imagines in multis locis. Item nō putamus oportere.i.neceſſe, aut conueniens, habere.i.vt habeamus hos locos.ſ.multos, & à nobis cogitatos, ex ordine.i.per ordinē ſignatos, ne impediamur.i. aliq̄ perturbatione.i.cōfuſione ordinis, quo ſecius .i.quominus ſup.poſſimus ſequi imagines, vel à ſuperiore parte, vel ab inferiore, quoto loco libebit, vt poſſimus edere.i.enunciare & proferre ea quæ erant mandata.i.commiſſa locis, Sunt qui legāt ſecius ſine quo, vt ſit ſecius.i.aliter dūmodo ſit ſeruatus ordo, poſſimus ſequi, &c. Nam vt.i.quemadmodum ſi nos videmus complures, notos ſtantes in ordine nihil interſit noſtra.i.nihil referat, quo ad nos, vtrum incipiamus dicere nomina eorū à ſummo, an ab imo, item.ſ.ſimiliter eueniet in locis collocatis ex ordine, vt nos cōmoniti imaginibu s.i.per imagines poſſimus dicere id, quod mandauerimus, locis in quamlibet partem, quotoquoque. ſiue primo, ſiue vltimo, ſiue quotouis inter medio loco licebit. Quia vero multi textus habent quoquo, quæ lectio non procedit, ſcies puer illud quoque eſſe à nominatiuo quiſque, vt patet ſi dicas quotuſquiſque locus fuerit. Potius legam quidq; quàm quoquo, vt ſit quoto loco, & in quamlibet partem licet quidq́ue.i.quamlibet rem collocare. Poteſt etiam legi quoque diuiſis dictionibus. vt ſit & quo loco, &c. Quare placet, &c Concludit omnino ordinem ſeruandum, & in ſignandis locis nihil hęſitandum ne fruſtra conemur memoriam labilem per rē vacillantem confirmare dicens, Quare.i.quāobrem, quia res ita ſe habet, placet comparare locos ex ordine. & oportebit notare.i. ſignare egregie.i.excellenter, & commoditer.i.iuxta cōmodum noſtrum (vbi ſcies ab adiectiuis ſecūdæ interdum deduci aduerbia tertiæ formæ, vt ampliter duriter commoditer, &c.) locos quos aſſūpſerimus, vt poſſint hęrere nobis.i.fixi eſſe in memoria noſtra, perpetuo.i.ſine interuallo, aut interruptione. nā imagines delentur.ſ.è memoria, ſicut literæ, delentur.ſ.è cera, vbi.i. poſtquam, aut qua parte nihil.i.in nullo vtimur, ſupp.locis loci debent remanere tanquam cera.i.tabula cerata, in qua nihil ſcriptum eſt. Et ne forte poſſumus falli.i.errare in numero locorū, placet quintum quēque locum.i.è ſingulis quinque vnum (ſed vt videtur hoc loco non quemlibet, ſed eum qui è quinque ſemper vltimus ſit intelligit) notari.i.ſignari aliqua nota, quod genus.i.cuius generis ſup.ſit, ſi in quinto loco manum aureā collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prę nomen ſit Decimo.i.cui loco pręnominis ſit Decimus. Nam pręnomina ſumebantur à numeris. vt, Secundi, Quinti, Sexti, Octaui, Noni, Decimi, à quibus deducti aſſumunt elementum, vt, Quintij, Sextij, Octauij, Nonij, &c. deinde facile erit collocare ſimiles notas.i. ſimilia ſigna, quinto quoque loco.i.ei qui deinceps numerando per quinque vltimus erit: vt, decimuſquintus, vigeſimus, &c. Itē commodius eſt comparare locos in regione derelicta, q̄ in celebri.i.frequentata multis & claris hominibus, propterea q̄ frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat.i.partim delet, notat imaginum & ſolitudo conſeruat figuras ſimulacrorum.i.ſignorum ulic collocatorum per imaginationem integras.i.inuiolatas. Prętetrea loci ſunt comparādi diſſimiles forma, atque natura, poſſint interlucere.i.cum eminenti differētia lucis apparere diſtincte, nam ſiquis ſumpſerit multa intercolūnia.i.ſpatia intercolūnas, ipſe conturbabitur ſimilitudine, nam colūnæ fere ſunt ęquales & ęqualiter diſtantes, & ita ignorabit quid collocarit in quoque.i.quolibet, aut vnoquoque loco. Et oportet haberi locos modica magnitudine, & mediocres. nam loci ampli pręter.i.ſupra, modum.i.menſurā, reddunt imagines vagas.i.vagantes in cellis memoriæ & loci nimis anguſti videntur ſępe nō poſſe capere.i.complecti, & in ſe tenere collocationem imaginum. Tum.i.inſuper oportet locos haberi, nec nimis illuſtres.i.ſplendentes, nec obſcuros vehementer, ne imagines, aut obcęcentur tenebris, aut perfulgeant, ſeu pręfulgeāt ſplendore. Oportet interualla.i.ſpatia intermedia. locorum eſſe mediocria, fere paulo minus, aut paulo plus, q̄ ſup.pedum trigenū, id eſt, ſingula triginta pedum (ſic Franciſcus legit, & verius, q̄ qui tricenum.i.tercentum pedum, ſingula volūt. dicitur autem trigenum per ſyncopā, quæ in numeralibus aptiſſima eſt) nam vt.i.quemadmodum, aſpectus valet minus, ſiue amoueris nimis procul id, quod oportet videri, ſiue admoueris vehemēter prope id, quod oportet videri. ita cogitatio valet minus repere, ſiue remoueris, ſiue admoueris nimis id, quod oportet videri per cogitationem. Sed quanquam facile eſt ei, qui explorauerit.i.ſcrutatus eſt. paulo plura.i.plures quā alius locos, comparare locos quamuis.i.quantumuis, multos & idoneos, tamen, ſi quis.ſ.inexpertus & nouitius in locis ſignandis, putauit ſe non inuenire locos, ſup.idoneos ad iſta, licebit.i.licitū erit, q.d.per me non prohibetur quo minus ipſe cōſtituat ſibi locos multos quot volet, aut quoad i.quātum volet multos. enim, pro quia, cogitatio poteſt amplecti quamuis.i.quamlibet, ſiue magnam vehementer, ſiue paruam regionem, & poteſt fabricare & architectari in ea.ſ. regione ſitum.i.diſpoſitionem & tractum loci ad ſuum arbitriū. quare licebit, ſi non erimus contenti.i.ſi aliquis non erit cōtentus hac copia.ſ locorum manu, aut natura conſtitutorū, conſtituere noſmetipſos.i.quemlibet, ſibi cognitione noſtra.i.quiſq; ſua regionem, & comparare diſtinctionem locorum cōmodiſſimam.ſ.iudicio noſtro, deinde concludens hanc partem dicit. Satis dictum eſt de locis, tranſeamus nunc.i.deinceps ad rationem imaginum. Quoniam ergo. Incipit perſcribere imagines dicēs. Ergo quoniam oportet imagines rerum eſſe ſimules, ſcilicet

rebus

rebus ipſis, non tamē inter ſe noſmet.i. noſipſi debemus eligere nobis ex omnibus verbis.i.dictionibus. ſimilitudines notas nobis. Igitur (continuata eſt particula) duplices ſimilitudines eſſe debent, vnæ.i.alteræ rerum, alteræ.i.reliquæ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum.i.quando nos cōparamus ſummatim.i.in generali, imagines ipſorum negotiorum, hoc eſt, qū capita rerum imaginamur, & per ea ad ſingula negotia dicenda admonemur. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cum.i.qū memoria vniuſcuiuſque nominis & vocabuli notatur imagine, vt ſi quis Regis Perſarum qui Valerianum Imperatorē Roma cepit, & capto ſic illuſit, vt per eius dorſum equum aſcenderit nomen memoriæ mandare cuperet, imaginetur nomē verbale in ore ſapio ꝙ eſt ſapor, idemq́; eſt illius nomen. Aliud exemplū affert Cic. dicens. Non comprehendimus ſæpe memoriam totius rei vna nota & ſimplici imagine, hoc modo, vt ſi accuſator dixerit hominem necatum ab reo veneno, & arguerit id ſup. factū eſſe, cauſa hæreditatis.ſ.ab eo obtinendæ, & dixerint multos eſſe conſcios eius rei, ſi volumus meminiſſe.i.memoria tenere hoc primū, vt ſit nobis expeditū.i.paratū, & facile, ad defendendum nos cōfirmabimus in primo loco imaginē totius rei.i.facinoris dicti. nos faciemus illum ipſum, de quo agetur, ægrotum cubantem in lecto.i.per imaginationem fingimus eum qui veneno interijt, decubantem in lecto, ſi detinebimus.i.memoria perfecte tenebimus formam.i.ſpeciem & ſtaturam eius, ſi agnouerimus eū.ſ.qui mortuus eſt, nos ſumemus.ſ.per imaginationem, aliquem ægrotum non de minimo loco.i.alto loco, & claris natalibus ortum, vt poſſit cito venire in mētem, quia nobilium citius meminerimus q̄ ignobiliū, & nos ſtatuemus.i.ſtare faciemus per imaginationem reum, videlicet eum quem homicidij accuſamus ante.i.iuxta lectum, eius.ſ.ægroti, aut veri, aut ſimulati, vtrinſque tamen per imaginationem facti, reū dico tenentem dextera.ſ.manu ſua, poculum in quo ſit illa venenata potio, & tenentem ſiniſtra.ſ.manu, tabula.ſ.teſtamenta res, in quibus ſcriptus ſit hæres, & ideo ne mutet teſtamētum dicemus ꝙ eum occiderit, & tenentem medico.i.digito ſecundo à minimo, teſticulos arietinos, quia dum manus occupata eſt, ſolemus aut claues, aut aliud quidquam medico depēdens tenere, teſticulis ſūt arietinis pro loculis quidam vſi ſunt, nō tamen ideo vult eos dependētes à medico digito eſſe, ſed vt per teſticulos teſtiū meminerit. hoc modo poterimus habere memoriā, &.i.ſimul, teſtium ꝑꝑ teſticulos, & hæreditatis non propter ſimulitudines arietis, vt vult Franciſcus, ſed ꝑꝑ tabulas & necati veneno, ꝑꝑ poculum. Item nos ponemus, deinceps in locis cetera omnia quæ volumus meminiſſe ex ordine, & quotieſcunque volemus meminiſſe rem i nos conſequemur facile memoria ea quæ volemus, ſi vtemur diſpoſitione formarum, & diligenti notatione imaginum. Cum verborum. Aggreditur determinationem de imaginibus ac ſimilitudinibus verborum, dicens. Cum.i.qū nos volemus exprimere ſimilitudines verborum imaginibus.i.per imagines, nos ſumemus plus negotij.i.difficultatis, & exercebimus magis ingenium noſtrū, & oportebit nos facere id hoc modo. Iam domi.ſ.ponamus pro exēplo, vt velimus meminiſſe verſum, cuius ſenſus eſt, Atridæ Reges.ſ.Agamēnon, & Menelaus, parant iam domi, vltionem.ſ.de raptu Helenæ oportet conſtituere in loco.ſ.vno domitium.ſ.virum notum, quem nouit loris cæſum, tollentem.i.erigentem manus ad cœlum cū cædatur loris.i.flagellis ex loris factis, à Marcijs Regibus, pro nomine, aut cognomine, hoc erit.i.ſignabit, ꝙ iam domi Reges vltionē (nondum addit parant, ſed tantum vltionem, quia illa præſentatione vult tantum vltionem ſignificari.) In altero loco ſupp. oportet Aeſopum & Cimbrū, mimos illos, aut gladiatores nobiliſſimos, qui ſtrictis gladijs alter alteri minentur, ſubornari.i. per imaginationem conſtitui, & Iphigeniam filiam Agamēnonis, vagātem.ſ.per aulidem quaſi in ceruam Dianæ pro qua occidi iuſſa erat mutata ſit, & hoc.ſ.ſic ſubornatum, & cōſtitutum erit, Atridæ parant. hoc modo omnia verba erūt expreſſa.i.per ordinem hunc iam domitionē Reges Atridæ parant. Nam dominatur per domitium, vltionem per hoc ꝙ manus ad cœlum tollit Reges per Marcios Reges, Atridæ per mimos, aut gladiatores illos, parant, quia qui parat in motu eſt, per Iphigeniam vagantem, quaſi pererrantem. Sed hæc imaginum conformatio valet, tum.i.tunc, ſi.ſ.aliqū naturalem memoriam exuſcitauerimus, quaſi ſopitam in cellulis ſuis hac notatione, vt verſu poſito.ſ.ante oculos mentis, ipſi tranſeamus nobiſcum.i.memorando, bis aut ter eum verſum, deinde eum imaginibus verba exprimamus. hoc modo doctrina ſuppeditabitur.i.ſubminiſtrabitur opitulatura naturæ, nā vtraque.i.tam doctrina, q̄ natura, altera exiſtente ſeparata, vel ſeparata ab altera i.ſeorſum habita, erit minus.i.non ſatis firma, ita tamen, vt multo plus præſidij ſit in doctrina, atque arte ſup. q̄ in natura. (Verum vt D. Aug. de doctrina Chriſtiana recte docet, vt citius ingredi ſcimus, q̄ artem ingrediendi, ita facilius ſæpe meminimus, q̄ artem memorandi diſcimus, præſertim cum pro vnius verſiculi memoria tot ſint imagines memoriæ, vt videmus mandandæ, ideoq́; videmus qui artificiali dūtaxat memoria valet minus perſpicaces, ſed audiamus Ciceronem.) Quod.ſ.plus præſidij eſſe in arte, nos nū grauaremur docere, ni.i.niſi, metueremus, ne, cum.i poſtquā receſſiſſemus ab inſtituto noſtro, hæc dilucida breuitas præceptionis quàm videlicet in hoc toto opere ſeruauit, reſeruaretur minus, id eſt, non ſatis commode. Nūc.i.vt cetera præcipiam, qm̄ ſolet accidere, vt imagines ſint, partim.i.pro parte firmæ.i.bene in parte memoratiua radicatæ, & idoneæ ad mouendam.i.ad excitandam memoriam, aut ad monendum.i.monefaciēdum eam, & partim.i.ꝑ parte ſint imbecilles.i.debiles & infirmæ, quæ vix poſſint excitare memoriam (hoc docet legēdum prius mouendum) ideo ſup. conſiderandum eſt, qua de cauſa.i.ob q̄ cauſam, vtrūque.ſ.q̄ firmæ, aut infirmæ ſint, fiat, vt, cauſa cognita.i.poſtquam nouerimus cauſam, poſſimus ſcire, quas imagines vitemus.i.vitare debeamus, & quas ſequamur.i.ſequi debeamus. Igitur ipſa natura docet nos, quid oporteat fieri. nā ſi nos videmus, in vita.i.inter viuendum & conuerſandum in hoc mundo paruas.i.parui momēti, & paruæ difficultatis, & ita vſitatas, & quotidianas nos nō ſolemus meminiſſe.i.memoria tenere eas, propterea ꝙ animus, ſup. noſter, nulla.i.nō vlla, nō commouetur.i. non afficitur, vlla re, niſi noua, aut admirabili, at.i.ſed ecōuerſo, ſi nos videmus, aut audimus, quid.i.aliquid, turpe, aut honeſtū, egregie.i.non vulgariter, ſed excellenter, aut incredibile, aut magnum ridiculum.i.quod excellentem cauſam riſus excitādi habeat, nos cōſueuimus meminiſſe id, itaque.i.& ita nos obliuiſcimur plerunque ſupp. eas res, quas res nos videmus ante ora.i. quaſi præſentes, & meminimus.i.memoria tenemus optime, & ſæpe ea quæ acciderunt in pueritia, nec hoc pōt accidere alia de cauſa.i ob aliam cauſam, niſi ꝙ res vſitatæ labūtur, facile.i.faciliter è memoria, & res inſignes.i.excellentes, & nouæ.i.inſuetæ, manent diutius. Solis exortus, Docet exemplis quæ res nō ſint admirationi, eo ꝙ conſuetæ, quæ tn̄ ſi raræ erunt etiam ſtupori eſſe poſſent, dicens: nemo admiratur, exortus ſolis qui mane fit ex oriente, nec curſus, qui continue fit ex oriente in occidētem, motu firmamenti, & ab occidente rurſus in orientem per oppoſitum hemiſpherium, & tamen motu proprio contrario modo occurrit, & occaſus in occidentem, propterea ꝙ quotidie fiunt, at ſup. plerique mirantur eclipſes ſolis, quia raro accidunt, & ſolis eclipſes magis mirantur, q̄ lunæ, quoniam hæ.ſ.eclipſes lunæ crebriores ſunt, fiunt enim per interpoſitionē terræ inter ſolem, & ipſam lunam, & eclipſes ſolis per interpoſitionem lunæ inter ſolem, & eos quibus fit eclipſis.i.defectus ſolis, rarius autē contingit, lunam præciſe ſub ſole eſſe, quàm terram ſic interponi, vt eclipſin faciat lunæ, quæ niſi à ſole illuminetur, expers ſit luminis. Ergo natura docet ſub animum noſtrum non exuſcitari re vulgari & vſitata, vero pro ſed. Docet ſup. ipſum, commoueri nouitate, & negótio quodam inſigni: Imitetur igitur ars naturam, & ea.ſ.ars inueniat, id, quod deſiderat, ſi ſequatur ſupp. id, quod hæc.ſ.natura oſtendit. Dicit quod hæc oſtendit, enim, pro quia nihil eſt, quod aut natura inuenerit extremum.ſ.conſummatiſſimū, ita ſit nihil ſuperādi poſſit, aut quod doctrina inuenerit primum, quia neceſſe eſt rem naturalē pro obiecto habeat, aut eam creet, quod mortalibus negatum eſt, rationem affert Cice. quia principia rerū.i.per quæ res cognoſcūtur, ſunt profecta ab ingenio.i.naturali intellectu. Prima enim principia nō docētur, ſe intelliguntur cognitis terminis, ꝙ enim nō doceantur patet, quia neceſſe eſſet doceri per alia, & ita in infinitum, igitur cōtinget nihil ſcire, cum ignotum non poſſit ſcire per ignotum, aut deuenietur ad prima principia quæ nō demonſtrentur, ſed intelligantur, & ita principia profecta ſunt ab ingenio.i.ingenita nobis virtute intelligendi, & comparantur.i.acquirūtur ex diſciplina eius.ſ.ingenij, hoc eſt per ingenium perſpicax inuēta, traduntur alijs per diſciplinam, & ita ars imitatur naturam. Igitur (vt ad inſtitutum redeat) oportebit nos conſtituere imagines in eo genere, qd̄ genus poſſit remanere diutiſſime in memoria, id.ſ. tales imagines conſtituere, accidit.i.contingit nobis, ſi cōſtituemus ſimilitudines quàm maxime notas, ſi ponemus imagines nō mutas, nec vagas.i.incertas, ſed agentes aliquid per quod poſſit nobis certe occurrere, & ſi tribuemus eis.ſ.imaginibus pulchritudinem egregiam, aut turpitudinem vnicam.i.ſingularē. Et ſi

exornabimus aliquas.ſ.vt ſi ſup.exornabimus aliquas, coronis, aut veſte purpurea,quo.i.qua re,aut ideo, vt ſimilitudo ſit nobis notatior.i.magis notata , aut ſi nos deformabimus aliquã rem, vt ſi inducamus.ſ.in memoriam,aut locos imaginum noſtrarũ, aliquam rem cruentam,aut oblitam.i.inuolutã(ab obliuor media breui ab obliniſcor aũt oblitus media longa dicitur)cœno.i. luto immundo , aut delibutam.i.tinctam, rubrica.i.terra rubra, quo.i.vt forma eius ſit magis inſignita. Aut ſi attribuamus imaginibus aliquas res ridiculas,vt ſuem nentem, aut aſinũ cythara ludentem,&c.nam ea quoque res faciet, vt poſſimus meminiſſe facilius,nam quas res veras.i.quæ vere cõtigerunt, meminimus facile,eaſdem non eſt difficile meminiſſe fictas & notatas diligẽter.Sed oportebit facere illud, vt peruagemur.i.percurramus celeriter,animo.i.cogitatione,identidem.i.ſubinde, & interdũ primos quoſque locos.i.quos primos conſtituimus , cauſa imaginum nouandarum.§Scio pleroſque§Quia parũ de imaginibus præcepit,ne inſufficiens putet improbat opiniones rhetorum grecanicorum qui diſcipulis ſuis plurimas verborum imagines ſenſerunt tradendas,idq; pluſculis rationibus dicens . Scio.i.me non latet,pleroſque græcos qui ſcripſerunt de memoria , feciſſe vt conſcriberet.i.conſcripſiſſe (quàm elegantiam Valla quoque notauit) imagines multorum verborum , vti.i.vt illi qui vellẽt diſcere haberent eas paratas,ne quid operis putem legendũ operæ.i.laboris conſumerent inquirendo, quorum.ſ.græcorũ rationem,nos improbamus aliquot de cauſis.i.ob aliquot cauſas. Primum, ꝙ ſit.i.contingat comparare,ridiculum.i.ridicule, aut inutiliter,mille.i.quamplurimas imagines verborum, in multitudine verborum innumerabilium.enim,pro quia, cum.ſ.infinita ſint verba, & ſingulorum fingendæ ſint imagines quãtulum i ꝗ modicum,q.d fere nihil,hæc.ſ.copia ab eis tradita poterit valere?cum.i.quãdoquidem oportebit nos meminiſſe ex infinita copia verborum,modo vnum,modo aliud.Deinde cur. i.qua ratione,volumus remouere quenquam ab induſtria.i.propria & naturali ſubtilitate alicuius faciẽdi,aut inueniendi, ne ipſe quid.i. aliquid,quærat i.inueſtiget,aut acquirat, cum nos tradamus illi omnia parata,& quæſita.i.acquiſita,q.d.id nulla ratione fecerimus,cum meliora & firmiora ſint à nobis inuẽta,ꝗ ab alijs tradita.Præterea.i. tertio loco,alius cõmouetur.i.afficitur,aut commouetur magis alia ſimilitudine , hoc eſt non omnes vna excitantur,aut admonentur eadem ſimilitudine , ſed alius alia.i.diuerſus diuerſa.& ita non poſſunt tradi ſimilitudines,quæ omnibus conueniant . nam vt.i.quemadmodum ſi dixerimus ſæpe, quàm.i.aliquã formam ſimilem,cuipiam.i.alicui,habemus non omnes.i.aliquos non,aſſenſores.i.idem nobiſcũ ſentientes,quia quod nobis videtur nõ ſemper omnibus videtur, ꝗ.i.quia aliud videtur,alij.i.diuerſum diuerſo, itẽ.i.ſimiliter ſit in imaginibus, vt ea quæ ſi diligenter notata nobis,videatur , parum inſignis.i. notata, alijs , quare.i.quamobrem , conuenit.i.conueniens eſt, quenque.i.vnumquenque,comparare.i.conſtituerit ſibi imagines,ſuo commodo.i.ad ſuum commodum . Poſtremo.i.vltimo loco,aut vltima ratione,eſt præceptoris.i. pertinet ad præceptorem docere,quẽadmodum conueniat quidque.i.vnumquodque quæri.i.inueſtigari,& ſubijcere cauſa exempli aliquod vnũ , aut alterum.i.ſecundum.i.vnum,aut duo,& nõ omnia quæ eius generis erunt,quo.i.vt,res poſſit eſſe dilucidior.i.clarior , vt.i.veluti,cum diſputamus de procemijs quærendis.i.acquirendis,tũc ſup.damus rationem quærendi.i.acquirendi & ſup.non conſcribimus mille. i.quamplurima genera prooemiorum, ita.i ſimiliter arbitramur de imaginibus fieri conuenire, vt.ſ.rationem generalem deſcribamus,& non mille exempla debemus. Nunc ò Herenni ne arbitretis forte memoriam verborum (de qua parum præcepit) aut nimis difficilem,aut parum vtilem, & ipſarũ memoria rerum contentus ſis,licet non habeas memoriam verborum,ꝗ.i. quia ſup.memoriæ rerum ſunt vtiliores.ſ.ꝗ verborum,& habeat facultatis.i.adminiſtrationis,ideo ſup.admonendus es,quare verborum memoriam non improbemus nam putamus oportere eos, qui velint res faciliores ſine labore & moleſtia facile meminiſſe , in rebus difficilioribus eſſe ante.i.prius exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus,vt verſus meminiſſe poſſimus, ſed confirmemus.i.ſtabiliamus hac exercitatione.ſ.memoriæ verborum, illa rerum memoria . quæ pertinet ad vtilitatem , vt poſſimus tranſire ſine labore ab hac difficili conſuetudine.ſ.memoria verborum, ad illam facilitatẽ, quæ eſt in memoria rerũ . Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis , tum vero.i.tunc multo magis & verius, doctrina minimum.i.in minimo,valet in memorijs,niſi comprobetur induſtria, ſtudio,labore,diligentia. Tu ò Herenni poteris curare, vt habeas quamplurimos locos & accommodatos quammaxime ad præcepta, conueniet.i.conueniens eſt ſup.te & alium quemlibet , exerceri quotidie in imaginibus collocandis.nõ enim,ſicut abducimur.i. auertimur,nonnunquam.i.interdum ,in ceteris ſtudijs.i.exercitijs , occupatione.ſ.aliqua ita aliqua cauſa poteſt deducere nos ab hac re.i.à memoria exercenda.nunquam eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus,& tum ſupp.volumus maxime, cum aliquo maiore negotio detinemur. quare cũ ſit vtile facile meminiſſe , non fallit te.i.bene ſcis id , quod tantopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendũ, quia nimirum maximo, quod.i.ꝗ rem,poteris exiſtimare.i.iudicare, vtilitate cognita.i.poſtquam cognoueris,& perceperis vtilitatem.non eſt ſententia.i.non. eſt decretum meũ adhortari te pluribus verbis ad eam rem.ſ.memoriam exercendam. ne videamur diatiſe , aut nos tuo ſtudio diffidere,aut minus,ꝗ res poſtulat , hoc eſt ne plurima dicendo ſignificemus rem eſſe difficillimam , aut nos non ſatis dixiſſe. Nos dicemus deinceps in quarto,videlicet libro,de quarta parte rhetoricæ,tu frequentia i.frequenter exerce, primas quaſque partes,& quod maxime neceſſe eſt,confirma ſupp.eas exercitatione.i.per exercitationem. Et hæc in tertium ad Herennium.

M. T. CICERONIS RHETORICAE, AD C. HERENNIVM.

LIBER QVARTVS.

QVONIAM in hoc libro C.Herẽni de elocutione conſcripſimus,& quibus in rebus opus fuit exemplis vti, noſtris exẽplis vſi ſumus, et id fecimus præter conſuetudinem Græcorũ , qui de hac re ſcripſerunt, neceſſario faciundũ eſt, vt paucis rationem noſtri conſilij demus.atq; hoc nos neceſſitudine facere,non ſtudio,ſatis erit ſigni, quòd in ſuperioribus libris nihil neq; ante rem,neq; præter rem locuti ſumus.nunc, ſi pauca,quæ res poſtulat, dixerimus , tibi id,quod reliquũ eſt artis,ita uti inſtituimus,perſoluemus.ſed facilius noſtrã rationem intelliges,ſi prius, quid illi dicãt,cognoueris.Cõpluribus de cauſis putant oportere, cũ ipſi præceperint quo pacto oporteat ornare elocutionẽ, vniuſcuiuſque generis ab oratore , aut poeta probato ſumptum

ponere

ponere exemplum. & primum ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea quod videatur eſſe oſtentatio quædã, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed ipſos etiam videri velle artificioſe gignere exẽpla hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non artem oſtendere. quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimẽto, ne nos ſolos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. etenim cum poſſimus ab Ennio ſumptum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua deuenire. Pręterea, exempla teſtimoniorũ locum obtinent. id enim, quod admonuerit, & leniter fecerit præceptio, exemplo ſicut teſtimonio cõprobatur. non igitur ridiculus ſit, ſi quis in lite, aut in iudicio domeſtico pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatur? vt enim teſtimonium, ſic exemplum rei confirmãdæ cauſa ſumitur. non ergo oportet hoc, niſi a probatiſſimo . ſumi; ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmationis. etenim neceſſe eſt, aut ſe omnibus anteponant, & ſua maxime probent, aut negent optima exempla, quæ à probatiſſimis oratoribus, aut poetis ſumpta ſunt. ſi ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt. ſi quos ſibi pręponant, & eorum exempla ſuis exemplis non putent præſtare, non poſſunt dicere quare ſibi illos anteponãt. quid igitur ipſa auctoritas antiquorum, non cum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit? immo erigit omniũ cupiditates, & acuit induſtriã, cum ſpes iniecta eſt poſſe imitãdo Gracchi, aut Craſſi conſequi facultatem. Poſtremo hoc ipſum eſt ſummum artificium, res varias & diſpares in tot poematibus & orationibus ſparſas, & vage diſiectas, ita diligenter eligere, vt vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis iocos ſubijcere poſſis. hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemus, nunc ſine ſummo artificio non poteſt fieri: quis eſt enim, qui, niſi ſumme teneat artem, poſſit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tam diffuſa ſcriptura notare & ſeparare? ceteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores & poetas, neque intelligũt quare commoti probent, quod ſcire non poſſunt vbi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maxime delectet. at is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda redigit in ſingulas rationes præceptiones, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximũ artificium eſt, in arte ſua poſſe & alienis exemplis vti. Hęc illi cum dicunt, magis nos auctoritate ſua commouent, quàm veritate diſputationis. illud enim veremur, ne cui ſatis ſit ad cõtrariam rationem probãdam. quòd ab ea ſteterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerũt, & vetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. quòd ſi, illorum auctoritate remota, rem omnino volent cum re comparare, intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis modeſtia dicitur, videamus ne nimiũ inutiliter & pueriliter proferatur. nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt: cur quidquam ſcribunt, aut loquuntur? ſin aliquid ſuum ſcribunt: cur, quo ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? quaſi ſi quis ad Olympiacum venerit curſum, & ſteterit vt mittatur, impudenteſq; illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carcerẽ ſtet, & narret alijs, quo modo Ladas, aut Boius cum Sicyonijs curſitarint: ſic iſti, cum in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificij, elaborẽt, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut ſcriptorem ſic vt in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant. non auſim dicere ſed tamen vereor, ne, qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis, aliquis inquiet? artem tuam ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe confirmare non potes, ab alijs exempla ſumis: vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. nam ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerint; nihil iſtis, quod ſuum velint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit, vt teſtimonia, ab hominibus probatiſſimis ſumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. non enim, cum dicimus eſſe exornationem, quæ, verbi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Craſſo, Quod poſſumus & debemus, teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum & teſtimonium. Exemplo demonſtratur id, quod dicimus cuiuſmodi ſit. Teſtimonio eſſe illud ita, vt nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re conuenire: aliter enim rem non poteſt confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab ijs plerunque, qui artem neſcierunt. Tum quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraq; faciunt, quàm polliceri videntur. nam cum ſcribere artem inſtituunt, videntur dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cum vero ſcribunt, oſtendunt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipſum difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? vtrum laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. ſunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuo gloriemini niſi etiam, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autem iſtud artificium egregium dicitis; videte ne inſueti rerum maiorum videamini, ſi vos parua res, ſicuti magna, delectat. nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. quiſquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione pręſertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, niſi eruditus. ita, vt, ſi de tragœdijs Ennij velis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos; ſed, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris te literatiſſimũ putes, ineptus ſis: propterea quòd id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item ſi, cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exẽpla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime te feciſſe putes, erras: propterea quòd iſto ſigno videmus te non nihil eius ſcire, alijs ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte, qui enim ſcribit artificioſe, ab alijs commode ſcripta facile intelligere poterit, qui eliget facile, non continuo ipſe commode ſcribit. Et ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore vtantur ea facultate, non tum cum parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtremo, in eo vim artificij conſumãt, vt ipſi ab alijs potius eligendi, quàm aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea, quæ ab alijs dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis vti oportere, ſatis

eſt dictum. Nunc, quæ ſeparatim dici poſſunt, conſideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quòd alienis vtantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla ſumant: & de eo, quod poſtea diximus, ante videamus. Si concederem aliena oportere aſſumere exempla, vincerem vnius oportere. Primum, quòd cõtra hoc nulla ſtaret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult, vtrum vnum omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes vnum conſiſtere, ipſe quoque ad omnium nitetur facultatem: ſi id deſperaret, in paucis ſe exercebit, ipſis enim contentus erit: nec mirum, cum ipſe præceptor artis omnia penes vnum reperire non poterit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, ceteriſq́;, item ſumptis alijs à poetis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit eum, qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab vno pauca vix potuiſſe ſumi. Quare ſi vnius alicuius eſſe ſimilem ſatis habebit. omnia, quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, putare non vnum omnia poſſe. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, ſi ab vno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores nõ putaſſe vnum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerunt, neque vnius alicuius, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus & poetis exempla ſumpſerunt. Deinde, ſi quis velit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum, non male vtatur hoc adiumento, quòd vnus omnes artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum eſt ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio comprobare? Ergo ab vno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nunc omnino aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe. Primum omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de eius artificio debet eſſe, non vt ſi quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, ſed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq́; oſtendam. ſi, merces ipſi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: aut ſi aceruos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod oſtendant: ſi Triptolemus, cum hominibus ſemen largiretur, ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur: aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere vellet, ipſe à vicinis cum teſta ambulans carbunculos corrogaret: non ridiculum videretur? iſti magiſtri omnium dicendi præceptores non videntur ſibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicẽtur, ab alijs quærunt. ſi qui ſe fontes maximos penitus abſconditos aperuiſſe dicat, & hac ſitiens quàm maxime loquatur, neque habeat quo ſitim ſedet; non irrideatur? iſti cum non modo dominos ſe fontium, ſed ſeipſos fontes eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia; non putant fore ridiculum, ſi, cum id polliceantur alijs, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, vt Lyſippus caput oſtenderet Myronium, brachia Praxitelea, pectus Polycletium: ſed omnia coram magiſtrum facientem videbat ceterorum opera vel ſua ſponte conſiderare poterat. iſti credunt eos, qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea ne poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria: propterea quòd in dicendo leniter vnuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat, in præcipiendo expreſſe conſcripta ponere oportet exempla, vt in artis formam conuenire poſſint; & poſt in dicendo, ne poſſit ars eminere, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam vt magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt vti. Poſtremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe vſitata. Ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt, idq́; fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus; factum eſſet, vt, quod commodius eſſet in hoc libro, id noſtrum non eſſet, quod aſperius & inuſitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inuentionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat, vt ad elocutionis præcepta tranſeamus.

IN CICERONIS RHETORICAE, ad Herennium librum quartum, Hieronymi Capiduri Commentarius.

QVONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conſcripſimus, {Solent qui rhetorica præcepta conſcribunt, cũ de elocutione præcipiunt, veterum auctorum in ſingulis præceptis exempla ſubijcere. quod facere Ciceroni nõ viſum eſt, potiuſquam vt ſuis vteretur exemplis. In hoc igitur longiore totius libri proœmio qui id facere, cõfutat opiniones. {Atque hoc nos neceſſitudine facere} Sẽſus eſt. ſignũ ſatis manifeſtum, nos neceſſitate cõpulſos, vt nobis præfari liceat, quo rationem noſtræ ſententiæ demus, cum ſupra nec ante, nec poſt tradita præcepta id fecerimus. {Ornare elocutioné, vniuſcuiuſque generis} In quocunque genere, cũ elocutioné ornare volueris, exemplum eius ornatus nũ ſiue ſummi alicuius viri auctoritate proferes. {Elocutioné, vniuſcuiuſque generis} In quocunque poetarum ſit, vel oratorem genere. {Non ſatis habere} Præcipere de artificio, ſi ſatis ſibi nõ arbitrãtur eſſe, vt dent præcepta, niſi etiam ſua quæ ſequamur exempla ſubiecerint. {Ab Ennio ſumptum} Quod ille ſummus in heroico carmine poeta ſit exiſtimatus. Nam ita Cic. de Optimo genere oratorũ de eo ſcribit. {Aut à Graccho ponere exemplum, videtur} Quem clariſſimum oratoré fuiſſe tradit, ita dicés, Vtinam in T. Graccho, Caioq́; Carbone talis mens ad remp. bene gerendi fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter pp turbulentiſſimum tribunatum, ad quẽ ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa rep. interfectus, alter pp perpetuam in populari ratione leuitatem morte voluntaria ſe à veritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte didicimus. nã & Carbonis & Gracchi habemus orationes. nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæq́; pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit ex Græcia exquiſitos magiſtros, iam quidẽ adoleſcens Diophanẽ Mytilenæum, Græciæ temporibus illis diſertiſſimũ. ſed & breue tempus ingenij augendi & declarãdi fuit. {Egeat ipſum cõfirmationis} Si abiecti alicuius fuit oratoris exemplum. {Non pñt dicere} Quare illos ſibi anteponant, cum eorum exempli commodum eſſe orationem putent vt imitemur, aut cur præcepta ſua probare contendant, ſi negent Gracchi, aut Craſſi facultaté acquiri poſſe? Hoc Craſſo & Antonio oratoribus, Cic. exiſtimat, cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam fuiſſe. Quippe qui Craſſo, inq̃t, nihil ſtatuo fieri poſſe perfectius. Erat

ſumma

ſumma grauitas,erat cum grauitate iunctus facetiarum & vrbanitatis oratorius, non ſcurrilis lepos, Latine loquendi accurata & ſine moleſtia diligens elegantia,in diſſerēdo mira explicatio, cum de iure ciuili,cum de æquo & bono diſputaretur,argumentorum & ſimilitudinum copia. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet,tamen eſſemus laudandi,cum talem laborē non fugiſſemus, nunc ſine ſummo artificio fieri nō pōt. Quis enim eſt qui cum non ſummæ teneat artem,poſſit ea quæ iubeat ars, de tanta & tam diffuſa ſcriptura notare & ſeparare?§Ceteri, cum legūt§Vt tantum probari deberemus, quod ea in vnum diffuſa exempla compoſuiſſemus §Orationes bonas,§ Luculentas.§In arte ſua poſſe§Vt ex ſe præcepta inuenias, quæ magnorū auctorum auctoritate confirmet. §Ad Olympiacum venerit curſum§.ſ.ad Olympia dicata ab Hercule quendam Ioui certamina in Elide venerit, veluti diffuſe in Commentarijs Artis poeticæ Horatij complexi ſumus.§Quo modo Ladas,aut Boius, cum Sicyonijs curſitarint,§De hoc certaminis genere,nihil hodie ſciri pōt.§In artis curriculum§In præceptionem artis,quæ tāquam de curſus præceptorum eſt.§At exempla,§ Illorum ſubiungit,qui exēpla in præceptis probant aliena. §Ex ſimiliter deſinentibus verbis§ Quod ὁμοιοτέλευτον Græci vocant. §Niſi aliquid ſcribat ex arte?§ Niſi eam artem ſecutus ſcribat aliquid,quod ad eam ipſam attineat. §Oſtendunt nobis quid alij excogitarint§ Cū alienis vtuntur exemplis.§ Niſi etiam,ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas trāſcripſiſſetis,glorioſum putaretis§ Ordo eſt,Niſi forte etiam glorioſum putaretis ſi veſtra manu fabulas,aut orationes totas tranſcripſiſſetis,nedum partem,q̄ pro exemplo ſumatis quod nullo modo æſtimandū eſt.§Tranſcripſiſſetis§Tranſcribere,tranſducere ſignificat,vnde & coloniæ tranſcribi à veteribus dicebantur.hinc Ouid.in Ibin dixit,

In te tranſcribam veterum tormenta virorum.

Hic aūt tranſcripſiſſetis exempla,tranſtuliſſetis ſignificat, cū id exſcribere dicatur,vt,ſi voluiſſem ad neceſſarios vſus licebat exſcribere,hoc eſt exempla transferre, velut Pædianus etiā interpretatur.ſic inuenimus aſcribere pene idem quoque ſignificare. velut in Clodium, Ipſe denique ille nouitius Ligur, venalis, aſcriptor & ſubſcriptor tuus. niſi ꝙ aſcribere mentem alterius, inſcripta transferre eſt. Licet etiam aſcribere & imputare & deputare alicui ſignificet,quemadmodum proſcribo.nam cum aliquem in exilium promulgo ſignificet, aliquoties tamen pro eo quod eſt palam facio accipitur,vt Tranquillus de Nerone. Multa,inquit,Græce,Latineq́; proſcripta & vulgata ſunt. Sicut illa.

Quis neget Aeneæ magna de ſtirpe Neronē:& quæ ſequūtur. Item deſcribo,verbis depingo, aut longius aliquid cōpoſitione proſequor,ſignificat, Tranquillus tū de Domitiano, Liberalia, inquit,ſtudia imperij principio neglexit,q̄q̄ bibliothecas incendio abſumptas impenſiſſime præparare curaſſet, exemplaribus vndique petitis,miſſiſq́; Alexandriam,qui deſcriberent emendarentq́; epiſtolas & orationes.vbi deſcriberent pro exſcriberent, velut hic Cic.tranſcriberent,poſuit. Mille ſunt huiuſmodi,quæ non tm̄ vicinam mutantur ſignificationem, ſed etiā in longinquam diuerſamq́; transferuntur. quiobrem minus mirum eſſe debet,ſi pro quo hic trāſcribo,alibi exſcribo poſuit.§Si vos parua res,ſicuti magna,delectat.§Videtur.n.parua,ſi artem cognoſcas tm̄,non etiam ex arte ſcribas.§Nam iſto modo eligere§Ex alijs quæ ſcribas. Nam oportet vt te illius artem oſtēdas cognouiſſe,nec eius rei te rudem eſſe.cum aūt id facis & oſtendis, non tamē,quid ipſe poſſis,ſignificat.§Paulo plus,in elocutione præſertim,omnia§Hoc eſt,vltra prima rudimenta aliquid.In elocutione præſertim, quæ intellectu facilis eſt, licet tractatu diffuſa ſit.§Niſi eruditur§ Multum exercitatus.nam elocutionis eruditionem, exercitatio multa præſtare poterit. §Non ſine iudicio de Pacuuianis§Quæ Pacuuij ſunt.qui Tragicus poeta fuit.§Periodos§Ambitus,circuitiones,clauſulas. §Sed,quia plane rudis id facere nemo poterit,cum feceris,te literatiſſimū putes,§Ordo eſt,& ſenſus,ideo te nō putes literatiſſimum continuo eruditiſſimumq́;,cum feceris,hoc eſt,cum id fueris conſecutus, vt artificioſa eligas dicta,quod alius nemo facere poſſit, ex oratoribus nempe poetiſve artificioſe dicta ſic eligendo. §Quia plane rudis§Artis expers ſit, & ignarus.§Ineptus ſis§Si te ob id literatiſſimum exiſtimabis, eris vtique ſtultus. §Propterea ꝙ iſto ſigno videmus te§Signum enim ipſa dictorum annotatio eſt,artificium in illis fuiſſe,qui ita ſcripſerūt.§Ab alijs commode ſcripta§Quod ſint commode & cum arte ſcripta. §Non continuo ipſe cōmode ſcribit§Quia aliud eſt, quid alij dixerint intelligere,aliud eſt exercitatū eſſe. §Nun tum cum parere§ Cum alijs hanc dicendi facultatem debent ſuggerere. alio igitur id tēpore efficiant,cum iam præceptis eruditis quid alij fecerint, oſtēdere voluerint. Velut de optimo genere oratorum ipſe fecit,qui Demoſthenis in Aeſchinem, & Aeſchinis in Demoſthenē orationes in Latinum vertit, vt quod nam genus optimum oratoris eſſet oſtenderet,& virtutes alieno exēplo oratorias exprimeret. Sic in Oratore ad Brutum, aliqn̄ Craſſi exēpla, vt elocutionis virtutes appareret,protulit.§De eo,qđ poſtea diximus§Quod ſecundo loco poſuimus.§Deinde intereſt magni eius,qui diſcere vult,§Hoc dicit,multum refert,vtrum is qui vult diſcere,putet vnius auctoris,cuius ipſe velit eſſe ſimilis,omnes dicendi virtutes eſſe ſibi complectendas, & id efficere poſſit ne ſuo ſtudio, an non.§Ad illius facultatem,§Quam ille fuit conſecutus.§Ad omnium nitetur facultatem,§Elaborabit vehemēter, vt virtutes quibus ille viguerit imitetur.§Ipſis enim cōtētus erit§Paucis illis,quas poterit imitari,virtutibus contentus erit,nec vltra quæret.neq; ſane mirum,ſi paucis contentus erit. §Penes vnum reperire non poterit§Quippe,qui à multis exempla colligit.

§Allatis igitur exēplis à Catone,a Gracchis, à Lælio, à Scipione,Galba,Porcina,Craſſo,Antonio,ceteriſque,§Catonē illum priſcum dicit oratorem, cuius alibi ita meminit. Catonē vero quis noſtrorum oratorum,qui quidem nūc ſunt, legit? aut quis nouit omnino?At quem virum,dij boni?mitto ciuem,aut ſenatorem,aut imperatorem (oratorem enim hoc loco quærimus) quis illo grauior in laudādo,acerbior in vituperando,in ſententijs argutior,in dicendo ediſſerendoque ſubtilior? Refertæ ſunt eius orationes amplius cētum quinquaginta, quas quidē adhuc inuenerim & legerim,& verbis & rebus illuſtribus, licet ea his multo plura poſſint eligi quæ notatione & laude digna ſint.omnes enim oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam vero origines,quem florem,aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic deſunt,ſicuti multis iam ante ſeculis & Philiſto Syracuſio & ipſi Thucydidi. Nam vt horum conciſis ſentētijs, interdum etiam non ſatis apertis,tum breuitate, tum nimio acumine officit Theopōpus,elatione atque altitudine orationis ſuæ, quod idem Lyſiæ Demoſthenes, ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſterorū quaſi exaggerata altius oratio. Sed in noſtris apparet,ꝙ hi ipſi,qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate q̄ Atticam appellant hanc in Catone ne nouerunt quidem. Hyperidæ malunt eſſe,& Lyſiæ, laudo, ſed cur nolunt Catonis?Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem,atque vtinam imitarentur,nec oſſa ſolum, ſed etiā ſanguinem gratum eſt tamē,quod volunt, cur igitur Lyſias & Hyperides amantur?cū penitus ignoretur Cato? antiquior eſt huius ſermo,& quædam horridiora verba(ita enim tum loquebātur) id muta quod tū ille nō potuit, & adde numeros,vt aptior ſit oratio,ipſa verba compone,& quaſi coagmenta,quod ne Græci quidem veteres factitauerunt,iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putāt, ſi verborum immutationibus vtantur,quos appellant tropos, & ſententiarum orationiſq́; formis,quæ vocant ſchemata. Incredibile eſt, q̄ ſit in vtroque genere & creber, & diſtinctus Cato, nec vero ignoro,non eſſe ſatis,politum hunc oratorem haberi quærendū eſſe aliquid profectius,quippe,cum ita ſit ad noſtrorū temporum rationem vetus,vt nullius ſcriptum extet,dignum quidem lectione,quod ſit antiquius.§A Graccho§ Hunc qualem Cicero fuiſſe cēſeat, ſupra docuimus, niſi qđ Q.Martio & Co.Seruilio cos.T.Gracchus P.Gracchi filius fuit,qui bis Cōſul & Cenſor fuit,eius aūt oratio Græca apud Rhodios extat. quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem fuiſſe conſtat.§A Lælio§ Hic Scæuolæ ſocer fuit,cuius oratione negat Brutus quidquā fieri poſſe dulcius Addis hic Auguſtinus, ꝙ Cicero dixerit adeo abiectā fuiſſe,vt eam aſpicere nemo vellet, ſed probat tamen etiam alibi Cicero,à Cornelia filia,cui Læliæ nomen fuit,ipſius elegātiam ſic inquiens: Sed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi. Loquitur enim puer quēadmodum patres, pedagogi,matres loquūtur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorū. apparet filios non tam in gremio educatos, q̄ in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ filiæ ſæpe ſermo. Ergo illā patris elegantia tinctam vidimus,& filias eius Murias Ambas. Pōt ergo à Lælia videri ſcriptum,non minus,q̄ à Lælio.§A Scipione§ Superiorem Scipionem non infantem fuiſſe, Cic.dicit,filiū autem eius,qui Scipionem minorem à Paullo adoptauit,ſi corpore valuiſſet,in primis,inquit,ipſe habitus eſſe diſertus. Indicant id cum oratiunculæ, tum hiſtoria quædam Græce ſcripta dulciſſime. P.etiam Scipionem Naſicam,qui eſt Corculum appellatus,qui item bis Conſul & Cenſor fuit, habitum eloquētem, maioris illius qui ſacra acceperat filium, accepimus. §Galba,§

Sua ætate, vt Cic. inquit, Ser. Galba ſine controuerſia eloquẽtia animos præſtitit, & nimirum hic princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractauit vt egrederetur à propoſito ornãdi cauſa, vt delectaret animos, vt permoueret, vt augeret rem, vt miſerationibus, vt communibus locis vteretur. Tradit autem hic idem auctor, Læliũ in ſenatu cauſam pro publicanis accurate, vt ſemper ſolitus eſſet, eleganterq; egiſſe, ſed quod voluerat, conſequi nõ potuiſſe. Paucis interpoſitis deinde diebus, iterum Lælium ipſum hunc multo diligentius meliusq; dixiſſe, fruſtra tamẽ. Itaque cum eum ſocij domum reduxiſſent, egiſſentq; gratias, & ne defatigaretur orauiſſent, locutum eſſe, ſe quæ feciſſet honoris eorum cauſa ſtudioſe accurateq; feciſſe, ceterũ arbitrari cauſam illã à Ser. Galba, quod is in dicẽdo acrior eſſet grauius & vehementius poſſe defendi. Quare publicanos auctoritate Lælij ad Galbam cauſam detuliſſe. Quẽ primo reluctatum, ne ei viro ſuccederet, poſtea tandem ſuſcepiſſe. Breui vero tempore plurimis audientibus, illum coram ipſo Lælio cauſam hanc tanta vi, tantaq; grauitate tractaſſe, vt nulla pars orationis ſilentio præteriretur. Itaque multis querelis multaq; miſeratione adhibita, ſocios illa die periculo liberatos. Elegantiam igitur in Lælio fuiſſe, vim autẽ in Galba patet. Sed hic ſimulac ocioſus ſtylum prehẽderat, motu illo omnis impetus animi deſertus eſt. quod his, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea ꝙ prudentiam nũquam deficit oratorem, ardor animi non ſemper adeſt, isq; cum diſcedit, omnis illa vis & quaſi flamma oratoris extinguitur. Nulla autem res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio. Memoriam. n. qui accurate ſcribit in poſterũ ingenij ſui non deſiderat. Ita hac de cauſa non ſcripſerunt aliqui, ꝙ ſe putauerunt ſatis magnam adeptos fuiſſe dicẽdi gloriam, eamq; etiam maiorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non veniſſent. Alij item dicere ſe poſſe melius q̃ ſcribere putant, quod per ingenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerunque cõtingit, veluti Galbæ euenit. {Porcina,} M. Aemilius Lepidus, qui eſt Porcina dictus, ijſdem, inquit Cic. temporibus ferè quibus Galba fuit, ſed paulo iunior natu, & ſummus orator hic eſt habitus, & fuit. Hoc in oratore Latino primũ Ciceroni videtur, & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, etiam artifex, vt ita dicam ſtylus. Et eum duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, propeq; æquales C. Carbo, & Gracchus, diligenter audire ſoliti ſunt. {Craſſo} Verum P. Craſſum, Carbonis, & Gracchi temporibus probatum oratorem, qui & ingenio valuiſſe traditur, & ſtudio, qui etiam cum ſummo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiam collocauerat, affinitate fuit cõiunctus, & cum eſſet P. Mutij filius, fratremq; haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat, an certe L. Craſſum, cuius ſupra meminimus, dicat dubiũ eſt. Hunc quidem omnes ſuos anteceſſores dicendo ſuperauiſſe, Cic. vult, licet Antonium alij parem eſſe ei dicant. Craſſi luculentiſſimam quandam ſe Cic. memoria teſtatur oratorẽ probaret, ac ſibi fuiſſe in dicendo magiſtram dicit. {Antonio} Antonij Cic. cum in multis locis, tum de Claris oratoribus meminit, cũ ita dicit: Omnia veniebãt Antonio in mentem, eaq; ſuo quæq; loco, vbi plurimum proficere & valere poſſent. Vt ab imperatoribus equites, pedites leuis armatura, ſic ab illo maxime opportunis orationis partibus omnia collocabãtur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio, imparatus ſemper aggredi ad dicendum videbatur, ſed ita paratus, vt iudices illo dicente nõnunquam viderentur non ſatis parati ad cauendum fuiſſe. Atqui diligenter loquendi laude caruit. neque tamen eſt admodũ inquinate locutus, ſed illa, quæ propria laus oratoris eſt in verbis, ei non fuit. nam ipſum latine loqui, eſt illud quidẽ in magna laude ponendum, ſed non tam ſua ſponte, q̃ quod eſt pleriſque neglectum non enim tam præclarum eſt ſcire latine, q̃ turpe neſcire, ſed tñ Antonius in verbis, & eligendis, & collocandis, & cõprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem & tãquam ad artem dirigebat. Verum multo magis hoc idem in ſentẽtiarum ornamentis, & conformationibus. Quo in genere, quia præſtat omnibus Demoſthenes, iccirco à doctis oratorum eſt princeps iudicatus. Schemata enim quæ vocant græci, ea maxime ornant oratorem, eaq; non tam in verbis pingendis habent pondus, q̃ illuminandis ſententijs. ſed cum hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis, quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque vocem, geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententijs congruens, manus, humeri, latera ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omnisq; motus, cum verbis ſententijsq; conſentiens. Vox permanens, verbum ſubrauca natura. Sed hoc vitium huic vni in bonũ conuertebatur, habebat. n. flebile quidam in quæſtionibus, aptumq;

cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam cõmouendam. Hunc inſigni quodam caſu periſſe ferunt. Nam cum inter Syllam Mariumq; orta iam fuiſſent bella ciuilia, & in vrbe Marius graſſaretur, M. Antonium qui ad villam effugerat, agricole benigne ſuſcepit occuluitque. Sed poſtquam ſeruo per imprudentia detectus eſt, Marius Tribunum militum miſit, vt necaretur. Is cum milites in cubiculum præmiſiſſet, & eos Antonius pulchro grauiq; ſermone detineret, ingreſſus ipſe tribunus Antonium adhuc diſſerentem obtruncauit, caputq; ad Marium detulit. {Omnia, quæ omnes habuerint, ſolum. habere ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, putare non vnum omnia poſſe} Quæ aſſecuti omnes fuerint oratores vel poetæ. {Incideret in hanc opinionem, ſi ab vno exempla ſumpſiſſent. nũc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores nõ putaſſe} Vt plures q̃ vnum ſolum vellet imitari. {Vnũ potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, qm̃ neque ſua protulerunt, neque vnius alicuius, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus & poetis exempla ſumpſerũt. Deinde, ſi quis velit artẽ demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum, non male vtatur hoc adiumento. {[illegible] ũ plus vtilitatis vnus afferat, & ipſi à multis ſumpſerimi. {Quod [illegible] omnes artis partes conſequi nemo potuerit.} Dicit, ideo hãc artem diſci nõ prodeſſe, quia cõprehendi omnia, quæ in arte [illegible], nõ poſſint. Id enim ex eo colligi videbitur, quod hoc nul[illegible] antea fuerit cõſecutus. Nam & virtutes oratoriam ſi quis ve[illegible] diſcere, à multis diſcat neceſſe ſit. {Suo iudicio cõp[illegible]} [illegible]uod pro argumento ſumi poſſe videtur ab eis, qui artem velint improbare. {Eius artibrio debet eſſe,} Ex ſua [illegible] debet exire. Debet eſſe artiſex ex artificio eius, qm̃ artẽ [illegible] Sed huius} Purpuræ, q̃ dixerim me venalem habere. {[illegible] plum aliunde rogabo,} Ab alia ſuſcipiam, vt meæ ſimilem oſtendam.} Aliunde exemplum quæritent aliud mercis, Subaudiendum, nõne ridiculi viderentur? {Et eorum} Aceruorum {[illegible]xemplum} Vt ſi quid exempli proferrant. {Pugno} In pugno. quod pugno contineri valeant. {Non habeant, quod oſtendant,} Subaudiendum, nonne ridiculi viderẽtur? {Si Triptolemus, cum hominibus ſemen largiretur} Hercules, vt apud Diodorum eſt, pr[illegible] Calydonijs ferẽs, Theſprotis illato bello Ephyram vrbem vi cepit, & Phyleum Theſprotorum regẽ occidit, [illegible]am vero eius captiuam compreſſit, ex qua Triptolemum ſuſcep[illegible], qui ſerere agros docuit primus. Alij dicunt, cum Ceres P[illegible]ſerpinam fi[illegible] ſuam quæreret, ad Eleuſium regẽ peruenisse, cuius [illegible] Hiona puerum pepererat Triptolemum. Hanc reg[illegible] Ceres ipſa ſe offeret nutricem, filio ſuo recepit, dedit[illegible]ndum Ceres, quod alumnum ſuum reddere cuperet immortalem, diuino lacte eum nutriebat. Sed noctu ſemel cum mater puerum igne obrui intueretur, exclamauit. Vnde irata Ceres Eleuſium examinauit, ac Triptolemo alumno ſuo æt[illegible]num beneficium contulit. nam fruges ei propagandas. & currum draconibus iũctum tradidit. quibus ille orbem terrarum frugibus victor obſequit. Poſteaquam domum redit, Cepheus rex eum tanquam æmulus interficere conatus eſt, ſed re cognita iuſſu Cereris Triptolemo regnum tradidit, ibiq; oppidum conſtituit, quod ex patris ſui nomine appellauit Eleuſium. {Ipſe ab al[illegible] hominibus id mutuaretur,} Subaudiendum, nonne ridiculus [illegible]de[illegible]tur?} Aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere vel[illegible] Iapetus cœli terræq; filius, vt Græcorum narrant fabulæ, filios ex Climene, vt alij ſcribunt, ex Themide, viginti & nouem. vt Proclus refert, ſuſcepit, quorum à Græcis nominantur (quantum ipſe legerim) ſolum Menœcius, Atlas Prometheus, & E[illegible]metheus. Atlas, velut in Theogonia fabulatur Heſiodu[illegible] in cœlum vſque prodeuxit, in horum autem vertice, [illegible]tre[illegible] ta cithara nitereretur, Prometheus à Ioue vi[illegible] in ſe immiſſam iecore ſuo paſſiſſe fertur, quám po[illegible] ſagittis Hercules confixit quod ne Iuppiter quidem ægre tulit, ex quo eam fuiſſet ſuus filius gloriam conſecutus. deinde cum cuncti ad conſultandum dij conueniſſent, Iouis prudentiam Prometheus voluit experiri. Ex boue enim à ſe cæſo omnia colle[illegible] oſſa, abraſa vndique omni carne, deinde ita conſtruxit, v[illegible] ſuper oſſa pellis circuncirca explicata bouis integri ſpeciem habere videretur. hunc ergo ſe Dijs venientibus im[illegible] dicebat ſed id tamen Iouem nõ latuiſſe aiunt, qui cum [illegible] acceſſiſſet, detracto tergore dolum Promethei deteſtatu[illegible] mortalibus ignem in cœlum ſuſtulit. Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram à Ioue miſſi ignem [illegible] ceterisq; fomentis excepit, & clam ne perſentiſceret Iu[illegible]lit, vtendumq; dedit mortalibus, quám ob cauſa[illegible]natus Iuppiter, ſumpti à Vulcano adamãtinis cathenis, Prometheum

in Cau-

in Caucaſo montem inſolubilibus neruibus conſtrinxit. Sic de Prometheo ligato ſcribit Aeſchylus in tragœdia. nec nos præterit, multos fuiſſe, qui dicerent eundem in Caucaſo monte aquilam iecore ſuo paviſſe. Martialis quidem hæc de Prometheo.

Qualiter in Scytica relegatus rupe Prometheus.
Aſſiduam viuo pectore pauit auem.

Hoc ergo Cicero dicit, ſi Prometheus, cũ ipſe largiri ignem partiriq́; deberet mortalibus, ipſe peteret à vicinis, vt vnuſquiſque carbunculos ſibi traderet, eosq́; ille teſta ſuſciperet nonne ridiculos videretur? {Ipſe à vicinis} Quod ipſe vicinis largiri deberet. {Cum teſta} Ignitabulo, ſiue id teſta ſit, ſiue quiduis aliud. nam teſta à figulis ex argilla fit, vt & regula, vel ſimile huic aliquid. {Corrogaret,} Congereret. {Non ridiculum,} An non ad irriſionem idoneus videretur? ac ſi dicat, videatur neceſſe eſt. {Et hæc ſitiens quammaxime loquatur, neq; habeat} Amphibolon eſt, vtrum quammaxime ſitiens, an quammaxime loquatur. ſed quod dixi poſterius, magis congruit, ne ſit quodammodo anaſtrophe. {Quo ſitim ſedet,} Extinguat, vel aliqua ex parte leuet. {Et omnium rigare debeant ingenia,} Præceptis & rerum inuentione perfundere. {Lyſippus caput oſtenderet Myronium,} Cum eum ſculpere fingereq́ue ſtatuas doceret, non à minore ſtatuario caput fictum demonſtraret. {Brachia Praxitelia, pectus Polycletium,} Quos Plinius nobiliſſimos fuiſſe ſtatuarios refert. {Sed omnia coram videbat,} Intuebatur magiſtrum facientem ipſe Chares Lyſippum. {Ceterorum opera} Quæ feciſſent alij, per ſe poterat & videre, & cõſiderare. {Alia ratione} Quam vt à ſuo præceptore diſcant omnia. {Tam eſſe accõmodata ad artem,} Quam ipſe præceptor ſibi fingit, quando illi vt caſus tulit. vt cauſa, vt locus pollulauit & perſona, locuti ſunt: Qui autem ſibi artis docẽda cauſa exempla effingit, nihil ponit, niſi quod ad id artificium attinere videatur. {Ne ars appareat: in præcipiendo, expreſſe cõſcripta poneic} Quia iactare nõ oportet. {Vt in artis formam conuenire poſſint,} Vt ars ita tractari debere ſignificetur. {Ne poſſit ars eminere,} Ne ab omnibus poſſit manifeſte deprehendi. {Facultate oratoris occultatur.} Ingenio tegitur oratoris, idq́; omnium confeſſione de arte ſcribentium verum eſt. {Hec quoq; res} Hæc præceptio. {Nos duxit ad hanc rationem,} Ad iudicij noſtri aperiendam ſententiã. {Quæ enim res apud noſtros nõ erant,} Atqui in Catone, Antonio, & multis alijs oratoribus qui Ciceronem ætate anteceſſerunt, tropos fuiſſe ipſe dicit, & ſchemata, quorum hæc vocabula Græci ſingula ſingulis fecere. ipſe vero Latine eadem in hoc libro effert, ergo ita accipiendum eſt. An quę res apud noſtros nõ erant, quod dicendi apud Latinos magiſter nullus fuit, qui hæc tradidiſſet, aut quod licet veteres oratores illis vterentur, ſed tñ eis vti neſcirent, vtpote quę ex ingenio magis quã ex arte profluerent. {Idq́; fiet rei,} Subaudiendum difficultate, non noſtra quippe non ita abſurde & remote loquimur, vt à quouis facile non queant intelligi. {Reliquum ſcripturæ} Cum nomina græca expreſſerimus. {Hæc aliena} Subaudiendum exempla. {Aſperius & muſitatũ, id proprie nobis attribueretur.} Quæ nunc attribui poterit, cũ noſtris vſi fuerimus exemplis. {Cũ artis inuentionem Græcorũ} Quaſi inuenta ab illis, Latini reddidere præcepta: Illorum Gręcorũ. {Exemplorum rationem} Vt ab alijs acciperemus potius q̃ à nobis ipſis quodammodo cuperemus.

IN RHETORICAE HERENNIVM librum 4. Giberti Longolij annotationes, & Claudi Pontani Scholia.

QVONIAM in hoc libro} Paraſceue. i. præparatio quædam ad ſequentem quęſtionem, de exemplorum vſurpatione. Oritur autem hęc diſputatio à facto neceſſitatis, quod niſi defenderet, in vitio eſſe videri poterat. Hoc itaque procœ. contentioſum eſt, quo Græcorũ ſuperſtitioſam curam in alienis exemplis probãdis reprehendit. Initio purgat ſe, quod præter quorundam morem proprijs ſit vſus exemplis, diluens quæ ab aduerſarijs obijci poterant. Eſt autem tota hæc diſputatio in genere deliberatiuo. Conſulturum, enim alienis ne an proprijs exemplis, quę dñr, comprobari debeant. Argumenta à partibus honeſti ſumũtur, vt à prudentia. Item à conſuetudine, à decoro, &c. {Neque ante rem,} Hoc eſt tum ordinem obſeruauimus, vt quodq́ue ſuo loco diceremus. {Compluribus de cauſis putant oportere} Didaſcalicum ordinẽ ſeruat, vt aduerſariorũ opinionem, rationes, confirmationesq́;, prius ſupponat, quàm ad deſtructionem & ſuã aſſeuerationem perueniat. Sic enim facilius perſuadebit, & incidentes dubitationes omnes tollere facilius poterit. Eſt autem primum argumentum à dignitate ſumptum {Prima aduerſariorum argomentatio eſt, quadripartita, cuius propoſitio eſt, Meram eſſe oſtentationem cum præcepta de dicẽdi ratione, abs te tradita ſint, nolle adhibere. veterum exempla, ſed potius propria fingere. Imprudenter enim & parum modeſte fit, ſi quid ſua dumtaxat amet, vetera vero negligat. Deinde ſuperuacaneũ eſt, cum ex veteribus abunde ſatis exemplorum ſuppetat, confingere noua. Præterea cum veterum exempla teſtimoniorum locum obtineant, recens autem atq; adeo abs te inuenta non eam habeãt auctoritatem, illis vti præſtat quàm noſtris. Induſtriæ deniq; ſingularis argumentum eſt, ex antiquorum ſcriptis exempla collecta ſuis præceptis ita poſſe accõmodare vt hæc non temere te edidiſſe videaris. {Veenim teſtimonium,} Ab exempli natura. {Etenim neceſſe,} Dilemma. {Quid igitur ipſa auctoritas, antiquorum,} Arguit rurſus ab vtilitate, idq́; imitationis facultate. {Poſtremo hoc ipſum} Ab eruditionis & ingenij admiratione. {Hoc igitur ipſum} Complexio. {Hæc illi cum dñt,} Confutatio. Captat autem principio beneuolentiam ab aduerſariorum falſa aſſeueratione, qui auctoritatibus plus quàm veritati tribuebant. Diluit autem ſingula capita, iuxta ordinem quo propoſita fuerũt. {Quaſi ſi quis ad Olympiacum} Confirmatio à ſimili. {Quo modo Ladas aut Boius} Ladæ & Boij inſignum curſorum meminerunt apud Græcos Pauſanias, Atheneus. Lucianus, apud Latinos, Catullus Martialis, & Solinus capite quinto. {Quid. n. tibi vis,} Proſopopœia diſputantis. {At exempla qm̃} Aliud aduerſariorum argumentum, de teſtimoniorum ratione, quod diluitur ab interpretatione nominis diuerſa, & etymologia. {At hoc ipſum difficile} ὑποφορά. {Quod dicitis difficile?} Anthypophora, quæ tractatur dilemmatica argumentatione. {Multo eſt artificioſius} Alias, Multum eſt artificio ſuis, &c. {Cõtra ea, quæ ab alijs dñr,} Tranſitio ad reliquas obiectiones. {Dicimus ergo eos omnes,} Propoſitio duplex. {Dicimus ergo eos} Si ſumenda aliunde exempla ſunt, non à multis, ſed ab vno ſumenda eſſe dicit, deinde nullo modo ſumenda eſſe demonſtrat. {Si concederem aliena oportere, &c.} Hæc argumentatio omnem imitationis ſpem & vtilitate ſubuertere conatur. {Ergo ab vno ſumenda} Tranſitio ad alteram propoſitionis partem. {Primũ omnium,} Confirmatio à diſſimilibus varijs. {Illi magiſtratij} Applicatio. {Si quis ſe funes} Alia cõfirmatio, ab exemplo diſſimili. {Chàres à Lyſippo} Ab exemplo contrario. Huius aũt ſtatuarij meminit Plin lib. 34. cap. 8. {Præterea ne poſſunt} Aliud argumentum à poſſibili. {Poſtremo hæc quoq; res} Arguit à neceſſario, non omnia exempla reperiri apud Latinos auctores. {Nunc tempus poſtulat,} Epilogus diſputationis.

QVoniam, &c In præfatione huius quarti & vltimi libri Rhetoricorũ ad Herennium in quo de elocutione determinare conſtituit. Primo purgat quod præter græcorum morem proprijs exemplis vſurus eſt, ad cuius purgationis facilitatem primo affert, quæ ab aduerſarijs potiſſimum græcis obijci poſſint. Ordo eſt. O Herenni, qm̃ nos ſcripſimus in hoc libro. ſ. quarto, de elocutione, & qm̃ vſi ſumus exemplis noſtris, id eſt à nobis excogitatis, in illis ſup. rebus, in quibus opus fuit vti exemplis, & qm̃ fecimus, præter conſuetudinem græcorũ qui ſcripſerunt de hac re? videlicet de elocutione, faciendum eſt neceſſario, neceſſitate tñ conditionata, vtpote ſi volumus, obiectionibus obuiare, vt demus paucis ſ. verbis rationem noſtri conſilij .i. paucis oſtendendum erat, cur id fecimus. Atq; ſatis ſigni. i. apparentiæ erit nos facere. hoc. i. dare rationem noſtri cõſilij, hoc eſt per digreſſione nos purgare: neceſſitudine, ſ. conditionata, vt dictum eſt, non ſtudio. i. affectione quadam & proprio motu, hoc inquam ſatis ſigni erit, q̃ in ſuperioribus libris nihil ſumus locuti, neq; ante rem. ſ. principaliter tractandã, vt nunc facit, neq; præter rem, q. d. quod parum faceret ad rem. Nunc ſi dixerimus tibi pauca quæ res poſtulat. ſ. dę purgatione obiectorũ: nos perſoluemus tibi reliquum artis, ita vti. i. vt inſtituimus. Sed tu intelliges facilius noſtram rationem: ſi cognoueris prius quid illi. ſ. gręcorum ſtudioſi, aut græci ipſi dicant. i. obijciãt in me. Ipſi putant compluribus de cauſis. i. propter multas cauſas oportere, cum. i. poſtquam ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, ponere exemplum vniuſcuiuſq; generis, ſumptum ab oratore probato, aut à poeta probato. Et dãt primũ. i. pro prima ratione, ſe facere id. i. ſumere exempla ab alijs cõmotos. i. prouocatos ad hoc faciendum modeſtia. i. pudore tenente modum cõtra inſolentem ſuperbiam, q̃. i. eo quod videatur eſſe quædam oſtentatio, id eſt iactantia ſuæ artis non habere. i. non Ascen.

reputare

reputare ſatis ſupple eſſe, præcipere de artificio. ſ. dicendi, aut eloquẽdi, ſed ipſos velle videri gignere i. producere, & fingere exempla, artificioſe. i. abũde iuxta artem. Hoc. ſ. facere, eſt (inquiunt) oſtentare ſe. i. ingenium, aut artem ſuam, ſupp. & non oſtendere artem. ſ. ipſam alteri. Quare (vt inquiunt) pudor. i. verecundia, qua veremur noſtra oſtentare, aut plus laudis quàm mereamur ſumere. eſt in primis. i. præcipue impedimento ad eam rem. i. ne ea res fiat, hoc eſt ne exẽpla afferamus de noſtris ne videamur probare. i. approbare nos ſolos. i. ingenia & inuenta noſtra, & ſup. amore nos ſolos, quod vitiũ dicitur græce φιλαυτία. i. amor ſui, vero pro ſed, videamur ſup. contemnere & deridere alios cũ eorum exemplis vti nolimus, & ea improbemus. Etenim cum poſſimus ſumere exemplum ab Ennio. ſ. poeta, aut a Graccho oratore relinquere, illa. ſ. exẽpla ab Ennio, aut Graccho ſumenda, & deuenire ad ſua. i. propria exẽpla videtur eſſe arrogantiæ. i. pertinere ad arrogantiam. Et hæc eſt prima ratio græcorũ. Præterea (quæ ſecunda eſt ratio) exempla obtinent locum teſtimoniorum. i. approbationũ. enim pro quia, id quod præceptio admonuerit, & ſecerit leuiter. i. tranſeunter, cõprobatur exemplo, ſicut. i. veluti teſtimonio. Igitur nõ. i. nonne ridiculus ſit, ſi quis pugnet. i. certet cum aliquo certamine verborum. i. contentione coram iudice, pugnet in quam, aut contendat, in lite aut in iudicio, teſtimonijs domeſticis. i. domui ſuæ duntaxat notis? q. d. etiam. Enim pro quia, vt. i. quemadmodum teſtimonium ſumitur cauſa rei confirmandæ, ſic exemplum ſumitur cauſa rei confirmandæ, ergo non oportet hoc. ſ. exemplũ ſui niſi a probatiſſimo, ne id ipſum quod debeat cõfirmare. i. corrobare aliud, egeat confirmatione, aut confirmationis. Etenim. i. quia certe, neceſſe eſt, vt ſup. aut anteponãt. ſ. ſuis exemplis utentes, omnibus alijs ſe. ſ. ipſos, & probent. i. cõmendent & approbent, maxime ſua. i. exempla, & inuenta, aut non negent optima exempla eſſe quæ ſumpta ſint, aut a probatiſſimis oratoribus, aut à poetis, ſi. ſ. tales anteponant ſe omnibus, tunc ſup. ſunt arrogantia intollerabili. i. habentes arrogantiã intollerabilem. Si præponant, quos. i. aliquos ſibi, & non putent exempla eorũ præſtare. i. meliora eſſe ſuis exemplis illi non poſſunt dicere, quale anteponãt ſibi illos. Igitur (ſup. dices) quid ſup. facit aut proficit auctoritas antiquorum? q. d. non parum. Nam cum res eſt probabilior. ſ. per eam, tum. i. inſuper reddit, ſtudia hominũ alacriora. i. lætiora ad imitandum, immo erigit cupiditates omnium, & acuit induſtriam cũ ſpes eſt iniecta poſſe conſequi facultatẽ Gracchi, aut Craſſi. i. optimorum oratorum, imitando. ſ. eos, aut exempla eorum. Poſtremo. i. pro vltima ratione, vt [illegible] hoc ipſum. ſ. quod ſtatim dicet, eſt ſummum artificium, vt [illegible] eligere res varias & diſpares, ſparſas ac diſiectas vage. i. ſine certo ordine, in tot poematibus & orationibus, eligere inquã ita, vt poſſis ſubijcere vnumquodq; genus exemplorum ſub ſingulos locos artis. Si hoc. ſ. eligere apta & varia exempla poſſet fieri ſolũ. i. dũtaxat induſtria, tamen. i. nihilominus nos eſſemus laudandi, cũ non fugiſſemus talem laborem, nunc ſup. ita eſt ꝙ non poteſt fieri ſine ſummo artificio. Quis enim eſt qui cum non teneat ſumme. i. excellentiſſime, artem. ſ. aliquam, ſed in propoſito intelligenda ex elocutio, poſſit notare & ſeparare de tanta & tam diffuſa ſcriptura ea quæ ars iubeat? q. d. nemo. nam ceteri cũ legunt orationes bonas. i. artificioſe factas, aut poemata ſupple bona, & ſupple probant. i. approbant oratores, quorum orationes legunt, & poetas quorum poemata legunt, neq; intelligunt, quare. i. quo artificio commoti probent. ſ. ea quę approbãt; quod. i. quia nõn poſſunt ſcire vbi ſit, nec quid ſit, nec quomodo factũ ſit, id quod delectet maxime eos. At. i. econtrario is, qui, & i. ſimul intelligit hæc omnia ſ. vbi quid, & quomodo, &c. & i. ſimul eligit hæc omnia, & redigit omnia maxima ſcribenda in arte, in ſingulas præceptiones. i. ad ſingula præcepta affert exempla apta idonea ex oratoribus & poetis, neceſſe eſt, vt ſup. is ſit ſummus artifex eius rei, cuius exempla affert. Igitur (vt dicunt) hoc ipſum videlicet poſſe vti, & i. etiam alienis exemplis in arte ſua. i. a ſe tradita, eſt maximum artificiũ. Hæc illi cum dixit, &c. Reſponſurus ab obiecta pro græcis præceptoribus contendentibus ſcripta vniuſcuiuſq; non ſuis ſed alienis exemplis eſſe declaranda: dicit ſe primo loco plus cõmoueri auctoritate id aſſerentium quam veritate diſputationis. i. virtute argumentorum. Cum enim antiqui ſint, & diu in precio habiti difficillimũ eſſet illorũ auctoritati refragari. Callide ergo innuit ſe parũ argumentis ipſis moueri. Sunt tamen adhuc multi in ea hæreſi qui putent non modo ad modeſtiam, ſed vel ad fidem aſtruendam, & artem decorandã multum facere alienis vti exemplis. Nam, quemadmodum in grammatica ſi quis colligeret præcepta, & ea ſuis exemplis confirmaret parum fidei ſibi faceret, niſi quatenus præcepta aliorum quoq; fulcirentur auctoritate, aut exempla eſſent aliorum ſimillima, quod non pareret, niſi aliena abduceret. Sic & in rhetorice non viderentur fidem factura præcepta, niſi doctiſſimorũ exemplis, aut confirmentur, aut demonſtrentur. Præterea ars ipſa videtur multo clarior ſi eadem monſtretur cõtinere præcepta quę ab optimo quoq; ſunt quammaxime conſeruata, quanq; ea quæ ſolius præceptoris declarentur exemplis. Quod vero argute dicit auctor noſter, ꝙ ſuæ profeſſioni minus faciant fidei qui alienis vtuntur exemplis, facile ab illis purgaretur. Dicerent enim ſe nõ aliena adducere exempla penuria propriorum (nam qui præcepta tradere poſſunt, videntur etiam exempla poſſe tradere) ſed vt plus fidei & auctoritatis ineſſet præceptis tot doctorum oratorum exemplis illuſtratis. Ad hanc autem ſententiam videtur accedere omnes qui rhetoricam modo docent, aut declarant. nam qui optime Ciceronem interpretantur & exponunt ex ipſius orationibus exempla præceptis cõſona adducunt, in qua re Franciſcus Maturantius ſingularem meruit laudem quocirca ſi nobis licet hæc præcepta Ciceronianis exemplis declarare licebit, & alijs, vt Saluſtianis, Hortenſianis, & ſimilibus ſi modo extarent quocirca nõ penitus errauerũt græci qui documenta ſua alienis exemplis confirmauerunt, vnde & Valla ſubinde [illegible] Rhedenſem & Priſcianũ recte animaduertit, ꝙ in male [illegible] ptis, aut nullis, aut ſuis duntaxat fulciantur teſtimo[illegible] ac ſe hæc ſatis, dummodo auſi ſint qui nouo præ[illegible] ca non modo ſuis, ſed & alienis fulcire exemplis. N[illegible] alijs exemplis probabit ridiculos eſſe qui illud vendicent cuius etiã exemplum ab alijs mendicent, aut corrogen[illegible] dici poſſet ridiculum eſſe qui ſua inuenta oſtentare [illegible] la auctoritate aut exemplo à probatis ſumpto con[illegible] qui de muſica peſſime præciperet, & perinde ac pr[illegible] erit nonne omnibus ridiculus eſſe, quod idem in ce[illegible] ciplinis locum habet. vt in grammatica, qui h[illegible] m deret. Omnia nomina propria in ius, quæ voca[illegible] antepenultima nominatiui, & dubitantur an [illegible] vocalem, debeant per e, ſcribi, & comprobaret [illegible] Oratius. Lucretius, & ſimilibus quæ docti per [illegible] en iuxta regulam ſuam per e, ſcribat in penultima [illegible] ns ſit. Quod autem dicit artem melius declarari ex [illegible] proprijs quàm ab oratore ſumptis eo quod orator arte [illegible] quando poſſit debet, argute quidem id dicit, & ſa[illegible] ꝙ cum alienis etiam noſtra poſſint adduci, non [illegible] noſtra. A[illegible] de ꝙ aptiora videntur exempla quæ talia [illegible] in vera oratione liceat vti, quam quę id in aperto habent, quod [illegible] cendo celandum ſit. Difficile eſt enim conſueta re[illegible], & eo fere modo loquimur prouecti, quo inſtituti ſumus [illegible] infantia vnde nequaquam illis ſcribam, qui ſuis [illegible] rem [illegible], & minus latinis verbis erudiant, & artem dicendi [illegible] tur, cum ipſi dicere neſciant. Sed finem facio, non [illegible] ndam ſententiam auctoris, ſed exponenda præce[illegible] en [illegible] eius auctoritatem quæ eos rideat qui aliena [illegible] pla, tota grammaticorum manus contra eum ſta[illegible] & au[illegible] ipſe in libris officiorum, atque al[illegible] diſciplinabi[illegible] fere virtute exempli. Verum inſi[illegible] mur qui talis eſt. Cum illi græci præceptores aut [illegible] ores, dicunt hæc. ſ. paulo ante recitata, & nobis [illegible] agis commouent nos ſua auctoritate, quæ ſumma apud [illegible] erat propter vetuſtatem, quã veritate [illegible] abetis adductarum. Non enim veremur [illegible] ne cui [illegible] ſi ſit ſatis. ſ. auctoritatis alicui, ad probandam [illegible] rationem contrariam, hoc eſt noſtram, ant[illegible] paulo poſt dicam ante ſecundum notabile ꝙ [illegible] fuerunt inuentores huius artis [illegible]. artis rhetoricę, [illegible] græci præceptores, qui primi de ratione dicendi præcepe[illegible] ſteterint ab ea, id eſt aduerſa ratione, hoc eſt pro ea pugnauerint. (Vbi priuſquam pergamus duo notanda diximus, alterũ quod [illegible] prius monui, vereor, timeo, formido, caueo, & ſimilia verba includant negationem, quæ quando in principio in aliqua dictione includitur ſæpe non plus facit quã ſi nulla eſſet, quo [illegible] ſenſu dicere poſſis, vereor [illegible] cui ſatis ſit, & vereo[illegible] ſit. Sunt præterea qui legant improbandam, [illegible] ne cui ſit ſatis ad improbandam contrariam rationem [illegible] ea ſteterint, &c. A[illegible] autem ſic intelligunt, vereor ne cu[illegible] tur ſatis ad probandam rationem contraria[illegible] videatur ſufficere pro eius [illegible] ne, quod [illegible] teri[illegible] & hic certe ſenſus & ordo [illegible] ſibi optimus. A[illegible] m quod notatum velim eſt, elegater [illegible] ſtare ab aliquo, p[illegible] eſt

eſſe

eſſe illi præſidio, & pro eo pugnare. quæ res tracta eſt à militibus in acie inſtructis, & pro ſuo vtrinq; duce ſtãtibus. Qua elegãtia vt alijs multis lepide vſus eſt vir diſertus Guilielmus Budæus, in tranſlatione Plutarchi de fortuna Romanorum, & virtute Alexandri magni. Sed ad ordinem reuertamur) & vereor ne cui ſit ſatis ad probandum contrariam rationem. ſ. & modo dicti aduerſariorum, ꝙ illi qui ſteterint pro ea, ſint iam ſatis probati. i. approbati. (Fere enim Cicero probare pro approbare, ſeu cõprobare accipit) omnibus vetuſtate. i. propter vetuſtatem, vbi latenter improbat id quod Horatius in arte & in epiſtolis dãnat, vulgus laudare antiquos eo duntaxat nomine ꝙ antiqui ſint, & improbare nouos auctores nõ alio nomine quam quòd noui ſint. Quod ſi remota i. ſecluſa auctoritate illorũ hi qui pro antiquis pugnant, volent comparare res omnes cum re. i. rationes antiquorum cum ratione noſtra vt. i. nõ moueatur auctoritate illorum, ſed quid dicatur animaduertant. (Poſſet etiã lege rem omnes cũ re, vt ſit omnes volent) & ipſi intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Igitur videamus primum ne pro an, illud quod dicitur ab eis de modeſtia (dicunt enim ad modeſtiam pertinere alienis vti exemplis, & ad oſtentationem ſuis) proferatur ab eis nimium inutiliter & pueriliter. Nam ſi tacere & nihil ſcribere eſt modeſtia cur ſcribunt, aut loquũtur quidquam? §Et ſi dicant modeſtiæ eſt, quæ ſcripſeris alienis nõ tuis teſtimonijs comprobare. contra quod dicit§ Sin. i. ſed ſi ipſi ſcribunt aliquid ſuum. i. proprium, & à ſe inuentum, cur impediuntur modeſtia. i. per modeſtiam, quo ſecius. i. quominus, aut vt non ſcribãt omnia. i. ſua? q. d. nulla (poſſent tñ ad hoc reſpondere multum eſſe diſcriminis, nam ideo præcepta tradimus ꝙ aliquid melius, aut commodius inueniſſe videmur, ideo vero ea alienis non noſtris comprobamus exemplis, vt arrogãtiam vitemus, & fidem noſtris aſtruamus. §Sed audiamus auctorem, §Quaſi. i. id ſacrũt, perinde ac ſi quis venerit ad curſum olympiacum, vbi in ſtudio currebatur olim, & ſteterit. ſ. paratus, vt emittatur. i. è carcere in ſtadium, aut curriculum, & dicat illos eſſe impudentes. i. inuerecundos ac infrunitos ſeu effrontes, qui cęperint currere, ipſe ſtet intra carcerem. i. ante repagulũ coercens curſuros donec ſignũ datum ſit, & narret. i. recitet alijs quomodo lœdas ſeu ladas, aut Boius qui duo excellentiſſimi fuerunt curſores, curſitarũt cum ſicyonis. ſ. populis à Sicyonia vrbe Peloponneſi profectis, & ad curſum optimis, ſic iſti. ſ. ſcrupuloſi præceptiores, cum deſcenderint in curriculum artis. i. in exercitium & experimentũ vbi quę diximus, aut præcepimus comprobanda ſunt, dñt illos qui elaborent in eo quod eſt artificij, facere immodeſte. i. contra modeſtiam, quia arroganter, & ipſi laudant aliquem oratorẽ, aut poetam antiquum, aut ſcripturã. ſ. antiquam, ſic vt nõ audeant prodire in ſtadium. i. exercitiũ artis rhetoricæ. Nõ auſim dicere ſed tamen vereor ne ipſi ſint imprudentes in ea ipſa re, in qua re ipſi venentur. i. aucupentur laudem modeſtiæ. Enim pro quia, aliquis (nõ dicit quod ipſe id faciat) inquiet quid tu tibi. i. quid prætendis? tu ſcribis artem tuam & gignis. i. profers & paras nobis nouas præceptiones, & ipſe. i. tute non potes confirmare eas. ſ. exemplis tuis, ſed ſumis exempla ab alijs. Vide. i. proſpice ne facias imprudenter qui velis libare. i. deguſtare aut offerre tibi laudem ex laboribus aliorum ſ. quorum exempla adducis. Nam ſi antiqui oratores & poetæ ponderint. i. acceperint in manus volumina eorum. ſ. qui alienis exemplis vtuntur, & quiſq; tulerit è libris tuis aut potius eorum, nam dura videretur perſonarũ variatio, ſuum. i. quod è ſuis libris excerptum dependerit, nihil relinquetur iſtis quod ſup. ſit ſuum. i. proprium. At exempla. Refellit nunc ſecũdam obiectionem dicentiũ. At. i. ſed (inquiunt) qm̃ exempla ſunt ſimilia teſtimoniorum, conuenit, item. i. ſimiliter exempla ſumi ab hominibus probatiſſimis vt. i. quemadmodum teſtimonia. Primum omnium. i. pro prima reſponſione dico quod exempla ponentur, hic. i. in hac re, non cauſa confirmandi, neque teſtificandi (quia vt philoſophus dicit exempla ponuntur non vt ſint, ſed vt per ea quæ ſunt intelligantur, vnde exemplorum non requiritur veritas, ſicut certum) ſed cauſa demonſtrandi. i. docendi vel declarandi. Non. n. cum diximus exornationem colorem illum rhetoricum, eſſe verbi cauſa. i. exempli gratia) quæ conſtet ex verbis deſinentibus ſimiliter, & ponimus hoc exemplũ à Craſſo. i. orationibus Craſſi, in quibus eſt quod poſſumus & debemus, quæ duo verba ſimiliter deſinunt, non collocamus. i. conſtituimus, aut ſimul ponimus, teſtimonium. ſ. definitionis noſtræ, ſed exemplum. Quæ duo non idem ſunt, neq; idem faciunt. Nam ſi quis falſo definiat rem quempiam, poterit nihilominus ex bonis auctoribus exemplum non teſtimoniũ adducere, vt ſi quis dicat elegantiã eſſe ſi antecedens præcedens confirmetur relatiuo in caſu, cum in diuerſo ab poſitum velit, & det pro exemplo illud Aenei. j Vrbem quam ſtatuo veſtra eſt exemplum erit non teſtimonium, neque approbatio, vnde dicit auctor. Igitur hoc intereſt inter exemplũ & teſtimonium, quod ſup. demonſtratur. ſ. à nobis, exemplo. i. per exemplum, cuiuſmodi ſit id, quod dicimus, ſed ſup. confirmatur. ſ. à nobis, teſtimonio. i. per teſtimonium, illud eſſe ita, vt nos dicimus. Præterea oportet teſtimonium cõuenire cum re, enim pro quia, teſtimonium non poteſt aliter. i. niſi cõueniat cum re confirmare rem, at. i. ſed id quod faciunt. i. adducere exempla aliena non cõuenit cum re. Quid i. cur id dicis: O Cic. cum exempla habeant eſſe rebus conformia? Reſpondet, quia tales pollicentur ſe ſcribere artem ſ. rhetoricam, & ſup proferunt plerunque exempla, vel i. etiam ab his qui neſcierunt artem. Tum. i. inſuper quis eſt qui poſſit comprobare id, quod ſcripſerit de arte, niſi ſcribat aliquid ea arte? q. d. nullus, que. i. & tamen ij faciunt contra. i. contrarium, qui videntur polliceri. i. ſe tradere artem. Nam cum intitiunt. i. prætendunt ſcribere artẽ, videntur dicere ſe excogitaſſe, id quod doceant alios, vero pro ſed, cũ ſcribunt. tunc oſtendunt nobis, quid alij excogitauerint, quia aliena adducunt exempla. Ad hoc ipſum, &c. Reſpondent vltimæ obiectioni aduerſariorũ dicens. At. i. ſed, ipſi inquiunt. i. ducunt, hoc ipſum eſt difficile eligere de multis. ſ. ſcriptis exempla ad propoſitum & præceptũ noſtrum facientia, & ita videntur ob difficultatem ſibi laudem & gloriã venari. Vnde reſpondens Cicero docet glorioſum non eſſe dicens. Quid dicitis. i. vocatis difficile? vtrũ laborioſum an artificioſum, hoc eſt vtrũ id quod ſit laborioſum, an id quod artificioſum. Si ſup. vocatis, aut dicitis difficile, laborioſum i. quod ſit laborioſum non ſtatim. i. non ideo ſuperbi, aut dicetis præclarum. Sunt enim multa laborioſa quæ ſi faciatis non cõtinuo. i. non ideo gloriemini. i. debeatis gloriari, vt de præclaro facinore, niſi forte putaretis glorioſum ſi tranſcripſeritis veſtra manu fabulas aut orationes totas, id n. laborioſum eſt & minime glorioſum. Sin autem. i. ſed ſi. dicitis iſtud. ſ. difficile, glorioſum, & egregium, videte. i. attendite, ne videamini inſueti. i. inexperti rerum maiorum, cũ neſciatis quę ſint res maiores aut magnæ, hoc eſt laude dignæ, ſi parua res delectat vos ſicut magna. Nam eligere iſto modo. ſ. de aliorum ſcriptis, quidem. i. certe nemo poteſt rudis. i. qui ſit penitus rudis & ignarus artis, ſed multi ſup. poſſunt eligere ſine ſummo artificio. Enim pro quia, quiſquã i. quicunq; audiuit de arte. ſ. dicendi. preſertim de elocutione paulo plus. ſ. quam reliqui poterit videre. i. diſcernere omnia quæ dicũtur ex arte, ſed ſup. (quod tamen eleganter omittitur) nemo poteſt facere ſup. ex arte. i. ipſemet nõ poteſt dicere ex arte niſi eruditus. Ita vt ſi velis eligere ſententias. i. dicta ſententioſa, de tragœdijs Ennij, aut periodos i. clauſulas, de pacuuianis ſup. tragœdijs nemo poterit id facere qui ſit plane. i. omnino, rudis. i. imperitus & ineruditus in arte, & ſup. cum feceris ſup. id. i. cum ſententias & periodos excerpſeris, quod plane rudis nemo facit, putes te ſup. propterea, literatiſſimum ſis ineptus, quia ſtolidus, aut inaniter glorians, propterea ꝙ literatus, quamuis. i. quantumuis mediocriter faciat facile, id. i. decerpſit ſententias & periodos. Item ſi, cum. i. poſtquam elegeris exempla ex orationibus, aut ex poematibus quæ ſunt notata certis ſignis. i. iudicijs artificij, quia nemo rudis poſſit facere id, putas ne ideo, te feciſſe artificioſiſſime? erras. i. falleris, & ſtulte id putas, propterea ꝙ videmus. ſ. oculis mentis. i. cognoſcimus ipſo ſigno. i. per ipſum ſignũ te ſcire unum nihil. i. modicum quippiam, eius rei. i. artis, cuius exempla aliunde ad dixeris, ſed ſupp. intelligimus alijs ſignis, ſi videlicet tuta exempla, hoc eſt per te ſcripta attuleris, te ſcire multa. ſ. eius rei. Quod ſi intelligere quæ ſunt ſcripta ea arte, eſt artificioſum, tũc ipſum. i. te, aut aliũ, aut ipſum pro articulo dixit, q. d. τὸ γράφειν, hoc eſt ipſum ſcribere ex arte, eſt artificioſius multo. Enim pro quia, is qui ſcribit artificioſe, ipſe. i. ipſemet poterit intelligere facile. i. faciliter ſcripta ab illis commode. i. conuenienter, ſed non econuerſo, quia is qui eligit facile ſup. exempla è ſcriptis aliorũ, non continuo. i. nõ ideo, ipſe. i. quod dicunt in propria perſona, hoc eſt ipſemet, ſcribet commode. i. conuenienter, & vtiliter. Et ſi ſup. adducet exempla ab alijs, eſt maxime artificioſum, vt ipſi dicunt, vtantur ea facultate alio tempore, nõ ſup. tunc dum ipſi debent comparare. i. acquirere & gignere. i. excogitare & proferre. i. edere ſup. ſimilia exempla. Poſtremo conſumant ſup. tales qui volunt laudari, vim. i. poteſtatem artificij. ſ. ſui. in eo. i. in ea re, vt ſup ipſi æſtimentur. i. reputentur, & iudicentur potius eligendi. i. ſcripta ſua eligenda, ab alijs quã vt æſtimentur boni electores aliorum, quia glorioſum putabant ſi ex ſcriptis ſuis exempla ſumantur, vnde eſt illud Perſianũ. Tencyrrhatorum centũ

dictata

dictata fuiſſe. Pro nihilo pendas? Per tranſitionem autem.i.per formam tranſeundi ad aliam diſputationem concludit tractatũ hunc dicens. Satis dictum eſt contra ea quæ dicuntur ab his qui dicunt oportere ſe vti exemplis alienis,& ita dicunt alios quoq; non ſuis, ſed alienis vti oportere & arroganter feciſſe Ciceronẽ qui ſuis vſus eſt. Nunc.i.deinceps conſideremus quæ poſſint dici.ſ.in aduerſarios tales,ſeparatim.i.ſeorſum argumentando nõ contra eorum dicta, ſed ſeparatim eis noua obijciendo. {Dicimus igitur,&c.} Duo dicit in aduerſarios, alterum ꝙ aduerſarij peccent in eo quòd alienis vtantur exemplis, alterum ꝙ delinquant etiam grauius, ꝙ ea ſumenda cenſeant, non ab vno quouis oratore & poeta,ſed à multis & diuerſis,& prius proſequitur quod poſterius propoſuerit. Ordo eſt. Igitur quia in eo ſeparatim aliqua dicere cõſtituimus,nos dicimus eos,tum.i.ſimul peccare, ꝙ vtantur alienis.ſ. exemplis, tum.i.ſimul delinquere etiã grauius quòd ſumant exempla à multis. Sed videamus ante de eo quod diximus poſtea.i.ſecunda particula, videlicet ꝙ delinquant etiam grauius ꝙ ſumant exempla à multis. Si concederẽ oportere ſumere aliena exempla, vincerem.i.vincendo aduerſarios probarem cõtra eos oportere.ſ.ſumere exempla, vnius.ſ.auctoris, & non multorum vt ipſi præcipiunt & iactans ſe facere. Primum ſup. vincerem,quòd.i.quia nulla eorũ ratio ſtaret contra.i.pro aduerſa opinione.i.quia nihil poſſunt probabiliter ferre in contrarium. Liceret enim eligere, aut vt eligerent,& probare,aut & probarent quęlibet.ſ.vnum,vel poeta,vel oratorem qui ſuppeditaret ſibi.ſ.eligentibus.i.abũde ſubminiſtraret exempla in omnes res.i. ad omnium præceptorũ demonſtrationem, cuius.ſ. vnius poetæ vel oratoris, auctoritates ipſi niterentur.i. fulcirentur. Quaſi dicat,quia liceret vnum adducere qui ſuppeditaret exempla ad omnis elocutionis præceptare,fruſtra adducerent plures,quia fruſtra fit per plura quod æque bene,aut melius fiat per pauciora, melius autem fieri per pauciores auctores probat ſubdens. Deinde magni intereſt eius qui vult diſcere (vbi intereſt duos regit genitiuos, magni & eius, ſed magni ad ęſtimationẽ pertinet,ſicut dicimus magni facio,magni pendo, magni tuto,&c. eius ad officium) hoc eſt magna differentia vtilitatis eius qui vult diſcere eſt vtrum putet ſup. ſe poſſe conſequi.i. obtinere,omnia.ſ.exempla quę imitari debeat, ab vno.ſ.oratore aut poeta, an ſup. putet neminem poſſe conſequi.i.obtinere. omnia.ſ.neceſſaria ad artem, ſed putet alium conſequi, aliud.i. diuerſos diuerſa, ſeu diuerſas partes) Filium orationis videretur melius textum ſi dicatur an omnia ab nemine,ſed alius ab alio, ſed maluit vni verbo dare variam conſtructionem. {Rationem aũt dicti ſui affert dicens} Enim pro quia, ſi videlicet is qui vult diſcere,putabit omnia poſſe conſiſtere penes vnum.ſ.auctorem, ipſe quoq; nitetur.i.cõtendet peruenire ad facultatem omniũ.i. qua & ipſe omnia poſſit & poſſideat. ſi deſperauerit id,videlicet omnia poſſe conſiſtere penes vnum, ipſe exercebit ſe in paucis. Erit enim contentus,ipſis.ſ.paucis. Nec mirum.i.& non erit mirandum cum ipſe præceptor artis non poterit reperire omnia.ſ. quæ artis ſunt,penes vnum.i.in vnius poteſtate aut ſcriptis. Igitur exemplis allatis.i. poſtquam exempla erunt allata.i. citata, & vt dicunt allegata à Catone.ſ.maiore, à Gracchis.ſ.fratribus. C. & Tiberio. A Lælio.ſ.maiore, & à Scipione etiam maiore, à Galba, à Porcina, à Craſſo, ab Antonio, & ceteris.ſ.oratoribus claris. Item.i.& ſimiliter alijs exemplis ſup. ſumptis à poetis & ſcriptoribus hiſtoriarum,neceſſe erit eum qui diſcet putare omnia potuiſſe ſumi ab omnibus.ſ.oratoribus poetis & hiſtoriographis, & pauca potuiſſe vix.i. etiam cum ſumma difficultate, ſumi ab vno poeta. Quare ſi habebit.i.exiſtimabit ſatis ſup. ſe eſſe ſimilem alicuius vnius, diffidet ſe ſolũ poſſe habere omnia quæ omnes habuerint. Ergo inutile eſt ei qui diſcere vult non putare vnum poſſe omnia, vel putare vnũ nõ poſſe omnia. Igitur quia inutile eſt,nemo incidet in hanc opinionẽ,ſi ſumpſiſſet (aut ipſi præceptores ſumpſiſſent) exempla ab vno. Nunc eſt hoc ſigni.i. hoc eſt pro ſigno,ipſos ſcriptores artis non putaſſe vnũ potuiſſe emittere.i.edere exempla in omnibus partibus elocutionis,quũ neq; protulerunt ſua.ſ.exempla, neq; alicuius vnius, aut denique duorum ſup. exempla,ſed ſumpſerunt exempla ab omnibus oratoribus & poetis. Deinde ſi quis velit demonſtrare artem nihil prodeſſe,ad dicendũ non vtemur male.i.impertinẽter,hoc adiumento.i.medio id probandi, ꝙ nemo vnus.ſ.ſolus potuerit conſequi omnes partes artis.ſ.elocutionis. Igitur nonne ridiculum, eſt ipſum ſcriptorem.ſ.artis comprobare iudicio.ſ.ſuo.i.affectione ſua id,quod iuuat,rationem.i.argumentationem horum,qui improbent,omnino.i.ex omni parte,artem.ſ.rhetoricã, & pręcipue elocutionis,q.d.maxime. Ergo,&c. Cõcludens ſuperiorẽ partem, videlicet quòd ſi exempla aliunde eſſent ſumenda, potius deberent ſumi ab vno quam à pluribus,qua concluſio redditur ad probandum alteram partem quæ prior erat in diuiſione, videlicet ꝙ exempla non ſint ſumenda aliunde quam ab ipſo artis præceptore. Ordo eſt. Ergo nos docuimus exempla ſumenda fuiſſe ab vno,ſi ſemper ſumerẽtur.i.deberent ſumi, aliunde.i. ab alio quam ab artis præceptore. Nunc intelligemus nõ fuiſſe omnino.i.penitus non fuiſſe ſumenda aliunde,ſic.i.tribus argumentis. Primũ omnium exemplũ quod affertur.i.adducitur ab ſcriptore artis,debet eſſe de artificio eius, & ita non aliunde ſumptum. Non ne ſi quis vendens purpuram, aut aliud quippiam, dicat ſume.i.eme à me.ſ.purpuram,aut aliud, ſed ego rogabo tibi,aliunde.i. ab alio,exemplum quod oſtendam.i.quod vulgo dicunt monſtram,hoc eſt ſimile huius.ſ.quod tibi vendam, aut tu ſumas, non ne inquam videretur ridiculus? Si ipſi qui vendũt as merces quæritent exemplũ mercis.ſ. quã vendere putant aliunde.i.ab alio mercatore, aut ſi dicant ſe habere aceruos tritici, & non habeant pugno.i in manu exemplum eorum.ſ.quæ vendere volunt,quod.ſ.exemplum oſtendant.ſ.emptoribus. Et ſi Triptolemus qui miſſus erat à Cerere ad iudicandum mortalibus vſum frumenti ſerendi, cum largiretur hominibus, ſemen.i.ſeminarum gratum ipſe mutuaretur.i. mutuo acciperet, id.ſ.ſemen ab hominibus. (Vbi ſcies quòd ſecundum Vallã mutuare, eſt mutuo dare,mutuari,muto accipere, & ita vtrunq; accuſatiuum fregit,ſed mutuo cum datiuo,mutunt cum ablatiuo repete ſemper nonne ridiculus videretur) Aut ſi Prometheus cum vellet diuidere mortalibus ignem quem contra præſcriptum Iouis furatus erat à curru ſolis,ipſe.ſ. Prometheus,ambolãs vicinijs.i. per vicinias cum teſta.ſ.in qua ſolent pauperes ignem mendicatum referre corrogare.i. à multis rogaret carbunculos.i. minutiores carbones,non.i.nonne videretur ridiculus? q.d.maxime. Et tamen iſti.ſ.inſulſi, magiſtri.ſ.elocutiones exiſtentes præceptores omnium dicendi.i.in arte,dicendi,non videntur ſibi facere ridiculum,cum quærunt ab alijs, vtpote ab oratoribus & poetis id,quod pollicentur alijs,videlicet artẽ dicendi,aut eloquendi, quod rurſus confirmat alio exemplo dicens. Si quis dicat ſe aperuiſſe.i.indicaſſe,aut diſcooperuiſſe fontes maximos penitus abſconditos,& loquatur hęc ſitiens quammaxime, neq; habeat ſcilicet aliquid aquæ, qui.i. quo ſedet.i. mitigare valeat ſitim.i. ſuam,non.i.non ne rideatur? q.d.prorſus. Iſti.ſ.præceptores inepti,cum dicant ſe non modo dominos fontium.i. torrentiũ dicendi ſed dicant ſeſe ipſos eſſe fontes, & debeant rigare.ſ.abundantia elocutionis ſuæ,ingenia omnium nõ putant fore ridiculum,ſi cum pollicentur,id.ſ.rigare ingenia omniũ, ipſi areſcãt.i. deſiccentur & ſiccitate cum nullum habeãt exemplum,quòd de ſuis ſumant. Affert & aliam ſimilitudinem dicens. Cares.ſ.ille conſumatiſſimus ſtatuarius,non didicit iſto modo à Lyſippo facere ſtatuas,vt Lyſippus oſtenderet caput.ſ. alicuius faciendum, & Miro alter ſtatuarius oſtẽderet manus, & Praxiteles alius ſtatuarius oſtenderet brachia eiuſdem, & Polycletus etiam ſtatuarius oſtenderet pectus,ſed videbat magiſtrum.ſ. Lyſippũ facientem omnia.i.totam ſtatuam alicuius: coram.i.in cõſpectu ſuo, & ſup. poterat conſiderare opera ceterorum, vt Mironis, Praxitelis,& Polycleti,vel.i.etiam ſua ſponte.ſ.ſine mãdato magiſtri. Iſti.ſ.contemnendi (ſonat enim iſte in contemptum) credunt eos qui volunt dicere,hoc.i.hanc artem,ſeu ſtatuariam,ſeu oratoriam poſſe doceri commodius alia ratione.ſ. quam vt præceptor artis ſua exempla afferat quæ imitetur diſcipulus. Præterea ea quidem exempla quæ ſumuntur ab alijs nõ poſſunt eſſe tam accõmodata ad artem, vt.ſ.ea quæ fiunt ab ipſius qui artem tradunt,propterea ꝙ vnuſquiſq; locus tangitur, plerunq; leuiter.i. tranſeunter in dicendo.i.orando in veris cauſis,potius quam in pangendo poemate,ne ars appareat, ſed ſup. oportet ponere in præcipiendo.i.tradendo artem, exempla conſcripta expreſſe, vt poſſint conuenire.i.quadrare,in.i.ad formã artis, & poſt.i. poſtmodum in dicendo.i.orando in veris cauſis,ars occulatur facultate.i.per facultatem & ingeniũ oratoris, ne ipſa ars poſſit eminere & videri ab omnibus. Ergo etiam melius eſt vti ſuis exemplis, vt ars magis cognoſcatur, quia docendo debet ars detegi, orando tegi. Poſtremo hæc quoq; res.i.etiam id quod dicam,ducit nos ad hanc orationam.ſ.vt proprijs vtamur exemplis. ꝙ ea nomina.ſ.exornationum & colorum rhetoricorum,græca quæ conuertimus.i.fecimus latina,ſunt remota à conſuetudine.ſ.latina, quia nuper traducta,enim pro quia nomina earũ rerũ quæ res non erant apud noſtros (per quod innuit, quod primus hãc artem ſaltem ſub hac forma tradidit) non poterant eſſe vſitata. Ergo quia inuſitata ſunt nomina,oportet,vt ſup. hæc videantur

primo

primo aſperiora.i.aliquantulum aſpera, idque.i.& id hoc eſt ꝙ aſperiora erant,fiet difficultate rei,quia res ſunt incognitæ,non noſtra difficultate,quia nõ fecimus ea difficiliora,aut obſcuriora quàm eſſent, aut nõ erat nobis difficile ea vertere, cum ſimus in vocabulis abundantes,ſed ignoratio rerum facit etiam aptiſſima vocabula difficiliora reliquum ſcripturę.i.quod poſt traditionem artis ſcribetur à nobis,cõſumetur in exemplis ſi nos poſuimus, hæc.ſ.exempla aliena, factũ eſſet, vt illud cõmodi quod eſſet in hoc libro non eſſet noſtrum.i. nobis acceptum ferendũ, ſed illis à quibus exempla mutuaremur,& illud ſupp quod eſſet aſperius & inuſitatũ videlicet nomina,id attribueretur proprie nobis. Ergo nos effugimus hanc incommoditatem, quoque i. etiam his de cauſis,ne videlicet dicamur nihil cõmodi,ſed multum aſperitatis attuliſſe ad artem,cũ probaſſemus.i.approbaſſemus inuentionem græcorũ quæ actiua eſt artis.ſ.rhetoricę,quæ paſſiua eſt (frequenter autem Cicero, vni verbali. duos dat genitiuos, alterum actiuæ, alterum paſſiuæ ſignificantes) nos ſumus ſecuti i.approbauimus,rationem exemplorũ, quæ illi aliena nos noſtra cenſemus ponenda. Nunc tempus poſtulat. vt tranſeamus ad præcepta elocutionis.

DE ELOCVTIONE.

BIPERTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio. primum dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio nõ vitioſa conſumitur: vnã grauem, alterã mediocrem,tertiã extenuatã vocamus. Grauis eſt,quæ conſtat ex verborum grauium magna & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neq; tamen ex infima, & peruulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt vſque ad vſitatiſſimam puri ſermonis conſuetudinem. In graui figura conſumetur oratio, ſi, quæ cuiusque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri,ſiue propria, ſiue tranſlata,ad vnamquanq; rem accommodabuntur: & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione & commiſeratione tractantur,eligentur: & ſi exornationes ſententiarum, aut verborum,quæ grauitatem habebunt,de quibus poſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis eſt veſtrum iudices,qui ſatis idoneam poſſit in eum pęnam excogitare,qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari? quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inueniri? In ijs,qui violaſſent ingenuam,matremfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad ſingulos,aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius ſceleris qui ſunt affines,vno conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos,ò crudeles cogitationes,ò derelictos ab humanitate homines, qui agere auſi ſunt, aut cogitari potuerunt,quo pacto hoſtes,reuulſis maiorum ſepulcris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem; quo modo deum,ſpoliatis templis,optimatibus trucidatis,alijs abreptis in ſeruitutem, matribusfamilias & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, vrbs acerbiſſimo concidat incendio conflagrata: qui ſe non putant id, quod voluerint, ad exitum perduxiſſe,niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerandum ſcelerati viderint cinerem. Nequeo verbis conſequi iudices indignitatem rei: ſed negligentius id fero, quia vos mei nõ indigetis. veſter enim vos animus amantiſſimus reipub. facile edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura verſabitur oratio, ſi hæc, vt ante dixi, aliquantulum demiſerimus, neq; tamen ad infimum deſcenderimus, ſic: Quibuſcum bellum gerimus, iudices videtis: cum ſocijs, qui pro nobis pugnare, & imperium noſtrũ nobiſcum ſimul virtute & induſtria conſeruare ſoliti ſunt. Hi cum ſe,& opes ſuas,& copiam neceſſariorum norunt, tum vero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum ſocietatem,quid in omnibus rebus popolus R.poſſet, ſcire & æſtimare poterant. Hi, cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere; quæſo,quæ res erat,qua freti bellum ſuſcipere conarentur? cum multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent; cum ſibi non multitudinem militum. non idoneas Imperatores, non pecuniam publicam præſto eſſe, viderent, non denique vllam rem, quæ res pertineat ad bellum adminiſtrandum. Si cum finitimis de finibus bellũ gererent; ſi totum certamen in vno prælio poſitum putarent: tamen omnibus rebus inſtructiore ac paratiores venirent, ne dum illud imperiũ orbis terrę,cui imperio omnes gentes,reges,nationes partim vi,partim voluntate conſenſerunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo R. ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis viribus conarẽtur. Quæret aliquis: Quid Fregellani,non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus iſti facile conarentur, quòd illi, quemadmodũ deſciſſent, videbant. nam rerum imperiti,qui vniuſcuiuſque rei de rebus ante geſtis exempla petere non poſſunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. at ij,qui ſciũt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentu ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat,tantã amentiam quenquam tenuiſſe, vt imperium populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid ſuiſſe neceſſe eſt: quid aliud,niſi id quod dico,poteſt eſſe? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum & quotidianum ſermonem demiſſum eſt,hoc erit exemplum: Nam, vt forte hic in balneas venit, cœpit,poſtquam perfuſus eſt, defricari. deinde, vbi viſum eſt vt in alueum deſcenderet,ecce tibi iſte de tranſuerſo, Heus, inquit, adoleſcens,pueri tui modo me pulſarunt, ſatisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem & alia dicere cœpit, Hic vix tandem inquit,Sine me conſiderare. Tum vero iſte cœpit clamare voce iſta, quæ facile cuiuis rubores eijcere poſſet: Ita petulans es atque acer, vt non ad ſolarium quidem, vt mihi videtur,ſed pene ſcenam, & in eiuſmodi loci exercitus ſis. Conturbatus eſt adoleſcens. nec mirũ, cui etiam nunc pędagogi lites ad auriculas verſarentur, imperito eiuſmodi conuitiorũ. vbi enim iſte vidiſſet ſcurram exhauſto rubore. qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet,ut omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborũ conſtructio quædam,& item alia in grauitate,alia poſita in mediocritate. Eſt autem cauendum, ne, dum hæc genera conſectemur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea,quæ fugienda eſt, quæ recte videbitur appellari,ſi ſufflata nominabitur. nam vt corporis bonam habi-

tudinem

tudinem tumor imitatur ſæpe: ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea, quæ turget & inflata eſt, cum aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus, quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellibus venditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in Neptunias depulſus erit lacunas. Pænitet igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus pleriq; cum declinaſſent; & ab eo, quò profecti ſunt, aberrarunt; & ſpecie grauitatis falluntur, nec perſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & diſſolutũ, eo quòd ſine neruis & articulis fluctuat huc & illud, nec poteſt confirmare, nec viriliter ſeſe expedire, id eſt huiuſmodi: Socij noſtri cum belligerare nobiſcum vellent, profecto ratiocinati eſſent etiam atque etiam quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, & non haberent hic adiutores multos & malos homines, & audaces. ſolent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentũ auditorem: diffluit enim totus, neq; quidquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima verborum attenuatione commode verſari, veniunt ad aridũ & exangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari, cuiuſmodi eſt hoc: Nam iſtic ille in balneas acceſſit: ad hunc poſtea dixit, hic tuus ſeruus me pulſauit. poſtea dixit hic illi, conſiderabo. poſt ille conuitium fecit, & magis magisq; præſentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de qubus poſt loquemur: quæ ſi raræ diſponentur, aut diſtinctam ſicuti coloribus; ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. deinde identidem commutentur, vt facile ſatietas varietate vitetur.

CAPIDVRVS.

BIPERTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio. Quas Cic. figuras, Græcorũ alij characteras, alij plaſmata vocant. Has igitur cuiuſcunq; orationi figuras, Apollonius quinq; eſſe dicit. philoſophicam, hiſtoricam, oratoriam, epiſtolarem, commemoratiuam philoſophorum, vt Platonis, Ariſtotelis, vel Ciceronis, vbi philoſophorum ſententias complexus eſt. Hiſtoricorum, velut Herodoti, Thucydidis, T. Liuij. Saluſtij, Oratorum, vt Demoſthenis, Ciceronis in orationibus Epiſtolaris, vt rurſum Demoſthenis, Ciceroniſq; in epiſt. Oratio quinta, quam ille ὑπομνηματικὴν vocat, noſtri (ſi modo recte conuerſum videtur) commemoratiuam vocant. qualis eſt, in Iſocratis orationibus, ad Demonicũ preſertim, & Nicoclem, quæ quidem ſunt quædam quaſi vitę inſtitutiones. Oratoriæ porro orationis figuras, alij tres, alij quatuor faciunt, & alijs alij ea tria appellare conuenerunt nominibus. nam ſunt longã breuem & mediam nominent. Longam, vt apud Virgil. in 11. vbi de Camilla narrat.

Pulſus ob inuidiã regno vireſq; ſuperbas: & quę ſequũtur.
Vel vt habent ſecundi & tertij Aeneidos libri narrationes. Breuis, velut in quinto. vbi de Ganymede ſtrictim narrat ſic.

Victori chlamydem auratam quamplurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit.
Intextuſq; puer frondoſa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos [illegible] & reliqua.
Media [illegible] vt in primo,

Huic coniux Sichæus erat.

Eſt enim caſtigata narratio, ſic tamen, vt omnia complexa ſit. Sunt qui ἁδρὸν, quam grauem transfert Cicero, alij grandiloquum orationis genus ἰσχνὸν, Cicero attenuatam figuram, alij gracilem, alij leuem nominarunt. Tertium genos μέσον Cic. mediocrem, aliqui mediam vocant. Qui quartam adijciunt figurã, eam ἀνθηρὸν i. floridam nominarunt, vt in ſeptimo Virgilij illud eſt, vbi luci ac fluminis amœnitatem deſcribit.

Verticibus rapidis, & multa flauus arena,
In mare prorumpit. variæq; circumq; ſuperque
Aſſuetę ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, lucoq; volebant.

Sane quales oratoriæ iſtæ figuræ ſint, Homerus in tribus Græcorum ducibus oſtendit. Nam cum breuem quidem cum iucunditate, & propriam (id enim non errare verbis eſt) & carentem ſuperuacuis eloquentiam Menelao dedit, lenem orationis expreſſit figuram, his verbis:

Ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευεν.
Παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως, ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
Οὐδ' ἀφαμαρτοεπὴς, εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.

Cum autem ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluxiſſe ſermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius poteſt, mediocre genus attigit his verſibus:

Τοῖσι δὲ Νέστωρ
Ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς Πυλίων ἀγορητής.
Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Sed ad ſummam regreſſus in Vlyſſe facundiam, illũ animi magnitudine cunctos viciſſe oſtẽdit, ita orationem ei ſimilem nimbis hybernis, & copiam verborũ atq; impetum parem tribuit, cumq; cum ipſo neminem contendere poſſe mortalium credit graue illud & validum grandiloquium complexus eſt, dicens.

Ἀλλ' ὅτε δὴ ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος ἵη,
Καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
Οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆΐ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.
Οὐ τότε γ' ὧδ' Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ' εἶδος ἰδόντες.

Cicero ipſe in Orat. ad Brutum, hæc tria dicendi genera ita diſtinguit, Tria ſunt, inquit, omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidã floruerunt, perarq; autem id, quod volumus, ſed perpauci in omnibus. Nam & gratia quidam eloquentes, vt ita dicam fuerunt, cum ampla & ſententiarum grauitate, & maieſtatẽ verborum vehemẽtes, varij, copioſi, graues, ad permouendos & cõuertendos animos inſtructi & parati, quod ipſum alij aſpera, horridaque oratione, & nec perfecta, nec concluſa, alij leni & inſtructa, & terminata, & cõtra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora non ampliora facientes, ſubtili tamen & preſſa oratione limati. In eodem genere alij callidi, ſed impoliti, & in conſilio ſimiles rudium ac imperitorũ. Alij in eadem ieiunitate concinniores. i. faceti, florentes, etiam leniter ornati. Eſt autem quidam interiectus nitor medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec flumine vtens ſuperiorum, vicinus amborum, in neutro excellens, vtriuſq; particeps, vel vtriuſq; ſi verũ quærimus, potius expers, iſq; vno tenore, vt aiunt in dicendo fluit, nihil afferens prȩter facultatem & ȩquabilitatem. Non enim addit aliquos extrinſecus colores, ſed omnẽ orationem ornamentis modicis, verborum ſententiarumq; diſtinguit. Horum ſingulorum generum, quicunq; ſaltem vnum conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Ex hac igitur à Cic. lata differentia, nobis licet animaduertere, cum tria optimus præſtare orator debeat, vt dicendo animos audientium & doceat, & delectet, & promoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri poſſe, graui autem, permoueri, mediocri vero, delectari. Itaq; illo leni (ſiue attenuatũ malis appellare) præcipue ratio narrandi probandiq; conſiſtit. quod licet detractis ceteris virtutibus conſtet, ſuo tamen in genere plenum erit. Porro mediocre illud, tranſlationibus crebrius, & figuris, erit iucundius, egreſſionibus amœnum, compoſitione aptum ſententijs dulce, ac vt amnis lucidus & virentibus vtrinq; ſiluis inumbratus. At grandiloquum illud torrentis ſimile, qui ſaxa deuoluat iu pontem indignetur, ripas ſibi faciat, iudicem vel renitentem cogitat ire quo contendat. hoc in genere orator defunctos recitabit, frequenter exclamabit, amplificationibus vtetur, patriam inducet, vt ſuperlatiuorũ aget. vt, quæ Charybdis tam vorax? &, Oceanus mediusfidius ipſe. Nota ſunt ſtudioſis hæc lumina, vt hoc, deum ipſum & diuos in cõgreſſum prope veſtrum ſermonemq; deducet, vt item, nos enim Albani tumuli, atq; luci, vos inquam Albanorũ obrutæ aræ, ſacrorum populi R. ſociæ & æquales implorant. Cum autem irã vel miſericordiam excitare conabitur orator,

orator,dicet : Hic te vidit,& appellauit,& fleuit. Quid multis?
per omnes ibit affectus.Quare ſi ea tribus his generibus neceſſa
rio ſit eligendum vnum,quis dubitet hoc præferri debere omni-
bus,vt maximis quibusq; cauſis accommodatiſſimum? § In gra
ui figura conſumetur oratio,§De hoc genere ipſe in Oratore ad
Brutum. Tertius,inquit,eſt ille amplus, copioſus, grauis, orna-
tus orator in quo profecto vis maxima eſt, hic eſt.n.cuius orna
tum dicendi,& copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuita
tibus plurimum valere paſſæ ſunt. Hanc igitur eloquentiã,quæ
curſu magno ſonitúq; fertur,ſuſcipiunt omnes, admirantur,hãc
ſe aſſequi poſſe diffidunt. Huius eſt tractare animos huius om-
ni modo promouere hæc modo perfringit, modo irrepit in ſen-
ſus,inſerit nouas opiniones, euellit inſitas, ſed multum intereſt
inter hoc dicendi genus & illa duo alia.Qui in illo ſubtili & acu
to elaborauit. vt callide arguteq; diceret, neq; quidquam altius
cogitaret hoc vno profecto magnus orator eſt,ſi non maximus,
quod minime in lubrico verſabitur, & ſi ſemel conſtiterit, nun-
quam cadet. Medius ille autem, quem modicũ & temperatum
voco,ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit,non extimeſcit ancipi
tes dicendi incertosq; caſus, etiam ſi qñ minus ſuccedet, vt ſæpe
ſit,magnum tñ periculum non adit. Cadere enim non poteſt.
At vero hic noſter,quem pcincipé ponimus,grauis,acer,ardens,
ſi ad hoc vnum eſt natus,aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic ge
neri ſtudet vni, nec ſuã copiam cum illis duobus generibus tem
perauit,maxime eſt contemnendus.Hic.n.ſubmiſſius quod acu
te & veteratorie dicit ille.Nam medius ſuauis eſt,hic aũt copio-
ſiſſimus. in quo ſi nihil eſt aliud, vix certe ſatis ſanus interdũ vi-
deri ſolet,qui.n.nihil tranquille,leniter nihil partite,diffinite,di
ſtricte,facete dicit,preſertim cum cauſæ, partim totæ,partim ali
qua ex parte eo modo tractandæ ſunt, is nõ præparatis auribus,
ſimul ac inflammare rem cœpit, furere apud ſanos & quaſi in-
ter ſobrios bacchari vinolentus videtur. His M. Tul. verbis non
potuit melius explicari, quo modo hoc graue dicendi genus tra
ctari conueniat. Nam perſpecto hoc exemplo,nihil eſt quod ad
eius generis vſum prętermiſſum eſſe videatur. §Maxima ſuppli
cia maiores noſtri conſumpſerunt,huic truculentiſſimo ac neſa
rio facinori,&c.§Quia futurum neminem arbitrati ſunt,qui pa
triam vllo in tempore proditurus eſſet, ſicut nec, qui parentem
trucidaſſent. Sane ferunt Solonem de ſeptem illis ſapientibus
vnum, qui leges ſcripſit Athenienſibus, quibus vſi poſtea fuere,
cum interrogaretur cur nullum ſupplicium cõſtituiſſet in eum
qui parentem necaſſet,reſpondiſſe,ſe id neminem facturũ putaſ-
ſe.Sapienterq; feciſſe dicitur,cũ de eo nihil ſancierit,quod antea
commiſſum non erat,ne non tam prohibere, q̃ admonere vide-
retur. Ergo poſtea demum inuẽta pœna, quæ inferretur eis,qui
parentes necaſſent ſuos.Sed nondum qui patriam prodidiſſent,
pœnam fuiſſe tum excogitatam apparet.§Nefario facinori ſin-
gularem pœnam nõ reliquerunt? Atq; in alijs maleficijs ad ſin-
gulos,aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit§ Impiũ
diſtat à nefando,vt Pędianus,inquit,quod nefandũ eſt,non fœ-
dum,nefarium,quod ſacra polluit farre pio ſolita celebrari.§Sin
gularem pœnam§ Peculiarem,& quaſi illi ſceleri ſoli tributam.
Huius ſceleris qui ſunt affines, omni conſilio vniuerſis ciuibus
atrociſſimas calamitates machinantur. Qui ſunt coniuncti,aut
ſanguine,aut in eo ſcelere duntaxat perpetrando. §In mediocri
figura verſabitur oratio,ſi hæc,vt ante dixi,§In Oratore ad Bru
tum,de hoc genere ita diſſerit, vt dicat vberius eſſe hoc aliquan-
toq; robuſtius,q̃ humile,de quo poſterius dicetur,& ſummiſſua
magis opportunum,q̃ humile, de quo iam dictum ampliſſime.
Hoc in genere verborum, & dicendi, ſuauitatis eſt vel plurimũ.
Eſt autem plenius quàm enucleatũ illud ornatum copioſumq;
ſummiſſius,cum omnia dicendi ornamenta conueniunt,& mul
ti in hac orationis forma floruerũt apud Græcos,ſed Phalereus
Demetrius meo iudicio pcæſtitit ceteris,cuius oratio cum ſeda-
te placideq; loquitur, tum illuſtrant eam quaſi ſtellæ quædam,
tranſlata verba,atq; immutata,tranſlata dico, vt cum per ſimi-
litudinem ad aliam rem,aut ſuauitatis, aut inopię cauſa tranſ-
feruntur,mutata,in quibus pro verbo ſubijcitur aliud q̃ idem ſi
gnificet,ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod,quanquam
transferendo fiat,tamen alio adhuc modo tranſtulit Ennius,cũ
dixit,arcem & vrbem orbas,vel cum pro Aphrica tamen horri-
dam hanc hypallagem rhetores,quia quaſi ſumuntur verba pro
verbis metonymiam Grammatici vocant, ꝙ nomina transfe-
runtur. Ariſtoteles aũt tranſlationi hęc ipſa ſubiungit, & abu-
ſionem,quam catachreſin vocant,ponit, vt cum minutum dici-
mus pro paruo,& abutimur verbis propinquis,ſi opus eſt, vel ſi
libet,ſed cũ fluxerunt continuæ plures tranſlationes, alià plane
ſit oratio. Nam genus hoc Græci appellant allegoriam , recto
nomine. Genere tñ melius ille, qui iſta omnia tranſlationes vo
cat. Ceterum hęc frequentat Phalereus maxime,ſuntq; dulciſ-
ſima. Et quanquam tranſlationũ eſt apud eum multum,tñ im-
mutationes nuſquam crebriores in idem genus orationis (lo-
quor enim de illa modica ac temperata verborum varietate) ca
dunt. Multum enim eleganter & multa ſententiarum copia di
ſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine con-
tentione dicuntur. Ne pluribus agam, Ex philoſophorum ſcho
lis tales ſere euadunt, & niſi cocã erit comparatus illo fortior,
per ſe hic quem dico,probabitur. Eſt enim quiddam inſigne &
florens orationis, pictum & expolitũ genus in quo omnes ver-
borum omnes ſententiarum illigantur lepores. hoc totum è ſo
phiſtarum fontibus defluxit in forum,ſed ſpretum à ſubtilibus,
repulſum à grauibus, in ea de qua loquor mediocritate cõſedit.
§Hi cum ſe,§ Partim ſe. §Tum vero,§Sed maxime. §Nihilomi
nus§ Nihilo ſecius.§Quid in omnibus rebus populus R. poſſet,
ſcire & æſtimare poterant§ Atqui nõ videntur ſciſſe & æſtimaſ-
ſe,ergo imprudenter id ab eis factum , vt cõtra Romanos quid-
quam molirentur. §Cum deliberaſſent nobiſcum bellum gere-
re;§ Ex hoc,aliquorum fraude,& inteſtinis inſidijs eos laboraſſe
probat. §Sociorum partem,§ Italicorum partem,qui ſocij Ro-
manis aſciti fuerãt, velut ſupra retulimus. §In officio manere§
Vt Romanis quod poſſent,præſtarent auxilium. §Ad bellũ ad-
miniſtrandum§ Ad trahendum longius bellum,ne ſociorũ cer-
tamen in vno prœlio poſitum eſſet. Bellum eſt hoſtilis aliquan
do confligendi voluntas,& nocendi.cuius contrarium eſt, pax.
Nam ſi diſtrahatur per aliquot dies bellum, induciæ dñr. Prœ-
lium vero,conflictus initium,quaſi præ ludium. rũ vero vtrinq;
confligitur, & iam furentibus animis omnes marte concalerũt,
pugna nominatur. Nam certamen, quomodocunq; contenda-
tur,dici põt.§In vno prœlio§Vno conflictu. §Nedum illud im-
periũ orbis terræ, § Quod Romanorũ longe oium potentiſſi-
mum eſt. §Partim vi,partim voluntate cõſenſerunt,§Annis.n.
aliæ ſunt ſuperatæ nationes, aliæ ſponte ceſſerunt , ſeq; dedide-
runt. §Ad ſe transferre§ Imperium Romanũ,cui totus ceſſiſſet
orbis. §Tantulis§ Tam exiguis viribus,ſi cum Rom.compararen
tur. §Quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt?§ Contra
Rom.arma ſumere,quos tu defendis. Eo quidem reſpondet ip-
ſe. Ideo Fragellani Romanorum ſocij in armis acrius perſtite-
runt,quod alij ſocij contra datam fidem minus conati ſunt,hoc
eſt, minus palam aduerſati Romanis Neſciebant etiam,quem-
admodum alij ſimiliter lapſi eſſent , & ſuorum conatuũ pœnas
luiſſent. §Nam rerũ imperiti,§ Sicut Fregellani.§Exempla pe-
tere non poſſunt,§ Quia nunquã ſimile quidquã experti ſunt.
§Deducuntur in fraudem,§ Inteſtinis malis laborãtes, idq; pro-
pter ſeditioſos ciues. §Acij,§ Præter Fregellanos.§Arma ſuſtu
lerunt?§Ad arma concurrerunt,vt vltro bellũ inferrent. §Nul-
lis copijs,fretus?§ Niſi fallatur inſidijs §Quid aliud,niſi id quod
dico,poteſt eſſe?§ Vt fraude inteſtina inſtigent imprudẽter, Ro
manos ad bella laceſſant . §In attenuato figuræ genere, § Ipſe
ad Brutum in Oratore de attenuato genere, loquit,Summiſſus
& humilis conſuetudinem imitatur,ad indiſertis re pluſquã opi
nione differens. Itaq; eum qui audiunt , quamuis ipſi infantes
ſint,tñ illo modo confidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſub-
tilitas,mirabilis illa quidem videtur eſſe æſtimanti, ſed nihil eſt
cum experiare minus. Etſi.n.non plurimi ſanguinis eſt, habeat
tñ ſuccum aliquem oportet, vt ſi.ſ.illis maximis viribus careat,
ſic,vt ita dicam, integra valetudine. Primũ igitur eum, tanquã
è vinculis numerorum eruamus . ſunt.n. quidã oratori numeri
obſeruandi,ratione quadam, ſed alio in genere orationis in hoc
omnino relinquendi ſolum quiddam ſit,nec vagum tñ,vt ingre
di libere,non vt licenter videatur errare. Verba etiã verbis quaſi
coagmentare negligat.Habet.n.ille tanquam habitus concurſu
vocalium molle quiddam,& ei qui iudicet,non ingratam negli-
gentiã,de re homini magis quàm de verbis laborantis. Sed erit
videndum de reliquis,cũ hæc duo ei liberiora fuerint , circuitus
conglutinatioq; verborum. Illa.n.ipſa contracta & minuta,nõ
negligenter tractanda. Sed quædam etiam negligentia eſt dili-
gens. nam vt mulieres eſſe dñr nonnullæ inornatę, quaſi id ip-
ſum deceat, ſic hæc ſubtilis oratio etiam incõpta delectat.fit.n.
quoddam in vtroque,quo ſit venuſtius,ſed nõ vt appareat,tum
remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum,& ne
calamiſtri quidem adhibebuntur.fucati vero medicamenta can
doris & ruboris omnia relinquentur, elegantia deniq; & mun-
ditia remouebitur ſermo purus erit,& latinus, dilucide planeq;
dicetur. quid deceat circunſpicietur, vnum aberit,quod quartũ

numerat Theophraſtus, in orationis laudibus, ornatũ illud ſuaue & affluens, acutæ crebræq; ſententiæ ponentur, & neſcio vnde ex abdito erutæ, atq; in hoc orator dominabitur. verecundus erit vſus, oratoriæ quaſi ſupellectilis. ſupellex eſt.n. quodammodo noſtra quæ eſt in ornamentis, vel rerum, vel verborũ. ornatus aũt duplex, vnus ſimplicium, alter collocatorũ. ſimplex probatur in proprijs vſitatiſq; verbis, quod aut optime ſonat, aut rem maxime explanas. In alienis aut tranſlatum, aut ſumptum aliunde mutuo, aut factũ ab ipſo, nouum, aut priſcum, aut vſitatum, ſed etiã vſitata & priſca ſunt in proprijs, niſi quod raro vtimur. Collocata aũt verba habent ornatum ſi quid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneant, manente ſententia. Nam ſententiarũ ornamenta, quæ permanent etiã ſi verba mutaueris, ſunt illa quidem permulta, ſed quæ emineãt pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecũdus, & parcus, & in priſcis reliquiſq; ornamentis verborũ ac ſententiarũ demiſſior, tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſime ſermo oĩs vtitur, non modo vrbanorũ, ſed etiam ruſticorũ, vt ſunt grammare vites, laſciuire agros, lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumẽta, nihil horum audacter, ſed aut ſimile illi vnde transferas, aut ſi res ſuũ nullũ habeat nomen, docendi cauſa ſumptũ, non ludendi videatur. Hoc ornamento liberius q̃ ceteris vtetur hic orator ſummiſſus, nec tam licenter tñ, quàm ſi genere dicendi vteretur amplissimo, illam aũt concinnitatem, qua locorũ collationem illuminat, ijs luminibus quas Græci quaſi aliquos geſtus orationis, ſchemata appellant adhibebit, ſed paulo parcius (vt ſi in epularum apparatu magnificentiam recedat) non ſe parcũ ſolũ, verũ etiam elegantem videri volet. Eliget quibus vtatur. Huic.n. acuto fugienda ſunt paria partibus relata, & ſimiliter concluſa eodemq; pacto cadentia, & mutatione vnius tñ literæ quaſi quæſitę venuſtates, nec elaborata concinnitas, vt quoddã aucupium delectationis manifeſto deprehenſum appareat. itemque ſi quę verborum iterationes, cõtentionem aliquã & clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ. ceteris promiſcue poterit vti, continuationem verborũ modo reſoluat & diuidat, vtaturq; verbis quam vſitatiſſimis. tranſlationibus quam molliſſimis. etiã illa ſententiarũ lumina aſſumat, quæ nõ erunt vehementer illuſtria. non faciet Romanũ populũ loquentem; nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentter vna cõplexione deuinciet. Huic generi orationis aſpergentur etiam ſales, qui dicendo multum quantũq; valent, quorum duo ſunt genera, vnum facetiarũ, alterũ dicacitatis. vtetur, vtroq;, ſed altero in narrãdo aliquid venuſte, altero in iacendo mittendoq; ridiculo. tñ ridiculo ſic vti debere opinor, vt nec illud nimis frequens nec ſcurrile ſit, nec ſubobſcœnum, nec inimicum, nec petulans, nec improbũ, nec in calamitatem alicuius, aut inhumanarum rerũ fortunam, nec odij locum riſus occupet. Hanc ego iudico formã ſummiſſi oratoris, ſed magni tñ & Germani Attici. Q̃m quidquid ſalſum aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorũ eſt. ʒ Poſtquam perfuſus eſt, ʒ Calida aqua aſperſus, lotusque. ʒ Defricari. deinde, vbi viſum eſt ʒ Strigilibus & linteis abſtergi. ʒ Vt in alueum deſcenderet, ʒ Vbi aqua corpus ablueret. ʒ Ecce tibi iſte de tranſuerſo. ʒ Ecce proprium hoc Ciceronis eſt in rebus improuiſis, quod Virgilius & legit & tranſtulit: vt,

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta,
Horreſco referens, immenſis orbibus angues.

ʒ De tranſuerſo, ʒ Et hoc vulgare verbum, quod huic figuræ conuenit ſoli. ʒ Pueri tui ʒ Serui tui. ʒ Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit) rubore ſuffuſus eſt, quod appellatus eſſet id ętatis adoleſcens. ʒ Vix tandem inquit, Sine me conſiderare ʒ Permitte me, inquit, & ſi vix permittis, tandem permitte, vt conſiderem quod dicis. ʒ Cœpit clamare ʒ Petulantius clamare, inſtare. ʒ Petulans es, ʒ Temerarie poſtulans eſt enim à petendo verbum deflexum. M. T. de Repub. lib. 4. Itaq; à petendo petulantia, à precando & poſcendo procacitas nominata eſt. ʒ Atq; acer, peruicax ʒ Sic Iuuen.

Acer & indomitus, libertatiſq; magiſter.

ʒ Vt non ad ſolarium quidem, ʒ Solariũ, eminentiorem ædium contignationem nominamus. Palladius in rebus ruſticis, Nunc circa extremum menſis, paimẽta in ſolarijs fiunt. Tranquillus de Nerone, Formam ædificiorũ vrbis nouam excogitauit, & vt ante inſulas ac domos porticus eſſent, de quarum ſolarijs incendia arcerentur. Dictum aũt ſolarium, q̃ eum primo ſol diluculo oritur, id radijs illuſtret. Item ſolarium à Latinis dictũ, quod à Græcis horologium, vt Varro inquit, in quo horæ ex ſole inſpiciebantur. Hoc aũt Cornelius in Baſilica Aemilia & Fuluia primus inumbrauit. ʒ Ergo vt ne ad ſolarium quidem, vt mihi videtur, exercitatus ſit. ʒ Vel vbicunq; prudentes, non furioſi, et tu, conuenire ſoliti ſunt. ʒ Sed penes ſcenam, ʒ Vbi ab omnibus mimis clamatur, abiectiſq; quibuſlibet. ʒ Cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas verſarentur, ʒ Non mirum ſi adoleſcens illum clamantem non tulit, cũ cuſtodis ſibi audire minas videretur, dum illũ inclamantem auſcultaret. ʒ Pædagogi lites ʒ Pædagogus à Græcis, à Latinis puerorum cuſtos recte dici põt à παῖς παιδὸς & ἄγω dirigo. ʒ Lites ad auriculas ʒ Nunc lites pro iurgijs ponit. diſtat, enim à lite iurgium, q̃ iurgium leuior res eſt ſi quidem inter beneuolos, aut propinquos diſſenſio vel concertatio, iurgium, inter inimicos diſſenſio, lis appellatur. vt ipſe Tullius de Rep. in 4. Admiror nec rerum ſolum, ſed etiam verborũ elegantiam. ſi iurgant, inquit, beneuolorũ eſt concertatio, nam lis, inimicorum dicitur. & in ſequenti. Iurgare ergo lex putat inter ſe vicinos, non litigare. ʒ Lites ad auriculas verſarentur, ʒ Hypocoriſticos dixit auriculas, quod id adoleſcentes tenere viderentur. licet aliqui aurem meatũ, per quem vox ad cerebrum ingreditur dici velint, auriculam vero, circũductam chartilaginem. ʒ Imperito eiuſmodi conuitiorum. ʒ Conuitium, inquit, Non. Marcellus de doctorũ virorũ indagine, a vicis dictum, q̃ ſecundum ignobilitatem loci maledictis & dictis turpibus homines cauillentur. ʒ Vbi.n. iſte vidiſſet ſcurram ʒ Ordo eſt & ſenſus. Ad hæc enim iſte adoleſcens, vbi vidiſſet ſcurram, abiectũ hominem & impurũ, exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet. ʒ Vt omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? ʒ Igitur genera figurarũ ex his exemplis intelligi poterunt, erat enim attenuata verborum cõſtructio quædã & alia in grauitate alia poſita in mediocritate. ʒ Cõturbatus eſt ʒ i. excanduit ira, incenſus eſt. ʒ Vidiſſet ſcurram ʒ Scurram veteres dixerunt, qui magnorum virorum à tria gulæ auiditatem ſecutus ſubiret. Vnde illud Plautinum eſt, Tum iſti ſerui ſcurrarũ, qui ludunt in via. Et rurſum in Epidico, Scurra es, ſcio hominem te militarem non eſſe. ʒ Eſt autem cauendũ, ne, dum hæc conſectemur, in finitima & propinqua vitia veniamus. ʒ Hactenus quę dicendi genera probentur, explicatum eſt. Nunc quæ fugienda, vtpote vitioſa, exemplis exponit Cic. ſed prius de eis quæ probantur, quædam nobis dicenda ſunt ne hunc locum illotis, vt dicitur pedibus incuria quadam præterijſſe videamur. Sane ſciendum eſt his tribus quaſi formis incluſam eloquentiam nõ eſſe. Nam vt inter gracile validumque, tertium aliquid cõſtitutum eſt. ita horum interualla ſunt, atq; inter hæc ipſa mixtum quiddam ex duobus medium. quorũ & ſubtili genere plenius aliquid atq; ſubtilius, & vehementi remiſſius, atq; vehementius inuenitur, q̃ illud lene, aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur, ac ſi prope innumerabiles ſpecies reperiũtur, quæ vtiq; aliquo momento inter ſe differant ſicut quatuor ventos generaliter per totidem mundi cardines flare accipimus, cum plurimi ſint medij eorum. Varie etiam aliqui regionũ ac fluminũ proprij deprehenduntur. Ille aũt optimus ab ipſo Cic. dicitur, & ſolus eloquens, qui humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate poteſt dicere. Vtendũ ergo plane his dicendi figuris, nõ vbiq;. quid.n. deceat, videre oportet. adhibendaq; eloquenti ſapientia eſt vt non modo quid cauſa, ſed & quid cauſæ partes exigant, videat. ac is ex differẽtiam perſonarũ, locorum temporumq; locutionem mutabit. Ita ad quodcunq; decebit, ad id orationis etiam partes accõmodabit, ne ſatur vel ieiunus, ne grandis aut minutus ſit ſermo, nec item nimium diu contra dicat, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio. Principia verecunda, nõ elatis incenſa verbis, ſed acuta ſententijs vel ad offenſionem aduerſarij, vel ad cõmendationem ſui. narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed prope quotidiano ſermone explicato dilucide. Deinde ſi tenues cauſæ, ſit etiã argumentandi tenue filũ, & in docendo & in refellendo. Idq; ita tenebitur, vt quanta ad rem tanta ad orationẽ fiat acceſſio: Cũ vero cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ poſſit exprimi, tũ ſe latius fundet orator, tum reget & flectet animos, & ſic effinget vt volet. i. cauſæ natura, & ratio temporis poſtulabit. Dicat igitur idem vbi deceat grauiter, ſeuere, acriter, vehementer, cõcitate, copioſe, amare, cõiter, remiſſe, ſubtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, vrbane, non vbiq; ſimul, ſed vbi decorũ, quod græci πρέπον dñt, poſcet. tunc laudem nõ doctorum modo, ſed etiã vulgi cõſequetur. Duo aũt ſunt, vt artis ſcriptores multi conſentiunt, & ipſe in primis in Oratore Cic. quę bene tractata ad oratorẽ admirabilẽ eloquentiam faciant. quorũ alterum eſt, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ conſuetudinẽ accõmodatum, alterũ, quod ijdem παθητικὸν nominãt, quo perturbãtur animi

animi & concitantur. In quo vno retineat oratio illud ſuperius commune & iucundum, ad beneuolentiam reconciliandã paratum, vt hoc vehemens, incenſum, incitatũ quo cauſæ eripiũtur, excitet nobis apud auditores, opinioné rationis & conſilij. Quo genere nos mediocres, inquit, aut multo etiam minus, magno ſemper vſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis certe pro familiari reo ſummus orator nõ reſpõdit. Hortenſius, à nobis aũt homo audaciſſimus Catilina accuſatus obmutuit nobis etiam priuata in cauſa, magna & graui, cũ cœpiſſet Curio diſſentire, ceſſit, poſtquã ſibi veneris ereptam memoriam dixiſſet: Proinde cum plures ſint eloquentiæ quaſi facies, & cum omnis facies, modo recta ſit, ſuũ habeat vſum, atq; idipſum omne ſit oratorij, conſulat qui dicturus eſt ſuas vires, & vbi eius maxime dominari poſſit oratio putet optimum. In quo ne nos corruptũ fallat iudicium, magnũ periculum eſt. Falluntur ſi quidem multi, qui vitioſi dicendi ſequuntur genus, quod aut verborum licentia reſultet, aut puerilibus ſententioſis laſciuiat, aut immodico tumore turgeſcat, aut inanibus locis bacchetur, aut quaſi caſuris, ſi leniter quatiantur, floribus niteat. Quæ ideo à pleriſq; corrupti iudicij probari ſolent, quod popularia ac plauſibilia ſint. Item, ſicut aliquos effuſus immodice & redundanter dicere inuenias, ita alios infime & ieiune. Alius.n. exceſſiſſe, alius non impleuiſſe dicitur materiã, ſed alter imbecillitate, alter viribus peccat, vterque ſuo ſorte iudicio, quod ne nos fallat Cic. commonet, & horũ nobis generum, in quibus falli iudicio poſſimus ponit exempla, inquiens. Nam graui figuræ, quę laudatur, propinqua eſt ea quæ vitari debet. & hæc recte videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. Vt enim corporis bonam habitudinem (ſic turgida & nimium elata ferme ſuffulciuntur, ne corruant, vnde & domus ſuffulta columus) tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio, ſæpe imperitis videtur vitioſa, quod turgeat. Cum aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde trãſlatis, aut grauioribus q̃ res poſtulat aliquid dicitur, hoc modo, cũ impugnatur. § Nam qui perduellibus venditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, § Duellium, bellũ veteres dixerunt, quod à duabus partibus de victoria contendentibus geritur, inde & perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. Cic. in Oratore: Nam duellium bellum, & duis dijs, ſic Duillium eum, ꝙ Pœnos claſſe deuicit, vt bellicum nominauerunt, cũ ſuperiores appellati eſſent ſemper Duelli. Plin. lib. 16. Mirũ apud antiquos 1. Punico bello claſſem Duellij imperatoris, ab arbore exciſam ſexageſimo die nauigaſſe. Hoc aũt vtpote priſco vſus verbo eſt § Neptunias depulſus erit lacunas. § Neptunus maris deus apud veteres habitus, dictus, ꝙ mare terras obnubat. vnde nubes à cęli nuptu.i. operatione, vt Varro inquit, à quo nuptiæ, & nupta dicta. Lacuna, aquæ collectio, à lacu deriuatur, quam, vt Feſtius inquit, alij lamam, alij luſtram dñt. In Neptunias igitur lacunas, in mare ſignificat. hoc ideo vitioſum eſt, quod Neptunias dicens, verbũ nimium licenter nouauit. id enim magis ad poetam, quã ad oratorem pertinet. § Qui montes belli § Maximos belli tumultus, quod duriter aliunde tranſlatũ eſt. § Campos ſuſtulit pacis § Et hoc quod dicit, Campos pacis, duriſſime in oratione ſaltem ſoluta tranſlatum eſt. § Et ab eo, quò profecti ſunt, § Vnde dicendi ſumpſerunt exordium. § Aberrauerunt, § Longius vagati ſunt. § Nec perſpicere poſſunt § Quia ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur, quod omnium in eloquentia peſſimũ eſt. Perueniunt ad confine eius generis quod appellamus diſſolutum. Cum ab ea laude, quæ in mediocri figura eſt, declinat, fit diſſolutus qui dicit. Et ſane ſicut plura laudis q̃ tria illa paulo ante interiecta genera diximus, ita vitioſa iſtis eſſe plura facile intelliguntur. Quo magis enim à graui, media, & attenuata figura recedimus, eo magis ad vitioſam accedimus orationem, & contra. Itaq; ſicut probatiores & probatiſſimæ, ita & paulo vitioſiores, & longe vitioſiſſime, in omni genere poſſunt inueniri. Primum aũt illa ſunt optima, quę minime accerſita, & ſimplicibus, atque ob ipſam varietatẽ perfectis ſimilia ſunt, ſatis enim aperte Cic. oſtendit, in dicendo vitium vel maximum eſſe, à vulgari genere orationis, atq; à conſuetudine cõmunis ſenſus abhorrere. ſi quidem omnia illa quæ curam fatentur, & ficta atq; accerſita videri volunt, non gratiam conſequuntur, ſed fidem amittunt. Propterea ꝙ ſenſus, propter quos inuenta verba ſunt, non modo nõ explicant & referunt, ſed obumbrant & aperiunt. Vtcunq; autem nobis blandiamur, ſuperciliose nimium erratur, cum & quod recte dici poteſt, circuimus amore verborum, cũ quod vno verbo patet, pluribus. vbi opus non fuit, auditorem oneramus, cũ parum diſertum credimus, quod ſimpliciter dictum eſſet, cum deniq; à corruptiſſimis verſibus, aut orationibus, figuras & tranſlationes mutuamur. Sed tum demum ingenioſi.ſ. eſſemus, ſi ad nos intelligendos, poſt rerum dignitatem, quibus erudimur, curam quoq; verborũ & totius orationis adderemus. E diuerſo videas alios tm̃ æmulos breuitatis, vt neceſſaria quoque orationi ſubtrahant verba, & qui velut ſatis habent, ſi ſciant ipſi quid dicere velint, nec quantum ad alios attineat quidquã expendant. cum peſſima quæ ſint per ſe ſatis aperta, præclari ſenſus tam natura q̃ dicentis inſcitia non ſemel occulti maneant. Porro alios inuenias, nõ ita ſenſibus vt verbis ſtolidos, dum inquinatis, dum barbaris, dum improprijs vtuntur verbis. Alij aũt ita diſſipati oratione fluctuant, vt legentis mentem, & audientis aures, quæcunq; ab his dñr, prætereant. Rurſus alij duri, nimiumq; moroſi ſunt, qui hærentes circa ſingula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderãt, ac dimetiuntur, hac ipſa mora, cogitationis omnem plerunq; calorem extinguunt. Alij item otioſi ſunt & plane frigidi, conciſa oratione gaudentes. Alij deniq; propter imperitiam, & literarum ignorantiam, ſordidis verbis ſenſus vel egregios inquinant. Ita complures aut memoriæ imbecillitate laborantes, aut ingenio incompoſiti labuntur, nec vllo orationé nectentes vinculo præterfluunt. Huiuſmodi vero orationis Cice. ponit exemplum, quod appellat diſſolutum, quia ſine verborũ, quibus hæreat, conſtructione ſit. § Et articulis § Nexibus, quibus vincitur ne fluctuet oratio. articulos vocat Græcorũ more, qui pronomen relatiuũ, quis, qui, quæ, quod, vel quid, inter articulos poſuerunt, quos partem vnã orationis eſſe voluerunt. § Nec poteſt confirmare, § Quia nullus perfectus elicitur ſenſus. § Nec viriliter § Quia vires habet nullas, ſed flacceſcit & ſua lenitate diffluit. § Seſe expedire § Vt aliquo ſenſu terminetur, quod ex hoc exemplo ſatis aperte colligitur, vbi nullo verbo tota, vt debuit, clauditur oratio. § Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentũ auditorem, § Qui poterit? cum nullus cõprehendi ex eo queat ſenſus? § Qui nõ poſſunt in illa facetiſſima § Exponit aliud vitioſum dicendi genus, quod attenuatæ figuræ eſt. § In illa facetiſſima verborũ attenuatione § Facetiſſima, exculta, & quaſi rotunda conſtructione. Velut etiã Quint. ſentit, cum ita dicit: Facetum quoq; non tm̃ circa ridicula opinor, conſiſtere. neq;.n. diceret Horatius, facetũ genus Catoni minus à natura cõceſſum eſſe. Virgilio quidem eſſe. Decoris. Hanc magis excultæ cuiuſdã elegantiæ appellationem eſſe puto. Ideoq; in epiſtolis Cic. hæc Bruti refert verba, quærentis, an illi ſint pedes faceto, ac delicijs Ingredienti molles. quod conuenit cum illo Horatiano, Molle atq; facetũ. Virg. § Nam iſtic ille § Hic apparet q̃ nullius ſanguinis, nullius ſit nerui ſermo. § Conuitiũ fecit, § Conuitiatus eſt, ſic Martial. Iugenti faciet conuitia voce. Plautus in Mercatore: Poſt haud multo ad me venit, male mihi precatur, & facit conuitium. Et ſunt etiam huic pleraq; ſimilia, vt facio tibi iniuriam & facio tibi cõtumeliam, quod tñ à Cicerone, vt Quintilianus inquit, reprehendendi ſolitũ eſt. affici.n. contumelia dici voluit. Facio ludos, illudo. Plaut. in Mercat. Miris modis dij ludos faciunt hominibus. Flagitium aũt & damnum facio, abſolute, pro eo quod flagitium & damnũ patior, vt vulgo dicitur. Plautus in eadem comœdia ait, Seſe illius opera atq; aduentu, capræ flagitium & damnũ feciſſe haud mediocriter. § Friuolus hic quidẽ § Iam nullius momẽti, & fere nullus vt iſti etymologi aiunt. § Et illiberalis § Nõ dignus, quo liber & ingenuus vtatur ſermo. § Putris § Sed inquinatis. § Et electis, § Sed eiſdem ſæpius ſordide quidem repetitis verbis. Hæc in omni orationis gñe fuerunt vitia quæ vt in iuuene emendentur, & in melius, vt ita dicã refingantur à præceptore in primis laborandũ reor, antequã nimium ſibi placere cõſueſcat, & ipſa male dicendi conſuetudo ei blandiatur. Huius igitur erit operis adijcere, detrahere, mutare. Sed facilius in his ſimpliciusq; iudiciũ, quæ replenda vel deijciẽda ſunt præmere vero tumẽtia, humilia extollere, luxurientia aſtringere, diſſoluta cõponere, exultãtia coercere, duplicis eſt operæ. Nã & damnãda ſunt quæ placuerũt, & cur ita emendemus nobis, ratio reddenda eſt. quod ſi emendari ſtultũ iudiciũ, aut non intelligendo, aut arroganter, & peruicatius inſtando nõ admittat, vlterius tempus nõ terendũ eſt, ſinendumq; vt ſe ſolus amet ſibiq; placeat. § Dignitate afficiũt exornationes, § Dignitatẽ afferunt cuncti dicẽdi gñibus. § Quæ § Exornationes hoc eſt, tropi & ſchemata. § Si raræ diſponentur, diſtinctã ſicuti coloribus, ſi crebrę collocabuntur, oblitã reddunt orationẽ § Nam cũ hæc, vt quædã eloquentiæ lumina ſint (dum per orationé quaſi oculos ſpargere cõueniat) non, videlicet recte fieri arbitremur, ſi tota corpora oculi ſint, ac cetera mẽbra offm̃ ſuũ perdant, ſicut igitur opportunæ poſitæ, orõnem exornant, ita ineptiſſimæ ſunt cũ immodice per orationes accumulãtur. § Si crebræ collocabuntur, oblitã

reddunt orationem} In vitium deflectunt, quia neglecto rerum pondere, & viribus ſententiarum, ſed ad inania verba, & hos loquendi modos deprauant. id tamq́; id ridiculum eſt, quàm habitum geſtumq́; quærere ſine corpore. Itaq; vt locus quiſq; poſtulabit, eis vtemur exornationibus. {Deinde identidem commutentur,} Vt idem & idem, hoc enim eſt identidem in alijs atque alijs figuris miſceatur, ac ita facile ſatietas per varietatē vitetur.

LONG. SVnt igitur tria genera, tres dicendi figuræ } Trium generum dicendi meminit Gell. lib. 2. cap. 14. Porro graue, alij grande, ſublime alij vocant. Quibus aũt formulis oratio grandis contioeatur, erudite vt omnia, Hermogenes & poſt hũc Trapezontius. { Nam quis eſt veſtrũ iudices,} Oratio eſt in genere deliberatiuo. Cõſultatur. n. eijciendus ex vrbe ſit nec ne, is qui patriam hoſtibus prodere tentauit. Nam quis eſt veſtrũ iudices. Propoſitio, figurata interrogatione, quæ maxime rem vrget. { In ijs, qui violaſſent } Arguit à minore ad maius. eſt autē amplificata argumentatio per αὔξησιν verborum ſtuprare, pulſare, necare. { Atq; in alijs maleficijs } παράθεσις rerum per collationem. { O feros animos } Exclamatio indignationis plena. { Quo pacto hoſtes, } ὑποτύπωσις qua ſub oculos ponit incõmoda proditæ hoſtibus patriæ. { In mediocri figura verſabitur oratio, } Alias, ratio. { In mediocri exemplũ } Conſtitutio eſt coniecturalis. Quæritur enim, ſponte ne ſua ſociæ ciuitates populo R. bellum intulerint, an à Liuio Druſo concitatæ. vide Florum lib. 3. cap. 18. { Virture & induſtria } Virtus ad vires induſtria ad conſilia ſpectat. { Hi cum ſe, } Argm̃ à ſpe perficiendi, quã oſtendit ſocijs eſſe non potuiſſe. { Cum ſibi non multitudinem } Argumentum à facultatibus, quas non adfuiſſe indicat. Facultatũ autem nomine, commeatus, milites, duces, arma, &c. continentur. { Quibuſcum bellum gerimus, } Defenſio. Non ſumpſiſſe aduerſus Rom. Pop. arma, ſocios. Arguit autem ab anteactis, & officio ſociorum. Aliud argumentum eſt deliberatiuum, à tuto & poſſibili. { Si cũ finitimis } Confirmatio à minore. { Exornatio eſt per cõparationem à minori. { Quæret aliquis, } ὑποφορὰ aduerſariorum cõfutat aũt ab euentu & fine defectionis. { Quæ obijci poterant refutat } Nota aũt comparationes: De finibus, non de imperio. alterum minuitur, alterũ augetur. { Nulla igitur } Occupatio. { Quid aliud, } Altera occupatio. { Nam, vt forte hic, &c. } Narratio ſimplex rei geſtæ, nullis grandioribus aut mediocribus figuris ornata. { Exercitus ſis } Alias, exercitatus ſis. { Eſt aũt cauendum, } Vitia abutentium figuris dicendi. { Si ſufflata nominabitur } Alias, ſuffulta igitur & in quibuſdam autographis ſubſultans, quod non diſplicet. Quemadmodum enim res quæ inflantur, ſubſultant, & ſupra quam natura decet attolluntur, ita etiam oratio. { Si præceps in Neptunias, &c. } Hæc figura per circumlocutionem, quia poetica eſt, & incerta pro mari, non conuenit omnino orationi ſolutæ. Montes autē belli, & campos pacis duriter aliunde trãſlata ſunt, pro fluctibus & tranquillitate. nec metaphora hæc neceſſaria eſt, nec venuſta, nec intentionē declarans, quæ ſunt tranſlationis cauſæ principaliter.

ASCAN. BIpertita, &c. } Vt docilem reddat, quæ traditurus eſt, præmittit, dicens. Igitur qm̃ de elocutione dicendum eſt præceptio elocutionis. i. de elocutione erit nobis bipertita. i. in duas partes diuiſa. Nam nos dicemus primum in quibus generibus. i. characteribus & figuris dicendi, omnis elocutio oratoria debeat ſemper eſſe, deinde oſtēdemus, quas res elocutio oratoria debeat habere ſemper. SVNT igitur tria genera. ſ. dicendi, quæ genera nos appellamus figuras. in quibus. ſ. generibus, omnis oratio nõ vitioſa cõſumitur. i. depletur & euacuatur nos vocamus vnam ſup. figuram grauem, alteram. i. ſecundam mediocrem, & ſup. tertiam extenuatã. i. gracilem, tenuem, aut exilem. Grauis ſup. figura dicendi eſt quæ conſtat ex magna. i. prolixa, & ornata cõſtructione verborum grauium. i. momenti plenorum. Mediocris. ſ. figura eſt, quæ conſtat ex. ſ. conſtructione verborum, humiliore. ſ. quàm grauis, neq; tñ conſtat ex infima & peruulgatiſſima dignitate verborum. Vnde minus ſæpe dicimus per comparatiuum, q̃ per abſolutum. Nam manum maiorem pigmeo dicimus, non tñ magnum. Attenuata, quàm prius vocauit extenuatam, eſt quæ eſt demiſſa. i. humiliata, vſq; ad vſitatiſſimam conſuetudine ſermonis puri. i. minime ornati, non tñ vitioſi. Oratio conſumetur in figura graui, ſi verba cuiusque rei, quæ poterunt reperiri ornatiſſima, ſiue propria. i. apta, & ſua cuiusque, ſiue extranea. i. tranſlatitia accõmodabuntur in vnamquamq; rem, & ſi ſententiæ graues, tractentur in amplificatione & commiſeratione, & ſi exornationes verborum & ſententiarum, quę habebunt grauitatem adhibebũtur. tria ergo requiruntur, grauitas. ſ. verborũ, grauitas ſententiarum, & vtrarumq; exornatio. Hoc. ſ. quod ſequitur erit exemplum in hoc genere figuræ. ſ. grauis. Nam quis veſtrum eſt iudices (totum hoc non deberet conſtrui, nam cõſtruendo amittat grauitatem ſuam, cuius cauſa apponitur, eſt enim pro exemplo vnde duntaxat vocu las explanauero } Quis eſt, q. d. diceret nemo. Ingenuam. i. liberam & liberis maioribus ortam, conſumpſerunt. i. depleuerunt, aut expenderunt, maiores priſci Romani. O homines derelictos. i. deſtitutos ab humanitate, pulchra declamatio per contrarium, nam homines ſine humanitate non ſunt, homines. niſi tñ facile, ſed ferociſſimę beluæ. Sicut Iuu. dicit. Inter Socraticos notiſſima foſſa cynedos ad diuerſa reſpiciens, vtpote Socraticos, verbis & cynedos vita. Quid agere auſi ſunt? hoc eſt, ſi quæritis, quid pro auſi ſint, aut quid cogitare poſſint. Reſpõdeo ſup. eos cogitare dum patriam proderent, quo pacto, &c. Deum deorum Trucidatis, truculenter occiſis. Vrbs. ſ. Roma, poſſet tñ idem dici de qualibet alia, conflagrata. i. ſimul combuſta. Neq; verbis conſequi. i. exprimere. Mei. i. exortationis meę, iſtæ. ſ. iniquiſſimus. Cetera patent, preſertim ſi cũ Franciſci explanatione conferantur. In mediocri, &c. Oratio, inquit, verſabatur in mediocri figura, ſi vt dixi ante nos demiſerimus. i. deorſum miſerimus aliquantulum, hæc tria. ſ. in genere graui, videlicet verborum rerũ, & exornationum pondera. neq; tñ deſcenderimus ad infimum. ſ. genus dicendi, ſic. i. hoc modo. Quod exemplum etiam non cenſui conſtruendũ, tum q facile eſt tum q eius gratia conſtruendo amittatur, nam oratio dum à grammaticis dicitur cõſtrui, potius dicatur deſtrui, aut ſalem reſolui. Videtur autem hoc prætendere oratio, vt à ſocijs qui ab Romano imperio deſciuerint, transferatur crimen in eiuſmodi defectionis auctores, qui erant principis Rom. vt Druſus & eius ſequaces. Eſt autem coniecturalis conſtitutio, quia varijs coniecturis probat ſocios nulla potētia potuiſſe induci ad ſpem potiundæ verbis, niſi ab Romanis principibus fuiſſent adiuti. Aliquid. ſ. externæ opis, quid aliud niſi quod dico, videlicet à Druſo perſuaſos & adiutos id conatus, id aũt non dicit, vel quia in Druſum vtendũ cenſuit alio genere dicendi, vt ſuperiore exemplo patuit, quod totũ in ipſum conuerti poteſt, vel quia ſatis pro eo exemplo adductum eſt, vel quia noluit totã orationem ponere ne non exemplũ, ſed vera aliunde aſſumpta putetur oratio, cũ prius atteſtantur ſit ſe nolle aliena aſſumere. In attenuato, &c. Affert exemplũ attenuatæ figuræ dicens. Hoc. ſ. quod ſequetur, erit exemplũ, in attenuato gñe figuræ hoc eſt in genere figuræ attenuatæ, quæ infima eſt, id quod. i. quod genus attenuatũ, eſt demiſſum. i. humiliatum vſq; ad ſermonem quotidianum. i. quo vtimur quotidie domi cũ familiaribus noſtris loquentes. Nec inquã erit exemplũ. Nam, &c. Poſſunt etiã huius exempli verba quo contextu poſita ſunt legi, ſed vt facilius intelligãtur (quiliber. n. ea, vt ſita ſunt in auctore legere poterit) ſic explanantur, vt narretur accuſatio ſcurræ qua adoleſcentem pudicũ in balneis inceſſerat, hoc modo. Nam hic. ſ. adoleſcens, de quo fingitur multa prius locutus, vt. i. poſtquã venit forte in balneas, cœpit poſtquã perfuſus ſup. erat oleo. i. inunctus, confricari, deinde vbi viſum eſt. ſ. cõmodũ, vt deſcēderet in alueum. i. pelim, aut lapidem cauatũ, aut ligneũ vas, in quod ſe vmbilico tenus dimittebant. ecce, ibi iſte. ſ. vilis ſcurra, de tranſuerſo ſup. inſpiciens adoleſcentē, inquit, heus (reuocãdi eſt aduerbium) adoleſcens pueri. i. miniſtri, aut ſerui tui, pulſauiot me modo. i. paulo ante cũ ingrederer, oportet ſup. vt ſatisfacias. ſ. mihi pro pueris tuis. Hic. i. hoc tempore, à loco, ſeu in hoc facto, aut hic videlicet adoleſcens, qui id ætatis. i. eius ætatis, eſſet appellatus ab ignoto, præter cõſuetudinem, non. n. conſueuerat iniuriarũ poſtulari, erubuit, & ita nihil reſpondit, iſte. ſ. ſcurra. cœpit dicere eadem, & alia clarius ſ. quã prius, hic. ſ. adoleſcens, via. i. cum ſumma difficultate, inquit, tandem, ſine. i. permitte me cõſiderare. ſ. quid reſpondeam. Tum vero. i. tunc præcipue quaſi ad verũ, cœpit iſte. ſ. vilis ſcurra, clamare, voce iſta. ſ. ineptiſſima & conuitioſiſſima, quæ poſſet perfacile. i. valde faciliter, inijcere cuius. i. cuilibet etiã non adoleſcenti, ruborem, clamando aũt dixit hæc verba, ita. i. in tm̃ petulans. i. proteruo laceſſens vnumquenque, es atq; acer. i. ſtrenuus pulſator, vt ne quidem. i. non etiã ſis exercitatus ad ſolarium. i. in ſole cum nudis mendicis ante ſolarium rixari ſolitis. Nam ſolaria ſemper ſoli exponuntur. & ita habent locũ apricum & ſoli expoſitum, & tñ à borea defenſum, quocirca talis locus perditis hominibus qui fere nudi ſunt, vt apricentur conueniens eſt ſolarium enim eſt horologiũ. i. inſtrumentũ horas diſcernens per vmbras quas facit ſtipes in medio circuli ſoli oppoſitus, nõ exercitatus es. vt mihi videris ad ſolarium, vbi perditi quidem, ſed miſeri & minus cauti exercitantur, ſed ſis exercitatus penes. i. iuxta ſcenã. i. inter ſcurras.

ſcurras.mimos & hiſtriones,& in locis eiuſmodi, vbi qui exercitati ſunt calliditiſſimi ſunt. Adoleſcẽs audita tã graui cõtumelia conturbatus eſt,nec mirum,ſup.eſt,ſi eſt conturbatus,cui etiam nunc pro tunc.ſ.cum talia audit, htes.i.cagiſtationes,pædagogi,.i.magiſtri puerorum , verſarentur ad auriculas . improperio.i. propter improperium & contumeliam,ſeu probrum & dedecus eiuſmodi conuitiorum . Vbi enim iſte.ſ.pædagogus (aut adoleſcens,ſed potius pædagogus. qui nihil in ſcurram dixit,ſed diſcipulum caſtigauit,ꝙ à tali cõuitia audiret) vidiſſet ſcurrã exhauſto.i.effœto & extincto pudore.i. in quo nihil pudoris reliquum erat , vtpote qui putaret ſe nil habere quod perducet de exiſtimatione.i.iudicio hominum de ſe aut de æſtimatione ſui, ita vt poſſet facere omnia ſine detrimẽto.i.in diminutione famę,quia nullam habuit. Non eſt completa narratio, ſed nõ deceret completam eſſe, ne forte non putetur exemplum ad rei demonſtrationem ab auctore fictum,ſed aliunde ſumptũ. Ex quo animaduertere licet quo ſermone loquebantur,tunc qui attenuato genere verſabantur. Ceterum magnopere conſiderandum eſt genera dicendi eſſe argumẽtis,ſeu materijs accommodanda nam vbi de ſalute vrbis egit in ſublimi genere locutus eſt, vbi de ſalute ſociorum in mediocri, vbi de cõuitio ſcurræ in adoleſcentem attenuato . Igitur genera figuratum poterunt intelligi ex ipſis exemplis. Erat.n.quędam conſtructio verborũ , vtpote vltima hæc, attenuata , & alia.ſ.prima, erat poſita in grauitate, & alia, ſcilicet media,in mediocritate . Eſt autem cauendũ ne.i.vt non, vt dum conſectemur hęc genera , veniamus in vitia finitima & propinqua.ſ.his generibus, vnde ſingulorum vitia exemplis declarat. Nam graui figuræ. Recitat primum vitium quod finitimum eſt graui figuræ dicens, nam graui figuræ, quę eſt laudanda eſt propinqua ea,quæ eſt fugienda,quæ videbitur recte appellari,ſi nominabitur ſufflata.i.quaſi ſuffarcinata turgida & inflata,non ſolida nec ſucciplena , nam vt tumor.i.inflatio imitatur ſępe bonam habitudinem.i.ſolidum,pingue corporis,ita ea oratio videtur ſæpe imperitis grauis , quæ turget & inflata eſt, dum aliquid dicitur,aut verbis nouis, aut priſci.i primi ſeculi,hoc eſt nimium vetuſtis,aut tranſlatis duriter i.violenter & ſine gratia, aliunde,aut grauioribus quã res poſtulat,hoc modo . Nam qui vendidit patriam per duellionibus.i. hoſtibus noſtro more quã prius perduelliones dicebantur, non dederit.i.luerit, aut perſoluerit ſatis ſupplicij,ſi erit præceps.i præcipitetur,depulſus quod nunc dicitur depulſus, in lacunas neptunias.i.voragines maris, quæ tranſlatio nimis affectata eſt. Igitur pœnitet iſtum.ſ.cœpti ſui,qui ſabricatus eſt montes belli, cum.i.poſtquã ſuſtulit.i.abſtulit, campos pacis.i.effecit ſummas cõmotiones, & maximos tumultus belli,poſtquã corruperat tranquillitatem pacis . Pleriqueſ.oratorum minus peritorum cũ declinauiſſent in hoc genus.ſ. dicendi graue, vt.i.poſtquã profecti ſunt.i.diſceſſerunt ab eo,quia nequiuerunt cõtinuare oberrauerũt, & fallunt ſpecie.i. ſimilitudine grauitatis.i.grauis ſtili,quia vt dicit Horatius in Arte Poetica, Omnes diſcipimur ſpecie recti. Breuis eſſe laboro. Obſcurus fio : Sectantem læuia,nerui deficiunt,&c.nec poſſunt proſpicere, quia ſtudio nimio excæcati, tumorem.i turgiditatẽ orationis. Qui, &c. Proſequitur vitium mediocris figuræ male obſeruatæ dicens. Qui profecti ſunt in mediocre genus orationis,ſi nõ potuerunt peruenire,eo.i.vſq; ad ipſum, ipſi errantes perueniunt ad confinium.i.finitimũ eius, quod appellamus diſſolutum,quòd.i.eo quòd,vel quia eſt ſine neruis.i.vinculis,ac decentibus iuncturis,& ſine articulis.i.nodis,circa quos ſint nerui, vt appellem.i.appellare poſſim modo, hoc.ſ.genus dicendi,fluctuans eo,quod.i.quia fluctuat huc & illuc, nec poteſt confirmare.ſ.quod dicere vult, nec expedire.i. confutando dicta aduerſariorum,liberare ſeſe. viriliter.i.animoſe,& fortiter,vt virum decet. Id.i.tale genus vitioſum circa mediocritatem eſt huiuſmodi? Socij noſtri cũ vellent belligerare.i. bella gerere nobiſcum, profecto.i.reuera eſſent ratiocinati.i.conſultaſſent,& per ratiocinationem diſquiſiuiſſent etiam atq; etiam.i. frequenter & diligenter, quid poſſent facere.ſ.cõtra tantum imperium vrbis,quidem.i. certe ratiocinati eſſent , ſi facerent ſua ſponte.i. proprio motu & inſtigatione , & non haberent , hinc.i.è noſtra ciuitate, multos homines malos & audaces . Enim pro quia, omnes qui volunt agere magna negotia, ſolent cogitare diu.i.multo ante, ſup.quid inceptent,aut quid agere parant . Hactenus eſt exemplum vitioſæ orationis peccantis cõtra præſcripta de mediocritate ſeruanda,de qua dicit Auctor ſic.Huiuſmodi ſermo, nõ poteſt tenere auditorẽ attentũ. Enim,pro quia,ipſe totus diffluit.i, in diuerſa fluit,neq; amplectetur quidquam comprehendens.ſ: ipſum verbis profectis , aut quia nulla ſunt perfecta , aut perfectis.i.ad finem vſq; ductis . Qui non poſſunt, Proſequitur vitiũ attenuatis generis dicens. Sup.illi qui non poſſunt verſari in illa faceriſſima attenuatione verborum,veniunt ad genus orationis aridum.i.ſiccum,& exangue.i.ſucci expers,quod non eſt alienum,id abſonum,nec abhorrens à re ipſa nominari exile,cuiuſmodi eſt hoc.ſ.ſequẽs. Nam ille.ſ.famoſus,hic.i.de quo loquor, videlicet ſcurra , acceſſit in balneis , ad hunc.ſ.adoleſcentem, & ſup. dixit poſtea . hic ſeruus tuus pulſauit me . Poſtea hic.ſ.adoleſcens, dixit illi.ſ.ſcurræ, conſiderabo.ſ.quid faciam , aut dicam tibi. Poſt.i.deinde ille videlicet ſcurra fecit conuitium.i. contumeliam intulit, & clamauit magis , magiſque multis præſentibus, &c. Hactenus eſt narratio vitioſa propter ſtili illiberalitatem, vnde addit auctor hic quidem ſermo eſt iam friuolus & illiberalis.i.nõ decens liberos homines . Non enim eſt adeptus.ſ. non enim obtinuit id, quod figura attenuata hñt, videlicet orationem compoſitam verbis puris & electis. Et hęc in genera dicendi & eorum artem & contra artem vitia addit, quod ad exornationes ſpectat dicens.Exornationes afficiunt dignitate,omne genus orationis & graue,& mediocre, & attenuatum,de quibus ſcilicet exornationibus nos loquemur poſt,quæ.ſ exornationes ſi diſponentur raræ , ipſe reddunt.i.efficiunt orationem diſtinctam ſicuti.i. veluti.ſ.diſtinguerentur coloribus , ſi collocabuntur crebræ.i. condenſæ & frequentes , reddunt orationem obliquam.i. deformem & exorbitantem . Sed oportet commutare figuram in dicendo , vt mediocris excipiat.i.in ſe transfert grauem & attenuata mediocrem,non tñ attenuata grauem, ne nimis vehemens ſit commutatio . Deinde commutentur identidem.i. ſubinde & per interualla , ita vt rurſus ex attenuata fiat mediocris, & ex mediocri attenuata, ſatietas.ſ.audiendi vitetur facile varietate.i.per varietatem dicendi ſub varijs figuris .

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc quas res debeat habere elocutio cõmoda & perfecta. Quæ maxime admodũ oratori accommodata eſt , tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem . Elegantia eſt , quæ facit vt vnumquodq; pure & aperte dici videatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem & explanationem Latinitas eſt quæ ſermonem purum conſeruat ab omni vitio remotum . Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe ſolæciſmus & barbariſmus . Solæciſmus eſt, cum in verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur . Barbariſmus eſt,cum verbum aliquod vitioſe effertur. Hæc qua ratione vitare poſſimus, in arte grammatica dilucide diſcemus . Explanatio eſt,quæ reddit apertam & dilucidam orationẽ. Ea comparatur duabus rebus , vſitatis verbis , & proprijs. Vſitata ſunt ea,quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria,quæ eius rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt,qua de loquemur. Compoſitio eſt verborum conſtructio,quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas . ea conſeruabitur , ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones , quæ vaſtam atq; biantem orationem reddunt, vt hoc eſt. Bacca aneæ amœniſſimæ impendebant . Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem, cui vitio verſus hic erit exemplo : nam hic nihil probibet in vitijs, alienis exemplis vti .

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti .

Et hic eiuſdem poetæ :

Quidquam quiſquam cuiquam quod cõueniat, neget?

Et, ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimium fugiemus . ea eſt huiuſmodi : Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere . Et ſi non vtemur continenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo : Flentes . plorantes, lacrymantes, obteſtantes . Et ſi verborũ tranſiectionem vitabimus , niſi quæ erit concinna ; qua de re

poſterius loquemur: quo in vitio eſt Lucilius aſſiduus, vt hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas Luci mi ſimus Aeli. Item, fugere oportet longam verbrum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritū lædit. His vitys in compoſitione vitatis, reliquum operis conſumendum eſt in dignitate. Dignitas eſt, quæ reddit ornatā orationem varietate diſtinguens. hæc & in verborum & ſententiarū exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

CAPIDVRVS.

QVONIAM, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem.) Quod in omni fieri oportet oratione, quàm ad poſteros peruenire cupiamus §Elegantia eſt, quæ facit vt vnumquodque pure & aperte dici videatur.§ Elegans vſque ad ætatem M. Catonis, vt Gellius ſcribit, vitij, non laudis fuit. Videbatur cum elegans dictus, qui nimis læto amœnoq; cultu victuq; eſſet. Poſtea, inquit, reprehendi quidem deſijt, ſed laudem ex hoc habebat nullā, qui morbus erat moderatiſſimis. Ceterum elegantes multorum cõſenſu ac conſuetudine eruditorū non ſolum ab ingenij elegantia, aut elocutionis cultu delectuq;, ſicut in hoc loco, & plerunq; dici inueniuntur, ſed etiam à vitijs, per contrarium. Vt ipſe Cicero in Clodium & Curionem: Tu elegans, quem decet mulieris ornatus, quem ſaltus pſaltriæ, qui lauare vultum mollire vocem potes carmine.§ Hęc diſtribuitur in latinitatē & explanationē. § Quam græci φράσιν vocant, latini elocutionem. hāc ſpectamus in verbis aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis videndū, vt ſint latina perſpicua, ornata. In coniunctis, vt emendata, vt collocata, vt figurata. hæc in perpetua oratione dignitas ſeruanda eſt, dummodo principia lenius, narrationes ſimplicius, argumenta ornatius, epilogi effuſius proferantur. de ſingulis autem nunc, de compoſitis poſt paulum dicemus. Vt igitur latinitas in ſingulis ſit verbis, primum conſiderandum eſt, ne barbariſmū, aut ſolœciſmum committas, ne peregrina & externa verba afferas multos enim quibus loquēdi ratio non deſit inuenire licet. Sed eos curioſe potius loqui dixeris, quam latine. Velut Siſennā cū dixiſſet quędam ſputatilica crimina, per riſum C. Rufius ita exclamaſſe traditur, Circumuenior iudices niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio metuo inſidias. ſputatilica quid eſt? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Ita Cęſar rationem adhibens, librum edidit, in quo vitioſam cõſuetudinem & corruptam puta & in corrupta conſuetudine emendauit. perſpicuitas in verbis præcipuā habet proprietatem. Proprietas autem dicitur, vniuſcuiuſq; rei, vt Quint. inquit, ſimplex appellatio. In qua vitabimus obſcœna, & ſordida, & humilia, ſunt autem humilia, infra dignitatem rerum aut ordinis. In hac proprietatis ſpecie magna virtus eſt. Ei contrarium eſt vitium, Græci ἄκυρον noſtri improprium vocant. quale eſt, tantum ſperare dolorem. Verum proprietas nō ad nomen, ſed ad vim ſignificationis referri debet. nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. ſunt enim multa, quæ cum proprium nomen non habeant, per abuſionem aut tranſlationem nominata impropria de eis, quæ exprimunt, dici nō poſſunt, cū iam ita omnibus manifeſta ſint fallere non poſſint. Verba aūt omnia quæ plus ſignificant, quam eloquuntur, in parte etiā ponenda ſunt perſpicuitatis. Vitandaq; ambiguitas omnis nō tantum vbi ſenſus perturbari poſſit, ſed etiam vbi nihilominus maneat. vt ſi quis dixerit, viſum à ſe hominem librum ſcribentem. nam etiam ſi librum ab homine ſcribi patet, male tamen compoſuerat, feceratq; ambiguum quantum in ipſo fuit. Itaq; nobis inquit Quint. prima ſit virtus perſpicuitatis propria verba, rectus ordo, non in longū dilata concluſio, nihil neq; deſit, neq; ſuperfluat, ita ſermo & doctis ꝓbabilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt eloquendi obſeruatio. Nam ſi neq; pauciora quā oportet, neq; plura, neq; inordinata, aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoq; audientibus aperta. Tertio loco ornatum in ſingulis verbis perpendendum eſſe dicimus, quo pene ſolo apud omnes admirationi eloquentia eſt, qui tam in pluribus verbis, quam ſingulis, ſicut & perſpicuitas, conſideratur.

quanquam rectiſſime traditum eſt perſpicuitatem proprie tranſlatis ornatum verbis egere. Itaq; alia verba alijs honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora vt in omni orationis genere, omniq; exprimēda ſententia ponenda ſint. Delectus item cū acri iudicio eſt adhibendus. nam vt ſyllabæ è literis melius ſonātibus ſunt clariores, & verba ſyllabis magis vocalia, ita quo plus ſpiritus hēt, hoc pulchrius quoq; reſonant. quod idem verba inter ſe coniuncta efficient, vt aliud alij iunctū melius ſonet. Ita rebus atrocibus. verba etiā ipſo vultu aſpera magis conuenient. Sordidus aūt nuſquam in erudita oratione locus. licet humilibus plerunq; ſit iunctura iucūdiſſima. Velut in illo Virg.

Sæpe exiguus mus, Et Horatiano,
Naſcetur ridiculus mus.

Vbi caſus ſingularis in fine verſus, monoſyllabū magis decuit, Quædam non tam ratione, quam ſenſu iudicantur, vt illud,

Cęſa iungebant fœdera porca.

Quod ſi fuiſſet porco, vile erat. quandocunq; enim in ſermone tenui ſublime nitidumq; fuerit, diſcordat. Item ornatus in inuſitatis, nouatis, & tranſlatis verbis multum probari & à Cicerone & Quintil. ſolet, inuſitatis dignitatem dat antiquitas, nanq; & ſanctiorem, & magis admirabilem facit orationem. Sed ſint huiuſmodi, vt ex vltimis tenebris repetita videātur. Et licet poetæ liberiores ſint quam oratores, tñ vt Craſſus apud Cic. de oratore dicit, habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatē. Neque. n. inquit, illud fugerem dicere, vt Lælius, qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit nec prolem, aut ſobolem, aut fari, aut nuncupari, aut vt tu ſoles Catule, nō rebar aut opinabar, & alia multa quibus loco diſpoſitis grandior atque antiquior oratio videri ſolet. nouantur autem verba, quæ ab eo qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt. Velut in illo: Vts huius me verſutiloqua expectorat fingere tamen Græcis magis conceſſum eſt, noſtri aūt iungendo, aut deriuando paulū aliquid auſi. Iungendo vt, gradus eliminat, an dici in tragœdia poſſet, à Pomponio & Seneca dubitatum, deriuando, vt beatitas & beatitudo, mediæ tas, & alia complura, quæ à Cic. ſicut & ab alijs numerantur. Ea ſi ex græcis in latinum transferendo excipiamus, magis permittitur. quale illud Cic. in Hortenſio, ἐνάργειαν vt Græci, ſic perſpicuitatem aut euidentiam nos, ſi placet, nominemus. & fabricemus vſque, ſi opus erit, verba. idq; confirmat Horatius dicens;

Et noua fictaq; nuper habebunt verba fidem, ſi
Gręco fonte cadant.

Si quid autem non apte ſatis conuerſum videatur aliquo, verbo mox corrigendū eſt, vt Cic. in Timæo. Si modo hoc, inquit, recte conuerſum videri poteſt. Et ſi quid etiā periculoſius finxiſſe videbimur, medijs quibuſdā id præmuniemus, hoc modo, vt ita dicā, ſi licet dicere, præmittamus nobis, via audeo dicere. Quale Cic. illud eſt, Vt in ſingulis eſſent bina media (vix. n. audeo dicere mediocritates, quas Græci μεσότητας appellant) ſed quaſi ita dixerim, prorſus intelligatur. Quæ quidem etiā in licentius tranſlatis proderunt, ſi nō tuto dici poſſe videbuntur, in quo nō falli iudicium noſtrum, ex re manifeſtum erit. Tertius vero modus transferendi verbi ornatus, qui late patet, poſterius abunde qualis eſſe debeat, ab ipſo Cic. inter dicendi figuras poſitus, tractatur, & à nobis exēplicabitur. § Latinitas eſt.§ Latinos quidā dictos putāt à Latino, q Vlyſſis Circesq; filius fuit, vt Heſiodus.

κίρκη δ' ἠελίου θυγάτηρ ὑπεριονίδαο,
γείνατ' ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἐν φιλότητι,
ἄγριον, ἠδὲ λατῖνον, ἀμύμονά τε, κρατερόν τε.

Alij à Latino Fanni filio, cuius mater Carmenta à Gręcis literas mutuata Latinis dediſſe fertur, primū Latinitatem, vtpote emendatiorē linguā, eſſe dictam volunt. Feſtus Pompeius, niſi me codices fallunt, Latinam linguam à Latio dictā vult. Conſtat aūt & Ciceronis & aliorū conſenſu, hāc deinde locutionem adeo corruptam fuiſſe, vt pars maxima etiā Ciceronis ætate interijſſe diceretur. Quamobrem & C. Cæſar librum de Ratione latine loquendi accuratiſſime ſcripſit, primoq; in libro differit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ, & M. Varro de origine linguæ latinæ, ad Ciceronem ſcribens, verborum latinorum etymologias ſcrutatur. Quare latinitas à grammatica ita mihi differre propemodum videtur, vt latinitas nō tam adigi & aſtringi regulis verba velit, quàm ſermonis ſuauitati inſeruire. Vt ſit quidem exempli cauſa grammatice dictū, audaciter, emicauit, ſonauit, connire, audiuiſſe, ſciuiſſe, non ſcio, frugalis mille numorum, & alia his ſimilia, latine autem potius, audacter, emicuit, ſonuit, coire, audiſſe, ſcijſſe, neſcio, frugi, mille nummum. Hinc eſt quod Quint. etiam inquit, mihi nō inuenuſte dici videtur, aliud eſſe latine, aliud grāmatice loqui. & Cic. ipſe, ijſdemq;

temporibus

temporibus L. Furius Pilus per bene latine loqui putabatur, literariusq; quã ceteri, quod. ſ. ſuauitati verborum regulas etiã accommodaret grãmatices. Nam ſi ita accipiamus, ſicut quidam, vt linguam latinam literalem dicamus, qua veteres Romani & populares & eruditi viri indifferenter vterentur, & vt comœdiæ, tragœdiæq; conſcriptæ ſunt, ita vulgus loqueretur. Sed priuium omnes literarũ græcarum quã eruditiſſimos fuiſſe oportuit, quod Comœdiæ quo antiquiores ſunt, eo vocabulis & orationibus græcis magis refertæ ſunt. Et id tam Tyro Ciceroq;, quã veterum oſtendunt hiſtoriæ. Afferrem vero exempla, niſi id non dubium eſſe cuiquam intelligerem. Nondum enim, vt etiam Lucretius inquit, Latina lingua tantam habebat copiam vt non indigeret Græcorum adiumento. Transferentes ergo verſiculos in latinũ è græco Comici, græcos etiam aliquando inſerebant. Præterea ſi Latinus ille linguam correxiſſet, vnde & latinitas nomen habeat, quo pacto omniũ vnus potuit illico ſermo eſſe? Vel ſi Latini ſoli ita loquebantur, qui Italiæ minimã partem porſidebant, ceteros alium ſermonẽ habuiſſe oportuit, quo ante & poſt correctam linguam vterentur ſcriptores, & quo tam poematum quã hiſtoriarum orationumq;, quando minus corruptam adhuc illam veterem linguam eos ſeruaſſe credi par eſt, ceteri qui ſecuti ſunt melius loqui debuerunt. Sed legimus Liuiũ Andronicum, Ennium Catonem, Lælium, pleroſque alios, ꝙ veteri illa quaſi rubigine referti eſſent, à Craſſo, Hortẽſio, Ciceroneq; & ceteris fuiſſe repudiatos, licet cetera, quæ eorum ingenia oſtenderunt, ſummopere ijdem probauerint. Nam & Catonis verba Cicero diligẽter excuſat, vt ſupra retulimus. Fuit ergo latinitas, vt mea ſemper tulit opinio, ſelectus quidam caſtigatusq; ſermo, literalis quidem (quod Græcorũ Latini veteres ſecuti veſtigia ſint) ſed ſuauitati multum inſeruiens. Et cum nihil vnquam ſimul & inuentum, & perfectum fuerit primum hanc Latinus, vnde latinitas dicta, ſelegit poſt, qui ſecuti ſunt, & auxerũt, & magis emẽdarunt. Loquebãtur autem etiam ante Latinum illum Itali & Latini iſto ſermone, ſed non omnino latine, hoc eſt electiore ſermone. Nam cũ eius mater, vt diximus, Carmenta, literas à Græcis ſumptas ei dixiſſet, tum demum incepiſſe talem eleganter dicendi formam putandum eſt. quod in partibus orationis omnibus facile cuique licet intueri, vt. ſ. figuræ orationis, ſicut & conſtructiones ab ipſis effluxerint. Vnde ſit, vt mater admodum, quoſdam hæc non ſatis aduertiſſe, quod & Cic. ipſe oſtendit, cũ dicit. Latinitas eſt quæ ſermonem purum cõſeruat, ab omni vitio remotũ. Vitia in ſermone, quo minus is Latinus ſit, duo põt eſſe ſolœciſmus & barbariſmus. ❴Solœciſmus❵ Gellius in quinto noctium Atticarum, cum græcum autem, inquit, vocabulum ſit ſolœciſmus, an Attici homines, qui elegãtius locuti ſunt, vſi eo ſint, quæri ſolet. ſed nos neque ſolœciſmum, neque barbariſmum apud Græcorũ idoneos adhuc inuenimus. Nam ſicut barbaron, ita ſolœcon dixerũt noſtri quoque antiquiore. ſolœcon facile, ſolœciſmum haud ſcio, an vnquam dixerint. quod ſi ita eſt, neque in Græca, neque in Latina, ſolœciſmus probe dicitur. Sed nos ex Græcis dicimus, vtrunque recte dici poſſe. cuius rei ꝙ ſolœciſmus recte dicatur, & barbariſmus, tam Græcorum, quã Latinorum infinita reddi exempla poſſent, quæ tamen cũ nunc proferre non oporteat, cõſulto prætermittimus. Dictum autem ſolœciſmum Strabo putat, vel à Solorũ vrbe, qui vitioſe loquentes, à Græcis cum riſu excepti ſunt, vel alio ea populo, vt idẽ inquit, verbum effictum eſt. Solœciſmum porro Sinius, vel Capito in literis quas ad Clodium Tuſcũ dedit, hiſce verbis diffinit. Solœciſmus eſt impar & inconueniens compoſitura partiũ orationis. Auguſtinus vero in eo libro quem de doctrina Chriſtiana inſcripſit, Solœciſmus, inq t, qui dicitur, nihil eſt aliud quã cum verba non ea lege ſibi coaptantur, qua coaptarunt, qui priorea nobis, non ſine auctoritate locuti ſunt. Verum enim inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerum non pertinet cognitionẽ. Integritas ergo locutionis nihil aliud eſt, niſi alienæ conſuetudinis conſeruatio, veterum auctoritate firmatæ. ❴Solœciſmus eſt, cum in verbis pluribus cõſequens verbum ſuperiori nõ accommodatur.) Totius grãmatices (quàm in latinum vertentes literaturam alij, alij ſtudium literarum appellarunt) ars in duas eſt generales diuiſa partes, in præceptorũ rationem, quàm Græci μεθοδικὴν nominarũt, quæ præcepta quibus in hac profeſſione erudimur, docet, & in vocabulorũ expoſitionem, fabularum autem, hiſtoriarum & huiuſmodi enarrationem, Græci ἱστορικὴν dixerunt Methodicen deinceps in tres partes ijdem diuiſerunt, in loquendi rationem, Græce σύνταξιν, recte ſcribendi peritiam ὀρθογραφίαν, & pronunciandi ſcientiam προσῳδίαν. In his tribus ſolœciſmus barbariſmusq; vitia inueniuntur. Sed in omnibus tamen vtrunque. nam barbariſmum in omnibus quidem, ſolœciſmum autem in loquendi tantũmodo ratione comperias idq; modis quatuor, κατὰ πλεονασμὸν. i. per adiectionẽ, ſeu redundantiam κατὰ ἔλλειψιν. i. detractionem, ſiue defectum, κατὰ ἀνατροφὴν. i. per tranſmutationẽ, κατὰ ὑπερβατὸν, hoc eſt per confuſum dictionum ordinem. Per adiectionem, vt veni ad Mediolanum, ad Placentiã detractione, vt ambulo viã, ea Aegy pto venio, trãſmutatione, vt qua ordo turbatur, vt quoque ego, enim hoc, per hyperbaton, vt, in enim ille dulſit genio, ꝓ indulſit. At cũ in hac poetæ verſus neceſſitate incidunt, aut ornandi cauſa ſententiã, aſyntheton, vel, vt alij, ſolœcephanes nominatur. Et id faciunt non tantũ poetæ, ſed etiam aliqñ oratores. velut Cic. in Verrem illud, ad Meſſanã venit, detrahũt item illud.

Italiam fato profugus Lauinaq; venit.

Littora, pro ad Italiam, & ad Lauinia littora,

Saluſtius, radicem montis acceſſit, quod ſanè Lactãtius annotauit. Tranſmutatione vtuntur, vt, Tranſtra per remos ducere, Ita per partes orationis omnes ſolœciſmus fit, vt in verbo, ſi genus mutetur, ſi coniugatio, ſi modus, ſi numerus, ſi tempus, ſi perſona. idem in nominibus, ceteriſq; partibus intelligendum, vt ſi pronomen, pro pronomine poſuerit, vt hirundo paſcit pullos eius. Eſt etiam vbi vitium potius videatur, quã re vera ſit, vt apud Senecam. Sæpe in magiſtrum ſcelera redierunt ſua, quod ita in conſtructione reſoluendum eſt, Scelera magiſtri ſæpe redierunt in ipſum, ſiue in illum. Aliquãdo longo ac duro ambitu verborum reſpondendum eſt, vt, Suum cuique ſoluatur, aliter, quod cuiuſque eſt, ei ſoluatur. aut, ſua cuiuſque ſunt, aliter, quæ cuiuſque ſunt, ipſius ſunt. Item & ſuus eſt Homeri mos: aliter, mos Homeri eſt eius. Aut rum genus mutamus, vel alio quã oporteat numero loquimur. vt cum ponimus literam pro epiſtola, & id genus alia. Fuerunt qui barbariſmum hic dici mallẽt, ꝙ barbariſmus quidem in ſingulis eſſet dictionibus, in coniunctis vero ad cõſtructionem ſolœciſmus. Vt ſi verbo, aut nomini ceteriſve partibus caſum non reddas quẽ deſiderant, aut ſi pro alijs alios ponam. vel ſi vbi nomen ponere debuerim, pronomen poſitum ſit. Simpliciter, vbicũque partem aliam pro alia referas. Vt cum negantis aduerbium pro aduerbio prohibentis ponam, ſic, non feceris, pro ne feceris. In ſingulis autem fieri verbis ſolœciſmus videtur, cum vnum quis ad ſe vocans dicit, venite, aut ſi plures à ſe dimittens ita loquatur, abi vel diſcede. nec non cum reſponſum ab interrogante diſſentit. vt ſi dicenti, quem video? ita occurras, ego, quoniam hic ſubauditur, quod expreſſum non eſt. Erit ergo ſolœciſmus in vno aliquando verbo, nunquã in ſolo. Eo denique ſuperſtitioſi fuerunt vſque aliqui, vt hoc vitium in geſtu etiam eſſe ſcripſerint, cum aliud voce aliud nutu vel manu demõſtretur. Eſt autem vbi ab oratore, nedum poetis huiuſmodi inuenias poſita, ſed tum ſchemata, non ſolœciſmi dicũtur. Eſt enim ſolœciſmus, vbi per imprudentiam imperitiamq; ita loquimur, Sed de Solœciſmo hactenus dictum ſit. multa tamen plane eſſent hic dictu neceſſaria. ideo conſulto etiam præterimus, ne grammaticam ſcribere videamur. Nam ſatis videri debet, ſi expoſuimus quid ſit quod Cic. dixit, ſolœciſmus eſt ea verbis pluribus in quibus inuenitur, in ſolo eñ verbo inueniri non poteſt. ❴Verbum ſuperiori non accommodatur❵ Sed diſconuenit, quantum veterum auctoritate ſancitum eſt. ❴Barbariſmus eſt, cum verbum aliquod vitioſe effertur❵ Barbariſmus, inquit Auguſtinus, quid aliud eſt, niſi verbum nõ eis literis, vel eodem ſono non enunciatum quo ab eis qui ante nos locuti ſunt enunciari ſolitum eſt. Barbari autem, vnde barbariſmus dicti, vt Strabo in quartodecimo de ſitu orbis tradit, à nominis ficti voce, Sic enim inquit. Barbarum opinor eſſe nominis effictionem in his, qui proferẽdo verba cum labore, duriter, & aſpere loquerentur, ſicut balbutire, lallare, balbare. Omnibus igitur pinguius ſonantibus, barbaris nomẽ inditum. Barbaros autem Græcus primum nuncupauit, videlicet ad exprobandam pronũciationem, quæ contingebat illis per innatam quandam ineptitudinem, & oris pinguedinem atque vocalium inſtrumentorũ, denique per quibuſdam ſermonum ſeu linguarum proprietates. Noſtra vero in lingua aliud apparuit oris vitium, ſicuti barbaro loquẽtia, ſiquis ſermonem Græcum nõ recte proferat, ſed vocabula Græca barbarorum more pronunciet. Hoc maxime Caribus cõtingit. hinc Alegus eos Barbarophonos appellat, ꝙ græca inepte proferant. Hanc [illegible] barbariſmi, ſicut & ſolœciſmi fœditatẽ, à latinitate abeſſe [illegible] dicit Cic. quæ in ſingulis tantum verbis cõmitti po[illegible]ſed & pluribus modis, aut locutione, aut tempori[illegible]one, ac enunciatione, aut ſcriptura. Vt ſi quis Aphrum vel Hiſpanum alienumve quodlibet à Latino

nomen,

nomen,modo Græcum,non ſit,Latinæ inſerat orationi, niſi receptum ſit, vt Rheda vehiculum . quod gallicum nomen eſt, & ategiæ,quo vtitur Iuuenalis,Maurorum ategias. Item ſi verborum,nominum,ceterorumq́; partiũ orationis impropria ſignificatione quis vtatur,vt cum reputo pro exiſtimo vtuntur quidã, & importat pro refert,& infinitis pene alijs. tum ſi ſecundũ analogiam nomen quod in vſu non ſit,deducere velimus, velut ſi à Cremona Cremonanus, & à Parma Parmanus dicatur . quod ſimile ſit à Roma Romanus,à Nola Nolanus . & ſicut à cubatione cubiculum, ſic putes recte dici à ſeſſione ſeſſiculũ , & ſicut dulcedo dicitur,ita ſi quis albedinem,pro albore,& ſimilia dicat ſi rhetoricalis,grammaticalis,& ſimilia cum græcis nos, vti poſſeſſiuis noſtris dici poſſe putemur,ſicut literalis. Aut cum vtitur verbis quæ apud nullum auctorem leguntur,& quæ nec vlla defendi deriuatione poſſint,vt tregua pro inducijs, & guerra, pro bello. His proxime accedunt, ea quæ licet deriuationis formam aliquam habere videantur,tamen dici latine non queant. Velut ſaluator,quod Græci σωτῆρα dixerũt. Nam licet in ore multorum ſaluator ſit,latine tamen vno verbo exprimi nõ poſſe Cic. dicit.quippe qui in Verrinis,ita inquit : Cum non ſonum patronum illius inſulæ,ſed etiam σωτῆρα ſcriptum vidi Syracuſis,hoc quãtum eſt ? ita magnum, vt latine vno verbo exprimi nõ poſſit. is eſt nimirum ſoter,qui ſaltem dedit , quod vitium iam late patet, pp eorum qui Græca in Latinum transferunt imperitiã. Nec in ſolis id verbis fieri ſolet, verum etiam & iunctis. Vt cum dicunt hoc implus ſe habet,quod Græci τὸ δὲ πλεῖον ἔχει dicũt,& alia prope infinita. Non.n.omnia enumerare,quæ etiam poſſimus,conſilium eſt,ſed barbariſmi loca duntaxat oſtẽdere.quod vitiũ etiam ſæpe inuenias,cum verbis vtuntur quæ nuſquã ſunt, vt contentor,pro contentus ſum.nam quod Horat.ſcurro dixit:

Si bene te noui,metues liberrime Lolli,
Scurrantis ſpeciem præbere.

Et odoror,eſt nanque ſagacium odor, & Cicero ancilior, vt,nõ enim vni priuatim ancillatus ſum ſic & alia quædam auctoritate non careat,ideoq́; intrepide eis vtimur. at noua quaſi cudere non ſine periculo poſſumus,quæ ſi permitti vobis velimus , acri penſanda iudicio ſunt. In genere quoque nullam obſeruationẽ putarunt aliqui eſſe barbariſmum,alij ſolœciſmum dici maluerunt,quod iunctura,id animaduertatur. Nec ſum animi dubius, hic futurum aliquem,qui dicat horum quæ iam diximus , & dicturi ſumus,pleraque figuri defendi poſſe. Id verũ eſſe nouimus, ſed cum conſulto & cum iudicio prolata ſunt, non cum imprudenter,aut per inſcitiã dicta,figuris defendi poſſe credamus. Barbariſmus quoque eſſe credi par eſt cum pluraliter tantũ deflexum nomen in ſingulari dicas.vt ſcala pugillaris,biga,quadriga liber pro filio,loculus,& ſimilia. aut cum ſingulari numero inueniatur tantum,& pluralem proferas,vt ſanguines, argẽta,aura, aurichalca,& id genus alia. Aut ſi verborum iam traditæ nobis non ſeruentur inflexiones, velut ſi dicat quis prandidi , oſtẽdidi, reprehendidi. Vel cum nominum prima poſitio inuertitur, vt ſi quis crebri dici putet,vt Alexander Alexandri. Et verborum,velut cum prandeo dicatur , ſi huic ſimile cœno eſſe arbitretur . ſi item inſcitia in dicendo diuidat diphthongon,velut ſi œnophorum,œnotriam,ærenm diuidat.vel Oetam , Aeneũ, & id genus alia. Sed de Barbariſmo,qui in locutione committi poteſt quantum ad hunc locum attinet. iam ſatis dictum . ſi quidem genus illud barbariſmi , quod ab animi natura proficiſcitur, vt cũ quid inſolẽter,aut minaciter,aut crudeliter ab aliquo dictum ſit cum barbare locutum dicimus,ad præſentem quæſtionẽ,vt reor,non attinet. Quod ſi quis attinere ſibi perſuadeat, vitium eſſe quidquid ſuo loco & tempore non factum ſit , à nobis iam admonitus,taceat. De temporis dimenſione paucis concludendum eſt, aliam tacitam,aliam pronunciantis voce conſiderari. Tacite in temporum dimenſione barbariſmus eſt,vt in verſu ſi pro longa breuis,aut pro breui longa ponatur , velut illud Iuuen.

Quod nudum, & fruſtra rogantem .

In metro enim barbariſmus eſt.niſi,quod multa egregie ſcripſerit,ſyſtoles figuræ venia ſubleuetur. Quæ autem pronunciantis voce detegitur,manifeſta eſt.velut cum pro flexo accentu acutus ponitur , vt ſi Cethegum penultima correpta, aut Tullium producta pronuncies. Eſt in ſola pronũciatione barbariſmus,ſi alio q̃ debeas accentu ſyllabam pronuncies.vt ſi noſtras , & veſtras,&c.quæ per apocopam proferri debent, in vltimo loco nõ flectas.vel vt differẽtiam facias,ſi non notula aggraues,vt alias, cum aduerbium eſt,& circũ littora,circum Piſcoſos ſcopulos. Ne ſi primam acuerim,circus dici videatur.item,Quale erudi-ti grammatici interrogantes,vltimo loco grauabunt,comparan-tes,acuto tenore concludent . Aduerbia quoque compoſita ſub vno accentu pronunciabunt,vt aliquando,deinde , interea loci. Et vt paucis finiam, vbicunque accentus lex corrumpetur , erit barbariſmus,q̃ legem quiſque à grammaticis diſcet. Et ſi cui noſtra, quæ olim de accentu compoſuimus , diſcere placuerit,hoc vitium euitare poterit,ſi minus quid hic dicatur intelligit. Conantur enim illa qui neſciunt,non iam eruditos docere. Scriptura barbariſmus committi poteſt,ſi literarum ordo perturbetur, vt pro diſciplina,diſciplina. Subtractione ſimplicis conſonãtis, vt à facio factum,ſine c,litera ſi fatum ſcribas. Simplicis conſonantis interpoſitione,vt columpna,ſompous,contẽpno.p,enim litera inter m,& n,eſt poſita. Fit Barbariſmus etiam alijs cõſonantibus,vbi nõ debet apponi,vbi duplicata ſubtrahitur,vt bellum adiectiuum.vel ſi addas conſonantem , vbi non oportet, vt tellum,cœllum,ſimplicis in duplicem verſione , vt locuple,pro locuples. Duplicis in geminatam.vt niſus,pro nixus, laſſus pro laxus,cum hæc manifeſte inter ſe differant ſenſu . Si pro eadem geminata,alteram ponas , vt ſtegma,cum g , litera ante m,pro ſtemma ſcribas,aut ſi pro altera ſimplici, alteram ſimplicem ponas,vt ſi conuitium per t,literam, non per c . ſic apud per d, vel apot per t. Idem vitium eſt,& obtimus per b,non per p,ſcriptũ. Item ſi vocalem alteram pro altera notes,vt ſi mũdus in prima ſyllaba,vel columna,aut abundo in ſecunda, non per u,literam, ſed per o,ſcribas. E diuerſo ſi muntem,funtem, pũtem,per u,nõ per o,barbariſmus eſt. Item ſi aſpirationem auferas a vocali,vt ab habeo ſecundæ coniugationis verbo,vel a conſonante vt pulcher,ſi appoñas vocali vt,habundo i conſonanti, vt Archades. ſi Latinum i,per y,Grecum,vt cyſta,ſydus. ſi y Græcum per i,Latinum. Et eo magis barbare à nonnullis omnia corrumpẽtibus hæc ſiunt,quod i,Latinis,velut mei,tui,& ſimilibus, y grecũ ſcribi ſolet,cum i, Græci, nominibus barbariſq; nonnullis tantum ſcribatur.de quo longius tractauimus in his libris,quos de Ortographia conſcripſimus. Sunt etiam qui y,literæ græcæ,& i,latinæ ordinem peruertentes,in barbariſmum incidant,vt Hyppolitus,Lybia,Sybilla.cum in prima ſyllaba i,in penultima y,græcum eſſe oporteat . Poſtremo barbariſmus eſt ſi diphthongon alterã pro altera,aut vbi nulla ſit poteſtas, vel vbi ſcribi debuit, nõ ſcribas,ſi diuiſas vocales,vt Danahe,Phaſiphae,Phahethon. De barbariſmo iam ſatis multa nec breuius vt reor , dicere etiã de tãta re potuimus, ſi loca huius vitij decurrere omnia debuimus. {Ea comparatur.} In contrarijs obſcuritas maxime ſolet inueniri. Nam ſi ab vſu valde remota verba ſint , nubem menti, plerunque omnia obijciunt, vt ſenſus cõprehendi non poſſint. In quo genere tantopere ſunt aliqui delectati,vt cum in idonei alicuius auctoris locum incidiſſent paulo magis abſtruſum non rei indagatione,ſed vnius aliquando verbi ignoratione,totos illic intenderint ſenſus,lacunaria modo ſuſpexerint, modo in terram declinarint oculos,interroganti nil reſponderint,& cogitatione miſeri , tanquam Sibyllæ futuri interpretes exæſtuarint. Quod ſi eius obſcuritatis modum tandem comperiſſe , hoc eſt, vnius verbi & nullius pene momenti ſignificationem ſibi inueniſſe perſuaſerunt,conuentus pararunt,ſe rem inauditam,è medijs erutam tenebris deprompturos, tumore ſupra modum elati iactitarunt hinc adducto ſupercilio,contractiſque naribus , ac fronte rugata meras effutiuerunt inſanias. Quibus iam ab omnibus eruditis curuari ciconiarũ colla,ac manu aſini aures agitari,& æſtuantia canis protendi linguam , & quæcunque ludibrij ſpeciem habent,præberi videas. idq́; meritiſſimo,cum rerũ ſcientiam,q̃ præ ceteris rebus habere oportet, nihili æſtiment, vnius autem literali notæ ſignificatione tãtum vexentur ; ac vt verius dicam,inſaniant.non hoc dico, quin verborum velim ſciri proprietates,ſed,vt eorum quæ iam exoleuerunt tanta non ſit , aut vt ſaltem ſit rebus poſterior cura , prouidendumq́; in primis,ne ſordida,ieiuna,triſtis,ingrata,vilis noſtra ſit oratio. cõtra ſit acuta,nitida,copioſa hilaris,iucunda. Accurata. Quod conſequi poterimus,ſi rerum in primis quàm maximã curam habuerimus, poſtea verborum electiſſimorum,vt in nobis auctoritas in verbis ſententiæ,vel graues,vel aptæ opinionibus hominem ac moribus eſſe videantur . Quod ſi in verbis inhærere, ſcrutari, & ea quidem ab vſu remota velim , eloquentiam ex hoc inde conſequi poſſe confidemus ? Superfluum erat nunc hoc reprehẽdere, niſi præterquam à pauciſſimis ceteris omnibus id iam ſumma cura quæreretur. Sed iam vnde exiuit,eo noſter redeat ſermo,ſi perſpicuam velimus ex nobis exire orationem , vſitatis verbis componenda eſt, non tantum ex nimia vetuſtate repudiatis illis,ſed & paulo remotioribus. Nam & ductare exercitus , & patrare bella apud Saluſtium non adeo vſque probata ſunt , vt

orator eius vbicunque velit vtatur. Sic vidaas, vt vſitata huiuſmodi vſitatiora adhuc ſint, exercitum ducare, & bellum gerere, delectum enim eum in primis habeamur oportet, vt ſuo loco ac tempori omnia accõmodemus. De axplanatione argo nunc loquimur, cui perſpicuitas aſt neceſſaria, perſpicuitati autem vſitata verba. Nam quid in latinitate & ornatu obſeruandum ſit, ſi non ſupra docuimus, eius tamen formam aliquã illic oſtendera tentauimus, præclare vero etiam ad aſſerẽdam rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines. quarum aliæ ſunt, quæ probationis cauſa inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimẽdam rerum imaginem compoſitæ, quod eſt huius loci proprium: vt,

Prorſus aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos, humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere. i. præcipue cuſtodiandum, ne id quod ſimilitudini gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotũ. § Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſarmona, & conſuetudina quotidiana. § Hic iam aliquibus occurram oportet, qui vſitatum putabãt ſermonem, quo vulgares & imperiti vti conſuauerunt, quod minime verum aſt. Nam is demum vſitatus eſt ſermo, quo quotidiano in ſermone conſuetudineq́; loquendi, viri vtuntur eruditi, ſicut enim bonorum virorum conſanſus bena viuendi nomen habet, ita recte loquendi eruditorum cõſuetudo. Cum igitur eruditus non ſordidus, nõ inquinatus & ruſticus ſermo deceat, ſed purus, clarus, latinus, & ornatus, non cõuenit vſitatum hic à Cicerone ſermonam dictum intelligera, quo vulgus vtitur imperitum.

§ Propria, quæ eius rei verba ſunt, aut aſſe poſſunt, de qua loquamur. § Propria multis modis dici poſſunt. ſunt anim propria, & multis rebus impoſita verba, vt canis. ſignificat enim aſtrũ, animal quadrupes, & piſcem ſunt propria quaſi vni peculiaria, vt vrbem Romam, & poetam Virgiliũ, & e generis eiuſdem. Alia ſunt propria, ſuæ quarumq́; rerum appellationes, vt lapis arbos mare. Item propria, indiuiduum ſignificantia. Item ſubſtantiua ſunt, vt Demoſthenes, Cicero, Craſſus, ſad in nullis horum virtus oratoris inſpicitur. At illud proprium dicit hic Cic. quod in oratore non mediocriter probandum eſt, quod etiam hoc modo laudari ſolet, vt proprie dictum ſit. i. quo nihil poſſit ſignificantius inueniri. velut cum vulgo dici ſolet, proprium appoſitũ eſſe epitheton. vt cum Virg. Deductum carmé. & Horat. Acrem tibiam, aut Annibalem durum dixerũt. Item generis pena eiuſdem, dulce muſtum cum dentibus albis exceptant, leuet auras, rupibus altis, tempus irraparabile, & huiuſmodi omnia. Item quæ bene tranſlata ſunt, propria dici ſolent. Deniqua quæcũque ſunt in quoque præcipua, proprij locum accipiunt. velut Fabius inter plures imperatorias virtutes, cunctator eſt ab Ennio appellatus ſicut Aeneas pius à Virgilio, Achates fidus. Et ab Homero Vlyſſes polytropos. i. multa vertẽs, callidus, & vrbium vaſtator, ſicut & pedibus celer Achilles. Hæc igitur eſt vna oratoris virtus, quæ rem explanat & exprimit. q̃ Cicero alegãtiæ partem eſſe voluit. § Propria, quæ eius rei verba ſunt, § Quæ eá rem complectuntur propriam. § Aut aſſa poſſunt de qua loquimur. § Si etiam ad aliud referri poſſa videantur. Compoſitio eſt verborum conſtructio quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conſeruabitur, ſi fugiamus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem reddunt orationem, vt hęc eſt. § Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ, § In omni rhetoricæ orationis conſtructione tria conſiderari ſolent, ordo, iunctura, numerus. De ordina & iunctura dicetur à nobis, quando locus Ciceronis hic ita exigit. De numero qui late patet, & nos tẽporis premimur anguſtia, ſi poſt huius libri concluſa commentaria tempus nobis ſupererit, tractabimus. Primum igitur vt iam de ordine dicamus, eius obſeruatio in verbis eſt ſingulis, & contextis. In ſingulis cauendũ, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, vt ſacrilego fur, homicidæ corruptor. Nãque ſenſus hominis à paruo in maius debet inſurgere, vt optima Cic. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate aliud enim maius alio ſuperuenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore, non bene ad latera fauceſq́; deſcendiſſet. Eſt & alius ordo, vt viros, ac fœminas, die ac nocte, ortum & occaſum, dextrum ac ſiniſtrum, ante ac retro melius dicas, q̃ retrorſum. Quædam ordine permutato ſiunt ſuperuacua, velut apud Saluſtium, in tugurio mulieris ancillæ, ac ſi dicas in tugurio ancillæ mulieris, ſuperfluum erit mulieris, ſi quidem ancilla conditionem oſtendit & ſexũ. item, res erat prętoribus nota ſolis. Hoc ſuffecerat. male ergo additur, ignota ceteris, quod ſi conuertas, nil ſuperfluum inuenitur. Et fratres gemini, nam ſi præceſſerit gemini, fratres addera non eſt neceſſa. Et ſi dicas, tenemur amicitijs, ridiculum anim eſt, ſi addas, mutuis, cũ amicitiæ vtrunqua ſignificent, hoc eſt amorem & mutuum. Alia ideo antecedunt, q ab eis quæ ſequuntur clarius ad eam ſententiam dici, & quaſi exponi videantur, vt Ciceronis illud, quid tandem illi mors mali attulit? niſi forte ineptijs atqua fabulis ducimur, vt exiſtimemus illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre. in quo loco non bene diceretur fabulis atque ineptijs. Eſt vbi quid primum ponamus nõ refert, niſi verborum moneamur cõſonantia quod apud poetas ſumma opera cuſtoditur. vt cum dicit Virg.

Paciq́; imponare morem.

Quod ſi, moremq́; imponere paci, dicatur, debilior, vt etiã Boetius vidit, ſonus videbitur contra autem, vt vis conſurgeret verborum. Ac ima exæſtuat vnda. Non dixit, at vnda exæſtuat ima. Ita Cicero cum dicit, Veſtram ſimul iudices ęquitatam & manſuetudinam mulier oppugnat, mãſuetudinam enim ſua hic longitudina ſpiritum interſiſtit, & pronunciantis mora rem exaggerat magis. Augat autem ſignificãtia, cum dicit. Cęcam crudelitate & ſcalere. nam & ſcelus in crudelitate, vtpote genus eſt. Aliquando autem multa coniunguntur, quorum aliqua prępoſtara in ſerie dici poſſunt. vbi vltimo tãtum locu ponatur, quod omnibus emineat. quala illud eſt Ciceronis, cuius cupiditatem nulla vnquam turpitudo retardauit quæ vitijs animi in deterrimas partes iura hominum cõuertit omnia, cuius ea ſtultitia eſt vt nemo hominem, ea vis vt nemo fœminã, ea crudelitas vt nemo matrem appellare poſſit. eo iam denique adducta eſt, vt ſibi pręter formam nihil ad ſimilitudinem hominis reſeruarit. Illa autem nimia quorundam fuit obſeruatio, vt nomina verbis, verba rurſus aduerbis, & nomina ipſa appoſitis pronominibus eſſant priora. Nam fit contra quoque frequenter non indecore. Sed illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, vti quęq́; ſunt tempore, etiam facere atiã ordina priora. non quia frequenter non fiat hoc melius, verum quia interdum plus valent anta geſta ideo, q leuioribus magna ſupponenda ſunt. Varijs autem verbis eundẽ ſenſum lõgius trahera, nam & hoc inter figuras ponitur, optimum eſt. quod quidem in mouendis affectibus maxime poteſt adhiberi. Sæpa etiam eſt vehemens aliquis ſanſus in vltimo verbo, quod ſi in media parte ſententiæ latet, tranſira intentionem & obſcurare circumiacentibus verbis ſolet. In vltimo autem loco poſitum, animo quaſi infigitur auditoris quala aſt illud Cicaronis, cum tibi in conſpectu populi R. vomere neceſſa eſſat, transfert anim hoc vltimum. pena nihil valebit, ſi dicas, vt tibi neceſſe eſſat vomere in cõſpectu populi R. nam totius ductus hic eſt quaſi mucro, vt per ſa fœda vomendi neceſſitas, iam nihil vltra expectantibus, hanc quoque adijcere deformitatẽ, vt prandianus cibus teneri non poſſet. Feliciſſimus igitur ſermo eſt, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportune cadens contingit. Quędam vero trãſgreſſionem vt Quintilianus inquit, & longæ ſunt nimis, & interim etiam cõpoſitione vitioſæ, quæ in hoc ipſum petuntur, vt exultent atque laſciuiãt, quales illæ: Sola & aurora rubent plurima, inter ſacra mouit aqua fraxinos, na exaquias quidem vnus inter miſerrimos viderem meat. quod interim peſſimum eſt, quia in re triſti ludit compoſitio, Hęc de ordina à nobis dicẽda putauimus. Sequitur iunctura, quæ vt Cicero inquit, facit omnes orationis partes ęquabiliter perpolitas, Nam inconcinna verborum compoſitio, illiberalem & ſubruſticum plarunque ſermonem reddit. Nec me prętereit, eum de philoſophia, de rep. deq́; ſimilibus diſputationem, aut epiſtolas conſcribentem, tanta cura in verborum compoſitione laborare, quanta oratorem non oporteat. niſi cum ſupra ſuam naturam forſitan aliquid tractant. Sed ea, inquit Cic. conſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationẽ reddunt. Vt hęc eſt, Vaccæ ęneæ amœniſſime impendebãt. Poterimus, inquit, perpolitam verborum compoſitionem à fœditate immunem conſeruare, ſi procurabimus, ne antecedentis dictionis vocalẽ, vocalis ſequens hiatu excitat, qui vaſtam & diſſipatã reddat orationam. Vaſtam atque hiantem reddunt orationem, vt hęc eadẽ eſt, Vaccæ ęneæ amœniſſima impendebãt. Hiat autem, qui ora patet: ab hio hias hiſco hiſcis ſic, eſt autem hiſcere, os aperire, vt loquatis. Iuuen.

Si quid tentauerit vnquam Hiſcere.

Huius iteratiuum verbum aſt hiato. Plaut. Si qua forte concio eſt, vbi hiatare nondum in mentam venit, Cn. Atticus in vigeſimo Iliados, ille hiatus herbam moribũdo ore. Laberius quoque in Tauro paſſiuum enunciauit: Hiatantur fores, inquit, pro eo ſana quod eſt habitant. i. patent, vt hęc eſt, Vaccæ ęneæ. ſequentis anim dictionis initium pręcedẽs vltimam excipit vocalem, cum reprehendendo hiatu. § Amœniſſimæ impendebãt § Supra oſtendit,

oſtendit,ſimilem à ſimili vocalē excipi hic,licet diuerſas,inconcinne tamen iungi.Hoc igitur docet Cicero,non tantum cauendum eſſe,ne pręcedentis verbi extrema vocalis,vocalem primā includat verbi ſequentis,ſed ne quidem vocalium cōcurſus fiat, qui cum accidat,hiet & interſiſtat & quaſi laboret oratio. Vt ſi dicas,ęre emit,illi incumbit, in foro vel omnia ita impedit,tolerare omnia,ego etiam,quod plenior fiat, ſtructiorq; iunctura, ſi conſonantes vocalibus applicentur, hoc pacto,ęre mercatur, illi totus incumbit, in foro cetera impedit ita, omnia tolerare, eram ego. Peſſime tamē longæ,quæ eaſdem inter ſe literas committant,ſonabunt, pręcipuus autem erit hiatus earum quæ cauo,aut maxime patulo ore efferūtur.è planior litera eſt, languſtior,ideoq; obſcurius in his vitium. Minus peccabit,qui longis breuet ſubijciet,& qui lōge pręponet breuē,minima eſt in duabus breuibus offenſio. Nec tñ id omne vt crimen ingēs expaueſcendū eſt. ac neſcio negligentia in hoc an ſolicitudo ſit peius, quādo hic metus impetū dicendi inhibeat,& à potioribus auertat neceſſe eſt. Quia vt negligentiæ eſt pars,hoc pati,ita humilitatis,vbique perhorreſcere. Nec nos hęc ſolicitudo in verbis potius q̃ in rebus teneat occupatos,cum prius ſenſibus, deinde verbis ordo tribuendus ſit,vt non tñ decure, ſed etiam viribus impleatur oratio.Et nonnunquam hiulca decent,faciuntq; ampliora quędam,vt pulchra ratione acta oratio. Et vt Ciceronis potiſſimum verbis vtar, habet ille tāquam hiatus & concurſus vocalium molle quiddā, & quod indicet non ingratā negligentiam hominis,magis de re q̃ de verbis laborantis. §Et ſi vitabimus eiuſdē literæ nimiā aſſiduitatem,§ Cui vitio hic verſus erit exemplo nam hic nihil prohibet,in vitijs, alienis vti exemplis,

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et eiuſdem poetæ.

Quidquam quiſquam quēque quiſque conueniat, neget?

§Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatē nimiam fugiemus.§ Ea eſt huiuſmodi. Nā cuius rationis ratio non extat, ei rationi ratio non eſt aggerenda. Nec vtemur continue ſimiliter cadētibus verbis, hoc modo: Flentes,plorantes,lacrymantes,obteſtātes. Verborum etiam traiectionem vitabimus,niſi quæ erit concinna,qua de re poſterius loquemur, quo in vitio eſt Cęcilius aſſiduus. vt in priore libro, Has res ad te ſcriptas luci miſimus Aeli.. Fugiendam quoque illam iuncturā duxere aliqui,vbi antecedēs verbum in m,literā terminet,ſequens à vocali incipiat, vt,bonū aurū,iuſtum.n.eſt. Sed ego non video,cur in oratore tantopere damnetur cū manifeſtū ſit,quoties ea litera vltima eſt,& ſequentis verbi vocalis eam excipiat, parū exprimi,non tñ amoueri,vt multum ille & quantū erat. Pene enim nouæ cuiuſdā literæ ſonum reddit,neque tñ eximitur,ſed obſcuratur. Cōſonātes quoque vitandæ,& pręcipue quæ ſunt aſperiores,in cōiunctura verborum,vt duo ſſ,veluti,vas ſtudiorū. vel cū ſ,litera claudātur,vt Sex.Roſcius, vel cū ſ,vltima, & x,ſequentis initiū eſt vt fluuius Xanthus.& contra aut cū vltima eſt x,& ſequentis dictionis eadem prima, vt rex Xerxes. Eadem ratio de ceteris cōſonantibus eſt,ſi nimiū frequentes ponantur,vt error Romuli Remū ſuſtulit. Videndū etiam,ne ſępius iungantur ſimiliter concluſa: vt,

O fortunatam natam me conſule Romam.

Item monoſyllaba plura male cōtinuabuntur. quia neceſſe eſt, compoſitio multis verbis cōciſa ſubſultet. vt, Lex eſt q̃ rex vult. Ideoq; etiam breuiū verborum ac nominū vitanda cōtinuatio, vt,Animal tanuis animæ mox moritur. Ex diuerſo quoque longorum,afferunt enim quandā dicendi tarditatē,vt,Munus naturæ fortuna mortali conceſſa eſt. Item videndū,ne totidem ſyllabarum multa verba coniungantur. Denique,vt vno cōprehendam verbo,ſi omnibus,quibus cōtexitur oratio variabitur, probari poterit,ſi ſimiliter iungetur atque dicetur,ſciamus ab erudita aure improbari cū nihil ſit quod ęque nos delectet. q̃ rerum varietas,contra nihil magis faſtidimus,q̃ rerum quarumcunque ſimilitudinem. hac maxime allicitur, hac mēs humana voluptate trahitur. Repetitionibus vero,niſi nimiæ ſint,nam vbique vitioſum,quod nimium eſt,inflammatur. Hinc eſt,ꝙ numeros variari in oratione Rhetores pręcipiunt, nec vno vnquam clauſulas plures numero concludi,aut plura verba verbis, vel nomina nominibus cōiungere. Varietas ergo,ſi recte omnia conſideramus,vna pene omniū oratoriū virtutum mater eſt,quæ late patet,& per innumeras virtutes effunditur,contra ſimilitudo vitiū eſt,omnia pene cōprehendens vitia. Id ergo in cauſa eſt,quod inquit. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Verſus hic fuit Ennij. §Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatē nimiam fugiemus§ In hoc tñ ſępe etiam ipſe incidit Cicero, tam paruæ obſeruationis ſecurus,ſicut hoc loco. Nō ſolum igitur iudicium iudicij ſimile iudices non fuit. §Et ſi non vtemur cōtinenter ſimiliter cadentibus verbis,§ Nec tātum ſimiliter cadentibus,ſed & ſimiliter deſinentibus,nimium frequenter, inquit,nō vtemur, & eiſdem continenter. Nam licet in aliquo loco laudis nomen habeant,ſi nimium tñ affecta ſunt, tędium generant qñ gratia varietatis non adiuuantur,ſed repetitionis vitio reprehenduntur. §Et ſi verborum tranſiectionem vitabimus§ Subaudiēdum recte loquemur. §Tranſiectionem§ Cum ſimiliter deſinentibus non continenter poſitis, ſed verbo interiecto vno aut pluribus ludit oratio,vt in illo verſu Cęcilij,ad te ſcriptas luci (aduerbiū enim hic eſt Luci,hoc eſt cum primū diluculum emicuit) miſimus Aelij,Aelium enim alloquitur. §Item, fugere oportet longam verborum cōtinuationem,§ Periodon dicit.i.clauſulam,de qua paulo poſt tractabitur, tam longe euehi non oportere,vt & oratoris ſpiritum fatiget,cum ſpiritu vno debeat pronūciari, & auditoris etiam offendat aures. §His vitijs in compoſitione vitatis,§ Hęc fuerunt,inquit,vitia,quæ euitare hominem eruditū in compoſitione pręcepimus. Nam ſicut rerū vitia ſunt, ſtultum, commune,cōtrarium ſuperuacuū, ita corrupta oratio exiſtit,in verbis maxime improprijs, redūdantibus comprehenſione obſcura,compoſitione fracta, vocum ſimilium, aut ambiguarū & affectatione puerili,hoc eſt,vbi verba ponas,quæ neque intellectum eius quod ſcribas iuuent,neque ornatū.§ Verborum exornatio eſt,§Quàm Latini verborum exornatione, Gręci τρόπους dixerunt,ſicut ſententiarum exornationes, illi σχήματα nominarunt. In qua Cicero ſententia eſt,qui de Claris oratoribus,ſic verborum,inquit,immutationibus vtuntur,quos appellant tropos,& ſententiarū orationiſq; formis,quas vocant ſchemata,& cum Cicerone pleriique,tā Gręci q̃ Latini. licet Quintilianus tropos ad compoſitionem etiam referat quippe qui,inquit, Tropus eſt verbi vel ſermonis à propria ſignificatione in aliā cum virtute mutatio circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipſos,& philoſophi inter ipſos pugna eſt, quæ ſint genera, quæ ſpecies,qui numerus, quid cuique ſubijciatur. nos omiſſis quæ nihil ad inſtituendum oratorem pertinent cauillationibus neceſſarios maxime,atque in vſum receptos exequemur. Nec in his iſta ſolum annotaſſe contenti,quoſdā gratia quoque ſignificationis,quoſdam decoris aſſumi,& eſſe alios in verbis proprijs, alios in tranſlatis,vertiq; formas non verborum modo,ſed ſenſum & compoſitionis ſimul dicimus. Quare mihi videntur erraſſe,qui non alios crediderūt tropos, q̃ in quibus verbum pro verbo poneretur. Voluit igitur Quintilianus tā tropos, quàm ſchemata verborum & orationis figuras dici.

Barbariſmus eſt§ Hoc ipſo vocabulo quidam leuiter conuincere ſtudent,non eſſe hoc Cic.opus, quod A.G.tradiderit, Latinos ea voce ante ſua tempora non vſos.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti. Sic,

Soſia in ſolaria ſoleas ſarciebat ſuas.

Hæc & in verborū & ſententiarum exornationē,&c.§ Tres ſunt figurarū ordines. Primus ad dictionem pertinet, quale eſt hoc,

Pierides vos hęc facietis maxima Gallo,

Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

eſt enim dictionis repetitio, quæ paulo illuſtriorem reddit orationem. Secūdus ordo pertinet ad orationem,ita vt oratio figuretur tantum, non etiam addatur aliquid, quo corpus orationis creſcat. Huiuſmodi ſunt interrogationes,nihil enim ad orationis corpus interrogatio facit, tātum figurat modum orationis,vt vehementius videatur dici,quàm ſi ſimpliciter ſine interrogatione ferretur. Vehementius enim eſt,quo me vertā? quàm non habeo quo euadam, Tertius ordo ſic ad orationem pertinet vt non ornet tantum,ſed augeat quoque orationis corpus. poteſtq; eximi orationi,qualis eſt diſtributio, Rēp. lęſit, ſenatum violauit,equitum ordinem afflixit,plebis opes diripuit. Huiuſmodi figuris oratio augeſcit. Atque hinc facile apparet, quomodo numeret exornationes Cice. aut quomodo Fauius. Cicero enim duos priores ordines complectitur exornationibus verborum,& tertium ordinem vocat exornationes ſentētiarū Quintil. duos priores ordines tantum pro ſchematis,ſed figuris (non autem nunc ſeparo Tropos) habet: tertium ordinem non numerat inter ſchemata,ſed partim inter amplificādi formas,partim vult argumenta vocari. Hęc ex Melanch Eſt autē hoc quidem Tropi & Schematis diſcrimen. In tropo mutatur ſignificatio,in figura non,ſed tantum variatur eius inflexio, aut in oratione compoſitio,vt,quo de. aut cum eloquēdi forma mutatur, Quid non mortalia pectora cogis? Nam hoc aliter effertur,q̃ ſi dicam, Nihil non cogit habendi cupiditas.

Elegantia

ucin. ELegantia eſt, quæ facit vt vnũquodque verbum videatur dici pure.i.ſine vitio & appropriate & aperte.i.ſine obſcuritate. Hęc.ſ.elegantia, diuiditur in latinitatem & explanationem. Latinitas eſt, quæ cõſeruat ſermonem purum & ſup. remotum ab omni vitio. Vitia in ſermone, quo.i.vt is.ſ.ſermo ſit minus.i.non ſatis latinus, poſſunt eſſe duo ſolœciſmus & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum.i.quando pluribus verbis.i.inter plura verba, verbum conſequens.i.quod ſequitur non accõmodatur.i.non recte conformatur ſuperiori.i.antepoſito, vt ſi quęrenti, quo vadis, dicas hic. Barbariſmus eſt, cum aliquod verbum profertur vitioſe. Nos dicemus dilucide.i.clare in arte grammatica (ergo etiam grammaticen compoſuit, aut componere conſtituit Cic.) qua ratione poſſimus vitare, hęc.ſ. dicta vitia. Explanatio eſt, quæ reddit orationem apertam & dilucidã. Ea.ſ.explanatio cõparatur.i.acquiritur duabus rebus, videlicet verbis vſitatis & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria ſup.ſunt ea, quæ ſunt, aut eſſe poſſunt verba eius rei, de qua loquimur. Compoſitio eſt cõſtructio verborum perpolita.i.perfecte exornata, ęquabiliter.ſ.ex omni parte. Ea.ſ.compoſitio ſeruabitur.ſ.à nobis, ſi fugiamus crebras concurſiones vocalium, quæ.ſ.vocales reddunt orationem vaſtam.i.inconcinniam, atque hiantem.i.cum hiatu oris pronunciandam, vt eſt hęc vaccæ ęneæ amœniſſime impendebant. Et ſup.conſeruabitur ſi vitabimus nimiam aſſiduitatẽ eiuſdem literæ. Cui vitio hic verſus.ſ.Ennianus erit. Exemplo (& ſi quis dicat auctorem facere contra inſtitutum ſuum & præſcriptum, nam promiſit ſe ſuis non alienis vſurum exemplis, id purgat, innuens quod intellexerit de exemplis non vitioſis. § Nam nihil prohibet, hic.i.in hac re, vti exemplo, in vitijs alienis.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Cuius facilis eſt intellectio, nam ordo eſt: O Tite Tati tyrãne, quia cum Romulo regnauit Titus. Tatius; vnde vocatiuus eſt Tati. nam errant qui putant pręcedente vocali ſcribi per c, eo ꝙ Mauricius Maurici declinetur, cum tamẽ Tatius, Statius, Lucretius, Mœtius, Sulpitius, Anitius, Plotius, Mutius, in quibus omnes vocales t, pręcedunt, ti, non ci, in vocatiuo faciant, tute.i. tu ipſe (nã tumet non recte dicatur) tuliſti.i.abſtuliſti, aut ſumpſiſti tibi tanta. Et hic.ſ.verſus eiuſdem poetæ.ſ.Ennij qui obſcurior eſt. poteſt tamen ſic intelligi quiſquam aut quiſque neget, quidquam.i.quamlibet rem, quenque.i.& quem, & ſup.is quem quiſquam cõuenias.i.poſtulet, & in ius vocet, neget quidquam. Et ſup.conſeruabitur, ſi nos fugiemus nimiam aſſiduitatẽ eiuſdem verbi.i.dictionis, ſeu partis orationis. Ea.ſ.nimia aſſiduitas eſt huiuſmodi. Nam non eſt ratio adhibere fidem ei rationi, cuius rationis ratio non extet.i.non apparet. Et ſup.cõſeruabitur, ſi non vtemur continenter.i.continue ſine interruptione verbis cadentibus ſimiliter hoc modo. Veniebant ſup.flentes, plorantes, obteſtantes, lacrymantes, hoc ordine ſeruatur ratio verſus, ſi modo verſus eſt. Et ſup.conſeruabitur ſi vitabimus trãſiectionem.i.tranſpoſitionem verborum, niſi ſup.eam quæ erit cõcinna.i.iuxta aliquem colorem. de qua re nos loquemur poſterius, in quo vitio eſt Cæcilius poeta comicus, vt in libro priore, ſcilicet duorum has res, &c. vbi ordo melior eſſet. O Luci Aeli, nos miſimus ad te has res ſcriptas, aut miſimus has res ſcriptas ad te. Item, vt compoſitio cõſeruetur, oportet fugere longam continuationem verborum quæ lędit, &.i.ſimul aures auditoris, & ſpiritum.i.vt dicunt flatum & anhelitum oratoris. His vitijs vitatis in compoſitione, reliquum operis.ſ.huius, eſt conſumendũ in dignitate.i.in pręceptis de dignitate ſeruanda in varijs coloribus. Dignitas eſt, quæ reddit.i.efficit orationem ornatã, diſtinguens ſupp.eam varietate. Hic diuiditur in exornationẽ verborum & ſententiarum. Exornatio verborum eſt, quæ cõtinetur.i. concluditur, & completur, inſignita.i.inſignis, effecta, & illuſtris perpolitione.i.perfecta venuſtatione ipſius ſermonis. Exornatio ſententiarum eſt, quæ habet quandam.i.certam dignitatẽ.i. venerabilem decorem non in verbis, ſed in ipſis rebus.

DE EXORNATIONIBVS VERBORVM.

REPETITIO eſt, cum continenter ab vno, atque eodem verbo in rebus ſimilibus & diuerſis principia ſumuntur, hoc modo: Vobis iſtud attribuendum eſt, vobis gratia habẽda, vobis res iſta erit honori. Item; Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem ſeruauit. Item: Tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in horum conſpectum venire conaris? Audes verbum facere, audes quidquam ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, quod poſſis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? quid eſt, quod tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandum reliquiſti? nõ amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio cum multum venuſtatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimum. quare videtur eſſe adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem. Conuerſio eſt, per quam non, vt ante, primum repetimus verbum, ſed ad poſtremum continenter reuertimur. hoc modo: Pœnos populus Rom. iuſtitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item: Ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt. Item: C. Lælius homo nauus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis viris & ſtudioſis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat. Item: Nam cum iſtos, vt abſoluant te, rogas, vt peierent, rogas; vt exiſtimationem negligant, rogas, vt leges populi R. tuæ libidini largiantur, rogas. Complexio eſt, quæ vtranque complectitur exornationem, & hanc, & quam ante expoſuimus, vt & repetatur idem primũ verbum ſæpius, & crebro ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo. Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginiẽſes. Qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginienſes. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item: Quem ſenatus damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum vos ſentẽtijs veſtris abſoluetis? Traductio eſt, quæ facit vt, cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam cõcinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere. Item: Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter vitã hominis petiſſet. At erat inimicus: ergo inimicum ſic vlciſci voluit, vt ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item: Diuitias ſine diuitum eſſe, tu vero virtutem præfer diuitijs. nam ſi voles diuitias cum virtute comparare, vix ſatis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pediſſequæ ſint. Ex eodẽ genere exornationis, cum idem verbũ modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabit curas? Item: Amari iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari. Item: Veniam ad vos, ſi mihi ſenatus det veniã. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, non inopia verborum fit, vt ad idem verbum redeatur ſæpius: ſed ineſt feſtiuitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari, quàm verbis demonſtrari poteſt. Contentio eſt, cum ex contrarijs verbis oratio conficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item: In ocio tumultuaris, in tumultu ſolus es ocioſus. In re frigidiſſima cales, in feruentiſſima friges. Tacito cum opus eſt, clamas: cum loqui conuenit, obmuteſcis. Ades, abeſſe vis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem deſideras. In cõcione de virtute loqueris, in

prælio

prælio præ ignauia tubæ ſonitum perferre nõ potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, & ornati & graues poterimus eſſe. Exclamatio eſt, quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuſpiam cõpellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Aphricane, cuius mortui quoque nomen ſplendori ac decori eſt ciuitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item: O perfidioſa Fregellæ, quàm facile ſcelere veſtro contabuiſtis: vt, cuius nitor vrbis Italiã nuper illuſtrauit, eius nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant. Item: Bonorum inſidiatores latrocinio vitam innocentiſſimi cuiuſque petiſtis: tantam ne ex iniquitate iudiciorum veſtris calumnijs aſſumitis facultatem? Hac exclamatione ſi loco vtemur, & raro, & cum rei magnitudo poſtulare videbitur, ad quã volemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis eſt, neque concinna, ſed hæc, quæ, cum enumèrata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ aduerſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, vtrum animos ſociorum ab rep. remouebas & alienabas, an non? & vtrũ ne aliquem exornari oportuit, qui iſta prohiberet, ac fieri non ſineret, an non? Ratiocinatio eſt, per quam ipſi à nobis rationem poſcimus quare quidq; dicamus, et crebro noſmet à nobis petimus vniuſcuiuſque propoſitionis explanationem, ea eſt huiuſmodi: Maiores noſtri ſi quã vnius peccati mulierem dãnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quàm impudicam iudicarant, eam veneficij quoque damnatam exiſtimabant. Quid ita? quia neceſſe eſt eã, quæ ſuũ corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, vt quoquo modo poſſit, veneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quã magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam. Quid veneficij damnatam? quid? putabant impudicam quoque neceſſario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: eum, cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe non putarint. Quid in viris? idem ne hoc obſeruabant? minime. Quid ita? quia viros ad vnumquodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item: Bene maiores noſtri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quem armis cepiſſent, vita priuarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paulo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid, quòd exercitum contra duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia viri fortis eſt, qui de victoria contendãt, eos hoſtes putare, qui victi ſunt, eos homines iudicare, vt poſſit bellum fortitudo minuere pacem humanitas augere. At ille, ſi viciſſet, nũ idem feciſſet? non profecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? talẽ ſtultitiam contemnere, non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſermonem vehementer accommodata eſt, & animum auditoris retinet tum venuſtate ſermonis, tũ rationum expectatione. Sententia eſt oratio ſumpta de vita, quæ, aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in vita, breuiter oſtendit, hoc modo: Difficile eſt primum virtutem reuereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit vſus. Item: Liber eſt is exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item: Egens æque eſt is, qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item: Optima viuendi ratio eſt eligenda: eam iucundam conſuetudo reddet huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ: propterea quòd habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubiectione rationis, hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute ſunt collocandæ: propterea quòd ſola virtus in ſua poteſtate eſt, omnia præterea ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item: Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius ſecuti ſunt, hi, ſimulac fortuna dilapſa eſt, deuolant omnes. Cum enim receſſit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo ſine ratione: Errant, qui in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quòd ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs: at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigant, vt quibus virtutibus omnem vitam tueri poſſint, eas in ætate maturiſſima velint comparare. Sententias interponi raro conuenit; vt rei actores, non viuendi præceptores eſſe videamur. cum ita interponẽtur, multum afferent ornamenti. nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad cauſam videat accommodari rem certam ex vita & moribus ſumptam. Contrarium idem fere eſt, quod contentio. Contrariam eſt, quod ex rebus diuerſis duabus, alteram breuiter & facile confirmat, hoc pacto: Nam, qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quo modo alienis rebus amicum fore ſperes? Item: Nam, quem in amicitia perfidioſum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum commodum, & ſui cognoſcentem videre in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus & conuentu amicorum verum dixerit nunquam, eum ſibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item: Quos ex collibus deiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi poſtquam pauciores ſunt, metuimus ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus & continuatis verbis perfectum eſſe debet. & cum commodum eſt auditu propter breuem & abſolutam concluſionem, tum vero vehementer id, quod opus eſt oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non eſt, expedit illud, quod dubium eſt, vt aut dilui non poſſit, aut multo difficillime poſſit. Membrum orationis appellatur res breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demonſtratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas, id eſt, vnum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, & amicum lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio poteſt conſtare: ſed commodiſſima & abſolutiſſima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipſi non conſulebas. Item: nec reipub. conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti. Articulus dicitur, cum ſingula verba interuallis

diſtinguentur cæſa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduerſarios perterruiſti. Item: Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis & illius ſuperioris vehementiam hoc intereſt, quòd illud tardius & rarius venit, hoc crebrius & celerius peruenit. itaque in illo genere ex remotione brachij & contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus conſauciari videtur. Continuatio eſt denſa & continens frequentatio verborum cum abſolutione ſentẽtiarum. ea vtemur commodiſſime tripertito, in ſententia, in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto: Ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute, quàm in caſu præſidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam ſi quis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt quòd ei magnopere caſus obeſſe poſſit? In concluſione, hoc pacto: Quòd ſi in eos plurimum fortunæ poteſt, qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt, non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio eſt neceſſaria, vt infirma facultas oratoris videatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque nonnunquam non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus ante diximus, quæ conſtant ex pari fere numero ſyllabarum. hoc non de enumeratione noſtra fiet: nam id quidem puerile eſt, ſed tantum affert vſus & exercitatio facultatis, vt animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poſſimus, hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graues caſus adminiſtrabant. Item: Illi fortuna felicitatem dedit, huic induſtria virtutem comparauit. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, vt non plane par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe videatur, ſi vna aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius: aut ſi, cum in altero plura ſunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores ſyllabæ erunt, vt longitudo, aut plenitudo harum multitudinem alterius aſſequatur & exæquet. Similiter cadens, exornatio dicitur, cum in eadem conſtructione verborum duo aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item: Cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius a ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum; & tamen, cum ita viuit, neminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cum, tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſe, delinquis ſtudioſe, loqueris odioſe. Item: Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine verſatur, inter ſe vehementer conueniunt, & ea re, qui his bene vtuntur, plerunque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditiſſima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ caſus habent, ad caſus ſimiles; & illa, quæ non habent, ad ſimiles exitus veniunt. Annominatio eſt, cum ad idem verbum acceditur commutatione, vel additione vnius literæ, aut literarum, ſyllabæ, aut ſyllabarum, aut ad res diſſimiles ſimilia verba accommodantur. ea multis & varijs rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione eiuſdem literæ, ſic: Hic, qui ſe magnifice iactat atque oſtentat, venijt à te ante, quàm Romam venit. Ex contrario: Hic, quos homines alea vincit, eos ferro ſtatim vincit. Productione eiuſdem literæ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiuſdem literæ, hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis literis, ſic: Si lenones tanquam leones vitaſſet, vitæ ſe tradidiſſet. Transferendis literis, ſic: Videte iudices, vtrum homini nauo, an vano credere malitis. Item: Nolo eſſe laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in literarum commutatione breuitate, aut productione, aut tranſlatione, aut aliquo huiuſmodi genere verſantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquã in verbis ſimilitudinem, & tamen diſſimiles non ſunt: quibus de generibus vnum eſt huiuſmodi: Quid veniam, qui ſim, quare veniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem, breui cognoſcetis. Nam hic eſt in quibuſdam verbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, quàm illæ ſuperiores, ſed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiuſmodi: Demus operam Quirites, ne omnino P.C. circunſcripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad ſimilitudinem, quàm illa ſuperior, ſed minus, quàm illæ ſuperiores: propterea quòd non ſolum additæ, ſed vno tempore demptæ quoque literæ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut vnius aut plurium nominum: vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo ſummo labore animum ad virtutes à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria vulgatæ ſunt. Alexandro ſi vita data longior eſſet, trans Oceanũ Macedonum gloria tranſuolaſſet. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Varie hic vnum nomen in commutatione caſuum volutatum eſt. Plura nomina, caſibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem: T. Gracchum, rempub. adminiſtrantem, indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho ſimiliter occaſio oblata eſt, quæ reipub. virum amantiſſimum ſubito de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninum, fide captum, malorum perfidia per ſcelus vita priuauit. Tum ò Druſe ſanguis domeſticos parietes, & vultum parentis aſperſit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eum breui ſpatio non modo viuere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinentibus verbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perraro ſumenda ſunt, cum in veritate dicemus; propterea quòd non hæc videntur reperiri poſſe ſine elaboratione & conſumptione operæ. Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quàm ad veritatem vidẽtur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modo tollitur auctoritas dicendi, ſed offenditur quoque in eiuſmodi oratione auditor: propterea quòd eſt in his lepos, & feſtiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. quare quæ ſunt ampla & pul

chra, diu placere poſſunt: quæ lepida & concinna, cito ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſſimum. Quo modo igitur, ſi crebro his generibus vtemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita, ſi raro has interſeremus exornationes, & in cauſa tota varie diſpergemus, commode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem. Subiectio eſt, cum interrogamus aduerſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos dici poſſit: deinde ſubijciemus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum ſit, aut eſ futurum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur vnde iſte tam pecuinioſus ſit factus. Amplum patrimonium relictum eſt? at patris bona venierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non poteſt dici: ſed etiam à neceſſarijs omnibus exhęredatus eſt. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? non modo id non fecit. ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo, ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis, aut iſti domi naſcitur aurum, aut vnde licitum non eſt pecunias accepit. Item: Sæpe iudices animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quàm ne inimici quidem criminari poſſint, ſibi præſidium petere, quorum nihil poteſt aduerſarius facere. Nã vtrum ad patris eius virtutem confugiet? at eum vos iurati capite damnaſtis. An ad ſuam reuertetur antiquã vitam alicubi honeſte tractatam? non. nã hic quidem ante oculos veſtros quo modo vixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus vos conueniat commoueri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi non putet turpe, iſtius amicum nominari. Item: Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxiſti? non; nam indemnatum necaſti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne ſcriptas quidem iudicaſti. Cum ipſe te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſime ſepultura quoque prohibuiſti. Multum ineſt acrimoniæ & grauitatis in hac exornatione: propterea quòd, cum quæſitum eſt quid oporteat, ſubijcitur id non eſſe factum. quare facillime fit, vt augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, vt ad noſtram quoque perſonam referamus ſubiectionem ſic: Nam quid me facere conueniret, cum à tota Gallorũ multitudine circumſederent? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque iniquiſſimum habebamus. Sederem in caſtris? at neq; ſubſidium, quod expectarem, habebamus, neque erat quo vitam produceremus. Caſtra relinquerẽ? at obſidebamur. Vitam militum negligerem? at ea videbar eos accepiſſe conditione, vt, quoad poſſem, incolumes patriæ & parentibus conſeruarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum. Huiuſmodi conſequuntur identidem ſubiectiones. vt ex omnibus oſtendi videatur, nihil potius, quàm quod factũ ſit, faciundum fuiſſe Gradatio eſt, in qua non ante ad conſequens verbum deſcenditur, quàm ad ſuperius conſcenſum eſt, hoc modo: Nam quæ reliqua ſpes manet libertatis, ſi illis &, quod libet, licet. &, quod licet, poſſunt: &, quod poſſunt, audent: &, quod audent, faciunt: &, quod faciunt, vobis moleſtum non eſt? Item: Non ſenſi hoc, & non ſuaſi: neque ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi: neque facere cœpi. & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item: Aphricano induſtria virtutem, virtus gloriã, gloria æmulos comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit penes Athenienſes, Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ, Spartiatas ſuperauere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſequendam leporem ſuperioris cuiuſque crebra repetitio verbi, quæ propria eſt huius exornationis. Definitio eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter & abſolute, hoc modo: Maieſtas reip. eſt, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item: Iniuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuſpiam violant. Item: Non eſt iſta diligentia, ſed auaritia: ideo quod diligentia eſt accurata conſeruatio ſeruorum, auaritia iniurioſa appetitio alienorum. Item; Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas: propterea quòd fortitudo eſt contemptio laboris & periculi cum ratione vtilitatis, & cõpenſatione commodorum: temeritas eſt cum inconſiderata laborũ perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio. quòd omnem rei cuiuſpiam vim & poteſtatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuiſſe dici videatur, neque lucidius potuiſſe dici putetur. Tranſitio vocatur, quæ cum oſtendit breuiter quod dictum ſit, proponit item breui quod conſequatur, hoc modo: In patriam cuiuſmodi fuerit, habetis: nunc, in parentes qualis extiterit, conſiderare. Item: Mea in iſtum beneficia cognoſcitis: nunc, quo modo iſte mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam &, quid dixerit, commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio eſt, quæ tollit id, quod dictum eſt, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, immo innuiſſet modo, hoc facile poſſet. Item: Nam poſtquam iſti vicerunt, atque adeo victi ſunt, eam quo modo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerunque, atque adeo inſectaris. Commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videatur: ea poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea fit pronunciatione. Non igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio, præſertim cum ſcribas, ad optimum & lectiſſimum verbum deuenire? eſt, cum non eſt ſatius, ſi commutatio verbi id erit demonſtratura, eiuſmodi rem eſſe, vt, cum eam communi verbo appellaris, leuius dixiſſe videaris, cum ad lectius verbum accedas, inſigniorem facias. Quod ſi continuo veniſſes ad id verbũ, nec rei, nec verbi gratia animaduerſa eſſet. Occupatio eſt, cum dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quàm tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem, nunc conſulto relinquo. Et illud prætereo, quòd rei militari te infrequentem tradidiſti. Deinde, quòd iniuriarum ſatisfeciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium eſt. Item: Non dico te ab ſocijs pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc vtilis eſt exornatio, ſi aut rem, quàm non pertineat alijs oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt; aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut

bile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi, vt vtilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem, quàm huiuſmodi intendiſſe orationē, quæ redarguatur. Diſiunctio eſt, cum eorum, de quibus dicimus, aut vtrūque aut vnumquodque certo concluditur verbo, ſic: Populus R. Numantiam deleuit, Carthaginem ſuſtulit, Corinthum diſiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ ſunt, nihil Carthaginienſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit nihil Corinthijs erudita calliditas præſidij tulit, nihil Fregellanis motum & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item: Formæ dignitas aut morbo deflorẽſcit, aut vetuſtate extinguitur. Hic vtrunque, & in ſuperiore exemplo vnamquanque rem certo verbo concludi videmus. Coniunctio eſt, cū interpoſitione verbi & ſuperiores orationis partes comprehenduntur & inferiores, hoc modo; Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate. Adiunctio eſt, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum, aut poſtremum collocamus: primum, hoc pacto: Defloreſcit formæ dignitas, aut morbo, aut vetuſtate: poſtremum ſic: Aut morbo aut vetuſtate formæ dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt appoſita. quare rarius vtemur ea, ne ſatietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare ſæpius adhibenda eſt. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio eſt, cum ratione amplificationis, aut commiſerationis, eiuſdem vnius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi tumultus domeſticos & inteſtinos comparat. Item: Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item: Nunc etiam audes in horum conſpectum venire proditor patriæ, proditor inquam patriæ venire audes in horum conſpectum? vehementer auditorem commouet eiuſdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in cōtrario cauſę, quaſi aliquod telum ſæpius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio eſt, quæ non iterans idem redintegrat verbum, ſed id commutat, quod poſitum eſt, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: Remp. radicitus euertiſti, ciuitatem funditus deieciſti. Item: Patrem nefarie verberaſti, parenti manus ſcelerate intuliſti. Neceſſe eſt eius, qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum. Commutatio eſt, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex tranſiectione ita efferuntur, vt à priore poſterior contraria priori proficiſcatur, hoc modo: Eſſe oportet vt viuas, non viuere vt edas. Item: Ea re poemata non facio, quia, cuiuſmodi volo, non poſſum; cuiuſmodi poſſum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt: quæ dici poſſunt, non dicuntur. Item: Si poema, loquens pictura eſt: pictura, tacitum poema debet eſſe. Item: Quia ſtultus es, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici quin commode fiat, cum contrariæ ſententiæ tranſlatione verba quoque conuertantur. Plura ſubiecimus exempla, vt, quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucidum eſſet, vt, cum bene eſſet intellectum, facilius in dicendo inueniretur. Permiſſio eſt, cum oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius voluntati, ſic: Quoniam, omnibus rebus ereptis, ſolum mihi ſupereſt animus & corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis & veſtræ condono poteſtati. vos me, quo pacto vobis videtur, vtamini atque abutamini licebit impune: in me, quidquid libet, ſtatuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametſi alias quoque nonnunquam tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commouendam vehementiſſime eſt accommodatum. Dubitatio eſt, cum quærere videtur orator, vtrum de duobus potius, aut quid de pluribus potiſſimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum reip. Conſulum, ſiue ſtultitiam, ſiue malitiam dicere oportet, ſiue vtrunque. Item: Tu iſtud auſus es dicere homo omnium mortalium? quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio eſt, cum, rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur, vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Neceſſe eſt, cum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas te aut vacuum poſſediſſe, aut vſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hæreditate tibi veniſſe. Vacuum, cum ego adeſſem, poſſidere non potuiſti: tuum vſu feciſſe etiam num non potes: emptio nulla profertur: hæreditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatui plurimum iuuabit coniecturales argumentationes. ſed non erit tanquam in pleriſque, vt, cum velimus, ea poſſimus vti. nam facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negotij natura dabit facultatem. Diſſolutio eſt, quæ, coniunctionibus verborum è medio ſublatis, partibus ſeparatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Item: Deſcende in integram defenſionem, noli quidquam recuſare, da ſeruos in quæſtionem, ſtude verum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & vehementiſſimum eſt, et ad breuitatem accommodatum. Præciſio eſt, cum, dictis quibuſdam, reliquum, quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicio, ſic: Mihi tecum par certatio non eſt: ideo quòd populus Rom. me: nolo dicere, ne cui ſorte arrogans videar: te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu iſta nunc audès dicere, qui nuper alienæ domui? non auſim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quidpiam dixiſſe videar. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. Concluſio eſt, quæ breui argumentatione ex ijs, quæ ante dicta ſunt, aut facta, conficit id, quod neceſſario conſequatur, hoc modo. Quòd ſi Danais datum erat oraculum non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis: hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

CAPIDVRVS.

REPETITIO eſt, cum continenter, & quæ ſequūtur. Verborum figuras tractaturus Cic. ab eis inchoat, quæ reiteratione verborum fiunt, quarum quatuor ſpecies ponit, vnam, quæ in principio, alteram, quæ in fine, tertiam, quæ vtrobique, quartam, quæ indifferenter poſitum idem verbum reperitur, ſed præter has, alias adhuc eſſe oſtendimus in eo libro, quem de figuris, quæ in ſyllabis, verbis ſingulis, & oratione fierent, è Græco in Latinum conuertimus. nam ecce & hęc inter ſe omnia differunt.

O Corydon Corydon, quæ te dementia cœpit? Et,
Mater Cyrene mater, quæ gurgitis huius
Ima tenes.

Hoc vltimo loco poſitum, miſerandi eſt. è diuerſo ſimiliter collocatum.

Solis quin etiam ſolis tibi cura videndi,
Sit potior,

Oſtendentis,plura verba coniunguntur: vt,

Tu ne duos vna ſęuiſſima vipera ceœa?
Tu ne duos?

Poſt longiorem etiam ioteriectionẽ reperitio eſt,vt, Bona miſerum me,cõſumptus enim lacrymis,vt putabã, adhuc infixus in animo hęret dolor. Bonam inquam Cn. Pompeij, acerbiſſimæ voci ſubiecta præconis Ad exprobrandum etiam reiteratur verbum, Viuis?ſed viuis nõ ad deponęndã,ſed ad confirmandã audaciam. Repetuntur item continẽter plura,ſine vlla verbi interiectione,ſed vnius tantum permutatione. quale illud Catulli eſt.

Mœcha putida redde codicillos,
Redde putida mœcha codicillos.

Aliqoando primis vltima reſpondent: vt, Multi & graues dolores innenti parentibus,& propinquis multi. Eſt & illud repetendi genus quod ſemel propoſita iterat & diuidit, ſed ita vt ordo permutetur. quale illud Virg.

Fortuna ſub arguta conſederat ilice Daphnis,
Compulerantq; greges Corydon & Thyrſis in vnum,
Thyrſis oues,Corydon diſtentas lacte capellas.

Hæc ἐπάνοδος Græce dicitur,noſtri regreſſionem vocant In diuerſo ſenſu idem verbum geminatur, vt, Principũ dignitas erat pene par,non par fortaſſe eorum,qui ſequebantur. In varietatis generibus ſit reiteratio: vt,Magnus eſt labor dicendi magna eſt res. In variatis qooque caſibus,vt,Pater hic tuus?Patrẽ hunc appellas?patris tui filius es?hoc Græci πολύπτωτον vocant. Per rerum cõiunctam diuerſitatem idem caſus, & aduerbia repetuntur, vt pro Cluentio,Quod autem tempus vindicandi? vnde illa frequentia?per quem porro datum?vnde ſumptum?quo peruenit interceptio poculi? cur non deintegro datum? hanc μεταβολὴν vocant. Eſt & figurarum mixtura, in qua & primo verbo, longo poſt interuallo redditum eſt vltimum. & media primis, & medijs vltima congruunt,quale illud eſt Cicerooꝭ, Veſtrum iam hic factum reprehenditur P C.non meum hanc pulcherrimum quidẽ factum,verum,vt dixi,non meum, ſed veſtrũ hanc πλοκὴν vocant. Congeruntur etiam in vnum multa,& diſperſa, quæ à Cicero. diſſipata in Oratore dicũtur, vt, Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ,Arborei fœtus alibi. {Cootentio eſt,} Sane ſicut ex his figuris aliquæ frigidius in oratione leguntur, velut ea q̃ traductionem ipſe nominat, Græci aũt ἀντανάκλασιν, vt cum dicis. Amare iucundum eſt,ſi curetur ne quid inſit amari, Auium dulcedo ducit ad auium,ita aliquæ nihil pene inter ſe differunt,velot habet quæ hic contentio vocatur. Ab ea vero q̃ paulo poſt oominat, contrariam Græci συνοικείωσιν vocant,ꝙ diuerſas res colligat,vt,Tam deeſt auaro quod habet. Hanc vero Græci ἀντίθετον,quidam contrapoſitum nominarunt, quæ ne ipſa qnidem vno ſit modo. Nam ſit ſi ſingula ſingulis opponuotur,vt, Vicit pudorem libido,timorẽ audacia, & bina binis, Non noſtri ingenij eſt,veſtri auxilij eſt. & ſententiæ ſententijs, Dominetur in concionibus,iaceat in iudicijs. Hoc etiam commodiſſime ſubiungitur ea ſpecies quàm diſiũctionem appellat Qnintilianus,vt,Odit porro priuatam luxuriam,publicam magnificentiam diligit, & quæ ſunt ſimili caſu, diſſimili ſententia in vltimo locata,vt,Quid io tempore mali fuit,nihil obſit,quin quod in cauſa boni fuit,proſit. Aliter contraponitur, cũ dicitur, Eſt igitur iudices non ſcripta,ſed nata lex & ſicut dicit Cicero, ſingulis rebus propoſitis, cum refertur aliquid ad ſingula, vt in hoc,Quam non didicimus,ſed accepimus,non legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus,expreſſimus. Eſt aliquid auerſum,quod non cõtraponitur,quale eſt apud Rutilium,Nobis primis Dij immortales fruges dederunt, oosq; ſoli accepimus,in omnes terras diſtribuimus. Fit etiam poſt has illa figura,quæ ṽba flexa repetit,& ἀντιμεταβολὴ dicitur, Nõ vt edam viuo,ſed vt viuam edo Eſt etiam in figuris ſententiarum cõteotio,ſed de ea ſuo loco dicemus. {Exclamatio eſt} Sane teonis illa differentia eſt, quàm faciunt Græci inter id, quod apud eos προαναφώνησις, à noſtri exclamatio, & id,quod apud illos ἐπιφώνησις,vel ἐπιφώνημα,à noſtris acclamatio. Proanaphoneſin.n. vocant,rei quæ fieri debuit exclamationem. velut illud Virgil.

O terq; quaterq; beati,
Quis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere, O Danaum fortiſſime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe, tuaq; aoimam hanc effundere dextra?

Epiphonema autem,vel epiphoneſis eſt,rei, vt dicuotur, narratæ vel probatæ ſumma acclamatio. vt eiuſdem,

Tantæ molliserat Romam condere gentem.

Sed Quintilianus ambas potius ſententiæ figuras, q̃ verborum putat,ſi quidem ſunt affectus. {Interrogatio non omnis grauis eſt,} Nam noſcendi cauſa interrogatus, vt,

Sed vos qui tandem,quibus aut veniſtis ab oris?

Idq; figura caret. Figuratum autem,quoties non ſciſcirandi gratia aſſumitur,ſed inſtandi. qualem eſt, Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et quouſque tandem abutere Catilioa patientia noſtra? patere tua conſilia non ſentis?& totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet,q̃ ſi diceretur,diu abuteris patientia noſtra,&,patẽt tua conſilia. Interrogamus igitur qnod negari nõ poſſit,aut vbi reſpondendi difficilis ſit ratio,vt vulgo vti ſolemus,qui fieri poteſt?aut inuidiæ gratia,aut miſerationis. Vt Sinon apud Virgil.

Heu quæ me tellus,inqnit,quæ me æquora nũc Accipere?

Aut inſtandi,aut ferendi. vt Aſinius Audis ne? furioſum, inquã, non inofficioſum teſtamentum reprehẽdimus. Totum hoc plenum eſt varietatis, & indignationi conuenit, vt,

Et quiſquam oumen Iunonis adoret? Et admirationi.
Quid non mortalia pectora cogis?
Auri ſacra fames?

Eſt Interdum acrius imperandi genus.

Non arma expedient,totaq; ex vrbis ſeqoentur.

Eſt autem aliqua in reſpondendo figura, cum aliud ioterrogati, ad aliud quod vtilius ſit occurritur, argumentandi criminis cauſa,vt ſi rogatus an ab reo fuſtibus vapulaſſet, de innocentia reſpondet. Aliqnando declinatur,vt ſi quæro,oum occiderit hominem,& reſpõdetur,latronem,ſi an fundum occupauerit reſpondetur meum, tanquam confeſſionem pręcedere debeat defenſio. vt apud Virgilium carmine Bucolico:

Non ne ego te vidi Damonis peſſime captum
Excipere inſidijs?
Occurritur,
An mihi cantando victus oon redderet ille?

Huic diuerſum eſt,cum aliam rogaueris non expectare reſponſum,& ſtatim ſubijcere, vt, Domus tibi deerat?at habes. pecunia ſnperabat?at eges. quàm figuram quidam aggeſtionem vocant. Ficta vero interrogatione vtemur,vt, Hæc igitur eſt tua diſciplina?ſic tu inſtituis adoleſcentes? Et ipſi interdum noſmet interrogamus. quale eſt illud Terẽtij,Horatij pariter & Perſij. Quid igitur faciam?Ceterum & interrogandi ſeipſum,& reſpondendi ſibi ſolent eſſe non ingratæ vices, vt Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico?nempe apud eum,quicum hęc ſciret, antequam vidit me,reipub. reddidit. Hanc figuram Cicero ratiocinationem vocat niſi ꝙ io ratiocinatiooe ſubiungendam neceſſario arbitratur rationem, quæ non multum differt ab ea figura,q̃ paulo poſt tractans, ſubiectionem nomioauit. {Senteotia eſt oratio ſumpta de vita, quæ, aut quid ſit, & quæ ſequuntur} De ſententia longius tractatis Quintil. Sententiam, inquit, veteres,quod animo ſenſiſſent,vocauerunt. Id cum eſt apud veteres frequẽtiſſimum,tum etiam in vſu quotidiano quoſdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi noſtri ſententia & gratulantes ex ſententia dicimus Non raro tamen locuti ſunt,vt ſenſa ſua dicerent. Nam ſenſus eſſe corporis videbantur,ſed conſuetudo iam tenuit,vt mente concepta ſenſus vocaremus, lumina autem,pręcipueq; io clauſulis poſita, ſententias hæc minus crebra apud antiquos,noſtris temporibus modo carent. Ideoq; mihi de generibus cauſarum, & de vſu arbitror pauca dicenda. Antiqniſſimæ ſunt, quæ proprie quamuis omnibus vnum nomen ſit ſeotentiæ vocantur. quas Græci γνώμας appellant. Vtcunque autem nomen ex eo acceperunt, ꝙ ſimiles ſunt cõſimilibus. Eſt autem hæc vox vniuerſalis,quæ etiam citra complexũ cauſæ poſſit eſſe laudabilis. Interim ad rem tantum relata,vt, Nihil eſt tam populare,quàm bonitas. interim ad perſonã,quale eſt Afri Domitij, Princeps qui vult omnia ſcire,neceſſe habet multa cognoſcere. Hanc quidam partem enthymematis, quædam initium,aut clauſulam epicherematis eſſe dixerunt,& ſi aliquando,noo tamen ſemper. Illud verius eſt,eam aliqñ ſimplicem,vt ea quæ ſupra dixi aliqñ ratione ſubiecta,ſic, Nam in omni certamioe qui opulentior eſt,etiam ſi accipit ioiuriam,tñ quia plus poteſt,facere videtur nonnunquam duplicem, Obſequium amicos,veritas odium parit. Sunt etiam, qui decem genera fecerunt,ſed eo modo,quo fieri vel plura poſſunt. per interrogationem,per comparationem, inficiationem ſimilitudinem,&c. huiuſmodi. per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis, Mors miſera nõ eſt, aditus ad mortem eſt miſer. A recto quidem ſunt tales,Tam deeſt auaro quod habet,q̃ quod noo habet. Sed maiorem vim accipiũt ex mutatione figuræ, Vſque adeo ne mori miſerum eſt?& per trãſlationem

acrius enim hoc, quàm per ſe: Mors miſera non eſt, a[illegible] ad mortem eſt miſer à communi ad proprium. nam cum [illegible], nocere facile eſt, prodeſſe difficile, vehementius apud O[illegible] Medea dicit, Seruare potui, perdere an poſſim rogas? Vertit ad perſonam Cic. Nihil habet Cæſar nec fortuna ſua maius [illegible] poſſis, nec natura melius quàm vt velis ſeruare complurimos. [illegible] quæ erant rerum propria, fecit hominum. In hoc genere cuſtodiendum eſt & id, quod vbique ne crebræ ſint, ne palam fi[illegible] quales frequenter ab his dicuntur qui hæc καθόλικα vocat, & quidquid pro cauſa facete videtur, quaſi indubitatum pronunciant) ac ne paſſim à quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus eſt auctoritas. vt rei pondus etiam perſona confirmet, quis enim ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodámodo præcipiat? Enthymema quoque eſt, quod omnes mente concipimus. propria tamen d[illegible]tur, quæ ſententia eſt ex cõtrarijs propterea quòd eminere inter ceteras videtur, vt poeta Home. vrbs Rom. De hoc in argument[illegible] ſatis dictum eſt, Non ſemper aũt ad probationem adhibetur, ſed aliquã ad ornatum. vt pro Ligario: Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum te ad crudelitatẽ acuet oratio? Eſt, & epiphone[illegible]is, de qua figura ſupra dictum, clauſula quædam quæ ſententiæ appe[illegible]atur Græcis [illegible] qua voce omnis intellectus accip[illegible] pote[illegible]. Hoc no[illegible]e donarũt ea, quæ non dicuntur, verum intelligi debent. vt, [illegible]are prius de veſtro [illegible]cto fateamini neceſſe eſt, q. Ligarij cu[illegible] V[illegible]lam reprehenda[illegible]. & vt Vibius Criſpus in eum, qui [illegible] in foro ambularet, Quis vbi ſic timere permi[illegible]t? Me[illegible] c[illegible]tiarijs valet, [illegible] fugiam habeo quem ſequar nõ h[illegible] m[illegible] loqui non poſſet, tacere non poterat [illegible]us autem quæ in hac parte vitioſe dicantur, ſcire procu[illegible] cum Quintiliani legat. Nobis, quæ rect[illegible] po[illegible], ſuffi[illegible] decurriſſe, ſiquidem fruſtra, v[illegible] quis iudicio careat, vt vit[illegible]ſa vitet [illegible] admonere non opus eſt, cum q[illegible]ueniam [illegible] per ſe iudicaturus ſit. qui ſi n[illegible] his quoque in oratione inſerendis, erit Q[illegible] in prudens ſatis intelliget, veni[illegible] omni[illegible] rem aliquã complexa, ſuo loc[illegible] & vt d[illegible]. Nunquam vero generaliter, quod particul[illegible]tum eſt, intelligatur. Sed ad Ciceronem redeo {C[illegible] idem fere eſt, quod contentio} Hanc autem Celſus Viſe[illegible] Rutilius Lupus referente Quintiliano, ἀντίθετον nominarunt, vt talis eius ſit forma, qualis eſt pro Muræna. Vigilas tu de [illegible]cte, vt tuis cõſultoribus reſpõdeas, ille vt eo quo tendit, mat[illegible] cum exercitu perueniat, te gallorum, [illegible]lum buccinarum cantus exu[illegible]at. [illegible]mbrum orationis appel[illegible] {Qu[illegible] Græci κῶλον, nos membrum, quòd illi κόμμα, Latin[illegible] περίοδον, noſtri ambitum, circuitum, c[illegible] continuationem, circumſcriptionem n[illegible]arunt. [illegible] membrum, quidam apud poeta[illegible] putant, q[illegible] pede in verſu nihil ſupereſt. A[illegible] qu[illegible] par[illegible] verſ[illegible] fuerint, tot cola dic[illegible]. Quot aut[illegible] reſt[illegible] de[illegible] comma, id etiam [illegible]ue cæſuram d[illegible]runt. [illegible] autem, vt Diomedes inqui[illegible]a, [illegible]maris colon, ea e[illegible]s. C[illegible]ma eſt, [illegible] & Diomedes ſcribunt, [illegible] iudice. Item alterum comma, Ne tu [illegible] timere. Iam factum [illegible], q[illegible] præ[illegible] tamen à toto corpore abruptu[illegible] ens, ac rem[illegible]tum à ceteris, vim non habet [illegible] & caput & os, ſemoctim corpus non eſt, u[illegible]unt, tũ[illegible]e corpus incipit. Ita cum venit ea[illegible] ea[illegible] aut [illegible]eſt periodos vel cum [illegible] iudiciorum minime reſ[illegible] periodus, dicolos, ſi tria, tric[illegible], & ſic deince[illegible] autem, Inciſum, inquit, quantum mea te[illegible] non expleto, ſed numer[illegible] ſaltem conclu[illegible] tale eſt enim quo Cic. vtitur, Domus t[illegible] at [illegible] pecunia ſuperabat? at ege[illegible]. Fit autem etia[illegible] Qu[illegible] ſum eſt, diximus. Membru[illegible] au[illegible] eſt [illegible] ſos, ſed à toto corpore abr[illegible] perfectum membrum, ſed emotum [illegible] Quæ quæſo noſtrum feſel[illegible] ta eſſe [illegible] incisa & membra mixta ſunt & [illegible] derant. Periodorum duo ſunt genera [illegible] vnos [illegible]gior eſt, & ambitu circunducitur, alterum, quod [illegible]mbris cõſtat inciſiſq; quæ plures ſenſus habent, vt, Aderant ianitor carceris, & carnifex prætoris. reliqua habet periodus membra quattuor. Sed. vt mihi videtur, recipit fre[illegible]uenter & p[illegible]ura. Modus ei a Cicerone eſt, aut quatuor ſenarij verſibus, aut ipſius ſpiritus modo ter[illegible]minatus. Præſtare vero debet ſen[illegible] periodu[illegible], cõ[illegible] dat, ſit aperta vt intel[illegible]g[illegible]t, non in mod[illegible] vt memoria contineri [illegible]. Vbicunque ac[illegible] & inſtant[illegible], pugna[illegible] dicendum, membratim cæſimq; dicemus. nam h[illegible] oratione plurimum valet, Adeoque rebus accommod[illegible] de[illegible]m poſiti vt aſperis aſperos etiam numero adh[illegible]eat. Et cum audient[illegible] inhoreſcere voluerimus, men[illegible]un[illegible]que narrabimus, aut ipſas periodos maioribus [illegible], & velut latioribus modi[illegible] lue[illegible] exceptis, quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur, [illegible] in Verrem, Proſerpinæ rapto[illegible]. hic enim lenis & fluens contextu[illegible] decet. Periodu[illegible] apta pro[illegible] eſt ma[illegible]um cauſarum, vbi ſo[illegible]icitudine, commendatione, miſeratione res eget. Item communibu[illegible] augenda, cum ratio iubet. vt ſit auſtera, ſi accuſes, tum fuſa, ſi laude[illegible] multum & in epilogis pollet. Hiſtoria quoque non tam finitus numeros, quàm orbem quendam ver[illegible]tum contextumq; deſiderat. namque omnia eius membra c[illegible]nexa ſint, maxime [illegible] lubrica eſt, ac fluit ta[illegible] oratio, propter rerum [illegible] {Articulus dicitur,} Hęc figura à Græcis ἀσύν[illegible]τον, Latin[illegible] diſſolutum dicta. Et vtimur non ſingulis [illegible]erbi[illegible] etiam ſententijs, vt Cice. dicit contra contionem Mete[illegible], qui in[illegible]abantur, eos vocari, cuſtodiri, ad ſenatum adduci iuſſit. Apta, cum quid inſtantius dicitur hoc genus quidam βραχυ[illegible] u[illegible]atũr. Contraria hoc [illegible]uræ πολυσύνδετον, hoc eſt, [illegible] ſępius coniunctionibus repertis. vt.

Tectumq; larent,
Armaq; Amyclęumq; canem Creſſamq; pharetram.

Vel [illegible],

Multa quoque & bello paſſi[illegible].

Item plur[illegible] ſimul ſunt p[illegible] nomina. vt,

Hic [illegible]lum vidi iuuenem.

{Continuatio eſt} Continuationem periodon dicit, de qua ſupra ab[illegible] d[illegible]ctum. {Nam ſi quis ſpei non multum} Hæc enim contraria ſunt, & quòd [illegible]m in c[illegible]u nunc collocant, & quòd caſus obeſſe poſſit. {Frequen[illegible]us e[illegible]ıat verbis} [illegible] continuatis ac [illegible]uentibus. {[illegible]ed pro alij} Alio tempore {Nonnunquam non alienũ eſt,} Ordo eſt & ſenſus, ſed alias quoque (ſubaudiendum quod diximus) ſeruandum ho[illegible] nonnunquam. Non enim alienũ eſt, eloqui res aliquas, hoc eſt, ornatus tantum cauſa ſic efferre, propterea quòd el[illegible]quentia [illegible]ectatur per huiuſmodi continuationes. licet alioquĩ minime ne[illegible]ſſe [illegible] {Compar appell[illegible]tur,} [illegible]enus aliud eſt periodi [illegible]uod ex p[illegible] c[illegible]mp[illegible] diximus, quæ me[illegible]bra ſe[illegible] ede[illegible] be[illegible], i[illegible]ter ſe co[illegible] re[illegible]nt, [illegible]tum [illegible]e, n[illegible] plu[illegible]s. {Hoc [illegible] a enu[illegible] ac[illegible] e[illegible]er} V[illegible]abas di[illegible]nertamor, [illegible]d au[illegible]entı[illegible]m [illegible]ar[illegible] videan[illegible] {V[illegible]us & exer[illegible]citatio facul[illegible]ati,} Afferet cſul[illegible]m, hoc [illegible] exercitati fuerimus, exercitatum ipſa pręſta[illegible]t caul[illegible] ſine labore e[illegible] v[illegible]amur. ſed hęc membrorum continuat[illegible] par, non magis figura dici videtur, quàm i[illegible]nea compoſit[illegible] quęd[illegible]m animaduerſio. {Similiter cadens,} [illegible] dicitur [illegible] eſt, caſus tantum ſimi[illegible]s. poſſint tamen, etiam ſi diſſimi[illegible] ſin[illegible], quæ ſaltem declinentur, ita iungi, nec tantum in hoc hęc figura deprehenditur, ſed & cum re[illegible]pondent vel prim[illegible]bi. vel media, ve[illegible] extrema, vel et a[illegible] permutata. Sed hic media primis & ſumma medij accommodentur, & quocunque modo accommodari p[illegible]teruot. [illegible]ec enim ſemper paribus ſyllabis con[illegible]ant, vt, Arte[illegible]ſtæ & pręſidio inter periculo ſolatio inter a[illegible]uerſa, pre[illegible] ſemper ſ[illegible]nt. Huiu[illegible] generis fere videntur optima, in quibus [illegible] ſententiarum & fines conſentiunt, vt hic preſ[illegible]io, ſolatio precio. Et c[illegible]n [illegible]πτωτον [illegible] eſt. velut il[illegible]e. Si quantum in [illegible] locis[illegible] deſerti[illegible] auda[illegible]a poteſt, tantum in foro atque iudicijs impude[illegible]a valeret. Item Ariſtoteles dixit, eius eſſe vitam bea[illegible]ſſimam cuius & fortunæ ſapientia, & ſapi[illegible]tiæ [illegible]rtuna ſuppe[illegible]t. & [illegible]lud, In rebus aduerſis cum pręſſo eſt co[illegible]ıum, non poteſt deeſſe auxilium {[illegible]imiliter deſinens eſt,} Hoc Græci ὁμοιοτέλευτον vocant, ſimilem duorum verborum vel plurium finem habens, vt, non modo ad reipub. ſalutem violentia huius extinguenda, ſed etiam ad gloriam per tales viros eſt infringenda & nam reſpub. noſtra ad hunc ſtatũ gloriæ peruenit nõ multitudine hominum, ſed ſeueritate legũ. Item, neque in deliberãdo conſilium, neque in prœliando virtus, neque in beneficio benignitas deerat, ſed duntaxat in ſupplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidiſſet, apparebat ſapiẽtiſſimus, cum autem

confligendum eſſet cum hoſtibus, fortiſſimus, eum vero præmium dignis tribuendum, liberaliſſimus, at cum animaduertendum, clementiſſimus: Ita quæ ſequuntur. nam qui ſecundis rebus libenter eſſentiuntur, iidem ſimul ac ſe fortuna conuerterit, amicis primi inſidiantur. Huic ſimile eſt, quod Græci παρίσωσιν vocant, vt nõ tantum clauſula ſimiliter cadat, ſicut ὁμοιοτέλευτον, ſed etiam è membris ſit non diſſimilibus: vt, Quantum pulſit, in eo ſemper experiri debes, vt profis, & illud, In hac calamitoſa fama, quaſi in aliquo pernicioſiſſima flamma. quod à traductione non multum differt. {An nominatiuo eſt, cum ad idẽ verbum} Hanc figuram Græci παρονομασίαν vocant. camq; Plutarchus ita definit, παρονομασία ἐστὶ λόγος παρὰ τὸ προκείμενον, ἕτερον ἐμφαίνων ἐντυχίως. vt ſi dicas, Neminem alteri poſſe dare matrimonium, niſi penes quem ſit patrimonium. Item ſeruire ſeruiture in ſtabulo ſtabulari, putat Plut. eſſe paronomaſiam. q̃ tamẽ Cic. negat, inquit enim, ad res diſſimiles ſimilia verba accommodari debere. {Venijt à te ante, q̃ Romã venit} Attenuatur litera, quia vęnit æ diphthongon habet pro venditus eſt, & debuit poni vęnit, alterum vero verbum minus habet vna litera. {Hunc auiũ dulcedo} Nam auis primam corripit, auius eandem producit. {Quantum Curiam} Meretricis proprium, quæ primam corripit. nam alioqui curia producitur. Propertius,

Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu.

{Vitæ ſe} Honeſta. ſ. vitæ tradidiſſet ſe, & nõ interijſſet. {Vt iam homini nauo,} Ναύους Græci vocauere, breui atque humili corpore homines, paulumq; extantes. Sed melius legitur, nauo nauum. prudentem vero ſic dixere veteres, vnde ignauium, inertẽ, Cur veniam qui ſim. Vbique ſubaudiendum, breui cognoſcetis. {Quem inſimulem,} Incuſem. Inſimulo & inſimulor, ſicut fabrico & fabricor, aſſentio & aſſentior. {Quem poſtulem,} Petimus precaria, poſtulamus iure. Q. Curtius de rebus geſtis Alexandri: Poſtulabat autem Darius magis, quàm petebat, vt accepta pecunia quantacunque, totam quidem Macedoniam caperet, matrem vero ſibi & coniugem liberoſq; reſtitueret, de reliquo regno æquo ſi vellet marte contenderet. Aliquando petere, inuadere, vt peto te gladio. Virg.

Malo me Galatęa petit, laſciua puella.

Et peto, eo, vt Curtius, Indiam inde & Oceanum petiturus. Poſcimus autem imperioſe. Iuuen.

Sed penſio clamat. Puſce.

Pro eodem etiam depoſco capitur. Curtius: Et manãtibus præ gaudio lacrymis, conſalutant, eum, & quod ante recuſauerant bellum feroces depoſcũt. Flagitamus, vero, & efflagitamus, cum idem ſæpe & multum petimus. Cic. Qui efflagitaſti quotidiano conuitio. vt libros quos ad Marcellum meum de inſtitutione oratoria ſcripſeram, iam emittere inciperem. {Indigna prohibuit nex} Crudelis interitus, nex i mors violenta. {C. Graccho} Qui Tiberij frater, propter legem agrariam. hoc eſt de agris diuidundis latam, ſimiliter occiſus eſt. Populi Rom. amantiſſimũ. Quod vt ſibi Populum Rom. cõciliaret, occupatos per Italiam à diuitioribus agros, diuidi populo voluit. Sed cum è roſtris & è foro ſe proripuiſſet, prope portam vrbis interfectus eſt. Licet quidam in ſiluam effugiſſe dicant, & ſeruo mandaſſe, vt ipſum gladio perimeret. {Saturninum, fide captum,} Nam cum hunc & Glauciam, qui in Capitolium profugerant, Marius ex ſenatuſconſulto obſediſſet, dediſſetq; fidem vt libere egredi poſſent, ſeruata fides eſt Glauciæ. Apuleius autem Saturninus cum in curiam fugeret, tegulis necatus eſt, Ordo eſt verborum. Perfidia malorum per ſcelus priuauit vita Saturninum. {Captum,} Id eſt, deceptum, ſi tamẽ ita hic textus habet. Nam video quoſdam aliter habere, veruntamen mendoſe aliqua, ſed de verbis, vbi minimum eſt pondus, parua mihi cura eſt. {Tuus ò Druſe ſanguis} M. Liuium Druſum genere & eloquentia magnum, & grauem, cum de repub. diceret tribunum pleb. Itali exorarũt, vt legem promulgaret, qua ciuitate Romana donarẽtur. Quod cum feciſſet, in ſenatu maieſtatis accuſatus eſt. cumq; domum ſe reciperet, immiſſo inter turbam percuſſore corruit. Inuidia cędis apud Philippum & Cepionem fuit. Alij ſcribunt, cum in publicum prodire non auderet, & domi ius diceret, veſperi vero turbam dimitteret, repente tum ipſum exclamaſſe mox à domeſticis auditum, ſed ſtratum inuentum gladio videlicet ſutoris cuiuſdam traiectum fuiſſe. {Subiectio eſt,} Huius ſupra meminimus. {Deinde ſubijciemus id, quod dici oportet,} Velut ipſe in Verrem, Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædam aliquam deinde cum diu ſuſpendiſſet iudicum animos ſubiecit, Quod multo eſſet improbius. hanc Celſus, ſuſtentationem vocat, quidam παράδοξον, id eſt inopinatum. alij πύσμα vocant. {Gradatio eſt, in qua} Gradatio, quæ Græce κλίμαξ dicitur, apertiorem habet artem, & vt Quintilianus inquit, magis affectatam, ideoq; eſſe rarior debet. Eſt autem ipſa quoque cum adiectione. repetit enim quæ dicta ſunt, & priuſquam ad aliud deſcendit, in prioribus reſiſtit. velut illud Calui, Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm maieſtatis, neque maieſtatis magis quam Planciæ legis, nec Planciæ legis magis quàm ambitus, neque ambitus magis quàm omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur & apud poetas. velut hoc:

Ioue propagatus eſt, vt perhibent, Tantalus,
Ex Tantalo ortus Pelops, ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porro propagauit genus.

Et apud Homerum de ſceptro, quod à Ioue ad Agamẽnonem vſque deducit, inquiens.

Ἀνὰ δὲ κρείων Ἀγαμέμνων
Ἔστη σκῆπτρον ἔχων τὸ μὲν Ἥφαιστος κάμε τεύχων.
Ἥφαιστος μὲν δῶκε Διὶ κρονίωνι ἄνακτι.
Αὐτὰρ ἄρα Ζεὺς δῶκε διακτόρῳ ἀργειφόντῃ.
Ἑρμείας δὲ ἄναξ δῶκε Πέλοπι πληξίππῳ.
Αὐτὰρ ὁ αὖτε Πέλοψ δῶκ' Ἀτρέϊ ποιμένι λαῶν,
Ἀτρεὺς δὲ θνῄσκων ἔλιπε πολύαρνι Θυέστῃ.
Αὐτὰρ ὁ αὖτε Θυέστ' Ἀγαμέμνονι λεῖπε φορῆναι.

{Definitio eſt} Hanc Græcorum plerique ὁρισμὸν vocant. verũ cum multis modis fieri ſoleat, in commentarijs Topicorum Ciceronis de eius abunde tractauimus. Sed nec de Oratore, nec in Oratore hanc inter figuras Cicero poſuit. {Correctio eſt quæ tollit} Correctionem Quintilianus putat, ſi dicas, crudelitatis mater eſt auaritia, & cum Saluſtius in Ciceronem, inquit, O te Romule Arpinas. qui egregia virtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones ſuperaſti. Sed ea videatur potius ironia dici. Cicero exiſtimat correctionem, vt cum dicit Saluſtius. At huic fides inſignis ac virtus eſt animi, immo vero homo leuiſſ. ſupplex. inimicis, amicis contumelioſus. {Rogaſſet, immo innuiſſet} Significaſſet. à Gręco verbo νεύω noſtri fecerunt annuo, innuo, nutare, nictare, quæ inter ſe ita differre veteres voluerunt, vt Nonius Marcellus inquit, vt nutare capite ſit, annuere vel innuere, natium aut labiorum, nictare oculorum. Plautus in Aſinaria. Nec illa vlli homini nutet, nictet annuat. {Eſt} Contingit aliquando, cum non eſt ſatius, id eſt melius, ac non præſtet, vt ſubiectio grauioris verbi, id oſtendat quod leue verbum per ſe poſitum demonſtrare potuit. {Ad id verbum deueniſſes, quod electiſſimum eſt} Tantum verbi gratia, quod electiſſimum ſit. {Occupatio eſt,} Hanc quidam pręſumptionem, Græci πρόληψιν nominarunt, cum id quod obijci poteſt occupamus. {Diſiunctio eſt} Hæc figura eſt, cum multa verba ponuntur, quorum ſingula ſuum nomen ad quod referuntur, habent. διάλυτον dicta quæ ſimilis illi eſt, quàm paulo poſt diſſolutionem nominat. {Coniunctio} Hęc συζευγμένον vocatur. in qua vnũ aduerbium plures ſententiæ referuntur, quarum vnaquæque deſideraret aliquid, ſi ſolæ ponerẽtur, id accidit, aut præpoſitio verbo, ad quod reliqua reſpiciant vt, Vicit pudorem audacia, rationem amẽtia, aut illato. quo plura includuntur, vt, Neque enim is es Catilina vt te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocare poſſit. medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequentibus ſufficiat, horum igitur duas Cicero facit figuras, & ſingulorum exempla ſubiecit. {Conduplicatio} Hæc Græce ἐπανάληψις dicitur. hanc ſupra tractauimus, vbi de epanaphora & anadiploſi dictum eſt. {Interpretatio} Hanc Gręci πολυπτωτον vocant. {Commutatio} Hanc exornationem ἀντιμεταβολὴν nominant. {Permiſſio} Hoc genus è fonte eius, quã παράδοξον vocant, deduci Quintilianus docet hanc quidam ἀνταναγωγὴν nominarunt. {Dubitatio eſt,} Hanc Græci exornationem διαπόρησιν vocant, vt, Siue malitiam ſiue ſtultitiam dicere oportet. Et illud Hieronymi contra H[illegible]idium de virginitate virginis Mariæ, Doleam ne, an rideam, neſcio ſi imperitiæ arguam, an temeritatis accuſem? item apud poetas, vt apud Statium in 1. Theb.

Quem prius Heroum Clio dabis?

{Expeditio} Hanc gręcorum alij ἐπιτροχασμὸν, alij προσαπόδοσιν nuncupauerunt, vbi ſingulis poſitis, ſingulorum ſtatim ratio ſubijciatur. {Pręc[illegible]io eſt,} Hæc à Græcis παράληψις dicta, à qua abſimilis ea eſt quam iidem ἀντίφρασιν vocãt quidam, vt, Non agam tecum iure ſummo nõ dicam quod forſitan obtinerem, & Cicero, Hoc ego ſi ſic agerem, tanquam mihi crimen eſſe diluendum, pluribus dicerem. ſimilis quoque eſt ea. quæ à Græcis ἀποσιώπησις, à Cicerone reticentia, à Celſo autem obticẽtia dicitur, à non nullis vero interruptio appellatur. vt,

Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus.

Eſt & alia reticentia, quæ fit imperfecto ſermone, cum eſt præciſa velut ante legitimum finem oratio, quale illud eſt, Nimis vrgeo, commoueri videtur adoleſcens. Sed quid plura? ipſum adoleſcentem dicere audiſtis. {Cóclusio} Hanc Græci συμπέρασμα nominant, vt, Quod ſi Danais datum erat oraculum, nõ poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis, &c. Plau. tñ in Bacch. tria protulit vbi ne mentionem quidem ſagittarum Philoctetæ fecit. Inquit enim illic, Tria fuiſſe audiui fata, quæ illi forent exitio, ſignum ex arce ſi periiſſet, alterũ etiam eſt Troili mors tertium, cum portæ Scææ limen ſuperum ſcinderetur. niſi loquentis perſonã ita ſeruare voluerit, vt quid ipſe ſentiret, ponere nõ procuraret. {Hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum pertulerunt:} Nam cum finiri bellum in animo eſſet omnia ſigno dato dux duci occurrit, atq; in ſe prœlium conuerterunt. tum Philoctetes progreſſum Alexandrum laceſſiuit, conſenſu vtriuſque partis, certaminis ſpatium definitum eſt, prior Alexander ſagittam incaſſum miſit, deinde Philoctetes. Sed hic ſiniſtram Paridis magnum transfixit, mox clamantis dolore nimio, dextrum oculum ſauciauit. inde fugientem ſectatus, vtrunque pedem eius Philoctetes tranſuerberabit. ipſumque celeritate præuentum occupauit, occupatum gladio traiecit. Vt autem alij putant, ſagittis confecit.

LONG. Repetitio} Rufiniano & Aquilæ dicitur ἐπαναφορά. Alexander Sophiſta vocat ἀναφοράν. Quintilianus eam inter ſpecies τῆς πλοκῆς numerat, παρίσωσιν quidã vocant, de ea ex Hermogene Trapez. lib 5 vbi de pulchritudine orationis, quo in loco & qui diſcriminis inter παρίσωσιν & epanaphoran ſit, explicatur. Repetitionis etiam ſpecies eſt, Rutilio & Alexand. quoties varia verba, eandem tñ vim inter ſe habentia, in principio commatum aut membrorũ ponuntur, vt, Dolui Quirites, vbi illum clandeſtinum hoſtem intra murum vidi. Aegre tuli, quod domini veſtri facilitatem vnius fallacia tentatam intellexi. Commouit me, quod in accipienda iniuria pleriſq; lætitiam oſtentantes cognoui ἐπιβολήν quidam vocant. {Conuerſio} ἐπιφοράν Rutili. ἀντιστροφήν Aquila vocat. {Complexio} Ab Aquila dicitur συμπλοκή, A Rutilio κοινότης. Porro cum ea quæ in ſuperiori mẽbro poſtrema ſunt poſita, in poſteriore prima repetuntur, Aquilæ vocatur ἀναδίπλωσις, vt eſt illud Ter. Negat Fannium eſſe hanc ſibi cognatam Demipho, hac Demipho negat eſſe cognatam. Huc etiam referenda eſt ἐπανάληψις, de qua Rutilius. Eſt & alia repetitionis ſpecies, quã παλιλογίαν dicunt. Hęc repetito eodem verbo aut nomine nõ diuerſa vult intelligi, ſed idem quod ſignificauit, efficere vehementius, vt Tu tu Antoni Cæſari omnia permiſcere cupienti cauſam belli ciuilis dediſti. In ploce contra, quam copulationem vertunt, à Rutilio vero διαφορά dicta, idem verbum aut nomen bis [illegible] poſitum diuerſa ſignificat, vt eſt illud, Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis poſitum eſt, vt ſuperius quidem nomen tantũ hominis ſignificet, poſterius velit intelligi eundem, qui ſemper fuerit, ac ſui ſimilem. Plura apud Romanum Aquilam de his habes. πολύπτωτον etiã huic ordini adnumerari poteſt. Fit autem, cum plures ſententias alio atq; alio modo efferimus. vt Pater hic, tuus nunc deniq; eſt, vt egeſtatem tuam debere alere videatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo, vt alienum deſeruiſti, Patri tu filius es ad potiundas opes, cuius, ad ſenectutem violandam crudeliſſimus hoſtis fuiſti. Nimirũ nullo conſilio filios procreamus, nam maiorem partem ea illis doloris & contumeliæ capimus. Verum hoc ſchema ab auctore noſtro infra inter ſpecies agnominationis enumerabitur. {Traductio} ἀνταπόδοσις Fabio. ἀνάκλασις Rutilio, alijs πλοκή. Sunt qui ταυτολογίαν vocãt, vt eſt apud Quintil. lib. 8. cap. 3 id eſt eiuſdem verbi aut ſermonis iteratio, quanquam nõ magnopere ſummis auctoribus vitata. Interim vitium videri poteſt, in quod ſæpe incipit etiam Cicero, ſecurus tam paruæ obſeruationis. ſicut hoc loco: Non ſolum igitur illud iudicium iudicij ſimile iudices nõ fuit, &c. {Qui nihil habet in vita, &c.} Exempla hæc ad ſecundam ſpeciem τῆς πλοκῆς pertinent apud Fabium libro nono. {Ex eodem genere exornationis,} Paronomaſiæ affinis eſt hæc exornatio, de qua inferius. {Contentio} Huius ſpecies enumerat Fabius lib. 9. cap. 3. Contra poſitum, inquit, vel vt quidam vocant, cõtentio. {ἀντίθετον dicitur} non vno fit modo. nam & fit, ſi ſingula ſingulis opponuntur: vt, Vicit, pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non noſtri ingenij, veſtri auxilij eſt. Et ſentẽtiæ ſententijs? Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui cõmodiſſime ſubiungitur & ea ſpecies, quam diſtinctionem diximus, Odit populus Romanus priuatam luxuriam. publicam magnificentiam diligit, &c. Diligenter de hac exornatione Rutilius lib. 2. {Exclamatio} ἐκφώνησις Græce dicitur. Figura eſt augendis affectibus accommodata Fabio libro nono. Huc pertinent imprecationes, vt, O ſcelus, ò portentum in vltimas terras exportandum. Græci, vt eſt apud Aquilam, vocant ἀράν. Huc item refer δέησιν, quam obteſtationem vertit Aquila, qua. ſ. deos oramus aut homines, Per ego has te lacrymas, dextramq; tuam. Item ominationes, Turno tempus erit, magno cũ optauerit emptũ. Intactum Pallanta. His & cognata eſt. Adhortatio, προτροπή Rufiniano dicta, Nunc nunc inſurgite remis. Hortor vos ſocij. Sed de his in Pathopœia. Huc adde, ſi libet, obiurgationem, quã Aquila vocat ἐπίπληξιν, ſiue ἐπιτίμησιν. Non ego te vidi Damonis peſſime captum. {Interrogatio} Cum aut noſcendi gratia interrogamus, aut arguendi cauſa percontamur. Interrogatio figuræ nomen nõ obtinebit. At ea res vtrocunq; modo dicatur. etiam multiplex habet ſchema. Simplex eſt, ſic rogare, Sed vos qui tandem, quibus aut veniſtis ab oris? Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi, Quid tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et Quouſq; tandem abutere patientia noſtra Catilina? Quanto. n. magis ardet, quam ſi diceretur, Diu abuteris patientia noſtra. Interrogamus etiã quod negari non poſſit, Dixit ne tandem cauſam Falcula? Aut vbi reſpõdendi difficilis eſt ratio, vt vulgo vti ſolemus, Quomodo? Qui fieri poteſt? Aut inuidiæ gratia, vt apud Senecam Medea. Quas peti terras iubes? Aut miſerationis, vt Sino apud Virg. Heu quæ me æquora poſſunt Accipere? Aut inſtandi, auferendæ ue diſſimulationis, vt Aſinius. Audis ne, furioſum non officioſum teſtamentum reprehendimus. Reliqua ex Fabio lib 9 cap. 2. Cice 3 de Orat. Diſcrimen eſt inter hæc, Et rogatio, inquit, atq; huic finitima quaſi percunctatio. Inter πύσμα. i. quæſitum. & ἐρώτημα. i. interrogatũ. i. diſcriminis, Aquila teſte, quod ad interrogatum vna voce tantum reſponderi poteſt vel à negante, vel [illegible] nfitente, quæſito aũt occurri non niſi pluribus poteſt, hoc eſt quoties multa rogantur, vt, Qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? quis erit qui ſubuenire velit, cum tam acerbe ſocios tractauerimus? Vide Rufinianum lib. 3. {Ratiocinatio} Fabius ratiocinationem ſub interrogatione comprehendit. Ceterũ, inquiens, & interrogandi ſeipſos, & reſpondendi ſibi ſolent eſſe non ingratæ vices, vt Cic. pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico? Nempe apud eum qui cum hoc [illegible] re, tñ me antequam vidit, Reipub. reddit. Iulius Rufinianus tum ἀπόφασιν, tum αἰτιολογίαν. vocat Ab hac eo tantum differt προσαπόδοσις, quod illa fit fere cũ interrogatione, hæc ſine interrogatione. Exempla habes apud Rut[illegible] priorib. Vocatur & quibuſdã αἰτιολογία, cum ſimpliciter cauſam recitamus, verum hęc figurata non eſt. Quare melius ſchema hoc definit Rutilius, qui id ait effici ratione breui & ſententioſa, ita vt quod dubium eſt viſum, ad certam fidem adduci videatur. Et ſi acerbum vobis, quod dicturus ſum videbitur, tamen æquo animo audiendum. Nam fere conſilium verum. quod initio auditu graue eſt, in poſterum cognita vtilitate fit iucundum. {Sententia} De generibus ſententiarum Fabius lib. 8. cap. 5. Doctor, in ſecũdo de Copia commentario. Trapez. quędam lib. 5. vbi de Magnitudine orationis. Eſt & ſententiæ genus quod Plutarchus ἐπιφώνησιν, alij ἐπιφώνημα, Fabius acclamationem vocat, ea eſt rei narratæ vel probatæ ſumma acclamatio. Narratę, vt apud Virg Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Probatæ. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit. Nec tñ quod vis epiphonema continuo ſententia eſt, etiam ſi plerunq; eſt. Verũ quidquid in clauſulã argute autem ferit, ἐπιφώνημα dici poteſt. quod genus proprium eſt epigrammatis. vnde apud Martialem ſæpe numero carmen epiphonemate clauditur. Vtitur & Valer. Max. frequenter hoc genere. item Seneca, Eſt & Noema ſententiæ genus, alludens ad ſententiam aut locum communem, non efferet tamen ſententiã generaliter, ſed verba ſumit ex loco communi, quæ ad præſentem cauſam accommodat, vt recte ad locũ communem alludere intelligatur. vt, Dignus erat Socrates vt Periclis eloquentiam habere. ſ. intelligatur, vt ſe defenderet innocens, Ouid. 13. Metamorph. Fortiſq; viri tulit arma diſertus. Bene collocaui beneficium, cum in virum optimum, cum in hominem gratum contuli. Inſunt quædam latentia enthymemata. Et profecto dãda eſt opera vt oratio abundet huiuſmodi verbis ſententia rinctis, vt Fabius ait. Doctor. Diuum Ambroſium commendans. Vix alius, inquit, crebrius aut frequentius vtitur ſententiarũ genere quas appellant νοήματα in quibus latet aliquid

quid arguti ſenſus, quod cũ non exprimatur intell[illegible] ob hoc ipſum grat[illegible]s, quia dictum ob[illegible]tius, &c. §Sent[illegible] ni raro§ In hoc genere, inquit Fab[illegible] cuſtodiendum eſt [illegible] vbique, ne crebræ ſint, ne palam [illegible] dicuntur, qui hæc catholica vocan[illegible] & quidquid pro[illegible]tur, quaſi indubitatũ pronunciant [illegible] palam, & [illegible] dicantur. Magia enim decet e[illegible] eſt auct[illegible] vt rei pondus, etiam perſona cõfirmet. [illegible] enim ferat p[illegible]rum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignob[illegible] iudicet [illegible]ndo, & quodãmodo præcipiat? §Q[illegible] adoleſcentiũ pecc[illegible]tis, & [illegible] exemplum illud non admodũ arridet Doctor[illegible] Tale [illegible] tuit, Iuuentutem decet induſtria. Ad[illegible] ratio, Nam turp[illegible] eas dotes, quas natura ad bonas arte[illegible] comparandas illi [illegible] attribuit, in otio fœdisq; voluptat[illegible]bus c[illegible]ſumere. Ad ſenectutem opulentia decet. Huic quoque [illegible] ratio [illegible] naturæ præſidijs deſtitut[illegible] ex[illegible] rerum adminiculis [illegible] fulciatur. Nam neceſſe eſt anim[illegible] probet§ Alias, eum Contrarium eſt, &c. Contrarium [illegible] contentionem [illegible], cum differentia tamen aliqua dicunt. §Contrarium§ [illegible] Græce dicitur, Fabio teſte. A cõtentione vero hoc differt, quod hic ſemper duobus propoſitis alterum alterius infirmatio[illegible] pr[illegible]tur, quod in contentione non eſt neceſſe. §Et abſolutã conclu[illegible] nem, §Hinc inter figuras ſententiarum ennmerat Rufi[illegible]anus enthymema, quoties ſ periodus orationis ex cõtrarijs ſ[illegible]tentij[illegible] adlit[illegible]tur. §Membrum§ Membrum, inquit Fabiu[illegible] li[illegible] 9 [illegible]ap 3 [illegible] ſenſus numeris c[illegible]luſus, à toto corpore a[illegible] & pe[illegible] efficiens. Id enim, O callido homi[illegible]m eſt, at tem[illegible] a ceteri[illegible] vim non habet [illegible], & caput. [illegible] ergo inc[illegible] corpus e[illegible] na co[illegible] em quæ o[illegible] noſtrum [illegible] eſſe [illegible]tuos? qua[illegible] Cic[illegible] [illegible] & mem[illegible] mixta [illegible], & [illegible] luſi[illegible]em [illegible] de qua lib. 5. Trapez. ex [illegible]nio. §Articul[illegible]s§ D[illegible]tionem Fabius [illegible] 9. cap. 3. [illegible] apta [illegible] dimus. N[illegible] & ſingula inculcantur, & [illegible]ſi plura [illegible] appe[illegible]nt Ru[illegible]linus [illegible] alij [illegible] Plutarchus [illegible] Species h[illegible]. Vide [illegible]pez [illegible] nunciatione au[illegible] præ[illegible] cum [illegible] no [illegible] tio[illegible] a profe[illegible] Ru[illegible] ex[illegible] quatum [illegible] poces [illegible] adeo [illegible] inter [illegible] poce[illegible] merat Fabiu[illegible] R[illegible] ver[illegible] eunde[illegible] ca[illegible] eandem [illegible] labam, [illegible] aut [illegible] ens eſt quã ſuperiu[illegible], & [illegible]inore[illegible] aſſ[illegible] bus [illegible] &c. §An[illegible]omẽnatio§ [illegible] vulgo, ab A[illegible]la [illegible] catur Fabiu[illegible] & han[illegible]ter pe[illegible] jcit. Hinc c[illegible]gnata eſt [illegible]mutati[illegible] de qua i[illegible]ra. §Ve[illegible] ante [illegible] Romam ve[illegible].§ Al[illegible], Venit a te, &c. §Sub[illegible]§ [illegible]. & [illegible] hanc int[illegible] argumentationum [illegible] ponuntur. Reprehenditur autem [illegible] & enumera[illegible] à qua n[illegible] d[illegible] aut [illegible] dicur, aut [illegible]firmatur al[illegible]id ex e[illegible] eſt hic dicendi modus. Nam [illegible] nm [illegible], [illegible]mque, rationes & cauſas omnes a[illegible]ram, vt [illegible] quæ prohibi[illegible] ſun[illegible] e[illegible] u. Species ſu[illegible] nis eſt form[illegible] a re[illegible] q[illegible] int lib. 9. cap[illegible]. De qua & in C[illegible] udæus. Rufinianu[illegible], & Aquila [illegible]. Ea fit, cum veluti enn[illegible] q[illegible] a o p[illegible] tum, ſed ſubijcimur [illegible]ud, [illegible] us [illegible] biectionem, vt, In [illegible] ſt q[illegible] m D[illegible] me[illegible]ter [illegible] & [illegible] apud int[illegible] Demoſth. in primam [illegible] am [illegible] refert ex Rufi[illegible]iano [illegible] & [illegible], ex [illegible] Latinis præſ[illegible]mptio[illegible] dictam [illegible]randi [illegible]pon[illegible] A[illegible] vi[illegible]. §Credo inimicum,§ Alias, Cædo inim[illegible] u[illegible] radat[illegible] x Fabio. Alij [illegible]. Rutilius [illegible] A[illegible] habet artem, & magis affectatam, ideoq; eſſe rar[illegible] de gradatione Aquila. §Definitio§ De hac erudite M[illegible] ſuis Rhetoricis. §Laborum perpeſſione§ Alias, laborum per[illegible]ſione. §Tranſitio§ [illegible] quibuſdam dicitur. De hac Quint. lib. 9 cap. 2. Quando & cur ſit adhibenda, eleganter exponit Trapez. in cõmentario orationis pro Ligario. §Proſiciet hæc aliquantũ§ Prodeſt ad orationis claritatem & euidentiam.

§C[illegible]o§ [illegible] Rufinianus, & [illegible] vel [illegible] Rut[illegible]. [illegible] cat Quint. lib. 9. emendati[illegible]nem. §Occupatio eſt§ Ex græci[illegible] [illegible]. Vocarunt & [illegible] qui præteri[illegible] & oc[illegible]patio, quam Græci [illegible] præoccupati[illegible] appellarunt. §Occupatio§ A Cic[illegible]one dicitur Præſumptio. [illegible] vocant. Neceſſaria figura eſt, & [illegible]atem prud[illegible]ntiam requirit. Videndum eſt [illegible]nim quæ ſint hominum tacita iudicia, quo propendeant animi quid offendat, qu[illegible] probetur. Vtimur igitur occupatione, cũ emendamus aliquod di[illegible]um, aut mitigamus, vel recte vel palam. L[illegible] R[illegible]etorica Ariſt. ad Alexandrum. §D[illegible]iunct[illegible]§ [illegible]unctum [illegible] iniunctum Aquila vocat, Rufinianus [illegible] ſubiu[illegible] vel ſubinſertionem, vel ſubnexionem. §Adiunct[illegible]§ [illegible] Aquilæ. §Conduplicatio§ [illegible] Ruti[illegible]o & A[illegible]u[illegible]æ, [illegible] eſt Remp. venalem re habuiſſe, cognitum e[illegible] §Interpretatio§ [illegible] Aquila vocat, Quintil. verborum [illegible]geriem. [illegible] men inter expolitionem & interpretationem habes a[illegible]ud T[illegible]apez. in L[illegible]ianam. §Parenti manus ſcelerate int[illegible]§ Alias, Attuliſti. §Commutatio§ [illegible], Fabio [illegible] 9. cap 3. A qua te ſuſpic[illegible]ne vel Coleti, vel Coleti ora[illegible] [illegible]imon[illegible]m citra tuos more[illegible], vel ci[illegible] cuiuſquam te[illegible] abun de vindican[illegible] e miſſi[illegible] §Perm[illegible]ſſionem [illegible] vocat, cũ al[illegible] q[illegible] ipſi iudicibus relinquimus [illegible] non nunquam aduerſar[illegible] [illegible]anc communicat[illegible] G[illegible] nom[illegible] A[illegible] nis eſt huic [illegible] apud R[illegible]lium. Pertinet huc ſuſt[illegible]ntati[illegible] Græcis dicta [illegible], vt eſt apud F[illegible] & Rufinianum. [illegible] com n[illegible] nunquam continu[illegible]ãtes aliquid inexpect[illegible] un[illegible]us, aut cum ſente[illegible] ſuſpenſa ſubijcitur ali[illegible] tion[illegible]m auditori[illegible] ſiue magnum ſiue minus[illegible] Hic p[illegible] h[illegible] ad Cæſarem, ne iratus, non [illegible] ers, nõ in a[illegible]quam [illegible]onem, ne co[illegible]demnare [illegible] m [illegible] ſeceus [illegible]et, videretur in Macedoniam [illegible] peru[illegible]t. §Dubitatio§ [illegible] Rutilio, [illegible] A[illegible] §Expedit[illegible]§ Enumeratio Trapezont. Et Doct. de Con[illegible] epiſt[illegible], inter argumentationes h[illegible] ponit [illegible]ditio eſt,§ Hoc autem non tam ſchema e[illegible], quã a[illegible]cationis genus, quod per enum[illegible]ationem fiet [illegible] non [illegible] tanquam in pleriſque, § Alias, T[illegible]m. § [illegible] §Pr[illegible]§ [illegible] R[illegible]iectio eidem. cum [illegible]ludimus aliqu[illegible] ab adue[illegible]ſario p[illegible]ium, & ſignificamus vel indi[illegible]um eſſe [illegible] quo [illegible] monemu[illegible] ſeruaturos nos in aliũ opportuniorem [illegible]m Hac de re [illegible] tinet d[illegible] quando a[illegible] utum n[illegible] ta multum facit. [illegible] Cicero. Quid enim odiſſet [illegible] Milo, [illegible]em [illegible] ma[illegible] am[illegible] ſuæ? Huc referenda e[illegible] & [illegible] de q[illegible] apud Q[illegible] [illegible] hoc [illegible] P[illegible]

R[illegible]et [illegible] eſt, cu[illegible] [illegible] rebus ſi[illegible] & [illegible] continent [illegible] no, atq; eo[illegible] hoc mo[illegible]o, V[illegible] ſeri pti, [illegible] & [illegible] Audes ſuppl[illegible] pe rare [illegible] te au[illegible] ere, h[illegible] ne de[illegible] ra, [illegible] nique [illegible] factas. Non [illegible] Volutatus, [illegible] ſimul habet [illegible] grauitas & a[illegible] [illegible] hu[illegible] a[illegible] ne, [illegible] cont[illegible]u[illegible] dio, aut [illegible] er bum [illegible] os. i. [illegible] po[illegible]u[illegible] [illegible] qu[illegible] de[illegible] Homo n[illegible] & oper[illegible] admini[illegible]ratio[illegible] ſolitus, Mal[illegible] [illegible] enim n[illegible] admod[illegible] er[illegible]t, [illegible] periurium com mittunt, quia iud[illegible] ſceleſtiſſimum abſoluunt, [illegible] tur [illegible] ero[illegible] aro, niſi apud vulgares perius [illegible] us & pen[illegible] recte [illegible]ntur. Complexio e[illegible] efficitur [illegible] et [illegible]anque exornatione[illegible] A[illegible] i. paulo [illegible]te[illegible]m, videlicet conuerſionem, & [illegible]imus an[illegible] repetitionem. Ita v[illegible] pei[illegible] v[illegible] tur[illegible] ſæpius [illegible]m, & [illegible] reuerſio [illegible] re[illegible] po[illegible] m[illegible] verbum hoc modo [illegible] x[illegible] nota, n[illegible] tamen apud [illegible] n[illegible] dici[illegible] hagi[illegible] h[illegible] & [illegible] pro[illegible] ſec[illegible] per quam ſcrib[illegible] prima [illegible]laba. [illegible] ductio e[illegible] quæ fit[illegible] cum idem verbum

Aaci

verbum ponatur crebriut. ipſum ſup.non modo nõ offendat animum.ſ.auditoris, ſed reddat etiam otationem concinuiorem.i. conſouantiorem, & quadrantiorem, ac modulatiorem, q.d. taotum abeſt, vt verbi in varis loca traductio tedium generet, vt etiã ſummopere recreet hoc modo. Ii qui nihil habet in vita iucundius vita non poteſt colere vitam cum virtute. Vnde Iuu. Summum credere nefas animam præferre puduri. Et propter vitam viuendi perdere cauſas. Item appellas iu hunc.ſ.homicidam hominem, qui ſi fuiſſet homo nunquam petiſſet.i.malitioſe inuaſiſſet vitam hominis. At.i.ſed dicas forte, quòd.ſ.interfectus erat inimicus. Ego.i.nunquid ideo ꝙ inimicus erat, voluit ipſe vlciſci ſic inimicũ, vt ipſe reperiretur inimicus ſibi? quia ſęuus in conſimilis ſpeciei animal, quod per naturam nullum animantium facit, quocirca cum homo in hominem ſęuit, quodanimodo ſibi, qua naturæ ſuæ inimicus efficitur. Præterea qui aliũ occidit iniuſte, duos occidit, quia & ſeipſum, quatenus ſe dignum facit qui iure occidatur, & ita quia ſuę necem procurat ſibi inimicus efficitur, ſaltem re licet fortaſſis non animo. Vt enim inquit Seneca. Illo die perit nocens quo peccat. Item aliud exemplum. ſine.i.permitte diuitias eſſe diuitum, tu vero præfer diuitijs virtutem. Nam ſi velles comparare.i.conferre diuitias cũ virtute, diuitiæ vix videbuntur tibi ſatis idoneæ, quæ ſint pediſſequæ.i.ancillæ virtutis, pedes eius, vt dominæ ſuæ ſequentes. In his autem exemplis repetitur eadem dictio, licet nõn ſemper in eodem caſu, tamen in eadem ſignificatione. eſt autem aliud genus exornationis cũ eadem quidem voa, ſed in diuerſa ſignificatione reperitur, vnde addit. Quod eodem genere exornationis eſt, cum idem verbum.i.eadem voa, ponitur modo.i. interdũ in hac re.i. ſignificatione, & modo.i.interdum in altera re.i.ſignificatione. hoc modo. Cur curas tam ſtudioſe.i. cur tam ſollicite ſequeris eam rem quæ dabit tibi multas curas.i.ſollicitudines, vbi curas priut verbum poſterius nomen eſt. Item Nam iocundũ eſt amari.i.feruenter diligi, ſi curetur nequid amari.i.rei amaræ & acerbę, in ſit.ſ.in amando, quia qui amantur fere redamare ſolent. Item ego veniam ad vos, ſi ſenatus det mihi veniam.i.commeatum, & libertatem abeundi, quã vulgus licentiam vocat. In his quatuor generibus exornationum, videlicet repetitione, conuerſione, complexione, & traductione, quæ adhuc.i.huc vſque ſunt propoſitæ. tractatæ non ſit inopia i.penuria verborum, vt redeatur ſæpius ad idem verbum, ſed feſtiuitas.i. celebritas delitioſa, & lepor ſermonis ineſt, quæ.ſ.feſtiuitas poteſt dijudicari.i.internoſci facilius auribus.i.aurium iudicio, quàm demonſtrari verbis. Contentio eſt, cum.i.quando oratio conficitur ex cõtrarijs verbis hoc modo &c. Sed quàplurimi ſunt qui cõtendant contentionem eſſe in contrarijs ſententijs, antitheton.i.cõtrapoſitũ in contrarijs verbis ſeu vocabulis: vnde cõtentionem dicunt in principio primi Bucolici carminis apud Virgilium. in his autẽ exemplis videtur antitheſis, nam iucundum & amariſſimũ contraria ſunt verba. Sicut eſſe placabilem & inexorabilem. quàm Tumultuari & ocioſum ac quietem eſſe. Frigidiſſimum & feruentiſſimũ. Calere & frigere. Tacere & clamare. Loqui & obmuteſcere. Bellum autem quæ ritare & pacem deſiderare. Item de virtute loqui in concione.i. multitudine populi ad audiendũ concitata, & non poſſe perferre per ignauiam ſonitum tubæ in prœlio videntur contrariæ ſententiæ. Si diſtinguemus.i.ſub diſtinctione vtemur, ſuo iudicet loco, &c. Exclamatio dicitur Grece προσαναφώνησιν. Acclamatio autem ἐπιφώνησις, vel ἐπιφώνημα. Ordo autem eſt. Exclamatio eſt, quæ cõficit.i.completi & complete facit ſignificationem doloris, aut indignationis.i.affectionis indigne ferentis alicuius.ſ.hominis, aut doloris, ſeu indignationis, per compellationem.i.allocutionem in medio ſermonis, hominis cuiuſpiam, aut vrbis, aut loci, aut rei.ſ.alterius. hoc modo. Vt ſi quis à domo Scipiadum iniuriam, aut dedecus propulſare velut, aut illi miſericordiam fieri dicat per exclamationem. Te nunc alloquor Aphricane.i.Scipio maior deuictor Aphricæ: quia Carthaginis, cuius mortui quoque.i.etiam cũ ſis mortuus, nomen eſt ciuitati.ſ.Romanæ, ſplendori.i.ad ſplendorẽ & gloriam ac decori i.ad decus & ornamentum, ſi legetur, aut decori, non intelligetur, quod ſic ſit pronunciandum in orando, ſed ꝙ alterum ponendũ ſit, aut ſic, cuius mortui quoq; ſplendori eſt ciuitati, aut ſic. Cuius mortui quoq; nomen decori eſt ciuitati. Tui nepotes.ſ. Gracchi ex Cornelia filia tua geniti, clariſſimi, tum propter patrem, tum propter matrem, tum propter ſe, præſtiterunt in oratoria, abluerunt ſuo ſanguine.i.expiauerunt, aut ſedauerunt crudelitatem inimicorum, q.d. Gracchos non occiſos, niſi ad crudelitatem inimicorum explendam. Miror hoc loco cur Franciſcus interpretatur nepotes ex ſorore, nõ quod neſciam ex ſorore quoq; nepotes dici, preſertim illis verbis adiectis, vt apud Valer. Max. ſed quòd de Aphricano maiore aptiſſime poteſt intelligi, cuius nõ ſoror ſed filia dr Cornelia Gracchorum mater, vt fere atteſtantur commentarij. Vnde Domitius in illud Iuuen. Malo Venuſinam quàm te Cornelia mater Gracchorum. dicit ſic. Hęc olim habebatur inſignis pudicitiæ Scipionis Aphricani filia, nupſit Cornelio Graccho, cui genuit C. & Tiberium Gracchos. Ad vtriuſq; filij eloquentia plurimum contulit, præceptis ſuis, vt ſcribit Quintil. His ſublatis per ſeditionem popularem Miſſenum præ dolore conceſſit, &c. Hęc ille. Vbi & Mancinellus. Plin. lib. 34. cap. 5. ſcribit, quod Corneliæ Gracchorum matri, quæ fuit Aphricani prioris filia ſedens ſtatua poſita eſt in Metelli Publica portu, quæ ſtatua tempore ſuo erat in Octauiæ operibus. Et Landinus in ſextũ Aeneidos ſcribit ſic. T. Gracchus bis conſul bis triumphator, bis cenſor. Corneliam Aphricani maioris filiam vxorem habuit quam adeo dilexit, vt eius ſalutem ſuę propoſuerit, & ipſa eo morto nuptias Ptolemæi Aegyptiorũ regis contempſit. T. & C. Graccho oratores excellentiſſimos reddidit. In Tito aſpectu & ingenio humanitatis apparuit. C. aſper & concitatus fuit. Ambo quamuis diuerſis temporibus cũ Agrariam legem aduerſante ſenatu ferre tentarent cæſi ſunt. De Scipionibus quoque, quia eorum cognitio huic loco conducit, dicit ibidem ſic. Scipiones de quibus Maro, Aut geminos duo fulmina belli Scipiadas. fuerunt gemini fratres.ſ. Cn. Cornelius Scipio, & P. Cornelius Scipio. Quorum Publius conſul ad Ticium flumen cum Annibale fortiter dimicando vulneratus ab adoleſcente filio qui Aphricanus maior fuit à mortis periculo liberatus eſt. Hi ambo in Hiſpania Aſdrubale Annibalis fratre profligato Aphrorum Milia 25. occidere. Dicens vero milia cepere. Poſtremo inſidijs Aphrorum oppreſſi eodem die ambo periere, ſed Cn. filius fuit Cn. Cornelius Naſica qui ſenatus totius iudicio vir optimus iudicatus eſt. Publij filij duo fuerunt. P. Scipio Aphricanus & L. Scipio Aſiaticus. Publius vt diai patrem liberauit. Aſdrubalem Hiſpania pepulit, inde Carthaginem vicit. Hic filios duos habuit, alterũ ita à patre degenerantem, vt vecordia & amentia monſtro ſimilis fuerit, alterũ P. ſcilicet corpore imbecilliorem, animo vero præſtantiſſimum, qui filijs carens, Aemilium, Pauli Aemilij filium adoptauit, qui Scipio Aphricanus minor cognominatus, qui Celtiberos, Vacceos, & Cantabros vicit. Carthaginẽ inde euertit. Poſtremo in Hiſpaniam reuerſus profectus Numantiam ſuſtulit. Lucius autem Scipio ſuperioris Aphricani frater primus vi vltra Helleſpontum in Aſiam traiecit Antiochum vno & ingenti prœlio ſuperauit, & quinquaginta milibus hominum cæſis Aſiam Romano imperio adiecit. Hæc illi. Ex quibus cõſtat nepotes ex filia dicendos hoc loco. Nam de Gracchis loquitur Cicero, in hoc priore exemplo quod facit pro interfectis. addit alterum in exprobrationem Fregellanorum dicens. Item.i.ſimiliter, alterum exemplum eſt. O perfidioſæ. Fregellæ (de quibus ſupradictum eſt) quàm.i.ò quantum facile.i.faciliter, contabuiſtis.i.conſumpti aut corrupti eſtis, veſtro ſcelere. ſi contra remp. Romanam attentaro vbi cõpellat vrbem. Item ſup. ò aut pro, inſidiatores bonorũ, vos petiſtis.i.inuaſiſtis latrocinio.ſ. veſtro, vitam cuiuſq; innocentiſſimi. Ne, pro an aſſumitis, tantum facultatem.i.faciendi poteſtate veſtris calumnijs.i.iniurioſis cladibus, ex iniquitate iudiciorum.i. quia confiditis iudicibus corruptis abſolui? Nos adducemus animũ auditoris, ad quã.i.quamcunq; indignationem.i. affectionẽ indigne ferentem, ſi vtemur ſup. eo loco.ſ ſuo.i.opportune & raro, & quum.i.quando magnitudo rei videbitur poſtulare.i. exigere, quia niſi vehementer ſimus affecti non exclamabimus. Interrogatio non omnis.i.quædam non eſt grauis, neq; conciona.ſ. decora & loco congruens ſed ſup. interrogatio eſt grauis & cõcinna, quæ cum.i.poſtquam ea quæ obeſſent.i.obeſſe poſſent cauſæ aduerſariorum ſunt enumerata, cõfirmat rationem ſuperiorem.i paulo ante à nobis adductam, hoc modo. Igitur cũ tu faceres, diceres, adminiſtrares, hęc omnia (quæ intelligemus per eum qui hæc dicit, prius enumerata fuiſſe) vtrum remouebas & alienabas animos ſociorum ad rep.ſ. Romana, aut alterius ciuitatis, an non, q.d. non poteris non confiteri quin ſic. Et vtrũ oportuit.i.decuit, aut neceſſe fuit aliquẽ exorari.i orando inducere, qui prohiberet, ne nõ fineret, iſta.ſ. quæ moliebaris fieri, q.d. maxime oportuit. Ratiocinatio eſt, per quam ipſi.i.nos poſcimus à nobis rationem, quare dicamus. quidque.i.vnumquodque, & noſmet petimus crebro à nobis explanationẽ vniuſcuiuſq; propoſitionis. Ea.ſ. ratiocinatio eſt huiuſmodi. Maiores noſtri.i priſci Romani, ſi damnabant, quam.i.aliquam mulierem vnius peccati.ſ.ream, putabãt, id eſt cenſebant.

cenſebant. ſup. eam conuictam.i.probatam ream multorũ maleficiorum, in iudicio ſimplici.i.de vno duntaxat maleficio pronunciatio,& hæc eſt propoſitio dubitabilis, quam apte ſequitur interrogatio, & continuo eius reſponſio, & reſponſionis curſus quæritur ratio,vnde addit. Quo pacto.i. quo modo aut qua ratione putabant.ſ.illud ? Reſponſio. Quoniam ipſi exiſtimabãt eam quam iudicarunt impudicam, quoque.i.etiam, aut ſimul, damnatam veneficij. Quid ita i.cur ita exiſtimabant ? Ratio. Qui neceſſe eſt eam quę addixerit turpiſſimæ cupiditati.i.laſciuiæ & libidini. corpus ſuum.i.quæ vulgauerit corpus ſuũ, & expoſuerit libidini,neceſſe eſt inquam eam,timere permultos. Interrogatio. Quos ? Reſponſio. Iſtos, virum.i.maritum, parentes,ceteroſq; ad quos videt famam ſui dedecoris pertinere. Interrogatio.Quid poſtea ? Hoc eſt quid tum,aut quid ex illo infertur ? Reſponſio. Neceſſe eſt,vt petat veneficio,quoquo.i quocunq; modo poſſit, eos quos timeat tantopere.i.tam anxie, & tam impenſe. Interrogatio.Quare eſt neceſſe ? Reſpõſio.Quia nulla ratio honeſta,aut potius honeſti,poteſt retinere.ſ.maleficio,eam quàm magnitudo peccati facit timidam, quàm ſup. intemperantia.i.incontinentia,facit audacem,& quam ſup. natura mulieris,quæ varia eſt, quia varium & mutabile ſemper fœmina, facit inconſideratam.i. nihil conſiderantem quid faciat. Nam vt Valla docet conſideratus,& inconſideratus actiue ſignificant. Interrogatio. Quid ſup.putabant eam quam damnabãt veneficij i.cenſebant commiſiſſe veneficium ? Reſponſio. Ipſi putabant quoque.i.etiam impudicam neceſſario.Interrogatio. Quare ? Reſponſio. Quia nulla cauſa potuit mouere.i.impellere ad id maleficiũ.i.ad veneficium, quã facilius amor turpius.i. laſciuus & illegitimus,ac inhoneſtus,& libido intẽperans. Poſſet iterum interrogari quare, ſed cauſam ſubdit. Cũ i.quandoquidem ipſi putauerũt corpus eius mulieris, cuius animus eſſet corruptus,non eſſe caſtum: Alia interrogatio. Quid ſup.faciebant in viris obſeruabant,ne hoc idem.ſ.iudicium in viris damnandum ? Reſponſio. Minime Interrogatio.Quid ita.i.cur id dicis,aut cur ita faciebant ? Reſponſio Quia ſingulæ.i.ſeorſum acceptæ, & ad vnumquodq; propriæ cupiditates impellunt viros ad vnumquodq; maleficium vna cupiditas,vtpote turpis amor, ducit mulieres ad omnia maleficia. Vbi ſignatus vtitur verbis. quia viros dicit impelli, in quo verbo eſt violentia, vt ſignificet eos egregie, & viriliter reſiſtere, mulieres autem duci, vt indicet eas volentes ſequi. Vnde & illud Senecę: Fata volentem ducũt, nolentem trahunt. Item. Aliud exemplũ circa quod fit frequẽs interrogatio. Maiores noſtri comparauerunt.i. cõſtituerunt bene hoc,vt neminem.i.nullũ,ſicut apud Virg. Turne quod optandi diuum promittere nemo auderet. Eſt enim nemo quaſi nullus homo,vnde nemo diuum,eſt tãtum nullus diuum, ſi tñ hoc loco proprie dictum velis,ſit appoſitio, ſic neminem.i.nullũ hominem exiſtentem regem, quem cepiſſent armis, priuarẽt vita. Quid vita.i.cur id bene dicis comparatum, aut cur ita comparauerunt ? Reſponſio. Quia iniquũ erat.ſ.viſum, conſumere eam facultatem fortuna dediſſet nobis per victoriam.ſ. in ſupplicio eorum,quos eadem fortuna collocarat, paulo ante in ampliſſimo,quia in regali ſtatu.In qua ſententia fuiſſe videtur Pyrrhus ille Epirota apud Ennium,vt recitet Cic.primo offic. Dono ducite,doq; volentibus cum magnis dijs, &c. Quid ſupp. facias in eum qui contraduxit.i.contra te duxit exercitũ ? ſup. ſi eum ceperis ? Reſponſio. Deſino meminiſſe.ſ. iniuriarum. Quid ita ? Reſponſio.Quia eſt viri fortis,putare eos hoſtes qui cõtendant de victoria.i.tantiſper dum prœliantur, & ſup. iudicare eos homines. & ita humanę tractandos, qui ſint victi. Interrogatio. Quare ? Reſponſio. Ideo putare hoſtes dum contendunt,vt fortitudo,qua eos debellauerimus,poſſit minuere bellum & victos ſupp. putaui homines, vt humanitas poſſit augere pacem, quia eos patienter ferimus dominos, quos humanos nacti ſumus victores. Interrogatio. Et ſi ille.ſ.rex victus, vt barbarus aliquis, viciſſet.ſ.te,num.i.nunquid feciſſet, idem.i.te humaniter tractaſſet ? Reſponſio. Profecto non fuiſſet tam ſapiens. Quia ſapiẽtis eſt parcere,vt ſibi proſit,quia qui parcit hoſti victo, & illius vtitur ſeruitio,& alios inuitat, vt ſe vinci, quàm occidi malint. Interrogatio. Igitur ſi hoc noſti, cur parcis ei ? Reſponſio. Quia ego conſueui contemnere.i.vilipendere, non imitari talem ſtultitiam. Pulchra profecto ſententia,& auctore digna. Hæc exornatio eſt accõmodata vehementer ad ſermonem.i. tenuem narrationem,& retinet animũ auditoris attentum. tum.i.ſimul venuſtate ſermonis,tum.i.ſimul,expectatione rationum,quæ ſubduntur. Sententia eſt oratio ſumpta de vita.i. de modo viuẽdi, vt de moribus, quæ oſtendit breuiter, aut quid ſit, aut quid eſſe oportet in vita,hoc modo. Difficile eſt primũ(.i.in primis,quia vniuſcuiuſque rei potiſſima pars principium eſt,& quia difficile eſt, conſueta relinquere. primũ.i.in principio inceptionis, quia vt dicit Maro in litera Pythagorę. Virtus difficiles aditus primum ſpectantibus offert) ſup. eum qui ſit vſus ſemper fortuna ſecunda.i. proſpera, & ob ſecundam re, reuereri.i.habere in honore & reuerentia. virtutes.ſ.cardinales illas fortitudinem, temperantiam,iuſtitiam,& prudentiam. Item ſententia eſt,ſi dicatur is eſt exiſtimandus.i.iudicandus liber, qui nulli turpitudini ſeruit,quia qui facit peccatum,ſeruus eſt peccati Item alia ſententia. Is eſt æque.i.æqualiter egens,qui non habet ſatis,& is cui nihil poteſt eſſe ſatis,licet ſatis habeat,quia vt dicit Seneca, nõ copia rerum,ſed animus facit diuitem. Item alia ſententia. Optima ratio viuendi eſt eligẽda.ſ.in inſtitutione vitæ,& ſi dicas acerbam videri,addit,conſuetudo reddet eam iucundam. Huiuſmodi ſententiæ non ſunt improbandę, propterea ꝙ breuis expoſitio.i.enunciatio alicuius ſententiæ, ſi nullius indiget rationis.i. approbationis cum ſit euidentiſſima,habet magnam delectationem.ſ.audientium. Sed illud genus ſententiæ eſt, quoque.i.etiã probandum.i.approbandum, ꝙ confirmatur ſubiectione.i.immediata additione rationis, hoc modo: Omnes rationes bene viuendi ſunt collocandæ in virtute, propterea quòd i.quia, ſola virtus eſt in ſua poteſtate,ita ꝙ nulli ſit ſubiecta, & nemine tolli poſſit. Omnia.ſ.alia præter eam.ſ.virtutem ſunt ſubiecta ſub dominatione fortunæ,quæ ea vt dare videtur poſſe,ita & auferre. Nam qui inducti fortunis.i. proſperitatibus alicuius ſecuti ſunt amicitiam eius, hi omnes deuolant, ſimul, ac.i.in eodem momento, quo fortuna eſt, delapſa.ſ.de gradu ſuo. Ratio eſt: Enim pro quia, cum ea res quæ fuit cauſa conſuetudinis.i.conuerſationis & rationis mutuæ, receſſit, nihil ſupereſt.i. reſtat, qua re poſſunt teneri in amicitia. item ſunt ſententiæ.i.reperiuntur,quæ efferuntur.i.enunciantur dupliciter.i.per bina membra hoc modo: Illi ſup. errant ſine ratione qui putãt ſe fugiſſe.i.euitaſſe omnes impetus fortunæ rebus proſperis.i. per res proſperas,& ſup. illi cogitãt ſapienter qui reformidant caſus aduerſos, temporibus ſecundis.i. proſperis vbi ſunt duæ ſententiæ ſine ratione. Cum ratione ſup.ſunt duæ ſententiæ. hoc pacto i.modo: Qui putãt oportere ignoſci peccatis adoleſcentium, falluntur, propterea ꝙ illa ætas non eſt impedimẽto bonis ſtudijs i quod ſi corrigantur,poſſent etiam bonis ſtudijs incumbere. At hi faciunt ſapienter,qui caſtigant maxime adoleſcẽtes, vt velint cõparare.i.acquirere, in ætate maturiſſima.i. primum idonea, eas virtutes,quibus virtutibus poſſint tueri.i.protegere, omnem vitam. Conuenit.i.conueniens, & vtile eſt,ſententias interponi raro,vt nos videamur eſſe actores rei.i.litis,& non præceptores viuendi,quod philoſophorum tũc erat, & theologorum nunc eſt officium. Quum.i.quando ſententiæ interponerentur,ita.i.raro,tunc ſup. afferrent multum ornamenti. Enim pro quia, neceſſe eſt,vt ſup.auditor tacitus.i.tacens, cõprobet eam.ſ.ſententiam,cum videat rem certam, ſumptam ex vita & moribus, accommodari.i. commode applicari ad cauſam.ſ. quam agimus. Contrarium idem fere eſt, quod contentio. nam ſup. Contrarium eſt, quod confirmabat breuiter & facile alteram.ſ.rem, ex duabus rebus diuerſis, hoc pacto. Nam quo modo ſperes eum qui fuerit ſemper inimicus ſuis.i.proprijs rationibus.i. vtilitatibus,fore amicum rebus alienis ? Item, Nam,quare putes eum, quem cognoueris perfidioſum in amicitia poſſe habere inimicitias cum fide ? q.d.nulla ratione id facias. Aut quis ſperet videre eum commodum & cognoſcentem.i.cognitorem ſui,in poteſtate.i.quando ſit in poteſtate conſtitutus, qui priuatus.i.nullo magiſtratu præditus fuerit ſuperbia intollerabili ? Et nunquid credis eum temperaturum.ſ.ſe,à mendacio in concionibus, quĩ non dixerit verum in ſermonibus.ſ.familiaribus, & in conuentu amicorum ? Item metuemus dimicare in campo.ſ.plano, cũ ijs quos deiecimus.i.detruſimus ex collibus, vbi tutiores erant ? Item,nunquid ſup.metuemus, ne ij, qui cum plures non poterant exæquari.ſ. in virtute nobis paucis, ſint ſuperiores nobis; poſtquam ſunt.ſ.effecti, pauciores ? Hoc genus orationis debet eſſe perfectum verbis breuibus & continuatis. Et eſt commodũ auditu.i.dum auditur, propter concluſionem breuem & abſolutam. Tum vero.i.& inſuper multo magis,comprobat vehementer contraria re.i.per repugnantiam quæ eſt in re contraria, id opus eſt.i.expediens oratori, vbi opus eſt ante ſe nominatiuum habet,nam dicere licet, quo opus eſt, &c. Et expedit.i.expedite facit ex eo quod dubium non eſt.i.per euidentiam vnius partis, vt illud quod dubium eſt, aut non poſſit.i. nullo modo poſſit dilui.i.purgari, aut poſſit dilui multo difficillime. Membrum

orationis

orationis appellatur res breuiter abſoluta, ſine totius orationis demonſtrationes,quæ accipitur denuo.i.iterum quaſi ſit de nouo,alio membro orationis hoc modo, Et proderas inimico (.i. quod appellatur vnum membrũ, deinde oportet,vt hoc.ſ.membrum,excipiatur ab altero, cum ſubditur) & lædebas amicum. Hæc exornatio poteſt conſtare ex duobus membris ſuis. Sed ipſa exornatio eſt commodiſſima & abſolutiſſima, hoc pacto, Et inimico proderas, & amicum lædebas & non conſulebas.i.non proſpiciebas tibi ipſi,vbi tertium additur membrum. Item,nec conſuluiſti.i.vtilis fuiſti, aut proſpexiſti reip. nec profuiſti amicis,nec reſtitiſti inimicis. Articulus dicitur cũ ſingula verba diſtinguuntur interuallis.i.ſpatijs medijs, oratione cæſa.i.interciſa,hoc modo, Tu perterruiſti aduerſarios. Acrimonia,voce,vultu. Item: Tu ſuſtuliſti.i.deleuiſti de medio viuentiũ,inimicos.ſ. tuos,inuidia,iniurijs,potentia,perfidia. Hoc intereſt inter vehementiam huius generis.ſ.exornationis,& illius ſuperioris, ꝙ illud.ſ.ſuperius venit.ſ.ad aures auditorum, tardius & rarius.i.minus præſe & impetoſe,hoc.ſ.poſterius peruenit crebrius & celerius. Itaque.i. & ita gladius videtur afferri ad corpus ex remotione brachij,& cohortatione dextræ in illo genere priore, ſcilicet.i.talem acrimoniam habet, vt qui manum ad capulum minabundus demittit,aũt pro ſed, corpus videtur inſauciari.i.multum & penitus ſauciari,crebro & celeri vulnere, in hoc.ſ.poſteriore,hoc eſt in articulo talis eſt acrimonia,qualis in vulnerante, &c. Continuatio eſt frequentatio verborũ denſa.i.plena, &, vt dicunt ſpiſſa,& cõtinens.i.ſine interuallis, cum abſolutione.i. complexione & conſumatione ſententiarum. Nos vtemur ea commodiſſe, tripertito.ſ.colore.i. tribus coloribus, videlicet in ſententia,in contrario, & in concluſione. In ſententia ſup. vtemur ea,hoc pacto, Fortuna nõ poteſt, obeſſe.i.nocere, multum ei,qui collocauit.i. conſtituit ſibi,pręſidium.i.protectionem honeſtam firmus.i.cõſtantius,& certius,in virtute,quàm in caſu.i. euentu fortuitu. In contrario ſup. vtemur ea,hoc modo: Nam, ſi quis collocarit non multum ſpei in caſu, quid eſt,quod.i.propter quod,caſus poſſit obeſſe ei magnopere.i.plurimum? q.d.nihil. In concluſione ſup.vtemur ea,hoc eſt,cõtinuatione,hoc pacto, Quod ſi fortuna poteſt populum in eos,qui intulerunt omnes rationes ſuas in caſum.i.euentum fortuitũ,non omnia ſunt cõmittenda fortunæ,ne.ſ.fortuna habeat in nos poteſtatem nimis magnam. Frequentatio.i.denſa pronunciatio verborũ, eſt in his tribus generibus.i.coloribus dictis, adeo.i. in tantum neceſſaria,ad vim cõtinuationis.ſ.ſeruandam, vt facultas oratoris videatur infirma,niſi offerat.ſ.auditoribus,ſententiam & cõtrarium & concluſionem, verbis frequentibus.i.continuatis denſe. Sed &.i.etiã alias.i.alio tempore,aut vt alij legunt, ſed pro alijs, quoque.i.etiam pro alijs.ſ.coloribus(quæ lectio videtur verior, nam Valla negat.& pro etiam apud Cic.legi)eſt nonnunquã.i. interdum,non alienum.i.nõ impertinens,immo importunum, tametſi.i.quanquam non eſt neceſſe eloqui aliquas res per continuationes huiuſmodi.i. quales iam poſitæ ſunt. Compar appellatur.ſ.genus dicendi,quod habet in ſe membra orationis de quibus diximus ante.ſ.vbi locutus eſt de membro, quæ.ſ.membra.conſtant.i.cõſtituuntur ex numero ſyllabarum fere.i.quaſi omnino pari.i.æquali. Hoc.ſ.quòd ſint pari numero,non fiet dinumeratione noſtra.i.ita,vt ſyllabàs data opera dinumeremus, contenti numeri paritate,licet concinnitas deſit, nam.i.quidẽ.i. certe,puerile.i.ridiculum, & leuis, aut inſani capiti labor (ſicut qui data opera in faciẽdo verſu caput ſcabat, aut vngues demordeat) ſed vſus & exercitatio affert tantum facultatis.ſ.dicẽdi, vt poſſimus referre.i. iterum dicere, quodam ſenſu.i. præceptione animi,membrum.ſ.ſequẽs,par.i.æquale in numero, ſuperiori.ſ. membro,hoc modo, Pater oppetebat.i.fortiter obiebat, mortẽ in prœlio, filius, comparabat.i.contrahebat, aut ornabat domi nuptias, hæc omnia.ſ.quę pater & filius faciebãt, adminiſtrabant.i.inferebant graues caſus. quia altera alteri auxilio eſſe nequibat. vbi 13. ſunt ſyllabæ cum in prioribus non ſint, niſi 12. vnde ſunt qui legant,hæc autem,ſed nõ eſt neceſſe, cum auctor fateatur ſyllabam poſſe redundare. Item, Aliud eſt exemplum. Fortuna dedit illi felicitatem, induſtria comparauit huic virtutem. Poteſt ſæpe fieri in hoc genere, vt numerus ſyllabarũ non ſit plane.i.omnino par, & tamen videatur eſſe, ſi alterũ.ſ.membrum ſit breuius,altero.i.reliquo (vbi innuit fere duo,duntaxat eſſe membra) vna ſyllaba.ſ.duntaxat, aut etiam altera.i.ſecunda,hoc eſt,duabus, aut ſi cũ.i. quando plures ſyllabæ ſunt in altero, longior ſup. ſyllaba erit in altero.i. reliquo, aut ſyllabæ.ſ. duæ longiores erant in altero.i. reliquo, quod pauciorũ eſt ſyllabarum,vt longitudo,aut plenitudo, harum.ſ.longarum ſyllabarum, aſſequatur & exæquet multitudinem.ſ.ſyllabarum,alterius.ſ.membri,quia ſyllaba longa tantũ habet temporis,ac moræ in pronunciando, quãtum duæ breues Similiter cadens, &c. Ordo eſt, Exornatio dicitur ſimiliter cadens cum duo, aut plura verba quæ efferuntur.i.pronunciantur, ſimiliter iiſdem caſibus,ſunt in eadem conſtructione verborum,hoc modo, Hominem,&c. Exempla nota ſunt,ſed quia caſus finem reſpicit,ſunt qui legant, huius ſpes eſt in pecunia, animus remotus eſt à ſapientia,ſed Franciſcus dicit non opus eſſe, vt in fine ſemper ſint illi iidem caſus. Præ ſe ducit.i.pluris quàm ſit æſtimat. Neminem.i.nullum,quia addit hominem. Similiter deſinens eſt,cũ.i. quando,tametſi caſus.ſ.ſimiles, non inſunt in verbis.i. dictionibus,tamen exitus ſimiles inſunt, aut tamen exitus ſunt ſimiles hoc pacto. Turpiter,&c. Hæc duo genera quorum alterum, videlicet poſterius,verſatur in ſimilitudine exitus.i terminationis dictionum,alterum videlicet prius,hoc eſt, ſimiliter cadens,verſatur in ſimilitudine caſus,cõueniunt.i.quadrant, & ſimilia ſunt inter ſe vehementer,& ea re.i.& ideo, qui vtuntur iis,collocant ea plerunq; ſimul in iiſdem partibus orationis. Et ſup. oporteret facere,id.i.ea collocare,hoc pacto.i modo (ab eo quod ſequitur id,quod præcedit,quia pactum ſequitur forma & modus tractatus) Perditiſſima ratio,&c. Fruſtra conſtruantur verba,quia cum ſitu variato gratiam amittant. Hic.i.in hoc exemplo, &.i. ſimul,ea verba.i.eæ dictiones,quę habent caſus.ſ.nominum,veniunt ad caſus ſimiles, vt amorem & pudorem, formam & famam, & ea quæ non habent caſus veniunt ad ſimiles exitus, vt petere,diligere,negligere. Annominatio,vel adnominatio eſt cũ acceditur.i.appropinquatur ad idem verbũ, & ad idem nomen, commutatione vel additione vnius literæ, aut literarum.ſ.plurium,aut ſup.cum verba ſimilia in voce accõmodantur ad res.ſ. ſignificatas,diſſimiles. Ea.ſ.figura, aut adnominatio cõficitur.i. ſit multis & varijs rationibus.ſ.modis. Primo ſup.ſit. Attenuatione i.ſubtractione, aut complexione.i. aſſumptione eiuſdem literæ ſic. Hic qui ſe magnifice iactat,venit pro venijt.i: venundatus fuit à te ante, quàm venit.i.aduenit Romam. Ex contrario.i.ex complexione,ſeu aſſumptione literæ ſic. Hic vincit.i.ligat ſtatim, ferro.i.pedicis, aut manicis ferreis, aut cathena, eos homines quos vicit alea.i.ludo alearum. Productione.i.ſecundo ſit productione eiuſdem literę quæ prius erat breuis,hoc modo, Dulcedo.ſ.cantus,aut concentus auium, vbi prima corripitur à nominatiuo aues,ducit hunc ad auium.i.locũ auerſum à via, vbi prima producitur, quocirca non venit ab à priuatiua particula, ſicut nec à mens,ſed ab à præpoſitione, tum quia illi corripitur hæc producitur, tum quia illa græca nõ niſi græcis cõponi vult, hæc latina latinis. Breuitate.i. tertio ſit breuitate eiuſdem literæ,quia ſola vocalis lõga,aut breuis eſt, hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe cupidus honoris,tamen nõ diligit tantum.i.ad tantum,aut tam multum,curiam.ſ.ſenatorum,quantum curiam.ſ. amicam. Curia autem ſenatoria primam producit. Curia proprium mulieris corripit,ſicut & Curius apud Iuuenal. Qui curios ſimulant,&c. Addendis literis ſup.ſit quarto, vbi ſcies venuſtius dici addendis literis quàm addendo literas,&c. Exemplum patet,temperare ſibi.i.ſeruare modeſtiam & continentiam, obtemperare.i.obſequi Demendis literis ſup.ſit,quinto ſic. Si hic vitaſſet leones.i.productores & venditores meretricum, quemadmodum ſup. vitauit leones,quia nunquam ſe commiſit venationi, ſed lupanaribus aſſidue, ipſe tradidiſſet ſe vitæ.ſ.honeſtæ, aut longæ,vbi nũc propter inopiam perit. Transferendis.i.ſexto loco ſit transferendi literis,hoc pacto. Iudices videte.i.conſiderate, hic.i.in hac re, vtrum malitis.i.magis velitis credere homini nauo.i.ſtrenuo & ſolerti,an vano.i.futili mendaci,vbi n & u transferuntur. Commutandis ſue. literis ſit ſeptimo hoc modo. Oportet deligere.i.de multis legere,& ſe cernere ſupp. eum quem velis diligere,vbi e mutatur in i,hæ ſunt annominationes quæ verſantur in breui commutatione, aut tranſlatione,aut aliquo.ſ.alio genere.i.modo huiuſmodi. Sunt autem alię.ſ annominationes, quæ non habent tam propinquam ſimilitudinem verbi.i.dictionis,& tamen non ſunt diſſimiles.ſ.penitus, de quibus generibus eſt vnum huiuſmodi. O iudices vos cognoſcetis breui, quid.i.ad quid veniam, qui ſim (vbi ſcies ſequente ſponi qui pro quis, vt attamẽ iſte Deus qui ſit da Tytire nobis,& Nec qui ſim quæris Alexi,&c.) Quare veniam, quem inſimilem.i.occulte accuſem,cui profim.i.velim prodeſſe, quem poſtulem.ſ.iniuriarum. Nam quædam ſimilitudo eſt hic.i.in hoc exemplo in quibuſdam verbis, non tam.i. tantum aſpectanda.ſ.ab oratore, quàm.i.quantum,illę ſuperiores ſunt affectandæ, ſed tamen eſt adhibenda nõnunquam.i.interdũ. Alterum.i.ſecundũ genus eſt huiuſmodi.

huiuſmodi. O Quirites demus operam i.adnitamur ne P. C.i. qui ſunt de ordine ſenatorio, putentur circunſcripti.i.decepti & circunuenti omnino. Hæc.i.ſecundi generis annominatio accidit magis ad ſimilitudinem.ſ.nominũ,quàm illa ſuperior.ſ.paulo ante poſita, ſed minus quàm illæ,ſeptem ſuperiores, propterea q literæ ſunt nõ ſolum additæ,quia additur circum, ſed ſunt quoq;.i.etiam demptæ,vno tempore.i ſimul,quia demitur particula cum,pro qua ponitur circum. Tertium genus,videlicet ſecundi ordinis eſt, quod verſatur in commutatione caſuum, aut vnius ſup.nominis,aut plurium nominum. Vnius nominis ſup. commutatione caſuum verſatur,hoc modo,Alexander,&c.(vbi omnes ſunt terminationes,videlicet Alexander, Alexandri,Alexandro,Alexandrum. Nam putem illud Alexandro ſi vita, &c. Ponendum ante illud. Alexandrum omnes,niſi forte tunc datiuum eo quòd ablatiuo ſæpe ſimilis eſt cum ablatiuo ponebant. Hoc vnum nomen,videlicet Alexander eſt volutatum.i.inflexũ varie in commutatione plura nomina faciens ad nominationẽ caſibus commutatis, hoc modo, Nex.i. occiſio indigna.i.quam non meruerat,aut qua dignus non erat, vbi ſcies nominatiuum nex à Cicerone vſurpari. Vnde Sulpitius. Scimus,inquit, Plautum dixiſſe delitia fœminino genere,& numero ſingulari, & Ciceronem nex & alios interdum alia multa quæ lex grammatica vetat,permiſit ſũ analogia, &c.) Prohibuit Tib. Gracchum adminiſtrantem rempub.commorari.i.conuerſari diutius in ea. Conſtructio patet,ſolum aduertendum eſt quòd Tiberium dicit in accuſatiuo. C.Graccho in datiuo.Saturninum rurſus in accuſatiuo, & Druſe in vocatiuo, & Sulpitio rurſus in datiuo. In dicto de Saturnino ne quid hęſites. Ordo eſt, Perfidia.ſ.Marij, & complicum eius priuauit per ſcelus, vita.i.inique occidit Saturnum.ſ. Apuleium captum.i. deceptum fide maiorum natu.i.eo quòd fidem habuit, & ſe dedit maioribus natu i. ſenioribus, aut perfidia maiorum natu priuauit per ſcelus vita. Saturninum ca[illegible] fide, quis cum in capitolio obſideretur à Mario per dediti[illegible]us, & deinde lapidibus obrutus eſt. O Druſe,&c. M. L[illegible] genere & eloquentia præſtantem, factũ Trib. pl. rogau[illegible]runt Itali,vt legem promulgaret,qua ciuitate Romana donarentur,qua promulgata cum propter inuidiam in publicum prodire amplius non auderet,& domi ius dicenti,gladio furoris ſub veſperam cum turbam dimiſiſſet traiectum dñt. vnde ſanguine aſperſit domeſticos parietes & vultum parẽtis,hoc eſt effigiem patris in ſtemmate poſitam. De Sulpitio prius dictum eſt. Videtur autem ita conſtruendũ. Cui Sulpitio Romani concedebant.i.permittebant paulo ante omnia, eum prohibuerunt breui ſpatio non modo viuere,ſed etiã ſepeliri. In qua locutione ponitur vox Sulpitio ſolum modo, vt relatiuum habeat locũ conſtructionis,cum enim vtentur ab eodem regi, neceſſe eſt alterum abſolute ponatur. Nam plena locutio eſſet.Sulpitio paulo ante omnia concedebant quem,&c. Sed non tam venuſta,neque tam ſignificatiua Hæc tria proxima.i.proxime dicta genera exornationum,quorum vnum eſt poſitum in verbis ſimiliter cadentibus,alterum.i.ſecũdum,in verbis ſimiliter definentibus, tertium in annominationibus ſunt ſumenda.i vſurpãda pro raro.i.valde raro, cum dicimus in veritate.i.veris & ſerioſis cauſis. propterea quòd hæc videntur non poſſe reperiri,ſine elaboratione & conſumptione operæ.i. laboris & diligentiæ, autẽ pro ſed, eiuſdem ſtudia quæ verſantur in aucupandis dictis coloribus,videntur accommodatoria.i.aptiora ad delectationem quã ad veritatem.i.ſeueritatem, quare.i.quamobrẽ fides & grauitas & ſeueritas oratoria minuitur,his exornationibus collocatis frequẽter,& non modo.i.non ſolũ auctoritas dicendi tollitur,ſed quoque.i.etiam auditor offenditur.i.læditur in oratione,eiuſmodi.i. ſic exculta, propterea quòd lepos.i. venuſtas & feſtiuitas.i.propoſitas, non dignitas, neq; pulchritudo, quæ eſt ſolida decentia ex membrorum ſymmetria, ſeu cõmenſuratione aptiſſima, ineſt in his.ſ. exornationibus dictis. Quare ea quæ ſunt ampla.i. copioſa & vbera in ſe,& pulchra,poſſunt placere diu, ea ſup.lepida & concinna.i.modulata & dulciſona.afficiunt ſacietatem ſenſum aurium.i.audiendi faſtidioſiſſimum.i citiſſime & plurĩũ faſtidire.i.ſuperbe contemnere ſolitum. Igitur quomodo nos videbimur delectari elocutione puerili.i. exornatione orationis leni, ſi vtemur crebro.i.frequenter his generibus, ita illuſtrabimus commodo orationem luminibus.i. coloribus lucidis diſtinctis.i.ſuis locis diſtributis, ſi interſeremus raro has exornationes,& diſpergemus ſup.eas, varie in tota cauſa, non in vna parte omnes,ſed aliam in alia. Subiectio eſt,cum interrogamus aduerſarios, aut ipſi, id eſt nos quærimus quid poſſit dici ab illis, aut quod poſſit dici cõtra nos,deinde ſubijcimus id,quod oportet dici,aut quod non poteſt dici,aut ſupple id,quod ſit futurum nobis adiumento.i.in auxilium,aut quod obfuturum ſit ex econtrario.i.ecõuerſo,hoc modo. Igitur ſi vt dicitis nihil iniuſte acquiſiuit,quæro vnde iſte ſit factus tam pecunioſus. Num.i.nunquid amplum patrimonium relictum eſt ſupple ei? quaſi dicat id diceretis libenter. At.i.ſed, bona patris.i. quæ eſſent patrimonia eius,venierunt.i. vennudata ſunt,quaſi publice. Num ſupple aliqua i.quęuis alia,hereditas obuenit.i.à caſu ei aduenit? Non poteſt dici,ſed exheredatus eſt ab omnibus neceſſarijs.i.ſanguine coniunctis. Nam ſupple cœpit.i.accepit aliquod præmiũ ex lite, quia cauſas dixit, aut iudicio, quia ſententiam dixit? Ipſe non modo id non fecit.i.non ſolum non cepit ex ea re præmiũ, ſed etiã inſuper vinctus eſt, aut in carcerem ductus, grandi ſponſione.i. quia pro alio qui non fuit ſoluendo ſpopondit. Ergo ſi nõ eſt locupletatus his rationibus.i.vijs & medijs,ſicut vos omnes videtis,aut aurũ naſcitur iſti domi.i.in domo eius,quod veriſimile non eſt, aut capit ſup.ipſum, inde vnde nõ eſt licitum.ſ. capere. Item aliud exemplum. O iudices.Ego animaduerti ſæpe multos petere ſibi præſidium.i.defenſionem honorificam, ex aliqua re honeſta,quam ne inimici quidem, q.d.tãtum abeſt.vt beneuoli damnent, vt ne inimici quidẽ poſſunt criminari.i.crimini dare, aut culpare. Quorum.i.quarum rerum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam verũ confugiet ad virtutem patris ſup. ſui? q.d.id forte facere velit,at.i.ſed vos.ſ.iudices iurati damnaſtis eũ.ſ.patrem eius capite.i.morte. Vbi ſcies quòd non eſt ſcribendum ad patris eius,ſed ſui, aut ſubaudiatur ſui. An reuertetur ad ſuam vitam antiquam, tractatam.i.verſatam alicubi,honeſte.i.defendet præſens crimen per innocẽtiam integræ vitæ. At vos ſcitis omnes qualiter hic vixerit ante oculos veſtros. An enumerabit ſuos cognatos.i.conſanguineos. quibus.i.per quorum mentionem cõuenit vos commoueri.i. affici miſericordia. At hi quidem.ſ.cognati honeſti nulli ſunt. Proferet.i.nunquid in medium adducet amicos? At nemo eſt qui nõ putat nominari amicum iſtius eſſe ſup.turpe ſibi. Item, Aliud exemplum contra eum qui amicum veterem indemnatum per ſummã perfidiam occiderit. Credo (ironice id dicit) ſupple quòd adduxiſti in iudicium amicum quem putabas innocentem. Non ſup. id feciſti. Nam tu necaſti eum indemnatum.i.condemnatum. Credo quòd veritus es leges quæ prohibẽt facere id,hoc eſt necare indemnatũ? At tu ne quidem iudicaſti ſcriptas.i. non etiã cenſuiſti vllas tales leges eſſe ſcriptas. Credo quòd cũ ipſe.ſ.qui occiſus eſt, cõmoneret.i. memorem faceret te veteris amicitiæ, tu es commotus.i.affectus pietate. At tu occidiſti eum, nihilo.i. in nullo minus,ſed etiam ſtudioſius.i.diligentius,vbi ſtudioſum de malo dicitur. Quid ſup. dicis, aut quid.i.nunquid cũ pueri.ſ. amici tui,volutarentur.i.proſternerent ſeſe tibi ad pedẽ es commotus miſericordia? At.i. econtrario tu prohibuiſti crudeliſſime patrem eorum,quoque.i.etiam ſepultura. Multum acrimoniæ & grauitatis ineſt in hac exornatione propterea quòd cum quæſitum eſt quid oporteat.ſ.facere, ſubijcitur.i.ſtatim reſpondetur id non eſſe factum.Quare fit.i.contingit facillime,vt indignitas negotij exaugeatur. Nos facimus ex eodem genere ſubiectionem, vt referamus, quoque.i.etiam ad noſtram perſonam ſic. Nam quid conuenit.i. expediens fuit me facere (inquit C. Pompilius) cum ego circunſideret.i.vndique obſideret à tanta multitudine Gallorum. An dimicarem.i.pugnarem & conſererem manus cum hoſte,at vos prodiremus, tum cum parua manu.i.paucis militibus contra plurimos, & habebamus, quoq;.i. etiam locum inimiciſſimum.i.iniquiſſimum, & nobis aduerſiſſimum, neq; erat: quo.i.per quod producerem vitam.ſ.militũ. An ſupp.relinquerem caſtra at.i.ſed nos obſidebamur.ſ.i Gallis,& ita non potuimus deſerere. An negligerem.i.negligere deberem, vitam militum.i.eorũ potius necem optare quàm tam turpem facere deditionem,at ego videbar accepiſſe eos ea conditione. vt conſeruarem eos, quo ad poſſem incolumes, patriæ & parentibus: An ſupple repudiarem cõditionem hoſtium.ſ.Gallorum,quæ erat,vt amiſſis armis & impedimentis vitam militũ ſeruaret. At ſalus.i.conſeruatio militum eſt, antiquior.i.carior & eligibilior (ſicut vetus amicus quàm nouus) quàm impedimentorum.i.inſtrumentorum bellicorum quibus impediuntur itinera. Eiuſmodi ſubiectiones conſequuntur identidem.i.interdum, ita ſup. vt videatur oſtendi nihil ex omnibus fuiſſe potius faciendum quàm id, quod ſit factum. Gradatio eſt, in qua non deſcenditur.i.non deuenitur ad verbum cõſequens,ante.i.prius, quàm eſt conſenſum.i. gradatim peruentum ad ſuperius.i.prius poſitiuum, in qua ab eo quo ſuperior ſententia terminatur, inferior incipit, hoc modo, Nã quæ ſpes libertatis manet reliqua

ſit,&

ſit, & i.ſimul, licet.i. licitum eſt illis quodlibet.i. quod libitum eſt, & quod libido fert, &.i ſimul poſſunt, id, quod licet. &.i.ſimul audent id, quod poſſunt, &.i.ſimul faciunt id, quod audent, &.i.ſimul id, quod faciunt non eſt moleſtum vobis. q.d. nulla. Ad quam concluſionem gradatim peruenitur. Item: Non ſenſi hoc, & ſi non ſenſi, non ſuaſi.ſ. alijs, & ſi neq; ſuaſi, neq; ipſe cœpi facere, quia ſæpe. ſuademus alijs, quod ipſi tamen facere nolumus, & ſi neque ipſe cœpi facere, non perfeci, quia qui perficit prius incepit, & ſi non perfeci, probaui.i. non approbaui, poſtquam erat à me perfectum. Item induſtria.i. naturalis nauitas & ingenioſitas comparauit.i.acquiſiuit, Aphricano, ſcilicet Scipioni virtutem, virtus comparauit gloriam, gloria comparauit æmulos.i.inuidos. Item aliud exemplum. Imperium Græciæ fuit.ſ.olim, penes Athenienſes.i.in poteſtate Athenienſiū Spartiatæ.i.Lacedæmonij, potiti ſunt.ſ.imperio Athenienſium Thebani ſuperauere Spartiatas. Macedones vicerūt Thebanos, qui ſcilicet Thebani adiunxerūt breui tempore ad imperium Græciæ. Aſiam ſubactam bello. Repetitio crebra cuiusq; verbi ſuperiori.i.antepoſiti, vbi cuiusq; mediante alia particula, habet poſt ſe dictionem ſuperioris, ſed idem eſt ac ſi dicas antecedentis, habet in ſe quendam leporem.i.quandam venuſtatem, quæ.ſ.repetitio verbi antecedentis eſt propria huius exornationis, videlicet gradationis. Definitio eſt, quæ amplectitur breuiter & abſolute poteſtates proprias alicuius rei, hoc modo: Maieſtas, &c. Omnia nota videntur. Gladiatoria ſuſceptio periculorum eſt qua more gladiatorum ita audi ſumus ad inferenda vulnera, vt non defendamus nos, contenti lædi dummodo lædamus, & occidi dummodo occidamus, quod ſæpe temeritatis eſt non fortitudinis, niſi mors noſtra ſpecioſa ſit in conſpectu domini. Hæc igitur exornatio, videlicet definitio, putatur cōmoda.i.vtilis & idonea, quòd.i.quia proponit omnem vim & poteſtatem cuiuſpiam rei, ita dilucide, & explicat ita breuiter, vt videatur, neque oportuiſſe dici pluribus verbis, neq; potuiſſe dici lucidius.i.clarius, & ita eſt ſine obſcuritate breuis. Tranſitio, &c. Tranſitio vocatur ſup. ea exornatio, quæ cum.i.poſtquam oſtendit breuiter, id, quod ſit dictum proponit. item.i.conſimiliter, id quod ſequitur hoc modo: Exempla patent. Ad reliquum, ad id, quod reſtat. Correctio eſt, quæ tollit.i. reprobat id, quod dictum eſt, & reponit.i.in locum illius ponit id, quod videtur magis idoneum hoc pacto. Quid ſup. decretis factum, ſi iſte.ſ.ſuperbus, aut negligens, rogaſſet.ſ. auxilium, hoſpites ſuos, immo ſi ſupple innuiſſet, ſupple eis.i.tantum ſignum dediſſet, hoc quod nunc fieri vix poteſt, poſſet perfici facile. Item aliud exemplū. Nam poſtquam iſti vicerunt, immo victi ſunt, licet iactent ſe viciſſe, nam quomodo appellem.i.poſſem appellare eam victoriam, quæ dederit victoribus plus calamitatis quàm boni.i.vtilitatis, quaſi dicat nequaquam, & ita potius victi eſſe quàm viciſſe cenſebūtur. Item aliud exemplū. O inuidia comes.i.ſecutrix virtutis, quæ inſequeris plerunque bonos, immo inſectaris ſup.eos. Hoc eſt, quæ diceris inſequi quod in bonum accipi ſolet, potius tamen inſectaris quod in malum capitur. Nam moriger inſequitur, & perſecutor inſectatur. Sequitur autem inuidia bonos nō vt proſit, ſed vt obſit. Oſtendit autem vtilitatē huius coloris addens. Animus auditoris commouetur.i. excitatur hoc genere.ſ.dicendi. Enim pro quia, res elata.i.enunciata, verbo communi.i.non habente ſingulare vim ad afficiendum, videtur dicta tantummodo.i.duntaxat, hoc eſt, ſine affectu mouendo, ea.ſ.res ſit magis idonea.ſ.ad mouendum affectum, poſt correctionem ipſius oratoris: pronunciatione.i.per modum proferendi. Sed aliquis dicet, non.i.nonne igitur eſſet, ſatius.i.melius, preſertim.i.præcipue cum ſcribas, deuenire ad verbum optimum & electiſſimum ab initio, ſiue correctione. Reſpondet Cicero. Eſt.i.contingit, aut datur tempus, cum.i.quando non eſt ſatius.i.melius, deuenire.ſ.ab initio ad electiſſimum verbum, vtpote ſi cōmutatio verbi.i.correctio erit demonſtratura id, videlicet rem eſſe huiuſmodi, vt cum appellaris.i. appellaris eam verbo communi.i.non habente ſingularem vim mouendi, videaris dixiſſe leuius.i. negligentius quàm par ſit, & cum accedas per correctionem ad verbum electius, facias rem inſigniorem.i.vt dicunt notabiliorem, quòd ſi veniſſes, continuo.i.ſtatim ab initio, ad id verbum.ſ.electius, nec gratia verbi eſſet, animaduerſa.i.conſiderata, aut adnotata ab auditore. Occupatio eſt, cum dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc dicimus maxime, hoc modo, Exempla nota ſunt. Addixiſti, mancipaſti, adiudicaſti intemperantię.i.incōtinentię & libidini omnium.ſ. quibus libuit te abuti, ſatisfeciſti iniuriarum.i.condemnatus pœnas dediſti, ſunt qui intelligant, feciſti, in.i.intuliſti labeoni ſatia iniuriarū, ſed ſic non ſatis, immo nimium diceret. Conſulto per conſiliū, aut data opera, volens & ſciens. Non ſum occupatus.i. nihil immoror, aut non ſum ſolicitus, depeculatus.i per publicum furtum ſpoliaſti, aut depredatus eſt. Docte autem oſtendit vſum & vtilitatem huius coloris addens. Hoc exornatio eſt vtilis, aut prodeſt admonuiſſe occulte rem quam non pertineat.i. non ſit vtile, oſtendiſſe.ſ manifeſte alijs, aut ſi longum eſt, aut ignobile eſt.i.vitia alicuius palam detegere, aut ſi non poteſt fieri planū, & ita non audeas dicere manifeſte, ne cogaris probare. contentus tamen ſis, quia rumor eſt opinionem facere, aut ſi poteſt facile reprehendi ſ.quod abs te obijciatur, cum falſum aduerſarius facile probet, aut cū ſit vtilius feciſſe ſuſpicionem occulte, quàm intendiſſe.i.intente protuliſſe, & auxiſſe huiuſmodi orationem, quæ redarguatur.i.redargui poſſit. Sæpe autē melius perſuadet, qui fingit ſe nolle dicere crimina alterius, quàm qui ea cōtumelioſe ea probret, quòd ille amicus, hic aduerſarius iudicetur. Diſiunctio eſt, cum vtrunq; (ſi duo ſunt) aut vnumquodq; (ſi plura ſunt) eorum de quibus dicimus, concluditur, certo.i.proprio verbo, ſine coniunctione, videlicet, ſic. Populus Rom. deleuit Numantiam, vrbem Hiſpaniæ, ſuſtulit.i.deleuit Carthaginem, vrbem Aphricæ, diſiecit Corinthum vrbem Achaiæ, in Iſthmo Peloponneſiaco, euertit Fregellas vrbem Italiæ vires corporis, nihil.i.in nullo ſunt auxiliatæ, Numantinis. ſcientia rei militaris nihil fuit adiumento Carthaginenſibus. Calliditas erudita nihil præſidi.i. protectionis tulit.i attulit Corinthijs. Societas morum & ſermonis quia latini quoq; ſunt, nihil eſt opitulata.i. nullam opem tulit Fregellanis. Item aliud exemplum. Dignitas.i.præſtantia formæ.i. formoſitatis, aut defloreſcit.i.amittit florem ſuum, morbo, aut extinguitur, vetuſtate.i.ſenio. Nos videmus, hic.i.in poſteriore exemplo vbi duo tm̄ membra ſunt, vtrunque concludi certo verbo, in ſuperiore exemplo vbi multa erant membra, videmus vnamquanque rem claudi certo verbo. De vſu huius dicet in adiunctione. Coniunctio eſt, cum.i.quando, &.i.ſimul ſuperiores.i.anteriores partes orationis, & inferiores.i.poſteriores, ſeu ſequentes, comprehenduntur.i.coniungitur interpoſitione.i.per interpoſitionem verbi, hoc modo. Formæ, &c. Vbi in dicendo verbum floreſcit in medio ponitur, ſed grammaticæ ſic cōſtruetur. Dignitas formæ defloreſcit, aut morbo, aut vetuſtate. Adiunctio eſt, cum.i quando. nos non interponimus verbum quo res, ideſt vtraque particula comprehenſibilis comprehenditur, ſed locamus ſup.ipſum, aut primum aut poſtremum. Primum ſup. locamus, hoc pacto. Defloreſcit, &c. Poſtremum ſupple locamus ipſum ſic. Aut morbo. Vbi ſcies grammatico vnū eſſe ordinem, qui oratori triplex eſt, nam verbum, aut in principio, aut in fine, aut in medio poteſt poni. Si in medio dicitur coniunctio, ſi in principio, aut in fine dicitur adiunctio, ſi in principio tunc dicitur adiunctio verbi eo quòd alia verba adiunguntur, ſi in fine, dicitur adiunctio verbi eo quod ipſum alijs adiungitur. Si vero non ad vnum, ſed ad diuerſa verba referuntur res, tunc dicitur diſiunctio. de quorum trium colorum vſu dicit ſic. Diſiunctio eſt apposita.i. apte & conueniens, ad feſtiuitatē, ſeu venuſtatem.ſ.ſermonis, quare nos vtemur ea rarius ne pariat ſatietatē, & ita nauſeam, ſeu faſtidium, quia res nō neceſſaria crebrius repetita cito nauſeam parit. Coniunctio parit breuitatem, eo q̄ duo vni verbo adhęrent, quare.i.qua de cauſa, ipſa ſup.eſt adhibenda ſæpius, idem quoq; facit adiunctio, quia totidem ſunt in eo quot in coniunctione verba, ſed ſolo ſitu, differunt. Hęque.i.hæ & tres exornationes, vltimo loco poſitæ diſiunctio, coniunctio & adiunctio, manant de verbo ſimplici i.ſemel poſito, cum aliter fiat in ſequenti colore. Conduplicatio eſt iteratio.i.repetitio einſdem, & vnius verbi, aut plurimū verborum, cum ratione amplificationis.ſ.faciendæ, aut commiſerationis, hoc modo. Tumultus C. Gracchi comparat, aut comparauit.i.excitat, aut excitauit, tumultus domeſticos.i.inter eos qui ſunt in vna domo, & inteſtinos.i inter conciues qui ſunt in vna vrbe, vt inteſtina in vno ventre. Item commotus non es. non es (ſup.inquam) commotus, cum.i. quando, aut licet, mater.ſ. tua amplexaretur tibi pedes. Item tu proditor patriæ audes etiam nunc venire in conſpectu, horum.ſ.iudicium, aut patrum conſcriptorum, quos prodidiſti, tu inquam proditor patriæ audes venire in conſpectum, horum. Deinde, de vtilitate huius coloris dicit. Redintegratio.i. ex integro repetitio eiuſdē verbi commouet vehementer auditorem, & efficit vulnus maius.i.quaſi refricat & innouat indignationem, in contrario cauſæ.i. ad eius accuſationem ſi ſumus accuſatores, aut defenſionem ſi defenſores, efficit dicit, maius vulnus, quaſi.i.perinde, ac ſi, aliquod telum, perueniat ſæpius in eandem partem corporis.

Interpretatio eſt, quæ non redintegrat idem verbum, iterans.i. iterando ipſum, hoc eſt quæ non reponit idem verbum, ſed commutat id, quod poſitum eſt alio verbo quod valeat, idem i. loco eius ponit aliud verbum in voce, ſed idem in ſignificatioue, hoc modo, Rempub.&c. Euertiſti radicitus.i. funditus, ſeu à fundamentis, ita vt quod infimum erat ſummum factum fuerit, id autem proprie eſt euertere, ſed vtitur metaphora ab arbore. Et tu eiecisti, funditus.i.à fundamentis, ciuitatem.i.vrbem. quæ fundamẽta habet, niſi dicat funditus.i.ab antiquiſſimis ciuibus, aut familijs incipiendo, tunc etiam & ciuitas deijci poſſet, ſed quia vnum debent ſignificare ambæ particulæ dicam ciuitatem pro rep. poſitam. Item aliud exemplum. Verberaſti nefarie patrem, & intuliſti ſcelerate, parenti.i.patri manus quo idem ſignificat, ſed ſciemus nefarie & ſcelerate, aut nomina eſſe vocatiui caſus, & tũc ab illis incipiemus ordinẽ, aut aduerbia vt ea accepimus. Vtilitatem huius coloris addens dicit. Neceſſe eſt animum eius qui audit commoueri cum.i.quando grauitas prioris dicti renouatur interpretatione.i.expoſitione verborum. Cõmutatio eſt, cum.i.quando duæ ſententiæ diſcrepantes.i.diuerſa ſonantes inter ſe, efferuntur.ſ.ipſæ ſententiæ, ita ea tranſitione.ſ.de vna ad alteram.i.ex cõmutatione, vt ſententia poſterior cõtraria priori, proficiſcatur.i.oriatur à priore, hoc modo. Oportet eſſe.i.mãducare, vt viuas non.ſ.oportet viuere vt edas.i. propter gulæ delectationem, & eſt dictum Socratis. Item poema, &c.dictũ Platonis. Dici non poſſunt.ſ.vere, aut licite, ſi tñ dicuntur dici poſſunt. vnde poſſe pro licere hic accipit. Pictura debet eſſe.i.ita artificioſe facta, vt tacite res geſtas doceat, & laudet vt illa de qua Maro. En Priamus, ſunt hic etiã ſua pręmia laudi. Si ſtultus es taces ea re.i.propterea ꝙ ſtultus es de rebus ſubtilibus nihil dicere ſcis, & ideo ſtulti in conſilio prudentum ſemper tacere coguntur. prudentes tacere interdũ poſſunt. Non poteſt dici, q̃.i. quantum commode.i.vtiliter fiat, cum.i.quãdo, tranſlatione.i. per tranſlationem ſententiæ contrariæ, quoque.i.verba etiã conuertantur.i.commutentur. Nos ſubiecimus plura.i.aliquantulum multa exempla, vt quoniã hoc genus exornationis eſt difficile inuentu.i.vt inueniatur, ipſum eſſet dilucidum, vt cum eſſet bene intellectum, inueniretur facilius in dicendo.i.orando in veris cauſis. Permiſſio eſt, cum.i.quando oſtendimus in dicẽdo.i. orando nos tradere & concedere voluntati alicuius aliquã rem totam: ſic. Exemplum notum eſt: Hoc genus.ſ.exornationis, tametſi.i.quanquam eſt tractãdum.i.vſurpandũ, nonnunquã.i. interdum, alias.i.in alijs rebus, tamen eſt accommodatum vehementiſſime ad miſericordiam cõmouendam. Dubitatio eſt cũ orator videtur quærere, vtrum de duobus dicat potius, aut quid de pluribus dicat potiſſimum, hoc modo. Ex hac deſcriptione potuit Valla elicere differentiam de vter, & quid, & de potius, & potiſſimum, hoc eſt de comparatiuo & ſuperlatiuo partitiue tentis, qui hoc exemplum ad aliam elegantiam citat quòd ſic conſtruendum docet, aut ſtultitia conſulum, aut malitia, aut potius vtrunque obfuit plurimum eo tempore reipub. ſiue illud factum conſulum dicere oportet ſtultitiam, ſiue malitiam, ſiue potius vtrunq;. Vel ſic. Obfuit plurimum reip. eo tempore conſulum factum, ſiue illud malitiam, ſiue ſtultitiam eorum, ſiue vtrunq; dicere oportet. Hæc ille lib 3. vbi docet deeſſe ſuppoſitum, quia verbum dicere oportet quod interiectũ eſt, de nominatiuo mutauit in accuſatiuum. Nam ſiue eo dixiſſet. Obfuit plurimum eo tempore reipub. conſulum ſiue ſtultitia, ſiue malitia, ſiue potius vtrunque, &c. Homo omnium mortalium, apoſiopiſis eſt, nam reticetur eo quòd nõ occurrunt ſatis digna, quod indicans ait. Nam quo, &c. Vbi quidam legunt quæro quoniam, ſed ſic non legit Frãciſcus, nec ſic legendum putem, cum geſtu potius & particula nam, ſe quærere indicet, quàm profiteatur, ſicut ille. Ille. In medio duo ſigna, conon, & quis fuit alter, &c. Expeditio eſt, cum.i.quando, complutibus rationibus enumeratis, quibus aliqua res potuerit fieri, aut non fieri, certe.ſ.rationes.i.quædam, tolluntur.i.amouentur & improbãtur, vna.ſ.quam nos intendimus.i.nobis conſtituimus probandam relinquitur, vbi intendimus accipit In eam ſignificationem in qua fere capitur intentio à vulgaribus. Exemplum notum eſt, aut vſu.i.vſucapione. Sed non erit tanquã in pleriſque.i.non eſt talis, vt vſui ſit in quamplurimis cauſis, vt poſſimus ea vti qñ velimus, nam, &c. Diſſolutio eſt, quæ coniunctionibus ſublatis.i.ſubtractis è medio verborum effertur partibus ſeparatis i.diſſolutis, hoc modo. Exempla patent. in quæſtiones.i.torturam. Præciſio eſt, cum .i.poſtquam quibuſdam dictis, id quædam dicta ſunt reliquum quod cęptum.i.inceptum eſt dici relinquitur inchoatum.i. non perficitur, & dicitur apoſiopiſis. Præcertatio.i. prior certatio, licet enim defenſio vnicuiq; conuenit decenter, tamen oppugnatio humilioris non eſt decori, præcertatio ergo non eſt mihi tecum, ideo quòd P.R. me (volebat dicere ſummo bonore dignũ cenſuit, aut prudentem, aut virum dirum digniſſimum æſtimet aut quid ſimile, ſed reticens dicit) nolo dicere. Alienæ domui; ſup. tantam iniuriam intuliſti, aut tantũ vitium obtuliſti Hic.i. in his exemplis, & ita vtilitatem exornationes huius commendat. Concluſio eſt, quæ conficit.i.infert, breui argumentatione ex hoc quæ dicta aut facta ſunt ante id, quod cõſequitur neceſſario, hoc modo. Quod ſi oraculũ.i.vaticinium, quod orantibus dari ſolebat (vnde illud Aen. 6. ceſſas in vota preceſq; eſt) erat datum.ſ.ab Apolline, Danais.i.Græcis, Troiam non poſſe capi, ſine ſagittis Philoctetę.i. illi ab Hercule legatis autem pro ſed, hæ.ſ. ſagittæ eius (legendum credam eſſe) nihil fecerunt aliud, quàm perculerunt.i.percuſſerunt & occiderunt Alex. qui dictus eſt Paris, extinguere hunc.ſ Alexandrum id (vacat id, ſed ornatum auget) fuit nimirum.i.haud dubie Troiam capi.

Restant etiam decem exornationes verborum: quas iccirco non vage diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus, quòd omnes in uno genere poetę ſunt. nam earũ omnium hoc proprium eſt, vt ab vſitata verborum poteſtate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadam venuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio eſt prima: quæ nos admonet, vt, cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneũ non ſit, eam noſmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis hoc modo, vt maiores rudere, & vagire. & mugire, & murmurare, & ſibillare appellauerunt. Significandæ rei cauſa, ſic: Poſtquam iſte in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus. Hoc genere raro vtendum eſt, ne noui verbi aſſiduitas odium pariat: ſed ſi commode quis eo vtatur & raro, non modo non offendet nouitate, ſed exornabit etiam orationẽ. Pronominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt, vt ſi quis, cum loquatur de Gracchis. At non Aphricani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt. Item: ſi quis de aduerſario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus, & in laudando, & in lędendo aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus. Denominatio eſt, quę à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo vocabulo ſit appellata. id aut ab inuentore conficitur, vt ſi quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet: Aut ab inuento, vt ſi quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: Aut ab inſtrumento dominum, vt ſi quis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam cito ſariſſæ Græcia potita ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat: Nec tam facile ex Italia armatura tranſalpina depulſa eſt. Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, vt ſi quis, cum bello velit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud te facere neceſſario coegit. Aut ſi quod facit, ab eo, quod ſit, vt cum deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit, & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia nõ poteſt vinci, nec Græcia diſciplinis: nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata ſunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ſi quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet; cum diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio, quàm in quærendo difficilis inuentio eſt: ideo quòd plena conſuetudo eſt

non

non modo poetarum & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum. Circuitio eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circumſcribens, elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit & Carthago ſimpliciter appellari. Transgreſſio eſt, quæ verborum perturbat ordinem peruerſione aut tranſiectione. Peruerſione ſic: Hoc vobis deos immortales arbitror dediſſe virtute pro veſtra. Tranſiectione hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna valuit. Item: Omnes inuidioſe eripuit tibi bene viuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictū eſt: in quibus oportet verba ſicuti ad poeticum quendam extruere numerum, vt perfecte & perpolitiſſime poſſint eſſe abſoluta. Superlatio eſt oratio ſuperans veritatem, alicuius augendi minuendive cauſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic: Quòd ſi concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem ſibi ortu atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic: Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia hoc modo: Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc eſt: Tantus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgor obſcurior videretur. Intellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totū ſic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? Nam hic omnis ſanctimonia nuptiarum vno ſigno tibiarū intelligitur. De toto pars, vt ſi quis ei, qui veſtitum aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab vno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hiſpanus auxilio, fuit immanis ille tranſalpinus, in Italia quoq; idem non nemo togatus ſenſit. A pluribus vnum ſit intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaq; anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati, & hic vnum pectus & vnus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abuſio eſt, quæ verbo ſimili & propinquo pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vire hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longum in homine conſilium, aut oratio magna, aut vti pauco ſermone. Nam hic facile eſt intellectu, finitima uerba rerum diſſimilium, ratione abuſionis eſſe traducta. Tranſlatio eſt, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem recte videtur poſſe transferri. ea vtimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito. Breuitatis cauſa, ſic. Recens aduentus exercitus ſubito ciuitatem extinxit. Obſcœnitatis vitandæ cauſa, ſic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi cauſa, ſic: Nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariam ſaturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paululum in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cauſa, ſic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, virtute optimatum reuireſcunt. Tranſlationem dicunt pudentem eſſe oportere, vt cum ratione in conſimilem rem tranſeat, ne ſine delectu temere, & cupide videatur in diſſimilem tranſcurriſſe. Permutatio eſt oratio aliud verbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in tres partes ſimilitudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cū tranſlationes vna aut plures frequenter ponuntur a ſimplici ratione ducta, ſic: Nam cū canes funguntur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo augendi aut minuendi cauſa ducitur: vt ſi quis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat. Ex contrario ducitur ſic. vt ſi quis hominem prodigum & luxurioſum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur; & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus vti. Per ſimilitudinem, ſic: Quid ait hic Rex atq; Agamemnon noſter, ſiue, vt crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario ſi quem impium, qui patrem verberauerit, Aeneam vocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, vt deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

CAPIDVRVS.

De quibus exornationibus Nominatio eſt} Hæc à Græcis ὀνοματοποιία vocatur, de qua inquit Quintil. onomatopœia quidem eſt fictio nominis, Græcis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. & ſunt plurima ita poſita ab his, qui ſermonē primo fecerunt, aptantes affectibus vocem. Nam mugitus, & ſibilus, & murmur inde venerunt. Nos tanquam conſumpta ſint omnia nihil generare audemus ipſi, cum multa quotidie ab antiquis, ficta moriantur. } Pronominatio eſt} Hæc à Græcis ἀντονομασία dicitur, quæ aliquid pro nomine proprio ponit, poetis frequētiſſima. oratoribus etiā ſi rarus eius, nōnullus tñ vſus eſt. Nam vt Tydidem & Pelidem non dixerunt, ita dixerunt, impium, & parricidam. Euerſorem quoq; Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone, & Romanæ poeſis auctorem maximum, pro Virgilio. {Plagioſippus iſte tractatir} ἀπὸ τῆς πλήγης καὶ ἵππος {Sicuti cognomen quod pro certo noie collocamus.} Inter prænomen, cognomen, nomen, & agnomen, hāc Priſcianus facit differentiam, vt dicat prænomen eſſe, quod præponitur. nam nomen eſt proprium vniuſcuiuſq; ſuum, vt Paulus. Cognomen cognationis cōmune, vt Scipio. Agnomen eſt, quod aliquo euentu imponitur, vt Aphricanus, Iſauricus. Licet Diomedes ſecus ſentiat, quippe qui. Præ nomē, inquit, eſt quod gentilitijs præponitur, vt Marcus, Publius. Nomen proprie eſt gentilitiū. i. quod originem familiæ, vel gentis declarat, vt Portius, Cornelius. Cognomen eſt, quod vniuſcuiuſq; propriū eſt, & nominibus gentilitijs coniungitur, vt Cato, Scipio ordinatur enim ſic, Marcus Portius Cato, Publius Cornel. Scipio. Agnomen quoq; eſt, quod extrinſecus cognominibus adijci ſolet, ex aliqua ratione, vel virtute quæſitum, huiuſmodi autem nominum ordinatio, ſicut Amulius Claudius aſſerit, à Græcis tracta demonſtratur. Priſciano tñ multi, ac haud ſcio, an non, omnes conſentiant. & Victorinus quoque id affirmat, inquiens. Fuit quoq; nonnulla apud maiores noſtros prænominis ratio. nam & Quintum dixerunt, quod quinto fortaſſis loco natus eſſet, & Luciū ideo quod fortaſſe eſſet initio lucis exortus. Cognomen porro maiorum tractū ex familia, vel ſanguine, vt Tullius Cornelius, Nomen autem proprium perſonæ eſt, vt Cicero, Scipio, nam agnomen extrinſecus venit; & venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, ſicut Superbus, Pius. Ex corpore, Craſſus, Pulcher. Ex fortuna, ſicut Aphricanus, Creticus. Hæc paulo longius recenſuimus, ne quis Diomedem ſecutus, hic propium cognomen dictum exiſtimet, ac cū aliter hic ſenſiſſe Cic. videat, quam ille dicat, non nihil hæreat. }Denominatio eſt,} Hæc à Græcis μετωνυμία nominatur. }Ab inuentore conficitur, vt ſi quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet, }Tarpeium nemus, & ſepulcrum Tarpeium, & dux Sabinorum, qui Tarpeiam occidit, ab ea ſic dicti ſunt, vt Propert. oſtendit in 5. Elegiarum, vbi inquit,

Tarpeium nemus, & Tarpeiæ, turpe ſepulcrum
Fabor, & antiqui lumina capta Iouis.

Inde concludit.

A duce Tarpeio, mons eſt o cognomen adeptus.

Qui ante Saturnius nominabatur. vt M. Varro, Mons, inquit, Tarpeius dictus à virgine Veſtale Tarpeia, quæ ibi à Sabinis necata armis eſt, & ſepulta, cuius nominis monumentum relictū, quod etiam num eius rupes Tarpeium appellatur ſaxum. hunc antea montem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo late Saturniam terram, vt etiam Ennius appellat. antiquum oppidum in hac fuiſſe Saturnia ſcribitur, eius veſtigia poſtea manſerunt tria, ꝙ Saturni fanum in faucibus. ꝙ Saturea porta, quam Iunius deſcribit, quod poſt ædem Saturni in ædificiorum parietibus, & poſticis muris, verſus quidam eſſent ſcripti. Capitoliū eum montem demum, à capite illic, vt ferunt, inuento, nominatunt. Si quis igitur Tarpeium montem Capitolinū vocet, quod hoc nomen poſtea ſibi inuenerit, eſt, inquit, metonymia. {Vt ſi quis pro vino Liberū, pro frugibus Cererem.} Quod fieri ſępe ſolet. vt, Sine Cerere & Baccho friget Venus. {Sariſſæ Græcia potitæ ſunt.} Sariſſæ Macedonum lanceæ. Hoc.n. nomine tela ſua eius gentis homines vocant. Vnde Lucanus,

Primi pelleas arcu fregere ſariſſas.

{Armatura tranſalpina depulſa eſt.} Quod qui trās alpes ſunt, omnes Galli nominentur, à colore lacteo dicti. vt Lactant. in 3. ad Probum volumine. Galli, inquit, antiquitus à candore corporis gallore nuncupabātur, & Sibylla ſic eos appellat. quod ſignificare voluit poeta cū ait, Tum lactea colla, Auro inuectuntur, cū poſſit dicere cādida. {Mars iſtud neceſſario te facere coegit.} Quod bello Mars præſit. & velut eruditus ille eſt etiā ſermo, cū dr̄, Vario Marte pugnatum eſt. & quale etiā illud eſt, Receptus.

Terra Neptunus, claſſes aquilonibus arcet.

Et cum pro coitu, Venerem dicimus. {Vt cū diſſidioſam artem dicimus.} Velut etiam cum dicit Horat.

Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres. Et Virg.
Pallentes habitant morbi, triſtiſq; ſenectus.

Et orator præcipitem iram, hilarem adoleſcentiam, ſegne ociū dicit. {Armis Italia nō poteſt vinci.} Huic ſimile, cū dicimus bene moratas vrbes, & poculū epotum, & ſeculum felix. Poſſeſſio aūt, pro poſſeſſione ponitur. vt, Iam proximus ardet Vcalegon. & cum hoiem deuorari dicimus, cuius patrimonium conſumatur. hanc figuram, inquit, in Orat. Cic. hypallagen Rhetores vocant, quia quaſi ſumuntur tm̄ verba pro verbis. grammatici aūt Metonymiam, ꝙ nomina transferātur. {Circuitio eſt oratio.} Hæc Græce περίφρασις nominatur, cū id quod vno aut paucioribus certe dici poteſt, verbis pluribus explicatur. Periphraſim ergo vocamus circuitū eloquēdi, quam circunlocutionē transferunt quidem, quod nonnunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit. vt Plau. Dicu me ire quo faturi ſolent. ornatū itē aliqñ petit ſolū, qui apud poetas frequentiſſimus eſt, vt,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris.
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.

Hæc cum decorem habet, periphraſi, cum in vitiū incidit, periſſologia dicitur. quoties aūt auget, & non adiuuat, non in moleſtia eſt, hyperbatos à græci nominatur. i. verbi tranſgreſſio, q̄ frequenter ratio comparationis & decoris poſcit. vt apud Cic. Animaduerti iudices omnē accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes. Nam in duas diuiſam eſſe partes, rectum erat, & vt Quint. dicit. ſed durius poetæ, licet etiam verborū tranſgreſſionem & diuiſionē faciant. vt, Septem ſubiecta trioni. quod oratio nequaquam recipit. Hęc incommodiſſime plerunq; adhibetur exornatio, ꝙ fiat aſpera & dura, & diſſoluta, & hians oratio, ſi ad neceſſitatem ordinis ſui verba redigantur, & proximis alligentur. nec tamen aliud poteſt facere numeroſum, quam opportuna ordinis mutatio. Sed ſicut optime, vt ita dicam, coagmentāta valde probatur, ita multis hyperbatis, & eiſdem cōfuſis longius diducta, reprehenditur oratio. {Tranſgreſſio} Hanc diximus Græce ὑπέρβατον appellari. {Peruerſione} Peruerſionem dicit quām Græci ἀναστροφὴν vocant, quidā reuerſionem latine nominarunt eſt igitur anaſtrophe, cum duorū verborum ordo præpoſterus eſt. qualia vulgo, mecum, tecum, ſecum. Apud oratores & hiſtoricos decoris gratia conficitur. vt, quibus de rebus. Eſt autem hyperbaton, cū longius verbum ponitur, vt cū dicit hic Cic, inſtabilis in iſtum plurimum fortuna voluit, cū ſit ordo inſtabilis fortuna. {Quæ rem non reddit obſcur} Quodā vitiū Græci σύγχυσιν ὑπέρβατον vocant. {In quendam extructa numerum} Vt pedibus quibuſdā terminentur, de quibus abſoluto huius libri cōmentatio mox tractabimus. {Superlatio eſt} Hæc eſt quam Græci ὑπερβολὴν vocant. Huius eſt virtus, ex diuerſo quod par eſt augendi atq; minuendi. fitq; pluribus modis. Aut .n. plus facto dicimus, ſicut, plus facto dicimus, ſicut, Vomens fruſtris eſculentis, gremium ſuum & totū tribunal impleuit. &,

Geminiq; minantur
In cœlum ſcopuli.

Aut res propter ſimilitudinem attollimus.

Credas in nare reuulſos, Cycladas,

Aut per comparationem, vt,

Fulminis ocior alis, aut quaſi quibuſdam ſignis.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaſſet,
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Vel tranſlatione: vt, Volat haſta Tago.

Creſcit interdū hyperbole alia ſuperaddita, vt Cic. in Ant. quæ Charybdis tam vorax, Charybdim dico quæ ſi fuit aliqua, vno loco fuit, Oceanus mediusfidius vix, vt mihi vr̄, tot res, iam diſſipata, tam diſtātibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſet. Exquiſita vero figura huius rei deprehenditur apud principem lyricorū Pyndarū. nanq; Herculis imperium aduerſus Meropas, qui inſula Choo dn̄r habitaſſe, nō igni, nec ventis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimile fuiſſe. Et alia minora. Hoc aūt diminutus Cic. illa cōpoſuit in Verrem: Verſabatur in Sicilia longo interuallo, nō Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit.n. illa quondā inſula multos & crudeles tyrannos) ſed quoddā nouū monſtrū ex vetere illa immanitate, quę in iiſdē locis extitiſſe traditur, nō.n. Charybdim tam infeſtam nauibus, neq; Scyllam, vt illū in eodem freto fuiſſe arbitror. Hæc pauciora ſunt minuenda gr̄a. vt, Via oſſibus hęrent. Tu aūt eſt hyperbole virtus, cum res ipſa de qua loquendum eſt naturalem modum exceſſit. conceditur q; amplius dicere. quia melius vltra, quā citra ſtat oratio, veruntñ ſeruanda menſura eſt. nā licet ſupra fidem aliquid dicere côceſſum ſit, nō tñ dici debet vltra modū. videndū etiā eſt ne in κακόζηλον illud incidamus, ſed quouſq; deceat extollamus. Cū.n. nobis nō creditur, prouenit ex ea ſæpe riſus, qui ſane tū ſi aptus ſit, ſit, vrbanitatis, ſin aliter, ſtultitia, nomē aſſequimur. {Ore ſermo melle dulcior.} Hoc Homericū eſt de Neſtore, de quo ſic inqt.

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

{Tantus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgore obſcurior videretur.} Velut de Achille illud Homeri.

αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
εἵλετο, τοῦ δ' ἀπάνευθε σέλας γένετ' ἠΰτε μήνης.
ὡς δ' ὅταν ἐκ πόντοιο σέλας ναύτῃσι φανήῃ
καιομένοιο πυρός, τὸ δὲ καίεται.

Et apud Plau. miles glorioſus: Curate vt ſplendor meo ſit clypeo clarior, q̄ ſolis radij, vt vbi vſus veniat, iam conſerta manu perſtringat oculorū aciem in acie hoſtibus. {Intellectio} Hæc à Græcis συνεκδοχὴ dicta eſt. Variare ſermonem poteſt, vt ex vno plores intelligamus, à parte totū, à ſpē genus, ex præcedentibus ſequentia, vel per contrarium omnia, & ea quidē liberiora ſunt poetis, q̄ oratoribus. nam in proſa vt mucronem pro gladio, & tectū pro culmo recipit, ita non puppium pro naui, ne abietem pro tabellis & rurſus vt tectū pro domo recipit, ita non pro ferro ſpiculum, non pro equo quadrupedem. Maxime aūt in orando valebit numerorū illa libertas. nam & Liuius ſępe ſic dicit, Romanus prœlia victor, cū Romanos viciſſe ſignificat. & cōtra Cic. de Cl. orat. erat eo tempore nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum, cū de ſe tantū loqueretur. quod genus non orationem modo ornat, ſed etiam quotidiani ſermonis vſum iuuat. Quidam ſynecdochen vocant, cū id in contextu ſermonis quod tacetur accipimus. Verbum.n. ex verbo intelligitur. & hæc ſi ad vitium declinet, ellipſis dicitur: {Abuſio eſt,} Hęc exornatio à Græcis κατάχρησις dicta, vt parricida, matris & fratris interfector. Quidā catachreſin, vt Quint. inquit, volunt eſſe, cum pro temeritate virtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. Verum hæc diſſonantia ſunt, ꝙ in his non verbum pro verbo ponitur, ſed res pro re. neque.n. quiſquā putat, & luxuriam & liberalitatem idem ſignificare. {Tranſlatio eſt,} Hęc à Græcis μεταφορὰ nominatur, omnium exornationū frequentiſſima, ac longe pulcherrima. Transfertur ergo, vt Quint. inquit, verbum ex eo loco in quo primum erat, ſi propriū deeſt, aut tranſlatum proprio melius fit, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius eſt, aut quia decentius. Vbi vero nihil habebit boni, quod transferetur improprīū erit, vt neceſſitate ruſtici gemmam in viribus dicunt. quid.n. dicerent aliud? Sitire ſegetes, & fructus laborare, neceſſitate nos dicimus, ſicut & hominem aſperum. non enim proprium eſt quod demus huic proprietati nomen.

nomen. Nam ita incenſum,& inflammatum cupiditate.& lapſum errore ſignificandi gratia dicimus. Illa ad ornatum,lumen orationis,& generis claritatem,& concionum procellas, & eloquentiæ flumina,vt Cicero pro Milone, Clodiũ formitem gloriæ etua voeas. Quædam etiam parum pretioſa dicta,per metaphoram explicantur. & hoc faciunt, ne rũ nimio luxu obtuſior vſus ſit,vt genitali aruo,vel ſulcos oblimet inertes. In totum autem metaphora breuior eſt ſimilitudo,eoq; differt,quòd illa verborum comparat ei rei quam volumus exprimere, hæc pro ipſa re ponit. Comparatio eſt,cum dico feciſſe quid hominem vt leonem. Tranſlatio, cum dico de homine leonem. Notiſſimas aũt illas cõſulto huius figuræ prætereo differentias atq; diuiſiones. vt ſi in animalibus aliud animal pro alio, & inanimatũ pro alio aliud dicatur, vel alterutrũ nomen pro altero, genus pro ſpecie ſpecies pro genere,totum pro parte,pro toto pars. quæ vel pueris notiſſima ſunt. In quo gñe ſunt illa,vt tum Liuius Scipionẽ à Catone ablactari ſolitũ eſſe ſcribit. item,Claſſiq; immittit habenas,& Poteſtatẽ indignatus Araxes. & in ſoluta orõne Cic. illud: Quid.n.tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis ſenſus armorũ tuorum? Vel cum pro ędificijs parietes,aut tecta dicimus,& cũ vnam turmam equitũ P R.dicimus,&,vt Cic.inquit,cũ ex vno plures,vel ex pluribus vnus intelligitur,quemadmodũ Ennius.

Aphrica terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Aphris videlicet eſt ſumpta Aphrica. Ex quo gñe Cice. de Oratore putat eſſe,cũ Martem pro bello,curiam pro ſenatu,togam pro pace ponimus. Quo etiam tn gñe virtus & vitia,pro ipſis in quibus illa ſunt: vt, Luxuries quę in domum irrupit? &, quo auaritia penetrauit? In ſumma,quocunq; modo ſaltem vt ſenſus integer & ciuilis ſit tranſlatio probatur. Nam videndum eſſe,idem ait,ne vllam afferamus diſſimilitudinem,& ne lõge ipſum ſimile ſit in ductum, veluti Syrtis patrimonij durũ eſt, ſcopulum potius dixeris,& bonorũ voraginem potius quam Charybdim. facilius.n.ad ea quæ viſa,q̃ ad ea quæ audita ſunt,ſenſus feruntur.& qm̃ hæc vel ſumma laus eſt in verbis transferendis vt ſenſum feriat,id quod tranſlatũ ſit,fugienda omnis turpitudo earum rerũ,ad quas eorum animos qui audient trahet ſimilitudo. Nolo dici, morte Aphricani caſtratã remp. ita nolo ſtercus curiæ dici Glauciam quamuis n.ſit ſimile,tñ eſt in vtroq; deformis cogitatio ſimilitudinis. & vt Quint. inquit: Non.n.ſi Cic. ſentinam reip.dixit,fœditatem hoium ſignificans,iccirco probẽ illud quoq; veteris oratoris. Perſecuiſti reip.nomicas. Nolo eſſe,inquit Cic.verbũ anguſtius, aut maius, quam res poſtulet, vt tempeſtas cõmeſſationis aut cõmeſſatio tempeſtatis. Debet igitur verbũ id, quod tranſlatũ ſit, quaſi proprium videri. ſic illud, quid nam eſt obſecro quod te abigi permittas? melius eſſet ire, cum prohibere pellentem nequeas. Sunt etiam dutę illę longinqua ſimilitudine ductæ,ait Quin. Vt Iuppiter hybernas cana niue conſpuit alpes. item ποιμένα λαῶν, atqui ego in oratione nec paſtorem populi quenquam,auctore Home.dixerim,nec volucres pennis remigare,licet Virg. in Apibus ac Dædalo ſpecioſiſſime ſit hoc vſus. Metaphora.n.aut neceſſitate locum occupare debet,aut ſi in alienũ venit, plus valere eo verbo quod expellit. Rurſum Cic. Atq; etiam,inquit,ſi vereare ne paulo durior tranſlatio eſſe videatur,molliẽda eſt,propoſito ſæpe verbo,vt ſi olim à M Catone mortuum,vel orbum,aut pupillum ſenatum quis relictum diceret,paulo durius diceret. ſin,vt ita dicam,aliquãto mitius ferri poſſe. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio,vt deducta eſſe in alienum locum,non irrupiſſe, atq; vt precario,non irruiſſe videatur. Modus n.nullus eſt florentior in ſingulis verbis,& qui plus luminis afferat orationi. Quamobrem & orationis obſcuritas magnopere fugienda eſt. Etenim hoc fere genere fiunt ea,quæ dñr ænigmata. Cuius rei,quo id clarius fiat, ipſius Cic. in lib.de diuinatione exemplũ ſubijciam. ita enim inquit, Nam Pacuuianus Amphion loquens, quadrupes tardigrada agreſtis, humilis, aſpera, capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci,euiſcerata,inanima,cum reſponderi ſibi vellet, reiectus eſt ab Atticis dicentibus,ſe hæc non intelligere,rem aperte diceret. tum ille vno verbo, teſtudinem nominauit. {Permutatio eſt} Hanc Græci ἀλληγορίαν vocant. nonnulli inuerſionem interpretantur. ea eſt huiuſmodi,vt aliud verbis,aliud ſenſu oſtẽdat. aut etiam,vt Quintil.inquit,interim contrarium. vt,

O nauis,referent in mare te noui
Fluctus,ò quid agis fortiter occupa Portum:

totusq́ue ille Horatij locus, quo nauem pro populo, fluctuum tempeſtatem pro bellis ciuilibus portum pro pace atq; concordia dicit. tale Lucr. illud eſt.

Inuia Pieridum peragro loca,nullius ante
Trita gradu iuuat integros accedere fonteis,
Atque haurire. iuuat nouos decerpere flores,
Inſignemq; meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulli velarunt tempora Muſæ. Et Virg.
Sed nos immenſum ſpatio confecimus equor,
Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla.

Sine tranſlatione vero in Bucolicis,

Certe equidem audieram quo ſe ſubducere colles
Incipiunt molliq; iugum dimittere cliuo
Vſq; ad aquam, & veteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus noſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc enim loco præter nomẽ, cetera proprijs deciſa ſunt verbis. Nam non paſtor Menaleas,ſed Virgil. eſt intelligendus. Habet vſum talis allegoriæ frequenter oratio, ſed raro prorſus obſcuris,plerunq; apertis permixta eſt verbis, illa apud Cic. talis eſt, hoc miror enim quærorque,quenquam hominem ita perdere alterum velle,vt etiam nauem proferet, in quo ipſe nauiget. Hæc,ſemper equidem ceteras tempeſtates & procellas illis dunxaxat fluctibus concionũ Miloni putaui eſſe ſubeundas,niſi adieciſſet Concionum,futura fuit hęc allegoria ſimilis alteri. Illud vero longe ſpecioſiſſimum genus orationis. in quo trium permixta eſt gratia,ſimilitudinis,allegoriæ,& trãſlationis. vt,quod fretum,quem Euripum tot motus tãtas,tam varias habere creditis commutationes,agitationes,fluctus? quantas perturbationes,& quantos æſtus habet ratio comitiorum? dies intermiſſus vnus,aut nox interpoſita ſæpe vna, vt perturbat omnia? vt totam opinionem nonnunquam commutat aura rumoris? Nam id quoq; cuſtodiendum,vt quo ex genere ceperis tranſlationes, in eo deſinas. Multi autem cum initium à tempeſtate ſumpſerunt,incendio aut ruina finiunt,quæ eſt in ſermone, & rerũ ordine fœdiſſima nota. Ceterum allegoria paruis quoque ingenijs, & quotidiano ſermoni frequentiſſime ſeruit. Nam illa in agendis cauſis iam detrita pedem conferre iugulum petere, ſanguinem mittere ſic fiunt, nec offendunt. Eſt enim grata in eloquendo nouitas & commutatio verborum, & magis inopinata delectans. Allegoria quæ obſcurior eſt, ænigma dicitur,vitium meo quidem iudicio,ſi quidem dicere dilucide virtus eſt, quo tamen poetæ vtuntur, vt,

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli ſpatium non amplius vlnas.

Hæc de allegoria Quint. Cice. autem in Orat. Iam cum fluxerunt,inquit,continuo pluras tranſlationes,alta plane fit oratio. Hoc Græci appellant allegoriam nomine,recte ſm genus. melius ille,qui iſta omnia trãſlationes vocat. {Vt ſi quis Druſum, Gracchũ} Liuium Druſum dicis. cuius ſupra meminimus, qui ſicut Græci,in temp.ſparſit per ſuas ironias diſſidia. {Numitoremq; obſoletũ dicat}.i.ſpurcũ & olentem.ex obs & oleo obſoletus. ergo,ſpurcitia fœtidus. {Ex cõtrario ſumitur ſic.}Ex hoc genere,quo contraria oſtenduntur, naſci pleriq; ironiam putauerunt,quam latine illuſionem vocant. Hæc aut pronunciatione intelligitur, aut perſona,aut rei natura. Nam ſi qua earũ diſſentit, apparet diuerſam eſſe ab oratione voluntatem quale eſt,

Egregiam vero laudem & ſpolia ampla refertis
Tuque puerq; tuus.

Et illud Cic. Verres prætor vrbanus,homo ſanctus & diligens. Et in Clodium, integritas tua te purgauit, tuus pudor eripuit. Ironicæ ſpecies ſunt,vt quidam Græci volunt quatuor quas appellant, σαρκασμὸν, ἀστισμὸν, ἀντιγραφὴν, παροιμίαν. Sarcaſmos eſt,plena odio atq; hoſtilis irriſio. quale eſt illud.

Exoptatus ades, mens olim prœlia poſcis,
Speq; tui flagrat capitis, fer debita fraudum.
Præmia,& Italiam tellure inquire ſub ima,
Longum in Dardanios fines iter,atq; niualem
Pyrænem,alpesq; tibi mea dextera donat.

Aſtiſmos ſit,cũ aliquid vrbane dicitur, quod ſimplicitate careat ruſtica,velut illud Terẽtij. Hoc populus curat.ſ.antigraphe eſt, cum in aliquem inuehimur,& laudare videmur, cũ interim vituperemus ſicut in Clodium Cic. illud,quod ſupra poſuimus. Integritas tua te purgauit,mihi crede,pudor eripuit,vita ante acta ſeruauit. Parœmia eſt, cum prouerbio quempiam irridemus,vt Plauti illud in Captiuis, vt ſæpe ſumma ingenia in occulto latent. Quidam vero Græcorum,ſicut & Plutarchus,nec ἀντιγραφὴν, nec παροιμίαν ponunt,ſed eorum loco χλευασμὸν,& μυκτηρισμὸν illis,quas primo loco poſuimus, ſubijciunt vt ſit quidem χλευασμὸς,cũ cleuaſmos,cũ in re vili & abiecta quempiã extollimus,& inde vituperandũ eſſe ducimus. quale illud eſt Catulli.

Quare non tibi ſit bene ac beatę?
Si abs te ſudor abeſt, abeſt ſaliua,
Mucusq́; & mala pituita naſi?
Hæc tu commoda tam beata Furi,
Noli ſpernere, nec putare parui.
Et ſeſtertia quæ ſoles precari,
Centum deſine, nam, ſat es beatus.

Myćteriſmos autem, cum ſubſanantes, virtutem alicui vitio damus, quale illud Perſij.

Non ego curo,
Eſſe quod Arceſilas, ærumnoſiq́; Solones,
Obſtipo capite, & figentes lumine terram,
Murmura cum ſecum & rabioſa ſilentia rodunt.

Ponunt Græci etiam inter verborũ figuras, quod ἐπίθετον vocant. Latinorum quidam appoſitum, nonnulli ſequens nominarunt. Eo poetæ & frequentius & liberius vtuntur. Itaq; & dentes albi, & humida vina recte à poetis ponuntur. Sed apud oratorem nõ probabitur. Niſi.n.in oratione aliquid efficiatur, redundat. tum aũt efficitur, ſi ſine illo quod dicitur, alterũ minus eſt. qualia ſunt, ò ſcelus abominandum, ò deformem libidinem. Aliquando in proprio ἐπίθετον eſt. nam ſi dicas, ille qui Numantiam & Carthaginẽ euertit, ἀντονομασία eſt. ſi adieceris Scipio. ἐπίθετον, non poteſt ergo eſſe iunctum. Sunt aũt quibus hic tropus omnino nõ eſſe videatur, ꝙ nihil inuertat. his adiungit Plutarc. πρωθύστερον, quod etiam ὑστερολογίαν nominauit, cum verborum ordo præpoſterus eſt. velut illud Virgilij eſſe creditur.

Et Cererem torrere parant, & frangere ſaxo.

Eam quoque figuram quæ παρένθεσις vocatur tropon putant. quale illud Virgilianum eſt.

Ipſique ſuos iam morte ſub ægra
(Dij meliora pijs) errorem q́; hoſtibus illum.
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.

Quæ iuncta apoſtrophæ inuenitur. vt rurſus Virg.

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigę.
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq́; viri mendacis viſcera tellus.

Hanc Latinorum quidem interpoſitionem nõnulli interclusionem nominarunt. Eam quoq; dicendi virtutem, quam ἔμφασιν vocant in locutione, Græci non mediocriter probant. hæc.n.altiorem præbet intellectũ, ex verbis affectui proximis. cuius duæ ſunt ſpecies, altera, quæ plus ſignificat quã dicit altera, quæ etiã id, quod non dicit ſignificat prior eſt, vt apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum deſcendiſſe ait.

ἵππῳ ἔνι ξεστῷ, ἵν' ἐνήμεθα πάντες ἄριστοι.
Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

Nam verbo vno ἐνήμεθα magnitudinẽ eius oñdit. & apud Virg.

Demiſſum lapſi per funem.

Nam ſic quoq; magnitudo demonſtrata eſt. Idem, Cyclopa cũ iacuiſſe dicit per antrum, prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt. Sequens poſitum eſt in voce aut oĩno ſuppreſſa, aut etiã abſciſſa Supprimuntur vox vt fecit pro Ligario Cic. Quod ſi in tanta fortuna bonitas tanta non eſt, quã tu parte, parte inquam obtines, intelligo quid loquor, tacuit.n.illud, quod nihilo minus accipimus, non deeſſe homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abſcinditur per ἀποσιώπησιν, de qua ſupra dictum eſt. Eſt & in vulgaribus quoq; verbis ἔμφασις. Virũ eſſe oportet, & homo eſt ille. Addunt etiã ἐξεργασίαν, quæ ab agendo dicta, & cuius propria virtus eſt, nõ eſſe quę dicantur ocioſa cũ quidam amarum, quod fere in cõtumelia poſitum eſt, ſignificatur. quale Caſſij. Quid facies cum bona tua inuaſero? hoc eſt, cũ te docuero neſciſſe maledicere. Aliqñ acre eſt, velut illud Craſſi, Ego te conſulem putem, cum tu me non putes ſenatorem? Eſt & ea locutionis exornatio, quam λιτότητα vocant Græci ex cuius negatione affirmari magis aliquid intelligimus, vt, equidem merui, nec deprecor, nõ refuto, hoc eſt cupio, & ſi dicas, Non deſunt qui dicant Socr. ſtupidũ fuiſſe, & bardum, ꝙ auriculas concauas non haberet. hoc eſt, ſunt qui dicant. Hæc fuerunt, quæ de verborum exornationibus multis ſelecta fuiſſe comperimus.

Lone. NOminatio§ ὀνοματοποιΐα Græcis inter maximas habita virtutes, nobis ex permittitur, Aegre illa, quæ παραγόμενα vocãt, quæ ex vocibus in vſum receptis quocunq; modo declinantur, nobis permittimus, qualia ſunt Syllaturit, proſcripturit, &c. Fab. lib. 8 §Pronominatio§ ἀντονομασία, quæ aliquid pronomine ponit, Poetis quoq; modo frequentiſſima, & per ἐπίθετον, quia detracto eo cui opponitur, valet pronomine, vt Tydides, Pelides, &c. §Denominatio§ μετωνυμία, Fab. Sed, vt ait Cic. ὑπαλλαγὴν rhetoris dicant. Vide Quint. lib 8. cap. 6. Huius ſeptem fere ſpecies faciunt. aut.n.inuentor ponitur pro re inuenta, vt Mars pro bello, aut quod continet, pro eo quod continentur, Aphrica, pro Aphris, aut locus, pro eo, quod eſt in loco, campus, pro comitijs, aut poſſeſſor, pro re poſſeſſa Neptunus pro mari, aut ſignum, pro ſignato, toga, pro pace, aut inſtrumentum pro re, quę efficitur, arma pro bello, aut res, pro perſona cui conuenit, vt ſcelus, pro ſcelerato. Vide Strebęum in Partitiones Cic. §Circuitio§ περίφρασις, circuitus loquẽdi, qui non nunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit, vt Saluſt. Ad requiſitæ naturæ, Interim ornatũ petit ſolum, qui eſt apud poetas frequentiſſimus, & apud oratores non rarus, ſemper tñ adſtrictior. Quidquid.n.ſignificari breuius poteſt & cum ornatu latius oſtenditur, περίφρασις eſt. Verum hęc, vt cũ decorum, περίφρασις ita cum in vitium incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat.n.quidquid nõ adiuuat. Fab. lib. 8. cap. 6. Porro elegans eſt cum fit notatione de qua infra, Variandi rationes per περίφρασιν, habes in priore de copia cõmentario apud Er. §Tranſgreſſio§ Quæ peruerſione fit, ἀναστροφὴ dicitur, quæ trãiectione ὑπέρβατον, hoc eſt conſtructionis perturbatio. Multa erudite Fab. lib. 8. cap. 6. §Superlatio§ ὑπερβολὴ multos habet modos, de qua elegantiſſ. Quintil. in fine lib. 8. Huic oppoſita eſt μείωσις. Vtriuſq; variam durationes habet Er. in Copia. de hyperbole locus eſt elegans apud Senecã lib. 7. de Beneficijs, cap 12. & 23. §Intellectio§ συνεκδοχὴ. Hæc variare ſermonẽ poteſt, vt ex vno plures intelligamus, parte totũ, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, vel cõtra. Multa Fab. lib. 8. §Abuſio κατάχρησις. Differt hæc à tranſlatione. Abuſione.n.vtimur, vbi nomen oĩno deeſt tranſlatione, vbi aliud eſt. Putribus ouis lapidari, καταχρηστικῶς dicitur. Ita & Plin. lib. 9. Perequitarẽ, ait, in delphino. §Tranſlatio§ μεταφορὰ, de qua copioſe Fab. lib. 8. cap. 6. tropus tum frequentiſſimus, tum longe pulcherrimus, vt inducti quoq; & non ſentientes ea frequenter vtantur, tum ita iucunda atq; nitida, vt in oratione qualibet clara proprio tñ lumine eluceat. Cauendũ vero ne ſit humilis, ſordida, maior, minor, diſſimilis redundans, dura poetica. Debet ęa aut vacantem occupare locum, aut ſi in alienũ venit, plus valere eo quem expellit. Plut. eam ait, ἡδίονα ποιεῖν καὶ ἐναργέστερον ποιεῖν τὸν λόγον. lege quæ ea 3. Rhet. Ariſt. Sturmius in Partitiones Cic. collegit. §Ea vtimur, rei ante oculos ponendæ cauſa.§ Hoc eſt intentionis gratia, ſic.n.ἰδιῶται loquũtur. §Permutatio§ Huius prima ſpecies ab auctore poſita Græcis dñs ἀλληγορία, quã inuerſionẽ interpretamur. Vt Hor.

O nauis, referent in mare te noui
Fluctus, ò quid agis, fortiter occupata. Portum,

Totusq́; ille locus, quo nauim pro rep. fluctum tempeſtates pro bellis ciuilibus, portum pro pace & concordia dicit. Huius vſus eſt frequentior ænigmatis, ſententijs prouerbialibus, ac prouerbijs παροιμίαν enim Diomedes & Donatus allegoriæ ſpeciem faciunt. Altera ſpecies permutationes continet & ironiam & antiphraſin, εἰρωνεία è locutiuncula. Saluſtiana cõmodiſſime exprimitur, cum aliud in pectore clauſum, aliud in lingua promptum habemus, & ſententia enunciationis in contrarium à verbis accipitur, vt, Scilicet is ſuperis labor eſt. Rufinianus. Multis diſputat Fab. lib. 9 cap. 2. Ironiam aliquando ſchema eſſe, aliqñ tropum. Cuius ſex ſpecies enumerat Rufinianus. chleuaſmum, charientiſmum, aſtyſmum, diaſyrmum, exuthenismũ, & ſarcaſmum. χλευασμὸς, ſiue ἐπικερτόμησις, cum aliquos amare oratione non ſine deriſu inſectamur. En agros, & quam bello Troianæ petiſti Heſperiam metire iacens. χαριεντισμὸς, ſiue σκῶμμα. Hac figura fit feſtiua dictio, cum amœnitate mordax. vt apud Cic. Fecit enim vt vultum ipſius, & illã vſq; ad talos demiſſam purpuram cogitetis. Quæ duriora re ipſa ſunt hac figura gratioſiſſimis verbis moliuntur. Terent. Bona verba quæſo, cum piſtrinum deprecaretur Dauus, quod Plato εὐφημεῖν dicit, primo de Repub. ἀστεϊσμὸς, vrbanitas, longe petitus iocus eſt, adeoque inexpectatus de re aliqua abſurda, Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos. διασυρμὸς fit, cum rem aliquam aut perſonam eleuamus, Cic. Sed repente tanquam epoto pharmaco factus eſt verres, redit ad ſe atque ad ſuos mores. Aquila deriſionem, vel eleuationem vocat, Ea ſolemus etiam ludentes diſſoluere, quæ dicuntur ab aduerſarijs. Qualis eſt locus pro Muræna in Sulpitium. Totus de iure ciuili. ἐξουθενισμὸς, figura hæc fit, cum rem aliqui extenuamus, & contemptam facimus. Cato, Antiochus epiſtolis bellum gerit calamo & atramento militat, σαρκασμὸς, hoſtilis deriſio. eadem videt eſſe cum Chleuaſmo, Meque timoris Argue tu Drance. ἀντίφρασις, vnus verbi eſt ironia, Bellum minime bonum, cum ſtolidum & pinguem, acutum dicimus.

Reſtant§

ICEN. RESTANT.ʒ.i.reliquiæ ſunt etiam decem exornationes verborum, quas nos non diſperſimus, vage.i.in varia loca ſine delectu, ſed ſeparauimus à ſuperioribus, icciрco quòd omnes ſunt poſitæ in vno genere, nam hoc eſt propriũ eorum omnium. vt recedatur.ſ.in eis ab vſitata.i.cõſueta poteſtate verborum, atque oratio conferatur in aliam rationẽ cum quadam venuſtate. Reſtant, decem ſequuntur verbi exornationes, quas ideo ſeorſum ab alijs collegiſſe, & vno in loco poſuiſſe dicit Cic. quoniam ſub vno ſunt genere tranſlatione.ſ.vel abuſione, nam à proprio vocabulo in omnibus diſcedimus, & aliud nõ propriũ pro eo ponimus, hoc aũt tunc potiſſimum facimus, cum aut nõ placet, aut non inuenitur proprium. Vno genere, tranſlatione, vel abuſione. Poteſtate, quæ eſt propria eius rei, de qua loquimur. Cum quadam venuſtate, vt cõgrua ſit abuſio, & rei conueniens tranſlatio, non dura omnino, aut aliena, vt ſupra dictum. De quibus.ſ.decem exornationibus, nominatio.ſ.grauis eſt prima, quæ admonet, noſmet vt nominemus idoneo verbo.i.vocabulo eam ſup rem, cui rei nomen, aut non.i.nullum ſit, aut ſatis idoneum non ſit, nominemus, inquit, cauſa, aut imitationis.ſ.naturæ, aut ſignificationis.i.ſignificandæ rei gratia. Imitationis ſup.cauſa, maiores.i.priſci Romani appellauerũt.i.impoſuerũt rebus has voces, rudere quod aſinorum ſonum imitatur. vagire, quod infantium murmurare quod aquarũ, & ſibilare quod venti & ſibilantium imitatur ſonum. Cauſa rei ſignificandæ, ſup. appellauerunt aut nominamus ſic. Poſtquam iſte.ſ vilis & cõtemnendus fecit impetũ in remp fragor ciuitatis eſt auditus in primis. vbi per fragorem ſignificatur vehementia obſtrepentium. Cetera patent. Pronũciatio i.antonomaſia, eſt quæ demõſtrat ſicut quodam cognomine extraneo, id quod non poſſit appellari, ſuo.i.proprio nomine, vt ſi quis loquitur de Gracchis, qui ꝙ ob ſeditionẽ cæſi ſunt non videntur nominandi, inquit, at nepotes Aphricam, &c. Cætera declarat Franciſcus. Denominatio.i. metonomya eſt quæ trahit orationẽ.i denominationẽ à rebus propinquis & finitimis, qua.ſ oratione res poſſit intelligi, quæ.ſ. res ſit appellata non ſuo.i.improprio vocabulo. Oſtendit aũt di lucide ſatis eius ſpes. Circuitio eſt oratio circũſcribens rem ſimplice aſſumptã, elocutione.i.pluribus verbis cõcinne poſitis, &c. Tranſgreſſio eſt, quæ perturbat ordinem verborũ traiectione.i. tranſpoſitione, aut peruerſione.i.contraria verſione, vt quæ præcedere debeant ſequantur. Peruerſione ſic. Hoc, &c. cõſtruenda ſunt verba, vt iacent, aliter non faciant conueniens exemplum, potiſſimum aũt peruertuntur illa pietate veſtra: nam ordo eſt pro veſtra pietate. Traiectione.i.tranſpoſitione verborũ ſit hoc modo. Inſtabilis, &c. Quorum ordo ſine traiectione eſſet. Fortuna inſtabilis valuit plurimum in iſtum. Secundum exẽplum ſit conſtruitur. Caſus eripuit tibi inuidioſe.i.per ſummã inuidiam, omnes facultates bene viuẽdi. Huiuſmodi, &c. Docet vtilitatem verbis ſatis apertis. Superlatio.i.hyperbole eſt oratio ſuperans veritatem, cauſa alicuius augendi, vel minuendi. Exẽpla ſatis declarantur à Franciſco. Intellectio eſt, cum res cognoſcitur tota de parua parte.i.per paruam partem, aut cum pars cognoſcitur de toto.i.per totum. Totum intelligitur ſic de parte. Illæ tibiæ nuptiales.i.in nuptijs inflari ſolitæ, non commonebant.i.memorẽ faciebant te matrimonij. Nã hic.i.in hoc exemplo, aut dicto omnis ſanctimonia.i.ſolẽnitas nuptiarum intelligitur vno ſigno tibiarum. Pars ſup.intelligitur de toto.i.per totum. vt ſi quis dicat ei qui oſtendit veſtitum, aut ornatum precioſum, tu oſtentas mihi diuitias, & iactas copias.i.abundantias tuas locupletes.i.quibus loculos exples, vbi à parte accipitur totum. Nã ſi duntaxat eas veſtes haberet nõ eſſet diues dicendus. Plura ſup.intelliguntur ab vno.i.per poſitionem vnius, hoc eſt pluralis numerus per ſingularem, hoc modo. Hiſpanus pro multi Hiſpani, fuit auxilio, profuerunt auxilio. Pœno, pro Pœnis.i. Carthaginenſibus. Ille.ſ.notiſſimus tranſalpinus.i.Galli trans alpes reſpectu Italorum habitantes, immanis.i.inhumaniſſimi fuit.i.fuerũt auxilio ipſis Pœnis. Non nemo.i.plurimus, Togatus.i.Latinus, aut Romanus, ſenſit quoque idem.i.Gallorũ immanitatem in Italia. Vnũ intelligitur à pluribus ſic. Calamitas atrox pulſabat pectora pro pectus meũ, aut alterius mœrore.i. mœſtitia, itaque.i.& ita ſpiritus anhelans præ cura.i.ꝑ ꝑ anxietatem, ducebatur ex imis pulmonibus, pro eo quod eſt ex imo pulmone. Declarat exempla, quibus plura pro vno, & vnũ pro pluribus ponitur dicẽs. Nam plures Hiſpani & Galli & Togati intelligũtur ſup.in ſuperioribus ponitur dicẽs. Nam plures Hiſpani & Galli & Togati intelligũtur ſup.in ſuperioribus.i.prioribus exemplis, & vnum pectus, & vnũ pulmo intelligitur hic.i. in poſteriore exẽplo, per pectora & pulmones pluraliter dicta.

Et ille numerus.ſ. prior erit diminutus gratia feſtinitatis, & hic ſcilicet poſterior erit adauctus gratia grauitatis. Abuſio eſt quæ abutitur.i.indebite vtitur verbo ſimili & propinquo.ſ.debito & proprio, pro certo & proprio.i.loco certi & proprij, hoc modo. Vires hominis ſunt breues, vbi proprie dicas paruæ, aut ſtatura hominis parua eſt, vbi dicendum eſſet breuis, aut conſilium eſt in homine longum, vbi dicas magnum, aut oratio magna, ꝑ eo quod eſt longa, aut vti ſermone pauco.i.breui, nam facile eſt intellectu.i.ad intelligendum, verba finitima.i. affinis ſignificationis, rerum diſſimilium, eſſe tractata ratione abuſionis.i.vt ſignificetur abuſio fieri ad venuſtatem ꝗ varietas dicendi conciliat, Tranſlatio eſt cum verbum transfertur in quãdam rem ex alia re, quod.ſ.verbum videtur poſſe transferri recte, propter ſimilitudinem. Igitur continuatiua eſt particula, ea.ſ.tranſlatio ſumitur cauſa rei ponendæ ante oculos ſic, Hic tumultus expergefecit ſubito terrore Italiam. Vbi trãſlatio eſt ab homine qui ſomno excutitur. Et ſup.ſumitur cauſa breuitatis ſic. Recens aduentus exercitus extinxit ciuitatem ſubito, vbi tranſlatio ab aqua ignem extinguente, ſubitam vrbis deletionem depingit Et cauſa vitandæ obſcœnitatis.i.turpitudinis verborum ſupp.ſumitur ſic. Cuius mater delectetur quotidianis nuptijs.i.vnicuique ſe proſtituit. Cauſa augendæ ſic. Nullius, &c Notum eſt exẽplum. Sumpta tranſlatio eſt à deuoratore maximo. Minuendi, &c. Tranſlatio ſumpta eſt, ab aut à tenui. Cauſa ornandi, cuius trãſlatio à plantis & ceteris vegetabilibus ſumitur. Rhetores ſup.dicunt oportere tranſlationem eſſe pudẽtem.i.parcę & pudenter factam, vt tranſeat in rem conſimilem, ratione.i.nõ temere, ſed ob certam cauſam, ne videatur tranſcurriſſe in rem diſſimilem temere, & cupide.i.affectanter. Permutatio eſt oratio demõſtrãs aliud verbis, aliud ſententia, quæ ex verbis permutatio ſenſu elicitur, vnde græce allegoria dicitur. Ea diuiditur in tres partes, videlicet ſimilitudinem, argumentum, & cõtrarium. Sumitur.ſ. permutatio per ſimilitudinem cum trãſlationes vna, aut plures ponuntur frequenter ductæ.i.tractæ de oratione ſimili ſic. Nam cum canes funguntur officijs, luporum.i.quãdo præſides depredatores ſunt ſubditorum, cuinam credemus.i.committemus pecuaria, vt oues, capras, boues, præſidio.i.ad defenſionem? q.d.nulli ſatis tute. Vbi ſimilitudo eſt inter paſtores & præſides; ad quã Saluator quoque alludit in Euangelio, & Prophetæ frequẽter. Permutatio ſup. tractatur per argumentum.i.approbationum, cum.i.quando ſimilitudo ducitur à perſona, aut à loco, aut aliqua.i.alia quauis re, cauſa augendi, aut minuẽdi, vt ſi quis dicat, Druſum.ſ Liuium Gracchum.i.ſimilem Gracchi, & ita augeat, quaſi Gracchis ſeditioſior eſſet Druſus, & dicat Numitorẽ qui eiectus erat regno, obſoletum.i.ſitu, immunditiaq; victũ, quod minuendæ dignitatis eius dicatur. Permutatio ducitur ex contrario ſic, vt ſi quis illudens, i.per ironiam loquens appellet hominem prodigum & luxurioſum, parcum & diligentem. Et nos poterimus in hoc poſtremo, quod ſumitur ex cõtrario, & in illo primo quod ducitur à ſimilitudine, vti argumento per tranſlationem. Per ſimilitudinem ſic. Quid ait hic rex Agamemnon.i. ſummus imperator noſter (vt Agamemnon olim græcorũ fuit) ſiue, vt.ſ.ſecundum quod crudelis eſt, potius Atreus noſter, Ex contrario ſupp. vtemur argumento, ſi vocemus quempiam qui verberauerit patrem. Aeneam qui pientiſſimus in patrem fuit, & nominemus adulterum.i.eum qui commiſit adulterium Hippolytum, qui caſtiſſimus prędicatur. Hęc ſunt quæ videbantur dicenda de exornationibus verborum, nunc res ipſa.i.ratio docendi, monet, vt tranſeamus deinceps ad exornationes ſententiarum.i.ad declarationes earum.

PETRI VICTORII CASTIGATIO.

NON tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt, Aut idem Gallos ſignificans dicat: Nec tam facile ex Italia armatura tranſalpina depulſa eſt.ʒ Vetuſta lectio, Materis trãſalpina, quàm rectam eſſe puto. Eſt enim materis telũ, quo vtebantur Galli. Nonius Marcel. de genere armorum, hæc duo loca Siſennæ citat, in quibus huius teli mentio eſt. Siſenna hiſtoriarum lib. 3. Galli materibus. Sueui lanceis configunt. Idẽ lib 4. Alij materibus, aut lanceis tamen medium perturbant agmen. Per hoc autem telum Gallos intelligi vult, quorum peculiare erat, vt per ſariſſas ſuas, Macedonas. Quia ignotius inuentuq; rarius erat hoc verbum, ideo hinc deletum fuiſſe puto, quod etiam ei cõtigerat in 7. lib. hiſt. T. Liuij, vbi prœliũ cum Gallis factum narratur. Sic enim legi de-

legi debet Stetitq; ſuppreſſio impetu Roma, & quia iterũ feſtis ſubeũda dimicatio erat, & ꝙ Coſ. dum inter primores incautus agitat, leuo humeri materi prope traiecto, ceſſerat parumper ex acie. Non Machera, vt in cunctis impreſſis libris olim erat. Germani autem nuper eum locum reſtituerũt, qui T. Liuijs libros, quos temporis vetuſtas & hominũ incuria non abſumpſit, ſumma cura & diligentia emendator ediderant. Vidi etiam priſcum Liui exemplar, quod eam vocem incorruptam retinebat.

DE EXORNATIONIBVS SENTENTIARVM.

DISTRIBVTIO eſt, cum in plures res aut perſonas certas negotia quædam diſpertiuntur, hoc modo: Qui veſtrum iudices nomen ſenatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt: petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnauit ſenatum. Qui equeſtrem locum ſplendidiſſimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ atque deäecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quanta pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item: Senatus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare. Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi ſenatus voluntatem. Populi officium eſt, res optimas & homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere, & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina: Defenſoris, diluere & propulſare. Teſtis eſt, dicere quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, vnumquẽque horum in officio ſuo continere. Quare L. Caſſi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumẽtari, & coniecturā proſeqni patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis, teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa comprehendit enim breui multa, & ſuũ cuique tribuens, officium ſeparat, & res diuidit plures. Licentia eſt, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi poſſe videantur, hoc modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus veſtræ rationes deſerantur, quòd cauſam veſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo veſtri defenſorem profiteatur: id tribuite veſtræ culpæ, atque deſinite iſtud mirari. quid enim eſt, quare non omnes iſtam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defenſores, ſtudia eorum vobis ante oculos proponite: deinde exitus omnium conſiderate: tum vobis veniet in mentem, vt vere dicam, negligentia veſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos veſtros trucidatos eſſe, inimicos eorũ veſtris ſuffragijs in ampliſſimum locum perueniſſe. Item: Nam quid fuit iudices quare in ſententijs ferẽdis dubitaueritis, aut iſtum hominem nefarium ampliaueritis? non apertiſſimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? nõ contra tenuiter, & nugatorie reſponſum? Hic vos veriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini. Dum eam vitaſtis vituperationem, quæ longe à vobis erat abſutura, eam inueniſtis, vt timidi atque ignaui putaremini. Maximas & priuatas & publicas calamitates accepiſtis: cum etiam maiores impendere videãtur, ſedetis & oſcitamini Luce noctem nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nũciatur, & eum, cuius opera vobis hæc acciderũt remoramini diutius & alitis, ac reip. perniciem retinetis quoad poteſtis in ciuitate. Eiuſmodi licentia ſi nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus leuietur: nam continuo aliquid huiuſmodi licebit inferre: Hic ego virtutem veſtram quæro, ſapientiam deſidero, veterem conſuetudinem requiro, vt, quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, vt altera res ab iracundia & moleſtia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, ſicut in amicitia, ita in dicendo, ſi loco ſit, maxime facit, vt & illi, qui audient, à culpa abſint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis eſſe videamur. Eſt autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quo modo ipſi ſe cupiunt obiurgari: aut id, quod ſcimus facile omnes auditu roſ, dicimus nos timere quo modo accipiant? ſed tamẽ veritate commoueri, vt nihilo ſecius dicamus. Horum amborum generum exempla ſubijciemus. Prioris, huiuſmodi: Nimium Quirites animis eſtis ſimplicibus & manſuetis, nimium creditis vnicuique: exiſtimatis vnumquenque eniti, vt perficiat quæ vobis pollicitus ſit: erratis, & fruſtra falſa ſpe iam diu detinemini: ſtultitia veſtra eſt, quia, quod erat in veſtra poteſtate, ab alijs petere, quàm ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum, iſto iudices, fuit amicitia, ſed iſta tamẽ amicitia, tametſi vereor quo modo accepturi ſitis, vos me priuaſtis quid ita? quia, vt vobis eſſem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicũ, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtrauimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ ſi nimium fuerit aſpera, mitigabitur laude: & aſſimulatione, de qua ſuperius diximus: quæ non indiget mitigationis: propterea qnòd imitatur licẽtiam, & ſua ſponte ad animum auditoris ſe accommodat Diminutio eſt, cum aliquid eſſe in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicemus egregium: quod, ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & induſtria curaſſe, vt diſciplinã militarem non in poſtremis tenerem. Hic ſi quis dixiſſet, vt optime tenerẽ, tametſi vere dixiſſet, tamen arrogans viſus eſſet: nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem cõparandam ſatis dictum eſt. Item: Vtrum igitur auaritiæ cauſa, an egeſtatis acceſſit ad maleficium? Auaritiæ? at largiſſimus fuit in amicos, quod ſignũ liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuiſſimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum eſt, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus, egregijs commodis proferendis obſeruabimus, nam eiuſmodi res & inuidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, ſi inconſiderate tractes. Quare, quemadmodum ratione in viuendo fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio vitatur odium. Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam & dilucidam cum grauitate expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtum iudices veſtris ſententijs liberaueritis, ſtatim, ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex cathenis, volitabit, & vagabitur in foro, acuens dentes multos in cuiuſq; fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atq; ignotos incurſans, aliorum

famam

famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare iudices eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, vobisq; ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitũ dimiſeritis; in voſmet ipſos, mihi credite, fetam & truculentam beſtiam iudices immiſeritis. Item: Nam ſi de hoc iudices grauem ſententiam tuleritis; vno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare velit in vita manere non habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima victoria potiti inſultabunt, in horum miſerias ſuperbire ſimul & verbis inuehentur. Item: Nam neminem veſtrum fugit, Quirites, capta vrbe quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: ceteri, qui poſſunt per ætatem & vires laborem ferre, rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio, & quos natura, aut voluntas neceſſitudine, aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahuntur: liberi partim è gremijs parentũ diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. nemo iudices eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis vel indignatio, vel miſericordia poteſt commoueri, cum res conſequentes comprehenſæ vniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, vtrãque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quidquam obijciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commoueris. Item: Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi meminiſtis, obtundã: ſin obliti eſtis, cum re nihil egerim, quid eſt, quod verbis proficere poſſim? Item: Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commouere, inopia atque auaritia: te auarum in fraterna diuiſione cognouimus, inopem atque egentem nunc videmus: qui potes igitur oſtendere cauſam maleficij non fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundum narrationem, hoc intereſt: Illa diuidit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, et breui duabus, aut pluribus partibus ſubijciens rationes, exornat orationem. Frequentatio eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ cogũtur in vnum, quo grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto: A quo tandem abeſt iſte vitio? quid eſt iudices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores contumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiuſdem generis eſt illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus cauſis opitulatur, cum ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ, minutæ & infirmæ erãt, vnum in locum coactæ rem videntur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite iudices ea, quæ dixi, ſeparatim ſpectare: ſed omnia colligite, & conferte in vnũ. Si & commodum ad iſtum ex illius morte veniebat, & vita hominis eſt turpiſſima, animus auariſſimus, fortuna familiaris rei attenuatiſſima, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æque commode, neque iſte commodioribus alijs rationibus facere potuit: neque præteritum quidquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quæſitus, tum occaſio aggrediendi commoda, tempus adeũdi opportuniſſimum, ſpatium conficiendi longiſſimũ ſumptum eſt, non ſine maxima occultandi & perficiẽdi maleficij ſpe: & præterea ante, quàm occiſus homo is eſt, iſte viſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus: paulo poſt in ipſo loco maleficij, vox illius, qui occidebatur, audita eſt; deinde poſt occiſionem, iſtum multa nocte domum rediſſe conſtat, poſtera die titubanter & inconſtanter de occiſione illius locutũ: (hæc partim teſtimonijs, partim quæſtionibus & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, neceſſe eſt eſſe verum) veſtrum iudices eſt, his in vnum locum collatis, certam ſumere ſcientiã, non ſuſpicionem maleficij. Nam vnum aliquid aut alterum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſe; vt omnia inter ſe à primo ad poſtremum conueniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt exornatio, & in coniecturali conſtitutione cauſæ ferme ſemper neceſſaria, & in ceteris generibus cauſarũ, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Expolitio eſt, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. ea dupliciter fit, ſi aut eandem plane dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicimus, non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem, non rem expolire, ſed commutare. commutabimus tripliciter, verbis, pronunciando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re ſemel dicta, iterum aut ſæpius alijs verbis, quæ idem valeãt, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandum arbitretur. Cum agetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ diſcrimen ſibi pro fortunis reip. fugiendum putabit, & erit in ea ſententia ſemper, vt pro patria ſtudioſe quamuis in magnam deſcendat vitæ dimicationem. Pronunciando commutabimus ſi tum in ſermone, tũ in acrimonia, tum in alio atque in alio genere vocis atque geſtus, eadẽ verbis commutando, pronunciationẽ quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodiſſime ſcribi poteſt, neque parum eſt apertum. quare non eget exempli. Tertium genus eſt commutationis, quod tractando conficitur, ſi ſententiam traijciemus, aut ad ſermocinationem, aut ad exuſcitationem. Sermocinatio eſt, de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus. Nunc breuiter, ad hãc rem quod ſatis ſit, attingemus, in qua conſtituetur alicuius perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, vt, quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus: Sapiens, qui omnia reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur: Non mihi ſoli, ſed etiã atque adeo multo potius natus ſum patriæ: vita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimũ ſoluatur. Aluit hæc me, tute, atque honeſte produxit vſq; ad hãc ætatem, munijt meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt, quod à me ſatis ei perſolui poſſit, vnde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reip. nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur rei tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem, cum & nos commoti dicere

videamur,

videamur, & auditoris animum commonemus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet, & ſapientiſſimum iudicet? qui pro ſalute patriæ, pro incolumitatis ciuitatis, pro reip. fortunis quamuis magnum, atque atrox periculum ſtudioſe ſuſcipiat, & libenter ſubeat. Equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poſſum; idemq́; hoc certo ſcio vobis omnibus vſu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronunciando, tractando, ſed tractando dupliciter, ſermocinatione, & exuſcitatione. Sed de eadem re cũ dicemus, pluribus vtemur commutationibus. Nam cum rem ſimpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus ſubijcere. Deinde duplicem, vel ſine rationibus, vel cum rationibus pronunciare ſententiam. Deinde afferre cõtrarium, de quibus omnibus diximus in verborũ exornationibus. Deinde ſimile & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonſtrãtes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio verbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo huiuſmodi vehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequentibus verborũ exornationibus & ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptẽ partibus tractabitur: ſed ab eiuſdem ſententia non recedamus exẽplo, vt ſcire poſſis quàm facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro repub. periculum vitabit: ideo quòd ſæpe fit, vt, cum pro rep. perire noluerit, neceſſario cum reipub. pereat. Et quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum eſt: ergo qui fugiunt id periculum, quod pro reip ſubeundum eſt, ſtulte faciunt. nam neque effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. at qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientis putandi ſunt; cum & eum, quem debent, honorem reip. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer eſt iniquum, vitam quàm à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ, cũ cogat, reddere; patriæ, cum roget, non dare: & cum poſſis cum ſumma virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam viuere: & cum pro amicis & parentibus & ceteris neceſſarijs adire periculum velis, pro republica, in qua & hoc & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen venire. itaque vti contemnendus eſt, qui in nauigãdo ſe, quàm nauim, mauult incolumem: ita vituperãdum, qui in reip. diſcrimine, ſiue plus quàm cõmuni ſaluti conſuluit. Naue enim fracta multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medios: amiſit vitam, at non perdidit: re enim vtiliſſima & parua maximã redemit. dedit vitam, accepit patriam: amiſit animam, potius eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita vetuſtati, quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi, pro reip. debere accedere ad periculum, & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum ij ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio verſatur: de qua producti ſumus vt plura diceremus, quòd non modo, cum cauſam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, ſed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo vti, cum exornabimus argumẽtationem, de qua diximus in libro ſecundo. Commoratio eſt, cum in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodem ſæpius reditur. hac vti maxime conuenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium. non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimouendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubijci non potuit: propterea quòd hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrum aliquod, ſed, tãquam ſanguis, perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt, per quam contraria referuntur. ea eſt in verborum exornationibus, vt ante docuimus, eiuſmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In ſententiarum, huiuſmodi: Vos huius incommodis lugetis, iſte reip. calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex verbis celeriter relatis conſtat, hic ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur, oportet. Similitudo eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad vnamquanque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronunciandi. Ornãdi cauſa ſumitur per contrarium ſit: Non enim, quemadmodum in palæſtra, qui tædas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo quã ille qui tradit, ita melior Imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille qui decedit: propterea quòd defatigatus curſor integro facem, hic peritus Imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis plane, & perſpicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos Imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere. ſed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, vt orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium cum ei rei, quam nos probamus, aliquã rem negamus eſſe ſimilem, vt paulo ante, cum de curſoribus diſſerebamus. Per negationem dicetur probandi cauſa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas vtilitates, & aptus; quæ deſiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus, ad virtutem poteſt peruenire. Hoc probabilius factum eſt, quòd magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari, quoniam nec equus quidem indomitus idoneus poſſit eſſe: ergo ſumptum eſt probandi cauſa. Dictum eſt autem per negationem: id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis verbo. Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur pro breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, vt, quoad neceſſe ſit, peruenire poſſis, ſed vt productus ſtudio, & viribus vltra facile procurras. Nam hoc ſimile eſt, vt apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendant eos, qui verbi cauſa poſt mortem amici liberos eius cuſtodiant: propterea quòd in curſore tantum velocitatis eſſe oporteat, vt efferatur vſque ad finem; in amico tantum beneuolentiæ ſtudium, vt vltra, quàm amicus

ſentire

ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum autem ſimile eſt per breuitatem Non enim ita, vt in ceteris rebus, res ab re ſeparata eſt, ſed vtræque res coniuncte & confuſe pronunciata. Ante oculos ponendi negotij cauſa, ſumetur ſimilitudo per collationem ſic: Vti citharœdus, cum prodierit optime veſtitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus varijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatiſſimam, auro & ebore diſtinctam, ipſe præterea forma & ſpecie ſit, & ſtatura appoſita ad dignitatem, ſi, cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente ſilẽtio facto, vocem emittat acerbiſſimam cum turpiſſimo corporis motu, quo melius ornatus, et magis fuerit expectatus, eo magis deriſus & contemptus eijcitur: ita ſi quis in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, ſi virtutis & artium, quæ virtutis magiſtræ ſunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copioſus, & illuſtris, & expectatus, eo vehementius deriſus, & contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc ſimile exornatione vtriuſque rei, & alterius inſcitia artificij, alterius ſtultitia ſimili ratione collata, ſub aſpectu omnium rem ſubiecit. Dictum autem eſt per collationem, propterea quòd, propoſita ſimilitudine, paria ſunt omnia relata. In ſimilibus obſeruare oportebit diligenter, vt, cum rem afferamus ſimilem, cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus verba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata, id eſt, huiuſmodi: Ita vt hirundines æſtiuo tempore præſto ſunt, frigore pulſæ recedunt: ex eadem ſimilitudine nunc per tranſlationem verba ſumimus: ita falſi amici ſereno vitæ tempore præſto ſunt, ſimulatq́ue hiemem fortuna videri, deuolant omnes. Sed inuentio ſimilium facilis erit, ſi quis ſibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtres, & cæleſtes, & maritimas, artificio, caſu, natura comparatas, vſitatas, atque inuſitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſſit. non enim res tota totæ rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet. Exemplum eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſito. id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei niſi dignitatis cauſa ſumitur: Apertiorem, cum id, quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cum magis veriſimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perſpicue, vt res dicta prope manu tentari poſſit. Vniuſcuiuſque generis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi, exemplũ quod genus eſſet, in expolitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus: quare noluimus neque pauca, quo minus intelligeretur, neque re intellecta, plura conſcribere. Imago eſt, formæ cum forma cum quadã ſimilitudine collatio. hæc ſumitur aut laudis, aut vituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic: Ibant in prœliũ corpore tauri validiſſimi, impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iſte quotidie per forum medium tanquam iubatus draco ſerpit, aſpectu venenato, ſpiritu rabido, circumſpectans huc & illuc, ſi quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore atingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere poſſit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo: Iſte, qui diuitias ſuas iactat, ſicut gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat, ſic: Iſte, qui tanquã cochlea abſcõdens, retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua, & aufertur. Effictio eſt, cum exprimitur & effingitur verbis corporis cuiuſpiam forma, quod ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſane magna eſt in mento cicatrix, ſi quo modo poteſt vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum vtilitatem, ſi quem velis oſtendere, cum venuſtatem, ſi breuiter & dilucide facta eſt. Notatio eſt, cum alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ, ſicuti notæ quædam, naturæ ſunt attributa. Vt ſi velis non diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere, Iſte, inquies, iudices, qui, ſe dici diuitem, putat eſſe præclarum, primũ nunc videte, quo vultu nos intueatur: non ne vobis videtur dicere, Darem, ſi mihi moleſti nõ eſſetis? cum vero ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium perſtringere. Cum puerum reſpicit hunc vnum, quem ego noui, vos non arbitror nouiſſe, alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Hem tu, inquit, veni Sannio, ne quid iſti barbari perturbent: vt ignoti, qui audiunt, vnum putent eligi de multis. ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli ſternantur, aut ab auunculo rogetur Aethiops, qui ad balneas veniat, aut Aſturconi locus ante oſtium ſuum detur, aut aliquid fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, vt omnes audiant: Videto, vt diligenter enumeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer, qui iam bene hominis naturam nouit, tu illo plures mittas oportet, inquit, ſi hodie vis tranſnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum & Soſiam. Sane. Deinde caſu veniunt hoſpites homini, qui iſtum ſplendide, dum peregrinaretur, receperunt. ex ea re homo hercle ſane conturbatur, ſed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit facitis, cum venitis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domũ recta abiiſſetis. Id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domum nouiſſemus. At iſtud quidem facile fuit vndelibet inuenire. verum ite mecum. ſequuntur illi. ſermo interea huius conſumitur omnis in oſtentatione. quærit, in agris cuiuſmodi frumenta ſint: negat ſe, quia villæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere: tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum, quo iſte pro notitia domini ædiũ ingreditur cum hoſpitibus: Hic, inquit, habito: perſpicit argentum quod erat expoſitum, viſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſeruulus, dicit homini clare, dominum iam venturũ, ſi velit exire. Ita ne, inquit? Eamus hoſpites, frater venit ex Salerno, ego illi obuiam pergam: vos huc decima venitote. hoſpites diſcedunt. iſte ſe raptim domum ſuã conijcit: illi decima, quo iuſſerat, veniunt: quærunt hunc: reperiunt, domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe. vident hominem poſtera die, narrant, expoſtulant, accuſant. ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos angiporto toto deerraſſe, contra valetudinem ſuã ſe ad multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, vt vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret: ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenue & concione comparat, iſte hoſpites

domum

domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodaſſe, nunciat interea puer argentum repeti: (pertimuerat enim qui commodaret) A pagete, inquit, ædes commodaui, familiam dedi: argentum quoque vult? tametſi hoſpites habeo, tamen vtatur licet. nos Samijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiuſmodi eſt hominis natura, vt, quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt quid conſentaneum ſit vniuſcuiuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem: totam enim naturam cuiuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, vt nos exempli cauſa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: denique cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in mediũ tali notatione. Sermocinatio eſt, cũ alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum, quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur, irrumpit in ædes ſubito, deinde magna voce, Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædiũ dominus? quin mihi præſto ſit? quid tacetis? Hic alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe. Parce, inquit, & per quæ tibi, dulciſſima ſunt in vita, miſerere noſtri, noli extinguere extinctos. Fer manſuete fortunam. nos quoque fuimus beati: noſce te eſſe hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. Illi nũciatur interea, veniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia pediſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac vt incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iſte præſto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitã ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, Metuebam, inquit, ne plane victus eſſem: nunc video in iudicio mecum contendere non vis, vbi ſuperari turpiſſimum eſt, ſuperare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem, ſed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam ſententioſe loqueris, neque ei, quem vides dominari, vis ſupplicare? Tum mulier, Immo quidem iſte rogat & ſupplicat: ſed tu quæſo commouere, & tu per deos, inquit, hunc amplexare. dominus eſt, vicit hic te, vince tu nũc animum. Cur non deſinis, inquit, vxor loqui, quæ me digna non ſunt? tace, &, quæ curanda ſunt, cura: tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene viuendi ſpem mea morte eripere? Iſte mulierem reppulit à ſe lamentantẽ: illi neſcio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute eſſet, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe vnicuique ſermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere obſeruare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis? nonne hac omnes vtentur oratione? deinde ſubijcere ſermonem. Conformatio eſt, cum aliqua, quæ non adeſt, perſona confingitur quaſi adſit, aut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd ſi nunc hæc vrbs inuictiſſima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certiſſimis, clariſſimis locupletata victorijs, nunc veſtris ſeditionibus ò ciues vexor. quàm dolis malitioſa Carthago, viribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari? Item: Quòd ſi nunc L. ille Brutus reuiuiſcat, & hic ante pedes veſtros adſit, non hac vtetur oratione? Ego reges eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam ſeruare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi ſine periculo eſſe non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit tum plurimum in amplificationis partibus & commiſerationе. Significatio eſt, quæ plus in ſuſpicione relinquit, quàm poſitum eſt in oratione. ea fit per exuperationem, ambiguum, conſequentiam, abſciſſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum eſt, quàm patitur veritas, augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic: Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam, qua ſibi petat ignem, nõ reliquit. Per ambiguum, cum verbũ poteſt in duas pluresúe ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quàm vult is, qui dixit: vt de eo ſi dicas, qui multas hæreditates adierit, Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda ſunt, quæ obſcuram reddũt orationem; ita hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facile, ſi nouerimus & animaduerterimus verborum ancipites, aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, vt ſi ſalſamentarij filio dicas: Quieſce tu, cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſſionem, ſi, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cum, aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus eſſe: inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtiuitatis habet, interdum & dignitatis. ſinit enim quiddam, tacito oratore, ipſum auditorem ſuſpicari. Breuitas eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit, inde Tarſi præſidium reliquit, poſt vrbem in Bithynia ſuſtulit, inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item: Modo Conſul, quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Item: Tum proficiſcitur in Aſiam, deinde exul, & hoſtis eſt dictus, poſt Imperator, poſtremo Conſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari. Demonſtratio eſt, cum ita res verbis exprimitur, vt geri negotium, & res ante oculos eſſe videatur. id fieri poterit, ſi, quæ ante, & poſt, & in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut à rebus conſequentibus, aut à circunſtantibus non recedemus, hoc modo: Quod ſimul atque Gracchus proſpexit, fluctuare populum, verentem ne ipſe auctoritate ſenatus commotus à ſententia deſiſteret, iubet aduocari concionem. Iſte interea ſcelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam,

hic ſubſellium quoddam calce premens dextra pedem deſringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, curſum iſti impetum faciunt, ex alijs alijſq; partibus conuolant, atque è populo vnus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge, non vides? reſpice inquam. deinde vaga multitudo, ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Graccho quid eſſet, neque tamen locum, in quo conſtiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille nulla voce delibans inſitam virtutem, concidit tacitus: iſte viri fortiſſimi miſerando ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariſſimum feciſſet, circunſpectans, & hilaris ſceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit ſeſe. Hæc exornatio in amplificanda, & commiſeranda re plurimum prodeſt, & in huiuſmodi narrationibus: ſtatuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos.

EPILOGVS.

OMNES rationes honeſtandæ elocutionis ſtudioſe collegimus; in quibus Herenni ſi te diligenter exercueris, & grauitatē, & dignitatem, & ſuauitatem habere in dicendo poteris, vt oratorie plane loquaris; ne nuda atq; inornata inuentio vulgari ſermone efferatur. Nec identidem noſmet ipſi nobis inſtemus, res enim communis agitur, vt frequēter & aſſidue conſequamur artis rationem ſtudio, & exercitatione: quod alij cum moleſtia tribus de cauſis maxime faciūt, aut ſi, cum quibus libenter exerceantur, non habent, aut ſi ſibi diffidunt, aut ſi neſciant quàm vitam ſequi debeant: quæ à nobis abſunt omnes difficultates. nam & ſimul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cetera philoſophiæ ratio confirmauit: & nobis non diffidimus: propterea quòd & aliquantulū proceſſimus, & alia meliora ſunt, quæ multò intētius petimus in vita, vt, etiā ſi non peruenerimus in dicendo, quo volumus, parua pars vitæ perfectiſſimæ deſideretur, & viā, quàm ſequamur, habemus: propterea quòd in his libris nihil præteritum eſt rhetoricæ præceptionis. Demonſtratum eſt enim, quo modo res in omnibus generibus cauſarum inueniri oporteat. Dictum eſt quo pacto eas diſponere conueniat. Traditum eſt, qua ratione eſſet pronunciandum. Præceptū eſt, qua via meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ ſi ſequamur, acute & cito reperiemus, diſtincte & ordinate diſponemus, grauiter & venuſte pronunciabimus, firme & perpetuo meminerimus, ornate & ſuauiter eloquemur. ergo in arte rhetorica nihil eſt amplius. hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur & exercitatione.

CAPIDVRVS.

DISTRIBVTIO eſt,} Hanc Græcorum quidā διαλλαγὴν vocāt. Hæc exornatio non multum differt ab ea quàm paulo poſt diuiſionem vocat, niſi quod hæc plura argumenta ad vnum effectū educit, illa duabus ſententijs ſibi inuicem oppoſitis cōtenta eſt: vt, Odit porro priuatam luxuriam, publicā magnificentiā diligit vtranque Rutilius antitheti ſpeciem eſſe arbitratur. § Licentia eſt,} Quid de hac exornatione ſcribat Quint. dicendum puto. Ac ne quempiam tanti viri iudicio fruſtrer, ſicut adhuc in ceteris, vbi eius auctoritatem afferre conuenit, non feci, eius verba ſubijciam. Quæ vero ſunt augendis affectibus accommodatæ figuræ, conſtant maxime ſimulatione. nanque & iraſci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, & quæcūque ſunt ſimilia his finitimis. inde ſunt illa, Liberatus ſum, reſpiraui, bene habet, & quæ amentia eſt hæc? & ò tempora, ò mores, ò miſerum me. conſumptis enim lacrymis, infixus tamen pectori hæret dolor, &, Magnæ nunc hiſcite terræ. quod exclamationē quidam vocant, ponūtq; inter figuras orationis. Hęc quoties vera ſunt, nō ſunt in ea forma, de qua nunc loquimur, & aſſimulatam & arte compoſita, proculdubio ſchemata ſunt exiſtimanda. quod idem dictum ſit de oratione libera, q̄ Cornificius licētiam vocat Græci παῤῥησίαν. Quid enim minus figuratum, q̄ vera libertas? ſed frequenter ſub hac facie latet adulatio. nam Cic. cum dicit pro Ligario, Suſcepto bello Cæſar, geſto iam etiam ea parte magna, nulla vi coactus, conſilio ac voluntate mea, ad arma profectus ſum, quæ erat contra te ſumpta non ſolum ad vtilitatem Ligarij reſpicit, ſed magis laudare victoris clementiam non poteſt. § Diminutio eſt,} Hanc Gręci μείωσιν λιτότητα vocant. Hæc multifariæ fieri ſolet, ſicut & amplificatio. Sed quoniam in vtraque ſibi multum indulget orator, & fere ob rerum auctionem ac imminutionem victoriā ſibi comparat. & apud poſteros famam quæ elocutio attollat, aut deprimat dicendum. Prima igitur eſt amplificandi vel minuendi ſpecies in ipſo rei nomine, vt cū eum qui ſit cęſus occiſum, qui ſit improbus, latronem, contraq; eum qui pulſauit, attigiſſe, & vulnerauit, læſiſſe dicimus. Hoc genus creſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora verba cum ipſis nominibus quibus comparentur ponemus, vt Cic. in Verrem. Non enim furem, ſed ereptorem, non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ, non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorū religionumq; non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem ciuium ſociorumq; in veſtrum iudicium adduximus, vt altero modo ſis multū, hoc etiā vt plus ſit efficiatur. Quatuor autem maxime generibus cōſtare amplificationem inuenimus incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum eſt potentiſſimum, cum magna videntur etiam quæ inferiora ſunt, id aut vno gradu ſit, aut pluribus per id venitur ad ſummum, nec ad ſummū modo, ſed quodammodo ſupra ſummū, omnibus his ſufficit vel vnum Cic. exemplum. Facinus eſt vincire ciuem. Rom. ſcelus verberare, prope parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? nam ſi tantum verberatus eſſet, vno gradu increuerat, ponēdo vincire eſſe facinus, quod erat inferius. cum vero dixerit, prope parricidium necare, ſupra quod nihil, adiecit, quid dicam in crucem tollere? ita cum id, quod maximum eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quod vltra eſt verba deficere. Eſt alter incremēti modus, cum ſupra ſummum adiectio fit, vt apud Virg. de Lauſo:

> Quo pulchrior alter
> Non fuit excepto Laurentis corpore Turni.

Et de Nireo illud Homericum.

> Νιρεὺς δε κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ ἴλιον ἦλθε
> τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ᾽ ἀμύμονα πηλείωνα

Tertius eſt quoque incremēti modus, ad quem per gradus itur, & quod non eſt plus quàm maximum, ſed quo nihil maius eſſe oſtēditur. matrem tuam cecidiſti, quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti, nam & hoc augendi genus eſt tātum aliquid efficere, vt non poſſit augeri. Verum vt hęc amplificatio in ſuperiora tendit, ita quæ ſit per comparationem, incremētum ex minoribus petit, augendo enī quod eſt infra, neceſſe eſt extollat quod ſupra ponatur. vt Cic. in Catil. Serui mehercule mei, ſi me iſto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domū meam relinquendam putarem. Fit per comparationem incremētum, eo modo quo argumenta à minoribus ad maiora deducuntur. nec tota totis, ſed etiam partes partibus comparātur, ſicut illud Cic. An vero vir ampliſſimus, P. Scipio Pont. Max. Gracchum mediocriter labefactātem ſtatum reip. priuatus interfecit, Catilinam orbem terræ cæde atque incendio vaſtare cupientem nos conſules perferemus hic? & Catilina Graccho, & ſtatus reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi & incendijs & vaſtationi, & priuatus conſuli comparatur. quæ ſi quis dilatare velit, plenos ſui ſingula locos habent. Ratiocinatione fiūt amplificationes, vt Cic. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, quid fauces & latera ad ebrietatem? ſed minime ſunt otioſa. nam reſpicientes ad hęc, poſſumus æſtimare quantum ille vini exhauſerit, quod ferre & coquere non poſſet illa corporis gladiatoria firmitate, ſed neceſſario euomere compulſus eſt. Ergo ſi ex alio aliud colligitur, non minus poterit hęc quàm quæ inter ſtatus ponitur ratiocinatio

nominari. Eadem enim ex cauſa nomen habet. Idem præſtant quæ anteceſſerũt, vt apud Virg. cum Aeolus à Iunone rogatus.

Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac venti velut agmine facto.

Qua data porta ruunt, eſt, apparet quanta ſit futura tempeſtas. Solet ex alio aliud quoque augeri. vt cũ Annibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis, & fortitudinem Gallorũ Germanorumq́; miramur, quo ſit maior C. Cęſaris gloria. Sed & amplificant per ratiocinationem genus, cum ad aliquid refertur, quod dicimus. veluti illud Homericum.

οἱ δ' ὡς οὖν εἴδονθ' Ἑλένην ἐπὶ πύργον ἰοῦσαν,
ἦκα πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον,
οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς,
τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Vbi licet animaduertere, vt Troiani principes Graios Troianosq́; propter Helenæ ſpeciem tanto temporis ſpatio ſuſtinere bellum, indignum, non putarunt. quæ nam igitur illa forma credenda eſt? non enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut vnus è vulgo, ſed & prudentiſſimi, & Priamo aſſidẽtes. Ad hoc etiam pertinet clypeus Aiacis, cum dicit Homerus.

τῷ βάλεν αἴαντος δεινὸν σάκος ἑπταβόειον.

Et Achillis, cum idem inquit,

αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε εἵλετο.

Ex armis enim illorum heroum magnitudo vobis datur intelligi. qua virtute egregie etiam vſus eſt Virg. in Cyclope. Nã qui illud corpus mente concipiam, cuius trunca manum pinus regit? Hoc illi eſt ſimile, quod ſupra emphaſim diximus nominari. Amplificatio autem per congeriem verborum, ac ſententiarum idem ſignificantium, exponenda reſtat. hæc ſi nõ etiam per gradus aſcendat, tamen velut aceruo quodam alleuatur. quale illud Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Hæc etiam creſcere ſolet, verbis omnibus altius, atque altius inſurgentibus, vt, Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorq́; ſociorum & ciuium Romanorum. Eadem ratio eſt minuendi. nam totidem ſunt aſcendentibus gradus. ideoq́; vno ero contentus exemplo eius loci. quo Cicero de oratorie Rutilij hæc dicit: Pauci tamẽ, qui proximi aſtiterant, neſcio quid illum de lege Agraria dicere ſuſpicabantur. Scio pleriſque videri poſſe ſpeciem amplificationis hyperbolen. nam & hęc in vtranque partem valet, & ad augendas & minuendas res. § Deſcriptio nominatur, § Hæc à Gręcis *διατύπωσις* vocatur, cui *τοπογραφία* ſpecies ſubijcitur, id eſt loci deſcriptio. illum primo nominatum Cice. alibi ſub oculos ſubiectionem nominat, cum res non geſta iudicatur, ſed vt ſit geſta oſtenditur, nec vniuerſa, ſed per partes, vt ipſe inflammatus ſcelere & furore in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat, nec ſolum quæ facta ſunt, aut fiant, ſed quæ futura ſunt, imaginamur. § Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, vtranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quidquam obijciam? ſi probus es, § De hac ſupra dictum eſt exornatione. § Frequentatio eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur § Hæc amplificationis pars eſt, quàm per congeriem ſupra vocauimus: § Expolitio eſt, § Hæc multarũ eſt figurarum tractatio. oratio à Græcis, vt opinor, hęc *σχηματισμένη*, id eſt figurata, ac per hoc ornata nominatur. Quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus ſe in hoſtes immiſiſſe medios, vnde amiſit vitam, & non perdidit. rę enim vtiliſſima & parua maximam redemit, vitam dedit, accepit patriam, amiſit animam, potius eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita vetuſtate quotidie magis eniteſcit. quod ſi pro rep. debere accedere ad periculum, & ratione demõſtratum eſt, & exemplo comprobatum, hi ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant. Tres ſe Decij pro repub. deuouiſſe dicuntur, vt in primo de Finibus bonorum & malorum ſcribit Cic. Si quis autem ſcire cupiat, quo pacto deuotio ea fieret à veteribus, Macrobium in Saturnal. legat qui de ea re abunde ſcripſit. § Commoratio eſt, cum in loco firmiſſimo, § Et in perpetua oratione, ſicut & expolitio, inuenitur. ea de cauſa à pleriſque inter figuras non ponitur. § Contentio eſt, § De hac ſupra diximus. Multæ autem ſunt figuræ, vt tam apud Quintil. quàm apud Græcos eſt manifeſtum, quæ eodem nomine appellatæ, aliquam tamen habeant differentiam ſicut ironia, ſicut antiphraſis, & ſimiles. alia enim verborum, alia ſententiarum eſt. § Similitudo eſt oratio traducens § Hæc Græcis *παραβολὴ*, ab alijs *ὁμοίωσις* eſt nominata. hic quid de hac figura ſcribat Quintil. totum eum locũ ſubijcere mihi viſum eſt, q; is plura q̃ quis alius de ea locutus videatur, ac ita aperte, vt expoſitione non indigeat. Præclare vero, inquit, ad inferendam rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines, quarũ aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimẽdam rerum imaginem compoſitæ. quod eſt huius loci proprium. inde lupi, ceu raptores, atra in nebula, & aui ſimiles.

Quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere, id eſt præcipue cuſtodiendum, ne id, quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum. Debet enim quod illuſtrandæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. quare poetis quidem permittamus ſane eiuſmodi exempla.

Quales vbi hybernam Lyciam Xanthiq́; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Nunc idem oratorem decebit, vt occultis aperta demonſtret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis genus ornat orationem, facitq́ue eam ſublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quo longius quæque petita eſt, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis eſt, illa vulgaria videri poſſunt, & vtilia tantum ad conciliandam fidem, Vt terram cultu, ſic animum diſciplinis meliorem vberioremq́ue fieri. &, vt medici ab alienatæ morbis membra præcidunt, ita turpes, ac pernicioſos, etiam ſi nobis ſanguine cohęreant, amputandos. Iam ſublimius illud pro Archia. Saxa atque ſolitudines voci reſpondent, beſtię ſępe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt. quod quidem genus à quibuſdam declamatoria maxime licentia corruptum eſt. Nam & falſis vtuntur, nec illa ab ijs quibus tandem ſimilia videri volunt, applicant, quorum vtrunque in his æque me iuuene vbique cauſari ſolebant. Magnorum fluminum nauigabiles fontes ſunt, & generoſioris arboris ſtatim planta cum fructu eſt. In omni autem parabolá, aut pręcedit ſimilitudo, & res ſequitur, aut pręcedit res, & ſequitur ſimilitudo. ſed interim libera & ſeparata eſt, interim & quod longe optimum eſt) cum re cuius eſt ima connectitur collatione inuicem reſpondente quod facit redditio contraria, quæ antapodoſis dicitur præcedit ſimilitudo illa, cuius modo feci mentionem: Inde lupi ceu raptores atra in nebula. In primo Georgicorum poſt longam de bellis ciuilibus atque externis conqueſtionem.

Vt cum carceribus ſeſe effudere quadrigę,
Addunt in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens,
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Sed hęc ſunt ſine apoſtoli. Redditio autem illam rem vtranque qua comparat, velut ſubijcit oculis, & pariter oſtẽdit, cuius præclara apud Virgil. multa reperio exempla, ſed oratorijs potius vtendum eſt. dicit Cic. pro Mur. Vt aiunt in Gręcis artificibus eos aulœdas eſſe, qui citharœdi fieri non potuerunt, ſic nos videmus, qui oratores euadere non potuerũt, eos ad iuris ſtudium diuertere. Et illud pro eodem, iam pene poetico ſpiritu, eo tamen cum ſua redditione, quod eſt ad ornatũ accommodatius. Nam vt tempeſtates ſępe certo aliquo cœli ſigno cõmonentur, ſicut ſępe ab improbis nulla certa ratione obſcura aliqua ex cauſa concitantur, ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſępe intelligas quo ſigno commota ſit ſępe ita obſcura eſt, vt ſine cauſa excitata videatur. Sint & illæ breues. vagi per ſiluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium. Quo ex iudicio velut ex incendio nudus effugit, quibus ſimiliæ poſſunt cuicunque etiam ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Hęc omnia ad verbũ de ſimilitudine Quint. Abſoluta igitur illa ſimilitudo eſt, vt etiã Plut. ſcribit quæ *πρότασιν* & *ἀπόδοσιν*, hoc eſt propoſitionem & redditionem habet, quæ ſecus, imperfecta. Item eiuſmodi eſt veluti diximus, vt modo res antecedat, & ſequatur ſimilitudo, modo contra, ſimilitudo pręcedat, & res ſequatur. Vtrũque Horat. in hoc complexus eſt.

Creſcit extento velut arbor æuo.
Fama Marcelli micat inter omnes,
Iulium ſidus, velut inter ignes Luna minores.

§ Quemadmodum in palęſtra, qui tędas ardẽtes accipit. § Mos fuit apud veteres, vt in palęſtra currentium primus facem ſequenti traderet, & ſecundus tertio, & ſic deinceps, quo ad vltimum vſque perueniret. Hinc Perſius.

Qui prior es, cur me inde curſu lampada poſcis.

Et Lucret.

Augeſcunt aliæ gentes, aliæ minuuntur,

Indeq;

Inq; breui ſpatio mutantur, ſed animantum,
Et quaſi curſores vitæ ſic lampada tradunt.

{Exemplum eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cũ certi auctoris nomine propoſito.} Hoc Græci παράδειγμα vocant, de quo ſupra in argumentis ſatis multa. {Imago eſt, formæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio,} Imago eſt deſcriptio figuræ alicuius, vel perſonarum inter ſe, eorumue quæ perſonis accidunt comparatio: vt, Os humeroſq; deo ſimilis. Hæc exornatio à Gręcis εἰκὼν vocatur. {Effictio eſt, cum exprimitur} Hæc figura à græcis προσωποποιΐα vocatur à nonnullis perſonæ confictio. Hęc mire cum variat orationē tum excitat. His & aduerſariorum cogitationes, velut ſecundum loquentium protrahimus, qui tum ita demum à fide non abhorreant, ſi eos locutos finxerimus vt rogitaſſe eos non ſit abſurdum & noſtros cũ alijs ſermones & aliorum inter ſe credibiliter introducimus & ſuadendo, obiurgando, quærendo, laudãdo, miſerando perſonas idoneas damus. quin deducere beatos è cœlis homines, & angelos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, vrbes etiam & populi hac figura vocem accipiunt. Sunt autem qui has προσωποποιΐας dicãt, in quibus & corpora & verba fingimus. Sermones autem hominum aſſimulatos διάλογον malunt, quod latine. Cicero ſermocinationem vocat. Quintilianus vero vtrunque eodem nomine appellauit, vt proſopopœia diceretur. Nam certe, inquit ipſe, ſermo fingi non poteſt, vt non & perſonæ ſermo fingatur, ſed in his quæ natura non permittit, eo modo mollior fit figura etenim ſi mecum patria mea, quæ mihi vita mea multo eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpub. ſic loquatur, M. Tulli, quid agis? illud audacius genus, quæ tecum Catilina ſic agit & quodammodo tacita loquitur, nullũ iam aliquot annis facinus extitit niſi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos eſſe rerum perſonarum, vel imagines fingimus, eadem aduerſarijs, aut iudicibus accidere miramur. qualia ſunt, Vidẽtur mihi, & non ne videntur tibi? Sed magna quędam vis eloquentiæ deſideratur. Falſa enim incredibilia, natura neceſſe eſt, aut magis moueant, quia ſupra vera ſunt, aut pro vanis accipiuntur, quia vera non ſunt, ſed formas quoque fingimus ſæpe, vt famã Virgilius, litem Homerus, vt voluptatem ac virtutem, quemadmodum à Xenophõte traditur Prodicus, quem Silius Italicus imitatus eſt. Eſt & incertæ perſonæ ficta oratio, vt hic, Dicat aliquis. Eſt exactus ſine perſona ſermo.

Hic Dolopum manus hic ſęuus tendebat Achilles.

Et vt Quintilianus etiam, inquit, vertitur interim proſopopęia in ſpeciem narrandi. vnde apud hiſtoricos reperiuntur obliquæ allocutiones, vt Titi Liuij illud: At dij iuuent. Proſopopœiæ, ſiue effictionis duæ ſunt ſpecies, vt Aphthonius in primis exercitamẽtis, inquit εἰδωλοποιΐα. i. ſimulacra fictio, & ἠθοποιΐα, quàm Rutilius & Aquila morum cõfictionem vocant. Idolopœia eſt, quàm paulo infra Cic. confirmationem vocat. Ethopœia aũt, q̃ hic notationem nominauit. {Aut aliquid fragile falſæ choragiũ gloriæ compareretur.} Choragium à choro & ago, cõuentus, atque congregationis apparatus. Plautus in Captiuis: Iniquũ eſt comico choragio, Conari de ſubito nos agere tragœdiam. Apuleius, in quinto Metam. Iam feralium nuptiarum miſerrime virgini choragium ſtruitur. {Duc tecum Libanum & Soſiam:} Nomina ſeruorum. Libanus, in Plauti Aſinaria, Soſias tam in Amphitryone Plauti, quàm Terentij Andria. {Expoſtulant,} Imperioſe percunctantur. {Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur,} Hanc diximus ſupra διάλογον à Gręcis nominari. {Conformatio eſt, cum aliqua, quæ non adeſt, perſona confingitur quaſi adſit,} Hanc exornationē diximus quoque ſupra à Gręcis εἰδωλοποιΐαν vocari. {Significatio eſt,} Significationem nominat, quàm Gręci ἔμφασιν vocant. hanc inter tropos, id eſt, verborum verſiones Gręci ponũt, vt ſupra meminimus. ſed & inter ſchemata, hoc eſt ſententiarum inuenitur figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur velut, inquit Quintilianus, vt apud Virgil.

Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam.
Degere mõre feræ.

Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus vt ſine thalamis vitam nõ hominum putet, ſed ferarum. {Cuius patet cubito ſe emungere ſolebat.} Emungere, mucum è naſo ſtillantem tergere. {Noli Saturnine} Hoc ex eis quæ ſupra de L. Apuleio Saturnino diximus, cuius eſſe manifeſtum poteſt. {Breuitas eſt} Hęc à græcis βραχυλογία vocatur. Eſt vero pulcherrima, cum plura paucis cõplectimur, ſed male mitantes ſequitur obſcuritas. Hinc Horatius;

Breuis eſſe laboro,
Obſcurus fio:
Quod vitium non inter infima putandum eſt.

{Demonſtratio eſt,} Quæ à Gręcis φαντασία, tum ἐξεργασία nominatur, phantaſia quidem in concipiendis viſionibus, exergaſia vero in efficiẽdo velut opere propoſito. niſi ſit, quàm ἐνάργειαν vocant Gręci. Quidam euidentiam alij repreſentationem vocant. {Illi} Vni, vt loquenti, aut minus attento audientiã faceret. {Calce premens} Vt cõfringeret. {Dextra pedem} Illius ſubſellij, quando armis non erant muniti, vt quibuſcunque obuijs rebus arreptis ſe à ciuium incurſione potentium defenderent. {At iſte} Quidam. Parua tamẽ pars perfectiſſima vitæ deſideretur: Vtpote quæ deeſſe intelligatur: Vitam enim perfectiſſimam, philoſophiam dicit vt eam quæ de motibus eſt. {Et viam, quàm ſequamur,} In dicendo.

DIſtributio} μερισμὸς Rutilio, διαίρεσις Rufiniano: Cuius omnes corporis partes ad nequitiam ſunt appoſitiſſimæ, oculi ad petulantem laſciuiam, manus ad rapinam, venter ad auiditatem, pedes ad fugã, prorſus vt aut ex hoc vitia, aut ipſe ex vitijs ortus videatur. Vide Er. 2. de copia, ab initio. {Quęſitoris} Qui iudicio præerant, vt ex Aſc. Budęus. {Licentia} παρρησία. Hac figura quoties vtimur, inuitos nos dicere fingimus, ne magis confidentia q̃ dolore excitati videamur, atque ita non fides, ſed odium iudicium conſequatur. Rutil. Vide Fab. lib 9. cap. 2. {Hominem nefarium ampliaueritis.} Cũ obſcura eſſet cauſa, & differretur, ampliari dicebatur, & amplius pronunciari. Hinc ampliari rei, quorum damnatio differtur, aut quia coram ſiſtendi teſtes ſunt & cum illis cõmittendi, aut quia nondum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. Budęus ex Aſcon. & alijs. {Diminutio} λιτότης alijs, Er. λιτότης dicitur. Quidam λεπτότητα vocãt, vt, Munera nec ſperno. Rem magnam extenuat, modeſtiæ cauſa. Facit hęc figura, ne quod neceſſario dicitur, arroganter dictum videatur, faſtidioſæ ſunt hominum aures, nec quidquam minus ferunt, q̃ vt quiſquã aliquid de ſe prędicet magnificẽtius. {Deſcriptio} Deſcriptio, quæ rerum conſequentiam ponit ob oculos, non video quamobrem inter ſchemata ponenda ſit. Nam hypotypoſis eximia virtus eſt orationis, ſed ad omne tempus pertinet, de qua mox dicetur. {Acuens dentes multos} Alias, inultos. {Diuiſio} Complexio Latinis dicitur, Græcis δίλημμα, quo. ſ. vtrinque aduerſarium capimus. Plura de hac Trapez. lib. 3 {Sin improbus, non commoueris} Alias, num commoueris. {Frequentatio} Quidam συναθροισμὸν vocant. Nil ea fere aliud eſt q̃ probatio quędam περιστατική. Vide ſupra lib. 2. circa decimum locum communẽ, qui alijs collectio καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους dicitur. {Infeſtus in cognatos} Alias infeſtus cognatis. {Fortuna familiaris rei attenuatiſſima} Alias, fortunæ familiares, &c. {In iſtum caſu cecidiſſe} Alias, in iſtum caſum. {Expolitio} Et ſi tam interpretatione q̃ expolitione eadẽ res ſit, & aliud atque aliud dici videatur, inter eas tamen id intereſſe putat Trapez. vt in interpretatione quẽadmodum nomen ipſum oſtendit, ad clarius deuenire plerũque ſoleamus, & duorum membrorum numerum excedere non debeamus. Expolitionẽ interpretandi cauſa adhibemus, ſed vt in moratione locupletius atque politius quod dicitur, reddamus, ac ideo certũ membrorum numerũ non obſeruamus. Hęc Trapez. in Ligarianam. Idem lib. 3. duas ſpecies facit expolitionis, enthymematicam & fictoriam. Copioſe de expolitione Er. 2. de Cop. Gręci ἐπεξεργασίαν vocãt. Vide Quintilianũ lib. 8. cap 3. {Sed commutare} Alias, ſed commutato. {Multi incolumes fuerunt,} Alias, incolumes euaſerũt. {Commoratio} ἐπιμονὴ Gręcis, vt Cicero, in Miniana, in exponendis inſidijs commoratur. {Similitudo} παραβολή, q̃ Cicero collationem vocat. ὁμοίωσις genus eſt ad paradigma & parabolen, teſte Aquila. De hac eruditè in ſecundo de Copia Er. vide etiam Quintil. lib. 8. cap. 3. {Qui tędas candentes accipit,} Alias ardentes, lege Chiliades, Curſu tibi lãpada trada. {Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur} Alias, ſumitur & apertius dicẽdi cauſa ſimile. {Qui reprehendãt eos} Alias, reprehendat. {Vti citharœdus, cũ prodierit}. Vide Lucianũ, in indoctum multos libros coementem. {Non enim res tota, &c.} Nõ enim neceſſe eſt vt parabolæ per omnia congruant. Aug. de doct. Chriſtiana, & lib. 16. contra Fauſtum, multis capitibus. Chryſoſt. in Matth. Homil. 65. Er. ſup Math. cap. 21. & 1. Corinth 7. {Exemplum} παράδειγμα. Complectitur fabulas, apologos, prouerbia, iudicia, ſiue χρείας. Item χρείας, &c. Doctiſſime de exemplis & vſu ipſorum, Er. in Copia. Lege Fab. lib. 5. cap. 11. & Rodolphum Agric. lib. 1. cap. 25. & lib. 2. cap. 14 {Imago} εἰκὼν cum quippiam ad imaginem alterius rei quaſi deſcribimus: vt, Os humeroſque deo ſimilis. Hic

LONG.

enim ad dei imaginem comparauit Aeneam poeta. {Clamat,& deteiai} Alias,clamat,& delirat. {Noratio} Hæc ab alijs,ſub periphraſi cumprehenditur quoties.ſ.accidentium indicio aliquid deſignatur, vt iram poetæ crebro ſerueſcentem bilem deſcribũt, vt Hom.Iliad.α. Μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι πίμπλαντο ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐίκτην. Eiuſdẽ generis eſt & illud. Qui digito ſcalpit vno caput,quo mollis & parũ vir ſignificatur. {Choragium gloriæ} Choragium, Feſto ſcenicum eſt inſtrumẽtum quo.ſ.ſcena inſtruitur & apparatur. cuius præfectus dicitur Choragus. Generali tamen vocabulo dicitur inſtrumentum,& cuiuſlibet rei apparatus,vt hoc: Et apud Apuleium 5.de Aſino. Iam feralium nuptiarum virgini Choragium ſtruitur. {Libanum & Soſiam} Alias Libanum. {Qui iſtum ſplendide,} Alias,quos iſte ſplendide,dum peregrinaretur,inuitauerat. {Verum ite mecum} Alias,verum euntem eum. {Vilit triclinũ ſtratum,probat} Alias probãt. {Vos huc decima} Alias ad decimã. {Angiporto toto} Alias,angiportu. {Sermocinatio} διάλογοι, vel διαλογισμός,cum apte perſonam aliquam loquẽtem fingimus,ita vt ſermo ætati,generi,patriæ,vitæ,inſtituto,animo,moribusq́; congruat. Vnde tot Tucydidis, Saluſtij, Liuij orationes effinguntur. Demum & cogitationes velut hominis ſecum loquentur,q̃q̃ hoc poetis familiarius. Ille propriæ προσωποποιίαν nomen meretur. quoties perſonam hominis procul abſentis, aut iam olim defuncti loquẽtem facimus,ſeruato decoro. Vide Er. de Copia lib.2. {Heus,inquit,Gorgia} Alias Gorgo. {Conformatio} Prima ſpecies conformationis προσωποποιία dicitur, de qua iam dictum eſt ex Er.& Aquila. Altera ſpecies. qua.ſ.res mutas loquentes facimus,προσωπογραφία vocatur, quãuis hæc latius pateat q̃ ab auctore nõ̃ explicetur, Vide Er.& Fab.lib.9. cap.2. De Proſopopœia & rhetorica & poetica lege Vlp.in 1. Olynthiacam,Demoſthenis. {Ab homũculis deterrimis} Alias teterrimis. {Significatio} {Qui plurimum cernis} Cernere,hæreditatem dicebãt pro adire,auctore. Feſto. Cic.ad Dolab. Atte aſit peto vt me hanc quaſi falſam hæreditatem alienæ gloriæ ſinas cernere. Sic accipitur in L.Gretionum de iure deliberãdi in Cod.&c. {Breuitas} βραχυλογία Fab. lib.8.cap.3. alij συντομία, cum breui & compendioſo vt reorum ambitu res quamuis ingens pro dignitate redditur. Virg.

Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar
Imperium Oceano,&c.

βραχυεπίαν Rutil. fieri ait cum oratore breuitate ſententiæ præcedit auditoris expectationem,vt, Quæ res à me,quo iure obtinere poſſim,quo iure mihi Poliænus reliquit, Prætor dedit mihi poſſeſſionem,leges me defendunt,ad te non pertinent,hi veritatem ſequuntur, &c. {Demonſtratio} χαρακτηρισμός Rutilio: ἐνάργεια Rufiniano,ὑποτύπωσις alijs. De ea ſic Fab.lib.9. Illa vero,vt ait Cic. ſub oculos ſubiectio, tum fieri ſolet cum res geſta indicatur,ſed vt ſit geſta oſtenditur,nec vniuerſa,ſed per partes, quem locum proximo libro ſubiecimus. Euidentiæ. Celſus hoc nomen iſti figuræ dedit,&c. Vide Er.2.de Copia,& in Eccleſiaſte. {Illi præco faciebat audientiam} Vtitur eodem verbo Cicero. prima in Verrem,&c. {At iſte ſpumã ex ore reijcient} Alias, ſpumans ex ore ſcelus,&c.

ASCEN. DIſtributio eſt cum negotia, quædam.i.certa diſpartiuntur.i.diſtribuuntur in plures res, aut perſonas ſ.plures, hoc modo. Exempla patẽt, in quorum primo diſtribuitur Populus Ro.in ſenatores,equites & plebeios, quos in filios & parente diſtribuit,cum ſint etiam in alijs ordinibus. In ſecundo variorum ordinem diſtinguit officia. Applicat autem exẽpla ad vtilitatem oratoriam dicens. Quare L.Craſſe,&c. Item vtilitatem exornationis dicit. Hæc exornatio eſt copioſa, comprehendit enim multa breui,tribuẽs cuique.i. vnicuique ſuum officium,& ſeparat & diuidit plures res. Licentia.i.libertas dicendi ſpe veniæ moderata, eſt cum dicimus apud eos quos ſup.quanquam debemus,aut vereri propter dignitatem,aut metuere ꝓꝑ potentiam, tamen aliquid pro noſtro iure.i.facultate dicendi, quod offendat minime.i.nullo modo eos.ſ.apud quos dicimus, aut quos hi diligunt,cum videantur poſſe reprehendi vere in aliquo errato,hoc modo. Miramini, &c.q.d.non deberis mirari, quia qui malos bonis præferunt digni ſunt qui talia patiantur. Exempla autem patent,de vtilitate huius exornationis dicit ſic ergo hæc exornatio, (cui licentiæ nomen eſt) tractabitur ſicuti demonſtrauimus.ſ.per exẽpla,duplici ratione.ſ.acrimonia quæ mitigabitur laude,ſi fuerit nimiũ aſpera,aſſimulatione.i.fictione timoris, de qua diximus ſuperius, quæ.ſ.aſſimulatio non indiget mitigationis,propterea quod imitatur licẽtiam & accommodat ſe ſponte ad animum auditoris, quia id dicit quod acceptum nouit licet diſſimulet, Diminutio eſt cum nos dicemus aliquid egregium.i.excellens,aut natura,aut fortuna, aut induſtria.i.virtute propria eſſe in nobis, aut in his quos defendimus, quod diminuitur, & attenuatur oratione.i.ratione dicendi (ne qua.i.ne aliqua oſtentatio arrogans ſignificetur) hoc modo. Exempla apertiſſima ſunt ratione.i.conſideratione, aut moderatione,&c. Deſcriptio nominatur.quæ continet expoſitionem perſpicuam.i.euidentem & dilucidam, cum grauitate.i.ſeruata grauitate expoſitionem dico, rerum conſequentium.i.quas con ſecuturas eſſe euidens,ſit hoc modo, Quod ſi,&c. exempla clariſſima ſunt,primum ſuadet,ſecundum diſſuadet,tertium terret & monet. De vtilitate dicit ſic. Vel indignatio vbi ſcelera accuſantur vel miſericordia,vbi calamitates futuræ explicantur,poteſt commoueri.i.excitari, hoc genere exornationis, cum.i.quãres conſequentes.i.ſequi aliquod facinus ſolitæ comprehenſæ.i. ſimul conceptæ,exprimuntur vniuerſæ breuiter oratione perſpicua.i.clara euidenti. Diuiſio eſt quæ ſemouens.i.ſeparans rem à re,abſoluit.i.explicite enodat,& declarat, vtranque.ſ.rem prius diuiſam,ratione ſubiecta.i.ſtatim addita ad ſingula mẽbra, hoc modo. Cur ego,&c. Exempla manifeſta ſunt, ponit autem differentiam inter diuiſionem quæ eſt vna de partibus orationis rhetoricæ,& hanc quæ eſt ſententiarum exornatio, ꝙ illa enumerat poſtea dicenda hæc membra ſtatim explicat. Frequẽtatio.i.frequens & denſa antedictorum iteratio eſt cum res diſperſæ in tota cauſa coguntur.i.cõtrahuntur in vnum locum, quo.i.ideo vt oratio ſit grauior,aut acrior,aut criminoſior.i.plura crimina cõtinens,aut obijciens,hoc pacto. A quo,&c. Nihil eſt exẽplis notius,dicit autem opitulari.i.opem ferre cauſis coniecturalibus, quia vbi vna,atque altera coniectura fidem facere nequeat multæ ſimul faciant. Multa nocte.i.plurima parte noctis tranſacta. In vnum collocatis,legitur etiam collatis. In iſtum caſum,verior lectio eſt in iſtum caſu, vt ſit in iſtum.ſ.hominem caſu.i.à caſu,quia additur, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Addit vtilitatem exornationis,ſed verbis apertis dicens. Vehemens,&c. Expolitio eſt cum nos manemus in eodem loco i.negotio narrando, & videmur dicere aliud & aliud.i.diuerſa propter diuerſum modum dicendi. Fit autem dupliciter.ſ.ſi nos dicemus, aut plane.i.omnino eadem rem, aut de eadem re, ſed ſupp.non plane idem. Eandem rem dicemus non eodem modo, nam id.i dicere eandem rem eodem modo,eſt obſidere i.hebetare & afficere tedio auditorem,non expolite rem,ſcilicet dicendam. Sed nos debemus commutare,ſcilicet rationes dicendi. Commutabimus autem tripliciter,videlicet verbis, ſcilicet alijs pronunciando.ſ. aliter & tractando.ſ.varie. Nos commutabimus verbis cum res ſemel dicta,proferetur eadem res, iterum.i.ſecundõ aut ſępius, verbis alijs quæ valeant,idem,hoc modo. Nullum,&c. Nos mutabimus pronunciando ſi commutauerimus, tum.i.partim in ſermone,qui cõuenit figuræ humilis & mediocri, tũ.i.partim in acrimonia.i.voce acri quæ ſublimi conuenit generi, & rebus arduis,tum.i.partim eſt quoque.i.etiam in alio, atque alio.i.diuerſo genere vocis,quia & ſi idem eſt caracter, poteſt tamen vxor mutari,vnde Horat. interdum tamen & vocem comœdia tollit. Iratusq́; Chremes tumido deligarore, atque in alio & alio genere geſtus.i.motionis manus, ac capitis ceterorumve mẽbrorum, commutando eadem.i.eaſdem res,verbis, ſcilicet alijs & ſi commutauerimus quoque vehementius pronunciatione.ſ.alia & alia. Hoc.ſ.genus expolitionis quod ſic per varietatẽ pronunciationis,neque poteſt ſcribi cõmodiſſime,quia voces nequiunt ſcribi,ſed ſigna duntaxat vocum, ſicut notæ concentum neque eſt parum apertum,quare cum ſit ſatis apertum nõ eget exemplo. Tertium genus commutationis eſt,quod cõficitur tractando,aut traiectando ſi traijciamus ſententiam, aut ad ſermocinationem,aut exuſcitationem. Ne vero dubites quid hec ſint, dicit. Sermocinatio (de qua dicemus plenius paulo poſt,ſuo loco, vt tit.68. & de qua attigemus nunc breuiter quo ad ſit ſatis ad hunc locum) eſt in qua oratio alicuius perſonæ cõſtituetur accommodata.i.applicata ad dignitatem, hoc modo, vt quo res poſſit cognoſci facilius, non diſcedamus ab eadem ſententia.i. exemplo prius poſito) Sapiens,&c. Non mihi ſoli, hoc Platonicum dicit Cice.in lib.officiorum. Hęc loquetur, apta repetitio per expolitionem. Dedit autem exemplum de ſermocinatione,addit exemplum de exuſcitatione,id eſt,excitatione, dicitur autem pro exuſcitatione,quia ſ,poſt x,deponi ſolet. Quis eſt,&c. Vbi notabis quod quis etiam tenui re præditus dicitur, ſicut alibi pernicioſa. Equidem.i.ego quidem, & eſt ſpecioſe,ac ſententioſe dictum. Eandem rem igitur Epilogus eſt. Sed cum dicemus de eadem re,tunc ſup.vtemur pluribus commutationibus.

uibus. Nam cum pronunciauerimus rem ſimpliciter, tūc ſupp. poterimus ſubijcere rationem, deiude.i.ſecundo loco ſimplici, aut duplici ratione confirmare poterimus pronunciare duplicem ſententiam ſine rationibus, hoc aſt rationis cōfirmatione, deinde poterimus aſſerre contrarium, de quibus omuibus diximus in exornationibus verborum, deinde poterimus afferre ſimile & exemplum de quo dicemus plura ſuo loco.ſ.tit.64. Deinde concluſionē.ſ.vltimam partem orationis, de qua diximus lib.2.ſub ea quæ fuerunt opus.i.opportuna, demōſtrantes quēadmodum oportet concludere argumentationem.ſ.oratotiam per complexionem, & ſup.doruimus in hoc lib.ſ.quarto cuiuſmodi.i.qualis eſſet exornatio verbi, cui eſt concluſioni nomē.i. quæ vocatur concluſio, da qua dictum eſt tit.43. Ergo huiuſmodi.ſ.conſummata expolitio poterit eſſe oruata vehemēter, quæ conſtabit ex freqoentibus. vtpote ſeptem, quas Franciſcus diligenter enumerat, exoruationibus.i.coloribus verborum & ſententiarum. Igitur ipſa conſummata expolitio, tractabitur ſeptē partibus, ſed nou recedamus ab exemplo. eiuſdem ſententiæ, vt ſu poſſit ſcire quām.i.quātum, facila, faciliter res ſimplex.i.vna & vnius formæ, tractetur.i.enuncietur & diſplicetur multiplici ratione.i.forma dicendi, præceptione.i.ex præceptis thetotiræ, ſcilicet artis, hoc modo: Sapiens, &c. Propoſitio aſt, ſeu principalis ſententia quām variæ expolit. Primo, ratione ſubijciens, Ideoq́ue ſæpe ſit, &c. Secundo, ſententia ſine ratione addens. Et quoniam, &c. Tertio, ſenteutia cū ratioue ibi. Ergo qui fugiunt, nam ratio eſt, uam neque, &c. Quarto, alia ſentētia duplici ibi. Ar qui & cum ratione quæ eſt: Cum & eum. Quinto, exornatione per contrarium ibi. Etenim, eſt reddere naturæ, cum.i.licet cogat, & uon dare.i.impartiri, patriæ eum roger, quaſi ſupplex, vitam quām accaptam à natura (vnde illi redditur) conſecuauerit, non propter naturam, ſed propter patriā, pro cuius ſalute lua cuique ſalus expetenda eſt. Et iniquum eſt cum poſſis interire pro patria cū ſumma virtute & honore, malle.i.magis velle, viuere, per dedecus & ignauiam. Et ſup. cum velis adire periculum pro amicis. & parētibus & ceteris neceſſarijs, vehementer iniquum eſt, uolla venire in diſcrimau.i.periculum vitæ, pro rep in qua coutinetur, &.i.etiam illud ſanctiſſimum.i.maxime inuiolabile & venarabile nomen patriæ; quæ vt alibi dicit vna omnium in ſe complectitur charitates. Sexto, exornatione à ſimili, cum ſubdit. Itaque vt.i.quemadmodum ſup. is qui eſt contemnendus qui mauuIt.i.magis vult in naufragio.i.dum nauis frangitur nauim, ſup. eſſe, aut euadere incolumē.i.ſaluam, quām ſe.ſ.ipſum ita is eſt vituperandus, qui in repub.i.in gubernatione reip. conſulit.i.proſpicit cōſilio, & opem fert plus ſuo.i.proprio diſcrimini.i.periculo, q̄ ſaluti communi. Addit rationem ſimilitudinis, quia uaue fracta.i.licet nauis eſſet fracta, multi fuerunt incolumes, quia in tabulis enatarunt, ſed ſup. nemo poteſt euatare ſaluus ex naufragio patriæ.i.nemo pōt ſaluus manere vbi prima perije. Confirmat alio eaemplo. Quod.i.quām rem. Decius.ſ.pater filius, & nepos, videtur mihi bene intellexiſſa, qui dicitur ſe deo veniſſe.i.voro inferis addixiſſe, & mortem oppetijſſe, & immiſiſſe ſe iu medios hoſtes ꝓ legionibus.i.exercitu Romano ſaluando, vnde.i.quocirca aut à qua re amiſit.i.à ſe diuiſit & commutauit vitam, & non perdidit.i.non peremit, nec deſtruxit penitus vitam, q.d. quod Saluator, qui perdit animam ſuam in hoc muudo, in vitam æternam inueniet eā, quod reuera martyribus Chriſti contingit, & Decijs contigiſſe putatum eſt ab Romauis. De domo demouendi pulcherrime diaerit Liu.lib.8.ab Vrbe Condita. Approbat dictum ſuum. Enim pro quia. Decius ſupple redemit maximam ſupple rem, videlicet rempub. re viliſſimam vtpote ita corporali, & parua, quia parum etiam ſi tunc euaſiſſat duratura declarat, dedit vitam.ſ.temporalem, & accepit patriam.i.ſalutem patriæ, & ſi quæras quomodo patriam acceperit qui vitam amiſerit dicit, amiſit animā, id eſt, vitam, potius eſt gloria, quæ gloria prodita.i.producta, vetuſtate.i.apud veteres, cum ſumma laude, eniteſcit quotidie magis. Septimo, artificioſe infert cōcluſionem diceus. Quod ſi, &.i. ſimul demonſtratum aſt rationa, &.i.ſimul comprobatum eſt exemplo, ſup. quemlibet ſapientam debere accedere ad periculum pro repub. hi ſunt axiſtimandi ſapientes, qui nollum vitāt periculum pro ſalute patriæ. Igitur expolitio verſatur, in his.i. huiuſmodi generibus.ſ.exornationū, de qua ſcilicet expolitione nos ſumus producti.i.in lōgum præter inſtitutum noſtrum adducti, vt diceremus plura, ꝙ.i.eo ꝙ expolitio, non modo.i.nō ſolum adiuuat, & exornat orationem cū dicimus cauſam.i.diffudimus litem verā, ſed uos exercemur.ſ.in declamando ſub rhetoribus multo maximæ.i.præcipue per eam, ſcilicet expolitionem ad facultatem elocutionis. Quare conueniat, id eſt vtile ſit extra cauſam in exercendo.i.declamando, adhibere ratione expolitionis, & vti.ſ.rationibus expolitionis, in dicendo.i.orando in veris cauſis, cum.i.quando nos exoruabimus argumentationem, de qua diximus in lib.2. Commoratio aſt, cum i.quando manetur.ſ.ab orante.i.mora fit diutius.i.aliquantulum diu, aut diutius q̄ in alijs, in loco firmiſſimo, quo.i.in quo tota cauſa.i. principala firmamentum cauſæ cōtinetur. Et reditur.ſ.ab orante, ſępius eodem.i.ad eundem locum, &c. Et.i.proprium maxime i.pręcipue, oratoris boni.i.periti. Enim pro quia, poteſtas non datur.ſ.propter talem commorationem, auditori, præcipue iudici, dimouendi animum de re firmiſſima. Exēplum ſatis idoneum.i.aptum & conueniens, non potuit ſubijci, huic.ſ.exornationi, propterea ꝙ hic locus non eſt ſeparatus.i.diſtinctus à tota cauſa, ſicut aliquod membrum, ſed aſt perfuſus per totū corpus orationis tāquam ſanguis, ſup eius eſſet, qui diffunditur per totum corpus animalis, & ita qui valit dare exemplum, daret totam orationem. Contentio eſt per q̄ contraria.i.inter ſe contendentia referuntur.i.mutuo ſe concernunt. Ea.ſ.contētio eſt in exornationibus verborum.i.ſingularum dictionum, & ſic vocatur frequentius antitheſis, vt (inquit Cic.) docuimus ante.i. prius inter exornationes verborum, eſt inquam eiuſmodi. Tu præbes te placabilem inimicis, & inexorabilem.i.implacabilem amicis. Vbi bina ſunt antitheta.i.inimicis & amicis, quæ re & voce contraria ſunt, & exorabilem & implacabilem, quæ re tm̄ contrariantur. Et ſup. ea eſt in exornationibus ſententiarū, huiuſmodi. Vos lugetis incommodi.i.ꝓp incommoda huius.ſ.rei condemnandi, & iſte cuius incōmoda lugetis, lætatur calamitate reip. Vos diffiditis veſtris fortunis.i.diuitijs, & facultatibus, iſte ſolus.i.cū ſit ſolus confidit ſuis.ſ.fortunis, eo magis.ſ.q̄ vos diffiditis veſtris. Hoc intereſt inter hæc duo genara contentionum.ſ.verborum & ſententiarum, ꝙ ſup. illud.i.prius dictū genus, conſtat ex verbis relatis celeriter.i.modico interuallo contrapoſitis, & ſupp. oportet, hic.i.in poſteriore genere, videlicet in contentione ſententiarum, vt ſup. ſententiæ contrariæ referantur ex comparatione.i.collatione, oportet enim vt altera reſpiciat alteram. Similitudo eſt oratio traducens.i.transferens, ad quampiam.i.aliquam rem aliquid ſimile ex re diſſipari.i.diſſimili. Hoc eſt cōferens duo inter ſe oſtendit quid differant, ita vt differentia vnius naturam, alterius declaret. Ea.ſ.ſimilitudo ſumitur cauſa, aut ornandi, aut probandi, aut dicendi apertius, aut ponendi.ſ.rem ante oculos, ita vt non dici, ſed agi videatur. Et ſup. qūo.i.i.quēadmodum ipſa ſumitur quatuor de cauſis.ſ.iam dictis, ita dicitur quatuor modis, videlicet per contrariū, per negationem, per collationem.i.cōparationem, & ſup. per breuitatem. Nos accōmodabimus ſingulos modos pronunciandi.ſ.per contrarium, per negationem, &c. Quæ diuerſos exigunt in pronunciando modos, ad vnāquanque cauſam ſimilitudinis ſumendæ.ſ.ornandi, probandi, apertius dicendi, & ante oculos ponēdi. Similitudo ſumitur cauſa ornandi per contrariū ſic. probando videlicet nouum imperatorē non eſſa meliorē, licet recens curſor ſit melior enim pro qoia, quemadmodum in paleſtra.i.exercitatione currendi, is qui accipit.ſ.à præcurrente poſtquā illum anteuertit (vnde Perſius. Qui prior es, cur me in decurſu lāpada poſcis) tedas ardentes.i.faces incenſas, eſt continuo.i.ideo, aut ſemper celerior, & ita melior in curſu, q̄ ille qui tradit.ſ.tedas, non ita.i.non ſic eſt imperator nouus qui accipit exercitū melior.i.vtilior & expedientior, q̄ ille qui decedit.ſ.ab imperio, & reſignat officiū ſucceſſori, propterea ꝙ non eſt ita, hoc eſt, non aſt, eſt ſimile, ꝙ defatigatus.i.ad extremā laſſitudinē fatigatus, tradit facem.ſ.ardentem, integro.i.recēti curſori, hic.i.in ſucceſſione imperij. Imperator peritus tradit exercitū imperito. Diſſimilitudinis aūt cauſa eſt, ꝙ vires corporis multa exercitatione labaſcunt, vires animi conualeſcunt. In curſore aūt vires corporis expetuntur, in Imperatore prudentia & peritia animi. Hoc ſcilicet prędictum, potuit dici ſatis, plane.i.plene & perſpicue, & probabiliter ſine ſimili, hoc modo. Dicitur.ſ.vulgo, minus bonos.i.minus idoneos Imperatores ſolere accipere exercitum à melioribus.ſ.Imperatoribus, ſed ſimile ſ.de curſoribus eſt ſumptum, vt quædam dignitas.i.exornatio honorifica, comparetur, id eſt, acquiratur orationi, & dictum eſt per contrarium cū negamus aliquam rem eſſe ſimilē ei rei quām nos probamus.i.probare cōtendimus, vt afferabamus paulo ante.i.in ſuperiore exēplo de curſoribus, & ita ſuperius exemplum duplex erat, nam in eo erat cauſa ornandi, & ſpecies per contrarium ſumpta. Secunda autem cauſa eſt probandi, & ſpecies per negationem, de quibus dat tale exemplum. Dicetur per negationem cauſa probandi,

bandi,hoc modo. Neque equus indomitus quãuis ſit bene compoſitus,natura.i. per naturam poteſt eſſe idoneus ad eas vtilitates.i.vſus,& actus,quæ.ſ.duo,deſiderantur.i.exiguntur ab equo, neque homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus poteſt peruenire ad virtutem.ſ.conſummatam,quia opus eſt doctrina. Hoc.ſ.dictum,eſt factum probabilius,ꝙ.i.eo ꝙ magis veriſimile eſt,virtutem non poſſe comparari.i.acquiri,ſine doctrina quoniã (aut quum) nec equus quidem indomitus poſſit eſſe idoneus. Ergo hoc ſimile ſup.eſt ſumptum cauſa probandi,aũt pro ſed, dictum eſt per negationem, quæ eſt ſecũda ſpecies.i.euim perſpicuum, id eſt,euidens de primo verbo.i.propter primum verbum.i primam particulam ſimilitudinis, quæ negatiua eſt, videlicet neque,&c.Simile ſumetur, &.i.etiam cauſa dicendi apertius, quæ tertia eſt,autem pro ſed,dicetur per breuitatẽ quæ eſt tertia ſpecies,licet aliqui textus quartam habeant,hoc modo. Non conuenit ita exerceri in amicitia gerenda,ſicut in certamine currendi,vt poſſis venire quod ad neceſſe ſit.i.ad limitem, aut ſtadium vſque & non vltra, hoc enim ſatis eſt in certamine currendi,vt primus ad metam peruenias, ſed ſupp.in amicitia neceſſe ſit,vt tu productus.i.porro,& in lõgum ductus,vtpote vſque ad mortem amici: procurras facile vltro.i.etiam in liberos, aut manea eius,ſtudio.ſ.animi; & viribus corporis. Nam hoc ſimile eſt,vt intelligatur apertius; eos facere mala ratione qui reprehendãt eos (verbi cauſa.i.vt demus exemplum) qui poſt mortem amici cuſtodiant liberos eius: propterea ꝙ tantum.ſ.præciſe velocitatis. oporteat eſſe in curſore, vt efferatur.i.eminẽter feratur vſque ad finem.i.metam ſtatutam,& tantum ſtudium beneuolentiæ oporteat eſſe in amico: vt currat ſtudio amicitiæ vltra quàm quod amicus poſſit ſentire.i.etiam vltra obitum eius. Autem pro ſed,hoc ſup.eſt dictum per breuitatem,non.i.res eſt,ita ſeparata ab re, vt in ceteris rebus ſup.ſeparata eſſe ſolet,ſed vtraque res eſt comparata coniuncte.i.cõiunctim,& confuſe.i.mixtim. Sicut enim verba iacent cum dicitur in amicitia gerẽda, ſicut in certamine currendi,non ita conuenit exerceri,non videntur eſſe membra ſimilitudinis,ſed vnum cõmune dictum, & ita quia res coniuncta breuior eſt q̃ ſeparata, per breuitatem eſt dictum. Ante oculos. Proſequitur ſimilitudinem quæ ſit quarta cauſa,& in quarta ſpecie ſeu modo,videlicet ea quæ ſit cauſa ponendi negotij ante oculos per collationem dicens. Similitudo ſumetur cauſa negotij ponendi ante oculos.i.narrandi, perinde atque geratur,cum.i quando dicetur per collationem.i.comparationem duorum inter ſe ſic. Vt.i.quemadmodũ cytharœdus.i. canẽs cythara,cum.i.poſtquam prodierit.i.proceſſerit, aut progreſſus ſit,veſtitus optime, vtpote,indutus palla.i.veſte exteriore longa,inaurata.i. auratis,aut aureis filis intexta, cũ chlamyde.i.veſte interiore intexta varijs coloribus.i.habente intextos varios colores,& cum corona aurea, illuminata.i.radiante,magnis gemmis,vt carbunculis fulgentibus.ſ.in ea,& tenens cytharam exornatiſſimam, vtpote diſtinctam auro & ebore, & præterea.i.præterea ornamenta externa, ipſe.ſ.cytharœdus ſic forma & ſpem & ſtatura appoſita.i.apta & accõmodata, ad dignitatem.ſ.comparandam,hoc eſt vt illi concilient beneuolentiam, ſicut dictũ eſt,quod ſpecies Priami digna fuit imperio. Eſt enim dignitas in viro,vt venuſtas in muliere,ſi cum.i.poſtquam commouerit,in populo magnam expectationem, his rebus.i. per huiuſmodi apparatum,mittat.i.emittat,ſilentio facto repẽte, quia propter expectationem facile conticuerint omnes vocem acerbiſſimam.i maxime diſſonam & diſcrepantem cum turpiſſimo motu.i.geſtu corporis.i.& ſimul adhibeat turpiſſimũ geſtum, tunc ſup.talis,quo.i.quanto melius ſit ornatus, & fuerit magis expectatus,eo.i.tãto magis eijcietur.i.explodetur deriſus & cõtemptus. Ita ſi quis collocatus in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copijs.i.abundantijs diuitiarum,abundabit omnibus muneribus fortunæ,& omnibus commodis naturæ, ſi egebit virtutis & artium.i.carebit virtute & bonis artibus, quæ artes ſunt magiſtræ virtutis; quo.i.quanto magis erit ſpectatus.i. conſpicuus,aut viſus,ornatus & illuſtris.i.clarus, ceteris rebus, ſcilicet exterioribus, eo.i.tanto vehementius eijcietur ex omni conuentu bonorum,deriſus & contemptus. Hoc ſimile ſubiecit ſub aſpectum.i.poſuit ante oculos omnium rem.ſ.quàm comparat exornatione vtriuſque rei.ſ.comparatæ. ſimili ratione & inertiæ.i.imperitiæ artificij,alterius videlicet cytharœdi,& ſtultitiæ alterius.ſ.diuitis. (Sunt qui legant artificis. ſed quia alter dũtaxat artifex inducitur legam artificij, legendo enim alterius artificis,vterque ſignificetur artifex.) Autem pro ſed,hoc ſimile dictum eſt per collationem.i.comparationem propterea quòd omnia ſunt relata paria,id eſt,ſimilia,& hoc ſimilitudine propoſita.ſ.ante oculos ſaltem mentales audientium. In ſimilitudinibus,&c. Poſtquam deſerte deſcripſit formã ſimilitudinis cum exemplis aptiſſimis, præſcribit etiam decorum in ea ſeruãdum dicẽs,ꝙ in metaphoris & ſimilitudinibus per eam ſumptis,perſiſtendum eſt in vocabulis,ita vt ſint apta rebus à quibus trãſlatio ducitur,vt ſi quis amicos ſimulatos hyrũdinibus comparet, non dicet quod aduentante hyeme aufugiunt, ſed deuolant, id enim hyrundinum eſt. Sed ordo eſt. Oportet obſeruare diligenter in ſimilitudinibus, vt cum afferemus rem ſimilẽ, habeamus verba accommodata ad ſimilitudinem rei, cuius cauſa attulerimus ſimilitudinem,id.i.tale exẽplum eſt huiuſmodi. Vt in hyrundines ſunt præſto,id eſt,præſentem & paratæ nobis, tempore æſtiuo, & recedunt pulſe frigore (ſumamus nunc ex eadẽ ſimilitudine verba per trãſlationem) ita amici, falſi.i ficti & non veri,ſunt nobis præſto in tempore vitæ ſereno, id eſt, proſpero & omnes deuolãt.i.de nobis alio volant,ſimul atque, id eſt,continuo,vbi viderint hyemem.i.tempeſtatem fortunæ, hoc eſt calamitatem,ſeu aduerſitatem. Sed inuentio ſimilium erit facilis, ſi quis poterit ponere frequenter ſibi ante oculos omnes res animatas & inanimatas,mutas & loquentes, feras & mãſuetas,terreſtres,id eſt in terris exiſtentes,cœleſtes,id eſt aere verſari ſolitas,vt volucres cœli,& maritimas,id eſt in aquis degentes, comparatas.i.collatas inter ſe artificio.i induſtria, caſu.i.euentu incerto,& natura,id eſt naturali inclinatione, vſitatas, atque inuſitatas.i.cuiuſque modi ſint,& poterit venari.i.capere,ex his.ſ.rebus,& earum naturis,aliqua ſimilitudinem, quæ poſſit, aut ornare,aut docere,aut facere rem aptiorem, aut ponere ante oculos,dicit aliquam ſimilitudinem enim pro quia, non eſt neceſſe ſupple vt tota res ſit ſimilis toti rei,ſed oportet ſupple vt ipſum quod conferetur.i.cuius gratia fiet comparatio, habeat ſimilitudinem. Exemplum eſt propoſitio alicuius facti, aut dicti præteriti,cum nomine certi auctoris. Id,ſcilicet exemplum ſumitur de ijſdem cauſis.i.ob eaſdem cauſas, quibus.ſ.ſumitur ſimilitudo. Primo,facit rem ornatiorem cum ſumitur nullius rei cauſa, niſi dignitatis.i.exornandæ orationis gratia. Secundo,facit rem apertiorem cum reddit id,quod ſit obſcurius magis dilucidum. Tertio,facit rem probabiliorem, cum.i.quando facit ſupp.eam magis veriſimilem. Quarto,ponit rem ante oculos,cũ.i.quando exprimit omnia perſpicue,ita vt res dicta,poſſit prope,id eſt quaſi tentari.i.palpari manu. Nos ſubiecimus ſingula exempla vniuſcuiuſque generis, niſi demonſtraſſemus in expolitione i. cum ageremus de expolitione,quod genus, id eſt, cuius generis eſſet exemplum,vbi allatum eſt exẽplum de Decio, his verbis. Quod mihi videtur Decius intellexiſſe,& niſi aperuiſſemus cauſas ſumendi,ſcilicet exempli, in ſimilitudine.i.exornatione præcedente. Quare noluimus,neque cõſcribere pauca, quo.i.vt res intelligeretur,minus.i.nõ ſatis, neque conſcribere plura.ſ.q̃ ſatis ſit,re intellecta.i.poſtquam res eſſet intellecta,aut poſſet intelligi. Imago eſt collatio formæ.ſ.vnius cũ forma.ſ.altera, cum quadam ſimilitudine. Hæc.ſ.exornatio, quæ dicitur imago, ſumitur,aut cauſa laudis,aut cauſa vituperationis. Laudis cauſa ſup.ſumitur ſic. Ibat.ſ.aliquis fortis, vt Torquatus, aut Coruinus,aut Hercles, in prœlium.i.in certamen, ſimilis tauri validiſſimi corpore.i.quantum ad corpus,& ſimilis leonis acerrimi, impetu.i.quantum ad impetum. Notũ eſt ꝙ in moribus & ſubſtantia ſimilis gaudet genitiuo. Vituperationis ſup.cauſa ſumitur,vt adducat in odium, hoc modo. Iſte,ſcilicet odio digniſſimus homo,ſerpit quotidie per medium forum, tãquam.ſ. eſſet draco iubatus dentibus aduncis.i.incuruis, aſpectu venenato.i. venenum de baſiliſco dicitur emittente,ſpiritu, id eſt flatu rapido,in morem flammæ æſtuante, circunſpectans huc & illuc,ſi reperiat,quem.i.aliquẽ,cui poſſit afflare aliquid: mali.i.incommodi pernicioſi,faucibus.ſ.ſuis more draconum,aut attingere.ſ. aliquem ore inſecare.i.intercidere dẽtibus,& aſpergere lingua, ſcilicet venenata. Vituperationis ſupple cauſa,vt adducat in inuidiam ſupp.ſit imago,hoc modo. Iſte qui iactat diuitias ſuas, clamat depreſſus & oneratus auro & ſic, vt Gallus è Phrygia.i. ſacerdos cybelis clamat dum inſanum ſe oſtẽtat, aut ſicut quiſpiam hariolus ſupple clamat dũ furit,& futura denunciat, nam ſane mentis vatibus non adhibeatur fides. Et imago ſit cauſa vituperationis,vt adducat in contemptionem, id eſt vilipenſionem ſic. Iſte.ſ.pigerrimus homo tanquam coclea, ſcilicet eſſet, abſcondens ſeſe.ſ.intra teſtam ſuam, retentat ſeſe exiſtens,tacitus.i.tacens,& in vmbris ſemper verſatus, neque domo vſque decedens, aut potius manus in manicis complicans, & naſum in ſinum immittens ſic occultus ingreditur,vt videatur coclea, intra teſtam ſeſe continẽs,& ita aufertur,id eſt, amouetur dum loco de-

loco decedere vult, vt comedatur per modum cocleæ totus, cum domo.i.cum integumento ſuo, ſicut coclee: cum iuſta ſue. Poteſt itaq; dici, eut in eum qui vix neſum domo ſue eerrudit, eur qui veſtibus ſuis ſic implicitus ſerpit, vt coclea intre teſtā. Nec placei, vt dicatur ipſe deuoreturus alio*, ſed potius deuorandus, nam ſic non in contemptum ſed in odium fiat vituperatio. Effictio eſt cum forma corporis cuiuſpiam.i. alicuius non ſetis noti, exprimitur & effingitur verbis, quoad.i.donec, ſit ſetis ad intelligendum, hoc modo. Iudices, ego dico hunc.i.huiuſmodi hominem, videlicet, rubrum, breuem, incurrum, canum, habentem cepillos canos, ſub criſpum.i.habentem capillos pro parte nō plene criſpantes, cæſium.i. lentiginoſum, cui cicetrix.i.veſtigium vulneris, ſane.i.valde magne, eſt in mento, ſi ſup. forme eius poteſt venire vobis in memoriem, quo.i.aliquo modo. Hęc exornetio.ſ.effictio habet, cum.i ſimul licet minus epperenter, vtilitatem, ſi velis oſtendere.i.indicare, aut notificare, quem.i.aliquem, cum.i.ſimul, ſed euidentius, veuuſtatem.i.feſtiuitatem in dicendo, ſi eſt facta breuiter & dilucide. Notatio eſt, cum.i.quendo natura alicuius deſcribitur certis ſignis, qoę.ſ.ſigna ſunt ettributa naturę, ſicut quædam notæ.i.notamenta & indicia. Ve ſi velis deſcribere non diuitem.ſ.reuera, ſed oſtentatorem pecunioſum.i. qui ſe ſignis & geſtu, ac verbis demonſtret pecunioſum & opitulentum, cum tñ non ſit inquies.i.dices. O iudices, iſte.ſ.vilis, & ridiculus, homo, qui putet eſſe præclarum.i.egregie leudabile ſe dici.i.haberi, ſeu reputari diuitem, videte.i.attendite & cōſiderete, primum.i.primo loco, aut primo ſigno, quo.i. quali, q.d.ſuperbiſſimo vultu, intueatur.i.inſpiciat vos. Nonne videtur dicere vobis, ego darem vobis.ſ.ſtipem, aut quid aliud, ſi non eſſetis mihi moleſti.ſ.importunitate precandi. Quod dicere ſolent opulentiſſimi quique, cum ſtipem non porrigant, non eam ob rem ne pauperes fient, ſed ne moleſtiam mendicātium patiantur, ſolent.n.mendici impudenter præcari, vbi vident hominem ad largiendum paratum. Franciſcus intelligit, vt ſit darem vobis.ſ.locum, ſed non placet huiuſmodi expoſitio, neque quod addit. Cederetis, inquit, mihi, &c. Nam multo ſignificentius eſt, ſi tam diuitem ſe iactet, vt vel iudicibus, aut ſenatoribus innuat ſe ſtipem daturum, niſi vereatur illos ſibi moleſtos fore dum importunius aſſem petant, quod vultuoſe omnino dicendum eſt, nihil.n.eſt hoc exemplo feſtiuius, & iocundius, ſi bene adnotetur. Vero pro ſed, cum.i.qñ iſte oſtentator inenis, ſubleuat ſiniſtra.ſ.manu. (Nem deatre alijs intenta eſt) mentum.ſ. ſuum, ipſe exiſtimat ſe præſtringere.i.hebetare, & quaſi occæcare, aſpectus.i.viſus omnium nitore gemmę, quæ eſt in anulo, & ſplendore, auri.i.anuli aurei, ſolent.n.diuites geſtare anulos cū gemmis in ſiniſtrę manus digito quarto qui eſt auriculari proximus, & medicus vocatur, qui dum pollex cū indice barbæ fricandæ, aut mento ſubleuando intenti videntur, extenditur, vt anulus conſpiciatur. Cum.i.qñ ipſe reſpicit puerum.i.miniſtrū ſuum hunc quem ego noui vnum.i.vnicum, eut ſolum, ego arbitror vos nō nouiſſe, ipſe appellat ſup. cum alio, deinde alio atq; alio, nomine.i.tribus, aut quatuor nominibus. vt plures habere credeiur, & ſup.inquit, heus tu, quod dictum eſt, quaſi ad multorum, vnum deinde viſo Semione, quem tantum vnicum habebat, inquit, ò Semio, vide.i.attende, & conſidera & proſpice. ne iſti barbari.ſ.ſerui reliqui, turbent.i.perturbent, quid.i.aliquid, ita ſup.loquitur, vt ignoti.i.ignorētes, & eatranei, qui audiunt.ſ. tale mandatum, putent vnum.ſ.ſeruum, aut miniſtrum, ſelegi.i. ſeorſum elegi, de multis, ſicut Simo Terētianus ſelegit Soſie dices, vos iſtec intro auferte, abite edeſdum Soſia, &c. Et ſup, oſtentator ille, dicit ei.ſ.puero, videlicet Samioni, quem vnicum habet, in aurem, ita, vt elij non eudiant, aut ſup. vt, lectuli.i.parui lecti, quie magnoa nō hebet, ſternantur.i.reparentur domi, aut ſup. Aethiops.i.ſeruus ex Aethiopia, rogetur.i. precibus impetretur, ab euunculo.i fretre matris eius, nam ille ditior eſt, qui.ſ. Aethiops, venit ed balneas.ſ.cū oſtentatore, qui coectus eſt ſeruum illum vnicum domi relinquere, aut ſup. vt locus detur ante oſtium ſuum, aſturconi.i.gradario ex aſturia Hiſpaniæ parte comparato, aut ſup.dicit in aurē, vt aliquod choragiū, fregile.i. licet fragilis ſuppeditatio, & facultas (Græce dicitur χορήγια) gloriæ falſæ.i.vanæ & inanis, comparetur.ſ.per ſeruulum. deinde, poſtquam id dixerit in aurem, exclemat, vt omnes eudiant: Videto.i.proſpicito, vt.ſ.pecunię, mihi hodie ea vectigali allatæ (id enim videtur intelligendū, licet non dicat, cum loquatur cū ſeruo, ſicut de re nota) numerentur diligenter, ſi poteſt ſup. fieri ante noctem. Puer.ſ.Semio, qui iam nouit bene neturem hominis.ſ.vani & oſtentatoris, inquit, oportet ſup.vt, tu mittas, illo, id eſt ad illud negotium, plures, ſeruos, ſi vis.ſ.pecunias illas, transnumereri.i. perfecte numerari, vt quæ numeratæ ſoleāt tranſire in alterius poteſtatem hodie, hoc eſt, quod ille dieetac ente noctem. Et ſup oſtentator ille, inqnit, age.i.agendū (quod oriendi, aut annuendi eduerbium eſt) due tecum Libanū & Soſiam.ſ. ſeruos illos è multis elijs tanquem fideliſſimos. Sene, inde.i.poſtquam ita iectanter locutus eſt, hoſpites.i.amici, qui eb eo gratis recipi hoſpitio cupiebant, vt illum peulo ente receperent, veniunt.i.ſuperueniunt, hominis.ſ.oſtentatori illi, quos.ſ. hoſpites, iſte inuitauit.i admonuit, vt in domum ſuem ſe reciperent, dum peregrinatur i.peregræ profectus deambulat, ſplendide.i.pompoſe. Homo.ſ.iactebundus iſte, cōturbatur hercule, ſane.i.multum ex, ea re.i.ee aduentu hoſpitum, ſed tñ non recedit à vitio neturæ.i.ab oſtentetione, & iactantia ſua, & ſup. inquit, vos facitis bene cum venitis.ſ.ed me, ſed feciſſetis rectius, ſi eddidiſſetis recta.ſ.via (ſed ablatiuus ille ſubticetur, vt in Eunucho Terentij) ad domū meam, vbi paret, quod licet dicere vado ad domum, licet permittamur dicere vado domum. Petent etiem Ciceronem libenter repetere præpoſitionem per appoſitionem quam verbo dederat per compoſitionem, vt adijſſetis ad domū meam, quocirce licet Seruius dicat verba de loco venuſte poni pro aduerbijs ad locum, vt. Quo regnum Iteliæ lybicea auerteret oras, tñ hic legendum eſſe adijſſe non ebijſſe. Nem venuſte quidem dicam, quo abitis, quie ſignifico duplicem terminum & à quo, q.d.à me, & ed quem ſed ſi hic diceret ebiſſetis non ſignificeret profectos ad ſe, ſed ad ſe. Poteſt tñ recte legi abijſſe.ſ.à domo veſtre ad meam. Sup. hoſpites inquiunt.i.reſponde, nos feciſſemus, id.i.recta in domum tuam iuſſemus, ſi nouiſſemus domum.ſ.tuam. At.i.ſed, inquit, oſtentator, quidem.i.recte facilę fuit inuenire iſtud.i.domum meem, vnde libet.i. à quocunque placeret, q.d nō eſſe tam paruum puerum qui non norit domū ipſius. Verum illi ſequuntur illum euntem, credebent.n.quod in domum ſuem iret, interee.ſ.dum ſic eunt, ſermo iſtius conſumitur, omnis.i.totus, in oſtenterione. Quæritur.ſ.eb hoſpitibus, cuiuſmodi frumente ſint in agris.ſ.oſtentetoris, ipſe negat ſe poſſe eccedere.ſ. ad agros ſuos, quie villæ.i. domos ruſticæ, ſint incenſæ.i.vt quidem accipiunt combuſtæ, ſed non procedit, non enim ad iactantiem pertineat dicere villas combuſtas, neç reparete, adhuc ſed intelligentur incenſæ, eb ardore ſolis, quaſi ſint ſplendidę & nitidæ, iuete illud Flacci. Hos ſolos animo ſapere & bene viuere, quorum cōſpicitur nitidis fundate pecunia villis, ne andere etiam, nunc.i.nondum adhuc ædificare, tametſi (inquit) incepi quidem inſanire.i.nimis pompoſe & ſumptuoſe extruere in Tuſculano.ſ.agro, & ædificare hiſdem fundamētis.ſ. quibus in villa ad quam proficiſcebantur ædificauerat, eut fundamentis, ijſdem.i. ex eiſdem mermoribus, è quibus letera domos ædificauerat. Dum loquitur hæc venit in quaſdem ædes.ſ. hominis diuitis, in quibus eo die ſodalitium.i. conuiuium ſodalium erat futurum, quo.i.in ques ædes, tunc.ſ.oſtentator ingreditur cū hoſpitibus per notitie.i.propter noritiam domini ædiū, inquit ed hoſpites ſuos, ego habito hic? ergentum.i.veſa argentee, quod eret eepoſitum.ſ.ad vſum cōuiuij, proſpicitur.ſ.ab hoſpitibus, & oſtentetore illo, viſit.i.it viſum, triclinium, vbi conuiuium futurum etet, probat.i.approbat, ſtratū.i.ornetum ſe eſſe, aut viſit triclinium ſtretum, & probat.i. epprobat, ſupp. ipſum. Seruulus accedit, & dicit.ſ.oſtentatori elijs non intelligentibus, dominum.ſ.ædium, iam.i.paulo poſt venturum, ſi velit exire antequam ille venerit, & inquit.i.alta voce. Ite ne ſup. nuncias? q. d.dicis, ne puer ꝙ frater meus venerit? O hoſpites, inquit, eamus, frater meus venit ex Salerno, ergo pergā obuiam illi. Voa venitote huc hore decima, quie imperat eetructos frangere noua toros, ſed propter ed uentum fretris vna hora tardius cibum caperet. Hoſpites diſcedunt, iſte conijcit.i.egit ſe reptim domū ſuem, illi.ſ.hoſpites, veniunt.ſ.in domum illam hora, decima, qua.ſ.hora, iuſſerat.ſ. oſtentator eos venire. quærunt.i.inueſtigent, hunc ſ.oſtentatorem, reperiunt domi, ſup. eum, quia.ſ.domus ſit, & ipſi deriſi, quie eccelſerēt nō inuiteri in domū ignotā, conferunt ſeſe in diuerſorium.i.cauponam. Ipſi viderunt aut vident hominem.ſ.arrogentem illum, & mendacem oſtentatorē, poſtea die.i.poſtridie eius dici, narrant.ſ.quæ ſibi cōtigerant, expoſtulant.ſ.iniuriarum, accuſant.ſ.perfidiæ. Iſte ait eos deceptos ſimilitudine loci, & eos deeraſſe toto antiportu.i.vico non peruio, ſe eepectaſſe.ſ. hoſpites ſuos, ed multam noctem.i. donec plurime pars noctis eſſet tranſecta contra valetudinem ſuam.i. cum periculo incurrendę infirmitetis. Ipſe dederat prius quam in publicum prodiret, puero.ſ. ſuo Samioni quem vnicum habebat, negotium.i.id oneris, vt corrogaret.i.à multis rogando coacetuaret, vaſa, veſtimēta pueros, & comparat.ſ.Semio, ſeruulos

non

non inurbanos.i. ſatis venuſtos,ſatis ſtrenue.i.diligenter & concinne.i.decenter. Iſte ſoſtentator, deducit hoſpites domum.ſ. ſuam. Ait ſe accommodaſſe.i.præſtitiſſe cuidam amico, domos, ſcilicet ſuas maximas,ad nuptias.ſ.in eis agẽdas. Puer.ſ.Samio, nunciat.ſ.interea,ſed in aurem domini, argentum.i.vaſa argentea,repeti.ſ.ab eo, qui ea accommodauerat enim pro quia,is qui commodatat es, pertimuerat.ſ. fraudem ſibi fieri ab inani illo oſtentatorem,cum eſſet egentiſſimus,& ſup oſtentator,inquit, apagete.i.abſcedite,aut tacete, aut potius, procul à me agite, cũ ſitis tã improbi, & inuidioſe de vno pluraliter loquitur,cauſam addit indignationis. Ego commodaui ædes,dedi.i.præſtiti familiam.ſ.meam,& ſup amicus vult quoque.i.etiam argentum, tametſi habeo hoſpites, tñ vtatur, licet.i.permittitur ei, cauſa nuptiarum,ſicut intellexerant hoſpites, nam reuera argentum ad dominum eius remittebat, nos delectabimur ſamijs.i.vaſis fictilibus. Quid.i ad quid ò iudices ego narrẽ.ſ.vobis,quę iſte oſtentator efficiat,deinde? Natura hominis eſt eiuſmodi,vt ego poſſim vix enarrare ſermone,annuo.i.annum durante, ea quæ efficiat ſingulis diebus gloria & oſtentatione.i. propter gloriam & oſtentationem. Huiuſmodi notationes quæ deſcribunt quid ſit conſentaneum naturæ vniuſcuiuſque.ſ.hominis, habent delectationem vehementer magnam. Ponunt enim ante oculos totam naturam cuiuſpiam,aut glorioſi,vt nos cœperamus cauſa exempli,aut inuidi,aut timidi,aut auari,ambitioſi,amatoris, luxurioſi,furis,quadruplatoris.i.ſectantis pœnas quadruplo reddendas. Deniq; ſtudium cuiuſuis poteſt protrahi in medium.ſ. audientium,tali notatione. Sermocinatio eſt cũ ſermo attribuitur alicui perſonæ,& ijs.ſ.ſermo. Franciſcus legit vis.ſ. perſonæ exponitur cum ratione dignitatis.i cum decoro loquentis,hoc pacto. Cum.i.quando, vrbs.ſ.aliqua redundaret.i.refertiſſima eſſet militibus.i.hominibus belligeris, & omnes ciues tenerentur domi oppreſſi timore.ſ.militum, quia nõ audebant eniquam obuiam exire, iſte.i.crudelis miles, intelligo autem aliter quàm Franciſcus pręcipue exitum huius rei,nam Franciſcus ſentit cõtra occiſum hæc dici,ego contra occiſorem, nam puto nõ ciuem inermem enaſi, ſed militem armatum occiſorem, venit cum ſago.i. veſte militari, ſuccinctus gladio, tenens iaculum.i.telum, quod iaci poſſit, quinque adoleſcentes ſubſequuntur hominem ſimili ornatu, hoc eſt ſagati, & ipſe irrupit.i.vi intrauit ſubito in ædes .ſ.cuiuſdam ciuis,deinde,inquit,magna voce (Hactenus erat paraſceue ſermocinationis,quæ nunc incipit,tam in verbis occiſoris,quam occiſi,& quam vxoris eius) quid tacetis, hoc ad vxorẽ & familiam dicit. Hic.i.in hoc impetu viri,milites omnes ſtupidi timore obmutuerunt,vxor illius infeliciſſimi tametſi diuitis, obiecit ſe ad pedes iſtius.ſ.violentiſſimi militis,cum maximo fletu & ſup.inquit,miſerere noſtri,per te.i.amor eſt tui, quia obſecro te per te quo tibi nihil carius eſt,& per ea quæ ſunt tibi dulciſſima in vita. noli extinguere.i.penitus delere,extinctos.i.oppreſſos, fer manſuete.i.non inſolenter fortunam.i.proſperum ſucceſſum,quia nunc dominatis,non fuimus,quoq;.i.etiam beati,& eſt pathos à præterita fortuna, noſce.i.conſidera te eſſe hominem,& ita ſubiacere caſibus fortunæ, qua cõſideratione Crœſus apud Cyrũ ſalutem inuenit. At ille.ſ.immitiſſimus homo, ſup.inquit,quin.i.cur non datis mihi illum i.dominum iſtarum ædium,ac ſup. quin.i.cur non vos (inuidioſe pluraliter loquitur cum ſola vxor loquatur) definitis opplorare.i. obtundendo me ploratum immittere meis auribus Non abibit.ſ.quod fecit impune.i.non condonabitur illi,aut lege non abiuit, vt ſit ex perſona auctoris,aut non abibo,ex perſona militis, legendum autẽ puto abibit. Interea nunciatur.ſ.à puero aliquo, illi.ſ diuiti patriſamilias, iſtum.ſ.violentum veniſſe, & minari mortem.i.necem maximo clamore,ꝙ ſimul,ac.i.cõtinuo vbi audiuit,inquit, heus quæ reuocantis eſt vox. Gorgia pediſſequa puerorum.i.miniſter,aut miniſtra,qui vel quæ pueros ſequeris ſtatim ad pedes, quòd pædagogi munus eſt (dubium videtur vtrũ miniſter ſit an miniſtra, ꝙ Gorgias potius viri, & vt opinor ſerui Phrygij nomen eſt,pediſſequa autem mulieris officium, ſed tñ & viri,vnde Sulpitius commune cenſet, potius autem credã puerum ad dominum cucurriſſe quã puellam) abſconde pueros, defende ſup. eos fac vt adoleſcentia.i.ætas illa innocua,hoc eſt adoleſcentes, ſit incolumis.i.ſoſpes & ſalua. Et ſup. paterfamilias vix dixerat hæc,cum ecce,quaſi repente,& præter ſpem,iſte.ſ.volentus graſſator, præſto.i.ante ipſum ſtans, inquit, ò audax.i.temerarie ſedes.i.audes ſedere,hoc eſt lente venire,ſed ſuperbe dixit illum ſedere,non.i.nonne vox mea ademit tibi vitam? q.d.debebas præ timore iamdudum mortuus eſſe. Exple inimicitias meas,& exatura tuo ſanguine iracundiam ſup.meã ille (in quo ſignificatur decorum in ſermone ciuis etiã Romani in tali caſu,) inquit,ſũ magno ſpiritu, ego metuebam, verba.i.verebar contendere tecum verbis,ne eſſem plane victus, q.d.ſcio te tam verboſum,vt ſi tecum verbis contendam plane vincar, nunc video ſup. quòd non vis contendere mecũ in iudicio, vbi ſuppeditari eſt turpiſſimum, quia ſuppeditatus.i.victus videatur cõtra id,quod iuſtum eſt contendiſſe & ſuperare eſt pulcherrimũ, tu vis occidere ſup. me,occides equidem. Si vera eſt Vallenſis ſententia, non equidem,ſed quidem legendum eſt,quia Cic.& Virg equidem duntaxat in prima perſona vſi ſunt,ad quod ſuffragatur compoſitio, nam compoſitum videtur ab ego & quidem,ſed ego victus non peribo, quia plus gloriæ merear cadendo quàm tu occidendo. At.i.(ſed inquit miles) eloqueris ſententioſe.i.grauiter, etiã in extremo. tempore vitę, neq; vis ſupplicare ei quem vides dominari. Tum.i.tunc mulier (putans ꝙ per ſupplicationẽ mitior efficeretur, cum tamen vir ſciret inſolentiorem fore, vnde ſupplicare noluit) inquit,immo quidẽ.i.certe,iſte.ſ.maritus meus, quem tenes,rogat & ſupplicat,ſed quæſo tu ò miles, commouere.ſ.ad pietatem,aut miſerationem.i.fac,vt commouearis, & tu ò marite,ſup.oro per deos,ex amplexare.i. ſupplicans & amplexans genua eius ora hunc,quia dominus eſt, hic vicit te,tu vince nunc animum.ſ.tuum. Et ſup.maritus,inquit, ò vxor cur nõ definis,ſequi.i.ſuadere mihi quę non ſunt digna, me.i.quæ non ſunt mihi decora & honeſta? Tace & cura quę ſunt curãda,qua ſi dicat conſule liberis noſtris ſi potes. Deinde conuerſus ad militem,inquit. Tu ceſſas,q.d.non decet, vt ceſſes cum ſis tam minabundus,eripere mihi vitam,& tibi omnem ſpem bene viuendi mea morte.i.propter meam mortem, quo dicto grauiter deterret à cæde. Iſte.ſ.paterfamilia,repulit.i. reiecit à ſe mulierẽ.ſ. vxorem lamentantem,ille.ſ.miles(ſunt qui legant illi quod placet,vt ordo ſit,iſte miles repulit mulierẽ, & defixit illi incipienti dicere, &c. Sed multi legunt ille. Minus autem placet, quod Franciſcus dicit,illi.ſ.inuaſori, quaſi paterfamilias inuaſorẽ occiderit,quod ſi dicere vellet, non dicere locutum ſua virtute digna) defixit in latere gladium incipienti.ſ.patriſamilias.i.volenti dicere neſcio quid, quod videlicet eſſe dignum virtute illius. Hactenus dictum eſt exemplum ſermocinationis, de quo Cice. Ego puto ſermones eſſe datos vnicuiq; in hoc exemplo accommodatos ad dignitatem.i. ad id quod oportet obſeruare in hoc genere. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus.i. exemplum huius generis. Nam quid putamus illos dicturos ſi iudicaueritis hoc: Nonne omnes vtentur hac oratione, deinde ſup. conuenit ſubijcere ſermonem.ſ. quem illi de quibus loquitur haberent. Confirmatio potius quam confirmatio,nam à formæ fictione dicitur à Græce εἰδωλοποιΐα eſt cum aliqua perſona quæ non adeſt confingitur quaſi adſit.i.præſens ſit, aut cum res muta aut informis ſit eloquẽs, & formata, & oratio attribuitur ei,accommodata ad dignitatem,aut actio quædam, hoc pacto. Quod ſi hæc vrbs,videlicet Roma amittat.i. emittat vocẽ, non.i.nonne loquatur, hoc pacto. Ergo,&c. Exempla parent. Significatio eſt res quæ relinquit plus in ſuſpitione quam poſitum eſt in oratione,hoc eſt quæ plus ſignificat quã dicit. Ea.ſ. exornatio videlicet ſignificatio fit per exuperationem, ambiguum,conſequentiam,abſciſſionẽ, ſup. & ſimilitudinem Per exuperationem.i.per hyperbolem,ſup. fit, cum plus eſt dictum quã veritas patitur,cauſa ſuſpitionis augendæ ſic. Exemplum patet. Per ambiguum ſup. fit cum verbũ poteſt accipi in duas vel plures ſententias,ſed accipitur in ea partem quam is qui dixit vult, vt ſi dicas de eo.i.ad eum qui adierit multas hereditates, tu qui plurimum ſ.diuitiarũ cernis.ſ.tibi eſſe proſpice.ſ. rebus tuis,vbi ſenſus poteſt eſſe, proſpice.ſ.reip. aut de qua conſulatur, tu qui cernis plurimum.i. prouidentia præſtas, & multa cognoſcis & conſideras,ſed quia loquitur de diuite & parum prudente,intelligetur de conſpectione bonorum,aut forte in eam ſignificationem, vt ſignificetur maxime auarus, vt qui cũ plurima habeat plura copia,& oculos in proximum prœlium conijciat. Et quia locutiones ambiguæ ſunt vitandæ, dicit. Quemadmodum ambigua quæ reddunt orationem obſcuram ſunt vitãda. ita hæc.ſ. ambigua, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem ſunt conſequenda.i.ſectanda, vbi à deponentali verbo paſſiuo vtitur participio. Ea.ſ.ambigua conſequenda reperientur facile ſi nouerimus & animaduerterimus,ancipites.i.duorum capitum, aut ſignificatorum, aut multiplices.i.multarum ſignificationum poteſtatea verborum. Significatio fit per conſequentiam, cum res quę ſequuntur.i.comitantur aliquam rem, dicuntur ex quibus tota res relinquitur in ſuſpitione.ſ.eius quod is qui dicit innuit, vt ſi dicatur filio falſamentarij.i.vendentis falſamenta.i.carnes,

aut piſces ſalſos, &c. Significatio fit per abſciſſionem. ſ.ſermonis.i.apoſiopeſim, cum incipimus aliquid dicere, deinde præcipimus.i.priuſquam ſermo finitus eſt abrumpimus filium eius, & ſatis ſuſpitionis relinquitur ea eo quod iam diximus ſic. Qui iſta forma & ætate, videtur dictum in deformem & ſenem, nuper alienæ domui,ſup. intulerat vitium, nolo dicere. Per ſimilitudinem ſup. fit,cum aliqua re ſimili allata. Adducta,nihil dicimus amplius, ſed ſignificamus ea ea.i. per eam quod ſentiamus, hoc modo. O Saturnine noli eſſe fretus.i.confiſus, nimiũ frequentia. populi.i.ne ſis nimium popularis, noſce.i.conſidera ſtultitiam Gracchi.i.ne vt Gracchus, quia popularis fuit perijt, tu quoq; pereas. Hæc exornatio habet plurimum feſtiuitatis,& interdum dignitatis.Sinit enim ipſum auditorem ſuſpicari quidam.i.aliquid certi,ipſo oratore tacito.i.tacente. Demonſtratio .ſ.rei geſtę per apertam narrationem, eſt cum res ita exprimitur verbis, vt negotium videatur geri, & res videatur eſſe ante oculos. Omnia autem patent. Peroratione cõcludit opus quæ cum intellectum facillima ſit verbum non amplius addam.

HIERONYMI CATIDVRI
ad ſuos in rhetoricam Herennianam Commentarios appendix.

POST Ciceronis verborũ interpretationem, quam feſtinantiſſima cõpoſitione edere compulſi ſumus, ſi quidẽ diebus in ſingulis prout in his rhetoricis libris quæq; dictata nobis occurrerunt, ita immediate, ita improuiſi commentaria edere coacti ſumus, ita plerunque alijs diſtricti occupationibus temporis anguſtia, non tantũ quæ diceremus aliquantum maturare,ſed ne quidem quæ properantiſſimo calamo ſcripſiſſemus vna oculorum acie decurrere nobis conceſſum eſt,ne propoſito igitur noſtro quiquam deſit,fieri à nobis debere videbatur,vt quas figura ſparſim ſumus interpretati, primum colligeremus, deinde oratorum numeris, poſt de imitatione, inde de exercitatione diceremus. poſtremo, vt omnia tradita iam præcepta, breui, & quaſi per capita, quo tenaciori. memoria comprehendi poſſent,reperirentur,quæ omnia cum paulo longiorem cogitandi moram ſibi depoſcant,doleo à me inſcribendo non minus quam in ſuperioribus eſſe properandum. Non dubitauerim,quin hæc multo caſtigatiora eſſe debuerint. ſi famæ putauerim conſulendum meæ. Sed temporis me premit anguſtia,& audientes,intra paucos dies quod velim vt abſoluam,audi expectant. Eis autem non ſatisfacere,nefas puto, & futurum ad alias occupationes me tempus trahit,vt emendandi nullum etiam mihi ocium relinqui poſſe videam. Proſequar igitur inſtitutũ eo pacto, vt perquam vtiliſſimas res exarare videar tentaſſe potius, quàm vt eaſdem dicendo conſequi fortaſſe potuerim vt noſtra poſteri in Ciceronem commentarij auſa perficiant. Hoc enim tempore noſtris diſcipulis hæc dare voluiſſe quantulacunque,ſatius eſſe ducimus,quàm omnino nulla. Sed de re iam dicere incipiam. Omne figurarum genus trina diuiſione partimur, quòd in literis, quod in dictionibus,quodque in oratione inuenitur. Quod in literis, Græci pathos, in dictionibus tropum, in oratione ſchema nonnulli appellauerunt. ſed nos, modo quid dicatur clarum intellectu fiat, de appellatione in præſentia dicere non contendemus. In literis itaq; duplex eſt generalis figurarum cognitio vna quidã quæ qualitatis, altera vero quantitatis nominatur. qualitatis quidẽ ſpecies ſunt, Metatheſis,quæ & enallaxis,& hyperteſis nominatur.capræ pro carpæ enim capræ dictæ,à carpendo ſi quidem deducuntur,vt Varro,inquit.Secunda qualitatis ſpecies eſt,quam Tryphon metalepſin,quidam antitheſin vocant: eſt,cum in vocem vocalis vertitur: vt,

Venit & Vpilio,tardi venere ſubulci.

Pro eo quod opilio dicendum fuit. Tertia ac vltima qualitatis ſpecies eſt,Tmeſis,quam diacopem quidam nominant, cũ compoſita diſſoluitur dictio, velut apud Horatiũ Polyhymnia, pro Polymnia,nam ſi integra dictio interponatur: vt, ſeptem ſubiecta trioni, hyperbatos erit, quæ poſterius ſuo loco referetur. Quantitatis autem ſunt ſpecies quaſi generalia quidem capita, pleonaſmos,& endia.i.redundantia & defectus. aut enim redundant in dictione literę,aut ſubtrahuntur. quodq; de literis diximus, idem de temporibus intelligendum eſt. Pleonaſmus ſpecies habet nouem, & totidem quoq; endia. Pleonaſmi quidem ſpecies ſunt. Proſtheſis, anadiploſis,ectaſis, epectaſis, diæreſis, parentheſis, diplaſiaſmos, paremptoſis, & proſchematiſmos. Proſtheſis dicitur, cum in principio dictionis litera vel ſyllaba additur, vt pro natus gnatus. &,

Ingreditur linquens anticum,pro graditur.

Anadiploſis eſt repetita eadem in principio dictionis ſyllaba vt dipilare, lalare,apud Catullum,& Perſium. Ectaſis eſt,cum natura correptam ſyllabam producimus: vt, Hectora Priamidem, animoſum inter Achillem, Cum Priamus primam corripiat. Epectaſis eſt, in media dictione ſyllabæ verſus neceſſitate interpoſitio,quale illud *Lucretianum*:

Indugredi motus hominum geſtumq; ſequentem.

Diæreſis eſt, cum vnam in duas ſyllabas diuidimus, vt Lucretij illud, Ignoratur enim quæ ſit natura animai. Parentheſis eſt cũ ſyllabam nõ faciens ad vocalem vocalis apponitur, &, Capteiuei ex capitibus verſuum Plauti in Captiuis, colligitur veteres ſic ſcripſiſſe. Diplaſiaſmos eſt, conſonantis eiuſdẽ aliqua de cauſa potius quàm ſuapte natura geminatio vt,reddo, relligo, & ſimilia, vel diuerſæ interpoſitio, vt eſt proat. Paremptoſis eſt, in dictione conſonantis interpoſitio,velut Alcydones,Varrone teſte,pro eo quod Alcyones,dicunt Græci. Proſchematiſmos eſt, in fine dictionis ſyllabæ adiectio. quale illud *Lucretij*, Hinc videatur in imbrem vertier æther. Endiæ autẽ,quàm ſupra quantitatis generalem fecimus,ſpeciem, ſunt nouem itidem formæ. Aphræſis,arſis, ſyſtole, ſyncopa, ſynalœpha, ellipſis parellipſis, ecthlipſis,& apocopa. Aphæreſis eſt,ſyllabæ ex principio dictionis ablatio vt, Poſuitq; comas, & brachia ferro, pro depoſuit. Arſis eſt, ſimilis ſyllabæ repetitæ in principio dictionis ablatio, vt tendi,pro tetendi. Syſtole eſt, cum liberam ſyllabam,aut natura productam corripimus, vt Iuuen.

Vaſcones,vt fama eſt,alimentis talibus vſi.

Nam Silius Italicus eandem ſyllabã producit, quam corripuit Iuuenalis, cum inquit.

Et Vaſconum alas Balarus probat æquore aperto.

Syncopa eſt, è medio dictionis ſyllabæ ablatio, vt audacter pro audaciter,audij pro audiui,& hac fere ſola in ſoluta oratione vtimur ſyllabarum figura,in verſu autem omnibus. Sinalœpha eſt duarum vocalium ad vnam complexio, vt Horat.

O mi Laertiade, quidquam dicam aut erit aut non.

Et Varronis illud,

Tum deflagranti deiectum fulmine Phæton.

Pluribus autem id fieri modis poſſe, Tryphon,quem nos in Latinum vertimus, oſtendit. Ellipſis eſt, vocalis ſyllabam non facientis ablation, vt Propertij illud.

Nec ſi poſt ſtygias aliquid reſtabit erumnas.

Cum ærumna diphthongon in prima habeat. Parellipſis eſt,cũ duplicatæ conſonantis ablatio eſt,vt cum *Lucan.* dicit,

Et Lotam paruo reuocant Almone Cybellem. Iun.aũt,
Hic turpis Cybele,& fracta voce loquenti.

Ecthlipſis eſt, conſonantis vel ſolius ablatio, quod in *s*, litera maxime ſolet fieri. Lucret.

Vulnera quas lacrymas peperere minoribus nobis.

Vel cum ſua vocali. vt,

Inter ſe coiſſe viros,& decernere ferro.

Apocopa eſt,in fine dictionis cuiuſcunq; ſyllabæ ablatio. vt duc pro duce,vel dic pro dice,& ſimilia, ſicut dici exigebat analogia. Hæ ſunt omnes literarum ſyllabarumq; figuræ, nec plures inueniuntur. Sequitur, vt iam de dictionũ & orationis figuris paucis diſſeramus. Sicut literarum atque ſyllabarum figuris numerus præſcriptus eſt, (ſi quidem viginti & vnam numero omnino eas eſſe oſtendimus) ita dictionũ & orationis figurarum numerus in infinitum pene profluit. nam ſi figuræ dictæ ſunt,tropos autem & ſchemata vno figuræ nomine appellamus,quo noſter hic ordo clarior videatur, ſi dictæ inquam figuræ in locutione ſunt,ſic vt quidã habitus in corporibus quoquo modo componantur,velut cum ſedemus,incumbimus,reſpicimus,idq; aut intentius,aut remiſſius, & infinitæ huiuſmodi corporis eſſe poſſunt formę,ita in locutione figuræ ſunt ſermonis quidem habitus, & formæ, quibus ſermo à ſermon differt. Et quoniam ſuus cuiuſq; locutionis eſt habitus, inde fit vt alię parum, aliæ multum inter ſe figuræ diſtent,quæ inuentę ſunt vitandæ ſimilitudinis gratia, quæ vbiq; faſtidium parit, idque ipſa rerum omnium natura nos monente,quæ ita varia eſt, vt nihil vnquam alteri ſimile procreauerit. Nõ me præterit magis placuiſſe auctoribus, alias grammaticorum,alias rhetorũ figuras eſſe. quod licet cur ita placuerit probabilis ratio reddi poſſit tamen mihi ea nõ placet diſtinctio,& quo id planius fiat minusque habeat obſcuritatis, opinionis noſtræ monſtremus rationem. Illud omnes vel

mediocriter eruditi ſciunt, grammaticam rectæ literatæq; locutionis artem eſſe, nec hoc limite ſolo contentam, qui hæc vtiq; dicam ſcio. Sed de locutione nũc noſtra orta quæſtio eſt, nec magis proprium cuiuſq; ſcientiæ iam eſſe manifeſtum eſt. Locutionis ergo figuræ ſermonis quidam habitus ſint, ad grammaticũ pertinere videbuntur. at non ſolius locutionis, verum & ſententiarum figuræ plerunq; ſunt. Sententiarum ergo figuras oratori, vel oratoriæ, in quocunq; generi ſcribenti conceſſerim, ſed locutionis grammatico, quibus ita orator & poeta vtuntur, philoſophorum ſententijs argumentiſque dialecticorum. Duabus ſiquidem potius artibus omnis rhetorica, vt Ariſt. inquit, perficitur. Inuentio philoſophia, ea quæ de moribus eſt, quam Græci ethicen vocant, & dialecticorum argutijs atq; tendiculis de virtutibus ſi quidem & vitijs diſputare, ſemper conuenit oratori, & ſua confirmare, confutare autem aliena. Ab oratore vero cum diſpoſitione pronunciatione & memoria ad cauſam explicandã literalis affertur oratio, quamobrem & ea ars quam græci grammaticen, ea noſtris quidam literaturam veteres appellarunt locutionis artem, ſuppeditat. Tribus igitur potiſſimum ſcientijs facultas rhetorica conſtare videri poteſt. ethica in pondere ſententiarum, dialectica in diſſerendo, grammatica in accurate & emendate loquendo. Sed de his hactenus. non.n. nobis de hac re vna diſputare propoſitum eſt. At illuc venimus, vt dictionum & orationis figuras percurramus. Vt igitur vnde exiuit noſter redeat ſermo, tam frequens locutionis eſt figura. vt ſi antiquum ſermonem noſtro comparemus, quidquid loquamur figura ſit, dum nouatis, dum antiquis, tam verbis, quàm locutionibus vtimur, quæ ne in vitia proſiliant, auctoritate, vetuſtate, conſuetudine plerunq; defenduntur ſæpe etiam ratione quadam. ideoq; cum ſint à ſimplici rectoq; loquendi genere deflexa, virtutis nomen habebunt, ſi habet probabile aliquid quod ſequantur. modus tamen adhibendus eſt. nam qui nimium affectauerit, illam ipſam variandi gratiam amittet. In nouato verbo figura eſt, aut cum à græcis ſumitur, vt cum Lucr. Tibi ſuauis Dædala tellus, inquit, aut à verbo latino, vt cum Perſius inquit:

> Neſcio qd tecũ graue cornicaris inepte. Et rurſum alibi.
> Ipſe ſacrum irrorans patinę piper.

In antiquis ea figura verbis, cuius maxime amator Virgil. fuit. velut illud,

> Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci
> Audierat. Et,
> Nam quis te iuuenum confidentiſſime noſtras,
> Iuſſit adire domos. Et Propertius:
> Sternuit omen amor.

Suntque adhuc aliqua quæ iam in frequenti ſunt vſu: vt, Enim vero aſſentior, in actiua ſignificatione, ſicut aſſentio, luxurior. vt luxurio, fabricor, vt fabrico. in coniunctis verbis nouationis quoque figura eſt, vt oculis capti talpæ, & timidi damæ dicuntur à Virg. in quibus ſubeſt ratio, ꝙ altero vterq; ſexus ſignificetur. ſi quidem tam mares eſſe talpas, damaſque, quàm fœminas, certum eſt. Auctoritate ſibi vindicauit quiſpiam acuta, ſi lex ab eodem diceretur auctore. item quod temporis eſt, ad rem verbum figurate declinatur. vt cum dicit Virg. Nocturnus obambulat. & ſimilia apud poetas preſertim, prope infinita. Item cum communis ſermo habeat, ardeo illa re, figurate tñ Virg. Corydon ardebat Alexin, dixit Plura etiã ex Græco tranſlata ſunt, velut Saluſtij, vulgus amat fieri. Vtimur & figurate cõparatiuis pro abſolutis & partes alias pro alijs partibus orationis. duo etiam inter ſe comparatiua cõmittimus, vt Ciceronis illud, Si te Catilina comprehendero, ſi te interfici iuſſero credo vtendũ mihi, ne non potius omnes boni ſerius à me, ꝙ quiſquam crudelius factum eſſe dicat. huic non eſt abſimile illud Homericũ in Odiſſ.

> Εἰ κεῖνόν γ' Ἰθάκηνδ' ἐλθόντα νοστήσαντα,
> Πάντες κ' ἀρησαίατ' ἐλαφρότεροι πόδας εἶναι,
> Ἢ ἀφνειότεροι χρυσοῖό τε ἐσθῆτός τε.

Iunctura quoq; verborum veterum auctoritate figuras habet. velut Horatij illud,

> Fabriciumq; hunc, & intonſis Curium capillis.

Et illud Terent. Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis. & Ciceronis de Cn. Pompeij futuro imperio. Portus quibus, vitam ac ſpiritum ducitis, in prædonũ fuiſſe poteſtatem ſciatis. In poteſtatem, non in poteſtate dixit. Ita Plaut. Num vero mihi in mentem fuit. Sunt huiuſmodi innumera, quæ vno figurę nomine à græcis nominantur, quo alijs ἀσύντακτον ἀλλοίωσιν, quidam σολοικοφανῆ vocant. Nos nihil dicimus, niſi vt ſciamus verborum & locutionum innumerabiles eſſe formas, quas figuras appellamus, & eaſdem numero infinitas, nec numerare neceſſarium, modo quid ſit figura intelligatur. Quare intellecta quiſq; ſibi per ſe, etiam ab alijs nondum factas poterit inuenire, ſicut ex eis quæ iam diximus, vel cuiq; eſſe manifeſtum poteſt. Quo tamen facilius memoria comprehendi poſſint, ne nos quidem illud lateat, quæ nobiliores eminent, ad genera, & quaſi capita quædam referamus, vt non tãtum quas nominabimus, ſed & quaſcunq; alias quiſq; queat comprehendere, quas alius pluſes, alius pauciores, effeciſſet. quin & ipſe Cic. in Orat. ad Br. pauciores, quàm in lib. de Orat. poſuit, vt videatur quæ referre voluit, & ſciens pręetermiſiſſe ac reprehendiſſe. Omne ita figurarum, tam verborum quàm orationum genus, in duas, pariter vt ſyllabarum, vt ſupra memorauimus, formas diuiditur, qualitatẽ & quantitatem. qualitatis verborum ſpecies ſunt, quoties verbi aliqua permutatio efficitur, quantitatis autem, cum adiectio detractio'ue vlla, aut parilitas ſola, in orationis figura eſt. Qualitatis igitur ſpecies eſt, quã Cic. appellat exclamationem. nam cum dicit, ò Aphricane, cuius mortui, & quæ ſequuntur, à primo huius orationis verbo, toti eſt inditum nomen exclamationi. & quam idem vocat ſimiliter cadens, & quã ſimiliter deſinens, ac quàm annominationem, item nominatio, pronominatio, denominatio, tranſgreſſio, commutatio, abuſio quoque, verborum figura eſt, & tranſlatio, ſic & permutatio, coniunctio, adiunctio, vt ex ſupra expoſitis facile quiſq; poteſt intelligere. Qualitatis igitur figuræ verborum, tam verbi, quàm ſenſus ſunt huiuſmodi. Quantitatia autem figuras nominamus quando aut redundare aut deeſſe quid verborum, vel ſenſus videtur in oratione idq; vt cultior planior'ue fiat oratio. Quantitatis ſpecies, quæ in exceſſu ſunt, ſenſus quidem emphaſis, hyperbole, ſynecdoche (quæ & defectus eſſe poteſt, ſi quidem pro ſingulari pluralis, & pro plurali ſingularis ponitur) & totũ pro parte, & pars pro toto. Quãtitatis ſpecies in defectu, eſt tapinoſis, vt ſi gurges mare vocetur. Quantitatis verborũ ſpecies aliæ ſunt, vbi verba ſuperſunt, aliæ, vbi deſunt. Superſunt, vt in ea quàm Cic. repetitionem vocat, quàm conuerſionem, quàm complexionem, & quàm traductionem, quæ figura eſt etiam qualitatis, cum eiuſdem ſignificationis verbi caſus varietur, & diuerſæ item ſignificationis ſimile verbum ponitur, & quæ repetitionum exempla verborum, nos ſupra in Cicero. figuris congeſſimus. Item gradatio quantitatis excedentis figura eſt. ſic correctio, niſi orationis figuram eſſe velimus, quod poſt verbum immo, quod corrigentis eſt, aliud ſequi neceſſe ſit. Diſiunctio, cõduplicatio, interpretatio, illius adijciuntur, item commutatio, & dubitatio. niſi has, velut de correctione diximus, orationis duas malimus figuras dici. Quantitatis autẽ figuræ, quæ in defectu collocatæ ſunt, articulus, coniunctio, adiunctio, vbi vnum pro pluribus ſufficitur verbis, rurſum quia aut primum, aut medium, aut vltimum occupat locũ. Qualitatis eædem figuræ ſunt, ſed diuerſa, vt dictũ eſt, ratione. Item diſſolutio. Nunc ſequitur, vt paucis orationis figuras in ordinẽ digeramus. Orationum qualitatis figuræ ſunt, contentio, interrogatio, ſententia, contrarium, continuatio, diffinitio, permiſſio, concluſio, diſtributio, diuiſio, alia, contentio, demonſtratio. Rurſum orationis figuræ quãtitatis, per exceſſum quidem, tum verborum, tum ſententiarum ſunt, ratiocinatio, membrũ, ſubiectio, expeditio, circuitio, ſuperlatio, licentia, deſcriptio, frequentatio, expolitio, commoratio, ſimilitudo, exemplum, imago, effectio, notatio, ſermocinatio, confirmatio, ſignificatio, quæ tam defectus quam redundantiæ figura eſt, cum aliquando per exuperationem plus dictum eſt qui patitur veritas, & per defectum, cum quod docere incepimus, abſcindimus. Parilitatis vna figura eſt, quam Cicero compar appellauit. Deficientes autem figuræ ſunt, occupatio, diminutio, ſignificatio quam redundantiæ quoq; figuram diximus, & ea quam breuitatem Cic. nominat. Quoniam ſatis, vt opinor, oſtenſum eſt, quid ſit quod figura nominatur, quot figurarum ſunt genera & ſingulorum generum quæ emineant ſpecies, nunc tempus poſcit, vt oratorum numeros aggrediamur, quos ſupra percurſuros nos polliciti ſumus. quod faciemus, ſi prius tamen quid ſit numerus, & quid à verſu diſtet, & cum non minus pedibus conſtet quàm verſus, ſi ipſos paucis pedes. & quibus tam numerus, quàm verſus incedit, attigerimus. Numerus igitur, quem græci rhythmon appellant, à poetis pro verſu aliquando capitur, vt cum dicit Virgil. Numeros memini ſi verba tenerem. Alio modo numerus dicitur, pedibus quædam fluens ſtructura, quam & Cice. & Quintilianus, multiq; præterea alij neceſſariam in orationibus oratori eſſe dixerunt. neq; Demoſthenem oratorum græcorum facile principem tantopere probatum inferunt, niſi eius numeroſa eſſet oratio, vt ipſe Cic. Neq;.n. inquit, Demoſthenes fulmina tãtopere vibraſſe

vibraſſe diceretur, niſi numeris illa cõtorta ferrentur. Diſtat autem hic à carmine numerus, ꝙ numerus ſiue rhythmus eſt pedum temporumq́; iunctura cum lenitate. Alij ſic, Numerus eſt verſus imago modulata, ſeruat numerum ſyllabarũ. Rhythmus igitur temporum ac ſyllabarum pedumq́; congruentia, aurium peritarum multiplicatur iudicio, ac profluit, ſemperq́; ne faſtidium compoſitionis ſimilitudo pariat variatur. Metrum in certa qualitate ac numero ſyllabarum temporumq́; finitur, certis pedibus, & eiuſdem ſemper conſiſtit atq; concluditur. Pedes autem ipſi, & varij re ſunt, & nominibus, quorum qui duabus ſyllabis (vt ab eis potiſſimum incipiamus, qui paucioribus cõſtant) ſunt, ſpondeus, trochæus, iambus, pyrrhichius. Spondeus ex duabus ſyllabis conſtat longis, temporum quatuor, vt heros. Huic contrarius eſt, quem alij pyrrhichium, alij dibrachum græce, latine bibreuem, alij ægœona vocant. hic duabus conſtat ſyllabis, & eis breuibus, vt bene. Iambus ex breui & longa cõſtat, vt dies. Trochæus, quem nonnulli chorydon vocant, ea longa & breui conſtat: vt, fecit. Trium ſyllabarũ ſunt, dactylus, qui prima longa, & duabus conſtat breuibus, vt, tempora. Huic contrarius eſt anapæſtus, quem quidam antidactylum nominant. cõſtat enim duabus breuibus & longa, vt, iuuenes. Tribrachus, quem quidã tribreuem verterunt, græcorum alij brachyſyllabum, alij trinocheon, nonnulli pygmeona, pleriq; (ſicut Cic. & Quint.) Choreum, tribus conſtat breuibus, vt, Helena. Huic contrarius eſt moloſſus, quem alij vertumninum, alij extenſi pedem, græcorum quiddam hippium, nonnulli chaninum vocant, conſtat tribus ſyllabis longis, vt Aeneas. Amphibrachya, quem quidam vtrinq; breuem verterunt, nonnulli Ionium vocarunt, alij ſcholium, conſtat ex breui & longa & breui, vt, carina. Huic contrarius eſt amphimacrus, quem ſeſcennium quidam appellarunt, quidam amphimeron, alij creticum vocant, conſtat ex longa & breui & longa, vt, abſtine. Bacchius, quem alij Oenocrium, alij pariambum vocant, conſtat ex breui & duabus longis, vt, Athenæ. Huic contrarius eſt palimbacchius, quem alij Latium, alij Saturninum, quidam altibreuem. nonnulli proponticon, alij theſſaleon vocant, conſtat ea duabus longis & breui, vt, natura. Quatuor ſyllabarũ pedes ſunt, proceleuſmaticus, è duobus pyrrhichijs, hoc eſt. quatuor breuium ſyllabarum, vt, tenuia. Huic contrarius eſt diſpondeus, ex duobus ſpondeis ſyllabarum quatuor & longarum, vt, Mecœnates. Pæon primus, conſtat ex trochæo & pyrrhichio, hoc eſt, lõga & tribus breuibus, vt, Steſichorus. Pæon ſecundus, ex iambo & pyrrhichio, hoc eſt, ex breui & longa & duobus breuibus, vt, colonia. Pęon tertius, ex pyrrhichio & trochęo, hoc eſt, ex duabus breuibus, & longa & breui: vt, meliora. Pæon quartus, ex pyrrhichio & iambo conſtat, hoc eſt, tribus breuibus & longa, vt, docilitas. Huic contrarius eſt hippius quem pleriq; epitritum vocant. nam ſicut pæon, à numero, longam, ita epitritus breuem nobis ſignificat. ſi quidem hippius, ſiue epitrius primus ex iambo & ſpondeo conſtat, hoc eſt ex breui & tribus longis, vt, capenates. Hippius, ſiue epitritus ſecundus ex trochęo & ſpondeo, hoc eſt, ex longa & breui & duabus longis, vt, conditores. Hippius, ſiue epitritus tertius, & ſpondeo & iambo. i. ea duabus longis & breui & longa, vt, diſcordię. Hippius, ſiue epitrius quartus. ex ſpondeo & trochæo, hoc eſt, tribus longis & breui, vt oratore. Ionicus ἀπὸ μείζονος. i. à maiore conſtat ex ſpondeo & pyrrhichio, hoc eſt ex duabus longis, & duabus breuibus, vt, præludia. Ionicus ἀπ' ἐλάσσονος. i. à minore, conſtat pyrrhichio & ſpõdeo, hoc eſt, ex duabus breuibus ſyllabis, & duabus longis, vt, cupiebant. Duabus ex breui & longa, & breui & lõga, vt, Cleonides propinquitas, qui pes dactylus ab imago à quibuſdam dictus eſt. Huic contrarius eſt ditrochæus, ex longa & breui, & longa & breui, vt, cantilena, dimicare. qui pes à nõnullis creticus, κατὰ τροχαῖον dicitur. Antipaſtus ea iambo & trochæo, hoc eſt, ex breui & duabus longis & breui, vt, Medullina, Saloninus. Huic contrarius eſt choriambus, ex trochæo & iambo, hoc eſt, ex longa & duabus breuibus & longa, vt, nobilitas, armipotens. Hos quinq; ſyllabarum pedes ſequuntur plures quam triginta, à nobis breuiter enumerandi. Hiortius pes, ex quinq; breuibus ſyllabis conſtat, vt, mulieribus. Periambus, ex longa & breuibus quatuor, vt, compoſuimus. Parapyrrhos, ex breui & lõga, & tribus breuibus, vt, diu fletimus. Meſſomacros, ex duabus breuibus & longa, & duabus, vt, deus affuit. Anapeſticus, ex tribus breuibus & longa & breui, vt, bonus amicus. Pyrrhichius anapeſtus, ex breuibus quatuor & longa, vt, facilior eſt. Probrachys, ex breui & longis quatuor, vt, in vſu non eſt. Hypobrachys, ex longa & breui, & tribus longis, vt, tela depoſcunt. Meſſobrachys, ex duabus longis & breui, & duabus longis, vt, exiſtimarunt. moloſſo iambos, ex tribus longis & breui & longa, vt, obteſtatus eſt. Salotibus ex quatuor longis & breui, vt, educebamus. Diphos, ex duabus breuibus & tribus longis, vt, populabundus. Orthius, ex longa & duabus breuibus & lõgis duabus, vt, arma capeſſunt. Amœbœos, ex duabus longis, duabus breuibus, & longa, vt, montes ſuperant. Moloſſo pyrrhichios, ex tribus longis & duabus breuibus, vt, frumentaria. Symplectos, ex duabus longis & tribus breuibus, vt, ætas hominis. Muſicos, ea longa & breui, & longa & duabus breuibus, vt, Cæſar oppida. Antanapæſtus, ex breui & duabus longis & duabus breuibus, vt, at indoctior. Antamœbœus, ea duabus breuibus, & duabus longis & breui, vt, loca munire. Daſtios, ex tribus breuibus & duabus longis, vt, facile princeps. Tymelicos ea longa tribus breuibus & longa, vt, inſtruxerant. Dochemios, quem alij dochimum vocant, ex duabus breuibus, & duabus longis & breui, vt, capiunt arma. vt tamen tam Cic. quàm Quintil. volunt, ſit dochimus ex bacchio & iambo, vel iambo & cretico, hoc eſt, conſtat ex prima breui, duabus longis breui & longa, vt, reip. Periambodes, ex breui & longa & breui, & duabus longis, vt, mori recuſant. Doriſcos, ex longa & duabus breuibus, & longa & breui. vt, imperitabat. Cyprios, ex breui & longa, & duabus breuibus & longa, vt, honore viri, Anticyprios, ea longa & breui, & duabus longis & breui, vt, exhiberetur. Bachicorios, ex duabus longis & breui, & longa & breui, vt, deliberanda. Hypodochimos, ex longa & breui, & longa & breui & longa, vt, multitudines. Dochimos κατὰ συζυγίαν, ea breui, duabus longis, & breui & longa, vt ſupra exemplum dedimus, reipub. Antiſtrophos, ex breui, & tribus longis & breui, vt, recognouere. Moloſſo ſpondeus, ex longis quinque, vt, frumentaturi. Poſt enumeratos ſyllabarum pedes, quantitas quoq; ſyllabarum tractaretur, niſi ne pueros quidem eas ignorare arbitrer. Sunt enim multi qui de eis dedere præcepta, & nos quoque quanta breuitate potuimus, libellum olim edidimus. Illud iam ſuper eſt ſolum, vt de numeris diſſeramus. Primũ quo in orationis gñe numero eſſe conueniat, in quibus orationũ partibus, qualibus vti numeris, & vtrũ partiũ orationis cõtinuos occupent numeri locos, & quo pacto ſecus cõueniat, deinde de quibus dicere numeros poſſimus, & quos nõ poſſimus, & pariter quos conſectari vitioſum ſit. poſt, quales velimus eſſe quos probamus numeros, exẽplis & auctoritatibus aperiemus, atq; confirmabimus, poſtremo, hanc partem concludentes, quid in quaq; compoſitione tenendum ſit, breuiter colligemus.

Cum igitur in omni locutionis corpore, totoq́; vt ita dixerim, in orationis tractu numerum inueniri neceſſe ſit, quippe quòd neque loqui quiſquam poſſit niſi è ſyllabis breuibus, ac longis ex quibus pedes fiunt, illã dicimus numero ſe cadere orationem, quæ non prono velut flumine decurrens interſiſtat, ſed quæ finem ſuum habet, naturaliq́; diſtincta interuallo, quæ proxime præterierit, intuendi dedit tempus, dedit reſpirandi, ac reficit animos, & quodam quaſi modulatu verborum concluditur. Ab hoc autem modulatu. i. hac diligenti pedum obſeruatione de qua à nobis infra dicetur, ſolutus eſt ſermo, ſoluta epiſtola, ſolutæ quoq; Iuriſconſultorũ ſunt editiones & omnes de huiuſmodi rebus compoſitiones, licet ea plerunq; numeris conſtare inueniantur. Primũ hiſtoriam, & genus illud orationis quod Græci epidicticon, noſtri demonſtratiuum vocãt, numeroſa eſſe conuenit. Deinde in deliberatiuo iudicialiq́; genere id obſeruandũ, ſed ſecus ſi quidẽ tam hiſtorica, quàm demonſtratiua omnis ad voluptatem accommodata eſt, ac circunſcriptione ambituq́; & tanquam in orbe incluſa currit oratio, quoad in ſingulis perfectis abſolutiſq́; ſententijs inſiſtit. idq́; ideo ſecurius fit. His auditor lector've eſt futurus, qui non veretur ne compoſitione orationis inſidijs ſua fides attentetur, quin & gratiam ſcriptori oratorive habet, quòd aurium ſeruierit voluptati. In ceteris autem cauſis non verborum ambitu dicendũ ſemper, quinimmo id perraro accidit, ſed ſæpe membratim cæſimq́; dicendum. Ideoq́; illa verborum quaſi colligata concinnitas effugitur. quòd ſi ſemper vtare, cum ſatietatem affert, tum, ꝙ cum id quale ſit facile intelligatur, actionis dolorem detrahit, & actoris veritatem funditus tollit, & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam diximus, quo id in loco, videndum eſt. Si igitur laudandũ aliquid eſt ornatius, quoniam ea pars demonſtratiui videtur eſſe generis, vt in Verrem Cicero de Siciliæ laude dixit, aut ſi ea ponẽda narratio ſit, quæ plus dignitatis, quàm doloris deſiderat, cum ad hiſtoriæ grauitatem propius accedat, ſicut in Verrem Cicer. de Cerere & Segeſtana Diana, deq́; Syracuſarum ſitu dixit, vt ambitu numeroſo cadant procurãdum eſt. In amplificanda quoq; re, dum ſenſus omnis funditur, numeroſe & volubiliter fertur oratio.

oratio. In vniuerſum igitur ſingulare aliquid præcipi nõ poteſt. Nam in exordio ſicut iudicis animus varię præparatur, cum miſerabiles eſſe volumus, cũ modeſti, cum acres, cum graues, blanditijs quoque, cum flectere, cum ad diligentiam hortari, ita cum diuerſa natura ſint, diſſimilis quoq; componendi ratio deſideratur. Non.n. ſimilibus eſt vſus Cic. numeris in exordio pro Milone, pro Cluent. pro Ligar. Narratio fere tardiores, atq; vt ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes proinde cum docere & infigere animis res ſemper cupiat, quod minime feſtinantiũ opus eſt, vt id aptius & accommodatius rei ſit, tota conſtare narratio longioribus membris videtur & breuioribus periodis. Argumenta autem acria & citata, pedibus quoq; ad hanc naturam accommodatis vtuntur. Epilogi ſummiſſum, lentum, & minus exclamantem numerum plerunq; exigunt. ſi quidem ſic fere componendum, quo modo pronunciandum erit. Et cum rerum de quibus dicimus naturam ſequi numero ſcriptor velit eruditus in procemijs plerunq; ſummiſſum eſſe oportet. tamen in accuſatione index erit cócitandus, aut aliqua complendus indignatione. in narratione plenos atq; expreſſos nos eſſe oportet, ne aliquo incitati affectu, quod fidem tollit dicere videamur. in argumentis citatos eſſe conuenit atq; ipſo etiam motu celeres in locis autem ac deſcriptionibus, fuſos ac fluentes idq́ue, quod voluptatis cauſa comparetur. In epilogis plerunque, vt iam dictum eſt, deiectos & infractos debent enim ſublimia ingredi, leuia duci, acria currere, delicata fluere, ac vbi vrget neceſſitas. ea etiam affectabimus. Qui autem quibus pedes ſint rebus accommodatiores, paulo poſt à nobis aperietur. Expoſitum iam, vt opinor, eſt ſatis, quo in orationis genere, quibuſque in orationis partibus, ac qualibus vti numeris nos oporteat. Reliquum eſt, vt partium orationis continuos ne numeri locos occupent dicamus.

Quoniam veteres maxime ſtuduerunt ne flueret, vagaretur, ac longius excurreret oratio, eam diſtingui & interſiſtere, modo cęſis, modo membris, modo clauſulis, eademq́ue omnia numeris vincienda voluerunt, primum, quid ſit cæſum, quid membrum, quidq́; clauſulam nominemus, referendum paucis puto, quando ſupra de eis dictum, deinde quo pacto numeris vinciri intelligantur, quod non tanti profecto laboris eſt, quanti forte aliquibus videbitur. Ille ambitus. quem Græci periodon, noſtri clauſulam multisq; alijs nominauere nominibus, conſtat, vt Cic. inquit, ſi plena ſit, quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, vt & aures impleat, ne'ue breuior ſit, neq; longior quanquã vtrunque nonnunquam vel potius ſæpe accidit, vt aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendũ, ne breuitas defraudaſſe aures, ne'ue longitudo obtudiſſe videatur. Cum autem ſint periodon duo genera, vnũ ſimplex, quod longius prouehitur atq; circunducitur, alterum, quod membris & inciſis cõſtat. primum eſt, vt, Diuturni ſilentij P.C. quo eram his temporibus vſus, non timore aliquo, ſed partim verecundia finem hodiernus dies attulit. qui ambitus clauditur pæone tertio, iambo & dactylo. Alterum eſt ſæpe breuiſſimũ, quod inciſis conſtat velut illud Craſſi. Miſſos faciant patronos, ipſi prodeant, qui niſi interuallo proferatur, ſenarius videtur iambicus. melius autem, Prodeant ipſi, dici & Cice. arbitratur. In eodem genere eſſe ambitus ille creditur, qui ex membris conficitur. aliquanto longior quam qui ex cęſis, breuior autem quam qui continuus fluit, vt, Cur clandeſtinis conſilijs nõ oppugnant? cur de profugis noſtris copias comparant contra nos? vbi vtrunq; membrum ſpondeis clauditur, quod ſi plerunq, Craſſus diceret. licet in illo quod cæſis confectum eſt, amphimacro, vſus ſit, ſpondeus amphimacrum antecedit. Porro quæ inciſim aut membratim efferetur, ea vel aptiſſime cadere debent. Inciſim, ſic vt Cic. illud, Domus tibi deerat? at habebas, pecunia ſuperabat? at egebas. quatuor ſunt inciſa. Membratim, vt rurſum Cice. Incur, iſti amens in columna in alienos inſanus inſauiſti. duo ſunt membra. deinde & cæſa & mẽbra tanquam crepidine quadam comprehenſione longiore ſuſtinentur, vt Ciceronis illud, Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris quam te & quam fortunas tuas æſtimaſti. qui ambitus duobus trochæis terminatur, cũ ſuperior ambitus ex membris ſpondeis concluſus fuerit geminis, qui autem ex inciſis, ex ſpondeo. nam vltima pro cõmuni iam recepta ſyllaba eſt, præcedente pyrrhichio. Inciſim autẽ & membratim tractatur oratio, vbi vere aliquid dicere videri volueris, cum aut reuellas. vt Cic. illud in Corneliana. O callidos homines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuenda. Circuitus tamen ille, quem iam ſæpe diximus, incitato numero ipſo fertur & labitur, quoad perueniat ad finem. Sed iam quos accipiant pedes inciſorum membrorum clauſularum'ue loca dicendum. A veteribus ſane quæſitum eſt, toto ne in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atq; extremis tantum. Sunt qui comprehenſionem totam à capite ita fluere pedibus continuis velint, vt ad extremum veniens, pedibus quoq; conſiſtat. nec id difficile factu arbitrati ſunt, ijs præſertim qui bonis diſciplinis exercitati ſunt & ſcripſerunt, adeo vt quæ non ſcripſerint, ſimilia ſcriptorum effeciſſe credantur, ſed de hoc poſterius ſuo loco vberius diſputabitur. Cum igitur eadem faciamus quę poetæ, tamen in oratione poematis effugere oportere ſimilitudinem ducunt, vt non tantum alijs atq; alijs ſtruatur pedibus oratio, ſed etiam vt concentus ille in extremis ſeruetur duntaxat clauſulis. Plerique cenſent cadere tantum numeroſe oportere terminariq; ſententiam. cumq́; aures extremum ſemper expectent, in eoq́; acquieſcant, id vacare numero non oportere. Ariſtoteli autem & Ciceroni & Quintiliano placet, tam ſententię initium quã finem eſſe numeroſum. quandoquidem ſtatim à principio ſententię dictionis concinnitate multum afficiamur, & ipſa concluſione, ne claudicans, ac quaſi fluctuans, ſed æqualiter conſtanterq́; ingrediens habeatur oratio. Nunc quos nõ poſſimus numeros appellare, videndum eſt. Numerus proprie verſus dicitur, & continue concluſa pedibus oratio. ſed oratorius numerus eſt, cum principio fineq; numeroſo clauditur ſententia. idq́ue, vt Cic. inquit, in dicendo numeroſum putatur, non ꝙ totum conſiſtat è numeris, ſed quòd ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius, vt oratione vtamur cenſet, quã verſibus. quod in illis certa quædam & definita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe, in dicendo autem nihil eſt propoſitum, niſi ne aut immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio, quod totum in ſumma ſcribentis prudentia locatum eſt. Item ſi pedibus nec apte coniunctis claudatur ſententia, numerus non eſt, non minus quàm ſi vnico claudatur pede qui tres non ſuperet ſyllabas. pes ſi quidẽ erit, non numerus. Poterit autem vnus eſſe dichoreus, qui è duobus trochæis cõſtat. Sequitur, vt quos ſequi numeros vitioſum ſit, exponamus. Attendendum igitur, quòd quemadmodum qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent, verba dico & ſententias, eaq́ue dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & prætervolat numerus, ita ſi idem ſæpe reiteretur numerus, quod ab audiẽtibus intelligatur, at per hoc ſatiet, quod quidquid voluptatis cauſa accerſitum ſit, non nimium, & frequens eſſe oporteat, quando. Voluptates commendat rarior vſus, vitioſum erit. Quod vitium vt effugiatur, ſunt hi quidem inter ſe miſcendi, & temperandi. ſic minime aduertetur delectationis aucupium, & quadratæ orationis induſtria. Vitioſus & ille numerus eſt, cuius pedes apti & quaſi coagmentati non iunguntur. Quod quale ſit, cum qui apte iungantur dixerimus facile intelligetur. Item vehementer eſt vitioſum, ſi in oratione in verſus aliquando, licet per imprudentiam incidamus. quanquam enim numeris, & eiſdem poeticis, cõponitur oratio eam tamen ſolutam & liberã eſſe oportere intelligamus, ne poema componere velle videamur. Licet itaq; nobis dimidiatos plerunq; verſus, adhibere, integros, non licet, & fere vltima verſuum initio conueniunt orationis. T. quidẽ Liuius ab hexametri exordio cœpit, vt Quintil. exiſtimat. Facturus ne operæ pretiũ ſim, idq́; melius eſſe, quàm quod modo emendatur Cic. tamen tam acris animaduerſionis ſecuius, aliquando verſum abſoluit, vt trimetrum in Piſonem, Proh ò dij immortales, qui hic mihi luxit Dies? Sic Saluſtius, nec minus Græci. quin & ipſe Plato accuratiſſimus compoſitionis, in Timæo prima ſtatim in parte vitare iſta non potuit. nam & initium hexametri ſtatim inuenias, inquit enim. εἷς, δύο, τρεῖς. ὁ δὲ δὴ τέταρτος. Nec non & Iſocrates, qui prius in oratione poſt Traſymachum, qui in eis omnius fuiſſe perhibetur, numeros, dum verſum effugere etiam voluit, in Panathenaici principio in trimetrum iambicus incidit, cum ita dicit. νεώτερος μὲν ὢν προῃρούμην γράφειν τῶν λόγων. & infinita prope infinita, quæ tam apud hos, quàm apud alios auctores ſatis idoneos, quiuis ſtudioſius inquirens animaduertet. Nunc quinam probentur à veteribus numeri dicendum nobis eſt. Si quidem ſicut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum, videre, ita in oratoria locutione, quidquid claudicauerit ſentire intelligimus. Sed poetæ nõ ignoſcit, oratoribus concedit. Tacitus tamen, non eſſe quod dicimus aptum perfectum'; reclamat. Primum igitur à quod numerus oratorius pedes deinde quos ſuſcipiat, nobis aperiendum eſt. Clauſularũ initia vt apte incederent, & eorundem fines concinne clauderentur, non vnico pede labi aſtringiq; veteres voluerunt oratores, ſed alterum ac plerunq; vtrobiq; tertium adiungi, vbi paucarum ſint pedes ſyllabarum. Plures autem, vt verſus ſimilitudinem effugerent, eſſe prohibuerũt, Pedes

vero oratorius numerus nullos reſpuit, dicente etiam Quin. his verbis: Miror.n.in hac opinione doctiſſimos fuiſſe, vt alios pedes ita eligerent, alios damnarent quaſi nullus eſſet quem nõ ſit neceſſe deprehendi. non ergo pedes, ſed pedũ iuncturæ damnandæ eligendæ ne ſunt. Omnes aũt nobis in præſentia cõplecti difficile, at maxime probatos ab egregijs rhetorices magiſtris, ſummiſq; dicendi auctoribus referemus. Illud primum ſciẽdum eſt. non tñ referre qui pedes, ſed quæ verba iunctura quadam claudant orationem. nam ſi in extrema ambitus parte breuiora locaueris, infringitur illa quaſi membrorum cõprehenſio. Quare aut paria ſyllabis eſſe debẽt poſteriora ſuperioribus, aut (vt Cic. melius iucundiuſq; putauit) longiora. monoſyllabon.n.in fine antecedenti vř iungi per ſynalœpham, vt, Auxiliũ eſt. Spondeus igitur, vt à duarũ ſyllabarũ pedibus potiſſimũ inchoemus, quo Demoſthenes eſt plurimum vſus, morã ſemper fert ſecum. Et illud eſt tenendum generaliter, quod qui pedes ſunt temporibus pleniores, longiſq; ſyllabis hoc magis ſtabiles, & grauiorem faciunt orõnem, breues aũt, celerem ac mobilẽ. Itaq; ſi vbi opus eſt, velocitate tardum & ſegnem adhibeas pedem, & vbi pondus exigitur præcipitem ac reſultantem merito damnabitur. Spondeus præcedente ſe pyrrhichio bene ſonat, vt, Iuniani. vel trochæo? vt, arma ſompſi, &, acta res eſt vel iambo, vt manus armant. quod ideo quidã non probant, quod trimetri iambici verſus eſſe videatur. Ipſe ſibi male ſpondæus præponi creditur, vt, oratores, niſi ꝙ tam Pompeius Meſſalinus, q̃ ipſe Cic. idoneum putant cæſis & membris. vt, Craſſus nõ oppugnat, propterea ꝙ paucitatem ſyllabarũ cum grauitate ſua & tarditate cõpenſat. Ne quidem dactylum bene præponi ſponden, Cic. & Quint. exiſtimant, qñ finem verſus in fine damnant orationis. Terẽtianus tñ non reſpuit. hoc tale eſt, contra Cæſaris arma. Quoties aũt vna pars orationis in fine clauſulæ acceperit anapæſtum & trochæum, ſiue ſpondeum (non.n.ignoramus in fine pro longa breuem accipi, idem ergo erit pes trochæus, qui & ſpõdeus, in fine) qui ſi finem in quam antecedente anapæſto in eadem orationis parte clauſerit, mollem & quaſi lubricam ſtructurã dabit, vt, dominabitur. quamuis.n.ijdem fuerunt pedes, eadem tempora, tñ vbi diuerſę ſint partes orationis, retentus neſcio quo pacto ſpiritus, ac reſtitutus, affert quandam compoſitioni firmitatem, vt, videant ipſi. At in vna parte orationis properare verba, & continua ſpiritus celeritate labi vñr, vt, populabundus. Idem de tribrache dicimus, vt, gerere morem, & facilitates, temeritates. Spondeus recte iambo præponitur, vt, doctus fui ſe ipſo iambo præcurrente, vt, bona fide. & cretico, vt, proſpera fide. Licet.n. Ariſtoteles, Theophraſtus, & Theodectes, trochæũ & pyrrhichium reſpuant, ꝙ vltimas longas eſſe ſyllabas ſemper velint à Cic. nõ omnino improbatur. Trochæus, ſi ſe præcedat, iuncturam facit, quæ maxime Cic. placet, vt, ab omnibus eſſe eis pœnas perſolutas. dictum iam.n.eſt, nihil ad rem pertinere, extrema longa ne illa ſit, an breuis. & Gracchi illud, patris dictũ ſapiens temeritas filij comprobauit. quo dichor eo tñ clamorem concionis excitatum eſſe Cic. ſcribit, vt eſſe admirabile, ordinem immuta. factit, Comprobauit filij temeritas, iam nihil erit, vt Cic. æſtimat, etſi temeritas ei tribus breuibus & longa eſt, quod Ariſt. vt optimum probat. à quo ipſe diſſentit Cic. ſunt tñ & alij qui nõ improbant. Trochæus aũt, ſpõdeus & iambus, ſimul, vt Cic. inquit, male cõcludunt, quoquo modo ſtruas, tumor tñ rerum ex ſpondeis atq; iambis maxime continetur, vt, ſceptrũ mihi liquit Pelops. Pyrrhichius decurrit, ſed quantũ celeritatis, tñ grauitatis admittit. Quid igitur faciam? iambus craſſatur in Carmine, Quis hoc poteſt videre? quis poteſt pati, niſi impudicus & vorax, & aleo? In vniuerſum aũt, ſi ſit neceſſe durã potius atq; aſperam compoſitionem, quã effœminatã & eneruem, mauult eſſe Quint. vt neq; longioribus q̃ oportet hyperbatis vtamur, neq; nullum aptũ atq; idoneum verbũ permutemus gratia lenitatis, qñ non erit vllam tam difficile, quod non cõmode inſeri poſſit. Sed iam multos videas in dicendo nõ tum accuratos, q̃ vt ita dicam, operoſos, & in verborũ floſculis omnem terentes componendi operam, quin & quotidie magis laſciui ſumus. Quare modus habendus eſt. nam ſi nimij ſimus, intolerabile vitium eſt, ſin aut nullus inerit numerus, vt iam ſæpe diximus, diſſipata & inculta & fluens erit oratio. Sed de pedibus iam dicamus, qui tribus ſyllabis conſtare inueniuntur. Dactylus, qui Ariſt. amplior, ſicut humanior iambus videtur, quem tã Quint. q̃ Cic. heroum vocat, clauſulam reddit fortem antecedente trochæo, cui Ariſt. chordacis nomen imponitur, vt, iure fecimus. Pyrrhichio antecedente, bene dicitur ſpõdeo, cauſas audiat, iuſte fecimus iambo, fide dř, dies attulit, & tribrachya quoq; dactylum bene præcedit, re eole nomina, anapæſtus, repetes cetera, & palymbachius, ſepono cetera, & moloſſus, quærebat dicere. Dactylus ſpondeũ, & anapæſtum quoquo modo ſtruas in principia cõtinuandorũ verborũ, ſatis decore cadere Cic. arbitrabitur. velut illud Liuij eſſe diximus, Facturus ne operæpreciũ ſim. Optime incipitur à longis, vt, Cũ propter egregiam. aliqñ à breuibus, vt, Nouũ crimen C. Cæſar. &, Animaduerti iudices. ſed pro Cluentio recte, quod initium eius partitioni ſimile eſt, quæ, celeritate gaudet Clauſula quoq; è lõgis firmiſſima à Quint. putatur, ſed cadet & in breues aliqñ. Facit etiam tribrachys ad clauſulam, præcedente cretico, vt ſi dicas, de ceteris agire, de prœlijs redeo, de literis dubito. Amphibrachys quoq; recte ponitur in clauſã, ſpõdeo fere antecedente. Ludos habere, recte locutus. & trochæo, iuſta querela. Hinc eſt illud Tullianũ. Et priſtinum morem iudiciorum requirunt. &, Neminem præponendũ mihi eſſe actorem putaui. Anapæſtus etiã clauſulis cõuenit, ſed ruens, atq; in rhythmi modum profluens, & pentametri finis: Nam vbi libido dominatur, innocentię leue præſidium eſt. Mollior fiet præcedente ſpõdeo, vt ſi mutes, Lene innocentiæ præſidium eſt. Eadem erit, ſi trochæum anteponas, profluentior, vt, Nomen erat imperij. Creticus antecedens eũ, paulo fortiorẽ reddit, vt, Nobiles homines. ſicut ante ſpondeũ exulat, vt, de quo ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſa. & illud, Quouſq; tandem abutere Catilina patientia noſtra? Creticus quoq; ipſe initijs optimus. Quod precatus à dijs immortalibus ſum. Sed clauſulas diligentius ſeruandas eſſe arbitramur, quã ſuperiora, ꝙ in his maxime perfectio atq; abſolutio iudicatur. Nam verſus æque prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunq; ſit parte titubatum. In oratione aũt pauci prima cernunt, poſtrema plerique, quæ qm̃ apparent, & intelliguntur, varianda eſſe diximus, ne aut animorũ iudicijs, aut aurium ſatietate repudientur. Duo aũt, aut tres, vt Cic. voluit, ſunt fere extremi ſeruandi & notãdi pedes, ſi modo non breuiora & preciſa erunt ſuperiora, vt creticus, aut herous, aut pęon, quem Ariſt. probat, horũ viciſſitudines efficient, vt neq; hi ſatientur qui audient faſtidio ſimilitudinis, nec nos id faciemus, quod dedita opera facere videamur. Creticũ bene antecedent, vel anapæſtus, vt populo conferũt, vel pæon ille qui fini aptior dř, placat facilitas nobiles, vel epitritus tertius ſeruare quãplurimos, vel trochæus, turpe ducerent. hæc de trium ſyllabarũ pedibus, de quibus non quaſi legem inuolubilem dedimus, ſed quod eſſet optimũ oſtendimus. Ceterum quatuor ſyllabarum pedes, quo pacto iuncturæ quadrent, referendi, pæona primũ, & pæona quartum, probat Ariſt. cui à priore quidem ordiri placet, vt hæc verba ſunt, definite, incipite, cõprimite, poſteriore aũt finire, vt hæc verba agilitas, facilitas, domuerant. Quod Cic. carpit, cũ inquit, Quare etiã pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum, qm̃ nihil ad rem eſt, poſtrema ne longa ſit, an breuis, quod videatur aliquid vacantis temporis ex eo quod inſequitur accedere. Aures tñ, inquit Quin. conſulens meas, intelligo multum referre vtrum ne longa ſit quæ claudit an pro longa. neq; enim tam plenum eſt dicere, timere q̃ rimari. Pæona igitur tertium, qui tertia longa quater ferit, bene acriterq; concludere omnes conſentiunt. cui Cic. tribrachum anteponit, ſic facere videamur, aliqñ iambum. vt in Catilinam, cum omnibus potius quo modo ſoli pati voluerunt. Sæpiſſime autem trocheum, vt pro Cluentio, Qñ difficultatis & quantum laboris ſit habitura. & in Oratore ad Brutum, Diu multumq; mecum Brute dubitaui. Proinde hæc Cic. iam peculiaria facta ſtructura eſt, eſſe videatur: Sicut aũt iambus in eis quæ demiſſo, atque humili, vel craſſanti ſermone dñr, frequentiſſimus eſt, ita pæon hic in amplioribus, & in vtroq; dactylus. Itaq; in varia & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi, & temperandi. Dichoreo quoq;. Idem auctor frequenter vtitur, vt, Dicere maluerunt & viſus eſt confiteri, &, Crimina detulerunt, & exercitũ cumpararunt. Et pro Ligario, aut leuiũ Græcorum, aut immanium Barbarorũ, & pro Milone, Cõtra amentiam perditorũ. Illum quoq; pedem quem antipaſtũ vocamus, bene dactylus antecedit, vt, vir optimus videretur, & Hortẽſius perorauit, & trochęus, vt, ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur. Nec minus eum pedem, quẽ ionicũ maiorem nominamus, optime præcurrit tribrachys, ſtruitq; clauſulã. velut vbi inquit Cic. Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorũ te ad crudelitatẽ acuet oratio, Aliqñ pyrrhichius, fluit oratio, nõnunquam trochæus, currat oratio, quibus Cic. vtitur ſtructuris. Sed & illa verba quæ quinq; ſyllabis conſtant, fluxiorem ſtructuram faciunt vt arbitramini interrogauerunt, deſiderauerunt. Omnium quinque ſyllabarum vnicum Cic. pedem

dochimum,cuius exemplum ponit: Amicos tenes, quouis loco aptum eſſe dicit,ſiue ambitũ inchoet,ſiue concludat,dum ſemel ponatur. quod iteratus, aut cõtinuatus, numerum apertũ & nimis faciat inſignem. His igitur tot cõmutationibus, tamq; varijs ſic vtemur,vt orõnis plenã fluentemq; libero impetu facultatem his ſemper vinculis non allegemus. Nam verborũ compoſitio nõ ex labore anxio veniat,oportet,ne in dimeriendis pedibus, ac perpendendis ſyllabis quiſquã cõſeneſcat, ſed vſu atq; exercitatione perpetua auribus, quæ velut arbitræ cõpoſitionis eſſe debent iudicet quid ſtrictum, quid effuſum, quid durũ, quid effœminatum ſit: Plerunq; etiam nimiæ artis opinio fugienda eſt,& interponẽda ſimplicitas rudis atq; imperitæ dictionis, qđ plerunq; acribus ſenſibus ſit vis maior,ſi naturaliter proferatur. quod ipſum Cic.ſæpiſſime feciſſe,liquido deprehẽdi poteſt. Sed vbi id faciendũ ſit,ſupra vt opinor,abunde dictũ eſt. Nunc aũt reliquum eſt,vt quæ omnis deſideret compoſitio,breuiter colligamus,quo longius tractata ſuperius,tenaciori teneamur memoria: Qm̃ eloquentia cõſtat ex ſententijs & verbis,perficiendum eſt,vt doceamus acute, delectemus, quaſi argute, cõmoueamus grauiter,vitioſumq; in ſnia,ſi quid abſurdum,aut alienũ,aut nõ acutum,aut ſub inſulſum eſt. In verbis,ſi inquinatũ,ſi abiectũ,ſi non aptum, ſi durũ, ſi longe petitũ. Danda ergo opera eſt, vt in verbis quidem ſingulis emẽdate loquamur, loquamur,quod eſt latine,vt perſpicue, vt ornate; Perſpicua erunt,ſi propria,in proprijs lautiſſima eligamus. Ornata erũt,ſi nouata,non tñ nimiũ licenter, ſi priſca non tñ è medijs eruta tenebris, ſi tranſlata, in tranſlatis ſimilitudinem,ſecuti,ſi verecunde vtamur alienis. In coniunctis aũt verbis,ordo,ne ſenſus præpoſtere coniungantur, iunctura,ne hiet & quaſi laboret oratio, numerus, vt ſententiarum initia apte iungãtur,& eędem cõcinne cõcludantur. Tum quod tam ad ſingula quã ad coniuncta verba pertinet, ſonus & figuræ,quæ duo maxime aures permulcent. Verba igitur legenda potiſſimũ ſunt bene ſonantia, ſed ea non,vt poetæ, exquiſita ad ſonum. verum de medio ſumpta,in quo delectu aſperitatem fugiamus,qñ ad lenitatem duo hæc,ſicut & numerus comparari debent,ſed vt ferent ſententię. ita ſeligemus,vt nihil de induſtria feciſſe videamur, Figuræ autem ne nimium frequentes ponantur,aut etiam effectentur, hoc eſt, ne frigidæ ſint & ocioſę. vitioſę.n. ſunt quęq; compoſitiones,quæ in hoc ipſum petũtur, vt exultent, atq; laſciuiant. Hæc habuimus quæ de elocutione diceremus.Sed qm̃ hæc omnia imitatione & exercitatione aſſequi poſſumus de his quoq; partibus ſe nobis pręcepta traditurum pręceptor noſter vir clariſſimus Georgius Valla fuerat pollicitus. Sed quemadmodum nos quoq; teſtes fuimus,id præſtare non potuit,multis impeditiſſimus negotijs, hanc tñ partem nõ omiſſurum dixit, ſed traditurũ commodiore loco, ſicut & omnem ait ſe complexũ fuiſſe Rhetoricam. Quare vt ab eo excepimus omnia in hoc tibi volumen cõgeſſimus Patrue præſtantiſſime, vt noſtrorũ laborum tibi potiſſimũ innoteſcant primitiæ,quas ſub præceptore noſtro hauſimus præſtantiſſimo. Val.

MARINI BECICHEMI Scodrenſis caſtigationes in Libros Rhetoricos,

QVOS MARCI TVLII CICERONIS Adoleſcens ſcripſit ad C. ſiue L. Herennium, quæ Noua ars vulgo appellatur. Ex Epiſtola ad Franciſcum Bragadenum philoſophum, & Dominicum Contarenum Prætores Brixienſes.

DVo ſunt principium genera,quos literarum ſacra laude digniſſimos cenſent, & hi quibus cum literis dare operã plene nõ licuerit,literas & literatos fouent ſtudia & doctorum conſilia adiuuant. Quid.n.melius,q̃ cum literatus regnat & populos literarũ amator gubernat? Tales & vos eſſe conſtat,clariſſimi Prætores,quorum vnus omnium doctrinarum peritia cedit nemini, alter ita diſciplinas omnes, ita doctores amplexatur. vt nulli priorum regum,quorum munificentia Muſis & Apollini admirationi fuit,poſtponẽdus ſit. Has & alias virtutes veſtras videt & admiratur Brixiana ciuitas vniuerſa, quæ veſtram concordiam iuſtitiamque perpetuis monumentis mandauit. Hæc ego quotidie fere expertor,& recolo,donis ſuis, in hac maxime Academia,quam toties veſtra præſtantia honeſtatis, mihi audientiam facientes ea attentione, quam præſtare ſolent, qui ad me audiendum non tam honoris mei quã profectus ſui gratia accedunt. Sed ego mecũ habito,non ignarus nullam vobis vtilitatem, ſapientiſſimis & eloquentiſſimis viris,literas noſtras poſſe,vt forte aliquam voluptatem afferre. Cuius gratia etiam nunc haſce in Rhetorica ad Herennium Caſtigationes his literis inſertas mittimus, prout à noſtris auditoribus exceptæ fuerunt,Quæſo vos,ne videre deſpictatis, & te maxime Bragadene Prætor oro,ſi quid ocij in tãta adminiſtrationis mole nactus fueris,perlegas, & boni pro tui ingenij Genio cõſulas. Te quidem vnũ maxime appello, quòd vt collega tuus ad Martialia arma natus videtur,ita tu ad omnes literas, ad humanitatis ſtudia natus eſſe videris,arma tractans non manu ſed conſilio mirabiliq; prudentia. Nihil in his noui, ne te fallam, leges, nihil, quod fructum neſcio an voluptatem afferat, vti præfatus ſum.Cur igitur miſiſti? Quia qualiacunq; ſunt,à te publice probata ſunt. Non tibi præterea, ſed alijs ſcripta ſunt, qui tua non pollent virtute,non tuo præſtant ingenio, non ceteris abũdãt quæ tibi omnia ſumma ſunt. Idq́ue,quia non fecerunt, quod tu feciſti,qui nihil in philoſophiæ ſtudijs, nihil in reliquis liberalibus artibus operoſum omiſiſti, quod non perſcrutatus fueris, nihil in manſuetiorum muſarum penetralibus intactum reliquiſti,deniq; ad remp. tam plenus ſapientia & rerum omnium cognitione acceſſiſti, vt in eius gubernatione Solon omnibus videaris. Omnia ita curas,ita pro vides,ita eacipis,vt nihil tibi vnquam accidat ſubitum,nihil non præuiſum. Nihil à ſenatu tibi mandatur,aut graue,aut arduum, quod non libenti fortiq; animo obeas,feliciterq; abſoluas,nihil proponitur à P.C.quod nõ conſilij iudicijq; promptitudine quamprimum expedias,&c.

QVi parentem necaſſe iudicatus erit, vt is obuolutus & obligatus corio deuehatur in fluentem. Ego quanquam refragantur omnia fere exemplaria, lectionem corruptam & mutilatam cenſeo,itaq; ſuæ ſinceritati reſtituẽdam. Qui parentem necaſſe iudicatus erit,vt is obuolutus folliculo,& obligatus culeo,deuehatur in fluentẽ. Erat enim pœna parricide,vt quodam tegumẽto ex lupina pelle ore contecto, virgis ſanguineis in culeo, qui, vt ait Fulgentius, ſacctus erat nomine in pœna parricidarum notiſſimo, inſueretur cum cane & gallo gallinaceo,& vipera,& ſimia,deinde in mare, aut in flumen culeus deijceretur. Hinc Satyricus Aquinas, de Nerone vti multorum parricidiorum reo.

Cuius ſupplicio non debuit vna parari
Simia, nec ſerpens vnus, nec culeus vnus.

M. Tullius pro Roſ. Amer. hęc diuinitus de parricidarũ pœna ſcribit: Itaq; cum multis intelligi poteſt, maiores noſtros non modo armis pluſquam ceteras nationes, verum etiam cõſilio ſapientiaq; potuiſſe, tum ex hac re vel maxime, ꝙ in impios ſingulare ſuppliciũ inuenerunt. Qua in re quantũ prudentia præſtiterunt his qui apud ceteros ſapientiſſimi fuiſſe dñr, conſiderate. Prudentiſſima ciuitas Athenienſium,dum ea rerũ potita eſt, fuiſſe traditur. eius porro ciuitatis ſapientiſſimũ Solonem dñt fuiſſe,eum qui leges, quibus hodie quoq; vtuntur, ſcripſerit. Is cum interrogaretur cur nullum ſupplicium cõſtituiſſet in eum qui parentem necaſſet, reſpondit, ſe id neminem facturũ putaſſe. Sapiẽter feciſſe dr̃,cum de eo nihil ſanxerit,quod antea commiſſum non erat,ne non tam prohibere q̃ admonere videretur. Quanto noſtri maiores ſapientius? qui cum intelligerent,nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliqñ violaret audacia, ſuppliciũ in parricidas ſingulare excogitauerunt,vt quos natura ipſa retinere in officio nõ potuiſſet,magnitudine pœnę maleficio ſummo vterentur. Inſui voluerunt in culeum viuos, atq; ita in flumen deijci. O ſingularem ſapientiam,iudices. Non ne videntur hũc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe,& eripuiſſe,cui repente cęlum,ſolem,aquam,terramq; ademerint. vt qui eum necaſſet,vnde ipſe natus eſſet, careret etiam his rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dñr. Noluerunt feris corpus obijcere,ne beſtijs quoq; quæ eũ ſcelus attigiſſent, immanioribus vterentur. non ſic nudos in flumen deijcere, ne cũ delati eſſent in mare, ipſum pollueręt,quo cetera,quæ violata ſunt, expiari putãtur. Deinde nihil tam vile,neq; tã vulgare eſt,cuius partẽ vllã reliquerint.

Etenim

Etenim quid tam eſt commune, quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita viuunt dũ poſſunt, vt ducere animam de cœlo non queant. Ita moriuntur vt eorum oſſa terra non tangit. ita iactantur fluctibus, vt, nunquã abluantur. ita poſtremo eijciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. Scire operæprecium eſt, quod cõmentatores dicunt, folliculum hic poni pro culeo. Quod ſomnium minime retuliſſent, ſi Cic. verba ex Rhet. de Inuent. cum his ad Herennium contuliſſent. Ea ſunt. Os obuolutum eſt folliculo, & præligatum. Deinde in carcerem deductus, vt ibi eſſet tantiſper, dum culeus compararetur. Quis non videt aliud eſſe culeum aliud folliculum? qui non modo eſt vter, ſed & quælibet pellis. nam veteres follem, pellem dicebant, & per diminutionem, folliculum, vnde & pro pilæ genere vſurpatur. Martial.

Folle decet pueros ludere, folle ſenes.

Suetonius in Auguſto, ſeparauit pilam à folliculo, Poſt bella ciuilia, inquit, ad pilam primo folliculumq́; tranſijt. Ponitur etiã pro ſaccis & crumentis. Liu. lib. 9. Eques folliculis in caſtra frumentum veheret. Ponitur & pro theca, quæ granum continet. Transfertur & ad alia, quæ in Iuuenalem annotauimus, Venetijs olim profitentes {Minus quidam nominatim Accium poetam compellauit in cœnaculo in eo Accius iniuriarum agit} Sic interpretes legũt, ſic omnes libros habent. Tu ſcribes, In ſcena, meo periculo, nõ In cœnaculo & Cum eo, ſiue In eum, ſiue De eo Accius iniuriarum agit, non In eo. ſic enim & ſenſus, & conſtructionis ratio conueniet, niſi forte In eo, pro De eo accipias, hoc eſt, de tali compellatione. nam In eo, hoc eſt Mimo, iniuriarum agit, nemo niſi illiteratus diceret, In eum vero, vel, Cũ eo, Latiniſſimi quiq; ſcriptores vſurpant. Idem Cicero alibi, Perinde ac ſi furti cũ eo egiſſet. In ſcena autem legendum eſſe, non in cœnaculo, quis dubitabit? Nam compellatio illa iccirco iniuria erat, qm̃ In ſcena illum poetã non appellauerit, prout appellari ſolebant comœdiarum ſcriptores, ſicut apud Plautum & Terentium videmus. Vnde Vlpianus titulo de Iniurijs ſcribit, Iniuriam atrocem quaſi cõtumelioſiorem & maiorem accipi, fieriq́; aut perſona, aut tempore, aut re ipſa, ſm̃ Labeonem. Perſona atrociorem fieri iniuriam, cum magiſtratui, cũ parenti, patrono ne fiat. Tempore, cũ in ludis, & in conſpectu fit. Et Pomponius ait, etiam ſine pulſatione poſſe dici atrocem iniuriã, perſona atrocitatem faciente. ſed etſi in theatro, vel in foro cædit & vulnerat, quanquam non atrociter, atrocem fieri iniuriam. Agebat igitur iniuriarum. i. de iniuria conquerebatur Accio poeta, q̃ proprio nomine hiſtrio appellaſſet, cũ ſuas recitaret tragœdias, cum debuiſſet eum meriti & dignitatis nomine dicere poetam, Et hanc iniuriam atrocem faciebat à loco, quoniam in ſcena, à perſona ſua, qm̃ poeta, cuius tragœdiæ recitabantur, à perſona inferentis iniuriam, quoniam hiſtrio, cui maxime conueniebat venerari poetam. Et ne in re nimis aperta diutius immoremur ipſe Cicero hoc eodem opere, quo nam modo legendum ſit hic locus, vbi agit de iuridiciali abſoluta, docet his verbis, Item C. Gellius iudex abſoluit iniuriarum, eum qui Lucilium poetam in ſcena nominatum læſerat, cũ P. Mutius eum qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. {Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirmata eſt, ſed aſſumpta ex contraria re cõparatur} Caſtigamus, & ita legimus, Item aſſumptiua pars eſt, cũ per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extranea re comprobatur. Extraneus aut dicitur, quaſi extraneus. quo ſermone Cicero vtitur, & in hoc opere frequentius. In ſecundo. Deinde reuertemur ad extraneas res. Sicut extrarius antique, qui extra focũ, ſacramentumq́; iusq́; eſt, hoc eſt, alienus. Vnde, inquit, Cicero aſſumptiuam partem eſſe, & tunc dici, cum res ipſa ex ſe probari non poteſt, ſed extrinſecus aſſumit aliquid quod confirmetur, & foris adiuncto argumento defendatur. Non igitur, Ea cõtraria re comprobatur, ſed Extranea legendum eſt. {Vt breuiter & dilucide quibus de rebus dicendum fuit, diceremus} Antiqui libri. Vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuerit, diceremus. {Si quoquo modo poterit, deniq; aliquo, aut quamplurimis vitijs contaminare perſonam} Perperam ſic legitur, cũ deſint verba mire ad rem facientia, quæ in ſinceris codicibus & manuſcriptis fere ſunt omnibus. Sic reſtituẽda eſt lectio, Si quo quo modo poterit quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe, deniq; aliquo, aut quamplurimis vitijs contaminare perſonam. {Aut offenſione impediretur} Commodior antiqua lectio. Impediremur. Si hanc præceptionis aſſiduitatem exercitationis accommodaſſemus. Quiſq; recte perſpexiſſet, etiam qui ſit via literis tinctus, potuiſſe videre verbum. deeſſe, quod in manuſcripto codice eſt, & ſtructuræ & ſenſui conuenit, Rationem. vt ſit: Si ad hanc præceptionis rationem, aſſiduitatem exercitationis accommodaſſemus. Quo ſermone ſæpius Cic. vtitur, in hoc maxime opere. {Et cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſcripſerit, quod ſcripſit} Prona res fuit in lapſum, vt ita Cicer. vitiaretur, vt ſcripto ſcripſerit pro ſenſerit, in eo mendoſe repoſitum ſit, & in omni impreſſorum editione ita receptum ſit. Tu ex mente Cice. antiqua manu ſic caſtiga, vt dixi, Et cauſa, inquit, proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod ſcripſit. Deinde, legum & ſtipulationum breuiter exceptarum, ego libentius legerem, Exſcriptarum, pro vt legitur in manu ſcriptis codicibus, quòd magis ea lectio ſenſui Tulliano conuenire videtur. ſed hanc, ſiue illam, ſuo quiſque arbitrio ſequatur. {Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo, Rem vbi pangunt, oratione pangũt} Omnis veteris & incorruptæ fidei codex, Pagunt, non pangunt habet. Nec mirum. nam quamuis Seruius dixerit, Pago, vnde multi volunt venire pepigi, nuſquam lectum eſſe, pepigi à paciſcor fieri ſicut & pactus, quo modo à placeo placui, & placitus tamen Priſc. & ceteri grammatici ſcribunt, antiquos dixiſſe pago, non pango. Hæc autem lex eſt ex 12. tabulis, quam pro exemplo Tullius ſubijcit. & Fabius Quintil. hæc eadem verba repetit. Rem vbi pagunt, oratione pagunt. Vnde non eſt dubitandum, pagunt, non pangunt Cicero. ſcriptum reliquiſſe, ſed verbi inſolentiam ignorantes librarios, N, literam addidiſſe. {Nos vero arbitramur, nõ modo adiumento eſſe} Contraria erit præcepto Cicero. ſententia, niſi Nullo poſt. Non modo addatur, vt ſit. Nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe. Sicque ſinceri codices legendum pre ſe ferunt. {Itaque hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixerimus} Antiqua lectio, Itaq; hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid in vnoquoque loco dixerimus. Vera ſit nitidior lectio, facile eſt legentibus iudicare. {Si cum aut plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo,} Nemo non intelligit. Aut, nullo modo ſtare. quare mihi places, vt, Aut dictio deleatur, & cetera ſuo ordine ſcribantur, vel (quod magis placet) illud, Aut in vt conuertatur, & ante, Si reponatur, hoc modo, Vt ſi cum plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo. {Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes,} Caſtigatur ſic lectio, vt quidam præcipiunt, vt verſus non claudicent, ſuiſque pedibus incedant.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Vt ſit trabes caſus nominatiui, numeri ſing. more antiquo, vt canes cani, duces ducis, plebes plebis quamuis & plebei dixerint maiores noſtri. De quo vide Varr. Priſcianum, antiquiores grammaticos. Extat & illud ex ipſius Q. Ennij annalibus carmen.

Labitur vncta trabes remis roſtrata per altum.

Sed corrumpunt meo quidem iudicio lectionem veram. idque probo ipſius Tulli auctoritate in Topicis, vbi ſic legitur. Illud enim eſt tanquam.

Vtinam ne in nemore Pelio.
Cæſæ ſecuribus ad terrã cecidiſſent abiegna trabes.

Niſi enim cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes Argo illa facta non eſſet. nec tamen fuit in his trabibus efficiendis vis neceſſaria. Hæc Cic. Quibus conſtat in plurali numero legendum eſſe trabes abiegnæ. Accedit & Priſciani grammatici auctoritas, qui omnes fere verſus à Cic. adductos, ſuo ordine reponit, & genus metri docet quale ſit in libello de Comicis verſibus. verba eius ſunt hæc, Nec ſolum Comici huiuſmodi vſi ſunt iambicis, ſed tragici vetuſtiſſimi. vt Ennius in Medæa.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes:
Neve inde nauis inchoandæ exordium cepiſſet,
Quæ non nominatur nomine Argo, qua vecti:
Argiui delecti viri, petebant illam
Pellem inauratam arietis Colchi,
Imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquã hera errans mea domo efferret pedẽ.

Confer Priſciani lectionem cum Tulliana, & videbis quid ſit in ea caſtigandum, quid mutandum, quid addendum & minuendum. Fabius quoque probat hanc lectionem, vt trabes legatur in numero plurali, his verbis, Recte autem monemur, cauſas

non vtique ab vltimo eſſe repetendas, vt Medæa.

Vtinam in nemore Pelio.

Quaſi vero id eam fecerit miſeram, aut nocentem, quòd illic ceciderint abiegnæ ad terram trabes. {Amicam ob meritam noxam immane caſtigare eſt facinus.} Qui Plantinũ ſermonem. morem, & metrum intelligit, facile percipit ita legendum eſſe. Amicum caſtigare ob meritam noxiam, Immane eſt facinus. {Velnti Pacuuius, Fortunam inſanam eſſe cæcam, & brutam perhibent philoſophi, Saxique ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem,} Caſtigamus ex antiqua librariorum fide, & fortunæ deſcriptione. Velut Pacuuius, Fortunam, inſanam eſſe, & cęcam, & brutam perhibent philoſophi, In ſaxoq; inſtare globoſo volubilem. In ſaxo ne metrum violetur, vt ſupra, Et cæcam. Non enim eſt pedeſtris oratio, vt multi, ne dicam omnes, exiſtimant. ſed carmen, huiuſmodi ordine. Fortunam, inquit, inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi, Saxiq; ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem, Qoia quò ſaxum impulerit fors, eò cadere fortuná autumant. Cęcam ob eam rem eſſe vocant, quia nihil cernat quo ſeſe applicet. Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſq; ſit. Brutam, quia dignum aut indignum nequeat internoſcere. Ouid.

Paſſibus ambiguis fortuna volubilis errat,
Et manet in nullo certa tenaxq; loco.

Poſſes etiam legere, Saxique ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem, Ita vt volubilis, non, vt quidam ſomniant, à volando, ſed à voluendo ducatur, quam lectionem magis probant, quæ ſtatim ſequuntur verba Cic. Quia, inquit, quo ſaxum impulit ſors, eo cadere fortunam autumant. Non enim caderet, niſi ſaxo inſiſteret. {Sunt item philoſophi, qui fortunam negant vllam eſſe,} Friuolum eſt hoc annotare, annotãdum tamen, cum ita ſemel, vt omnibus profimus, ſtatutum ſit. In antiquis libris legi, Sunt item philoſophi, cui contra fortunam negant, ſiue cæcam, ſiue occultam, ſiue vllam eſſe. In quibuſdam aliter, Sunt item philoſophi, qui contra fortunam negant vllam eſſe: {Quoniam ſuſtinent puerum infantem.} Illud peperiſſe, exigit Suſtinuit. vt eſt in priſcis codicibus, nam ſuſtinere interdum ſignificat reficere, alere, cibare. Liuius, Milites fluuiatili piſce & herbis ſuſtinebantur. Virgil.

Patriam, paruoſque nepotes
Suſtinet.

{Nam ita pro ſuo iure vſum Treſpontem Ennius induxit,} Melius in manuſcriptis exemplaribus, Nam ita pro ſuo iure hoc exemplo vſum Chreſphontem Ennius induxit. Item vitioſa eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo} Cæci, vt aiunt, non incurſarent huiuſmodi offenſacula, quæ hunc in modum tollenda ſunt. Item vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tantum aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo. {Nunc deſerto ab omnibus ſummo periculo ſolus vt reſtituam paro.} Eleganter Priſca lectio, Nunc cum es deſertus ab omnibus, ſummo periculo, ſolus vt reſtituam paro. {Item vitioſum eſt pro argumento ſumere quod in diſputatione poſitum eſt.} Priſca lectio, non Diſputatione, ſed Diſquiſitione. Vtrum melius, in medio relinquo, & in ocio dijudicandum. {Quod ſi ad exercitum non veniſſet, id Tribuno militum diceret.} Id ne Tribuno militum diceret vt legatur, & ratio admonet, & Priſca lectio. {Item vitioſa eſt, cum id, de quo ſumma controuerſia eſt, parum expeditur,} Videbunt omnes, legendum eſſe vitioſum, vt ſupra dictum eſt, vbi ſimilem caſtigationem fecimus. {Aperte ſatur dictio, ſi intelligas, Tali dari arma, qualis qui geſſit fuit, Iubet, potiri} Somniculoſe vitiarunt verbum Intelligam, pro quo intelligas fecerunt, & Quæ, coniunctionem, quæ poſt Iubet, ſequitur in antiquis libris, prætermiſerunt librarij. Vera lectio eſt, Si intelligam tali dari arma, qualis qui geſſit fuit, Iubetque potiri. {Item vitioſa eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire,} Admonitum eſt, legi debere vitioſum. {Quo illi nomine appellarétur à P. R. quaſi non omnes quibus aqua & igni interdictũ eſt.} Priſca exemplaria, aut quaſi non omnes, quæ lectio candidior videtur, cum pręceſſerit, Proinde quaſi fuiſſet in cõtrouerſia quo illi nomine, &c. {Ficta. n. & dedita opera comparata oratio videbatur eſſe artificij ſignificandi.} Inſcite ſcriptum eſt, Videbatur, cũ Videbitur, legendum eſſe nemo non intelligat. {Et ea neglecta oſtendemus, quid periculum aut incõmodorum conſequatur.} Librariorum ſomnolentia omiſit ſubſtantiuum Re, quod vitiũ tam tenaciter hæſit vulgo Tullianis exemplaribus, vt nullũ ad hunc diem videre contigerit, in quibus non deſideretur, Tu veram lectionem reſtitue, vt ſit, Et ea neglecta oſtendemus, quid periculorum. & ſic ſenſus integer erit ſermonis prætexti. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur, &c. {Et dicemus, voluntario facinori nullam excuſationem, imprudentiæ iuſtam deprecationem paratum.} Priſca manus habet Et, copulam, ante Imprudentiæ, & poſt Paratam duo ſunt verba, Conſilio nullam. Et dicemus, inquit, voluntario facinori nullam excuſationem, imprudentię iuſtam deprecationem paratam, conſilio nullam. {Hæc ſi vt conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris conſecutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus.} Deeſt fere clauſula, quæ in omnibus manuſcriptis libris habetur. Sic reſtitues ſua Ciceroni lectionem: Hæc, ſi vt conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris conſecutus, & nobiſcum, & ſine nobis conſiderabis, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus. {Vis diſcernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiuſmodi res.} Verborum affinitas ignarum librariorum vulgus ita plerunq; traluit in errorem, vt doctis negotium faceſſat, vt, hic Reuocationes, pro Euocationes, decepti vbi ſemel repoſuerunt, mendam vbique librorum impreſſorum tenaciter ſeruare voluerunt. Nos Reuocationes in Euocationes, illiteratorum pertinaciam continentes conuertamus, priſtinumque nitorem proprietatis lectioni Ciceronianæ reddamus. Eſt enim euocatio, genus militię, de qua Donatus, Seruius, & ceteri. vnde euocatus dicitur miles, non qui iuſtus miles eſt, ſed qui repentina aliqua neceſſitate ex agro in bellum tumultuarie vocatur, qui pro milite hiſtoricis dicitur. Et recte conuenit ceteris verbis caſtrenſibus, exercitus, claſſes, arma, tormenta. {Si vires, atque velocitas egregia honeſtis, hæc exercitationibus, & induſtrijs comparata, ſi valetudo perpetua, diligentia, & temperantia cupiditatum.} Antiqua lectio, Si vires atque velocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus dicemus, & induſtria comparata, ſi valetudo eſt perpetua. diligentia & temperantia cupiditatum. {Vt ſi laudabimus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud honeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus.} Priſca exemplaria, Modeſte, pro honeſte, quòd nimia generale. {Deinde ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt ad principij ſententiam reuerti, licebit, ſi cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere.} Antiqui libri habent. Quod non ſemper neceſſe eſt, & melius, quàm Quia, vt alijs videtur, vt mihi, idem valet. {Et horum omnium diligens memoria ſine prununciatione, non pluſquam ſine his rebus pronunciatio ſola valere potuit.} Eſt leue omnino offenſaculum, non tamen negligendum vt ſincera ſit & emaculata rhetoricorum lectio, Poterit, non Potuit, ſcribendum eſſe etiam ceſpitabundi quiq; vagis oculis quidquid inter pedes diſiectum eſt offendunt, admonitione non indigent. {Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id quod dictũ eſt ſcribere & recitare quod ſcripſerunt.} A vitio vindicabis lectionem, ſi non Dictum, ſed Dictatum ſcripſeris, vt ſit, id quod dictatum eſt ſcribere, & recitare id, quod ſcripſerunt. {Pluribus verbis ad eam te adhortari non eſt ſententia,} Quidam codices habent, Ad eſſe. tu ita corrige, Pluribus verbis ad eam rem te adhortari, non eſt ſententia. Quæ quidem caſtigatio, etiam ſi nulli eſſent codices qui ſuffragarentur, probanda eſſet. {Aut Bouia cum Siſonijs curſitarunt.} Sunt libris, in quibus legitur Siſonis Tu corrige, Sicyonijs, ex hiſtorijs. {Aut ex poematibus elegeris exempla, quæ ceteris ſignis artificij notata ſunt.} Ceteris, omnia Cicer. exemplaria. Tu vide, an potius legendum ſit, Certis, Hæc quidem mihi videtur certa M. Cic. lectio. {Primum, quod contra nulla ſtaret eorum ratio.} Faciliorem ſenſum pręſtat antiqua lectio, quæ huiuſmodi eſt. Primum, quod contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. {Licere t. n. eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi omnes res ſuppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem. cuius auctoritate niterentur.} Quamlibet, non quemlibet, legendum cenſeo, pro eo quod eſt quantumlibet. {Primũ omnium, quod ab artis ſcriptore effertur, exemplum de eius artificio debet eſſe.} Antiqui libri, De eiuſdem artificio debet eſſe, nõ alienum. Sed eius exemplum aliunde rogabo tibi quod oſtendam. {Lectio antiqua. Sed huius exemplũ aliundo excogitabo & rogabo, quod tibi oſtendam, {Vt Lyſippus caput oſtenderet Milonis, brachia Praxiteles, pectus Polycletus.} In nullum adhuc Cicer. exemplarium incidimus, in quo non legantur hæc portenta orationis tria quidem numero, eodem tamen ignorantię fonte manantia, vnoq; tenore. Vt omittam, quod Mironis, non Milonis, ſcribendum eſſe, ex ſtatuarij celebris nomine conſtat, quæ nam malum iſtæ

inſcitia

inſcitia eſt, quæ non cognoſcit vel grammatica congruitate ſcribi debere, Caput oſtenderet Mironis, brachia Praxitel s, pectus Polycleti? hoc eſt ſingula membra, quæ ſinguli ſtatuarij illi feciſſent, non vnus magiſter. § Iſti credunt eos qui hoc habet, velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius: præterea non poſſunt ea quidem, quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem: propterea quòd in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. § Hæc, non Hoc ſcribendum verbum Habet, ſuperfluit, & poſt illud Ad artem ex antiquis codicibus addendum eſt, Quam propria. Iſti, inquit, credunt eos qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius, præterea non poſſunt ea quidem quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria, propterea quod in dicendo leuiter vnuſquiſq; locus plerunque tangitur, ne ars appareat. § Poſtremo hæc quoque res nos ducit ad hanc rationem, quòd nomina rerum græca quæ cõuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. § Antiqui libri habent, A Latina conſuetudine. In impreſſis deeſt verbum Latina, quod neceſſarium eſt § Quę recte videbitur appellari, ſi ſuffulta nominabitur. § In manuſcriptis, inſulta, Mendoſa eſt, vti exiſtimo, dictio hæc Inſulta, vt illa ſuffulta, loco cuius repono audacter, Sufflata vel inflata, pro eo quod eſt tumida. de quo orationis vitio hic agit. Quæ recte, inquit, videbitur appellari, ſi ſuffulta nominabitur. nam vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea quæ turget & inflata eſt. § Traductio eſt, quæ facit vt cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam rationem concinniorem reddat. § Commodius in manuſcripta lectione, Non modo non offendat animum auditoris, ſed etiam orationem, &c. § Et ea re qui his bene vtuntur plerunque ſimul collocant ea, &c. § Vide an ſimiliter magis quàm ſimul, legi potius debeat. § Annominatio eſt, cum ad idem verbum & nomen acceditur commutatione, vel additione vnius literæ, aut literarum, § Agnominatio, non Annominatio, dicitur paronomaſia, quæ fit, cum dictio iteratur, mutata tantum aut litera, aut ſyllaba, quoties, nomine ſimili vtitur in ſignificatione diuerſa, vt, Cuſtodia caſtrorum non honoris, ſed oneris exiſtimatur. § Item poema loquens pictura eſt, tacitum poema eſſe debet. § Lego, Poema loquens pictura eſt, cum pictura tacitum poema eſſe debet. Eſt enim mutua illa cõuerſio ſatis celebrata, picturam eſſe mutum poema, poema eſſe loquentem picturam. Iſta aut ab inuentore conficitur, vt de Tarpeio loquens, eũ Capitolinum nominet, § Mutilata eſt lectio, niſi addas, Si quis, vt ſit, Si quis de Tarpeio loquens & reliqua, de denominatione. § Vt ſi quis ei veſtitũ, aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, § Quam craſſo ſenſu eſſe deprehenduntur interdum librarij, qui relatiuum Qui neceſſario ſcribendum, non repoſuerunt. Caſtiga, Si quis ei qui veſtitum, & quæ ſequuntur. § Neq; alij iſte commodioribus rationibus § Simul hunc locum inſpexi, nonnihil deeſſe diuinaui. Deinde adhibita trina cenſoria, conſultiſque antiquioribus libris, ſic caſtigaui. Neq; alius quiſquam ęque commode, neque iſte commodioribus rationibus facere potuit. Sunt verba Tulliani exempli per frequentationem. § Nam vnum aliquid aut alterum poteſt in iſtum cecidiſſe ſuperficioſe § Corrupte hic codices quidã dictionem habent, quæ hic deeſt, ſed in dandi caſu, cum in accuſandi eſſe debeat ſincere, tamen ſuſpicioſe. Sic emendo, Nam vnum aliquid, aut alterum, poteſt in iſtum caſum cecidiſſe ſuſpicioſe. § Si ſententiam traijciamus, aut ad ſermocinationem, aut excuſationem. § Antiqui libri pleriq; Suſcitationem. Tu poteris Excuſationem corrigere, quæ quidem correctio, non corruptio, non temeritas videri debet, cum mox paulo dicat, Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad excuſationem. hæc in expolitione. § Heus tu, inquit. veni Samio. § Probabit doctiſſimus quiſque puto magis Vide, quàm Veni, quanquam cuncta reclamant exemplaria. § Vt nos exempli cauſa cœperamus, § Notationem nunquam legiſſe. nedum notaſſe videtur, qui hanc mendam tam turpem in Tullianis exemplaribus repoſuerunt, quiq; inoleſcere permiſerunt. Scribe, comparamus. § Et tu per deos inquit, hunc exemplare. § Amplexare, ſcribo, Ex amplexare ſcripturus libentius, ſi in vſu Ciceronis obſeruaſſem, vti Exoſculor. § Per ſimilitudinem, cum, aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, § Qui ſimilitudinem à diſſimilitudine diſcernit, diſcernit & hic lapſum eſſe librariorum, ex dictionum affinitate, qua frequentiſſime præcipitantur, vnde ex Collata fecerunt Ablata, maxima ſignificationis diuerſitate. Leges deinceps, Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili collata, nihil amplius dicimus, ſed ea ſignificamus, quid ſentiamus.

M. FABII VICTORINI RHETORIS in M. T. C. libros de Inuentione, Commentarius.

OMNIS quicunque incipit cuiuſcunque generis orationem, hæc tria in principijs adhibere debet, vt auditores faciat attentos, beneuolos dociles. Ergo hic Cic. facit dociles auditores, cum quid ſit eloquentia oſtendit, Attentos, cum dicit ſe de eloquentia dicturum, re. ſ. magna. Beneuolos ſi quidem, quia oſtendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis ſit, per ſe ipſa non oſtendit, ſed eſt capax qualitatis, quam non in ſe habet, accipit ab agente. Nam vt cuiuſcunque ingenium fuerit, eius qui ea vtitur, perinde qualis ſit, & quid faciat, demonſtrat. Ergo quoniam quiuis mediocriter ſapiens poteſt videre, eloquentiam ſi in homine ſtulto ſit, malum eſſe ſi in ſapiente, bonam eſſe, propterea Cicero non vtrum bonum, an malum ſit eloquentia quærit, ſed vtrum plus boni, an mali habeat oſtendit. Tractat autem in principijs quatuor theſeis, Vnam talem, Studendum eſſe ſapientiæ cum eloquẽtia, Aliam, Parum prodeſſe ſolũ ſapientiam, tamen prodeſſe, Tertiam, Multum nocere eloquentiam, ſi ſine ſapientia ea ſit. & quia poteſt dici, Ergo eloquentiæ ſtudendum non eſt? nam vbiq; ſapientiã laudas, Reſpondetur, Studium eſſe eloquẽtiæ, quia per eloquentiam vim ſuam ſapientia exercet neceſſario. Quarta theſis, Studendũ eſſe eloquentiæ, ſed tamen quæ ſit mixta ſapientiæ. Animaduertere tamen debemus in principijs deliberationis propoſitionem, partes propoſitionis, executiones partium poſtremo vero ſententiam. Quod diligenter attendenti facile cognitu eſt. Sed antequam ad id vnde cœpit Cicero, veniamus, dicendũ primum videtur quid ſit ars, deinde quid interſit inter artem & virtutem. Ars eſt, quę ſignificantiam ſui plenam non habet, ſed intelligitur ad aliquid pertinere. non enim velut codice nominato, ſcimus ſtatim quid ſit codex, ita mox ſcire poſſumus quid ſit ars. niſi additum fuerit cuius ars ſit, vt ars poeticę, grammaticæ eloquentiæ. Virtus eſt animi habitus, in naturæ modum rationi conſentaneus. & ideo in naturæ modum, duobus enim conſtamus, anima & corpore. Anima immortalis eſt, ſi immortalis eſt, à diuinis deſcendit, ſi à diuinis deſcendit, perfecta eſt. Sed acies quamuis perfectæ animæ quodam corporis craſſo tegmine irretitur, & circunfunditur, & ita ſit vt quandam obliuionem ſui capiat. Cum vero ſtudio ac diſciplina veluti detegi cœperit atq; nudari, tunc in naturæ ſuæ modum animi habitus reuertitur, atque reuocatur. Hanc virtutem Plato dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus naſci, nunc in exercitatione confici, nunc à Deo dari. Hæc virtus in Rhetoricis à Cic. eadem ponitur quæ ſapientia. Alibi vero. i. in libris de repu. ab eodem Cic. illa virtus dicitur, quæ prudentia. Virtus igitur habet partes quatuor, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperatiam in Prudentia eſt, rerum bonarum & malarum per omne tempus ſcientia Iuſtitia eſt, animi habitus ita informatus, vt omnibus mentis tribuat dignitatem. Fortitudo eſt, conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Temperantia eſt, animi circa res inutiles atque inhoneſtas victrix ac pudica dominatio. Harum partium ſingularum partes in conſequentibus cognoſcemus. Nunc ad id quod oſtendere propoſuimus reuertamur, ſcilicet vt quid inter & virtutem interſit videamus. Harũ quatuor partium, quas diximus ineſſe virtuti, nulla omnino per ſe in artem cadit. Ars enim tantum præcepta tradit. non aliquid ſecundum ipſa præcepta faciendum. Ideo ars ſapientiæ tradi nõ poteſt. Per ſe autem tota cõſtat ac permanet quæ perfecta eſt, ſi hæc quatuor teneat, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperãtiam. Datur autem ars eloquentiæ, & recte datur, Etenim ſi conſtat quatuor rebus, natura, vſu, exercitatione, arte, neceſſario & artis præceptio in eloquentiam datur. Quæ ſi deeſt, profecto tria illa multum interdum nocere, nunquam prodeſſe poſſunt. Dicendum etiam videtur, quæ diſtantia ſit inter Rhetorem, Sophiſtam, & Oratorem. Rhetor eſt, qui docet literas, atq; artes tradit eloquentiæ. Sophiſta eſt, apud quem dicendi exercitium diſcitur. Orator eſt, qui in cauſis priuatis ac publicis plena & perfecta vtitur eloquentia. Et vt ſciamus alium eſſe rhetorem, alium oratorem, hos libros artium rhetoricarum vocauit, vbi docet artem dicendi. Illos alios tres, de Oratore nominauit, vbi illa quæ habere debeat orator, oſtendit. Nunc ergo conſiderans quid & quantum ſit illud de quo dicturus eſt eloquentia, recte ſe dicit diu cogitaſſe, non vtrum bona mala ſit eloquentia, ſed vtrum plus boni, an plus mali habeat.

M. T. CICERONIS
DE INVENTIONE RHETORICA.

LIBER PRIMVS.

SAEPE & multum hoc mecum cogitaui, boni ne, an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicēdi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. nam & cū noſtrę reip. detrimenta conſidero, & maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates, non minimā video per diſertiſſimos homines inuectam eſſe partem incōmodorum. cum autem res ab noſtra memoria propter vetuſtatem remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo, multas vrbes conſtitutas, plurimas bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo cum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potiſſimum ſententiam ducit, vt exiſtimem ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe ciuitatibus, eloquentiam vero ſine ſapientia nimium obeſſe plerunque, prodeſſe nunquam. quare ſi quis, omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudijs rationis & officij, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur: qui vero ita ſe ſe armat eloquentia, vt non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his propugnare poſſit, is mihi vir & ſuis & publicis rationibus vtiliſſimus, atq; amiciſſimus ciuis fore videtur. Ac ſi volumus huius rei, quæ vocatur eloquentia, ſiue artis, ſiue ſtudij, ſiue exercitationis cuiuſdam, ſiue facultatis à natura profectæ conſiderare principium, reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atq; optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum more vagabantur, & ſibi victu ferino vitam propagabant, nec rationi animi quidquam, ſed pleraq; viribus corporis adminiſtrabant. nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: nō certos quiſquam inſpexerat liberos: non, ius ęquabile quid vtilitatis haberet, acceperat. ita propter errorem atque inſcitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur pernicioſiſſimis ſatellitibus. quo tempore quidam, magnus videlicet vir & ſapiens, cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſilueſtribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit, & eos in vnamquánque rem inducens vtilem atq; honeſtam, primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem atq; orationem ſtudioſius audientes, ex feris & immanibus mites reddit & manſuetos. ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, vt homines à conſuetudine ſubito converteret, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret. Age vero, vrbibus conſtitutis, vt fidem colere, & iuſtitiā retinere diſcerent, & alijs parere ſua voluntate conſueſcerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa, ſed etiam vitam amittendam exiſtimarent, qui tandem fieri potuit, niſi homines ea, quæ ratione inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? profecto nemo niſi graui ac ſuaui commotus oratione, cum viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere: vt, inter quos poſſet excellere, cum ijs ſe pateretur æquari, & ſua voluntate à iucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim iam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia videtur, & item poſtea maximis in rebus pacis & belli cum ſummis hominum vtilitatibus eſſe verſata. poſtquam vero commoditas quædam praua virtutis imitatrix, ſine ratione officij dicendi copiam conſecuta eſt: tum ingenio freta malitia, peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare aſſueuit. atque huius quoque exórdium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimillimum mihi uidetur, quodam tempore neq; in publicis rebus infantes & inſipientes homines ſolitos eſſe verſari, nec vero ad priuatas cauſas magnós, ac diſertos homines accedere: ſed cum à ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad paruas controuerſias priuatorum accederent. quibus in controuerſiis cum ſæpe à mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam, vt neceſſario ſuperiores illi propter iniurias ciuiū reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſque neceſſarijs cogeretur. itaq; cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is, qui, omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet, fiebat vt & multitudinis, & ſuo iudicio dignus, qui remp. gereret, videretur. hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula reip. temerarij atq; audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. quibus rebus tantū odij atq; inuidiæ ſuſcepit eloquentia, vt homines ingenioſiſſimi, quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa, & tumultuoſa vita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. quare mihi videntur poſtea cetera ſtudia recta atq; honeſta per ocium concelebrata ab optimis enituiſſe; hoc vero à pleriſq; eorum deſertum obſoleuiſſe eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, & ſtudioſius adaugendum. nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat ſtultorum & improborum temeritas & audacia ſummo cum reip. detrimento,

mento, eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & reipub. conſulendum: quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum, vt vere dicam, diſcipulum Aphricanum, neque Gracchos Aphricani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reipub. præſidio eſſet, eloquentia. quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt, etſi ea quidam & priuatim & publice peruerſe abutuntur, ſed eo quidem vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum poſſint, cum præſertim hoc vnum ſit, quod ad omnes res & priuatas & publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem vita iucunda fiat. nam hinc ad remp. plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia: hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certiſſimum ac tutiſſimũ præſidium comparatur: ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores & infirmiores ſint, hac re maxime beſtijs præſtare, quòd loqui poſſunt. quare præclarum mihi quiddã videtur adeptus is, qui, qua re homines beſtijs præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. hoc ſi forte non natura modo, neque exercitationẽ conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur; non alienum eſt videre quæ dicãt ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius vniuſcuiuſque animus ipſam rationem, ac viam artis conſiderare poterit.

VICTORINVS.

SAEPE & multum hoc mecũ cogitaui. {Horum ſi vnum ſit, non oſtendit ſatis diutinam cogitationem. Poſſumus enim frequenter aliquid cogitare, ſed ſtatim à cogitatione deſiſtere. Poſſumus itidem diu aliquid cogitare, ſed in vna tantum die facere. Recte ergo vtrũque coniunxit: Sæpe, & multum hoc mecum cogitaui. & quia in publicum res proferri non debuit, niſi certa & deliberata, recte ait, hoc mecum cogitaui. {Boniue, an mali plus} Cauſa deliberationis, non vtrum bona, an mala ſit eloquentia, ſed vtrũ plus boni, an plus mali habeat eloquentia. non tamẽ vacat ratio ordinis. potuit autem dicere, Mali ne, an boni plus. Sed ſic dicẽdo naturam tenuit eloquentiæ. quæ cum primũ agere cœpit, profuit hominibus, nam compulit eos & congregauit, poſt autẽ deprauata ingenio malorum, multum nocuit reip. Bene ergo ordinem tenuit, vt diceret · Boni ne, an mali plus hominibus attulerit, & ciuitatibus. {Hominibus & ciuitatibus} Reſp. duobus conſtat, publico & priuato. ideo Hominibus & ciuitatibus. Hoc & in Verrinis animaduertere debemus, qualiter vbique Cicero, aut homines defendat, aut ciuitates. {Copia dicendi} Quoniam nomen eloquentiæ id ſibi obtinet ac vendicat, vt cum ad aures venerit, nõ niſi optima accipiatur. ideo maluit definire eloquentiam. Ne quis ergo audita eloquẽtia, quæ quaſi ſono ipſo id obtinuit, vt mixta videatur eſſe ſapientiæ, ne quis inquam deliberandum non crederet, vtrum plus boni, an plus mali habeat eloquentia, ſed ipſam per ſe ſatis exiſtimaret bonã, propterea maluit definire eloquentiam, in ducendo copiã dicendi. Quæ quia poteſt ad vtrunque flecti, cauſam deliberationis induxit. {Ac ſummum eloquentiæ ſtudium.} Poſtquã docuit quid eſſet eloquentia, per definitionem ſecurus poſtea, occupatis iam auditorum ſenſibus, eloquentiam nominauit. Sed recte ait. Ac ſummũ eloquentiæ ſtudium, non enim poteſt declarari quid poſſit eloquentia, niſi in aliquo fuerit, ac plana fuerit. {Nam & cũ noſtræ reip. detrimenta conſidero,} Oſtenſurus quãtum boni, aut mali poſſit eloquentia, de Rep. loquitur. Et recte. non enim in priuatis rebus eloquentia periclitanda eſt, ſed in publicis. ita ipſe in Verrinis, cum de ſe vel de eloquentia ſua optimam probationẽ afferret publicas cauſas cõmemorat tacet priuatas. Me qui tot annis in cauſis iudicijſq́; publicis, ita ſim verſatus. Nũc denique vt bonum monſtret eloquẽtiæ, de Reip. incommodis loquitur. Animaduertẽdum tamen, quod partes non eodem ordine exequitur, quo propoſuit. ait enim ſupra, Boni ne an mali plus, nũc à mali eloquentiæ incipit. Sed ſupra naturam, vt diximus, ſecutus eſt, nunc cogitationis rationem ſeruat. illa enim prima cogitationi occurrunt, quæ vicina ſunt, à noſtra memoria. ideo & de recentibus, & quod eſſet magis propinquum elegit, cum ait, Noſtræ Reip. detrimenta conſidero. Conſideratio enim Reip. præſentis eſt. Ergo quoniam hucuſque multa incõmoda per ſolam eloquentiam Reip. contigerunt, recte à malis eloquẽtiæ cœpit, poſt dicturus de antiquioribus bonis & malis. {Et maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates,} Recedit paulatim à Rep. noſtra ad extraneas ciuitates, & recte poſt Romam maximas ciuitates nominat. Ergo quoniã vetuſtiora ſunt harum exempla ciuitatum, animo ſe ait colligere. In Rep. autem noſtra quæ ſint geſta conſiderat. Recte itaque maximarum ciuitatum collegit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia, vbi populus maior eſt, {Non minimam video} Quia de modo hic agitur. i. vtrum plus boni, an plus mali afferat eloquentia, ideo ait, Non minimã video. {Per diſertiſſimos homines inuectam eſſe partem incommodorum,} Quod ſupra diſputauimus, noluit per eloquentiam dicere, ſed per diſertiſſimos homines. i. qui habeant copiam dicendi ſolam. Inuectam vero, per metaphoram nam vt nauis, ſic reſp. dicitur gubernari. {Cũ autem res ab noſtra memoria propter vetuſtatem remotas} Expoſitis malis, incipit dicere quid boni habeat eloquentia A noſtra memoria, inquit, remotas, vt excuſet memoriã, quaſi negligentem, addidit propter vetuſtatem. Ergo illa quæ nimis à memoria noſtra remota ſunt, qui ſcire poſſumus? {Ex literarum monumentis repetere inſtituo,} Hæc monumenta dupliciter accipimus, aut annales aut hiſtorias, primo enim annales fuerunt, poſt hiſtoriæ factæ ſunt. {Multas vrbes cõſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias} Deinde dicẽdum eſt hoc loco, quid ſit ciuitas. Eſt autem ciuitas collecta hominum multitudo ad iure viuendum. Cum ergo fuerit ciuitas conſtituta, neceſſe eſt vt primo bella patiatur, poſtea pacem agat. Pax enim à pacto dicitur pactũ vero eſſe non poteſt, niſi cauſa præcedat. i. bellum. Hoc & Sal. tenuit, cũ de rebus Romanis loqueretur, dixit enim prius bella geſta, poſt pacem eſſe fundatam. res, inquit, Romana plurimum imperio valuit. S. Sulpitio, & M. Marcello coss. omni Galliacis Rhenum atque inter mare noſtrum, & Oceanum, niſi quæ à paludibus inuia fuit, perdomita. Hic bellum geritur, deinde pacem memorat conſecutam. {Optimis autem moribus, & maxima cõcordia egit R. P. inter ſecundum ac poſtremum bellum Carthaginenſe. Quæritur autem, vtrum in bellis aliquid poſſit eloquẽtia? poteſt enim ſine dubio, & tantum quãtum virtus poteſt. Nam ſi virtute bella finiuntur, & eloquentia bella finiuntur, ideo ergo ait. {Plurima bella reſtincta,} Iam illud notum eſt, quod bella ardere dicuntur, vt ait, Ardebat omnis Hiſpania citerior. Item, Quis tãti incendia belli. {Firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias.} Inter ſocium & amicũ hoc intereſt. ſocius eſt, qui nobis aliquo pacto ad aliquid gerendũ coniungitur, amicus eſt qui nobis vſu vitæ ſimilis, pio ac fideli amore coniungitur. & quia ſocius aliquid nobiſcum gerit, ideo ait, Firmiſſimas ſocietates, quia vero amicus pro nobis amore cõiungitur, ideo ait, Sanctiſſimas amicitias. Ergo interdum amicus eſt, & ſocius non eſt, ſi mecũ nihil gerat, & rurſus, cum ſit ſocius, amicus non eſt, ſi aliquid mecum inuitus gerat. Propterea Cicero vbique duo hęc iungit, ſocios P. R. atque amicos. Itaque & hic firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. {Intelligo} Recte intelligo. ait enim ſupra, Ex literarum monimentis repetere inſtituo, Ergo id, quod legitur intelligendum eſt. {Cum animi ratione, tum facilius eloquẽtia comparatam.} Vbique hęc duo coniungit, ſed quando aliquid duæ res agunt, triplici modo agunt, aut ęquales ſunt, aut nunc iſta plus prę̨ſtat, nunc illa. Hic autẽ ſapientiæ dat proprias agendi rationes Sed quia virtus omnis magnitudine ſui tarda eſt, iccirco ſubiunxit & tempus, vt illud quod ſapientia inuenerit, facilius eloquentia compleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum alterum alterius auxilij eget. Recte igitur R. P. commodum ex confectione vtriuſque coniungit {Ac me quidem} Supra oſtendit, quantũ obeſſet eloquentia, quantumq́; prodeſſet, ſed mixta ſapientiæ. Nunc vero vult oſtendere ſingulatim, quantum ſapientia

pientia ſola proſit,quantumq; eloquentia ſola obſit,quod cum oſtenderit,quo o a n ſapientia ſola parum prodeſt, & eloquẽtia ſola multum obeſt,rurſus dicturus eſt, eloquentiam ſapientiæ eſſe iungendam. Omnis res,aut nimium prodeſt, aut parũ prodeſt,aut nimium obeſt, aut parum obeſt. Sapientiæ vnum dat, vt ſola parum proſit R.P.nihil tamen obſit. eloquentiam vero ſolam,ſæpe ait nimium obeſſe.Qua in re obeſſe ſemper oſtẽdit, ſed & interdum plus ſatis obeſſe.illam vero aliam partem tollit ſoli eloquentiæ, vt vel parum proſit R.P.non multum tamen obſit ❴Verũ quod ait, Ac me quidem diu cogitãtem ratio ipſa❵ Ipſa,inquit, ratio, ſapientiæ.ſ.q̃ eloquentiæ dicimus eſſe iungendam. ❴Quare ſi quis,❵ Oſtendit quid ſit plena ſapientia.Sapiẽs eſt enim qui diuina atque humana optime nouit Ergo ſtudium rectæ rationis ad diuina,ſtudium honeſti officij ad humana referamus.Quod autem ait ſtudium,rectius dixit q̃ ſi dixiſſet,Quare ſiquis omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudijs rationis & officij. In his enim nominibus pfecta philoſophia eſt,quam quia nullus orator plene poteſt aſſequi, ideo nobis horũ vel ſtudium habendum eſſe demonſtrat. ❴Conſumit omnem operam in exercitatione dicendi,❵ Conſumit,inquit. Iam in illo verbo eſt vtilis labor.Quod autem ait,In exercitatione dicendi, timet eloquentiam nominare, vt ſupra diximus, ne ſenſum audientis offendat. Itaque hęc definitio eſt eloquẽtiæ,Eloquentia eſt exercitatio dicendi. ❴Is inutilis ſibi,perniciosus patriæ ciuis alitur❵ Omnis homo,aut ſibi,aut patriæ cõſulit, aut plus ſibi q̃ patriæ. recte ergo homines ad hęc duo miſcenda ſapiẽtiam & eloquentiam,primo ab vtilitatibus ſuis,deinde etiam publicis inuitãtur. Qui,inquit,fuerit in ſola dicendi exercitatione verſatus,omiſſis ſtudijs rationis & officij,& ſibi inutilis. & perniciosus patriæ ciuis alitur.❴Qui vero ita ſe,&c.❵ Bene armat,quaſi ſapientia pro robore ſit,pro armis eloquentia. Attendamus tamen,vt cum ſupra pro eloquentia,aut copiam dicendi,aut exercitationem,aut diſertitudinem nominauerit,nunc vbi & de ſapientia loquitur, vt ſecurus eloquẽtiam,hic quoque duo illa ſeruat, quæ ſupra diximus.Qui,inquit,ſapientiæ miſcuerit eloquentiam, is & ſuis & publicis rationibus vtiliſſimus atque amiciſſimus eiuis fore videtur. Vtilẽ circa priuata, amicum circa publica accipiamus. ❴Ac ſi volumus,&c.❵ Primo rem quandã conſtituit,cui eloquentiæ nomen impoſuit,& oſtendit vnde naſcatur eloquẽtia.❴Siue artis,ſiue ſtudij,ſiue exercitationis cuiuſdam,ſiue facultatis à natura❵ Huius,inquit,eloquentiæ, cuius incerta eſt origo,ſi volumus cõſiderare principium,inueniemus,inquit,id ex honeſtiſſimis cauſis natum,atque optimis rationibus profectum. Cauſa eſt animi impulſus ad aliquid agendum. ratio eſt gerendorũ ordo,ex cauſa venientium,vt quid quo loco facias ac dicas,intelligas· Ergo,inquit,ſi eloquentiæ principium cõſiderare volumus, primum cauſa attendenda eſt,hęc cauſa honeſta eſt Deinde rationes,& eaſdem optimas inueniemus. Inter ſtudium autem & exercitationẽ hoc intereſt: Studium eſt animi ad aliquid agendum pertinacia: Exercitatio eſt ſuſcepti actus continuatio. Ex his quoque ſupra diximus,naſci eloquentiam poſſe. ❴Nam fuit quoddam tempus❵ Incipit cõmemorare, cauſas fuiſſe honeſtas quibus eloquentia non ad ipſum ꝙ nata ſit, ſed circa agendum principium ſumpſerit, vt ſupra diximus. Aiũt philoſophi è duobus hominem conſtare,anima & corpore. animã vero eſſe perfectam,ſed impediri craſſitudine corporis, quo minus ſe talem exerat,qualis eſt per naturã. Ergo mundo conſtituto,erant homines nimis impediti corpore, & in quibus vis animæ obruta atque oppreſſa eſſet. Tunc neceſſario rapto viuebant, & malis moribus oppreſſo animæ bono circa res omnes viribus corporis abutebantur. ſed quia natura nõ ęqualiter ſe per omnes fundit,aliquando vnus tãdem extitit qui ſe bene intelligeret,& qui videret eſſe in hominibus animam illam diuinam, quæ haberet in ſe multas vtilitates, ſi tñ poſſet ab aliquo è latebris quibuſdã elici atque proferri.Ergo his cauſis eloquentia initium non naſcendi, ſed agendi ſumpſit. nam fuit quoddam tempus,cum in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur.ſicut Virg.

> Hæc nemora indigenæ Fauni nymphęq; tenebant,
> Gensq; virum truncis & duro robore nata,
> Quis neque mos,neque cultus erat,nec iungere tauros,
> Aut componere opes norant, aut parcere parto.

❴Et ſibi victu ferino vitam propagabãt,❵ Sapiens omnis memoriæ ſtudet.Illi,in quibus vis animi mole corporis oppreſſa delitteſcit,non memoriæ ſtudent, ſed ferino ritu ſubſidia ſolis proſpiciunt diebus.Sic Sal. Et quoniam vita ipſa, ait,qua fruimur breuis eſt, memoriam noſtri quammaxime longam efficere conuenit,non pecorum more viuere, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit,vt iſti homines fuerãt, qui ſibi in victu ferino vitam propagabant ❴Nundũ diuinæ religionis,&c.❵ Plena philoſophia eſt,quę conſtat ex duobus,ex Phyſica & Ethica. Phyſica eſt,quæ de diuinis agit. Ethica,quæ de humanis diſſerit. Sed quia Cicero illud docet,quod oratori eſt neceſſarium, Ethicam proſequitur,quæ ſi tunc ab hominibus ignorata eſt, multo magis Phyſica.Ergo indicat vt illi vixerunt, qui animæ commudis ignoratis.corporis viribus pleraque geſſerũt. ❴Nemo legitimas viderat nuptias,non certos quiſquã inſpexerat liberos,❵ Vtrunque enim vaga atque incerta venere conficiebatur, neque erãt iura quæ id fieri prohiberent.❴Non,ius ęquabile quid vtilitatis haberet,acceperat.❵ Illic enim nullius iniuria viuitur,vbi eſt iuris ęqualitas,ęqua libertas, vbi aliquid aut omnibus licet facere,aut omnibus non licet. ❴Perniciosiſſimis ſatellitibus❵ Vires corporis eſſe ait cupiditatis miniſtras, quæ in animis hominum quandam obtinent tyrannidem ❴Quo tempore quidam, magnus,&c.❵ Vt facilius intelligentiam conſequamur,rerum ſimilitudo proferẽda eſt.Anima ita eſt, vt vinum.nam quemadmodum vinum pro vaſe in quo eſt habitum, aut retinet,aut amittit vinolentiam,perinde anima, ſi optimũ & caſtum corpus oſtenderit,& ſeruat naturam,ſin alias,amittit.Ita igitur cum mox tale genus brutum atque inſcium rerum omnium vagaretur, extitit quidam vir magnus,in quo anima ſuam retineret naturam, & qui intelligeret omnes homines habere in ſe quiddam diuinum, ſed id vltin corporis opprimi atque deperire. quod ſi fuiſſet elicitum, maximas inde commoditates hominum poſſe contingere. ❴Cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominũ,❵ Materia non ad hoc ipſum materia eſt,quod materia vocatur, ſed ad id quod inde fieri habet materia eſt.opportunitas vero non accidit, neque in altero eſt,ſed in eadem materia eſt. Poteſt autẽ in ligno eſſe materies ad aliquid faciẽdum, ſed ſi putreſcit opportunitas in materia non eſt. Similia & de reliquis materijs poſſumus dicere.Ergo non ſuffecerat inuenta materia in hominibus, niſi in eadem materia etiam opportunitas fuiſſet ad maximas res. ❴Si quis eam poſſet elicere,❵ Eſt ergo qui poteſt elicere,& quod poteſt elici Hoc deinde attendamus. Vnus poteſt videre aliquid effici poſſe,non tamen etiam efficere,deinde etiã iuſtum,ſapientem,& magnum virum Cicero ait vidiſſe in hominibus materiem,ſed dubitaſſe de effectu,ait enim.Si quis eam poſſit elicere. Vtrunque tamẽ dat huic viro,& intelligere & efficere. eſt enim & ſapiens, & eloquens. ❴Et pręcipiendo meliorem reddere,❵ Erãt ergo in hominibus animus. Sed ideo,inq̃t, Reddere,quia videbatur amiſſos.erat bonus animus, & ideo ait, pręcipiendo meliorem reddere His cauſis igitur honeſtiſſimis, vt videmus, iſte quidam compulſus eſt ad eloquentiam, hoc eſt ad id vnde naſci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim cauſa honeſtior,q̃ homines beſtiarũ modo viuentes, pręceptis vtilibus atque honeſtis ad humanam atque diuinam cognitionẽ traducere?Ergo iſtum virum,magnum atque ſapientem,quemcũque accipiamus,multi enim Saturnum,Platonem, Ariſtotelem,atque alios volunt intelligi, ſed errant. ❴Qui diſperſos homines in agris,& in tectis ſiluestribus abditos,ratione quadam compulit in vnum locum,& congregauit,❵ Duas res ſupra poſuit,honeſtiſſima fuiſſe cauſas, optimasq; rationes, vt ad actus eloquentia naſceretur,Explicitis ergo honeſtiſſimis cauſis,incipit oſtendere eloquentiæ ad actus fuiſſe rationes, & vt intelligas iam de cauſis eſſe dictum,ratione quadam,inquit,compulit vnum in locum,& congregauit.Diximus rationem eſſe rei gerendæ ordinẽ neceſſarium,vt puta hoc primum debet fieri,hoc deinde, ac tertio,vt nunc primo compelluntur homines, poſt congregantur, deinde in vnamquanque rem inducuntur vtilem atque honeſtam.Compulit vnum in locum,& congregauit. Cõpulit,quaſi inuitorum eſt,iam volentium, congregauit. Sed debemus ſcire, quid ſit compulit,& congregauit,quaſi ciuitatem fecit. nam,vt ſupra diximus,ciuitas eſt collecta hominum multitudo ad iure viuendum.Ergo eloquentia plurimum prodeſt. nam facit ciuitatem, & quidquid vtile atque honeſtum eſt inſinuat. ❴Et eos in vnamquanque rem inducens vtilem atque honeſtam,❵ Cicero duplex eſſe honeſtum docet, vnũ illud ſolum, atque purum, aliud quod cum vtili iunctum ſit. Sed ſolum illud apud paucos eſt,eos.ſ qui ſoli gloriæ ſtudent, nihilq; ad ſui vtilitatem gerũt, quidquid ſanciant,conſideratione boni, maliq; generatim ſanciunt,non gratia in eodem verſantium perſonarum.Honeſtum vero illud cum vtili,ideo honeſtum vocat,quia id,quod iũctum, ac duplex eſt,ab eo quod maius eſt,nomen accepit. Verum illud honeſtum philoſophorum eſt,hoc illorum ſapiẽtium. qui R. P. ſtudent,

ſtudent,quiq; in ciuitate verſantur. Quod quidem honeſtũ vtilitati. ſemper adiunctum eſt,& vtilitas honeſtati. hoc etiam Socrates ait, nihil eſſe vtile,quod non honeſtum ſit. nihil honeſtũ, quod non vtile ſit. Sed,vt ipſum intelligamus , rerum exempla proferenda ſunt. eſſe iudicem,honeſtũ eſt. Iuncta eſt tamen vtilitas honeſtati. nam nemo ei iniuriã facit. nemo ſeruis eius prodeſt, poſteris liberis eius prodeſt . Amicus ergo ſi quid pręſtat, etiam vtile eſt. Sed quanquam hęc duo iuncta ſunt, non tamen ita mixta ſunt , vt vino aqua miſcetur. ſ. vt ſecerni nullo modo poſſint,ſed ita mixta ſunt, vt ſecerni poſſe videãtur. quemadmodum ſi fiat aceruus ex tritico & ordeo. Quãquam ergo hæc duo mixta ſunt,tamen aliquo modo etiam ſecerni poſſunt . Etenim ſi quid alicui præſto,nec gratiam repoſco,honeſtum eſt . At ob id ipſum quod præſto,ſi gratiam repoſco,fit vtile Ergo primum fit illud ſolum honeſtum,quod per ſe placet,nulla adiuncta gratia, Hoc medium honeſtum vtile,quod cum vtilitate eſt. Tertia fit commoditas,quæ ſolis lucris intenta eſt,abiecta omni honeſtate. Honeſtum vero philoſophicum ſoli gloriæ ſtudet abiecta etiam vtilitate. Nũc ergo,quoniam collectis hominibus & congregatis ciuitas facta eſt,quid debet perſuaderi? quid hominibus inſinuari? non honeſtum illud ſolum quod philoſophorum eſt, non commoditas quæ hominum perditorum eſt . ſed illud medium honeſtũ,atque vtile,quod in omni rep quod in omni ciuitate verſatur. {Primo propter inſolentiam reclamantes,} Nihil egerat eloquentia,ſi ſtatim vt inſinuare cœpit, quid eſſet honeſtum atque vtile perſuaſiſſet . Sed oſtendit magnas ineſſe vires eloquentiæ,ſi ad id,quod erat optimum , traduxit inuitos , & ne videantur icciirco reclamaſſe ꝙ res optima non eſſet , ideo ait, Propter inſolentiam primo reclamantes. Deinde,ne eloquẽtiæ quibuſdam venenis etiam ad malam rem traducti videantur . {Deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audientes,} Ergo vbi ratio eſt, & ſapientia, malitia ineſſe nõ poteſt. Rationem ad ſententiarum grauitatem referendam ſciamus . orationem ad ornamẽta verborum. {Ex feris & immanibus mites reddidit & manſuetos. } Difficile eſt rem aliquam cuicũque tollere,difficilius aliam dare. Hic vtrunque factum eſt . ſublata eſt hominibus feritas atq; immanitas,& data eſt humanitas & mãſuetudo {Ac mihi quidem,&c.} Sũt multa quæ ſolo habitu ſui perfecta ſunt,ſunt multa quæ & habitu & vſu,vt Athleta , ſi habeat corporis magnitudinem,non continuo perfectus eſt, niſi ei & vſus accedat,vt orator concepto totius ſententiæ habitu,non continuo perfectus eſt,niſi & ei vſus accedat. ſapientia vero habitu ſui perfecta eſt,nec indiget vocis. i. vſus . Sufficit ei autẽ intra animos contineri. Vſu ergo nihil conſequitur. & ſi quando concepta verbis voluerit iudicare , non ideo ſapiens ſapientior ſit, quia indicat ſe ſapientem,ſed perfecta, ac ſalua ſapientia quiddã amplius et ad actus alios accedit . Ergo homines ex immanibus ac feris mites redditi ac manſueti , paulatim quoque honeſtum atque vtile didicerunt. Sed quia de exordio eloquẽtiæ loquitur, videamus vtrum hæc ſola ſapientia fecerit . an non ſola ſapientia,ſed cum eloquẽtia Primo itaque cognoſcere debemus,quot modis quid perſuadeat ſapientia? & poſſumus intelligere, multũ hic eloquẽtiam valuiſſe. Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet. Aut cum tacet & aliquid facit . & id, quod facit, quia bonum eſt,aliter imitatur idem,vt quidquid tacitus fecerit ſapiens,id aliter re,non verbis doctis imitetur. Aut cum aliquid faciendum,vel non faciendum verbis perſuadet , & hoc duplici modo,nunc naturalibus verbis,nunc per eloquentiam. Sed hoc loco negat. tacitam ſapientiam hoc perficere potuiſſe, negat inopem dicẽdi. i. quæ verbis naturalibus vteretur,ſed illam ſapientiam quæ iuncta eſſet eloquentiæ . {Ac mihi quidẽ videtur hoc nec tacita,nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe,} Perficere, inquit. Alioqui plenæ ſapientiæ officium eſt inuenire, vt ſupra. Quo tempore, inquit, quidã magnus videlicet vir & ſapiẽs cognouit,quæ materies,& quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum,ſi quis eam poſſet elicere,& pręcipiendo meliorem reddere. Ergo animum in hominibus eſſe ſapientia cognouit , vt congregarentur , & in vnamquanque rem vtilem atque honeſtam inducerentur, ſapientia quod eſt prouidet,ſed eloquentia opitulante perficit. {A conſuetudine ſubito conuerteret,& ad diuerſas vitæ rationes traduceret.} Magna vis eloquentiæ,ſi ſubito conuertit, hoc eſt, quod non poteſt ſapientia. alioqui & ſapientia perficit. ſed non ſubito,& quod ait,& ad diuerſas vitæ rationes traduceret, vt ſupra diximus . difficile eſt, cuiuſlibet rei conſuetudinem tollere,hoc difficilius tamen, alias etiam viuendi perſuadere rationes. {Age vero, vrbibus conſtitutis} Vt ſupra,cum de commodis eloquentiæ loqueretur, hũc ordinem fecit. Multas vrbes cõſtitutas,plurima bella reſtincta firmiſſimas ſocietates,ſanctiſſimas amicitias. & quanquã hinc homines ex immanibus primo ęquales facit , poſt etiam obſequi vltro cœperint,ſupra dictum,tamen ſermonem ſeruatum poſſumus inuenire, Primo itaque beneficijs eloquentiæ ciuitates factæ ſunt,vt ait ſupra,multas vrbes conſtitutas. Ciuitas autẽ heri dicitur,cum homines vnum in locum cõgregantur ad iure viuendum. {Vt fidem colere,} Hinc bella reſtinguuntur . Si enim cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur , quaſi quędam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur,aut id agitur ne ſint bella,aut reſtinguuntur illa , quæ fuerunt. {Et iuſtitiam retinere diſcerent,} Iuſtitia omnis à nobis circa alios eſt,vt vnicuique meritum proprium tribuamus . Poteſt tamen hic quaſi ſocietas cuſtodiri. iuſtis etenim conditionibus ſocietas facienda, vel conſeruanda eſt . {Et alij parere ſua volũtate conſueſcerẽt,} Iuſtitia ęquales homines eſſe fecit , hic iam & minores eſſe patiuntur ſua etiam voluntate. Poſſunt tamen hic amicitiæ copulari. noſtra enim voluntate nulli obſequimur , niſi amici fuerimus. Antea autem ſi viribus corporis cuncta agebantur , nõ ſua voluntate quiſquam alteri paruit. nec potuit amicus eſſe qui cogebatur. {Ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa} Perfectum eſt,inquit,ab eloquentia, vt libenter omnes non modo laborem pro publica ſalute ſuſciperẽt, ſed etiam vitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia, vt illi vitã parui penderent , qui iam dudum ſibi victu ferino vitam propagabant, {Qui tandem fieri potuit,} Quæritur vtrum homines ad has rationes viuendi per naturam deducti ſint, an pręceptis videantur adducti. Erat quidem in hominibus natura melior, ſed oppreſſa corporis vitio,ad malum declinauerat. verum quia nihil vniformiter funditus exiſtit,quin ſemper aliquid ſit,quo intelligamus quid in ceteris deſit , iſte quidẽ magnus vir ac ſapiẽs cognouit bonam in hominibus naturam. multumq; eſſe profuturam,ſi pręceptis melior fuiſſet effecta, ergo omne quod perfectum eſt natura, & diſciplina perfectũ eſt . Sed quia iſte primus vir diſciplinam accipere nõ potuit,perfectus fuit natura , & vſu. Cum enim cognouit habitum ſuum,& diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonam naturã quæ vt perfecta eſſe potuiſſet,pręceptorum adhibuit diſciplinam . Ergo in hominibus fuit materies. i. perfecta natura, q̃ perfectam pręcepta fecerunt,inuenta per ſapientiam,inſinuata per eloquẽtiam. {Profecto nemo niſi graui,&c. } Quanquam natura fuit apta ad perfectam vitam tamen ipſam naturam pręceptis ait ad has viuendi rationes eſſe perductam. {Graui ac ſuaui commotus oratione} Grauitatem ad ſapientiam, ſuauitatem ad eloquentiam referamus Iure grauitatem ad ſententias, ſuauitatem ad verborũ ornamenta referamus. {Cum viribus plurimum poſſet,ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere,} Omnis res à ſimili vincitur , vtputa eloquens vincitur ab eo qui eloquẽtior fuerit , fortis non vincitur. niſi ab eo qui fortior fuerit. Aſtutus non vincitur, niſi ab eo qui aſtutior fuerit. Animaduertẽdum ergo acumen Ciceronis. Homines,inquit,fortiſſimi ad ęqualitatem viuendi non fortitudine , qua ſolet vinci inferior fortitudo , ſed eloquentia deducti ſunt. ergo ſupra omnes vires eloquentia eſt, ſed ea quæ ſit maxima ſapientiæ. {Vt,inter quos poſſet excellere , cum iis ſe pateretur ęquari,} Excellere viribus. ſ. cum his ſe pateretur ęquari. Ita ſupra , Non ius ęquabile quid vtilitatis haberet acceperat. hinc enim ęquari. {Et ſua voluntate} Non coacti viribus corporis,ſed in his iam fecerat eloquentiæ perſuaſio voluntatem. {A iucundiſſima conſuetudine recederet,} Non dixit à conſuetudine recederet,ſed à iucundiſſima,inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes voluntate iucundiſſima conſuetudo eſt. {Quæ præſertim iam naturæ vim obtinent propter vetuſtatem.} Ergo hominum natura bona eſt, ſed malitia per conſuetudinem naturæ vicem ceperat obtinere. {Ac primo quidem ſic & nata,&c } Satisfecit propoſitioni ſuæ. Supra enim dixit, ac ſi volumus eius rei quæ vocatur eloquentia conſiderare principium,reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum , atque optimis rationibus profectum, Ita & hic . {Ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquẽtia videtur, & item poſtea maximis in rebus pacis,& belli} Oſtendit,diu eloquẽtiam profuiſſe. Verũ quod ait maximis in rebus,vt ſupra, cognouit quæ materies & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominũ,ſi quis eam poſſet elicere. ergo maximæ res pax atque bellum. {Cum ſummis hominum vtilitatibus} Cum illa. ſ. vtilitate,quæ cum honeſto eſt. {Poſtquam vero,&c,} Omne perfectum bonum. i. quo natura humanas res nullo adiuncto incommodo munerata eſt duobus ad plenum cõſtat : re ipſa, & ſpecie

atque

atque imagine ſui,vtputa mel habet rem.ſ.dulcedinem , habet ſpeciem i.colorem atque aſpectũ, quo quaſi facile ita vt eſt dulce credatur.ita vir fortis habet rem,virtutem,ſcilicet habet ſpeciem,id eſt pulchritudinem corporis.in diſtorta enim membra, nec quæ inata naturam ſui appetitus compoſita ſunt , virtus nõ poteſt cadere: vt, Virbius , & ceteri quoſcunque fortes & pulchros fuiſſe dixerũt. Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatem texturæ habet ſpeciem,gratiam,ſcilicet circa aſpectum faciei. Ergo ille neſcio quis magnus vir ac ſapiens , & hi qui poſtea conſecuti,accepta vitæ præcepta tenuerunt,vt perfecti eſſent, habuerũt rem,id eſt,ſapientiam . habuerunt ſpeciem , id eſt eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis digniſſima prȩmia conſecuti ſunt,id eſt,magiſtratus aut alias vtilitates, multi dum prȩmia ſibi paria exoptant,re ignorata,ſpeciem ſolam ſequi ceperunt,id eſt præterita ſapientia ſolam dicendi copiam conſecuti ſunt. Prȩmijs itaque ſolis inducta commoditas , re ignorata, ſpeciem cœpit virtutis imitari . Atque ideo contingit , vt mali mores adepti copiam dicendi circa commoda reipub.ſola eloquentia,omiſſa ſapientia,ſicut abuſi. {Commoditas} Commoditas autem,id eſt parua virtutis imitatrix, tertia illa eſt, honeſto illi ſoli contraria. {Peruertere vrbes , & vitas hominum labefactare aſſueuit }Sic ſupra,boni ne,an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus. his enim R.P.conflata eſt. {Veriſimillimum mihi videtur,} Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem qui potuerit, vt eloquentia mixta ſapientiæ,quæ cõgregauit homines, quæ perſuaſit vtile atque honeſtum,quæ vrbes conſtituit,iura docuit,quæ multum hominibus profuit,vt eloquentia inquam mixta ſapientiæ cœperit obeſſe hominibus,& ciuitatibus? Hoc ſcilicet fuit exordium malorum.Primum vrbibus conſtitutis,neceſſe eſt creuiſſe eaſdem ciuitates propria doctrina, ſine vicina multitudine . in his deinde non omnes ſapientes atque eloquentes fuiſſe,ſed paucos.quanquam omnes hanc habendi materiem continerint. Neceſſe ergo erat , vt auctis cumulatisq; ciuitatibus ſapientes homines, atque eloquentes R.P.gubernarent,ipſiusq; tantum curam gererent.Occupatis itaque circa R.P.ſapiẽtibus, priuatorum negotia callidi homines & dicaces agere ac tractare cœperunt. Et primum priuatarum cõtrouerſiarum, poſtremum fortunarum patroni fieri cœperunt.qui cum interdum contra iuſtitiam malas cauſas defenderent ſæpe etiam vincerent,coacti ſunt ſapientes illi R.P.intenti,ciuibus ac neceſſarijs ſuis reſiſtere,contra illos calidus ac deſertos , qui aſſiduitate dicendi notiſſimi populo,atque amiciſſimi eſſe cœperant.itaque illi callidi cum contra illos ſapientes viros dicerent , ſȩpe pares , interdum ſuperiores fuiſſe à populo iudicati ſunt, & digni haberi cœperunt qui R.P. gubernarent . Quibus poſtquam commiſſa R.P.eſt, multa incommoda,multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum eſt,vt eloquentia quæ primum profuerat,ſed mixta ſapientiæ, poſt ſola multum effecerit vtilitatibus reip. At cum per hos male eloquentes cuncta regerentur, ſapientes illi de numero deturbati, ea quæ gerere conſueuerant,ſcribere cœperunt,hiq; habiti ſunt philoſophi,& per hos factum eſt,vt vſque ad noſtram memoriã rerum honeſtarum memoria atque imitatio peruenirent. Veriſimillimum mihi videtur,quodam tempore} Quoniam animo in prȩteritis verſatur . multaſq; in mentem reuocat facies reip. confirmat opinionem ſuam,fuiſſe ſine dubio tempus,quo reſp. à ſapientibus gubernata ſic, priuatorum negotia à callidiſſimis hominibus.qui poſtea pares ſapientibus,interdumq; meliores à multitudine iudicati , commiſſam ſibi remp.peſſum dederunt. {Nec vero ad priuatas cauſas magnos,ac diſertos homines accedere,} Ideo quia publica fuere anteponẽda priuatis, magnos ad ſapientiam,diſertos ad eloquẽtiam referamus. {Arbitror alioa fuiſſe non incallidos homines,} Callidi ſunt,qui dolo ac fraude exitum virtutis imitantur. {Cum ſæpe à mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent,} Multo melius res ipſas nominauit,quàm ſibi hac in negotijs poſitas nominaſſet. vtputa, cum ſȩpe mendacij ratione contra veram cauſam ſtare conſueſcerent.{Itaque cum in dicendo} In dicendo , inquit. ergo iam omiſſa eſt ſapientia,ſi de ſola dicendi copia iudicium eſt. {Nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is,} Oſtendit verum iudicium non fuiſſe,vbi vincere aliquis videtur, potiuſquam probatur. {Fiebat vt & multitudinis,& ſuo iudicio dignus,qui rep.gereret,videretur.} Multitudinis, inquit, iudicio: ſam in multitudine veritas ipſa vilis eſt.quod autem ait, ſuo iudicio . hoc quoque irritum eſt. Quis nam autem de ſe poteſt,aut debet habere iudicium ? Ad poſtremũ dignus videretur,vt ſupra. Itaque cum in dicendo ſæpe par,nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet . .

{Hinc nimirum non iniuria,} In metaphora permanſit,gubernaculum, naufragia.vtrunque enim eſt nauis. Negat enim cuiquam debere mirum videri,remp.peſſundatam,cum ad eius regimen venerint homines temerarij,atque audaces. Hoc autem intereſt inter audacem & temerarium . audax poteſt interdum & pro bono accipi,temerarius non niſi malus. Audacia ergo eſt duplex.nam & ille qui in proſperis rebus temere aliquid aggreditur,audax eſt,& ille qui prouiſis rationibus fortiter aliqd incipit,audax eſt . quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic prȩmiſit temerarium,vt intelligeremus male audacem. Temeritas enim & inconſiderantia cauſæ ſunt,harum euentus audacia.{Quibus rebus tantũ odij atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia } Omnis cauſa habet euentum ſuum, omniſq; euentus cauſam, vtputa ignis,cum in lignum miſſus , cauſa eſt . cauſæ vero euentus incendium : Ita ergo eloquentia primo odium contraxit : iam ex odio, id eſt ea cauſa neceſſe eſt aliquis conſequatur euentus . Ergo inuidia conſecuta eſt , plerunque enim ex odio inuidia naſcitur.plerunque inquam, nam & alium poteſt habere euentum ſi enim hoſtem oderis,non inuides,ſed inimicus es. ſi ſeruum oderis,non inuides,ſed iraſceris . nõ ergo ſemper odij eſt euentus inuidia.Sunt enim cauſæ,quæ interdum nõ neceſſarios euentus habẽt,vt ſi pugno percutias, & occidas. Sunt item cauſæ,quæ neceſſarios habent euentus , vt ignis miſſus in ſtipulam, faciat incendium neceſſe eſt . {Quibus rebus tantum odij atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia,} Poſtquam,inquit,reſpub.ab inſipientibus & dicacibus cœpit adminiſtrari, ſapientes illi eloquẽtiam odiſſe cœperunt,& omiſſo ſtudio reip.priuatim atque ocioſe ea quȩ gerere in rep.non licebat literis ſcriptiſq; exercere cœperunt.Atque ideo factum eſt,vt vſque ad noſtram memoriam recti atque honeſti memoria perueniret. {Vt homines ingenioſiſſimi,} Ingenium eſt vis quædam naturaliter animis inſita,ſuis viribus prȩualens . in ingenio itaque & ſapientia eſt & eloquentia,vt in his eſt,quos ingenioſiſſimos.vocauit, & ingenio eſt ſola eloquentia , vt ſupra tum ingenio freta malitia . {Quare mihi videntur} Abſolute hoc quidem. {Hoc vero à pleriſque eorum deſertum obſoleuiſſe}.i.ſtatus ille quo in repub. ſapientes atque eloquentes homines verſabantur , omiſſus eſt, atque in obliuionem redactus illo præſertim tẽpore quo reip. periculis maxime fuerat ſuccurrendum . Et hoc quaſi per indignationem pronunciandum . Quod vero ait,à pleriſque , recte dicit . Non enim omnes ſapientes à reipub.receſſerunt. Nam Athenienſibus Solon leges ſcripſit,& quia norat multos in rep. corruptiſſimos,in exilium vltro profectus eſt.ijſdem Athenienſibus leges & Dracon tulit. duorum itaque hominum legibus vtuntur. Lycurgus Lacedæmonijs etiam leges ſcripſit. Non ergo omnes ſapientes à R.P.receſſerunt, ſed quia plerique receſſerant,pauci reliqui facile aut ceſſerũt,aut oppreſſi ſunt. {Nam quo indignius rem honeſtiſſimam,} Quando aliquid faciẽdum perſuademus,ab honeſto,ab vtili, à poſſibili perſuademus , interdum & neceſſarium ponimus. ijſdem prȩceptis etiam illam rem,quæ non ſit facta,reprehẽdimus. Vt hic Cic.cum quæritur ſapientes à R.P.receſſiſſe.ſi quidem vt id non facerent , ſuberat honeſtas. {Nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat} Suberat vtilitas. {Summo cum reip.detrimento,} Vtique à repub.periculũ ſubmonere vtile eſt.Suberat poſſibilitas.{Stultorum & improborum temeritas & audacia} Facile enim ſtulti ac temerarij ſuperãtur. {Eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit,& reip.conſulendum.} Hic quoque honeſtum atque vtile ſeruauit.Honeſtum eſt enim improbis reſiſtere. Vtile, R.P.in cauſis habere defenſam. {Quod noſtrum illum non fugit Catonem,} Noſtrum,id eſt Romanum . Nam reprehenſio illa ſuperior ſapientum atque eloquentium,de Græcorum principibus facta eſt. Quod hi diſertis ac dicacibus hominibus facile reip.ceſſerint. Nunc vero venit ad Romanos, quos oſtendit ita ſapientes atque eloquentes fuiſſe,vt nũquam R.P.deſaruerint, neque quidquam illis tantum deſertis conceſſiſſe. Quod cum facit,prȩponit Grȩcis Romanos ſeq; per Romanos . Verum exempla cum proferimus,non vnum aliquod, ſed quàm multa poſſumus,cum decore tamen proferre debemus. vt nunc Cice. commemorato Catone ſtatim alios ſubijcit, ſimul quod in Romanorum laude vnius hominis quamuis egregij non ſufficit exemplum. Quibus in hominibus erat ſumma virtus,& ſumma virtute amplificata auctoritas,&,quæ his rebus ornamento , & reip.præſidio eſſet,eloquentia.} Virtutem in artibus ſemper ſapientiam accipiamus . Verum ſapiens atque eloquens habere debet illam, quæ totam efficit auctoritatem . Itaque ſi accedat ſapientia,amplificatur auctoritas . Si his duobus acceſſerit eloquentia,

quentia, erit qui hæc potuerit habere perfectus. vt hic maioribus noſtris, Catoni, Lælio, atque alijs. tradit ſapientiam, auctoritatem, eloquentiã. §Quare meo quidem animo§ Meminimus in hac præfatione quatuor theſeis eſſe. Principalem illam, iungendam eſſe eloquentię ſapientiam. Secundam illam non multum prodeſſe R. P. ſolam ſapientiam, tamen prodeſſe. Tertiam illam, nunquam omnino eloquentiam ſolam prodeſſe R. P. nimium obeſſe plerunque, poſtea de origine eloquentiæ diſſeruit & quæ eius circa actus natura fuerit diſputauit. Oſtenditq; primo eloquentiam profuiſſe, ſed quandiu fuerit mixta ſapientiæ. Poſt eandem eloquentiam repudiata ſapientia maxima naufragia intuliſſe R. P. magnumq; exinde odiũ atque inuidiam contraxiſſe. Ne quis ergo exiſtimet eloquẽtiam ſemper eſſe fugiendam (quippe multa incõmoda per hanc contigiſſe monſtrauit) neceſſario hęc quarta theſis eſt, ſtudendum eloquentiæ, ſed quæ mixta ſit ſapiẽtiæ. Et eſt hic quaſi exortatio. In exortatione vero deliberationis præcepta ſeruãtur. tractatur vtilitas, tractatur honeſtas, tractatur poſſibile. Vtilitas porro duobus generibus comprehenditur, ſi mala repellamus, ſi proſpera conſequamur. Ergo hic tractat vtilitatem ab vtroque, & primo vt mala repellantur. Sed eo vehementius, inquit, ſtudendum eſt eloquentiæ, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omniũ pernicie plurimũ poſſint. Deinde quo bona conſequantur, cum præſertim, inquit, hoc vnum ſit, quod ad omnes res & publicas, & priuatas maxime pertineat. Poſtremo etiam ad ſolam priuatam vtilitatem deſcendit, & ibi vtile atque honeſtum ipſis nominibus ſignat. Hoc tuta, inquit, quod vtile eſt, hoc honeſta, hoc illuſtris, quod ex vtili atque honeſto eſt, hoc eodem, inquit, vita iocunda fiat. Magna exortatio. ſi quidem eſt inter ſtudia vtilitatis atque honeſtatis circa eloquentiam comparãdam, quæ quidem ſtudia multum habent laboris. Et iam vitam vna futuram dicit eſſe iucundam. Supereſt ergo poſſibile, vt oſtẽdat eloquentiam poſſe conſequi, ſi, inquit, nõ eloquentia ſolum natura, neque exercitatione, ſed etiam arte conſiſtat, quoniam artem diſcere, in noſtra poteſtate eſt, poſſumus, inquit, eloquentiam conſequi. In hac exortatione eſt etiã auxeſis, auget enim laudes eloquentiæ. Auxeſis porro duobus modis fit, ratione, & cõparatione. Auxit eloquentiam ratione, vbi ait, per hanc & publicas & priuatas res adminiſtrari poſſe. per hanc vitam tutam, honeſtã, illuſtrem, iucundam, futuram. per hanc vnumquenque reip. ſibi atque amicis, prodeſſe. Auget vero eloquẽtiam comparatione, cum ait elocutione ſola fieri, vt belluis omnibus antecellamus cum ſine illa inferiores belluiſſimus, præclarumq; eſſe, ſi ꝓpter quod belluis præſtas, hoc ipſo etiã hominibus antecellas, quod poterit fieri, ſi eloquens fueris. Nunc quoniam exortationis atque auxeſis præcepta monſtrauimus, ad interpretationẽ in his poſite orationis redeamus. §Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt, §Quarta illa theſis, ſtudendũ eſt eloquentiæ, ſed quæ ſit mixta ſapientiæ. Et iucunde meo, inquit, animo, ne quid ſibi vſurpaſſe videatur, non dixit, eloquentiæ ſtudendum cenſeo, ſed quod ait, nihilo minus. i quanquam multa incommoda attulerit reipub. tamen eloquentiæ ſtudendum eſt, ſed vt ei ſapientiam coniungamus. §Etſi ea quidam & priuatim & publice peruerſe abutũtur, § Magna exortatio, cum ait, quidam, vt ſi pauci ſunt, facile optimi poſſe videantur. §Priuatim & publice§ Reſpub. enim his duobus conſtat, hominibus & ciuitatibus. §Peruerſe abutũtur, §Obeſt enim reip. quod prodeſſe debeat. §Magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie§ Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea ſi boni periclitantur? recte addidit, & communi omnium pernicie. Ergo ſtudẽdum eſt eloquentiæ, ne opprimantur. §Nam hinc ad rempub. maxima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum pręſto eſt ſapientia, § Bene perſuadet ſapientiam iungendam eſſe eloquentiæ, ſi quidem rerum omnium moderatria eſt. Ergo multa, inquit, in rempub. commoda veniunt ex eloquentia, vel ſapientia. Sed quia multi proprijs magis vtilitatibus volunt eſſe conſultum recte ſubdidit: Hinc ad ipſos qui eam adepti ſunt, laus honor, dignitas cõfluit. Quæ omnia & vtilia ſunt, & honeſta. §Hinc amicis quoque eorũ certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur§ Oſtendit hic quæ agat orator. ſapiẽs enim cum eloquentia negotia ſuſcepta non deſerit. Et inde fit, vt commodis amicorum deeſſe non poſſit. vt ipſe Cicero in Verrinis: Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negotijs datur, in his ſtudijs laboribusq; conſumam. §Ac mihi quidem videntur§ Diximus ſupra auxeſin in ratione & comparatione fieri. hic cõparatio eſt hominum & belluarum, & inter ſe hominum. §Hoc ſi forte nõ natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur, §Vt ſupra diximus, poſſibile hic tractatur. i. poſſe ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi. Neceſſario ergo, prius q̃ eloquentiæ præcepta traderet, exortatus eſt ab honeſto, ab vtili, à poſſibili, & debere ab hominibus, & poſſe eloquentiam comprehendi. §Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, § Omnis ars duplex eſt. i duplicem faciem habet ſecundum pręceptum, ſententiamq; Varronis, qui ait eſſe artem extrinſecus vnam, aliam intrinſecus. Ars extrinſecus talis eſt, quæ nobis ſcientiam ſolam tradit. Intrinſecus, quæ ita dat ſcientiam, vt illud ipſum quod ſciẽtiam dat, quibus rationibus faciamus oſtendat. ita illa ad ſcientiam ſolam proficit, hęc ad ſcientiam quæ in hac actu ſit, vtputa ſi dicam, grammatica ars eſt gnara, partium orationis, gnara ſyllabarum, gnara literarum, per hanc diſcimus omnia vitia vitare. hæc cũ dico, cumq; per hanc vitari vitia dico, non tamen quo modo vitentur oſtendo, artem illam extrinſecus doceo, per q̃ ſola ſcientia diſcitur. Si aũt dicam quæ ſunt partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibusq; modis omnia illa conſtent, quo pacto vitia vitẽtur, tunc erit illa ars, cui eſt nomen intrinſecus, non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ in actu ſit. Ergo & ars rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt, quæ nobis ad actus pręcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro, quæ nobis quid ſit rhetorica demonſtrat, q̃ cum demonſtrauerit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hanc itaque artem extrinſecus, quæ ſolam ſcientiam parit, quinque rebus Tullius oſtendit, genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipſe autem oſtendit, ſe de ea arte quæ eſt extrinſecus eſſe dicturum. Intrinſecus vero artẽ, quæ nobis ad actus præcepta dat, interim differre. Ait enim. Sed antequam de pręceptis oratorijs dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, § Quoniam primo artis generi ſatisfaciendum eſt, quale genus rhetoricæ artis ſit, explicemus.

MARINI BECICHEMI CASTIGATIONES.

QVo tempore quidam magnus videlicet vir & ſapiens cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & Præcipiendo meliores reddere. § Vera lectio, vt arbitror, eſt, Meliorem. nam de opportunitate, quæ humanis ineſt animis, loquitur. Si quis eam poſſet, inquit, elicere. & pręcipiendo meliorem reddere. §Profecto nemo niſi graui ac ſuaui commotus ratione, cum viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet, ſiue vi deſcendere. §Oratione, non ratione legendum eſſe, & cęci, vt aiunt, viderent. Quo magis huiuſmodi offenſacula miror.

DE IVRE CIVILI, ET PARTIBVS EIVS.

CIVILIS quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quàm Rhetoricam vocant. nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere: & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere diſſentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.

VICTORINVS.

CIVILIS quædam ratio§ Vt ſupra promiſimus, de genere artis rhetoricæ nobis dicendum eſt. Genus hoc ipſum quod ſonat genus vox eſt. hæc vox generia triplicẽ ſignificantiam habet. Eſt genus. i. patria parentes, origo ſanguis. Quo modo eſt illud, Vnde genus ducis? Eſt item genus, ſub quo multa ſimilia ex eodem deſcendentia continentur. vt animal, genus, etiã hoc modo piſcis, equus, animalia, ſed horum omnium genus animal. Eſt tertiũ illud genus, quo cuiuſlibet rei

qualitas

qualitas indicatur. vt ſi dicas, cuius generis veſtis, cuius generis factura. In hoc genere Tullius artem rhetoricam ponit.i.qualis, vel quanta ſit demonſtrat. Et recte, ſi quidem ars genus eſt. Illud ſub quo genere artis, ars grãmatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed iſtæ omnes artes in genere qualitatis ſunt ponendæ, quo quales, vel quantæ ſint demonſtrentur. Ergo & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis, vel quanta ſit demonſtretur. Deinde debet attẽdere vbi ſit ars rhetorica, an ſola ſit, ſi par, ſi ęqualis, maior minor vt ſit. Atque ideo, quia hæc diligẽter inſpexit. rhetoricam ciuilis cuiuſdam rationis partẽ dicit eſſe maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ deſcẽdimus, quæ ſit, vel vbi ſit, attendamus. Omnis patria quidquid agit, ciuilis ratio dicitur. Hęc ciuilis ratio duplex eſt. vna quæ res certa ſolẽni curſu, & ſinẽ vllo tumultu agit, & altera, quæ in lite, ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo quidquid agit, duobus modis agit factis & dictis. Ita ciuilis eſt ratio vna in factis & dictis, ſed quæ facta & dicta in actu atque operæ conſtituta ſunt. Alia in factis & dictis, ſed quæ facta & dicta in iudicio, vel quæſtione verſantur, ita vna illa ratio in actu eſt, atque opere, hanc vero alteram ciuilem rationem, quæ in quæſtione verſatur, ſcientiam nominauit. hic enim docetur, quid iuſtum, quid vtile, quid honeſtum.

Hęc rurſus ciuilis ratio.i.ſcientia, in duobus eſt in rhetorica.i. artificioſa eloquentia, & in ſapientia.i. rerum conceptione ex natura veniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, iccirco rhetoricam ciuilis rationis partem eſſe diximus. Sed quia duplex eſt, Cuiuſdam rationis partẽ dixit. nam & ſibi & ſapientiæ, vt genus ea primas, rhetoricam partem magnam amplamq; eſſe cõfirmat. § Ciuilis quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ea rebus conſtat. § Cum dicit quędam ratio eſt, oſtendit duplicem eſſe: vnam, quæ in opere conſtituta eſt, alterã, quæ in quęſtionibus. quàm rationem ciuilem, in qua rhetoricam ponit, vt ſupra diximus, ſcientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis & magnis ea rebus conſtat. Notum eſt enim quàm crebris, & de quàm magnis rebus iudicia, vel quæſtiones habeantur. Parum ergo fuerat dixiſſe, multis ex rebus, niſi addidiſſet, & magnis. § Eius quędã magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, § Cum ait, quędam pars, oſtendit eloquentiam & ſciẽtiam ex duplici conſtare.i. ea ſapientia & artificioſa eloquentia, ſed eloquentiam partem eſſe maiorem. § Magna & ampla pars § Magnum eſt, quod in cumulum ſui & magnitudinem creſcit: amplum, quod late patet, & per multa diffunditur, ita vt ſupra, quæ multis & magnis. Magnum ita ibi, vt hic poſuit, multum vero, ad amplitudinẽ referamus. § Magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, § Non eloquentia ſolum, ſed artificioſa eloquentia, quæ rhetorica vocetur. § Nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere: § Diximus ſupra, partem illam ciuilis, quæ in iudicijs verſatur, ſcientiam vocari, hancq; ex duplici conſtare, ſapientia.ſ. & artificioſa eloquentia. Quare nunc ſe ab illis diſſentire dicit, qui horum altero ciuilem ſcientiam conſtare dicunt. § Nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere, § Multi, inquit, dicunt ciuilem ſcientiã, ſine eloquentia ſtare non poſſe. cuncta enim per naturam.i. per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt, ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe. Illudq; eſſe iuſtum, vel iniuſtum, quod eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit, ab vtriſque diſſentio. nam ciuilis ſcientia, & ex ſapientia conſtat, qua cuncta ſentimus, & ex eloquentia, qua id, quod ſentire poſſumus, explicamus. Sed quia eloquentia poſita in R. P. facilius quod fuerit aggreſſa perſuadet, iccirco eam in ciuili ſcientia partem dixit eſſe maiorem. § Et ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, § Si ergo omnis ciuilis ſcientia ſola Rhetorica non poteſt contineri, Rhetorica ciuilis ſcientia pars eſt. Quod autem ait, Rhetoris vi & artificio: tale eſt, ac ſi dicatur, Grammatica eſt gnara literarum, per hanc enim diſcimus omnia vitia vitare, non dico tamen quomodo vitentur. Artem illam extrinſecus doceo, per quàm ſolum vitentur, ſed non quomodo. Si autem dicam quæ ſint partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibus characteribus conſtent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars cui eſt nomen intrinſecus non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ ad actus ſit. Ergo & ars Rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt quę nobis ad actus pręcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro quę nobis quid ſit Rhetorica demonſtrat, quàm cum demonſtrauerit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hęc itaque res, quę ſolam ſciẽtiam parit, vi & artificio continentur. Artificium eſt, quo ad aliquid citius faciendum per præcepta formamur. Nam id, quod ex artificio conficitur, via eſt. Ergo hic Rhetoris vi, inquit, oſtendit q; vnde vis illa deſcendit, & artificio contineri. § Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. § Artificioſam eloquentiam, facultatẽ oratoriam vocauit. arte enim vniuſcuiuſque res facultatẽ conſequimur, & hæc eadẽ vis, eſt quæ, vt ſupra diximus, ex arte colligitur.

DE OFFICIO ET FINE ARTIS ORATORIAE

OFFICIVM autem eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc intereſt, quòd in officio, quid fieri, in fine, quid officio conueniat, conſideratur: vt medici officium dicimus eſſe, curare appoſite ad ſanandum; finem, curatione ſanare. Item, oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium eſſe dicemus; illud, cuius cauſa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam diximus, in qua omnis ars & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur, vt ſi medicinæ materiã dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina verſetur: item, quibus in rebus verſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores exiſtimauerunt. nam Gorgias Leontinus, antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam & immenſam huic artificio materiã ſubijcere videtur. Ariſtoteles autẽ, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putauit, demonſtratiuo, deliberatiuo iudiciali. Demõſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonę laudem, aut vituperationẽ. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio habet in ſe accuſationẽ & defenſionem, aut petitionẽ & recuſationem. &, quẽadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripertita verſari exiſtimãda eſt. Nam Hermagoras quidẽ nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere videtur, qui oratoris materiam in cauſam, & in quæſtionem diuidat. Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione: quã nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. nam ei tres partes, quas ante diximus, ſupponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitã, ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: Ecquid ſit bonum præter honeſtatem: Veri ne ſint ſenſus: Quæ ſit mundi forma: Quæ ſit ſolis magnitudo. quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus. Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia videtur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam; videretur fretus ſua ſcientia falſum quoddam conſtituiſſe de oratoris officio, &, non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. nunc vero ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricã citius quis ad-

emerit, quàm philoſophiam conceſſerit. neque eo dico, quòd eius ars, quàm edidit, mihi mẽdoſiſſime ſcripta videatur. (uã ſatis in ea videatur ex antiquis artibus ingenioſe & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoq; noui protuliſſe) verum oratori minimum eſt, de arte loqui; quod hic fecit: multo maximum, ex arte dicere; quod eum minime potuiſſe, omnes videmus. Quare materia quidẽ nobis Rhetoricæ videtur artis ea, quã Ariſtoteli viſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inuentio eſt, excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt, rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio eſt, idoneorum verborum & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt, firma animi rerum ac verborum ad intẽtionem perceptio. Pronunciatio eſt, ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem, & præcepta tradẽda pertinent. Eum autem, qui artem Rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus, ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur coniunctè agendum de materia ac partibus, quare inuentio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimũ in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

VICTORINVS.

OFFICIVM autem eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione} Officium eſt, vniuſcuiuſque perſonæ actus congruens ſecũdum mores ciuitatis. Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. Aliud enim eſt officium patris aliud amici, aliud (vt ad eam redeamus) artis oratoriæ. Officia vero omnia ad finem ſpectant. Finis quoque ad officia refertur. Nam neque officium rectè definiri poteſt ſine admixtione finis, neque finis ſine officij coniunctione. & hoc in omnibus perſonis, ac rebus. vt hic Cicero in definiendo oratoris officio, finem nectit officio, ait enim Officium autem eius facultatis videtur eſſe, appoſite dicere ad perſuaſionem. Ergo officium oratoris eſt dicere, ſed appoſite ad perſuaſionem. vbi iam finis admixtio eſt. i. perſuaſionis. Nam ſolam dicere, nõ bene officium definient oratoris, poteſt enim eſſe multorum. nam & poetæ, & philoſophi dicunt: Itaque oratoris officium pleniſſime finis admiſtione declarauit. Deinde finem orationis officij ait eſſe, perſuadere. Sed non ſatis plene finem oratoris oſtẽderat, ſi ſolum perſuadere poſuiſſet. nam perſuadetur tabulis, tormẽtis, teſtibus, multiſq; alijs rebus, Ergo vt finem proprium declararet, fini adiunxit officium. ait enim. Finis eſt oratoris officij, perſuadere dictione. Dictione, inquit, quod eſt oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium eſt curare. Sed quia multi & incãtatione & ligaturis curant. Curare, inquit, ſed appoſite ad ſanandum. Ergo vt euidentius officium medici demonſtraret, finem quoque ſubiunxit officio. i. curationi ſanitatem. Deinde finis eſt medicinalis officij, inquit, ſanare. ſed quia multi item ſanant, addidit Sanate curatione. Ita ergo ſemper officium & finis ſine altero exprimi non poſſunt. Hanc tamen diſtantiam dicit eſſe inter officium & finem, vt in officio quid agendum ſit, in fine quid complendum ſit, conſiderare debeamus. Hic Marcomanus errauit, qui dixit finem oratoris officij non eſſe perſuadere, nec finem medicinalis officij ſanare, etenim ſæpe non perſuadere oratorem, & medicum non ſanare contingit. ideo addidit, Quatenus rerum conditio perſonarumq; patiatur. Sed non intellexit Cice. qui finem in rebus ipſis poſuit. nam inuentu. i. qui finem in officio conſtituit, & in his ipſis rebus, quæ dum in officio ſunt, ad finem tendunt. quare & oratoris officij finem eſſe completum, ſi appoſite ad perſuaſionem dicat, & medicinalis officij finem eſſe cõpletum, ſi quid quid ad ſanitatem ſpectare videtur, adhibuerit. Marcomanus itaque finem non in rebus, ſed in euentu collocauit. {Materiam artis eam dicimus,} Res interdum ſpecialiter definimus, cum quid ſit ab eiſdem ipſis incipiamus demonſtrare. vt paulo ante definiuit genus, officium finem, in arte, ſcilicet & Rhetorica. Interdum quo clarius definiamus à genere incipiamus eius rei quã definiuimus, ſed à genere quod ſibi vicinum ſit, non valde remotum vt nunc Cic. cum materiam artis rhetoricæ demonſtraturus ſit non à materiæ definitione cœpit, ſed à materia artis. Primum autem genus eſt materia. materia porro in duas ſpecies diuiditur. Eſt enim materia artis, & non artis. Rurſus materia artis diuiditur in artes plurimas, Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, aliaſq; multas. Ergo à materia artis, quæ communior ſupra incipit, vt definiret materiam artis rhetoricæ. Materiam, inquit, artis. vt genus eſſet, non addidit rhetoricæ. Verum quod ait, Eam dicimus. oſtendit artis omnem materiã in duobus eſſe, id eſt, in eo vbi facit aliquid, & in eo vnde facit, vtputa fabri materia eſt in eo vbi facit, id eſt ferrum quod tundit: eſt item fabri materia in eo vnde facit, id eſt malleus quo tundit. ita & medici materia eſt vbi facit, morbus ac vulnera, item vnde facit, inſtrumenta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis poteſt in eo eſſe vbi facit, id eſt, in deliberatione, demonſtratione, iudiciali. poteſt & in eo eſſe vnde facit, id eſt in argumẽtis, quæſtionibus, & in reliquis materiæ neceſſarijs. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ea facultas quæ conficitur ex arte verſatur, id eſt vbi ſit, non vnde ſit, vt medici materia ſit, morbus ac vulnera, fabri ferrum quod tũdit. rurſus rhetoricæ artis materia ſit deliberatio, demonſtratio, iudiciale non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricæ artis impletur. Verum quod ait. {In qua omnis ars & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur,} Cum accipimus alicuius rei artem. neceſſe eſt nos aliquid ex ea conſequi. Quare id, quod ex arte conficitur, vt ſupra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facilius tranſiguntur. {Has autem res alij plures, alij pauciores} Eas res, ſcilicet in quibus materia artis rhetoricæ conſiſtit. ſunt autem, vt Ariſtoteli & Ciceroni placet, tres id eſt, triplex materia, demonſtratiua, deliberatiua; iudicialis. Itaque quantum ad materiam rhetoricæ artis ſpectat, hoc plenum eſt. Iam quidquid plus eſt à pleno, plus intelligitur. Quidquid minus à pleno, minus intelligitur. Verum quod plus eſt, dupliciter plus eſt, aut in eo vbi modus eſt, aut in infinito. Et ideo addidit prҿter illud, quod dixit, alij plures exiſtimauerunt. Nam Gorgias, inquit, Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiam conſtituunt, exhortationem & conſolationem in rerum generibus ponunt, id eſt in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratione verſatur. conſolatio porro priuatorum eſt, conſolari amici eſt potius, quàm oratore. Deinde quia officium oratoris eſt perſuadere dictione. exhortatio ſiue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. Cum enim exhortor, nihil perſuadeo, ſed volentem aliquid vt magis velit inſtigo. & cum dehortor, nolentem aliquid non tunc primum perſuadeo vt nolit, ſed vt magis nolit inſtigo. Ergo neceſſario exhortationem & conſolationem Tullius à materia rhetoricæ artis ſeparauit. Item illi qui res pauciores rhetoricҿ materiæ tribuunt, demonſtrationem tollunt. dicunt enim in demonſtratione nihil perſuadere oratorem, cum reuera perſuadeat, ſed falſo. Nam cum aliquem vituperamus, ſiue laudamus, vt apud omnes talis habeatur qualem demonſtramus ſine dubio perſuademus. Ergo Cicero Ariſt. ſecutus triplicem materiam eſſe dicit oratorij officij, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem. Sed has materias in publicis cauſis conſtituit, hiſq; perſonas certas tribuit. Quare has tres res definiuit in ciuili negotio poſitas, cum certæ ſignificatione perſonæ. Demonſtratio eſt, inquit, certæ perſonæ aut laus, aut vituperatio. Deliberatio eſt, inquit, quæ poſita in publicis cauſis, aſſertionis ſuæ ſententiam dicit. Iudicialis eſt, inquit, quæ in iudicio ciuili poſita duo agit, aut accuſat, aut petit contra, aut defendit, aut negat. Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, hic oratorem dixit omnibus de rebus optime poſſe dicere, qui, vt videmus, à pleno excedit, & exceſſit, non ad id, quod habet modum, ſed in infinitum. Denique hoc ipſe Cic. oſtendit. Hic infinitam, inquit, & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. {Ariſtoteles autem, qui huic arti} Duo quæ oratori maxime ſunt neceſſaria Ariſt. circa ſcribendum artem dedit, Inuentionem & elocutionem,

adinmentum enim de inuentione venit ornamentum de elocutione. Hic ergo Ariſt. ſententiam ſequitur. nam rhetoricam materiam triplicem conſtituit, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem. {Nam Hermagoras} Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicem cōſtituere, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam, hocq́; etiam Ariſtot. placuiſſe, quare ſuperius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam conſtituerant. reprehendit eos, qui addiderant exortationem, & cōſolationem. reprehendit & eos, qui ſubtraxerant demonſtrationem. Hunc etiam Hermagoram, qui neque arte ſcripſit, cōfutat ac lacerat, dicitq́; hunc vehementer erraſſe, quod materiā oratoris in duas partes diuidat, in cauſam & in quæſtionem. quorum vnum dicit eſſe oratoris officij, cauſam. ſ. aliud longe ab oratore remotiſſimum, & nec ab ipſis philoſophis diligēter cōprehenſum. ſ. quęſtionem. {Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere videtur,} Duobus modis reprehendit Hermagoram. ꝙ non perſpexerit rei illius vim quæ omnino remota eſt ab oratoria officio, id eſt quæſtionem, & ꝙ videatur de ſe polliceri ea quæ oratori attribuit ad dicendum. Hoc quoque duobus modis reprehendit. Nam errauit, inquit, ſi non quod omnis orator, ſed quod ipſe poſſit, ad materiam rhetoricæ artis applicuit. Deinde, inquit, nec ipſe potuit, nam nunquam illum ex arte dixiſſe omnes videmus. Ergo quoniam duo diximus in Hermagora reprehendiſſe Cic. quod rem non attenderit, quod multum de ſe videatur eſſe pollicitus: primo cum demonſtrat rem quàm oratori attribuerit non vidiſſe. Sed antequam id oſtendamus, quid ſit cauſa, quid quæſtio, videamus. {Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarū interpoſitione,} Cauſam, inquit. hanc eſſe dicit, controuerſiam in dicendi contentione poſitam cum certis perſonis. {Quàm nos quoque oratori dicimus eſſe attributam.} {Nam huic, inquit, cauſæ tria genera ſupponimus. Iudiciale, deliberatiuum, demonſtratiuum. Quæſtionem porro hanc eſſe dicit. Controuerſiam quidem in dicendo poſitam, ſed ſine tertijs perſonis quæ. ſ. rhetorica dictio vocatur. Theſis porro duplex eſt, theorice & practice. Theorice eſt, quæ diuina cognoſcit. Practice eſt, quæ in hominum negotijs, & ciuili diſceptatione verſatur. Ergo primo aſſerit, Hermagoram, vim rei quàm oratori attribuat, non vidiſſe. nam theſin oratoris materiam non eſſe perſuadet. quæ cum duplex ſit, theoricen magis exaggerat, nec paruis aut leuibus quęſtionibus, ſed infinitus; Veri ne ſint ſenſus, quæ ſit ſolis magnitudo. Sed quare & practicen theſin poſuit. i. & quid ſit bonum præter honeſtatem? Theſin quidem Cic. materiam oratoris eſſe non dicit, illamq́; theoricen omnino remouet. Practicen autem theſin dicit ab oratore tractari, ſed vt argumenti locum teneat, non materiæ ergo ita tollit oratori practicen theſin, vt materia eius nō ſit, liceat autem ei pro argumento proferre. {Ecquid ſit bonum præter honeſtatem,} Stoici dicunt honeſtatem ſolam bonum eſſe. Iam multi diſputant, vtrum & vtilitas bonum ſit, vtrum & dignitas bonum ſit? {Veri ne ſint ſenſus,} Vt Lucr. negat eſſe veros ſenſus, odoris, viſus, tactus, ſaporis, auditus. {Quæ ſit mundi forma,} Multi enim dicunt mundum in modum ſphæræ eſſe collectum, multi oblonga rotūditate eſſe formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in cameræ modū, ſcilicet vt ſub terra non ſit ſimilis, at ſupra caput eſſe mundi faciem. {Quæ ſit ſolis magnitudo.} Vtrum tantus ſit, quantus videtur, an maior, vel multo minor. {Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus.} Bene ait, ab oratoris officio remotas. Oratoris officium enim eſt, negotium ciuile tractare. Non tamen dixit, ab oratore remotas. Poteſt enim orator, poſtquam proprio officio ſatisfecerit, etiam philoſophiæ operam dare. {Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus} Quādo aliquid negamus, aut tollimus, quare id facimus demonſtrare debemus. vt nunc Cic. ab oratoris materia tollit theſin, & probat ſe recte tollere. Nam, inquit, res illas in quibus philoſophi ingenioſi magno cū labore verſati ſunt, has oratori quaſi paruas partes applicare dementiæ eſt, oratori. ſ. qui ægre ſuum quoque implet officium. {Quòd ſi magnam in his Hermagoras, &c.} Oſtendit iam Hermagoram quod primum fuit, vim rei illius non vidiſſe, quàm ad oratoris materiam, quaſi parum aliquid applicuerat. Nunc illud aliud tractat, nec quid polliceatur intelligere videtur. & oſtendit primo, non recte cum feciſſe, ſi ex eo quod ipſe poſſet in ceteros præcepta conſtituerit. Quod ſi, inquit, magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam; videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio. Deinde illum nihil potuiſſe confirmar, ſimulq́; illi & rhetoricā, & philoſophiam tollit. Practice enim rhetoricæ eſt, rhetoricæ philoſophiæ. nunc vero, inquit, ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricam citius quis ademerit, q̄ philoſophiam conceſſerit. {Quod ſi magnam in his rebus Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam} Oſtendit quibus rebus facultatem totus ſcientiæ conſequantur, ſtudio, inquit, & diſciplina. Studium eſt, animi conſenſus ad aliquid: Diſciplina eſt præceptum, quibus acceptis, id quod deſideramus implemus, itaque ſtudiū in nobis eſt, pręceptum extra nos, ſed ad nos. {Neque eo dico, ꝙ eius ars, q̄ edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur.} Ea vis eſt, inquit, in Hermagora, vt ei citius quis adimat rhetoricam, quàm philoſophiam concedat. Sed non, inquit ideo hoc dixi, quòd mihi ara eius, quàm edidit, mendoſiſſime ſcripta videatur. Iam cum ait, non mendoſiſſime, non negat mendoſe. Et quoniam dixit eſſe aliquid in eius artibus, quod ſit probandum, quippe quæ non mendoſiſſime ſcriptæ ſunt, ait eum multa ex antiquis artibus collegiſſe, vt ſi quid forte probabile, alienum id omne ſit. Deinde quàm aſtute ibi Hermagoræ dat diligentiam, vbi ſibi de alienis multa conquirit. Alioqui vbi propria eius inuenta perſcribit, nihil illi horū dat, quinimmo multa tollit, cum ait. {Et non nihil ipſe quoque noui protuliſſe, verum oratori minimum eſt, de arte loqui,} Quod hic fecit, multo maximum. ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe facere omnes videmus. Orator duo habere debet, vt artem tradat dicendi, vt ipſe ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc verū eſt, vt ex arte dicat. Illud autem accidens, vt artem dicendi tradat, quod rhetoris officium ſolum eſt. ergo non quidem mihi Hermagoras videtur mendoſiſſime artes ſcripſiſſe, ſed oratori maximum illud eſt, non vt, artem tradat, quod rhetoris proprium eſt, ſed vt ex arte dicat, quod oratori maxime eſt neceſſarium. Tollit ergo Hermagoræ exercitationem ex arte dicendi, quod eum, inquit, minime potuiſſe omnes videmus. Minime, inquit, potuiſſe, nec hoc illi dat, vt quomodocunque potuerit. ergo ſi nec ſapiens fuit, nec dicendi peritus recte, nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere videtur. Orator enim vir eſſe debet bonus, & dicendi peritus Deinde concludit. Quare conuicta Hermagoræ, & refutata ſententia, ſupereſt vt materiam rhetoricæ illam, quæ & Ariſtoteli placuit, conſtituamus, triplicem. ſ. iudicialem, deliberatiuā, demonſtratiuam. {Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt,} Meminimus de arte extrinſecus quinque res Ciceronem ſe ſpopondiſſe dicturum, de genere artis rhetoricæ, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatæ ſunt, hoc extremum eſt, vt de partibus diſſeramus. Partes ſunt hæ, inquit, quas plerique dixerunt. Multa Cicero ab alijs recte in artibus poſita ſecutus eſt, vt paulo ante Ariſtotelis ſententiam ſecutus, triplicem materiam rhetoricæ artis eſſe dixit, iudicialem deliberatiuam, demonſtratiuam. Itaque & nūc partes, inquit, quas plerique dixerūt, alij enim partes ſeptem, multi quatuor, ſed plerique quinque eſſe dixerunt, eorum ſentētiam & Cicero ſecutus, quinque partes eſſe confirmat, Inuētionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem. Inuentionem eſſe dicit, ad negotij fidem, aut verarum rerum, aut veriſimilium excogitationem, ſed orator in veriſimilibus maxime verſatur. Duo enim ſunt genera argumentorum neceſſarium & probabile. neceſſarium in veris rebus eſt, probabile in veriſimilibus. diſpoſitionem dicit eſſe, vt inuenta locis neceſſarijs per ordinem diſponamus. Elocutionem porro in duobus ponit, in idoneis verbis, & in ſententijs. ſ. in verbis ſingulis barbariſmus, ne in pluribus ſolœciſmus exiſtat. Deinde ſiue verba, ſiue ſententias, vt competenter inuentionibus diſpoſitis applicemus. Memoriam vero illam eſſe dicit, vt circa inuentiones retinendas argumenta vel verba firmiter concepta teneamus. Ergo dicentis hęc memoria eſt, non legentis. Deinde {Pronunciatio eſt, ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio} id eſt, vt rem magnam dicturus, pompam corporis vociſq́; perpendas, vt rem humilem dicturus, hęc eadem moderatius oſtentes. Pronunciatio ergo in duobus eſt, in voce, & in corpore, corpus vero duo habet, motum ſui, & vultū, quo. ſ. ad negotium compoſito ſæpe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. {Nunc his rebus breuiter conſtitutis,} Iam quinque res, quas ſe de arte extrinſecus dicturum eſſe promiſerat, executus eſt oſtendit enim quod eſſet genus artis rhetoricæ, quod officium, qui finis, quæ materia, quę partes, quibus omnibus cognitis, ſcimus tantum quid ſint, nihil tamē nobis ad actus proſunt. Harum tres res ſemper in ſola ſciētia ſunt, id eſt genus, officium

finis. &

finis. & ideo ſe alio tempore de his dicturũ eſſe promittit. Ad prçcepta enim artis rhetoricæ minime pertinent, vt ipſe ait. §Nam & multorum verborum indigẽt,§Quippe de his eſt longa diſputatio,& non tantopere ad artis deſcriptionem & præcepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus eſt, de materia ac partibus,quæ iam dudum tantũ,vt ſciremus quid eſſent, edocuit. Nunc in his prçcepta dat.ſ.vt harum rerum non ſolũ ſcientiam,ſed etiam actus habeamus. Ergo oſtendit eum qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus de materia artis ac partibus ſatis eſſe dicere. §Ac mihi quidem videtur coniunctè agendum de materia ac partibus.§Rectè ait,coniunctè agendũ. Partes enim ſine materia eſſe non poſſunt. Niſi enim controuerſiam aut deliberatiuam,aut demonſtratiuã dicamus,quç materiæ ſunt,inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria,pronunciatione,quæ partes ſunt vti non poſſumus. Cõiunctè ergo agendũ eſt,de materia ac partibus. Itaque oſtendit primo,quod eſſet genus artis rhetoricæ,quod officium, qui finis, quæ materia,quæ parte. Ex his tria in aliud tempus diſtulit.i.genus, officium,finẽ. Atque ideo de duobus reliquis,quæ ad præcepta pertinent,ſe ait eſſe dicturũ,de materia.ſ.ac partibus. Partes porro quinque ſunt,inuentio,diſpoſitio, elocutio, memoria pronunciatio. Horum ſolam intentionem in duobus libris tractat, & in hãc prçcepta tradit. Pauca etiam de elocutione, commemorat. Reliqua vero nec cõtingit quidem.i.diſpoſitionem, memoriam pronunciationem. Ergo quoniam de ſola inuentione dicturus eſt,& quoniam in omni cauſarum genere inuentio plurimum valet, incipit de inuentione tractare.

DE INVENTIONE.

OMNIS res, quæ habet in ſe poſitam in dictione,aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti., aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta,hoc modo: Feciſti,non feci, aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, quoniam coniecturis cauſa firmatur,conſtitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Cum vero qualis ſit res; quæritur, quia & de vi & de genere negotij controuerſia eſt, conſtitutio generalis vocatur. At cum cauſa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur, quem oportet; aut non cum eo, qui cum oportet; aut non apud quos,quo tempore, qua lege, quo crimine,qua pœna oportet; tranſlatiua dicitur conſtitutio: quia actio tranſlationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne cauſa genus incidere neceſſe eſt.nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ.quare eam nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui. nam & quid factum ſit, poteſt quæri, hoc modo: Occiderit ne Aiacem Vlyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bono ne animo ſint erga populum Rom. Fregellani. Et quid futurum ſit,hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad rempub. peruenturum. Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit, & quæritur id quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controuerſiam, non quod de re ipſa non conueniat, non quòd de facto non conſtet, ſed quòd id, quod factum ſit, aliud alij videatur eſſe,& iccirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter deſcribenda, vt, ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit, vtrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire vtrunque, quid ſit fur, quid ſacrilegus,& ſua deſcriptione oſtendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduerſarij dicunt. Generis eſt controuerſia, cum &,quid factum ſit, conuenit, &,quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat,& tamen, quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit,quæritur,hoc modo: Iuſtum an iniuſtum, vtile an inutile, & omnia,in quibus,quale ſit id,quod factum eſt,quæritur,ſine vlla nominis controuerſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit, deliberatiuam, demonſtratiuam, iuridicialem, negotialem. quod eius, vt nos putamus,non mediocre peccatum reprehendendum videtur,verum breui,ne aut, ſi taciti præterierimus,ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut,ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio,& demonſtratio genera ſunt cauſarum non poſſunt rectè partes alicuius generis cauſæ putari.eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt; eidem genus eſſe & pars non poteſt. Deliberatio autem & demonſtratio,genera ſunt cauſarum.nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum.aut & iudiciale, & demonſtratiuum, & deliberatiuum.nullum dicere cauſæ eſſe genus,cum cauſas eſſe multas dicat,& in eas præcepta det,amentia eſt.vnum autem iudiciale ſolum eſſe qui poteſt? cum deliberatio & demonſtratio neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint,& ab iudiciali genere plurimum diſſideant, & ſuum quæq; finem habeat,quo referri debeat. Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt rectè partes alicuius generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit. Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, multo minus rectè partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ conſtitutio eſt omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur; ſed demonſtratio & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, quòd ipſa ſunt genera. Multo igitur minus rectè partis eius, quod hic dicit,partes putabuntur. Deinde ſi conſtitutio & ipſa, & pars conſtitutionis eius quælibet, intentionis depulſio eſt,quæ intentionis depulſio non eſt,ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi,quæ intentionis depulſio non eſt,ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. demonſtratio, & deliberatio neque conſtitutio,nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio & ipſa & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt,deliberatio,& demonſtratio neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi conſtitutionem intentionis eſſe depulſionem. placeat igitur oportet demonſtrationem, & deliberationem, non eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem vrgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſæ accuſatores confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primam deprecationem. nam eum eadem omnia incommoda ſequentur. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & definitiua eſſe & tranſlatiua. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutio poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere: ideo quòd vnaquæque ex ſe, & ex ſua natura ſimpli-

citer conſideratur. Altera aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & vnam aliquam, & plures nonnunquam: ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu euenire. Genera igitur, vt ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quàm generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, iuridicialem & negotialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, cōſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur.

Ac iuridicialis quidem ipſa in duas tribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet iuris, & iniuriæ quæſtionem. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmidat ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed, vt ignoſcatur, poſtulat. hæc in duas partes diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio eſt, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen, vt ignoſcatur, poſtulat: quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa vi & poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri potetit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transferetur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur vi, & poteſtate factum. Factum autem, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, quod ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria laceſſierit. Comparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur: quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum. In quarta conſtitutione, quàm tranſlatiuam nominamus, eius conſtitutionis eſt controuerſia, cum aut quem, aut quicū, aut quo modo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non quo non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perſpicua eſt) quàm inuidia atque obtrectatione quadam impediri. Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus: exempla autem cuiuſq; generis tum commodius expoſituri videmur, cum in vnumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari. Conſtit. tio cauſa reperta, ſtatim placet conſiderare, vtrū cauſa ſit ſimplex an coniuncta: & ſi coniuncta erit, vtrum ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet vnam quæſtionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginienſibus reddatur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potiſſimū ſit, quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia vt quammaximæ contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt, in oratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera quæ ſunt ſeparata à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare: tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inueniri: tum vis verbi quaſi in diffinitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum diffinitiuum nominamus. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit.

Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum, ſimplex ne, an coniuncta ſit, intellexeris, &, ſcripti, an rationis habeat controuerſiam, videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ indicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia, quàm quæſtionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam; quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur; hoc modo: vt docendi cauſa in facili & peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſetur matricidij, niſi hoc dicat, Iure feci, illa enim patrem meum occiderat, non habet defenſionem: qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. ergo eius cauſæ ratio eſt, quòd illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. nam ſit ea nobis expoſita ratio, quàm paulo ante expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa ſumma naſcitur controuerſia, quàm iudicationem appellamus. Ea eſt huiuſmodi: Rectum ne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt, firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationem, vt ſi velit Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Et in ceteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem & iudicationem, vt factum eſt, non eſt, factum ne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones, aut eorum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tunc denique ſingulæ partes

totius

totius cauſæ conſiderandæ ſunt. nam non, vt quidque dicendum primum. Ita primum animaduertendum videtur: ideo quòd illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tum denique ordinandæ ſunt ceteræ partes orationis. Hæ partes ſex omnino nobis videntur, exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

VICTORINVS.

OMNIA res, quæ habet} Vt diximus, tractatus incipit inuentionis. & primum hoc debemus ſcire compendiũ, quod omnis inuentio quinque locis conſtat. Debemus enim primo conſiderare, quæ ſit cõſtitutio, deinde, ſimplex ne ſit cauſa, an duplex, tertio, ſcripti, an rationis, quarto, quæ cauſæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentũ, quinto, vt omnia cauſæ partes nobiſcum pertractemus, deinde partes orationis, principium, narratio, diuiſio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Ergo vt ſe ordo habet, primum de conſtitutione dicemus. Hoc tamen animaduertamus, ꝙ Cic. hos quatuor ſtatus rationales conſtitutiones vocet, atque hos ſemper in omnibus negotijs dicat eſſe principales, id eſt coniecturam, finem qualitatem, tranſlationem. hos ergo conſtitutiones appellauit, illos autem alios legales, non conſtitutiones, ſed ſtatus vocat. nec vnquam horum aliquem principalem dicit eſſe poſſe. Sed vt originem ſtatuum melius noſſe poſſimus, formam ſimilitudinis attendamus. Omnis conſtitutio ſic eſt, vt aſpectus, aut enim aliquid videre volumus, nec videmus, & eſt cõiectura, aut cum videmus aliquid, & quærimus quid ſit, & eſt finis, aut cum videmus quid ſit, & quærimus quale ſit, & eſt qualitas. Tranſlatio porro ab hac ſimilitudine videtur eſſe remota. igitur conſtitutionem eſſe dicit quæſtionem ex qua cauſa naſcitur. Quæſtio eſt, vox intentionis & negacionis. i. Feciſti, nõ feci, aut iure feci. In hac ergo quæſtione ſemper ſit neceſſe eſt conſtitutio. Cauſa eſt vero, quæ naſcitur ex quæſtione, id eſt an fecerit, an recte fecerit. Hoc tamen tenere debemus, ꝙ à Cic. & cauſa & quæſtio ad eandem ſignificantiam profertur. vt nunc cauſam pro quæſtione, nunc quæſtionem pro cauſa ponat. Itaque conſtitutio facile inueniri poteſt, ſi extremã partem thematis attendamus. in qua cum intentionem ex noſtra perſona propoſuerimus, debemus attendere quid ad intentionem competenter reſpondere poſſit, tunc in reſponſione conſtitutioné neceſſe eſt inueniri. {Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam.} Recte, in dictione ac diſceptatione. Sunt enim multæ controuerſiæ, non dictione, vt opificum. verum quod ait. Quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam, dictio poteſt eſſe demonſtratiua materia diſceptatio vero deliberatiua & iudicialis. Deinde dictio poteſt eſſe narrationis, vt ipſe ait. dicendo, explananda ſunt omnia Diſceptatio vero, quæſtionis. Ibi enim totius controuerſiæ pugna verſatur. Ergo quęcunque res poſita in dictione, ac diſceptatione facit aliquam controuerſiam, neceſſe eſt habeat quæſtionem. i. conſtitutionem aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis. Et primum rebus indicat quæſtiones, ſiue conſtitutiones. poſt his dabis nomina partim ex rebus ſumpta, partim ex commodo actionis. Itaque nunc modo rebus indicat conſtitutiones, cum ait, in omni controuerſia, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis quęſtioné eſſe oportere. De his enim rebus ſit quęcunque controuerſia, neceſſe eſt. Sed antequã nomina det conſtitutionibus, definit quid ſit cõſtitutio, vel vnde naſcatur. Quæſtionem, inquit, ex qua naſcitur cauſa, hanc conſtitutionem vocare debemus. quęſtioné porro eſſe diximus, vocem vtriuſque partis i. Feciſti, nõ feci, aut recte feci. Cauſam vero illam, an iuſte fecerit, hoc etiam diximus ꝙ Cicero idem velit quæſtionem eſſe quod cauſam, & quòd his circa eandem ſignificantiam communiter vtatur. Denique ſtatim demonſtrabit ſe his vti communiter. {Eam igitur quęſtionem, ex qua cauſa naſcitur, } Hic primam fecit quęſtionem, deinde vbi oſtendit quid ſit conſtitutio, ait. {Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum, } Incipit conſtitutionibus nomina dare. Cum facti, inquit, controuerſia eſt. Idem debemus facta intelligere, quod dicta. Vt enim verum aliquid factum ſit quęritur, ita & verum aliquid dictum ſit poteſt quęri. quare huic conſtitutioni quoniam incerta & non apparentia coniecturis vel ſuſpicionibus indagantur recte coniecturæ nomen impoſuit. Alij hanc conſtitutionem realem vocauerunt, quòd in ea quæratur verum res de qua agitur, facta eſſe videatur. Alij ςαδιασμὸν Gręco vocabulo quidem, quod in ea de incerto inueſtigando maximum certamen, habeatur. vnde & ſtadium dicitur, quòd ibi exerceantur certamina. Sed Cicero conſtitutioni huic ex modo actionis nomen impoſuit. In hac autem conſtitutione modus actionis eſt hic, quòd res coniecturis quæritur, ideo ergo coniecturam vocauit. {Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur} Nominis, inquit, eſt controuerſia, cum de facto conſtat, ſed quæritur quod id factum nomine appelletur. atque ideo, quoniam facti vocabulum pro neceſſitate ſuſcepti negotij nobis appoſita definitione nudãdum eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni non ex re, ſed ex modo actionis nomé impoſuit. res eſt enim huius conſtitutionis nominis ambiguitas modus actionis, eſt nominis definitio. Recte ergo huic conſtitutioni non ea re, ſed ex modo actionis nomé impoſuit. {Cũ vero, qualis ſit res, &c.} Et ſupra oſtendimus, cum de genere artis rhetoricæ diſputaremus genus in triplici ſignificatione cõſiſtere, eſſe genus ſanguinem, eſſe genus ſub quo ſimilia multa teneãtur, eſſe genus qualitatem. i. quo vniuſcuiuſque rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cum & de facto, & de nomine conuenit, ſed quęritur quale ſit id quod in iudicio verſatur, quoniã de genere negotij controuerſia eſt, conſtitutio generalis vocatur, qualitas. ſ. Verum huic conſtitutioni non ex modo actionis, vt ſuperioribus duabus, & poſt quartæ, ſed ex re. i. negotio nomen impoſuit. Hic. n. res illa eſt quod negotij genere vel qualitate quęritur. Itaque ex re huic conſtitutioni nomen impoſuit, vt generalis vocetur, id eſt qualitas. {At cum, inquit, cauſa ex eo pendet, & reliqua} Cum, inquit, talis fuerit, controuerſia, vt in hoc ſit toto contentio, cum aut apud alios nos accuſare debere dicimus, aut non nos, ſed alios accuſari, aut non apud hos, ſed illos, non hac lege, ſed illa, non hoc crimine, ſed illo, non hac pœna, ſed illa, quoniã in his omnibus de tranſlatione actionis controuerſia eſt (agitur enim vt actio tranſlatiua nominetur) conſtitutio tranſlatiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni ex modo actionis nomen impoſuit. agitur enim, vt actio transferatur. Verum quod ait, Non hoc crimine, ſed illo: non ne & in fine, cum quæritur vtrum fur, an ſacrilegus ſit, id quæritur, quo nam magis crimine accuſandus ſit? Sed hoc intereſt, quod in fine crimina vtraque iunguntur. Non enim ſacrilegum dico furem nego. In tranſlatione vero vno accuſandus crimine, ſiue illo quod intendimus, ſiue illo ad quod reus transferri poſtulat actionem. {Atque harum aliquam in omne cauſæ genus} Siue, inquit, in iudiciali, ſiue in deliberatiua, ſiue in demonſtratione, neceſſe eſt, aut coniecturalem, aut finitiuam, aut generalem, aut tranſlatiuam incidere conſtitutionem, vbi inquit, harum nulla fuerit inuenta, ibi nulla eſt controuerſia. quare nec cauſa eſſe iudicanda eſt. Si enim conſtitutio nulla eſt, vnum latus recedat oportet. id enim conſtat quod vtrinque latere concurrente fulcitur. Igitur ſi conſtitutio non erit, nec cauſa eſſe iudicanda eſt, eſt enim aſyſtata controuerſia. {Ac facti quidam cõtrouerſia in omnia tempora poteſt diſtribui} Nunc poſtquam conſtitutiones & rebus & nominibus indicauit, vt has manifeſtius cognoſcere poſſimus, iiſdem ſtatibus exempla ſupponit. {Ac facti quidem controuerſia, inquit, in omnia tempora diuiditur} Et ſupra diximus cum de facto ſit quęſtio, coniecturam vocari. Ergo hic coniecturæ tria tempora aſſignat, pręteritum, præſens, & futurum quod quidem exempla docet. Sed hoc ſcire debemus nullam rem in iudicium. i. in iudiciale genus cadere poſſe, niſi de pręterito. Omnia enim argumenta non de futuris, qua incerta ſunt, ſed de pręteritis colliguntur. itaque coniectura, quanquam habeat tria tempora, tamen principalis eſſe non poteſt, niſi de pręterito ſit. de pręſenti vero, vel de futuro incidere poſſunt, poſt ſtatũ alium principalem. Ergo nec hanc coniecturam principalem eſſe credamus. {Bono ne animo ſint erga Populum R. Fregellani} In hoc themate demonſtratio cõtinetur. nam deſcribendi nobis ſunt. Fregellani, q; ſemper videbãtur aduerſi. Ita & quod ait. {Si Carthaginem reliquerimus incolumen, num quid ſit incommodi ad remp. peruenturum} Et hic deliberatiua põt eſſe.

Deliberat ſenatus,an Carthagini parcat. ergo nihil in iudicium niſi de præterito cadit. ❴Nominis controuerſia eſt,cum de facto conuenit,❵ Nunc de fine tractat, cum nominis, inquit,eſt controuerſia, id eſt cum quæritur quo id, quod factum eſt nomine appelletur. verum cum de nomine ambigitur, & de re neceſſe eſt ambigatur.nomen enim rei eſt, res vero nunquam ſine nomine eſt.Quare cum de nomine dubitatio eſt,de re quoque dubitetur neceſſe eſt. Ergo definitiuus ſtatus huiuſmodi eſt cum de facto conſtat,& de re vel nomine controuerſia eſt. Inter factum enim & rem hoc intereſt. Res eſt, certam ſui formam & ſpeciem circa cognitionem retinens.ergo ſi ſpecies rei nota eſt, nomen quoque notum ſit neceſſe eſt. Factũ eſt confuſum quiddam & incertum, hoc ſolo certum ꝙ ſcitur quid factum eſt. In fine itaque factum conſtat,ſed res non conſtat,& quia rei nomẽ ſemper adiunctum eſt, ideo de nomine controuerſia eſt. Quod inquit,nomen breuiter nobis definiendum eſt, & contra atque aduerſarius dicat deſcribendum, & dat exemplum. ❴Vt,ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit, vtrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus.❵ Factum conſtat, nam ſacrum ex priuato conſtat eſſe ſublatum.de nomine incertum eſt, vtrum ille fur,an ſacrilegus iudicetur. quare definitionibus noſtris nomen illi aliud quàm aduerſari volunt imponere debemus. ❴Definienda res erit verbis,& breuiter deſcribenda❵ Ad vnum quidem vtrunque tendit. Sed quia multimodæ ſunt definitiones, videamus interim quid interſit inter definitionem & deſcriptionem. Definitio talis eſt: homo eſt animal rationale,bipes,riſus capax,deſcriptio vero talis: homo eſt qui rectum verticem rotundo capite attollit, cuius ſunt ſub collo humeri brachiaq; demiſſa &c.in hunc modũ. Sed vt ipſe ait, Breuiter deſcribenda.Ergo quoniam de fine tractauimus, nunc quoque quid tractetur de qualitate videamus. ❴Generis eſt controuerſia, cum &, quid factum ſit, conuenit,❵ Tulit coniecturam.deinde cum ait. ❴Et,quo id factum nomine appellari oporteat,conſtet,❵Tulit finem. Ergo ſupereſt, vt quale vel quantum ſit id quod factum eſt, videamus. & dat exemplum. ❴Vtrum iuſtum, an iniuſtum ſit, vtrum vtile,an inutile ſit.❵Quod cum quæritur,non nomen rei, ſed rei qualitas quæritur,& ideo qualitas appoſita eſt. Incipit Hermagoram reprehendere,qui demonſtrationem, & deliberationem ſub qualitate conſtituerit. ❴Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit,❵ Reprehendit,vt diximus, Hermagoram,quòd demonſtrationem,& deliberationem ſub qualitate poſuerit, cum ipſa qualitas,id eſt conſtitutio,ſub deliberatiua & demonſtratiua ſit, de quare in conſequentibus latius diſputabitur. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur,❵ Ait graue Hermagoræ peccatum ſe debere reprehendere, & id breuiter. Ne ſi,inquit,taceamus,quod primum eſt,Hermagoræ artes approbare videamur.& quare eiuſdem artes non ſumus ſecuri,cauſas dare nequeamus.Deinde inquit. Ne ſi latiſſime Hermagoræ peccatum perſequi voluerimus, quod quidem eſt. Tertium,inquit,noſtris præceptis moram videamur afferre, ſed quod medium eſt de peccato Hermagoræ, breuiter diſputabimus. ❴Si deliberatiua, & demõſtratio❵ Quæſtio hęc eſt, quod non recte Hermagoras deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Cicero ergo ait, non recte deliberationem,& demonſtrationem ſub qualitate poſitas,quia genera cauſarum ſunt. Quod ſi genera cauſarum eſſe Hermagoras fuerit confeſſus, ſine dubio non hęc debuit ſub qualitate ponere. ſin negauerit, docebit Cicero genera eſſe cauſarum. Igitur male Hermagoras demonſtrationem & deliberationem ſub qualitate collocauit.Ac primo per conditionalem quęſtionem,id eſt hypotheticam ingreditur propoſitionem. vbicunque enim, Si eſt,ſub quadam conditione propoſitio eſt. Si,inquit, hoc eſt,illud non eſt. hoc autem eſt,igitur illud non eſt ita & hic. ❴Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari ❵ Genera autem cauſarum ſunt igitur generis cauſæ partes eſſe non poſſunt. & docet genera eſſe cauſarum.Primum igitur ponamus genus cauſæ,ſecundum partes generis cauſæ,id eſt coniecturam, finem, qualitatem,tranſlationem.Tertium ſit illud,quidquid qualitati ſubijcitur.vbi Hermagoras deliberationem & demõſtrationem conſtruit. Ergo Cicero primum dicit deliberationem, & demonſtrationem,quia prima ſunt, ſecunda eſſe non poſſunt. Quod ſi ſecunda non ſunt,multo minus tertia eſſe poſſe, quod Hermagoras conſtituiſſe conſpicitur. Itaque meminiſſe debemus, Ciceronem de duobus tractare, id eſt de primo & ſecundo, ſcilicet de genere cauſæ,& partibus generis. Si,inquit,deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarũ, non recte partes generis cauſæ poſſunt putari, id eſt conſtitutiones, quod cum docet conſtitutiones eſſe non poſſe, multo magis videntur partes conſtitutionis eſſe non poſſe.Eadem enim res, alij genus eſſe, alij pars poteſt eidem genus eſſe & pars non poteſt. Ariſtoteles ait res omnes quæ in dictis & factis & in omni mundo agũtur,decem eſſe. quarum rerum nomina ponemus. Prima ſubſtantia eſt deinde quantitas,qualitas,ad aliquid, vbi,quando,ſitus, habere,facere, pati Gręcis autem vocabulis ſic vocantur,οὐσία,ποσότης, ποιότης,πρός τι,ποῦ,πότε,θέσις,ἔχειν,ποιεῖν,πάσχειν.Harum prima,vt diximus ſubſtantia vocatur, reliquæ nouem in ſubſtantia ſunt, quæ accidentes vocantur.vtputa membrana ſubſtantia eſt, accidunt autem ei crocum,ſcriptura,&c. Cum inter ea & ſubſtantia res,ſit,& ea quæ accidunt res ſit, nunc ad id quo de nunc agitur reuertamur ❴Eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt❵ Hic rem ſubſtantiã illam ponamus,quæ dum ſola eſt,patet omnibus accidentibus. ſed cum ab vno accidenti fuerit occupata, iam in ſe accidens aliud non admittit. vtputa lana alba res eſt, ſed ſubſtantia. hęc res patet multis accidentibus, poteſt enim lana illa aut roſea fieri, aut veneta, aut nigra. Sed ſi colorem vnum in ſe ſuſceperit, iam in ſe colorem alium non admittit. Similiter & homo ſubſtantia eſt. poteſt autem id quod homo eſt,nunc ſeruus eſſe,nunc dominus,ſed poſtquam dixero dominum,in eo quod dominus eſt,eſſe & ſeruus non poteſt, aut cum dixero ſeruum,in eo quod ſeruus eſt, & dominus eſſe nõ poteſt, Ita ergo & hic deliberatio & demonſtratio res eſt, ſed illa ſubſtantia,quæ quandiu ſola eſt patet accidentibus.i.generi cauſæ, & cauſæ partibus,ita quandiu in incerto ſunt genus alij, alij partes eſſe poſſunt.Cũ vero generis nomen acceperint, in eo quod genus ſunt, & partes eſſe non poſſunt.Hoc eſt quod ait, Eidem genus.i.ſimile ac iudiciale eſſe, & pars non poteſt.Ergo ſi genus generis pars eſſe non poteſt, multo minus partis generis partes putabuntur. Deliberatio autẽ,& demonſtratio genera ſunt cauſarum,❵ Id,quod primo dubio propoſuit aſſumpſit ſine dubitatione.neque enim dicit, ſi deliberatio, ſed deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum. & id triplici argumentatione conuincit.ſ.demonſtrationem & deliberationem genera eſſe cauſarũ. ❴Nam aut nullum cauſæ genus eſt,&c.❵ Nam aut nullum,inquit,cauſæ genus eſt,aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum & deliberatiuum. Id eſt, aut nullum cauſæ genus,aut vnum, aut tria. duo enim propterea non dixit quoniam deliberatio & demonſtratio quanquam inter ſe diuerſa ſunt,ſimul tamen aut in generibus cauſæ ponuntur, & fiunt tria genera cauſæ,aut ſimul tolluntur, & remanet vnum.i.iudiciale ſolum. Ergo tollit duo.i.nec vnum eſſe nec nullum, vt id quod reliquum eſt, approbetur. ❴Nullum dicere cauſæ eſſe genus,cum cauſas eſſe multas,&c.❵ Nullum, inquit, cauſæ genus, eſſe non poteſt dicere.nam qui artes ſcribit, multaſq; dicit eſſe cauſas,nullam nõ poteſt dicere. Tulit rem vnam.deinde vnum iudiciale ſolum eſſe non poteſt dicere, propterea ꝙ & deliberatio,& demonſtratio, genera ſunt cauſarum. nam & inter ſe diuerſa ſunt,& ab iudiciali multum ſeparata. Id porro quod diuerſum eſt, tunc omnino diuerſum eſt, ſi inter ſe & rebus & exitu diſtet.Atque vt rationes ex ſimilibus colligamus, res eſt lectio, exitus intellectus.Ergo hæc tria genera cauſarum re inter ſe diſtant. aliud enim agitur in demonſtratione, aliud in deliberatione,aliud in iudiciali. Rerum quoque exitus diſpar eſt. Nam demõſtrationis finis eſt honeſtas, deliberationis vtilitas iudicialis æquitas. ꝙ ſi hæc tria inter ſe & re & exitu diſtant, profecto genera cauſarum conſtitui debebunt. Non ergo recte deliberationem & demonſtrationis qualitatis partes eſſe dixit. In his autem hæc hucuſque diſputauimus,videamus quinque partium ſyllogiſmum,ac primum quæſtionem,de qua agitur, conſtituamus.Hęc autem eſt quęſtio, quòd non recte Hermagoras deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte alicuius generis cauſę putari,hoc primum eſt. eadẽ enim res alij genus eſſe,alij pars poteſt eidem genus eſſe, & pars non poteſt,hoc ſecundum eſt. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum,hoc tertium eſt. nam aut nullum cauſæ genus eſt,aut iudiciale ſolum,aut & iudiciale & deliberatiuum, & demonſtratiuum,hoc quartum eſt. Relinquitur ergo,vt omnia tria genera ſint cauſarum.hęc concluſio eſt. Videamus ergo illum quem promiſimus ſyllogiſmũ quinque partium. ❴Si deliberatio,& demonſtratio genera ſunt cauſarum, nõ poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari❵ Hęc propoſitio eſt. & quia neceſſe eſt exprimi confeſſione, ſecundum quoque in confeſſionem venire,propoſitio nobis approbanda atque iungenda eſt.Atque

eſt. Atq; ideo Cicero approbat propoſitionem. § Eadem.n.res alij genus eſſe, alij pars poteſt, eidem genus eſſe & pars non poteſt,&c. Approbauit ergo propoſitionem. rurſus, poſt approbatam propoſitionem illud quod quaſi in propoſitionẽ dubie propoſuerat, aſſumit hoc modo. § Deliberatio aũt, & demonſtratio genera ſunt cauſarum § Deinde approbat aſſumptionem, vt ſupra diximus, triplici argumentatione. § Nam aut nullum cauſę genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum, & deliberatiuũ § Poſtremo tres adhibet concluſiones. vbicunq; enim ergo vel igitur eſt, concluſio ſit neceſſe eſt. Prima igitur concluſio approbationis de aſſumptione eſt. quid.n. erit in aſſumptionis approbatione? nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuũ & deliberatiuum. Concludit ergo, hæc tria genera eſſe cauſarum. § Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum § Secunda concluſio propoſitionis eſt, ſiue argumentationis eius. Quid.n. argumentatur in propoſitione? ſi deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarũ, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Concludit hoc ipſum. § Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari § Tertia autem concluſio quęſtionis eſt, quæ.n. quæſtio eſt, quod Hermagoras deliberationem & demonſtrationem nõ recte ſub qualitate conſtituit. concludit itaq; quæſtionem. § Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit § Verum cum in primo ſyllogiſmo de duabus rebus tractauerit. de primo & ſecundo.i. de genere & partibus generis, cur hic in tertia concluſione partis partium mentionem fecit? quod.ſ. tertium eſt. Hoc primum ſic excuſatur, quod hæc concluſio pręter ſyllogiſmum ſit. eſt.n. quæſtionis. quæ extra ſyllogiſmũ eſt, ſed ex ea ſyllogiſmus. deinde ꝙ per hanc extremã concluſionem ſenſum deſcendit ad alium ſyllogiſmum vbi hæc tractat, deliberationem & demonſtrationem. cum partes generis eſſe non poſſunt, multo magis partium partes eſſe non poſſunt. Sed priuſquam de eodem ſyllogiſmo tractemus, ea quæ in eo obſcura ſunt explicemus. Quod ſi generis cauſæ partes nõ poſſunt recte putari, § Diſputaſti quidem ſupra ô Cicero, deliberationem, & demonſtrationem, quia genera ſint, partes generis eſſe non poſſe, non tñ oſtendiſti, vtrũ conſtitutio pars generis ſit, an ipſum genus. incertum eſt enim vtrum deliberatio ſub qualitate ſit, an qualitas ſub deliberatione. Doceas itaq; oportet, vtrum pars an genus ſit conſtitutio. Hæc ergo incidens quæſtio eſt vtrum conſtitutio pars an genus ſit. Iam ſupra oſtendit, deliberationem & demonſtrationem genera eſſe cauſarum, ꝙ & inter ſe diſtent, & ab iudiciali plurimũ diſſideant, & ſuum quæque finem habent quo referri debeant. Nunc ei docendum eſt, vtrum conſtitutiones cauſarum partes ſint. & ſic argumentatur. Propoſito themate. quid primũ inuenias. genus an conſtitutionem? vtiq; primum neceſſe eſt agnoſcas, vtrum deliberatiua an demonſtratiua cõtrouerſia ſit, tunc deinde, quæ ſit conſtitutio. Ergo pars cauſæ eſt, conſtitutio omnis. § Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur, § Prius.n. cauſa cognoſcatur neceſſe eſt, deinde conſtitutio. Plus autem cauſam eſſe q̃ conſtitutionem ſic etiam poſſumus cognoſcere, ꝙ in ſingulis cauſę generibus conſtitutiones variantur. Cauſa autem omniũ conſtitutionem capax eſt. Verum cum cauſa & conſtitutio iuncta ſibi eſſe videantur, oportet tñ vnum alteri prius ſit, Omne enim quod loquimur, ſiue quod mente concipimus, aut ſimplex eſt, aut coniunctum. Simplex eſt, quod ad aliud nõ attendit, vt tabula, ſaxum, & reliqua huiuſmodi, Coniunctũ vero, vt de duobus vnũ prius habeat, quatuor modis ſit, aut tempore, aut loco, aut ordine, aut cauſa. Aetas cum in homine ſit, tempore in eodem ſecernitur. ſi dicas enim iuuentas vtiq; conſideratione temporis iuuentas ante ſenectutem eſt. deinde, loco iunctæ domus ſecernuntur. cum enim dicis atrium, ideo primum intelligis, quia conſideras interiorem locum eſſe vbi triclinium. Ordine vero ſic, cũ in eodem loco multi ſedeamus, pro ordine ſedentiũ nobis ante feramus. Cauſa autem ſic, de his quę iuncta ſunt, vnum prius efficitur, vtputa pater & filius iuncta ſibi ſunt. neq; enim ante pater q̃ filius naſcatur, aut ante filius q̃ illi ſit pater. ſed quia filio ad naſcendum pater cauſa eſt, icirco ea cauſa pater filio præfertur. Ita hic in themate cauſa & conſtitutio coniuncta ſunt, ſed vt prior cauſa ſit, cauſa efficitur, vt cõſtitutio.n. naſcatur, cauſa præcedit. Quod ipſe ait. Non.n. cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur, § Hic quoq; aduertamus ſyllogiſmum quadripartitum. prima eſt.n. propoſitio cum adiunctio. Quod ſi generis cauſæ partes nõ poſſunt recte putari multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. Huic propoſitioni approbatio non fuit ſubijcienda. Manifeſtum eſt.n. ſi partes cauſæ non ſint, multo minus partis cauſæ partes putari. Ergo incidit quæſtio, vtrum conſtitutio pars ſit. & vt ſupra docuimus, probat partes. Sed hæc incidens quæſtio nõ pertinet ad ſyllogiſmum, verum quia neceſſaria fuit, interiecta eſt, Deinde aſſumit illud quod propoſuerat. § Sed demonſtratio & deliberatio generis cauſę partes non poſſunt recte putari, § Et approbat aſſumptionem, quod ipſa ſunt genera, inquit. Poſtremo cõcludit propoſitionis ſecundã partem. Quid eſt.n. in ſecunda parte propoſitionis. § Multo minus recte partis cauſæ partes putabũtur. Concludit hoc ipſum. § Multo igit̃ minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. § Primæ.n. parti propoſitionis per incidentem quæſtionem ſatiſfacit. Quid eſt enim in prima parte propoſitionis. § Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, § Itaq; oſtendit generis cauſæ partem conſtitutionẽ. Quadripartitus ergo eſt ſyllogiſmus. eſt.n. propoſitio, aſſumptio, approbatio, aſſumptionis cõcluſio. Quęſtio vero incidens ad ſyllogiſmum minime pertinet. Deinde, ſi conſtitutio & ipſa, & pars cõſtitutionis eius quælibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars, &c § Omnis pars tunc plene pars eſt, ſi generis & nomen, & definitionem recipiat, vtputa animal genus eſt. iam ex animali, homo, equus, auis, deinde ex aui, coruus, cornix, aquila, itaq; hęc omnia generis ſui & nomen & definitionem recipere debebũt. Generis vero nomen, quod eſt animal. ergo & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila, animalia dñr. deinde generis definitio quæ eſt.i. animalis. Animal eſt corpus animatum. itaq; & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila corpus animatum eſt. Verum definitio à genere tranſit in ſpecies, ſpecierum vero definitio in genus tranſire non poteſt, nõ enim cum hominem definio, homo eſt corpus animatũ bipes, iam cũ dico bipes, ad generis definitionem non pertinet. eſt.n. animal, & quadrupes. Itaq; nunc accepta ſimilitudine, ad argumentationem Cic. redeamus. Et primo quæſtionem, quæ in contentione verſatur, attendamus. Illa aũt, vt ſupra diximus, quæſtio eſt, ꝙ deliberatio & demonſtratio non recte ſub qualitate ſint poſitæ. Supra id iam duabus argumentationibus vicit. quarum prima illa fuit, deliberatione, & demonſtrationem, ſi genera ſint cauſarum partes generis eſſe non poſſe. & probauit genera eſſe cauſarum. Secundo vero argumentatio talis fuit, Quod ſi generis partes eſſe non poſſunt, multo magis partes partium eſſe nõ poteſt. Nunc tertiam affert argumentationem. Si, inquit, conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intẽtionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt, vt ſupra diximus, Omnis pars generis ſui & nomẽ, & definitionem debet recipere. hic aũt conſtitutio genus eſt, ſub conſtitutione quatuor conſtitutiones, ſub qualitate demonſtratio, deliberatio, iuridicialis, negotialis. itaq; videamus, an deliberatio & demonſtratio generis nomen & definitionem recipiãt. Generis nomen eſt conſtitutio, quod nomen tollit Cicero demonſtrationi & deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras conſtitutiones dici poſſe, oſtendit definitionẽ generis cadere non poſſe in deliberationem & demonſtrationem. Quod ſi definitio nõ cadit nomen quoq; cadere non debebit. Cõſtitutionem autem ſic definimus, Conſtitutio eſt intentionis depulſio, quam.ſ. definitionem in deliberatione vel demonſtratione videmus eſſe nõ poſſe quod ſi deliberatio & demonſtratio, neq; nomen conſtitutionis, neq; definitione recipiunt, nec cõſtitutiones ſunt, nec partes conſtitutionis. Ipſi aũt placet, cõſtitutionem intentionis depulſionem eſſe, & concedit ei alias definitiones. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud q̃ finem inſpicimus nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuũ in quo poſitæ genere commixtionem cõſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem alterius non admittũt. Siue, inquit, cõſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dicat, ſiue defenſoris primã deprecationem, neceſſe eſt deliberationem & demonſtrationem neq; conſtitutionem eſſe, nec partem cõſtitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus ſyllogiſmi, quod obſcuritate ſui & artificio colligatum ſyllogiſmis, fere omnibus antecellit. Sic itaq; iſte colligitur ſyllogiſmus à primo ad ſecundum, à ſecundo ad tertium à primo ad tertium. Primum.n. & tertium ſimile eſſe mediũ facit, quod vtriq; coniungitur. Sed vt melius poſſit artificiũ. Ciceronis intelligi, prius quælibet ſimilitudo facienda eſt. Ponamus itaq; hęc tria. Victorinus docet, vnũ ſic, intelligit, aliud ſic. ſpẽ habes, tertium ſic itaq;

ſic itaq; faciamus ſyllogiſmum à primo ad ſecundum : Si Victorinus docet intelligis, nunc à ſecũdo ad tertiũ, ſi intelligis, ſpem habes deinde à primo ad tertiũ, ergo ſi Victorinus docet, ſpem habes. Primum.n.& tertium, quod poteſt veriſimile non videri medio illo quaſi quadam approbatione coniungitur. Hoc ergo & in Cicerone videamus. Primum, hoc eſt ſi conſtitutio & ipſa & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt. Secundũ illud eſt, Quæ intentionis depulſio nõ eſt, ea nec cõſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Tertium hoc, ſi deliberatio & demonſtratio neq; conſtitutio, nec pars conſtitutiones eſt. nunc videamus ſyllogiſmũ à primo ad ℞m : Si cõſtitutio, inquit, & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt, quæ intẽtionis depulſio nõ eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. deinde à ſecundo ad tertiũ. At ſi quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio nec pars cõſtitutionis eſt. demonſtratio & deliberatio. neq; conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Nunc à primo ad tertiũ. Igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius & quælibet, intentionis depulſio eſt deliberatio & demonſtratio neq; conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Ergo à primo ad tertium concluſio eſt ſyllogiſmi. Deniq; Cicero. {Si igitur conſtitutio} Manifeſtum, quia, ſyllogiſmi concluſio vbicunq; enim ergo vel igitur ponitur, concluſio eſt argumenti. {Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul} Aliud incipit argumentum.i.quartum ſyllogiſmum, quo oſtendit nõ recte ſub qualitate deliberationem & demonſtrationem poſitas quem ſyllogiſmum priuſquam oſtendamus, ea quæ in re ſunt, ante videamus. Deinde inquit, Coniecturalis cauſa. Si, inquit, coniecturam per id quod eſt, attendamus, nihil aliud inuenimus quam coniecturam ſolam, nec in eo quod coniectura eſt poſſumus intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum cõſideremus, nihil aliud quã finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt, poſſimus tranſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſiderate habent proprium ſuum, in quo poſitæ genere commiationem conſtitutionis alterius nõ admittunt, male igitur Hermagora, deliberationem & demonſtrationem partes conſtitutionis.i. qualitatis eſſe voluiſti cũ deliberatio ſiue demonſtratio per ſe conſideratæ, non ſolæ intelligi, ſed omnes in ſe conſtitutiones cõtinere poſſint. {Simul ex eadem parte, eodem in genere} Id ſupra legimus. Pars autem cauſæ eſt conſtitutio omnis. genus aũt eſt conſtitutionis, id quo valet, quod ſe explet, id deinde quo vnaquęque conſtitutio ab alijs cõſtitutionibus ſegregatur. Pars aũt communis poteſt eſſe cum multis, & omnino nulla cõſtitutio. {Nec pars cõſtitutionis, &c.} Qm̃ de deliberatione & demonſtratione quęſtio eſt, quæ deliberatio & demonſtratio partes cõſtitutionis ab Hermagora ponuntur, recte cũ de ſolis conſtitutionibus loqueretur, partes etiã tetigit. {Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis potes ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim cõtinere. {Altera aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur} Sapienter dixit. multæ enim conſtitutiones in cauſa eſſe poſſunt. ſed ſi plures ſint, ad numerum conſtitutionum, non ad augendam vim alterius conſtitutionis accedunt. {At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere, & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & vnam aliquã, & plures non nunquam, } Cum, inquit, conſtet vnamquamq; conſtitutionem altera in ſe non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes ſolet recipere cõſtitutiones. {Ergo ipſa nec cõſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis, ſimul ex eadem parte deliberatio enim pars cauſæ eſt.} Videamus nunc quadripartitum ſyllogiſmum. Proponit ſic, primo ſpecialiter, deinde generaliter. Specialiter ſic, deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodẽ in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua ſpecialiter.n.de coniectura propoſuit. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere, & definitiua eſſe & tranſlatiua. Et hic ſpecialiter de fine propoſuit. Nunc propoſuit generaliter de omnibus cõſtitutionibus, & earum partibus. Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuã habere, & alterius in ſe vim continere. Hucuſq; propoſuit. Deinde approbat propoſitionem. Ideo, inquit, quod vnaquæq; ex ſe & ea ſua natura ſimpliciter conſideratur, altera aſſumpta numerus conſtitutionum duplicatur, nõ vis conſtitutionis augetur. Poſt approbationẽ propoſitionis, aſſumit quod ſibi neceſſariũ eſt. At deliberatiua, inquit, cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere, & coniecturalem & generalem & definitiuam & tranſlatiuam continet cõſtitutionem, & vnam aliquã, & plures nonnunquam. Quod qm̃ manifeſtum eſt, & apertum omnibus, non fuit neceſſe approbare aſſumptionem. Sequitur ergo concluſio, quæ duplex eſt. Prima ad id, quod aſſumptũ eſt. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodẽ in genere eſt. ergo ipſa nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Secunda ad vtrunq; de quo agitur. pariter.n. de deliberatione & demonſtratione tractetur. Genera, inquit, igitur vt ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. ergo ipſa neq; conſtitutio eſt, neq; pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu venire. {Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, } Poſtquam docuit, deliberationem & demonſtrationem non partes qualitatis, ſed genera eſſe cauſarum, ad ipſius qualitatis deſcendit diſputationem. Ac primo hanc in duas diuidit partes, in iuridicialem & negotialem quarum partium hoc compendium tenere debemus, q iuridicialis ſemper de præterito eſt, & negotialis ſemper de futuro, quæ tempora in ipſarum partium definitione videtur Cicero non declaraſſe. ait enim. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. {Negotialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur, cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. {Hic omnino tempus quaſi præteritũ non demonſtrat, niſi quod magis futurum tempus videtur includere, cum aut præmij, aut pœnę ratio quæritur. quo loco primo oſtendendum eſt, & pœnam & pręmium de præterito eſſe poſſe. nam & poſt ſupplicium de aliquo iniuſte ſumptum poſſunt nonnulli in iudicium vocari, & quod non recte præmio aliquem donauerint, poſſint in iudiciũ vocari, vt Verres, qui ſupplicium ſumpſit de ciuibus Romanis, & anulo aureo ſcribam in cõcione donauit. ergo præmij & pœnæ ratio poteſt de præterito eſſe. Sed occurrit illud, poteſt tamẽ præmij & pœnæ ratio & de futuro eſſe, ideoq; in iuridiciali qualitate tempus præteritum non recte definiuit. Cum iam huic loco ſic reſpondetur, quod dixerit. Ratio enim ſemper de præterito eſſe facto. Definitio aũt cum quæritur, ratiocinatio dicitur. & eſt ibi tantum meriti ratio, quod meritum præteritum eſt. Atq; ita ratio nunquam niſi de præterito eſt. cũ enim dicis, petit præmium, neceſſe eſt afferat meritum. ita in eo quod petit præmiũ, nulla ratio eſt. Sed cum ais eum mereri, tum ratio eſt ex præterito veniens. Ergo ait Cicero. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur, in eo quod ait. Ratio, pręteritum tempus includit. Iuridicialis à iure. æqui.n. & recti ratio nõ niſi iure conſtat. deinde. {Negotialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur, } Negotialis qualitas talis eſt, cum aliquid generatim iure cautum ad ſpeciem deuocamus, vtputa viro forti præmium detur vir fortis petit inimici mortem. in eo quod dicit viro forti præmiũ, dat quidem viro forti præmium, ſed non etiã deſignat illud forte quod petit. Ergo in negotiali qualitate ex æquitate præcedẽtis iuris, noua iura firmantur.i.vt liceat id, quod in cõtentione verſatur, & ideo de futuro eſt. Quod etiam iuriſperiti faciunt, qui ſi forte id de quo agitur, iure non cautum eſt per interpretationem ſtatuti iuris, id etiam quod in eodem iure nominatim nõ continetur, affirmãt. Hoc eſt quod ait. Cui diligentię præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Hoc quoq; tempus futurum demonſtrat, cum ait, Quid iuris ſit conſideretur. conſideratio.n. de incerto eſt, & quia iuris conſideratio eſt; de futuro eſt. {Ac iuridicialis quidem ipſa in duas tribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam. } Negotialis qualitas cõſtat, nec aliquas ex ſe partes fundit, iuridicialis vero in duas partes funditur, in abſolutam qualitatem & aſſumptiuam. Deinde hic quoq; rerum compendium tenere debemus, q in abſoluta qualitate factum ipſum iuſtũ aſſerimus, aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum, ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. itaq; in abſoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmij & pœnæ ratio quæritur. Quę aſſumptiua quatuor locis diuiditur, cõceſſione, remotione criminis, relatione criminis, comparatione. Verum hic quatuor horum locorum Cic. ordinem conuertit. nam à poſtremo quod hic poſuit, retrorſum verſus, ordo eſt. etenim vim ſingularum defenſionum conſiderare debemus. Primo hæc eſt innocentis hominis, vt dicat. Non feci, deinde Feci, ſed non ſic vocatur. tertio Feci, & ſic vocatur, ſed iure feci. Deinde hoc ipſum Iure feci, aut licuiſſe ſibi debebit oſtendere, quæ eſt qualitas abſoluta, aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliqui, quo hoc probet. quod iniuſte factum videtur. Videamus nunc, quæ ſit de his quatuor aſſumptionibus fortior aſſumptio. Primo debet dicere, Feci, ſed profui, & probare, plus ſe profuiſſe quam obfuiſſe, quæ eſt qualitas compenſatiua, quam ideo Cic. cõparationem vocat, q comparatur id, quod in crimen vocatur, ad id quo ſe reus profuiſſe dicat, quę cõparatio ſemper in-

eodem

eodem facto eſt. vtputa quidam muros ciuitatis diſpuſauit, hoſtes fugerunt, reus ſit læſæ reſp. in eodem eſt comparatio. Nam ꝙ muros deiecit, videtur læſiſſe remp. & quia muros deiecit, hoſtes fugerunt, videtur profuiſſe reip. Ergo hoc primum debet aſſumere, Feci, ſed profui. Deinde debet dicere, Feci quidem, ſed vt hoc facerem, ante prouocatus ſum.i.feci, ſed meruit, quæ eſt relatio criminis. Tertio debet dicere Feci, ſed alter me impulit vt facerē, quæ eſt remotio criminis. Poſtremo ſi hęc cuncta defecerint.i.ſi vt hæc faceret, nec profuit, nec iniuriā reddidit, neq; ab alio compulſus eſt, qm̄ nihil eſt quo ſe defendat, debebit fateri, ſed veniam poſtulare, quæ eſt qualitas venialis, quam conceſſionem Cicero vocauit. Hunc ergo ordinem Cicero hoc loco conuertit, quem in poſterioribus ſeruat. Itaq; cōceſſio duas partes habet, purgationem & deprecationem. In purgatione tria ſunt, imprudentia, caſus, neceſſitas. Si hæc non fuerint, deprecatio eſt. Sed hæc aut apud imperatorem, aut apud populū. itaq; in purgatione factū conceditur, ſed facientis animus excuſatur. Hoc eſt, quod ait. § Cum factum conceditur, culpa remouetur § In deprecatione vero & factum & culpa, conceditur, ſed tn̄ venia deprecatur, hoc eſt, quod ait. § Deprecatio eſt, cū & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tn̄, vt ignoſcatur, poſtulat: § Hæc ergo deprecatio non niſi aut apud imperatorem, aut apud populū valet, apud iudices vacat. § Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa vi & poteſtate in aliū reus remouere conatur § Remotionem criminis hanc eſſe dicit, cū reus id, quod ei intenditur, ab ſe remouet, & in aliū transfert. Atq; id duobus modis facit, ſi in aliū aut cauſam, aut factum transferat, ſeu vt id faceret, dicat alium coegiſſe verum quod ait, vt factum, poteſt hic quęſtio moueri. Nam cum omnis qualitas facti confeſſionem teneat, cur hic factum non confitetur, ſed in alium transferre conatur. Deniq; nullus artiū ſcriptor in hac qualitate facti tranſlationem nominauit, ſed ideo, quia nullus intellexit. Nam factū ſic à ſe remouet, ſalua tn̄ confeſſione facti, vt in hoc themate, quod Cicero in ſecundo libro poſuit. Mancinus cū Numantinis fœdus fecit iniuſſu populi ac ſenatus, pulſo eodem in auxilium, atq; hoſtibus dedito, petitur ad pœnam. Etiam ille qui porcam tenuit, contradicit. nam hic & cauſam & factum in alium remouet. cauſam ſic, Vt porcā tenerem Mancinus vi ac poteſtate coegit. deinde factum ſic, Fœdus non ego feci, ſed Mancinus, qui aut debuit, aut potuit. manet tn̄ facti prima illa confeſſio, quod porcam tenuit. non enim poteſt negare à ſe porcam fuiſſe tentam. Ergo remotio criminus duobus modis conſtat, ſi aut cauſam in alium transferamus, aut facimus. § Relatio criminis eſt, quod ideo iure factum dicitur, ꝙ aliquis ante iniuria laceſſierit § Relatio criminis talis eſt, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus, vtputa occidi, quia ille me volebat occidere, hoc ego feci, ſed meruit. § Comparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum § Inter comparationem & conceſſionem hoc intereſt, ꝙ in comparatione de eadem cōparatio eſt, vt ſupra diximus, diſſipaſti muros, læſiſti remp. Contra ille diſſipaui quidem muros, ſed hoſtes fugerunt. In eodem comparatio eſt, vt ſupra diximus diſſipaſti muros.i.ꝙ muri diſſipati eſſe dr̄. Ideo ait quod vt fieret illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum. alioqui Verres, qui multa ſigna & vaſa ex Sicilia ſuſtulit, & vtitur hac defenſione, quod à bellis tutam Siciliam reddiderit, non potuit dicere. Ideo ſigna ſuſtuli, vt defenderem prouinciam. neq; enim propterea tulit ſigna, vt prouincia eſſet defenſa Itaq; vtitur veniali ſtatu.i. conceſſione per deprecationem. Ergo in comparatione id, quod intenditur, ideo à nobis factum dicere debemus, vt ea eo ipſo bonum illud, quod contigit fluxiſſe dicamus. In quarta conſtitutione, quam, tranſlatiuam nominamus. Et ſupra docuimus, quid in ſe tranſlatio contineret. ſ. vt aut omnem actionem cōmutet, aut aliqua ex parte debilitet. Hoc eſt quod hic ait. Aut omnino aliquid de commutatione aut confirmatione actionis agitur. § Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, § Inueniendi duo genera ſunt. vnum tale, cū in medium proferimus id quod erat, ſed latebat, aliud, quod quaſi non erat, ſed à nobis primis videtur inuentum. Itaq; de hic Cic. leuiorem inuentionem dedit Hermagoræ. ſ. vt id, quod latuerat, in medium protuliſſe videatur. hoc eſt, quod ait, Non ꝙ non vſi ſint ea veteres oratores ſępe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum cōſtitutionum. Ideo autem tranſlationem multi ſcriptores inter cōſtitutiones referre noluerunt, quod omnis conſtitutio actionem cōſtituat, tranſlatio autem id videatur agere, ne actio ſit. Sed Hermagoras recte hanc inter cōſtitutiones poſuit. Nam hoc ipſum quod actionem conſtituit, actio eſt. Itaq; multi, inquit, Hermagoram reprehenderunt. ꝙ tranſlationem inter cōſtitutiones retulerit, ſed inuidia magis, ꝙ ea vero. § Et conſtitutiones quidem, & earū partes expoſuimus; § Poſtquam quid eſſent ſingulæ conſtitutiones, vel quid poſſent docuit, & earum partes.i. qualitates expoſuit, promittit ſe his conſtitutionibus exempla ſubditurum. ſed tum, cum cœperint argumenta tractari, quæ argumenta dilucidiora futura eſſe promittit, ſi iiſdem argumētis in tēpore exempla ſupponat. Hoc eſt, quod ait. § Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari § Genera cauſarum ſcimus tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale, exempla vero cauſarum ſunt, themata ſcilicet. § Cōſtitutione cauſę reperta, ſtatim placet conſiderare, vtrum cauſa ſit ſimplex an coniuncta: § Qm̄ in his duobus libris Cic. nihil niſi de inuentione tractat, iccirco per ordinē quę ſint inuenienda demonſtrat. Poſtquam, inquit, conſtitutionem inueneris, cōſiderare debebis cauſam vtrum ſimplex ſit, an iuncta.i. vtrum de vna re agatur, an de pluribus. Conſtitutio ſic inuenitur, Occidiſti, non occidi, aut iure occidi. cauſa vero hæc eſt, an occiderit, an iuſte occiderit. Ergo hæc cauſa ſimplex an iuncta ſit, cōſiderare debemus. deinde iuncta, vtrum ex pluribus quæſtionibus eſt, an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt, vt in Verrinis, accuſatur Verres quòd multa furatus ſit, ꝙ ciues Romanos necarit, ꝙ peculatum commiſerit. itaq; qn̄ ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt, ipſæ quęſtiones inter ſe diuerſæ ſunt. Ea comparatione autem cauſa iuncta eſt, cum quid potiſſimum faciendum ſit cōſideratur, vt in diuiſione agitur, vtrum Cic. accuſet, an Cęcilius. Sed quia comparandi duo modi ſunt, comparatiuus & ſuperlatiuus, iccirco ait. § Ex Comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potiſſimum ſit, quęritur, § Verū his locis quæ tractabimus, ipſe etiam Cic. perſpicua exempla ſupponit. § Deinde conſiderandū eſt, in oratione, an in ſcripto ſit controuerſia § Primo, inquit, conſtitutio inuenienda eſt. Secundo, vtrum cauſa ſit ſimplex, an iuncta. Tertio, in oratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Scriptum non tantū leges accipiamus, ſed & ſenatuſconſultum, & teſtamentum, & verba ſola, & multa huiuſmodi. Huius ſcriptionis genera ſunt quinq; vt ipſe primum rebus. deinde nominibus indicauit.i. primum ſcriptum & voluntas, ſm, leges contrariæ, tertium, ambiguitas, quartum, collectio, ſiue ratiocinatio, quintum, definitio legalis, vt eſt in Cæciniana. Ratio eſt autem, cum omnis quęſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit § Ideo ait, cū omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumētatione conſiſtit, qm̄ & orationem ſcriptio, & oppoſitio orationem habet, ſed cum auctoritate, quippe ex ſcripto.i. ex teſtamento vel lege venientem. Ergo, inquit, ratio eſt, cum res quæ in concione verſatur, non in auctoritate legis, ſed in argumentatione verſatur. § Ac tum conſiderato genere cauſæ, § Reperto, inquit, genere materiæ, & conſtitutione, & cauſa vtrum ſimplex an iuncta ſit, & ipſa cauſa ſcripti an rationis habeat controuerſiam, deinde videndum eſt quæ ſit quæſtio, quę ratio, quę iudicatio, quod firmamentum. Verum de his tria præcipue ſunt in omni cauſæ genere perquirenda. Firmamentū vero perraro adhibetur, & ſi qn̄ adhibetur, neceſſe eſt, aut in themate ſit, aut in hiſtoria. alias lemma dicitur.i. falſum argumentum. Ergo tria illa ſine intermiſſione vbiq; inſpicienda ſunt.i. quæſtio, ratio, iudicatio. Quæſtio eſt, quæ naſcitur ex conflictione, vt eſt illud, Iure ne occiderit. Ratio eſt, quæ facit controuerſiam, vtputa, Occidi Clodium, propterea quia ille me voluit occidere. Infirmatio rationis eſt, Etiam ſi te Clodius voluit occidere, tu tn̄ non iure occidiſti. Iudicatio eſt, vtrū cum Clodius voluerit occidere, iuſte tn̄ à Milone occiſus eſſe videatur, vt Cic. de Oreſte exemplum dedit. § Firmamentum eſt, firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationem, § Firmamentum ſi verum ſit, valde prodeſt, ſed ſoli defenſori. accuſator enim pro firmamento aſſertionem habet. Sed hoc, vt diximus, raro in cauſam cadit. cuiuſmodi ſit firmamentum ipſum Cic. docet, vt ſi velit dicere Oreſtes, eiuſmodi animum matri ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſeipſum, ac ſorores, in regnū, & reliqua. § Et in ceteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperientur § Qm̄ omnis de facto iam confeſſio eſt, iccirco in omnibus cōſtitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præterquā in coniectura. In coniectura.n. facti nulla confeſſio eſt. quare in coniectura eadē erit iudicatio, quæ quæſtio, factum eſt, non eſt factū, factum ne ſit? § Quot autē in cauſa conſtitutiones aut eorū partes erunt, § Qualitatis.ſ. partes, reliquæ.n.

conſtitutiones partes non habent. Ergn quot in cauſa conſtitutiones,vel partes erunt,tnt neceſſe erit inueniri quęſtinnes, rationes,iudicationes,firmamenta. § His nmnibus in cauſa repertis, tunc deniq; ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandę ſunt § Sub diuerſa ſignificantia Cic. partes poſuit. Aliæ ſunt.n. partes oratoris nfficij,aliæ partes qualitatis, aliæ partes cauſæ, aliæ partes nrationis. Itaque partes cauſæ ſunt, vt ſuſceptn negotio per rerum nrdinem ea quæ dicenda ſunt diligenter inſpicias. Quod cum pertractaueris.i.cum cauſæ partes inſpexeris, tum demum tibi nrdinandæ ſunt partes nrationis. nnn.n.inquit, quia primũ exnrdiũ eſt,ſnla tibi primn erunt cnnſideranda principia & ſcribenda.ſed cõſiderato nmni negntio,tunc appoſite ſumere exordinm debemus. § Hæ partes ſex nmnino nobis videntnr, § Multi.n.qnatuor eſſe dixerũt.i.exnrdium,narrationem, quæſtinnes, epilogũ. Cic.antem ſex eſſe dicit.i.exordium,narrationem,partitinnem,cnnfirmatinnem,reprehenſinnem, concluſinnem,epilngum.ſ. Et recte, confirmatinnem, & reprehenſinnem. hoc.n. maximum eſt nratoris nfficium,vt argumenta ſua primum affe rat,deinde aduerſariorum diſſnluat,quare,inquit, qunniam primum exnrdium eſt,principin exordij præcepta trademus.

Beciche-mius. OMnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione au*t* diſceptatinne aliquam contrnuerſiam § Ac, libentius quam. Aut legerim. § Firmamentum eſt,firmiſſima argumentatio defenſnris, & aptiſſima ad iudicatinnem § Tu vide, ne melinr ſit lectin,appoſitiſſima.

DE EXORDIO.

EXORDIVM eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet,ſi eum beneuolum, attentum,docilem fecerit. Quare qui bene exordiri cauſam volet,eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarum ſunt quinque, honeſtum, admirabile, humile, anceps,obſcurum. Honeſtum genus eſt,cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorum,qui audituri ſunt. Humile, quod neglitur ab auditore,& non magnopere attendendum videtur. Anceps,in quo aut iudicatio dubia eſt,aut cauſa & honeſtatis,& turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendũ negotijs cauſa implicita eſt. Quare,cum diuerſa ſint genera cauſarum, exordiri quoque diſpari ratione in vnoquoq; genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium & inſinuationem. Principium eſt oratio perſpicue & protmus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: ſin erunt vehementer abalienati,confugere neceſſe erit ad inſinuationem.nam ab iratis ſi perſpicue pax & beneuolentia petitur,non modo ea non inuenitur,ſed augetur, atq; inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ,contemptionis tollendæ cauſa,neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt: ſin autem partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honeſtum cauſa translata videatur.cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit: &,ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus,aut à lege,aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis: vel,ſi vti principio placebit,beneuolentiæ partibus vtendum eſt,vt id quod eſt,augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc,quoniam, quas res exordio conficere oporteat,dictum eſt; reliquum eſt,vt oſtendatur quibus quaq; res rationibus confici poſſit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur,ab noſtra,ab aduerſariorum,ab iudicium perſona,à cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis & officijs ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi,quæ incõmoda acciderunt,aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici vtemur. Ab aduerſariorum autem,ſi eos aut in odium,aut in inuidiam,aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur,ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe,crudeliter,malitioſe factum proferetur. In inuidiam, ſi vis eorum potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur,atq; eorum vſus arrogans & intolerabilis; vt his rebus magis videantur, quàm cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur,ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum ocium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur,ſi res ab his fortiter,ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, vt ne qua aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi, de his quàm honeſta exiſtimatio, quantaq; eorum iudicij & auctoritatis expectatio ſit,oſtendetur. Ab ipſis rebus,ſi noſtram cauſam laudando extollemus,aduerſariorum cauſam per contemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus,ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes; aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipu. pertinere: & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demonſtraturos,atq; exponemus iudicationem,aut iudicationes,ſi plures erunt. Dociles additores faciemus, ſi aperte & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt, in quo conſiſtat controuerſia. nam &,cum docilem velis facere,ſimul attentũ facias oportet. nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire. Nunc,inſinuationes quemadmodũ tractari conueniat,deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur vtendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. id autem tribus ex cauſis fit maxime: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo,aut ſi ab ijs,qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, eum iam illi, quos audire oportet,defeſſi ſunt audiendo. nam ex hac quoque re non minus,quàm ex primis duabus, in oratione nõnunquam animus auditoris offenditur. Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem,qui diligitur,interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem aut pro homine rem, vt ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur; & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde,cum iam mitior factus erit auditor,ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere,ea,quæ indignantur aduerſarij,tibi quoq; indigna videri. Deinde, demonſtrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de aduerſarijs eſſe dicturum,neque hoc, neq; illud, vt neque aperte lædas eos, qui diliguntur,& tamen id obſcure faciens quoad poſſis alienes ab eis auditorum voluntatem; & aliquorũ iudicium ſimili de re,aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem,aut conſimilem,aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia,

demonſtrare.

demonſtrare. Sin oratio aduerſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, id quod ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduerſarij ſibi firmiſſimum putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas cum admiratione. nam auditor cũ eum, quem aduerſarij perturbatum putant oratione, videt animo firmiſſimo contradicere paratum; plerunq; ſe potius temere aſſenſiſſe, quàm illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio ab alienauit à cauſa; te breuius, quàm paratus fueris, eſſe dicturum, commodum eſt polliceri, non imitaturum aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re noua aut ridicula incipere, aut ex tempore quę nata ſit, quod genus, ſtrepitum, acclamationem; aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile, ſtatim non incommodũ eſt inijcere. nam vt cibi ſatietas & faſtidium aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio & inſinuatione dicenda videbantur, hæc fere ſunt: nunc quiddam breuiter & communiter de vtroq; præcipiendum videtur. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere. & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in ſe; propterea quòd id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat: ſplendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum; propterea quòd ex his ſuſpicio quædam apparationis atq; artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. Vitia vero hæc ſunt certiſſima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, translatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, vt conuenire videatur. Commune eſt, quod nihilo minus in hanc quàm in cõtrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Commutabile, quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis aut ſententijs vltra quàm ſatis eſt producitur. Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexũ orationi. Translatum eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat: vt, ſi quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam cauſa deſiderat: aut ſi principio vtatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra pręcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorũ cauſa de exordij præcepta traduntur; hoc eſt, quod eum, qui audit, neq; beneuolum, neq; attentum, neq; docilem efficit; aut, quo profecto nihil peius eſt, vt contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

VICTORINVS.

EXORDIVM eſt oratio animũ auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: § Optima definitio eſt, quę à genere incipit, deinde deſcendit ad ſpeciem. Poſtremo ita propria complectitur, vt excludat omnino id, quod cum alijs poteſt eſſe commune, vt hic ſex partes orationis Cic. ponit. Orator porro dum agit, aut fidem facit, aut animos commouet. Quare in quatuor illis medijs partibus fides fit, narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehenſione. In exordio vero, vel epilogis animi cõmonentur. itaq; vt definiat exordium à genere incipit. Exordium eſt oratio, omnis. n. pars oratio eſt. Deinde ſic deſcendit ad ſpeciem, ita vt excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit: Animum, inquit, auditoris idonee comparans, ſed quia & in epilogis animi comparantur, ita proprium complectitur, vt excludat etiam epilogos. Ad reliquam, inquit, dictionem. Ita ergo exordij plena definitio eſt. Exordium eſt oratio, animũ auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Verum cum aliquid fieri volumus primum definire debemus q d ſit illud quod fieri volumus, vt hic de exordio definiuit, quid eſſet. Exordium eſt, inquit, oratio animũ auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. deinde debemus definire quid inde fiat, vt hic fecit, Quod eueniet, inquit, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Sed quia non bene aliquid facimus, niſi prius ſciamus vbi faciendum ſit, prius oſtendit vbi faciendum ſit, poſtremo quemadmodum faciendum ſit. Ait ergo, tunc nos optime exordiri, ſi cauſarũ genera cognoſcamus, hoc eſt, vbi faciendum ſit. § Genera cauſarum ſunt quinq;, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum § Hic quæſtio naſcitur, Cum ſupra dixerit genera cauſarum tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale, cur hic rurſus genera cauſarum quinq; eſſe dixit? Verum hæc quæſtio occulta nimis ratione, ac difficili diſputatione diſſoluitur. Animaduertere. n. debemus, quid Cic. ſecutus ſit. Res multæ ſunt, quarum vna ſubſtantia reliquæ accidũt, itaq; cum ſubſtantiæ acciderit vna qualitas, poteſt & alia accidere, ſed quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit, vtputa ſi dicas, foliorũ genera duo ſunt nam de membrana, & de charta tunc dicitur. hic foliũ ſubſtantia eſt acceſſit ei vna qualitas, membrana & charta, poteſt tñ eidem ſubſtantiæ. i. folio, alia qualitas accidere, quæ nõ ſit in eodem genere, in quo prima qualitas ſi dicas, foliorũ genera ſunt tria eſt oblongum, eſt latum, eſt quadratũ. Quare ſi circa primam qualitatem numerus definitionis varietur, vitium eſt. ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitates numerus definitionis varietur, non eſt vitium. Vt hic ait, primum cauſarum genera tria ſunt. cauſa hic ſubſtãtia eſt accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, cauſarum genera quinq; ſunt, licet eadem ſit ſubſtantia, alia tñ ei qualitas accidit in iudiciali. n. ſiue alio genere cauſæ inuenitur & honeſtum cauſæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurũ. Ergo duplici hoc modo poſſumus intelligere, aut quod ſubſtantię multę ſæpe accidunt qualitates, aut quod multæ qualitates ſubſtantiales ſunt. i. quod eis qualitatibus poſſunt aliæ accidere qualitates, vt hic ſubſtantia eſt cauſa, accidit cauſę vt ſit iudiciali, itaque iudicialis qualitas eſt. Rurſus hæc ipſa qualitas ſubſtantialis eſt. nam accidit ei, vt habeat in ſe aut honeſtũ cauſæ genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obſcurum, Item in deliberatiuo genere cauſæ, vel demõſtratiuo, poteſt hoc ipſum euenire. Quare nullus hic error eſt generis cauſarum circa definitionem numeri, ſi quidem ſubſtantiæ nunc plures accidunt qualitates, vt ſupra docuimus, nunc multæ ſunt qualitates ſubſtantiales. i. quibus poſſunt alię incidere qualitates, quod ſimiliter ſupra docuimus. Ergo quinq; genera dixit eſſe cauſarũ, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Et definit, genera ipſa. § Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet animus § Definitio nunc ex rebus ipſis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaq; definitiones Cic. non ex rebus ipſis, ſed ex euentu rerum colligit. Sæpe. n. honeſtis, vel non honeſtis rumorum opinionibus abutimur, & quia rumori facile creditur (peruenit autem rumor vſq; ad iudicem, orator porro apud iudicem agit) neceſſario non rei honeſtũ ſequi debet, ſed opinionem, quæ etiam iudici nota eſt. Ergo Cic. honeſtum cauſæ genus non ex rebus definiuit, ſed ex euentu rerũ, qui notus eſt iudici. Honeſtum, inquit, cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus. Ergo ſi & ſtatim, & ſine oratione noſtra fauet iudex opinionem ſequitur. i. euentum rerum. § Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt § Et hæc definitio de animis iudicum eſt, Admirabile eſt, inquit, cauſæ genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus poſſe credebat, itaq; hic iudices beneuoli faciendi ſunt. § Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur § Humile cauſæ genus eſt, ſi de re abiecta ſit controuerſia. In hoc genere attenti auditores faciendi ſunt. hæc quoq; definitio de animis iudicum ſumpta eſt. § Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis, & turpitudinis particeps, § Hæc definitio & ab ipſis rebus ſumpta eſt. Verum anceps, inquit, cauſa duobus modis eſt, ſi aut iudicatio dubia ſit, aut inhoneſtiſſima materia, vt in Oreſtis themate, quia nõ vna ratio eſt, iudicatio quoq; ſit dubia. Occidiſti, iure

occidi

occidi, nam illa patrem meum occidit, etiam ſi patrem occidit, non iure à filio mater occiſa eſt. Iudicatio, An cum illa patrem occiderit, iuſte à filio occiſa videatur. Deinde poteſt & hæc eſſe oratio: Iure occidi, nam vt id facerem, Apollo reſpondit: Infirmatio rationis. Etiam ſi Apollo id reſpondit, nõ iuſte à filio mater occiſa eſt, Iudicatio, An cum Apollo reſponderit, iuſte mater à filio videatur occiſa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia eſt. Deinde fit anceps cauſæ genus, ſi habeat in ſe cauſam & honeſtatis & turpitudinis, ſi lenonis filius fortiter faciat, & præmium petat, honeſtum eſt, quod fortiter fecit, turpe, quod filius lenonis. in hoc quoq; genere cauſæ beneuolentiam comparare debemus. §Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotijs cauſa implicata eſt§ Quod obſcurum eſt, tribus modis ſemper obſcurum eſt, ſi aut is qui enarrat nõ intelligit, aut is qui narratur tardior eſt, aut ſi res ipſa perplexa eſt. Verum hic duo tantum poſuit, ſuperfluum n fuerat, cũ de oratore hic perfecto loquatur, ſi aliquid de eius imprudentia diceret. Hic itaq; iudices dociles facere debemus. Ergo oſtendit primum quid eſſet exordium animorum, inquit, commotio. deinde oſtendit quid inde fiat, aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. Deinde vbi fiat.i.in generibus quinq; cauſarum, & oſtendit quę eſſent genera. nunc per quid faciendum.i.per principiũ, & inſinuationem. Itaq; breuiter quid in hac lectione contineatur explicabimus. Exordium, inquit, in duo diuiditur, in principium, & inſinuationem. Horum duorum hanc differentiam teneamus. In principio aperte, & vt ipſe ait, protinus iudices nobis, aut attentos, aut dociles, aut beneuolos cõparamus. In inſinuatione vero occulte, & quibuſdã circuitionibus. Hoc quoq; compendiũ tenere debemus, quod in omnibus cauſæ generibus principio nobis vtendum eſt. in admirabili vero nunc inſinuatione, nunc principio. Principio tunc ſi auditores non omnino erunt alienati, inſinuatione tunc ſi vehementer erunt alienati. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum, ab ipſa cauſa. Beneuolos, inquit, iudices à quatuor locis facere debemus, vel poſſumus, à noſtra perſona, ab aduerſariorum, à iudicum, ab ipſa cauſa. Rurſus à noſtra perſona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis poſſumus comparare ſi de noſtris, inquit, factis & officijs ſine arrogantia dicemus. plena.n gloria in his duobus eſt, in factis, & officijs. Officiũ eſt quod vel ex legibus, vel ex natura neceſſe eſt nos implere. factũ vero eſt, quod ſupra quam debemus, præſtamus. Ergo ſi de noſtris factis & officijs, ſed ſine arrogãtia dicemus. Deinde ſi crimina, inquit, illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus. Id eſt, ſi ea quæ ad deformationẽ perſonæ noſtræ præter iudicialem quæſtionem fuerint obiecta, diluemus deinde, ſi aliquid futurum mali prædicemus, quómodo ipſe Cic. ad iudices, Moneo, prædico, ac denuncio. Poſtremo à noſtra perſona beneuolentiam cõparamus, ſi inquit, pro nobis ſupplici vtamur oratione. Deinde ab aduerſariorum perſona, tribus ex locis beneuolentiam iudicis, comparamus, ſi eos aut in odiũ, aut in contemptionem, aut in inuidiam deduxerimus. In odium ſic, ſi eorum turpia vel crudelia facta proferamus. in inuidiam ſic, ſi eorũ potentiam, gratiam, pecuniam proferamus. Et quoniam hæc interdum non modo non crimini, ſed etiam decori ſunt, recte addidit. Horũ omnium vſum arrogantem. multæ enim res per ſe malę ſunt, multę cum mediæ, ex euento bonæ, vel malæ fiunt. Deinde in cõtemptionem ſic aduerſarios adducimus, ſi eos contemnendos eſſe dicamus, ꝙ aut negligentes ſint, aut ignaui. Ab iudicum perſona vero duobus ea locis beneuolentiam comparamus, ſi eorum bene geſta ſine adulatione proferamus, & ſi dicamus præſentis iudicij magnã eſſe expectationem. Poſtremo ab ipſo negotio duobus ex locis beneuolentiam comparamus, ſi noſtram cauſam laudando extollamus, aduerſariorum vituperando deprimamus. Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, § Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus. Attentos, inquit, iudices faciemus, ſi nos magna promittamus dicturos eſſe, vt ait Virg. Maius opus moueo. Deinde ſi noua nos dicturos eſſe dicamus. Interdum etiam, ſi magna, inquit, non ſit res tñ noua. animos auditorum facit attentos. Poſtremo ſi incredibilia, neceſſario etenim attente audiendũ eſt, quod vix credi poſſe promitto, Deinde ſi hæc, inquit, magna, noua incredibilia dicamus, nũc ad omnes pertinere, vt ſæpe Cic. de quo agatur, non ſolum ad reũ, ſed omnium fortunas dicit pertinere. Nunc ad eos qui audiunt. Vt Cicero ſæpe ait, hoc ideo agi vt iudicibus iudicia transferantur. § Aut ad aliquos illuſtres, § Si dicamus rem iſtam ad ſacerdotes, ad ſenatores, vel alios huiuſmodi pertinere. § Aut ad deos immortales, § Vt Cic. de Domo ſua dicit, Rem ad deos pertinere, ne ipſi Ciceronem domo expuliſſe videantur. § Aut ad ſummam reip. pertinere, § Ergo his omnibus attentos iudices facimus. § Et ſi pollicebimur nos § Nec non, inquit, etiã tunc attentos iudices facimus, cũ nos breuiter dicturos eſſe promittimus, & ne mẽtiri nos iudices putent, ꝙ breuiter nos dicturos eſſe promittimus. Exponere, inquit, debemus iudicationem aut iudicationes, ſi plures erunt. Deinde oſtendit, quo pacto dociles auditores facere debeamus. Dociles auditores faciemus, § Si, inquit, in principijs ea quæ ſunt nobis dicenda, ponamus, vt nobis iudices ad cognoſcendum negotium comparemus, præterea, inquit, cum dociles iudices facimus, ſimul attentos iudices facere debemus. ita ipſe Cic. in Cluent. faciles iudices, cum ait, Animaduertiſti iudices omnem accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe partes. Deinde facit attentos, cum ait, Quarum alterum inniti. & magnopere cõfidere videbatur inuidia inueterata iudicij Iuniani. & reliqua. Tunc etenim, inquit, iudex melius docilis fiet, ſi & attentus fuerit effectus. Hęc de principijs. Nunc nobis de inſinuatione dicendum eſt. § Inſinuatione igitur vtendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt § Diximus principiorũ triplicem eſſe finem, vt aut beneuolos iudices, aut attentos, aut dociles faciamus, idem nobis & in inſinuatione faciendũ eſt. Sed hoc intereſt, quod in principijs hoc aperte facimus, in inſinuatione occulte, & quibuſdam circuitionibus, nec in alio cauſæ genere, niſi in admirabili, tunc cum animi iudicum erunt vehementer offenſi. Ergo, inquit, inſinuatione tunc erit nobis vtendum cum animi iudicum fuerint offenſi. Et oſtendit quibus rebus offenſos iudicũ animos poſſimus agnoſcere, prius.n. vulnus inſpiciẽdum eſt, ſic apponenda medicina. Tribus, inquit, vel maxime cauſis animi iudicum offenduntur. Verum cum ait. Maxime, oſtendit & alijs cauſis offendi iudices, ſed his plerunque, ſi aut in negotio ipſo ineſt aliqua turpitudo, vt res ipſa præter perſonas aut iudices, aut gẽtis pariat offenſionem, aut ſi iam aliquid iudicibus ab his qui primum dixerunt. perſuaſum videtur, & ideo is qui poſt dicturus eſt, non libenter auditur, aut ſi illi qui audituri ſunt, alios audiendo cęperint eſſe offenſi. Quare cum hæc animaduerteris ſingula hac dicendi arte ſanabis. § Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem, § Duobus modis cauſa cõtrahit turpitudinem aut enim res turpis eſt, aut perſona. Si, inquit, perſona turpis fuerit, aut alium hominem ſubijcies qui amatur, aut rem pro perſona. Deinde ſi res turpis fuerit, aut aliam rem quæ honeſta eſt ſubijciẽs, aut pro re hominem, ſi vtrunq; turpe fuerit, & res, & perſona, cõmodum erit cauſam ſuſcipere, tñ ſi quid leuiter turpe fuerit poteſt ſuſcipi. Deinde, inquit, debebis diſſimulare defenſionem. poſtquam mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defenſionem, & dicere ea quæ aduerſarijs diſpliceãt, tibi etiam diſplicere, ſed nihil horum ad tuũ negotium pertinere Deinde, inquit, occulte & de aduerſarijs detrahere debebis. Poſtremo, inquit, de ſimili negotio aliquorum iudicum afferri oportebit exemplum. Animaduertere tñ debemus, vt & inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolẽtiam compatandam.i. ab ipſa cauſa, à noſtra perſona, ab aduerſariorũ, à iudicum. A cauſa dixit poſſe beneuolentiam comparari, vbi ait, Aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem qui diligitur, interponẽ oportet, & reliqua. Deinde oſtendit quemadmodũ à noſtra perſona beneuolentiam comparemus, cum ait. Et diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionẽ, & dicere ea quæ indignẽtur aduerſarij, tibi quoq; indigna videri. Ab aduerſariorum vero perſona, docet quemadmodum beneuolentiam comparemus, cum dicit, Et negare te quidquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neq; hoc, neq; illud, vt neq; aperte lædas eos qui diliguntur, & tñ id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorum voluntatem. Poſtremo docet vt à iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait. Et aliquorum iudicũ ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait, Deinde, aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrãre. Etenim ſemper poſt exemplum facienda eſt comparatio. Comparatio porro nunc à pari, nunc à maiori, nunc à minori ſemper fiat neceſſe eſt. § Sin oratio aduerſariorum § Oſtendit quod primum fuit, ſi per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quibus modis ab his poſſet beneuolentia comparari. Nunc, inquit, ſi oratio aduerſariorum dictis finem fecerit, & ideo iudices vñr ab alienati, tribus modis beneuolentiam comparamus, ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarij, te dicturum eſſe promittas, aut ſi ab eo dicto incipias, quod aduer-

ſarius

ſarius nuper dixerit. aut ſi, inquit, cum admiratione dubites, cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni. Cum.n.inquit, te iudices viderint paratum ad reſpondendũ, exiſtimabunt ſibi non recte ab his qui ante dixerunt, id, quod crediderant fuiſſe perſuaſum. Poſtremo docet, quo pacto beneuolentiam nobis à iudicibus comparemus, ſi forte ipſi iudices defatigati fuerint multos audiẽdo. Primo, inquit, oportebit polliceri breuius te quam fueris eſſe dicturũ, Deinde, ſi ita habebit negotiũ, vtile erit rebus nouis, vel ridiculis riſum iudicibus, aut iocum mouere. Atq; id duplici modo, aut ex tempore, ſi forte clamor, aut ſtrepitus fuerit exortus, aut cogitatis paratiſque, vt vel à fabula incipiat, vel ab apologo ad præſens negotiũ pertinentibus. Fabulę ſunt, quas fere videmus extitiſſe ex Phædris, Medæis, Clytemneſtris, alijsq; ſimilibus. Apologi ſunt ex rebus humilibus compoſitæ quædam formæ, ac ſpecies ad viuendum, vt extat illa de mure & leone. Ergo ſi, inquit, negotij dignitas patietur, riſum vel iocũ mouere oportebit. Sin aũt tale negotium fuerit vt iocandũ non ſit, à re aliqua triſti & ſeuera cõmodum erit incipere. Nam, vt inquit, ſibi faſtidium nunc ſub dulci re nunc ſub amara releuatur, ita inquit, ſtudium audiendi apud iudices, nunc rebus ridiculis, nunc aſperioribus redintegratur. {Ac ſeparatim quidẽ, quæ de principio & inſinuatione dicẽda videbãtur, hæc fere ſunt} Supra, inquit, Quid in principijs faciendũ eſſet, quid in inſinuatione ſeparatim diſputauimus, nunc, inquit, breuiter in vtrunque præcepta dabimus. {Exordiũ ſntiarum & grauitatis plurimũ debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatẽ, continere in ſe;} Sententiarum inquit, nõ illarum quę generaliter dñr, vt eſt illud, Obſequium amicos, veritas odium parit. Præceptum eſt aũt, ne quid in principijs gñaliter dicatur. Sed hic ſententias accipiamus, ſenſus atq; inuentiones pulchras, atq; eaſdem graues. Præterea, inquit, vt cõmendati ſimus auditoribus, in exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis, vel orationi noſtrę pariant dignitatẽ. Splendoris & feſtiuitatis & cõcinnitudinis minimũ. In exordio, inquit, nihil ſplendidũ, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negotij demonſtremus. Docuit quid in principijs, quid in inſinuatione, quid gñaliter in vtroq; obſeruare debemus. Quare poſtquã oſtendit quid faciendũ eſſet, præcipit rurſus quid nõ faciendum ſit. {Vitia vero, hæc ſunt certiſſima exordiorũ, quæ ſummopere vitare oportebit,} Vitia vero, inquit, hæc ſunt certiſſima exordiorũ. Cum ait certiſſima, oſtendit & ſupra ſe nõ nihil de vitijs exordij dixiſſe. ait enim. Splendoris & feſtiuitatis, & cõcinnitudinis minimũ in exordio eſſe debebit. Verum hæc maxime vitia exordiorum eſſe dicit, atq; hæc omnino vitanda eſſe pręcipit, Vulgare, cõmune, commutabile, longũ, ſeparatum, tranſlatum, cõtra præcepta. {Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accõmodari, vt conuenire videatur} Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accõmodari. i. quod dicitur generale principium, & quod non vnius, ſed oĩum poteſt eſſe cauſarum, ſi ſic incipias. Iouem ego Optimum Maximũ vellem, ſi fieri poſſet iudices. {Cõmune eſt, quod nihilo minus in hanc q̃ in contrariam partem cauſæ poteſt conuenire} Cõmune eſt, quod nihilo minus in aliquã contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Inter vulgare & commune hoc intereſt, vulgare oĩum controuerſiarum eſt. Cõmune in eadem controuerſia vtriuſq; partis. Itaq; commune ſpecie includitur, vulgare vero generale eſt, quare cõmune erit, quod tam à nobis, quam ab aduerſarijs dici poteſt. Cõmutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter cõmutatum ex contraria parte dici. Cõmutabile eſt, inquit, quod non quidem ab aduerſarijs dici poſſit, ita vt à te probatum eſt, ſed commutato verbo, vel addito poſſit in parte contraria cõmutari. {Longũ eſt, quod pluribus verbis aut ſentẽtijs vltra q̃ ſatis eſt producitur} Meminimus in duobus eſſe orationem noſtrã, nunc in verbis ſingulis, nunc in coniunctis quæ ſententię dñr. Itaque, inquit, longũ eſt, quod nimis aut in verbis, aut in ſententijs inuolutũ eſt. {Separatũ, quod nõ ex ipſa cauſa ductũ eſt, nec, ſicut aliquod membrũ, annexum orationi} Separatum eſt, quod nõ eſt proprij negotij, neq; eius cauſę qua de agitur, vt ſi homicida tibi accuſandus ſit & tu ab adulterij facinoribus exordiũ ſumas. {Tranſlatũ eſt, quod aliud conficit, q̃ cauſę genus poſtulat, vt, ſi quis docilem faciat auditorem, cũ beneuolentiam cauſa deſiderat,} Tranſlatum eſt, inquit, cũ ignorato genere cauſæ, aut dociles pro attentis, aut attentos pro beneuolis faciendos nobis iudices putamus. {Contra præcepta eſt, quod nihil eorũ efficit, quorum cauſa de exordijs præcepta traduntur,} Contra præceptum eſt, inquit, quod omnino iudicum animos non comparat ſibi, interdum etiam infeſtos facit. Quare finitis exordij præceptis, nũc nobis de narratione dicendũ eſt.

DE NARRATIONE.

NARRATIO eſt, rerum geſtarum, aut vt geſtarũ expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. Vnum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur. Alterum in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotum à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. Eius partes ſunt duæ, quarum altera in negotijs; altera in perſonis maxime verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur. cuiuſmodi eſt: Angues ingentes alites iuncti iugo. Hiſtoria eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiuſmodi apud Terentium:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis. eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones & animi perſpici poſſint, hoc modo:

Venit ad me ſæpe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, iucundo exitu rerũ. Verum hęc ex iis, quę poſtea de elocutione præcipientur, ornamenta ſumuntur. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Breuis erit, ſi, vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab ultimo repetetur, & ſi, cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur: nam ſæpe ſatis eſt quod factum ſit dicere, non vt enarres quemadmodum ſit factum: & ſi non longius quàm quod ſcitu opus eſt, in narrãdo procedetur: & ſi nullã in rem aliam tranſibitur: & ſi ita dicetur, vt nonnunquã ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modo id, quod obeſt, verum etiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat, præteribitur: & ſi ſemel vnumquodq; dicetur: & ſi non ab eo in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, vt cum ſe breues putent eſſe, longiſſimi ſint: cum dent operam vt res multas breuiter dicant, non vt omnino paucas res dicant, & non plures quàm neceſſe ſit. nam pleriſq; breuiter dicere videtur, qui ita dicit: Acceſſi ad ædes, puerũ euocaui: reſpondit: Quæſiui dominum, domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius non potuit dicere, tamen, quia ſatis fuit dixiſſe, Domi negauit eſſe, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt breuitatis imitatio, & non minus rerum non neceſſariarum, quàm verborum multitudine ſuperſedendum eſt. Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, vt quidq; primũ

geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo ſeruabitur, vt ita narrentur, vt geſtæ res erūt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic conſiderandū erit, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem tranſeatur, ne ab vltimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de breuitate ſunt, hoc quoq; in genere ſunt conſeruanda. nam ſæpe res parū eſt intellecta longitudine magis, quàm obſcuritate narrationis. Ac verbis quoq; dilucidis vtendum eſt: quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate, ſi perſonarū dignitates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorum extabunt, ſi fuiſſe facultates faciundi videbuntur, ſi tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem prẹterea conſiderare oportebit, ne, aut cum obſit, narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur; aut non loco, aut non quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem: quam argumentando, & cauſam agendo lenire oportebit. quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnamquanque. confeſtim rationem accommodare, vt vulneri præſto medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cum, ad aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab alijs, qui audiunt ita tenetur negotium, vt noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat; quo de genere agemus tum, cum de diſpoſitione dicemus: nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipſum adiuuat, obſcure dicitur & negligenter. Quare, vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria, quæ prateriti poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leuiter attingendo; ſua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem, ſatis dictum videtur. deinceps ad partitionem tranſeamus.

VICTORINVS.

NARRATIO eſt, rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio§ Definit quid ſit narratio. In definitione vero, vt ſæpe iam diximus, omnia quę ad rem aperiendā pertinent, colligi atq; includi debent. Quare? quoniam nō tantū illa narrantur quæ vere geſta ſunt, ſed etiam illa quæ non ſunt geſta, ſed geri potuerunt. ideo ait, narratio rerum geſtarū, aut vt geſterum expoſitio. Geſtarum rerum expoſitio eſt, negotiorum ciuilium, & hiſtoriarum, vt geſtarum rerū expoſitio eſt, comœdiarum, fabularum, & thematum, quæ in auditorio dicuntur. Ergo tria genera narrationis eſſe dicit. Vnum quod ſit in cauſæ expoſitione, vt eſt illud, C. Quintius frater huiuſce P. Quintij fuit & huic ſimilia. verum quoniam narratio, cauſæ nō id ſolum agit, vt res geſtas explicet, verum etiam multa futuris præſtruit quæſtionibus, animaduertamus vt Cic. vtrunq; compleuis ſit. § In quo ipſa cauſa, § Hoc ad rerum expoſitionē. § Et omnis ratio controuerſiæ continetur§ Hoc ad quæſtiones pertinet. Ergo vnum narrationis genus eſt, in quo ipſa cauſa & omnis ratio controuerſiæ continetur. Aliud genus narrationis eſt, quod extra cauſam eſt, ſed ad cauſam facit. vt eſt illud, Agonis eſt quædam Lilybetana liberta Veneris Erycinæ. Hæc narratio extra cauſam eſt. agitur enim qui magis debeat accuſare. ſed in cauſam facit. Locus enim introducitur. in quo ſe Cæcilius iniuriam à Verre paſſum eſſe commemorat, qua ſe læſum accuſare debere contendit. Verū hæc narratio extra cauſam quatuor modis fit, aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis cauſa fit, vt, Dio quidam fuit Haleſinus, P. Aſellius mortuus eſt, C. Sacerdote prętore. ſimilitudinis cauſa fit, vt eſt illud. Sic iſte multo ſceleratior & nequior quam ille Adrianus, aliquando etiam felicior fuit. Digreſſio & hæc videri poteſt, ſed non eſt, quia non interponitur narratio, quæ cauſa eſt deliberationis. Delectationis cauſa fit, nō alienæ ab eo negotio quo de agitur. vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuosq; deſcribat, & hanc ipſam deſcriptionē ad cauſam applices. Amplificationis cauſa fit, vt eſt illud de Eryphila, quæ vt ſum ornamentum adamauit. Amplificat crimen Verris, ꝙ cum illa rem viſam adamauerit, Verres multa etiam non viſa concupierit. Ergo ſecundum genus narrationis hæc eſt quæ digreſſio dicitur, quæ fit aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis cauſa. Tertium genus narrandi eſt, quod extra oratorem eſt, hoc eſt, quod ait. § Remotum à ciuilibus cauſis§ Eſt autem poetarum vel hiſtoriographorum. dat tñ curſim etiam in hanc narrationem pręcepta. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis duo mēbra habet. Nam aut propter negotia exponenda ſumitur, quod eſt comœdiographorū, vel tragœdiagraphorum, vel propter perſonas. Verſidici vero in vtroq; verſantur. nam Virgilius Aeneæ & mores, & facta deſcribit. Ergo hæc narratio extra oratorem, in duo diuiditur, in negotia, & in perſonas. verū illa narratio quę in negotijs eſt, tres habet partes, Fabulam, Hiſtoriam, Argumentum. Fabulam, dicit eſſe, quæ nihil veri nec veriſimile continet. & dat exemplum, cuiuſmodi eſt, Angues ingentes alites iuncti iugo. Verū hic quæſtio eſt, cum in definitione generali narrationis dixerit, narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio, cur in fabulæ definitione, quæ vtiq; qm̄ & ipſa narratio eſt, generi ſimilis eſſe debuit? Sed hoc in euentus diuerſitate non conſiſtit, ſed potius in reuocando ad memoriam per ſuo intellectionem, q.d. fabula eſt expoſitio, vel narratio, in qua nec veræ nec veriſimiles res continentur. Deinde, euentus varietas eas ab hiſtoria diſgregat, cum ait, Hiſtoria eſt, quæ res veras continet, ſed à noſtra memoria remotas. & dat exemplum. Quod genus eſt, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. § Argumentum eſt ficta res, quæ cū fieri potuit§ Argumentum eſt, quod quidem non eſt factum, ſed fieri potuiſſe creditur. vt in Terentio, adoleſcentis vita narratur. Nā is poſtquam exceſſit ex ephebus Soſia. A negotijs ergo narratio tres partes habet, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula nihil veri, nec veriſimile continet, hiſtoria geſta præteritorum, argumentum non verum, ſed veriſimile. Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis exprimendis, talis eſſe, inquit, debet, vt in narratione rerū vim perſonæ agentis, & animos oſtendat. & dat exemplum de Terentio, vbi Demeæ & Mitionis ſenum perſonarum cōtentio ſecernitur. Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adoleſcēte nobis? & reliqua. In his omnibus & rigor & auſteritas perſonæ obiurgantis oſtenditur. Verum ne nos perturbet, ꝙ & in illa narratione quę in negotijs eſt, ſæpe etiam perſona deſcribitur. nam deſcribitur Catilina, deſcribitur Sertorius, & reliqui, & illa rurſus narratione quæ de perſonis eſt, geſta etiam narrātur. non inquā nos perturbent, quia mixta ſunt. ſed animaduertere debemus, quid propter quid dicatur. Sæpe.n. perſona deſcribitur, vt negotium pateſcat, ſæpe geſta narratur, vt apertius qualis ſit perſona videatur. Sed ad præceptū narrationis illius reuertitur, quæ ipſam cauſam continet & totius cōtrouerſiæ narrationem. Oportet igitur eam tres habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit§ Oportet igitur eam tres habere virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Tres virtutes ſunt narrationis, vt breuis ſit narratio, vt aperta, vt probabilis. Verum vt hæc tria ſemper omnia ſint, non vnum aliquod ex tribus. itaq; iſtæ virtutes narrationis licet & alijs partibus orationis conueniant, narrationis tamen ſunt proprię, aliarum autē partium orationis virtutes narrationi conuenire non poſſunt, quælibet reprehenſio, quælibet confirmatio, quęlibet criminatio poteſt habere hęc tria, ſed quaſi aliena. ipſa aūt quæ habent, narrationi non conueniunt, vt inductiones, vt ratiocinationes, & reliqua huiuſmodi, quę fidei ſunt, non affectus, igitur tres iſtę virtutes narrationi oratorię conuenire poſſunt, & illi narrationi quæ extra ciuiles cauſas eſt. nanque hiſtoria & breuis eſſe debet in expoſitione, & aperta, & probabilis, vt Saluſtius ſibi

omnia

omnia in Catilina tribuit: Quam breuiſſime potero, paucis abſoluam. Cũ alijs hiſtoriographis ſingula tradidiſſet in libro primo hiſtoriarum, dat Catoni breuitatem, Romani generi diſertiſſimus paucis abſoluit, Fannio vero veritatem. Sed antequam dicamus vt breuis narratio fiat, vt aperta, vt probabilis, principio dicendũ videtur quid ſit narratio oratoria, quid agat, vel quo diſtet à reliquis partibus orationis. Oratio quæq; negotium explicat, atq; inſinuat audienti, narratio dicitur, explicans quid geſtum ſit, aut per verum, aut per veriſimile. i. aut per id quod geſtum eſt, aut per id quod geri potuit. quæ oratio tametſi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tñ ad pugnam continuo eaſdem partes ducit. Negotium. n. iudici inſinuatur, non pars negotij. Agitur enim vt cauſam iudex nurit. Cauſa vero duarum partium eſt. ſed ſubtilitas exponentis, aliquid quod ſuę parti proſit inſinuat. nam iudex ſic ab vno audit, quaſi extra partem. Sed vere is optimus patronus eſt in narrando, qui ita narrat, vt & aduerſarius ita narrare potuiſſe credatur. verum talis oratio eſſe non poteſt, cum crimina proponuntur. Quibus in propoſitionibus, & ſi dicatur, illud fuit, illud conſecutum eſt, & cetera ſimilia tñ narratio nõ eſt. Quoniam hæc omnia ad criminationem continuo ducuntur. & nõ id agitur in hac oratione, vt iudex ſciat cauſam, ſed vt audiat crimen admiſſum. At in narratione, cum cauſa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accuſatore proponitur poſt narrationẽ, quaſi intentio, aut à defenſore quaſi quæſtio, vt purgetur. Sextus Roſcius occiſus eſt, accuſator dicit à filio, Tullius negat. hinc eſſe criminatio poteſt, & defenſio. Inſinuatur iudici per narrationẽ totum negotium, vbi, quando, quomodo Sex. Roſcius ſit occiſum. Hoc dicat vtraq; pars neceſſe eſt. huic ſinguli ſubtiliter interijciunt id, quod parti ſuæ prodeſſe poſſit, nõ pugnæ modo, ſed adiuncta veriſimilitudine, vt, ita narret quaſi & aduerſarius eodem modo narrare poſſit. Explicito negotio, cauſaque cognita, incipit aduerſarius dicere ꝙ Sex. Roſciũ filius interemit, & hæc criminatio. Si autem defenſor eſt, proponit crimen quaſi quæſtionem. Occidiſſe patrem Sex. Roſcius arguitur, & affert argumenta, quibus hoc poſſit diſſoluere. Ita in dictionibus alijs criminationes intelliguntur, vel propoſitiones criminum, cum oratio exponendi quodammodo implicitam ſecum habet intentionem, vt occidiſti, aut abſtuliſti. § At vbi narratio eſt, poſt narrationem dñr, ſed tñ in narratione ſignificantur iudici, non aperte ab oratore dicuntur. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo repetetur, § Breuis erit, ſi, vnde neceſſe eſt, inde initiũ ſumet, non ab vltimo repetet. Dixit ſupra narrationem oratoriam tres virtutes habere debere, vt breuis ſit, vt aperta, vt probabili. Nunc docet breuis narratio quemadmodum eſſe poſſit, & breuis pro qualitate negotij. Breuis, inquit, erit, ſi initium ſumas à rebus neceſſarijs, non ab vltimo. vtpota, ſi nobis bellum Troianum narrandum ſit, debemus à raptu Helenæ incipere, non à Læda, quæ Helenam genuit. Ergo præcepta dat in breuem narrationem, quæ in initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio ſeruare debeamus. Atq; hoc præceptũ de initio narrationis eſt, quod ait. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, non ab vltimo repetur. Et ſi, cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur: § Vtputa cũ ſufficiat dicere Occidit, & non dicamus, & voluit, & potuit, & occidit, cum harum partium ſumma ſit, occidit, & hoc dixiſſe ſufficiat. verum hoc præceptũ de medio narrationis eſſe poteſt. § Et ſi non longius, quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur, § Id eſt ſi narres quouſq; narrandum eſt, non etiam illa narrentur, quæ iam in tractatus cadunt. vtputa, quidam fortiter fecit, petit pręmij nomine ærarij dimidium, contra dicitur. Narrandum eſt, quemadmodum fortiter fecerit, non etiam quemadmodum ad ciuitatem regreſſus ſit, & quemadmodũ præmium petierit, & quemadmodum ei contradictum ſit. verum hoc præceptum de fine narrationis eſt. § Et ſi nullã in rem aliam tranſibitur, § Scilicet vt illa tantum narres quæ ad cauſam pertinent, non etiam aliqua quæ extra ſunt, & quæ ad negotium minime pertinent. § Et ſi ita dicetur, vt nõnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur, § Vt poſita ſecunda, quę ſunt ſua prima declarent. Si dicas inde cũ reuerſus eſſem, vtique cum dicis reuerſus, oſtendiſti & profectum te neſcio quo, & perueniſſe, poſtremo reuerſum. § Et ſi non modo id, quod obeſt, verum etiã id, quod nec obeſt, nec adiuuat, præteribitur, § Etenim qui breuitate ſtudet, non modo illa in narratione præterire debet quæ obfutura ſunt, verũ etiam illa quæ nihil profutura. § Et ſi ſemel vnumquodq; dicetur, §. i. vt nõ modo illa pętereantur quæ aut obfutura ſunt, aut nihil profutura, verumetiã illa quæ proſunt, vt ſemel dicantur, non bis aut amplius. § Et ſi non ab eo, in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. § Præceptũ omne duplex eſt. Nunc enim oſtendit quid faciendum ſit, nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero. In ſuperioribus oſtendit quid eſſet in narratione faciendum nunc oſtendit quid ſit nõ faciendum. Et ſi non ab eo, inquit, quo in proximo deſitum erit, deinceps incipietur. i. ne à re illa, quam nuper diximus, ad aliam rem ſumamus exordium. Si dicas profectus vrbe ſum, & cum eſſem profectus, ad villam veni, & cũ veniſſem. Quare is qui breuiter narraturus eſt, iterare nihil debet. § At multos imitatio decipit breuitatis, vt, cum ſe breues putent eſſe, longiſſimi ſint § Sępe, inquit, & ſi dictio in verbis breuis eſt, tñ longa efficitur, cũ non neceſſariæ res in narratione ponuntur. Quod vt nos non prætereat, primo nobis dicẽdum eſt quemadmodum poſſumus intelligere. quod vbicunque dicta ſint ſingula verba ſignificant res ſuas ſingulas, vt ſedet, currit, eo venio. Item copulatio rationalis verborum plurimorum vnam rem continet. maxime autem, ſi in narratione ſit, cum præmiſſa verba tertia perſona concludit. Vt, M. Lepido cũ omnibus copijs Italia pulſo, ſeuerior, neq; minus grauis & multiplex cura patres exercebat. Hæc tertia perſona vnam rem fecit omnium ſuperiorum. Itaq; in oratione tot res erunt, quod erunt tertiæ perſonæ. ergo in hac oratione. Acceſſi ad ędes, puerum euocaui, reſpondit, quæſiui dominum, domi negauit eſſe, tertia perſona eſt, reſpondit. Iam igitur vna res eſt. ſit autem altera cum ait, domi negauit eſſe. Quare cum ſufficeret, domi negauit eſſe, abundauit rebus ſuperfluis. quia dixit ante, reſpondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit. qui cum res breuiſſime dicãt, tamen quia plures quam oportet dicunt, incipiunt breues non eſſe. Quamobrem, inquit, ſi breues eſſe volumus, non ſolum verba non neceſſaria præterire debemus, ſed etiã res. § Aperta autem narratio poterit eſſe, § Dixit quemadmodum breuis narratio, eſſe poſſit, nunc quemadmodum aperta eſſe poſſit, exponit. Illud autem perſpicere debemus, quod & in apertam narrationem illa dat pręcepta, quæ & in breuem. Hic etiam quid in principio apertæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, oſtẽdit. Nunc itaq; totam complectitur narrationem, cum ait. § Aperta aũt narratio poterit eſſe, ſi, vt quidq; primum geſtũ erit, ita primum exponetur §. ſ. vt nõ peruerſo narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione confuſio. § Et rerum ac temporũ ordo ſeruabitur §. ſ. ne id primum narres quod poſtea factum eſt, quod ſi feceris, & in rerum & in temporũ ordine deliquiſti. § Vt ita narrentur, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. § Hoc eſt ꝙ ait ſupra in definitione narrationis. Narratio eſt rerum geſtarum, aut geſtarum expoſitio. i. vera, & veriſimilis. § Hic conſiderandum erit, ne quid perturbate, § Vt in præceptis breuis narrationis primũ oſtendit quid faciendũ eſſet, deinde quid non faciendũ, ita & hic oſtendit primo quid faciendũ eſſet, tum quid non faciendũ. Conſiderandum, inquit, erit, ne quid perturbate dicatur. i. ſi rerum ac temporum in narratione ordo mutetur. Deinde, inquit, neque contorte. i. cum interdũ non facilis tranſitus ac directus eſt, ſed obſcurus. § Ne quam in aliam rem trãſeatur, § Ne omiſſis rebus ad præſens negotium pertinentibus, non narrandaq; aliena narremus. Hoc præceptum etiam de breui narratione dedit, cũ ait. Et ſi in nullã aliam rem tranſibitur. § Ne ab vltimo repetatur, § Ita vt ſupra de breui narratione, ſi vnde neceſſe eſt inde initium ſumetur, nec ab vltimo repetetur. Verum hoc præceptum etiã hic de initio narrationis eſt. § Ne ad extremum prodeatur. § Ita vt ſupra de breui narratione, Et ſi non longius, quam quod ſcitu opus eſt, narrando procedatur. Verum hoc præceptum etiam hic de fine narrationis eſt, ne ad extremũ procedatur. § Ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur, § Hoc vitium mediæ narrationis eſt, ita aut principij vitiũ eſt, ſi ab vltimo repetatur, finis autem, ſi ad extremum prodeatur. Deinde cõcludit, illa, inquit, omnia de breui narratione præcepta etiã in aperta nobis ſeruanda ſunt. Nam vt aperta nõ poſſit eſſe narratio, non intelligitur, id eſt aperta non eſt longitudine magis quam obſcuritate Ergo vt aperta ſit narratio, & vt intelligatur, minime longa. i. breuia eſſe debebit. Præterea, inquit, vt apertã habeamus narrationem, vti, inquit, dilucido ac de proximo petito ſermone debemus. § Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate, § Secundum ordinem diuiſionis ſuæ, poſtquã de breui & aperta narratione tractauit, nunc incipit de narratione probabili diſputare. Probabilis, inquit, erit narratio, ſi in ea fuerint illa omnia quibus ſolet veritas inueniri. nam in his ſeptem omnis ad fidem argumẽtatio cõtinetur. Septem illa ſuperiora, q̃s, quid, cur, vbi, qñ, quẽadmodũ, quibus adminiculis,

omnes artium ſcriptores tractauerunt, & in præceptis ſuarũ artium reliquerunt. Verum Cicero rerum ac temporum perſonarumq; conſiderans naturam, addidit illis omnibus octauam opinionem, & recte. Res enim omnes non per ſe ſunt, nec ex natura valent, ſed opinione. neque enim cum dicimus tunicam, per ſeipſam intelligimus tunicam eſſe quia veſtimur, ſed quia noſtra nobis opinione perſuaſum eſt cum audierimus tunicam, intelligimus rem eſſe qua veſtimur. Et reliqua ſimiliter colligere poſſumus. Ergo Cicero omnia dicit. Hanc vero opinionem in tribus plenam eſſe dicit, ſi id, quod dicimus à noſtra natura non abhorreat. i. ab eorum natura pro quibus agimus, ſcilicet ne de pudicitia agat leno, de caſtitate meretrix, quod ſi fiat, probabilis narratio non erit. Deinde vt id, quod agimus, à populi rumore non abhorreat, ſcilicet ne contra conſuetudinem audientia loquaris. Si apud Romanos narres cõtra iuſtitiam, & ſi apud Scythas mores barbaros reprehẽdas. Poſtremo ſi id, quod agimus. cum eorum quicunque audiunt iudicaturi opinione conſentiat. Itaque narrationem probabilem eſſe dicit, ſi in ea ſit ſeptem illa, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Sed cum omnia hic poſuerit, vnum non poſuit. i. modũ, quod eſt quemadmodum. Et recte modum inter precepta probabilis narrationis non poſuit. Non enim in modo fides fit, ſed magis auxeſis criminis. Et quoniam præcepta hæc & ad coniecturam accommodanda erant, vbi factum negatur, merito modus eſſe non debuit, quia modus non excutimur, niſi cum factũ conceditur. Cum autem in coniectura, vbi factum negatur, omnino eſſe non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis ſtatibus fuerit, auxeſis facti erit, non probabilis narrationis expoſitio. Ergo hic videamus, ſeptem illa abſq; ſolo modo. Perſona, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur. Cauſa, ſi cauſæ factorum extabunt. Facultas, ſi fuiſſe facultates videbuntur. Tempus, ſi tempus idoneum. Locus, ſi locus opportunus. Videamus & opinionem quæ his omnibus quoq; à Cice. addita eſt. §Si res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi morem, & ad eorũ, qui audiunt, opinionem accommodabitur.§ Si perſonarum dignitates ſeruabuntur, non honores, ſed prout quæq; digna ſit. §Si tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis,§ Duo ſunt tempora, vnum per ſpatium. i. per interuallum, aliud per opportunitatem. Spatium eſt, vt vnus, alter, multi dies, menſis, menſes, anni. Opportunitas eſt occaſio ex hominum actibus facta, vt bellum, pax, ludi, ſeditio. Hoc eſt ergo quod ait. Si tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis. Iam cum ait, ſi tempus idoneum, oſtendit tempus eſſe per opportunitatem. Illud autem pręterea conſiderare oportebit. Supera docuit quę in narratione ſeruanda ſint, & quemadmodũ facienda, nunc in ipſam narrationem quatuor præcepta dat. Quæſtio eſt enim. An vbiq; narrandum ſit. Deinde ſi narrandum, quo loco narrandum: Poſtremo ſi ita narretur quemadmodũ cauſa poſtulet, non vbiq; narrandũ eſt, inquit. Etenim ſi obeſt narratio, prætereunda eſt: Et cũ nihil prodes, prætereunda eſt. Deinde, inquit, videndum eſt quo loco narrandum ſit. Sæpe. n. poſt argumenta narrãdum eſt, vt Cicero in Miloniana fecit. Poſtremo ſm cauſæ genus narrandum eſt, vt quod non eſt prætereundum, non prætereas, quod prætereundũ, prætereas. §Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem.§ Obeſt, inquit, narratio ſi cum aperis atq; inſinuas rei geſtæ qualitatem, neceſſe habes tibi auditorem reddere infenſum. Quod cum contingit, non contexte, inquit, narrare debebis, nec cauſam omnẽ indicare, ſed ſingulas cauſæ partes proponere, & his ſtatim argumenta ſupponere, vt res dubia fidem pro agentis accipiat voluntate. Pręterea, inquit, cũ nihil prodeſt narratio, præteriri debet. Nihil autem prodeſt narratio tum, cũ ita ab aduerſarijs cauſa iudicibus expoſita eſt, vt à nobis aliter narrandum non ſit. Deniq; iam ſupra diximus, non interdum opportuno loco poni narrationem. Vtrum hoc genus præcepti differt in id tempus, quo de diſpoſitione dicturus eſt. §Nõ quemadmodũ cauſa poſtulat, narratur,§ Pręuaricatio duobus modis fit. Si vtilia noſtræ cauſæ cum obſcuritate dicamus, aut vtilia aduerſariorum manifeſte atq; aperte proferamus. Verum hæc tunc vitia ſunt, ſi cum id facimus, nihil nobis prodeſt. Sæpe etenim prodeſt, vt tali præuaricatione aliud quod volumus obtinere poſſimus. Nam vt obtineat Dauus, ne Chremes det filiã Pamphilo, aperte narrat id, quod contra Pamphilũ poterat videri, illum peregrinã amare, & filium ex ea ſuſcepiſſe. Nunc ſm ordinem poſitæ narrationis, ad partitionis præcepta veniamus.

Beciche-mius. NAm pleriſq; breuiter dicere videtur, qui ita dicunt. Acceſſi ad ædes, puerum vocaui.§ Manuſcripti libri, dicit. ſed & dicunt defendi poteſt à grammaticis.

DE PARTITIONE.

RECTE habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ ſunt, quarum vtraque magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendũ pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ, quid cum aduerſarijs conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor; quibus dictis, intelligat fore peroratũ. Nunc, vtroq; genere partitionis quemadmodum conueniat vti, breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit, hæc debet illud, quod conuenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio, conuenit mihi cum aduerſarijs. Item contra: Interfectum eſſe à Clytemneſtra Agamemnonem, conuenit. Nam hic vterque & id poſuit, quod conueniebat; & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controuerſiæ ſit, ponendum eſt in iudicationis expoſitione: quæ quemadmodum inueniretur, ante dictum eſt. Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem: Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco vtilis eſt, quòd rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur. in qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſero extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſte cum partibus implicantur. nam genus eſt, quod plures partes amplectitur. vt animal: pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt. nam homo, animalis pars eſt; Thebani, aut Troiani, genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, vt, aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. nam qui ita partitur. Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incommoda ad remp. perueniſſe; is non intellexit, in partitione, expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe. nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt, ne, cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam, diuerſam ac diſſimilem, partem ponas in eadem partitione. Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſſime, cũ ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe: nam, feciſſe, oſtendere ſatis eſt. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum ſimplex quiddam agatur, tamen vtamur diſtributione, idque perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoq; præcepta partitionum,

quæ ad

quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent, quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæq; pars, vt expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur; &, omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, vt ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

Eo pacto & gnati vitam, & conſilium meum.
Cognoſces, & quid facere in hac re te velim.

itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat primum gnati vitam:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia,
Liberius viuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium,

Et nunc id operam do.

Deinde quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit:

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primum quanque partem primum acceſſit, &, omnibus abſolutis, finem dicendi fecit: ſic nobis placet & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita vt ordo ipſe poſtulat, præcipiendū videtur.

VICTORINVS.

RECTA habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuā totam efficit orationem.} Antequam de præceptis partitionis dicamus, prius dicendum videtur, quid interſit inter partitionem & diuiſionem. Partitio eſt, totius cauſæ per partes conſtitutio. Diuiſio eſt, rerum ſub partitione iacentium. Verum hic hoc animaduertendū eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid ſit, ſed quid faciat collegerit. Recte, inquit, habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Narrationis porro definitionem ab eo quid ſit, ſcimus eſſe collectam. Narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Dicit itaque, partitionem duas habere partes. Diſtributionem, & aliam quæ oſtendit quid aduerſarij conſiteantur, & quid in contentione verſetur. Verum vtrarumq; harum partium duplex effectus eſt. Aperit cauſam, & cōtrouerſiam conſtituit. aliud eſt enim quod aperit cauſam, aliud quod conſtituit controuerſiam. Nanq; aperitur cauſa in narratione, in qua etiā ſi intelligitur quæ ſit controuerſia, non tñ ab oratore conſtituitur. Conſtituere eſt enim proponere, & dicere quid in cōtrouerſia ſit. Ergo in narratione aperitur cauſa, non conſtituitur controuerſia. At in partitione, tametſi aperitur cauſa tñ & conſtituitur controuerſia, vt non vnum ſit, ſed vtrunq; fiat. Nam aperit vtiq; cauſam, quia partitur. quanquam alio modo aperit quam in narratione. Cum enim dicit dictutus ſum de illo, aperta eſt cauſa partitione, hoc eſt diſtributione. Item in alia partitione, cum dicitur, illud manifeſtum eſt, nec negatur, illud vero negatur, vtiq; aperitur cauſa, ſed partitione, vt diximus, in eo tamen & conſtituitur controuerſia, cum quid in cōfeſſione ſit docetur, quid in negatione. Alia autem partio, quæ diſtributio nuncupatur, poteſt aperire tantum cauſam res enumerando. at cum vel verba iunguntur, vel oratio, quæ dicat de his eſſe dicendum, tūc conſtituitur controuerſia. quæſtor Verres fuit legatus, prætor vrbanus, prætor Sicilienſis. Hoc ſolū dicere, aperire cauſam eſt, ſed partitione, per diſtributionem. At vero illud adiungere, quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ, hoc eſt conſtituere controuerſiam. Itaque, vt diximus, partitio ſpecies habet duas. Vnam, quæ quid cum aduerſarijs conueniat docet, & quod in controuerſia ſit. Alteram, quæ in diſtributionem habet membrorum in reliquā orationem. Illa ſuperior ſpecies cū propoſuerit quid cōueniat, id ipſum ad ſe inclinat, vt pro ſe faciat id, quod aduerſarius confitetur. Poſtea vero ſubiungit, id quod ſit in cōtrouerſia. Facit hoc Cicero pro Milone, Dicam, inquit, vim factam à P. Clodij familia. aduerſarij non negant. Hic propoſuit, quod aduerſarij fateātur. deinde ipſum pro ſe fecit dicendo, damnum datum eſſe Miloni Concedi vici vnā rem. Item adiunxit alteram partem, in qua cōfeſſionem docet, cum dicitur, Ni hominibus armatis non negas, vici alterā. Poſt, quid in controuerſia ſit proponit, cum dixit, Dolo malo factum negas, de hoc iudicium eſt. ſed qm̄ non in omni negotio aduerſarius fatetur, illa alteri adhibēda partitio eſt, quæ diſtributio nuncupatur. vbi totius cauſæ membra ponuntur. Verum hæc membra, aut ea ſunt quæ vere in eodē negotio continentur, vt in Verrinis de quæſtura, de legatione, de prætura vrbana, de prætura Sicilienſi. quam quadripartitam diſtributionem totius accuſationis ſuę Tullius eſſe dicit. Item illa diſtributio de frumento, quā fecit dicendo emptum decumanum æſtimatum. Aut ſi partitio de ipſa cauſa non ſumitur, ea membra ponit orator, quę ipſe ingenio inuenit, & ſibi ipſa dicenda conſtituit, nō ea negotij factis ad cauſam ſumptis, ſed argumentatione oratoris in cauſa collocatis. vt in Diuinatione, Ego ſic intelligo, ſic vt de pecunijs repetundis quæſtio ſit, ſi nomen cuiuſpiā deferatur. Hæc duo in primis expectari oportere, quem maxime auctorem velint hi qui eas iniurias paſſi ſint & quem minime velint hi qui eas iniuriae feciſſe arguātur. Item pro Sexto Roſcio, cum vnum crimen ſit parricidij, ac propterea vnum negotium, partitur tñ Tullius nō cauſam, ſed orationem, dicendo, In crimen, audaciam, & potentiam criminis, confictionem accuſator Erutius ſuſcepit. Audaciæ partes Roſcij ſibi depopoſcerunt, Chryſogonus autem potentia pugnat. {Altera eſt, in qua rerū earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur} Partitionis duæ partes ſunt, vna quæ quid cum aduerſarijs conueniat indicat, & quid in controuerſia ſit demonſtrat. altera quæ dicitur diſtributio. Hęc eadem duplex. nam aut ea membra cōtinet quæ in cauſa ſunt, aut ea quæ ingenio fingit orator, quibus dictis intelligat fore peroratum. Præcipit, vt partitione completa, nihil amplius dicamus pręter concluſionem. {Quę partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit,} In hac partitione, id quod aduerſarius confitetur, ad cauſæ noſtræ commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum, Si dicat accuſator, matrem occiſum ab Oreſte filio, conſtat. Iam cum ait, matrem à filio conſtat occiſam, id quod aduerſarios confitetur, ad ſe inclinat. Conſideratione enim ſanguinis, nō videtur debuiſſe à filio mater occidi. Deinde ſi dicat Oreſtes, vel eius defenſor, conſtat a Clytemneſtra Agamemnonem maritum occiſum confeſſionem aduerſarij ſine dubio ad ſe inclinat. conſideratione enim iuris, occidi maritus ab vxore non debuit. Iam quid in controuerſia ſit, ex iudicatione colligitur, id eſt an recte Oreſtes matrem occiderit, cū illa patrem occiderit Oreſtis? Quare accuſatoris talis erit partitio. Interfectam matrem à filio, cum aduerſarijs mihi cōuenit, cum illa occiderit Agamēnonem. Sed an à filio occidi debuerit, quæſtio eſt. Rei vero talis erit partitio. Interfectum à Clytemneſtra Agamemnonem conuenit, an à filio Clytemneſtra debuerit occidi, quæſtio eſt. {Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem,} In omni diſtributione, ſiue quam habet orator in membris negotij, ſiue quā in membris quæ ipſe format, & fingit dicenda, ſeruare debet hæc tria, breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis eſt, abſolutio in toto, paucitas in generibus. {Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum.} Vt ſi ſic patiamur, Dicemus de decumano frumento, deinde de empto, poſtremo de ęſtimato. Sed partiendo longius peccabimus contra præceptum hoc ſi ſic dicamus, Nunc dicemus de decumano frumento, deinde vbi maius eſt crimen, de eo quod ſolet publicis pretijs comparari, poſtremo, vbi nihil auaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de æſtimato frumento. Hæc itaque ſuperflua verborum in breuitate partitionis vitare debemus, vt animos auditoris non verbis, ſed rebus potius occupetur. {Hæc in hoc genere iccirco vtilis eſt,} In hoc genere, id eſt in diſtributione, breuitas vtilis eſt ad animos auditorum non verbis ſed rebus potius occupandos. {Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur.} Abſolutionem tunc facimus, ſi omnia quæ incidunt in cauſam partientes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nunc ſpeciebus confici poſſunt, nunc generibus. quoniam autem ſpecierum maior eſt multitudo, anguſtior generum vis & natura quippe cum genus multas in ſe ſpecies contineat, qui facit partitionem, de ſpeciebus omnibus cauſæ incidentibus abſolutionem quidem ſeruat, quòd omnis ſpecies in partitione proponit, ſed peccat, quòd ſpecierum latior diſtributio eſt, & in partitione amplius quàm quatuor

partes omnino eſſe non debent. Ergo vt abſolutio melius in diſtributione ſeruetur, ſpecies illę ad genera reſeruandæ ſunt. Vt paucis generibus cum ſpecies omnes complexi fuerimus, abſolutionem cõficiamus, quòd omnia, & paucitatem, quòd genera quæ incidunt in cauſam, in diſtributione collocamus, ne aut vtile aliquod genus pręteream̄us, aut poſtea cauſæ, quod eſt vitioſius, inferamus. }Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerũ ponuntur,} Tunc, inquit, pauca in partitione collocamus, cum quid ſit genus, quid ſit ſpecies, iam ſcimus, nec cum generibus ſpecies implicemus. Itaq; ſi ſtudere volumus paucitati, etiã genera pauca in partitione collocare debemus. }Nã genus eſt, quod plures partes amplectitur, vt animal, pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus} O N, græci ſubſtantię & accidenti genus ponunt, ſed non bene. pars enim omnis generi ſuo ſimilis eſſe debet. Subſtantia porro res eſt, quæ alijs rebus ſubeſt, capax accidentium qualitatũ. Deinde accidens eſt ij quod in ſubſtantiam cadit. Quare quoniam illud ſuperius O N, vtranq; eſſe non poteſt, nõ recte ſubſtantiæ & accidenti genus factum eſt. Ergo quoniam præcipimus vt ſpecies generi ſemper ſimilis eſſe debeat, videamus vbi hic Cicero quaſi videatur erraſſe. Nam poſuit hominẽ reſpectu duplici, vt ad inferiora genus ſit, ad ſuperiore ſpecies. Huic animal præpoſuit, vt ſpeciem faceret, id quod homo, cum id ipſum genus vellet oſtẽdere quod homo eſt ſubiecit huic ſpeciem, Romanũ, Thebanum, Non ne videtur eſſe vitioſum, quod cum homo ſubſtantia ſit, Romanus aũt aut Thebanus accidens? Etenim parũ recta ſubiectio eſt, ſub eo quod ſubſtantia ſit, id quod eſt accidens collocari. Nam rectum illum præceptũ eſt, in faciendis generibus & ſpeciebus & indiuiduis rem aut ſubſtantialem in omnibus eſſe ſeruandam, aut accidentalem. vt cũ in genere ſit ſubſtantia & in genere & in ſpecie & indiuiduo ſit. Animal nanq; ſubſtantia eſt, huic cũ ſuppono ſpeciem, ſubſtantia eſſe debet, ſuppono autem hominem. Item cũ ſuppono homini Ciceronem, ſubſtantiam pono, ſic factũ eſt vt in omnibus ſubſtantia ſeruaretur. Pari ratione ſi id quod eſt accidens fuerit etiam ſpecies, accidens debeo collocare. Pariter & indiuiduum, vt genus ponam colorem. accidit enim calor corpori, huic cum ſuppono ſpeciem album vel nigrum, intelligo & hoc quoq; accidens eſſe. Eritq; etiam ſimilis ratio, cum ſub albo pono hoc album, quod eſt indiuiduum. Indiuiduũ eſt, quod oculis digitoq; monſtratur, ergo & album & color accidentia cuncta ſunt, corporis. ſ. quamobrem Romanus & Thebanus accidẽtia ſunt. Accidunt enim ſubſtantiæ cuilibet, aut homini, aut equo. Cicero vero hominem ponit. i. ſubſtantiã. & recte facit, huic genus dando, animal. nanq; animal ſubſtantia eſt. non recte autem, cum hominis ſpeciem ſupponeret, Thebanum & Troianum ſuppoſuit. quĩa hæc, vt diximus, accidentia ſunt. Sed hoc fruſtra in quæſtionem venit. licet enim id quod accidens eſt, poni in ſubſtantiam cum eo ipſo ſibi copulato cui ſupponitur. vtputa homo, vt diximus animalis ſpecies eſt, hominis vero ſpecies eſt Thebanus, quod eſt accidens, hic non Thebanum ſolum audire debeo, ſed hominem Thebanum, vt ſimul cum Thebano & hominem audiendo, faciam id quod eſt accidens ſubſtantiale. Quare Cicero recte hominem animalis ſpeciem poſuit, & genus Thebani, aut Troiani hominis ſcilicet. Itaq;, inquit, ideo diligentius genera, & ſpecies generum definire volumus, vt intellectis aperte generibus, quo breuio ſit partitio, etiã genera pauca in partitione eadem collocemus. }Nam qui ita partitur, Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incommoda ad temp. perueniſſe,} In partitione quę dicitur diſtributio tria ſemper dicit eſſe ſeruanda, breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis eſt Abſolutio, vt omnia genera quæ in cauſam incidunt in partitione ponamus. Paucitas, vt ſola rerum genera, quæ partium genera ſunt abſque partibus ſuis in partitione ponamus, & quæ genera ſunt, partes aliorum generum eſſe non poſſunt. nunc itaq; de paucitate tractatus eſt. Et das exemplum vitioſe diſtributionis. i. in qua genus & pars eius ſimul poſita ſunt. nam qui ita, inquit, partitur. Oſtendam propter cupiditatem & audaciam aduerſariorum, &c. is, inquit, errauit. etenim paucitatem ſeruare neſciuit. Si quidem non ſola rerum genera poſuit. ſed genus & partem generis. Cupiditas enim genus eſt, pars cupiditatis auaritia. Ergo in ſuperioribus quid faciendum eſſet oſtendit nunc quid non faciendum. & hæc fere bipartita præceptorum omnium diſciplina eſt. }Hoc igitur vitandum eſt, ne cũ genus poſueris, eius ſpeciem, ſicuti aliquam diuerſam ac diſſimilem partẽ ponas in eadem partitione,} Hoc igitur vitandum eſt, vt ſciamus nunc illud pręcipi, quod faciendũ non ſit. }Quòd ſi quod in genus plures incidunt partes, id cũ in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum,} Genera, inquit, ipſa rerũ in partitione ponenda ſunt, & ſi cui generi partes ſuas} fuerit neceſſe ſupponi. Poſtquam, inquit, partitionem cœpimus exequi, ad id genus venerimus, tunc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tamen partes generi iungere non debemus. In tractatibus quæſtionum, debemus de generis partibus diſputare. }Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem,} Quoniam de paucitate tractatus eſt, atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem, inquit. Ne plura quam ſatis nos demonſtraturos eſſe dicamus, hoc modo, inquit: Oſtendam aduerſarios id quod arguimus, & voluiſſe, & potuiſſe, & feciſſe, cum in tertio cuncta ſint. Deinde, inquit, cum ſimplex quidam in controuerſia ſit, nos tamen diſtributione vtamur. }Ac ſunt alia quoq; præcepta partitionum, quę ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent,} Oſtendit partitionum multa eſſe alia præcepta, ſed tamen quæ ad philoſophiam, non quæ ad rhetoricam pertineant. Ad philoſophiam, inquit, de qua hæc ipſa præcepta tranſtulimus. Ideo, inquit, quia nihil horũ in reliquis artibus inuenimus. Oſtendit hæc de partitione præcepta latinos nunquam habuiſſe in artibus ſuis, ſed ſe primũ tranſtuliſſe de græcis. }Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit,} Ad extremum hoc dat in partitione præceptum, vt quod primum in partitione ponimus, id primum aggrediamur & explicemus, quod ſecundum ponimus, vt ſecundo aggrediamur loco, quod tertium, tertio. Poſtremo finitis per ordinem ſuum partibus, dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

HOc igitur vitandũ eſt, ne cuius genus poſueris, eius ſpeciẽ ſicuti aliquã partẽ diuiſam ac diſſimilem ponas in eadẽ partitione.} Error turpiſſimus & multiplex. Sic corrige, Hoc igitur vitandũ eſt, ne cũ genus poſueris, eius ſpeciem ſicuti aliquã diuerſam partẽ ac diſſimilem ponas in eadẽ partitione. Becichemius.

DE CONFIRMATIONE.

CONFIRMATIO eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuiduntur. Veruntamen non incommodum videtur, quandam ſiluam, atque materiam vniuerſam ante permixtam, & confuſam exponere omnium argumentationum: poſt autem tradere quemadmodum vnumquodq; genus cauſæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotijs eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus, nomẽ, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuiq; perſonæ datur, quo ſuo quæq; proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt. partes autem eius enumerare eas, quarũ indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur. Atq; hominum genus & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit; & in natione, patria, cognatione, & ætate: natione, Graius an barbarus: patria, Athenienſis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis: ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. Præterea commoda & incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: valens an imbecillis, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior, memor an obliuioſus, comis, officioſus, pudens, patiens, an cõtra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitũ pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In victu conſiderare oportet, apud quẽ, &

quo

quo more, & euius arbitratu ſit educatus: quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores, qnibus amicis vtatur, qno in negotio, qnæſtu, artificio ſit occupatus; quo modo rem familiarem adminiſtret; qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna qnæritur, ſeruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum poteſtate: ſi cũ poteſtate, iure an iuiuria, felix, clarus, an cou tra; quales liberos habeat. Aut, ſi de uon viuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum autem hunc appellamus, animi, aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis ſcientiam. Et item corporis aliquã commoditatem, nou natura datam, ſed ſtudio & induſtria partam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tempore aliqna de cauſa commutatio, vt lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem eſt, animi aſſidna & vebemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, vt philoſophia, poëtriæ, geometriæ, literarum. Conſilium eſt aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, qnid ipſi caſurum ſit, qua ſit vſnrus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa. Negotijs autem qnæ ſunt attributa, partim ſunt cõtinentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotij conſiderantur, partim adiuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe videntur ad rem, ueque ab ea poſſunt ſeparari. Ex bis prima eſt breuis complexio totius negotij, quæ ſummam continet facti, hoc modo: Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummę, per quam, & quamobrem, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtam quæ facta ſunt, continenter vſque ad ipſum negotium. Deinde in ipſo gerendo negotio quid actum ſit. Deinde qnid poſtea factum ſit. In geſtione autem negotij, qui locus ſecũdus erat de ijs, quæ negotijs attributa ſunt, quæretur locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratnr, iu quo res geſta ſit, ex opportunitate, quãm videatnr habniſſe ad negotium adminiſtrandũ. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, iuteruallo, longinqnitate, propinqnitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & viciuitate totius regionis. Ex bis etiã attribntionibus, ſacer, an profanus, publicus, an priuatus; alienus, an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit. Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur, (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quędam æternitatis cum alicuius annni, menſtrui, diurni nocturniùe ſpatij certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt, conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ propter vetuſtatem obſoleuerũt, vt incredibilia videantur, & iam in fabularũ numero reponantur: & quæ iandiu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciãt fidem, vere tradita eſſe, quòd eorum monumenta certa in literis extent: &, quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire plerique poſſint. & item qnæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur. Iu quibus poteſt conſiderari, quid ocyns, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter iu tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda. nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre potuerit ne aut magnitudo negotij, ant multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratnr autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & iu aliqua parte alicnius horum. Occaſio autem eſt pars tẽporis, habens iu ſe alicnius rei idoneam faciendi, aut uon faciendi opportunitatem. qnare cum tempore hoc differt. nam genere quidẽ vtrunque idem eſſe intelligitur: verum iu tempore ſpatiũ quodam modo declaratur, qnod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione ad ſpatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cũ genere idem ſit, ſit alind; quod parte quadam, & ſpecie, vt diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſiugnlare. Publicũ eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat, vt ludi, dies feſtus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, vt meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim ſolet alicui accidere, vt nuptiæ, ſacrificinm, funus, cõnuium, ſomnus. Modus autem eſt, in qno, quemadmodnm, & quo animo factum ſit, quæritur. Eius partes ſunt, prndentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quęritur ex ijs, quæ clam, palam, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur; cuius partes ſunt, inſcientia, caſus, neceſſitas; & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracnndiam, amorem, & cetera, qnæ iu ſimili genere verſantur. Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine qnibus aliquid confici non poteſt. Adinnctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æque magnum, & quod cõtrarium, & quod diſparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotij. ſicut ex ſtatura corporis, cõſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili, comparabile autem ex conferẽda atque aſſimulãda natnra indicatnr. Contrarium eſt, quod poſitum in geuere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, vt frigus calori, vita mors. Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionẽ negationis ſeparatur, hoc modo, ſapere & nou ſapere. Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt amor, auaritia. Euẽtus eſt, alicuius exitus negotij, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq; ſit. Quare hoc iu genere, vt commodius, quid euẽturum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia. Quarta autem pars eſt, ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negotium couſeqnuntur. Primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti qui ſunt principes & inuentores, qui denique auctoritatis eius, & inuentionis comprobatores atq; æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſciẽtia, artificium. Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolẽter ac raro. Poſtea, homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in bis couſueuerint, & cetera, quæ factum aliquod ſimiliter cõfeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi. Deinde poſtremo attendẽdum eſt, uum quæ res ex ijs rebus, quæ ſunt poſitæ iu partibus honeſtatis, aut vtilitatis, conſequantur, de quibns in deliberatiuo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac

negotijs

negotijs quidem fere res eę, quas cõmemorauimus, ſunt attributa. Omnis autem argumentatio, quę ex ijs locis, quos commemorauimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim vt breuiter deſcribamus, argumentatio videtur eſſe inuẽtum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter oſtẽdens, aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demonſtrãtur ea, quę aliter, ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demõſtratione verſatur, maxime tractatur in dicendo aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt, in qua utrum conceſſeris, reprehendetur, ad hunc modum: Si improbus eſt, cur vteris? ſi probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua, pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis, vna reliqua neceſſario cõfirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt, aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia, aut, ſi horũ nihil eſt, ab hoc nõ eſſe occiſum. nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitię fuerunt, nec metus vllus, nec ſpes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicũ huius aliquem mors eius pertinebat: relinquitur igitur, vt ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui; relinquitur, vt id, quod dicitis, non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere. Atq; hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, & ne confirmatio modũ in ſe argumentationis ſolum habeat, & quãdam ſimilitudinem neceſſarię concluſionis, verum ipſa argumẽtatio ex neceſſaria ratione conſiſtat. Probabile autem eſt id, quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hęc quãdam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue verum. Verum in eo genere, quod fere ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium: ſi auarus eſt, negligit iuſiurandũ. In eo autem, quod in opinione poſitũ eſt, huiuſmodi ſunt probabilia: Impijs apud inferos pœnas eſſe pręparatas: Eos, qui philoſophię dent operam, non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrarijs, & paribus, & in ijs rebus, quę ſub eandem cadũt rationẽ, maxime ſpectatur. In contrarijs hoc modo: Nam ſi ijs, qui imprudentes lęſerunt, ignoſci conuenit, ijs, qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, ſic: Nam vt locus ſine portu, nauibus eſſe non poteſt tutus: ſic animus ſine fide, ſtabilis amicis nõ poteſt eſſe. In ijs rebus, quę ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur: Nam ſi Rhodijs turpe non eſt portoriũ locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hęc tum vera ſunt hoc pacto: Quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus. Tum veriſimilia, hoc modo: ſi multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, vt certas quaſdã in partes diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumẽtationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatũ, aut comparabile. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddã ſignificat, quod ex ipſo profectũ videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negotio, aut poſt ſit conſecutum, & tamen indiget teſtimonij & grauioris confirmationis, vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quę his ſunt ſimilia. Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat. Iudicatum eſt res aſſenſione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicarũt. Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt, huiuſmodi: vt maioribus natu aſſurgatur, ut ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt auctoritate, velut Gracchi patris factũ, quem populus Ro. ob id factũ, quòd inſciente collega in Cenſura nihil geſſit, poſt Cenſuram Conſulem fecit. Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquã rationem continet. Eius ſunt partes tres, imago, collatio, exemplum. Imago eſt oratio demonſtrans corporum, aut naturarum ſimilitudinem. Collatio eſt oratio rem cũ re ex ſimilitudine cõferens. Exemplum eſt, quod rem auctoritate aut caſu alicuius hominis aut negotij confirmat, aut infirmat. Horum exempla & deſcriptiones in pręceptis elocutionis cognoſcentur. At fons quidẽ confirmationis, vt facultas tulit, apertus eſt; nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodũ autem quęq; conſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis cõtrouerſia, ſiue in ratione, ſiue in ſcripto verſetur, tractari debeat, & quę in quaſque argumentationes conueniant, ſingillatim in ſecũdo libro de vnoquoque genere dicemus. In pręſentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuſe & permixte diſperſimus: poſt deſcripte & electe in genus quodque cauſę, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentã exornari, & certas in partes diſtingui, & ſuauiſſimum eſt, & ſumme neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectũ. Quare & de ea pręceptione nobis & in hoc loco dicendum viſum eſt, vt ad inuentionem argumenti abſolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cũ cura & diligẽtia locus hic omnis conſiderandus eſt: quòd non rei ſolum magna vtilitas eſt, ſed pręcipiendi quoque ſumma difficultas.

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio, quę rebus non dubijs captat aſſenſionem eius, qui cũ inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, vt illi dubia quędã res, propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probetur: velut apud Socraticũ Aeſchinem demonſtrat Socrates, cum Xenophontis vxore, & cũ ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam. Dic mihi, quęſo, Xenophõtis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurũ quàm tu habes, vtrum illius, an tuũ malis? Illius, inquit. Quòd ſi veſtem & ceterum ornatum muliebrem precij maioris habeat, quàm tu habes; tuum ne, an illius malis? Illius vero, reſpondit. Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quàm tu habes; vtrum ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aſpaſia autem cum ipſo Xenophõte ſermonem inſtituit. Quęſo, inquit, Xenophon ſi vicinus tuus meliorem equũ habeat, quàm tuus eſt; tuum ne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quòd ſi fundũ meliorem habeat, quàm tu habes; vtrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem ſcilicet. Quòd ſi vxorem meliorẽ habeat quàm tu habes; vtrum illius malis? Atq; hic Xenophon quoque ipſe tacuit. Poſt & Aſpaſia: Quoniã vterque veſtrum, inquit, id mihi ſolum non reſpõdis, quod ego ſolum audire volueram; egomet dicam, quid vterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mauis habere, & tu

Xenophon

Xenophon vxorem habere lectiſſimã maxime vis. Quare, niſi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit; profecto id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis, & tu vt maritus ſis quamoptima mulieris, & hæc quamoptimo viro nupta ſit. Hic eum rebus nõ dubijs eſſet aſſenſum factum eſt propter ſimilitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo ſermonis plurimũ Socrates vſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam conceſſiſſet, neceſſario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur: Primum, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi. nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi: dubium eſſe id ipſum, non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi cauſa fiet inductio, vidẽdum eſt, vt ſimile ijs rebus ſit, quas res quaſi nõ dubias ante induxerimus. nam ante aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cuius cauſa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligatur, quo ſpectent illæ primæ inductiones, & ad quem ſint exitum peruenturæ nam qui videt, ſi ei rei, quæ primo rogetur, recte aſſenſerit, illã quoque rem, quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſario concedendam, plerũque aut non reſpondendo, aut male reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit. quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod conceſſit, ad id, quod non vult cõcedere, deducendus eſt. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum, quæ ante conceſſæ ſunt; aut alia vtendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumentatio. Si tacebitur, aut eliciẽda eſt reſponſio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confeſſionẽ, pro eo, ac ſi conceſſum ſit, concludere oportebit argumentationem. ita ſit hoc genus argumentãdi tripertitum. Prima pars conſtat ex ſimilitudine vna pluribusúe. Altera ex eo, quod concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt Tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceſſionem, aut, quod ea conficiatur, oſtendit. Sed quia non ſatis videbitur alicui dilucide demonſtratum, niſi quod ex ciuili cauſarum genere exemplũ ſubiecerimus; videtur huiuſmodi quoque vtendum exemplo; non quo præceptio differat, aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo ſit vtendum; ſed vt eorum voluntati ſatisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, niſi demonſtratum eſt, nequeũt agnoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, quòd Epaminondas Thebanorum Imperator ei, qui ſibi ex lege Prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit, &, cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione vti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc extra quam ſi quis reip. cauſa exercitum nõ tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd ſi voſmet ipſi, quod à veſtra religione & ſapientia remotiſſimũ eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem, iniuſſu populi ad legem adſcribi iubeatis, populus Thebanus patietur ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt; id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum vobis videatur? Noui veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri, iudices. Quòd ſi literis corrigi neque ab illo, neque à vobis ſcriptoris voluntas poteſt; videte, ne multo indignius ſit id re & iudicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam conſideremus. Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciẽs, quod expoſitum & per ſe cognitum ſua ſe vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſiderãdum putauerunt, cum idem vſu dicendi ſequerentur, paulũ in præcipiendi ratione diſſenſerunt. nam partim quinque eius partes eſſe dixerunt, partim non plus quàm in tres partes poſſe diſtribui putauerunt. eorum controuerſiam non incommodum videtur cum vtrorumque ratione exponere. nam & breuis eſt, & non eiuſmodi, vt alteri prorſus nihil dicere putentur: & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur. Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus varijs, & quam copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui ſtultitia & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem nauigij ratio eſt. nam nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo. Nam & ſignorum ortus & obitus definitum quendam ordinem ſeruant, & annuæ commutationes nõ modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, verum ad vtilitates quoque rerũ omnium ſunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæq; viciſſitudines nulla in re vnquã mutatæ quidquam nocuerũt. quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari Quinto inducunt loco complexionem eam, quę aut id infert ſolũ, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut vnum in locum cum conduxerit breuiter propoſitionem, & aſſumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modũ: Quòd ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, adminiſtratur: conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putãt eſſe argumentationem. Qui autem tripertitam eſſe dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem, ſed partitionem horum reprehendunt. negant enim neque à propoſitione, neque ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere, neque propoſitionem abſolutã, neque aſſumptionem ſibi perfectam videri, quę approbatione cõfirmata non ſit. quare, quas illi duas partes numerãt, propoſitionem & approbationem, ſibi vnã

partem

partem videri propoſitionem: quæ ſi approbate non ſit, propoſitio non ſit argumentationis. item, quæ ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eãdem ſibi aſſumptionem ſolam videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripertita, alijs quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res nõ tam ad vſum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur eſſe, quæ in quinque partes diſtributa eſt, quã omnes ab Ariſtotele & Theophraſto profecti, maxime ſecuti ſunt. nã quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionẽ ſumitur, maxime Socrates & Socratici tractauerũt; ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele atque Peripateticis & Theophraſto frequentatum, deinde à rhetoribus ijs, qui elegantiſſimi atq; artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere ſecuti putemur. & breuiter dicẽdum, ne in huiuſmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt vti propoſitione, & non oportet adiungere approbationem propoſitioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt à propoſitione approbatio. quod enim adiungi & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione, & quædam, in qua nihil vales abſq; approbatione. vt oſtendemus. ſeparata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, & quod conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi: Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, complexio cõſequitur: igitur in cæde intereſſe non potui: Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione: nam eſſe quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuiuis facile perſpicuũ eſt? Quod ſi ita eſt; ex hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddã à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt. falſum eſt non eſſe plus, quàm tripertitam argumentationem. Simili modo liquet, alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt vti aſſumptione, & nõ oportet adiungere approbationem aſſumptioni; quadã autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddã eſt extra aſſumptionem approbatio. eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, vt oſtendemus. ſeparata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autem quod polliciti ſumus, hoc modo. Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis. ea eſt huiuſmodi. Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ conuenit. hæc propoſitio indiget approbationis. non enim perſpicua eſt, neq; conſtat inter omnes: propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare operam philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. nam, quandam indigere, perſpicuũ eſt. ſeparata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, nõ eſſe plus quàm tripertitam argumentationem. Atque ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem in qua neque propoſitio, neque aſſumptio indigeat approbationis, huiuſmodi, vt certum quiddam & breue exempli cauſa ponamus: Summo autem opere ſapientia petenda eſt, ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt: ſummopere autem ſapientia petenda eſt; igitur ſummopere ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt: quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adiungi, tũ non adiungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neq; in aſſumptione contineri approbationem, ſed vtranque, ſuo loco poſitam, vim ſuam tanquam certam & propriã obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem. Quinque ſunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: Propoſitio, per quàm breuiter locus is exponitur, ex quo omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio. per quã id, quod breuiter expoſitum eſt, rationibus affirmatum probabilius & apertius fit. Aſſumptio, per quã id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur. Complexio, per quam id, quod cõficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripertita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in cõtrouerſia eſt. De vnaquaque parte poteſt alicui videri poſſe argumẽtationem conſiſtere Eorum igitur, quæ conſiſtant, exempla ponemus: horum, quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepertita argumentatio eſt huiuſmodi: Omnes leges iudices ad commodũ reip. referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. ea enim virtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis, niſi ſalutem, atq; vtilitatem reip. ſibi aliud nihil proponerent. neq; enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant, &, ſi ſcripſiſſent, cũ eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant, nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed reip. quòd ex legibus omnes reſpublicas optime putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſeruari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit: hoc eſt, quoniã reip ſeruimus, ex reip. commodo atq; vtilitate leges interpretemur. Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilitatem ſpectat, quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil cõuenit arbitrari, niſi quod reip. conducat, proficiſci, quoniã eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perſcrutari, & legem, vt æquum eſt, ex vtilitate reip. conſiderate, quod hic fecit. Quid enim magis vtile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminõdam, Thebanorum Imperatorem, quàm victoriæ Thebanorũ conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atq; exornato tro-

phæo

phæo charius atque antiquius habere conuenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reip. cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reip. ſalutis cauſa, id nõ ex reip. ſalute interpretari. Quòd ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodem facto & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtẽperaſſe. Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cũ aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modũ: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtẽperare debetis. Obtemperare autẽ legibus non poteſtis, niſi, quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini. quod enim certius legis ſcriptor teſtimoniũ voluntatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ non extarent, magnopere requireremus, vt ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur, nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne ſi extra iudicium quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur: nedũ nunc iſtud patiamur, cum præſto lex ſit non ex eo, quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quòd ſi vos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequamini: quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe iudicetis? Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripertita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter noſmet ipſos, quem iure accuſare poſſimus. Ac primũ quidem decipi incommodum eſt, iterum ſtultũ, tertium turpe. Carthaginienſes autẽ perſæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorũ fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraque approbatione præterita tripertita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienſes oportet, ſi ineolumes eos reliquerimus: aut eorum vrbem diruamus. ac metuere quidem non oportet. reſtat igitur, vt vrbem diruamus. Sunt autem, qui putant nonnunquam poſſe complexione & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione Quod ſi fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt: peperit autem. hic ſatis eſſe dicunt proponere & aſſumere: quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur: complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe: & illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum eſt, ne, quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propoſitionẽ & aſſumptionem, hoc modo: Quòd ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic autem ſaluti reip. profuit: profecto non poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe: Aut ita, vt ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis: Aut ita, vt id ſolum, quod cõficitur, inferatur, ad hunc modũ: Vrbem igitur diruamus. Aut vt id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt: id eſt huiuſmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur. Fecit igitur inceſtum, & concluſerit argumentationẽ, & perſpicuam fugeris complexionẽ Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in ijs, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione vti. Si qui autem ex vna qãoque parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit: nam hoc nullius neq; approbationis, neque complexionis indigere. ſed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumẽtatio nomine vno res duas ſignificat, ideo quòd & inuentum aliquam in rem probabile, aut neceſſariũ argumentatio vocatur, & eius inuenti artificioſa expoſitio. quando igitur proferent aliquid huiuſmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. nos autem de expolitionis partibus loquimur. nihil igitur ad hãc rem ratio illa pertinebit. atq; hac diſtinctione alia quoque, quæ videbũtur officere huic partitioni, propulſabimus, ſi quibus aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem. quæ ſi quid habet probabile, aut neceſſarium, quoquo modo commoueat auditorem neceſſe eſt. quòd ſi ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum, referret, nequaquã tantum inter ſummos oratores & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumẽtationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationem hoc eſt tum inductione vti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones, ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere complexionis vti. Id vt perſpiciatur, aut ſcribamus ipſi, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, vt quã facile ſit factu. Ac de partibus quidem argumẽtationis ſatis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verum illa nobis abhorrere ab vſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm ceteros, attẽdiſſe non affirmamus, ſed perquiſitius & diligentius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, vt inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

VICTORINVS.

CONFIRMATIO eſt, per quàm argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmameotũ adiuogit oratio. § Definitio confirmationis noo per id, qood eſt, deſper id, quod facit. Et quod ait. Noſtræ cauſæ, commune præceptũ eſt tam defenſoris q̃ accuſatoris. vterque enim vtroque ſemper vtitur. i. & confirmatione & reprehenſione. Scite autem debemus, exordium, narrationem, partitionem, & cooclusionem in omnibus cauſæ generibus, vel conſtitutioobus, generali diſciplina eadem præcepta retioere cõfirmationem vero & repre-

& reprehenſionem per ſingula cauſarũ genera, vel ſingulas conſtitutiones, diuerſa & propria ſemper habere præcepta. Nũc itaque iuxta ordinem partium poſt partitionem tractat de confirmatione. Et qm̃, vt ſupra diximus, in ſingulis cauſarum generibus vel conſtitutionibus diuerſa & propria habentur præcepta, quia mora eſt, vt per ſingulas confirmationis ſpecies præcepta dicantur, generaliter & confuſe præcipit. quibus de locis argumentandi rationibus tractatis, in omni cauſarum genere, vel in omnibus ſimul conſtitutionibus cõfirmatio effici poſſit. Et hoc in primo libro agitur. i. vt in omne genus formamq́; cauſarum quædam communitas argumentationum velut ſilua ponatur. Secundus aũt liber hoc continet, vt in ſingulis cauſarum generibus ac formis propria & certa & diuerſa præcepta ſeparentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis. § Per quam argumentando § Hoc. n. propriũ eſt confirmationis. Alioqui & narratio fidem facit, ſed non argumentãdo. § Fidem, & auctoritatem, & firmamentum § Fides eſt argumentũ quo crimen probamus. i. fidem crimini facimus. Auctoritas eſt argumẽtum verius atque honeſtus, & cui quaſi neceſſe habeat credi. Firmamentum eſt creberrima argumentatio. § Omnes res argumentando confirmãtur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotijs eſt attributum. § Omnis res argumentãdo confirmatur. Sed quæ in hypotheſi eſt, quæ cauſa dicitur, cuius cauſæ iſta definitio eſt, lis cum certa perſona hæc quidẽ omnis res ex illis ſeptem locis argumenta contrahit, quis, quid, cur, vbi, quãdo, quẽadmodum, quibus adminiculis. Verum ex his duo prima omnẽ vim argumentationis continent, quinque reliqua ſecũdo ſubiacent. Itaque duo hæc prima, quis & quid, apertioribus nominibus Cic. & ad opus vicinioribus nũcupat. i. perſonam & dictum factum ve, quod negotium eſt. Itaque omnis res cõfirmatur aut ex attributis perſonæ argumentis ſumptis, aut ex attributis negotio. Perſonis aũt attributa ſunt vndecim, Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, orationes. Itaque ſi hæc omnia attributa perſonæ ſunt, quæ ſit ipſa perſona videamus. Nomen eſſe non poteſt, quia primum attributum perſonæ eſt. Homo eſſe non poteſt quia naturæ perſonæ attributum eſt, & natura mortalium in duo diuiditur, in homines & in feras. Quæ eſt ergo perſona? Illa. ſ. quæ in pronominibus finitis eſt, vt ego, tu ille, hic, hæc, hoc. Itaq; ea perſona nulla argumentatio poteſt ſumi. Cũ enim dixero hic, quod argumentum feci? Ex attributis autẽ perſonæ ſumitur omnis argumentatio breuiter, vel ſub diſtributa, per quæ ſe aperit, & quibus impletur ipſa perſona. attributis ſuis igitur perſonarum omnium vis probatur. § Nomen eſt, quod vnicuique perſonæ datur, quo ſuo quæq́ue proprio, & certo vocabulo appellatur. § Antequam ad hoc nomen, quod definiendum eſt, veniamus, prius de ſignificantia nominis dicamus. Nomen hoc quod ſonat nomen, quatuor ſignificantias habet. Vna talis eſt, quæ eſt in appellatione rerum omnium. Verba autẽ noſtra omnia rerum nomina ſunt vt ſalio, curro. Vtique his omnibus nominibus res ſignificãtur. Vnde multi virum illum ſapientiſſimũ ac beatiſſimum eſſe dixerunt, qui rebus nomina impoſuit. Certe vt ſciamus omnes partes orationis. i. omne quod loquimur, nomina eſſe rerum, conſtat, cum de Sibyllæ reſponſis ageretur. In reſponſis autem omnino octo partes orationis fuerint neceſſe eſt, quod ait Virg. Folijsq́; notas & nomina mandat. Ergo hæc vna ſignificantia nominis eſt, quæ in omnium verborum appellatione eſt. Alia, nominis ſignificãtia talis eſt, qua vnam partem orationis ex octo partibus orationis videmus eſſe ſignatam: vt, nomẽ, pronomen, verbum. Tertia, nominis proprij, vt hominis, vt deorũ. Quarta aũt hæc quadripartita eſt, qua vnaquæque perſona, ſine alterius cõmunione ſignatur. Et vt ſciamus vnam de quatuor hanc eſſe, ſignificationem nominis ſic propoſuit, vt oſtẽderet quod nomen eſſet definiturus. § Nomen eſt, inquit, quod vnicuique perſonæ attributum, quo quæq́; ſuo proprio, & certo vocabulo appellatur. § Ergo vt proprium perſonæ hoc nomen & certum ſit, per quatuor tenditur, prænomen, nomẽ, cognomen, agnomen, prænomen porro interdum vna, interdum duabus, interdum tribus literis continetur, vt C. Caius, Cn. Cneus, vt Sex. Sextus, fuitq́; nonnulla apud maiores noſtros prænominis ratio, nã & Quintum ideo dixerunt ꝙ quinto fortaſſis loco natus eſſet, & Luciũ ideo, ꝙ fortaſſe eſſet initio lucis exortus. Verum qm̃ hęc apud nos ratio nihil valet argumentũ de prænomine non quærimus. Cognomen porro maiorum eſt, tractum ex familia vel ſanguine, vt, Tullius Cornelius, ex Cornelijs. Nomen aũt proprium perſonæ eſt, vt Cicero, vt Scipio. Iam agnomen extrinſecus venit, & venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna, ex animo, ſicut Superb⁹, & Pius, ex corpore, ſicut Craſſus & Pulcher, ex fortuna, ſicut Aphricanus & Creticus. Quatuor his partibus perſonæ proprium & certum nomen includitur. Prænomine, nomine, cognomine, agnomine. Vt Publi⁹ prænomen, nomẽ Scipio, Cornelius cognomẽ, Aphricanus cognomen. Argm̃ autem, ſi neceſſe fuerit in tribus quęrimus. In nomine, cognomine, agnomine. Itaque definitionis illius hæc eſt propoſitio. Nomen eſt cuique perſonæ deinde hinc incipit definitio. Quo quæq́; ſuo. i. vocabulo, ſed quod ſuum eſt, poteſt eſſe commune cũ fratribus, cũ propinquis, vt, Tullius. Multi enim itaq; Tullij, quia nomen ex ſanguine eſt. Deinde addit proprio. Rurſus & vocabulum proprium põt eſſe commune, vt Cic. proprium vocabulum, ſed tamen multi pñt eſſe Cicerones. itaque addit, certum. ſ. quod ex omnibus quatuor cõſtat, quo vniuſcuiuſque perſonæ verum & non niſi eius poſſit nomen intelligi, & recte Certum nomen, interdum enim ex libidine & quadam obtrectatione nomẽ imponitur, vt illud in Sal. Tyrranumq́; & Cinnam appellantes. Itaque huiuſmodi nomen certũ eſſe non poteſt. Quotieſcunque aũt ſpecialiter aliquid volumus includere his tribus includimus, ſuo, ꝓprio, certo, vt. Tullius. Suis cum certis proprijsq́; criminibus accuſabo. § Naturã ipſam definire difficile eſt, partes autẽ eius enumerare, eas quarum indigemus, ad hanc præceptionem facilius eſt. § Hæc eſt ratio, vt difficilis ſit naturæ definitio, etenim apud ſapientes cõtentio eſt quid prius ſit, Deus an natura. Si natura prior eſt, ergo Deus natus eſt, atqui Deus naſci non potuit. Rurſus ſi Deus prior eſt, nata eſt natura, quod ſi naſci potuit natura, incipit non eſſe natura. Itaque naturæ difficilis definitio eſt. Difficilis definitio naturæ, ſecundũ Platonem, vel alios ſapientes, inquit. Alioqui oſtendit poſſe definiri. Denique ſapientes quidam ſic definiere naturã. Natura eſt ignis artifex, quadam via vadens in res ſenſibiles procreandas. etenim manifeſtum eſt omnia principe igne generari. Plato autem ſic definiuit. Natura eſt Dei voluntas. Et inter ceteras, hęc magis probanda definitio. Nam ſi Deus & natura ita ſunt, vt ex his alterum prius nõ ſit, neceſſe eſt autem ex primo naſci quod ſecundum eſt, deinde ſi quod naſcitur, nec Deus eſt, nec natura, recte naturam Dei dixit eſſe volũtatem. Deus enim ſemper voluerit & velit neceſſe eſt. Itaque quoniam naſci natura non potuit, ſed Dei voluntas eſt, vt Deus naſci non potuit, nec natura. Illud autẽ ſcire debemus, naturam illud eſſe ꝙ mundum, vltra mundum naturãm nõ eſſe, ſed Deum. Voluntatem aũt Dei, qua mundus eſt, eandem eſſe naturam. Itaque hic Cic. naturæ principalem definitionem omiſit. dixit autem, eſſe difficilem. Partes autem eius enumerat, ſed quarum, inquit, indigemus. Natura, animalis, inanimalis, animalis, diuina, mortalis. Mortalis, hominum, beſtiarum, corporis. Diuina, animi. Extrinſecus itaque partem illam naturæ reliquit, quę animalia generat. neque. n. eius indiget qui rhetoricam ſcribit, Illius aũt naturæ partes exequitur, quę motu ſuo in rebus agit aliquid. i. quæ viuit. Etenim ille qui rhetoricam ſcribit, pręceptis ſuis perſonã debet includere. perſona aũt homo. huius itaq; naturæ indigemus, in qua homo. Hęc igitur natura quæ motu ſuo in rebus aliquid agit, principaliter in duo ſcinditur, in diuinam naturam & immortalem. Ac diuina quidem natura ad rhetoricam non pertinet, & ideo hanc omiſit. Sciri tamen debet, quia loco argumenti ſæpe rerũ diuinarum inducitur diſputatio, vt illud eſt quæ res faciat vt vigeamus, quæ vt occidamus, ſed hoc ad rhetoricam, non tñ ex rhetorica deſcendit. Itaque conferet ſe ad mortalem naturã. Rurſus quæ hanc in duo diuidit, in homines & in beſtias: Omne quod extra hominem, viuit, cũ anima & corpore, beſtias nominauit. Remoueamus itaque & naturam illam mortalem, quæ beſtiarum eſt, hancq́; ſolũ inſpiciamus, in qua homines ſunt, & de eadem natura circa certam perſonam inuẽta dupliciter argumenta capiamus. Et enim ea quæ in hominis ſunt natura, nunc tm̃ naturæ ſunt, nunc ita naturæ vt induſtriæ, vel artis eſſe credantur. Tripliciter aũt debemus in homine inſpicere, atque explorare naturam, quæ ſit natura animi quæ corporis, quæ extrinſecus. Verum quæ in homine extrinſecus ſunt ea tm̃ naturæ ſunt, quæ autẽ in homine animi, vel corporis ſunt, ea & naturæ pñt eſſe & diſciplinæ. itaque primum videamus quæ natura in homine ſit. Extrinſecus, vt ſexus. ſexus enim tm̃ naturæ eſt, nec ex diſciplina poteſt aliqñ contingere ita & natio & patria, & cognatio, & ętas tm̃ naturæ ſunt. Natio eſt, inquit, vt cõſideres verum Gręcus ſit, an barbarus, hoc ſecundum ipſorum Gręcorum ſententiam, qui abſque ſe reliquos barbaros appellabãt. Patria eſt, inquit, vt cõſideres Athenienſis, an Lacedęmonius. Aquileienſis, an Mediolanẽſis ſit. Cognatio eſt, inquit, vt cõſideres quibus

maioribus oriundus ſit, vnde ſanguinem ducat. ſitq́ hinc optimum argumenſum, vt illud eſt in Virg. Bellum ne inferra paratis Laomedontiadæ? Sed & hoc argumenrum quaſi ex nomine ſieri videatur, quod ait. Laomedontiadæ, cum hic eu natura colligenda nobis inſinuat argumenta. Hoc itaque intereſt, ꝙ in nomine ea ſono ipſo nominis colligimus argumentum, vt ex Verre, quod euertat prouinciam. In natura autem non ex nominis ſono, ſed ea eius actu, vel moribus, cuius nomen eſt, colligimus argumentum etenim cum dicimus Laomedontiadæ, in ſono nominis nihil eſt, in actu autem Laomedõtis perſidiæ poſitum eſt argumentum. Aıtaté autem, inquit, inſpicere debemus, vtrum puer ſit, an grandior, an ſenex, vt cuicunque ætati crimen quod agitur, aut conuenire, aut non conuenire doceamus. Hæc de his quæ extrinſecus ſunt quæ tãtum naturæ ſunt. Nunc venit ad ea quæ corporis & animi ſunt, & quæ tam naturæ q̃ diſciplinæ eſſe poſſint. Etenim interdum per ſe multũ valet natura, interdum tenuis & inſima aſt. Diſciplina enim vel vſu ſæpe mutatur. Enumerat itaque quæ illa ſint, veluti communia, vt conſideremus vtrum aliquis valens an imbecillis ſit, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus. Hæc omnia corporis ſunt, quæ facile videmus ſępe hominibus ex natura, ſæpe ex arte contingere. Deinde, inquit, debemus inſpicere, memor an obliuioſus ſit, comis, officioſus, prudens, patiens, an contra. Hæc rurſus omnia animi ſunt quæ ſimiliter videmus tam ex natura nobis q̃ ex arte prouenire. Verum cuncta iſta, inquit, quæ animæ & corporis ſunt, quanquã ſæpe ex diſciplina vel arte contingant, tamen qualia vel quanta ſint, non niſi in ſola natura conſiderare debemus. Ea autem quæ induſtria comparãtur, in habitu rectius conſiderabimus. § In victu conſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus. § Victus hominis eſt, omne illud tempus à pueritia vſque ad id, quod agit, vel quo da agitur, itaque conſiderare debemus, non apud quos natus ſit, quod naturæ eſt, ſed apud quos educatus ſit, vnde incipit victus. Apud quos, inquit, intereſt enim inſpicere illorum vitam, apud quos educatus ſit, ea his enim viuendi potuit capere diſciplinam. Sed quia homines interdum non vt volunt educant, aliqua neceſſitate compulſi, quippe & ſaueriores ſæpe diſſolutius, & diſſolutiores ſæpe ſeuerius educant recte quærendum dicit, non ſolum apud quos educatus ſit, ſed etiam quo more educatus ſit. Deinde, inquit, inſpicere debemus ad cuius arbitrium ſit educatus. i. patris, patrui, cognati, an alienioris. Animaduertamus itaque, vt victus à primis annis vſque ad ætates alias protendatur, vt dicit primo quærendum quemadmodum ſit educatus, hoc quemadmodũ in tria diuiſit, apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer ſolet ad diſcendas literas ſortiri, eaſdemq́ liberales. itaque qui liberales literas diſcit, duplices habere debet magiſtros qui faciant virum bonum, & qui faciant dicendi peritum, & his duobus plenum oratorẽ. Recte ergo etiam hoc quærendum, quos habuit artium liberalium magiſtros; quos viuendi prȩceptores. Itaque non vtrum habuerit magiſtros, vtrum viuendi prȩceptores, ſed quos habuit quærẽdum. Deinde etiam hic animaduertẽdus, ordo aſt, poſtquam literas quis didicerit, & certam viuendi acceperit diſciplinam, tunc neceſſe eſt vt habere incipiat amicos. Sed quærẽdum eſt. qualibus amicis vtatur. amicus enim mihi eſſe non poteſt, niſi ſimilis mei Deinde quo negotio, quæſtu, & artificio ſit occupatus, quærendum. Neceſſe eſt. n. vt in vita noſtra aliquid agamus, quo nos occupemur. Et hic actus in vita aliquid agentium, triplex eſt. nam aut negotium eſt, vt mercatura, aut militia, aut agricultura, &c. Aut quæſtus eſt, vt prȩco, vt paraſitus, vt ſcenicus, aut ſimilia. Aut artificium, vt artem. ſ. aliquam plene cognitam, aut exerceas, aut trãdas, vt orator, vt rhetor, & alia huiuſmodi, alioqui ſcire aliquid perfecte, & exercere nolle, habitus eſt. deinde aliquid non plene ſcire neque id quodcunque exercere, affectio eſt. Verũ vniuſcuiuſque rei & habitus & affectus ſi exerceatur, & in actu ſit, victus eſt. Animaduertendum, inquit, etiã, quo modo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. ex rebus enim priuatis & domeſticis, quemadmodum quis in rep. viuat, facile poſſumus agnoſcere. § In fortuna quæritur, ſeruus ſit an liber, § Hoc quaſi naturæ magis eſſe videtur, vt ſeruus quis an liber ſit ſerui enim ſępe naſcuntur. ſed vt taceamus, vt multi ſæpe ex fortuna ſerui ſint, etiam illos qui naſcuntur ea fortuna ſeruos eſſe manifeſtum eſt. etenim ea captiuia primum ſerui facti ſunt, captiuitas bello, in bello non niſi incerta fortuna, itaque ſeruum aſſe fortunæ eſt. Hoc etiam in fortuna conſiderandum. pecunioſus ſit an tenuis, priuatus an cum poteſtate. Sed quia nõ vno modo capimus poteſtatẽ, recte addidit, ſi cũ poteſtate, iure an iniuria. Hoc etiam fortunæ eſt, vt videamus vtrũ felix, clarus, an contra ſit. Conſiderare etiam debemus, non vtrũ liberos habeat, quod naturæ eſt, ſed quales liberos habeat. vt eſt illud in Virgilio.

Vade, ait, ô felix nati pietate.

Non, inquit, nato felix, ſed nati pietate. itaque in eo fortunam inſpexit, quippe: Vade ait, ô felix, inquit, facit enim fortuna felicem ꝙ ſi, inquit, cuius victus quęritur, mortuus erit, nõ de morte, ſed de mortis eius genere quæritur, alioqui mors naturæ eſt. § Habitum autem hunc appellamus, animi, § Habitus, inquit, iſte eſt alicuius rei, ſiue in animo, ſiue in corpore à natura cœpta, ſed vſu corroborata, & plena perfectio. Scire enim plene aliquid habitus eſt, iam ſi id volueris exercere, victus eſt. Videamus itaque, habitum qualem eſſe dicat. aut virtutis, inquit, hic habitus animi. virtutis aũt quadruplex, iuſtitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, ſi virtutem ita teneamus acceptã, vt nunquam à ſemel comparata recedamus. Nam ſi frequẽter ſua cuique reddamus, & aliquando capiamus iam iuſtitiæ habitum per intemperantiam non tenemus. Similiter & circa reliquas virtutes. ita enim eſt habitus definitus. § Habitum appellamus animi, aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem, § Abſoluta eſt, vt plena ſit, cõſtans, vt ſemper eadem ſit, neque aliquando à ſe recedat. & tunc eſt vere habitus. Deinde. § Aut artis perceptionem alicuius, § Vtputa ego Rhetoricam plene quidem noui, ſed exercere nolo. Itaque licet non exerceam, in eo tamen ꝙ Rhetoricam plene noui, habeo oratoris habitum. ita & in ceteris artibus, plena perceptio habitus eſt § Aut quamuis ſcientiam. § Ars, Sciẽtia, Actus. Scientia, artis, non artis. Inter ſcientiam & artem hoc intereſt. Ars quidem duplex eſt, vna in ſcientia, alia in actu. verum ſciẽtia rurſus duplex aſt. eſt ſcientia artis, eſt non artis. neque enim aurum, gemmas probare, artis aſt, aut ſcire, quot millia hominum in illo ſint populo, quanto ſpatio hęc vrbs ab illa diſtet. hęc itaque ſcientia aſt, ſed non artis. Sed quoniam & artis eſt quælibet, inquit, ſcientia, ſi plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. ſed hucuſque de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis aliqua commoditas ſtudio & induſtria comparata, habitus dicitur. vt ſi corpus palęſtra roboremus, ſi velocitatem nobis exercendi ſtudio comparamus. Verum & animi & corporis habitum Cicero in bonis collocauit. quippe habitum dixit eſſe virtutem, aut artis perceptionem. deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & Ariſtoteles habitum omnem in bonis poſuit, cum ſecundum definitionem poſſit & in malis habitus eſſe. Nam ſi demus ſemper operam, vt nihil intelligamus ſtudio, ſtulti ſumus. erit hic habitus induſtria comparatus. Et rurſus, ſi exercitium corporis deuitemus ſtudio, imbecilli ſumus, erit æque hic habitus corporis induſtria comparatus. Sed neſcio quomodo recte habitus malorum non eſt poſitus neque à Cicerone, neque ab Ariſtotele. nam ſi hoc ipſum nomen aſpiciamus, & eius ſonum videamus, habitum dictum aſſe ab eo quòd habere voluerimus, natura autem noſtra talis eſt, vt nunquam mala velimus, malorum ergo eſſe habitus non videtur, eſt tamen. nam & Catilina habitu malus fuit, id eſt malitiam induſtria ſibi comparauit. § Affectio eſt, animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio, vt lętitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. § Habitum eſſe diximus ſiue in animo, ſiue in corpore, alicuius rei perfectionem. At contra ſiue in animo, ſiue in corpore alicuius rei inchoatio, affectio eſt, quæ ſubito aliqua ratione naſcitur, mox receſſura, vt ſi quid nobis boni nuncietur, & lęti eſſe incipiamus, ſi quid videamus & idipſum concupiſcamus, vel aliquid timere incipiamus, ſi moleſte ferre, iſte omnes animi ſunt affectiones. Deinde corporis ſi ſubito in morbum incidamus, ſi aliquid in nobis debilitetur, ſed ad tempus, poſt autem ſanetur. Hæc itaque erunt affectiones corporis, & reliquæ eis ſimiles. § Studium autem eſt, animi aſſidua & vehemens § Studium eſt, inquit, ad aliquam rem aſſidua & vehemens animi cum magna voluntate occupatio. alioqui aſſidua & vehemens eſſe non poteſt, ſi in ipſo opere habuerit voluntatem. Et dat res non quæ ſtudium ſint, ſed quarũ ſtudium ſit, vt philoſophiæ, inquit, non philoſophia, aut poeticę, aut geometricę literarum, non poetica & geometrica literæ. Itaque ſi quid vehementer & cum magna voluntate volumus, ſtudium eſt. Deinde ſi id, quod volumus, aliqua ex parte conſequimus, affectio eſt. Sin autem quod plenum & perfectum eſt tenemus habitus eſt. Quod ſi hoc ipſum plenum vel ſemiplenum agendo exercere voluerimus, erit victus. Ita vnum qualitate diuerſa in multa attributa conuertitur. § Conſilium eſt aliquid faciendi aut non faciẽdi vere excogitata ratio. § Duo ſemper ſunt

vnde dubitamus,& vnde conſilium eſt. Aut enim vt faciamus aliquid,quærimus,aut vt non faciamus. Ita & leges quæ conſilio ſcribuntur,duo ſemper hæc continent, aut fieri iubent, aut fieri prohibent. Sed quia cum de re aliqua dubitamus, incerta quædam ratio in ancipiti cogitatione verſatur, poſtquam idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio,& ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio,quod conſilium eſt. § Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur,§ Ex his quoque non minima colligimus argumenta, vt de factis perſonæ argumenta capiamus,de dictis, de his quæ ei acciderũt, vt damnum,vt morbus,vt orbitas,& reliqua ſimilia. Verũ hæc per tria,inquit,tempora debemus inſpicere. tunc enim de futuro argumentum poſſumus facere,ſi ita & ante fuiſſe doceamus, vtputa quia hoc fecit,hoc facit etiam, & hoc facturus eſt, quia hoc paſſus eſt,hoc patitur,etiam paſſurus eſt,quia hoc dixit,hoc dicit,hoc etiam dicturus eſt hucuſque autem attributa perſonæ. § Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa.§ Septẽ ſunt quidem,vt diximus elementa, vnde omnis argumentatio capitur ad quamcunque rem,quis,quid,cur, quando, vbi, quemadmodum,quibus adminiculis. Horum duo prima, omnia continent. Nihil autem aliud quæritur,niſi quis fecerit, & quid factũ ſit.atque hæc ipſa Cicero proprijs & apertioribus, & ad rem viciniorıbus nominibus appellauit. Quis enim perſonam dixit? quis negotium vocauit? Ac perſonæ quidem quàm in pronomine poſuimus quæ eſſent attributa,iam dictum eſt. Nunc antequam dicamus quæ negotin attributa ſint,quid ſit ipſum negotium videamus. Negotium eſt factũ, de quo quæſtio eſt. verum hoc factum nunc in facto eſt,nunc in dicto, nunc in cogitatu.

Omne hoc itaque factum, de quo quæſtio eſt negotium appellatur. Ac factorum quidem genera tria ſunt. Eſt factum illud, de quo quæſtio eſt.eſt factum quod in negotio eſt, quo illud factum de quo quæſtio eſt probatur.atque hoc factũ tribus temporibus conſideratur, ante,in,poſt. Eſt & tertium genus facti, quod extra negotium eſt, ex quo & id factum de quo quæſtio eſt traditur argumentum, vt Cluentij factum eſt iudiciale, de veneno, ꝙ occiderit Oppianicum. Deinde extra hoc negotium facta eius alia ad argumentum quod proponitur trahuntur, ꝙ multos ante veneno necarit. Hoc tertium factum in attributis perſonæ accepimus,facta,caſus,& orationes. Tria itaque genera factorum ſunt,factum de quo quæſtio eſt, factum. quo id factum vnde quæſtio eſt probatur,factum extra negotium, ſed ad negotium pertinens. Itaque factum illud de quo quæſtio eſt, negotium appellatur. Huic negotio quatuor principaliter attributa ſubiecit. Vnum quod in ipſo negocio eſt, quæ continentia cum ipſo negotio appellauit,id eſt,quibus illud factũ de quo quæſtio eſt probatur,& quæ ab ipſo negotio videntur nullo modo poſſe ſeparari. Secundum attributum eſt, in quo illa quæ in geſtione negotij ſint, neceſſe eſt videre: aliud eſt enim ipſum negotium,aliud illa quæ in geſtione negotij continentur. vtputa Occidit,negotium eſt. in ipſius autem negotij geſtione illa ſunt,illo tempore occidit,in illo loco occidit, fuit occaſio vt occideret,& reliqua,quæ in geſtione negotij continẽtur. Tertium attributum eſt, quod adiũctum negotio nominatur. Hoc quoque neque negotium, neque in geſtione negotij, ſed extra negotium eſt.hoc ab oratore ſumitur, cuius aſſumptione res illa, de qua quæſtio eſt,aut ſimilis,vt diſſimilis demonſtrabitur. Itaque omnia exempla tributa negotio ſunt. ſed quoniam extrinſecus veniunt, adiuncta negotio nominantur. Quartum attributum eſt negotio, quod geſtum negotium conſequitur. hoc quoque extrinſecus eſt.nõ enim in negotio, vel in geſtione negotij continetur,ſed an poſt negotium contigerit, conſideratur vt puta factum Milonis hæ res conſecutæ ſunt, vt de eodem facto legem nouã ſenatus tulit, eqdẽ quæ in Appia via facta eſſet, contra remp facta eſſe iudicauit. Hæc omnia non in negotio, neque in geſtione negotij ſunt, ſed geſtum negotiũ conſequuntur. Et quoniam ſcimus quot attributa negotio ſunt, nunc in ſingulis quę nobis ſint ad argumentum ducenda videamus, ac primo illa conſideremus quæ continentia cum ipſo negotio appellantur,ſine quibus negotium, & quæ ſine negotio eſſe non poſſunt. Hæc itaque quinque ſunt ſumma ipſius negotij, ſummæ cauſa,& facti tria tempora,ante,in poſt, quod factum inter genera factorum ſecundum eſſe memorauimus. Summa negotij talis eſt, vt parentis occiſio,patrem enim occidit, negotium eſt negotij ſumma eſt, vt parentis occiſio. In hoc de ipſis nominibus de pronũciatione fit argumentum, ſi cum quadam admiratione dicamus, Occidiſſe patrem Sex.Roſcius dicitur. Deinde cauſa illa eſt, vtputa occidit, quia inimicus fuit, aut contra, quia inimicus non fuit,non occidit. Iam poſt cauſam facta conſiderare,debemus,quibus illud factum de quo quæſtio eſt afferamus. Hęc facta per tria tempora, vt ſępe iam dictum eſt, diuiduntur, vt conſideremus quid ante factum ſit. quid in re ipſa factum ſit,quid poſtea factum ſit. vt Milo quid ante fecit In ſenatu fuit domum venit, calceos & veſtimenta mutauit, profectus eſt. Deinde quid fecit in re ipſa,ad Albanum peruenit, impetus in illum factus eſt,tum ille reiecit penulam de rheda deſiluit, ſe defendit,Clodius occiſus eſt. Poſtea quid fecit, profectus eſt Lanuuium, Flamines creauit, propter inuidiam Romam cito noluit reuerti. Ergo his factis factũ probatur, aut defenditur illud quod in quæſtione eſt.i. Milo Clodium occidit, Neceſſe eſt itaque,hęc quinque in eodẽ negotio de quo quæſtio eſt contineri. Fruſtra enim aliquod factum obijciemus, donec factum eſt,niſi eius ſummam dicamus niſi cauſam eiuſdem facti doceamus,niſi quid ante,quid in re,quid poſtea factum ſit demonſtremus. Recte ergo continentia cum ipſo negotio nominata ſunt. § Deinde cauſa eius ſummæ perquam, & quamobrem, & cuius rei cauſa factum ſit,quæritur.§ Multæ quidem cauſæ ſunt nam vt omnia iſta naſcantur quæ in mundo ſunt neceſſe eſt cauſa præcedat, & hoc ipſum negotium,de quo quæſtio eſt,cauſa dicitur. Verum hęc cauſa hominis circa factum, duplex eſt. aut enim propter rem aliquam iam ante animo prouiſam quodcunque facimus, & erit cauſa quæ ratiocinatio dicitur, aut ſubito neceſſitate aliqua pręſentis temporis in factũ aliquod præcipitamur, & erit cauſa quæ impulſio dicitur. & quacunque cauſa ex confeſſione veniam meretur, impulſio eſt. Harum nunc vtranque cauſam Cic. hic tetigit: Per quàm quamobrem,inquit, & cuius cauſa factum ſit,quæritur. Quamobrem ratiocinatio eſt,cuius cauſa impulſio eſt. In geſtione negotij hęc quinque requirenda ſunt, locus,tempus,occaſio,modus,facultas. In geſtione autẽ negotij, qui locus ſecũdus erat. De ſeptem elementis perſona iam dicta eſt. Remanſerunt ſex, quæ negotio attributa ſunt. Quid,cur, quando,vbi,quemadmodum, quibus adminiculi. Ex his rurſus duo,quid,& cur.i.factum illud ſimplex, & facti cauſam continentia,cum ipſo negotio eſſe monſtrauimus. Reliqua quatuor in geſtione negotij ſunt,vbi,quando,quẽadmodum, quibus adminiculis. Addidit Cicero quintam occaſionem, de qua poſt dicemus quinque itaque res ſecundo attributo ſubdidit, locum,tempus,occaſionem, modum, facultatem. Et recte hęc in geſtione negotij eſſe dixit. Illa enim ſuperiora quinque ſumma negotij. ſummæ cauſa, quid ante factum ſit, quid in re factum ſit, quid poſtea factum ſit. negotium.i.factum illud, de quo quæſtio eſt probant. Quod ſi negotium probant, in geſtione negotij non ſunt verum in geſtione negotij neceſſe eſt, vt hæc rurſus quinque ſint locus,tempus,occaſio,modus,facultas.etenim cum dicimus: Milo in ſenatu fuit,domum venit, poſtea profectus eſt, geſtio negotij eſt quidem, ſed in ipſa negotij geſtione tempus oſtẽdimus.i. Milonem hora vndecima profectum. Deinde cum dicimus, Venit ad Albanum, impetus in illum factus eſt, geſtio quidem negotij eſt,ſed in ipſa negotij geſtione, & occaſionem oſtendimus, ꝙ neceſſe habuit illac iter facere, & locum oſtendimus, ꝙ de loco ſuperiore impetus in illum factus ſit, & facultates, quòd Clodius habuit armatos. Ergo geſtio negotij ſine his quinque eſſe non poteſt, loco, tempore, occaſione, modo, facultatibus. Quod ſi ſine his quinque negotij geſtio, eſſe non poteſt,recte hoc in geſtione negotij conſiderare debemus. § Locus conſideratur,in quo res geſta ſit,ex opportunitate,ꝗ videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum§ Vt ſciamus quem locum conſiderandum pręcipiat, qui ſint alij loci videamus, ac primo ſecundum Lucretij cæterorumq; ſententiam, Inane totũ locus eſt,quod inane patet rebus,occupaturq; ab elemẽtis,igni, aere,aqua,terra. Ergo hęc elementa in loco ſunt,id eſt, in inani. Sed rurſus ipſa elementa loci ſunt, vt ignis ſideribus locus eſt aer auibus,aqua natantibus,terra gradientibus,vel his omnibus quæ in eadem naſcuntur. Itaque & terra omnis locus eſt,& rurſus in terra locus eſt, qui locus nobis non ex eo ꝙ locus eſt conſiderandus eſt, ſed ex eo quòd qualis ſit, aut ex opportunitate eius,aliquid in eo aut fieri potuiſſe,aut non fieri potuiſſe doceamus Hoc itaque ſit præceptum in loco, qualitatem eius atque opportunitatem nos inſpicere atque æſtimare debere. Neceſſe eſt enim nobis, vbicunque eſſe,ſed illud vbi ſumus,quale ſit,conſiderandum eſt. Atque hæc opportunitas loci permulta conſideranda eſt.nam & magnitudo loci inſpicienda eſt. vtrum ibi tot milia hominum ceperit, deinde interuallum inſpiciendum eſt, vt in Quintiana,ſeptingenta milia biduo eſſe decurſa. Et quoniam interualli duo genera ſunt. Longinquitas, inquit, & propinqui-

propinquitate. Deinde conſiderandum, ſemotus locus, an celebris ſit. Deinde natura ipſius loci videnda, tumuloſus, decliuis, planus, ſaxoſus, paluſtris, ſiluestris, quæ ſit præterita vicinitas eius loci, in qua natura ſit, vt ideo ibi aliquid fieri potuerit, vel non potuerit, quod vicinia talis ſit, vel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco conſiderare debemus, ſacer an profanus ſit, publicus, an priuatus, alienus an ipſius de quo agitur. Quod ſi ipſius non erit, etiam hoc videndum, an aliquãdo ipſius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci, multa ad negotium colligere poſſumus argumenta. {Tempus autem eſt id, quo nũc vtimur} Quod tempus ſemper fuerit neceſſe eſt, ſiue ante mundum, ſiue cum mundo. multi enim natum mundum, multi natum nũ eſſe contendũt. Ergo hoc tempus generale. quia nec initium nec finem habet, æternitas eſt, q Græci αἰῶνα appellant. Verum quoniam hoc tempus definire difficile eſt, illud definit quo nũc vtimur. Tempus eſt, inquit, pars quædam æternitatis, aut annuum, aut diurnum, aut nocturnum ſpatium ſignificãs. Ex curſu enim ſiderum certis temporibus, certum nomen impoſitum eſt. Septem ſtellæ, ſeptem circulis contra cœlum voluuntur. quæ cum ſingulæ ad id ſignũ vnde profectæ ſunt fuerint reuerſæ, certum tempus includunt. Quod ſi omnes ſeptem ſimul ad ea ſigna vnde profectæ ſunt reuertantur, tunc ſit illud tempus, qꝫ annus magnus dicitur. & neceſſe eſt omnia ruiſus per ordinem ſuum quæ ante nata ſunt, renaſci. Ergo ſi ad exordium ſuum omnes ſtellæ reuertantur, annus magnus dicitur. Singularum autem curſus habet tempus ſuum, ſed omne tempus certis vocabulis non tenetur. nam Saturni curſus habet tempus, ſed tempus ipſum nõ habet nomen. Item Iouis, Martis, Veneris, atque Mercurij. Solis vero curſus cum ſe expleuerit annus eſt. Lunæ cum ſe expleuerit, menſis eſt. Iam vero & Sole ſupra terras poſito, diem vocabimus. & Sole ſub terris poſito, noctem. Horarũ autem duodecim, hęc eſſe origo memoratur. Quodam tempore Trimegiſtus cum eſſet in Aegypto, factum quoddam animal Serapidi dicatum, cum in toto die duodecies vrinam feciſſet, pari ſemper interpoſito tempore, per duodecim horas diem dimenſum eſſe coniecit, & ex inde hic horarum numerus cuſtoditur. Deinde alij dicunt. ex quadratura cœli, quæ ſecundum muſicam rationẽ in duodecim partes dicitur eſſe diuiſa, horas duodecim eſſe nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuiſſima cauerna defluentem, & hanc maiores noſtri in duodecim partes diuiſerunt, ex his partibus horis numerum impoſuerũt. Sed iam tempus eſt vt ad rationẽ temporis reuertamur. Quod tempus. i. hoc quo nunc vtimur, ſpatiũ accipiamus, quod aut in multis annis ſit, aut in anno, aut in menſibus, aut in menſe, aut in diebus vel die, aut in noctibus vel nocte, aut in horis vel hora, vel momento. Verum hoc tempus noſtrum philoſophi in duo tempora diuiſerunt, in præteritum & futurum. Præſens autem eſſe negauerunt, qꝫ in eo quod pręſens dicimus, ſi quid iam aliqua ex parte confectum eſt, præteritum ſit, ſi quid mora perfici habeat, futurum ſit. Ita Virgilius: Tot iam voluentibus annis. quod enim voluitur, non ſtat, quod non ſtat, præſens non habetur. Oratores autem tempus noſtrum in tria tempora diuidũt, præteritum, præſens, futurum. Ac præteritũ tempus in tria tempora diuidunt, in illud tempus vetus atque obſoletum & perantiquum, deinde in illud quod licet vetus ſit, & à noſtra memoria remotum, tamen in literis continetur, poſtremo in illud quod nuper geſtum eſt, & cuius de his qui viuunt pleri que meminerunt. Præſens vero tempus in duo diuidunt, in præſens, & magis præſens. Magis præſens tempus eſt, vt, Nunc nunc inſurgite remis. Hoc eſt quod ait, Et item quæ inſtent in præſentia, & cum maxime fiant. Inſtans enim tempus præſens eſt, vt ait, Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum tenerent, Atque inſtantibus eripe fatis. Denique vt ſciamus, illam pręſentiam fata dixiſſe, addidit poſtea tempus quod magis præſens eſſet, Si quid præſentius audes. Præſens ergo tempus duo tempora habere dixerunt, præſens & magis præſens. Futurum autem tempus in duo diuiſerũt, in ocyus & ſerius, id eſt, in id, quod mox futurum eſt, & in id, quod tardius futurum eſt. Atque hæc tria tempora cum partibus ſuis hic in hoc attributo quod de tẽpore eſt continentur. {Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda} Tempus eſſe diximus ſpatium, quod in annis, menſibus, diebus, noctibus, horisqꝫ verſetur. In hoc, inquit, communiter, tempore longinquitatem eius debemus inſpicere. in qua longinquitate duo oportet attendere, verũ in illo ſpatio huius negotij magnitudo potuerit impleri, & verũ tot ſimul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile eſt, aut numero, aut magnitudine fit neceſſe eſt. {Occaſio autem eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem} In illa menſura temporis ex motu cœli facta, ex actibus noſtris vel ipſius mundi qualitas proueniens, occaſionem parit faciendi aliquid, vel non faciendi. In tempore enim menſura ac ſpatium conſideratur, in occaſione qualitas temporis, ex qua opportunitas, naſcitur faciendi aliquid, vel non faciendi. Hoc itaque inter ſe diſtãt tempus & occaſio, genere autem ſimilia ſunt. Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris vel ipſius mũdi parit nobis ad aliquid opportunitatem. {Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare} Occaſio aut eſt publica, aut communis, aut priuata. Publicum eſt, inquit, quod ad totã pertinet ciuitatem ſi aut bellum ſit, aut ludi, aut aliquis dies feſtus: In hac itaque publica occaſione eſt opportunitas aliquid faciendi, vel non faciendi. Commune eſt, inquit, quod ex actibus mũdi prouenit, vt ſi meſſis ſit calor, ſi vindemia frigus. Singulare autem eſt, inquit, quod vnicuique poteſt prouenire priuatim ſi nuptiæ ſint, ſacrificium funus, conuiuium ſomnus. Et recte in priuata occaſione ſomnum etiam poſuit non enim ex neceſſitate temporis, ſed ex corporis atque animi ratione dormitur. Interdum enim laſſi, aut męſti per diem dormimus, interdum ſolliciti atque occupati nocte vigilamus. Triplex itaque occaſio, publica, communis priuata. Ex his occaſionibus multa poſſumus argumenta colligere. {Modus autem eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur} Modum Cicero diligenter inſpexit, atque ita definiuit, vt nemo vnquam. Nanque modum in duobus inſpiciendum, docet in modo facti, & in animo facientis vt ſi dicas, clam eſt qui diem modus facti quod quaſi res facti occulte geratur. Verum in eo eſt, & animus facientis, inſidioſus, latens, atque inſtructus dolis. Ita in eo quod clam dicimus & modus & animus inuenitur. Similiter omnes modi ex modo facti, & ex animo inſpiciendi ſunt. Verum in ipſo animo duo rurſus debemus inſpicere, prudentiam & imprudentiam, id eſt, vtrum aliquid conſilio, an animi impulſu fecerit. In his enim cauſa facti quæritur, quãm duplicem eſſe ſupra diximus, circa facientis voluntatem, ratiocinationem, ſcilicet & impulſionem. Ita ratiocinatio erit, prudentia animi, impulſio vero, imprudentia. Verum hi erunt ex prudentia modi, clam palam, vi, perſuaſione. Hæc omnia prudenter admiſſa ſunt. i. vt res fieret, conſilium ante pręceſſit. Imprudentia porro ad purgationem inngitur, quæ pars veniæ eſt. cuius purgationis partes tres ſunt inſpiciendæ, in ſcientia caſus, neceſſitas. In his quoque modis factum quidem manifeſtum eſt, ſed animus inuenitur inuitus. Adiungitur ad imprudentiæ, modos etiam affectio, quãm paulo ante perſonæ diximus attributam, quãm affectionem eſſe diximus animi, aut corporis repentina de cauſa permutationem. Verum hic quoniam in modo animus attendendus eſt, animi ſolas circa affectionem poſuit cõmutationes, id eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem. Itaque his affectionibus animi imprudentes, in factum impelluntur, & recte imprudentes, quippe affectio eſt, repentina animi commutatio, ergo quod repentinum eſt, proſpici non poteſt, ſi proſpici non poteſt, imprudentia eſt. {Facultates ſunt, aut quibus facilius ſit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt} Facultates Cicero duplici qualitate definiuit, duasqꝫ illis potentias dedit. vt ſit primum genus facultatum illud, ſine quo aliquid fieri non poteſt, aliud, quo aliquid facilius compleatur. ergo iam hæc duo prima proponamus, ſit, nõ ſit. Iam ex eo, quod ſit, rurſus duo deſcendunt. Facile ſit, difficile ſit. Iam in duobus ponitur facultas, in genere. i. in eo, quod ſit, & in ſpecie. i. in eo, quod facile ſit. Illud autem quod difficile ſit, ita poteſt argumentis torqueri, vt illud videatur eſſe, quod non ſit, & iccirco, in hoc non ſunt poſitæ facultates. Dupliciter igitur facultates eſſe teneamus. primo illas ſine quibus aliquid fieri non poteſt, deinde illas quibus aliquid completur. vt ſi quis velit rhetoricam diſcere. prima erit ei ad diſcendam facultas, ſine qua effici non poteſt, id eſt, animus, ingenium inſtrumenta artis ipſius, & magiſter, deinde erunt illæ facultates, quibus facilius ſit, ſi ſit doctus & beneuolus magiſter. ita & ad mortem facultas, ſine qua fieri non poteſt. venenum qua facilius ſit, venenum cum poculo. Si autem in pane detur venenum, pars illa eſt quæ difficile ſit, quæ ita poteſt argumentis torqueri, vt pars illa videatur eſſe, quæ non ſit, quod quidem Cicero. pro Cluent. diſputauit, cum negauit in pane dari venena potuiſſe. Hoc autem ſcire & tenere debemus, etiam tempus, & locum, & cetera pręter modum facultates eſſe poſſe, ſi generaliter conſiderentur, nõ ex ſpecie, vel ex opportunitatibus ſuis. Neceſſe eſt enim & quodcunque tempus, & quemcunque locum fuiſſe eum

aliquid factum eſt. Alioqui facultas prima non erit faciendi, niſi iſta ſint. Ita Cic. in Roſciana, Non potuit, inquit, occidere pſrē Roſcius, cum abſens fuit. hic argumētum à loco fecit. deinde ait, Age nunc videamus reliquas facultates: Ergo iam & locus facultas eſt, ſed facultas, ſi generaliter conſideretur, at ſi opportunitas eius fuerit inſpecta, tunc ea loco argumēta ſumetur. § Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit § Attributa negotio duo iam tranſacta ſunt, continentia cum ipſo negotio, & illa quæ in geſtione negotij continentur. Ac prima quidem cum attributis ſuis perſona tranſacta eſt. i. quis, deinde quid, & cur continentia cum negotio demonſtrauimus. deinde quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis, in geſtione negotij poſita docuimus. Ita ſeptē prima illa elementa in duobus negotio attributis videmus incluſa, nec iam amplius videtur relictū, quod in alijs duobus negotio attributis ad argumentum conſiderare debeamus. i. in his quæ adiuncta negotio nominantur, & in his quæ geſtum negotium conſequuntur. Verum & in his eadem ſeptem quæ in ſuperioribus conſiderare debemus, nec aliquid negotium ſine his ſeptem elementis vnquam poterit inueniri, vt quiuis homo ſine lineamentis ſuis. Itaque cum in noſtro negotio ex omni circunſtantia argumenta ceperimus, & fides in aliquo claudicarit ex alienis argumenta ſumenda ſunt, quæ cum aſſumuntur, aut fidē faciunt, aut augēt. Verum hæc cum aliena, ſint. i. extra noſtram cauſam, videndum eſt. qua noſtro negotio parte copulētur, quæ copulatio reſpectus dicitur quem reſpectū Græci σύγκρισιν ἀπὸ πρός τι dicunt. etenim dicunt ἀπὸ πρός τι, cum etiam iſta aliena à negotio ſeptem iſta elementa contineant, quæ in noſtro negotio continentur, non poſſunt ſibi omnia cōuenire. Sed quædam in hoc quædam cōſiderare debemus in alieno negotio. quæ per σύγκρισιν noſtrum negotium reſpiciant, vt præuiſo & præcognito copulationis genere ad argumentum noſtri negotij facta collatione copulētur. Verum huius reſpectus nouem modi ſunt. ſ. vt ſit adiunctum negotio noſtro, & quod maius eſt, & quod minus, quod ſimile, quod æque magnum, quod deſperatum, quod contrarium, & genus, & pars, & euentus. Hæc itaque nouem omnia toni & puncti ſunt τῶν πρός τι. i. ad aliquid. itaq; quaſi ſemper in binis ſunt, & recte, niſi. n. ad aliquid nullus poteſt eſſe reſpectus. Itaque cum dicimus maius tunc intelligimus maius, ſi minus conſideremus. Rurſus tūc intelligimus minus, ſi maius cōſideremus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoſcimus. Verum nunc videamus, quēadmodum hos reſpectus negotiorum cōſiderare debemus. § Maius, & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotij, ſicut ex ſtatura corporis, conſideratur § Hæc tria. i. maius & minus & æque magnum, tribus modis conſiderare debemus, vi, numero, figura. Vis eſt, quæ ſingulis nominibus verbiſq; conſtat, & perſona, omnis enim res, & omne dictum factumve habet vim ſuam, etenim ſi dicas parricidium, ſtatim quantum hoc ſit, & in qua vi ſit, animo exiſtimamus Ita homicidium, & adulterium, & reliqua, facile quid ſint, cum fuerint audita, cognoſcimus. Similiter & perſonæ habent vim. ſuam etenim cum dixerit Ciceronem, ſtatim ex boni viri conſideratione, quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Deinde cum dixeris Catilinam, ex conſideratione peſſimi hominis, ſtatim quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Numerus eſt, cū minus ac maius non ex vi, ſed ex rerum, vel ex perſonarum numero demōſtramus. Figura eſt, quæ in toto negotio cōſideratur. i. per omnia illa ſeptem elementa, vt conſideres quid factum ſit, quis fecerit, vbi fecerit, quando fecerit, quemadmodum fecerit, & reliqua quæ, inquit, figura totius negotij ita eſt, vt corporis ſtatura, in qua ſtatura omnia lineamenta corporis continētur. Itaque vt melius intelligamus, notum proponamus exemplum, illud. ſ. quod Cicero. negotio ſuo adiunxit. Nam cum Catilinā diceret occidendum, ex adiuncto, quid maius vel minus eſſet, argumenta collegit. Quod vtique maius & minus & æque magnum ex vi, numero, figura, iam dudum diximus approbandum ita & Cicero. An vero P. Scipio Pont. Max Tib. Gracchum mediocriter labefactantem ſtatim reip priuatus interfecit: Catilinam orbē terræ cęde atque incendijs vaſtare cupientem, nos conſules perferemus? Hic ex vi rerum intelligimus, minus eſſe ſtatum reipub q̄ orbem terrarum. deinde ſimiliter ex vi intelligimus, minus eſſe labefactare, q̄ vaſtare. Ita ex vi perſonarum, cum Gracchus & Catilina nominantur, Catilina magis timendus agnoſcitur. Præterea ex numero intelligimus, maius eſſe duos conſules, q̄ Scipionem. Hic figuram non poſuit totius negotij. i. quēadmodum occiderit Gracchum Scipio, vbi occiderit, quando occiderit, vnde occiderit. Verum hæc, quia nihil prodiderant, prætermiſit, atque vno verbo concluſit, quod ait, Interfecit. cuius verbis conſiderata vi, maius eſſe intelligimus interficere, q̄ ex vrbe eijcere. Verum in alijs exemplis, & ex figura debet comparatio fieri, vt maius aliquid minusve demonſtret, ſi dicas illud tunc factum eſt, ibi factum eſt, ita factū eſt, propterea factum eſt, & reliqua, quæ in elementis principalibus continētur. § Simile autem ex ſpecie comparabili, § Cum facimus argumentum ex adiuncto negotio per ſimilitudinem, in ea ſimilitudine qualitas conſideranda eſt Superiora enim maius & minus æque magnum ex quantitate cognoſcimus. nec putemus hoc eſſe par, quod ſimile. Etenim par ex menſura definita, & ex comparata vtriuſque quantitate cognoſcimus. Simile aūt non in eo quantum ſit, ſed in eo quale ſit attendimus. ita non ex mēnſura ſit ſimile, ſed ex vultu, & ſupernæ quadam facie declaratur. Simile, icon, parabole, paradigma. Simile itaque duobus modis cōſiderare debemus in ſpecie formarum, & natura rerū. Et ſcriptores quidē artium ſimile genus ponunt, ſubſimilia tria. εἰκών. i. imaginem. παραβολήν. i. collationem. παράδειγμα. i. exemplum. Per imaginē ſimile ſit, cum ea ſimili ſpecie vultus vultibus comparamus, vt, Os humeroſq; deo ſimilis. Per collationem ſimile facimus, cū rerū diuerſarum conferimus & copulamus non ſpeciē, ſed naturam: vt, Qualis mugitus, fugit cum ſaucius aram Taurus. aut, Pœnorum qualis in aruis Saucius ille graui venātum vulnere pectus, Tunc demū mouet arma leo. Hic enim Virg. vt probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectū, ſed iratum magis, quia via hoc creditur, negotio ſuo fidem fecit ex adiuncto negotio per ſimilitudinem, quæ ſit in parte naturæ. Sic, inquit, & leo magis iraſcitur, poſtquam fuerit vulneratus. Per exēplum aūt tunc ſimile facimus, ſi in exemplo ipſo qualitas oſtendatur. Sæpe. n. exēplum in quantitate verſatur. i. in vi, vel numero, vel figura. Inuenitur tamen & qualitas ſine exemplo. vt Cic. cū circa bellum cauſarū ſimilium comparat naturas, ait, Vt Helena, inquit Troianis, ſic tu Antoni huius belli ſemen fuiſti. § Contrariū eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, vt frigus calori, vitæ mors § Ariſtoteles oppoſita genus poſuit, contrarium. diſperatum, ad aliquid, ſub oppoſitis. Cōtrarium porro Ariſtoteles ſic definiuit, ſub eodem genere ſpecies multū inter ſe diuerſæ hac ratione, vt omnia ad vnum illud genus referantur, quod ſupra omnes res principales Gręci ponunt. i. τὸ ὄν, quod Latini ens vocāt. i. quod eſſe poſſit. Verum contraria tribus modis inueniri poſſunt. cū aut ſub eodem genere ſpecies multum inter ſe diſtant, aut cum ſub ſingulis generibus diuerſi ſpecies etiam diuerſæ ſunt, aut cū duo genera inter ſe diuerſa ſunt. Itaque hic Cic in diuerſis generibus poſita, contraria demōſtrauit, frigus & calorem. His autem genus qualitas, ſed diuerſa. deinde ſimiliter ſub diuerſis generibus ſpecies longe inter ſe diuerſas poſuit. i. vitam & mortē, vitæ autem genus bonum, mortis malum. itaque cōtraria ſunt, quæ ſe è regione ſpectant, & quæ ex diuerſo poſita plena ſunt. § Diſparatū autem eſt id, quod ab aliqua re, &c § Sub diſparato aūt Ariſtoteles duas ſpecies poſuit, priuantia, & negantia. Priuantia ſunt vt cæcitas, infelicitas, viſio & felicitas habitus ſunt, cæcitas & infelicitas id agunt, vt prima id quod habuerunt, non habeāt. Nunquā enim cæcitas ſiat neceſſe eſt, niſi viſio ante tollatur, nec eſt infelicitas, niſi prius felicitas excludatur. Iccirco ergo hęc priuantia nominata ſunt, ꝙ primorum priuationem ſecunda demonſtrent Negantia porro ſunt, quæ negatione ſeparantur, vt ſapit, non ſapit, ſedet, non ſedet. Negotio hic illud agit, vt primū neget, non tamen conſtituat ſecundum. Nam cum ait, non ſedet ſolum ſedere negat, non tamen cōſtituit verum ſtet, an ambulet, ſed ſufficit ei negare, quod ſedeat. Hic autem Cic. in diſparato ſola negantia poſuit. i. ſapere, non ſapere, eſſe tamen inter diſparata, & priuantia noſſe debemus. § Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas. § Notum eſt, quid ſit genus. i. ſub quo multæ ſunt partes. Partes autē ſunt ea quæ ſub genere ſunt. Verum cum de his facimus argumentum, ex adiunctis negotio facimus argumētum. Quoties aūt de genere quæſtio eſt, ex ſpecie faciendum eſt argumentum, quoties de ſpecie quæſtio eſt ex genere faciendum eſt argumentum, vt Cic. cum pro Roſcio ageret. i. ſpeciem ſuſcepiſſet (Roſcius enim ad filiū ſpecies eſt) argumentum fecit ex genere, cum dixit tam feros mores in filium cadere non potuiſſe. Filius enim genus, Roſcius ſpecies eſt. Ita & cum de genere quæſtio eſt ex ſpecie colligendū eſt argumentum, vt ſi quæratur, an omnes matres amēt filios ſuos, & tu ex ſpecie facias argumētum. Adeo omnes matres nō amant filios ſuos, vt Medea filios ſuos etiā occiderit. ita & in reliquis. § Euentus eſt § exitus alicuius negotij, in quo quæri ſolet quid ex

quaque

quaque re euenerit, eueniat, euentorumq́; ſit.§ Euentum illum accipiamus, qui vnicuique rei naturaliter videtur adiunctus. qui rem ſuam, poſtquam res ipſa contigerit, neceſſe eſt cõſequatur, & tunc vere de euentu facere poſſumus argumẽtum, ſi ipſe euentus certus ſit. Alioqui ſi euentum illum accipiamus, qui ea caſu venit, fieri inde non poteſt argumẽtum, quod adiunctum negotio eſſe poſſit. Facit itaque de euento argumentum ſi cũ quem probaueris inſolentem futurum, ſpondeas arrogante. Ita inſolentię euentum arrogantiam doces, quàm ruſus arrogantiam ad odiũ cauſam eſſe demonſtras. §Quare hoc in genere, vt commodius, quid euenturũ ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt. §Vt, inquit, ex euentu facile poſſimus argumenta colligere, primo ipſi nobiſcũ pertractare & conſiderare debemus, quis vniuſcuiuſque rei eſſe ſoleat euentus. Et vt ſciamus naturalem euentum, nõ fortuitum nobis conſiderandum, denique ſoleat, inquit, euenire. Conſuetudo perpetua eſt. Quod perpetuum eſt, fortuitum eſſe nõ poteſt. Ergo conſiderandus nobis erit in rebus ſingulis certus & naturalis euentus. §Quarta autem pars eſt, ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur.§ Negotio quatuor eſſe diximus attributa. dictum iam de tribus attributis eſt, oſtendimus quæ eſſent continentia cum ipſo negotio in geſtione negotij, adiuncta negotio. Nunc de his docendum eſt, quæ geſtum negotium conſequũtur. Quod quidem quartum attributum videtur cum ea parte pugnare, quæ in primo attributo eſt poſt negotiũ. Scimus enim quinque eſſe in primo attributo, ſummam negotij, cauſam ipſius ſummæ, & factum triplex, ante negotium, in negotio, poſt negotium. Hoc extremum factum, quod eſt poſt negotiũ, videtur ſimile eſſe huic attributo, de quo nunc agimus, quod dicitur conſecutio. nam vtrunque poſt negotium eſt. Sed hoc diſtant, ꝙ ſupra poſt negotium facta illius cõſiderãda ſunt, de quo agitur, & qui aliquid feciſſe memoratur, hic autem facta conſideranda ſunt, ſed extranea. Itaque conſideranda ſunt, quæ geſtum negotium conſequantur. Hæc in duobus ſemper debemus attendere, in perſonis, & in natura geſti negotij. In perſonis ſic, ſi animaduertamus, quid de geſto negotio homines fecerint, aut ſenſerint, aut iudicauerint, vt de facto Milonis, vt de lege Clodij. In natura ipſius negotij ſit, ſi res illa facta ſit, cui neceſſe ſit euentum aliquem eſſe cõiunctum, vt parricidium furor neceſſe eſt conſequatur, & rurſus, parricidam veriſimile non ſit dormiſſe. Hæc enim geſtum negotium conſequuntur, quæ non in perſonis animaduerſa ſunt, ſed in natura geſti negotij. In his itaque duobus & Cic. animaduertenda dixit ea quæ geſtũ negotium conſequuntur. Ac primo de perſonis. §Primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari conueniat.§ Vbique hoc conſequitur. Res. n. prima eſt, dein rei nomẽ, Homo aũt neceſſe eſt rei nomen ponat. ita Cic. de nomine conſtituendo diſputat in diuinatione. Nõ tam, inquit, hæc accuſatio, q̃ defenſio eſt exiſtimanda §Deinde eius facti qui ſunt principes & inuentores, qui denique auctoritatis eius, & inuentionis comprobatores atque æmuli.§; Hæc quoque poſt rem ſint neceſſe eſt, neque. n. põt inueniri, niſi quod latet. Eſt porro quod latet animaduertendam, itaque qui fuerint illi qui primi illud fecerint, vnde tunc agitur, qui deinde factum probauerint, ac ſecuti ſint. Si optimi ſunt, laudas factum, ſi peſſimi, reprehendis. vt Cic. in Diuin. dicit, ſemper homines nobiles accuſaſſe, & eos cũ magno commodo reip. magnam ſemper gloriam conſecutos. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, §Lex etiam conſequitur. lex. n. ſemper in re quum res talis viſa eſt, conſtituitur. Verum quod ait De ea re, totũ eſt. Quod ait eius rei pars eſt. Interdum. n. totum factũ aliqua lege, aut dãnatur, aut abſoluitur, interdũ pars facti. Deinde quod ait, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium, & hæc omnia geſtum negotium conſequentur. Nam & conſuetudo rei iam ante geſtæ eſt, & rurſus rem geſtam ſolet aliqua actio cõſequi, vel iudicium, vel prę iudiciũ natũ eſſe videatur. Deinde neceſſe eſt ante aliquid fieri, vt ex eo ſcientia cõſequatur, vel artificium. Verum hęc omnia & in perſonarũ actibus prouidenda ſunt, & in negotij ipſius natura. Iccirco ait. §Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter§ Ait, negotij ipſius animaduertendam eſſe naturam. i. qui ſoleant euentus factum iſtud conſequi. Sed hic euentus ab illo euentu, quem in adiunctis negotio demonſtrauimus, hoc diſtat, ꝙ ille euentus naturaliter certis rebus affixus eſt, & rem ſuam quadam vi ac neceſſitate conſequitur. Hic aũt euẽtus interdum neceſſarius & naturalis eſt, vt parricidium furor neceſſe eſt cõſequatur. Interdum varius & commutabilis, vt amor noceat neceſſe eſt, & vt non noceat neceſſe eſt. Sæpe. n. malum euentum amor habet, ſæpe bonum. Denique vt oſtẽderet Cic. euẽtum iſtum ex natura negotij ita eſſe conſiderandũ, vt ſcias & in contrarium poſſe conuerti. Deinde, inquit, quid ex natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter, & raro. Vulgo. i. paſſim, freqnẽter. Ergo firmius argm̃ eſt, ſi de quo agimus euentus frequentius cõſequatur, ſi dicas amor magis nocet. Prætęrea hnc ſciamus, intereſſe inter iſtum euẽtum, & illum ſuperiorem, ꝙ hic totius negotij euentus eſt, ille vero vniuſcuiuſque rei. Ait enim ſupra. Quare in hoc genere, vt commodius quid euenturum ſit, ante animo cõcipi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueuerint. Et hic euentus, qui naturam negotij cõſequitur, qualis apud homines habeatur. i. bonus an malus, attendendum eſt. Ita & ſupra dixit attendendum qui homines primum fecerint, qui deinde comprobauerint, non. n. ex eo quia aliquid conſequitur, argumẽtum eſt, ſed quia aut bonum, aut malum eſt, quod conſequitur. i. non quia eſt, quod conſequitur, ſed quia tale eſt. Ita ſemper non ex re, ſed ex qualitate fit argumẽtum. §Et cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi§ Interdum enim vicinior, interdum tardior eſt euentus. vtputa ſi quem voluero occidere, vicinus eſt euentus. vt mox me oderit. deinde ſi trado alicui diſciplinam, tardior hic euentus, Primo enim fortaſſis offenditur, deinde amat ac diligit. §Deinde poſtremo attendendum eſt, §Dat poſtremum breue & commune præceptum, vtrum aliquid honeſtum ſit, an vtile. In his eſt conſiderandũ, quæ geſtum negotium conſequuntur. Verum quæ ſint partes honeſtatis atque vtilitatis, in deliberatiue præceptis ſe demonſtraturum eſſe promittit. §Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe§ Ait ſupra, cum de confirmatione loqueretur. Huius, inquit, partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Verũtamen non incommodum videtur, quandam ſyluam, atque materiam vniuerſam ante permiſtã & confuſam exponere omniũ argumentationum. Tria nobis in cõfirmatione traduntur, materia, argumentũ, argumentatio. Materiam nobis iam tradidit. i. locos, de quibus argumenta caperemus. quos locos diuiſit in attributa perſonæ, & in attributa negotio. Attributa perſonæ vndecim eſſe dixit, negotio quatuor, atque horũ omniũ partes enumerauit, ac tradidit. Nunc itaque dicturum eſt de argumento. Nec nos cõfundat ꝙ pro argumento argumentationem ponit. Antiqui genus ponebãt argumentationem ſub argumentatione vero argm̃ & argumẽtationem. Itaque hoc verbo cõmuniter vtebantur, vt pro argumẽto recte argumẽtatio diceretur. Verum antequam dicamus quæ genera ſint argumentorum, dicamus prius quid cõſiderare & conferre debeamus, vt argumenta faciamus. Secundum Ariſt. decem categoriæ ſunt. i. decem res, in quibus omnia quæ in mundo ſunt continentur. Harum rerum vna ſubſtantia eſt, reliquæ nouem qualitates. i. quæ ſubſtantiæ accidant. Itaque cum res nuda eſt, nihil aliud q̃ res eſt. Tunc aũt ex ea poſſumus facere argumentum, ſi eius qualitatẽ inſpiciamus. Itaq; omnia verba nomina habent res ſuas, habent, & qualitates, quæ qualitates cũ ſibi conueniunt, faciunt argm̃. cum non conueniunt, non faciunt argumentum, vtputa ponamus occidit, occidit res eſt, huius rei quæ ſit qualitas attendamus. i. quædam aſperitas, quædã immanitas. Deinde ponamus inimicũ. Ruſus inimicus res eſt eius rei porro qualitas ſimiliter aſpera atque crudelis. Itaque qm̃ vtraque ſibi hęc qualitas conuenit, factũ eſt argm̃. Ita duæ ſimiles qualitates cũ fuerunt copulatæ, faciunt aliam qualitatem. i. occidit, quia inimicus fuit. quæ qualitas eſt, vt argm̃. probabile eſſe videatur. Ita ſi dicas occidit, quia gladio percuſſit, argm̃ eſt, quia vtriuſque rei qualitas eſt ſimilis. Alio qui cũ in eo quod eſt occidit, iam nota ſit & res, & qualitas rei, deinde ponas virgã, cuius res & qualitas nota eſt, qm̃ ſimiles ſibi non ſunt iſtæ qualitates coniunctæ in vnum non faciunt argumentum ſi dicas, Percuſſit virga, & occidit Semper itaque non res, ſed qualitates rerũ debemus attendere, atque conferre, vt argumenta faciamus. Argumentum porro genera duo ſunt, probabile & neceſſarium. Probabile eſt, quod veriſimilitudine fidem facit, vtputa quia inimicus fuit, occidit. verum de probabili poſt dicemus, Nunc autem de argumento neceſſario diſputabimus. Neceſſario demõſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo, Si peperit cum viro concubuit. Neceſſarium eſt, inquit, quod aliter ac dictum eſt. nec fieri, nec probari poteſt. neceſſarium argumentum ad fidem cogit, ac trahit probabile autẽ, irrepit atque perſuadet. Neceſſarium porro tale eſt argumẽtum,

ſi ea proferas quorum talis ſit natura, vt ſic fieri neceſſe ſit. Si dicas, ſi natus eſt, morietur. Si peperit, cum viro concubuit. Hæc neceſſe eſt, vt ſe conſequantur. quod ſi neceſſe habes credere, neceſſarium factum eſt argumentum. Illud enĩ ſcire debemus, argumentum neceſſarium pene non eſſe, ſolumq́; eſſe inter homines probabile. Nempe nobis neceſſarium videtur ex vero conſtare. nam ſi probabile ex veriſimili, ex vero neceſſe eſt neceſſarium. Inter homines aũt verum latet, totumq́; ſuſpicionibus geritur, ergo neceſſarium non poteſt eſſe argumentum. Sed quantum inter homines poteſt neceſſarium? quantum ſecundũ opinionem humanam valet. Alioqui ſecundum Chriſtianorũ opinionem non eſt neceſſarium argumentum. Si peperit, cum viro concubuit. Neque hoc rurſus, ſi natus eſt, morietur. Nam apud eos manifeſtum eſt, ſine viro natum, & non mortuum. Ergo neceſſarium illud argumentum eſt, quod iam opinione perſuaſum eſt. Atque vt ſcias hoc neceſſarium non eſſe, omnino neceſſariũ oſtendit. Cic. etiam hoc hominibus perſuadet, cum ait, Neceſſarie demonſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri nec probari poſſunt. Ergo ſi probantur, iam nõ erunt neceſſaria. Quidquid enim probatur, potuit & non credi. Itaque neceſſariũ argumentum teneamus illud, quo facile populo perſuadet orator.

Hoc neceſſarium tribus modis fieri docet, quos modos in genere dictionis ponit. hic. n. iam dictio eſt, ſuperius in materia locos poſuit, de quibus conducta ad argumentationem dicto naſceretur. Fieri itaque neceſſarium argũ docet, aut per cõplexionem aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionẽ. §Complexio eſt, in qua vtrum conceſſeris, reprehendetur, § Complexio forma dictionis eſt, poſita in rationibus neceſſarijs. Verum complexio duplici latere cõſtat, vnde quidquid fuerit electum, neceſſe eſt vt contrarium ſit. In complexione itaque duo genera ſunt proponendi, nunc per ſimplex, nunc per neceſſariũ. Simplex hoc modo: Si hoc eſt, cur illud facis? Si illud eſt, cur hoc facis? Deinde per neceſſarium ſic. Aut hoc concedas neceſſe eſt, aut illud. Ita hic exemplum complexionis conſiderare debemus factum per ſimplex. Si improbus eſt, cur vteris? ſi probus, cur accuſas? § Ita & in Verrinis Cicero. Aut amicos, inquit, confiteare Siculos neceſſe eſt, aut inimicos, ſi amici ſunt, credamus teſtibus, ſi inimici ſunt, inuiti pecunias cõtulerunt. Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis, vna reliqua neceſſario cõfirmatur. Enumeratio quoque forma dictionis eſt, poſita in rationibus neceſſarijs. Verum in enumeratione multa ponuntur, & excluſis multis, vnum quod reliquum eſt, cõfirmatur. Vtputa ſi hoc non eſt, ſi illud & illud non eſt, reſtat igitur vt iſtud ſit. Ita in Verrinis: Si neque Carbo attigit, neque Sylla vidit, neque in ærarium relatum eſt, reſtat igitur vt tu Verres pecuniam ſuſtuleris. verum enumeratio duobus modis fit, cum aut multis rei rebus excluſis, vnam quæ reliqua eſt, confirmas. aut cum rei rebus excluſis contrarium confirmas. Multis rei rebus excluſis, vna quæ reliqua eſt, confirmatur, vt ſupra ipſe Cicero. contra Hermagoram. Nam aut nullum cauſæ genus, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, & demonſtratiuum & deliberatiuum. Hic multa enumerauit. Sed excluſis duabus rebus, reliquam tertiam confirmauit. Nullum, inquit, cauſæ genus eſſe non poteſt dicere, qui artis præcepta dat, vnum eſſe non poteſt dicere, quia hoc & hoc. Relinquitur ergo, inquit, vt omnia tria genera cauſarum ſint. Ergo hic multis rei rebus ſublatis, poſtrema eſt confirmata. Deinde omnibus rebus excluſis, contrarium ſic concludit, vt hic ipſum exemplum poſitum eſt. Neceſſe eſt, aut inimicitiarũ cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia, aut, ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum § Itaque hic res eſt occiſio, huius rei omnes res ſuſtulit, id eſt cauſas occidendi poſtremo cõtrarium concludit, ſi igitur horum nihil eſt, non occidit. §Simplex aũt concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, § Et in hoc neceſſarium eſt argumentum, ſed in vna re poſitum, & ideo ſimplex concluſio nominatur. Vtputa, ſi illo tempore, quo vos me iſtud feciſſe dicitis ergo trans mare fui, relinquitur, vt id ego non fecerim, ſed nec potuerim facere. Hic itaque ſimplex res eſt. in ſuperioribus vero duplex, in complexione ſ & enumeratione. Et cõplexio quidem aperte duas res cõtinet, aut hoc eſt, inquit, aut illud. ſi illud eſt, cur facis? ſi illud non eſt, cur non facis. Enumeratio etiã cum multas in ſe res habet collocatas, duplex tamẽ eſt. Ea enim omnia quæ tollis, quamuis multa ſint, in vna tamen parte ponuntur. in altera id, quod concludis, ſiue aliquid de rebus ſit, ſiue contrariũ rei, vt ſupra docuimus. § Atque hoc diligẽter videre oportebit, § Præcepta dat, vt neceſſaria argumenta non ſola dicendi ſpecie faciamus. nec complexio, vel enumeratio in ſolo genere dicendi poſita eſſe videatur, ſed vt rationes ipſæ, & res neceſſariæ ſint, & hoc genere dicendi proferãtur triplici. ſ. aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem. Dictum itaque de neceſſario argumento, & quale ſit, & quot modis dictionis proferatur, nunc de probabili incipit diſputatio. Quod vt melius intelligamus, propter vim expoſitionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

Argumentũ eſt aut.	Neceſſariũ.	Complexio.
		Enumeratio.
		Simplex concluſio.
	Probabile, per	Id, quod fieri ſolet.
		Id, quod eſt in opinione.
		Ea quæ habent ad hæc quandam ſimilitudinem.
		Contrarium.
		Paria.
		Eas res, quæ ſub eadem ratione cadunt.
		Vera.
		Falſa.
		Veriſimilia.

§Probabile autem eſt id, quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue verum § Dictum eſt de neceſſario argumento, & de eius modis, tribus. ſ. nunc de probabili argumento dicamus, in quo ſolo virtus omnis fidei continetur. Vt ſupra enim diximus, neceſſarium inter homines non eſt præſertim cum etiam ipſum probetur. Probabili itaque ſolo omnis fides nititur, adeo vt Græci officium & finem oratoris ſic definierint, πιθανῶς πρὸς πίστιν λέγειν. i. probabiliter ad fidem dicere. Probabile autem per ſeipſum non poteſt definiri, neque in præceptum quoddam exprimi. ſed probabile erit argumẽtum, pro moribus patriæ, populi temporis, neq; enim omnibus vnũ, atque idem probabile eſt aliud enim iuſtũ Romanis, aliud barbaris videtur. Itaque vt probabilia argumenta faciamus primũ nobis patria inſpicienda eſt, in qua ſumus, & eius patriæ inſpiciendi mores, deinde inſpicienda eſt ciuitas, quæ pars patriæ eſt, omnis ciuitas habet proprios mores. Deinde inſpiciendum eſt tempus, tempora enim ſæpe mutantur. Poſtremo etiam eius apud quem dicimus cognoſcenda natura eſt, vt ſecundum mores eius probabilia argumenta faciamus. Itaque hæc præcedũt, antequam probabilia argumenta proferamus. Verum ipſum probabile argumentum primo in tria diuiditur. i. in id, quod facile fere ſolet fieri, & in id, quod in opinione poſitũ eſt, & in id, quod habet ad hoc quãdam ſimilitudinẽ, deinde in quatuor, ſignum, credibile, iudicatũ, comparabile. Verum illa tria, res ſunt quibus probabile conficitur argũ. Illa aũt quatuor quæ ſequuntur rerum harũ trium effectus ſunt. Primo itaque illa tria videamus, in quæ probabile diuiditur argumẽtum. Per id, quod ſolet fieri probabile argumentum, ſic fit, ſi ea ad fidem colligas, quæ in actus conſuetudine verſantur, vtputa ſi mater eſt, diligit filiũ, ſi auarus eſt, negligit iuſiurandum. ita & Terentius, meretrices malas, auaros lenones, triſtes ſenes, edaces paraſitos eſſe cõmemorauit. Hæc itaque ad fidem dicta ſunt per id, quod fere ſolet fieri. Deinde per id, quod in opinione poſitum eſt, probabile argumentum ſic fit, ſi ad fidem non ea quæ in vſu ſunt agendi, ſed ea quæ in opinione ſunt poſita, colligamus. Si dicas inferos eſſe & impijs apud inferos pœnas, ſi dicas omnes qui philoſophantur, contra deos facere. Mihi enim creduntur, ꝙ philoſophi cõtra deos faciant. etenim ſi deos aſſerunt, & me forte ſtultum eſſe dicunt, quoniam me talem Deus eſſe voluit, contra deos faciunt, cum me reprehendunt. Deinde in rep. cum bella, aut pax ex Dei voluntate contingant, ipſi autem multa cupiũt perſuadere contra Deos faciunt, ſi id non aſſerunt agendum, quod Deorum voluntate contingit. Ergo vt diximus, ex his quæ in opinione ſunt poſita, probabile colligitur argumẽtum, ſi dicas inferos eſſe, vel non eſſe. Deos eſſe, vel non eſſe, mundum natum, mundum non eſſe natum. Iſtæ opiniones δόξαι dicuntur. δόξα enim Græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Adeo manifeſtum eſt, omnia quæ in mundo aguntur, argumẽtis probabilibus perſuaderi, quando etiam philoſophorũ profeſſionibus ex opinione nomen impoſitum eſt, vt dogmata dicantur. Tertium illud eſt, vt doceamus quemadmodum probabile fiat argumẽtum, ex eo quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem, id eſt, per ſimilitudinem vtputa ſi is qui patriam prodit, pœnam meretur, ille qui patriam defendit, præmium meretur. Verum hic ex altero alteri fides fit, & ſic quaſi fuerat nominandum. Sed Cice. non

quemadmo-

quemadmodum fieret argumentum, ſed vnde fieret indicauit, cum ait: Aut quod habet, ad hæc quandam ſimilitudinem. Ad hæc.i.ad ſuperiora, ad id, quod fere ſolet fieri, & ad id, quod fere io opinione poſitum eſt. etenim hoc argumentum tertium, vbi ex altero alterum probamus, nunc tale poteſt eſſe, vt ſoleat fieri, nunc tale, vt in opinione poſitum eſſe videatur, vt ſoleat fieri, Si is qui patriam prodit, pœnam meretur, ille qui patriam defendit, præmium meretur. vt in opinione, ſic: Si impijs apud inferos tormenta præparata ſunt, innocentibus quies parata eſt. Itaque hoc quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem.i.ſimilitudo, tribus modis probabile efficit argumentum, aut per contraria, aut per paria, aut per eas res, quæ ſub eandem rationem cadunt. Per contraria ſic. Nam ſi ijs qui imprudenter læſerũt, ignoſci conuenit, ijs qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Hic contraria ſunt, prodeſſe, & nocere. ſed ipſa contraria non faciunt argumentum, niſi habeant inter ſe aliquã ſimilitudinem. hic itaq; animorum ſimilitudo eſt, nam ſi ille imprudenter obfuit, hic neceſſitate profuit, neq; ille voluit obeſſe, neque hic voluit prodeſſe ergo ſi agnoſcitur ei, qui non voluntate, ſed imprudentia læſit, & illi gratia non habenda eſt, qui nõ voluntate profuit, ſed neceſſitate. Per paria ſic, cum non ex contrarijs, rebus, ſed ex ſimillimis per naturã probabile colligimus argm̃, vtputa, Nam vt locus in mari ſine portu nauibus intutus eſt, ſic animus qui ſine fide eſt, amicis non poteſt eſſe portuoſus. Ex his autem quæ ſub eandem rationem cadunt, probabile facimus argumentum, cum ea ſibi conferimus, quæ ad aliquid ſunt, vtputa locare, conducere, emere, vendere. Hæc verba ad ſeinuicem ſpectant. Itaq; ex vnius rei ratione alterius rei rationẽ probare debemus. vtputa neſcio quia qui patre vendente emit filium, iniquã rem dicitur feciſſe. hic facta argumentũ probabile. nam ſi is qui vendidit, rem iniquam fecit, & hic qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod Cicero poſuit exemplum, apud Rhodios. portorium res vilis vtilia erat, & Hermocreon vir ampliſſimus, id conduxit portorium, defenditur, ꝙ rem turpem non fecerit. Facis itaque argumentũ per eas res, quæ ſub eandem rationem cadunt. Nam ſi Rhodijs turpe non fuit locare, ne Hermocreonti quidem turpe eſt conducere. Siue autem, inquit, vera ſint. ſiue falſa, ea vnde facimus argumentum, nihil ad nos, dummodo ad fidem faciendam probabilia eſſe videantur. Falſum eſt, ſiue veriſimile, ſi dicas, Non occidit Medea filios, quippe mater filios nunquã potuiſſet occidere. Hic falſum eſt, quod aſſeris, tamen feciſti argm̃ probabile, per id quod fere ſolet fieri, vt Medea filios non occidiſſe credatur. aut ſi dicas, quia multus in calceia puluis fuit ex itinere regreſſus eſt. Verum eſt autem argumentum probabile ſi dicas, quoniam cicatrix eſt, vulnus fuerit neceſſe eſt. Nunc autem vt probabilis argumenti omnes partes ſcire poſſimus, hæc nobis quoq; animaduertenda eſt pictura.

- Probabile argumentum ſit.
  - Per id quod fere fieri ſoles.
    - Signum.
    - Credibile.
    - Iudicatum.
    - Religioſum.
  - Per id quod in opinione poſitum eſt.
    - Commune.
    - Approbatum.
  - Per ea quæ habent ad hæc quandam ſimilitudinem.
    - Comparabile.
    - Imago.
    - Collatio.
    - Exemplum.

§Omnes autem, vt certas quaſdam in partes diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.§ Supra diximus, probabile argumentũ in tres partes diuidi, in id, quod fere ſolet fieri, in id, quod in opinione poſitũ eſt, & in id. quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus hæc rurſus quatuor collata ſunt.i. quod ex illis rebus conficitur, aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Atq; vt ſciamus hæc quatuor illis tribus eſſe connexa, id quod fere ſolet fieri, nihil aliud habet in ſe niſi, aut ſignũ, aut credibile. Deinde id, quod in opinione poſitum eſt, nihil in ſe habet iudicatum. Poſtremo id, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem, nihil aliud habet niſi cõparabile. Videamus itaq; hæc quatuor in illis tribus eſſe. Nec hæc tantum ſibi copulata ſunt, ſed omnia quæ in argumento ſunt probabili, etiam argumentis attributis perſonæ, & attributis negotio conſtat eſſe connexa. Nam quatuor negotio eſſe dicimus attributa, continentia cum ipſo negotio, & in geſtione negotij adiuncta negotio, quæ geſtũ negotium conſequuntur. Itaq; in continentibus cum ipſo negotio, & in geſtione negotij ſignum eſt. In his autem quæ adiuncta ſunt negotio, comparabile eſt, in attributis vero perſonæ, credibile eſt. ita videmus & locos argumentorũ, & res, & exitus, certis rationibus ſibi eſſe copulata. Nulla itaq; videatur eſſe confuſio, quod probabile argumentum iam dudum in tria diuiſimus, nunc in quatuor, quia id, quod fere ſolet fieri, duo in ſe continet, ſignum & credibile. quod in opinione poſitum eſt vnum habet in ſe.i.iudicatum, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem, ſimiliter in ſe vnum continet.i.comparabile. Itaq; probabile argumentum in quatuor partes nunc diuiditur. nam aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. §Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit,§ Quinq; ſenſus ſunt in homine, viſus, auditus, odoratio, ſapor, & tactus. itaque quidquid ſub hos ſenſus cadit, cum ad argumentum fuerit attractum, ſignum eſt, quod ſignum per ſe, non ad ſe valet, ſed ex eo aliud proficiſcitur.i.aliud aſſeritur. vtputa ſi agatur, an neſcio quis ex itinere venerit, & aſſeras eũ veniſſe, nam in calceis eius multus puluis eſt. puluis hic ſignum eſt, & ſignum quod ſub ſenſum oculorũ cadit. Aut ſi dicas, quia cruentus eſt, hominem occidit, deinde ſi dicas, ſeditio facta eſt, non tumultus auditus eſt. hic tumultus ſignum eſt, ſed ſignum, quod ſub aurium ſenſum cadit. ita & reliqua ſimilia. Verum hoc argumenti genus.i.ſignum, nõ ſatis ad fidem valet, ſed alterius vtpote firmioris argumentis indiget approbatione. Ita probabile quidem eſt argumentum, ſed non validum, ſemperq; hoc argumento coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmius argumentum, aut teſtimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, ſignum eſſe in eo, quod fere ſolet fieri, vtiq; cũ dico ex itinere venit, nam multus in calceis puluis eſt, & hominem occidit, nam cruentus eſt argumentum facio ex his quę fere ſolent fieri. nam qui ex itinere venit, ſolet fieri vt puluerulentus ſit, & qui hominem occidit, ſolet fieri vt cruentus ſit. Ex ſigno vero in omnia tempora circa factum facere poſſumus argumentum, vtputa occidiſti hominem, quia cruentus es, & hic cruor ſignum eſt. Occidiſti aũt hominem, tempus præteritum deinde occidis hominem, nam vulnus infigis, ſignum eſt. Occidis hominem tempus pręſens, deinde occidere vis hominem, nam armatus incedis, hic armatus incedis, ſignum eſt. occidere vis hoiem, tempus futurum. ita ſignum ad omne tempus argumentũ eſt. §Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo,§ Credibile eſt, inquit, argumentũ, quod per ſeipſum fidem facit. neq; ad probandum deſiderat teſtem, ſed facile cum prolatum fuerit apud opinionem & ſententiam iudicis perſuadetur. Hoc credibile in eo eſſe diximus, quod fere ſolet fieri, & rurſus in attributis perſonæ. ita in exemplo, quod ſubdidit Cicero, vtrunq; videamus. §Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat.§ Vtiq; & ſolet fieri, vt nemo ſit qui nõ amet liberos ſuos, & attributum perſonæ eſt.i.fortunæ, ꝙ liberi nominantur. & quod ait: Nemo eſt. §Iudicatum eſt res aſſenſione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorũ comprobata.§ Iam, & hinc in tria diuiſit iudicatum. nam aſſenſio in religione eſt, auctoritas in communi, iudiciũ in approbato. in tria enim iudicatum diuiſit, in religioſum, in commune, in approbatum. Religioſum eſt, inquit, ſi quid de re aliqua iurati iudices iudicarunt & ideo religioſum, quia iurati iudicauerũt, quod aſſentiri nos neceſſe eſt. Animaduertamus tñ vt iudicium geſtũ ſemper negotium conſequatur.§ Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt,§ Commune eſt, inquit, quod ex more vulgi, iuſti auctoritatem tenet, vt neceſſe ſit maioribus natu aſſurgi, vt ſupplicum miſereri, hæc vt ſequamur, habemus vulgi auctoritatem. Deinde hoc etiam animaduertamus ꝙ conſuetudo quæcunque rem ſemper aliquam cõſequatur. Inter id, quod fere ſolet fieri, & commune, hoc intereſt. id, quod fere ſolet fieri, ex quadam natura eſt, commune iudicato ſtringitur. §Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret,§ Approbatum eſt, inquit, quod cũ dubium eſſet circa qualitatem bonam malam'ue, ad vnam partem homines inclinauerunt. Vt, inquit, cum ſororem Horatius occidiſſet, & de facto eius populus eſſet incertus, tñ abſolutus eſt. Deinde, vt Tiberius Gracchus Cenſor inſciente Collega quoſdã è ſenatu mouiſſet, & de eius facto dubitaretur. poſtea tñ eius factum populus approbauit. nam eum Conſulem fecit. Ita religioſum, & commune, & approbatum, quia in iudicato ſunt, geſtum ſemper negotium conſequuntur. §Comparabile aũt eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet.§ Dictum eſt iam de ſigno, de credibili, de iudicato, reſtat extremum, vt de comparabili dicat. Comparabile eſt, quod res inter ſe diuerſas aliqua ratione cõiungit. Hæc comparatio.i.ſimilitudo partes habet tres. Imaginem, quam Gręci

εἰκόνα

εἰκόνα appellant. Collationem, quã Græci παραβολὴν appellant. Exemplum, quod Græci παράδειγμα appellant. Imago eſt, oratio circa res diuerſas, aut corporum, aut naturarum comparant ſimilitudinem: vt, Os humeroſq; deo ſimilis. vt, Qualis mugitus fugit cum ſaucius aram Taurus. Collatio eſt oratio, quæ res in ſe diuerſas ex ſimili comparatione coniungit, vt eſt illud. Ac veluti magno in populo cum ſæpe cohorta eſt Seditio. Exemplum eſt, quo rem aliquã alicuius hominis. aut negotij auctoritate, vel caſu, aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur ſic, vt,

Antenor potuit medijs elapſus Achiuis
Illyricos penetrare ſinus. Dehortamur ſic:
Aut non viderunt mœnia Troiæ
Neptuni ſabricata manu conſidere in ignes.

Hæc quidem nos exempla grãmaticalibus artis ſuppoſuimus. Cicero aũt ſe exempla his quæ ſunt incompatabili ſuppoſiturũ eſſe promittit, cum ceperit de elocutione tractare. nunc autem de inuentione tractatus eſt. Ac fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucide, q̃ rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonſtrata ſunt. ita inquit, vt rei ipſius natura flagitabat. Sed hic confuſe omnia prolata ſingulatim. ſe aũt circa ſingulas cauſas traditurum eſſe præcepta in ſecundo libro, promittit. §In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes§ Numerum accipimus attributa perſonæ vndecim, negotio quatuor, deinde genera argumẽtorum duo, neceſſarium, probabile. Modos autem accipiamus. i. in neceſſario argumẽto complexionem, enumerationem, ſimplicem concluſionem, deinde in probabili argumento, id quod fere ſolet fieri, quod in opinione poſitum eſt, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Partes aũt accipiamus, ſignum, credibile, indicatum, comparabile, & ea quæ ſub his ſunt. §Atq; inueniri quidẽ omnis ea his locis argumentatio poterit,§ Poſſunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos pręcipimus inueniri. Sed hæc ipſa argumẽta debemus, inquit, artificioſa dictione diſtinguere quia & ſuaue, & neceſſarium eſt. Itaq; nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricã tranſlaturus eſt. Habebisq; locum de ſyllogiſmis, ad quos capiendos & tenendos, lectorem vehementer hortatur, vt ipſe ait. §Quòd nõ rei ſolum magna vtilitas eſt, ſed præcipiendi quoq; ſumma difficultas.§ Diximus itaq; argumentum probabile in quatuor diuidi, ſignum, credibile, iudicatum, comparabile. Credibile eſſe diximus in duobus, negotio attributis & perſonæ. Signum eſſe diximus in duobus negotio attributis, in continentibus cum ipſo negotio, & in geſtione negotij. Cõparabile eſſe diximus in adiunctis negotio. Iudicatum vero in his quæ geſtum negotium conſequuntur. Itaq; omne argumentum factum ea attributis perſonæ, credibile dicetur. Deinde omne argumentũ factum ea continentibus cum ipſo negotio, & ex his quæ in geſtione negotij ſunt, ſignum dicetur. Deinde omne argumentum factum ex his quę negotio, adiuncta ſunt comparabile dicetur. Poſtremo omne argumentum factũ ex his quæ negotio adiuncta ſunt, & negotium conſequuntur, iudicatũ dicetur, ſed cũ probabile fuerit. Alioquin in omnibus attributis tam perſonę, q̃ negotio, & neceſſarium eſſe poterit argumentum, cuius tres partes eſſe diximus, complexionem, enumerationem, ſimplicem cõcluſionem.

§Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem.§ De materia & argumento iam dictum eſt. Nunc tertium illud eſt vt de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem, & quam Cicero ex dialectica ſumptam, in rhetoricam poſuit maiorem. Argumentatio eſt itaq; artificium nõ inueniendi, ſed dicendi. Hæc duobus modis fit, aut per inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & Ariſt. in argumẽtatione duo eſſe dixit, iſagogen, & ſyllogiſmum. Atq; Ariſtot. breuiter ac ſtrictim omne exemplum inductionem eſſe dixit, q; animus auditoris ab eo, quod non dubium eſt, ad credendum id, quod dubium eſt, inducatur. Duo itaq; ſunt genera argumentandi, inductio & ratiocinatio. Verum inductione philoſophi vtũtur, & hic nunc ad exemplum inductio philoſophica inducitur ad hoc, vt intelligamus quid ſit inductio, vel quemadmodum fiat. Poſt autem præcipiet qualis inductio poſſit eſſe oratoris. §Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionẽ eius, quicum inſtituta eſt,§ Generaliter hic inductionem definiuit, qua definitione oſtendit vbiq; nos inductione vti poſſe, & in philoſophia & in oratoria, & in quacunq; contentione verborum, etiam in fabulis. Nam vbiq; neceſſe eſt perſuadere, & ideo perſonam certam hic non poſuit, ſed hoc ait. Inductio eſt oratio quę rebus non dubijs captat aſſenſionem eius quicum inſtituta eſt. Eius, inquit. i. ſiue ille philoſophus ſit, ſiue iudex, ſiue orator, ſiue amicus, ſiue inimicus. Inductio itaq; ſi facienda eſt, vt primo proponamus illa, quæ extra negotiũ ſunt, ſed tñ quæ ad negotium per ſimilitudinem ſpectant. & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus, vt neceſſario is cũ quo agis ita eſſe fateatur, atq; conſentiat. Quod cum conſenſerit, tunc paulatim ad id vnde dubitabatur deſcendis & his quæ ſupra conceſſa ſunt, ſimile eſſe confirmas. Dat ergo nunc exemplum philoſophicũ. Aeſchines Socraticus fuit. i. diſcipulus Socratis. is multa ſcripſit. Quodam etiam loco inducit Socratem referentem. nam is erat mos diſcipulis, vt ingenio proprio reperta ad magiſtros referrent, & quaſi ab eis inuenta ponerent. Induxit inquam Aeſchines Socratem, referentem quid eſſet, vel quemadmodũ eſſet locuta Aſpaſia cum vxore Xenophontis, vel cum ipſo Xenophonte. nam Xenophon, & eius vxor frequenter diſcordabant. Perſuadet ergo Aſpaſia, vt in gratiam reuertantur. Aſpaſia aũt peritiſſima fuit philoſophiæ. Hac itaque inductione vſam induxit Aſpaſiam apud Aeſchinem Socrates. Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem. Si, inquit, vicina tua aurum melius habeat, q̃ tu habes illius ne, an tuũ malis? Tum, inquit, Xenophontia vxor inducta ſimilitudine ſuperiorum, qm̃ ſententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Poſtea, inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductionem. Dic mihi, inquit, Xenophon ſi vicinus tuus equum, aut fundum meliorem habeat, q̃ tu habes, tuũ ne malis, an illius i. niſi in gratiam regreſſi fueritis ſemper, & tibi vxor lectiſſime, & tibi vir optimus deerit. Hæc itaque inductio hoc egit, vt Xenophon & vxor eius ab his quæ velle ſe negare non poterant, ad id etiam quod dubium habebant per ſimilitudinem deducerẽtur. §Hoc modo ſermonis plurimũ Socrates vſus eſt,§ Socrates, inquit, in diſputationibus ſuis inductione frequenter vtebatur. propterea inquit, quod optimum docebat, vt non à ſe rebus prolatis, ſed confeſſionibus ſuis aduerſarius vinceretur. §Hoc in genere præcipiendum nobis videtur. Primum, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi.§ Inductione, inquit, tria ſemper ſpectare debemus: Primo, vt ſimilitudines tales proponamus, vt eas ſit neceſſe cõcedi. nam illud dubium eſſe non debet, vnde alteri fidem volumus facere. Deinde inquit, illud, quod confirmamus, ei rei quam proponimus ſimile eſſe debet, ne nihil egerit propoſitio, ſi illud diſſimile eſt cuius cauſa propoſuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, vt nemo intelligat quo ſpectet ſimilitudinis propoſitio. Ne cũ quiſpiam intellexerit ſe ex confeſſione propoſitionis etiã illi rei fidem facere quam negauit, aut nõ reſpondeat, aut male prauęq; reſpondeat. Si autem neſciat quo tendat ſimilitudinis propoſitio, ſecurus confitetur. qua confeſſione etiam illud, quod negabat ante, ita vt inuitus concedit eſſe. Cum autem, inquit, hoc diligenter in facienda inductione ſeruaueris, vt & propoſitio ſimilitudinis cõcedatur, & illud propoſitioni ſimile ſit, cuius cauſa ſimilitudo propoſita eſt, & nemo videat quo propoſitio illa cõtendat, officio tuo per iſta diligẽter impleto. rurſus debebis reſponſionem cõtendentis attendere. vnum aũt de tribus faciat neceſſe eſt. nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad hæc ſingula dat præcepta, quid in his ſingulis tu facere debeas. & primo à difficiliore parte incipit: Si, inquit, negabit ita eſſe illud vnde cõtentio eſt, atq; illud, quod in propoſitis conceſſisq; ſimilitudinibus continetur, duo, inquit, facere debemus, aut illas res, quas ante conceſſit, ſimiles docere huic rei eſſe de qua contentio eſt, aut ſi pernegabit, alias inducere ſimilitudines. Sin aũt, inquit, confitebitur, habita argumentatio concludenda eſt. Deinde inquit, ſi tacebit, duo facies, aut reſponſionem de eo elicies, aut ſi reſpondere noluerit, quia genus confeſſionis eſt taciturnitas, cõcludenda eſt argumentatio. Ita, inquit hoc genus argumẽtandi tripertitum ſemper eſt, Prima, inquit, pars cõſtat ex vna ſimilitudine, pluribuſue vt in hoc ipſo exemplo confeſſionem tacentiũ confirmat Aſpaſia. Et tu, inquit, mulier virum optimum vis habere, vt tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam maxime cupis. Deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfecerit, vt neq; vir melior, neq; fœmina lectior in terris ſit. §Ergo in hac cauſa, quę§ Dedit ſupra philoſophicæ inductionis exemplum, dat nunc in rhetorica, non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte pręceptũ in philoſophia datum in rhetorica videre non poſſit. Exemplum aũt nunc ponit apud Græcos peruagatũ cuius exempli huiuſmodi tema eſt. Epaminundas imperator cũ ei ſucceſſum fuiſſet, retinuit apud ſe exercitum aliquot amplius diebus, quam ex lege oportebat. illis ipſis diebus Lacedæmonios funditus euertit, ac vicit. Accuſatur, q; contra legem exercitum retinuerit. Proponitur autem

hic

hic tacita exceptione lex illa. Qui ſucceſſori ea lege exercitum ſtatim nõ tradiderit pœnas ſoluat. In hoc themate poteſt quidem eſſe compenſatiuus ſtatus principalis, feci, ſed profui. verũ ſecunda conflictio in ſcripto & voluntate conſiſtit. Scripto vtitur accuſator, qui dicit, à verbis legis recedi nõ oportere. Voluntate vtitur Epaminundas, qui dicit, legem iubere quidem exercitum tradi, ſed ſi nihil vrgeat. Alioqui ſi reip. cauſa paucis diebus retineatur, nullam pœnam ſubeſſe retinenti. Itaq; hic inductionem poteſt facere accuſator ille, qui contra ſentẽtiam legis ſcripta defendit, & ſimilitudinem non extra cauſam, ſed ea eadem cauſa facit. Si, inquit, Epaminũdas id, quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat. i. damnandum eſſe qui exercitum non tradet, præter eum qui reip. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? non opinor. Deinde, ſi hoc idem legi additum vos veſtra auctoritate ad populũ feratis, nunquid id populus patietur? non patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legem per verba non poteſt, id tanquam additum, ſit, ſequi nũ debetis, quod ſi, inquit, ſententiam ſcriptoris neq; Epaminundæ, neq; noſtris literis videmus corrigi poſſe, multo magis illud re ipſa & iudicio veſtro mutari non poteſt, quod ne verbo quidem mutari poteſt. Verum hoc ſcire debemus, in dialogis ſermonem eſſe, non dictionem, dictionem autem eſſe oratoris in ciuilibus cauſis. Ideirco ait, Aut aliter hoc in ſermone atq; in dicendo ſit vtendum, Sermo philoſophi, dictio oratoris. Oratio autem poteſt & ad dialogum conuenire, ſi ſit paulo ſplendidior elocutio, proprium tñ oratoris eſt. Deinde notare debemus, omnem magiſtratus prætores appellatos. vt hic, cum Epaminundas Thebanorum imperator, ꝙ ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, cum imperatori ſuccedere debeat imperator. §Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitũ & per ſe cognitum ſua ſe vi & ratione confirmet§ Argumentationũ duæ partes ſunt. inductio & ratiocinatio. De inductione iam dictũ eſt, nunc de ratiocinatione tractatus eſt. i. de ſyllogiſmis. Verũ vt ad genus ſpeciem referamus, ſyllogiſmus non argumenti nomen eſt, ſed argumentationis. ita inductio non inueniendi modus eſt, ſed forma dicendi. Quamobrem ſic definiuit ratiocinationem. i. ſyllogiſmum. Ratiocinatio eſt, inquit, oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, ꝙ expoſitum ſua ex ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Et in hac definitione multa communia eſſe poſſunt cum inductione. Nam quod ait, oratio ex ipſa re probabile aliquid alliciens, tam ratiocinationis eſt, q̃ inductionis. hoc autem propriũ ratiocinationis, quod ait, Quod expoſitum, & per ſe cognitum ſua ſe vi & ratione confirmet. Inductio. n. non per ſe cognoſcitur, neq; ſua ſe vi & ratione confirmat, ſed vt fidem faciat, probandæ rei ſimilitudines ante præcedunt. Recte itaq; ratiocinatio definita eſt. i. oratio, quæ ex confeſſo argumentũ continens, non ſimilitudine. ſed per ſe cognoſcitur, & ſua ſe vi & ratione cõfirmat. Verum quod diximus, ex confeſſo argumentum continens. niſi. n. quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentũ, ſi inimicus fuit, occidit. Ideo non eſt argumentum, quia non probat. eadem. n. facilitate, qua aſſumitur inimicus fuit, improbabitur. vnde non ſequitur, quod occidit. Sed ſi confiteatur inimicum, argumentũ probabile ſit, ſi igitur inimicus fuit, occidit. §Hoc de genere, qui diligentius conſiderandũ putauerunt, §Ratiocinatio eſt igitur oratio per ſe cognita, ac ſua vi & ratione confirmata, ex re cõfeſſa ſumptum ad fidem proferens argumentum. Verũ, vt diximus, hæc oratio eſt pertinens ad ſyllogiſmos. Syllogiſmorum autem multi quinq; multi plurimas partes, multi, inquit, tres eſſe dixerunt. ſed vtrorunque, inquit, rationes debemus inſpicere, quia & breuis inſpectio eſt, & oratori res neceſſaria. Opus quidẽ, inquit, vtrorunq; conſimile eſt. nam alteruter & propoſitionem habet, & approbationem propoſitionis, & rurſus aſſumptionem, & approbationem aſſumptionis, & cõcluſionem. Verum, inquit, qui ſyllogiſmum in quinq; partes diuidunt, has ſingulas partes numerant, vt propoſitio vna pars ſit, approbatio propoſitionis altera, tertia aſſumptio, inde approbatio aſſumptionis, vt quinta pars ſit concluſio. Illi autem qui tres partes in ſyllogiſmis eſſe cõtendunt, propoſitionem & approbationem propoſitionis vnam partem numerant, rurſus aſſumptionem & approbationem aſſumptionis, alteram partem numerant, tertiã vero concluſionem. Itaq; vtrorunq; opus ſimile, ſed in membris operis numerus diuerſus. Iam vero quinquepartiti ſyllogiſmi, ſiue tripertiti in ipſis libris exempla poterimus agnoſcere. Verum quędam præcepta in his partibus poſita intelligamus, propoſitio, inquit, generalis in ſuo eſſe debet, & id, quod aſſumendum eſt, in ſe neceſſario cõtinens. Approbatio. n. multis verbis & diuerſis rationibus facienda eſt, Aſſumptio vero ex vi propoſitionis capienda eſt, vt hic aſſumptio eſt. Nihil aũt melius conſilio, q̃ omnis mundus adminiſtratur. hæc aſſumptio ex vi propoſitionis aſſumpta eſt. quæ eſt. n. propoſitio, Melius accurantur quæ conſilio reguntur, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Deinde, inquit, etiam aſſumptionis approbatio, multis rationibus facienda eſt. Extrema concluſio eſt, quæ quatuor modis ſit, quos modos alio in loco oſtẽdemus, cũ de bipartito ſyllogiſmo cœperimus habere tractatũ. Quinquepartitã igitur hoc pacto putant eſſe argumentationẽ. Qui, inquit, quinquepartitam eſſe dñt argumentationem, hoc aſſerũt quod ſupra oſtẽdimus. i. ſeparari propoſitionem ab approbatione ſua, & rurſus aſſumptionem ab approbatione ſua. §Qui aũt tripertitam eſſe dñt, § Illi, inquit, qui tripertitam argumentationem eſſe contendunt, eodem modo quidem tractant argumentationem, nam & propoſitiones habẽt, & approbationes, & rurſus aſſumptionem cum approbationibus ſuis, ſed hęc bina connectunt, & reddunt ſingula, vt propoſitionem cum approbatione ſua ſimul iungant, & rurſum aſſumptionem & approbationẽ eius vnũ efficiant. Negant aũt recte neq; propoſitionem, neq; aſſumptionem dici, niſi fuerint approbata, tuncq; eſſe aiunt propoſitionem argumentationis, ſi approbata ſit. Sin aũt approbata non ſit, eſſe quidem propoſitionem, ſed argumenti, non argumentationis, in qua argumentatione latior, & expolitior elocutio eſt. Itaq; qui hoc contendunt, negant eſſe amplius, q̃ tripertitam argumentationem. ab his Cic. diſſentit, & contra diſputat probatq; illorum ſententiam, qui dñt quinquepartitã argumentationem. Itaq; hoc Cic. ſecundum artem teſtibus & argumentis probat. teſtibus ſic, Quam omnes, inquit, ab Ariſtot. & Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodũ, inquit, ſuperius argumentationis genus. i. inductionis, Socrates maxime, & omnes Socratici tractauerunt, ita hoc genus argumentationis. i. ratiocinatio quinquepartita, ab Ariſto. & Theophraſto, vel Peripatetici frequentatum atq; tractatum eſt. Sed quia orator Rhetoricam ſcribens importune pene philoſophos ad teſtimonium vocat, quia de dialectica iſte tractatus eſt, recte philoſophos ſibi adhibet quia rhetoricã ſcribit, adiungit & multos oratores elegantiſſimos, atq; artificioſiſſimos iudicatos, qui vſi ſunt hac argumentatione quinquepartita. deinde inquit, à Rhetoribus his qui elegantiſſimi atque artificioſiſſimi putati ſunt. Itaq; teſtibus probauit, non errare illos qui afferant quinquepartitam argumẽtationem. ſed quia poterat dici Ciceroni, etiam illi quos commemoras errauerũt, oſtendit ſe exemplum non temere illorũ ſecutum, probatq; argumentis ſuis non errare eos qui quinquepartitam argumẽtationem, errare eos qui tripertitam eſſe contendant. Itaq; hæc eſt quæſtio vtrum tripertita, an quadripartita, an quinquepartita ſit argumentatio. Cic. multis ſyllogiſmis ſuis nũc quinquepartitis, nũc tripertitis probat, quinquepartitam eſſe argumentationem. & primo aſſerit, propoſitionem & approbationẽ inter ſe eſſe diuerſa. in qua aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. dehinc ſimili ratione aſſerit, aſſumptionem & approbationẽ eius inter ſe eſſe diuerſas, in qua rurſus aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. Itaq; poſtquam probauit propoſitionem & aſſumptionem ab approbationibus ſuis lõge eſſe ſeparatas, concludit, commode partitos eſſe eos qui quinquepartitam dixerunt argumentationẽ. Quinq; igitur partes ſunt eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Illius autem argumentationis quæ per inductionem tractatur, tripertita eſt argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus, argumentum nunc vicinũ eſſe quæſtioni, nunc à quęſtione longinquum. argumentum. n. prolatum, nunc ipſi quæſtioni prodeſt, nunc ei rei quę vicina eſt quæſtioni. Itaq; argumentũ nunc vicinum eſt quæſtioni, nunc loco tertio, nunc quarto, nunc quinto naſcitur, Ariſt. aũt dicit etiam loco decimo poſſe fieri argumentum. Sed cum ſępe argumẽtum tam longe à quęſtione ſit, hoc tm̃ ſyllogiſmi eſt, vt id, quod longe à quæſtione eſt, eidem quęſtioni dicendi ratiocinatione coniungat. Ac vicinum argumentum tale eſt, q̃m hic inimicus fuit, occidit. longe à quæſtione, argumentum tale eſt, inimicus occidit. hoc quia generale eſt, primo differendum eſt vtrum inimicus ſemper occidat. quod poſtquam aſſerueris, nõ ſtatim probas hunc occidiſſe. ſed ad hoc proficit, vt rurſus doceas hunc inimicum fuiſſe, quod poſtquã aſſerueris hunc inimicum fuiſſe, tunc demũ redis ad quæſtionem, ergo hic, quia inimicus fuit, occidit. Deinde longe peritũ argumentum etiam illic licet animaduertere, vbi Cicero redarguit Hermagoram nõ recte ſub qualitate poſuiſſe deliberationem & demonſtrationem, vbi primũ docet genera eſſe cauſarum. Quod

ſi genera ſunt cauſarum, partes generis cauſæ eſſe non poſſe, vt ſi partes generis cauſæ eſſe non poſſunt, multo magis partes partium eſſe non poſſe. Poſtremo redit ad quæſtionem. Male igitur deliberatio & demonſtratio ſub qualitate ponuntur. Itaq; argumentum nunc longe à quæſtione eſt, nunc vicinum eſt quæſtioni. Deinde debemus hoc animaduertere, argumentũ quodcunq; ſumimus, verum in genere ſit, an in ſpecie, ſi in genere, ſine dubitatione proponere debemus, deinde approbare eandem propoſitioné, tertio loco ſpeciem aſſumere, quarto loco aſſumptionem ſpeciei multis rationibus approbare, poſtremo concludere. Huius ſyllogiſmi ſubijciamus exemplum illud ipſum Epaminundæ. Omnes leges iudices ad commodũ reip. referre oportet, &c. Hæc propoſitio eſt generalis ſine vlla dubitatione. Deinde approbat eandem propoſitioné. Ea enim virtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, &c. Tertio loco ſpecies aſſumitur, Ergo in hoc quoque iudicio deſinite literas legis perſcrutari, &c. Quarto loco approbat aſſumptionem. Conſiderate quid magis vtile fuit Thebanis, q̃ Lacedæmonios opprimi? &c. Poſtremo concludit, Quod ſi leges omnes, &c. Hoc aũt argumentum longe à quæſtione petitum cognoſcimus facile. Argumentum vero quod in ſpecie eſt, ſemper cũ dubitatione proponitur, ſi hoc eſt, illud igitur non eſt aut hoc faciamus, aut illud faciamus. Verum cum in propoſitione. Si eſt dicitur, propoſitio hypothetica dicitur. Argumentum igitur, quod in ſpecie eſt, debet ſemper cũ dubitatione proponi. huius propoſitionis facienda eſt approbatio. deinde aſſumptio eiuſdem ſpeciei facienda eſt per eandem ſpeciem, ſed per cõfirmationem, cuius aſſumptionis facienda eſt approbatio, tunc erit poſtrema concluſio. Talis in Miloniana oratione ſyllogiſmus eſt. Si, inquit doceo cauſas fuiſſe Clodio, vt occideret Milonem, probo inſidiatorem, hac propoſitioné approbauit, & ſi boni ne magno quidem emolumẽto impelluntur ad fraudem, improbi ſæpe paruo, deinde ipſam ſpeciem aſſumit per confirmationem, habuit aũt cauſas Clodius. Hanc rurſus aſſumptionem multis rationibus approbat, poſtremo cõcludit: Quare ſi habuit cauſas Clodius, vt occideret Milonem conſtat inſidiatorem fuiſſe. Ergo quoties argumentum in genere fuerit, ſpecies aſſumenda eſt, quoties argumẽtum in ſpecie fuerit, ipſa ſpecies aſſumenda eſt, ſed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propoſitione vim totius argumentationis conſiſtere. Siue autem in genere, ſiue in ſpecie ſit propoſitio, ex ipſa tñ ſemper generatur aſſumptio. Docuit itaq; quinquepartitam argumentationem per exemplum Epaminundę. Deinde docuit quadripartitam argumentationem duobus modis, nunc propoſitionis approbatione, nunc aſſumptionis approbatione ſublata. Deinde docuit tripertitam argumentationem, vtraq; approbatione ſublata. Nunc quæſtio eſt, an ſit bipertita argumentatio. {Si peperit, virgo non eſt, peperit autem} Multi dñt eſſe bipertitam argumentationem, hac ratione. Si, inquiunt, approbationes ſæpe, quia manifeſtæ ſunt, ſubtrahuntur, cur nõ & concluſio cum manifeſta eſt, ſubtrahatur, vt ſit bipertita argumẽtatio per propoſitionem & aſſumptionem. Si peperit, virgo non eſt, peperit autem. Cicero hanc illorum ſententiam reprehendit, dicitq; ſemper argumentationem concludendã eſſe, nec vnquam tñ vtendum eſſe manifeſta concluſione. Tunc aũt hoc fieri poſſe, ſi concluſionum genera cognoſcamus ſunt autem quatuor. Quarum concluſionum una talis, cũ breuiter concluſionis facimus propoſitionis & aſſumptionis, & poſt adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur. Dat aũt ipſe exemplum. Quod ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Secunda aũt concluſio talis eſt, vt argumentatio ex contrario concludatur, & dat exemplum. Summa igitur amentia eſt, in eorũ fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Propoſitio enim huius ſyllogiſmi talis eſt. Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorũ orationi fidem habere non debemus. Hoc poſtquam probatum eſt, ita concludi oportuit, Igitur Carthaginenſibus fidem non habere debemus. Sed contrarium potius in concluſione conſtituit. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorũ perfidia toties deceptus ſis. Tertia concluſio talis eſt, vt id ſolũ quod ex omni argumentationem conficitur inferamus. & dat exemplũ. Vrbem igitur diruamus, &c. Quarta concluſio talis eſt, cum non id, quod conficitur, in concluſione ponimus, ſed id, quod eam rem quæ conficitur conſequitur. & dat exemplum. Si peperit, cum viro cõcubuit, peperit autem. Hic conficitur, Cum viro igitur concubuit. Sed hoc in concluſione, quia manifeſtũ eſt, non ponit, ſed illud ponit, quod manifeſtam ipſam concluſionem conſequitur. Igitur fecit inceſtum. Etenim ſi cũ viro concubuit, id conſequitur, vt fecerit inceſtum antiqui autem quemcunq; hominum coitum, inceſtum appellabant {Quare in longis argumentationibus,} Dat præceptum, vt ſciamus, qua concluſione vnaquęq; argumentatio, concludenda ſit. Quoties, inquit, longa fuerit argumẽtatio, aut propter memoriam cõductiones facere in cõcluſione debemus, aut ſi erunt in memoria, quæ ſupra dicta ſunt, argumentatio nobis ex contrario concludenda eſt. Verum longa, argumentatio non partibus, ſed menſura partium conſtat. i. non quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa eſt, ſed in quacunq; argumentatione, quoties rationes fuerint approbationes, tunc longæ erunt argumentationes. Ita & quinquepartita argumentatio, ex modo approbationum breuis poterit inueniri. Quare, inquit, quęcunq; longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem. i. συναγωγὴν, aut per contrarium. Quoties autem breuis fuerit argumẽtatio, hoc ſolo quod conficitur, cõcludenda eſt. In illis vero argumentationibus, quæ exitum manifeſtum habent, conſecutionem ponere in concluſione debemus. {Si qui aũt ex vna quoq; parte putabunt conſtare argumentationem,} Reprehendit etiam illos, qui ex vna parte dñt fieri poſſe argumentationem. Hi, inquit, errant de nominis ambiguitate. Nam argumẽtatio duas ſignificationes habet & argumenti, & argumentationis. Quare cum dñt, ſi peperit, cũ viro concubuit, inuentum proferunt, non expolitionem. i. argumentum proferunt, non argumentationem. Sed talis argumentatio eſſe non poteſt niſi cũ expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit, & illi errant, qui dicunt aliqñ ſubtrahi. Poſſe nunc propoſitionem, nunc aſſumptionem. Nam qm̃ vtraque harum mouet auditorem, neutra neceſſe eſt ſubtrahatur expolitioni. Itaq; magnopere ludendum eſt, quia inuentio cunctis oratoribus communis eſt. Sed ipſi oratores dicendi modo aut optimi ſunt, aut mediocres, aut infimi. {Variare aũt orationem magnopere oportebit} Propter faſtidia, varia, inquit, vti oratione debemus, vt nunc per inductionem argumentemur, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus, nunc quinquepartitam, nunc tripertitam faciamus argumentationem. Deinde, vt non ſemper prima ſit propoſitio, ſed aliquando aſſumptio prima ſit. Hæc, inquit, vt melius inſpiciamus, aut inſcribamus ipſi, & nos exerceamus, aut ſi id piget facere, ea quæ ſupra poſita ſunt exempla, videamus, & in ipſis hanc exerceamus varietaté. Illud autem præcipit, Syllogiſmos omnes in dialectica contineri, hos paucos inde deriuatos qui oratori conuenire videbantur. Denique iſti non ſyllogiſmi, ſed epicheremata dicuntur.

A C perſonis has res attributas putamus, nomen, naturã, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes.} Fortunam, ſcribi debere, præter antiquæ manus fidem, & omnes rhetori docét, Cic. & interpres Victorinus, cuius verba ſunt hęc. Perſonis auté attributa ſunt vndecim, Numen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, orationes.} Studium eſt autem, animi aſſidua & vehement ad reliquam rem, applicata magna cũ voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poeticę, geometrię, literarum.} Emendatius ſic legetur. Studium auté eſt, animi aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cũ voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poetriæ, geometriæ, literarum. Quod enim eſt ad reliquam rem hoc locu? {Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur, (nam ipſum quidé definire difficile eſt) pars quędam ęternitatis cum alicuius anni, menſura, diurni, veſpertini, nocturni ve ſpatij ex certa ſignificatione.} Quidã codices, menſtrui. Vetus lectio probior, habet generale, poſt quidem, & menſurni, non menſura, non menſtrui. Eaq; præpoſitionem reſpuit, hoc modo, Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur (nam ipſum quidem generale definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicuius anni, menſurni, diurni, veſpertini, nocturni ſpatij certa ſignificatione. Priſciani quoq; auctoritat menſurni, non menſtrui legendum, cenſet, his verbis. Quercus etiam quernus, corilus colurnus, tacitus taciturnus, menſis menſurnus. ſic enim Cic. poſuit pro menſtruus, in 1. Rhet. Pars quædam æternitatis, cum alicuius anni, menſurni, diurni, nocturni, veſpertini, certa ſignificatione. Hęc ille in primo. {Cõſideratur autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & aliqua parte alicuius horum.} Rectius cum propoſitione legetur, & in aliqua parte alicuius horũ. {Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificiũ. Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter ac raro.} Ego hanc lectionem corruptã eſſe ſemper exiſtimaui, & veriorẽ lectionẽ eſſe. Becichemius.

eſſe. Deinde ſi quid ex natura eius,&c. In qua opinione me con firmat priſca manus.} Approbatum eſt,quod homines,cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt auctoritate,velut Gracchi patris factum,quem populus R. ob id factum, quòd inſciente Collega io Cenſura nihil geſſit,poſt Cenſuram Conſulem fecit.} Corrupte legi,in Cenſura nihil geſſit. nemo non videt,niſi qui ignorat ſignificationẽ huius vocis. Nihil quæ quidem io aotiquis libris non habetur.} Quid hunc tanta Thebanorum gloria,tam claro atq; exornato tropheo carius atque aotiquius habere conuenit?} Liber clara,pro claro reponere,refragantibus etiam cunctis exemplaribus vulgo impreſſis, & pleriſque manuſcriptis. } Quòd ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri conuenit,hoc autem ſaluti reip. profuit,profecto ooo poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe.} Habent antiqui libri,oõ hoc, ſed hic autem reipub. profuit, & aptius, vt arbitror.

DE REPREHENSIONE.

REPREHENSIO eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur,aut infirmatur,aut alleuatur. Hæc fonte inuentionis eodem vtetur,quo vtitur confirmatio: propterea quòd quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt,iiſdem poteſt ex locis infirmari. nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inuentionibus,niſi id,quod perſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inuentionem & argumentationem expolitionem ex illis,quæ ante præcepta ſunt,hanc quoq; in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, vt quædam præceptio detur huius quoq; partis,exponemus modos reprehenſionis: quos qui obſeruabunt, facilius ea,quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex iis, quæ ſumpta ſunt, non cõceditur aliquod vnum plurave: aut, his conceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex iis,quæ ſumuntur,aliquid non conceditur,cũ aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe eiuſmodi: aut, quod comparabile putant, diſſimile oſtenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur: aut omnino iudicatum improbatur: aut,quod ſignũ eſſe aduerſarii dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe: aut ſi complexio aut vna, aut ex vtraq; parte reprehenditur: aut ſi enumeratio falſa oſtenditur: aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. Nam omne,quod ſumitur ad argumentandum, ſiue pro probabili, ſiue pro neceſſario,neceſſe eſt ſumatur ex his locis, vt ante oſtendimus. Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur,ſi aut perſpicue falſum erit,hoc modo: Nemo eſt qui non pecuniam quam ſapientiam malit. aut ex contrario quoq; credibile aliquid habebit,hoc modo: Quis eſt, qui non officii cupidior ſit, quam pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, vt ſi quis, quem conſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officii cauſa ſe maximã pecuniam neglegiſſe. Aut ſi, quod in quibuſdam rebus aut hominibus accidit, id omnibus dicatur vſu euenire,hoc pacto: Qui pauperes ſunt,iis antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt,in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut ſi id,quod raro fit,fieri omnino negatur: vt Curio pro Fuluio: Nemo poteſt vno aſpectu, neq; præteriens in amorem incidere. Quod autem pro ſigno ſumetur,id ex iiſdem locis, quibus confirmatur,infirmabitur. Nam in ſigno,primũ verũ eſſe oſtendi oportet. Deinde eius eſſe rei ſignũ proprium, qua de re agitur, vt cruorem cædis. Deinde factum eſſe, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. Poſtremo ſciſſe eum, de qua quæritur, eius rei legem & conſuetudinem. nam eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligentius aperiemus, cũ ſeparatim de ipſa coniecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum vnumquodq; in reprehenſione, aut non eſſe ſigno, aut parum magno eſſe, aut à ſe potius, quàm ab aduerſariis ſtare,aut omnino falſo dici, aut in aliam quoq; ſuſpitionem duci poſſe, demonſtrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per ſimilitudinem maxime tractatur,in reprehendendo conueniet ſimile id negare eſſe quod conferetur ei,quicũ conferetur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi quo in numero illud,quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus cuius cauſa afferetur,haberi conueniat,oſtendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur, ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur,& de eo quicum comparabitur,exiſtimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cũ ea ipſa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatũ aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarunt,ſimilitudine eius rei,qua de agitur,ad eam rem, qua de iudicatum eſt, commemorando non modo non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus approbatum; & demonſtrando difficilius & maius fuiſſe id iudicatum, quod afferatur quàm id quod inſtet. Ex contrariis locis, ſi res aut vera,aut veriſimilis permittet,infirmari oportebit: atq; erit obſeruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur,pertineat id,quod iudicatum ſit; & videndum eſt,ne ea res proferatur,in qua ſit offenſum, vt de ipſo,qui iudicarit,iudicium fieri videatur. Oportet autem animaduertere,ne, cum aliter multa ſint iudicata,ſolitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. nam his rebus auctoritas iudicati maxime poteſt infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur, ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariam argumentationem,neq; erunt eiuſmodi, ſic reprehendentur. Primum complexio,quæ, vtrum conceſſeris,debet tollere, ſi vera eſt, nunquam reprehendetur: ſin falſa,duobus modis,aut conuerſione,aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo:

Nam ſi veretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſes, qui id parui auditu æſtimet?

Hic ſiue vereri dixeris, ſiue non vereri, concludendum hoc puta, vt neges eſſe accuſandum. Quod conuerſione ſic reprehendetur: Imo vero accuſandus eſt. Nam ſi veretur,accuſes: non enim parui auditu æſtimabit. Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,tamen accuſes: non enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur. Verum ſi veretur,accuſatione tua correctus,ab errato recedet. Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus,quod velimus concedere; aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici poſſit, aut cauſa nõ ſit quare non honeſte poſſimus concedere. Præteritur quiddam in eiuſmodi enumerationibus: Quoniam habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hereditate poſſideas,aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit: aut, ſi horum nihil eſt,

surripueris

ſurripueris neceſſe eſt. ſed neq; emiſti, neq; hereditate venit, neq; domi natus eſt, neq; donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris. Hoc commode reprehenditur ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe captus: cuius prædæ ſectione venierit. quo illato, infirmatur enumeratio; quoniam id ſit inductum, quod prætteritũ ſit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, ſi aut contra aliquid dicetur: hoc eſt, ſi exempli cauſa, vt in eodem verſemur, poterit oſtendi hereditate veniſſe: aut ſi extremum illud nõ erit turpe concedere: vt ſi quis, cum dixerint aduerſarij, Aut inſidias facere voluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es, amico ſe morem geſſiſſe fateatur. Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non videatur neceſſario cum eo, quod anteceſſit, cohærere. Nam hoc quidem, ſi ſpiritum ducit, viuit: ſi dies eſt, lucet: eiuſmodi eſt, vt cum priore neceſſario poſterius cohærere videatur. Hoc autem, ſi mater eſt, diligit: ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur: ſic conueniet reprehendi, vt demonſtretur non neceſſario cum priore poſterius cohærere. Hoc genus & cetera neceſſaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehenſio maiorem quandam vim continet, & latius patet, quàm hic exponitur: ſed eius artificij cognitio huiuſmodi eſt, vt non ad huius artis partem aliquam adiungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabuntur. nunc his præceptionibus rhetorũ ad vſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Cum igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur. cũ autem, his conceſſis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt cõſideranda, nam aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si cũ aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contraq; eum quis velit hac argumentatione vti: Si veniſſes ad exercitũ, à Tribunis militaribus viſus eſſes: non es autem viſus ab his, non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum conceſſeris propoſitionem & aſſumptionem, complexio eſt infirmanda. aliud enim, quàm cogebatur, illatum eſt. Ac nunc quidem, quo facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grandi vitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris quod conceſſeris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris, ex ea parte, quam ipſe intellexeris, eam partem ſi aduerſarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare, demonſtrare oportebit non ex eo, quod ipſe conceſſeris, ſed ex eo, quod ille ſumpſerit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecunia indigetis, pecuniam non habetis: Si pecuniam non habetis, pauperes eſtis. Indigetis autem pecunia: mercaturæ enim, niſi ita eſſet, operam non daretis: pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cum dicebas, Si indigetis pecunia, pecuniam nõ habetis: hoc intelligebam, Si propter inopiã in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis: & iccirco concedebam. Cum autem hoc ſumebas, Indigetis autem pecuniæ illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus cõceſſionibus non cõficitur hoc, Pauperes igitur eſtis: conficeretur autem, ſi tibi primo quoq; hoc conceſſiſſem, Qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitũ putant quid conceſſeris, & iccirco id, quod non conficitur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis, poſt aſſumunt, Ad illum autem hereditas veniebat: deinde infertur, ille igitur occidit. Id ex iis, quæ ſumpſerant, non conficitur. Quare obſeruare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autẽ genus argumentationis uitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atq; in ipſo vitium erit, ſi omnino falſum erit, ſi commune, ſi vulgare, ſi leue, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controuerſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi aduerſum. Falſum eſt, in quo perſpicue mendacium eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat, nõ igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab aduerſariis quàm à nobis facit, hoc modo: Iccirco iudices, quia veram cauſam habebam, breui peroraui. Vulgare eſt, quod in aliam quoq; rem nõ probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo: Si veram cauſam non haberet, vobis ſe iudices non commiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: aut perſpicue rem turpem leui tegere vult defenſione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno, reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo ſola vt reſtituam paro.

Remotum eſt, quod, vltra quàm ſatis eſt, petitur, hoc modo. Quòd ſi non P. Scipio Corneliam filiã Tiberio Graccho collocaſſet, atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. quare hoc incommodum Scipioni aſcribendum videtur. Huiuſmodi eſt illa quoq; conqueſtio.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Longius enim repetita eſt, quàm res poſtulabat. Mala definitio eſt, cum aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt ciuis. Nam hoc non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alienius improbi hominis vim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia eſt pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum continens, ſic: Stultitia eſt immenſa gloriæ cupiditas. eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuerſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo:

Eho tu, dij quibus eſt poteſtas motus ſuperũ atq; inferũ,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controuerſia: vt ſi quis, cum Oreſtem accuſet, planum faciat ab eo matrem eſſe occiſam.

Non conceſſum eſt, cum id, quod augetur, in controuerſia eſt, vt ſi quis, cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur: Indignũ eſſe ab homine ignauiſſimo virum fortiſſimum Aiacem necatũ. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine qui dicat, aut eo tempore quo dicitur, aut iis qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhoneſtam rem videtur. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: vt ſi quis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerũt, ut ſi quis apud

Alexandrum

Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret nihil eſſe crudelius, quàm vrbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quòd ab eodem de eadem re diuerſe dicitur: vt ſi quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neges poſtea ſine bona valetudine poſſe bene viuere. Aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam: ſperare enim aliquid commodi ad ſe peruenturum. Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit, vt ſi quis hoſtium vim, & copias & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit: aut ſi, cum totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierũ genus auarum eſt: nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut ſi non id, quod accuſabitur, defendet: vt ſi quis, cum ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet, vt Amphion apud Euripidem. item apud Pacuuium, qui, vituperata muſica, ſapientiam laudat. Aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur, vt ſi quis doctrinam ex alicuius docti vitijs reprehendat. Aut ſi quis cum aliquem volet laudare, de felicitate eius, non de virtute dicat. Aut ſi quis rem cum re ita comparabit, vt alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudet, vt alterius non faciat mentionem. vt ſi quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio. Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maxime vitam beatam afficiat. Aut ſi infirma, vt Plautus:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus, verum in ætate vtile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia: plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponebatur, Hoc genus in deliberationibus maxime verſatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum eſſe concedimus; ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cum id, quod illi defendant, vtile eſſe fateamur: quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſſionem deinde, tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem à cauſa atque à iudicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut aduerſarij vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur licebit. nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. nobis autem non placet hanc partem in numero reponi: quòd de cauſa digredi, niſi per locum communem, diſplicet: quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

VICTORINVS.

REPREHENSIO eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. ❡ Iam de quatuor partibus orationis dictum eſt, de exordio, de narratione, de partitione, de confirmatione. Nunc ſecundum ordinem de reprehenſione tractandum eſt. Reprehenſio eſt oratio, quæ poſt noſtram confirmationem aduerſariorũ confirmationem reprehendit. Hęc duo agit, aut omnino tollit quod aduerſarius dixit, aut infirmat, ac leuius reddit. Verum ipſa reprehenſio ex illis locis argumẽtorum capitur, ex quibus confirmatio. i. ex attributis perſonę, & attributis negotio. materia enim argumentorum cõmunis eſt tam confirmanti, quàm reprehendenti. Et cum tria ſint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio. Materiam non reprehendimus, quæ nuda atque communis eſt, ſed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. & quoniam in confirmationem, vel reprehenſionem cõmuniter hactenus præcepta tradidimus, debemus ſcire certos modos reprehenſionis. Sunt autem quatuor principales modi, ſi aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionem, aut genus argumentationis. Ac ſi hæc tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremum eſt facere debemus, vt aliud contra argumentum firmũ, aut firmius proferamus. Sumpta ſunt, quæcunque nobis ad fidem ſumimus. ad fidem autem ſumimus argumentum. ergo argumenta ſumpta ſunt. Et quoniam argumentũ nõ niſi ex conceſſio fit, recte ea quæ ex conceſſis argumenta ſumimus, ſumpta dicuntur. Sunt autem ſumpta ſemper quatuor probabilia, tria neceſſaria. Probabile etenim argumentorum in quatuor diuiditur. Credibile, ſignum, comparabile, iudicatum. Neceſſarium in tria diuiditur, complexionem, enumerationem, ſimplicem concluſionem. Itaque quia ſeptem argumenta, ſeptem ſumpta ſunt, de quibus argumentis cum aduerſarius, quodcunque ſibi ad fidem ſumpſerit, tu continuo certis modis poteris reprehendere, quos modos à Cice. traditos in ſingula ſumpta reprehendẽda diligenter debemus attendere atque retinere. ❡ Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo. ❡ Enumerauit ſeptem eſſe ſumpta: Nunc docet vnumquodque ſumptum quod modis reprehendi poſſit, & à probabili argumento incipit, in quo quatuor continentur, credibile, ſignum, comparabile, iudicatum. Itaque, inquit, ſi aliquid ab aduerſario pro credibili argumento fuerit prolatum, quinque id modis poſſumus reprehendere. Si aut, inquit, quod ſolidum aut primum eſt argumentum, ipſum falſum eſſe doceamus. Aut ſi ex contraria quoque parte credibile eſſe monſtremus, aut ſi omnino erit incredibile, aut ſi id, quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur, aut ſi id, quod raro contigit, fieri omnino denegatur. Falſum eſt, quod in re falſum eſt, & quod omnino aliter eſſe contendimus. ſicut ipſe ait, Nemo eſt, qui non pecuniam, quàm ſapientiam malit. Hoc itaq; falſum eſt, vt etiam ſi vnus fuerit inuentus qui ſapientiam malit, argumentum aduerſarij falſum eſſe dicatur. Ex contrario quoque credibile erit ſi quid ab aduerſarijs pro credibili prolatum, nihilominus credibile ſit ſi conuertatur. vt puta, Quis eſt qui non officij cupidior quàm pecuniæ ſit? Hoc vtique aduerſario pro credibili prolatum eſt, quod cõuerſum nihilominus credibile eſt, ſi dicas, Quis eſt qui non pecunię cupidior quàm officij ſit? Ergo credibile reprehenditur, quod ex cõtraria parte conuerſum nihilominus credibile poteſt videri. Incredibile autem dicetur, quod ab hominum opinione diſſentit. Et hoc intererit inter falſum & incredibile, quòd falſum in ipſa re eſt, incredibile, vero in opinione. Itaque, inquit, incredibile eſt, vt puta ſi auarus dicatur, mediocris officij cauſa maximã pecuniam contempſiſſe. Hoc itaq; apud opinionem hominum credi non poteſt, quo modo enim auarus maximam pecuniam contemneret, mediocris officij cauſa, qui ob paruam pecuniam ſæpe officia magna cõtemnit? Inter falſum & incredibile hoc intereſt, quòd falſum & credibile eſſe poteſt, & incredibile. deinde quod incredibile eſt verum eſſe poteſt, & falſum. Sed verũ duplex eſt, nunc id quod vere geſtum eſt, nunc id quod vere geſtum eſſe quibuſdam rationibus approbatur. Itaq; ſæpe quod verũ eſt, & quia falſum eſſe non poteſt, incredibile eſt. Verum enim quòd Simon volauit, ſed tamen incredibile eſt. Deinde ſi dicas Vno die duas controuerſias perſcripſi. cum non perſcripſeris, in re quidem falſum,

ſed tamen quia fieri potuit,credibile eſt. Rurſus credibile argumentum reprehendi poteſt,ſi quod paucorũ eſt,omnium eſſe dicatur, vtputa,qui pauperes ſunt, his non officium magis q̃ pecunia cordi eſt. Hoc quia generaliter dictũ eſt,reprehendi poteſt. nam poſſunt aliqui pauperes inueniri quibus officiũ magis cordi ſit q̃ pecunia. Nec nos moueat, ꝙ in argumento credibili, quod quidem ex perſonis fieri diximus,exemplũ de loco poſuerit,credibile.n.argumentum.i. probabile. maxime quidem perſonarum eſt. Sed fit etiã ex attributis negotio.i.ex loco,tempore,vel reliquis. Itaq; ſub hoc modo reprehẽſionis duo exempla poſuit,vnum à perſona,aliud à loco. Illud aũt quod tertium videtur,exemplo illi,quod ſub extremo modo poſitũ eſt enagtuũ, non tertium eſt exemplum.ſed ſecundi cõcluſio. vt primũ exemplum à perſonis fit,Qui pauperes ſunt,his antiquior officio pecunia eſt. Secundũ exemplum à loco fit,Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factã eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Itaq; hoc præceptum tenere debemus, quod ex attributis perſonæ maxime credibile argumentum conficitur. Eſt tñ & in factis credibile. Signum aut nõ niſi ex factis conficitur. Scire tñ debemus, ex attributis perſonæ fieri & neceſſarium argumentum,ſi dicas,Pedibus æger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Poſtremo credibile argumentum poteſt reprehendi, ſi id quod raro fit,nunquam fieri poſſe dicatur. Vtputa,nemo eſt qui puellam præteriens adamet. Hoc rurſus generaliter quia dictũ eſt,poteſt reprehendi. Nam frequenter & ſemel viſa puella,poteſt adamari, vt in Eunucho adamat Cherea, & in Virgil.

Vt vidi,vt perij,vt me malus abſtulit error.

His itaq; quinq; modis credibile poterit reprehendi, ſi aut perſpicue falſum eſſe oſtendatur,aut conuerſum ex contraria parte nihilominus credibile ſit, aut ſi incredibile demonſtretur, aut ſi quod paucorum eſt,omnium eſſe dicatur,aut ſi quod raro,fit,id nunquam fieri poſſe dicatur.§Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex ijſdem locis,quibus cõfirmatur,infirmabitur.§Dixit,quot modis credibile poſſit reprehendi,nunc tranſit ad ſignum. Si,inquit, ab aduerſario aliquid pro ſigno proferetur, id ijſdem locis reprehendi poteſt quibus confirmatur. Verum qm̃ in definitione ſignũ eſſe dixit, quidquid in ſenſus cadit, maxima ſigna ſunt, & quæ in controuerſijs frequentius neceſſe eſt inueniri, oculorum,& aurium. Oculorũ,pallet,puluerulentus eſt,cruentus eſt: Aurium vero,hoc dixit, hoc locutus eſt. Itaq; præter hæc ſigna quæ oculis digitoq; monſtrantur,omne factum ac dictũ ſignum eſt quæ facta & dicta negotio attributa ſunt.i. continentia cum ipſo negotio. Quæ facta & dicta tripliciter conſiderantur, ante negotium,in negotio,poſt negotium. Itaq; cum ex his quę negotio, attributa ſunt, argumenta ſumpſerimus, ſignum eſt.i.ex his quæ continentia cũ ipſo negotio ſunt & quæ in geſtione negotij continentur. deinde ſi ex his fecerimus argumentum quæ perſonis attributa ſunt, credibile erit, & hoc ideo argumentum dicetur,vt quaſi argumentum à perſonis fiat,ſignum à negotijs, & ideo Cicero in Ceciliana, Argumẽtis agemus, ſignis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur ſi aduerſarius, inquit, aliquid pro ſigno,protulerunt,ijſdem ex locis reprehendere debemus,quibus confirmatur. & qm̃ ignoratur quibus ex locis ſignum confirmari debet, idipſum docet. Confirmatur aũt quatuor modis. Primo,inquit,ſignum ipſum manifeſtũ eſſe debet.i. vt cum dixeris pallet vere palleat. Deinde poſtquam conſtituerit eſſe ſignum,conſtet rurſus eius rei ſignum,de qua agitur,vt ſi dicas,occidit,nam cruentus eſt. Et qm̃ diximus factum omne ſignum eſſe, in facto autem & facta & dicta ſunt. Confirmamus, inquit,ſignum,ſi aut id factũ dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorãtiam prouenit,vt aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet,tunc autem grauius delictum eſt ſi faciamus quę non facienda ſunt,quia in eo quod facimus faciendum, vel non faciendum,ineſt ſcientia delinquẽtis. ſcit.n.quia aut faciendum eſt,aut non faciendum.icirco poſtremum illud addidit ad confirmationem ſigni,vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit,ſed etiam ſcierit faciendum eſſe,aut non eſſe faciendũ. Poſtremo,inquit,ſciſſe eum de quo quæritur, eius rei legem & conſuetudinem. Itaque quatuor modis ſignum confirmamus. Primum,vt verum ſit: deinde,vt eius rei de qua agimus, ſignũ ſit, deinde,vt doceamus, aut id factũ eſſe quod non oportuerit non factum quod oportuerit. poſtremo etiam,ſciſſe eum vtrum fuerit faciendum,vel nõ faciendum. Hęc quatuor confirmando ſigno attributa ſunt, quorum ſi aduerſarius quodlibet ad confirmandum protulerit,tu id quinq; modis reprehendes. Dicere.n. debebis,inquit,aut non eſſe ſignum.i.ſi dicatur, homicidiũ fecit nam puluerulentus eſt,vtiq; ad homicidium puluis ſignum eſſe non poteſt. §Aut parum magno eſſe ſigno,§Etenim non modo ſignum proferendum eſt,ſed & plenũ ſignum. Vnde illud in Terentio, Iam ſcio,magnum ſignum. §Aut à ſe potius,q̃ ab aduerſarijs ſtare,§Si dicatur,ſcelus fecit,nam erubuit, cum tu contra poſſis dicere, Immo ſcelus non potuit facere,quia erubuit.§Aut omnino falſo dici,§Si dicatur,neſcio quem pallere,cum nõ palleat.§Aut in aliam quoq; ſuſpicionem duci poſſe,demonſtrabitur.§Si dicatur,Quia pallet,occidit hominem cum ſit pallor & ægritudinis. Itaq; ſi quid ad confirmandum ſignum fuerit prolatum, his quinq; modis reprehendi oportebit, quod quidem ſe in ſecundo libro de coniecturali cauſa ſignantius tractaturũ eſſe promittit. §Cum aũt pro comparabili§ Comparabile argm̃ ex ſimilitudine conſiſtit. quod vt reprehendas, id quod aduerſarius ſimile eſſe vult,tu cõtra diſſimile debebis afferere. Diſſimile aũt aliquid aut ſimile ſit octo rebus oſtenditur, Genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Verum in his animaduertere debemus quid aduerſarius cõparet,ac ſimile eſſe perſuadeat. quod poſtquam perſpexerimus,illud ipſum nos diſſimile debemus oſtendere. quod aduerſarius ſimile eſſe cõtendit. Alioqui ſtultũ eſt, vt cum aduerſarius res inter ſe eſſe dicat ſimiles per naturam,nos eas, aut magnitudine eſſe dicamus diſſimiles,aut genere, aut loco vel ceteris. Sed id,quod ſimile eſſe dicitur in natura,nos cõtra in eadẽ natura diſſimile debemus oſtendere. quod rurſus dicitur ſimile eſſe in perſona,nos in eadem perſona diſſimile eſſe doceamus. Octo itaque modis diſſimile aliquid neceſſe eſt comprobare. Genere,natura,vi,magnitudine, tempore,loco,perſona,opinione. Generis triplicem ſignificationem ſcimus eſſe. Eſt autẽ genus.i.ſanguis, aut patria eſt genus, ſub quo plures partes continentur,eſt genus,rerũ qualitas. Hic itaq; genus duo illa ſignificat, ſub quo ſunt ſpecies,& illud quod qualitatem deſignat. Genus illud ſub quo ſpecies ſunt,ita ad ſimilitudinem ducitur,vt in hoc exemplo,Si ijs qui imprudentes læſere,ignoſci oportet, his qui neceſſario profuere,gratiam haberi non oportet. in his enim ambobus vnum genus eſt voluntas abſens,cuius ſpecies ſunt imprudentia & neceſſitas. Itaque hæc ſpecie diuerſa,genera ad ſimilitudinẽ referuntur.i quia in vtroq; abſente voluntas. Illud autem genus, quod qualitatem ſignificat,confertur,cum vtile vtili, honeſtum honeſto cõferimus, vtputa, tam hoc vtile quam illud. Tertium illud genus,quod aut ſanguinem oſtendit,aut patriam, ad locũ referri oportebit, Natura autem cõfertur,ita vt in hoc exemplo,in quo populi natura cum maris cõparatur. Vt mare,inquit,quod ſua natura tranquillum ſit,ventorum vi agitari,atq; turbari,ſic remp. ſua ſponte placatam, dominum ſeditioſorum vocibus & violentiſſimis tempeſtatibus cõcitari. Vim ſæpe eſſe diximus,ſingulorum verborũ ſimplicem ſignificationem. Hoc eſt illud neſcio quid,quod intelligimus, cum dictum fuerit ſacrilegium. Iam magnitudo erit ipſius vis exaggeratio,vtputa ſacrilegium atrox. In loco illam quæ iam abunde tractata eſt, qualitatem loci inſpiciamus. Tempus itidem ſuis inſpectum ſemper partibus cõferamus,vt ſi opportunitas eſt,opportunitatem, ſi ſpatium. ſpatium conferamus. Perſona aũt omnino manifeſta eſt. Opinio vero eſt iudicium populi. Hæc ita conferetur,ſi dicamus,ſic de illa re iudicatum eſt,ſic de hac iudicatum,aut iudicandum eſt,aut aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum, aut iudicandũ eſt. vt ſi pro nobis eſt,confirmatur,ſi contra, mutetur opinio. Ac ſi quo in numero illud,quod per ſimilitudinẽ afferetur§Hoc non quaſi alius aliquis modus cõferendi eſt,ne forte quis credat,ſed opinionis expoſitio. Quæ quidem vnã partem tenet ſolam. Id eſt illam,cum ab aduerſarijs coniuncta diſſoluimus. §Si iudicatum aliquod inferetur, qm̃ id ex his locis maxime firmatur,§ Et ad hoc nihilominus confirmandum ipſe nobis indicat confirmationem. Nam quatuor modis dicit confirmandum nobis eſſe iudicatum,quibus vtique ſublatis, infirmari poſſe declarat. Hoc eſt, Laude eorum qui iudicarũt, ſimilitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum eſt,cõmemorando non modo nõ eſſe reprehenſum iudicium,ſed ab omnibus approbatum, & demonſtrando fuiſſe id difficilius & maius iudicatum quod afferatur,quam id,quod inſtet. Cum.n.afferimus iudicatum,vt id noſtræ cauſæ proſit, neceſſe eſt primo à laude eorum qui iudicarũt id,quod iudicatum proferimus,ordiamur. per iudicantium.n.auctoritatem iudicati auctoritas confirmatur. Deinde vt id,quod iudicatum proferimus,ſimile ei quo de agatur eſſe monſtremus. tum.n.nos iudicatum adiuuabit,ſi huic ſimile demonſtretur. Verum hæc ſimilitudo octo illis ſimiliter partibus facienda eſt,hoc eſt. gñe,natura,vi,magnitudine,loco,perſona, tẽpore opinione.

Et omnino

Et omnino hoc iam tenere debemus, quamcunq; ſimilitudine his nobis partibus eſſe faciendam. Deinde tertio modo iudicatum confirmamus, ſi oſtendamus ipſum iudicatum non eſſe reprehenſum. Et non modo non reprehenſum, ſed etiam ab omnibus approbatū, vt hi iudices de hoc negotio ſimilia ſperare cogantur. Extremum illud, ſi difficilius & maius iudicatum, quam id quo agitur, eſſe doceamus. Nunquā enim iudex in minore negotio facere dubitabit id, quod iam iudicatum in maiore perſpexerit. His itaq; locis iudicatum confirmatur. iiſdem cōuerſis infirmatur. i. vt iudices vituperes, vt negotiorum diſſimilitudinem doceas, vt reprehenſum iudicium illud demonſtres, & vt illud iudicium minus ac facile, hoc vero difficile ac maius oſtendas. deinde doceas quæ vitia in aduerſario perſcrutari atq; inuenire debeamus. i. ne forte illud iudicatū, quod affertur, huic negotio nihil proſit, & ne illud proferatur iudicium, in quo iudices cōtraxiſſe conſtet offenſam. Tertio illud conſiderandum ne cum pro nobis ſimilia ſint multa iudicia, ab aduerſario vnū aliquod diſſimile proferatur, ſtatimque frangatur, quod quaſi probabile pro probabili profertur. Nam id, quod vere probabile eſt, nullo modo, aut difficillime poterit infirmari. Hoc eſt quod ait. Contrarijs locis, ſi res aut vero aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit. §Quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur,§ Tranſit à probabili ad neceſſarium argumentum, quod neceſſarium argumentum, ſi neceſſarium rebus ipſis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi. ſin autem non rem ſed modum ac formam neceſſariæ argumentationis habuerit, reprehendetur. Nouimus itaq; tribus modis fieri neceſſariam argumentationem, per complexionem, per enumerationem, per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt, in qua vtrum conceſſeris, id contra te futurum eſt. Hæc ita vt diximus, ſi omnino neceſſaria eſt, non poterit reprehendi. Sin autem ſolam formam neceſſariæ argumētationis tenebit, duobus modis reprehendetur, aut per cōuerſionem, aut per alterius partis infirmationē. quos modos facile poterimus agnoſcere, ſi ipſa neceſſariæ argumentationis forma ponatur. Sin veretur quid eum accuſes qui probus eſt? §Si non veretur, quid accuſes, qui parui auditu æſtimat? § Hoc per conuerſionem ſic reprehendimus, vt cancellato veluti reſpectu, primam propoſitionem ad ſecundæ propoſitionis dimittamus euentum. deinde ſecundā propoſitionem ad primæ propoſitionis ſubiungimus euentum, ita tamen, vt euentibus negatio adiuncta copuletur, hoc modo. Si veretur, accuſes, quia id non parui auditu æſtimat, deinde ſi non veretur, accuſes, quia non probus eſt, conuerſionum euentum accuſandum eſſe aſſeruit, quem aduerſarius dixerat nō accuſandum. Accuſatio autem hic non publica eſt, ſed priuata obiurgatio. vnius vero partis huiuſmodi reprehenſio eſt. Cum ex propoſitis duobus vnumquodq; frangitur. alterum enim infirmatio, vacillat alterum. §Si veretur, accuſ.§ Facile enim verecundus ab errore flectetur. §Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere; aut infirmum, §Enumeratio pars neceſſariæ argumentationis eſt. Hæc cuiuſmodi ſit, ſupra diximus. Verum cum ab aduerſario proponetur, duobus modis poterit reprehendi, ſi aut aliquid prætermiſſum eſſe in enumeratione doceamus, quod pro nobis ſit, aut ſi omnia quidem enumerata ſunt, ſed in his aut contrarium ponimus, & falſum eſſe monſtramus, aut confitemur aliquid ita eſſe, & oſtendemus eſſe pro nobis. Primus itaq; modus vbi aliquid præteritum demonſtramus, quod prolatum noſtræ cauſæ proficit, vt eſt illud de equo, quem poſt aduerſarij enumerationem, ex hoſtibus captum eſſe memorauit. i. ex præda, quæ propria cuique, non quæ cōfuſis omnibus fuerit communiter diſtributa. §Altero autem modo reprehenditur§ Alter eſt modus reprehenſionis in enumeratione, in quo duo reſpicimus, vtrū aliquid contrarium poni poſſit, an aliquid confiteamur ex his quæ aduerſarius enumerauit, propterea quod honeſtum eſt. Contrarium ponimus, ſi cum aduerſarius equū neget hereditate veniſſe, nos hereditate veniſſe doceamus. Cōfitemur autem aliquid quod honeſtum ſit, vt ſi aduerſarius dicat, aut inſidias facere voluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es, nos dicamus amico more geſſiſſe. quod vtiq; in confeſſione turpe nō eſt, maxime ſi ea quibus cum hoc poſitū eſt conſideremus. Ita in reprehēſione enumerationis aut prætermiſſum aliquid oſtendimus, quod tamen illatum pro nobis ſit, aut ex omnibus quæ poſita ſunt nunc aliquid per contrarium refutamus, nunc quia pro nobis eſt, confitemur. Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur non videatur neceſſario cum eo, quod anteceſſit, § Hæc quoq; ſi ex vtroque quo cōſtat. i. ſi ex propoſito & adiuncto erit neceſſaria, reprehendi omnino non poterit.

Eſt autem huiuſmodi: Si dies eſt, lucet, ſi natus eſt, morietur. Vtique hoc ita neceſſarium eſt, vt frangi omnino non poſſit. Tunc autem ſimplex concluſio poterit reprehendi, ſi oſtenderis adiunctum non cohærere propoſito. Vt puta, ſi mater eſt, diligit, ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur. Vtiq; hoc cum adiunctum conſideras neceſſario cohærere non poſſe, neceſſario eſſe non poterit, eritq; potius probabile. Ita neceſſarium per ſe conſtat, probabile multis aſſeritur argumentis. Hoc autem, ſi aliquādo peccauit, nunquam corrigetur, multis aſſerendum eſt argumentis. Quod vero multis aſſeritur argumentis, neceſſarium non eſt. Recte igitur huiuſmodi reprehenſa concluſio eſt, ſi formam neceſſariam, rem vero probabilem continere monſtretur. Verū hæc cuncta præcepta de dialectica traxit quæ magna & difficilis eſt, de qua ſi facultas fuerit poſtea tractaturum ſe eſſe promittit. §Cum igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur§ Omnem argumentationem quatuor modis dixit poſſe reprehendi. Si aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionem, aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum eſſe monſtremus, aut ſi contra firmum argumentū aliud noſtrum æque firmum, aut firmius opponamus. Itaq; iam ſumptorum dicta reprehenſio eſt. Sin autem, inquit, reprehendi ſumpta non poterunt, tunc erit reprehendenda concluſio concluſione. Itaque hoc animaduertendum eſt principaliter, ne cum in propoſitione ſit aliud, aut eſſe poſſit, aliud cōcludatur. Hoc itaq; vitium erit dicentis. vitium porro, aut apertum, aut obſcurum. Atq; apertum in concluſione vitium erit ſi res cum alia in propoſitione teneatur, alia omnino res in concluſione ponatur, vt puta ſi agatur, an neſcio quis ad exercitū ſit profectus, & contra eum quis ſic velit argumentari: Si veniſſes ad exercitū, à tribunis militaribus viſus eſſes, non es autem viſus ab his, non es igitur ad exercitum profectus. Hic vtiq; apertum vitium eſt. nam propoſitio tenet, ſi veniſſes ad exercitū; Concluſio, Non es igitur ad exercitum profectus. cū iuxta propoſitionem debuit concludi, Non igitur ad exercitum veniſti. Hoc itaq; apertum vitium. In obſcuro autem duo nobis attēdenda ſunt, ne aut ambiguitatis propoſitionis, aut obliuione fallamur. Ambiguitas in propoſitione talis: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis. Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, ſed maiorem habere deſiderat, indiget pecuniæ. indigere enim voluntatis eſt. Hic itaq; propoſitio ambigua eſt. Si indigetis pecuniæ, pecuniam nō habetis huius propoſitionis quamcunque ab aduerſario propoſitam concluſionem alterius rei interpretatione poteris reprehendere. Vt ſi concluſione mendicos poſuerit, tu dicas eos qui pecuniæ indigeant, non te mendicos intellexiſſe, ſed eos quid cum haberent, maiorem tamen pecuniam vellent. Deinde ſi ille huiuſmodi homines in concluſione poſuerit, tu contra in propoſitione dicas te intellexiſſe mendicos, ita aduerſarij concluſionem propoſitionis viſa ambiguitate ſubuertes. Deinde aliud obſcurum vitium eſt, cum obliuiſcimur quid in propoſitione ſit poſitum, & aliud in cōcluſione conficitur: vt puta, ſi ad illud hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo necatum. Hic veriſimilitudo poſita eſt. Deinde hanc propoſitionem pluribus verbis approbat. ſ. vt memoria propoſitionis ex animis auferatur. Poſt aſſumunt, ad illū autem hereditas veniebat. Poſtremo inferunt concluſionem, ille igitur occidit. Vtique in hac concluſione obliuio noſtra tentatur. Supra enim poſitum eſt, veriſimile eſt ab illo necatū. Hic poſt approbationem longiſſimam propoſitionis non concludit, Veriſimile eſt igitur ab illo necatum, quod probabile eſt, ſed, ille igitur occidit, quod neceſſarium eſt, quoq; à probabili propoſitione diſſentit. Itaq; diligenter debemus attendere, vt concluſionem aduerſarij, aut ambiguitate propoſitionis conuertamus. aut quia meminimus quid in propoſitione ſit poſitum eandem concluſionem falſam eſſe doceamus. §Ipſum autem genus argumētationis vitioſum his de cauſis oſtendetur,§ Tertius reprehenſionis modus eſt, cū ipſum genus argumentationis vitioſum eſſe monſtratur. Verū hoc tenere debemus, quod ſumpta ſola nuda, & generaliter potentia modis ſuis reprehenduntur. Genus autem argumentationis in cauſa & in ſpecie poſitum conſiderare debemus, quod quidem ſumptis ſuis, & forma dictionis, quantum in ſe eſt, integrum eſt. Sed cum in cauſa poſitum quid operetur attendimus, tunc in eo vitia poſſumus inuenire. Itaq; ipſum genus argumentationis duobus modis vitioſum eſt, cum aut in ipſo vitium erit, aut cum ad id, quod inſtituit, non accommodabitur. In ipſo vitium eſſe quatuordecim modis poſſumus inuenire. Deinde non accommodari ad id, quod inſtituit, duodecim modis poſſumus deprehendere. quæ omnia Cicero partim quia aperta ſunt, ſolis

propoſitionibus partim quia obſcuriora ſunt, etiam exemplis propoſuit,& explicauit. nos eadē perſequi,immo repetere, longum ac ſuperfluum eſt. Quartus modus erat reprehēſionis,per quem contra firmam argumētationem æque firma aut firmior ponitur. § Quarta reprehēſio pertenuis eſt,& defectis omnibus extrema neceſſitate ponenda. nam & ſumpta vera eſſe concedimus,& concluſionem recte habitam fatemur,& ipſum genus argumentationis vitioſum non eſſe concedimus. ſed contra firmā aduerſarij argumentationem nos,qm̄ nihil poſſumus reprehendere aliam argumentationem æque firmam aut firmiorem proponimus. Verū hoc in deliberatiuo genere cauſæ vſu prouenit, cum aut vtile aliquid aduerſario cōcedimus, ſed nos aut vtilius, aut honeſtius aliquid demonſtramus,aut honeſtum aliquid aduerſario concedimus,ſed nos honeſtius aliquid,aut neceſſarium eſſe monſtramus. Verū nunc tranſit ad concluſionem.i.ſextam, eandemq́; extremā partem totius orationis. Quo loco Hermagoras digreſſionem ſupponit.i.orationem,in qua præter cōtrouerſiam cauſæ,aut laus noſtra, aut aduerſarij vituperatio contineatur,aut quæ ad aliam rem tranſitū faciat, nō per argumentationem,ſed per amplificationē. hanc Tullius nō partem orationis vult eſſe, ſed in omnibus orōnis partibus inſertari, ac ſubijci poſſe declarat,vt certis locis poſt rem aliquā probatā, aut amplificationem aliquā ſubijcias,aut laudē,aut vituperationem,itaq; non digreſſionem ſexto loco, ſed concluſionem Tullius ponit.

Becichemius. AVt ſi quod in quibuſdam rebus aut hominibus accidit, id hominibus dicatur vſo euenire,hoc pacto.§ Emendatius legetur. id omnibus dicatur vſu euenire. Quis negabit qui Cic. præceptum & verba hoc loco percipit? nec ſuſpicari poſſum, hunc errorem in omnibus exemplaribus niſi librariorum incuria inualuiſſe.§ Hanc ſi quis partem putant eſſe orationis,ſequatur Hermagoram licebit.§ Quiſquis non neſcit diſcernere inter cōgruum & incongruū ſermonem, diſcernit hoc loco ſolœciſmum eſſe, niſi Putarit, pro putant ſcribatur. Ideo quo nihil ſimplici in genere ex parte perfectum natura expoliuit. Niſi deeſſet dictio ad ſenſum maxime ſpectans,non admonerem,legendum eſſe, Omni ex parte,non Ex parte, vt ſit, Nihil ſimplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit.§ Et hi qui aliter hoc de genere ac de communi coniectura præcipiendum putant§ Si totum locum conſideres, legendum contendas. De omni, non de communi.

DE CONCLVSIONE.

CONCLVSIO eſt exitus & determinatio & totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationē, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt,per quā res diſperſe & diffuſe dictæ, vnum in locū coguntur, & reminiſcēdi cauſa vnū ſub aſpectū ſubijciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur,perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: ſin varie fiet,& hanc ſuſpicionem & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt pleriq; faciunt propter facilitatem, ſingillatim vnamquamq; rem attingere,& ita omnes tranſire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt,dicere quas partes expoſueris in partitione,de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris: tum ab ijs,qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita ſimul & in memoriam redibit auditor,& putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus, vt ante dictum eſt, tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim,tum,id quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris,oſtendere. Ita per breuem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione,& de reprehenſione redintegrabitur. Atq; hæc alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua perſona enumerare poſſis, vt,quid,& quo quidq́; loco dixeris,admoneas: tum vero perſonam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam,hoc modo: Nam ſi legis ſcriptor exiſtat,& quærat à vobis quid dubitetis, quid poſſitis dicere, cū vobis hoc & hoc ſit demonſtratum. Atq; hic item vt in noſtra perſona licebit alias ſingillatim tranſire omnes argumentationes, alias ad partitionis ſingula genera referre, alias ab auditore,quid deſideret,quærere,alias hæc facere per comparationem ſuarum & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi,legi, loco, vrbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent,nō ne hæc apud vos quærerentur? Quidnam amplius deſideratis iudices,cum vobis hoc & hoc planum factum ſit? In hoc quoq; genere omnibus eiſdem modis vti licebit. Commune autem præceptū hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt,id eligatur,quod erit grauiſſimum,& vnumquodq; quambreuiſſime tranſeatur, vt memoria,non oratio renouata videatur. Indignatio eſt oratio per quam conficitur vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio cōcitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, poſſe omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem. nam ex ijs rebus, quæ perſonis atque negotijs attributa ſunt, quæuis amplificationes & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt,conſideremus. Primus locus ſumitur ab auctoritate,cum commemoramus quantæ curæ res ea fuerit eis,quorum auctoritas grauiſſima debeat eſſe,Dijs immortalibus: qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, prodigijs, reſponſis, ſimilibus rebus: item maioribus noſtris,regibus,ciuitatibus,gentibus,hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus eſt,per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur, an ad omnes,an ad maiorem partem, quod atrociſſimum eſt; an ad ſuperiores, quales ſunt ij,quorum ex auctoritate indignatio ſumitur,quod indigniſſimum eſt; an ad pares animo,fortuna,corpore,quod iniquiſſimum eſt; an ad inferiores, quod ſuperbiſſimū eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus quidnam ſit euenturum, ſi idem ceteri faciant: & ſimul oſtendimus,huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros: ex quo quid mali ſit euenturum,demonſtrabimus. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus multos alacres expectare quid ſtatuatur,vt ex eo,quod vni conceſſum ſit, ſibi quoque talidere quid liceat, intelligere poſſint: Quintus locus eſt, per quem oſtendimus ceteras res perperam conſtitutas, intellecta veritate commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem,quæ ſi ſit ſemel iudicata, neq; alio commutari iudicio, neque vlla poteſtate corrigi poſſit. Sextus locus eſt, per quem conſulto & de induſtria factū eſſe demonſtratur,& illud adiungitur, volūtario maleficio veniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quod tetrum,crudele,nefarium,tyrannicum factum eſſe dicamus, per vim, manum, opulentiam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotiſſima ſit. Octauus locus eſt, per quem demonſtramus nō vulgare, neq; factitatum eſſe,ne

ab audaciſſimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur; atq; id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus beſtijs remotum eſſe. Hęc erũt, quæ in parentes, liberos, coniuges, conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur: & deinceps, ſi qua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in vicinos, in amicos; in eos, quibuſcum vitam egeris; in eos, apud quos educatus ſis; in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos in homines claros, nobiles, & honore vſos; in eos, qui neq; lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, vt in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummũ in eum, qui violarit horum aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus eſt, per quem cum alijs, quæ conſtant eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, comparatur; & ita per contentionem, quanto atrocius & indignius ſit illud, de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt. cum vniuſcuiuſq; indignatione & criminatione colligimus, & rem verbis quammaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, vt id, quod indignum eſt, perinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Vndecimus locus eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo ſi alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui vnquam vſu euenerit. Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, vt ad ſuas res noſtras iniurias referant; ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent; ſi ad mulieres, de vxoribus; ſi ad ſenes, de parentibus. Quintuſdecimus eſt locus, per quem dicimus inimicis quoq; & hoſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere. Et indignatio quidem his fere de locis grauiſſime ſumetur. Conqueſtionis autem huiuſmodi de rebus partes petere oportebit. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. hac primum animum auditoris mitem & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoueri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur. qua ratione habita grauiter & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſit, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem vnumquodq; deploratur incommodum, vt in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſi qua ſimili in genere quolibet de incõmodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficijs, quas paſſi, perpeſſurive ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre, & re quoq; ipſa, quaſi adſit, non verbis ſolum ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſeriis demonſtratur eſſe, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum cõuertimus, & petimus vt de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat eſſe, nos cum videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod nõ oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi non poſtremam eius vocem audiui, non extremum eius ſpiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus; à feris diu vexatus, communi quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quẽ oratio ad mutas & expertes animi res refertur: vt ſi ad equum, domum, veſtem, ſermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicuius eiuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentiſſime vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus bene fecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum eſt, vt ſeruis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & ſupplici oratione, vt miſereãtur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animũ noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus, & tamen amplum & excelſum & patientem incommodorũ eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. nam ſæpe virtus & magnificentia, in qua grauitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quàm humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam & ſatis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius voluminis magnitudo longius proceſſit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

VICTORINVS.

CONCLVSIO eſt exitus & determinatio totius orationis. Concluſio eſt, inquit, finis ac terminus orationis, ſed totius orationis. Nos epilogos accipiamus. huius concluſionis partes ſunt tres, enumeratio, indignatio, conqueſtio. Verum hoc diſtat, quòd indignatio, & conqueſtio tantum animos mouent, diuerſo tamen exitu, nunc vero iracũdia contra aduerſario commouentur, nunc miſericordia circa nos. Enumeratio vero & animos mouet, & fidem facit, nam cum repetit quæ dicta ſunt, fidem cum vero omnia coaceruat & colligit, animos mouet. hęc enumeratio ooo ſemper vniformiter ea quæ dicta ſunt colligere debebit. ne cum odioſum, tum etiam quod maxime contrarium eſt fieri videatur ex arte. Itaque ſupradictorum repetitio varianda eſt. Variatur autem modis, quatuor, ſi aut eas res quas ante dixiſti, breuiter perſtringas & colligas, quod quidem factu facile eſt, aut ſi in memoriam audientiam reuoces, quas partes in partitione propoſueris, & quibus rationibus vnamqoanque partem confirmaris, aut ſi interroges iudices, quid amplius velint cognoſcere, cum hoc & hoc docuerimus ac hoc & hoc planum fecerimus, atque hæc nunc per noſtrarum argumentationum repetitionem, vel confirmationem, nunc etiam per aduerſariorum argumentationũ reprehenſionem. Deinde hæc ipſa enumerationũ genera non ſemper à noſtra perſona faciẽda ſunt, ſed nunc à noſtra, nũc à ſuppoſita,

nunc à re. A noſtra perſona quemadmodum accipiat oratione. in promptu eſt. Suppoſitæ aũt perſonæ accommodatur oratio, ſi dicas: nam ſi legis ſcripto aſſiſtat, & quærat à nobis quid dubitetis, quid poſſetis dicere, cum vobis hoc & hoc ſit demonſtratũ. Rei etiam ſic accõmodatur oratio, ſi aut lex, aut locus, aut vrbs, aut monumentum aliquod accipiat orationem. Per enumerationem ſic: Quod ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud nos quęrerentur? Quid nam amplius deſideraris, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum ſit? Verum etiam in his enumerationibus, quæ aut ſuppoſitæ perſonæ, aut rei dantur, ita vt in noſtra perſona illa omnia enumerationẽ genera varianda ſunt, nunc ſingularim ſingula noſtra argumenta percurrantur, nunc partitionis promiſſio ſuis rationibus exæquanda ſit, nunc interrogatio ad iudices facienda, nũc & noſtrarum & aduerſariorum argumentationũ copulanda collatio. § Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, &c. § Commune autẽ hoc erit in enumeratione pręceptũ vt ex vnaquaq; argumentatione, quũ non poteſt recenſeri vnumquodque, quod validũ eſt deligatur, vt memoria renouetur, non omnis repetatur oratio. § Indignatio eſt oratio, per quam conficitur vt in aliquem hominẽ magnum odium, aut in rem grauis offenſio cõcitetur. § Indignatio & conqueſtio tantummodo motus excitant ad iracundiam, vel odium, indignatio ad iram, ad miſericordiã conqueſtio, quæ vtraque iiſdem locis ſumi poterit, quibus argumentatio cuncta conſiſtit. i. ex attributis perſonæ, & attributis negotio. Ex his. n. & fides comparatur, & cumulus. Verum indignatio propria veluti accuſatoris eſt, vt iram in reum ſuſcitet, conqueſtio autẽ velut propria defenſoris eſt, vt in reum ſuſcitet miſerationem. Sed cũ indignatio vel conqueſtio apud perſonas agentium pro proprietate præualeant, vtrunque tñ ab vtroq; faciendum. nam & accuſator iam in reum, miſerationem vero pro ſe ſuſcitare debet, & rurſus defenſor miſerationem pro ſe, iram vero in accuſatorem ſuſcitare debebit. Hoc ita faciendum, quemadmodum etiam ab vtroque, & proprie argumentationes confirmantur, & aduerſariorum reprehenduntur. Verum cũ indignationi & conqueſtioni iam dederit generale atq; commune præceptũ, quod ex attributis perſonæ vel negotio ſummi poſſunt dat tñ ſingulis proprios locos, indignationi quindecim, conqueſtioni ſexdecim. Nec nos locorum ipſorum ordo moueat ꝙ in quoſdam numeros ordinantur. nulla etenim etiã ipſo ordine rerum auxeſis eſt, nullus gradus ad maius, aut ad minus. Sed icciRco locis ipſis numerus datus eſt, quia melius & tenentur ſæpe præcepta, nullamq; recipiunt confuſionem, ſi ad memoriam numeris collocentur. quanquam indignationis primum locum recte ſumpſerit quod ex rebus omnibus à numinibus tradit exordium. Sed, vt diximus, in hoc locorum numero rerum ordinem nolo quæramus, ſed ex more manifeſtioris præcepti factum eſſe meminerimus. Iam ipſi loci diligenter inſpicientibus manifeſti ſunt. i. res quæ præcipiuntur, facile perſpici poſſunt. Illud tñ præceptũ tenere debemus, ſiue in indignatione, ſiue in conqueſtione, nos locis omnibus vti nõ oportere, ſed his quos cauſa ſuggerat. neq; his omnibus, ſed quoad iudicantium animi moueantur. Quod ſi etiam vno aliquo loco factum viderimus, orationem cõtinuo finire debemus. Ita enim vel lacrymæ dum incipiunt ac recentes ſunt, plurimum valent. § Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans § Diximus conqueſtionis opus hoc eſſe, vt animos iudicantium ad miſericordiam moueat. Huic autem dat proprios locos ſedecim, in quibus, vt diximus, nõ erit nobis rerum ordo quærendus, ſed quicunq; locus ad miſericordiã efficiendam pro negotij qualitate ſumendus. Hoc autem ſcire debemus, multos eſſe communes locos & indignationi, & conqueſtioni, & recte. neq; enim iudex poteſt nobis præbere miſericordiam, niſi iram aduerſariorum cõſequatur, aut iraſci poterit aduerſario, niſi in hoc ipſo nobis animum præbeat miſericordem.

M. T. CICERONIS
DE INVENTIONE RHETORICA.

LIBER SECVNDVS.

CROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cũ in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religioſiſſime colebant, egregijs picturis locupletare voluerũt. itaque Heracleoten Zeuſim, qui tum longe ceteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno precio conductum adhibuerunt. is & ceteras tabulas complures pinxit, (quarum nonnulla pars vſq; ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit) &, vt excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle dixit. quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepiſſent libenter audierunt. putauerunt enim eum, ſi, quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. neq; tamen eos illa opinio fefellit. nam Zeuſis illico quæſiuit ab eis, quaſnam virgines formoſas haberent. illi autem ſtatim hominem deduxerunt in palæſtram, atq; ei pueros oſtenderunt multos magna præditos dignitate. etenim quodã tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus & dignitatibus anteſteterunt, atq; honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos virgines. quare, quæ ſint illæ dignitatæ, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi quæſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, vt mutum in ſimulacrũ ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de conſilio virgines vnum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet eligendi poteſtatem dederunt. ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderũt, quòd eius eſſent iudicio probatæ, quæ veriſſimum pulchritudinis habere iudicium debuiſſet. neq; enim putauit omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, vno in corpore ſe reperire poſſe, ideo quòd nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. itaque, tanquam ceteris non ſit habitura quod largiatur, ſi vni cuncta cõceſſerit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, vt artem dicendi perſcriberemus; non vnum aliquod propoſuimus

poſuimus, exemplum, cuius omnes partes, quocunque eſſent in genere, exprimenda uobis neceſſario viderentur, ſed, omnibus vnum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque cōmodiſſime præcipere videbatur, excerpſimus, & ex varijs ingenijs excellentiſſima quæque libauimus. ex ijs enim, qui nomine & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquam dicere nobis videbatur. quapropter ſtultitia nobis viſa eſt, aut à bene inuentis alicuius recedere, ſi quo in vitio eius offenderemur, aut ad vitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bene præcepto duceremur. Quòd ſi in ceteris quoq; ſtudijs à multis eligere homines commodiſſimum quodque, quàm ſeſe vni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in vitijs perſeuerarent, aliquanto ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. ex maiore enim copia nobis, quàm illi fuit exemplorum eligendi poteſtas. ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerūt ab vltimo principio huius præceptionis vſque ad hoc tempus, expoſitis copijs, quodcunque placeret, eligendi poteſtas fuit. Ac veteres quidem ſcriptores artis, vſque à principe illò atque inuentore Tiſia repetitos, vnum in locum cōduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſq; præcepta magna conquiſita cura perſpicue ſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit: ac tantum inuentoribus ipſis ſuauitate & breuitate dicendi præſtitit, vt nemo illorum præcepta ex ipſorū libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertātur. Atque hic quidem ipſe & ſe ſe ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, vt ceteros & ſe ipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem, qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimū conſumpſerunt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebātur fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atq; alij quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendū, ſi quid ars proficit, opitulati ſunt. nam fuit tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſocrates: cuius ipſius quàm conſtet eſſe artem, non inuenimus. Diſcipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familijs, quarum altera cum verſaretur in philoſophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis ſibi curā aſſumebat, altera vero omnis in dicendi erat ſtudio & præceptione occupata; vnum quoddam eſt conflatum genus à poſterioribus, qui ab vtriſque ea, quæ commode dici videbantur, id ſuas artes cōtulerunt: quos ipſos ſimul atq; illos ſuperiores nos nobis omnes, quoad facultas tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus. Quòd ſi ea, quæ in his libris exponūtur, tantopere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt: profecto neque nos, neque alio induſtriæ noſtræ pœnitebit. ſin autem temere aliquid alicuius præteriſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur; docti ab aliquo, facile & libenter ſententiam commutabimus. non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtulte, & diu perſeueraſſe turpe eſt: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari vniuſcuiuſque vitio eſt attributum. Quare nos quidē ſine vlla affirmatione ſimul quærentes dubitanter vnumquodque dicemus, ne, dum paruulum hoc conſequimur, vt ſatis commode hæc perſcripſiſſe videamur, illud amittamus, quod maximū eſt, vt ne cui rei temere atque arroganter aſſenſerimus. Verum hoc quidem nos & in hoc tempore, & in omni vita ſtudioſe, quoad facultas feret, conſequemur: nunc autē, ne lōgius oratio progreſſa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur eſſe, dicemus. Igitur primus liber, expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarum, & inuētiones, & conſtitutiones continebat; deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo ceteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione, & de reprehenſione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hic tātum ipſa inuenta vnāquanque in rem exponentur ſimpliciter ſine vlla exornatione, vt ex hoc inuenta ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inuentorū petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis partes referre oportebit.

Omnis & demōſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere vno pluribusue verſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen, cum cōmuniter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoq; aliæ ſunt cuiuſque generis & diuerſæ præceptiones. aliud enim laus, aut vituperatio, aliud ſentētiæ dictio, aliud accuſatio, aliud recuſatio cōficere debet. In iudicijs, quid æquū ſit, quæritur. In demonſtrationibus, quid honeſtū. In deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honeſtū ſit, & quid vtile. Nam ceteri vtilitatis modo finem in ſuadendo & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuerſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neq; nunc hoc dicimus, non eaſdem incidere conſtitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipſo fine & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alicuius demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionē. Quare nunc in exponendis controuerſiis in iudiciali genere cauſarum & præceptorum verſabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque cauſarum genera ſimili implicita controuerſia nulla cū difficultate transferentur: poſt autem ſeparatim de reliquis dicemus. Nūc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum. In itinere quidam proficiſcentem ad mercatū quendam, & ſecum aliquantum nummorum ferentem eſt comitatus: cum hoc, vt fere fit, in via ſermonem contulit, ex quo factū eſt, vt illud iter familiarius facere vellent. Quare cum in quandam tabernā diuertiſſent, ſimul cœnare, & in eodem loco ſomnum capere voluerūt. Cœnati diſcubuerūt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur poſt inuentum, cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cum illum alterū, videlicet qui nummos haberet, animaduertiſſet, noctu, poſtquam illos arctius, vt fit, iam ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alterius eorum, qui ſine nummis erat, gladium propter appoſitum è vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abſtulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipſe ſeſe in lectū ſuum recepit. Ille autem, cuius gladio occiſio erat facta, multo ante lucem ſurrexit, comitem illum ſuum inclamauit ſemel &

mel & ſæpius, illum ſomno impeditū non reſpondere exiſtimauit, ipſe gladium, & cetera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit, ſolus profectus eſt. Cauſo non multo poſt cōclamauit hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam diuerſoribus illū, qui ante exierat, conſequitur: in itinere hominem comprehendit, gladium eius è vagina educit, reperit cruentū: homo in vrbem ab illis deducitur ac reus fit In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. Depulſio, Non occidi. Ex quibus conſtitutio eſt: Quæſtio eadē in coniecturali, quæ iudicatio, Occideris ne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem cōiecturalem incidit controuerſiam. Hoc autem & in horum locorum expoſitione, & in ceterorum oportebit attēdere, non omnes in omnem cauſam conuenire. vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur: ſic omnē in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorū neceſſaria pars aliqua cōueniet. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt. Cauſa diſtribuitur in impulſionem & in ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia; in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum conſilio & cura nō potuerit. & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem eſt diligēs & conſiderata faciendi aliquid aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cum aliquid faciēdum, aut non faciēdum certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur, vt ſi amicitiæ quid cauſa factū dicetur, ſi inimici vlciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique, vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi adipiſcendiuè commodi: aut contra reiiciendi, diminuendi, deuitandiuè incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus, aut incommodum aliquod, maioris vitandi incommodi cauſa, aut maioris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod, maioris adipiſcendi commodi, aut maioris vitandi incommodi, prætermittitur. Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cū aliquid impulſione factum eſſe dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemq; verbis & ſententiis amplificare debebit; & oſtendere quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat; aut ex aliqua cauſa earum qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorū commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collationē, & ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt, vt non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Cū autem non impulſione, verum ratiocinatione aliquem cōmiſiſſe quid dicet, quid commodi ſit ſecutus, aut quid incommodi fugerit, demonſtrabit, & id augebit quammaxime poterit, vt, quoad eius fieri poſſit, idonea quammaxime cauſa ad peccandū hortata videatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriā conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarū, & omnino quidquid erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit. Et hoc cum magnopere conſiderare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poteſt ei viſum eſſe, qui arguatur, nā opinio dupliciter fallit homines; cū aut res aliuſmodi eſt, ac putatur, aut non is euentus eſt, quem arbitrati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum, cum aut id, quod bonum eſt, malum putant: aut contra, quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit vllam eſſe pecuniam fratris, aut amici vita, aut denique officio ſuo antiquiorem, aut ſuauiorem, non erit hoc accuſatori negandum. nam in eum culpa & ſummum odium transferetur, qui id, quod tam vere & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi nō eſſe ita viſum: quod ſumi oportet ex iis, quæ ad perſonam pertinent: de quo poſt dicendum eſt. Euētus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicūtur: vt ſi quis dicatur alium occidiſſe, ac voluerit; quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit, aut eū necaſſe, cuius teſtamento non ſit hæres, quod eius teſtamento ſe hæredem arbitratus ſit. non enim ex euētu cogitationē ſpectari oportere, ſed, qua cogitatione & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſiderare: &, quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu vtatur, ad rē pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit, alii nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, ſi tantam, aut tam idoneā nemini. Sin fuiſſe aliis quoque cauſa faciendi videbitur: aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut voluntas. Poteſtas; ſi aut neſciiſſe, aut nō affuiſſe, aut cōficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio, adiutores, adiumenta, & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus à talibus factis vacuus & integer eſſe dicetur. Poſtremo, quas ad defenſionē rationes reo dabimus, iis accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum eſt, & in vnum multa ſunt conducenda, vt ne alterius defendendi cauſa hūc accuſare, ſed huius accuſandi cauſa defendere alterum videatur. Atq; accuſatori quidem hæc fere ſunt ex cauſa facienda & conſiderāda. Defenſor autem ex contrario primum impulſionem, aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & paruulā quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandū, quæ vis & natura eius ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla & ſimilitudines erunt proferenda, & ipſa diligēter natura eius affectionis quamleniſſime quietiſſimā ad partem explicanda, vt & res ipſa à facto crudeli & turbulēto ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius, qui audiet, & ad animi quendam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut paruū, aut aliis magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis quàm aliis; aut incommodum ſibi maius quàm commodum dicet, vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitū dicatur, magnitudo aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod ſubeatur, comparāda: qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum, quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum, quanquam in falſa fuerit opinione: demonſtrandum erit defenſori, neminem tāta eſſe ſtultitiæ, qui

tali

tali iu re poſſit veritatem ignorare. Quòd ſi id concedatur, illud non conceſſum iri, uec dubitaſſe qnidem hunc quid eius iuris eſſet ſed id, quod falſum fuerit, ſine vlla dubitatione pro falſo, quod verum pro vero probaſſe. Quòd ſi dubitauerit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodum autem accuſator, cum ab alijs culpã dimouebit defenſoris locis vtetur: ſic ijs locis, qui accuſatori dati ſunt, vtetur reus, cum iu alios ab ſe crimen volet transferre. Ex perſona autẽ coniectura capietur, ſi ea res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur: quas omnis iu primo libro expoſuimus. nam & de nomine nõnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. nomen autem cum dicimus, coguomen quoque intelligatur oportet. de hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: vt ſi dicamus iccirco aliquem Caldũ vocari, quòd temerario & repentino conſilio ſit: aut ſi ea de re hominibus Græcos imperitis verba dediſſe, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. omnia enim hæc, vir an mulier, huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendã pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum, quemadmodum, & apud quos à quibus educatus & eruditus ſit, quæritur, & quibuſcũ viuat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico viuat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cũ, ſeruus an liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an cum poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratus: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & cõſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ cõtraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit ecquid hic quoq; locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere coniecturam, vt amor, iracundia, moleſtia, propterea quòd & ipſorũ vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem conſequantur, faciles cognitu ſunt. Studium autem quoniam eſt aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum volũtate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quàm res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex cõſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. nam conſilium eſt aliquid faciẽdi, non faciendi ue excogitata ratio. Item facta, & caſus, et orationes, quæ ſunt omnia, vt in confirmationis præceptis dictum eſt, in tria tempora diſtributa, facile erit videre, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam ſuſpicionis. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locũ coactis, accuſatoris erit improbatione hominis vti. Nam cauſa facti parũ firmitudinis habet, niſi animus eius qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducetur, vt à tali culpa non videatur abhorruiſſe. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum cauſa, quare peccauerit, nõ interceſſerit: ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex ante factis accuſator improbare debebit, & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato conuictus ſit. Si id non poterit, ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem venerit, ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua commotũ peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore: vt ſi quis pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare, aliqua in re eius aliquod factum auarum: Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiungere, atque ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum aduerſarij oportebit: ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarum eum, quem accuſes, demonſtrare non poſſis, alijs affinem eſſe vitijs doceas, & ex ea re nõ eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulãs fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate & auctoritate eius, qui arguitur, detractũ eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutũ. Si nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſo demõſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere: nam eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri: quare non oportere hanc rem ex ſuperiori vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem ante peccandi nõ fuiſſe, aut cauſam. Aut, ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non eſſe mirũ, ſi nunc primum deliquerit. nam neceſſe eſt eum, qui velit peccare, aliquando primũ delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit. Defenſor autem primũ, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quam honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios: etiam quæ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cũ magno aliquo labore, aut periculo, aut vtraq; re, cum neceſſe non eſſet, officij cauſa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe. Quod eo cõfirmatius erit, ſi, cum poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: vt ſi, cum auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignũ demonſtrabitur, cũ animus omni in vita fuerit à vitijs remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuique pernicioſiſſimum, non vitam honeſte actã tali in tempore quamplurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facile poſſit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo immutari poſſit, facere iudiciũ. Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in eam exiſtimationem dicetur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe videatur. Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de vita eius & moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur:

quare,

quare, ante factis omiſſis, illud, quod inſtet, agi oportere. Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur, atq; hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis, atque ex negotio proficiſcentur. Ex negotio duci poterunt, ſi eas res, quæ negotijs attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex ijs igitur in hanc conſtitutionem conuenire videntur genera eorũ omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari nõ poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factũ, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciẽdi facultas quæſita videatur: quid in ipſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negotij geſtio pertractanda. nam hoc genus earum rerũ, quæ negotio attributæ ſunt, ſecũdo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tẽpus, occaſio, facultas: quorũ vniuſcuiuſq; vis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hic nõ admonuiſſe, aut ne eadem iterũ dixiſſe videamur, breuiter demonſtrabimus, quid quaque in parte conſiderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendũ idonea, in facultate copia & poteſtas earum rerũ, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt. Deinde videndum eſt, quid adiunctum ſit negotio, hoc eſt, quid maius, quid minus, quid æque magnũ ſit, quid ſimile: ex quibus coniectura quædam ducitur, ſi, quemadmodũ res maiores, minores, æque magnæ, ſimileſq; agi ſoleant, diligenter conſiderabitur. Quo in genere euentus quoq; vidẽdus erit: hoc eſt, quid ex vnaquaque re ſoleat euenire, magnopere conſiderandum eſt, vt metus, lætitia, titubatio. Quarta autẽ pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. in ea quæruntur ea, quæ geſtum negotium confeſtim, aut ex interuallo conſequuntur. in qua videbimus ecqua conſuetudo ſit, ecqua lex, ecqua actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut vſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis.

Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ cõmuniter & ex negotiorum, & ex perſonarũ attributionibus ſumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex victu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſilio, & ex habitu animi, aut corporis plerique pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione, Primum potuerit ne aliquid fieri. Deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde vtrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item quod ſpem celandi haberet. Deinde neceſſitudo, in qua, num neceſſe fuerit id aut fieri aut ita fieri. quæritur. Quorum pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributum eſt, vt in ea cauſa quàm expoſuimus. Ante rem erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quòd ſermonis cauſam quæſiuerit, quòd ſimul diuerterit; dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitatũ tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. Horum pars ad conſiliũ pertinet. quæritur enim, vtrum videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita & excogitata, an ita temere, vt non veriſimile ſit quẽquam tam temere ad maleficiũ acceſſiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo cõmodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe ſi pecuniæ adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non videtur. Hoc modo ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negotijs, & illa, quæ perſonis ſunt attributa. Hic neque facile eſt, neq; neceſſarium diſtinguere, vt in ſuperioribus partibus, quo pacto quidq; accuſatorem, & quo modo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quòd cauſa poſita, quid in quãque conueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inuenturos putabunt, ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, cõparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiã conferent. Non facile autem, quòd & infinitum eſt tot de rebus vtranque in partem ſingillatim de vnaquaque explicare, & alias aliter hæc in vtrãque partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negotij & ſuã, & aduerſarij narrationem ſæpe, & diligenter pertractabit, &, quid quæq; pars ſuſpicionis habebit, eliciens conſiderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidque factum ſit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc ante factum ſit, cur hoc ante factum non ſit: cur hoc in ipſo negotio, cur hoc poſt negotium, aut quid factum de induſtria, aut quid rem ipſam conſecutum ſit conſtet ne oratio, aut cum re, aut ipſa ſecũ, hoc huius ne rei ſit ſignum, an illius, an huius & illius, & vtrius potius: quid factum ſit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intẽtione omnes totius negotij partes conſiderabit, tum illi ipſi in medium cõſeruati loci procedent, de quibus ante dictum eſt: & cũ ex ſingulis, tum ex coniunctis argumenta certa naſcentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere verſabitur. Accedunt autẽ ad coniecturã ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia vterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpicionem, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij videntur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendũ putãt. Omnis enim iiſdem ex locis coniectura ſumenda eſt. Nã & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius, qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, et veritas ex iiſdem attributionibus reperietur. Omni autẽ in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolum, quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, vt ab ea ſeparatim in omnes eiuſdẽ generis cauſas transferri non ſatis cõmode poſſit. Pars autem eſt peruagatior, & aut in omnes eiuſdẽ generis, aut in pleraſq; cauſas accõmodata. Hæc ergo argumẽta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem, vt ſi quis hoc velit oſtendere, eum, qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignũ; quo loco, niſi perorata, & probata cauſa, non eſt vtendũ, aut dubiæ, quæ ex contrario quoq; habeat probabiles rationes argumentãdi: vt ſuſpicionibus credi oportere, & contra, ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorũ communiũ, aut per indignationẽ, aut per conqueſtionem inducitur,

inducitur,

induc̄itur, de quibus ante dictum eſt: pars per aliquam probabilem vtraque ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio atque illuſtratur maxime raro induc̄dis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquid proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus, aut renouatur ad ea, quæ reſtant, aut, omnibus iam dictis exuſcitatur. Omnia enim ornamēta elocutionis, in quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimum conſiſtit, & omnia, quæ in inuentione verborum & ſententiarum aliquid habēt dignitatis, in communes locos conferūtur. Quare non, vt cauſarum, ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt. Nam niſi ab iis, qui multa exercitatione magnam ſibi & verborum, & ſentētiarum copiā comparauerint, tractari non poterūt ornate & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atq; hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum cōmunium. Nunc exponemus, in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleāt. Suſpicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, et non oportere. Teſtibus credi oportere, & non oportere. Quæſtionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante dictam ſpectari oportere, & non oportere. Eiuſdem eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe, & non eſſe eiuſdem. Maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atq; hi quidem, & ſi qui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias partes diducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quē auget facti atrocitatem, & alter, per quem negat malorū miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cū indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi & ceteri omnes loci communes ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumentationes, ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur, hi autem grauius & ornatius, & cum verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. in illis enim finis eſt, vt id, quod dicitur, verum eſſe videatur, in his tametſi hoc quoque videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

M. FABII VICTORINI IN LIBRVM Ciceronis de Inuentione ſecundum Commentarius.

CROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarētur, templum Iunonis, quod religioſiſſime colebant, egregiis picturis locupletare voluerūt. § Omnis præfatio quaſi ſimilitudo eſt ante id, quod dicturi ſumus, ita in ea ſemper ſimilitudo captanda eſt. q̄q̄ ſæpe ad hoc deducitur. vt ſimilitudo tollatur. Vnde ſiue futura ſimilitudo eſt, ſiue non, in eo qđ præfatio præparatur, animaduertendum ſemper eſt, verum etiam toto ſimilitudo præfationis paretur, an partibus, an in parte, frequenter enim cuncta conueniunt, frequenter diuerſis in præfatione poſitis, cum ea re ad q̄ præfatio ducitur quædam in pręfatione ſimilitudo cōfertur. Hic ad quod ducitur præfatio, illud eſt: Ea multis artium ſcriptoribus. electa multa, & ad vnam q̄ ſcripſit artē, quo pulchrior redderetur, pręcepta ea multis multa collecta. Hic igitur rei pręfatio illa eſt, Zeuſim pictorem nobilem Helenæ ſimulacrum pinxiſſe, ſed eum conductis & in vnum vocatis quinque virginibus, quidquid eſſet pulcherrimum delegiſſe. hoc vt perſpici licet, in ſumma conuenit: quia hic & ille multa de multis. Verum præfert Tullius opus ſuum, quod magis multa ipſe. ſi quidem pręteriti temporis ſcriptores, & præſentis in iudicio habuit. & non vnius ciuitatis, nec vnius linguæ, quippe cū & grǽcos, & latinos. at vero Zeuſis ex vna ciuitate, & ipſius temporis eligendi habuit facultatem. § Crotoniatæ quondam, cum florerent § Si partibus conductis tota conueniunt pulchra ſemper & præcipua præfatio eſſe dicetur. Crotoniatæ Romani ſunt cum florerent omnibus copiis, Romanis conuenit. Item cōuenit, & in Italia, cum in primis beati numerarentur. Iunonis vero templum ꝙ locupletare egregiis picturis voluerūt, ſic & eloquentiæ vel facūdiæ templum, Zeuſis & Tullius. cum multa dicendi genera ſint, vt inter picturas multas Helena, ita inter ceteras dictiones eminet ſemper oratoria. & vt Zeuſis in pingendis fœmineis vultibus ſummus, ita in orationibus Tullius. Pinxit Zeuſis multa, quæ vſque ad noſtram memoriam manēt ſecula poſteriora tenent, quidquid pinxit oratio Tulliana, Zeuſis Helenæ ſe ſimulacrum pingere velle dixit: non enim Helenā, ſed ſimulacrum fuerat traditurus. ita Tullius ſcribendo artes, non orationes, non ipſam eloquentiam, ſed ſimulacrum eloquentiæ fuerat traditurus. Hoc conuenit & illa ſententia, ꝙ ea animali exemplo mutum in ſimulacrum veritas trāsferebatur. Mutum enim ſimulacrum eloquentiæ ars eius, ipſa aūt eloquentia quaſi animal. Ita per partes poterit ei rei ad q̄ cōfertur præfatio, conuenire, relicto eo quod poſtea præponitur. quod cū Tullius ex omnibus multa quęſierit, & omni tempore Zeuſis ex vna ciuitate & vno tempore cōparauit. § Ac ſi par in nobis § Finito præfationis vno genere, ſimilitudinis. ſ. nunc prelationem. quæ etiā ipſa in pręfatione facienda eſt, incipit dicere. § Exemplorum eligendi poteſtas. § Ideo hoc opus eſſe poſſe melius, principe illo, atque inuētore Tiſia. Coraa & Tiſia artes primi oratorias apud grǽcos ſcripſiſſe dicuntur, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat. Gloria Xenocratis philoſophi motus Atiſt. philoſophiam exercuit, gloria Iſocratis motus, rhetoricæ pręcepta cōſcripſit. § Artis ſibi curam aſſumebat, § Voluit enim Ariſtoteles propter Iſocratem, cū philoſophus eſſet, etiam, præcepta dicendi tradere. § Alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari § Non intelligere, omnium poteſt eſſe, & eſt vitiū commune ſingulare vitium eſt, vt cum nō intelligat, in eo quaſi intelligat perſeueraret. § Commode hæc perſcripſiſſe videamur, § Id eſt, vt præcepta commode tradidiſſe videamur, § Arroganter, aſſenſerimus § Hoc enim magnum vitiū, temere aſſenſiſſe. § Igitur primus liber, expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarum, & inuentiones, & conſtitutiones continebat, § Propoſiturus quid dicendum ſit in ſecundo libro, prius enumerat quid in primo dixerit, de genere, de officio, de fine, de materia, de partibus, de inuentione. & eius cōſtitutionibus, ceteriſq; rebus, item de partibus orationis, quas cum pleno præceptorum genere compleuerit, confirmationem & reprehenſionem nō ad cauſarum ſpecies ſicut oportuerat applicauit. Dedit enim pręceptum, quomodo in omni cauſarum genere argumentandum ſit. Ergo nunc ad ſpecies applicata argumentatione dicturum ſe pollicetur, ita tamen vt nō de expolitione argumentationis, quæ in primo pleniſſime tractata eſt, ſed de argumentis loquatur in vnoquoque genere cauſarū. i. in coniectura ſiue qualitate, tranſlatione, & ceteris his incidentius & potuit quidem hoc eſſe contentus, vt ſpecialiter de conſtitutionibus diceret in quocūque genere cauſarum, quæ eſſent confirmandi præcepta quæ reprehēdendi. Verū quoniam ipſa quoque genera cauſarum propter ſuos fines diuerſos diuerſa præcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem & vtilitatem confirmandi & reprehendendi pręcepta quæ ſunt in conſtitutiones ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione propter fines proprios aliquot tractaturus. § Expoſito genere § Quod eloquentia magna & ampla pars eſt ciuilis cuiuſdam quæſtionis. § Et officio, § Officium eius artis eſt, dicere, appoſite ad perſuadendum. Finis perſuadere dictione. Materia quodcunque in ciuilibus negotiis reperitur. Non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, nec etiā cauſas & quæſtiones omnes, vt voluit Hermagoras. Partes aūt eius ſunt, inuentio, diſpoſitio, locutio, memoria, pronunciatio. § Genera controuerſiarum §. i. genera cauſarum, iudiciale, deliberatiuum, demonſtratiuum. § Inuentiones, § Nam de quinque partibus orationis ſolam inuētionem tractat, deinde partes orationis, exordium, narrationem, partitionem, cōfirmationem, reprehenſionem, conclusionem, quo pacto tractari conueniret argumentationes, ſyllogiſmum, & inductionem. § Hic tantum ipſa inuenta § Ipſa, argumenta ipſa, non expolitionem, aut ſentētiæ dictionem.

dictionem. Conſtitutiones omnes iudiciali in genera cauſarum tractabuntur.§ Nunc à coniecturali cõſtitotione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum. Secundus liber cõfirmationem & reprehenſionem ipſis conſtitutionibus applicauit, cum primus liber generaliter omnem materiam omnibus dederit. Ac primo de coniectura proponit eaemplum non ipſum eaemplum tractaturus quoniam in eaemplo non omnia ineſſe poſſunt, quæ cadunt in cõiecturam. Omnia enim exempla, quæ in coniectura veniunt, vel venire poſſunt, præcipienda fuerant in argumentis.ergo de cõiectura erit præceptio, quia eainde in thema quodlibet coniecturale, ꝙ neceſſarium fuerit, facile poterit deuocari Hoc aũt fieri à Tullio intelligamus, etiam in omnibus conſtitutionibus, vt exemplum cuiuſlibet cõſtitutionis det. non tamen ipſum tractet exemplum. Propoſitio itaque exẽplo coniecturali ſecundum præcepta primi libri, docet quæ ſit intentio, quæ depulſio, ex quibus duobus patefit quæ ſit conſtitutio: deinde admonet, ꝙ in coniectura factum nõ conceditur, eademq́ quæ quæſtio eſt, ipſa eſt iudicatio.§ Occiderit ne.§ In coniectura enim factum non conceditur. vnde nõ poteſt ex deductione rationis, & refutatione naſci poſt quæſtionem primam alia quæſtio, quæ dicitur iudicatio. ſubiungit poſt admunitionem, datſe præcepta huic conſtitutioni, & argumentorũ locos omnes coniecturæ conuenientes, ea quibus in quamlibet coniecturam qui neceſſarij fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur coniecturæ loci hi principales, à cauſa, à perſona, à facto. A cauſa eſt quamobrem fiat aliquid, & quæ parit volũtatem. de cauſa enim loquitur hominis, nõ rei, qua cauſa volumus probare, quod voluit facere is cui intenditur factum. Perſona autem omnis ille eſt, qui feciſſe dicitur t hoc eſt, illa ex omni vita per attribura perſonis ſumpta approbatio, ad id, quod intẽditur factum. At vero à facto probationes habeount facta illa omnia, quæ probant factũ illud vnde iudicium eſt. Nam factum tria ſignificat, eſt factũ & illud quod intenditur, ipſum illud quod dicitur occidiſti. Eſt factũ tertium hoc quod tribuit argumẽtum ad factum illud vnde iudiciũ eſt, vt tranſiſti, clamaſti: quibus probatur Occidiſti, hoc ergo vltimum eſt, quod dixit. A facto. Quod ipſum perſpicietur in tribus illis, ante negotium in negotio poſt negotium ſimul cum ſummis, per quæ ſe explicant facta, loco, tempore, modo, occaſione, facultate. Ergo hæc tria ſunt, quæ cõiecturæ ſuggerũt argumenta, cauſa perſona, factum. Cauſa ipſa diuiditur in duo, in impulſionem, & ratiocinationem. Impulſio motum habet repentinũ, non voluntarium, vt amor, vinolentia, & omnino omnia huiuſmodi quæ veniam merentur, ſi cõfiteatur id ipſum quod feciſſe arguitur. nam ſi negat, argumẽta ſunt à cauſa vt ſit, Feciſti, quia vinolentus fuiſti, feciſti, quia amore feciſti. feciſti quia iracundus es. quibus cauſis probatur facere potuiſſe, ꝙ negat. Ratiocinatio aũt cauſa eſt etiam ipſa voluntatis. hæc ratio faciendi fuiſſe oſtendit voluntatem, aut non faciendi: quæ ſumitur ea ratiocinatione vel boni, vel mali, ſiue iam pręteriti boni, ſiue futuri pariter mali, vel præteriti, vel futuri, quod nos dicimus malũ, vel bonum. i. vt gloriæ cauſa, vt amicitiarum, vt inimicitiarum vlciſcendarum, & metus, & pecuniæ. His igitur cõmodis, vel incommodis, hos gradus dat primos. commodi retinendi vtique quod habent, & augendi, deinde adipiſcendi, id vtique eſt ꝙ nõ habebat. contra incommodi reijciẽdi pariter, & id, quod habebat imminendi, deuitandi vtique quod futurum erat. Ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpondent, commodis incommoda: illic retinendi, hic reijciendi, illic augendi, hic minuendi, illic adipiſcẽdi, hic deuitandi, quibus etiam illa accident, vt aliquid commodi ſumamus, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitemus, aut rurſum, vt incommodum aliquod prętereamus, vel vt maius commodũ adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & ſuſcipi commodum paruũ poteſt, vt maius aliquod commodum conſequamur, vel incommodum maius vtetur, & rurſum commodum cõtemni poteſt, vel vt maius commodum conſequatur, vel vt maius incommodum vitetur & rurſus rerum commodum contemni poteſt, vt Leno contentus ſuis ſine lucro meretricem dare, ne ab Aeſchino verberaretur. & velut in Verrinis accidi poteſt, Malo nõ habere, q̃ rogare. Rurſus cõtempto commodo ſuſcipi maius commodum poteſt, vt, Terentianum illud eſt in ſuaſione: Pecuniam in loco negligere, maximũ interdum eſt lucrum. Quæſtio vero eadem coniecturalis eſt, quæ & iudicatio, quia ratio deeſt. non enim factum in confeſſione eſt. ideo eadem erit iudicatio, quæ quæſtio. & in horum locorum quæ coniecturalia ſunt, & in ceterorum. i. ceterarum conſtitutionum conuenĩus in locos.§ Omnis igitur ea cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capieda eſt.§ Omnis hic locus à cauſa, ſiue impulſionis, ſiue ratiocinationis coniecturæ, maximum eſt fundamentum. non quod cum cauſa ſit, cõtinuo & facinus comprobetur, ſed quoniam facinus nullum eſt, ꝙ non ante cauſa pręceſſerit. Supponit deinde locos quibus accuſator vtitur, cum aſſerit impulſione aliquid eſſe factum. ea quibus primus eſt, amplificatio eius rei quæ impulſionem pariat deinde approbatio, quid ex ea fiat per eaempla, vt amore ſe inter fecit. Tertio loco cõparationem facimus, & declara impulſione, euentum eius cauſæ fuiſſe cõcludimus. his tribus locis accuſator vtitur in impulſione. In ratiocinatione vero hi ſunt, quos nunc dicam: demonſtratione, quid petierit, quid fugerit: argumenti, quanta res ſit q̃ appetierit, aut fugerit. Pręter hęc duo, vnum etiam illud accuſator cõſiderare debebit, ne forte iſta quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque conſecutus ſit commoditatem, neque vllum malum fugerit, ſed dicendum eſt, ei ita fuiſſe viſum, quia arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque eſt eadem res: modo dum aliter euenit, q̃ putauit. Res fallit, ſi mala creditur cũ bona ſit, vel contra, vel neutrum, vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi poſſit, ꝙ opinio fallit homines tum in re, tum in euentu, cum in re reus vti hac cœperit forte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita, aut fratris, aut amici: Accuſator debet verum argumentum concedere. eſt enim credibile. Sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita viſum fuiſſe. & hoc approbare ex attributis perſonæ, non hanc illum habuiſſe opinionem, ſed illam potius habuiſſe, ꝙ talis eſt, ꝙ. ſ. perſonæ eſt. Sic argumentabitur accuſator de eo cuius opinio falſa eſt in re. Cum aũt euẽtus fallit, quod accidit eaempli modo, cum aliquis miſſo telo alterum interfecit, vt in ſcholæ controuerſijs. Vt vero in cauſis forenſibus, cum quis eum dicatur necaſſe, cuius hęres non ſit, ſed tantum ſperarit hęredem, accuſatoris eſt locus, cogitationem ſpectari debere nõ euentum. & hęc de ratiocinatione. In cauſa autem omni, ſiue in impulſione, ſiue in ratiocinatione laborãdum eſt, fuiſſe illis poteſtatem, aut facultatem, aut voluntatem. Poteſtas eſt, qua poſſe oſtenditur, facultas eſt, qua adiutores, &c. demonſtrantur, voluntas eſt, qua velle vel voluiſſe aliquid declaratur. Ita aliud erit voluntas: aliud cauſa, ſiue impulſio ſit, ſiue ratiocinatio. illa enim efficiunt voluntatem. Nõ autem quod efficitur, hoc eſſe debet, quod eſt illud quod efficit. Nã ſępe & cauſæ ſunt, & deeſt voluntas, quæ probari poteſt vel fuiſſe, vel non fuiſſe, tametſi cauſa pręceſſit. Hoc ex perſonæ potius attributis confirmabitur, quibus talis doceatur, vt potuerit cauſis commoueri. Hęc igitur accuſator dicet, & cũ volet alios defendere, quibus fuiſſe cauſa faciendi declarabitur. Deinde adiunget etiam alios locos, quos defenſori Tull. dabit ad ſe purgãdum. Quibus locis vtetur, ſicuti diximus, accuſator, cũ defendet alios, ſed hoc breui faciet. Illorum enim defenſione alterum alius vult accuſare, non ipſos oſtendere innocẽtes. Ita in maiore eſſe actu non poteſt, quod alteri proficit. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ea facto ipſo coniectura capienda eſt quæ parit volũtatem, velle vel voluiſſe. i. cauſa qua quid ortum ſit, oſtendimus attributũ perſonæ i. perſona. Attributa autem negotio. i. quod ait facto. cauſa diſtribuitur in impulſionem, & ratiocinationem. Rationem. i. non ratiocinationem illam, vt ſupra legimus ſyllogiſmi.§ Vt amor, iracundia, ægritudo,§ Inter iracundiam & iram hoc intereſt quòd iracundia perpetua eſt, ita ad tempus ſuſcipitur. Atque hoc ſit, vt iracundia ſit impulſio, ita ratiocinatio, vt odio quis iratus, vel metu occidiſſe dicatur, quod eſt ratiocinationis ceterum iracundum eſſe, quia ſemper eſt ad impulſionem, dicimus, quæ propter talem naturam admiſſum facinus poſſit oſtẽdere. Aegritudinem vero morbum animi poſuit, non corporalem, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiſcendi cauſa, aut maioris vitandi incommodi ſuſcipitur. vt aliquid commodi ſuſcipiatur propter duas res vel vt maius aliquod commodum conſequamur, velut maius incõmodum, deuitemus.§ Hic locus eſt§. i. cauſa.§ Niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur.§ Quæ ſit cauſa quæ parit voluntatem, ſiue per impulſionem, ſiue per ratiocinationem.§ Ergo accuſator, cũ aliquid impulſione factum eſſe dicet.§ Locis confirmationis à cauſa per impulſionem primo datis, redit ad reprehenſionis modos, qui ſimili impulſu, aliquid commiſerũt, & ſimilitudinum collatione, vt applices exemplum, & doceas ſimile comparando.§ Et ipſius animi affectionis eaplicatione§ Curandum eſt, vt ipſius affectionis. hoc eſt, rei ſic eaplicatio.§ Vt nõ mirum videamur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit.§ Id eſt, vt veriſimile probet, & per eaemplum, & per explicationẽ animi affectionis,

vt quoad

vt quoad eius fieri poſſit, quantum in hac re fieri poteſt, quid in opinione eius quem arguet, fuerit, vt non ſolum quid conſecutus ſit, verũetiam quid ſperauerit. Si oſtendi poteſt ei viſum eſſe qui arguatur, vt voluntatem criminetur, etiam ſi effectus defuit, vt ex eo cauſam habuerit, quia timuit, quia ſperauit, etiam ſi nihil aut commodi, aut incommodi acceperit. {Nam opinio dupliciter fallit homines,} Opinio fallit in re, cum opinio vera non eſt, & errat ab eo quod In vero eſt, vt cum res mala ſit, bona credatur. vel contra, euentus fallit opinionem, cum opinio quidem vera eſt, ſed eam interueniens caſu decipit, vt cum res bona eſt, & bona creditur, ſed aliquo caſu in malum vertitur. Iam in cauſa ipſa hoc modo poſſumus Idicere. i. vt dicamus, Ideo occidiſti, quia te hæredem fore putaſti, licet alium hæredem fecerit. Ita ſemper in opinione eſt & euentus. fallit & res, cum aut aliuſmodi eſt q̃ creditur, aut aliter creditur, q̃ putatur habuiſſe prouenire. {Aut non is euentus eſt, quem arbitrati ſunt. {Cum aut ipſa res qualis ſit ignoratur, aut cum res certa fuerit, aliter eueniat q̃ putatum eſt, aut id, quod bonum eſt, malum putant, & reliqua. {Hoc intellecto,}. Quod homines impellantur non ſola ratiocinatione vera rerum, verumetiam falſa. Hoc intellecto, ꝙ feſellit eum res. Illi ita non eſſe viſum, vt quamuis verum ſit quod dicatur. ipſi tamen nõ fuerit iſta ſententia. {Ex ijs, quæ ad perſonam pertinent:} Attributa perſonæ, quæ probant perſonam. vt ſi qui dicatur alium occidiſſe. at voluerit. Exemplum ad euentum falſum probandum poſuit, non ad probationem cauſæ per coniecturam. {Aut eũ necaſſe, cuius teſtamento non ſit hæres,} Exemplum in cauſa. {Non quo caſu vtator, ad rem pertinere.} τὰ ἐπακόλουθα coniecturæ ſunt, ἡ ἔκβασις. i. euentus, accidentia effectus, caſus, poteſtas. {Si aut neſciſſe, aut non affuiſſe,} Non fuit neceſſe, facere, etiam ſi cauſa fuiſſet. Et ſi fuiſſet cauſa vendi propter æs alienum, non tamẽ neceſſitas vt deos patrios venderet. Defenſor autem ex contrario primum impulſionem, aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit, {Dati ſunt loci accuſatori, quibus vti debeat ad probationem cauſæ per impulſionem. Item alij dati ſunt, quibus vti debeat, ad probationẽ cauſæ per ratiocinationem. Nunc ſupponit defenſoris locos in Infirmanda impulſione & infirmanda ratiocinatione. Infirmandæ impulſionis loca ſunt quatuor, negare, minuere, negare eius effectum quæ intenditur, impulſionis ipſius naturam docere. Confirmare exemplis, & ſimilitudinum propoſitione. Ratiocinationis loci ſunt quatuor. Quoniam ratiocinatio eſt aut in re, aut in opinione. In re, commodi, vel incommodi, loci eius erũt, negare, commodum minuere, dicere alijs magis fuiſſe, aut tantum & ſibi quantum & alijs, aut incõmodum maius q̃ commodum. Pariter & de incommodis iſta dicẽtur, ꝙ dicitur euitatum nullum fuiſſe incommodum, non tantum fuiſſe incommodum, alias magis fuiſſe incommodum, aut alijs tãtum quantum ſibi, aut maius commodum, q̃ incommodum. {Sin accuſator dixerit,} Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmitatis loci ſunt quatuor, non tale eſſe vel commodum vel incõmodum, vt poſſit aliquem fallere, maxime ſe nõ potuiſſe, quod firmabitur perſona. Poſt hęc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſatoris, ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum. n. accuſator cum conuincat defendit alios & vtitur partibus ac locis defenſoris ita & defenſor, vt ſe purget, accuſabit alios, & in hoc vtetur partibus ac locis accuſatoris, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit quæ auget accuſator. Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur, {Explicitis pręceptis omnibus ad cauſam pertinentibus, ſubiunguntur pręcepta perſonæ attributa, & quemadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum etiam defenſor in coniecturali conſtitutione. Et hęc quidem perſonæ attributa in primo libro quanquam ſingula expoſuerit, & explicarit, hic tamen nunc breuiter repetit, quæ ipſa ſint, & quid ſint poſt pręceptus, quemadmodum his vti poſſit accuſator, quẽadmodum defenſor. {Quo in genere eſt virtus, & ſcientia animi,} Quæ eſt ſtultitiæ contraria {Amor, iracũdia,} Affectio enim facile euentum ſuum declarat ſignumq́; ipſa eſt eius rei q̃ ex ſe parit. {Et ipſorum vis} Quid ipſa ſint, non quid ex ſe gignãt. {Et quæ tea harum aliquam rem conſequantur,} Quid ex ſe gignant, non quid ex ſe ipſe poſſint. {Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis vti.} Expoſitis breuiter attributis perſonæ, quia ita res repetita poſcebat, dat accuſatori ex his pręceptũ vt excutiat vitam pręteritam. Parum eſt enim cauſam cõmendaſſe ſolam, ſi non quæ ab hac impelli poſſet, perſonæ conſentiat. ergo accuſator ex vita præterita proferre debet ſimilia peccata, ſimiles cauſas in rebus, vel in paribus, vel minoribus, vel maioribus, vel ſi ſimiles proferre non poterit, diſpares proferat. atque hęc nocentis vitæ ſunt. Si innocentis vita præterita eſt illius qui reus eſt, locus communis inducitur, vitam præteritam ſpectari non oportere, quod ea poterit eſſe occulta aut fortaſſe ad peccandum cum animus fuerit, defuerit cauſa, vel poteſtas, vel occaſio. Deinde alius locus communis, nõ ex vita præterita pręſens iudicium, ſed ex præſenti iudicio vitam expectari oportere. Sin autem vita alicuius ignorabitur, prætereundus, ab accuſatore hic locus eſt, dicendumq́; cur prætereatur, ꝙ ignoretur vita ſtatimq́; ad alia argumenta propetandum, quæ ſunt ex ipſo negotio in factis dictiſq́; eius qui reus eſt collocata {Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quamhoneſtiſſimam demonſtrare. {Qui defenſoris à perſona contrarij loci ſunt. Nam primum laborare debet, vt honeſtam rei vitam demonſtret, quæ declarabitur officijs, vel cõmunibus & notis, vel maximis & raris, aut cum periculo, aut cum labore præſtitis, officij cauſa, non neceſſitatis, & præſtitis in parentes, cognatos, amicos, Rempublicam. Sed iſta beneficiorum commemoratio parua eſt, quia multorum vita exemplu eſt, naturam poſſe mutari, vt morum inſtituta perſeuerarint. declarãdum eſt nihil aliquãdo deliquiſſe, nunquam ab officio receſſiſſe: Fuiſſe & cauſas, & facultatem. nunquam tamen voluiſſe peccare: Atque in his oſtendendis occaſionibus laborãdum eſt, earum rerum copiam fuiſſe in faciendo: facere noluiſſe, quarum rerum nunc crimen in iudicio eſt, vt ſi auaritiæ, cupiditatis. Deinde locus communis inducendus eſt. quo indignum eſſe conqueſtione declarandum eſt, vt qua cauſa impelluntur ad peccandum vitijs omnibus pleni, hac cuius vita præterita purgata ſit, impulſus eſſe dicatur. Deinde alius locus communis, vitam honeſte actam reo debere prodeſſe ipſam eſſe certiſſimam teſtem morum, & voluntatum. Criminationem inimicorum inuidia facile poſſe componi. Hæc, ſi honeſta vita. Ac ſi inerunt aliquæ turpitudines, laborandum eſt, vt falſe eſſe dicamus inimicorum criminatione collecta, vel eo vitio mentis admiſſa, quo facilius veniam promeremur, negligentia, neceſſitate, adoleſcentia, vel quolibet alio affectu animi nõ pernicioſo, amore, vel aliquo huius generis. Poſtremo laborandum eſt, vt turpitudines vitæ præteritæ, vel in diſſimili genere, vitiorum eſſe doceantur. vt quoniam innocentem probare non poſſumus, ab hoc tantũ facinore, quod in iudicio eſt, remotũ eſſe doceamus. Sin vero vita turpiſſima, nullo genere defenſionis ſupra poſito purganda, locus communis induci debet, vitam pręteritam ſpectari non debere, neque de moribus hoc crimen, quod intenditur, comprobari. {Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur.} Reſtat tertia pars probationis in coniectura ex negotio. Huius partes quatuor ſunt, vt in libro primo expoſitum eſt. Etenim attributa negotio quatuor ſunt, continentia cum negotio, in geſtione negotij, adiuncta negotio, quæ geſtum negotium conſequuntur. Hęc breuiter hic repetit, quoniam iam in libro primo tractata ſunt. ac dicit in coniecturam omnia genera incidere, non omnes partes in continentia negotij. Ante negotium, in negotio, poſt negotium, facta omnia in ſuſpicionem vocemus. Item in geſtione negotij, locum, tempus occaſionem, facultates. De modo conticeſcens, ꝙ rei manifeſtæ, & in cõfeſſione habitæ modus ſemper eſt. Item adiuncta negotio, vel maiora, vel minora, vel paria, vel ſimilia, maximeq́; euentus coniecturæ prodeſt. Quarta etiam pars, quæ geſtum negotium conſequitur, ad coniecturã tribuet argumenta. vbi quæritur lex, cõſuetudo, actio, vſus, exercitatio. Atq; hęc ſunt attributa negotio, ex quibus cũ ducitur argũ, impletur argumentatio ex negotio: Inuenitur aũt argumentatio, pręterea quæ cõiter ſumatur ex attributis negotio, & attributis perſonæ, vt attributa perſonæ nõ mihi perſonam, hoc eſt, vitam pręteritam hominis declarent, ſed hoc facinus approbent quod intenditur. ſicut declarabunt quæ ſupponũtur exemplo. {Suſpiciones ducẽtur} i. cõiectura capietur, & ex ipſis omnibus partibus pertentabitur, vt nõ mixta ſint attributa perſonæ, ſed tñ ſola ſint facta in ipſo negotio, vel actione totius negotij impleta. {Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tẽpus, occaſio, facultas,} Modum in coniectura nõ poſuit, quia in facinore cõfeſſio ſemper inſpicitur. {Sunt autẽ aliquæ ſuſpiciones, quæ cõmuniter & ex negotiorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur.} Coniecturę argumenta ſuggerunt, cauſa, perſona factũ, vtique ideo tria. quia ſingula ſuis igitur rationibus cauſa, ſuis perſona etiam approbatur. Eodem modo factũ, ꝙ cum ſingula ſuis rationibus per ſe in coniectura fidẽ præſtent, merito ad probatio-

nem roniecturæ triplex materia collocatur. Moner tamẽ ratio duo,perſonam.ſ.atque factum,ad vnam fidem poſſe conſociari, vt ex vtroque materiæ genere,negotiorum.i.factorum,& perſonarum fides roniecturæ quæſtionibus afferatur. Hoc vt facilius fiat,intellectuq́; capiatur, meminiſſe debemus attributa perſonis,quæ vtique cum ſunt,ipſam videntur approbare perſonam, quàm cum probauerit,iam coniecturæ locus eſt: A tali viro id, quod intenditur facinus non potuiſſe committi. Ergo attributum perſonæ facit perſonæ fidem, facto autem prodeſt approbata perſona. Quod cum ita ſit, nouum præceptum dedit,poſſe quoque ex perſonæ attributis & negotiorum probari factum, hoc eſt negotium. Iccirco Tullius præreptum dedit, poſſe quoque ex attributis perſonæ & negotiorum approbationes naſci, ex vtraque vero ſuſpiciones communes. Inter attributa perſonæ accipimus,fortunam,naturam,victum,ſtudia,facta,caſus,orationes,conſilia,habitum. Hæc vtique ſi attributæ perſonæ arcipimus,ſicut ſupra diximus perſonam probabunt. Verum perſpiciente ratione,& negotium probare poterũt. In fortuna,inquit, ſpectatur dignitas,diuitiæ,conditio: hær licet perſonæ attributa ſint,tamen cum diro diues eſt, affrctat tyrannidem, ſeruus potuit occidere,conſul non perdidit patriam, argumentum ex fáctis,ar perſonæ attriburis facio. Pari modu de conſilio,ſi quibus conſilijs aliquando vſus ſit,dicam perſona eſt approbata, ſi quo nunc vſus ſit conſilio,perſouæ attributo factum probabo. Ergo ſatis clarum eſt, in conſtiturione coniecturali argumenta fieri poſſe communiter,& de perſonæ attributis & negotiorum, vt factum probetur. {Maxime enim quæri oporter} Præcipit præterea in hac conſtitutione conſiderandum principaliter, quod in quæſtione eſt,an fieri potuerit, deinde an ab alio potuerit,deinde an farultas fuerit. Inter poſſe & farultatẽ hoc intereſt rum ſubſtantia efficiendæ rei ineſt,aut deeſt,de farultate tractatur,vt ſunt vires.miniſteria,peruuia. At ſi aut per naturã res negaiur, aut per locum, aut per tempus,de eo quæritur,an potuerit. Si dicatur Tullius interfeciſſe Romulum, quod vtique fieri non potuit per tempus,nec haberet poſſe. Item loco ſit ſi.ſ.alicuius qui arguitur cædis, ab eo loco vbi cædes facta eſt, abſentia declaratur. Tertio quæritur,vtrum id farinus ſit, qnod pœnitere fuerit neceſſe,item ꝙ ſpem rę landi non haberet.deinde quæritur, an neceſſe fuerit id fieri. In quibus omnibus ſpectatur ſemper conſilium. Quod ſi in his conſilium retnitur, & factum probatur, conſilium antem attributum perſonæ eſt, ergo attributo perſonæ factum probatur. Huius rei docendæ cauſa ſupra poſitũ thema tractando excutit,habere argumenta. {Ante rem erit, ꝙ in itinere ſe tã familiariter applicauerit,ꝙ ſermonis canſam quæſiuerit,ꝙ ſimul diuerterit,dehinc cœnarit} Hęc per ſe rlara ſunt, & ex ſequenti contextu magis patetient. In re,nox,ſomnus. Poſt rem,ꝙ ſolus exierit, ꝙ illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, ꝙ cruentum gladium habuerit} Hęc ante rem,in re,poſt rem attributa negotio ſunt,quæ fariũt fidem negotio. Sed quoniam in his omnibus etiam conſilium ſpectatur, fiet,vt rum conſilium perſonæ ſit attributum & hæc omnia negotio ſunt attributa, efficiatur negotij ex attributis perſonæ & negotijs communiter approbatio. {Quęritur enim vtrum videatur diligenter ratio fariendi eſſe habita,& exrogitata,an ita temere,vt non veriſimile ſit quenquam tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri,vel à fortuna adminiſtrari} Frequenter enim ſi pecunia,ſi adiutoris adiumenta deſint,videtur facultas fariendi defuiſſe.quod vtrique impugnari nõ poteſt, niſi per conſilium,vt alio modo fieri potuerit, vel fieri à fortuna. Ergo ad expugnandas facultates,quæ deſunt,ſibi ſubueniat ſæpe conſilium.cum dicitur aut alio modo fieri potuiſſe,aut per fortunã, conſilio,quod perſonæ eſt attributum, res probatur. Ex hoc & ex ſuperioribus illa concluſio eſt,naſri poſſe communiter argumenta,& ex perſonæ attributis, & ex negotiorum. Hanc igitur rationem ſi diligenter attendere voluerimus, iſta attributa inter ſe apte coniuncta & copulata cernemus negotiorum & perſonarum. Subiungit,non oportere his omnibus pręreptis ſubijci exempla,vt doceat,quemadmodum his vti accuſator debeat, quemadmodum defenſor,vt in ſuperioribus docuit,& dicit non neceſſarium eſſe,non facile. Non neceſſarium ita, ꝙ ſi qui aliquid diligentia afferre voluerit ad iſta pręcepta, iſta omnia pro materiæ genere facile rognitione retinebit. Non enim pręceptor omnia tribuit,ſed ex dictis ad ſimilitudinem, nõ dicta intelligenda ſupponit. {Non facile autem,} Ideo dixit,ꝙ infinitũ ſit illis omnibus pręceptis exempla ſupponere, quõ ante rem dicat accuſator,quõ defenſor,quõ in re,quomodo poſt rem. Item alia quæ multa ſunt. Hur acredit,quo maior difficultas ſit,ꝙ illam omnia per partium.i.accuſatoris & defenſoris locos verſa vtilitate tractantur.nec enim inutiliter conueniunt. Vnde illud melius eſt,conſiderare cuncta ex propoſito themate negotij. & ſic item,& aduerſarij rationem diligenter attendere,& ſic ſuſpiciones atque argumenta colligere. Quare quid factum ſit,quo conſilio,qua ſpe perficiendi,cur hor modo factum,cur ab hoc factum,cur nullo adiutore,cur hoc,cur nemo ſcit, cur ſcit,cur hic ſcit,cur hor ante factum ſit,cur hoc ante factum nõ ſit, cur hoc in ipſo negotio,cur hoc poſt negotium,cur de induſtria factum, aut rem ita ſit conſecutum,an ronſtet oratio vel cum re vel ipſo ſecum,hoc Huius ne rei ſit ſignum,an illius, an & huius & illius & vtriuſque potius,quid factum ſit,quod nõ oportuerit,aut non factum ſit,quod oportuerit. Hir adhibita intentione, cum coniectura omne negotij corpus intrauerit, tum facilius videbitur eſſe pręceptio, vt locos omnium argumentorum ſe quodãmodo offerentes videre poſſimus. Ex quibus vt ſupra diximus, modo ex ſingulis attributis,modo ex coniunctis argumenta naſcentur,quæ aut probabilia erunt, aut neceſſaria ad eas res quæ rem credibilem,aut incredibilẽ facere poſſunt,quę rem, inquit, non perſonam,cuius.ſ.attributum eſt, ſed cum facti ſuſpicione iunguntur. {Et hic rei eius vnde iudicium eſt, non perſonæ cuius attributum eſt, vt non id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe} Annotãda noua locurio,pœnitet me non illius rei, ſed pœnitet me hanr rem. {Cũ ex ſingulis,tum ex coniunctis} Aut à rauſa,ant à perſona,aut à factis, aut ex coniunctis argumenta certa naſcentur,vt attributa perſonæ attributa facto videantur. {Acreduni autem ad cõiecturam ſępe quęſtiones, teſtimonia, rumores,quæ contra omnia vterque ſimili via pręceptorũ torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit} Pręter hanr materiã, qua coniecturę argumenta tribuũtur a rauſa,à perſona,à facto, accedunt alię probationes ſoli roniecturę,ſemper adiunctę,tormenta,teſtimonia,rumores. Hęc enim in alijs conſtitutionibus non valent,quia non adhibentur iſta,niſi cum res negatur, quę omnia iſta partis commoda retorquẽda ſunt. Hoc probationis genus Gręci ἄτεχνοι vocant,ꝙ cum his orator vtitur, fidẽ quidem farit,ſed nõ ratione. Hor Tullio minime placet.dicit enim etiam hęc probationum genera indigere arte, & pari modo,vt ex rauſa,& perſona,& facto,argumenta duci, cum de tormentis teſtibus,rumoribus diſputatur, ex illis, ſrilicet attributionibus, quæ aut negotio,aut perſonis videntur eſſe ſubiectæ.nãque cum contra teſtes dicitur, aut pro teſtibus, vtrique attributa perſonæ contingenda ſunt per naturam,victum,& cetera, vt fides ſic data teſti,vt aut poſſit,aut non poſſit adhiberi. Hoc & in tormẽtis.nam eius qui torquetur excutienda perſona eſt. Ergo omnia argumentis probanda ſunt. quorum argumẽtorum genera duo ſunt,vnum proprium,commune aliud. Proprium eſt, quod ipſius cauſæ & negotij eſt. vt Sext.Roſcius cum cędes facta eſt, Romæ non fuit,non ergo patrem interfecit. Cõmune eſt,quod transferri in ſimiles rauſas poteſt, Filius patrem interfecit.reclamat illiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura. Hoc argumenti genus,quia transferri in ſimiles cauſas poteſt,communis locus dicitur. Locorum autem communium,genera duo ſunt.vnũ, cum certæ rei certa eſt amplificatio,aliud,cum,rei dubię eſt diſputatio. Amplificatio rei certæ eſt,vt in parricidam,in ſacrilegum. Dubiæ vero rei communis locus eſt,qui à Græcis dicitur [illegible], quæ habet partes duas,quæ iccirco locus communis dicitur, ꝙ ex materiæ genere non certum quid deſignat, ſed habet tractatum ex generalitate communi.vt ſuſpicionibus credi oportere, vel non oportere. Sed hanc theſin ciuilem moralem vt teneamus,non illam quę apud philoſophos naturalis eſt. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autẽ raro debet) ornat orationem. Nequę interponendus locus,niſi cum aliquid iam probatum eſt. etenim ſi locus communis generalia loquitur,quaſi cauſam tenens,deſcendit ad cauſam. Ius iudicem tenet, quia iure iuratus ſedens audire deſiderat vnde ſentẽtiam prolaturus eſt. Ergo ant parte cauſa probata iudici. vtẽdum eſt, aut in peroratione.i.epilogis,vt aut renouetur,aut ſuſciterur auditor. Omnis enim locus communis locutionem cuncta ornamenta deſiderat,quæ aut verborum ſunt, aut ſentẽtiarum quæ dum apte ac neceſſario dicuntur, oratorem ab oratore diſcernunt. Etenim rum loci communes cauſarum ſint, communes oratoribus ſimilitudine dictionis eſſe non poſſunt. {Quęſtiones,teſtimonia, rumores, cum auctoritas fidem facit cum tormenta ſunt} Hęc autem omnia, quę non oratione argumẽtorum fidem faciunt,à Gręcis ἄτεχνοι nominantur,nõ quidem recte. {Vterque ſimili via pręreptorum,& accuſator, & defenſor}

Nam &

Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione. Ideo fit vt arte egeat huiuſmodi diſputatio, quũ & contra hęc, & pro his ſæpe dicendum eſt, vt ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quæ ex cõfeſſione argumentis materiam tribuunt, vt ex facto, inquit, duci oportebit. Ecce iam nõ eſt ἄτεχνοι πίστεις.i. fides ſine arte. Ceterum hoc artificij non putant indigere, cum appellant ἀτέχνους. Aliter de hoc genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant, vt dicant alias diuiſiones eſſe ad probationem coniecturæ, nõ quas ſupra diximus, cauſam, perſonam, factũ. nam cum & eius qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio & ipſius rumoris cauſa, vt ea quæ materiam argumentis prębent, & cum illa quæ quaſi habere artem negantur, iiſdem attributionibus tribuant tractatum, probatio ex iiſdem attributionibus reperietur, quæ ſemel præcepta ſunt de coniectura. Omni aũt in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ, & locus cõmunis argumentum eſt. Argumentorum aũt duo genera. vnum, quod ipſius cauſæ proprium eſt, aliud, quod & ipſius, & ſimilium. Hoc quod ſecundum eſt, locus communis appellatur. Verum locorum communium genera ſunt duo, vt & ipſe declarat, in omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis cõmode poſſit. hoc argumentum eſt ſolum, non argumentum per locum communem. Quæ ex contrario quoque habeat probabilea rationes § Credendum, non credendũ § Suſpicionibus credi nõ oportere, aut oportere § id eſt, theſis. § Per conqueſtionem § Quod eſt proprium epilogũ. § De quibus ante dictũ eſt § In libro primo, hoc eſt in epilogis.i. in concluſione. § Aliquam probabilẽ vtraque ex parte rationẽ § Hæc theſis eſt, Credendum, non credendum. § Certioribus illis § Auditoribus. ſ. nam tum ei conceditur commune quiddam dicere. Non debet enim locus cõmunis induci, cũ adhuc nihil probatum eſt. § Et animus auditoris renouatur ad ea quæ teſtãt § Poſt probationem per locum communem. § Aut omnibus iam dictis exuſcitatur. § quia & in epilogis ſunt loci ſępe communes. § Omnia enim ornamenta locutionis §. i. figuræ, quæ ſunt, aut ſchemata dianœas, aut ſchemata lexeos, aut ſchemata λόγου, aut quidam volunt, ſic oratorum quoque multorum cõmunes loci ſunt. Nam cum loci communes ideo dicantur, ꝙ in ſimiles cauſas conueniant, cum ab oratoribus tamen dicãtur, diuerſitate dicendi vix poſſunt eſſe cõmunes. § Verborum & ſententiarum. § Lexeos & dianœas ſchemata. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere communium locorum. § Vt & genera duo dixerit cõmunium locorum. i. certæ rei & incertæ, & quẽadmodum ſint dicẽda præceperit. ſed hoc generaliter in omnibus conſtitutionibus. Nunc autẽ in hanc conſtitutionem proprios coniecturæ locos communes dabit. Nunc exponemus, in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant. § Locorum communium genera dicta ſunt, quemadmodũ dicantur præceptum eſt. Ita omnia quæ de locis communibus præcipienda videbantur, expoſita etiam ſunt. Nunc ſubiungit certos coniecturæ locos, qui in aliam conſtitutionem non cadunt. Sũt enim coniecturæ tantum, & in quamlibet coniecturam dicta ſimilitudine transferentur. § Suſpicionibus credi oportere, & non oportere. § Et reliqui, vel qui ſuppoſiti ſunt, vel qui eſſe poſſunt. qui omnes ex thetico genere orti in contrarium argumenta ſumunt, & non tam loci communes q̃ locorum communium loci ſunt. Sunt alij proprij in coniectura accuſatoris, & proprij defenſoris. Atque accuſatoris duo, vnus qui atrocitatum facti cumulat, aliter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris etiam ſimiliter duo ſunt. vnus declaratio calumniæ accuſatorum, aliter conqueſtio captandæ miſericordiæ. diſtant autem à theticis hoc modo, ꝙ illi habent ex vtraque parte tractatus, & in contrarium ſuggerunt argumenta. hi vnius tantummodo partis ſunt, & aut in dignationem ſolam, aut ſolam exprimunt conqueſtionem. Ita duo genera locorum communium eſſe manifeſtum eſt. Vnum, quod ex duplici tractatu generaliter conſtat, quod theticum dicitur, aliud, quod generale quidẽ, ſed vnius partis, aut indignatione ſola, aut conquæſtione tractatur. Sciamus autem hos omnes locos. i. iſta duo genera ex iiſdem attributionibus tractari, ex quibus argumentationes, id eſt ex attributis perſonæ, & attributis negotio: illa tantum diſtantia, & dicendi diuerſitate, vt argumentationes ſubtilius, tenuius, acutius explicentur, loci vero communes grauius, ornatius verbis, & ſententijs excellentibus. nam in argumentationibus ſola quæritur veritas. In locis autem communibus, quanquam & veritas afferatur, tamen quod eſt illorum proprium, rei probatæ amplitudo captanda eſt. Vnde ſatis clarum eſt, etiam locos argumentationum vim tenere, ita tamen, vt amplius aliquid agere videãtur, cum pręter fidem rei cumulum videantur implere. qui in contrarias partes deducentur, thetici ſunt: Credi oportere, & non oportere, & multa talia. § Certus autem locus accuſatoris per quem auget facti atrocitatem. § Superiores loci in cõtrarias partes deduci poſſunt. Iſti vero loci proprij dantur, aut accuſatori, aut defenſori ſuo. Ceteræ argumentationes, aut à perſonæ, aut à negotij attributis, vt id, quod dicitur, verũ eſſe videatur, quod eſt proprium argumentationis ſumptum. Et ſi hoc quoque videri oportet, vt & in locis communibus veritas quæratur, ſed orationes modo diſtent ab argumentatione.

DE CONSTITVTIONE DEFINITIVA.

CVM eſt nominis controuerſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa. C. Flaminius, is, qui Conſul remp. male geſſit bello punico ſecundo, cum Tribunus pleb. eſſet, inuito ſenatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum per ſeditionem ad pupulum legem agrariã ferebat. hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit. accerſitur maieſtatis. Intentio eſt, Maieſtatem minuiſti, quòd Tribunum pleb. de templo deduxiſti. Depulſio eſt, Non minui maieſtatem. Quæſtio eſt, Maieſtatem ne minuerit. Ratio, In filium enim quàm habebam poteſtatem, ea vſus ſum. Rationis infirmatio, At eum qui patria poteſtate, hoc eſt priuata quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt populi poteſtatem infirmat, minuit is maieſtatẽ. Iudicatio eſt, Minuat ne is maieſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolam ſumimus, in qua præcepta nobis danda ſunt. omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes videbit conſtitutiones, & earum partes, & controuerſias, ſi quæ forte in eas incidẽt. nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, eius nominis, cuius de vi quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. hoc ſic breuiter expoſitum, pluribus verbis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe, vt deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factum eius, qui accuſabitur, adiungere oportebit, et ex eo, quod oſtẽderis eſſe, verbi cauſa, Maieſtatem minuere, docere aduerſariũ maieſtatẽ minuiſſe, & hunc locum totũ communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Poſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominum ſumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio, & ſi, quæ incommoda conſecutura ſint eo conceſſo, oſtendetur. id autem ex honeſtatis et vtilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. & ſi cũ definitione noſtra aduerſariorum definitionem conferemus, & noſtram veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabi-

mus, illorum contra. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iam ſi res plures erũt definiẽdæ, vt ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit vtendũ pluribus definitionibus. Deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum poteſtatẽ ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt aliquid de repub. cum poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde huius confirmatio eſt ſimilibus & exemplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur. Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, quæ ijſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cetera poſt eadem præter cõmunem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa, non res ſolum conuertere, verum etiã verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignãdi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur. quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, vtemur.

VICTORINVS.

CVM eſt nominis controuerſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, cõſtitutio definitiua dicitur} Sequitur definitiua conſtitutio, quia cõiectura præceptis ſuperioribus terminata eſt. {Hæc definitiua} Quia tunc exoritur, cum nominis controuerſia eſt, & quia vis nominis eſt, definienda verbis eſt, definitiua dicitur conſtitutio. Huic ſupponit exemplum. Cum reus ſit pater maieſtatis, qui filium prohibuit ſeditioſe concionantem, i. filium trib. pl. Et in hoc themate etiã alia conſtitutio vel relatiua, vel cõpenſatiua, vel abſoluta. Nam licuit mihi, pater ſum: Abſoluta eſt, meruit, Relatiua eſt, profui, Compenſatiua. Verum hoc in themate non quid ſit conſiderari Tullius voluit, ſed interim monuit id percipi. Atque hoc exemplum ideo dedit, vt finem tantum conſideremus, quia nunc pp finem ſubiecit exemplum. Præcipit aũt in omni hoc libro conſiderationem adhibendam eſſe circa omnes conſtitutiones & earum partes, & controuerſias. i. legales quæſtiones. Perceptis omnibus in omni cauſa in qualibet materia, omnia quæ inuẽta fuerunt genera quæſtionũ poſſunt tractari, ſumptis ſuæ partis præceptis, verum in themate cõiectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur. Itemq; & alterius, vel aliarum, ſi quæ inciderint, conſtitutiones. Subiungit igitur in definitione loca à parte accuſatoris. Sũt aũt quatuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipſam certam ſpem de qua agitur, diſtinctio definitionis aduerſæ partis, quæ conſtat ex locis quatuor, ſi demõſtretur falſa, ſi turpis, ſi inutilis, ſi collatio vtriuſq; definitionis fiat. Falſa demonſtrabitur ex opinione hominũ, ſi docebimus de eo vnde quæritur, quemadmodum æſtimet populus, quemadmodum in conſuetudine locutionis vtatur eo verbo qđ definimus. Turpis aut inutilis demonſtratur aduerſariorũ definitio ex honeſtatis partibus, & vtilitatis, de quibus in deliberatiuo genere, hoc eſt, in poſtrema huius libri parte tractabit. Exprimemus igitur quæ incõmoda futura ſint, ſi ita accipietur, quod definitum eſt ab aduerſario. Collatio vero definitionũ, qui quartus in reprehenſione locus eſt, hoc aget, vt noſtram definitionem oſtendat veram, honeſtam, vtilem, & aduerſarij oſtendimus falſam, turpem inutilẽ. Afferemus præterea ad definitionis noſtræ confirmationem res, aut maiori, aut minori, aut pari negotio ſimiles. vt ad definitionem noſtram ſimiliũ comparatione collecta, oſtendamus quãto verior, honeſtior, vtilior ſit noſtra deſcriptio. hęc in ſimplici definitione. Sed ſi duæ res pluresve definiendæ ſunt, iſta omnia pro definiendarum numero duplicantur. Quæritur enim ſępe, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuit, vel de ſacro priuata? Quoniam à parte accuſatoris, & quid ſit ſacrilegium, & quid ſit furtum definiendum eſt, in ſingulis definitionibus illa ſupra poſita præcepta complebit, definiet, approbabit, deducet, infirmabit. quæ tum fecerit in definiendo ſacrilegio, faciet rurſus in definiendo furto, mutata tantum tertia parte pręcepti. Accuſator enim qui ſacrilegiũ vult probare, negare vult furtum. Ita definitione ſacrilegij, quod probare nititur, vtetur illis ſupra poſitis præceptis. In definitione vero furti, quia furtũ negabit, vtetur præceptis defenſori datis. i. vt poſt definitionum, & eius approbationem ſeparationem ſpeciei faciat à definitione, fietq; in hoc themate & in huiuſmodi cõplexione vt definitionum vertat ſimiliter præcepta etiam defenſor. Nam quoniã furtum probare vult ille qui ſe defendit, poſt definitionem, & eius approbationẽ, deductionem faciet ad ſpecies. Contra eum ſacrilegium definierit, qui hoc admiſiſſe ſe non vult, illic faciet loco tertio ſeparationẽ ſpeciei à definitione. Ergo his modis & partibus definitionem ſuam accuſator implebit. Habebit aũt communem locum ex ipſa definitiua cõſtitutione ſumptum in malitiam eius, qui non modo rerum, verũetiam verborum, poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & quod fecerit, id quo voluerit noĩe appellet. {Eius generis exemplo}. i. finitiui. {Flaminius, is, qui conſul rempub. {Hiſtoriam à poſt ſequẽtibus dedit, Iudicatio eſt ex ratione & refutatione rationis controuerſia. {Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit} Ad hanc iudicationem. i. definitiuã, ne aliam eum feceris conſtitutionem, hic aliam facias iudicationẽ, & non conueniat. Hæc pręcepta quæ nunc finitiui ſtatus ponimus & earũ partes pp qualitatem, quæ partes plures habet, & controuerſias legales ſtatus dicit. {Maieſtatẽ minuere, eſt,} Definitio eſt rei de qua quęritur, pluribus verbis & rationibus confirmandæ. ſuperior definitio eſt, hæc confirmatio definitionis. Poſtea, ad id, quod definieris, deductio definitionis ad ſpeciem. {Hoc ex opinione hominum ſumetur,} Quo deſtruatur deſcriptio aduerſæ partis. {Veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus,} Cum tria dederit defenſori vitia definitionis. i. falſum, turpem, inutilem, tria dat accuſatori contra ornamenta definitionis. i. veram, honeſtam, vtile. vt etiam ex collatione melior accuſatoris definitio probetur. {Deinde ſimili ratione cauſa tractanda} Vt definias, approbes, deducas ad ſpeciem, infirmes definitionem aduerſæ partis, docẽdo falſam, turpem, inutilem. Compares etiam quæ vtilior eſt vel reliqua, aut à maiore, aut à minore, aut à pari. ſed in tot definitionib⁹ omnia hęc quot res definiendæ ſunt. {Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo,} Et huic dat quatuor ad actionem definitionis locos. ſed in quibuſdam partibus in tertio loco diſcrepauit. Supra enim. i. in parte accuſatoris, hęc quatuor ſunt, definitio, approbatio propriæ definitionis, deductio in ſpecie propria definitionis, deſtructio definitionis alienæ. At hic in partes defenſoris eſt ſimiliter definitio, ſiue approbatio eius, & quod mutat ſeparatio definitionis à ſpecie de qua quęritur, deſtructio definitionis aduerſæ partis defenſoris: {Deinde primus locus eſt, & reliqua} Datis omnibus locis accuſatori ad ſuam definitionem defenſori quoque ad defenſionem eiuſdem proprios locos tradit. Ex quibus primus eſt definitio, & ipſa breuis, deinde eius affirmatio. Tertio loco à definitione ſua ſeparatio eius ſpeciei de qua quæritur. Poſt quem locum locus communis infertur, per quem facti vtilitas, aut honeſtas auget enim quem quidem locum habet etiã accuſator, ſed ex contrario. ille enim indignitatem rei anget, hic vtilitatem. Quarto loco ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, eadem illa omnia retinens, quæ definitionis reprehenſio includit. i. vt falſa, vt turpis, vt inutilis doceatur, ſitque vtriuſque definitionis etiam à defenſore ſimiliter cõparatio. omnia enim defenſor facere poterit, ac dicere, quæ accuſator, præter locum cõmunem eiuſdem accuſatoris. Habebit autẽ defenſor locum communem, per quem indignabitur accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum cõuertere, & aduertere, verũetiam verba mutare conari. His ſimiliter locus defenſoris ex ipſa definitiua conſtitutione ſuſceptus eſt vnde proprius hic locus cõſtitutionis defenſoris. Nam eſſe quidem poſſunt alij communes loci, ex cauſa, & ex negotio nati, non ex cõſtitutione, vt in calumniatorẽ, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cetera huiuſmodi,

huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non conſtitutionis definitiuæ, vt diximus, ſed ex compoſitione circũſtantiæ, quàm περίστασιν nominamus, procreantur. Sed hi communes loci non in omni cauſa ſunt, ſed in omne genus cauſæ incidũt, hoc eſt, in omnes conſtitutiones incidunt non in omnes cauſas quas vnaquæque habere poterit conſtitutio. Ac de his locis cõmunibus periculi magnitudine procreatis, in cõiecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesq; ſint, explicantes. Vtemur aũt his, & eos inducemus in orationem, cũ cauſæ ipſius neceſſitas flagitabit §Similibus & exemplis, & rationibus§ Quæ ad defenſionem ſuam poterunt pertinere. §Ab illa definitione ſeparatio§ vt ſeparet factũ ſuũ ab ea definitione q̃ habuit aduerſarius. §Per quẽ facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur§ Quõ accuſator, ad ſpeciem deſcendit, vt iungat definitionem ſuam cũ ſpecie, ſic defenſor deſcẽdit ad ſpeciem, vt ſeparet definitionẽ ſuam à ſpecie. i. à facto vnde quæſtio eſt, & vterq; vtetur loco cõmuni. Sed accuſator, vt augeat, per indignationem, reus vtile eſſe doceat & honeſtũ. §Ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus§ vt & hic rurſus cõuertat in definitionem aduerſarij pręcepta ſuperiora, & dicat eam falſam, turpem, inutilem, comparet ex minore, maiore, pari, quæ habet. ſ. accuſator. nam & hic propriũ locũ cõmunem de fine habebit. Nam & extra finem, quem põt cauſa ſuggerere, habere põt vterque alium locũ communem. Poſt eadem pręter cõmunem locum fiat collatio ipſarum definitionum per minora, maiora, paria. nam illi quidem cõmunes loci, qui in quacunque parte eſſe poſſunt, cauſa ſurgente, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere dicuntur, vt non proprius ſit locus communis ex fine natus, ſed ex negotij genere, cuius circunſtantia pro qualitate, vel quantitate periculi locos communes dabit. Non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Hi loci communes, qui ex compoſitione negotiorum naſcuntur, non in omnibus cauſis ſunt, quia non omnis cauſa ſimiliter componitur. ſed cadunt in omnia genera cauſarũ. i. in omnes conſtitutiones, quia quælibet conſtitutio, modo atroci negotiorum, compoſitione ſingitur, modo ſimpliciter componitur.

DE TRANSLATIONE, ET COMMVTATIONE.

CVm autem actio translationis, aut commutationis indigere videtur; quòd non aut is agit, quem oportet, aut cũ eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, conſtitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula trãslationum genera quæramus ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt: Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, vt rarius incidant trãslationes. Nam & prætorijs exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. quare in iure plerunque verſantur. ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur. In ipſis autem iudicijs rarius incidũt, & tamen, ſi quando incidunt, eiuſmodi ſunt, vt per ſe minus habeãt firmitudinis, confirmentur autem aſſumpta, alia reliqua conſtitutione. Vt in quodam iudicio, cum veneficij cuiuſdam nomen eſſet delatum, &, quia parricidij cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædã crimina teſtibus & argumentis confirmarentur, parricidij autem ſolum mentio facta eſſet, defenſor in hoc ipſo multum oportet & diu cõſiſtat, cum de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem, ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniam & id cauſa ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum nõ oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen ceteris quoque criminibus defendendis coniecturali conſtitutione translationem confirmabit. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati veniſſent, armati contra præſto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum: poſtulat is, quicum agitur, à Prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit, iudicium purum poſtulat: ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non. Ratio, Non enim oportet in recuperatio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quęritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, Eiuſmodi ſunt iniuriæ, vt de his indignum ſit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum ſatis ne cauſæ ſit, quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum ſit, præiudicetur. atque exemplum quidem hoc eſt. in omni autem cauſa ab vtroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit: & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat: & videre vtrum malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio conſtituta, an rectè ſine vlla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in iudicium veniat, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem & partes eius conſideremus.

VICTORINVS.

CVm autem actio tranſlationis, aut commutationis indigere videtur, § Tertia eſt conſtitutio, quæ tranſlatio eſt, quia ita Tullius ordine dedit. Hęc commutationem iudicij cum actione tenet, cum perſona, locus, lex, crimen, pœna mutatur, vel cetera quæ ſimilia ſunt. His ſingulis ſupponere exempla & infinitum & ſuperuacuum eſt, vel quia multis modis efficitur, vel quia omnibus modis ad dicendum vna pręſcriptio eſt. Omnia autem tranſlatio apud antiquos temporibus Tullianus in ipſa cauſarum actione, aut non erat, aut rarior inueniebatur. Pręrores etenim qui ius dicebant, & iudices cauſæ dabant. & controuerſiæ vel agendi genus inſtituta actione formabant, ita ſibi pręſcribebant. Prætor, qua accuſator, qua reus deberet actione, vti pręſcribendo quid fieret, excipiendóque quid non fieret, tranſlationis controuerſiam actionibus auferebat. Erat pręterea inſtitutum, vt à cauſa caderet is, qui non quemadmodum oportebat egiſſet. Ergo etiam propter hæc forma taliter ad iudicium veniebat. Apud ipſum vero pręrorem cum litis ipſius forma componeretur, illic partes, aut excipiebant aliquid aut ſimplicem actionem accipiebant. Vnde in ipſo, vt dixi, iure, hoc eſt, apud prætorem de modo agendi cum quæreretur, tractaretur exceptio, atque tranſlatio. Cum autem iam litis forma eſſet accepta in iudicio, nulla iam poterat eſſe tranſlatio. Ergo in iudicijs tranſlatio

rarius inuenitur, & ſi quando inuenta fuerit ipſe per ſe parū firmitudinis tenet aſſumitq́; vires alia cōſtitutione firmiore. Hoc nanque præceptum Tullianum eſt, tranſlationem ex alia cōſtitutione firmari. Ad quod præceptum exemplum ſubiongit non vt tranſlationem doceat, ſed vt oſtendat tranſlatioōē alia conſtitutione firmari. Reus parricidij factus, probatis alijs criminibus an damnandus ſit, quæſtio eſt. Vtitur tranſlatione reus, cū dicit ſe non parricidij damnādum eſſe, quia nihil inde approbatum, ſed aliorum criminum, quæ probata ſunt, affici oportere ſupplicio. ac ne eo quidem, ꝙ non inde iudicium conſtitutum ſit. Ita ſi neque probatorum criminum pœna eſſe debet, quia non inde iudicium conſtitutum eſt, neque parricidij, quia nihil probatum confirmat, non eſſe damnādum. Verūtamen purgandis alijs criminibus per coniecturam opera danda eſt, vt reus nō opera tantum tranſlationis vtatur. Ergo probatū illud eſt, tranſlationem alia conſtitutione firmari. Subiungit vero exemplum trāſlationis. Cū agit iniuriatum cui præciſa manus eſt, & is qui pręcidit, exceptionē poſtulat, vt in hoc iudicio de maleficio nō fiat præiudiciū. In hoc genere conſtitutionis præcepta hęc ſunt. quæ vtrique parti dentur vt explicent quod fieri ſoleat, à quo per quos, quomodo, quo tempore quēadmodum agi, quēadmodum iudicari, quemadmodum ſtatui, quod vtique ex partibus iuris agnoſcitur, de quibus partibus in qualitate ęſt tractatum, debet etiā tractari qd in ſimilibus rebus fieri ſoleat. Aut enim in iure cautum eſt id, de quo quęritur, aut ſolet ſic fieri, aut nō ſolet, aut id, quod in iure ſolitū eſt, id quod ſimile eſt, applicatur. Deinde per coniecturam tractādum, vtrum malitia agatur aliud, cum aliud ſimulatur, an ſtultitia, an neceſſitate. Locus aūt cōmunis vnius eſt contra tranſlationem, fugere iudicium & pœnam, eum. ſ. qui tranſlatione vtatur. A tranſlatione vnus locus communis eſt, perturbari omnia, ſi non eo pacto agātur quo oportet. Hæ ſunt tres conſtitutiones, quæ ſpecies non habent cōiectura, finis, trāſlatio. Tranſlationem aūt intelligamus formam eſſe ſtatus. ſ. legalis, præſcriptionem vero eandem appellari poſſe, & eandē exceptionem, ſed ab oratoribus. In iure aūt, præſcriptionem dici, ipſum propoſitum ius, exceptionem aūt, cum ius ipſum propoſitum aduerſus ſe actor alius excipit, interpoſita aliqua conditione. Sit nobis pręſcriptio iniuriarum de cęde exceptio, niſi præiudicium facias. } Singula tranſlationum genera quæramus, } Vt exemplum ſit, quemadmodum alia legē, quemadmodū alio crimine, & ad ſingola, quibus tranſlatio videtur impleri. } Sed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. } Cum enim præcepta in omni genere tranſlationis eadem ſint, ad diuerſitatem fruſtra exempla quærentur. Eadem enim pręceptorum ratio in omnibus tranſlationis partibus, & vbique ſeruabitur. } Multis de cauſis fit, vt rarius incidāt tranſlationes. } Quoniam per prætoris formulas actionibus integritas datur, neque in iudicijs vlla pōt eſſe pręſcriptio, qui non quemadmodum oportet egerit apud pręetorem. } Quare in iure plerunque verſantur tranſlationes. } Ibi enim exceptiones poſtulantur. In cauſis aūt aut raro, aut nunquam, priuatorum iudiciorum cauſa conſtituitur, ideo non poteſt in iudicijs eſſe trāſlatio, ſed eſt apud prætorem. } Hic defenſor pœnæ cōmutationē } Quoniam cum dicit non hac pœna afficiēdus eſt, ſed tali aliorum criminum probatorum. cumq́; tali non oporteat, quia eius crimen non probatum eſt, ita ne alia quidem pœna affici, oportere dicit, quæ ſit aliorum criminum, vnde cōmutatione pœnæ vis accuſationis tota tolletur. } Ceteris quoq; criminibus defendendis, quæ probata dicuntur, coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit. } Vt infirmatis etiam criminibus illis quæ probata dicuntur, rei poſſit releuare perſonam. Exemplum aūt tranſlationis in cauſa poſitum nobis ſit huiuſmodi. Illud exemplum quod ſupra datū eſt, ad hoc datum eſt, vt probaretur, trāſlationē alia conſtitutione neceſſario confirmari nunc dat exemplum tranſlationis. Poſtulat is quicum agitur, à Prętore exceptionem, ne pręiudicium fiat in hac iniuriarum dānatione futuri criminis, quod de capite eſt. i. cędis. } Indignum ſit non primo quoque tempore iudicari. } Vt etiam in iudicio iniuriarum indignum ſit, non etiam de cæde iudicari. } Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicēdum eſt } In qualitate abſoluta. } Cōtra eum, qui tranſlationem inducet, } Qui accuſatur iniuriarū. } A trāſlatione aūt, omnium fore perturbationē, } Hoc eſt, à parte ea quæ vtitur tranſlatione. nam illa ſuperior contra tranſlationem eſt. } Quo pacto oporteat, } Hoc eſt, ſi cum eo agatur. quicum non oporteat. Cetera vero quæ de hac cōſtitutione dici poſſunt, alijs libris à Cicerone explicata ſunt. nunc aliam cōſtitutionem aggreditur, nempe generalem, & eius partes.

DE GENERALI CONSTITVTIONE.

CVm, & facto, & facti nomine conceſſo, neque vlla actionis illata controuerſia, vis & natura & genus negotij ipſius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus. Huius primas eſſe partes duas nobis videri diximus, negotialē & iuridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio iuris ciuilis habet implicitam controuerſiam. ea eſt huiuſmodi: Quidam pupillum hæredem fecit: pupillus autem ante mortuus eſt, quàm in ſuam tutelā veniret, de hæreditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli hęredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt. poſſeſſio hæredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt, Immo noſtra, qui hæredes ſecūdi teſtamēto patris ſumus. Quæſtio eſt, Vtrorum ſit: Ratio eſt, Pater enim & ſibi & filio teſtamētum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filij fuerunt, teſtamento patris noſtra fiāt neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis, Immo pater ſibi ſcripſit, & ſecundū hæredem non filio, ſed ſibi iuſſit eſſe. Quare præterquā quod ipſius fuit in teſtamento, vllius veſtrum eſſe non poteſt. Iudicatio, Poſſit ne quiſquam de filij pupilli re teſtari: An hæredes ſecundi, ipſius patrisfamilias, non filij quoque eius pupilli hæredes ſint. Atque hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut vſquequaque dicatur, hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione: quod fit, cum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt, vt in hac ipſa cauſa Supponatur eum ab hæredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis hęredes eſſe non poſſunt: nec vnquam factum eſt, vt eiuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege hæres eſſet. Infirmatio autem hæc erit, Non eſt vna pecunia, propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ iam mortuo pupillo ſuis hæredibus concedebat. Iudicatio eſt, Vna ne pecunia fuerit. ac ſi hac erunt vſi infirmatione, Poſſe plures eſſe vnius hæredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis; de eo ipſo iudicatio naſcitur, Poſſint ne eiuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe hæredes. Ergo vna in conſtitutione intellectū eſt, quomodo & rationes & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta videamus. Vtriſque, aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, ius ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandū. Initium ergo eius ab natura ductum videtur: quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem veniſſe: poſt autem approbata quædam aut à cōſuetudine, aut vero vtilia viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiā, veritatem. Religionem, eam, quæ in metu & cęrimonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos officium conſeruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarū obſeruantiā teneat.

Vindica-

Vindicationem, per quam vim, & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quã peccata punimus. Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurũ ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quòd neq; in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autem iura ſunt quædã ipſa iam certa propter vetuſtatem. quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ Prætores edicere cõſueuerint. Quędam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt. quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit: quod iam ita iuſtum putatur, vt iuri præſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo iam ante ſententia alicuius, aut aliquorũ conſtitutum eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur, quenq; attendere, atque elicere pertentando vnamquanq; partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam, vt ante dictum eſt, duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipſa cauſa det. & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. nam certi, qui in omnes incidant, loci præſcribi non poſſunt: in pleriſq; fortaſſe ab auctoritate iuriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nũc iuridiciale genus, & partes eius cõſideremus.

VICTORINVS.

NVNC generalem conſtitutionem & partes eius conſideremus} Generalis, hoc eſt, qualitatis conſtitutionis præcepta ſupponit, cuius ſpecies duas eſſe dixit, iuridicialem & negotialem. Duas enim deliberatiuam, & demonſtratiuam in priori libro ſuſtulit. Ac nunc prius de negotiali tractat, qm̃ ſimplex eſſe noſcitur. iuridicialis vero in ſpecies eſt diſtributa. hæc negotialis habet litem, cum quæſtio eſt quid eſſe debeat, quod colligitur ex iure iam conſtituto quomodo id ſit habendum, vnde controuerſia eſt. Supponit exemplum, q̧ ſecundi heredes ſibi eam hereditatem vendicent, quæ venerit pupillo, quam ſibi vendicant agnati. Facit intentionem agnatorũ, deinde depulſionem heredum ſecundorum. Tunc quæſtionem, quorum ſit hereditas. Affertur ratio à ſecundis heredibus, quòd vnius pecuniæ heredes diuerſi eſſe nõ poſſunt. Fit refutatio ſed non eſt vna pecunia. Erit iudicatio, an vna pecunia ſit. Hic admonet, poſſe in vna & ſimplici conſtitutione inueniri plurimas rationes, refutationesq; earũ, & item iudicationes, vt in hac cauſa. Nam cum ratio ſit, non poſſe plurimis de cauſis vnius pecuniæ heredes eſſe diuerſos, cumq; in ſuperioribus refutatio facta ſit, Non eſt vna pecunia, omiſſa hac refutatione, alia refutatio ſupponi poteſt vt dicatur, eſſe poſſe vnius pecuniæ heredes plures diuerſis de cauſis. Et aperte in ipſo Tullio poſitũ eſt, quæ rationes ſint, quæ refutationes. Dat aũt huic conſtitutioni locos ad argumenta communiter vtriq; parti, vel omnibus partibus, ſi plures exiſtent, vt ius vnde conſtet conſiderent. Conſtat autẽ ex tribus duci natura, conſuetudine ſequenter, deinde lege. Poſtremo naturam eius diuidit in ſex partes, quas ipſe partitus eſt, & definiuit. Item conſuetudinis certas ſpecies à prætoribus poſitas dereliquit. Res firmiſſimas ſubiecit, pactum, par, iudicatũ. Legitimi aũt ſcientiã ediſcendis legibus reliquit. Vis & natura, & genus ipſius negotij quæritur. Quale ſit negotium, in tribus his quæritur, vi natura genere, iuſtum an iniuſtum, vtile an inutile. {Ante mortuus eſt, q̃ in ſuam tutelam veniret} Vt nõ poſſet facere teſtamentum quia minor eſſet. {Cuius agnati}.i. petitores {De qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt}.i. pater pupilli, vel pupillus ipſe. {Ratio eſt,} Ratio quæſtionis eorũ qui poſſeſſores ſunt. {Pater enim & ſibi & filio teſtamentũ ſcripſit,} Quandiu non licebat filios ſcribere teſtamentum. {Infirmatio eſt rationis,} A parte petitoris. {Non filio,} Si extrinſecus aliquid aliunde filius haberet. {Sed ſibi iuſſit eſſe}.i. rebus ſuis ſubſtituit. {Iudicatio,} Ex ratione & refutatione rationis. {Poſſitne quiſquam de filij pupilli re teſtari,} Quam non ipſe haberet & quam pupillus aliunde quæſiſſet. {An heredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli heredes ſint} Quia ſecundus heres cum dicitur, eius eſt ſecundus, qui hereditatem remiſit. Vnde heres eſſe, nõ poteſt, niſi eius cui ſecundus heres eſt. Eius aũt heres non poteſt eſſe, cui non eſt ſecundus. {Ac ſi hae erunt vſi infirmatione,} Duas infirmationes ex parte poſuit petitorum.i. agnatorum, contra vnam rationem poſſeſſorum, hoc ex heredum ſecundorũ, quod diceret vnius pecuniæ plures heredes diſſimilibus de cauſis eſſe nõ poſſe, erit vna infirmatio, Non eſt vna pecunia. Item alia eſſe poſſunt vnius pecunię diſſimilibus de cauſis, diuerſi heredes diſſimilibus generibus heredes eſſe, vt alius teſtamento, alius lege, alius agnatione. {Nunc huius generis præcepta videamus} Exemplum dedit qualitatis & negotialis, dedit & pręceptũ, quomodo rationes multæ eſſe poſſent, nunc ſubiungit, in hanc negotialem qualitatem, quemadmodũ & vnde argumenta ſocianda ſunt. {Vtriſque,}.i. petitori & poſſeſſori. {Aut etiam omnibus, ſi plures ambigent} Si plures contra vnum poſſidentem petant, vt nõ duæ partes ſint, ſed plures. Initium ergo eius ab natura ductum videtur, vt conſtet ius, natura, vſu, lege. Omnium aũt trium ſupponit partes. {Quædam aũt ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura} Interdum.n. ſequitur conſuetudinem Hoc aũt quia conſuetudo, non quia ſcimus vtile eſſe quod ſequimur. poſt autem probata quædam aut à conſuetudine, aut à vero. {A conſuetudine,} Qm̃ conſuetudo eſt. {Aut vero} Qm̃ ratio eius perſpecta eſt, & vtilitas viſa. {Vindicationem,} Pro vindicta, pro vltione. {Ad hanc controuerſiam}.i. cauſæ genus iudiciale. {Cõſuetudinis aũt ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit} Iuris partibus iuri naturali ſuppoſitis, nunc cõſuetudinis iuris partes ſubijcit. {Voluntate oĩum ſine lege vetuſtas cõprobarit} Vt prudentiã ratio auctoritate data conſuetudini, de conſuetudine in poſteros miſerit legem. Quædã ſunt iura ipſa iam certa propter vetuſtatẽ, vt pura maioribus aſſurgatur, ius eſt hoc, ſed conſuetudinis. {Multo maxima pars, quæ Prætores edicere conſueuerunt} Non ex legũ præceptis & iuſſionibus. ſed ex conſuetudine, quæ proponatur à prætoribus ex bono & æquo. {Par, quod in omnes æquabile eſt} Vt qui proponit aliquid, tale proponat, vt quo iure aliũ teneat, hoc ſe alliget. {Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit} Hæc quæ dicta ſunt, de conſuetudine tractata ſunt. Nunc cum ſupereſſet ius legitimũ, cognitionem eius ad eos tranſtulit, qui legitima iura fecerunt. {His ergo ex partibus iuris, quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur} Diuiſo iure omni in naturam, conſuetudinem, leges, dat præcepta vt argumenta ſumamus, vel quæ ex ipſa re ſumuntur, vel quæ ex ſimili, aut maiore, aut minore. Locos aũt communes dare ſe negat poſſe certos in ſingulas conſtitutiones, Etenim cũ duo genera ſint. quorũ alterum rei dubiæ approbationem ducendæ generalem tractatũ habet alterũ rei certæ continet amplificationem, neceſſario cauſæ ipſius facultas ſuggerit, ſi quid amplificationis, aut indignationis conqueſtionisq; naſcitur. Sed qm̃ in negotiali qualitate iuris, de iure tractatus eſt, erũt loci cõmunes, vel ab auctoritate iuriſperitorũ, vel contra eorum auctoritatem. Hæc de negotiali.

DE IVRIDICIALI CONSTITVTIONE.

IVRIDICIALIS eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non, vt negotialis, implicite & abſcondite, ſed patentius & expeditius recti & non recti

recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & fere mos eſſe Graijs, cum inter ſe bellum geſſiſſent, vt ij, qui viciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent victoriæ modo in præſentia declarandæ cauſa, nō vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt trophæum. Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt, apud commune Græciæ conciliū. Intentio eſt, Non oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne. Ratio eſt. Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, At tamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graijs ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt, Cum ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graij de Graijs æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, recte ne, an contra fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus qua fortaſſe vſi ſunt, Non enim iuſte, neque pie bellum geſſiſtis; in relationem criminis dilaberemur, de qua poſt loquemur. Vtrunq; autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuū eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atq; in cauſam negotialem, de qua ante dictum eſt. Locos autem communes & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignationis, aut conqueſtionis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. Nunc aſſumptiuā partem iuridicialis conſideremus. Aſſumptiua igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt, aliquo autem foris adiuncto argumēto defenditur. Eius partes ſunt quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio. Comparatio eſt, cum aliquod factum, quod per ſe ipſum non ſit probandum, ex eo, cuius id cauſa factum eſt, defenditur. ea eſt huiuſmodi: Quidam Imperator, cum ab hoſtibus circunſideretur, neq; effugere vllo modo poſſet, depactus eſt cum eis, vt arma & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaq; fecit: armis & impedimentis amiſſis præter ſpem milites conſeruauit. accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio, quid ſit lædere maieſtatem: ſed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne. Ratio eſt, Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt, aut coniecturalis, Non periiſſent: aut altera coniecturalis, Non ideo feciſti. Ex quibus ſunt iudicationes, Periiſſent ne? &, Ideo ne fecerit. aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur: Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere ceterarum quoque conſtitutionum rationem atq; præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ij, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto iudicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confirmatio, & item cōtraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin autē certo nomine maleficij vocabitur in iudiciū, ſicut in hac cauſa, (nam maieſtatis accerſitur) definitione & definitionis præceptis vti oportebit. Atq; hæc quidem plerunq; in hoc genere incidunt, vt coniectura & definitione vtendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, vt id ipſum factū, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus. Quod facile eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à ceteris generibus controuerſiarū ſic ex ſua vi conſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non vtile aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere vtile, aut non tantopere honeſtum, aut nō tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat, vt propter ſalutem militum ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demonſtratur, contendere, &, hoc extenuando, maleficij magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, vtilius, magis neceſſarium fuiſſe illud, quod vitarit reus, quàm illud, quod fecerit. Honeſti autem, & vtilis, & neceſſarij vis & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante expoſuimus. Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrum ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationem res veniat, tractari oportebit. Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in iis ipſe quoq; ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autē communes erunt accuſatoris, in eum, qui, cū de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroq; fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neq; turpe, neq; item vtile, neq; honeſtum putari oportere, niſi, quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita communis eſt, vt bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendū momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudine demonſtratur. Et tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, vt ipſi ſe quoq; idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cū reus id quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi. Horatius, occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem, ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatis cū gemitu & lamentatione. indigne paſſus, virginem occidit: accuſatur. Intentio eſt, Iniuria

ſororem

ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Iure occidi. Quæſtio eſt, Iure ne occiderit. Ratio eſt, Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum R. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. ex qua iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem uegligeret, hoſtium lugeret, de fratris & populi R. victoria nou gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemuatam necari. Hoc in genere cauſa, primum ſi quid ex ceteris dabitur conſtitutionibus ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquam conſtitutionum illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde huius leuius eſſe illud, quod in alterum peccatũ reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit. Poſtea translationis partibus vti, et oſtendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re conuenerit: ac ſimul oſtendere non oportuiſſe ante ſupplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoq; & iudicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & iudicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eũ criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, iudiciũ fieri noluerit: & id, quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs vlciſcantur, quantum incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet iudicio: ſi vero ceteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quã id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, vt legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, vt illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quammaxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud eiuſmodi, vt ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, vt in comparatione, aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defenſor autem, quæ per alias conſtitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit primũ augendo eius, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quammaxime per indignationem, ſi res feret, iuncta conqueſtione, ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrando reum punitum, quàm ſit ille promeritus, & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, vt refelli, & contrariam in partem cõuerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, cõtrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quã perturbationem fore omnium iudiciorũ demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicij ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primum ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, vt non modo viro bono, verum etiam homini libero videatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, vt ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur. Deinde eiuſmodi, vt in eam is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit, vt non tam rectum, nõ tam fuerit honeſtum in iudicium illã rem peruenire, quàm eo modo, atq; ab eo vindicari, quo modo, & à quo ſit vindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hic demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, vt de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cũ id, quod arguitur, negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atq; hic vtilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui ſumpſerit, audaciam & crudelitatem indignatio. Ab defenſore, in eius, quem vltus ſit, audaciam ſui conqueſtione, rem non ex nomine ipſius negotij, ſed ex conſilio eius, qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere: quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem quam charam eſſe omnibus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata. Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipertito. Nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur. Cauſę remotionis hoc nobis exemplo ſit. Rhodij quoſdam legarunt Athenas. Legatis Quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti nou ſunt: accuſantur. Intentio eſt. Proficiſci oportuit. Depulſio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne. Ratio eſt, Sumptus enim, qui de publico dari ſolet, is ab Quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio eſt, Cum ijs, qui legati erant, ſumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilo minus legationem. Hoc in genere primum, ſicut in ceteris, ſi quid aut ex coniecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, videri oportebit. Deinde pleraq; ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoq; cauſam conuenire poterunt. Accuſator autem illum, cuius culpa id factum prius dicet, primum defendet, ſi poterit: ſin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, ſed huius, quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet ſuo quenq; officio cõſulere oportere: nec, ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde, ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc, accuſari oportere, & non cum huius defenſione coniungi illius accuſationẽ. Defenſor autem cum cetera, ſi qua ex alijs incidens conſtitutionibus, pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primum, cuius acciderit culpa demonſtrabit. Deinde, cũ id aliena culpa accidiſſet, oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd nõ potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis vis implicata, demonſtrabit. Quòd nõ debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De vtroque diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate, quod

minus

minus quàm conuenerit factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum voluntatis & ſtudij fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum huiuſmodi, ex cetera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atq; hoc ipſi vtile fuiſſe facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit, Sin autem nõ in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, vt in hac eadem re, ſi Quæſtor mortuus eſſet, & iccirco Legatis pecunia data non eſſet, accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, ceteris ſimiliter vti locis oportebit, & ex conceſſionis partibus, quæ conuenient, aſſumere, de quibus poſt nobis dicendum erit, Loci autem communes iidem vtriſq; fere, qui ſuperioribus aſſumptiuis incident: hi tamen certiſſimi. Accuſatoris, facti indignatio. Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici nõ oportere. Ipſius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neq; ad officium ſuum reus pertinuiſſe: nec, ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcã ſuſtinuit iuſſu Imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoq; dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt. Dedi oportet. Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteat ne. Ratio eſt, Non enim meũ fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id ætatis & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum auctoritate & poteſtate Imperator, qui videret vt ſatis honeſtũ fœdus feriretur. Infirmatio eſt, Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt, Cum is, qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu Imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus ne ſit hoſtibus, nec ne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quę voluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſſionis partibus Nam earum quædam maior vis eſt, quòd paulo poſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neq; ad officium ſuum pertinuiſſe aut pertinere. Atq; in hoc genere hoc accidit noui, quòd accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſi quis eum accuſet, qui cum Prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum Conſules adeſſent. Nam vt in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio ac poteſtate factum dimouebat: ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum remouendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab vtroq; ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus vtilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cuiuſq; officij, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, & fuerit ne ei, de quo agitur, id iuris, officij, poteſtatis attributum, nec ne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Conceſſio eſt per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed, vt ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, per quã eius, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negat: vt apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, vouerunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſſent, vitulum immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, Neſciui non licere. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſit ne ſupplicio dignus. Caſus autem inferetur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, vt in hac: Cum Lacedæmonijs lex eſſet, vt, hoſtias niſi ad ſacrificium quoddã redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is, qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in vrbem ex agro cœpit agere: tum ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuę voluntatis oſtendendę cauſa hoſtias conſtituit omnes in litore, vt, qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſierunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificium præſto non fuerunt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio, flumen enim ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam, quod lex iubet, factum non eſt ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicio ne dignus ſit. Neceſſitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Lex eſt apud Rhodios, vt, ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæſtor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio, Vi & neceſſario ſumus in portũ coacti. Infirmatio eſt, Nauim ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, Cum roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portũ coniecta ſit, oporteat ne eam publicari. Horum trium generum iccirco vnũ in locum contulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primũ, ſi quid res ipſa dabit facultatis, coniecturam ab accuſatore induci oportebit, vt id, quod voluntate factum negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionẽ adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo, & ab his id, quod reus inferat, ſeparare, id eſt oſtendere diſſimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, nõ fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe euitari, & hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc aut illud feciſſet, aut, niſi feciſſet, præcaueri, & definitionibus oſtendere non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem

nominari

nominari oportere. Ac ſi qua neceſſitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quiduis perpeti, mori deniq; ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceſſitudini obtemperare. Atq; tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atq; hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis vti oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe: & ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile eſſe concedi eam rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit: permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab ijs, qui poteſtatem habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor autem cõuerſis omnibus his partibus poterit vti. maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento, & ſe plus, quàm fecerit, facere nõ potuiſſe, & in omnibus rebus voluntatẽ ſpectari oportere: & ſe conuinci non poſſe, quòd non abſit à culpa: & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quàm eum, qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris, vnus in confeſſione, & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, vt non de facto, ſed de facti cauſa quæratur. Defenſoris autem, conqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & vti ſuum animum non euentum conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorũ indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conueniet, ſi aut in ijs, aut in alijs exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit. Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendum: propterea quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter & ex ſua vi conſiderantur; quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, nõ erit difficile in vnam quanq; cauſam transferre, quod ex eo quoq; genere conueniet: vt in his exemplis cõceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de conceſſione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus. Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio cõtinetur. Hoc genus vix in iudicio probari poteſt: ideo quòd, conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, vt ignoſcat impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, vti licebit. vt ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in rempub. multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cum videaris non vti deprecatione, vti tamen, ad hunc modum: Quòd ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorum recte factorum cauſa, vni delicto vt ignoſceretis, poſtularet, tamen dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute huius eſſet iudices, à vobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudicijs non verſatur, niſi quadam ex parte: tamen, quia et pars ipſa inducenda nonnunquã eſt, & in ſenatu, aut concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. nam in ſenatu, & in conſilio de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius conſilium diu dictum eſt. Et magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi, poſtulatio valuit. nam ſemper animo bono ſe in populum R. fuiſſe non tam facile probabat. cum coniecturali conſtitutione vteretur, quàm vt propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cũ deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eum, qui, ſibi vt ignoſcatur, poſtulabit, commemorare ſi qua ſua poterit beneficia, &, ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe quàm hæc, quæ deliquerit; vt plus ab eo boni, quàm mali profectum eſſe videatur. Deinde maiorum ſuorum beneficia, ſi qua extabunt, proferre. Deinde, oſtendere, non odio, neq; crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicuius, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco magno ijs, qui ſibi conceſſerint, vſui futurum. Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit, & amplitudinem ſuæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui ſe ſaluum velint, & dignitatem oſtendere, & cetera ea, quæ perſonis ad honeſtatem, & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit; vt honore potius aliquo, quàm vllo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde ceteros proferre, quibus maiora delicta conceſſa ſunt. Ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, vt quamminimum fuiſſe videatur, & aut turpe, aut inutile demonſtrandum tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex ijs præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet: ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe: &, ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam, demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia, aut, cum beneficijs honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde, de quo vt poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non vti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij: & alter, eorũ miſereri oportere qui propter fortunam, non propter malitiam in miſerijs ſint.

VICTORINVS.

SVBIVNGITVR iuridicialis quæ ipſa cum genus ſit, in duo diuiditur, in abſolutã, & abſumptiuam. Abſolutæ ſupponit exemplum, quod trophæum æneum contra morem poſt victoriam Graij, de Graijs ſtatuerunt. Facit intentionem & depulſionem, ſupponitq; rationem poſtea, ſed abſolutæ conſtitutionis, vt naſcatur iudicatio. Iuſte fecimus, quia æternũ virtutis noſtræ monimentum relinquere voluimus. Sin autem dicatur, ideo æneum, quia meruiſtis, erit ratio de relatiua qualitate. Vnde intelligimus, in vnam cauſam conſtitutiones incidere poſſe plurimas principales. Verum etiam abſoluta, qualitas eoſdem habebis locos argumentorum, quos negotialis, ex partibus

tibus iuris natum ad vtilitatem ſuam conſuetudinis legum. Sed in abſoluta ipſa iura proferimus, vt factum defendas, vel lege, vel conſuetudine, vel natura. in negotiali autem hæc iura proferuntur, vt poſſit conſtitui quo iure eſſe debeat id, de quo negotium eſt, quia eius conſtitutionis ad futurũ ſpectat intentio. § Aut ex ipſa re, aut ſimili, maiore, minore'ue naſci videbitur. § Aut enim in iure poſita eſt hæc ſpecies, quæ quæritur. Iuris autem ex eo ꝙ in iure eſt, ad hoc negotium ſimilitudo traducitur. § Dubiæ rei § Theſis. ſ. § Certe cõtinet amplificationem, § Locis communibus iam re probata, argumentum facies. § Illud enim adhuc in quæſtione eſt, quod augeri per cõmunem locum poſſit & oporteat, conſiderabitur. § De re probata locum cõmunem per argumentum non theſis. § Nam certi qui in omnes incidant loci, perſcribi non poſſunt § In ſingulas conſtitutiones certi loci & propiij dari non poſſunt. Merito ergo & in negotiali. Qm̃ tamen in negotiali de iure tractatur, loci communes hic eſſe poſſunt contra auctoritatem iuriſperitorũ, ab auctoritate iuriſperitorũ. § Nunc iuridiciale genus & partes eius cõſideremus. § Ipſa enim eſt quæ diuiditur. § Abſoluta eſt, quę ipſa in ſe, non, vt negotialis, § In negotiali quæritur, quid eſſe debeat iuris, in abſoluta, quid eſt iuris. § Non, vt negotialis, § Negotialis enim nõ habet ius certum, ſed quęritur de eo iure quod eſſe debeat in negotio præſenti. § Abſoluti eſt, quæ ipſa in ſe, non, vt negotialis. § In negotiali qualitate ius efficitur ſententia iudicis, in abſoluta quod poſitum ius, & notum eſt, ab oratore ſumitur. § Implicite, & abſcondite, § Quia adhuc incertum eſt, & quæritur quod eſſe debeat. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumẽdæ ſunt, atq; in cauſam negotialem, quia de ante dictum eſt. vt ex partibus iuris naturæ, conſuetudinis, legum argumenta ſumamus. Hoc tamen, cum & in negotiali hæc ſint diſtat abſoluta ab negotiali, ꝙ illa latius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouũ ius eſſe poſſit de quo quæritur. abſoluta autem ipſa iura, vt probet factum. § Aſſumptiua igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari nõ poteſt, § Aſſumptiuæ qualitatis præcepta tractaturus, docet quid ipſa ſit, & eius partes quatuor ſupponit. Ac primam compenſationem, quam & comparationem appellat. huius exemplũ ſubiicit, Imperatoris eius qui inſtrumenta & arma tradiderit, vt exercitum ab obſidione hoſtium liberaret, hic qm̃ finitiuus ſtatus eſſe potuit, quid ſit lædere maieſtatem. § Certi enim nominis reus eſt. § Cuius conſtitutionis ſ. finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam cõſiderat cõpenſationem. Ac præcepta hæc conſtituit, vt ſi quid per coniecturam tractandũ ſit, prima parte tractetur, vel hoc non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe, propter quod iſtud vnde reus ſit, dicatur eſſe commiſſum. Iſta coniecturalia ſunt. Item ſi definitio fuerit cum alio qui certi nominis reus eſt, transferenda huc ſunt omnia quæ ſunt definitionis. monetq; nunc alteram, nunc vtranq; conſtitutionem. i. & finem & coniecturam in prima parte tractari & item alias, tractis. ſ. huc rationibus ſingularũ & confirmationis & infirmationis. Ipſius autem compenſationis præcepta hæc ſunt, vt cõparemus, id quod admiſſum eſt, & propter quod admiſſum eſt, ex partibus honeſtatis, vtilitatis, neceſſitatis vt neq; fuiſſe aut honeſtũ, aut vtile, aut neceſſarium. Vbi & gradus tangi poteſt, non tam vtile, non tam honeſtum, non tam neceſſarium, quæ partes. i. vtilis, honeſti, neceſſarij, plenius intelligentur in præceptis deliberatiuę. Sic facta ſeparatione, & eius beneficij quod præſtitiſſe ſe dicit, & eius maleficij quod admiſit, actio poſtrema ducenda eſt ad formam deliberatiuæ, vt ita agatur, quaſi ſuadeat, aut diſſuadeat orator, faciendum, aut non faciendum. qm̃ accuſatoris pars eſt vtique, vt diſſuadeat, defenſor vero hæc omnia contraria actione conuertet. Cum ille coniectura vſus fuerit, coniecturaliter reſpondeat. Item contra fidem aſſumat argumenta officij ipſius autem compenſationis contrarias partes tenebit, vt doceat vtile, honeſtum, neceſſarium fuiſſe quod fecerit. Aut tantopere per gradum vtile fuiſſe, honeſtum, neceſſarium. Loci communes ab accuſatore erunt duo in eum qui de turpi facinore confiteatur, & quærat aliquam defenſionem, & alter ipſius inutilitatis & turpitudinis expreſſio cum indignatione. Ad defenſore tres ſunt, nihil per ſe turpe aut inhoneſtum putari, niſi animo facientis conſideretur, alter, amplificatio beneficij præſtiti, tertius, expoſitio ipſius & periculi, & beneficij. § Ex quibus ſunt iudicationes duę § . ſ. iudicationes coniecturales. § Aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus § Hæc iudicatio propria eſt ipſius compenſatiuæ conſtitutionis. § Hoc cauſæ genus § Compenſatiuum. ſ. Oportebit adhibere cęterarũ quoq; conſtitutionum rationem atq; præcepta. ſi tñ incidant ceteræ cõſtitutiones. Iſtę enim conſtitutiones quæ in aſſumptiua ſunt qualitate, poſſunt præcedentes omnes conſtitutiones recipere, vt hæc nunc, quæ cõpenſationis eſt, habet & finem & coniecturam. Ideo quæcunq; genera ſunt quæſtionum, ſuis conſtitutionibus tractanda ſunt. § Ac maxime coniecturis faciendis § Vt per coniecturam, quæ quaſi incidens eſt compenſatio illa tollatur, qua is qui accuſatur maieſtatis, vtitur dicens, periturũ fuiſſe exercitum niſi arma concederet. § Ij qui accuſabuntur, comparabunt. § Vt periturum fuiſſe exercitũ negemus, quod ſumit hic, qui arma prodidit & inſtrumẽta. § Aut ſi alia ratione, § Qm̃ ſuperius duas rationes & duas iudicationes poſuit cõiecturales, non futurum fuiſſe vt periret exercitus, & non hoc animo factũ iccirco hic eandem rationem repetit, vt coniecturam dicant in hanc conſtitutionem tractandam. § Ex coniecturali conſtitutione ſumetur. § Quia partibus ſuis ipſa tractanda eſt. § Sin autem certo nomine maleficij § Vt nunc certo nomine reus eſt maieſtatis. Poteſt enim ſine certo nomine reus eſſe, & non ſtatim ad definitionem aſtringitur, cum criminis nomen nullum videtur obiectum. § Sin autem certo nomine maleficij vocabitur in iudicium, § Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius ſtatus. i. finis, quem ſtatum finem & ſupra poſuit dicendo, Quia ſit maieſtatem minuere, præcepta tractare. § Sin aliud quoq; aliquod genus § Quarumlibet conſtitutionum, vel præcedentium, vel ſequentium. § Quamplurimis infirmet rationibus § Vt dicat non futurum fuiſſe, vt periret exercitus. aut aliter, Non hoc animo feciſti, ſed vt perderes feciſti. § Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. § Poſt illa ſuperiora etiam hoc dicere oportebit accuſatorem, contendere, comparare. § Et, hoc extenuando, maleficij magnitudinem ſimul adaugere. § Vt extenues, quod præſtitiſſe ſe dicit, augeas, quod admiſit. § Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquã cauſam deliberatiuam, § In omnibus aſſumptiuis qualitatibus poſt omnia argumenta ex conſtitutione, quæ ſunt propria, locus extremus interponitur quaſi deliberatiuæ cauſæ, in qua quæritur quid faciendũ ſit, vt ex hoc probetur quid faciendum fuerit. § Tanquam cauſam deliberatiuam, § Vt non iudicialis cauſa ſit, ſed deliberatiua, & eodem genere agatur, quaſi ſola ipſa eſſet. i. cauſa deliberatiua. § Aliquam in conſultationem, § Vt deliberatiua, non iudicialis cauſa ſit. hoc eſt enim conſultatio. § Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, § Si accuſator coniectura, retorto contra genere dicendi, coniectura & defenſor vtetur. pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit, vt quod ille inutile, hic vtile, quod ille inhoneſtum, hic honeſtum dicat & cetera his ſimilia? § Relatio criminis eſt, cum reus id, quod arguitur, cõfeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat § Secundam ſpeciem aſſumptiuę qualitatis relationem poſuit. Hanc definiunt per definitionem. Quæ conſtitutio tunc eſt, cum alterius peccato ſe feciſſe reus dicit quidquid admiſit. huius exemplum ſubiecit Horatiũ, qui ſororem ſuam flentem interfecit. Et ſubiungit pręcepta. primum, vt ſi qua conſtitutio ante ipſam relatiuam tractari poſſit, eacutiatur circa ipſum qui reus eſt, Non hoc animo feciſti. hoc vtiq; ſic factum eſt & in cõparatione. Deinde qm̃ relatio refert actna ad alterum, vt ſe defendat, dicit enim Feci, ſed ille meruit. Neceſſaria etiam hic ceterarum conſtitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura eſſe poteſt, & finis, & quælibet alia conſtitutio. Ergo accuſator in defenſionem eius in quem reus transfert crimen, tractabit alias conſtitutiones. Hoc pacto ſit, vt licet relatio ſit conſtitutio, in hanc tamen adhibeamus alias conſtitutiones, duobus modi. vel circa perſonam ipſius rei, quo animo fecerit, vel circa perſonam illam in quam reus transferat crimen. Poſt hæc igitur tractanda eſt ipſa relatio criminia quam in pręceptis ab eodem ſubiectis cuius facile eſt recognoſcere. vſq; ad illam partem, quæ ſemper (ſicut in ſuperiore præcepto traditum eſt) propoſitionẽ habet quaſi deliberatiuam, quæ ex vtilitatis honeſtatisq; partibus quid agendum eſt, quaſi res in conſultatione ſit, declaratur, Defenſor habebit cuncta contraria. ſed ſi incidentes conſtitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuerſa parte tractabit. Item per præcepta conuertendo modum, ad ſuam partem argumentando deducit cum locis communibus tam accuſatori quam defenſori datis, quos ipſe ſupponit. Poſtea ſi qua facultas erit, § Ante relationem criminis, & eius argumenta, ceteris conſtitutionibus accuſator & reum onerare debebit, & illũ defendere in quẽ reus transfert crimen, nanque dici poteſt, Quod feciſti non hoc animo feciſti, quod eſt alterius cõſtitutionis, deinde, & ille quem meruiſſe dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit, quod vtique aliarum eſt conſtitutionum. Ita antequam ex præceptis

relationis

ſelationis aliquid agamus conſtitutionibus reliquis, & circa rei perſonam vti poſſumus vt eum arguamus, & circa perſonã eius in quem crimen transfertur, vt eum defendentes reum accuſare poſſimus. § Poſtea tranſlationis partibus vti, § Præſcriptione, Non tibi eũ licuit occidere. § Deinde negare debebit, audiri oportere id, § Vt dicamus, Hodie audiendus tu nõ es, ſiquidem & tu illam qua punitus es, audire noluiſti. § Et id, quod iudicatum nõ ſit, pro infecto haberi oportere § Mentiris, ꝙ dicis ſororem fleuiſſe, quia nõ eſt inde iudicatum. § Nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint, § Modo crimen ingens, poſteaquam pœnas ſumpſiſti de ſorore. § Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, valuiſſet, ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet iudicio, § Vt & hic qui Horatium accuſat, potuiſſet ſine iudicio illam quaſi peccantẽ occidere. § Si vero ceteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum § Sortici ſyllogiſmi fecit formam, qui in infinitum ſemper de intecta rei definitione porrigitur, vt granum, cumulus, aceruus, occidit Horatius, occideret accuſator, ita ſemper ſine iudicio erit pęna. § Potuiſſe hũc ipſum de illa ſupplicium ſumere § Quaſi de ſorore. § Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio § Vt dicas iuſtum, honeſtũ vtile, vel cõtera, quæ omnia in deliberationis præceptis tractantur. § Vt refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint, § Vt cum ſupra verbi cauſa dictum ſit ab accuſatore, non debuiſſe à fratre interfeci ſororẽ dicat hic, magis à fratre debuiſſe. § Vt ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur § Ve negare non poſſet, quod admiſiſſet, quod hæc victoriam Romanam lugeret. § Et iudiciorum perturbatione § Qm̃ non erat occiſa iudicio, quæ occiſa eſt § Remotio criminis eſt, cũ eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in aliũ, aut in aliud dimouetur, &c. § Definitio. Hæc tertia ſpecies aſſumptiuę qualitatis, remotio criminis dicitur, quæ definita eſt ſic. Cum intentio facti remouetur, vel in alium, vel in aliud ipſa autẽ remotio nunc rei eſt, nunc cauſę, ſed ſi cauſa remouetur, vel in hominẽ remouetur, vel in rem. Sin autem res remouetur, tantũ in hominem, remouetur, vel ab homine. Cauſæ remotionẽ in hominem docuit per exemplum, de legato Rhodiorum, cauſæ remotionem, in rem, in eodem exemplo oſtẽdit, cum dixit, mortuo quæſtore ſi legatus viaticũ non accepiſſet. Verum præcepta tradit quibus vteretur accuſator, cum argueret eum qui cauſam facti in hominem remoueret. Et eſt primum, vt accuſator eum defendat, in quem culpa remouetur. ſed ſi hoc non potuerit, dicat hoc iudicium aliud eſſe, illud aliud. deinde dicat vnicuiq; ſuum eſſe officium, hunc non potuiſſe peccare, illum reum eſſe poſſe. non debere tñ coniungi defenſionem huius cũ illius accuſatione. Hæc in remotionis partibus integris complendis accuſatoria ſunt; Defenſoris autem hæc, primum, vt quæcunq; accuſator ex alijs conſtitutionibus argumenta fecerit, ſoluat, deinde, accuſet eum cuius cauſa peccaſſe dicit, deinde doceat, ſe aliter facere nec potuiſſe, nec debuiſſe, nõ potuiſſe ex vtilitatis partibus nõ debuiſſe ex honeſtatis, de vtroq; autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat à ſe omnia facta eſſe, quæ facere potuerit. Percurret omnia vitæ ſuæ præteritæ dicta, facta, cõſilia, vt probat ſuam non fuiſſe culpam, cũ hoc non impleuerit. Cum vero cauſa non in hominem, ſed in rem remouetur, omnia eadem pręcepta accuſatoris & defenſoris erũt ea cepta vel accuſatione hominis in quem remotio fit, vel defenſione rei. Remotio cũ fit, dedit exemplum de adoleſcente, qui porcam tenuit, remouet enim à ſe factum, & dicit non fuiſſe ſuæ poteſtatis facere, vel non facere. Hic naſcitur illud nouum, vt fiat remotio rei non in hominem, ſed ab homine, & exiſtat conſtitutio ab accuſatore, cũ dicitur, Quod feciſti, non tu facere debuiſti. Exemplum dedit de prætore, qui conſules deberent, populũ arma conuocauit. Hic præcepta dat, vti exprimamus quid cuiuſq; ſit poteſtatis, quid officij, ex vtilitatis partibus, & honeſtatis, & vt hoc probemus exemplis. deinde adiungit locos communes ſi qui eſſe poſſunt aut indignationis, aut cõqueſtionis, vt, vterq; ſibi pro ſuis partibus ſumat. § In alium, aut in aliud dimouetur. § Aut in perſonã aut in rem. De vtroq; diſtinctius, & de honeſto, & de vtili. § Sin autem nõ in hominem certum, ſed in rem aliquã cauſa dimouebitur, § Hucuſq; in perſonam, nunc in rem cauſa remouetur. § Accuſatione alterius, & culpę depulſione dempta, ceteris ſimiliter vti locis oportebit; § In tria depulſione reliqua talia perſeuerant in rem, qualia fuerunt in perſonam. § Ipſius autem rei fit remotio, eum id, quod datur crimini, negat neq; ad ſe, neq; ad officium ſuũ rena pertinuiſſe, § Nunc remotio rei. nam ſupra cauſæ docuit remotionem & in hominem, & in rem, ſed remotio rei tantum in hominem fit, & fit duobus modis. nam nunc remotio fit rei ab eo qui reus eſt, nũc remotio fit rei ab eo qui accuſator eſt quod erit nouum, vt ſtatus ab accuſatore naſcatur. § Atq; in hoc genere § Remotiuæ conſtitutionis, vbi tãtum res, non cauſa remouetur. § Conceſſio eſt, per quam nõ factum ipſum improbatur à reo, ſed, vt ignoſcatur, id petitur, &c. § Quarta ſpecies eſt in aſſumptiua qualitate conceſſio. Hanc definit ita, cũ non factum purgamus, ſed vt ignoſcatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem & purgationem definit ita cum nõ factum purgamus, ſed voluntatẽ, Id fieri dicit tripliciter, ſi aut imprudentes faciamus, aut caſu, aut neceſſitate. Imprudentiæ dat exemplũ de vitulo immolato. Item caſus de eo qui hoſtias præſto non habuit ad diem certũ. Item neceſſitatis, de roſtrata naui in portu, vbi nõ licebat inuenta. Hæc tria exempla icc irco iuncta poſuit, quia eorum omnium ſimilis præceptio eſt. namque vt & in ſuperioribus ita & hic primum coniecturaliter agẽdum ab accuſatore. vt id, quod reus negat ſe voluntate feciſſe, conſilio factum doceat, ac voluntate. Deinde ſubiungit finitiui ſtatus tractatũ, qui, vt ſupra docuit, quadruplex eſt, definitio breuis, aſtrinctio definitionis & tertio loco, ſi aſſerit deductio eſt definitionis ad ſpeciem, ſi vero nõ aſſerit, ſeparatio definitionis à ſpecie. quarto loco fit deſtructio definitionis partis aduerſæ. Verum hi commiſſa deſtructione definitionis partis aduerſæ, reliqua tria complebuntur, vt breuiter definiat caſum imprudentiam neceſſitatem, deinde adiungit approbationem definitionis per exempla, tertio loco ſeparet à definitione, quod reus fecit, & id oſtendat eſſe diſſimile, quod ſit eius facinus non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium demonſtrabit poſt hæc potuiſſe vitari, potuiſſe prouideri. & id doceat, quemadmodum deinde adiungat accuſator alteram definitionem, per quam nomina alia ſupponat imprudentiæ, caſui, neceſſitati, inertiam, negligentiam, fatuitatem. Poſt hæc illud adijcit, vti excutiamus, ne forte neceſſitas habuerit turpitudinem, vt diſputari poſſit mori melius fuiſſe, ne tantam turpitudinem ſubiremus. Poſt hæc dicit adiungendum eſſe tractatum de iuris & æquitatis natura, de qua & in negotiali qualitate tractatum eſt, & maxime in abſoluta iuridiciali, quæ duæ qualitates ſolis videntur diſtare temporibus, nam rerum tractatu eodẽ continentur. Poſt hæc dicit adiungẽda exempla, ſi tamen facultas dabit. in quibus doceamus ſimili de cauſa neſcio quibus veniam non eſſe conceſſam, & adiungamus illis fuiſſe magis tribuendam. Poſtremo ea partibus deliberationis turpe & inutile doceamus eſſe concedi, & magnum periculum futurum, cum tanta res admiſſa ſit, ſi non fuerit à iudicibus vindicata. Contra hæc defenſor conuerſione vtetur horum omnium, vt & in ſuperioribus docuimus. maxime autem vt defendat voluntatem, & augeat quod voluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius ſe potuiſſe facere quam fecit. Deinde inducat locum communem, voluntatem expectari oportere. deinde conqueſtionem, cum culpa careat, ſe affici ſupplicio, communẽ hominum eſſe infirmitatem. Loci vero communes accuſatoria hi ſunt, in eũ qui confitetur, & alteri peccandi licentia tribuitur, ſi non de facto, ſed de voluntate quæratur. Defenſoris conqueſtio eſt de calamitate, quòd nõ culpa ſua, ſed vi maiore peccarit. Alter locus, de fortunæ poteſtate, & infirmitate hominum. Tertius locus, animum, non euentum conſiderari poſt hæc exempla atq; tractatus admonet, quod in omnibus exemplis ſupra poſitis leges ſint. Vnde neceſſario incidunt tractatus etiam legales. ſed hoc negat eſſe mirandum, ꝙ cauſarum genera quædam ſimpliciter explicantur, quædã coniuncta ſunt. vnde qui omnia præcepta cognouerit quidquid perſpexerit in exemplo, tractatione locorum neceſſaria perſequetur. nam hic & leges ſint, neceſſario quæ legum pręcepta ſunt, complere debemus, de quibus poſt dicetur. Nunc tantum ea præcepta poſuit, quæ conceſſioni, de qua tractatus erat, conuenirent. Si quid res ipſa dabit facultatis, coniecturam induci ab accuſatore oportebit, vt dicat accuſator per coniecturam, aut prudenter feciſſe, aut non caſu feciſſe, aut non neceſſitate, ſed voluntate feciſſe. Atque cum ea his locis iuris atque æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſam ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare, quoniam conuenit negotiali abſoluta qualitas tractata rebus, & diſtat tantummodo tempore, quia negotialis de futuro iuſto agit, abſoluta de præterito. § Si aut in ijs, aut in alijs exemplis ſcripti quoq; controuerſiam adiunctam videbit. § Hoc præceptio oſtendit, incidere ſemper legales poſſe controuerſias conſtitutionibus principalibus, nec aliquando legale ſtatua poſſe exiſtere principales. § Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continentur. § Secunda pars conceſſionis deprecatio eſt. Hanc definiuit ita, cum non

factum defendimus,ſed aperte veniam poſtulamus.Hoc antem actionis genus non frequenter incurrit in iudicijs,ſed in Senatu aliquoties, & apud populum . Dat exemplú vel Quinti Numitorij,vel Syphacis,vbi aperte nulla alia conſtitutione venia poſtulata ſit,ſubiungit præcepta, primo eius qui vt ignoſcatur poſtulat vt ſua beneficia cômemoraret,ſi qua habuerit in vita præterita, & ea doceat eſſe maiora quam eſſet factũ vnde reua eſt. deinde maiorum ſuorum beneficia oſtendat , deinde dicat ſe nõ odio neq; crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed ſtultitia,aut alicuius impulſu , deinde polliceatur , ſe alicubi profuturum . deinde oſtendat ſe conſanguineum magnis ac principalibus viris , vel amicum,deinde amplitudinem ſuam & voluntatis & generis,& eorũ voluntatem oſtendit qui de ſe iudicent, & omnia quæ perſonæ amplitudinem honeſtatemq; demonſtrent exaggeret. ſed hæc cum conqueſtione potius quàm cum arrogantia. Poſt hæc adiungere exempla debet , in quibus doceat , aut ſimili de cauſa ignotum multis,aut maiora cõceſſa delicta . deinde doceat ſe in poteſtate item fuiſſe,& id ignouiſſe quamplurimis.Poſtremo ipſum peccatum extenuare debebit, & comparare, propter paruũ admiſſum ſe hominem tali honore excellentem, ſupplicio afficij non oportere,quo afficiuntur ceteri qui maiora committũt. Hæc confirmare locis communibus,qui ad captandã miſericordiam in primo libro videntur expoſiti . Sed contra hunc qui dicit,primum maleficium augebit deinde dicet,nihil imprudenter factum, ſed crudeliter & inimice omnia . ipſum immiſericordẽ, immitem,ſuperbum, inimicum ſemper fuiſſe, amicum nunquã futurum.& ſi beneficia protulerit ille qui veniã petit,is qui contra dicit,docere debebit, cauſa alia, nõ beneuolentia præſtitum, aut aliud maius poſtea conſecutum,& hoc malo beneficia ſuperiora deleta,aut leuiora beneficia maleficijs, aut vt honor habitus eſt bene factis, pro maleficio pœnæ ſumatur.Deinde vt per locum communem dicat turpe eſſe & inutile ignoſci . Deinde optatum fuiſſe,vt reus aliquando fieret, & nunc non vindicari. Poſtremo cogitare debere, quali animo circa eũ fuerit, & quali odio. Loci communes eius erunt,indignatio maleficij, & alter, vt eorũ miſereantur qui fortuna,nõ malitia peccauerint.{ Nam in ſenatu & in conſilio de Siphace diu deliberatum eſt,&c.} Ita hic docet poſtulatam eſſe veniam per deprecationem. nam ſemper animo bono in populum fuiſſe, non tam facile probabat.cũ coniecturali conſtitutione vteretur . Ita excludatur eius coniectura,qua factum negabitur , quod erga populum R. bono animo fuiſſet,& relinquebatur ſola deprecatio .

DE PRAEMIO, ET POENA.

QVONIAM igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur,ne forte varietate, & diſſimilitudine rerum deductus alicujus animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet,admonendum videtur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus,in qua æqui & iniqui natura,præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas , in quibus de æquo & iniquo quæritur,expoſuimus.Nunc reſtat vt de præmio & de pœna explicemus.Sunt enim multæ cauſæ,quæ ex præmij alicuius petitione conſtant.Nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur,& à ſenatu,aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur . Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplũ ponamus, quod in ſenatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quidquid enim de homine probando , aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum quoq; ratio accommodetur,id non ſi per ſententiæ dictionem agitur,deliberatiuum eſt ; ſed,quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum vim , & naturam cognouerit, cũ genere primo,tum etiam formas eas intelliget diſſidere . ceteris autem partibus aptas inter ſe omnes , & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmijs cõſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri,neq; certo duce,neq; eo nomine,neq; numero præditus, vt digni eſſent qui hoſtes populi R.eſſe dicerentur; quòd tamen excurſionibus & latrocinijs infeſtã prouinciam redderent,conſectatus eſt,& confecit . Romam redijt,triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic, vt & in deprecatione,nihil ad nos attinet,rationibus, & infirmationibus rationũ ſupponendis ad iudicationem peruenire : propterea quòd,niſi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis,ſimplex erit iudicatio,& in quæſtione ipſa continebitur . In deprecatione huiuſmodi,Oporteat ne pœna affici . In hac huiuſmodi, Oporteat ne præmium dari . Nunc ad præmij quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor eſt in partes diſtributa , in beneficia,in hominem,in præmij genus,in facultates.Beneficia ex ſua vi,ex tempore, ex animo eius, qui fecerit, ex cauſa conſiderantur . Ex ſua vi quærentur,hoc modo: Magna an parua , facilia an difficilia, ſingularia ſint an vulgaria , vera an falſa quadã ex oratione honeſtentur . Ex tempore autem, Si tum cum indigeremus, cum ceteri non poſſent,aut nollent opitulari, ſi tum cũ ſpes deſeruiſſet,opitulatus ſit. Ex animo, Si non ſui cõmodi cauſa,ſed eo conſilio fecit omnia , vt hoc conficere poſſet . Ex caſu, Si non fortuna,ſed induſtria factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſe. In hominem autem, Quibus rationibus vixerit,quid ſumptus in eam rem,aut laboris in ſumpſerit,& ſi quid aliquando tali fecerit,num alieni laboris aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet : num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam ſatis pro eo,quod fecerit,honos habitus ſit : aut num neceſſe fuerit ei facere id , quod fecerit : aut num huiuſmodi ſit factum , vt, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet,non,quia fecerit,præmio : aut num ante tempus præmium petat,& ſpem incertã certo vendit et pretio : aut num, quo ſupplicium aliquod vitet, eo præmium poſtulet, vti de ſe præiudicium factum eſſe videatur. In præmij autem genere , quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo & quanto quæq; res præmio,digna ſit,conſiderabitur . Deinde apud maiores quibus hominibus , & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur . Deinde ne is honos nimium peruagetur . Atq; hic eius, qui cõtra aliquem præmium poſtulantem dicet,locus erit cõmunis, præmia virtutis & officij ſancta & caſta eſſe oportere,neq; ea aut cum improbis communicari,aut in mediocribus hominibus peruulgari. Ex alter,minus homines virtutis cupidos fore virtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua ſint,ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus videri . Et tertius,ſi exiſtant qui apud maiores noſtros ob egregiam nirtutem tali honore dignati ſunt,non ne de ſua gloria,cũ pari præmio tales homines affici videãt,deliberari putent ? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem,qui præmium petet, facti ſui amplificatio,& eorum,qui præmio affecti ſunt,cum ſuis factis contentio . Deinde ceteros à virtutis ſtudio repulſum iri , ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autem conſiderantur,cum aliquod pecuniarum præmium poſtulatur,in quo, vtrum copia ne ſit agri, vectigalium,pecuniæ, an penuria,conſideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere; & impudentẽ eſſe, qui pro beneficio non gratiam, verũ mercedem poſtulet:contra autem, de pecunia ratiocinari,ſordidũ eſſe,cũ de gratia referenda deliberetur;& ſe non pretium pro facto,ſed honorem,

ita vt

ita vt ſatiſfactum ſit, pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de ijs controuerſiis, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.

VICTORINVS.

QVONIAM igitur in generali cōſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, &c.} Omnes quatuor conſtitutiones cum ſuis ſpeciebus expoſuit. Supererat iam de controuerſijs legalibus diſputari. ſed quoniam partitus qualitatem, ſpecies ei duas dederat, iuridicialem & negotialem, ipſamq; rurſus iuridicialem diuidēs in abſolutam & aſſumptiuam, ſpecies ei duas dederat, iuridicialem ipſam ita definierat, vt in ea æqui & iniqui natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæreretur, æqui & iniqui natura in omnibus expoſita eſt ſupra tractatibus circa omnes ſpecies iuridicialis}. vnde nunc neceſſario admonet, de pœne ac præmij ratione eſſe tractandum, quod multa exiſtunt genera cauſarum ex præmij petitione ſimiliter & pœnæ. nam Cic. de præmio tantum loquitur. Nos tamen & ad pœnæ actionem ratione tradita, præceptum de præmio per ſimilitudinem transferemus. Petuntur, inquit, præmia, & apud iudices, & in ſenatu, & in aliquo conſilio. Hic admonet, quod in ſenatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiuo dicendi genere ſumptum eſſe tractatum, cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moueat, qm̄ & apud ſenatū licet ſententiæ dictio ſit. Quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit, tamen iudiciale genus dicendi eſt exiſtimandum, cum & in ſenatu licet deprobando homine, improbandoq; tractetur. & omnino, inquit, iſta tria genera cauſarum forma quadam & primo genere diſtant, altiore tñ & pleniore intellectu implicita ſibi & cōnexa, ſuis partibus continentur. {Nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorū quæritur, &c.} [A]ccuſatoribus lege præmia dabantur hoc ipſo q̄ accuſabant. exemplum dat Tullius in Diuin. Nullo præmio adductus ſum. item, Non enim ſpolia Caij Verris cōcupiui. {Id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt, &c.} Deliberatiuum. n. ſic definierat, vt diceret: Cum res poſita in conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Ergo cū agitur in ſenatu de homine probando, vel improbando non deliberatiua exinde dicenda eſt, quia habet ſentētiæ dictionem, ſed iudicialis cauſa magis, quia de homine probando, improbandoq; tractatur. {Nunc de præmijs conſideremus, &c.} Hinc dare præcepta incipit, quæ ſeruanda ſunt cum præmium poſtulamus quod ſolum ſupererat de cōſtitutione iuridiciali tractata, vt natura equi & recti, aut præmij & pœnæ ratio quæratur. Dat exemplum in quo premium poſtulatur, de eo qui triumphū petit. poſt quod exemplum admonet, neq; hic, neq; in deprecatione nos facta intentione, & depulſione, & nata quæſtione, aut rationem inquirere, aut depulſionem rationis, ſed ipſam eſſe iudicationē, quæ ſit quæſtio. In deprecatione, hoc modo: Oporteat ne affici pęna. In præmij petitione, Oporteat ne dari præmium. Deinde ergo dicenda in præmij petitione in quatuor, in beneficia, in hominē, in præmij genus, in facultates, quibus ſingulis partes certas ipſe ſupponit. ſimulq; docuit locos communes, quos tantum in his partibus ex quatuor habemus, in præmij genere, & in facultatibus. Hæ enim duæ partes affectus tenent, & poſſunt audientes publicæ rationis præmium, & facultas plurimum commouere. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictū eſt. Nunc de ijs controuerſijs quæ in ſcripto verſantur dicendum videtur.

DE CONTROVERSIIS QVAE IN SCRIPTO VERSANTVR.

IN ſcripto verſatur controuerſia, cū ex ſcriptionis ratione aliquid dubij naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto & ſententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controuerſia, cum, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quòd ſcriptum duas plureſ ue res ſignificat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vaſorum argenteorum centum pondo vxori ſuæ ſic legauit: Heres meus vxori meæ vaſorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato. Poſt mortem eius vaſa magnifica, & pretioſe cœlata petit à filio mater: ille ſe, quæ ipſe vellet, debere dicit. Primum, ſi fieri poterit, demonſtrandū eſt non eſſe ambigue ſcriptū, propterea quod omnes in conſuetudine ſermonis ſic vti ſolent eo verbo vno pluribuſ ue in ea ſententia, in qua is, qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore & ex inferiore ſcriptura docendum id, quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia aut pleraq; ambigua viſum iri. Quæ autē ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde quæ in ſententia ſcriptor fuerit, ex ceteris eius ſcriptis, & factis, dictis, animo, atque vita eius ſumi oportebit, & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nam facile quid veriſimile ſit eum voluiſſe qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, et ex perſona ſcriptoris, atq; ijs rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrandū, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod aduerſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, quàm id, quod nos accipimus; quòd illius rei neq; adminiſtratio, neq; exitus vllus extet: nos quod dicamus, facile & commode tranſigi poſſe: vt in hac lege (nihil enim prohibet fictā exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto. Contra eū, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neq; adminiſtrationem eſſe vllam publicæ meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicanda: at in aura publicando & adminiſtrationem, & exitū facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, vtilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtū, aut vtile, aut neceſſarium demonſtrabimus: & ſi id, quod ab aduerſarijs dicetur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo cōtrouerſia, dare operam oportebit, vt de eo, quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultum autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſarius accipiat, fieri aut intelligi voluiſſet: vt in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe, aſcribi, quæ volet, ſi heredis voluntati permitteret: eo enim non aſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentia igitur fuiſſe, eum heredi vellet cauere, id aſcribere, quo non aſcripto nihilo minus heredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis vti oportebit: ſi hoc mōdo ſcripſiſſet, iſto verbo vſus non eſſet, non iſto loco verbū iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde, quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, vt, quod eum voluiſſe in eiuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus vtrunque locis vti oportebit. Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, cum alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, vtitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem ſententia ab eo, qui ſententia ſe

defeudet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodatur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, iu teſtamento ita ſcripſit: Si mihi filius genitus fuerit vnus, pluresúe, is mihi heres eſto. Deinde quæ aſſolent. Poſtea, Si filius ante moritur, quàm in tutelam ſuam venerit, tu mihi, dicebat, ſecundus heres eſto. Filius non eſt natus. ambigunt agnati cum eo, qui eſt heres, ſi filius ante, quàm in tutelam veniat, mortuus ſit. In hoc genere nõ poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hereditatem defendit. Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt: in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quę in omne tempus, & in omne factum idem valeat; ſed ex quodã facto, aut euentu ad tempus interpretãda dicitur. Ea partibus iuridicialis aſſumptiuæ maxime ſuſtinetur, Nam tum inducitur comparatio, vt in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerẽtur, ſi foris eſſent, quòd prope muros caſtra hoſtes haberent. Tum relatio criminis, vt in eo, qui, cum cõmunis lex omnium hominem occidere vetaret, Tribunum militum ſuum, qui vim ſibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, vt in eo, qui, cũ lex, quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtitueret, quia ſumptum non dedit Quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem & per imprudentiam, vt in vituli immolatione: & per vim, vt in naui roſtrata: & per caſum, vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, vt vnum quoddam voluiſſe ſcriptor demouſtretur: aut ſic, vt in eiuſmodi re & tempore hoc voluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis plerunq; omnibus, maiore autem parte ſemper poterit vti. Primũ ſcriptoris collaudatione & loco communi, nihil eos, qui iudicent, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere: & hoc eo magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid, Poſtea, quod vehementiſſimum eſt, facti aut intentionis aduerſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem quidnam contra dici poſſit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quęrentem quid pręterea audire aut expectare debeat: tum ipſum aduerſarium quaſi intentantis loco producendo, hoc interrogando, vtrum ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contra factum eſſe, aut contra contendi neget: vtrum negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat, nihil eſſe quo hominem impudentiorẽ quiſquam ſe viſurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quaſi præterea nihil dicendum ſit, & quaſi contradici nihil poſſit, ſæpe id, quod ſcriptum eſt, recitando, ſæpe cum ſcripto factum aduerſarij confligendo, atq; interdum acriter ad iudicem ipſum reuertendo. Quo in loco iudici demonſtrandum eſt, quid iuratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcure, aut neget aliquid aduerſarius. Cum & ſcriptum ſit aperte, & aduerſarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, nõ interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, vt in illa de teſtamento quam poſuimus controuerſia; aut cauſa aſſumptiua inferetur, quamobrem ſcripto non potuerit aut nõ oportuerit obtemperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui ſcripto vtetur, hoc dicet, non oportere de eius voluntate nos argumentari, qui, ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur, vt à ſcripto recedatur. nam & eos, qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos id, quod ſcripſerint, ratum futurum: & eos, qui iudicent, certum, quod ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueuerint. Quòd ſi voluntas ſcriptoris conſeruanda ſit, ſe non aduerſarios à voluntate eius ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris voluntatem eum, qui ex ipſius eum literis interpretetur, quàm illum qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ voluntatis quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit; primum erit contradicendum, quàm abſurdũ non negare contra legem feciſſe, ſed, quare fecerit, cauſam aliquam inuenire. Deinde conuerſa omnia eſſe: ante ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere, affinem eſſe alicuius culpæ eum, qui accuſaretur: cauſam proferre, quæ eũ ad peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in ſingulas partes multæ cõuenient argumentationes. Primum nulla in lege vllam cauſam contra ſcriptum accipi conuenire. Deinde ſi in ceteris legibus conueniat, hanc eſſe huiuſmodi legem, vt in ea non oporteat. Poſtremo ſi in hac quoq; lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minime oportere. Prima pars hi fere locis confirmabitur, ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque vllam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet aperte perſcribere id, quod cogitaret: nõ fuiſſe ei graue, nec difficile, eam cauſam excipere, quam aduerſarij proferant, ſi quidquam excipiendum putaſſet: conſueuiſſe eos, qui leges ſcribant, exceptionibus vti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maxime videre, ſi quæ in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eũ probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret; & oſtendere, cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideo quòd, cum ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. quod ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cum intellexerint vos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati ſitis, rem iudicare. Deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & iudices neque quid ſequantur habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant; neque quo pacto alijs improbare poſſint, quòd contra legem iudicarint: & ceteros ciues quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi prę ſcripto ciuitatis vnamquanque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotijs, cur reipu. munere impediantur, cum ſæpius ſuis rebus & cõmodis ſeruire poſſint, cur in certa verba iurent,

iurent, cur certo tempore conueniant, certo diſcedant; nihil quiſquam afferat cauſę, quo minus frequenter operam reip. det, niſi quæ cauſa in lege excepta ſit: an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtijs eſſe æquum cenſeant, aduerſarios noſtros leges negligere cõcedant. Deinde item quęrere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionẽ ipſe in lege adſcribat, paſſuri ne ſint. Poſtea hoc quod faciat, indignius & imprudentius eſſe, quàm ſi adſcribat. Age porro, quid ſi ipſi velint iudices adſcribere, paſſurus ne ſit populus? atque hoc eſſe indignius, quam rem verbo & literis mutare non poſſint, eam re ipſa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignius eſſe de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoſcendi, & probandi, aut improbãdi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe, neq; hoc tempus legum corrigendarum, apud populum hoc, & per populum agi conuenire: quòd ſi nunc id agant, velle ſe ſcire qui lator ſit, qui ſint accepturi, ſe actiones videre, & diſſuadere velle. Quòd ſi hęc cum ſumme inutilia, tum multo turpiſſima ſint, legem, cuiuſcemodi ſit, in præſentia conſeruari à iudicibus, poſt, ſi diſplaceat, à populo corrigi conuenire. Deinde ſi ſcriptũ non extaret, magnopere quæreremus. neq; iſti, ne ſi extra periculum quidem eſſet, crederemus: nunc cum ſcriptum ſit, amentiam eſſe eius rei, qui peccarit, potius, quàm legis ipſius verba cognoſcere. His & huiuſmodi rationibus oſtenditur cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, vtiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum vnaquaq; de re, ita quod oportuerit exceptum, vt minime conueniat quidquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maxime neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi eo veniat, cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduerſarijs afferatur. qui locus iccirco eſt huic neceſſarius, quòd ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam ſumma imprudentia eſt, eum, qui, contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget, omnibus partibus iuſtius & probabilius accuſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, vti iudices, etiam ſi nollent, neceſſe eſſet; hæc autem, etiã ſi neceſſe non eſſet, vt vellent contra iudicare. Id autem fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus ſe defendit, de quibus ante, vt potuimus, diligenter perſcripſimus, ſi de his locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorum improbandum transferemus: aut cauſæ & rationes afferentur, quare & quo cõſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, vt ſententia quoque & voluntate ſcriptoris, non ipſa ſolum ſcripturę cauſa confirmatum eſſe videatur: aut alijs quoq; conſtitutionibus factum coarguetur. Contra ſcriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur: aut oſtendet quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: & quamcunque cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quibus ante dictũ eſt. Atq; hoc in loco, cum diutius commoratus ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornauerit; tum ex his locis fere contra aduerſarios dicet, oportere cauſas accipi: demonſtrabit nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri velit: omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ cauſa conſtituta eſſe. Scriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturum: & idem ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe: & ea re legis ſcriptorem certo ex ordine iudices, certa ętate præditos conſtituiſſe, vt eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & voluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia ſumma dilig ntia perſcripturum fuiſſe: nunc vero, quòd intelligeret quales viri iudicaturi eſſent, iccirco eum, quæ perſpicua videret eſſe. non aſcripſiſſe: neque enim vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſarijs, quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima, tum ne accuſaretis? Atqui lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcriptura vlla, deniq; ne in ſermone quidem quotidiano atque imperijs domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi vnuſquiſque velit verba ſpectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex vtilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quàm inutile, aut quam turpe ſit id, quod aduerſarij dicant fieri oportuiſſe, aut oportere; & id, quod nos fecerimus aut poſtulemus, quàm vtile, aut quàm honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter literas, quę tenues, & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus de ſcriptum eſt, vtilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam, & diligentiam. Poſtea quid ſit lex deſcribere, vt ea videatur in ſententijs, non in verbis conſiſtere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam eius, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde quàm indignum ſit eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honeſta aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab literis legis receſſerit: atque his & huiuſmodi rationibus & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore vtiliſſimum, ſi quid de æquitate ea, quæ cum aduerſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam conuertere, aut ambigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua poſt dicemus. Quacunque autem in re, quamuis leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet: ideo quòd ſi id, quo nititur aduerſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam eius vim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes certi ex aſſumptionis parti-

bus in vtranq; partem conuenient. Praeterea eius, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe non ex eius, qui contra commiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris & vtilitate communi, non in verbis conſiſtere. Quàm indignum ſit aequitatem literis vrgeri, quae voluntate eius, qui ſcripſerit, defendatur. Ex contrarijs autem legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duae videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex, Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum praemium capito, & quam volet ſibi rem à magiſtratu poſcito, & magiſtratus ei concedito. Et altera lex, Tyranno occiſo quinque eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Phaereos in Theſſalia tyrannidem occuparat, vxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Haec filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi praemij loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio eſt. In hoc genere vtranq; in partem ijdem loci, atque eadem praecepta conuenient, ideo quòd vterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, conſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad vtiliores, ad honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt, ſi leges duae, aut ſi plures, aut quotquot erunt, conſeruari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe; ea maxime conſeruanda putetur, quę ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit. nam poſtrema quaeq; grauiſſima eſt. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id, quod imperatur, neceſſarium: illud, quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in vtra lege, ſi non obtemperatum ſit, poena afficiatur, aut in vtra maior poena ſtatuatur. nam maxime conſeruanda eſt ea, quae diligentiſſime ſancta eſt. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. nam ſaepe ea, quae vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illā, quae iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem ſcripta videatur. nam quae in partem aliquam, & quę in certam quandam rem ſcripta eſt, propius ad cauſam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege vtrum ſtatim fieri neceſſe ſit, vtrum habeat aliquam moram & ſuſtentationem. nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationē, aut per definitionem induci, quo ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertius deſcriptum ſit. Deinde ſuę legis ad ſcriptum ipſam ſententiam quoq; adiungere, contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere, vt, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa dabit facultatem, vt noſtra ratione vtraq; lex conſeruari videatur, & aduerſariorum ratione altera ſit neceſſario negligenda. Locos autē communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex vtilitatis & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem ad vtrā potius legem accedere oporteat. Ex ratiocinatione naſcitur controuerſia cum ex eo, quod vſpiam eſt, ad id, quod nuſquam ſcriptum eſt, peruenitur, hoc pacto: Lex eſt, Si furioſus eſt, agnatorū gentiliumq́; in eo pecuniaq́; eius poteſtas eſto. Et lex, Paterfamilias vti ſuper familia pecuniaque ſua legauerit, ita ius eſto. Et lex, Si paterfamilias inteſtato moritur, familia pecuniaq́; eius agnatorum gentiliumq́; eſto. Quidā iudicatus eſt parentem occidiſſe, & ſtatim, quòd effugiendi poteſtas non fuit, ligneae ſoleae in pedes inductae ſunt: os autem obuolutum eſt folliculo, & praeligatum: deinde eſt in carcerem deductus, vt ibi eſſet tantiſper, dum culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſtes adducunt. heredes, quos ipſe iubet, ſcribunt: tabulae obſignantur: de illo poſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hereditate controuerſia eſt. Hic certa lex, quae teſtamenti faciendi ijs, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quae hunc ipſum ſupplicio huiuſmodi afficiunt, & quae ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendum eſt ad eiuſmodi rationem, vt quaeratur, habuerit ne teſtamēti faciendi poteſtatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiuſmodi quoſdam eſſe arbitramur. Primū eius ſcripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde eius rei, qua de quaeratur, cum eo, de quo conſtat, collationem eiuſmodi, vt id, de quo quaeritur, rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur. Poſtea admirationem percōtatione, qui fieri poſſit, vt, qui hoc aequum eſſe concedat, illud neget, quod aut aequius, aut eodem ſit in genere. Deinde iccirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quòd, cum de illa eſſet ſcriptum, de hac re is, qui ſcribebat, neminem dubitaturum arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe praeterita, quae iccirco praeterita nemo arbitretur, quòd ex ceteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint. Deinde aequitas rei demonſtranda eſt, vt in iuridiciali abſoluta. Contra autem qui dicet, ſimilitudinē infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod cōfcratur, ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco illud, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur; vt non idem videatur de vtraq; exiſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoq; poterit ratiocinationibus vti, iiſdem ratiocinationibus, quibus ante praedictum eſt, vtetur: ſi non poterit, negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines accipiantur: nihil eſſe pene, quod non alteri ſimile eſſe videatur: multis diſſimilibus rebus, in vnamquanq; rem tantum ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſſimilia demonſtrari. Loci communes à ratiocinatione. oportere coniectura ex eo, quòd ſcriptum ſit, ad id, quod nō ſit ſcriptū, peruenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſime ſcribere, qui curet vt quaedam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſcemodi coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe omnibus de rebus cauere quibus velis. Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cuius de vi quaeritur, hoc modo. Lex, Qui in aduerſa tēpeſtate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis & onera ſunto, qui in naui remanſerint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animaduerterunt: miſericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto ipſos quoque

tempeſtas

tempeſtas vehementius iactare cœpit, vſque adeo vt dominus nauis cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, naui, quoad poſſet, moderaretur; ille autem, cuius merces erant, in gladiũ in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & naui, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem qui in gladiũ incubuerat, leuiter ſaucius facile eſt ex vulnere recreatus. Nauim cũ onere horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis vi naſcitur controuerſia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui; denique nauis ipſa quid ſit, definitionibus quaeritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua conſtitutio, tractabitur.

VICTORINVS.

CONSTITVTIONES rationales eſſe ſtatus, & in primo docuimus, & ipſos eſſe principales. hoc quemadmodum compleremus in dicẽdo ſuperiore tractatu docuit. Sed quia ſunt præter ea genera controuerſiarũ quæ verſantur in ſcripto, quæ incidunt conſtitutionibus, quæ ipſa quinque ſunt neceſſario etiam, de his dat præcepta. § In ſcripto verſatur controuerſia, &c. § Sunt aũt controuerſiæ quinque, ambiguitas, ſcriptum & voluntas, leges contrariæ, ratiocinatio, & definitio. Scripti aũt controuerſia eſt, cum in quocunque ſcripto naſcitur controuerſia, aut in legibus, teſtamentis, pactis & dictis, & ceteris quæ in ſcriptura ſunt. Ergo principalis eſt ambiguitas. quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita eſt. § Cũ, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt § Ideo quia duas aut plures res ſignificat. Huic, exẽplum dedit, vt hęres daret vaſa cęlata vxori quæ vellet. Quoniam, vt diximus, conſtitutiones non ſunt, ſed incidentes ſunt controuerſiæ, non cõſtituit quæ ſit intentio, quæ depulſio, neq; quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ iudicatio, ſed continuo dat præcepta, quæ ſunt parti vtrique communia. Sũt autem hæc. Primum vt ne genus ambiguum, & doceamus locutionis ipſius conſuetudinem: deinde, vt ſuperiori verba, & inferiora conſideremus, ex quibus colligamus quæ ſit vera ſentẽtia. Deinde excutiamus perſonam eius qui ſcripſit, vt ex ceteris dictis eius factis ſcriptis animo atque vita quid ſenſerit poſſit intelligi. Deinde excutiamus omne ſcriptum, ne in aliquo verbo, aut nos adiuuet, aut impugnet aduerſarium. Deinde dicendũ id, quod aduerſarios intelligat minus commode fieri, ꝗ quod nos intelligamus. Huic præcepto exẽplum dat: Meretrix coronam auream ne habeto, ſi habuerit, publica eſt. Hic enim tractari põt non bene ſentire eum qui publicãdam dicit eſſe meretricem, ꝙ publice meretricis nullus eſt vſus, nulla adminiſtratio, hoc eſt nullum quodammodo vectigal. in auro vero publicãdo magnã eſſe vtilitatem. Poſt hæc adiungit vtilitatem præcepti, vt interpretemur quanto vtilior res, aut honeſtior prætereatur, ſi id intellectum fuerit quod aduerſarius interpretatur. Hoc aũt apertius fiet, ſi id, quod nos interpretamur, doceamus eſſe honeſtũ, vtile, neceſſarium. Sed quoniam ſcripti cõtrouerſia, ſicuti ſupra docuimus, poteſt eſſe, & in teſtamento, & hoc exemplum dedit, poteſt aũt eſſe & in lege. adiecit itaque pręcepta. ſi ambiguitas fuerit in lege, vti quęramus ne forte quod aduerſarij intelligãt. alia lege cautum ſit. Deinde vt dicamus quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi id ſentiret quod aduerſarij dicunt, ille qui ſcripſit. Huius præcepti & argumenti de themate ſupra poſito ſumpſit exemplum, vt doceat ſcriptorem ſi heredi cõſulere vellet, vt ea vaſa daret quæ illi commodum erat dare, nõ ſcriberet quæ vellet. Hoc enim non aſcripto, quæ hæres vellet ipſe daret. nunc quia aſcripſit, vtrique eorum cautum voluit. quia hoc non aſcripto, conſuluiſſet hæredi. Ergo concludit præceptũ, in huiuſmodi cauſis ita debere tractari. Si hoc modo ſenſiſſet illo ṽbo vſus eſſet, ſi hoc nõ eſſet, iſto loco verbum poſuiſſet, aut nõ poſuiſſet. Deinde adiungit præceptum, vti quæramus hoc quo tempore ſcriptum ſit, quod ſcriptum eſt, quia ea hoc intelligitur volũtas ſcriptoris, deinde quaſi deliberatiuo modo tractãdum quid vtilius, quid honeſtius ſit. Eſſe aũt locos communes vtrique parti, ſi quid per amplificationem dici poſſit § Quòd illius res neque adminiſtratio, &c. § Quã aduerſarius dicit. § Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, &c. § Fictam materiam. i. theticam legẽ ſine certa perſona. § Deinde ſi in lege erit ea ambigua controuerſia, &c. § Nõ in aliqua alia ſcriptura. § Alia in lege cautum eſſe doceatur, &c. §. i. quo modo tu intelligis. § Permultum autem proficiet illud demonſtrare, &c § Adiungit aliud præceptum, eſſe conſiderandum quemadmodũ ſcribi poſſit ab eo qui ſcripſit, ſi ſic ſeoliſſet quemadmodum dicit aduerſarius. Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, &c. § Legales controuerſiæ ſunt quinque, quæ extra cõſtitutiones tractatus ſuos habẽt. ex his Tullius primam tractauit ambiguitatem. Scriptum, & voluntas, nunc explicatur. Scriptum aũt omne accipere debemus, quidquid in legibus, aut in teſtamentis, aut edictis, aut in omnibus ſcriptis intelligitur. Hoc definiuit ita Cum alter vtitur verbis quæ ſcriptæ ſunt, alter ſcriptoris ſententiam interpretatur, & ad id, quod ſcriptum eſt, animum ſcribentis adiungit. Is tamẽ qui ſententia vtitur, duplici modo aſſerit ſententiam ſcriptoris. aut enim ſemper dicit ſcripti eius vnum eũdemq; ſenſum eſſe, aut ad tempus, aut ex euẽtu accipi oportere id, quod ſentit ille qui ſcripſit Dat exemplum, quemadmodum vnum & idẽ ſemper intelligatur in ſententia ſcriptoris. Cum hæres ſecũdus inſtitutus interpretatur ſe hęredem eſſe iuſtum, ſiue natus filius eſſet, vt his hæres eſſet, qui natus fuerat, ſiue natus non fuiſſet, vt alius nullus eſſet, ꝗ ipſe, qui ſecundus eſt inſtitutus Hãc ſententiam vnam memorat, & ſemper eandem eſſe. At vero cũ ſententia ſcriptoris ita exponitur vt ex facto, aut ex euentu ad tempus interpretãda ſit, docet omnes ſub qualitate aſſumptiuæ partis in hoc genere contineri, in qua compenſatio eſt, aut relatio criminis, aut remotio, aut conceſſio. In his enim omnibus ſpeciebus aſſumptiuæ qualitatis neceſſario lex præcedit, quæ cum ſcriptum habeat, habebit & ſententiam, ꝗ is, qui ea vtitur dicit ad tempus accommodari: Dat exemplum, & docet nõ ad idem ſpectare in his exemplis ſententiam ſcriptoris, ſed ex tempore ſemper intelligi. Poſt hęc, ſubiungit pręcepta, quibus vti debet is, qui ſcriptum defendit, & is, qui ſcripto ſe tuetur. Sunt aũt hæ laudes ſcriptoris. Communis locus in quo docetur nihil à iudicibus ſpectari oportere niſi ſcriptum & magis ſi legitimum ſcriptum ſit. Tertio loco debet inducere factũ ab aduerſario, poſtea comparare cum ſcripto id, quod factum eſt, deinde dicere, quod iudex in legem iuratus ſit. deinde interrogare quid ſit quod ex aduerſa parte dicatur. Modis aũt varijs interrogare, modo iudicem, modo aduerſarium, modo ipſum ſe cũ admiratione interrogare, & interrogare hæc, vtrum ſcriptum negetur eſſe ſic quẽadmodum loquitur, & an ab aduerſario aliud factum ſit ꝗ dicatur, an contradici nihil poſſit, deinde cõcludere. Cum ſcriptum ita ſit, & ab aduerſario factum, & ita factum non negetur, quod ſumma ſtultitia ſit contra dicere. Deinde recitatio ſequitur ipſius ſcripti frequens, & comparatio facti cum ſcripto vario modo. nunc ad te ipſum vt redeas, nunc ad iudices iſta tractes. Sed ad iudices cum dicitur, oſtendendum eſt quid ſequi iudices debeãt, quod duabus de cauſis ſit apud iudices dubitatio ſi aut obſcure ſcriptum ſit, aut aduerſarius aliquid neget. at hic vtrunque manifeſtum eſſe vnde iudices parere legi oportet, non interpretari legem. Poſt hęc ſubiunguntur ea quæ contra eum dicũtur qui vtitur ſententia. Et quoniam ſupra diximus ſententia, aut idem ſemper ſpectas, aut ad tempus accommodatur, ſi ad idem ſpectari dicitur, ſententia, ille qui ſcripto nititur, dicit nõ oportere nos, de voluntate quęrere, cum ſcriptum extet, quod iudicium eſt voluntatis. Deinde incommodũ eſſe, ſi hoc inſtituatur, vt ab ſcripto recedatur. nam ſi nec ſcripto res ratum crederent eſſe, & ſibi debebunt interpretari habere quod ſcripſerior, & iudicium incertum ſequentur, ſi à ſcripto recedere cœperint. deinde dicere magis volũtatem eum ſequi qui ſcripta defendat, ꝗ eum qui interpretetur. certius enim iudicium eſt voluntatis ipſum ſcriptum. Hęc aduerſus eum, qui ſententiam ſemper ad idẽ ſpectare dicit. Si aũt ad tempus accommodari ſententiam dicit aduerſarius, debet ille qui ſcripto nititur, negare iuſtũ eſſe vt cum aliquis ſe contra legem feciſſe fateatur, afferat cauſam vel temporis, vel euentus, vel aliam ſimilẽ. Deinde debet dicere, ſemper accuſatorum fuiſſe, vt cum crimen intenderent, facti cauſam afferent. nunc reorum eſſe, vt cum fecerint quod nõ licebat, facti ſui afferant cauſam. Poſt hæc tres locos debet afferere qui pro ſcripto nititur. ſunt aũt hi: Nulla in lege cauſam contra ſcriptũ accipi, in hac lege non accipi, hanc cauſam minime accipi. Hæc, vti dixi, debet aſſerere, ac primum illud in nulla lege cauſam accipiendam eſſe habebit hęc præcepta, ꝙ ſcriptori neque ingeniũ defuit ad inuenienda omnia, neque ſermo ad proferenda, ſi aliquid excipiendum putaret, eſſe conſuetudinem ſcriptoribus excipere.

cipere. Hnc probabit, ſi recitet leges quæ habent eaceptionem. Erit aũt vehementius, ſi eius ipſius ſcriptoris aliam legẽ recitet, aut in ipſa lege aliquod caput inueniat, quod excipiat. Deinde quaſi per definitionem inducere. quoniã nihil aliud eſt cauſam accipere, niſi legem tollere. Idq́; fieri, ſi cauſa accipiatur quæ extra legem eſt. i. extra ſcriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, ſi cauſa ſemper accipiatur, & iudicibus errorem mitti, cum à ſcripto receſſerint, & ſemper cauſas ſequãtur, quæ ſcriptæ non ſint. omnes ciues quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo conſilio quiſque agat, & cauſam legi applicet. Poſtremo hos locos inducet, quod omnes actus reipub. legibus exerceantur ꝙ hi iudicẽt qui à negotijs ſuis abſint, ꝙ iurent in verba certa ꝙ nullã excuſationem, aut aliquam cauſam recipiant, qua cum teneatur ad iudicandum abeſſe poſſit, niſi ſi eadẽ cauſa vtatur, quæ ſit in ipſis legibus inſtituta. quod ſi omnes legibus tenentur, iniquum eſſe aduerſarios non teneri. Deinde per argumentationem illã, quæ inductio nominatur eaplicate, an permittant iudices ad legem addit eam cauſam, qua ſe tuetur aduerſarius. Quod ſi ipſi nnn permittãt, aut etiam ſi velint ipſi addere, populus ſinat, ſi neque ipſi neque populus permittat addi cauſam, iniquũ eſſe, vt hodie ita iudicent, quaſi in cauſa legi videatur aſcripta, indignum eſſe derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogari eſt, in vituperationem venire. Abrogari, totã penitus tollere. Tertium vero eſt, cum pars aliqua commutatur, & vertitur. Deinde adiungere, populum hodie nihil ſcire iniquũ eſſe, vt illo inuito & ignaro aliquid de legibus iudicetur, eſſe certum ferendæ legis tempus, quod ſi aliquis hanc legem ferat, ſcire ſe velle, vt ſi aliquid ſit captuoſum aduerſarium ve, cõtra dicat eſſe. turpia & inutilia hæc quæ aduerſarij dicunt, nunc legem qualiſcunque ſit debere ſeruari. Poſt populo ſi diſpliceat, licentiã commodari, vt vel abroget, vel corrigat legẽ. Deinde poſtremo loco concludet, neminem permiſſurum fuiſſe de populo, vt aduerſarius hanc cauſam adderet, legi etiã ſi ſine alicuius periculo hoc fieri poſſet. § Tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demõſtrabitur, § Semper hoc eſſe in hac lege, ꝙ ſenſerit ſcriptor. Vt ꝙ nos ſenſiſſe ſcriptorem dicimus. Id eſt, ad q̃ ſententiã ſcripta verba accommodamus, ipſa ſemper ſit, neque aliquo tempore mutetur, nc exiſtat aliquãdo diuerſa. Interdum, inquit, is, qui ſe ſententia defendit, cõtra ſcriptum ſic dicit, hoc ſenſiſſe ſcriptorem, vt non ſemper idem ſit, quod ſenſiſſe dicitur. Sed pro tempore, pro euentu ſit alia, atque alia ſententia, & his duobus præceptis ſupponit exempla. § Sẽper ad idem ſpectare, hoc modo, § Vnius partis vel pręcepti, & tractatus exemplum. § Quàm in tutelam ſuam venerit, § Inter annos quatuordecim, quibus expletis põt facere teſtamentum. § Cum eo, qui eſt hæres, § Secundus. ſ. & tũc hæres, ſi filius ante, q̃ in ſuam tutelã veniat moriatur, in hoc genere non põt hoc dici, quod interpretatur ſcripti ſemper eãdem ſententiam non ad tempus accommodari. § Qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet § .i. ſecundus, qui ſecundus de numero factus hæres ab agnatis, ſcripto ab hæreditate ſummouetur, quia ſecundus ſcriptus cum ſit, non nato filio ſecundus nõ eſt. § Quæ in omne factum idem valeat § Non, quod ſupra, ſed hic pro tempore, vt quid hac lex ſenſerit. § Quòd prope muros caſtra hoſtes haberent § Probauit huc vſque compenſatiuam ſubeſſe interpretate voluntati contra ſcriptum, cum volũtas expectatur ex tempore, ſubiungit & relatiuam ſubeſſe. Tum remotio criminis, § Adiungit nunc & remotionem criminis ſubeſſe interpretatæ voluntati. Contra ſcriptum cum voluntas mutatur, vt ad tempus ſit. Supponit etiam quartam ſpeciem aſſumptiuæ. i. conceſſionẽ ei ſubeſſe. § Tum conceſſio per purgationem § Quia cõceſſio in purgationem & in deprecationem diuiditur, ſed deprecatio non ſubeſt. Purgationem ſpeciebus ſuis ſobijcit. § Quare aut ita ſententia inducetur, § Redit ad concluſionem duorum præceptorũ ſupra poſitorum, cum volũtatem interpretamur contra ſcriptũ. § Ergo is qui ſcriptũ defendit, § Hinc incipiunt præcepta, quibus vti debeat is, qui ſe defendit ſcripto. § Quid factum § Ab eo videlicet qui ea legis verbis arguitur. § Quid iuratus iudex, &c. § .i. in quam rem iuratus iudex ſedeat, hoc eſt, in leges ſedeat iuratus. § Siue verum neget, &c. § .i. aut ſcriptam eſſe legem, aut hoc feciſſe. § Cõtra autem dicetur, ſi aut protſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, § Contra aũt dicetur ab eo qui ſe contra iſtum, qui ſcripto nititur, voluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam tranſierit, verũ vt intelligamus contra quos locos eius qui voluntate defendit, reſpõdere poſſit. § Aut cauſa aſſumptiua inferetur § Quoniam cum ad tempus voluntas ſcripti accipienda oſtẽditur, neceſſario per aſſumptiuæ qualitatis ſpeciem argumenta ſumũtur. § Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, § Prima pars qua ſe vtitur qui ſe voluntate defendit, contra q̃ nunc præcepta dat ſcriptori. § Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit, § Secunda pars, qua vtitur is, qui voluntate ſe defendit, contra q̃ præcepta nunc dat ſcriptori. § Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit § Dictus primus locus eſt ab eo qui ſcripto nititur, per partes ſuas, qui per præcepta. Sequitur ſecundus locus, in quo oſtenditur, ſi in ceteris legibus cauſa accipiatur, in hanc legẽ cauſam accipi nõ oportere. Hoc vt probari poſſit demonſtrandum eſt, quia lex vel ſcriptum quodlibet ad res maximas, vtiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas pertineat, vnde inutile, turpe, nefas eſſe doceatur, legi tam diligenter ſcriptæ non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege ſint, & proſpecta, & excepta, quæ excipienda, perſpicienda, cauendaq́; eſſe videbãtur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur, hanc cauſam accipi non oportere, in quo quoniam aduerſarius, qui contra ſcriptum dicat, aliqua æquitate ſe tuetur, laborandum eſt vti doceat qui ſe ſcripto defendit, illud æquum non eſſe quod aduerſarius dicit. Quo loco bene tractato, vt doceat æquum non eſſe, efficiat, vt non oporteat concedere aduerſario. Nam ſuperiores loci hoc agebant, quaſi non liceret id fieri, quod aduerſarius vellet. is aũt locus, hic dixi, in quo docetur ęquum non eſſe quod aduerſarius dicit, demonſtrabit enim non oportere audiri, cum iuſtum nõ videatur eſſe quod dicit. Deinde diſcendendum erit ad aſſumptiuæ qualitatis ſpecies per tractatus, ab eo qui ſcripto nititur vti p ea præcepta, quæ ſupra dicta ſunt, compenſationis & relationis, remotionis, conceſſionis, explicet locos partis ſuæ, qui nititur contra eum qui ſe voluntate defendit, ſupponendo cauſam ea locis aſſumptiuæ qualitatis. deinde ratione afferẽdæ ſunt, & cauſę, quare aut in lege, aut teſtamẽto ita ſcriptum ſit, quod ſcriptum eſt, vt ex hoc modo non ſcripta tantum defendere, verum voluntatem interpretari videatur ille qui ſcripta defendit. § Primũ nulla in lege vllam cauſam, &c. § Præcepta partitionis, quibus vti debeat, is qui ſe ſcripto defendit. § Prima pars his fere locis confirmabitur, &c. § In nulla lege cauſam accipi oportere. § Deinde item quærere § Hoc totum per inductionem, vt ex eo, quod conceditur id, quod non conceditur concludatur. § Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in ceteris legibus oporteat, in hac nõ oportere, &c. § Secunda pars incipit de partitione eius, qui cõtra ſententiam ſcriptum defendit. § Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget, &c § .i. æquitate. Quoniam ille qui ſe ſentẽtia defendit, contra ſcriptum æquitatem debet aſſerere, neceſſario is, qui ſe ſcripto defendit, debet rurſus detrahere æquitati. Contra ſcriptum aũt qui dicet primum inducet eum locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur, &c. Nunc tractatus eſt eius qui voluntate ſe tuetur contra ſcriptum, quod ſupra tractatum eſt. isq́; inducet primum locum æquitatis, vt oſtendat quæ & qualis illa ſit cauſa q̃ adhibet per interpretationem legis. deinde aſſumptiuæ partis cuiuſque præcepta ſeruabit dicẽs, hoc quidem ſcriptũ in lege eſt, ſed ego feci vt ꝓdeſſem, vel reliqua, quæ aſſumptiuæ ſunt qualitatis, vt facta ipſa ſua enumeret, & exequatur, deinde tres illos compleat locos ea aduerſa parte, quibus vſus eſt is, qui ſcripta defenderat. His ex contrario doceat, in omnes leges accipi cauſas, & in hanc legem accipi debere, & hanc cauſam accipi debere. In omnes leges accipi cauſas in hanc non accipi, iniquũ aliquid conſtitui, vt omnia ſupplicia culpæ, & malitiæ vindicandæ cauſa conſtituta ſint. nunc ſe nihil malitioſe, feciſſe. ipſum ſcriptorem, ſi hodie præſens eſſet factum ſuum probaturum, aut ſi ipſe hoc ageret, facturum fuiſſe. Hac de cauſa viros bonos electos, & dignitate & ætate. vt non ſcripta legis recitarent, ſed interpretarentur. ipſum legis ſcriptorem nõ barbaris hominibus, ac ſtultis commiſiſſe ſcripta ſua. nam ſi hoc crederet, diligenter cunctas exequerentur. nunc quædam poſuiſſe, ex quibus etiam non ſcripta cognoſci poſſunt per intellectã voluntatem. Poſtea dicendum eſt, quid fieri potuiſſet, aut quid accidere potuiſſet. in quibus cauſa cum collocatur, oſtenditur recedendũ fuiſſe à ſcriptis propter vel neceſſitatem, vel honeſtatẽ. Omnes leges comprehendere omnia non poſſe quæ velint exprimere, vel excipere, ſed eſſe naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. deinde locum hunc debebit exequi, quia neque ſermo hominum, neque ſcriptum aliquod plane ſe exprimat, aut eloquatur volũtatem, ſed ſemper expectarim ex ſcriptis reliqua, quæ in voluntate intelligi poſſunt. Deinde vtilitatis & honeſtatis partes explicandæ ſunt. in quibus docebimus quid nos fecerimus, & quid aduerſarij velint vt noſtrum vtile, aduerſariorum inutile demonſtretur. Deinde locum communem debemus inducere, non literas nos ſequi oportere, quæ & tenues & obſcuræ ſunt notæ voluntatis,

luntatis,ſed ipſam illam volũtatem Deinde inducere definitiooem,quid ſit lea. & ſic definire,vt hoc potius voluntas,ꝙ ſcriptura videatur,meritoq́; iudices inſeruiant legi, qui voluntatẽ legi interpretantuc.iniquum eſſe affici ſupplicio eum qni nõ aperte contra legem fecerit,ſed ex aliqua ratione vtilitatis reipub.His rationibus & rebus tres loci approbantur,qui ſunt contrarij ſuperioribus tribus,vti doceamus, & accipi cauſam in omnibus legibus,& in hanc legem accipi,& hanc cauſam accipi. Præterea operam dare debemus,vt etiã ſcriptum ipſum,ſi quo pacto poſſumus,cõuertamus,vt id videatur tenere verbis,quod nos interpretamur. Faciamusq́; tale aliquid,quale ſupra fecit qui ſcripto nititur,vt ad ſcriptum applicet voluntatem Sic hic qui voluntate nititur,in ſcripto debet aliquid inuenire, quod interpretetur, quod conueniat voluntati.Id faciet,ſi ambiguum aliqnid in ſcripto inuenerit,aut per collectionem ea eo, quod ſcriptum eſt id, quod ſcriptum nõ eſt,oſtenderit.Sic fieri, vt cũ leue neſcio quod inuenerit io ſcripto,tameo cum æquitatem oſtẽderit in ſua cauſa eſſe,plurimum proficiet,& ſubducet aduerſario argumentum ſnum,in quo ille poſuit,ſcripta tantũ iudices ſequi debere. cum & hic docere cœperit,in ſcripto eſſe aliquid quod proſit ei volũtati ꝙ interpretatur.Poſtremi loci ſunt cõmunes, qui ſumi poterunt ea partibus aſſumptiuæ qualitatis, quod ſupra diximus, Verum erit proprius locus eius qui ſcripta defendit, leges ex le intelligi debere, non ex vtilitate interpretantium deinde erit alter nihil,legibus carius eſſe debere. At vero erunt alij loci communes eius qni ſe voluntate defendit, leges in cõſilio ſcriptoris eſſe,& vtilitate communi. Deinde indignum eſſe æquitatem literis præmere & vrgere, cum æquitas magis io voluntate cernatuc. Ea his locis, quos tres in partitione ſupra poſuit & accipi cauſam,& in hac lege accipi, & hanc cauſam accipi. repetit per aoacephalæoſin in concluſione tres illos quos in partitione poni locos dixit,& pro ſcripto,& contra ſcriptum.} Aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere} i.ſyllogiſtice tractare.} Cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet,} Fit & hic concluſio,vt & is,qui ſe volũtate defendit,operam det vt ipſum ſcriptum pro ſe faciat, vel ambiguo aliquo reprehenſo verbo,vel ceteris,vt non voluntate tãtum, ſed etiam ſcripto oiti videatur,quemadmodum illi ipſi ſupra qui ſe ſcripto defendit, ita pcæceperat,vt nõ ſola verba amplecteretur, ſed etiam ſcriptoris oſtenderet voluntatem.} Loci autẽ communes certis ex aſſumptionis partibus io vtrunque partem conuenient} Vt aut remoueat,aut compenſet,aut referat, aut concludat. } Ex contrarijs autem,legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videtur leges,aut plures diſcrepare, hoc modo, De legalibus controuerſijs tertia eſt,quæ ex contrarijs legibus conſtat. Nam dicta eſt ambiguitas, dicta etiam controuerſia quæ conſtat ex ſcripto & voluntate. Contrariæ vero leges nũc duæ ſunt, nunc plures, nũc voa ſi duplex eſt,quanquam & vna ſimplex facere leges contrarias poteſt. At vna duplex facit leges contrarias, cum vna pars nititur legis parte,altera rurſus alia legis parte dimicat & repugnat.Apud rhetores eſt iſta controuerſia. Rapta raptoris mortem,aut indotatas nuptias optet,vt rapta vna parte nitatuc, ac dicat mortem ſe optare debere raptoris,altera nuptias inducat. ac fiant leges contrariæ ex duplici parte legis. Item vna lex contrarias leges facere poteſt, hoc modo: Cum lex eſt,vt vir fortis petat pręmium quod volet,& duo adoleſcentes filij fortiter fecerunt,petit præmij nomine vnus, vt pater eius qui reus factus fuerat perditionis,ante iudicium liberetur, alter petit,vt agatur iudicium.ita ex vna lege diuerſa petẽtium, voluntate leges contrariæ eſſe dicentuc.Verum his omiſſis, Tullius definit quæ ſint leges contrariæ. deinde ponit exemplum de eo, qui tyrannum occiderit,vt præmium accipiat. deinde alterã legem proponit, vt tyranno occiſo qninque proximi ſanguine interficiãtuc. deinde reliqua præcepta dat communiter in vtráque partem. Etenim cum ambæ partes lege nitãtur, quæ præcepta data fuerint vni parti,ad alteram partem, quæ etiam ipſa lege nitetuc,præcepta eadem transferuntur,eritq́; vnicuique parti hoc principale, vt ſuam legem laudet aduerſarij vituperet,reprehendat.Erit ergo tractatus talis,vtra vtilior lex ſit,vtra honeſtior, vtra magis neceſſaria,vtra ad res plures ptineat,vtra ad maximas, vtra lex poſterior ſit, (melior enim quæ poſterior) vtra lex iubeat,vtra permittat,vtra vetet. Nam iubet,deſertor capite puniatuc. Permittit,adulterum cum adultera liceat occidere. deinde vtra lex pœnam conſtituat ei,qui non obtemperet, vtra maiorem pœnam.deinde vtra lex iubeat,vtra vetet. In eo enim quod iubetur & permittitur, quaſi vnum genus ſit, contrarium eſt in eo, quod vetatur. Verum in eo,quod imperatur, & permittitur, ſit diuerſitas ꝙ ſuper poſuit, cum illic eſt neceſſitas, hic vtendi voluntas.At his duobus contrarium eſt, quod vetatur, vt infamis ne militet,vt impudicus ne concionetur. Maior aũt eſt auctoritas legis quæ vetat,ꝙ illa quæ imperat.omnis enim lex quæ vetat,fortior propterea,quia corrigit illam quæ aut permittit,aut imperat. Etenim cum omnem hominem ad concionem venire liceat,& ſit hęc lex quaſi permittat, hęc qua vetat, infamis ne concionetur,corrigit illam legem, quæ aut iubetur aliqnid,aut permittituc. Deinde conſiderandum,vtra lea de parte cõſtituta ſit,vtra de omnia vel re,vel actu, vtra lea ſpecialiter ſcripta ſit, vtra generaliter. Melior enim quæ de ſpecie deſcripta eſt,non communiter,Et eſt communiter; vt, hominem occidere ne liceat,ſpecialiter,virum fortẽ occidere ne liceat, & alia huiuſmodi.Deinde conſiderandum, ex qua lege ſtatim fieri aliquid, aut non fieri neceſſe ſit,& ex qua ſit aliqua tarditas. nã eſt tarditas, vt in illa lege,legatus intra diem trigeſimum proficiſcatuc.Hæc omnia cum dicta fuerint,operam dare debeat vnaquæque pars, quæ pro lege ſua nitituc vti doceat legem ſuam & iuſtam eſſe & apertam aduerſariorum aũt vel iniuſtam,vel obſcuram, vel ambigua.Aut ratiocinatione colliget,ꝙ velint adhibere aliquã definitionẽ aduerſarij, vt intelligi poſſit quid in lege ſit, in noſtra autem lege omnia eſſe manifeſta. Deinde debemus adiungere voluntatem,vt ad ſcriptum voluntas quoque interpretata conſentiat.dare etiam operam,vt aduerſariorum lea contrariá habeat volũtatem. Et ſi fieri poteſt,aduerſariorum legis ita eſt interpretanda ſententiam, vt pene etiam ipſa lea aduerſariorum per ſententiæ interpretationẽ pro nobis facere videatur, vt ambæ leges noſtræ ſint partis, vna noſtra per ſcriptum aduerſariorum per volũtatem.Poſtremi ſunt loci communes, qui in legibus cõtrarijs ſumi poſſunt, ea vtilitate & honeſtate legis cuiuſcunque.} Ea maxime conſeruãda putetur,quæ ad maximas res pertinere videatuc.} Pręceptum hoc eſt: Comparandas leges eſſe vtrum inter ſe duæ vel tres diſcrepent leges, & ſeruari non poſſunt ambæ,quia diſcrepent,ea maxime conſeruetur, quæ ſit in comparatione vtilior,honeſtior,aut magis neceſſaria.} Ea ratiocinatione naſcitur controuerſia,cum ex eo, quod vſpiam eſt, ad id,quod nuſquã ſcriptum eſt,peruenitur,} Ratiocinatio ſyllogiſmus dicitur,controuerſia legalis eſt.habet tractatum, cum ea eo,quod ſcriptum eſt id,quod ſcriptum non eſt colligitur. Cicero ait,cum ex eo,quod vſpiam ſit,ad id, quod nuſquã eſt ſcriptum,venitur, & habet modos ſuos qnibus comprehẽdatur,vel ſimile cũ colligimus,vel cum minus colligimus ex maiora, vel cum conſequẽs dat eaemplum.ſed hęc in Marcomanno eaemplo ſunt poſita.Dat exemplum Cic.de eo qui damnatus parricidij,in carcere teſtamentum fecerit. Nulla quidem lex teſtamentum facere prohibet eum qni damnatur ſit parricidij, ſed ſunt aliæ leges quę multa facere prohibent parricidij reum & damnatum,ex quibus colligitur etiam hoc, faciẽdi teſtamenti illum non habuiſſe poteſtatem. Item multæ leges ſunt teſtamentorũ faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi teſtamenti poteſtatem non habuiſſe. Tractatus vero habet locos argumentorum tales.Primum vt ſcriptum laudemus,& cõfirmemus, deinde conferamus cum eo facto, quod colligimus aſcriptum: deinde, vt ſimile eſſe doceamus, deiode, vt ſi illud ęquũ ſit,hoc quoqne eſſe ęquum iudicemus. deinde,vt dicamus,cum de hoc ſcriptum ſit,cur de alio ſcriptum non ſit, quod quaſi manifeſtum fuerit ex eo, quod ſcriptum eſt, etiam quod ſcriptum non ſit,& iccirco à ſcriptore legis prętermiſſum eſſe videatuc. Deinde doceamus,in multis legibus multa prętereiri, ſed accipi hęc ac ſi non ſint prętereita,ea his.ſ.quæ ſcripta ſunt. hęc dicit qui vtitur collectione.Qui contra pugnat ante omnia laborare debet,vt ſimilitudioem tollat,& dicat aliud eſſe in eo,qnod ſcriptum eſt,aliud in eo,quod admiſſum eſt. Ac proptereà eſſe diſſimile,& non debere accipi ex eo,quod ſcriptum eſt id,quod oon ſcriptum eſt, cum ſit multa diſtantia diſſimilitudinis,& ſimilitudinis,de quibus in primo libro expoſuit Cice. Addere pręterea etiam poterit,is,qui contra collegionem nititur,vti & ipſe vtatur aliqua collectione. Quod ſi contigerit, iiſdem argumentis vtetur,quæ ſupra dedimus ei qui vtitur collectione. Sin aũt nõ poterit vti,hoc aget,vt oſtẽdat ſcriptum ſolum cõſiderari oportere. Periclitari iura omnia,ſi ſimilitudines accipiantuc. nihil.n. eſſe pene,quod nõ alteri ſimile eſſe videatur. Poſtremi loci ſunt communes ab eo qui vtitur ratiocinatione, extra ſcriptum per coniecturam id,quod ſcriptum non eſt accipi oportere. deinde, neminem poſſe ſcriptura complecti vniuerſa.illum tantum modo bene ſcribere legem,qui quędam contingat, ea quibus alia quæ prętereijt intelligi poſſint. Loci vero cõmunes contra eum

qui colle-

qui collectione nititur, iſti ſunt. Coniecturam non eſſe firmum argumentum, ſed eſſe diuinationem: deinde, ſtulti eſſe ſcriptoris, non omnia quæ cauenda ſunt in lege cõſcribere. His qui in eo loco ſiot, adimat poteſtatẽ, neque permittat, ſed, vt quaſi permiſſio eſſe videatur, collectio ſit ex alijs. Definitio eſt, cũ in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cuius de vi quæritur, hoc modo: Subiungit poſtremam legalem controuerſiam, q̃ definitionem nominauit, quæ nulla parte diſtat à cõſtitutione rationali, niſi quod verbum in lege poſitum, vel in ſcriptura aliqua cũ definitur, quod ſignificet quid ſit, tunc ſit legalis definitio. Supponit exemplum de his qui nauem ſuam eſſe dicunt, ꝙ vnus incubuerit gladio, alter remũ imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in ſcapham fugerit, hic cum contẽdant cuius nauis ſit, ex lege initium capiunt cõtrouerſiæ. Quæritur tantum verbũ, quod in lege poſitum eſt, quid ſit nauis. deinde, quid ſit nauem deſerere, & quid ſit in naui remanere. Hęc ſola diſcretio eſt, data inter definitionem legalem, & conſtitutionem .i. rationalem ſtatum. Pręcepta autem dicendi eadem ſeruabimus. quæ ſupra ſunt poſita, vt definiamus & cetera quæ pręcepit.

GENVS CAVSARVM DELIBERATIVVM.

NVNC expoſitis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodãtur, deinceps in deliberatiuum genus & demonſtratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur, ſed quia proprij tantum harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt partem quandam honeſtatis: in deliberatiuo autem Ariſtoteli placet vtilitatem, nobis & honeſtatem & vtilitatem: in demonſtratiuo autem, honeſtatem. Quare in hoc quoque genere cauſæ quadã argumentationes communiter ac ſimiliter tractabuntur: quædam ſeparatiue ad finem quo referri omnẽ rationem oportet, adiungentur. Atque vniuſcuiuſque conſtitutionis exemplum ſupponere nõ grauaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nũc ad deliberationis præcepta pergamus.

Rerum expetendarum tria genera ſunt. par item numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumẽto captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate: quod genus, virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim & naturã, ſed propter fructum atque vtilitatem petendum: quod pecunia eſt. Eſt porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe gerit quandam vtilitatem, quo magis expetatur, vt amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horũ contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed vt expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur: quæ autem in ſecundo, vtilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continẽt, & quia maior eſt vis honeſtatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur. ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud cõficitur, vt appetendarum rerum partes ſint honeſtas & vtilitas, vitandarum turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grãdes ſunt attributæ, neceſſitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & perſonis conſideratur. De vtraque poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus. Quod autẽ totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cum eius duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera iuncta ſit, ſimplicem prius conſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res vna vi atque vno nomine amplexa virtus. Nam virtus eſt animi habitus naturæ modo rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur partes, quatuor, prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia eſt rerum bonarum & malarum & vtrarũque ſcientia. Partes eius memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quàm ea perſpicit, quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam futurũ aliquid videtur ante quàm factum ſit. Iuſtitia eſt habitus animi communi vtilitate conſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt ab natura profectum; deinde quædam in conſuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: poſtea res & ab natura profectas, & ab cõſuetudine probatas, legum metus & religio ſanxit. Natura ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædã innata vis inſeruit, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quàm diuinam vocant, curam cæremoniamq; affert. Pietas, per quã ſanguine coniunctæ, patriæq; beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorũ alterius memoria, & alterius remunerãdi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam vis & iniuria, & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo aut vlciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quàm homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas eſt, per quàm immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicũtur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractũ aluit, & maius fecit vſus, vt religionem: aut ſi quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, maius factum propter conſuetudinem videmus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit: quod genus. pactum par, iudicatum. Pactũ eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorum iam ſententijs conſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt vt obſeruet, continetur. Fortitudo eſt conſiderata periculorũ ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeuerantia. Magnificentia eſt, rerũ magnarum & excelſarũ cum animi ampla quadã & ſplendida propoſitione agitatio atque adminiſtratio. Fidẽtia eſt, per quàm magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiducia certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt, honeſtatis, aut vtilitatis cauſa rerum arduarum ac difficillium volũtaria ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia eſt, in ratione bene conſiderata ſtabilis, & perpetua permanſio. Temperantia eſt, rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quàm animi temere in odium alicuius inuectionis concitati comitate retinẽtur. Modeſtia, per quàm pudor honeſtus clarã & ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolum, vt nihil adiungatur emolumenti, petenda ſunt.

Quod

Quod vt demonſtretur, neqne ad hoc noſtrũ inſtitutum
pertinet,& à breuitate præcipiendi remotum eſt. Pro-
pter ſe autem vitanda ſunt,non ea modo,quæ his contra-
ria ſunt,vt fortitudini ignauia,& iuſtitiæ iniuſtitia,ve
rum etiam illa,quæ propinqua videntur & finitima eſſe,
abſunt autem longiſſime,quod genus, fidentiæ contrariũ
eſt diffidentia,& ea re vitium eſt. Audacia nõ contra-
rium,ſed appoſitum eſt,ac propinquum, & tamẽ vitium
eſt.Sic vnicuique virtuti finitimum vitium reperietur,
aut certo iam nomine appellatum : vt audacia,quæ fiden
tia : pertinacia,quæ perſeuerantiæ finitima eſt : ſuperſti-
tio,quæ religioni propinqua eſt,aut ſine vllo certo nomi-
ne.quæ omnia item vti contraria rerum bonarũ in rebus
vitãdis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis,
quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt.
Nunc de eo,in quo vtilitas quoque adiungitur,quod ta-
men honeſtum vocamus,dicendum videtur. Sunt igitur
multa,quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque ſuo du
cunt ad ſe : quo in genere eſt gloria,dignitas, amplitudo,
amicitia. Gloria eſt frequens de aliquo fama cum laude.
Dignitas, alicuius honeſta,& cultu, & honore, & ve-
recundia digna auctoritas. Amplitudo,potentia aut ma
ieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia.
Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum illius
ipſius cauſa,quem diligit,cum eius pari voluntate. Hic,
quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam
adiungimus, vt eorum quoque cauſa petenda videatur:
ne forte qui nos de omni amicitia dicere exiſtimãt, repre
hendere incipiant : quanquã ſunt qui propter vtilitatem
modo petendam putant amicitiam,ſunt qui propter ſe ſo
lum,ſunt qui propter ſe & vtilitatem : quorum quid ve
riſſime conſtituatur, alius locus erit conſiderandi. nunc
hoc ſic ad vſum oratoriũ relinquatur, vtranque propter
rem amicitiam eſſe expetendam. Amicitiarum autem ra
tio,quoniam partim ſunt religionibus iunctæ,partim non
ſunt, & quia partim veteres ſunt,partim nouæ, partim
ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim
vtiliores,partim minus vtiles, ex cauſarũ dignitatibus,
ex temporum opportunitatibus,ex officijs, ex religioni-
bus,ex vetuſtatibus habebitur. Vtilitas autẽ aut in cor
pore poſita eſt,aut in extrarijs rebus : quarum tamen re-
rum multo maxima pars ad corporis commodum reuer-
titur,vt in repub.quædam ſunt,quæ,vt ſic dicam, ad cor
pus pertinent ciuitatis,vt agri,portus,pecunia, claſſes,
nautæ,milites,ſocij : quibus rebus incolumitatẽ ac liber-
tatem retinent ciuitates. Alia vero, quæ iam quiddam
magis amplum,& minus neceſſarium conficiunt,vt vr-
bis egregia exornatio atque amplitudo,vt quædã excel-
lens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatũ mul-
titudo.quibus rebus non illud ſolum conficitur, vt ſaluæ
& incolumes,verum etiam vt amplæ atque potẽtes ſint
ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes videntur eſſe, in-
columitas & potentia. Incolumitas eſt,ſalutis tuta atq;
integra conſeruatio. Potentia eſt,ad ſua conſeruanda,&
alterius obtinẽda,idonearum rerum facultas. Atque in
ijs omnibus,quæ ante dicta ſunt,quid difficulter fieri, &
quid facile fieri poſſit,oportet cõſiderare. Facile id dici-
mus,quod ſine magno,aut ſine vllo labore,ſumptu,mole-
ſtia,quàm breuiſſimo tempore confici poteſt. Difficile au-
tem fieri,quod quanquam laboris,ſumptus, moleſtiæ,lon
ginquitatis indiget,atque aut omnes, aut plurimas,aut
maximas cauſas habet difficultatis, tamen his ſuſceptis
difficultatibus complecti,atque ad exitũ perduci poteſt.
Quoniã ergo de honeſtate,& de vtilitate diximus, nũc
reſtat vt de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebā-
mus,neceſſitudine & affectione perſcribamus. Puto igi-
tur eſſe hanc neceſſitudinem, cui nulla vi reſiſti poteſt,
quæ neque mutari neque leniri poteſt. Atq; vt apertius
hoc ſit,exemplis licet vim rei, qualis & quanta ſit,co-
gnoſcamus. Vti poſſe flamma ligneam materiam neceſſe
eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt,
atque ita neceſſe, vt vis ea poſtulat, quàm modo deſcri-
bebamus, neceſſitudinis : cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ
neque mutari,neque leniri poteſt. Huiuſmodi neceſſitudi
nes,cum in dicendi rationes incidẽt, recte neceſſitudines
appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles,in illa ſu
periori,poſſit ne fieri,quæſtione conſiderabimus. Atque
etiam hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adiun-
ctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices & abſolutas,
Nam aliter dicere ſolemus,neceſſe eſt Caſſilienſes ſe de-
dere Annibali : aliter autem, neceſſe eſt Caſſilinum ve-
nire in Annibalis poteſtatem. illic in ſuperiore adiun-
ctio eſt hæc, niſi malint fame perire : ſi enim id malunt,
non eſt neceſſe.hoc inferius non item : propterea quòd,ſi-
ue velint Caſſilinenſes ſe dedere,ſiue famem perpeti,atq;
ita perire,neceſſe eſt Caſſilinum venire in Annibalis po
teſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis
diſtributio? prope dicam,plurimum, cum is locus neceſſi
tudinis videbitur incurrere. Nam cum ſupplex erit ne-
ceſſitudo,nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla
ratione leuire poſſimus.cum autem ita neceſſe erit,vt ali
quid effugere,aut adipiſci velimus, tum, adiunctio illa
quid habeat vtilitatis,aut quid honeſtatis,erit conſide-
randũ. Nam ſi velis attendere,ita tamen,vt id,quæras,
quod conueniat ad vſum ciuitatis, reperias nullam eſſe
rem,quàm facere neceſſe ſit,niſi propter aliquã cauſam,
quàm adiunctionem nominamus : pariter autẽ eſſe mul-
tas res neceſſitudinis,ad quas ſimilis adiunctio non acce
dit. Quod genus,vt homines mortales neceſſe eſt interi-
re,ſine adiunctione : vt cibo vtantur, non neceſſe eſt,niſi
cum illa exceptione,extra quàm ſi nolint fame perire.
Ergo,vt dixi,illud,quod adiungitur,ſemper, cuiuſmodi
ſit,erit conſiderandum : Nam omni tempore id pertine-
bit,vt aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſſitu
do ſit,Neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte volumus vi-
uere : aut ad incolumitatem hoc modo, Neceſſe eſt,ſi in-
columes volumus eſſe: aut ad commoditatem hoc modo,
Neceſſe eſt,ſi ſine incõmodo volumus viuere. Ac ſum-
ma quidem neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis,huic pro-
xima incolumitatis,tertia ac leuiſſima cõmoditatis:quæ
cum his duabus nunquam poterit contendere Haſce au-
tem inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, vt,quanquã præ-
ſtet honeſtas incolumitati,tamen, vtri potiſſimum con-
ſulendum ſit,deliberetur. Cuius rei certum quiddam præ
ſcriptum videtur in perpetuum dari poſſe. Nam quæ in
re fieri poterit, vt,cum incolumitati cõſuluerimus, quod
ſit in præſentia de honeſtate delibatum, virtute & ali-
quando & induſtria temperetur,incolumitatis ratio vi-
debitur habenda : cum autem id non poterit, honeſtatis.
Ita in eiuſmodi quoque re, cum incolumitati videbimur
conſulere, vere poterimus dicere,nos honeſtatis rationẽ
habere, quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore
poſſumus adipiſci. Qua in re vel cõcedere alteri, vel ad
conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quie-
ſcere,

ſcere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis vero ratione, modo illud attẽdatur, digna ne cauſa videatur ea, quæ ad vtilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe, vt quæramus quid ſit illud, quod ſi adipiſci aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, vt proinde, vti quæq; res erit, laberemus, et grauiſſimam quanque cauſam vehementiſſimæ neceſſariam iudicemus. Affectio eſt, quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominum commutatio rerum, vt nõ tales, quales ante habitæ ſint, aut plerunque haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe: vt ad hoſtes tranſire turpe videtur eſſe, at nõ illo animo, quo Vlyſſes tranſiit: & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo conſilio, quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio, nõ ex ſua natura conſiderandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſiderandũ eſt: & non quid, ſed quo quidq; animo, quicum, quo tempo e, quãdiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur.

VICTORINVS.

NVNC expoſitis ijs argumẽtationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accõmodantur.} Finitis omnibus præceptis quæ datæ fuerant ad omnes conſtitutiones, & ad omnia genera cõtrouerſiarum quæ in legibus ſunt. duntaxat in iudiciali genere cauſarum, tranſit Tullius ad deliberatiuam cauſam, & ad demonſtratiuam. Non quo alia pręcepta eſſe poſſint deliberatiuæ & demonſtratiuæ quã fuerint ſupra in iudiciali genere, duntaxat in cõſtitutionibus. Nam pari modo cõiecturæ finis, & ceteræ conſtitutiones, & omnia genera cõtrouerſiarum verſantur in deliberatiuo & demonſtratiuo, quẽadmodũ in iudicialibus. vnde non alio modo dicenda ſunt in iudiciali, & alio in ceteris, ſed eadem dicendi vbique præcepta ſeruabuntur. Verũetiam quoniam in primo libro docuit, & hic admonet, fines ſuos certos habent genera iſta controuerſiarum, neceſſario propter fines alia quædam præcepta, & alia quædã argumenta tradenda ſunt, de quibus nunc tractabit: Finem habet vtilitatem, vt Ariſtoteli placet: vt Ciceroni, vtilitatem & honeſtatem, demõſtratiua finem habet honeſtatẽ. Ergo propter fines quaſi alia argumenta ſunt neceſſaria: aliud enim cogit in tractatu pręter conſtitutionem quamlibet, ille qui ęquitatem cupit iudicibus perſuadere: aliud, ille qui oſtẽdere cupit vtilitatem & honeſtatem aliud, qui oſtendere vult honeſtatem. Vnde ipſius vtilitatis & honeſtatis præcepta danda ſunt, quæ deliberatiuæ cauſæ videntur & demonſtratiuæ propter fines proprios cõuenire. Et poterat quidem ſupponere exempla deliberatiuæ per ſingulas conſtitutiones, hoc eſt, vt doceret incidere in deliberatiua cõiecturam, finem, & reliquas conſtitutiones: item pari modo in demonſtratiuo. Sed quoniam res aperta eſt, direre pręterijt, ne rem ſatis claram dum apertiorem per exempla vult reddere obſcuriorem exemplorum diuerſitate feciſſet.} Rerum expetendarum tria genera ſunt. par aũt numerus vitandarũ ex cõtraria parte.} Deliberatiuæ & demõſtratiuæ cauſæ fines dixit eſſe, vtile & honeſtum. verũ eſt quiddam honeſtũ, quod purum ſolum, & per ſe honeſtum eſt: aliud vero honeſtũ, quod habet mixtam vtilitatem, quod iccirco honeſtum dicitur, quia ſemper in copulatis rebus nomen à meliori parte componitur. vt demonſtratiuam cauſam, cum intelligamus habere laudem & vituperationem, quidam tamen hanc eandem cauſam à parte meliore, ſicut diximus, laudatiuã eſſe dixerunt. Ergo cum honeſtum nunc per ſe ſolum ſit, nũc ſit aliud, quod iunctum eſt ex vtilitate, tamen etiam hoc honeſti nomen nuncupatur: Sũt igitur tria quæ expetũtur, honeſtum purum, honeſtum cũ vtili, & ipſum vtile purum, ac ſeparatũ. Sed his tribus expetendis, hoc eſt, honeſto, vtili, & illo tertio quod mixtũ eſt, adiunguntur duo ad tractatũ neceſſaria, neceſſitudo & affectio, de quibus plenius poſtea diſputabitur. Atque honeſtum ipſum, quod propter ſe expetitur, cum in duas partes, vt diximus, diſtributũ ſit, prius tractat de eo ipſo, quod purũ eſt, nullo vtili ſociato. quod diximus eſſe virtutem, hanc diuidit in partes quatuor, Prudentiam, Iuſtitiã, Fortitudinem, Temperantiam. Et definit prudentiam, eiq; tres ſpecies ſubiungit, memoriam, intelligentiam, prouidẽtiam. quæ ratione temporum cõſtant: pręteriti temporis eſt memoria: præſentis intelligentia, futuri prouidẽtia, has ſimiliter definit. Item definit iuſtitiam ſecundum virtutem, eiq; ſubijcit partes ſimiliter tres, naturalem, iuſtitiam, conſuetudinis iuſtitiã, legitimam iuſtitiam. eaſq; ſimiliter definit, & dat exempla. Subiungit tertiam virtutem, quam appellat fortitudinem hanc definit, & ei ſubijcit partes quatuor, magnificentiam, fidentiam, patientiam, perſeuerantiam, quas item definit, ſicuti omnia. Quarta poſtremo ſubiungitur virtus, quæ temperãtia dicitur, & dat ei partes tres, continentiam, clemẽtiam, modeſtiam, quas partes definit ita, vt omnia ſuperiora. Quibus explicitis, aperte docuit id ſolũ, quod propter ſe expetitur, & quid ſit, & quale ſit. Verũ cum honeſtũ hoc intelligamus eſſe, quod propter ſe expetitur, nõ propter aliquod emolumentũ, quod ipſum vtique virtus eſt, quoniam incidebat quæſtio, an virtus. i. honeſtum propter ſe expeteretur. Epicurei enim dicunt, virtutem expeti ipſam propter voluptatem} huius quæſtionis cum latior videretur eſſe tractatus, diſtulit, & negauit ad hoc inſtitutum & bene ſociari, vbi tantum præcepta traduntur, nõ rerum diſputatio cõtinetur. Nam primo in genere, quæ ſunt honeſta, appellantur, virtus, ſcientia, veritas, quæ nullam ob vtilitatem, ſed propter ſe expetũtur. {Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Hacuſque naturam & iuſtitiã, cumq; his quæ naturaliter iuſta ſunt, explicauit, nunc ea docebit cũ partibus ſuis, quæ per conſuetudinem iuſtæ ſunt. Iuſtitiam enim triplicem eſſe voluit, naturalem, conſuetudinis. i. morum, legum. {Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt} Hucuſque iuſtitiam cõſuetudinis dixit, nunc incipit legum. Fidẽtia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus} In honeſtis actibus fidentia eſt, ceterum in malis confidentia.} Multũ ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit.} Vt eſt illud: Turne ſui merito, ſi qua eſt fiducia forti. {Neque ad hoc noſtrum inſtitutũ pertinet} Epicurei enim & ipſam virtutem dicunt propter ſe nõ expeti, ſed propter voluptatem, quæ ſecta Epicureorum eſt, hoc vtique reuincendum. Sed quia longioris tractatus eſt, & alterius operis. {Rhetorica enim nunc exponitur} Ideo & hinc dicere prætermiſit. {Propter ſe aũt vitandæ ſunt, {Docuit honeſtatem ſequendam, ſubiungit vitandam turpitudinem. Sed turpitudo in his eſt, quæ contraria ſunt virtutibus Fidentia (vt ſupra poſuit) virtus eſt, huic contraria eſt diffidentia & audacia vitanda. pari modo inter virtutes, & contraria mediæ inueniuntur, quæ licet vicinæ ſint virtutibus, tamẽ vitanda ſunt, vt vitantur ipſa contraria, hęc autẽ quæ vicina ſunt ita ſunt vt certum nomen teneãt nunc, ita vt vocabulum non habeant. Fidentiam diximus eſſe virtutem, diffidẽtiam vitium. Ac id, quod fidentiæ vitium eſt, habet nomen, quod appellatur audacia. Item religio virtus eſt, irreligioſitas vitiũ, atque religionẽ vicinæ vitium tamẽ eſt, & ſuperſtitio nominatur, quæ & ipſa ſit vitanda. Sed hęc vt dixi, media vel vicina habent nomina. nam ſunt aliqua quæ non habent, vt iuſtitia cum virtus ſit, iniuſtitia vitium, punire hoſtes etiam victos, vicinum iuſtitię, tamẽ quia parcendum victis eſt, vitium eſt aliquando, cui rei vocabulum non eſt, vt aſperitas, aut crudelitas, ſuperſtitio, audacia. {Sũt igitur multa, quę nos cũ dignitate, tum fructu quoque ſuo ducunt ad ſe} Docuit ea quę propter ſe expetẽda ſunt. itemq; dixit quę propter ſe vitanda, quę honeſta, pura nominauit. Nunc docet illa quę mixta ſunt, & habent partem honeſtatis, partẽ vero vtilitatis, quę tamen etiam ipſa honeſtatis nomine appellauit, ſunt autẽ, gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Hęc definiuit, in quo ſimili modo amicitiam docet eſſe, honeſtatem quidem mẽtis, ſed cum aliqua vtilitate ſociatam. Loquitur enim de amicitia ciuili quę vtilitate non caret. deinde partes eius amicitię narrat, & cauſas. poſtremo adiũgit illud tertium, vti ſeparatam vtilitatem è ſuis partibus doceat eſſe, cum ipſa illa commoditas honeſtate carẽs perſpicitur, vel in republica, vel in ſingulis ciuibus. Hęc autẽ in republica nunc ad vires pertinet ciuitatis, nunc ad ornamentũ, quę ipſa tamen in vtroque conuenienter nominatur. Sed vires nomine appellat incolumitatis. At vero ornamẽtum potentiã eſſe dicit, vt ſint partes vtilitatis duę, incolumitas, & potentia. {Atque in ijs omnibus quę ante dicta ſunt.} Poſt hęc tractat, quod Gręci appellant πάντως, latum, quod fieri poſſit, aut non poſſit. in quo etiam illud docet, quod huic vicinum eſt, & quod facile fieri poſſit. Prope enim fieri non poſſe creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hęc ſunt de tribus, hoc eſt, honeſto, puro, ſine vtilitate, deinde mixto cum vtilitate, tertio de ſola vtilitate. {Vtilitas aũt aut in corpore poſita eſt, aut in extrarijs rebus,}

rebus,} Hucuſque de honeſto cũ vtili, nunc de ſola vtilitate diſſeritur. }Quoniam ergo de honeſtate, & de vtilitate diximus, nunc reſtat vt de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione perſcribamus. }Honeſtati & vtilitati ſupra poſitæ, atque tractatæ, duas res neceſſario dixerat attributas neceſſitudinem & affectioné, de his nunc præcepit, ac neceſſitudinem docet eſſe illam, quæ neq; mutari, neque ab exitu ſuo flecti poſſit. affectionẽ vero, quæ ea tẽpore, aut negotiorũ euentu, aut hominum adminiſtratione ſæpe mutatur, vt res nõ tales ſint, quales eſſe cõſueuerunt. Ac neceſſitudiné, quæ prima eſt, in duo diuidit. vt nunc neceſſitas ſit, quæ aliter exitus ſuos habere nõ poſſit, ſed ſua cogat effecta ſine vlla exceptione, dicit eſſe alteram neceſſitatem, vbi fieri aliter poſſit, cũ aliquid admittitur.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

LAVDES autem & vituperationes ex ijs locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante dictum eſt. Siu diſtributius tractare quis volet, partiatur in animũ & corpus & extrarias res licebit. Animi eſt virtus, cuius de partibus paulo ante dictũ eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extraria, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cetera quæ ſimili eſſe in genere intelligẽtur. Atque in his id, quod in omnia valet, valere oportebit contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando & in vituperãdo oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrarijs rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus vſus ſit. Nã fortunam quidem & laudare ſtultitia, & vituperare ſuperbia eſt. Animi autẽ, & laus honeſta, & vituperatiõ vehemens eſt. Nunc quoniã omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inuentione, prima ac maxima parte rhetoricæ, ſatis dictũ videtur. quare quoniã & vna pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum, quæ reſtant, in reliquis dicemus.

VICTORINVS.

POSTREMVM cauſæ genus demonſtratiuum eſt, quod adiungit: dat pręcepta, quibus laudes vituperationesque tractentur. i. quibus locis. Ac primum dicit eoſdem locos eſſe laudi & vituperationi, quos in primo libro iudicialis cauſæ, hoc eſt, omnia attributa perſonæ. Partitur tõ breuiter laudes & vituperationes animi, vel corporis, & extrinſecus. Animi virtutes artes, ſcientiæ, vel cõtra vitia corporis totius, vel in partibus, vt pulchritudo, valetudo, integritas, &c. huiuſmodi. Extrinſecus ſunt, patria, parentes, cognati, amici, magiſtratus, diuitiæ, & cetera huiuſmodi. Poſtremum pręceptum dat, in laude & vituperatione non tam nos conſiderare debere quid corporis ſit, quid extrinſecus ſit, q̃ quid ſit in animo omnia enim vel laudanda, vel vituperanda, non rebus externis, non rebus corporis, ſed animo metiuntur. }Sin aliquæ res inciderint difficiles. }De impoſſibilitate dicit. }Quædam ſimplices} Vt aliter omnino fieri non poſſint }Caſſilinenſes ſe dedere Annibali. } Niſi velint fame perire. }Ergo hic excep. } Caſſilinũ venire in Annibalis poteſtatem. Hic aliter omnino fieri nõ poteſt. } Tum adiunctio. } Vbi exceptio. } Niſi ꝑ aliquam cauſam. } Ita non eſt neceſſitas in ciuili quæſtione illa, quæ ſine conditione eſt. } Partim aũt ea his multas eſſe res. } Id eſt, neceſſitudines. Nam omni tempore id pertinebit. i. exceptio ipſa, ac ſumma quidé, neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis. Duo ſunt quidem, honeſtum & vtile, ſed vtili cum duo ſubiaceant. commoditas & incolumitas, quaſi tria eſſe cta ſunt. verum honeſtas præponenda, ſecundo loco habẽda incolumitas eſt, tertio cõmoditas, deinde & quæq; res ſit aut honeſtatis, aut incolumitatis. } At non eo cõſilio, quo Ariſtippus} Vt ſociorũ cadauera tẽpeſtatibus liberaret. } Laudes aũt, & vituperationes} Demonſtratiua, quæ ſuperat, ſola tractatur per honeſtatem. quæ demonſtratiua partes habet duas, laudem & vituperationem vtrũque tñ ex attributis perſonæ tractatur. Cum ſint x i. attributa perſonis, quibus approbatur cuiuſque perſona, nomen hominis certis ſuis deſignãs, & ſanguiné, & hominẽ nominibus explicatur, cũ nullo ſocium neq; nomine, neq; attributo. natura eſt attributum extra ipſum hominé, vt in patria gente, ſanguine ceteriſq;. Hęc enim licet dent homini commodum, non tñ propriũ. In ipſo vero homine eſt natura circa corpus & animã, quæ dat plurimas & animo & corpori qualitates. Ergo natura accidẽs res eſt, quæ aptiorem hominem ad vnumquodq; facit. itaque nõ orator natura eſt, ſed oratorios. i. qui orator eſſe poſſit. Verum has qualitates, vel diligẽtia cõparat, facitq; perfectas, & habitus nominatur, aut in has caſu quodam, ac repẽtino moto frequẽter incidimus, & affectio dicitur. aut in has inclinamur ſtudio quodam, quod ipſum ſtudiũ per ſe nihil aliud eſt q̃ voluntas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficiũtur qualitatibus his modis, ortu & natali & eſt natura. afficimur repentinis caſibus, & affectio eſt afficimur induſtria, ac cõſtãtia & perſeueratione, & habitus eſt. At vero ipſum ſtudiũ, quod eſſe definimus applicatam in qualitatem aliquã animi voluntaté, hoc inquam ſtudiũ nunc affectio eſt, ſi pro tempore eſt, nunc, ſi perſeuerauerit, habitus, ipſum ſtudium non iam quaſi pręceptio quędã ineſt rei eius cui nomen eſt ſtudiũ, ſi perſeuerauerit, ſed vt ſtudiũ intelligam, illud debeo conſiderare. quod ipſo ſtudio petitur, vt literatura, aut geometria quod ſi præceptum ſit, habitus ſtudio pręceptus eſt. Ergo natura accidens qualitas eſt, vt animæ, vel corpori, vel extrinſecus, & accidẽs ab ortu, ac natali. Accidit aũt mari, vel fœminæ, nam marem eſſe, aut fœminã, non iam inter commoda computatur. Affectio eſt accidens qualitas, vel ſpõte, vel ſtudio mox deſitura, nam ſi permanet, fit habitus dicta affectio quod inficiat qualitate. Et erit affectio incipiẽs habitus, vel victus, non enim omnia ad exitum tendunt. Habitus eſt præceptio qualitatũ. nam hæc præcepta philoſophi dixerunt. hic qualitates vel commoda ſunt, vel incommoda. Quæ quoniã tribus modis qualitates eueniunt, multa his commoda vel incõmoda communiter eueniunt. Verum per exiſtentiam ea quæ eueniũt ſecernẽtur. nam alia vis in eo commodo quod per naturam eſt, alia in eo quod per affectionem, alia in eo quod per habitũ. Habitus non poteſt eſſe, niſi hoc quod non aliud eſt atq; illud quod habetur. nam ꝙ ignis calet, putãs aliqui habitum eſſe, quia perpetuum ſic, cum hoc ipſum ſit ignis, vt caleat. itaque potius natura eſt. Habitũ multi non niſi deo dant, & verum eſt, ille enim habet omnia percepta. At vero homo nunquam ita quid perceptum habet, vt non in profectu quotidie ſit, & hunc profectum dixerunt προκοπὴν. i. progreſſioné quandam, alij habitum dixerũt, ergo pro exiſtimatione maioris perceptionis in homine habitum intelligimus, vt ſi affectione quadam aliquid quis agat, vt orator in foro. non perfectus tamé, ſi in eo progreſſio eſt aliqua, habitus dicetur, & certe pro commodo ſuo, vel habitũ, vel affectionem faciet, non ex altero vero erit. In rebus enim nomina ſunt certa, quæ alterum ſignificent, vt iracundus habitus eſt, iratus affectionis. & huiuſmodi profectus cum ſtudio & diligentia euenit, habitus eſt, cum naturaliter, natura. Studium eſt aũt, vel adipiſcendi aliquid, vel retinendi voluntas. i. quo vel adipiſci aliquid vel retinere optamus, vel adepta retinemus. Victus eſt, vel ꝙ ipſe homo agit, vel quod circa ipſum agitur. omnia quæ habet, quæ natura, habitus, affectio ſtudium. Nam oratoré eſſe, quod eſt, habitus eſt, & victus eſt, ſi in ea exercitatione ſit. Itaq; Cicero qui aſſiduo ſtudio, perſeuerãti diligentia ita rhetoricam præcepit, vt ea in eo perpetua eſſet, habitum conſecutus eſt. Sed quia eius actum ſibi inſtituit ad vſum vitæ. i. in eadem re, & in habitu, & in victu, itaque multum plerunque de virtute habitus detrahit, ſi victus abfuiſſe dicatur. Nam licet orator plenus ſit perceptiones ipſius artis, tamen aliquantum argumento detrahit, ſi neges in eadem exercitatione verſaſſe. vt ipſe contra Cęcilium, quia aufert victum, infirmat habitum, cum dicit. Quando tute tui periculum feciſti? Plerunque etiam ſi nihil agat ex habitu, hoc ipſum quod nihil agit, eſt illi victus. i. vitæ modus nam in victu eſt, quibus amicus vtatur, ita in victu eſt, & ſi nõ vtatur. Et certe, quia nihil horũ debet deeſſe perſonæ, poteſt habitum habere ex geometriæ præceptione, in qua nihil agit, & victum de vſu rhetoricæ. Victus aũt omnis ad qualitatem tendit. ſed ea qualitas vel in affectione, vel in habitu erit. Deinde vti oratione, aliquid rhetoricæ noſſe, quod eſt affectionis, & ad loquendũ, aut diſcendum aptum eſſe, quod eſt naturæ, aut loqui, aut ſtudere, vel quod eſt ſtudij, &c. huiuſmodi habet victus. Verũ in hoc conſiderabitur victus circa hęc omnia, ſi ita agat vitam, vt hoc exerceat. Non enim quia natura loqui, aut ſtudere poſſumus,

quod proprium naturæ eſt, iccirco & inde viuimus. ſed ſi ſit ordinata ſic vita noſtra ad omnem ſubſtantiã rei familiaris quærendam, vt inde viuamus. i. inde nobis omnia ſuggerantur ad victũ, merito victus ex exercitatione dicitur. Item & ſi ſit habitus. & non in ipſo habitu agat vitam, & virtutem oratoriæ conſecutus ſit, erit habitus non victus. eodem modo & affectio eſt, ſi eſt pro tempore. i. prout res aliqua tulerit, vt locus fuerit non perpetua conſuetudine inde viuendi. Eodem modo & ſtudium eſt, ſi non ſtudium quodlibet in exercitatione vitæ tulerit, vnde victus nominandus ſit verbotenus vt cauſas agere, vt docere eſt huius ſtudij. ſed quia ordinata volũtas eſt ad vſum vitæ merito dicitur & victus. in ſingulis. n. his res quæq; in eo quod ſunt diſtribuendæ ſunt, vt item ſeruus circa hæc quod in hac cõditione eſt, fortuna eſt, ſi ſeruitute ſeruiat tota vita, victus eſt. ſic & cetera de fortuna. Facta vero & caſus, & orationes, & conſilia, aut ſuperuenientia, accipienda erunt ſuis nominibus. Nam victus nõ eſt ſine factis, caſu, orationibus, conſilijs, ſed ſic venit, fuit, vt dicere poſſet, vt ei aliquid accideret, vt cõſilio vteretur. Et hæc omnia ſi ſic accipimus, vt actiones non ordinatas, neq; inſtitutas toto viuendi tempore, erunt ſuis nominibus, ſin aũt in eo genere viuendi poſita fuerint, in quo omnia ſunt conſtituenda tibi, conſtituendi ad vitam vniuerſam victus nominabitur, non ſuo quidem nomine. Facta autem, caſus, orationis, conſilia, cum ex futuro tempore argm̃ dabunt, ex præteritis confirmabuntur. Nam quia hoc illi accidit, ideo hoc illi accidet, quia fecit hoc ideo facturus eſt, quia hoc dixit, hoc ideo dicturus eſt, quia hoc cõſiliatus eſt, ideo hoc conſiliaturus eſt. Negotium factum, vel dictum eſt, vnde iudiciũ eſt. in iudicium. n. vel in deliberationem, vel in demonſtrationẽ non venitur niſi propter factum. Singula igitur quæq; quæ homini aut obijciuntur, aut de homine quæruntur, facta ſunt, ipſa igitur ſingula facta negotiũ ſunt. Sunt alia facta, quæ probationem tribuunt ipſi facto. vnde quęritur, ſiua quodlibet ſtatu ſunt tria facta, quę extra ipſum factum, & extra facta quæ vicina ſunt ad factum, & probant factum vitæ præteritæ hæc perſonæ attributa dñr. Ergo cum negotium factum dictum've ſit. habeat attributa quatuor, continentia cum negotio, inquit, in geſtione negotij, adiuncta negotio quæ geſtũ negotium conſequuntur. Ex his duo prima continentia cum negotio, & in geſtione negotij, totum tenent quidquid habere poteſt cauſa omnis. i. negotium omne per partes ſuas geſtum. duo alia ſunt, ex quibus aſſumuntur primum ab oratore ea quæ negotio adiuncta ſunt. Quartũ autem illud, quod eſt conſecutio nõ negotij ipſius geſtio eſt, ſed aut extrinſecus venientia per homines habet, aut per naturã generaliter, vt poſt docebimus. Igitur prima de attributis cõtinentia habet partes quinque, ſumma negotij, ſummæ cauſam, facta illa quæ probant factũ, diuiſa per tria tempora, & omne ipſum, quod diximus negotium eſſe, factum. ſ continetur ab his, à ſumma quæ breuem propoſitionem habet totũ claudens, vt patriæ, inquit, proditio, &c. habet & cauſam, quæ gemina eſt, impulſio, & ratiocinatio. impulſio eſt, per quam cuius cauſa factum ſit, ratiocinatio eſt, per quam factum ſit demonſtratur. Sequitur per tria tempora factorum enumeratio, quid ante rem factum, quid in re, quid poſt rem ſit. Igitur quodlibet negotiũ de ſtatibus interim loco ſit exempli, Milo occidit, non occidit, occidit & non occidit partes ſunt ſingulæ quæſtionis. Sed iam parentis occiſio, hominis occiſio, patriæ proditio, ſumma eſt, ergo factum ſolum negotium eſt, propoſitio facti cum perſona eius qui arguitur, vel quolibet alio modo inuidiam cõparans, aut extenuans, ſumma dicetur. Et hæc eſt quam Cato in libro ſuo appellat vires cauſarum. Hoc argm̃ ſequitur cauſam, quam partiti ſumus, quæ vtiq; aduerſus negantem factum danda eſt, vt feciſſe doceatur. Quemadmodum aũt tractetur vel ab accuſatore, vel à reo, in ſecundo habemus. Quod ſi alius ſtatus fuerit præter coniecturã, non cauſa erit, ſed ratio, de cuius tractatu in ſecundo docuit. Poſt hæc ſequuntur facta oĩa ante & poſt, in quibus omnia illa quæ in geſtione negotij poſita ſunt, ſi tñ proſunt, aſſumuntur. vnicuiq;. n. facto ineſt locus, tempus, modus, occaſio, facultas. In geſtione negotij locus vel naturalis eſt, vel qualitatiuus. Naturalis locus eſt, cum argm̃ pręſtat, non erit illud argm̃ à loco, ſed à facultate. Qualitatiuus autem locus præſtat argumentum ea opportunitate, quæ opportunitas, quibus rebus poſſit intelligi, ipſe poſuit. Tempus quid eſſet, dudum generaliter docuit, pars quædã, inquit, æternitatis. hoc quoque in tria tempora diuiſit, quæ ipſe tempora partitus eſt. nam præteritũ tribus modis conſideratur, præſens & futurum, binis. Verum hæc omnia magis ad cognitionem temporis, vt dixit, quidquid eſſet inſinuare cupiebat, q̃ vt apta ſint in geſtione negotij. Quid ergo aptum huic parti erit?

nam huic attributum eſt tempus, exiſtimatio eiuſdem temporis, & collatio cum geſtione, vt id, quod factum dicis eo tempore ex quo argm̃ ſumis, fieri potuiſſe videatur. Itaque ſic ait. Nã ſępe oportet commetiri cũ tempore negotiũ. Occaſio aũt, opportunitas eſt quædam temporis ad aliquid faciendũ. hæc opportunitas tribus modis conſideratur. Modus aũt eſt, quo non ſolum factum indicatur, ſed quẽadmodum factũ. qui modus & animũ indicat. i. volũtatem. diuiditur aũt per prudentiã, aut per imprudentiam. his quęritur, clam, palam, vi, perſuaſione, imprudẽtia. purgatur caſu, neceſſitudine, & affectione animi. Facultates aũt duplici modo argm̃ præſtant. nam eiuſmodi ſunt, vt per eas aut facilius aliquid fiat, aut ſine his effici non poſſit. Adiuncta negotio, ad factum quod in negotio ponitur, vnde iudex laturus ſententiam eſt, vt probari quoquo modo poſſit per quãlibet conſtitutionem ſumuntur de his rebus argumẽta, quæ res poſſunt in ipſum factum affictione quadam cõtineri. Has res affecta nominamus. Verum affecta accipimus nunc de ipſo negotio. i. de omni cauſa, rebusq; in cauſa geſtis, nunc ad res in cauſas geſtas, alia quaſi quodammodo extrinſecus, quæ conuenire videantur, aut inde vt proueniant, aut ad illa coniuncta ſint. hæc affecta quæ ſupra diximus, negotio adiuncta, & conſequentia negotium dicuntur. Illa prima continentia in geſtione. ſed de illis iam ſupra dictum eſt. Adiuncta vero ea ſunt, quæ illis ipſis ſupra poſitis ſingulis aliquo modo vel extrinſecus cohęrẽt vt ſummæ, vt cauſæ, ceteriſq;, ſed cum non in ipſa ſunt, ſed aliunde aſſumantur, cõuenientia tñ erunt in collatione, ſiue aliena ſint, non hinc nata, cũ erit aut maius, aut minus, aut par, itemq; ſimile, contrarium, diſparatum. Si vero his adiuncta ita ſunt, vt extra tamen ſint erũt aut genus, aut pars, aut euentus. nihil enim horum nõ ex his ad hoc eſt, non tñ in cauſa poſitum. Et ſi poſitum eſt in cauſa. i in negotio, quæ hypotheſis eſt. i. quæſtio circa perſonã propriam, veluti non poſitum putetur. Ergo genus ſit licet, cauſæ tñ quia genus eſt, velut extra cauſam eſt, cum perſona propria ineſt in cauſa. item ſpecies. Iam vero euentus cum tria tempora teneat poteſt eſſe ea cauſa. i. ex negotio, de quo loquor, qui ꝓbat quid eſt, de negotio, quod euenit rebus geſtis, id quod in negotio eſt. Quoniam tamen & præteriti temporis euẽtus & futuri temporis euentus aliquoties ſumitur, & hic videri extraneus poteſt à negotio ex negotio tñ oriens. vnde probatum eſt, adiuncta nũc omnibus modis externa affecta, tñ aliquo modo adiungi, vt cetera quæ ſupra diximus. Nunc aliqua ex ipſo, vel in ipſo negotio, alio modo tñ ſe habentia, q̃ geſti negotii textus ipſe & ordo conſiſtit circa perſonam, certiſſimæ quęſtionis maius & minus, & ęquo magnum, tum ea vi, tum ex numero, & ex figura negotij conſideratur. Vis in eo eſt, quo ipſa ſignificatione verborum diuerſas res intelligimus. Itaque cum prolata verba diſtant ſenſibus noſtris, ſignificatione ea quæ proferuntur vi diſtant. i. potentia quadam, qua quid quæq; res poſſit intelligimus, de numero perſpicuum eſt. Figura eſt textus & ordo negotij, per circunſtantias ſuas. Simile aũt ex ſpecie, aut ex cõparabili, aut ex conferenda, aut aſſimilanda natura indicatur. Simile, hoc eſt ſpecies comparabilis, & ſimilanda natura eſt in illis octo, genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. ſed ipſum ſimile, quod per hęc ſupra poſita efficitur, illic eſt in contrarijs partibus, & quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc diſtinctius poſitum eſt in differentijs. De cõſecutione in ſuperioribus duobus attributis negotii negotium omne teneri diximus. tertiũ, quod eſt adiũctum negotio, veluti extra eſſe pręcipimus, ſed naturaliter cohęrere, extra ipſam hypotheſin, aut ab oratore aſſumi. quanquã & ea quæ extra ſunt, naturaliter ab oratore ſumantur, & de hoc pręcepta iam dedimus. Quarta attributio, quæ cõſecutio nominatur, & ipſa ea tenet quę extra ſunt, adhęrentia tamen rebus negotij, quæ nõ ab oratore ex voluntate ſumãtur, ſed quæ ipſis rebus negotij rationabiliter acciderunt. Ac prope ea omnia. quæ in quarta attributione in conſecutione ſunt, id vñt eſſe quod euẽtus. Verũ euentus aliud eſt, aliud cõſecutio vel res conſecutionis. Etenim euentus conſideratio eſt, ex quadam natura rerũ, qua id perſpicitur quod ex quaque re euenerit, eueniat, euenturũ ſit. In cõſecutione aũt non ex rebus quid eueniat tractat orator, ſed quid rebus eueniat. i. quid rebus cõtingat. Deinde ꝙ in euentu duo ſunt, vt arrogantia & odiũ in hac cõſecutione vnum. Nam ipſi facto cõſecutio eſt, quod vel raro vel frequenter. Hęc aũt omnia collocata ſunt in hac cõſtitutione, aut nomen contingit rebus, vel imitator, vel inuentor. Lex de ipſa re. conſuetudo, pactũ vt frequenter fiat, vel non frequenter. vtilitas vel honeſtas, & cetera quæque vt dixi, rebus accidũt, nõ ex rebus ipſis, ſed ad res ipſas quadam geſtione proueniunt.

Plurimi

PLVRIMI IN VICTORINO loci in omni librariorum editione corrupti ſuæ ſinceritati reſtituti,

Per Marinum Becichemum Scodrenſem, ex epiſtola ad Marcum Dandulum equitem.

HIERONIMVS Donatus, Platonicus noſtræ ætatis Demoſthenes, & oratorũ quot quidem viderim, audiuerimq́;, facile princeps, ex patria ſoluens, iamq́; triremibus in pelagus prouectus vt ad Cretam magni Iouis inſulam euolet, dux inclytus, literas ad me dedit ſua manu (vt ſemper ſolet) exaltas, amoris dulciſſimi, ſuauiſſimæq́; humanitatis plenas. his, inquit, velut teſtamento quodam Marcum Dandulum animæ dimidium meæ, tibi patronum, patrem, tutorem, & denique alterum me relinquo. Duplicem igitur perſonam nũc mihi geris, & Marci Danduli, hoc eſt amici, & fautoris præcipui, qualem rete mihi ſemper vltro exhibuiſti, & Hieronymi Donati, qui mihi auctor eſt famæ, ſalutis, & breuiter terreſtris deus. qui inter magna, ampla, & innumerabilia beneficia Brixienſis eccleſiæ canonicatum, quæ talis ac tanta eſt dignitas, ſuis liberis ademit, Marioq́; filio meo duodecimum ætatis annum agenti Cæſarea quadam liberalitate, me nec rogante, nec cogitãte, nouiſſime donauit, ſuiſq́; pecunijs tabellarios & libellos Romam miſit, & Apoſtolica auctoritate firmatũ ab omni potentiorum iniuria ſeruauit. Et quoniam vacuis ad principes manibus ire minime decet, cum ex quibuſdam nugarum mearũ libellis, ad manus veniſſent caſtigationes quædam, quas nobis Ciceronis Rhetoricos publice enarrantibus auditores noſtri collegerũt in M. Fabium Victorinum rhetorem acutiſſimum. qui & auream ſtatuam in foro Traiani ob oratoriæ artis præſtantiam meruit, & Diuum Hieronymum in eloquentia tantum Chriſtianæ religioni inſtituit, eas ad te dedi. Dolebam equidem, vir clariſſime, nec ſine dolore maximo videre poteram, eum auctorem ita fœde laceratum, diſcerptum, fœdatũ, vt vix hominis vmbram, vix ſeorſus alicuius integritate, vix Latini ſermonis ſimulacrum habere videretur. Tu qui bonarum artium ſtudia & tueri, & augere ſoles, quandiu domo abfueris, has lucubratiunculas ad leuandum & deſiderium domeſticarum rerum, & publicarum ſolicitudinẽ ſucciſiuis horis inſuẽaris: quas in epiſtolæ, ſiue libelli mauis, formam cõtraximus, vt eſſet ſine onere breuis peregrinationis comes, ſi placuerit, ſi diſplicuerit, minor iactura. Quidquid eſt, quod tuo nomine primum in lucem exijt cognoſcere non dedignaberis.

COrrupte apud Victorinũ legitur iuſtitiæ diffinitio, ʒIuſtitia eſt animi habitus ita informatus, vt omnibus mentis tribuat dignitatem ʒ Legendum eſt ſine dubio, Meritia, itaque fere manuſcripti libri habent. Item vbi legitur. Rhetor eſt qui docet literas, atque artis traditor eloquẽtiæ ʒ Scribendum eſt ex ſinceris libris, atque artes tradit eloquentiæ, quàm lectionem probat ſenſus ipſe, præterquam ꝙ traditor verbum inſolens eſt elegantiſſimis ſcriptoribus. Quod autem in illud Cic. Et maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates ita ſcriptum reliquerit. Illic enim aliquid operatur eloquentia vbi populus maior eſt ʒ omnis librariа fides teſtatur, nam quod aliquis corrigat Magis (bona cum venia dictum accipiat) videtur ignoraſſe elegãtiam & emphaſim huius ſermonis aliquid, qui vim maiorem exprimit, vnde doctus poeta dixit quod & à Plin. repetitum eſt,

Nanque tu ſolebas,
Meas eſſe aliquid putare nugas. Perſius:
Seſe aliquid credens. Iuuenalis:
Eſt aliud, quocunque loco, quocunque receſſit.
Vnius ſeſe dominum feciſſe lacertæ. Ouidius:
Eſt aliquid ſolitis collum tetigiſſe lacertis,
Præſentesq́; oculos admonuiſſe ſinu. Idem.
Eſt aliquid fatoq́; ſuo ferroq́; cadentem.
In ſolita moriens ponere corpus homo.

Quanti momenti eſt & illud Quintiliani, Eſt aliquid conſummata eloquentia. Non enim id ſignificat, quod plures arbitrantur, ſed continet non leue pondus ſententiæ, quæ non effertur. Cic. ad Att. lib. 4. Diſrumpuntur hi qui me poſſe aliquid doluerunt. Apud eundem, ceterosq́; auctores clariſſimos, oratores, hiſtoricos, poetas legimus emphaticoteron dici, Hic ſe aliquẽ putat, ille ſe aliquem credit, Tu te aliquid eſſe arbitraris, Vos aliquid poſſe exiſtimatis, Eſt aliquid hoc, Eſt aliquid illud, Eſt aliquis, & alia huiuſmodi. Tali ſententiæ pondere dixit Rhetor eruditiſſimus M. Fabius Illic enim aliquid operatur eloquẽtia, vbi populus maior eſt. nam theatro gaudet magno, quoque maior eſt populus, eo ſeſe magis eloquentia attollit, quæ in turba & turbis admirabilis apparet. Virgil.

Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt.
Seditio, ſæuitq́; animis ignobile vulgus,
Iamq́; faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat,
Tum pietate virum ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſq́; auribus adſtant
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Habent etiam omnia exemplaria, Deinde dicẽdum eſt hoc loco, quid ſit ciuitas. Et dictio Deinde delẽda eſt, vtpote ſuperflua, quæ etiam in antiquis codicibus non eſt. Et paulo poſt, Amicus ei, qui nihil vſu vitæ ſimilis pio ac fideli amore cõiungitur ʒ Niſi Mihi pro Nihil reponas, ridicula erit lectio. Vti & illud, Deinde etiam iſtum, ſapientem & magnũ virum. ſic enim corrigendum eſt, vbi iuſtum librarij repoſuere. Eſt & locus ille animaduerſione non indignus, Nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius prodeſt poſteris liberis eis prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt ʒ Confuſa ſunt, & corrupta verba. quæ in ſuũ nitorem ita redigenda ſunt, & diſtinguenda, Nam nemo ei iniuriã facit, nemo ſeruis eius. Deinde comma fiat, Prodeſt in poſterum liberis eius, prodeſt amicis. Ita enim legẽdum eſt, non poſteris, non amicus. Deinde fiat diſtinctio, & ſequãtur, Ergo ſi quid præſtat etiam, vtile eſt. Fateor minus annotatione dignũ eſſe illud, Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet, aut cum tacet, & aliquid facit, & id, quod facit, quia bonũ eſt, alter imitatur idem, vt quidquid tacitus fecerit ſapiens, id alter re, non verbis doctus imitetur ʒ Legendum eſt enim .i. pro idem. Tale eſt quod mox ſequitur, Negat inopem dicendi idem, quæ verbis naturalibus vteretur ʒ Legendum, Negat inopẽ dicendi .i. Leuiora adhuc fortaſſe videbuntur quæ ſubiunguntur, Tamen ſermonẽ ſeruatum poſſumus inuenire Primo itaque, &c. Quis nõ videt Ordinem, non ſermonem ſcribi debere? prout & in quibuſdam manuſcriptis habetur. Habent omnia ferme exemplaria. Sed quia iſte primus vir diſciplinam accipere non potuit, perfectus ſui natura & vſu. quin enim cognouit habitum ſuum, & diu ſecum pertractãdo cognouit eſſe in hominibus bonam naturam, quæ vt perfecta eſſe potuiſſet præceptorum adhibuit diſciplinã ʒ Scribendum eſt, Habuit vſum, pro habitum ſuum, & poſſet pro potuiſſet. Mox paulo. Ergo in hominibus fuit materies .i. perfecta natura quę perfecta præcepta fuerũt inuenta per ſapientiã, inſinuata per ſapientiam. legi debere puto, Quam perfectã præcepta fecerunt inuentam per ſapientiam, inſinuatã per eloquentiam. Non multo poſt, Indiſtorta enim membra, nec quæ iuxta naturam ſui apperunt, appoſita ſunt, vitius non poteſt cadere ʒ Cęci vident, legi debere, Appetenter appoſita ſunt. Et poſt paululum, Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatẽ texturæ. habet ſpeciem, gratiam .ſ. circa aſpectum faciei. ʒ Manifeſtus eſt error, non tamen diſſimulandus cum in cunctis fere exemplaribus inoleuerit, Gratam, non Gratiam repone. Infra, Tertia illa eſt honeſto illi contraria. In veteribus libris hęc poſt verbũ Contraria, & ante peruertere, ſequuntur verba, quæ impreſſi omnes quotquot hactenus videre potui deſiderãt, omne enim quod in vſu eſt, & rem habet, & ſpeciem. Sed nunc in rem inclinatius, nũc in ſpeciem, vt ſapientia in rem inclinatior, eloquentia autẽ in ſpeciem. Eſt vulgatis in exemplaribus, Temeritas enim & incõſiderantia, at in antiquis, Incõſideratio. illa habent, Cauſæ, nõ euentus incendium, hæc, Cauſæ vero euentus incendium. Item, Si enim hoſtem oderis, non inuides, ſed inimicus eſt. ʒ Etiã qui prima grammatices elementa diſcunt, non ignorant. Et ſecundam verbi ſubſtantiui, non tertiam perſonam, neceſſario exigi. Item, Oſtẽdit hęc qui agat orator. ʒ Sinceri codices, oſtendit hic quid agat orator. Demum legitur circa finem præfationis, Ita illa ad ſcientiam ſolam proficit, hęc ad ſcientiam, quæ in hac actu fit. & ſtatim poſt. Cumq́; per hanc vitari vitia dico, non tamen cum vitentur oſtendo. Priſca manus non ponit. Hac, quod eſt puerile erratum, ſed ſinceram ſeruam lectionem, Quæ in actu fit. Et loco cum, habet quo modo, vt ſit, tamen quo modo vitentur oſtendo. Corrupte legitur apud eundem Victorinum, Vt animal genus, etiam hoc modo piſcis, equus, animalia. ʒ

Legendū eſt enim,vt animal genus eſt,iam homo, piſcis,equus, animalia tū ex euidenti ratione,& ex antiquis codicibus.Itē error eſt infra: vna quæ res certas ſolēni curſu,& ſine vllo tumultu agit,& altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo quidquid agit,duobus modis agit,factis,& dictis. Ita ciuilis eſt ratio in factis,& dictis, ſed quæ facta & dicta in actu atque in opere conſtitutæ ſunt.} Corrigo,Vna quæ res certas ſolenni curſu & ſine vllo tumultu agit,altera,quæ in lite ac diſceptatione verſatur,vt homo quidquid agit,duobus modis agit, factis & dictis. Ita ciuilis eſt ratio,vna in factis & dictis, ſed quæ facta & dicta in actu atque opere conſtituta ſunt. Item corruptus eſt locus ille, Multi,inquit, dicunt ciuilem ſcientiam ſine eloquentia ſtare nō poſſe,} Negatio illa adulterina eſt,& peruertit ſenſum, iccirco delenda.quæ caſtigatio ex ſequentibus cōprobatur, Multi,inquit,dicunt ciuile ſcientiam ſine eloquentia ſtare poſſe.cuncta enim per naturam.i.per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt ciuilem ſcientiam ſola eloquētia conſtare poſſe,illudq; eſſe iuſtum,vel iniuſtum, quoad eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego,inquit,ab vtriſq; diſſentio. Puerilis quoque menda eſt, vbi de officio facultatis rhetoricæ loquitur, Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. aliud enim eſt officium patris,aliud amici,aliud,vt ad rem redeamus,artis oratoris. Artis adulterina eſt dictio,& iccirco ſpongia delenda. Et paulo poſt. Nam in euentu.i qui finem in officio cōſtituit,&c.} Male diſtinguitur,& legitur nam.eſt enim legendum, Non,quia hęc clauſula pendet ſuperiori,Sed non,inquit,intellexit Ciceronem,qui finem in rebus ipſis poſuit,non in euentu.i.qui finem in officio conſtituit. Vbi de materia artis tractatus, ſic legitur in vulgaris exemplaribus,Qui vt videamus à pleno excedit, & exceſſit,nō ad id,quod habet modū} Probior eſt antiqua lectio, Qui,vt videmus,à pleno excedit,& exceſſit, non id,quod babet modum, ſed in infinitum. Turpiſſima eſt menda illa quæ inoleuit in omnibus fere exemplaribus,Hunc etiam Hermagoram,qui neque arte ſcripſit,confutat,ac lacerat, dicitq; hunc vehemēter erraſſe ꝙ materiam oratoris in duas partes diuidat, in cauſam & in quæſtionem} Quis in literatoribus nedū in literatis eſt qui nun videt ſcribendum eſſe? Nunc etiam Hermagoram qui æque,artem ſcripſit. Quo modo enim non ſcripſit Hermagoras artem? ſi & Cicero,& Fabius,& cæteri teſtātur eum ſcripſiſſe,& ſexcentas ex eius arte auctoritates adducūt. Impreſſorum aūt ſomnolētia fecit,vt legatur,} Deinde q̄ aſtute ibi Hermagoræ, vbi ſibi alienis multa conquirit} Cum omnino legendum ſit,Deinde q̄ aſtute ibi Hermagoræ dat ingenium & diligentiam, vbi ſibi de alienis multa conquirit. Conſidera,ni piget, & illud tractatu de Inuentione,Alij Stadiagon græco vocabulo quidem,quod in ea de incerto inueſtigādo maximum certamen habeatur, an legendum ſit, ſtadiaron, ex manuſcriptis codicibus. Quamuis ἀγὼν particula ſignificet certamen.quod ipſius Victorini expoſitioni maxime iudicio meo conuenit. Vide etiam an mendoſa eſt etiā lectio hæc,Nam deſcribendi ſunt nobis Fregellani, qui ſemper videbantur aduerſi} Ex antiquaria librorum fide legendum, Qui ſemper populum Rom.videbātur aduerſi & inſenſi. Mox paulo mendum eſt puerile.ſed quoniam vbique inoleuit,tollendum,Deliberat ſenatus an Carthagini pareat? parcat ſcribendū eſſe,ne infantes quidem ignorant. Neglīgētia vero librariorum non multo poſt omiſit non verba, ſed verſus integros. In cunctis librariorum officinis ſic impreſſum fuit. Quare definitionibus noſtris nomen illi aliud quàm aduerſarij volunt, imponere debemus} In ſinceris libris hi ſequuntur verſiculi?, qui neceſſario ſequi debent ad ſenſum præcedentium. Non eſt ſacrilegium,cum ab eo qui de templo detrahitur, cuius tutelæ atque cuſtodiæ commiſſum eſt. Si præceptor diſcipulum verberat. iniuria non eſt, ſi iure factum eſt aliquid,non poteſt iniuria dici. Item corriges inſaniam illorum qui legūt paulo mox. Homo eſt,qui rectum verticem rotundo capite attollit, cuius ſunt ſub collo humeri,brachiaq; dimiſſa,& cetera in hunc modum. Sed, vt ipſe ait,ſed breuiter deſcribenda} Cum manuſcripti libris habeant, Homo eſt,qui rectum verticem rotundo capitis attollit, cuius ſunt ſub collo humeri,brachiaq; demiſſa, & cetera in hūc modum. Sed,vt ipſe ait, breui deſcribēda. Perperam quoque legitur,Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit cōuenit. Tulit coniecturam. Deinde cum ait, & quo id factū nomine appellari oporteat,conſtat,tulit finem. Ergo ſupereſt,vt quale,vel quantum ſit id,quod factum eſt videamus. Et dat exemplum, vtrum iuſtum,an iniuſtum ſit,vtrum vtile an inutile ſit. Quod cum quęritur,nomen rei,ſed rei qualitas quæritur. & ideo qualitas appoſita eſt} Vera lectio eſt,Cum ait,& quid factum ſit,&. Ideo qualitas appellata eſt, non autem appoſita eſt. Et,Quod cum quęritur,non nomen rei, ſed qualitas quęritur.

Falſo ſcriptum eſt in Victorini libris omnibus, qui ex officinis impreſſorum emanarunt,Ergo Cic.primum dicit deliberationem & demonſtrationem,quæ prima, ſunt ſecunda eſſe non poſſunt} Cum pueri,qui vix prima cōſtructionis elementa percipiunt,percipiant non poſſunt legi debere,ſed poſſe.

Cęci autem ſunt qui legunt apud eundem Victorinum, Harum prima,vt diximus ſubſtantia vocatur,reliquæ nomē in ſubſtantia ſunt,quæ accidentes vocantur} Cum legendum eſſe Nouem,vel ex pręcedentibus verbis perſpicere potuerint. Ariſtoteles ait,res omnes quæ in dictis à factis & in omni mundo aguntur,decem eſſe,quæ rerum nomina ponemus, } Prima ſubſtātia eſt,& quæ ſequuntur} Pudendus eſt error,& duplex in ea lectione,Cum vero generis nomē acceperint,in eo quod genus ſunt, & partes eſſe non pn̄t,hoc eſt quod ait. Eidem genus.i.ſimile ac iudiciale eſſe,& pars non poteſt. Ergo ſi genus generis pars eſſe non poteſt,multo minus partis generis partes putabūtur} Atq; ita reſtitues priſtinam lectionem. Eidem genus.i.ſimile ac iudiciale eſt,eſſe & pars non pōt,nō autem,Iudiciale eſſe. Et,multo minus partis generis pars putabitur,non,partes putabantur nē ſolœciſmus ſit. Illa aūt verba,quæ poſt tres Vſiculos ſubſequuntur. Nam aut nullū,&c.genus cauſæ eſt,non ſcientiæ tanti Rhetoris,ſed temulentiæ chalcographorum aſcribenda ſunt. Statim poſt, Nam qui artes ſcribit,multaſq; dicit eſſe cauſas,nullā non poteſt dicere. } Tulit rem vnam} Quiſquis intelligit quæ differentia ſit inter Tulit & Tollit,tollit Tulit,& ſcribit Tollit. Itē, Nam demonſtrationis finis & honeſtas deliberationis vtilitas iudicialis ęquitas} Qui diſcernit verbum ſubſtātiuum à copula reponet Eſt,non Et,vt ſit, Eſt honeſtas. Friuolum eſt,& illud notare,notandum eſt tamen adoleſcentulorū gratia, Sed primum quàm de eodem ſyllogiſmo tractemus. Legendum eſſe, Prius. illud ipſum Primum clamitat,vt & in illo,Si dicas, iuuētas vtique conſideratione temporis,iuuentas ante ſenectute eſt.nō ne iuuentus voci feratur ſe nunquam in recto dictam fuiſſe à Mario iuuentas,ſemperq; iuuentus? & legendum,ſi dicas, iuuentus vtique conſideratione temporis iuuentus ante ſenectutem eſt. Animaduertendum ad hęc,quod vbi ſcriptum eſt, Hic quoque aduerſarius ſyllogiſmum quadripartitum} Animaduertamus, reponendum eſſe cunctis tacentibus, ipſa partitio ſyllogiſmi oſtendit. Vti,Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem.non autem,ſecundum,Item,Multo igitur minus recte patris eius quàm hic dicit partes putabuntur, prout habent vetuſti libri, non autem Quod.

Codices omnes corrupti ſunt, in quibus leguntur verba illa adulterina in Victorino. Vbi Cic.inquit, Placet aūt ipſi intētionis eſſe depulſionem. Rurſus,inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud q̄ finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo cōſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere cōmiſſionem conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo cōſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas cōſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem alterius non admittunt} Hęc inquā verba adulterina ſunt, nec in antiquis codicibus reperiuntur, nec ad interpretis,nec ad eius quē interpretatur Victorinus ſenſum faciunt. Hanc autē caſtigationem quilibet, ſi modo & ab eruditione & ab omni ratione non erit alienus,facile probabit, ſi quæ pręcedunt & quæ ſubſequuntur,ſublatis his quæ diximus connectet hoc modo, Ipſi aūt placet conſtitutionem intentionis depulſionem eſſe.& concedit ei alias definitiones Siue,inquit,cōſtitutionem primam cauſę cauſatoris confirmationem dicat,ſiue defenſoris primam deprecationem, neceſſe eſt deliberationem & demonſtrationem neque conſtitutionē eſſe, nec partem,conſtitutionis. Contra non pauca deſunt verba inferius, & quędā etiam ſubdititia ſunt, vbi legitur. Deinde,inquit,cōiecturalis cauſa, Si, inquit,coniecturam per id,quod eſt,attēdamus,nihil aliud inuenimus,q̄ coniecturam ſolam,nec in eo quod cōiectura eſſe,poſſumus intelligere. Rurſus,inquit,ſi finem per ſeipſum conſideremus,nihil aliud q̄ finē inſpiciemus,nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlationem intelligere. Si ergo cōſtitutiones ſingulę per ſemetipſas conſideratę habent proprium ſuum in quo poſitę genere, commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt} Lectio corrupta eſſe videbatur, ſed quemadmodū reſtitui poſſet,non conſtabat. Nam quamuis legendum eſſe vaticinarer inueniremus, vbi impreſſi codices habent incipiemus, & verba illa, In quo poſitę genere, à librariorum ſomnolentia interpoſita,tamen nūquam diuinaſſem,quę verba ab ipſis librarijs eſſent prętermiſſa.

prætermiſſa. [A]bigenti vetus lectio ſupperlas tulit, quæ talis eſt, Deinde, in[q]uit, coniecturalis cauſa ſi, inquit, coniecturã per id, quod eſt at[te]ndamus, nihil aliud inuenimus q̃ coniecturam [illegible]o, quod coniectura eſt, poſſumus finem intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum cõſideremus, nihil aliud quàm finẽ inueniemus, nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlatione intelligere. Ita ergo cõſtitutione ſingulæ, in quo poſitæ [illegible] commiationem conſtitutionis alterius, non admittunt. [illegible] ſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas cõſideratę habent [illegible] ſuum, commiationem cõſtitutionis alterius non admittunt. Verba Victorini ita circunferuntur. Ratio eſt autẽ, quando omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ideo ait. Cum omnis oratio non in ſcriptione, ſed in [al]iqua argumentatione conſiſtit. Quoniam & orationem ſcrip[ti]o, & oppoſitio orationem habet. Legendũ eſt. Quoniam & o[ra]tionem ſcriptio, & ſcriptionem oratio habet. Quid enim eſt [illegible] oppoſitio orationem habet? Nihil certe ad intellectum ſcrib[illegible]ntis. Vbi vulgo impreſſores repoſuerunt. Qm̃ omnia de fa[c]to, iam confeſſio eſt} Libri antiqui melius: Quoniam omnis ra[illegible] de facto iam conceſſio eſt. quã probant etiam quę ſtatim ſe[q]uuntur, Icirco in omnibus cõſtitutionibus dicit iudicationem de informatione rationis fieri, pręterquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla cõfeſſio eſt. Et poſt in tractatu e[illegible], vbi ſcriptum eſt. Verum cum ait maxime, oſtẽdis & al[illegible] offendi iudices, ſed his plerunque, ſi aut in negotio ipſo ineſt [ali]qua turpitudo, vt res ipſa præter perſonas, aut iudices, aut [illegible]i pariat offenſionem.} Non gentis, ſed Agentis. vel potius [illegible]rum, legendum eſt. Corrupta eſt etiam lectio illa, Hæc in[illegible] narratio remota à ciuilibus cauſis, duo membra habet. [illegible] propter negotia exponenda ſumitur, quod eſt comœdiog[illegible]horum, vel tragœdiographorum, vel propter perſonas.} Ita [co]rrigenda, ea vetuſtiſſimorum librum fide, & ex auctoris me[nte]. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis, duo mem[bra h]abet. nam aut propter negotia exponenda ſumitur, quod e[ſ]t maxime hiſtoriographorum, aut propter perſonas exprimen[d]as, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum. Atque ita legi debere, quiuis mediocriter eruditus poteſt perſpicere ea his, quæ paulo ſupra dixit, Tertium genus narrandi eſt, quod extra oratorem eſt, hoc eſt, quod ait, Remotum ciuilibus cauſis. eſt autem poetarum, vel hiſtoriographorum. Conſimiliter quę ſubſequuntur reſpondent.

Lectio vulgata eſt. Verum hic hoc animaduertendũ eſt, vt de[illegible] partitionis non ab eo quid faciat collegerit} Fateor [illegible] intelligere quid velint innuere hęc verba, cum prius dicat, [pa]rtitio eſt totius [illegible] per partes conſtitutio diuiſio eſt rerum ab partitione iacentium. Placet igitur, vt iuxta priſcæ lectionis fidem potius legas. Verum hic hoc animaduertendũ eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid ſit, ſed ab eo quid fa[ciat] collegerit, Et hoc in illud Ciceronis, Recte habita in cauſa partitio illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem. Eſt & ille locus apud Victorinum caſtigatione non indignus, Illa ſuperior ſpecies, cum propoſuerit quid cõueniat, at ipſam ſe inclinat.} Quidam codices, Id ipſam. mendum eſt In vtraq; lectione, quod [illegible]is elementi mutatione tolletur, ſi Id, pro Ad; Ipſum, pro Ipſam legas, vt ſit, Illa ſuperior ſpecies (hoc eſt, quæ quid cũ aduerſarijs conueniat, docet, & quid in cõtrouerſa ſit.} Cum propoſueris quid conueniat, idipſum ad ſe inclinat, vt pro ſe faciat[illegible], quod aduerſarius cõfitetur. Quis eſt adeo iudicij expers, qui nõ perſpicue intelligit, mendoſe legi in partitione? Tñ partes generi iungere nõ debemus intractabimus. vel, inde tractabimus.} An non potius legendum, In tractatibus, prout pręcedens & ſubſequẽs ſermo exigit? In partitione tamen, inquit, partes generi iungere non debemus, in tractatibus quęſtionum debemus de generis partibus diſputare. Solicite etiam conſiderant de illo loco, Poſtquam id ipſum ſtatueris, erit excogitata ratio, & iden excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quid, vel quod cõſilium eſt.} Et emendatior codex veræ lectionis admonuit, quæ huiuſmodi eſt, Poſtquã idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata, ita excogitata ratio conſilium eſt. Nam illam dictionem Quid, ſiue Quod, addidit imperitiam cuiuſpiam. Subieci & verba illa vt magis perſpicuus ſit error. Verũ hęc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris, vel ipſius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Integra cõmentaria duo verba maxime neceſſaria habent, quę librarij omiſerunt. Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris, vel ipſius mundi qualitas proueniens, parit nobis ad aliquid opportunitatẽ, Verba quæ deſunt in vulgo impreſſis codicibus, vbi de probabili loquitur, ſic reſtitues, Illæ opiniones δόγματα dicuntur, δόξα græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Et infra, Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus, de quibus probabile fit argumentum. verum in his tribus rebus rurſus quatuor collata ſunt. i. quod ex illis rebus conficitur, aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.} Scribendum eſt ea veteri lectione, collocata, non collata, quod & ſenſus ipſe per ſe probat. Reſtitues etiam quæ deſunt verba, vbi de comparabili loquitur, Hæc comparatiu. i. ſimilitudo, partes habet tres, imaginem, quam græci εἰκόνα appellant collationem quàm græci παραβολὴν appellant, exemplum, quod græci παράδειγμα appellant.

In tractatu de Inductione, ſic vulgo ſcriptũ eſt in Victorino, Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem. Si, inquit, vicina tua aurũ melius habeat, quàm tu habes. tum, inquit, Xenophontis vxor, inducta ſimilitudine ſuperiorum, quoniam ſententiam mutare nõ poterat, tacita erubuit.} Ex verbis Cic. imperfectam eſſe ſentẽtiam facile cuiq; cõſtat, & verba deeſſe poſt illud, Quam tu habes. quæ quidem hæc ſunt in manuſcriptis exemplaribus, Cuius habere maius? tuum an illius? Reſpondit illa, illius. Deinde, inquit, Si virũ, inquit, meliorem habeat, quàm tu habes, vtrum ne tuum mauis, an illius? deinde ſequuntur, Tum Xenophontis vxor inducta, &c. Nam verbũ, inquit, ſuperfluum eſt, nec in eiſdem exemplaribus reperitur.

Deſunt etiam non verba, ſed clauſulæ, in ſequentibus. Poſtea, inquit, Aſpaſia cõuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductionem, Dic mihi, inquit, Xenophon, Si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat, quàm tu habes, tuum ne mauis, an illius? Id eſt, niſi in gratiam regreſſi fueritis, ſemper & tibi vxor lætiſſima, & tibi vir optimus deerit} Qui nõ videt mutilam & imperfectam ſententiam, omni in literis iudicio caret. Quid frigidius? quid ineptius? quid magis auulſum? quid magis alienum, quàm dicere? Tuum ne mauis, an illius. i. niſi in gratiam regreſſi fueritis. Sic legendũ eſt ea ſinceris codicibus, Dic mihi, inquit, Xenophõ, Si vicinus tuus equũ aut fundum meliorem habeat, quàm tu habes, tuum ne mauis, an illius? Illius, inquit. Quid ſi, inquit, vxorem meliorem habeat, quàm tu, tuã ne mauis, an illius? tacuit Xenophon. Tunc, inquit, Aſpaſia, Quoniam id mihi vterque veſtrum reſpondere noluit id, quod volueram reſponderi, ego dicam quid vterq; veſtrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon vxorem optimam cupis, & tu virum optimum. quare niſi & tu vir optimus fueris, & tu fœmina lectiſſima. i. niſi in gratiam regreſſi fueritis, ſemper & tibi vxor rectiſſima, & tibi vir optimus deerit. Et infra. Et tu, inquit, mulier virum optimum vis habere, & tu Xenophon vxorem habere lætiſſimã maxime cupis. deinde ex hac confeſſione quid cõficiatur oſtendit, neq; vir melior, neq; fœmina lætior in terris ſit. Reddit ſupra phyſicæ inductionis exemplũ, dat nunc in Rhetorica. Non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis præceptum in philoſophiam datum, in Rhetorica videre non poſſit} Tu ea fide antiquę lectionis, ex ipſius Ciceronis verbis, veram & caſtigatam, & integram lectionem ita reſtitues, Et tu Xenophon vxorem habere lectiſſimã, maxime cupis, deinde ex hac confeſſione quid cõficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœminæ lectior in terris ſit, profecto ſemper id, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis.

Victorinus deinde ponit hæc Ciceronis verba, Sed quia non ſatis alicui videbitur. & ſubiungit ſua huiuſmodi, Dedit ſupra philoſophicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica, nõ quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte præceptũ in philoſophia datum, in Rhetorica videre non poſſit.

Exemplum quod ex Cicerone recitat Marius Fabius, à librarijs ſic repoſitum fuit, Si inquit, Epaminundas id, quod ait legis ſcriptorum ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat, idem damnandũ eſſe, qui exercitum non tradat, præter eum qui Romanum populũ cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc. i. legi additum, vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur?) Sed ſic ſcribendum cenſeo, ex Ciceronis mente, ac verborum contextu competenti. Si, inquit, Epaminundas id, quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat. i. damnandum eſſe qui exercitũ non tradat, præter eum qui R. P. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc legi additũ. i. ſi vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? In quo loco agitur de argumentatione concludenda, ſi fere legitur, Quarum concluſionũ vna talis, cum breuiter

facimus

facimus propoſitionis & aſſumptionis, & poſt adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur} Niſi adijcias ſtatim poſt Breuiter, Anacephaleoſin, nec ſenſus ſequitur, nec grammatica conſtructio. Eadem adiectio mox ſtatim facienda. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν in cõcluſione facere debemus} Male ſine ea voce paſſim ſcribi, ſicq; à magiſtris ludis omnibus fere legi video.

Item paulo poſt: Aut per cõductionem. i. aut per contrariũ} Eadem vox repetenda, hoc modo: Quare, inquit, quęcunq; longa argumentatio fuerit duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem. i. ἀνακεφαλαίωσιν, aut per contrarium. Grauarer plura huiuſmodi errata colligere, ni adoleſcentulorum vtilitati magis quàm famæ conſulerem, qui aut laborem ſuſcipere recuſant, aut per ſe perſpicere nõ poſſunt ſine his inſtrumentis, quę nobis Deus vt ſtudiorũ vigilantia, aſſiduaq; diligentia conceſſit. Vbi de ſigno: Et quoniam diximus factum omne ſignum eſſe, in facto autem, & facta & dicta ſunt, confirmamus, inquit, ſignũ, ſi aut id factum dicamus, quod nõ oportuerit, aut id factũ quod oportuerit. Sed quia interdũ per ignorantiam prouenit, vt aut id non faciamũs quod oportet, aut id faciamus quod non oportet, tunc autem grauius delictum eſt, ſi faciamus quæ non facienda ſunt} Adde, ut non faciamus quæ facienda. quam additionem vetera exemplaria habent & ſequentia comprobãt. Quia, inquit, in eo quod facimus, faciendum, vel non faciendum, ineſt ſcientia delinquentis, ſcit enim quia, aut faciendum eſt, aut non faciendum. Iccirco poſtremum illud addit ad confirmationem ſigni, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciendum. Deſunt etiam quædam verba, quædã ſuperflua ſunt, vbi loquitur de modis, quibus argumentatio reprehendi poteſt, Si indigeris pecuniæ, pecuniã non habetis, nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, & maiorem habere deſiderat, indiget pecuniæ indigere enim voluntatis eſt} Legendum, Si indigetis pecuniæ pecuniam non habetis, vtique hoc ambiguum eſt. nam & ille qui omnino pecuniam non habet, indiget pecuniæ, &c.

Adhuc vulnera fœda à librarijs Victorino facta, ſanare curabimus. In ſecundo libro, vbi legitur, Verũ quoniam ipſa quoq; genera propter ſuos fines diuerſos, diuerſa præcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem vtilitatem, confirmandi & reprehendendi præcepta. quæ ſunt in conſtitutione, ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione propter finta propter aliquot tractaturus) Scribendum eſt: Præcepta, quæ ſunt in cõſtitutiones ſingulas dabit, non aũt Conſtitutione diuiſit, &, Aliqua tractaturus, nõ aliquot. At vbi deſunt verba illa ſic, enim vulgo legitur, Materia quod non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, aut etiam, vt voluit Hermagoras} Sic reſtitues lectionem, Materia, quod hypotheſis ſit, non autem omnia, vt voluit Gorgia Leontinus, aut etiam theſis, vt voluit Hermagoras. Maior deprauatio & error magis pudendus eſt, in quo loco de coniecturali cõſtitutione tractatur. Sic enim legere eſt. At vero à facto probationes habebunt, facta illa omnia quæ probant factum illud, vnde iudicatũ eſt. Factum tria ſignificat, eſt factum & illud, quod intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti. eſt factum tertium hoc quod tribuit argumentum, At factum illud vnde indiciũ eſt, vt tranſiſti, clamaſti, quibus probatur Occidiſti. hoc ergo vltimum eſt, quod dixit à facto. Quod ipſum perſpicietur in tribus illis, ante negotium, in negotio, poſt negotium, ſimul cum ſententijs, per quæ ſe explicãt facta loco, tempore, modo, occaſione, facultate} Quomodo factum tria ſignificat, ſi duas tantum ſignificationes explicat? quo modo, inquit, Victorinus, eſt factũ tertium, ſi primum non præmiſit? Scribendum igitur, Nam factum tria ſignificat eſt factum vitæ præteritæ, quod perſonam probat eſt factũ & illud, quod intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti, eſt factum tertium, hoc quod tribuit argumentum, &c. Non multo poſt in quibuſdam exemplaribus quædam verba deſunt, in quibuſdam quędam ſuperflua ſunt, in quibuſdã quædam corrupta & inuerſa. tu locum ſinceritati ſuæ hunc in modũ reddes, ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpondent, commodis incommoda, illic retinendi, hic reijciendi, illic augendi, hic minuẽdi, illic adipiſcendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accident, vt aliquid commodi ſumamus, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodũ vitemus, aut rurſum, vt incommodorũ prætereamus, vel vt maius commodum adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & ſuſcipi commodum paruum poteſt vt maius aliquod commodum conſequamur, vel incommodum maius vitetur, Et rurſus cõmodum contemni poteſt ius commodum conſequamur, vel vt maius in[illegible] tur. vt leno cõtentus fuit ſine lucro meretricem d[illegible] ſchine verberaretur, & velut in Verrinis accipi p[illegible] non habere quàm rogare. Ruſus contempto co[illegible]odo, ſuſcipi maius commodum poteſt. vt Terentianũ illud in ſuaſione, pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum.

De modis ratiocinationis ſic vulgo legitur Victorinus} Argumenti quãta res ſit, quam appetierit, aut fugerit, præter hæc duo vnum etiã illud accuſator conſiderare debebit, ne forte ita, quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque conſecutus ſit commoditatem, neq; illum malum fugerit. Sed dicendum eſt, ei ita fuiſſe viſum, quia arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque eſt eadem res, modo dum aliter euenit, quàm putauit. Res fallit, ſi mala creditur, cum bona ſit. vel contra, vel neutrum vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi poſſit, quòd opinio fallit homines, tum in re, tum in euentu. In re reus, vti acceperit forte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita, aut fratris, aut amici Accuſator debet verum argumentũ concedere. eſt enim credibile, ſed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita viſum fuiſſe, & hoc approbare ex attributis perſonæ, non illum habuiſſe opinione, ſed illam potius habuiſſe, quod talis eſt. ſ. quòd. ſ. perſonę eſt} Tu corriges Augmenti. vbi legitur Argumenti, Immo vbi vno, vt ſit, Immo etiam illud accuſator, & cetera. Item Qui, pro quia repones, Qui arguitur. & Forte, pro forte, vt ſit, Cũ in re reus, vti acceperit forte defenſione. Ite vbi legitur, Non illum habuiſſe opinionem, adijce Hanc, vt ſit lectio, Non hanc illum habuiſſe opinionem. In fine, Quod talis eſt. ſ. quòd. ſ. perſonæ eſt, corrupte legitur. Melius, Quod talis eſt, ꝙ ſcilicet perſonæ eſt, in quibuſdam legitur exemplaribus.

Nam ſublato verbo ſubſtantiuo, quod ante Scilicet eſt lectio caſtigata erit, Quod talis. ſ. perſonæ eſt. Deprauate enim legitur. } Si in ratiocinatione opinio ponetur infirmitatis loci ſunt quatuor, nõ tale eſſe, vel commodum, vt poſſit aliquem fallere, maxime ſe non potuiſſe, quod firmabitur perſona. Poſt hæc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſationis, ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accuſator, cũ conuincat, defendit alios, & vtitur partibus ac locis defenſoris, ita & defenſor, vt ſe purget, accuſabit alios, & in hoc vtitur partibus ac locis accuſatoris, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, quæ auget orator} Legendum eſt, Infirmantis loci ſunt quatuor, nõ infirmitatis, & Accuſator vt reum conuſicat, non a[illegible] conuincat. Et, Quæ auget accuſator, no[illegible] orator.

Affirmaui, & collante affirmo, om[illegible]bratia fide aduerſus reclamante, multos eſſe errores, & pueriles quidem, in Victorino, in quem nimis licentioſe graſſata eſt librariorum inſcitia. qualis eſt ille, {Vt illud melius cõſiderare ex propoſito themate negotij, & ſi item & aduerſarij rationem diligẽter attendere, & ſic ſuſpiciones atq; argumenta colligere} Non ne legendũ eſſe, Re ſuam & aduerſarij rationẽ, & pueri cognoſcerent? Et loco haud nimis remoto. {Locorum autem cõmunium genera duo ſunt, vnum cum certæ rei certa eſt amplificatio, aliud eſt rei dubiæ [illegible] diſputatio. Amplificatio certæ eſt, vt parricidam, in ſacrilegium. Dubiæ vero rei communis locus eſt, qui à græcis dicitur, quæ habet partes duas, quæ icciro locus communis dicitur. ꝙ ex materiæ genere non certum quid deſignat, ſed habet tractatum ex generalitate communi, vt ſuſpicionibus credi oportere, vel non oportere. ſed hanc theſim ciuilem moralem'ue teneamus, non illam quæ apud philoſophos naturalis eſt. quilibet autem horũ locorum cum interponitur, interponi autem raro debet, ornat orationem, neq; interponendus locus, niſi cum aliquid iam probatum eſt. Etenim ſi locus communis generalia loquitur, quaſi cauſam tenens, deſcendit ad cauſam, iua iudicem tenens, quia in re iuratus ſedens audire deſiderat, ſententiã prolaturus eſt. Ergo vt parte cauſæ probata iudici vtendum eſt, aut in peroratione. i. epilogis, vt aut renouetur, aut ſuſcitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta deſiderat quæ aut verborum ſunt, aut ſententiarum, quæ dum apte ac neceſſario dicuntur, oratorem ab oratore diſcernunt. Etenim cum loci communes cauſarum communes oratoribus ſimilitudine dictionis eſſe non poſſunt} Deeſt verbum theſis, poſt illud, A græcis dicitur, quod animaduertere poterant caſtigatores Victorini, ex eo quod ſtatim ſequitur, Sed hanc theſim ciuilem, &c. Et infra, Hoc argumentum eſt ſolum, non argumentum per locum communem, quæ ex cõtrario quoq; habeat probabiles rationes, credendum, non credendum, ſuſpicionibus credi oportere, aut non oportere

tere. i. theſis. Et mox paulo, Hæc theſis eſt, credendum, non crea m. Quod autem in parricidam, in ſacrilegium non ſacrileg ribendum ſit pudet dicere. Non ita. quaſi cauſam tenent l endit ad cauſam. cum ſcribendum ſit, Diſcedit à cauſa ſic vbi eſt, iudici vtendum eſt, ego libentius legerim, & melius legi crediderim. Ergo ite cauſæ parte probata inducendus eſt, aut in perora one i. e. logis. & ſubiungit cauſam, Vt aut renouetur, aut ſuſtineatur auditor.

Mendoſa ſunt hæc etiam apud Victorinum. {Vt ea quæ materiam argument præ ent, & cum illa quæ quaſi habere artem negantur, iiſdem tr outionibus tribuāt tractarum. Delendum eſt Cum, & ante Tra tatum addendum In approbatione, vt eſt in antiquis exemplar bus, & ſententiæ ratio exigit. Manifeſtaria eſt & illa depr atio. {Verum in themate coniectū coniectura fieri eius uiſionibus vtamur, vel aliarum, ſi quæ inciderint conſtitu iones.} Scribendum eſt, ſuffragante veterum librorum fide om ſſo verbo adulterino, Cum in themate coniectura fuerit, eiu di nibus vtamur. Itemq; & alterius, vel aliarum, ſi quæ in conſtitutiones, corrupta etiam ſunt quæ ſequuntur. Se igitur in definitione loco à parte accuſatoris, ſunt autem a quatuor. {Definitio approbatio definitionis, deductio d itionis in ipſam certā ſpem de qua agitur.} Corrigendū eſt Locos pro loco, ſublataq; coniunctione Et, vtpote ocioſa, finitio pro definito, ſpeciem pro ſpem. Sic paulo poſt legitur, {Turpis, aut inutilis demonſtratur aduerſario & definitio honeſtatis partibus, & vtilitatis.} Caſtigandum autem, pro ſunt, aduerſariorum, pro aduerſario, Et copulata obliterata.

Tanta fuit incuria & correctorū ignauia ſeu negligentia, vt locos integros neglexerint, & pueriles admiſerint corruptiones. qualis eſt ea. Exemplum generis. i. finitiui. C. Flaminius, is qui conſul R. hiſtoriam à poſt ſequentibus dedit. Qua ſane lectione quid voluerint intelligere, plane non intelligo. tu Hanc repone loco, a. Et infra ſcribitur. {Nam eſſe quidem poſſunt alij communes loci ex cauſa, & ex negotio nati, non ex conſtitutione, vt in calumniatorem, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cetera huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non conſtitutiones definitiuæ, vt diximus, ſed ex compoſitione circunſtantiæ, quam nominamus procreantur.} Quæ lectio inoleuit ex negligentia magis, quàm ex ignorantia. Haud dubie Victorinus in ſcriptum reliquit, Ex compoſitione circunſtantiæ, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Nec ita multo poſt legitur eſt. {Hac de his locis cōmunibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesq; ſicut explicantes} Et hanc nugationem habent codices oēs vulgo, quos vidimus impreſſos. Vera & emendata lectio habet Ac, non hac, ſint, non ſicut, vt ſit: Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesq; ſint explicantes. Miror & mendum illud nō fuiſſe animaduerſum, vel ex Ciceronis verbis & ipſo ſenſu. Subiungit vero exemplum tranſlationis. {Cum agit iniuriarum, cui præciſa in annis eſt. Et his qui præcidit, exceptionem poſtulat.} Cum Manus, non in annis, caſtigata ſit lectio. Adijcio & illam corruptionem, quæ ſtatim ſequitur. {Deinde per coniecturam tractandū, vtrum malitiæ tractandum aliud, cum aliud ſimiliter in ſtultitia, an neceſſitate.} Mihi verbum Simuletur vbi eſt ſimiliter, reponendum videtur. Nec eſt negligenda offenſio, quæ duplex eſt mox paulo. {Sit nobis præſcriptio iniuriarum de cæde exceptio niſi præiudicium facias.} Vetus manus melius, Sit nobis præſcriptio iniuriarū actione præiudicium facias de cæde. Notandum eſt & illud. {Nunc ſubiungit in hanc negotialem qualitatem, quemadmodū & vnde argumenta ſocianda ſunt.} Libri antiqui, Facienda. Miror & hoc non eſſe animaduerſum, Sed in abſoluta ipſa iura proferimus. vt factum, defendas, cum Proferas legendum eſſe, ipſum illud, Vt factum defendas, doceat. Locus etiam qui ſequitur non eſt ocioſe prætereundus. {Hoc tamen, cum & in negotiali hæc ſint, diſtat abſoluta ab negotiali, quòd illa latius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta autem ipſa iura aſſumit, vt probet factum Malim nanq; ita legere, Diſtat abſoluta à negotiali, ꝙ illa ius aſſumit, vt probet quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta ante ipſa iura aſſumit, vt probet factum. Non multū ab hoc diſtat & ille. {Huius conſtitutionis idem finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam conſiderat compenſionem. Ac præcepta hæc conſtituit, vt ſi quid per coniecturam tractandū, ſi prima parte tractetur, vel hoc non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe} Priſca exemplaria habent. Id eſt, loco idem, Sit loco ſi. vel nō hoc animo feciſſe. pro vel hoc non obfuiſſe. Sed & vulgatū quis lectionem tueri poſſet in illo, Vel hoc nō obfuiſſe, & cetera, Non multum ab hoc diuerſus eſt. {Loci communes inerunt accuſatoria in eum qui cum de facto turpi aliquo aut inutili, aut vtrunq; fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatē, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Relatio criminis, & cetera.} Prætermiſſa fuerūt ab impreſſoribus hæc verba, quæ ante illud, Relatio criminis, in priſcis exemplaribus leguntur. Qui dicit feci, ſed profui, confitetur, feci. & defenſionem ſibi aliunde conquirit, in huiuſmodi hominem vel reum dicit inuehendum, Inualuit, & hæc lectio, {Si quidem & tu illam qua punitus es, audire voluiſti.} Quæ à labe vindicabitur, ſi nimis antiquam declinationem Punitos es tollas, & puniſti reponas, & Quam pro qua, ne ſolœciſmum Marius feciſſe videatur. Soritici ſyllogiſmi fecit formam {Qui in infinitum ſemper de intecta rei definitione porrigitur. Prima, vt dici ſolet, fronte hæc lectio recta viſa eſt, Poſtea rectius conſideranti viſum eſt, non Intecta, ſed Intenta Victorinū ſcripſiſſe. Vti paulo poſt ante, Modo crimen ingeris, poſteaquam pœnas ſumpſiſti de ſorore, non modo crimen ingens vt vulgo legitur. Sic infra mendoſe legitur, {Deinde adiungat ad probationem definitionis,} Pro approbationem. Item, {Quod ſit eius facinus non ignorabile.} Cum Leuius ſcribendum ſit, non Eius. Sic: Quoniam conuenit negotiali abſoluta qualitas.} Cum & rei veritas exigat & manus priſca habeat, Iuridiciali, non Negotiali.

FINIS.

SERIES CHARTARVM,

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y.

Omnes ſunt Terniones, præter *, & Y, Duerniorum.

VENETIIS,

APVD HIERONYMVM SCOTVM

M D L X I X.